POLIITILISE ÖKONOOMIA

KRESTOMAATIA

A-25748 II

POLIITILISE ÖKONOOMIA KRESTOMAATIA

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1964

33
P66

Originaali tiitel:

Хрестоматия по политической экономии

Издательство социально-экономической литературы
Москва 1963

Käesolev poliitilise ökonoomia krestomaatia, mis on määratud poliitharidusvõrgu kuulajaile ja marksistlik-leninlikku majandusteooriat iseseisvalt õppijaile, kujutab endast NLKP XXII kongressil vastuvõetud partei uue programmi ja teiste selle ajaloolise kongressi materjalide alusel ümber töötatud ning nendele vastavalt täiendatud teist väljaannet.

Analoogiliselt esimese väljaandega on krestomaatiasse paigutatud väljavõtteid K. Marxi, F. Engelsi ja V. I. Lenini teostest, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ja vennasparteide — kommunistlike ja töölisparteide juhtide kõnedest ja sõnavõttudest, partei kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite materjalidest ning teistest tähtsatest ülemaailmse kommunistliku liikumise dokumentidest.

Krestomaatia peatükkide nimetused ja nende paigutus vastavad poliitharidusvõrgus poliitilise ökonoomia õppimise uuele (1962. a.) programmile. Poliitilist ökonoomiat iseseisvalt õppivate seltsimeeste soovide kohaselt on parandatud krestomaatia metoodilist sisu, eeskätt peatükkide üksikasjalikuma jaotamisega küsimusteks ja eriti allküsimusteks.

Tsitaadid K. Marxi, F. Engelsi ja V. I. Lenini teostest on antud eestikeelsete väljaannete järgi. Juhul kui vastavaid teoseid ei ole eesti keeles ilmunud, on tsitaadid tõlgitud viimaste venekeelsete väljaannete järgi.

Kirjastus ja krestomaatia koostajad on tänulikud lugejatele, kes saadavad neile oma kriitilisi märkusi ja ettepanekuid.

Koostajad:

Majandusteaduse kandidaadid, dotsendid
M. M. Azarova ja N. V. Bautina
(Kapitalismieelsed tootmisviisid ja kapitalistlik tootmisviis);
majandusteaduse kandidaat I. M. Dobrušin.
Majandusteaduse kandidaadid, dotsendid
T. P. Mahhonko, J. M. Tolõpin
(Kommunistlik tootmisviis).

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

MIDA UURIB POLIITILINE ÖKONOOMIA

MATERIAALSETE HÜVEDE TOOTMINE ON ÜHISKONNA ELU ALUS

Ükskõik missugune olekski tootmisprotsessi ühiskondlik vorm, igal juhul peab tootmisprotsess olema pidev, s. o. peab perioodiliselt ikka uuesti läbima neidsamu staadiume. Nagu ühiskond ei saa lakata tarbimast, nii ei saa ta ka lakata tootmast.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 491.

Materialistlik ajalookäsitus lähtub põhimõttest, et igasuguse ühiskondliku korra aluseks on tootmine, ja tootmise järel selle saaduste vahetus; et igas ajalooliselt esinevas ühiskonnas oleneb saaduste jaotus ja koos sellega ühiskonna jagunemine klassidesse või seisustesse sellest, mida ja kuidas toodetakse ning kuidas tootmise saadusi vahetatakse. Seega tuleb igasuguste ühiskondlike muutuste ja poliitiliste pöörete lõpp-põhjusi otsida mitte inimeste peast, mitte sellest, et neis kasvab arusaamine igavesest tõest ja õiglusest, vaid tootmis- ja vahetusviisi muutustest; neid tuleb otsida mitte vastava epohhi *filosoofiast*, vaid *majandusest*.

F. Engels, Anti-Dühring (1878), Tallinn, 1954. lk. 234—235.

... Inimesed ei saa vabalt valida *oma tootlikke jõude*, mis moodustavad kogu nende ajaloo aluse; igasugune tootlik jõud on ju omandatud jõud, eelnenud tegevuse produkt. Tootlikud jõud on seega inimeste rakendatud energia tulemus, kuid see energia ise on tingitud neist olukordadest, milledes inimesed elavad, tootlikest jõududest, mis on omandatud juba varem, ühiskonnavormist, mis on olnud enne neid inimesi ja mis ei ole nende inimeste, vaid eelmiste põlvkondade loodud. Tänu lihtsale faktile, et iga järgnev põlvkond leiab eest tootlikud jõud, mida on hankinud eelnenud põlvkonnad, ja et need tootlikud jõud on taile uue tootmise toormaterjaliks, — tänu sellele faktile kujuneb inimeste ajaloos järje-

kestvus, kujuneb inimkonna ajalugu, mis saab inimkonna ajalooks seda enam, mida enam on arenenud inimeste tootlikud jõud, järelikult aga ka nende ühiskondlikud suhted.

K. Marxi kiri P. V. Annenkovile 28. detsembrist 1846.
K. Marx ja *F. Engels*, Valitud teosed, II kd., Tallinn, 1960, lk. 368.

TÖÖ. TOOTMISVAHENDID

Majandusteadlased ütlevad, et töö on igasuguse rikkuse allikas. Ja ta ongi seda — looduse kõrval, mis annab selle materjali, mille töö rikkuseks muudab. Kuid ta on veel midagi lõpmata palju rohkemat kui igasuguse rikkuse allikas. Töö on igasuguse inimelu esimene põhitingimus, ja sealjuures niisugusel määral, et me teatavas mõttes peame ütlema, et ta on loonud inimese enese.

F. Engels, Töö osa ahvi kujunemisel inimeseks (1876).
K. Marx ja *F. Engels*, Valitud teosed, II kd., Tallinn, 1960, lk. 63.

... Loom ainult *kasutab* välist loodust ja tekitab selles muudatusi lihtsalt oma olemasoluga; inimene aga paneb looduse nende muudatustega, mida ta teostab, oma eesmärkide teenistusse, ta *valitseb* loodust. See on viimane oluline erinevus inimese ja muude loomade vahel, ja see on jällegi töö, mis selle erinevuse tekitab.

Sealsamas, lk. 70.

Töö on kõigepealt inimese ja looduse vaheline protsess, milles inimene omaenese tegevuse kaudu vahendab, reguleerib ja kontrollib ainevahetust enese ja looduse vahel. Tema ise seisab loodusaine vastas kui loodusjõud. Ta paneb liikuma oma kehale kuuluvad loodusjõud, käed ja jalad, pea ja sõrmed, — et omandada loodusainet oma elule kõlblikul kujul.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 159.

Tööprotsessi lihtsad momendid on: otstarbekohane tegevus ehk töö ise, tööobjekt ja töövahend.

Maa (sellesse mõistesse kuulub majandusteaduse seisukohast ka vesi), mis alguses varustas inimest toiduga ja valmis elatusvahenditega, on olemas inimese kaastegevuseta kui inimtöö üldine objekt. Kõik asjad, mis töö ainult lahti kisub nende vahetust seosest maaga, on looduses olemasolevad tööobjektid. Näiteks kala, mis püütakse, s. o. lahutatakse tema elu elemendist, veest; puu, mis raiutakse maha ürgmetsas; maak, mida murtakse maagisoonest. Seevastu, kui tööobjekt on eelnenud tööga nii-öelda juba filtreeritud, siis me nimetame teda toormaterjaliks. Näiteks juba päevaval-

gele toodud maak, mis nüüd on uhtumisel. Iga toormaterjal on tööobjekt, kuid iga tööobjekt ei ole toormaterjal. Tööobjekt on ainult siis toormaterjal, kui ta juba on läbi teinud tööst põhjustatud muutuse.

Töövahend on asi või asjade kompleks, mille tööline asetab enda ja tööobjekti vahele ja mida ta kasutab oma tegevuse ülekandmiseks sellele objektile. Ta kasutab asjade mehhaanilisi, füüsikalisi ja keemilisi omadusi, et oma eesmärgi kohaselt lasta neil jõududena mõjuda teistele asjadele. Ese, mille tööline otseselt enda kätte võtab — me jätame kõrvale valmis elatusvahendite, näiteks puuvilja omandamise, kusjuures töövahenditeks on ainult töölise omad kehaorganid — ei ole tööobjekt, vaid töövahend. Nii muutub looduses eneses leiduv asi töölise tegevuse organiks, mille ta lisandab oma kehaorganitele, pikendades sellega, hoolimata piiblist, oma keha loomulikke mõõte. Maa on temale nii esialgseks toiduaidaks kui ka esialgseks töövahendite arsenaliks. Maa annab talle näiteks kivi, millega ta viskab, hõõrub, surub, lõikab jne. Maa ise on töövahend, kuid maa kui töövahendi kasutamine põllunduses eeldab omakorda tervet rida muid töövahendeid ja võrdlemisi kõrget tööjõu arenemisastet. Ja üldse — niipea kui tööprotsess on mõnevõrra arenenud, vajab ta juba töödeldud töövahendeid. Ürgseima inimese koobastes me leiame kivist tööriistu ja kivist relvi. Töödeldud kivi, puidu, luu ja konnakarpide kõrval etendavad inimajaloo alguses töövahendina peaosa taltsutatud loomad, mis järelikult on juba tööga muudetud, inimese poolt üles kasvatatud. Töövahendite kasutamine ja loomine, kuigi need võimed on eos omased juba teatavaile loomaliikidele, iseloomustavad inimese spetsiifilist tööprotsessi... Niisama suur tähtsus, nagu on luujäänuste ehitusel väljasurnud loomaliikide organisatsiooni uurimiseks, on ka töövahendite jäänustel kadunud ühiskondlik-majanduslike formatsioonide uurimiseks. Majanduslikud epohhid ei erine üksteisest sellega, mida toodetakse, vaid kuidas ja missuguste töövahenditega toodetakse. Töövahendid on mitte ainult inimtööjõu arengu mõõt, vaid ka nende ühiskondlike suhete näitaja, milledes töö toimub. Töövahendite eneste hulgas mehaanilised töövahendid, millede kogumit võib nimetada tootmise luude ja lihaste süsteemiks, iseloomustavad ühiskondliku tootmise epohhe palju paremini kui need töövahendid, mis on ainult tööobjektide mahutid ja millede kogumit võib üldiselt nimetada tootmise veresoonte süsteemiks, nagu torud, vaadid, korvid, kannud jne. Ainult keemiatööstuses etendavad nad tähtsat osa.*

Peale asjade, mis annavad töö mõju edasi tööobjektile ja mida

* *Märkus 2. trükile.* Kuigi ajalooteadus seni õige vähe tunneb materiaalse tootmise arengut, järelikult kogu ühiskondliku elu ja koos sellega kogu tõelise ajaloo alust, on vähemalt eelajalooline aeg jaotatud — loodusteaduslike, mitte niinimetatud ajalooliste uurimuste põhjal, — tööriistade ja relvade materjali järgi kiviajaks, pronksiajaks ja rauaajaks.

seega kasutatakse ühel või teisel viisil tegevuse ülekandmiseks, kuuluvad tööprotsessi vahendite hulka laiemas mõttes kõik protsessi toimumiseks vajalikud materiaalsed tingimused. Nad ei kuulu otseselt protsessi, kuid nendeta ei saa protsess üldse toimuda, või saab toimuda vaid puudulikult. Seda laadi üldiseks töövahendiks on jällegi maa ise, sest ta annab töölisele locus standi [koha seismiseks], töölise protsessile aga tegevussfääri (field of employment). Sama laadi töövahendid, mis tulenevad varemtehtud tööst, on näiteks tööhooned, kanalid, teed jne.

Niisiis tekitab inimese tegevus tööprotsessis töövahendite abil tööobjekti ettekavatsetud muutuse. Protsess kustub produktis. Tööprotsessi produktiks on tarbimisväärtus, vormimuutuse kaudu inimese vajadustele kohandatud loodusaine. Töö on ühinenud oma objektiga. Töö on esemeks saanud ja ese on töödeldud. Mis töölise poolel avaldus liikumise [Unruhe] vormis, see avaldub nüüd produkti poolel liikumatu omadusena [ruhende Eigenschaft], olemise vormis. Tööline ketras ja produktiks on lõng.

Kui me vaatleme kogu protsessi ta tulemuse, produkti seisukohalt, siis mõlemad, töövahend ja tööobjekt, on tootmisvahendid ja töö ise on tootlik töö.*

Kui üks tarbimisväärtus väljub tööprotsessist produktina, siis teised tarbimisväärtused, endiste tööprotsesside produktid, tulevad sellesse protsessi tootmisvahenditena. Üks ja seesama tarbimisväärtus, olles ühe töö produkt, on teise töö tootmisvahend. Niisiis, produktid on mitte ainult tööprotsessi tulemus, vaid ka tööprotsessi tingimus.

Välja arvatud ekstraktiivne [hankiv] tööstus, mis leiab oma tööobjekti loodusest, nagu mäetööstus, jahindus, kalandus jne. (põllundus ainult sedavõrd, kuivõrd ta esmakordselt harib uudismaad), käsitlevad kõik tööstusharud teatud objekti, toormaterjali, s. o. juba töö filtrist läbikäinud tööobjekti, mis on juba ise tööprodukt. Säärased on näiteks põllunduses seemned. Loomad ja taimed, mida harilikult peetakse looduse produktideks, on võib-olla mitte ainult eelmise aasta töö produktid, vaid — oma praegusel kujul — paljude põlvede kestel inimese kontrolli all ja inimtöö abil jätkunud muutuste produktid. Mis aga puutub eriti töövahendeisse, siis osutab rõhuv enamik neist isegi kõige pealiskaudsemal vaatlusel varemtehtud töö jälgi.

Toormaterjal võib moodustada produkti peasubstantsi või kuuluda produkti koostisse ainult abiainena. Töövahend kas tarbib abiainet, nagu aurumasin tarbib sütt, nagu ratas tarbib määrdeõli või veohobune heina; või abiaine lisatakse toormaterjalile, et põhjustada selles materiaalset muutust, nagu kloori lisatakse pleekimata lõuendile, sütt rauale ja värvi villale; või abiaine soodustab

* See tootliku töö definitsioon, mis tuleneb lihtsa tööprotsessi seisukohast, on kapitalistliku tootmisprotsessi puhul täiesti ebaküllaldane.

töötegemist ennast, nagu näiteks tööruumi valgustuseks ja kütteks tarvitatavad ained. Erinevus peaaine ja abiaine vahel kaob päriskeemia fabrikatsioonis, sest ükski tarvitatud toormaterjalidest ei ilmu seal enam produkti substantsina uuesti esile ... Üks ja seesama produkt võib olla ühes ja sellessamas tööprotsessis töövahendiks ja toormaterjaliks. Näiteks loomade nuumamisel on loomad, töödeldav toormaterjal, ühtlasi väetisevalmistamise vahendiks ...

Kas tarbimisväärtus esineb toormaterjalina, töövahendina või produktina, oleneb täiel määral ta kindlast funktsioonist tööprotsessis ja kohast, mis tal selles protsessis on; koos selle koha vahetusega muutuvad ka need funktsioonid.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 160—163.

Töö tarbib oma ainelisi elemente, oma objekti ja oma vahendeid; ta neelab neid ning on seega tarbimisprotsess. See tootlik tarbimine erineb individuaaltarbimisest sellega, et viimane tarbib produkte kui elava isiku elatusvahendeid, esimene aga kui töö elatusvahendeid, selle isiku tegutseva tööjõu elatusvahendeid. Individuaaltarbimise produktiks on seega tarbija ise, tootliku tarbimise tulemuseks aga on tarbijast erinev produkt ...

Tööprotsess sellisena, nagu me teda kujutasime ta lihtsais abstraktseis momentides, on otstarbekohane tegevus tarbimisväärtuste valmistamiseks, ta on loodusaine omandamine inimese vajaduste rahuldamiseks, inimese ja looduse vahelise ainevahetuse üldine tingimus, inimelu põline looduslik tingimus; seepärast ta ei sõltu ühestki inimelu vormist, vaid vastupidi, on ühesuguselt ühine kõigile inimelu ühiskondlikele vormidele.

Sealsamas, lk. 164.

Kogu inimkonna esimene tootlik jõud on tööline, töötaja.

V. I. Lenin, Kõne rahva petmisest vabaduse ja võrdsuse loosungitega 19. mail 1919. a. Koolivälise haridustöö I ülevenemaaline kongress. Teosed, 29. kd., lk. 334—335.

TOOTMISSUHTED KUI TOOTLIKE JÕUDUDE ÜHISKONDLIK VORM

Igasugune tootmine on loodusesemete omastamine indiviidi poolt teatud kindla ühiskondliku vormi piirides ja selle kaudu.

K. Маркс, Из рукописного наследства (1857).
К. Маркс и *Ф. Энгельс*, Соч. т. 12, lk. 713.

Tootmises mõjutavad inimesed mitte ainult loodust, vaid ka üksteist. Nad saavad toota ainult teataval viisil üheskoos tegutsedes ja oma tegevust vastastikku vahetades. Selleks et toota, astuvad inimesed üksteisega teatud sidemetesse ja suhetesse, ja ainult nende ühiskondlike sidemete ja suhete kaudu toimub nende mõju loodusele, leiab aset tootmine.

Olenevalt tootmisvahendite iseloomust erinevad muidugi need ühiskondlikud suhted, millesse tootjad astuvad üksteisega, need tingimused, milles nad vahetavad oma tegevust ja võtavad osa kogu tootmisest...

Niisiis, ühiskondlikud suhted, milledes üksikisikud toodavad, *ühiskondlikud tootmissuhted muutuvad, kujunevad ümber ühes materiaalsete tootmisvahendite, tootlike jõudude muutumise ja arenemisega. Tootmissuhted oma kogusummas moodustavad selle, mida nimetatakse ühiskondlikeks suheteks, ühiskonnaks,* ja seejuures moodustavd nad *teataval ajaloolisel arenemisastmel oleva ühiskonna,* omapärase, erilise iseloomuga ühiskonna.

K. Marx, Palgatöö ja kapital, (1847). *K. Marx* ja *F. Engels,* Valitud teosed kahes köites, I kd., Tallinn 1957, lk. 65.

Oma elu ühiskondlikus tootmises astuvad inimesed teatavaisse, paratamatuisse, nende tahtest sõltumatuisse suhetesse — tootmissuhetesse, mis vastavad nende materiaalsete tootlike jõudude teatavale arenemisastmele. Nende tootmissuhete kogusumma moodustab ühiskonna majandusliku struktuuri, reaalse baasi, millel kerkib juriidiline ja poliitiline pealisehitus ja millele vastavad kindlad ühiskondliku teadvuse vormid. Materiaalse elu tootmise viis tingib sotsiaalse, poliitilise ja vaimse elu protsessi üldse. Mitte inimeste teadvus ei määra nende olemist, vaid, vastupidi, nende ühiskondlik olemine määrab nende teadvuse. Oma arenemise teataval astmel satuvad ühiskonna materiaalsed tootlikud jõud vastuollu olemasolevate tootmissuhete, või — mis on ainult selle juriidiline väljendus — omandussuhetega, milles nad seni arenesid. Tootlike jõudude arenemise vormidest muutuvad need suhted tootlike jõudude kammitsaiks. Siis saabub sotsiaalse revolutsiooni ajastu. Majandusliku aluse muutudes toimub suurema või väiksema kiirusega pööre kogu määratu suures pealisehituses. Selliseid pöördeid vaadeldes peab alati vahet tegema majanduslikes tootmistingimustes toimuva materiaalse, loodusteadusliku täpsusega konstateeritava pöörde ja juriidiliste, poliitiliste, usuliste, kunstiliste või filosoofiliste, lühidalt: ideoloogiliste vormide vahel, milles inimesed saavad teadlikeks sellest konfliktist ja võitlevad sellega. Nagu üksiku inimese üle ei või otsustada selle järgi, mida ta endast ise arvab, niisama ei või sellise pöördeajastu üle otsustada tema enda teadvuse järgi. Vastupidi, seda teadvust tuleb seletada materiaalse elu vastuolu-

dega, ühiskonna tootlike jõudude ja tootmissuhete vahel olemasoleva konfliktiga.

K. Marx, Eessõna teosele «Poliitilise ökonoomia kriitikast» (1859).
K. Marx ja *F. Engels*, Valitud teosed kahes köites, I kd., Tallinn, 1957, lk. 281—282.

Töölised ja tootmisvahendid jäävad alati tootmise teguriteks, olenemata sellest, missugused on tootmise ühiskondlikud vormid. Kui aga töölised on tootmisvahenditest lahutatud, siis on nii ühed kui ka teised tootmise teguriteks ainult potentsiaalselt. Et tootmine üldse võimalikuks saaks, peavad nad ühinema. Ühiskondliku korra mitmesugused majanduslikud epohhid erinevadki üksteisest selle ühinemise erilise iseloomu ja teostumisviisi poolest.

K. *Marx*, Kapital, II kd., Tallinn, 1958, lk. 30.

... Marx ja Engels olid materialistid. Vaadates materialistlikult maailma ja inimkonda, nägid nad, et nii nagu kõigi loodusnähtuste aluseks on materiaalsed põhjused, nii ka inimühiskonna arenemine on tingitud materiaalsete jõudude, tootmisjõudude arenemisest. Tootmisjõudude arenemisest olenevad suhted, milledesse inimesed astuvad üksteisega inimlike vajaduste rahuldamiseks tarvilike esemete tootmisel. Ja neis suhetes on kõigi ühiskondliku elu nähtuste, inimeste püüdluste, ideede ja seaduste seletus. Tootmisjõudude arenemine loob eraomandusele toetuvad ühiskondlikud suhted.

V. I. Lenin, «Friedrich Engels» (1895). Teosed. 2. kd., lk. 7.

TOOTMISSUHETE TÜÜBID

Nagu inimesed algselt eralduvad loomariigist (kitsamas mõttes), nii astuvad nad ka ajalukku: alles poolloomadena, metsikutena, loodusjõudude suhtes võimetuina, tundmata veel oma jõude; seepärast olid nad vaesed nagu loomad ja nendest vaevalt produktiivsemad. Siin valitseb teatav elutaseme võrdsus, perekonnapeade jaoks aga ka teatav ühiskondliku seisundi võrdsus — vähemalt puuduvad ühiskondlikud klassid, ja see püsib edasi ka hilisemate kultuurrahvaste põlduharivais ürgkogukondades. Igas niisuguses kogukonnas on algusest peale teatavad ühised huvid, millede kaitsmist ollakse sunnitud üle kandma üksikuile, kuigi kogu üldsuse kontrolli all: tüliküsimuste lahendamine; repressioonid isikute vastu, kes on üle astunud oma õiguste piiridest; järelevalve niisutuse üle, eriti soojadel maadel; lõpuks, metsikus ürgolekus — usulised funktsioonid. Niisugused ametid esinevad kõigi aegade ürgkogukondades, nii vanimais saksa markkonda-

des kui ka veel praegugi Indias. Endastmõistetavalt omavad nad teatavat võimutäiust ja kujutavad endast riigivõimu algeid. Pikkamööda kasvavad tootlikud jõud; tihedam rahvastik tekitab üksikute kogukondade vahel ükskord ühiseid huve, teinekord huvide kokkupõrkeid; kogukondade rühmitumine suuremaiks tervikuiks kutsub omakorda esile uue tööjaotuse, uute organite loomise ühiste huvide kaitsmiseks ja terviku huvidele vastukäivate huvide mahasurumiseks. Need organid, mis juba terve rühma ühiste huvide esindajaina omavad iga üksiku kogukonna suhtes erilist, teatavais olukordades isegi antagonistlikku seisundit, muutuvad varsti veelgi enam iseseisvateks, osalt ühiskondlike ametite pärilikkuse tõttu, mis kujuneb peaaegu endastmõistetavalt selles maailmas, kus kõik areneb stiihiliselt, osalt aga üha kasvavast vajadusest selliste organite järele, sest konfliktid teiste rühmadega muutuvad sagedasemaks. Meil pole vajadust siin süveneda sellesse, kuidas see ühiskondliku funktsiooni iseseisvamaks muutumine ühiskonna suhtes võis aja jooksul jõuda ühiskonna üle valitsemiseni, kuidas algselt ühiskonna teener muutus soodsais tingimustes pikkamööda isandaks, kuidas olenevalt olukorrast see isand kujunes idamaade despoodiks või satraabiks, kreeka sugukonnapealikuks, kelti clani pealikuks jne., millisel määral ta sellise muundumise puhul kasutas ka vägivalda, või kuidas lõpuks üksikud valitsevad isikud liitusid valitsevaks klassiks. Meil on siin ainult tähtis kindlaks teha, et poliitilisele võimule on kõikjal aluseks olnud mingisugune ühiskondlik ametiülesannete täitmine, ja et ka poliitiline võim on ainult siis olnud kestvamalt püsiv, kui ta seda oma ühiskondlikku ametiülesannet täitis. Kuipalju despootiaid Pärsias ja Indias ka on tekkinud ja kadunud, igaüks neist teadis väga hästi, et ta oli kõigepealt jõeorgude niisutamise üldettevõtja, sest ilma selleta polnud seal üldse võimalik põlluharimine ...

Selle klasside kujunemisprotsessi kõrval toimus aga veel teine protsess. Stiihiliselt kujunenud tööjaotus maadhariva perekonna piirides võimaldas teataval jõukuse astmel ühe või mitme võõra tööjõu kasutuselevõtmist. Nii oli see eriti maades, kus vana ühismaavaldus oli juba lagunenud või kus vähemalt vana ühismaaharimine oli taandunud üksikute perekondade poolt teostatava maaharimise ees. Tootmine oli arenenud juba niikaugele, et inimtööjõud suutis nüüd rohkem toota kui ta vajas oma lihtsaks ülalpidamiseks; vahendid suurema hulga tööjõudude ülalpidamiseks olid olemas; samuti olid olemas vahendid nende rakendamiseks; tööjõud omandas v ä ä r t u s e. Kuid oma kogukond ja liit, kuhu niisugune kogukond kuulus, ei andnud veel vabu, üleliigseid tööjõude. Seevastu pakkus neid sõda, ja sõda on niisama vana nagu mitme kogukonnarühma üheaegne olemasolu kõrvuti. Seni ei osatud sõjavangidega midagi peale hakata, seepärast löödi nad lihtsalt maha, veel varem aga — söödi ära. Ent nüüd saavutatud «majandusliku olukorra» astmel omandasid nad teatava väärtuse; seepärast jäeti

nad ellu ning hakati kasutama nende tööd. Nii suruti vägivald, selle asemel et valitseda majanduslikku olukorda, hoopis vastupidi, majandusliku olukorra teenistusse. *Orjapidamine* oli leiutatud. See muutus varsti valitsevaks tootmisvormiks kõigil rahvastel, kes arenesid edasi vanast kogukonnakorrast, kuid orjapidamine sai lõpuks ka nende languse üheks peamiseks põhjuseks. Alles orjapidamise tõttu sai võimalikuks suuremas ulatuses tööjaotus põllumajanduse ja tööstuse vahel ja koos sellega vana maailma, kreeka kultuuri õitseng. Ilma orjapidamiseta poleks olnud Kreeka riiki, kreeka kunsti ja teadust; ilma orjapidamiseta poleks olnud ka Rooma riiki. Kuid ilma aluseta, mille rajasid Kreeka ja Rooma, poleks olnud ka tänapäeva Euroopat. Me ei tohi kunagi unustada, et kogu meie majandusliku, poliitilise ja intellektuaalse arenemise eelduseks oli niisugune kord, kus orjapidamine oli niisama hästi paratamatu kui ka üldiselt tunnustatud. Ses mõttes me oleme õigustatud ütlema: ilma antiikse orjapidamiseta poleks olnud ka tänapäeva sotsialismi.

On väga kerge orjapidamise jms. üle üldistes fraasides pahandada ja oma kõrget kõlbelist pahameelt niisuguste häbiväärsuste üle välja valada. Kahjuks ei väljendata sellega midagi muud kui ainult seda, mida igaüks teab, nimelt, et need antiiksed institutsioonid ei vasta enam meie tänapäeva oludele ja meie nendest oludest tingitud tunnetele. Kuid seejuures ei saa me mitte kõige vähematki teada sellest, kuidas need institutsioonid on tekkinud, miks nad on püsinud ja millist osa nad on etendanud ajaloos. Aga et me seda juba puudutame, siis peame ütlema, nii vasturääkivalt ja ketserlikult kui see kõlabki, et orjapidamise tarvituselevõtmine oli tookordseis tingimustes suur edusamm. On juba kord fakt, et inimkond algas oma arenemist loomana, ja seepärast vajas ta ka barbaarseid, peaaegu elajalikke vahendeid, et barbaarsusest välja pääseda. Vanad kogukonnad, kus nad on püsinud, on olnud aastatuhandeid kõige toorema riigivormi — orientaalse despootia — aluseks, Indiast kuni Venemaani. Ainult seal, kus nad lagunesid, on rahvad omal jõul edasi sammunud, ning nende lähim majanduslik edusamm seisis tootmise suurendamises ja arendamises orjatöö abil. On selge: kuni inimese töö oli alles niivõrd vähe produktiivne, et ta andis peale hädavajalike elatusvahendite ainult vähest ülejääki, oli tootlike jõudude kasv, läbikäimise laienemine, riigi ja õiguse arenemine, kunsti ja teaduse loomine võimalik ainult põhjalikuma tööjaotuse tõttu, mille aluseks pidi olema suur tööjaotus ühelt poolt lihtsa füüsilise tööga tegelevate hulkade ja teiselt poolt tööd juhtivate, kaubandusega, riigiasjadega ja hiljem kunsti ja teadusega tegelevate väheste privilegeeritud isikute vahel. Niisuguse tööjaotuse lihtsaimaks, täiesti stiihiliselt kujunenud vormiks oli just orjapidamine. Antiikse, eriti kreeka maailma ajalooliste eelduste juures võis üleminek klassivastuoludele rajatud ühiskonnale toimuda ainult orjapidamise vormis. Isegi orjadele oli see progressiks; sõja-

vangid, kelledest värvati orjade mass, jäid nüüd vähemalt ellu, kuna nad varem surmati või, veelgi varem, koguni ära praeti.

Lisame siinkohal veel, et kõik senised ekspluateerivate ja ekspluateeritavate, valitsevate ja rõhutud klasside ajaloolised antagonismid on seletatavad sama inimtöö suhteliselt vähearenenud tootlikkusega. Kuni tõeliselt töötav rahvastik on niivõrd üle koormatud oma vajaliku tööga, et tal ei jää aega ühiskonna ühiste asjade — töö juhtimise, riigiasjade, õiguslike küsimuste, kunsti, teaduse jne. — eest hoolitsemiseks, niikaua pidi alati olema teatav eriline klass, kes, olles vabastatud tõelisest tööst, võis niisuguste asjade eest hoolitseda; kusjuures see klass ei unustanud kunagi oma huvides veeretamast töötavaile hulkadele üha suuremat töökoormat. Alles suurtööstuse poolt saavutatud tootlike jõudude tohutu kasv võimaldab jaotada töö ilma erandita kõigi ühiskonna liikmete vahel ja sel teel igaühe tööaega niivõrd piirata, et kõigile jääb küllaldaselt vaba aega, et osa võtta kogu ühiskonna nii teoreetilistest kui ka praktilistest asjadest. Järelikult, alles nüüd on iga valitsev ja ekspluateeriv klass muutunud ülearuseks, ühiskondlikule arenemisele koguni takistuseks, ja alles nüüd ta ka kõrvaldatakse halastamatult, olgu tema käes veel kuitahes palju «vahetut vägivalda».

F. Engels, Anti-Dühring (1878). Tallinn, 1954, lk. 157—160.

Tänapäeva mõisamajanduse süsteemi vaatlemisel tuleb võtta lähtekohaks see majandussüsteem, mis valitses pärisorjuse ajastul. Tolleaegse majandussüsteemi olemus seisis selles, et kogu antud põllumajandusliku üksuse, s. o. antud feodaalmõisa maa jagunes mõisa- ja talupojamaaks; viimane anti hingemaaks talupoegadele, kes (saades peale selle ka muid tootmisvahendeid, nagu näiteks metsa, mõnikord loomi jne.) seda oma tööga ja oma inventariga harisid, saades sellest oma ülalpidamise. Selle talupoegade töö produkt kujutas endast teoreetilise poliitilise ökonoomia terminoloogia järgi vajalikku produkti; vajalikku talupoegadele kui elatusvahendite andjat, mõisnikule kui töökäte andjat; täpselt samuti kui produkt, mis korvab kapitali väärtuse muutuva osa, on vajalik produkt kapitalistlikus ühiskonnas. Talupoegade lisatöö aga seisis mõisamaa harimises *sellesama* inventariga; selle töö produkt läks mõisniku kasuks. Järelikult eraldus lisatöö siin ruumiliselt vajalikust tööst: mõisnikule hariti mõisamaad, endale oma hingemaad; mõisnikule töötati ühed nädalapäevad, endale teised. Seega oli talupoja «hingemaa» selles majandussüsteemis otsekui naturaal-töötasuks (väljendudes kaasaegsetele mõistetele vastavalt) või mõisniku töökätega varustamise vahendiks. Talupoegade «oma» majapidamine oma hingemaal oli mõisniku majapidamise eeltingimuseks, selle eesmärgiks polnud talupoja «varustamine» elatusvahenditega, vaid mõisniku varustamine töökätega.

Seda majandussüsteemi nimetamegi teoorjuslikuks majanduseks. On ilmne, et selle domineerimine eeldas järgmisi vajalikke tingimusi: esiteks — naturaalmajanduse valitsemist. Feodaalne mõis pidi endast kujutama kinnist omaette tervikut, mis oli muu maailmaga väga nõrgalt seotud. Teravilja tootmine mõisnike poolt müügi otstarbel, mis arenes eriti pärisorjuse olemasolu viimasel perioodil, oli juba vana reziimi lagunemise ennustajaks. Teiseks on säärase majanduse jaoks tarvilik, et otsene tootja oleks varustatud tootmisvahenditega üldse ja eriti maaga; vähe sellest — ta peab olema ka maa külge kinnistatud, sest muidu pole mõisnikule garanteeritud töökäed ... Kolmandaks on säärase majandussüsteemi tingimuseks talupoja isiklik sõltumine mõisnikust. Kui mõisnikul ei oleks otsest võimu talupoja isiku üle, siis ta ei saaks sundida enese kasuks töötama inimest, kes on maaga varustatud ja kes töötab omas majandis. Järelikult on tarvilik «mittemajanduslik sundus», nagu ütleb Marx, iseloomustades seda majandusrežiimi (mille ta viib, nagu juba ülalpool mainitud, *teorendi* kategooria alla. «Das Kapital», III, 2, 324) *. Selle sunduse vormid ja astmed võivad olla kõige mitmekesisemad, alates pärisorjusest ja lõpetades talupoja seisusliku mittetäieõiguslikkusega. Lõpuks, neljandaks, oli kirjeldatava majandussüsteemi tingimuseks ning tagajärjeks tehnika äärmiselt madal ning tardunud olukord, sest majapidamine oli viletsusest rõhutud ning isiklikust sõltumusest ja vaimsest pimedusest rusutud väiketalupoegade kätes.

V. I. Lenin, Kapitalismi arenemine Venemaal, (1896—1899). Teosed, 3. kd., lk. 151—153.

... Feodaalühiskonnas, sedamööda kuidas arenes kaubandus ja tekkis maailmaturg, sedamööda kuidas arenes raharinglus, tekkis uus klass — kapitalistide klass. Kaubast, kaupade vahetusest, raha võimu tekkimisest tekkis kapitali võim. XVIII sajandi jooksul, õigemini — alates XVIII sajandi lõpust, ja XIX sajandi jooksul toimusid kogu maailmas revolutsioonid. Pärisorjus tõrjuti välja kõigist Lääne-Euroopa maadest. Kõige hiljem toimus see Venemaal. Ka Venemaal toimus 1861. aastal pööre, mille tagajärjeks oli ühe ühiskonnavormi asendumine teisega — pärisorjuse asendumine kapitalismiga, kusjuures säilis klassideks jagunemine, säilisid mitmesugused pärisorjuse jäljed ja jäänused, kuid põhiliselt sai klassideks jagunemine teistsuguse kuju.

Kapitali valdajad, maa valdajad, vabrikute ja tehaste valdajad on olnud ja on praegugi kõigis kapitalistlikes riikides elanikkonna tühine vähemus, kelle käsutuses on täielikult kogu rahva töö ja kes hoiab järelikult oma võimu, rõhumise, ekspluateerimise all kogu töörahva massi, kellest enamus on proletaarlased, palgatöölised,

* *K. Marx*, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 724.

kes saavad tootmise protsessis elatusvahendeid ainult oma töökäte, tööjõu müümisest. Talupojad, kes olid killustatud ja alla surutud juba pärisorjuse ajal, muutusid kapitalismile üleminekuga osalt (enamuses) proletaarlasteks, osalt (vähemuses) jõukaks talurahvaks, kes palkab ise töölisi ja kujutab endast külakodanlust.

Seda põhilist fakti — ühiskonna üleminekut orjanduse ürgsetelt vormidelt pärisorjusele ja lõpuks kapitalismile . . .

V. I. Lenin, Riigist. (1919). Teosed, 29. kd., lk. 440.

Ükski ühiskondlik formatsioon ei hukku enne, kui on välja arenenud kõik tootlikud jõud, mille jaoks ta on küllalt avar; ja uued, kõrgemad tootmissuhted ei ilmu kunagi enne, kui nende materiaalsed olemasolutingimused on valminud vana ühiskonna enda rüpes. Sellepärast seab inimkond endale alati ainult niisuguseid ülesandeid, mida ta suudab lahendada, sest lähemal vaatlusel leiame alati, et ülesanne ise tekib ainult siis, kui tema lahendamise materiaalsed tingimused on juba olemas või on vähemalt tekkimisprotsessis. Üldjoontes võib aasia, antiikset, feodaalset ja kaasaegset, kodanlikku, tootmisviisi vaadelda kui majandusliku ühiskonnaformatsiooni progressiivseid epohhe. Kodanlikud tootmissuhted on ühiskondliku tootmisprotsessi viimseks antagonistlikuks vormiks, antagonistlikuks mitte individuaalse antagonismi mõttes, vaid indiviidide ühiskondlikest elutingimustest väljakasvava antagonismi mõttes; kuid kodanliku ühiskonna rüpes arenevad tootlikud jõud loovad ühtlasi materiaalsed tingimused selle antagonismi lahendamiseks. Selle ühiskondliku formatsiooniga lõpeb seetõttu inimühiskonna eelajalugu.

K. Marx, Eessõna teosele «Poliitilise ökonoomia kriitikast», (1859).
K. Marx ja *F. Engels*, Valitud teosed kahes kõites, I kd., Tallinn, 1957, lk. 282.

Niisuguse ühiskonna (kapitalistliku — *Toim.*) peamine iseärasus seisab kaubatootmises kapitalistlike tootmissuhete alusel, mille puhul kõige tähtsam ja suurem osa kaupade tootmis- ja ringlemisvahenditest kuulub oma arvult väikesele isikute klassile, samal ajal kui elanikkonna määratu suur enamus koosneb proletaarlastest ja poolproletaarlastest, kes oma majandusliku olukorra tõttu on sunnitud alaliselt või perioodiliselt müüma oma tööjõudu, s. o. astuma kapitalistide juurde palgalisteks, ja looma oma tööga ühiskonna kõrgemate klasside tulu . . .

Proletariaadi sotsiaalne revolutsioon, asendanud tootmis- ja ringlemisvahendite eraomanduse ühiskondliku omandusega ning seades sisse ühiskondliku tootmisprotsessi plaanikindla organiseerimise kõigi ühiskonna liikmete heaolu ja igakülgse arenemise kindlustamiseks, hävitab ühiskonna jagunemise klassideks ja vabastab

sellega kogu ikestatud inimkonna, sest ta teeb lõpu ühiskonna ühe osa igasugusele ekspluateerimisele teise osa poolt.

V. I. Lenin, «Materjale partei programmi revideerimise kohta» (1917). Teosed, 24. kd., lk. 430—432.

POLIITILISE ÖKONOOMIA AINE

Küsimusele — mis ta on? — (kodanlik omandus — *Toim.*) oleks võimalik olnud vastata üksnes kriitiliselt analüüsides «*poliitilist ökonoomiat*», mis haarab nende *omandussuhete* kogusummat mitte nende *juriidilises* väljenduses *tahtesuhetena*, vaid nende reaalses vormis, s. t. *tootmissuhetena*.

K. Marx, «P. J. Proudhonist» (kiri J. B. Schweitzerile). 24. jaanuaril 1865. a. K. *Marx* ja *F. Engels*, Valitud teosed kahes köites, I kd., Tallinn, 1957, lk. 305.

Tema (poliitökonoomia — *Toim.*) aineks ei ole sugugi mitte «materiaalsete väärtuste tootmine», nagu sageli öeldakse (see on tehnoloogia objekt), vaid inimeste ühiskondlikud suhted tootmise alal.

V. I. Lenin, «Majandusliku romantismi iseloomustuseks» (1897). Teosed, 2. kd., lk. 173.

Poliitiline ökonoomia kõige laiemas mõttes on teadus seadustest, mis valitsevad inimühiskonnas materiaalsete elutarvete tootmist ja vahetust. Tootmine ja vahetus on kaks eri funktsiooni. Tootmine võib toimuda ilma vahetuseta, vahetus aga — kuna ta endastmõistetavalt on saaduste vahetus — ei saa toimuda ilma tootmiseta. Kumbki neist ühiskondlikest funktsioonidest oleneb suurelt osalt erilistest välismõjutustest ja seepärast on neil ka suurelt osalt oma erilised seadused. Teiselt poolt aga tingivad nad teineteist igal hetkel ning mõjutavad teineteist sellisel määral, et neid võiks nimetada ökonoomilise kõvera abstsissiks ja ordinaadiks.

Tingimused, milledes inimesed toodavad ja vahetavad, muutuvad vastavalt maale, ja igal maal jälle põlvest põlve. Seepärast poliitiline ökonoomia ei saa olla üks ning sama kõigile maadele ja kõigile ajalooepohhidele. Tohutu vahemaa lahutab vibu ja noolt, kivinuga ja metsinimestel ainult erandina esinevaid vahetussuhteid tuhandehobujõulisest aurumasinast, mehhaanilisest kangasteljest, raudteedest ja Inglise pangast. Tulemaalased pole jõudnud massilise tootmiseni ja maailmakaubanduseni, samuti ka mitte spekulatsioonini vekslitega või börsikrahhideni. Kes tahaks Tulemaa ja tänapäeva Inglismaa poliitilist ökonoomiat viia samade seaduste alla, see ei pakuks sellega küll midagi muud kui kõige banaalsemaid tühje sõnu. Seega poliitiline ökonoomia on oma olemuselt

ajalooline teadus. Ta käsitleb ajaloolist, s. o. alati muutuvat ainet; ta uurib kõigepealt tootmise ja vahetuse iga üksiku arenemisastme erilisi seadusi, ja alles selle uurimise lõpul võib ta kindlaks teha mõned täiesti üldised, tootmise ja vahetuse kohta üldse kehtivad seadused. Seejuures on ometi täiesti endastmõistetav, et teatavate tootmisviiside ja vahetusvormide kohta kehtivad seadused on kehtivad ka kõigi ajaloojärkude suhtes, milledele on ühised need tootmisviisid ja vahetusvormid. Nii näiteks pääseb metallraha tarvituselevõtmisega mõjule rida seadusi, mis on kehtivad kõigi maade ja ajaloojärkude kohta, kus vahetus toimub metallraha abil.

Teatava ajaloolise ühiskonna tootmis- ja vahetusviisiga ning selle ühiskonna ajalooliste eeltingimustega on antud ühtlasi ka saaduste jaotamise viis. Sugukondlikus kogukonnas või külakogukonnas, kus valitseb maaühisomandus, millega või mille täiesti märgatavate jäänustega astuvad ajalukku kõik kultuurrahvad, on täiesti endastmõistetav saaduste võrdlemisi ühtlane jaotus; kus aga kogukonna liikmete vahel tekib suurem ebavõrdsus jaotuses, seal on see ka juba tunnuseks kogukonna algavast lagunemisest. — Nii suurkui ka väikemaapidamine võimaldab, olenevalt ajaloolistest eeltingimustest, milledest ta on arenenud, väga mitmesuguseid jaotusvorme. Kuid on täiesti selge, et suurmaapidamine tingib alati hoopis teistsuguse jaotuse kui väikemaapidamine; et suurmaapidamine eeldab või loob klassivastuolu — orjapidajad ja orjad, mõisnikud ja teokohuslikud talupojad, kapitalistid ja palgatöölised, kuna aga väikemaapidamise puhul klassivahed põllumajanduslikust tootmisest osavõtvate indiviidide vahel pole sugugi paratamatud, vaid vastupidi, nende klassivahede lihtne olemasolu annab tunnistust partsellimajanduse algavast langusest. — Metallraha tarvituselevõtmine ja levimine maal, kus seni valitses kas eranditult või peamiselt naturaalmajandus, on alati seotud kas aeglasema või kiirema pöördega senises jaotuses, ja nimelt nii, et ebavõrdsus jaotuses üksikisikute vahel, järelikult rikka ja vaese vastandlikkus kasvab üha rohkem. — Keskaja kohalik, tsunftiline käsitööstuslik tootmine tegi suurkapitalistide ja eluaegsete palgatööliste olemasolu niisama võimatuks, nagu tänapäeva suurtööstus, tänapäeva arenenud krediit ja nende mõlema arenemisele vastav vahetusvorm — vaba konkurents — neid paratamatult sünnitab.

Erinevustega jaotuses aga kerkivad esile *klassivahed*. Ühiskond jaguneb privilegeeritud ja kõigest ilmajäetud, ekspluateerivaiks ja ekspluateeritavaiks, valitsevaiks ja valitsetavaiks klassideks, ning riik — milleni ühehõimuliste kogukondade stiihiliselt kujunenud rühmad jõudsid oma arenemises kõigepealt ainult arusaamise tõttu oma ühistest huvidest (näiteks niisutus Idamaades) ja välise hädaohu vastu kaitsmise vajadusest — saab nüüdsest alates samal määral ülesande vägivalla abil säilitada valitseva klassi elutingimusi ja ülevõimu tingimusi valitsetava klassi vastu.

Kuid jaotus pole tootmise ja vahetuse lihtne passiivne tulemus;

ta avaldab omakorda mõju mõlemale. Iga uut tootmisviisi või uut vahetusvormi tõkestavad algul mitte ainult vanad vormid ja nendele vastavad poliitilised institutsioonid, vaid ka vana jaotusviis. Uuel tootmisviisil ja uuel vahetusvormil tuleb endale vastav jaotus kestva võitlusega kätte võita.

F. Engels, Anti-Dühring (1878), Tallinn, 1954, lk. 129—131.

... Tootmine, jaotamine, vahetus ja tarbimine ... kõik nad moodustavad osad tervikust, erinevused ühtsuses. Tootmine domineerib nii iseenda üle vastandlikus tootmise määrangus kui ka kõigi teiste momentide üle. Temast hakkab protsess iga kord uuesti peale. Et vahetusel ja tarbimisel ei saa olla domineerivat tähtsust — see on iseenesest selge. Seesama käib jaotamise kui produktide jaotamise kohta. Tootmise agentide jaotamisena aga on ta ise tootmise moment. Teatud kindel tootmine tingib seega kindla tarbimise, jaotamise, vahetuse, *nende erinevate momentide kindlad vastastikused suhted.* Muidugi, ka tootmise *tema ühekülgses vormis* määravad omakorda teised momendid. Näiteks turu, s. o. vahetussfääri laienemise korral kasvab tootmise ulatus ja süveneb tema diferentseerumine. Jaotamise muutumisega muutub tootmine, näiteks kapitali kontsentratsiooni korral, elanikkonna erineval jaotumisel linna ja maa vahel jne. Lõpuks määravad tarbimise vajadused tootmise. Erinevad momendid mõjutavad üksteist vastastikku. Seda esineb igas orgaanilises tervikus.

К. Маркс, Из рукописного наследства, 1857.
К. Маркс и *Ф. Энгельс,* Соч. т. 12, lk. 725-726.

Nagu Darwin avastas orgaanilise looduse arenemise seaduse, nii avastas Marx inimkonna ajaloo arenemise seaduse: selle viimase ajani ideoloogiliste ladestuste poolt varjatud lihtsa fakti, et inimesed peavad kõigepealt sööma, jooma, peavarju saama ja riides käima, enne kui nad suudavad tegelda poliitikaga, teadusega, kunstiga, religiooniga jne.; et järelikult otseste materiaalsete elatusvahendite tootmine ja seega ka iga antud rahva või ajajärgu majandusliku arenemise aste on selleks aluseks, millest on välja kasvanud nende inimeste riiklikud asutused, õiguslikud vaated, kunst ja isegi usundilised kujutelmad, ja millest lähtudes neid seetõttu tuleb seletada, — mitte aga vastupidi, nagu seda seni on tehtud.

Kuid see pole veel kõik. Marx avastas ka spetsiifilise liikumisseaduse, mis on omane tänapäeva kapitalistlikule tootmisviisile ja selle poolt sünnitatud kodanlikule ühiskonnale.

F. Engels, Kõne Karl Marxi haual (1883). *K. Marx* ja *F. Engels,* Valitud teosed kahes kõites, II kd., Tallinn, 1960, lk. 138.

Uudiseks oli see, et varasemad sotsialistid pidasid oma vaadete põhjendamiseks küllaldaseks näidata masside rõhumist kaasaegse

korra ajal, näidata sellise korra paremust, kus igaüks saaks selle, mis ta ise on tootnud, näidata selle ideaalse korra vastavust «inimloomusele», mõistlik-kõlbelise elu mõistele jne. Marx pidas võimatuks rahulduda niisuguse sotsialismiga. Mitte piirdudes kaasaegse korra iseloomustamisega, selle hindamise ja hukkamõistmisega, andis ta sellele teadusliku seletuse, viies selle kaasaja korra, mis erineb mitmesugustes Euroopa ja mitte-Euroopa riikides, ühisele alusele — kapitalistlikule ühiskonna-formatsioonile, mille funktsioneerimise ja arenemise seadused ta võttis objektiivsele analüüsimisele (ta näitas ekspluateerimise *paratamatust* selle korra juures). Täpselt samuti ei pidanud ta võimalikuks rahulduda väitega, et ainult sotsialistlik kord vastab inimloomusele, — nagu kõnelesid suured utopistlikud sotsialistid ja nende mannetud epigoonid, subjektiivsed sotsioloogid. Sellesama kapitalistliku korra *objektiivse* analüüsiga tõestas ta, et see *paratamatult* muutub sotsialistlikuks korraks.

V. *I. Lenin*, «Mis on «rahvasõbrad» ja kuidas nad võitlevad sotsiaaldemokraatide vastu?» (1894). Teosed, 1. kd., lk. 136—137.

Igaüks teab, et näit. «Kapital» — see peamine ja põhiline teos, mis esitab teaduslikku sotsialismi — piirdub kõige üldisemate vihjetega tulevikule, jälgides ainult neid, praegu juba olemasolevaid elemente, millest kasvab välja tulevane kord. Igaüks teab, et tulevikuperspektiivide suhtes andsid võrratult rohkem varasemad sotsialistid, kes kõigis üksikasjus maalisid välja tuleviku ühiskonna, püüdes inimkonda kütkestada sellise korra pildiga, kus inimesed saavad läbi ilma võitluseta, kus nende ühiskondlikud suhted ei ole rajatud ekspluateerimisele, vaid tõelistele progressi alustele, mis vastavad inimloomuse tingimustele. Kuid hoolimata tervest faalanksist väga andekaist inimestest, kes sõnastasid neid ideid, ja kõige veendunumaist sotsialistidest, jäid nende teooriad elust kõrvale, nende kavad — eemale rahva poliitilistest liikumistest, kuni mehhaniseeritud suurtööstus kiskus töölisproletariaadi massid poliitilise elu keerisesse ja leiti tema tõeline võitlusloosung. Selle loosungi leidis Marx...

Sealsamas, lk. 161—162.

Klassivõitluse teooria seepärast just ongi ühiskonnateaduse suur saavutus, et ta kõige täielikuma täpsuse ja selgusega määrab kindlaks meetodid, kuidas individuaalne tagasi viia sotsiaalsele. Esiteks, see teooria on välja töötanud *ühiskondlik-majandusliku formatsiooni* mõiste. Võttes lähtepunktiks igale inimeste ühiselule tähtsaima tõsiasja — elatusvahendite hankimise viisi, ühendas ta sellega need suhted inimeste vahel, mis kujunevad elatusvahendite hankimise antud viiside mõjul, ja on nende suhete (Marxi terminoloogia järgi «tootmissuhete») süsteemis ära näidanud ühiskonna selle *aluse*, mida katavad poliitilised ja juriidilised vormid ning

teatavad ühiskondliku mõtte voolud. Iga selline tootmissuhete süsteem on Marxi teooria järgi eriline sotsiaalne organism, millel on erilised seadused oma tekkimiseks, funktsioneerimiseks ja kõrgemaks vormiks üleminekuks, teiseks sotsiaalseks organismiks muutumiseks. See teooria rakendas sotsiaalteadusele selle korduvuse objektiivse, üldteadusliku kriteeriumi, mille rakendamise võimalust sotsioloogiale subjektivistid eitasid. Nad arutlesid nimelt nõnda, et sotsiaalsete nähtuste suure komplitseerituse ja mitmekesisuse tõttu ei saa neid nähtusi uurida ilma tähtsaid tähtsusetuist lahutamata, ning selliseks eraldamiseks on vaja «kriitiliselt mõtleva» ja «moraalselt arenenud» isiku seisukohta, — ja nii jõudsid nad õnnelikult selleni, et muutsid ühiskonnateaduse reaks väikekodanliku moraali manitsusteks, mille musternäiteid me nägime hr. Mihhailovskil *, kes filosofeeris ajaloo ebaotstarbekohasusest ja teest, mida juhib «teaduse valgus». Neil arutlustel lõikaski juured alt Marxi teooria. Tähtsa ja tähtsusetu vahel vahe tegemise asemele seati erinevus ühiskonna majandusliku struktuuri kui *sisu* ning poliitilise ja ideelise *vormi* vahel: majandusliku struktuuri mõiste ise seletati täpselt ära varemate majandusteadlaste käsituse ümberlükkamisega, kes nägid loodusseadusi seal, kus on ainult tootmissuhete erilise, ajalooliselt kindla süsteemi seaduste koht. Subjektivistide arutluste asemele «ühiskonnast» üldse, sisutute ja väikekodanlikest utoopiaist mitte kaugemale ulatuvate arutluste asemele (sest polnud selgitatud isegi kõige mitmekesisemate sotsiaalsete kordade üldistamise võimalust erilisteks sotsiaalsete organismide liikideks) — seati kindlate ühiskonna struktuuri vormide *uurimine*. Teiseks, «elavate isikute» teod iga sellise ühiskondlik-majandusliku formatsiooni piirides, teod, mis on lõpmata mitmekesised ja mida nähtavasti oli täiesti võimatu süstematiseerida, üldistati ja viidi ühendusse isikute rühmade tegudega, mis erinesid omavahel selle osa poolest, mida nad etendasid tootmissuhete süsteemis, tootmistingimuste ja järelikult nende elutingimuste poolest, nende huvide poolest, mida määras see olukord, — ühe sõnaga, viidi ühendusse *klasside* tegevusega, kelle võitlus määras ühiskonna arenemise. Sellega lükati ümber subjektivistide lapselikult naiivne, puhtmehaaniline ajalookäsitus, mis rahuldus mitte midagi ütleva väitega, et ajalugu teevad elavad isikud, ja mis ei tahtnud järele uurida, millisest sotsiaalsest olukorrast ja kuidas nimelt on tingitud nende teod.

V. I. Lenin, «Narodnikluse majanduslik sisu ja selle arvustus hr. Struve raamatus» (1894—1895). Teosed, 1. kd., lk. 371—373.

Marx ja Engels näitasid esimestena, et tööliskiass ühes tema nõudmistega on selle tänapäeva majandusliku korra paratamatu

* *N. K. Mihhailovski* — liberaalse narodnikluse silmapaistev esindaja (1842—1904).

sünnitus, mis koos kodanlusega vältimatult loob ja organiseerib proletariaadi; nad näitasid, et mitte üksikute õilsate isikute heatahtlikud üritused, vaid organiseeritud proletariaadi klassivõitlus päästab inimkonna teda praegu rõhuvast hädast ja viletsusest. Marx ja Engels tegid oma teaduslikes töödes esimestena selgeks, et sotsialism ei ole unistajate väljamõeldis, vaid tootmisjõudude arenemise lõppeesmärk ja paratamatu tulemus tänapäeva ühiskonnas.

V. I. Lenin, «Friedrich Engels», (1895). Teosed, 2. kd., lk. 5.

MAJANDUSSEADUSED

Marx eitab just seda ideed, et majanduselu seadused on ühesugused nii minevikul kui olevikul. Vastupidi: igal ajaloojärgul on omad seadused. Majanduselu kujutab endast nähtust, mis on analoogiline arenemislooga teistel bioloogia aladel. Varemad majandusteadlased ei saanud aru majandusseaduste loomusest, kui nad võrdlesid neid füüsika ja keemia seadustega. Sügavam analüüs näitab, et sotsiaalsed organismid erinevad niisama põhjalikult üksteisest kui loomade ja taimede organismidki. Seades endale ülesandeks sellelt seisukohalt uurida kapitalistlikku majandusorganisatsiooni, sõnastab Marx sellega rangelt teaduslikult selle eesmärgi, mida peab jälgima igasugune majanduselu täpne uurimine. Sellise uurimise teaduslik tähtsus seisab nende eriliste (ajalooliste) seaduste selgitamises, mis reguleerivad antud ühiskondliku organismi tekkimist, olemasolu, arenemist ja surma ning tema asendumist teise, kõrgema organismiga.

V. I. Lenin, «Mis on «rahvasõbrad» ja kuidas nad võitlevad sotsiaaldemokraatide vastu?» (1894). Teosed, 1. kd., lk. 145.

... Marx tuletab kapitalistliku ühiskonna sotsialistlikuks muutumise paratamatuse täielikult ja eranditult kaasaegse ühiskonna majanduslikust liikumisseadusest.

V. I. Lenin, «Karl Marx» (1914). Teosed, 21. kd., lk. 53.

Meie jaoks ei ole niinimetatud «majandusseadused» mingid igavesed loodusseadused, vaid ajalooseadused, mis tekivad ja kaovad, ja tänapäeva poliitilise ökonoomia koodeks, kuivõrd majandusteadlased on selle objektiivselt õigesti koostanud, on meie jaoks ainult kokkuvõte nendest seadustest ja tingimustest, mille olemasolul kaasaegne kodanlik ühiskond ainult võibki eksisteerida. Ühesõnaga, see on kaasaegse kodanliku ühiskonna tootmis- ja vahetustingimuste abstraktne väljendus ja resümee. Sellepärast ei ole meile ka ükski nendest seadustest, kuivõrd ta väljendab *puht-*

kodanlikke suhteid, vanem kaasaegsest kodanlikust ühiskonnast. Need seadused, millel oli mõningane jõud kogu eelneva ajaloo kohta, väljendavad ainult niisuguseid suhteid, mis on ühised kõikidele ühiskondadele, mille aluseks on klassivõimu ja klassiekspluateerimine.

Письмо Энгельса Ланге 29 марта 1865 г. *К. Маркс, Ф. Энгельс*, Избранные письма. М., 1953, стр. 172.

Marksism-leninism avastas ühiskonna arenemise objektiivsed seadused, näitas ära kapitalismile omased vastuolud ning tõestas, et nende revolutsiooniline plahvatamine ja ühiskonna üleminek kommunismile on paratamatu.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 7.

Sotsialismi võiduga toimusid kolossaalsed muutused ühiskonna arenemise iseloomus. Tuhandeid aastaid kannatasid inimesed ühiskonna arenemise seaduste stiihilise toime all, nad olid nende seaduste armetuks mängukanniks. Sotsialismi ajal tunnetavad inimesed objektiivseid seadusi, veel rohkem, nad ka valitsevad nende seaduste üle. Töölised ja talupojad, keda ekspluateerijad halvustavalt nimetasid ilmetuks ja inertseks massiks, on sotsialismi tingimustes näidanud tõeliselt piiritut loominguvõimet, kangelaslikkuse imesid, legendaarset mehisust, vägilasjõudu. Nõukogude Liidu eeskuju on kõigi maade töötajate südames sünnitanud usu oma jõududesse.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 10.

MAJANDUSTEADUS JA KOMMUNISMI EHITAMINE

Sotsialismi ja kommunistliku ühiskonna ehitamise tingimustes, mil stiihiline majanduse areng on loovutanud oma koha tootmise ja kogu ühiskonnaelu teadlikule organiseerimisele, mil teooriat iga päev praktikasse rakendatakse, omandab esmajärgulise tähtsuse kõigi nõukogude ühiskonna töötajate teadusliku maailmavaate kujundamine marksismi-leninismi kui filosoofiliste, majandusteaduslike ja sotsiaalpoliitiliste vaadete tervikliku ja harmoonilise süsteemi alusel. Partei püstitab ülesande kasvatada kogu elanikkonda teadusliku kommunismi vaimus, taotledes, et töötajad sügavalt mõistaksid maailma arenemise käiku ja perspektiive, õigesti orienteeruksid meie maal ja rahvusvahelisel areenil toimuvates sündmustes ning teadlikult ehitaksid elu kommunistlikult. Iga inimese käitumises, iga kollektiivi ja iga organisatsiooni tegevuses

peavad kommunistlikud ideed orgaaniliselt ühinema kommunistlike tegudega.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1963, lk. 108—109.

Erinevalt kõigist eelmistest sotsiaal-majanduslikest formatsioonidest ei kujune kommunistlik ühiskond välja stiihiliselt, vaid marksistlik-leninliku partei poolt juhitavate rahvahulkade teadliku ja sihikindla tegevuse tulemusena. Ühendades oma ridadesse töölisklassi, kogu töörahva kõige eesrindlikumad esindajad, olles tihedalt seotud rahvahulkadega, omades rahva hulgas piiritut autoriteeti, tundes ühiskonna arenemise seadusi, tagab Kommunistlik Partei kogu kommunistliku ülesehitustöö õige juhtimise, annab sellele tööle organiseeritud, plaanipärase, teaduslikult põhjendatud iseloomu.

Sealsamas, lk. 125.

Marksism-leninism saavutab üha uusi võite. Ta võidab sellepärast, et väljendab rahu, vabadust ja progressi taotleva töölisklassi, inimkonna tohutu enamiku elulisi huve, väljendab kapitalismi asemele astuva uue ühiskonna ideoloogiat.

Sealsamas, lk. 52.

ESIMENE OSA

KAPITALISTLIK TOOTMISVIIS

I. KAUBATOOTMINE. KAUP JA RAHA

1. KAUBATOOTMISE ÜLDINE ISELOOMUSTUS

Kaubatootmise all mõistetakse sellist ühiskondliku majanduse organisatsiooni, kus saadusi toodavad üksikud, üksteisest eraldatud tootjad, kusjuures igaüks spetsialiseerub mingisuguse ühe saaduse tootmisele, nii et ühiskondlike vajaduste rahuldamiseks on tarvilik nende saaduste ostmine-müümine turul (mistõttu need muutuvad kaubaks).

V. I. Lenin, «Niinimetatud turgude küsimuse kohta» (1893). Teosed, 1. kd., lk. 77.

KAUBATOOTMISE ALUSED

Kaubamajanduse aluseks on ühiskondlik tööjaotus. Töötlev tööstus eraldub tooraineid tootvast ja kumbki neist jaguneb väikesteks liikideks ja alaliikideks, mis toodavad kauba näol eri saadusi ja vahetavad neid kõigi teiste tootmisaladega. Nii viib kaubamajanduse arenemine üksikute iseseisvate tööstusharude arvu suurenemisele; selle arenemise tendents seisab selles, et muuta omaette tööstusharuks mitte ainult iga üksiku produkti tootmine, vaid koguni produkti iga üksiku osa tootmine; — ja mitte ainult produkti tootmine, vaid koguni üksikud operatsioonid produkti valmistamisel tarbimiseks. Naturaalmajanduse ajal koosnes ühiskond hulgast ühesugustest majanduslikest üksustest (patriarhaalseist talupojaperekondadest, primitiivseist külakogukondadest, feodaalmõisatest) ja iga niisugune üksus teostas kõik majanduslike tööde liigid, alates toorainete mitmesuguste liikide tootmisest ja lõpetades nende lõpliku viimistlemisega tarbimiseks. Kaubamajanduse ajal tekivad erisugused majanduslikud üksused, suureneb majanduse üksikute harude arv, väheneb majandite arv, mis täidavad üht ning sama majanduslikku funktsiooni.

V. I. Lenin, «Kapitalismi arenemine Venemaal» (1896—1899). Teosed, 3. kd., lk. 15—16.

... Ühiskondlik tööjaotus ... on kaubatootmise olemasolu tingimus, kuigi ümberpöördult, kaubatootmine ei ole ühiskondliku tööjaotuse olemasolu tingimus. Vana-india kogukonnas töö on ühiskondlikult jaotatud, kuid töö produktid ei ole kaubad. Või võtame lähema näite: igas vabrikus on töö süstemaatiliselt jaotatud, aga see jaotus ei tulene sellest, et töölised vahetaksid oma individuaalseid produkte. Ainult iseseisvate ja üksteisest olenematute eratööde produktid esinevad üksteise suhtes kaupadena.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 45.

Kaubatootmine ja kaubaringlus võivad toimuda hoolimata sellest, et kaugelt suurem produktide mass, mis on määratud otseselt omatarbimiseks, ei muutu kaubaks ja järelikult vahetusväärtus ei valitse ühiskondlikku tootmisprotsessi kaugeltki kogu laiuses ja sügavuses. Produkti muutumine kaubaks eeldab, et tööjaotus ühiskonnas on niivõrd arenenud, et tarbimisväärtuse eraldumine vahetusväärtusest, mis otseses vahetuskaubanduses alles algab, on juba lõpule viidud. Ent see arenemisaste on omane ajalooliselt kõige erinevamaile ühiskondlik-majanduslikele formatsioonidele.

Sealsamas, lk. 152.

Kaubatootmise puhul, mitte enam oma tarbeks, vaid vahetuse jaoks tootmise puhul siirduvad tooted paratamatult käest kätte. Tootja annab vahetamisel oma produkti ära, ta ei tea enam, mis sellest saab. Kui aga vahendajana tootjate vahele astub raha ja koos rahaga kaupmees, siis muutub vahetusprotsess veel keerulisemaks, toodete lõplik saatus veel teadmatumaks. Kaupmehi on palju, ja keegi neist ei tea, mis teine teeb. Kaubad ei lähe nüüd juba enam ainult käest kätte, nad lähevad ka turult turule; tootjad on kaotanud võimu kogu tootmise üle, mis on ometi nende elu tingimuseks, aga see võim ei ole ka kaupmeeste kätte üle läinud. Tooted ja tootmine jäävad juhuse hooleks.

F. Engels, Perekonna, eraomanduse ja riigi tekkimine (1884), *K. Marx* ja *F. Engels*, Valitud teosed kahes köites, II kd., Tallinn, 1960, lk. 265.

Kaubatootmine ei oleks saanud Venemaal tekkidagi, kui poleks olemas olnud eraldiolevaid tootmisühikuid (taluperesid) ja igaüks teab, et meie talupoeg majandab tõepoolest omaette üksikult ja teistest sõltumatult; toodab tema eraomandiks langevaid saadusi oma isiklikul vastutusel ja riisikol; astub suhtlemisse «turuga» üksikult.

V. I. Lenin, «Niinimetatud turgude küsimuse kohta» (1893). Teosed, I. kd., lk. 103—104.

Töötaja tootmisvahendite eraomand on väiketootmise alus, väiketootmine aga on ühiskondliku tootmise arenemise ja töötaja enda vaba individuaalsuse arenemise vajalik tingimus. Tõsi küll, see tootmisviis * eksisteerib ka orjusliku ja pärisorjusliku korra ja isikliku sõltuvuse teistegi vormide puhul. Kuid ta lööb õitsele, avaldab kogu oma energia ja omandab adekvaatse klassikalise vormi ainult seal, kus töötaja on tema enda poolt kasutatavate töötingimuste vaba eraomanik, kus talupoeg omab põldu, mida ta harib, ja käsitööline omab tööriistu, mida ta virtuoosilikult käsitseb.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 660—661.

Niisuguse kaubatootmise juures, nagu see oli keskajal arenenud, ei võinud üldse tekkida küsimust, kellele peaks kuuluma töö produkt. Üksiktootja oli selle valmistanud tavaliselt temale kuuluvast, sageli omatoodetud toorainest, oma töövahendite ja omaenda või oma perekonna kätetööga. Niisugusel tootjal polnud mingit vajadust oma töö produkti omastada, see kuulus talle täiesti iseendast. Saaduste omandiõigus põhines niisiis *oma isiklikul tööl.*

F. Engels, Anti-Dühring (1878), Tallinn, 1954, lk 237.

... Tööline ise hakkab vabalt müüma tööjõudu kui kaupa. Aga alles sellest momendist alates saabki kaubatootmine üldiseks ning muutub tüüpiliseks tootmisvormiks; alles sellest momendist alates hakataksegi tootma kõiki produkte algusest peale müügiks ja kogu toodetav rikkus hakkab läbima ringlemissfääri. Alles siis, kui palgatöö saab kaubatootmise aluseks, sunnib end kaubatootmine kogu ühiskonnale peale; aga alles siis arendabki kaubatootmine välja kõik temas peituvad potentsid.

K. Marx, Kapital, 1. kd., Tallinn, 1953, lk. 510.

Kapitalistlik tootmine on tegelikult tootmise üldiseks vormiks saanud kaubatootmine; ta on aga see ja saab üha enam selleks vastavalt oma arenemisele ainult sellepärast, et töö ise esineb siin kaubana, et tööline müüb tööd, s. o. oma tööjõu funktsiooni, kusjuures see müük toimub meie eelduse kohaselt tööjõu taastootmise kuludega kindlaksmääratud väärtuse järgi. Sedamööda, kuidas töö muutub palgatööks, muutub tootja tööstuskapitalistiks; seepärast tuleb kapitalistlik tootmine (järelikult ka kaubatootmine) oma täies ulatuses esile alles siis, kui otsene põllumajanduslik tootja on samuti palgatööliseks muutunud. Kapitalisti ja palgatöölise vahekorras

* Mõeldud on väikekaubatootmist. — *Toim.*

saab rahaline suhe, ostja ja müüja vahekord, tootmise enda immanentseks suhteks.

K. Marx, Kapital, II kd., Tallinn, 1958, lk. 97.

Kui seni töövahendite omanik omastas produkti, sest tavaliselt see oli tema oma produkt ja võõras abitöö oli ainult erand, siis nüüd jätkas töövahendite omanik endiselt saaduste omastamist, kuigi need ei olnud enam *tema töö* saadused, vaid eranditult *võõra töö* saadused. Niiviisi hakkasid siitpeale omastama ühiskondlikult toodetud saadusi mitte need, kes tootmisvahendid tegelikult liikuma panid ja kes tegelikult saadusi tootsid, vaid *kapitalistid*.

F. Engels, Anti-Dühring (1878), Tallinn, 1954, lk. 237.

Kapitalismi all mõistetakse seda kaubatootmise arenemisstaadiumi, kus kaubaks muutuvad mitte enam ainult inimeste töö saadused, vaid ka inimese tööjõud ise. Seega on kapitalismi ajaloolises arenemises tähtsad kaks momenti: 1) otseste tootjate naturaalmajanduse muutumine kaubamajanduseks ja 2) kaubamajanduse muutumine kapitalistlikuks majanduseks. Esimene muutumine toimub seetõttu, et tekib ühiskondlik tööjaotus — üksikute, üksteisest eraldatud tootjate spetsialiseerumine [*NB*: see on kaubamajanduse tingimata tarvilik eeltingimus] ainult ühe tööstusharuga tegelemisele. Teine muutumine toimub seetõttu, et üksikud tootjad, tootes turu jaoks kaupu igaüks omaette, satuvad üksteisega konkurentsi vahekorda: igaüks püüab kallimalt müüa ja odavamini osta, ning selle paratamatuks tulemuseks on tugeva muutumine veelgi tugevamaks ja nõrga langemine, vähemuse rikastumine ja massi laostumine, mis toob kaasa iseseisvate tootjate muutumise palgatöölisteks ja paljude väike-ettevõtete muutumise väikesearvulisteks suurettevõteteks.

V. I. Lenin, «Niinimetatud turgude küsimuse kohta» (1893). Teosed, 1. kd., lk. 77.

Tingimused, milledes iseseisev väikemajapidamine («rahvalik» — Venemaa intelligentsi terminoloogia järgi) muutub kodanlikuks, on teada: see on, esiteks, kaubamajanduse domineerimine, mis tootjate isoleerituse puhul tekitab nende vahel võistlust ja laostades suuri rahvahulki rikastab väheseid; see on, teiseks, tööjõu muutumine kaubaks ja tootmisvahendite muutumine kapitaliks, s. o. tootja vabanemine tootmisvahendeist ja tähtsaimate tööstusharude kapitalistlik organisatsioon.

V. I. Lenin, «Narodnikluse majanduslik sisu ja selle arvustus hr. Struve raamatus» (1894—1895). Teosed, 1. kd., lk. 390.

... Pöördumegi Marxi poole. Tema õpetuse järgi on kapitalismi olulisteks tunnusteks (1) kaubatootmine kui tootmise *üld-*

vorm. Produkt saab kauba kuju kõige mitmekesisemais ühiskondlikes tootmisorganismides, kuid ainult kapitalistlikus tootmises on selline töö produkti kuju *üldine*, aga mitte erandlik, üksik, juhuslik. Teiseks kapitalismi tunnuseks (2) on see, et mitte ainult töö produkt, vaid ka töö ise, s. o. inimese tööjõud saab kauba kuju. Tööjõu kaubakuju arenemise aste iseloomustab kapitalismi arenemise astet.

V. I. Lenin, «Narodnikluse majanduslik sisu ja selle arvustus hr. Struve raamatus» (1894—1895). Teosed, I kd., lk. 397.

Kapitalismi arenemise küsimuses on vist peaaegu suurim tähtsus palgatöö leviku astmel. Kapitalism on see kaubatootmise arenemise staadium, kus ka tööjõud muutub kaubaks. Kapitalismi põhitendents seisab selles, et kõik rahvamajanduse tööjõud rakendatakse tootmisse alles pärast nende müüki-ostu ettevõtjate poolt.

V. I. Lenin, «Kapitalismi arenemine Venemaal» (1896—1899). Teosed, 3. kd., lk. 487—488

2. KAUP JA KAUPU LOOV TÖÖ

KAUBA TARBIMISVÄÄRTUS JA VÄÄRTUS

Ühiskondades, kus valitseb kapitalistlik tootmisviis, esineb rikkus «määratu suure kaupade koguna» * ja üks kaup selle rikkuse elementaarse vormina. Meie uurimus algab seepärast kauba analüüsist.

Kaup on kõigepealt väline ese, asi, mis tänu oma omadustele rahuldab mingisuguseid inimtarbeid. Nende tarvete loomus, ükskõik, kas nad tekivad näiteks kõhust või fantaasiast, ei muuda sugugi asja. Siin ei ole tegemist ka sellega, kuidas antud asi inimtarvet rahuldab: kas vahetult elatusvahendina, s. o. tarbimisesemena, või kaudsel teel tootmisvahendina.

Iga kasulikku asja, nagu rauda, paberit jne., tuleb vaadelda kahest seisukohast: kvaliteedi ja kvantiteedi järgi. Iga säärane asi on paljude omaduste kogum ja võib seetõttu olla kasulik mitmest küljest. Avastada need mitmesugused küljed ja seega asjade mitmesugused tarvitusviisid on ajaloolise arenemise ülesanne. See käib ka ühiskondlike mõõtude leidmise kohta kasulike asjade kvantitatiivse külje mõõtmiseks. Kaubamõõtude erinevused tulevad osalt mõõdetavate esemete erinevast loomusest, osalt kokkuleppest.

Asja kasulikkus teeb tema tarbimisväärtuseks. Aga see kasulikkus ei ripu õhus. Kasulikkus ei eksisteeri väljaspool kaubakeha

* *К. Маркс*, К критике политической экономии, 1859 г. *К. Маркс* и *Ф. Энгельс*, Соч., т. 13, lk. 13.

ennast, sest ta oleneb kaubakeha omadustest. Kaubakeha ise, nagu raud, nisu, teemant jne., on seega tarbimisväärtus ehk hüve. See kaubakeha iseloom ei olene sellest, kas ta tarbimisomaduste omandamine maksab inimesele palju või vähe tööd. Tarbimisväärtuste vaatlemisel eeldatakse alati nende kindlat hulka, nagu tosin kelli, küünar lõuendit, tonn rauda jne. Kaupade tarbimisväärtused on erilise distsipliini, kaubateaduse aineks. Tarbimisväärtus realiseerub ainult tarbimises. Tarbimisväärtused moodustavad rikkuse ainelise sisu, olgu rikkusel mistahes ühiskondlik vorm. Meie poolt vaadeldavas ühiskonnavormis on nad ühtlasi vahetusväärtuse ainelised kandjad.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 39—40.

Ükskõik, missugune rikkuse ühiskondlik vorm ka oleks, kuid tarbimisväärtused moodustavad alati tema sisu, mis algul on selle vormi suhtes ükskõikne. Nisu maitse järgi ei saa kindlaks teha, kes on ta kasvatanud: kas vene pärisori, prantsuse üksiktalupoeg või inglise kapitalist. Tarbimisväärtus, kuigi ta moodustab ühiskondlike vajaduste objekti ja on sellepärast lülitatud ühiskondlikku seosesse, ei väljenda siiski mitte mingisugust ühiskondlikku tootmissuhet. See tarbimisväärtusena antud kaup on näiteks teemant. Teemandist ei saa teada, et ta on kaup. Seal, kus ta esineb tarbimisväärtusena, esteetiliselt või tehniliselt, loreti rinnal või lihvija käes, on ta teemant, mitte aga kaup. Olla tarbimisväärtus — see on nähtavasti vajalik tingimus kauba jaoks, kuid olla kaup — see on ükskõikne määrang tarbimisväärtuse jaoks. Tarbimisväärtus selles oma ükskõiksuses vormi majandusliku määrangu suhtes, s. o. tarbimisväärtus kui tarbimisväärtus, asub väljaspool poliitilise ökonoomia uurimise sfääri. Poliitilise ökonoomia sfääri kuulub ta ainult seal, kus ta ise on vormi määrang. Vahetult on ta aineline alus, milles väljendub teatud kindel majanduslik suhe — *vahetusväärtus.*

K. Маркс, К критике политического экономии, 1859 г.
К. Маркс и *Ф. Энгельс*, Соч., т. 13, lk. 14.

Vahetusväärtus esineb kõigepealt kvantitatiivse suhtena, proportsioonina, milles üht liiki tarbimisväärtused vahetatakse teist liiki tarbimisväärtuste vastu, suhtena, mis alatasa muutub, olenevalt ajast ja kohast. Vahetusväärtus näib seepärast olevat midagi juhuslikku ning puhtrelatiivset ja kauba sisemine, immanentne vahetusväärtus (valeur intrinsèque) näib seega olevat mingi contradictio in adjecto.* Vaadelgem asja lähemalt.

Teatud kaup, näiteks kvarter nisu, on vahetatav *x* saapaviksi

---

* Vasturääkivus mõistete ühendamises. — *Toim.*

või *y* siidi või *z* kulla vastu jne., ühe sõnaga teiste kaupade vastu kõige erinevamais proportsioonides. Järelikult on nisul mitmesuguseid vahetusväärtusi, mitte üksainus. Et aga *x* saapaviksi, samuti *y* siidi, samuti *z* kulda jne. on kvarteri nisu vahetusväärtuseks, siis peavad *x* saapaviksi, *y* siidi, *z* kulda jne. olema üksteisega asendatavad ehk ühesuurused vahetusväärtused. Sellest järeldub esiteks: ühe ja sellesama kauba antud vahetusväärtused väljendavad midagi võrdset. Ja teiseks: vahetusväärtus saab üldse olla ainult mingi endast erineva sisu väljendusviisiks, «avaldumisvormiks».

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 40—41.

Teiselt poolt aga on silmanähtav, et kaupade vahetussuhet iseloomustab just abstraheerumine nende tarbimisväärtustest. Selle vahetussuhte piirides maksab üks tarbimisväärtus täpselt niisama palju kui iga teine, kuid teda ainult on olemas vastavas proportsioonis. Tarbimisväärtustena on kaubad kõigepealt erinevad oma kvaliteedilt, vahetusväärtustena võivad nad olla ainult mitmesuguse kvantiteediga ega sisalda järelikult aatomitki tarbimisväärtust.

Kui kõrvale jätta kaubakehade tarbimisväärtus, siis jääb neile ainult üks omadus, nimelt see, et nad on töö produktid. Nüüd omandab aga ka töö produkt uue kuju. Kui me abstraheerume tema tarbimisväärtusest, siis abstraheerume ka tema materiaalsetest koostisosadest ja vormidest, mis teevad ta tarbimisväärtuseks. See pole enam laud ega maja ega lõng ega mingi muu kasulik asi. Kõige ta meeltega tajutavad omadused on kustunud. See pole ka enam tisleritöö ega ehitustöö ega ketrustöö ega mingi muu kindla tootliku töö produkt. Koos töö produktide kasuliku iseloomuga kaob ka neis väljendatud tööde kasulik iseloom, kaovad järelikult ka nende tööde mitmesugused konkreetsed vormid; nad enam ei erine üksteisest, vaid on kõik taandatud ühesugusele inimtööle, abstraktsele inimtööle.

Vaadakem nüüd töö produktide residuumi [ülejääki]. Neist ei ole muud üle jäänud kui ühesugune viirastuslik esemlikkus, erinevusteta inimtöö lihtne kalgastus, s. o. inimtöövõu kulutuse kalgastus, olenemata selle kulutuse vormist. Need asjad väljendavad nüüd ainult seda, et nende tootmiseks on kulutatud inimtöövõudu, on akumuleeritud inimtööd. Selle neile ühise ühiskondliku substantsi kristallidena on nad väärtused — kaubaväärtused.

Kaupade vahetussuhtes eneses esines nende vahetusväärtus meile kui midagi täiesti sõltumatut nende tarbimisväärtustest. Kui me tõepoolest abstraheerume töö produktide tarbimisväärtusest, siis saame nende äsjadefineeritud väärtuse. Järelikult, see ühine, mis väljendub kaupade vahetussuhtes ehk vahetusväärtuses, on kauba väärtus. Uurimise edasine käik viib meid tagasi vahetus-

väärtuse juurde kui väärtuse paratamatu väljendusviisi ehk avaldumisvormi juurde; ometigi tuleb esialgu vaadelda väärtust sellest vormist sõltumatult.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 41—42.

Kaupade väärtus [Wertgegenständlichkeit] erineb lesknaisest Kräbedast * sellega, et ei ole teada, kust küljest talle läheneda. Otse vastupidiselt kaubakehade meeltega tajutavale jämedale asjalisusele [Gegenständlichkeit] ei kuulu nende väärtusesse [Wertgegenständlichkeit] ühtki aatomit loodusainet. Seepärast võite üksikut kaupa keerata ja pöörata kuidas tahes, — väärtusena [Wertding] jääb ta tabamatuks. Kui me aga tuletame meelde, et kaupadel on väärtus [Wertgegenständlichkeit] ainult sellepärast, et nad on ühe ja sellesama ühiskondliku ühtsuse, inimtöö, väljendused, ja et nende väärtus on järelikult puhtühiskondlik, siis saab endastmõistetavaks, et see väärtus võib esile tulla ainult kaupade omavahelises ühiskondlikus vahekorras. Me lähtusime tõepoolest kaupade vahetusväärtusest ehk nende vahetussuhtest, et saada neis peituva väärtuse jälile.

Sealsamas, lk. 49—50.

Asi võib olla tarbimisväärtus, olemata väärtus. Nii on lugu siis, kui asja kasulikkus inimesele ei ole vahendatud tööga. Näiteks õhk, harimata maapind, looduslikud niidud, metsikult kasvav mets jne. Asi võib olla kasulik ja inimtöö produkt, ilma et ta oleks kaup. Kes oma produktiga rahuldab omaenese tarvet, see loob küll tarbimisväärtust, mitte aga kaupa. Et toota kaupa, peab ta tootma mitte ainult tarbimisväärtust, vaid tarbimisväärtust teistele, ühiskondlikku tarbimisväärtust. {Ja mitte ainult teistele üldse. Keskaegne talupoeg tootis rendivilja feodaalhärrale ja kümnisevilja papile. Aga rendivili ja kümnisevili ei saanud seetõttu veel kaubaks, et nad toodeti teistele. Et muutuda kaubaks, peab produkt vahetuse teel selle kätte minema, kellele ta on tarbimisväärtuseks.} ** Lõpuks ei saa ükski asi olla väärtus, ilma et ta oleks tarbimisese. Kui asi on kasutu, siis on kasutu ka temas sisalduv töö, mis ei tule arvesse tööna ega moodusta sellepärast mingit väärtust.

Sealsamas, lk. 44.

Kaup on esiteks asi, mis rahuldab inimese mingisugust tarvet; teiseks on ta asi, mis vahetatakse teise asja vastu. Asja kasulikkus teeb tema *tarbimisväärtuseks*. Vahetusväärtus (ehk lihtsalt väärtus) on esmajoones suhe, proportsioon teatud hulga ühte liiki

* Shakespeare'i mitme teose («Henry IV», «Henry V», «Windsori lõbusad naised») tegelane.

** {Märkus 4. trükile. Asetasin vahele sulgudes olevad laused, sest nende puudumise tõttu tekkis sageli väärarvamine, nagu peaks Marx kaubaks iga produkti, mida ei tarbi tootja, vaid keegi teine. — F. Engels}

tarbimisväärtuste vahetamisel teatud hulga teist liiki tarbimisväärtuste vastu.

V. I. Lenin, Karl Marx (1914). Teosed, 21. kd., lk. 43.

Kaubad ei saa ise turule minna ega end ise vahetada. Me peame järelikult pöörduma nende hoidjate, kaubavaldajate poole. Kaubad on asjad ja sellepärast on nad inimese vastu kaitseta. Kui nad ei tule heaga, siis võib inimene tarvitada vägivalda, s. o. võtta nad. Et antud asjad võiksid suhtuda üksteisesse kui kaubad, selleks peavad kaubavaldajad suhtuma üksteisesse kui isikud, kelle tahe neid asju valitseb, nii et üks omandab teise kauba ainult teise tahtel, järelikult kumbki neist omandab võõra kauba ainult tahteakti kaudu, mis on ühine neile mõlemale, ja võõrandades samal ajal oma kauba. Kaubavaldajad peavad järelikult tunnustama end vastastikku eraomanikena. See õigussuhe, mille vormiks on leping, — ükskõik, kas viimane on seaduslikult formuleeritud või ei ole, — on tahtesuhe, milles peegeldub majanduslik suhe. Selle õigus- ehk tahtesuhte sisu on kindlaks määratud majandusliku suhte endaga. Isikud on siin üksteisele olemas ainult kaupade esindajatena, s. o. kaubaomanikena. Edasise uurimise käigus me näeme üldse, et isikute majanduslikud karaktermaskid ainult personifitseerivad neid majanduslikke suhteid, millede kandjatena isikud üksteise suhtes esinevad.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 81—82.

Tema kaubal (kaubaomaniku — *Toim.*) ei ole temale enesele otsest tarbimisväärtust. Muidu ei viiks ta seda turule. Kaubal on tarbimisväärtus teistele. Kaubaomanikule enesele seisab kauba otsene tarbimisväärtus ainult selles, et kaup on vahetusväärtuse kandja ja seega vahetuse vahend. Seepärast kaubaomanik tahabki seda võõrandada teise kauba vastu, mille tarbimisväärtus teda rahuldaks. Kõik kaubad on oma omanikele mitte-tarbimisväärtused, oma mitteomanikele aga tarbimisväärtused. Seepärast peavad nad pidevalt käest kätte käima. Kuid see käest kätte käimine on nende vahetus, nende vahetus aga asetab nad väärtustena vastastikustesse suhetesse ja realiseerib nad väärtustena. Kaubad peavad seega realiseeruma väärtustena, enne kui nad saavad realiseeruda tarbimisväärtustena.

Teiselt poolt, enne kui kaubad saavad realiseeruda väärtustena, peavad nad tõestama, et nad on tarbimisväärtused. Sest neile kulutatud inimtöö tuleb arvesse ainult sedavõrd, kuivõrd see on kulutatud teistele inimestele kasulikus vormis. Kuid ainult vahetus võib näidata, kas töö on teistele kasulik, kas tööprodukt rahuldab võõraid tarbeid.

Sealsamas, lk. 82.

Ükski isoleeritult vaadeldav tootja — ei tööstuslik tootja ega põllumajanduslik tootja — ei tooda väärtust ega kaupa. Tootja produkt muutub väärtuseks ja kaubaks ainult ühiskondlike suhete teatud kombinatsiooni olemasolul. Esiteks sedavõrd, kuivõrd see produkt esineb ühiskondliku töö väljendusena, kuivõrd järelikult tootja oma tööaeg kujutab endast üldse kogu ühiskondliku tööaja osa; teiseks: see tootja töö ühiskondlik iseloom avaldub tema produktile omase ühiskondliku iseloomuna selle produkti rahalises iseloomus ja ta üldises vahetatavuses, mille määrab hind.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 583.

Kui on ... õige öelda, et vahetusväärtus on suhe isikute vahel, siis tuleb aga juurde lisada: suhe, mis on peidetud asjalise kesta alla.

К. Маркс, К критике политической экономии, 1859 г., *К. Маркс и Ф. Энгельс.* Соч., т. 13, lk. 20.

Poliitiline ökonoomia algab *kaubast,* sellest momendist, mil üksikisikud või ürgkogukonnad asuvad produkte üksteise vastu vahetama. Produkt, mis astub vahetusse, on kaup. Kuid ta on kaup üksnes sellepärast, et selle *asja,* selle produkti alusel tekib *suhe* kahe isiku või kogukonna vahel, suhe tootja ja tarbija vahel, kes siin ei ole enam ühendatud ühes isikus. Siin on meil otsekohe näide omapärasest faktist, mis läbib kogu poliitilist ökonoomiat ja tekitab kodanlike majandusteadlaste ajudes kohutavat segadust: poliitiline ökonoomia ei tegele asjadega, vaid inimestevaheliste ja lõppkokkuvõttes klassidevaheliste suhetega; kuid need suhted on alati *seotud asjadega* ja *avalduvad asjadena.* Selle seose, mida üksikutel juhtumeil muidugi üks või teine majandusteadlane oli ähmaselt aimanud, avastas esmakordselt Marx selle tähenduses kogu poliitilisele ökonoomiale, ja tegi seetõttu raskeimad küsimused nii lihtsaiks ning selgeiks, et nüüd võivad neid mõista isegi kodanlikud majandusteadlased.

F. Engels, «Karl Marx «Poliitilise ökonoomia kriitikast»» (1859). *K. Marx* ja *F. Engels,* Valitud teosed, I kd., Tallinn, 1957, lk. 291.

KAUPA LOOVA TÖÖ KAHESUGUNE ISELOOM

Võtame kaks kaupa, näiteks ühe kuue ja 10 küünart lõuendit. Esimese väärtus olgu kaks korda suurem kui viimase väärtus, nii et kui 10 küünart lõuendit $= \omega$, siis kuub $= 2\ \omega$.

Kuub on tarbimisväärtus, mis rahuldab erilist tarvet. Tema valmistamiseks on vaja kindlat liiki tootlikku tegevust. Selle tegevuse määravad kindlaks ta otstarve, operatsioonide iseloom, objekt,

vahendid ja tulemused. Tööd, mille kasulikkus tuleb sel viisil esile tema produkti tarbimisväärtuses ehk selles, et tema produkt on tarbimisväärtus, nimetame lühidalt kasulikuks tööks. Sellest seisukohast vaadeldakse tööd alati ühenduses ta kasuefektiga.

Nagu kuub ja lõuend on kvalitatiivselt erinevad tarbimisväärtused, nii on ka töö, millega nad luuakse, kvalitatiivselt erinev — rätsepatöö ja kangrutöö. Kui need asjad ei oleks kvalitatiivselt erinevad tarbimisväärtused ja järelikult ei oleks kvalitatiivselt erineva kasuliku töö produktid, siis ei saaks nad teineteise suhtes üldse kaupadena esineda. Kuube ei vahetata kuue vastu, üht tarbimisväärtust ei vahetata teise samasuguse tarbimisväärtuse vastu.

Erinevate tarbimisväärtuste ehk kaubakehade kogumis avaldub perekonnalt, liigilt, sugukonnalt, alamliigilt ja teisendilt niisama erinevate kasulike tööde kogum ...

Niisiis nägime, et iga kauba tarbimisväärtus sisaldab teatavat otstarbekohast tootlikku tegevust ehk kasulikku tööd ... Aga kuub, lõuend ja üldse iga ainelise rikkuse element, mida looduses valmis kujul ei ole, on alati võlgnenud oma olemasolu erilisele otstarbekohasele tootlikule tegevusele, mis kohandab teatud looduslikke aineid teatud inimtarvetele. Töö kui tarbimisväärtuste looja, kui kasulik töö, on järelikult inimese olemasolu tingimus, sõltumatu igast ühiskonnavormist; see on põline looduslik paratamatus, mis teeb võimalikuks ainevahetuse inimese ja looduse vahel, mis niisiis teeb võimalikuks inimese elu.

Tarbimisväärtused: kuub, lõuend jne., lühidalt kaubakehad, on kahe elemendi — loodusliku aine ja töö ühendid. Kui maha arvata kuues, lõuendis jne. sisalduvate mitmesuguste kasulike tööde kogusumma, siis jääb alati üle teatav materiaalne substraat, mis on olemas looduse poolest, inimese kaastegevuseta.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 44—46.

Väärtustena on kuub ja lõuend ühest ja sellestsamast substantsist asjad, nad on ühesuguse töö objektiivsed väljendused ... Kui jätta kõrvale tootliku tegevuse kindlakujulisus ja järelikult töö kasulik iseloom, siis jääb talle ainult see, et ta on inimtööjõu kulutus. Rätsepatöö ja kangrutöö, kuigi nad on kvalitatiivselt erinevad tootliku tegevuse liigid, on mõlemad inimese aju, lihaste, närvide, käte jne. tootlik kulutus, ja selles mõttes on nad mõlemad inimtöö. Nad on ainult inimtööjõu kulutamise kaks eri vormi. Inimtööjõud ise peab igatahes olema enam või vähem arenenud, et teda saaks kulutada ühes või teises vormis. Kauba väärtus aga väljendab lihtsalt inimtööd, inimtöö kulutust üldse.

Sealsamas, lk. 46—47.

Iga töö on ühelt poolt inimtööjõu kulutus füsioloogilises mõttes ja sellise ühesuguse inimtööna ehk abstraktse inimtööna moodus-

tab ta kaupade väärtuse. Iga töö on teiselt poolt inimtööjõu kulutus erilises kindla otstarbega vormis, ja selle konkreetse kasuliku tööna toodab ta tarbimisväärtusi.*

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 48—49.

Seevastu maa-patriarhaalses tööstuses, kus ketraja ja kangur elasid ühe katuse all, kus naispere ketras, mehed aga kudusid kangast, näiteks perekonna enda vajadusteks, olid lõng ja lõuend *ühiskondlikud* produktid, ketramine ja kangakudumine oli *ühiskondlik* töö perekonna raamides. Nende ühiskondlik iseloom ei seisnud aga mitte selles, et lõng kui üldine ekvivalent vahetati lõuendi kui üldise ekvivalendi vastu, või et mõlemaid vahetati teineteise vastu kui ühe ja sama üldise tööaja samatähenduslikke ja ühevääreseid väljendusi. Vastupidi, perekondlik side koos oma loomupärase tööjaotusega vajutas töö produktile omapärase ühiskondliku pitseri. Või võtame näiteks keskaja naturaalteenused või -maksud. Üksikisikute kindel töö nende naturaalvormis, töö erilisus, mitte aga üldisus, moodustavad siin ühiskondliku sideme. Või võtame lõpuks kogukondliku töö tema ürgsel kujul, nagu me teda leiame kõigi kultuurrahvaste ajaloo lävel. Siin ei ole töö ühiskondlik iseloom vahendatud ilmselt mitte sellega, et üksikisiku töö võtab üldisuse abstraktse vormi, ega mitte sellega, et tema produkt võtab üldise ekvivalendi vormi. Kogukondlik kord, mis on tootmise eelduseks, ei lase üksikisiku tööl olla eratöö ja tema produktil olla eraprodukt; vastupidi, see kord tingib seda, et üksik töö esineb vahetult kui ühiskondliku organismi liikme funktsioon. Vahetusväärtuses esinevat tööd eeldatakse algusest peale kui eraldatud üksikisiku tööd. Ühiskondlikuks saab ta selletõttu, et ta võtab oma otsese vastandi vormi, abstraktse üldisuse vormi.

K. Маркс, К критике политической экономии, 1859 г., *К. Маркс* и *Ф. Энгельс*, Соч. т. 13, lk. 19—20.

Igapäevased kogemused näitavad meile, et miljonid ja miljardid selliseid vahetamisi võrrutavad alatasa igasuguseid, kõige erinevamaid ja üksteisega võrreldamatuid tarbimisväärtusi omavahel. Mis on siis ühist nende erisuguste asjade vahel, mida ühiskondlike suhete teatavas süsteemis pidevalt omavahel võrrutatakse? Ühine on neil see, et nad on *töö produktid*. Vahetades produkte võrrutavad inimesed kõige mitmesugusemaid tööliike. Kaupade tootmine on ühiskondlike suhete süsteem, kus üksikud tootjad loovad mitmekesiseid produkte (ühiskondlik tööjaotus), ja kõiki neid produkte võrrutatakse vahetamisel üksteisega. Järelikult selleks ühiseks, mis on kõigis kaupades, pole mitte kindla tootmisharu konk-

* Mõeldud on töö iseloomustust kaubatootmise tingimustes. — *Toim.*

reetne töö, mitte üht liiki töö, vaid *abstraktne* inimtöö, inimtöö üldse... Väärtus on suhe kahe isiku vahel, nagu ütles üks vana majandusteadlane; ta oleks pidanud vaid lisama: suhe, mis on varjatud asjalise kestaga. Ainult ühe kindla ajaloolise ühiskonnaformatsiooni ühiskondlike tootmissuhete süsteemi seisukohalt, sealjuures suhete seisukohalt, mis avalduvad massilises, miljardeid kordi korduvas vahetamise nähtuses, võib mõista, mis on väärtus.

V. I. Lenin, Karl Marx (1914). Teosed, 21. kd., lk. 43.

KAUBA VÄÄRTUSE SUURUS. ÜHISKONDLIKULT VAJALIK TÖÖAEG

Niisiis tarbimisväärtusel ehk hüvel on väärtus ainult selletõttu, et temas on asjastatud ehk materialiseeritud abstraktset inimtööd. Kuidas tuleb aga mõõta ta väärtuse suurust? Temas sisalduva väärtustloova substantsi» hulgaga, töö hulgaga. Töö enese hulk on mõõdetav töö kestusega, tööajaga, ja tööaja mõõtmiseks on omakorda olemas mastaap, teatavad ajaühikud, nagu tund, päev jne.

Kuna kauba väärtuse määrab tema tootmiseks kulutatud töö hulk, siis võiks näida, et kaup on seda väärtuslikum, mida laisem või oskamatum on kaupa tootev inimene, sest ta tarvitab kauba valmistamiseks seda rohkem aega. Kuid väärtuse substantsi moodustav töö on ühesugune inimtöö, ühe ja sellesama inimtööjõu kulutus. Ühiskonna kogu tööjõud, mis väljendub kaupade maailma väärtustes, esineb siin ühe ja sellesama inimtööjõuna, kuigi ta koosneb arvutuist individuaalseist tööjõududest. Igaüks neist individuaalseist tööjõududest on niisamasugune inimtööjõud nagu iga teinegi, kuivõrd tal on keskmise ühiskondliku tööjõu iseloom ja kuivõrd ta funktsioneerib sellise keskmise ühiskondliku tööjõuna, vajades järelikult teatud kauba tootmiseks samuti ainult keskmiselt vajalikku ehk ühiskondlikult vajalikku tööaega. Ühiskondlikult vajalik tööaeg on tööaeg, mis on vajalik mingi tarbimisväärtuse valmistamiseks olemasolevail ühiskondlikult normaalseil tootmistingimustel ning antud ühiskonnas olemasoleva keskmise tööoskuse ja tööintensiivsuse taseme puhul... Antud tarbimisväärtuse väärtuse suuruse määrab ainult ühiskondlikult vajaliku töö hulk ehk selle tarbimisväärtuse valmistamiseks ühiskondlikult vajalik tööaeg. Igal üksikul kaubal on siin üldse oma liigi keskmise eksemplari tähendus. Kaupadel, mis sisaldavad võrdseid töühulki ehk on toodetavad ühepikkuse tööajaga, on sellepärast ka ühesugune väärtuse suurus. Ühe kauba väärtus suhtub iga teise kauba väärtusesse nagu ühe tootmiseks vajalik tööaeg suhtub

teise tootmiseks vajalikku tööaega. «Väärtustena on kõik kaubad ainult kindlad hulgad tardunud tööaega.» *

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 42—43.

Antud ühiskonna kogu tööjõud, mis on esindatud kõigi kaupade väärtuste summas, on üks ja seesama inimtööjõud: seda tõestavad miljardid vahetamise faktid. Ja järelikult kujutab iga üksik kaup endast vaid teatud osa *ühiskondlikult vajalikust* tööajast. Väärtuse suuruse määrab kindlaks ühiskondlikult vajalik tööhulk ehk tööaeg, mis on ühiskondlikult vajalik antud kauba, antud tarbimisväärtuse tootmiseks.

V. I. Lenin, Karl Marx (1914). Teosed, 21. kd., lk. 43.

LIHTNE JA KOMPLITSEERITUD TÖÖ

Nagu kodanlikus ühiskonnas kindral või pankur etendab suurt osa, lihtsalt inimene aga üpris nigelat, nii on siin lugu ka inimtööga. See on lihtsa tööjõu kulutus, säärase tööjõu, mida omab keskmiselt iga hariliku, ilma erilise ettevalmistuseta inimese kehaline organism. *Lihtne keskmine töö* ise muutub küll oma iseloomult mitmesugustes maades ja mitmesugustel kultuuriepohhidel, kuid igas kindlas ühiskonnas on ta ometigi antud suurus. Komplitseeritum töö on ainult *astendatud* või pigemini *korrutatud* lihtne töö, nii et vähem hulk komplitseeritud tööd võrdub suurema hulga lihtsa tööga. Kogemused näitavad, et see taandumine toimub pidevalt. Kaup võib olla kõige komplitseerituma töö produkt, kuid tema *väärtus* teeb ta võrdseks lihtsa töö produktiga ning järelikult väljendab ise ainult teatavat hulka lihtsat tööd.** Ühiskondlik protsess määrab tootjate seljataga kindlaks need erinevad proportsioonid, milles mitmesugused tööliigid taanduvad lihtsale tööle kui oma mõõtühikule, ning seepärast need proportsioonid näivadki tootjaile mingi tavana. Lihtsuse pärast käsitleme edaspidi iga tööjõu liiki vahetult lihtsa tööjõuna; see vabastab meid taandamise vaevast.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 47.

Seejuures aga mitte iga töö pole paljas lihtsa inimtööjõu kulutus; väga paljud töö liigid sisaldavad endas suurema või vähema vaevaga, aja- ja rahakulutusega omandatud oskuste ja teadmiste

---

* *K. Маркс*, К критике политической экономии». Соч. т. 13, lk. 16.

** Lugeja pidagu silmas, et jutt ei ole siin palgast ehk väärtusest, mida tööline saab näiteks ühe tööpäeva eest, vaid kaupade väärtusest, milles tema tööpäev asjastub. Meie käsitluse praeguses järgus ei ole palga kategooriat meile üldse veel olemas.

rakendamist. Kas need komplitseeritud töö liigid samadel ajavahemikkudel loovad samasuguse kaubaväärtuse nagu lihtne töö, nagu ainult lihtsa tööjõu kulutus? Ilmselt mitte. Ühe tunni komplitseeritud töö produkt on ühe tunni lihtsa töö produktiga võrreldes kõrgema, kahe- või kolmekordse väärtusega kaup. Selle võrdluse abil väljendatakse komplitseeritud töö saaduste väärtust lihtsa töö kindlais hulgaühikuis; kuid see komplitseeritud töö taandamine lihtsale tööle toimub ühiskondliku protsessi teel tootjate seljataga ...

F. Engels, Anti-Dühring (1878), Tallinn, 1954, lk. 174.

ERATÖÖ JA ÜHISKONDLIK TÖÖ

Ainuke väärtus, mida tunneb poliitiline ökonoomia, on kaupade väärtus ... Ühesugustes ühiskondlikes tingimustes võib kahes võrdses erasaaduses peituda ebavõrdsel hulgal eratööd, kuid siiski alati ühepalju üldist inimtööd. Vilumata sepp võib valmistada viis hobuserauda selle ajaga, kui vilunud sepp valmistab kümme. Kuid ühiskond ei võta väärtuse aluseks ühe isiku juhuslikku vilumatust; ta peab üldiseks inimtööks ainult tööd, mis on sooritatud iga kord normaalse keskmise vilumusega. Seepärast esimese sepa üks viiest hobuserauast ei oma vahetuses suuremat väärtust kui sama tööaja kestel teise sepa poolt valmistatud üks kümnest hobuserauast. Ainult niivõrd, kuivõrd eratöö on ühiskondlikult vajalik, sisaldab ta endas üldist inimtööd.

Seega, kui ma ütlen, et teataval kaubal on kindel väärtus, siis ütlen ma sellega: 1) et ta on ühiskondlikult kasulik produkt; 2) et ta on toodetud eraisiku poolt eraarvel; 3) et kuigi ta on eratöö produkt, on ta samal ajal justkui tootja teadmata või tahtmata ka ühiskondliku töö produkt, nimelt teatava ühiskondlikul teel vahetuse kaudu kindlaksmääratava tööhulga produkt; 4) ma väljendan seda tööhulka mitte töö enese kaudu, mitte niija niipaljudes töötundides, vaid *mõnes teises kaubas.* Niisiis, kui ma ütlen, et see kell maksab niisamapalju kui see tükk kalevit, ja et kummagi asja väärtus on viiskümmend marka, siis sellega ma ütlen: kellas, kalevis ja selles rahasummas peitub ühepalju ühiskondlikku tööd. Ma konstateerin niisiis, et nendes kehastatud ühiskondlik tööaeg on mõõdetud ühiskondlikult ja see on osutunud võrdseks. Kuid mitte otseselt, absoluutselt, nagu mõõdetakse tööaega tavaliselt, töötundides või päevades jne., vaid kaudsel teel, vahetuse kaudu, relatiivselt. Seepärast ei saa ma ka väljendada seda kindlaksmääratud tööaja hulka töötundides, millede arv jääb mulle teadmatuks, vaid ma saan seda teha samuti ainult kaudsel teel, relatiivselt, mõnes teises kaubas, mis esindab niisama suurt ühiskondliku tööaja hulka. Kell on niisama palju väärt kui tükk kalevit.

Sealsamas, lk. 271—272.

Väärtuse mõiste on kaubatootmise majanduslike tingimuste kõige üldisem ja seepärast kõikehaaravam väljendus. Seepärast peitub väärtuse mõistes mitte ainult raha, vaid ka kaubatootmise ja kaubavahetuse kõigi arenenumate vormide idu. Juba selles, et väärtus on erasaadustes sisalduva ühiskondliku töö väljendus, peitub võimalus kvantitatiivseks erinevuseks ühiskondliku töö ja produktis endas sisalduva eratöö vahel. Niisiis, kui mõni eratootja toodab vana viisi edasi sel ajal, kui ühiskondlik tootmisviis on edasi läinud, siis see erinevus muutub talle küllalt tuntavaks. Sama toimub ka siis, kui kõik eratootjad toodavad teatavat kaubaliiki hulgal, mis ületab ühiskondliku vajaduse. Selles, et iga kauba väärtus väljendub ainult teise kauba väärtuses ja on realiseeritav ainult selle vastu vahetatult, peitub võimalus, et vahetust üldse ei toimu või et igal juhul tema vastu ei realiseerita õiget väärtust. Lõpuks, kui turule astub spetsiifiline kaup — tööjõud, siis tema väärtuse määrab, nagu iga teisegi kauba väärtuse, tema tootmiseks ühiskondlikult vajalik tööaeg. Seepärast saaduste väärtusvormis peitub juba eona kogu kapitalistlik tootmisvorm, kapitalistide ja palgatööliste vaheline vastandlikkus, tööstuse reservarmee, kriisid.

F. Engels, Anti-Dühring (1878), Tallinn, 1954, lk., 274—275.

VÄÄRTUSE SUURUS JA SEDA MÄÄRAVAD TEGURID

... Kui tarbimisväärtuse suhtes on tähtis ainult kaubas sisalduva töö kvaliteet, siis väärtuse suuruse suhtes on tähtis ainult töö kvantiteet, kusjuures töö peab juba olema taandatud inimtööle, mil ei ole mingit muud kvaliteeti. Esimesel juhul on tegemist sellega, kuidas töö toimub ja mida ta toodab, teisel juhul sellega, kui palju tööd kulutatakse ja kui kaua ta kestab. Kuna kauba väärtuse suurus väljendab ainult temas sisalduva töö hulka, siis teatud proportsioonis võetud kaubad peavad alati olema ühesuurused väärtused.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 48.

Töö tootliku jõu tõstmise all mõistame siin üldse igasugust muutust tööprotsessis, mis lühendab antud kauba tootmiseks ühiskondlikult vajalikku tööaega, mistõttu järelikult väiksem tööhulk omandab võime toota suuremat hulka tarbimisväärtust.

Sealsamas, lk. 276.

Tootlik jõud on muidugi alati kasuliku, konkreetse töö tootlik jõud, ta määrab tegelikult ainult otstarbekohase tootliku tegevuse efektiivsuse astme antud ajavahemikus. Kasulik töö on seetõttu

kord rikkam, kord kehvem produktide allikas, päriproportsionaalselt oma tootliku jõu tõusu või langusega. Seevastu tootliku jõu muutus iseenesest ei puutu sugugi väärtuses sisalduvasse töösse. Kuna tootlik jõud kuulub töö konkreetsele kasulikule vormile, siis ei saa ta muidugi töösse puutuda, kui abstraheerutakse töö konkreetsest kasulikust vormist. Seepärast annab üks ja seesama töö võrdsetes ajavahemikkudes alati võrdsed väärtuse suurused, ükskõik, kuidas muutub töö tootlik jõud. Aga ta annab võrdsetes ajavahemikkudes mitmesuguseid hulki tarbimisväärtusi: rohkem siis, kui tootlik jõud tõuseb, ja vähem siis, kui ta langeb. Seesama tootliku jõu muutus, mis suurendab tööviljakust ja seetõttu ka tööst saadud tarbimisväärtuste massi, vähendab järelikult selle kasvanud kogumassi väärtuse suurust, sest ta vähendab selle tootmiseks vajaliku tööaja summat. Ja ümberpöördult.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 48.

... Oleks kauba väärtuse suurus püsiv, kui tema tootmiseks vajalik tööaeg püsiv oleks. Viimane aga muutub iga muudatusega töö tootlikus jõus. Töö tootliku jõu määravad mitmesugused asjaolud, muu hulgas tööliste keskmise oskuse aste, teaduse ja ta tehnoloogilise rakendamise arenemisaste, tootmisprotsessi ühiskondlik kombinatsioon, tootmisvahendite ulatus ja efektiivsus ning looduslikud tingimused. Sama tööhulk väljendub näiteks soodsal aastal 8 bušselis nisus, ebasoodsal aga ainult 4 bušselis. Sama tööhulk annab rikkalikes kaevandustes rohkem metalli kui kehvades kaevandustes jne. ... Üldse, mida suurem on töö tootlik jõud, seda lühem on kaubaeseme valmistamiseks vajalik tööaeg, seda väiksem kaubaesemes kristalliseerunud töömass, seda väiksem kaubaeseme väärtus. Ümberpöördult, mida väiksem on töö tootlik jõud, seda pikem on kaubaeseme valmistamiseks vajalik tööaeg ja seda suurem on ta väärtus. Kauba väärtuse suurus muutub järelikult proportsionaalselt kaubas realiseerunud töö hulgaga ja pöördproportsionaalselt selle töö tootliku jõuga.

Sealsamas, lk. 43—44.

Igal maal valitseb teatud keskmine töö intensiivsus; töö, mis selle keskmise intensiivsuseni ei küüni, kulutab antud kauba tootmiseks rohkem kui ühiskondlikult vajaliku tööaja ja ei kujuta endast sellepärast normaalse kvaliteediga tööd. Ainult see intensiivsuseaste, mis ületab natsionaalse keskmise, muudab antud maal väärtuse mõõtmist tööaja lihtsa kestusega. Teisiti on lugu maailmaturul, mille integreerivaiks osadeks üksikud maad on. Keskmine töö intensiivsus on igal maal erinev; siin on ta suurem, seal väiksem. Need natsionaalsed keskmised moodustavad järelikult skaala, mille mõõduühikuks on kogu maailma keskmine tööühik.

Niisiis toodab intensiivsem natsionaalne töö, võrreldes vähem intensiivsega, sama aja jooksul suuremat väärtust, mis väljendub suuremas hulgas rahas.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 484—485.

3. RAHA

RAHA TEKKIMINE JA OLEMUS

Kaubavahetus algab seal, kus lõpeb kogukond, selle puutepunktides võõraste kogukondadega või võõraste kogukondade liikmetega. Aga niipea kui asjad on saanud kaupadeks väljaspool kogukonda, saavad nad tagasimõju tõttu kaupadeks ka kogukonnas. Nende kvantitatiivne vahetussuhe on alguses päris juhuslik. Nad on vahetatavad ainult sellepärast, et nende valdajad tahavad neid vastastikku võõrandada. Kuid vajadus võõraste tarbimisesemete järele süveneb pikapeale. Vahetuse alatine kordumine teeb vahetusest regulaarse ühiskondliku protsessi. Aja jooksul hakatakse seepärast vähemalt osa tööprodukte sihilikult tootma vahetuse otstarbeks. Sellest momendist alates fikseerub ühelt poolt vahetegemine asjade kui otseste tarbimisesemete kasulikkuse ja samade asjade kui vahetusesemete kasulikkuse vahel. Nende tarbimisväärtus eraldub nende vahetusväärtusest. Teiselt poolt kvantitatiivne suhe, milles asju vahetatakse, saab sõltuvaks nende tootmisest enesest. Harjumus fikseerib neid väärtuse suurustena.

Otseses produktide vahetuses on iga kaup otseselt vahetusvahendiks oma omanikule ja ekvivalendiks mitteomanikule, ent siiski ainult sedavõrd, kuivõrd ta on viimasele tarbimisväärtuseks. Vahetatav ese ei omanda seega veel oma tarbimisväärtusest ehk vahetajate individuaalsetest vajadustest sõltumatut väärtusvormi. Selle vormi vajalikkus muutub aga seda tuntavamaks, mida suuremaks kasvab vahetusprotsessi astuvate kaupade arv ja mitmekesisus. Ülesanne kerkib esile samal ajal, kui tekivad tema lahendamise vahendid. Kaubakäive, kus kaubaomanikud vahetavad ja võrdlevad oma kaubaartikleid mitmesuguste teiste kaubaartiklitega, ei toimu kunagi nii, et mitmesugused kaubaomanikud ei vahetaks seejuures oma käivete piirides mitmesuguseid kaupu ühe ja sellesama kolmanda kaubaliigi vastu ega võrdleks neid temaga kui väärtusi. Selline kolmas kaup, saades mitmesuguste teiste kaupade ekvivalendiks, omandab vahetult, kuigi kitsastes piirides, üldise ehk ühiskondliku ekvivalentvormi. See üldine ekvivalentvorm tekib ja kaob koos ajutise ühiskondliku kontaktiga, mis teda ellu kutsus. Ta saab vahelduvalt ning ajutiselt omaseks kord ühele,

kord teisele kaubale. Kuid kaubavahetuse arenedes saab ta eranditult omaseks ainult teatavaile kaubaliikidele ehk kristalliseerub rahavormiks. Missuguse kaubaliigi juurde ta pidama jääb, on esialgu juhuse asi. Ometi on siin otsustava tähtsusega üldiselt kaks asjaolu. Rahavorm saab omaseks kas kõige tähtsamaile võõrsilt sissetoodavaile vahetuskaupadele, mis tegelikult on omamaiste produktide vahetusväärtuse loomulikult kujunenud avaldumisvormid, või ta saab omaseks sellele tarbimisesemele, mis moodustab omamaise võõrandatava vara peaelemendi, nagu näiteks kariloomad... Sedamööda, kuidas kaubavahetus purustab oma kitsalt lokaalsed sidemed ja kaubaväärtus kasvab seetõttu abstraktse inimtöö materialisatsiooniks, siirdub rahavorm säärastele kaupadele, mis oma loomult kõlbavad täitma üldise ekvivalendi ühiskondlikku funktsiooni, nimelt väärismetallidele...

Me nägime, et rahavorm on ainult ühele kaubale omaseks saanud vastuhelk kõikide teiste kaupade suhetest. Asjaolu, et raha on kaup, tundub järelikult avastusena ainult sellele, kes lähtub raha valmis kujust, et seda tagantjärele analüüsida. Vahetusprotsess ei anna kaubale, mille ta rahaks muudab, tema väärtust, vaid annab kaubale ainult tema spetsiifilise väärtusvormi.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 84—86.

...Ainult ühiskondlik tegevus saab muuta ühe teatava kauba üldiseks ekvivalendiks. Kõigi teiste kaupade ühiskondlik tegevus eraldab seepärast nende hulgast välja ühe teatava kauba, milles nad kõik väljendavad oma väärtust. Seega saab selle kauba naturaalvorm ühiskondlikult tunnustatud ekvivalentvormiks. Ühiskondliku protsessi kaudu muutub üldekvivalendi funktsioon väljaeraldatud kauba spetsiifiliseks ühiskondlikuks funktsiooniks. Nii saab see kaup rahaks.

Sealsamas, lk. 83.

Kaubad astuvad vahetusprotsessi kuldamata, suhkrustamata, nii, nagu nad on loodud. Vahetusprotsess tekitab kauba kahestumise kaubaks ja rahaks, välise vastuolu, milles nad väljendavad neile immanentset vastuolu tarbimisväärtuse ja väärtuse vahel. Selles vastuolus on kaubad kui tarbimisväärtus vastandatud rahale kui vahetusväärtusele. Teiselt poolt on mõlemad vastandatud pooled kaup, s. o. tarbimisväärtuse ja väärtuse ühtsus. Kuid see erinevuste ühtsus esineb kummalgi poolusel vastupidiselt ja väljendab seega ühtlasi nende vastastikust suhet. Kaup on reaalselt tarbimisväärtus; tema kui väärtuse olemus avaldub ainult ideaalselt hinnas, mis väljendab kauba suhet vastasseisva kullaga kui tema reaalse väärtuskujuga. Seevastu kulla aine on ainult materialiseeritud väärtus, s. o. raha. Kuld on seepärast reaalselt vahetusväärtus. Tema tarbimisväärtus ilmneb nüüd ainult ideaalselt — reas relatiivsetes väärtuseväljendustes, millede kaudu ta suhtub

enda vastas seisvaile kaupadele kui oma reaalsete tarbimisvormide kogumile. Need kaupade vastandlikud vormid on nende tegelikud liikumisvormid vahetusprotsessis.

K. Marx, Kapital, I kd., lk. 98.

Mille poolest erinevad siis kuld ja hõbe teistest rikkuse vormidest [Gestalten]? Mitte väärtuse suuruse poolest, sest selle määrab neis asjastatud töö hulk. Nad erinevad kui rikkuse *ühiskondliku* iseloomu iseseisvad kehastused, kui selle iseloomu väljendused. Ühiskonna rikkus on olemas ainult üksikisikute rikkuse näol, kusjuures üksikisikud on selle rikkuse eraomanikud. Ta avaldub ühiskondliku rikkusena ainult selle tõttu, et need üksikisikud vahetavad üksteisega oma vajaduste rahuldamiseks kvalitatiivselt erinevaid tarbimisväärtusi. Kapitalistlikus tootmises võivad nad seda teha ainult raha kaudu. Üksikisiku rikkus realiseerub seega ühiskondliku rikkusena ainult raha kaudu; rahas, selles asjas, ongi selle rikkuse ühiskondlik iseloom kehastatud. — F. E.*) Järelikult avaldub see tema ühiskondlik olemine kui miski sealpoolne, kui asi, ese, kaup, mis eksisteerib ühiskondliku rikkuse tegelike elementide kõrval ning neist väljaspool.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 525.

Üksiktootja produkt, mis on määratud võõraks tarbimiseks, võib jõuda tarbijani ja anda tootjale õiguse saada vastu teist ühiskondlikku produkti ainult siis, kui ta on võtnud *raha* kuju, s. o. tulles enne nii kvaliteedilt kui ka kvantiteedilt ühiskondlikule arvelevõtmisele. See arvelevõtmine aga toimub tootja seljataga turu kõikumiste kaudu. Need tootjale tundmatud, temast sõltumatud turu kõikumised peavad paratamatult tekitama ebavõrdsuse tootjate vahel, peavad paratamatult suurendama seda ebavõrdsust, laostades ühtesid ja andes teiste kätte raha = ühiskondliku töö produkti. Sellest on arusaadav ka rahaomaniku, ülesostja võimu põhjus: see seisab selles, et päevast päeva, kõige rohkem nädalast nädalasse elavate kodutööndajate hulgas omab tema üksi raha, s. o. endise *ühiskondliku* töö produkti, mis tema käes muutubki *kapitaliks,* teiste kodutööndajate lisaprodukti omastamise vahendiks.

V. I. Lenin, «Narodnikluse majanduslik sisu ja selle arvustus hr. Struve raamatus» (1894—1895). Teosed, 1. kd., lk. 369.

Raha — see on ju ühiskondliku rikkuse kalgastus, ühiskondliku töö kalgastus, raha — see on tõend tribuudi saamiseks kõigilt töötajailt...

V. I. Lenin, Kõne rahva petmisest vabaduse ja võrdsuse loosungitega 19. mail 1919. Koolivälise haridustöö I ülevenemaaline kongress. Teosed, 29. kd., lk. 329.

* F. Engels. — *Toim.*

Seal, kus kodanlikud majandusteadlased nägid esemete suhet (kauba vahetamine kauba vastu), avastas Marx *suhte inimeste vahel.* Kaupade vahetamine väljendab seost üksikute tootjate vahel turu kaudu. *Raha* tähendab seda, et see seos muutub järjest tihedamaks, ühendades kogu üksikute tootjate majanduselu üheks lahutamatuks tervikuks.

V. I. Lenin, «Marksismi kolm allikat ja kolm komponenti» (1913). Teosed, 19. kd., lk. 5—6.

RAHA FUNKTSIOONID

Väärtusmõõt

Kulla esimene funktsioon seisab selles, et anda kaupade maailmale väärtuste väljendamiseks materjali, s. o. et väljendada kaupade väärtused samanimeliste suurustena, mis on kvalitatiivselt ühesugused ja kvantitatiivselt võrreldavad. Nii funktsioneerib kuld väärtuste üldise mõõduna, ja ainult selle funktsiooni tõttu saabki kuld — see spetsiifiline ekvivalentkaup — rahaks.

Mitte raha ei tee kaupu ühismõõtseteks. Vastupidi. Just sellepärast, et kõik kaubad kui väärtused on asjastatud inimtöö ja et nad on järelikult iseenesest ühismõõtsed, võivadki nad mõõta oma väärtusi ühes ja sellessamas spetsiifilises kaubas, muutes ta seeläbi oma ühiseks väärtusmõõduks ehk rahaks. Raha kui väärtusmõõt on kaupade immanentse väärtusmõõdu, tööaja, vajalik avaldumisvorm.

Kauba väärtuseväljendus kullas, x kaupa A = y rahakaupa, on kauba rahavorm ehk kauba hind. Nüüd piisab ühestainsast võrrandist, näiteks 1 tonn rauda = 2 untsi kulda, et väljendada raua väärtust ühiskondlikult kehtivas vormis.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 89.

... Rahal endal aga ei ole hinda ... Kaupade hind ehk rahavorm on, nagu kaupade väärtusvorm üldse, erinev nende tajutavast reaalsest kehalisest vormist, ta on järelikult ainult ideaalne ehk kujuteldav vorm. Raua, lõuendi, nisu jne. väärtus on olemas, kuigi nähtamatult, neis asjades enestes; ta väljendub nende võrdsuses kullaga, nende vahekorras kullaga, mida nad nii-öelda ainult aimavad. Seepärast peab kaubahoidja laenama kaupadele oma keele või peab riputama neile paberist lipikud, et teatada välismaailmale nende hinnad. Kuna kaubaväärtuste väljendus kullas on ideaalne, siis saab selleks operatsiooniks kasutada ka ainult kujuteldavat ehk ideaalset kulda. Iga kaubavaldaja teab, et ta ei ole oma kaupu kaugeltki veel kullaks muutnud, kui ta on andnud nende väärtusele hinnavormi ehk kujuteldava kullavormi, ja et miljoniliste kaubaväärtuste kullas hindamiseks ta ei vaja kübetki tõe-

list kulda. Väärtusmõõdu funktsiooni täidab raha järelikult ainult kujuteldava ehk ideaalse rahana. See asjaolu on sünnitanud kõige pöörasemaid teooriaid. Kuigi väärtusmõõdu funktsiooni täidab ainult kujuteldav raha, sõltub hind siiski täielikult reaalsest rahamaterjalist. Väärtust, s. o. inimtöö hulka, mis sisaldub näiteks ühes tonnis rauas, väljendatakse rahakauba kujuteldavas hulgas, mis sisaldab niisama palju tööd. Niisiis vastavalt sellele, kas väärtusmõõduks on kuld, hõbe või vask, omandab tonni raua väärtus täiesti erinevad hinnaväljendused ehk ta väljendatakse täiesti erinevais kulla, hõbeda või vase kogustes.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 90—91.

Hinnavorm eeldab kaupade võõrandatavust raha vastu ja sellise võõrandamise vajalikkust. Teiselt poolt funktsioneerib kuld ideaalse väärtusmõõduna ainult sellepärast, et ta juba ongi vahetusprotsessis ringlemas rahakaubana. Ideaalses väärtuste mõõdus peitub seega kõlisev raha.

Sealsamas, lk. 97.

Ringlemisvahend

Kaupade ringlemine erineb otsesest produktide vahetusest mitte ainult vormiliselt, vaid ka sisuliselt... Ühelt poolt on siin näha, kuidas kaubavahetus murrab läbi otsese produktide vahetuse individuaalsed ja lokaalsed piirid ning arendab inimtöö ainevahetust. Teiselt poolt areneb siin terve rida loomulikult tekkivaid ühiskondlikke seoseid, mis seisavad väljaspool asjaosaliste kontrolli. Kangur saab müüa lõuendi ainult seetõttu, et talupoeg on juba müünud nisu, viinanina saab müüa piibli ainult seetõttu, et kangur on müünud lõuendi, viinapõletaja saab müüa tulivett ainult seetõttu, et teine on müünud igavese elu vee jne.

Seepärast ei lõpegi ringlemisprotsess, nii nagu otsene produktide vahetus, tarbimisväärtuste üleminekuga käest kätte ja ühest kohast teise. Raha ei kao veel, kui ta lõpuks välja langeb antud kauba metamorfooside reast. Ta asub ringluses alati sinna kohta, kust mõni kaup on välja langenud. Näiteks lõuendi täielikus metamorfoosis: lõuend — raha — piibel, langeb kõigepealt lõuend ringlusest välja, ja raha asub tema kohale; siis langeb ringlusest välja piibel, ja raha asub temagi kohale. Ühe kauba asendamine teisega jätab ühtlasi rahakauba kolmanda isiku kätte. Ringlus higistab endast alatasa raha välja.

Sealsamas, lk. 104.

Keegi ei saa müüa, kui mõni teine ei osta. Aga keegi ei ole sunnitud otsekohe ostma, kui tema ise on müünud. Kaupade ring-

lus sellega just purustabki produktide vahetuse ajalised, ruumilised ja individuaalsed piirid, et ta lõhestab kaheks vastandlikuks aktiks — müügiks ja ostuks — tolle vahetu identsuse, mis produktide vahetuses on olemas oma tööprodukti võõrandamise ja võõra tööprodukti omandamise vahel. See, et protsessid, mis on üksteisele vastandatud iseseisvate protsessidena, moodustavad teatava sisemise ühtsuse, tähendabki seda, et nende sisemine ühtsus teostub väliste vastandite liikumises. Kui sisemiselt mitteiseseisvate, s. o. üksteist täiendavate protsesside väline eraldumine jõuab teatava punktini, siis nende ühtsus paneb end maksma vägivaldselt — kriisi teel. Kaubale immanentne vastuolu tarbimisväärtuse ja väärtuse vahel, vastuolu eratöö ja vahetult ühiskondliku töö vahel, millena eratöö samal ajal peab väljenduma, vastuolu erilise konkreetse töö ja üldise abstraktse töö vahel, millena konkreetne töö ainult tulebki arvesse, vastuolu asjade isikustumise ja isikute asjastumise vahel, — see immanentne vastuolu saab kaubametamorfoosi vastandite näol oma arenenud liikumisvormid. Need vormid sisaldavad järelikult kriisi võimalust, — kuid ainult võimalust. Selle võimaluse muutumine tegelikkuseks vajab tervet rida suhteid, mis lihtsa kaubaringluse piirides üldse veel ei eksisteeri.

Kaupade ringluse vahendajana omandab raha ringlemisvahendi funktsiooni.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 105.

Ringlemisvahenditena on kullal ja hõbedal see eelis teiste kaupadega võrreldes, et nende suurele erikaalule, mille tõttu kujutavad nad väikeses ruumis suhteliselt suurt raskust, vastab nende majanduslik erikaal, mille tõttu sisaldavad nad väikeses mahus suhteliselt palju tööaega, s. o. suurt vahetusväärtust. Sellega tagatakse kerge transport, hõlbus üleminek ühe käest teise kätte ja ühelt maalt teisele maale, võime niisama kiiresti ilmuda kui kaduda — ühesõnaga, materiaalne liikuvus, see kauba vajalik tingimus (sine qua non), mis (kaup) peab olema ringlemisprotsessi igavesti liikuv masin (perpetuum mobile).

К. Маркс, К критике политической экономии, 1859, *К. Маркс* и *Ф. Энгельс*, Соч. т. 13. lk. 135.

Akumulatsioonivahend ehk aarde kogumise vahend

Juba kaubaringluse arenemise algastmel tekib vajadus ja kirglik soov jätta enesele esimese metamorfoosi produkt, kauba muundunud kuju ehk tema kuldnukk. Kaupa ei müüda teise kauba ostmiseks, vaid kaubavormi asendamiseks rahavormiga. Lihtsast ainevahetuse vahendajast saab see vormivahetus eesmärgiks iseeneses. Kauba võõrandatud kuju takistatakse funktsioneerimast

kauba absoluutselt võõrandatava kujuna ehk hetkelise rahavormina. Niisiis, raha kivistub aardeks ja kaubamüüja saab aardekogujaks.

Just kaubaringluse algperioodil muutub rahaks ainult tarbimisväärtuste ülejääk. Kuld ja hõbe saavad seega iseenesest külluse ehk rikkuse ühiskondlikuks väljenduseks.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 119.

Aarete kogumise tung on oma loomult piiritu. Kvalitatiivselt ehk oma vormilt ei ole rahal piire, s. t. ta on ainelise rikkuse üldine esindaja, sest ta on otseselt muudetav igasuguseks kaubaks. Kuid samal ajal on iga reaalne rahasumma kvantitatiivselt piiratud, ja seega on ta piiratud jõuga ostuvahend. See vastuolu raha kvantitatiivse piiri ja ta kvalitatiivse piiramatuse vahel sunnib aardekogujat ikka jälle kordama akumulatsiooni Sisüfose tööd. Temaga toimub sama, mis maailmavallutajaga, kes iga uue maaga vallutab vaid uue piiri.

Et pidada kulda enda käes rahana ja seega aardekogumise elemendina, selleks tuleb teda takistada ringlemast, s. o. ostuvahendina tarbimisvahenditeks lahustumast. Aardekoguja ohverdab seega kuldfetišile oma lihalikud himud. Tal on loobumise evangeeliumiga tõsi taga. Teiselt poolt saab ta ringlemisest rahana võtta ainult seda, mis ta ringlemisse kaubana annab. Mida enam ta toodab, seda enam võib ta müüa. Töökus, kokkuhoidlikkus ja ihnsus on seega tema peavoorused; palju müüa ja vähe osta — selles on kogu ta poliitiline ökonoomia.

Aarde otsese vormi kõrval areneb tema esteetiline vorm, kuld- ja hõbeesemete omamine. See kasvab koos kodanliku ühiskonna rikkusega ... Niiviisi tekib ühelt poolt järjest laiem kulla- ja hõbedaturg, mis on kulla ja hõbeda rahafunktsioonist sõltumatu, teiselt poolt aga kujuneb rahapakkumise varjatud allikas, mis funktsioneerib eriti intensiivselt ühiskondlike tormide perioodidel.

Aarete kogumine täidab metalliringluse ökonoomias mitmesuguseid funktsioone. Tema esmane funktsioon tuleneb kuld- ja hõbemüntide ringlemise tingimustest. Me nägime, et kaubaringluse ulatuse, hindade ja ringlemiskiiruse alatine kõikumine on seotud ringleva rahamassi pidevate tõusude ja mõõnadega. Ringlev rahamass peab seega olema suuteline kokkutõmbumiseks ja paisumiseks. Kord tõmmatakse raha müntidena ligi, kord tõugatakse münd id rahana eemale. Et tegelikult ringlev rahamass alati küllastaks ringlemissfääri, selleks peab antud maal leiduv kulla- ja hõbedahulk olema suurem kui mündifunktsiooni täitmiseks vajalik hulk. Selle tingimuse täidab raha aardevorm. Aardereservuaarid on ühtlasi ringleva raha ära- ja juurdevoolukanaliteks; seetõttu ei ummista raha kunagi oma ringlemiskanaleid.

Sealsamas, lk. 122—123.

Väärismetallide kõrge väärtuserikaal, nende vastupidavus, suhteline purunematus, oksüdeerumiskindlus õhu käes, kullal spetsiaalselt aga tema lahustamatus hapetes, välja arvatud kuningavesi, — kõik need looduslikud omadused teevad väärismetalli looduslikuks aarete kujundamise materjaliks.

K. Маркс, К критике политической экономии, 1859 г. *К. Маркс* и *Ф. Энгельс*, Соч. т. 13, lk. 135.

Maksevahend

... Kaubaringluse arenedes arenevad ka niisugused suhted, kus kauba võõrandamine on ajaliselt lahus ta hinna realiseerimisest. Siinkohal jätkub sellest, kui märgime ainult kõige lihtsamad neist suhetest. Ühe kaubaliigi tootmiseks on vaja pikemat, teise tootmiseks lühemat aega. Mitmesuguste kaupade tootmine on seotud erinevate aastaaegadega. Üks kaup sünnib ilmale otse oma turuplatsil, teine peab rändama kaugele turule. Seepärast võib üks kaubaomanik esineda müüjana varem, kui teine esineb ostjana. Samade tehingute sagedasel kordumisel samade isikute vahel reguleeruvad kaupade müügitingimused kaupade tootmistingimuste kohaselt. Teiselt poolt müüakse teatud kaubaliikide, näiteks maja kasutamist teatud kindlaks ajavahemikuks. Ostja saab siin kauba tarbimisväärtuse tegelikult kätte alles tähtaja möödumisel. Niisiis ostab ta kauba, enne kui ta selle eest tasub. Üks kaubaomanik müüb olemasoleva kauba, teine ostab selle ainult raha esindajana või tulevase raha esindajana. Müüja saab võlausaldajaks, ostja saab võlgnikuks. Kuna siin muutub kauba metamorfoos ehk kauba väärtusvormi arenemine, siis omandab ka raha teise funktsiooni. Ta saab maksevahendiks.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 123.

Kui me nüüd vaatleme antud ajavahemikus ringlemises oleva raha üldsummat, siis me näeme, et ringlemis- ja maksevahendite antud ringlemiskiiruse juures on see summa võrdne realiseeritavate kaubahindade summaga pluss saabunud tähtajaga maksete summa, miinus end vastastikku kustutavad maksed, lõpuks miinus käivete arv, kus üks ja seesama raha [Geldstück] funktsioneerib vaheldumisi kord ringlemisvahendina, kord maksevahendina.

Sealsamas, lk. 127.

Raha kui maksevahendi arenemine teeb vajalikuks raha akumuleerimise võlasummade maksetähtpäevade eel. Kuna aardekogumine kui iseseisev rikastumisvorm kaob kodanliku ühiskonna arenedes, siis aardekogumine maksevahendite reservfondi kogumise kujul kasvab seevastu koos kodanliku ühiskonna arenemisega.

Sealsamas, lk. 129.

Lahkudes sisemisest ringlemissfäärist kaotab raha selles sfääris omandatud hindade mastaabi lokaalsed vormid: mündi, vahetusraha ja väärtusmärgi vormi, ja esineb jälle oma esialgses vormis väärismetalli kangidena. Maailmakaubanduses arendavad kaubad oma väärtust universaalselt. Seepärast esinebki siin kaupade iseseisev väärtuskuju kaupade suhtes maailmarahana. Alles maailmaturul funktsioneerib raha täiel määral niisuguse kaubana, mille naturaalvorm on ühtlasi inimtöö in abstracto *, vahetult ühiskondlikuks realiseerumisvormiks. Raha olemasoluviis saab adekvaatseks ta mõistega.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 129—130.

Maailmaraha funktsioneerib üldise maksevahendina, üldise ostuvahendina ja universaalse rikkuse (universal wealth) absoluutselt ühiskondliku materialisatsioonina. Domineeriv on tema funktsioon maksevahendina, rahvusvaheliste bilansside vastastikuseks tasakaalustamiseks. Sellest merkantiilsüsteemi loosung — kaubandusbilanss! Rahvusvaheliseks ostuvahendiks on kuld ja hõbe peamiselt siis, kui äkitselt rikutakse ainevahetuse harilik tasakaal mitmesuguste natsioonide vahel. Lõpuks, rikkuse absoluutselt ühiskondlikuks materialisatsiooniks on ta seal, kus ei ole tegemist ostmise ega maksmisega, vaid rikkuse ülekandmisega ühelt maalt teise, ja kus kaubaturu konjunktuuride või ülekande otstarbe tõttu ei ole võimalik teostada seda ülekannet kaubavormis.

Iga maa vajab reservfondi nii oma siseringluse kui ka maailmaturu-ringluse jaoks. Aarde funktsioonid tulenevad järelikult osalt raha funktsioonist sisemise ringlemis- ja maksevahendina ja osalt raha funktsioonist maailmarahana. Viimase osa täitmiseks on alati tarvis tegelikku rahakaupa, kehalikku kulda ja hõbedat...

Sealsamas, lk. 130—132.

*

Või kui me vaatleme raha, siis me näeme, et raha eeldab teatud kõrgusel olevat kaubavahetust. Raha erisugused vormid — lihtne kaubaekvivalent või ringlemisvahend või maksevahend, aare ja maailmaraha — olenevalt ühe või teise funktsiooni rakendamise erinevast ulatusest või relatiivsest ülekaalust, osutavad ühiskondliku tootmisprotsessi vägagi erinevaile astmeile. Ometi näitavad kogemused, et kõikide nende vormide kujunemiseks jätkub võrdlemisi nõrgalt arenenud kaubaringlusest.

Sealsamas, lk. 152.

* Abstraktses mõttes. — *Toim.*

Iga liiki kätes, rahakottides, taskutes, kukrutes, pungades, laegastes ja kastides hõõrdumisel münt kulub, jätab ühe kulla-aatomi siia ja teise sinna ning kaotab niiviisi maailmarännakutes lihvida saamise tõttu järjest rohkem oma seesmist sisu. Tarvitamisel kulub ta ära... Mündi keha on ainult veel varjukuju. Kui algul sai ta ringlusprotsessi tõttu suurema kaalu, siis nüüd läheb ta selle protsessi tõttu kergemaks, kuid iga üksiku ostu või müügi puhul arvestatakse teda ikka veel esialgse kullahulgana. Ühenaelane kuldmünt täidab ikka veel kui *illusoorne* münt, kui illusoorne kuld seaduslike kuldrahade (Goldstücks) funktsiooni. Samal ajal kui teised olendid välismaailmaga kokkupuutumisest oma idealismi kaotavad, saab münt praktika tõttu ideaalseks, muutub oma kuld- või hõbekeha puhtillusoorseks olemiseks. Seda teist, ringlusprotsessi endaga esilekutsutavat metallraha idealiseerimist või metallraha nominaalse sisu lahutamist tema reaalsest sisust kasutavad ära osalt valitsused, osalt era-avantüristid müntide kõige mitmesugusema võltsimise teel.

K. Маркс, К критике политической экономии, 1859, *K. Маркс* и *Ф. Энгельс*, Соч. т. 13, lk. 91—92.

Kuldmünt sünnitas siiski oma asetäitjad, mis olid algul metallist, pärast aga paberist, ainult sellepärast, et ta oma metallikaost hoolimata jätkas funktsioneerimist mündina. Ta ei ringelnud sellepärast, et ta kulus ära enne sümboliks muutumist, vaid ta kulus sümboliks sellepärast, et ta pikka aega ringles. Ainult kuivõrd kuldraha ringlusprotsessi raamides muutub ise omaenda väärtuse lihtsaks märgiks, võivad lihtsad väärtusmärgid teda asendada.

Sealsamas, lk. 97.

Väärtusmärkide ringluses esinevad kõik tegeliku raharingluse seadused moonutatuna ja pea peale panduna. Samal ajal kui kuld ringleb sellepärast, et tal on väärtus, on paberrahal väärtus sellepärast, et ta ringleb. Samal ajal kui kaupade antud vahetusväärtuse puhul oleneb ringluses oleva kulla hulk tema enda väärtusest, oleneb paberraha väärtus tema ringluses olevast hulgast. Samal ajal kui ringluses oleva kulla hulk kaubahindade tõusu või langusega suureneb või väheneb, tõusevad või langevad kaubahinnad nähtavasti vastavalt sellele, kuidas muutub ringluses oleva paberraha hulk. Samal ajal kui kaubaringlus võib neelata ainult teatud kindlat kuldraha hulka — ja sellepärast esineb ringleva raha hulga vahelduv kokkutõmbumine ja laienemine paratamatu seadusena —, võib paberraha nähtavasti astuda ringlusse igasuguses hulgas. Samal ajal kui riik võltsib kuld- ja hõbemünte ja häirib sellega nende funktsioneerimist ringlemisvahendina, kui ta laseb välja münte kas või ainult $^1/_{100}$ graani võrra allapoole nende nomi-

TRÜ Raamatukogu

naalset sisaldist, siis teostab ta täiesti õige operatsiooni, lastes välja väärtuseta pabertähti, millel ei ole metalliga midagi ühist peale mündinimetuse. Samal ajal kui kuldmünt ilmselt esindab kaupade väärtust vaid sedavõrd, kuivõrd viimane ise on väljendatud kullas või esindatud hinna kujul, näib, nagu esindaks väärtusmärk otseselt kauba väärtust. Sellepärast on selge, mispärast vaatlejad, kes uurisid raharingluse nähtusi ühekülgselt, sundusliku kursiga paberraha ringluse alusel, pidid kõigist immanentsetest raharingluse seadustest vääralt aru saama. Tõepoolest, väärtusmärkide ringluses on need seadused mitte üksi moonutatud, vaid ka märkamatud, sest paberraha, kui teda on vajalikul hulgal välja lastud, teeb läbi selliseid liikumisi, mis ei ole temale kui väärtusmärgile omased, kuna temale omane liikumine, selle asemel et tuleneda otseselt kaupade metamorfoosist, tekib paberraha ja kulla õige proportsiooni rikkumisest.

K. Маркс, К критике политической экономии, 1859, lk. 104—105.

Kõik tunnustavad, et paberraha väljalaskmine on kõige halvemat liiki sundlaen, et see halvendab kõige rohkem just tööliste, rahva vaeseima osa seisukorda, et see on rahandusliku korralageduse peapahe... Paberraha ääretul hulgal väljalaskmine soodustab spekulatsiooni, võimaldab kapitalistidel selle arvel teenida miljoneid ja toob tohutuid raskusi nii vajalikule tootmise laiendamisele, sest materjalide, masinate jne. kõrged hinnad tõusevad, kerkivad suurte hüpetega.

V. I. Lenin, «Ähvardav katastroof ja kuidas selle vastu võidelda» (1917). Teosed, 25. kd., lk. 329.

4. VÄÄRTUSSEADUS ON KAUBATOOTMISE MAJANDUSSEADUS

KONKURENTS JA TOOTMISE ANARHIA JA VÄÄRTUSSEADUS

Ja lõpuks kõigi inimeste tööde võrdsus ja võrdne tähtsus, — kuna ja kuivõrd nad on *inimese* töö üldse, on leidnud oma ebateadliku, kuid kujukaima väljenduse tänapäeva kodanliku poliitilise ökonoomia väärtusseaduses, mille järgi igasuguse kauba väärtust mõõdetakse temas sisalduva ühiskondlikult vajaliku tööga.

F. Engels, Anti-Dühring (1878), Tallinn, 1954, lk. 93.

Keskaja talupojale oli... üsna täpselt teada, kui palju tööaega nende asjade valmistamiseks kulus, mida ta vahetuseks sai. Küla sepp või vankritegija töötasid ju tema nähes, samuti rätsep ja kingsepp, kes veel minu noorpõlves meie Reinimaa talupoegade

juures talust talusse käisid ja kodukootud riidest rõivaid ja omapargitud nahast jalatseid valmistasid. Nii talupoeg kui ka need, kellelt ta ostis, olid ise töölised: vahetatavad esemed olid nende oma tehtud. Mida nad nende esemete valmistamisel kulutasid? Tööd ja ainult tööd: tööriistade asendamiseks, tooraine tootmiseks ja töötlemiseks ei kulutanud nad midagi muud kui ainult oma tööjõudu; kuidas nad võisidki neid oma tooteid teiste töötavate tootjate produktide vastu teisiti vahetada kui kulutatud tööga proportsionaalselt? Sellistel asjaoludel oli nende toodete valmistamiseks kulutatud tööaeg ainus kohane mõõdupuu vahetatavate suuruste kvantitatiivseks kindlaksmääramiseks; veel rohkem, ükski teine mõõdupuu ei olnud üldse mõeldav. Ega või ometi uskuda, et talupoeg ja käsitööline oleksid nii rumalad olnud, et nad oleksid vahetanud eseme, mis sisaldab kümme tundi tööd, teise eseme vastu, mis sisaldab tööd kõigest ühe tunni? Kogu talupoegliku naturaalmajanduse perioodil võis olla võimalik ainult niisugune vahetus, kus valitses järjest tugevnev tendents mõõta vahetatavaid kaubahulki neis kehastunud töö hulgaga ...

Sellise vahetuse korral oli niisiis mõõdupuuks kulutatud töö hulk. Kuidas aga määrati see töö hulk kas või kaudselt ja relatiivselt kindlaks selliste toodete puhul, mille valmistamine nõuab pikemaajalist, ebakorrapäraste vaheaegadega tööd, kusjuures toodangu suurus on kõikuv, nagu näiteks siis, kui tegemist on teravilja ja loomade tootmisega? Ja pealegi inimeste juures, kes arvutada ei osanud? Muidugi võidi seda teha ainult pikaldase, siksakiliselt areneva lähenemisprotsessi kaudu, sageli pimesi kobades, kusjuures, nagu ikka, alles kahjudest õpetust saadi.

F. Engels, Lisad Kapitali III köitele.
K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 818.

Lähtudes sellest väärtuse määramisest — tema määramisest tööajaga — areneb kogu kaubatootmine ja ühes sellega arenevad ka mitmesugused suhted, milles väärtusseaduse eri küljed end maksma panevad, nagu need «Kapitali» esimese raamatu esimeses osas esitatud on; niisiis eriti need tingimused, mille puhul töö on ainus väärtuse looja. Sealjuures on need sellised tingimused, mis rajavad endile teed osaliste teadvusse tungimata ja mida ainult vaevarikka teoreetilise uurimise teel igapäevasest praktikast abstraheerida saab, niisiis sellised tingimused, mis toimivad loodusseaduste taoliselt; see järeldub, nagu tõestas Marx, paratamatult kaubatootmise loomusest. Tähtsamaks ja otsustavamaks edusammuks oli metallrahale üleminek; selle ülemineku tulemuseks aga oli ka see, et väärtuse määramine tööajaga ei tulnud enam kaubavahetuse pealispinnal silmanähtavalt esile. Praktilise arusaamise seisukohalt kujunes raha otsustavaks väärtuse mõõdupuuks, ja seda enam, mida mitmekesisemad kaubad kaubanduse objektiks

said, mida kaugematest maadest nad pärit olid ja mida vähem järelikult nende kaupade valmistamiseks vajalikku tööaega kontrollida sai. Lisaks sellele tuli algul ka raha ise enamasti võõralt maalt; ka siis, kui väärismetalli omal maal kaevandati, ei saanud talupoeg ja käsitööline ligikaudugi ära määrata selleks kulutatavat tööd; teiselt poolt olid nad ise juba harjunud rahas arvestama ja see varjutas neil märksa arusaamist töö omadusest väärtuse mõõdupuuks olla; raha hakkas rahva teadvuses esindama absoluutset väärtust.

Ühesõnaga: Marxi väärtusseadus kehtib igal pool, kuivõrd majandusseadused üldse kehtivad on, kogu lihtsa kaubatootmise perioodil, seega ajani, kus lihtne kaubatootmine kapitalistliku tootmisvormi tekkimise tagajärjel modifitseerub. Kuni selle momendini on hindadel tung läheneda Marxi seadusega määratud väärtustele ja nad kõiguvad nende väärtuste ümber nii, et mida täielikumalt lihtne kaubatootmine areneb, seda suuremal määral langevad pikemate, välistest vägivaldsetest häiretest katkestamatute perioodide keskmised hinnad väärtustega ühte, kusjuures kõrvalekaldumised on tähtsusetult väikesed. Marxi väärtusseadusel on niisiis majanduse alal üldine jõud ajajärgul, mis kestab produkte kaupadeks muutnud vahetuse algusest kuni XV sajandini meie ajaarvamise järgi. Kaupade vahetus aga algab varem kui igasugune kirjutatud ajalugu: Egiptuses vähemalt kolm ja pool tuhat, võib-olla isegi viis tuhat, Babüloonias neli kuni kuus tuhat aastat enne meie ajaarvamist. Seega valitses väärtusseadus viie kuni seitsme tuhande aasta pikkuse ajajärgu vältel.

F. Engels, Lisad Kapitali III köitele.
K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 819—820.

... Igasugusele kaubatootmisel põhinevale ühiskonnale on iseloomulik, et tootjad on selles kaotanud võimu omaenda ühiskondlike suhete üle. Igaüks toodab omaette oma juhuslike tootmisvahenditega ja oma eriliseks vahetusvajaduseks. Mitte keegi ei tea, kui palju tema poolt toodetavaid artikleid turule tuleb, kui palju neid üldse tarvitatakse, mitte keegi ei tea, kas tema isikliku tööga valmistatud produkti järele on tegelikult vajadust, kas see katab oma tootmiskulud või kas teda üldse saab müüa. Ühiskondlikus tootmises valitseb anarhia. Kuid kaubatootmisel, nagu igal teisel tootmisvormil, on omapärased, talle omased, temast lahutamatud seadused; ja need seadused panevad end maksma hoolimata anarhiast, anarhias eneses, anarhia kaudu. Nad avalduvad ainsas ühiskondliku seose püsima jäänud vormis, vahetuses, ja panevad end maksma üksiktootjate suhtes konkurentsi sundseadustena. Järelikult on nad algul tootjaile enestelegi tundmatud ning tootjad peavad neid järk-järgult avastama alles pikaajaliste kogemuste kaudu. Seega panevad nad endid maksma ilma tootjateta ja toot-

jate vastu nende tootmisvormi pimesi toimivate loodusseadustena. Produkt valitseb tootjaid...

Kuid kaubatootmise laienemisega ja eriti kapitalistliku tootmisviisi esilekerkimisega pääsesid avalikumalt ja võimsamalt mõjule ka kaubatootmise seni uinunud seadused. Vanad sidemed lõdvenesid, vanad vaheseinad varisesid kokku, tootjad muutusid üha enam üksteisest eraldatud iseseisvateks kaubatootjateks. Tuli nähtavale ühiskondliku tootmise anarhia ja see teravnes üha enam.

F. Engels, Anti-Dühring (1878), Tallinn, 1954, lk. 239—240.

Ühelaadiliste kaupade turuhinna samasus on see viis, kuidas väärtuse ühiskondlik iseloom kapitalistliku tootmisviisi baasil mõjule pääseb ja kuidas ta üldse mõjule pääseb niisuguse tootmise baasil, mis põhineb kaupade vahetamisel eri isikute vahel.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 604.

Hind on väärtusseaduse avaldus. Väärtus on hindade seadus, s. o. hinna avaldumise üldistatud väljendus.

V. I. Lenin, «Veel üks sotsialismi hävitamine» (1914). Teosed, 20. kd., lk. 178.

Tänapäeva kapitalistlikus ühiskonnas toodab iga tööstuskapitalist omal riisikol — mis, kuidas ja kui palju ta tahab. Ühiskonna vajadus aga jääb temale tundmatuks suuruseks, täpselt niisamuti nagu nõutavate esemete kvaliteet, liik ja nende hulk. See, mida täna ei saa küllalt kiiresti hankida, võib homme pakkumisele tulla sellises hulgas, mis vajaduse kaugelt ületab. Sellele vaatamata saab vajadus lõpuks nii või teisiti, hästi või halvasti rahuldatud, ja tootmine joondub üldiselt lõpuks nõutavate esemete järgi. Kuidas kaotatakse see vastuolu? Konkurentsiga. Ja kuidas see konkurentsiga saavutatakse? Lihtsalt. Alandades nende kaupade hindu, mis oma sordilt või hulgalt antud momendil ei vasta ühiskonna vajadusele, allapoole nende tööväärtust, annab konkurents sellega kaudselt tootjatele tunda, et nad on tootnud esemeid, mis kas üldse vajadusele ei vasta või iseenesest vastavad vajadusele, kuid ületavad selle oma hulgalt. Sellest tuleneb kaks järeldust.

Esiteks: kaupade hinna pidevad kõrvalekaldumised kaupade väärtusest moodustavad vajaliku tingimuse, mille puhul ja mille tõttu ainult ongi võimalik kaupade väärtuse olemasolu. Üksnes läbi konkurentsi ja sellega ka kaubahindade kõikumisega rajab endale teed kaubatootmise väärtusseadus ja saab tegelikkuseks asjaolu, et kauba väärtuse määrab ühiskondlikult vajalik tööaeg. Ja kui sealjuures väärtuse avaldumise vorm — hind — näeb tavaliselt mõnevõrra teisiti välja kui väärtus, mida ta avaldab, siis seda saatust jagab väärtus enamiku ühiskondlike suhetega...

Teiseks: kaubatootjate ühiskonnas, kes oma kaupu vahetavad, toimib kaubatootmise väärtusseadus konkurentsi kaudu, ja just sellega loob konkurents ühiskondliku tootmise sellise organisatsiooni ja sellise korra, mis antud olukorras on ainuvõimalikud. Ainult liiga madalad või liiga kõrged produktide hinnad näitavad selgesti üksikutele kaubatootjatele, mida ja kui palju on ühiskonnale vaja ja mida ei ole vaja.

Ф. Энгельс, Маркс и Родбертус, Предисловие к первому немецкому изданию работы К. Маркса «Нищета философии», 1884 г.
К. Маркс и *Ф. Энгельс,* Соч., т. 21, lk. 189—190.

... Igaüks tootis üksikult, omaette, sõltumatult teistest tootjatest, tootis turu jaoks, mille suurus ei olnud mõistagi ühelegi neist teada. Seda ühise turu jaoks töötavate üksteisest isoleeritud tootjate vahekorda nimetatakse konkurentsiks. On endastmõistetav, et tasakaal tootmise ja tarbimise (pakkumise ja nõudmise) vahel saavutatakse neil tingimustel ainult rea kõikumiste kaudu. Osavam, ettevõtlikum ja tugevam tootja muutub nende kõikumiste tagajärjel veel tugevamaks, nõrga ja osavuseta tootja aga tallavad need kõikumised jalge alla. Väheste isikute rikastumine ja massi vaesumine — säärane on konkurentsiseaduse paratamatu tagajärg. Asi lõpeb sellega, et laostunud tootjad kaotavad majandusliku iseseisvuse ja astuvad palgatöölisteks oma õnneliku võistleja laiendatud ettevõttesse.

V. I. Lenin, «Niinimetatud turgude küsimuse kohta» (1893). Teosed, 1. kd., lk. 80—81.

KAUBAFETIŠISM

Millest tuleneb siis tööprodukti mõistatuslik iseloom, niipea kui tööprodukt omandab kaubavormi? Ilmselt sellest vormist enesest. Mitmesuguste inimtööliikide võrdsus omandab asjalise vormi kõigi tööproduktide ühesuguse kvaliteedina — väärtusena; inimtöötu kulutuse mõõtmine selle kulutuse kestusega omandab tööproduktide väärtuse suuruse vormi; lõpuks tootjate vahelised suhted, milledes avalduvad nende töö ühiskondlikud määrangud, omandavad tööproduktide ühiskondliku suhte vormi.

Järelikult seisab kaubavormi salapärasus lihtsalt selles, et inimesed näevad temas omaenda töö ühiskondliku iseloomu peegeldust tööproduktide eneste esemliku iseloomuna, antud asjade ühiskondlike, looduse poolest olemasolevate omadustena; seepärast näevad nad ka ühiskondlikku suhet tootjate ja kogutöö vahel ainult asjade ühiskondliku suhtena, mis on olemas väljaspool inimesi endid.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 70—71.

... Kaubavormil ja tööproduktide väärtussuhtel, milles kaubavorm väljendub, ei ole absoluutselt midagi ühist tööproduktide füüsilise loomusega ja sellest tulenevate asjadevaheliste suhetega. See on ainult kindel ühiskondlik suhe inimeste eneste vahel, mis siin omandab nende silmis asjadevahelise suhte fantastilise vormi. Analoogia leidmiseks peame seepärast kolima religioonimaailma udusesse valdkonda. Inimaju produktid näivad siin olevat iseseisvad olendid, kel on oma elu ja kes on teatavas vahekorras omavahel ja inimestega. Samasugune lugu on kaupade maailmas inimkäe produktidega. Seda ma nimetan fetišismiks, mis on omane tööproduktidele, kui neid toodetakse kaupadena; see fetišism on järelikult kaubatootmisest lahutamatu.

See kaupade maailma fetišistlik iseloom tuleneb, nagu eelnenud analüüs on juba näidanud, kaupu tootva töö isesugusest ühiskondlikust iseloomust.

Tarbimisesemed saavad kaupadeks üldse ainult seetõttu, et nad on üksteisest sõltumatute eratööde produktid. Nende eratööde kompleks moodustab ühiskondliku kogutöö. Kuna tootjad astuvad omavahel ühiskondlikku kontakti alles oma töö produktide vahetamise kaudu, siis nende eratööde spetsiifiline ühiskondlik iseloom tuleb samuti esile alles selle vahetamise piirides. Teiste sõnadega, eratööd kui ühiskondliku kogutöö lülid realiseeruvad tegelikult alles nende suhete kaudu, millesse vahetus asetab tööproduktid ja viimaste vahendusel ka tootjad. Tootjad näevad seepärast oma eratööde ühiskondlikke suhteid sellena, mis need suhted tegelikult on, s. o. mitte isikute eneste vahetute ühiskondlike suhetena nende isikute töös, vaid vastupidi, asjade kaudu ilmsikstulevate suhetena isikute vahel ja asjade ühiskondlike suhetena.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 71.

Inimesed ei kõrvuta ... oma töö produkte kui väärtusi mitte sellepärast, et need asjad on neile lihtsalt ühesuguse inimtöö asjalised kestad. Vastupidi. Võrrutades vahetuses üksteisega oma mitmesuguseid produkte, võrrutavad inimesed üksteisega oma mitmesuguseid tööliike. Nad ei ole sellest teadlikud, aga nad teevad seda. Niisiis, väärtusele ei ole kirjutatud otsa ette, mis ta on. Pigemini muudab väärtus iga tööprodukti ühiskondlikuks hieroglüüfiks. Hiljem püüavad inimesed dešifreerida selle hieroglüüfi tähendust, avastada omaenda ühiskondliku produkti saladust, sest tarbimisesemete määratlemine väärtustena on inimeste ühiskondlik produkt mitte vähemal määral kui keel. Hiljem tehtud teaduslik avastus, et tööproduktid, kuivõrd nad on väärtused, on ainult nende tootmiseks kulutatud inimtöö asjaline väljendus, avab küll uue epohhi inimsoo arenemise ajaloos, aga ei kõrvalda sugugi töö ühiskondliku iseloomu esemlikku näilisust. Asjaolu, mis käib ainult selle erilise tootmisvormi, kaubatootmise kohta, nimelt see, et üks-

teisest sõltumatute eratööde spetsiifiline ühiskondlik iseloom seisab nende võrdsuses inimtööna ja omandab tööproduktide väärtusiseloomu vormi, — see tundub kaubatootmissuhete kammitsas olevaile inimestele enne ja pärast ülalnimetatud avastust niisama üldiselt kehtivana kui tõsiasi, et õhk kui füüsikaline kehavorm jääb püsima, kuigi teadus lahutab õhu ta koostiselementideks.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 72—73.

... Eratöö produktide juhuslikes, alatasa kõikuvais vahetussuhteis paneb end vägivaldselt maksma nende produktide tootmiseks ühiskondlikult vajalik tööaeg, mis avaldub reguleeriva loodusseadusena, just nagu näiteks raskusseadus, kui maja kellegi pea kohal kokku variseb. Väärtuse suuruse määratavus tööaja kaudu on seega relatiivsete kaubaväärtuste nähtava liikumise taga peituv saladus. Selle saladuse avastamine kõrvaldab küll illusiooni, nagu oleks tööproduktide väärtuse suurus määratav puhtjuhuslikult, aga ta ei kõrvalda väärtuse suuruse asjalist vormi... Aga just see kaupade maailma lõplik vorm — rahavorm — varjab asjade taga eratööde ühiskondlikku iseloomu ja järelikult ka eratööliste ühiskondlikke suhteid, selle asemel et neid suhteid nähtavale tuua. Kui ma ütlen, et kuub, saabas jne. suhtuvad lõuendisse kui abstraktse inimtöö üldisse kehastusse, siis selle väljenduse absurdsus on silmatorkav. Kui aga kuue, saapa jne. tootjad asetavad neid kaupu suhtesse lõuendiga või — mis põrmugi ei muuda asja — kulla ja hõbedaga kui üldise ekvivalendiga, siis nende eratööde suhe ühiskondliku kogutööga esineb neile just nimelt selles absurdses vormis.

Sealsamas, lk. 73—74.

Raha ei ole sümbol, nii nagu ei ole sümbol tarbimisväärtuse olemasolu kaubana. See, et ühiskondlik tootmissuhe esineb väljaspool indiviide seisva esemena, ja teatud kindlad suhted, millesse inimesed oma ühiskondliku elu tootmise protsessis astuvad, esinevad asja spetsiifiliste omadustena, — see moonutus, see mitte kujuteldav, vaid proosaliselt reaalne müstifikatsioon iseloomustab kõiki vahetusväärtust määrava töö ühiskondlikke vorme. Rahas ilmneb see ainult eredamalt kui kaubas.

К. Маркс, К критике политической экономии, 1859, *К. Маркс* и *Ф. Энгельс,* Соч. т. 13, lk. 35—36.

Inimeste puhtatomistlik suhtlemine nende ühiskondlikus tootmisprotsessis, seega nende tootmissuhete asjaline kuju, mis on sõltumatu nende kontrollist ja teadlikust individuaalsest tegevusest, ilmnevad kõigepealt selles, et nende töö produktid omandavad üldiselt kaubavormi. Niisiis rahafetiši mõistatus on ainult nähtavamaks saanud, silmipimestav kaubafetiši mõistatus.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 88.

Fetišism: näib, et kaup ei muutu rahaks sellepärast, et teised kaubad igakülgselt väljendavad temas oma väärtusi, vaid vastupidi, et nad väljendavad temas oma väärtusi sellepärast, et ta kujutab endast *raha*.

Ф. Энгельс, Конспект первого тома «Капитала» К. Маркса, 1868 г.
К. Маркс и *Ф. Энгельс*, Соч., т. 16, lk. 254.

II. KAPITAL JA LISAVÄÄRTUS. PALK KAPITALISMI TINGIMUSTES

1. KAPITALI ESIALGNE AKUMULATSIOON

... Kapitalistlikule akumulatsioonile eelnes «esialgne» akumulatsioon ... selline akumulatsioon, mis ei ole kapitalistliku tootmisviisi tulemus, vaid lähtepunkt.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 621.

Milles seisab siis kapitali esialgne akumulatsioon, s. o. tema ajalooline genees? Kuivõrd see ei kujuta enesest orjade ja pärisorjade otsest muutumist palgatöölisteks, niisiis lihtsat vormimuutust, tähendab see ainult vahetute tootjate ekspropriieerimist, s. o. oma tööl põhineva eraomandi laostamist.

Sealsamas, lk. 660.

Kirikuvarade riisumine, riigimaade petislik võõrandamine, kogukondliku vara vargus, feodaalomandi ja klaanide omandi usurpaatorlik ja halastamatu terrorismiga teostatav muutmine kaasaegseks eraomandiks, — niisugused olid esialgse akumulatsiooni idüllilised meetodid. Nende abil vallutati põllud kapitalistliku põllumajanduse jaoks, anti maa kapitali võimusesse ja loodi lindprii proletariaadi juurdevool, mida vajab linnade tööstus.

Sealsamas, lk. 637

Kulla ja hõbeda leiukohtade avastamine Ameerikas, pärisrahvaste väljajuurimine, orjastamine ja kaevandustesse elusalt mahamatmine, Ida-India vallutamise ja paljaksriisumise algus, Aafrika muutmine jahipiirkonnaks, kus orjakauplejad peavad mustanahalistele jahti — niisugune oli kapitalistliku tootmise ajajärgu koidik. Need idüllilised protsessid on esialgse akumulatsiooni peamisteks momentideks. Neile järgneb Euroopa natsioonide kaubandussõda, kus sõjaväljaks on kogu maakera. See sõda algab Madal-

maade lahkulöömisega Hispaaniast, omandab hiiglasliku ulatuse inglaste jakobiinidevastases sõjas ja kestab veel praegugi Hiina vastu peetavate oopiumisõdade näol jne.

Mitmesugused esialgse akumulatsiooni momendid jagunevad enam-vähem kronoloogilises järjekorras peamiselt Hispaania, Portugali, Hollandi, Prantsusmaa ja Inglismaa vahel. Inglismaal süstematiseeritakse nad XVII sajandi lõpuks koloniaalsüsteemiks, riigilaenude süsteemiks, kaasaegseks maksusüsteemiks ja protektsionismisüsteemiks. Need meetodid põhinevad osaliselt kõige tooremal vägivallal, nagu näiteks koloniaalsüsteem. Aga nad kõik kasutavad riigivõimu, s. o. kontsentreeritud ning organiseeritud ühiskondlikku vägivalda, et kiirendada feodaalse tootmisviisi kapitalistlikuks tootmisviisiks muutumise protsessi ja lühendada seda üleminekut. Vägivald on ämmaemandaks igale vanale ühiskonnale uue ühiskonna sünnitamisel. Vägivald ise on majanduslik potents.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953. lk. 652.

Enne kapitalistlikku ajajärku oli vähemasti Inglismaal olemas väiketööstus, mis oli rajatud eraomandina töötegijale endale kuuluvatele tootmisvahenditele. Nn. esialgne kapitalikuhjumine seisis siin nende otseste tootjate ekspropriieerimises, s. o. isiklikule tööle rajatud eraomanduse kaotamises. See kaotamine sai võimalikuks seetõttu, et ülalmainitud väiketööstus sobib ainult tootmise ja ühiskonna kitsastesse, primitiivsetesse raamidesse, ja teataval arenemisastmel loob ta ise materiaalsed alused enda kaotamiseks. See kaotamine, individuaalsete ja killustatud tootmisvahendite muutumine ühiskondlik-kontsentreerituiks, moodustab endast kapitali algajaloo. Niipea kui töötegijad olid muudetud proletaarlasteks ja nende tootmisvahendid kapitaliks, niipea kui kapitalistlik tootmisviis oli tõusnud omale jalale, omandab edasine töö ühiskonnastamine ja edasine maa ning muude tootmisvahendite muutmine (kapitaliks) ja järelikult ka edasine eraomanike ekspropriieerimine uue kuju.

V. I. Lenin, «Mis on «rahvasõbrad» ja kuidas nad võitlevad sotsiaaldemokraatide vastu?» (1894). Teosed, 1. kd., lk. 149—150.

Kapitali tekkimise ajalooliseks eelduseks on, esiteks, teatud rahasumma akumuleerumine üksikisikute kätte, kusjuures kaubatootmine üldse on võrdlemisi kõrgel arenemistasemel, ja teiseks kahesuguses mõttes «vaba» töölise olemasolu: töölise, kes tööjõu müümisel on vaba igasugustest takistustest või kitsendustest ning kes on vaba maast ja üldse tootmisvahenditest, peremeheta töölise, töölise-«proletaarlase» olemasolu, kellel pole millestki muust elada kui tööjõu müümisest.

V. I. Lenin, Karl Marx (1914), Teosed, 21. kd., lk. 45.

2. RAHA MUUNDUMINE KAPITALIKS

KAPITALI ÜLDVALEM

Iga uus kapital astub näitelavale, s. o. turule — kauba-, töövõi rahaturule — ikka kõigepealt rahana, mis teatud protsesside kaudu peab muunduma kapitaliks.

Raha kui raha ja raha kui kapital erinevad teineteisest kõigepealt ainult oma erineva ringlemisvormi poolest.

Kaubaringluse vahetu vorm on $K — R — K$, kauba muundumine rahaks ja raha uuestimuundumine kaubaks, müümine selleks, et osta. Selle vormi kõrval leiame aga teise, spetsiifiliselt erineva vormi, $R — K — R$, mis on raha muundumine kaubaks ja kauba uuestimuundumine rahaks, ostmine selleks, et müüa. Raha, mis oma liikumises läbib selle viimase ringlemise, muundub kapitaliks ja on juba oma otstarbelt kapital.

Vaadakem lähemalt ringlemist $R — K — R$. Nagu lihtnegi kaubaringlus läbib ta kaks vastupidist faasi. Esimeses faasis, $R — K$, ostus, muundub raha kaubaks. Teises faasis, $K — R$, müügis, muundub kaup uuesti rahaks. Mõlemad faasid koos moodustavad aga ühtse protsessi, kus raha vahetatakse kauba vastu ja seesama kaup jälle vahetatakse raha vastu; kus kaup ostetakse müügi jaoks ehk, kui kõrvale jätta ostu ja müügi vormi erinevused, ostetakse rahaga kaup ja kaubaga raha. Tulemuseks, millega kogu protsess lõpeb, on raha vahetus raha vastu, $R — R$. Kui ma ostan 100 naelsterlingi eest 2000 naela puuvilla ja müün need 2000 naela puuvilla edasi 110 naelsterlingi eest, siis olen lõpuks vahetanud 100 naelsterlingit 110 naelsterlingi vastu, raha raha vastu.

Kõigepealt on muidugi silmanähtav, et ringlemisprotsess R — K — R oleks mõttetu ja sisutu, kui ta kujutaks enesest ainult kaudset teed ühe rahaväärtuse vahetamiseks teise niisama suure rahaväärtuse vastu, näiteks 100 naelsterlingi vahetamiseks 100 naelsterlingi vastu. Võrratult lihtsam ja kindlam oleks aardekoguja meetod, kes hoiab oma 100 naelsterlingit enda käes, selle asemel et asetada nad ringlemise ohtu. Teiselt poolt, ükskõik kas kaupmees müüb oma 100 naelsterlingi eest ostetud puuvilla 110 naelsterlingi eest või peab selle ära andma 100 või isegi 50 naelsterlingi eest, igal juhul on kaupmehe raha läbinud isesuguse, omapärase liikumistee, hoopis teistsuguse kui lihtsas kaubaringluses, kus näiteks talupoeg müüb vilja ja ostab seliest saadud rahaga riideid. Niisiis tuleb kõigepealt iseloomustada vormi erinevusi ringkäikude $R — K — R$ ja $K — R — K$ vahel. Sellega selgub ühtlasi sisuline erinevus, mis peitub nende vormi erinevuste taga ...

Ringlemises $K — R — K$ muundub raha lõpuks kaubaks, mida kasutatakse tarbimisväärtusena. Niisiis on raha siin lõplikult kulutatud. Vastupidises vormis $R — K — R$ kulutab ostja seevastu raha selleks, et müüjana raha saada. Kauba ostmisel paiskab ta raha

ringlusse, et seda sealt tagasi saada sellesama kauba müümise teel. Ta annab raha käest ainult varjatud tagamõttega seda jälle kätte saada. Niisiis on raha siin ainult avansseeritud...

Ringkäiku $K — R — K$ lähtepunktiks on üks kaup, lõpp-punktiks aga teine kaup, mis lahkub ringlusest ja läheb tarbimisse. Selle ringkäigu lõpp-eesmärgiks on seega tarbimine, vajaduste rahuldamine, ühe sõnaga tarbimisväärtus. Ringkäik $R — K — R$ lähtub seevastu rahapoolusest ja pöördub lõpuks tagasi sellessesamasse poolusse. Tema edasiviivaks motiiviks ja määravaks otstarbeks on seega vahetusväärtus ise...

Üks rahasumma võib üldse erineda teisest rahasummast ainult suuruse poolest. Protsessi $R — K — R$ sisu ei tulene seepärast selle protsessi pooluste kvalitatiivsest erinevusest, sest nad mõlemad on raha, vaid ainult nende kvantitatiivsest erinevusest. Lõpptulemusena saadakse ringlusest rohkem raha kui sinna alguses pandi. 100 naelsterlingi eest ostetud puuvill müüakse näiteks edasi 100 + 10 naelsterlingi ehk 110 naelsterlingi eest. Selle protsessi täielik vorm on seega $R — K — R'$, kus $R' = R + \triangle R$, s. o. esialgselt avansseeritud rahasumma pluss teatav juurdekasv. Seda juurdekasvu ehk lisandit esialgsele väärtusele ma nimetan lisaväärtuseks (surplus value). Niisiis esialgselt avansseeritud väärtus mitte ainult säilib ringluses, vaid muudab sealjuures oma suurust, liidab endaga lisaväärtuse, s. o. kasvab [verwertet sich]. Ja see liikumine muudabki ta kapitaliks.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 133—137.

...Igas üksikus ringkäigus, kus ost toimub müügi jaoks, moodustab selle ringkäigu lõpp iseenesest uue ringkäigu alguse. Lihtne kaubaringlemine — müük ostu jaoks — on vahend väljaspool ringlust asetseva lõpp-eesmärgi saavutamiseks, tarbimisväärtuste omandamiseks, vajaduste rahuldamiseks. Seevastu raha ringlemine kapitalina on eesmärk iseeneses, sest väärtuse kasvamine on võimalik ainult selles järjest uuenevas liikumises. Kapitali liikumine on seega piiritu.

Sealsamas, lk. 138.

Isekasvava subjektina selles protsessis, kus ta kord omandab, kord kaotab rahavormi ja kaubavormi, ise aga selles vaheldumises püsib ja kasvab, vajab väärtus kõigepealt iseseisvat vormi, millega saaks konstateerida ta samasust tema enesega. Ja see vorm on tal ainult raha näol. Raha on seega iga väärtuskasvuprotsessi lähte- ja lõpp-punktiks. Väärtus oli algul 100 naelsterlingit, nüüd on ta 110 naelsterlingit jne. Aga raha ise on siin ainult üks väärtuse vorme, sest neid vorme on kaks. Omandamata kaubavormi ei saa raha muunduda kapitaliks. Seega ei esine raha siin kaupade suhtes poleemiliselt, nagu aardekogumise puhul. Kapitalist teab,

et kõik kaubad, kui närustena nad ka välja ei näeks ja kui halvasti nad ka ei lehkaks, on tões ja vaimus raha, seesmiselt ümberlõigatud juudid, ja pealegi veel imerohi selleks, et teha rahast veel rohkem raha ... Ainult 10-naelsterlingilise lisaväärtuse kaudu saavad avansseeritud 100 naelsterlingit kapitaliks; niipea kui nad selleks on saanud, kui on sündinud poeg ja poja läbi isa, kaob jälle erinevus nende vahel ja mõlemad on üks, 110 naelsterlingit.

Väärtus saab seega iseliikuvaks väärtuseks, iseliikuvaks rahaks ja sellisena kapitaliks. Ta tuleb ringlusest, läheb sinna tagasi, säilib ja suureneb seal, tuleb sealt suuremana tagasi ja alustab uuesti sedasama ringkäiku.

K. Marx, Kapital, I kd., lk. 140.

Ringlemisvorm, kus raha muundub kapitaliks, on vastuolus kõikide varem arendatud seadustega kauba, väärtuse, raha ja ringluse enda loomuse kohta. Lihtsast kaubaringlusest eraldab teda nendesama kahe vastupidise protsessi, müügi ja ostu, ümberpöördud järjestus.

Sealsamas, lk. 141.

... Lisaväärtus ei saa tekkida ringlusest ja et järelikult lisaväärtuse tekkimisel peab ringluse taga toimuma miski, mis on ringluses eneses nähtamatu. Kas aga lisaväärtus saab tekkida millestki muust kui ringlusest? Ringlus on kaubaomanike kõigi vastastikuste kaubasuhete summa. Väljaspool ringlust on kaubaomanikul suhe ainult omaenese kaubaga. Kauba väärtuse seisukohalt piirdub see vahekord sellega, et kaup sisaldab teatavat hulka kaubaomaniku oma tööd, mis mõõdetakse kindlate ühiskondlike seaduste kohaselt. See tööhulk väljendub tema kauba väärtuse suuruses ja kuna väärtuse suurus väljendub arvestusrahas, siis väljendub see hulk näiteks 10 naelsterlingi suuruses hinnas. Aga tema töö ei väljendu kauba väärtuses pluss mingi seda väärtust ületav lisand, ei väljendu hinnas, mis võrdub 10-ga ja ühtlasi võrdub 11-ga, mitte väärtuses, mis on iseenesest suurem. Kaubaomanik võib oma tööga luua väärtusi, kuid mitte isekasvavaid väärtusi. Ta võib suurendada kauba väärtust, kui ta lisab olemasolevale väärtusele uut väärtust uue töö läbi, näiteks tehes nahast saapaid. Selsamal ainel on nüüd enam väärtust, sest ta sisaldab suuremat tööhulka. Saapal on seega enam väärtust kui nahal, kuid naha väärtus on jäänud selleks, mis ta oli. Ta ei ole suurenenud, ei ole saapa valmistamise jooksul lisaväärtust kasvatanud. Järelikult ei ole võimalik, et kaubatootja, kui ta on väljaspool ringlemissfääri ega puutu kokku teiste kaubaomanikega, suurendaks väärtust ja muudaks sellega raha või kaupa kapitaliks.

Kapital ei saa seega tekkida ringlusest, kuid niisama vähe

saab ta sellest tekkimata jääda. Ta peab tekkima ringluses ja ühtlasi väljaspool ringlust.

Oleme järelikult saanud kahekordse tulemuse.

Raha muundumine kapitaliks peab arenema kaubavahetuse immanentsete seaduste alusel, nii et lähtepunktiks on ekvivalentide vahetus. Meie rahaomanik, kes on alles kapitalisti tõuk, peab ostma kaupu nende väärtusega, müüma neid nende väärtusega ja siiski saama protsessi lõpus enam väärtust, kui ta oli sellesse paigutanud. Tema arenemine liblikaks, päriskapitalistiks, peab toimuma ringlemissfääris ja ühtlasi väljaspool ringlemissfääri. Niisugused on probleemi tingimused.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953 lk. 148—150.

TÖÖJÕUD KUI KAUP. TÖÖJÕU KUI KAUBA VÄÄRTUS JA TARBIMISVÄÄRTUS

Kapitaliks muunduva raha väärtuse muutumine ei või toimuda selles rahas eneses, sest raha kui ostu- ja maksevahend ainult realiseerib kauba hinda, mida rahaga ostetakse või mille eest rahaga makstakse; seevastu, jäädes oma vormi, tardub raha muutumatu väärtussuuruse kivistuseks. Niisama vähe võib see muutumine tuleneda teisest ringlemisaktist, kauba uuestimüümisest, sest see akt ainult muudab kauba naturaalvormi uuesti rahavormiks. Muutus peab järelikult toimuma kaubas eneses, mis esimeses aktis $R — K$ ostetakse, mitte aga kauba väärtuses, sest vahetatakse ju ekvivalente ja kauba eest makstakse ta väärtuse järgi. Muutus võib seega tekkida ainult kauba tarbimisväärtusest kui niisugusest, s. o. kauba tarbimisest. Kuid väärtuse saamiseks kauba tarbimisest peaks meie rahaomanikul olema nii palju õnne, et ta avastaks ringlemissfääris, s. o. turul, sellise kauba, mille tarbimisväärtusel eneselt oleks iseäralik omadus olla väärtuse allikas, — sellise kauba, mille tegelik tarbimine oleks töö asjastumise protsess ja järelikult väärtuse loomise protsess. Ja rahaomanik leiabki turult säärase spetsiifilise kauba; see on töövõime ehk tööjõud.

Tööjõu ehk töövõime all me mõistame füüsiliste ja vaimsete võimete kogumit, mis on olemas inimese organismis, tema elavas isiksuses, ja mida ta paneb tegevusse iga kord, kui ta toodab mingisuguseid tarbimisväärtusi.

Sealsamas, lk. 150.

Selleks, et raha kapitaliks muuta, peab rahaomanik järelikult leidma kaubaturult vaba töölise, vaba kahesuguses mõttes: esiteks selles mõttes, et ta vaba isikuna käsutab oma tööjõudu kui oma kaupa, teiseks, et tal pole müüa muud kaupa, et ta on purupaljas, vaba kõigist oma tööjõu praktiliseks rakendamiseks vajalikest asjadest.

Sealsamas, lk. 152.

Selles arenemises, mis sünnitas nii palgatöölise kui ka kapitalisti, oli lähtepunktiks töölise orjus. See arenemine seisis orjuse vormi muutumises, feodaalse ekspluateerimise muutumises kapitalistlikuks ekspluateerimiseks. Selle protsessi käigu mõistmiseks ei tarvitse meil liiga kaugele tagasi minna. Kuigi mõnedes Vahemere-äärseis linnades võib juba XIV ja XV sajandil paiguti kohata kapitalistliku tootmise esimesi algeid, kuulub kapitalismiajastu algus siiski XVI sajandisse. Neis kohtades, kus ta esineb, on pärisorjus ammugi kaotatud ja keskaja hiilgepunkt, suveräänsete linnade olemasolu, juba pikemat aega kaotamas oma sära.

K. Marx, Kapital, I kd., lk. 623.

Loodus ei tooda ühelt poolt raha- ja kaubaomanikke ja teiselt poolt ainult isikliku tööjõu omanikke. See vahekord ei ole loodusliku ega ole ka sel määral ühiskondlik, et ta oleks ühine kõigile ajalooperioodidele. Tema ise on ilmselt eelnenud ajaloolise arenemise tulemus, paljude majanduslike pöörete ja terve rea vanemate ühiskondliku tootmise formatsioonide hukkumise produkt.

Sealsamas, lk. 152.

Tööjõu nagu iga teisegi kauba väärtuse määrab selle spetsiifilise kauba tootmiseks, seega ka taastootmiseks vajalik tööaeg. Kui võrd tööjõud on väärtus, esindab ta ise ainult teatavat hulka temas asjastunud ühiskondlikku keskmist tööd. Tööjõud on olemas ainult elava indiviidi võimena. Tööjõu tootmine eeldab seega indiviidi olemasolu. Kui indiviid on olemas, siis seisab tööjõu tootmine indiviidi taastootmises ehk tema elu alalhoius. Elu alalhoiuks vajab elav indiviid teatavat hulka elatusvahendeid. Tööjõu tootmiseks vajalik tööaeg osutub järelikult nende elatusvahendite tootmiseks vajalikuks tööajaks ehk tööjõu väärtus on tema omaniku elu alalhoiuks vajalike elatusvahendite väärtus. Kuid tööjõud teostub ainult siis, kui ta väliselt avaldub, ta realiseerub ainult töös. Tööjõu rakendamisel, s. o. töötamisel, kulutatakse aga teatav kogus inimlihaseid, närve, aju jne., mis tuleb taastada. See suurendatud kulutus eeldab suurendatud taastamist. Kui tööjõu omanik on täna töötanud, siis peab ta homme suutma korrata sedasama protsessi samades jõu ja tervise tingimustes. Elatusvahendite summast peab järelikult jätkuma töötava indiviidi kui seesuguse säilitamiseks tema normaalse elutegevuse seisundis. Loomulikud tarbed ise, nagu toit, riietus, küte, korter jne., on erinevad, olenevalt ühe või teise maa klimaatilistest ja muist looduslikest iseärasustest. Teiselt poolt niinimetatud hädavajalike tarvete ulatus, samuti nagu nende rahuldamise viis on ise ajaloo produkt ja sõltub seega suuremalt jaolt antud maa kultuurilisest tasemest, — peale muu suurel määral ka sellest, missugustes tingimustes, seega missuguste harjumuste ja eluvajadustega kujunes välja vabade tööliste klass.

Niisiis, vastandina teistele kaupadele, sisaldab tööjõu väärtuse määratlus ajaloolist ja moraalset elementi. Kuid ühe või teise maa ja perioodi kohta on vajalike elatusvahendite keskmine ulatus antud suurus.

Tööjõu omanik on surelik. Järelikult, kui turul peab pidevalt leiduma tööjõu müüjaid, nagu seda eeldab raha pidev muundumine kapitaliks, siis peab tööjõu müüja end jäädvustama, «nagu iga elav indiviid end jäädvustab, s. o. siginemise teel» *. Kulumise ja surma läbi turult lahkunud tööjõude tuleb pidevalt asendada, — vähemalt võrdse hulga uute tööjõududega. Tööjõu tootmiseks vajalike elatusvahendite summa sisaldab seepärast ka asendajate, s. o. tööliste laste elatusvahendeid, ja nii see isesuguste kaubaomanike rass jäädvustab end kaubaturul.

Üldinimliku loomuse muutmiseks seesugusel viisil, et inimene omandaks vilumuse ja oskuse ühes teatavas tööharus ja saaks arenenud ning spetsiifiliseks tööjõuks, on tarvis teatavat haridust või kasvatust, mis omakorda maksab suurema või väiksema summa kaubaekvivalente. Need tööjõu hariduskulud on erinevad, olenedes tööjõu kõrgemast või madalamast kvalifikatsioonist. Järelikult need õppekulud, mis hariliku tööjõu puhul on imeväikesed, kuuluvad tööjõu tootmiseks kulutatud väärtuste ringi.

Niisiis tööjõu väärtus on teatava elatusvahendite summa väärtus. Seepärast muutubki ta koos nende elatusvahendite väärtusega, s. o. nende tootmiseks vajaliku tööaja suurusega.

K. Marx, Kapital, I kd., lk. 153—154.

Selle spetsiifilise kauba, tööjõu, isesugune loomus väljendub ka selles, et ostja ja müüja vahelise lepingu sõlmimisel ei lähe ta tarbimisväärtus veel tegelikult ostja kätte üle. Tööjõu nagu iga teisegi kauba väärtus oli kindlaks määratud, enne kui ta ringlusse astus, sest tööjõu tootmiseks kulutati teatav hulk ühiskondlikku tööd, kuid tööjõu tarbimisväärtus seisneb ainult tema hilisemas aktiivses avaldumises. Jõu võõrandamine ja ta tegelik avaldumine, s. o. ta olemasolu tarbimisväärtusena, on seega ajaliselt lahutatud. Kuid niisuguste kaupade müügi puhul, kus tarbimisväärtuse formaalne võõrandamine ja ta tegelik üleandmine ostja kätte on ajaliselt lahutatud, funktsioneerib ostja raha enamasti maksevahendina. Kõigis kapitalistliku tootmisviisiga maades tasutakse tööjõu eest alles pärast seda, kui ta juba on funktsioneerinud ostulepingus kindlaksmääratud aja kestel, näiteks iga nädala lõpul. Niisiis avansseerib kõikjal tööline kapitalistile oma tööjõu tarbimisväärtuse; ta laseb ostjal selle tarbida, enne kui saab ise kätte selle hinna; kõikjal annab seega tööline kapitalistile krediiti.

Sealsamas, lk. 155—156.

* Inglise majandusteadlase W. Petty (1623—1687) sõnad.

Tööjõu tarbimine, nagu iga teisegi kauba tarbimine, toimub väljaspool turgu ehk väljaspool ringlemissfääri. Lahkume siis koos rahaomanikuga ja tööjõu omanikuga sellest kärarikkast, pealispinnal asetsevast ja igaühe pilkudele avatud sfäärist ja järgneme rahaomanikule ja tööjõu omanikule tootmise varjatud asupaika, mille lävel on lugeda: No admittance except on business [võõrastele sissekäik keelatud]. Siin saame näha mitte ainult seda, kuidas kapital toodab, vaid ka seda, kuidas teda, kapitali ennast toodetakse.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 157.

Endine rahaomanik sammub kapitalistina ees, tööjõu omanik järgneb talle tema töölisena; üks muheleb tähendusrikkalt ja on täis ärilusti, teine on pelglik ja tõrkuv nagu inimene, kes tõi turule omaenese naha ja kellel ei ole nüüd oodata muud kui selle parkimist.

Sealsamas, lk. 158.

3. LISAVÄÄRTUSE TOOTMINE. KAPITALISTLIK EKSPLUATEERIMINE

TÖÖPROTSESSI ISEÄRASUSED KAPITALISMI TINGIMUSTES. VÄÄRTUSKASVU PROTSESS

Tööjõu tarbimine on töö ise. Tööjõu ostja tarbib tööjõudu, pannes töötama selle müüjat. Viimane saab seeläbi actu [tegelikult] rakendunud tööjõuks, tööliseks, kelleks ta varem oli ainult potentia [potentsiaalselt]. Oma töö väljendamiseks kaupades peab ta selle kõigepealt väljendama tarbimisväärtustes, asjades, mida kasutatakse mingi tarbe rahuldamiseks. Järelikult paneb kapitalist oma töölist valmistama mõnd eri tarbimisväärtust, mõnd kindlat asja. Tarbimisväärtuste ehk hüvede tootmise üldine iseloom ei muutu selle tõttu, et see toimub kapitalisti jaoks ja tema kontrolli all.

Sealsamas, lk. 159.

Meie kapitalist asub niisiis tarbima kaupa, tööjõudu, mille ta on ostnud, — s. o. ta paneb tööjõu kandja, töölise, tarbima oma tööga tootmisvahendeid. Tööprotsessi üldine iseloom muidugi ei muutu sellest, et tööline sooritab selle kapitalistile, mitte aga iseenesele. Kuid ka teatav kindel viis valmistada saapaid või kedrata lõnga ei või otsekohe muutuda kapitalisti vahelesegamise tõttu. Esialgu peab kapitalist võtma tööjõudu sellisena, nagu ta seda turult leiab; seega peab ta võtma ka tööd sellisena, nagu see kujunes ajajärgul, kus kapitaliste veel polnud. Tootmisviisi enese muutmine töö allu-

tamisega kapitalile võib toimuda alles hiljem ja seda tuleb seepärast ka hiljem vaadelda.

Tööprotsessil kui protsessil, milles kapitalist tarbib tööjõudu, on kaks iseloomulikku iseärasust.

Tööline töötab kapitalisti kontrolli all, kellele kuulub tema töö. Kapitalist jälgib, et töö toimuks korralikult ja et tootmisvahendeid kasutataks otstarbekalt, niisiis, et ei raisataks toormaterjali ja et hoitaks tööriistu, s. o. et neid kulutataks ainult niipalju, kui seda nõuab nende kasutamine töös.

Teiseks aga: produkt on kapitalisti omand, mitte otsese tootja, töölise oma. Kapitalist tasub näiteks tööjõu päevase väärtuse. Selle tööjõu tarbimine nagu iga teisegi kauba, näiteks üheks päevaks üüritud hobuse tarvitamine, kuulub seega kogu päeva kestel kapitalistile. Kauba ostjale kuulub kauba tarbimine, ja tööjõu omanik, kes annab oma töö, annab tegelikult ainult tarbimisväärtuse, mille ta on müünud. Alates hetkest, kus ta astus kapitalisti töökotta, kuulub tema tööjõu tarbimisväärtus, järelikult tööjõu tarbimine, töö, kapitalistile. Ostes tööjõudu, liitis kapitalist ka töö kui elava fermendi produkti loomise teiste, elutute elementidega, mis kuuluvad samuti temale. Tema seisukohalt on tööprotsess ainult tema poolt ostetud kauba, tööjõu tarbimine; kuid ta saab seda tarbida ainult lisandades sellele tootmisvahendeid. Tööprotsess on protsess kapitalisti poolt ostetud asjade vahel, temale kuuluvate asjade vahel. Selle protsessi produkt kuulub seepärast temale täpselt niisamuti nagu käärimisprotsessi produkt tema veinikeldris.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 165—166.

Produkt — kapitalisti omand — on tarbimisväärtus: lõng, saapad jne. Aga kuigi näiteks saapad moodustavad teataval määral ühiskondliku progressi aluse ja kuigi meie kapitalist on otsustavalt progressiivne, ei valmista ta saapaid siiski nende eneste pärast. Tarbimisväärtus ei ole kaubatootmises üldse säärane asi, «qu'on aime pour lui même» (mida armastatakse tema enese pärast). Tarbimisväärtusi toodetakse siin üldse ainult sellepärast ja sedavõrd, kuivõrd nad on materiaalne substraat, vahetusväärtuse kandjad. Ja meie kapitalistil on tegemist kahe asjaga. Esiteks tahab ta toota tarbimisväärtust, millel oleks vahetusväärtus, tahab toota müügiks määratud artiklit, kaupa. Ja teiseks tahab ta toota kaupa, mille väärtus oleks suurem kui selle tootmiseks vajalike kaupade väärtuse summa, s. o. suurem kui tootmisvahendite ja tööjõu väärtuse summa, milledeks ta avansseeris kaubaturul oma kallist raha. Ta tahab toota mitte ainult tarbimisväärtust, vaid ka kaupa, mitte ainult tarbimisväärtust, vaid ka väärtust, ja mitte ainult väärtust, vaid ka lisaväärtust.

Kuna siin on tegemist kaubatootmisega, siis on ilmne, et me vaatlesime seni tegelikult ainult üht protsessi külge. Nagu

kaup ise on tarbimisväärtuse ja väärtuse ühtsus, nii peab kauba tootmisprotsess olema tööprotsessi ja väärtuse loomise protsessi ühtsus.

Vaadelgem nüüd tootmisprotsessi ka kui väärtuse loomise protsessi.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 166.

Vaadakem asja lähemalt. Tööjõu päevane väärtus oli 3 šillingit, sest tööjõus eneses on asjastatud pool tööpäeva, s. o. tööjõu tootmiseks iga päev vajalikud elatusvahendid maksavad pool tööpäeva. Kuid varemtehtud töö, mis peitub tööjõus, ja elav töö, mida tööjõud võib teha, tööjõu igapäevased ülalpidamiskulud ja selle igapäevane kulutus on kaks täiesti erinevat suurust. Esimene määrab tööjõu vahetusväärtuse, teine moodustab ta tarbimisväärtuse. Asjaolu, et töölise elu ülalpidamiseks 24 tunni kestel on tarvis pool tööpäeva, ei takista töölist sugugi töötamast kogu päeva. Tööjõu väärtus ja tööjõu tarbimise protsessis loodav väärtus on järelikult kaks erinevat suurust. Seda väärtuste vahet pidaski kapitalist silmas, kui ta tööjõu ostis. Tööjõu kasulik omadus teha lõnga või saapaid oli ainult sellepärast conditio sine qua non [paratamatu tingimus], et väärtuse loomiseks tuleb tööd kulutada kasulikul kujul. Kuid otsustav oli selle kauba spetsiifiline tarbimisväärtus: tema võime olla väärtuse allikas, ja nimelt oma väärtusest suurema väärtuse allikas. See ongi see spetsiifiline teene, mida kapitalist temalt ootab. Ja ta toimib sealjuures kaubavahetuse põliste seaduste kohaselt. Tööjõu müüja, nagu iga teisegi kauba müüja, realiseerib tõepoolest tööjõu vahetusväärtust ja võõrandab tema tarbimisväärtust. Ta ei või esimest kätte saada teist käest andmata. Tööjõu tarbimisväärtus, töö ise, kuulub tööjõu müüjale niisama vähe, kui müüdud õli tarbimisväärtus kuulub õlikaupmehele. Rahaomanik on tasunud tööjõu päevase väärtuse; seega kuulub temale selle tööjõu tarbimine ühe päeva kestel, päevane töö. Asjaolu, et tööjõu päevane ülalpidamine maksab ainult pool tööpäeva, kuigi tööjõud võib tegutseda ja töötada terve päeva, ja et seega väärtus, mille tööjõu tarbimine loob ühe päeva jooksul, on tema päevasest väärtusest kaks korda suurem, — see asjaolu on ostjale eriliseks õnneks, kuid see pole sugugi ülekohus müüja vastu.

Meie kapitalist on ette näinud selle casus, der ihn lachen macht [kaasuse, mis ta naerma ajab]. Tööline leiab seepärast töökojast kõik vajalikud tootmisvahendid mitte ainult kuuetunnilise, vaid koguni kaheteisttunnilise tööprotsessi jaoks. Kui 10 n. puuvillasse imbus 6 töötundi ja nad muutusid 10 naelaks lõngaks, siis 20 n. puuvillasse imbub 12 töötundi ja nad muutuvad 20 naelaks lõngaks. Vaadelgem pikendatud tööprotsessi produkti. 20 naelas lõngas on nüüd asjastatud 5 tööpäeva: 4 sisaldusid tarbitud puu-

villa ja värtnate hulgas ja 1 imbus puuvillasse ketramisprotsessi ajal. Viie tööpäeva väljendus kullas on aga 30 šillingit ehk 1 naelsterling 10 šillingit. See ongi siis 20 naela lõnga hind. Nael lõnga maksab nagu ennegi 1 š. 6 p. Aga protsessi heidetud kaupade väärtuse summa oli 27 š. Lõnga väärtus on 30 š. Produkti väärtus on kasvanud $^1/_9$ võrra suuremaks kui tema tootmiseks avansseeritud väärtus. Nii on 27 šillingist saanud 30 šillingit. Nad on kasvatanud 3-šillingilise lisaväärtuse. Trikk on lõpuks korda läinud. Raha on muundunud kapitaliks.

Kõik probleemi tingimused on lahendatud ja kaubavahetuse seadusi ei ole kuidagi rikutud. Ekvivalent on vahetatud ekvivalendi vastu. Ostjana tasus kapitalist iga kauba eest, — puuvilla, värtnate ja tööjõu eest, — selle väärtuse järgi. Siis tegi ta seda, mida teeb iga teinegi kaubaostja. Ta tarbis kaupade tarbimisväärtuse. Tööjõu tarbimisprotsess, mis on ühtlasi kauba tootmisprotsess, andis tootena 20 naela lõnga 30 š. väärtuses. Kapitalist läheb nüüd tagasi turule, kust ta kaupa ostis, ja müüb oma kauba. Ta müüb naela lõnga 1 š. 6 p. eest, krossigi kallimalt ega odavamalt selle väärtusest. Ja ometi saab ta ringlusest 3 š. rohkem, kui ta sinna alguses heitis. Kogu see protsess, tema raha muundumine kapitaliks, toimub ringlemissfääris ja ei toimu selles. See protsess toimub ringlemise vahendusel, sest ta on tingitud tööjõu ostust kaubaturul. Ta ei toimu ringlemises, sest ringlemine ainult valmistab ette väärtuse suurenemise protsessi, mis teostub tootmise sfääris. Niisiis «tout pour le mieux dans le meilleur des mondes possibles» [«kõik läheb kõige paremini selles parimas kõigist maailmadest»].

Kui kapitalist muudab raha kaupadeks, mida kasutatakse uue produkti materiaalsete elementidena või tööprotsessi teguritena, kui ta liidab nende kaupade surnud esemlikkusele elavat tööjõudu, siis muundab ta väärtust, s. o. varemtehtud, asjastatud, surnud tööd — kapitaliks, isekasvavaks väärtuseks, hingestatud koletiseks, kes hakkab «töötama» als hätt' es Lieb' im Leibe [nagu armukirest vallatuna].

Kui me nüüd võrdleme väärtuse loomise protsessi väärtuskasvu protsessiga, siis me näeme, et väärtuskasvu protsess pole midagi muud kui teatud punktist edasi jätkatud väärtuse loomise protsess. Kui viimane kestab ainult punktini, kus kapitali poolt tasutud tööjõu väärtus asendatakse uue ekvivalendiga, siis on see lihtne väärtuse loomise protsess. Kui väärtuse loomise protsess jätkub sellest punktist edasi, siis saab ta väärtuskasvu protsessiks.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 172—174.

Tööprotsessi ja väärtuse loomise protsessi ühtsusena on tootmisprotsess kaupade tootmise protsess; tööprotsessi ja väärtus-

kasvu protsessi ühtsusena on ta kapitalistlik tootmisprotsess, kaubatootmise kapitalistlik vorm.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 175.

Kui me vaatleme tootmisprotsessi tööprotsessi seisukohalt, siis ei suhtu tööline tootmisvahenditesse kui kapitalisse, vaid ainult kui oma otstarbelise tootliku tegevuse vahenditesse ning materjalisse. Näiteks nahaparkimisvabrikus käsitleb ta nahka ainult kui oma töö objekti. Ta ei pargi nahka kapitalistile. Lugu oleks teisiti, kui me vaatleksime tootmisprotsessi väärtuskasvu protsessi seisukohalt. Tootmisvahendid muutuksid kohe võõra töö sissepumpamise vahenditeks. Mitte tööline ei kasuta enam tootmisvahendeid, vaid tootmisvahendid kasutavad töölist. Mitte tööline ei tarbi neid enam oma tootliku tegevuse aineliste elementidena, vaid nemad tarbivad töölist kui oma eluprotsessi fermenti, kapitali eluprotsess aga seisab ainult tema kui isekasvava väärtuse liikumises.

Sealsamas, lk. 272.

Sõltumatute isikutena on töölised üksikindiviidid, kes astuvad vahekorda ühe ja sellesama kapitaliga, kuid mitte üksteisega. Nende koopereerimine algab alles tööprotsessis, ent tööprotsessis ei kuulu nad enam iseendile. Tööprotsessi astudes muutuvad nad kapitali osaks. Koopereeruvate töölistena, töötava organismi liikmetena, on nad ise ainult eriline kapitali olemasolu vorm.

Sealsamas, lk. 291.

... Lisaväärtuse tootmine ehk lisatöö väljapumpamine moodustab kapitalistliku tootmise spetsiifilise sisu ning eesmärgi, olenemata kõigist muutustest tootmisviisis eneses, mis võivad tekkida töö allumisest kapitalile.

Sealsamas, lk. 261.

Kuna ta (tööline — *Toim.*) aga selles tööpäeva osas, kus ta toodab tööjõu päevase väärtuse, ütleme 3 š., toodab ainult väärtuse ekvivalendi, mis kapitalist talle juba on maksnud, niisiis ainult asendab avansseeritud muutuva kapitaliväärtuse uuesti loodud väärtusega, siis on see väärtuse tootmine lihtsalt taastootmine. Niisiis, ma nimetan vajalikuks tööajaks seda osa tööpäevast, kus see taastootmine toimub, selle aja kestel kulutatud tööd aga nimetan vajalikuks tööks. Ta on vajalik töölistele, sest ta on sõltumatu nende töö ühiskondlikust vormist. Ta on vajalik kapitalile ja kapitalistlikule maailmale, sest töölise alatine olemasolu on neile baasiks.

Tööprotsessi teine periood, kus tööline rühmab edasi, üle vajaliku töö piiride, maksab talle küll tööd, tööjõu kulutust, kuid ei loo temale mingit väärtust. See periood loob lisaväärtuse, mis veetleb

kapitalisti kõigi eimillestki loomise võludega. Seda tööpäeva osa ma nimetan lisatööajaks ja selle kestel kulutatud tööd lisatööks (surplus labour). Nagu väärtuse tunnetuseks üldse on otsustavalt tähtis mõista, et väärtus on lihtsalt tardunud tööaeg, lihtsalt asjastatud töö, nii on lisaväärtuse tunnetuseks otsustavalt tähtis mõista, et lisaväärtus on lihtsalt tardunud lisatööaeg, lihtsalt asjastatud lisatöö. Ainult vorm, milles see lisatöö pigistatakse välja otsesest tootjast, töölisest, eraldab ühiskonna majanduslikke formatsioone, näiteks orjanduslikku ühiskonda palgatöö ühiskonnast.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 191.

Tööjõu lisatöö on kapitalil muidu saadud töö ja annab seepärast kapitalistile lisaväärtust, sellist väärtust, mille eest kapitalist ei maksa ekvivalenti. Seepärast ei ole produkt lihtsalt kaup, vaid lisaväärtusega viljastatud kaup.

K. Marx, Kapital, II kd., Tallinn, 1958, lk. 31.

... Kõige parem minu raamatus on: 1) juba *esimeses peatükis* rõhutatud *kahesugune töö iseloom,* silmas pidades seda, kas ta väljendub tarbimis- või vahetusväärtuses (sellel rajaneb *kogu* faktide mõistmine); 2) *lisaväärtuse* uurimine *olenemata tema eri* vormidest: kasumist, protsendist, maarendist jm.

Письмо Маркса Энгельсу 24 августа 1867 г. *К. Маркс, Ф. Энгельс,* Письма о «Капитале», М., 1948, lk. 122.

... Marxi lisaväärtuse teooria lõi sisse nagu välk selgest taevast, ja seda kõigis tsiviliseeritud maades ...

F. Engels, «Kapitali» teise köite eessõna, (1885).
K. Marx, Kapital, II kd., Tallinn, 1958, lk. 12.

Palgatööline müüb oma tööjõudu maa-, vabrikute ja tööriistade omanikule. Ühe osa tööpäevast tarvitab tööline selleks, et katta kulud enda ja oma perekonna ülalpidamiseks (palk), teise osa tööpäevast aga töötab tööline tasuta, luues kapitalistile *lisaväärtust,* mis on kapitalistide klassi kasumi allikas, rikkuse allikas.

Lisaväärtuse õpetus on Marxi majandusteadusliku teooria nurgakivi.

V. I. Lenin, «Marksismi kolm allikat ja kolm komponenti» (1913), Teosed, 19. kd., lk. 6.

KODANLASED JA PROLETAARLASED *

Kogu senise ühiskonna ajalugu on klassivõitluse ajalugu.

Vaba ja ori, patriits ja plebei, mõisnik ja pärisori, tsunftimeister ja sell, lühidalt, rõhuja ja rõhutav on olnud teineteisega alalises antagonismis, on pidanud lakkamatut, kord varjatud, kord avalikku võitlust, võitlust, mis iga kord on lõppenud kogu ühiskonna revolutsioonilise ümberkujundamisega või võitlevate klasside ühise hukkumisega.

Eelmistes ajaloojärkudes leiame peaaegu kõikjalt ühiskonna täielikku jagunemist eri seisustesse, ühiskondlike seisundite mitmesugust astmestust. Vanas Roomas on patriitsid, ratsanikud, plebeid, orjad; keskajal feodaalhärrad, vasallid, tsunftimeistrid, sellid, pärisorjad ja lisaks peaaegu igaühes neist klassidest veel eri astmeid.

Hukkunud feodaalsest ühiskonnast väljakasvanud tänapäeva kodanlik ühiskond ei ole kaotanud klassivastuolusid. Ta on asetanud ainult vanade asemele uued klassid, uued rõhumistingimused, uued võitlusvormid.

Meie ajastut, kodanluse ajastut, iseloomustab siiski see, et ta on klassivastuolusid lihtsustanud. Kogu ühiskond lõheneb üha rohkem kaheks suureks vaenuliseks leeriks, kaheks suureks teineteise vastu seisvaks klassiks: kodanluseks ja proletariaadiks.

K. Marx ja *F. Engels*, Kommunistliku partei manifest (1848).
K. Marx ja *F. Engels*, Valitud teosed, I kd., Tallinn, 1957, lk. 19—20.

Olles vaenulikult häälestatud kapitalismi vastu, kujutavad väiketootjad endast kodanlusega ühinevat üleminekuklassi . . .

V. I. Lenin, «Narodnikluse majanduslik sisu ja selle arvestus hr. Struve raamatus» (1894—1895), Teosed, I kd., lk. 321.

Kõigist klassidest, kes praegu on kodanluse vastu, on ainult proletariaat tõeliselt revolutsiooniline klass. Teised klassid käivad alla ja hukkuvad ühes suurtööstuse arenemisega, proletariaat on aga suurtööstuse enese saadus.

K. Marx ja *F. Engels*, Kommunistliku partei manifest, (1848).
K. Marx ja *F. Engels*, Valitud teosed, I kd., Tallinn, 1957, lk. 27.

---

* Kodanluse all mõeldakse kaasaegsete kapitalistide klassi, kes on ühiskondliku tootmise vahendite omanikud ja kes kasutavad palgatööd. Proletariaadi all mõeldakse kaasaegsete palgatööliste klassi, kes seetõttu, et neil ei ole oma tootmisvahendeid, on sunnitud müüma oma tööjõudu, et ära elada. (*Engelsi märkus 1888. a. ingliskeelsele väljaandele.*)

Kapitalismi tingimustes kuuluvad põhilised ja otsustava tähtsusega tootmisvahendid arvult väikesele kapitalistide ja maaomanike klassile, samal ajal kui elanikkonna määratu suur enamik koosneb proletaarlastest ja poolproletaarlastest, kellel ei ole tootmisvahendeid ja kes on selle tõttu sunnitud müüma oma tööjõudu ning looma oma tööga ühiskonna valitsevate klasside tulu ja rikkust. Kodanlik riik, olenemata oma vormist, on tööriist, mille abil kapital valitseb töö üle.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm. Tallinn, 1961, lk. 8.

Kodanlik kord sündis ahvatlevate loosungitega — vabadus, võrdsus ja vendlus. Kuid neid loosungeid kasutas kodanlus ainult selleks, et välja tõrjuda feodaalne ülemkiht ja tulla võimule. Võrdsuse asemel tekkis uus sügav sotsiaalse ja majandusliku ebavõrdsuse kuristik. Mitte vendlus, vaid äge klassivõitlus valitseb kodanlikus ühiskonnas.

Sealsamas, lk. 30.

4. KAPITALI OLEMUS

KAPITAL KUI ÜHISKONDLIK TOOTMISSUHE

Kapital tekib ainult seal, kus tootmis- ja elatusvahendite omanik leiab turult vaba töölise oma tööjõu müüjana, ja see ainus ajalooline tingimus hõlmab tervet maailma-ajalugu. Kapital kuulutab seega juba oma tekkimisel ühiskondliku tootmisprotsessi erilise epohhi saabumist *.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 153.

Me teame, et kui tootmis- ja elatusvahendid on otsese tootja omand, siis nad ei moodusta kapitali. Nad muutuvad kapitaliks ainult neil tingimustel, kui nad on ühtlasi töölise ekspluateerimise ja tema üle valitsemise vahendid.

Sealsamas, lk. 664.

... Kapital on mitte ainult komando töö üle ... Kapital on oma olemuselt komando tasuta töö üle. Iga lisaväärtus, ükskõik mis erivormiks ta hiljem kristalliseerub, kas kasumiks, protsendiks, rendiks jne., on oma substantsilt tasuta tööaja materialisatsioon.

---

* Kapitalistlikku epohhi iseloomustab järelikult see, et tööjõud omandab töölise enese silmis temale kuuluva kauba vormi ja et tema töö omandab seetõttu palgatöö vormi. Teiselt poolt saab tööproduktide kaubavorm üldise iseloomu alles sellest momendist peale.

Kapitali isekasvamise saladus peitub selles, et kapital käsutab teatud hulka võõrast tasuta tööd.

K. Marx, Kapital, I kd., lk. 461.

... Kapital pole asi, vaid teatud, ühiskondlik, kindlasse ajaloolisse ühiskonnaformatsiooni kuuluv tootmissuhe, mida asi esindab ja mis sellele asjale spetsiifilise ühiskondliku iseloomu annab.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 745.

Kapital eeldab ... palgatööd, palgatöö aga eeldab kapitali. Nad tingivad vastastikku teineteist; nad sünnitavad vastastikku teineteist ... Kapital võib suureneda ainult tööjõu vastu vahetudes, ainult palgatööd ellu kutsudes. Palgatöölise tööjõud võib vahetuda kapitali vastu ainult sel tingimusel, kui ta suurendab kapitali, kui ta tugevdab seda võimu, kelle ori ta on ... *Kapital ja palgatöö on ühe ja sellesama vahekorra kaks poolt. Üks pool tingib teist* ...

K. Marx, Palgatöö ja kapital (1847).
K. Marx ja *F. Engels*, Valitud teosed, I kd., Tallinn, 1957, lk. 67—68.

Rahva vaesus kõigis kaasaegsetes riikides tuleb sellest, et töötajad valmistavad igasuguseid asju müügiks, turu jaoks. Vabrikant ja käsitööline, mõisnik ja jõukas talupoeg valmistavad mitmesuguseid tooteid, kasvatavad karja, külvavad ja lõikavad vilja *müügiks, raha* saamiseks. Raha on nüüd kõikjal muutunud peajõuks. Raha vastu vahetatakse igasuguseid inimtöö saadusi ... Raha eest võib osta isegi inimese, s. o. sundida kehva inimest töötama sellele, kellel on raha. Varemalt oli peajõuks maa, — nii oli pärisorjuse ajal; kellel oli maad, sel oli ka jõud ja võim. Nüüd aga on raha, kapital, peajõuks muutunud. Raha eest võib kui palju tahes maad osta. Ilma rahata pole ka maaga õieti midagi peale hakata: pole, mille eest osta atra või teisi tööriistu, osta loomi, riiet ja kõiksuguseid muid linnakaupu, rääkimata maksude tasumisest. Raha saamiseks on peaaegu kõik mõisnikud oma mõisad pangale pantinud. Et raha saada, teeb valitsus laenu rikastelt inimestelt ja pangaomanikelt kogu maailmas ja maksab nende laenude eest protsentidena sadu miljoneid rublasid aastas.

Raha pärast peavad nüüd kõik metsikut sõda üksteise vastu. Igaüks püüab odavamalt osta ja kallimalt müüa, igaüks püüab teisest ette jõuda, võimalikult rohkem kaupa müüa, hindu alla viia, varjata teise eest kasulikku müügikohta või tulusat hanget. Selles üldises rüsinas raha pärast saavad kõige rohkem kannatada väikesed inimesed, väikesed käsitöölised ja väiketalunikud: nad jäävad alati rikkast kaupmehest või rikkast talupojast maha.

V. I. Lenin, «Kehvtalurahvale» (1903), Teosed, 6. kd., lk. 338.

See on kodanlike filosoofide kõige iseloomustavam joon — pidada kodanliku režiimi kategooriaid igavesteks ja loomulikeks; seepärast võtavad nad ka kapitali jaoks selliseid definitsioone, nagu näit. akumuleerunud töö, mis läheb edasiseks tootmiseks, s. o. defineerivad selle kui inimühiskonnale igavese kategooria, kattes niiviisi kinni selle erilise, ajalooliselt kindlaksmääratud majandusliku formatsiooni, kui see kaubamajanduse poolt organiseeritud «akumuleerunud töö» satub selle kätte, kes ei tööta, ja läheb võõra töö ekspluateerimiseks. Sellepärast tulebki neil kindla tootmissuhete süsteemi analüüsi ja uurimise asemel välja rida banaalsusi, mis on kohaldatavad igasugusele korrale, vahelduмisi väikekodanliku moraali sentimentaalse lakkega.

V. I. Lenin, «Mis on «rahvasõbrad» ja kuidas nad võitlevad sotsiaaldemokraatide vastu?» (1894). Teosed, 1. kd., lk. 192.

PÜSIV- JA MUUTUVKAPITAL

Tööprotsessi mitmesugused tegurid võtavad erinevalt osa produkti väärtuse loomisest.

Tööline lisandab tööobjektile uut väärtust teatava tööhulga lisandamisega, olenemata selle töö konkreetsest sisust, otstarbest ja tehnilisest iseloomust. Teiselt poolt leiame tarbitud tootmisvahendite väärtused uuesti produkti väärtuse koostusosadena, näiteks lõnga väärtuses sisalduva puuvilla ja värtnate väärtuse. Tootmisvahendite väärtus säilib järelikult produktile ülekandmise tõttu. See ülekandmine toimub tootmisvahendite produktiks muutmise ajal, tööprotsessis. See toimub töö vahendusel. Aga kuidas?

Tööline ei tööta kahekordselt ühel ja selsamal ajal: ta ei tööta üks kord selleks, et oma tööga lisandada puuvillale väärtust, ja teine kord selleks, et säilitada puuvilla vana väärtust või, mis on seesama, et üle kanda produktile, s. o. lõngale, tema poolt töödeldava puuvilla ja kasutatavate värtnate väärtus. Uue väärtuse lihtsa lisandamisega ta säilitabki vana väärtuse. Et aga uue väärtuse lisandamine tööobjektile ja vanade väärtuste säilitamine produktis on kaks täiesti erinevat tulemust, mis tööline saavutab ühel ja selsamal ajal, kuigi ta töötab sel ajal ainult üks kord, siis seda tulemuse kahesugusust saab ilmselt seletada ainult tema töö enese kahesuguse iseloomuga. Ühel ja selsamal ajal peab töö ühe omaduse tõttu väärtust looma ja teise omaduse tõttu väärtust säilitama või üle kandma . . .

Järelikult oma abstraktse üldise omaduse tõttu, inimtööjõu kulutusena, lisandab ketraja töö puuvilla ja värtnate väärtustele uut väärtust; oma konkreetse erilise, kasuliku omaduse tõttu, ketramisprotsessina, kannab ta nende tootmisvahendite väärtuse produktile

üle ja säilitab sellega nende väärtuse produktis. Sellest tulenebki ühel ja selsamal ajal tehtava töö tulemuse kahesugusus.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 177—178.

Tootmisvahendid ei kaota oma väärtust samaaegselt oma tarbimisväärtusega, sest nad kaotavad tööprotsessi kaudu oma tarbimisväärtuse esialgse kuju tegelikult ainult selleks, et produktis omandada teise tarbimisväärtuse kuju. Aga kuigi väärtusele on väga tähtis olla mingis tarbimisväärtuses, ometi on talle ükskõik, missuguses tarbimisväärtuses ta olemas on, nagu seda näitab kaupade metamorfoos. Sellest järeldub, et tootmisvahendi väärtus kandub tööprotsessis produktile ainult sellevõrra, kuivõrra tootmisvahend kaotab koos oma iseseisva tarbimisväärtusega ka oma vahetusväärtuse. Tootmisvahend kannab produktile üle ainult selle väärtuse, mille ta ise tootmisvahendina kaotab. Tööprotsessi mitmesuguste materiaalsete teguritega on aga lugu ses suhtes mitut moodi.

Süsi, millega köetakse masinat, kaob jäljetult; niisamuti kaob õli, millega määritakse ratta võlli jne. Värv ja muud abiained kaovad, kuid nad tulevad esile produkti omadustes. Toormaterjal moodustab küll produkti substantsi, aga ta muudab oma vormi. Toormaterjal ja abiained kaotavad järelikult selle iseseisva kuju, milles nemad kui tarbimisväärtused tööprotsessi astusid. Teisiti on lugu päris töövahenditega. Tööriist, masin, vabrikuhoone, anum jne. teenivad tööprotsessi ainult niikaua, kui nende esialgne kuju on alles ja kui nad saavad homme astuda tööprotsessi just selsamal kujul, mis eilegi. Just nagu nad säilitavad produkti suhtes oma iseseisva kuju oma eluajal, s. o. tööprotsessi kestel, nii säilitavad nad selle ka pärast oma surma. Masinate, tööriistade, tööhoonete jne. surnukehad jätkavad oma olemasolu lahus neist produktidest, mida nad aitasid luua.

Sealsamas, lk. 180.

Kirjeldades erinevaid osi, mida tööprotsessi erinevad tegurid etendavad produkti väärtuse loomises, iseloomustasime tegelikult kapitali erinevate koostisosade funktsioone tema oma väärtuskasvu protsessis. Ülejääk, mille võrra produkti koguväärtus ületab produkti loomisest osa võtnud elementide väärtuste summat, on ülejääk, mille võrra oma väärtust kasvatanud kapital ületab esialgselt avansseeritud kapitali väärtust. Ühelt poolt tootmisvahendid ja teiselt poolt tööjõud on ainult erinevad eksisteerimise vormid, mis algne kapitaliväärtus omandas, kaotades oma rahavormi ja muutudes tööprotsessi teguriteks.

Niisiis, tootmisvahenditeks, s. o. toormaterjaliks, abiaineteks ja töövahenditeks muutuv kapitali osa ei muuda tootmisprotsessis

oma väärtuse suurust. Sellepärast ma nimetan teda kapitali püsivaks osaks ehk, lühemalt, püsivkapitaliks.

Seevastu tööjõuks muutunud kapitali osa muudab tootmisprotsessis oma väärtust. Ta taastoodab omaenese ekvivalendi ja peale selle ülejäägi, lisaväärtuse, mis omakorda võib muutuda, olla suurem või väiksem. See kapitali osa muundub alatasa püsivast suurusest muutuvaks suuruseks. Sellepärast ma nimetan teda kapitali muutuvaks osaks ehk, lühemalt, muutuvkapitaliks. Needsamad kapitali koostisosad, mis tööprotsessi seisukohalt erinevad teineteisest objektiivsete ja subjektiivsete teguritena, tootmisvahenditena ja tööjõuna, erinevad väärtuskasvu protsessi seisukohalt püsivkapitalina ja muutuvkapitalina.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 185.

Erinevate osade tõttu, mida tootmisvahendid ja tööjõud etendavad tootmisprotsessi ajal väärtuse, järelikult ka lisaväärtuse loomisel, erinevad nad teineteisest kui püsivkapital ja muutuvkapital, kuivõrd nad on avansseeritud kapitaliväärtuse olemasolu vormid. Tootliku kapitali erinevate koostisosadena erinevad nad teineteisest veel sellegi poolest, et tootmisvahendid, kui nad on kapitalisti valduses, jäävad tema kapitaliks ka väljaspool tootmisprotsessi, kuna tööjõud saab individuaalkapitali olemasolu vormiks ainult tootmisprotsessi piirides. Kui tööjõud on kaubaks ainult tööjõu müüja, palgatöölise käes, siis muutub ta seevastu kapitaliks ainult tööjõu ostja, kapitalisti käes, kes saab selle tööjõu ajutiseks tarvitada. Tootmisvahendid ise muutuvad tootliku kapitali esemeliseks kehastuseks ehk tootlikuks kapitaliks alles sellest silmapilgust alates, kus tööjõud kui sama kapitali isikuline olemasolu vorm saab võimaluse neis kehastuda. Järelikult ei ole tootmisvahendid, just nagu inimese tööjõudki, sugugi mitte kapital looduse poolest. Nad omandavad selle spetsiifilise ühiskondliku iseloomu ainult teatavais ajaloolise arenemise käigus kujunenud tingimustes, just nagu väärismetallid omandavad ainult sellistes tingimustes raha iseloomu või raha omandab rahakapitali iseloomu.

K. Marx, Kapital, II kd., Tallinn, 1958, lk. 31.

PÕHI- JA KÄIBEKAPITAL

Osa kapitali avansseeritakse püsivkapitali, s. o. tootmisvahendite vormis, mis funktsioneerivad tööprotsessi teguritena niikaua, kui nad säilitavad iseseisva tarbimisvormi, milles nad tööprotsessi astuvad. Valmis produkt ja järelikult ka produkti loomise tegurid, kuivõrd nad produktiks muunduvad, heidetakse tootmisprotsessist välja ja lähevad kauba näol tootmissfäärist ringlussfääri. Seevastu töövahendid ei lahku kunagi tootmissfäärist, kui nad kord sinna on

astunud. Nende funktsioon seob neid kõvasti tootmisfääriga. Sellesse vormi, mille määrab töövahendite funktsioon tootmisprotsessis, *fikseeritakse* üks osa avansseeritud kapitaliväärtusest. Töövahendite funktsioneerimise ja sellest tuleneva kulumise tõttu kandub osa nende väärtusest produktile, teine osa aga jääb fikseerituks töövahenditesse, jääb järelikult tootmisprotsessi. Niiviisi fikseeritud väärtus väheneb pidevalt, kuni töövahendid on oma aja ära teeninud; nende väärtus jaotub seepärast pikema või lühema perioodi jooksul hulga produktide vahel, mis tulevad pidevalt korduvate tööprotsesside reast. Kuid niikaua, kui töövahend funktsioneerib veel töövahendina, kui teda ei tule järelikult veel asendada sama liiki uue eksemplariga, niikaua jääb temasse fikseeritult püsivat kapitaliväärtust; samal ajal aga kantakse teine osa temasse esialgselt fikseeritud väärtusest produktile üle ning ringleb seepärast kaubatagavara koostisosana. Mida kauem töövahendid vastu peavad, mida aeglasemalt nad kuluvad, seda kauemaks jääb püsiv kapitaliväärtus fikseerituks sellesse tarbimisvormi. Töövahendite vastupidavuse astmest olenemata on nende väärtuse üleandmise aste ometi ikka pöördvõrdeline nende funktsioneerimise kogukestusega. Kui kahest võrdväärtuslikust masinast üks kulub viie aastaga, teine aga kümnega, siis annab esimene võrdse aja jooksul kaks korda rohkem väärtust ära kui teine.

See töövahenditesse fikseeritud osa kapitaliväärtusest ringleb nagu iga teinegi kapitaliväärtuse osa ... Siinkohal vaadeldava kapitaliosa ringlemine on aga isesugune. Esiteks ei ringle ta oma tarbimisvormis; ringleb ainult ta väärtus ja seegi vaid järk-järgult, osade kaupa, sedamööda, kuidas ta kandub vaadeldavalt kapitaliosalt produktile, mis ringleb kaubana. Kogu ta funktsioneerimise ajal jääb osa ta väärtusest temasse fikseerituks, jääb iseseisvaks kaupade suhtes, mida ta toota aitab. Selle iseärasuse tõttu omandab see osa püsivkapitalist *põhikapitali* [fixes Kapital] vormi. Kõik teised tootmisprotsessiks avansseeritud kapitali ainelised koostisosad moodustavad aga põhikapitali vastandina *käibekapitali* ehk *voolava kapitali* ...

K. Marx, Kapital, II kd., Tallinn, 1958, lk. 130—131.

LISAVÄÄRTUSE NORM KUI EKSPLUATEERIMISE ASTME VÄLJENDUS

Tema (lisaväärtuse — *Toim.*) suhtelise suuruse aga, s. o. proportsiooni, milles muutuvkapital on kasvanud, määrab ilmselt lisaväärtuse ja muutuvkapitali suhe; see väljendub murrus $\frac{m}{v}$ ... Seda muutuvkapitali suhtelist suurenemist ehk lisaväärtuse suhtelist suurust ma nimetan lisaväärtuse normiks.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 190.

Kuna muutuvkapitali väärtus = tema eest ostetud tööjõu väärtusega ja kuna selle tööjõu väärtus määrab tööpäeva vajaliku osa, tööpäeva ülejäänud osa aga omakorda määrab lisaväärtuse, siis järeldub sellest: lisaväärtus suhtub muutuvkapitalisse nagu lisatöö vajalikusse töösse, ehk lisaväärtuse norm $\frac{m}{v} = \frac{\text{lisatöö}}{\text{vajalik töö}}$. Mõlemad proportsioonid väljendavad üht ja sedasama suhet erinevas vormis: esimesel juhul asjastatud töö vormis, teisel juhul voolava töö vormis.

Lisaväärtuse norm väljendab seega täpselt kapitali poolt tööjõu ekspluateerimise astet ehk kapitalisti poolt töölise ekspluateerimise astet.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1958, lk. 192.

Me nägime, et lisaväärtuse norm väljendub järgmistes valemites:

$$\text{I)}\quad \frac{\text{lisaväärtus}}{\text{muutuvkapital}} \left(\frac{m}{v}\right) \frac{\text{lisaväärtus}}{\text{tööjõu väärtus}} = \frac{\text{lisatöö}}{\text{vajalik töö}}.$$

Esimesed kaks valemit väljendavad väärtuste suhtena sedasama, mida kolmas valem väljendab ajalõikude suhtena, mille vältel neid väärtusi toodetakse. Need üksteist asendavad valemid on rangelt loogilised.

Sealsamas, lk. 458.

5. TÖÖLISKLASSI EKSPLUATEERIMISE ASTME TÕSTMISE KAKS VIISI

ABSOLUUTNE LISAVÄÄRTUS

Tööpäeva pikendamise teel toodetavat lisaväärtust nimetan ma absoluutseks lisaväärtuseks.

Sealsamas, lk. 276.

... Oma piiritu pimeda tungiga, oma libahundi-isuga lisatöö järele tallab kapital maha mitte ainult tööpäeva moraalsed, vaid ka tema puhtfüüsilised maksimaalpiirid. Ta usurpeerib aja, mis on vajalik keha kasvuks ja arenemiseks ning keha tervise hoidmiseks. Ta röövib aja, mida vajatakse vaba õhu ja päikesevalguse saamiseks. Ta näpistab söögiajast ja liidab selle, kus võimalik, tootmisprotsessi enese külge, nii et tööline saab toitu kui lihtne tootmisvahend, nii nagu aurukatel saab sütt ja masin saab rasva või õli. Elujõu kogumiseks, uuendamiseks ja värskendamiseks vajaliku terve une vähendab ta nii mitme tardumustunnini, kui on ilmtingi-

mata vaja täiesti väljakurnatud organismi elustamiseks. Mitte tööjõu normaalne hoidmine ei määra siin tööpäeva piiri, vaid, ümberpöördult, kõige suurem võimalik päevane tööjõu-kulutus, ükskõik kui valusalt vägivaldne ja piinav see on, määrab töölise puhkeaja piiri. Kapital ei küsi tööjõu elukestusest. Teda huvitab ainuüksi tööjõu maksimum, mida saab realiseerida ühe tööpäeva jooksul. Ta jõuab sellele eesmärgile tööjõu elukestuse lühendamise teel, just nagu ahne põllupidaja saab maast suuremat tulu maa kurnamise tõttu.

Niisiis kapitalistlik tootmine, mis oma olemuselt on lisaväärtuse tootmine, lisatöö väljapumpamine, ei põhjusta tööpäeva pikendamise tõttu mitte ainult inimtööjõu kängujäämist, röövides inimtööjõult normaalsed moraalsed ja füüsilised arenemis- ja tegevustingimused. Ta põhjustab tööjõu enese enneaegse väljakurnamise ja hävimise. Töölise eluea lühendamisega pikendab ta teatud ajavahemikku, mille kestel tööline toodab.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 232—233.

... Kapital on töölise tervise ja elu vastu hoolimatu, kui ühiskond ei sunni teda sellest hoolima. Kaebustele füüsilise ja vaimse kängumise, enneaegse surma ja liigtöö piinade üle ta vastab: Miks peaksid need piinad meid vaevama, kui nad suurendavad meie mõnusid (kasumit)? Kuid üldiselt ei olenegi see üksiku kapitalisti heast või halvast tahtest. Vabas konkurentsis on kapitalistliku tootmise immanentsed seadused kehtivad välise sundseadusena iga üksiku kapitalisti suhtes.

Sealsamas, lk. 237.

RELATIIVNE LISAVÄÄRTUS

... Vajaliku tööaja lühenemisest ja sellele vastavast tööpäeva mõlema osa suurusevahekorra muutusest tekkivat lisaväärtust nimetan ma relatiivseks lisaväärtuseks.

Sealsamas, lk. 276.

... Tööjõu väärtus ja lisaväärtus muutuvad teineteisele vastupidises suunas. Töö tootliku jõu muutumine, tema kasvamine või vähenemine, mõjub tööjõu väärtusele vastupidises suunas, lisaväärtusele aga päripidises suunas.

Sealsamas, lk. 449.

Tööjõu väärtuse alandamiseks peab tootliku jõu tõus haarama neid tööstusharusid, millede produktid määravad tööjõu väärtuse, s. o. kas kuuluvad harilike elatusvahendite hulka või võivad neid asendada. Kauba väärtuse määrab aga mitte ainult sellele kaubale

lõplikku kuju andva töö hulk, vaid ka tema tootmisvahendites sisalduv tööhulk. Näiteks saapa väärtust ei määra kingsepa töö üksi, vaid ka naha, pigi, traadi jne. väärtus. Tööjõu väärtus langeb järelikult ka sellest, et tõuseb tootlik jõud ja, vastavalt sellele, odavnevad kaubad neis tööstusharudes, mis annavad püsivkapitali ainelisi elemente, s. o. töövahendeid ja töömaterjali hädavajalike elatusvahendite valmistamiseks. Seevastu, tööstusharudes, mis ei anna hädavajalikke elatusvahendeid ega tootmisvahendeid nende valmistamiseks, jätab tootliku jõu tõus tööjõu väärtuse puutumata.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 276—277.

Niipea kui töölisklassi järk-järgult paisuv viha oli sundinud riiki vägivaldselt lühendama tööaega ja — kõigepealt vabrikus sõna otseses mõttes — dikteerima normaaltööpäeva, niisiis alates sellest momendist, kus suurema lisaväärtuse tootmine tööpäeva pikendamise kaudu oli lõplikult võimatuks saanud, sööstis kapital kogu jõuga ja täiesti teadlikult relatiivse lisaväärtuse tootmisele masinate süsteemi kiirendatud arendamise kaudu. Üheaegselt toimub muutus relatiivse lisaväärtuse iseloomus. Relatiivse lisaväärtuse tootmise meetod seisab üldiselt selles, et töö tootliku jõu kasv annab töölisele võimaluse sama töökulu ja ajaga rohkem toota. Sama tööaeg lisab koguproduktile niisama suure väärtuse mis ennegi, kuigi see muutmata vahetusväärtus väljendub nüüd suuremas tarbimisväärtuste hulgas, mistõttu kaubaühiku väärtus langeb. Teisiti on lugu siis, kui tööpäeva sunniviisiline lühendamine, andes võimsa tõuke tootliku jõu arenemisele ja tootmistingimuste kokkuhoidmisele, sunnib töölist suurendama töökulu ajaühiku kohta, tõstma tööjõu pinget, tihedamalt täitma tööaja poore, s. o. kondenseerima tööd sellise määrani, nagu see on saavutatav ainult lühema tööpäeva piirides. Seda antud ajaperioodi piiridesse surutud suuremat töömassi loetakse nüüd selleks, mis ta tegelikult on, nimelt suuremaks tööhulgaks. Tööaja kui «vältelise suuruse» mõõtmise kõrvale astub nüüd ta tiheduskraadi mõõtmine. Kümnetunnilise tööpäeva intensiivsem tund sisaldab nüüd niisama palju või rohkem tööd, s. o. kulutatud tööjõudu, kui kaheteisttunnilise tööpäeva poorilisem tund. Tema produktil on seepärast niisama suur või suurem väärtus kui poorilisema $1^1/_5$ tunni produktil. Rääkimata relatiivse lisaväärtuse suurenemisest töö tootliku jõu suurenemise tagajärjel, annavad nüüd näiteks $3^1/_3$ tundi lisatööd $6^2/_3$ tunni vajaliku töö kohta kapitalistile niisama suure väärtusmassi nagu varem 4 tundi lisatööd 8 tunni vajaliku töö kohta.

Sealsamas, lk. 355—356.

Kui üks töötund väljendub 6 p. ehk $^1/_2$ š. suuruses kullahulgas, siis kaheteisttunnilise tööpäevaga toodetakse 6 š. suurune väärtus. Oletame, et töö tootliku jõu antud tasemel valmistatakse selle 12 töötunniga 12 kaubaühikut. Iga ühiku valmistamiseks tarbitud tootmisvahendite, toormaterjali jne. väärtus olgu 6 p. Neil tingimustel maksab iga üksik kaup 1 š., ja nimelt 6 p. tootmisvahendite väärtusena ja 6 p. kauba töötlemisel uudselt lisandatud väärtusena. Oletame nüüd, et mõnel kapitalistil õnnestub kahekordistada töö tootlikku jõudu, järelikult toota kaheteisttunnilise tööpäevaga 24 selle kaubaliigi ühikut 12 asemel. Tootmisvahendite väärtuse samaks jäädes langeb nüüd kaubaühiku väärtus 9 pensile, millest 6 p. on tootmisvahendite väärtus ja 3 p. viimati tehtud tööga lisandatud uus väärtus. Hoolimata kahekordistunud tootlikust jõust loob tööpäev endiselt ainult 6 š. suuruse uue väärtuse, mis aga jaotub nüüd kaks korda suuremale produktide hulgale. Iga üksiku produkti kohta tuleb seega ainult $^1/_{24}$ uue väärtuse kogusummast senise $^1/_{12}$ asemel, 3 p. senise 6 p. asemel, ehk, mis on seesama, tootmisvahenditele lisandatakse nüüd nende muutumisel produktiks, arvestades iga ühikut eraldi, ainult pool töötundi endise terve töötunni asemel. Antud kauba individuaalne väärtus on nüüd madalam ta ühiskondlikust väärtusest, s. o. kaup maksab vähem tööaega kui keskmistes ühiskondlikes tingimustes toodetud samasuguste esemete muu hulk. Iga kaubaühik maksab keskmiselt 1 š. ehk väljendab 2 tundi ühiskondlikku tööd; muutunud tootmisviisi puhul maksab ta ainult 9 p., s. o. sisaldab ainult $1^1/_2$ töötundi. Kauba tõeline väärtus on aga mitte ta individuaalne, vaid ta ühiskondlik väärtus, s. o. kauba väärtust mõõdetakse mitte tööajaga, mida kaup tootjale antud üksikjuhul tegelikult maksma läheb, vaid kauba tootmiseks ühiskondlikult vajaliku tööajaga. Niisiis, kui kapitalist, kes kasutab uut meetodit, müüb kauba ta 1-šillingilise ühiskondliku väärtuse eest, siis müüb ta kauba 3 p. kallimalt ta individuaalsest väärtusest ja realiseerib seega 3 p. suuruse ekstra-lisaväärtuse. Teiselt poolt aga annab 12-tunniline tööpäev talle nüüd 24 kaubaühikut endise 12 asemel. Ühe tööpäeva produkti müümiseks vajab ta seega kaks korda suuremat kaubaminekut ehk kaks korda suuremat turgu. Muudes võrdsetes tingimustes võivad tema kaubad vallutada suuremat turgu ainult hindade alandamise kaudu. Kapitalist müüb neid seepärast nende individuaalsest väärtusest kallimalt, kuid nende ühiskondlikust väärtusest odavamalt, ütleme 10 p. tükk. Nii saab ta igast tükist ikkagi veel 1 p. suuruse ekstra-lisaväärtuse. Selle suurema lisaväärtuse saab ta hoolimata sellest, kas ta kaup kuulub või ei kuulu hädavajalike elatusvahendite hulka, kas ta seega kuulub või ei kuulu määrava tegurina tööjõu üldisse väärtusse. Niisiis, olene-

mata sellest viimasest asjaolust, püüab iga üksik kapitalist muuta kaupa odavamaks töö tootliku jõu tõstmise teel.

Kuid isegi sellel juhul tekib suurendatud lisaväärtuse tootmine vajaliku tööaja lühendamisest ja lisatöö vastavast pikendamisest. Oletame, et vajalik tööaeg on 10 tundi, s. o. tööjõu päevane väärtus on 5 š., ja lisatöö on 2 tundi, seega iga päev toodetav lisaväärtus on 1 š. Kuid meie kapitalist toodab nüüd 24 kaubaühikut, müües neid 10 p. tükist ehk kokku 20 š. eest. Kuna tootmisvahendite väärtus on 12 š., siis $14^2/_5$ ühikut ainult asendavad avansseeritud püsivkapitali. Kaheteisttunniline tööpäev väljendub ülejäänud $9^3/_5$ ühikus. Kuna tööjõu hind = 5 š., siis 6 ühikut väljendavad vajalikku tööaega, $3^3/_5$ ühikut aga väljendavad lisatööd. Vajaliku töö ja lisatöö suhe, mis keskmistes ühiskondlikes tingimustes oli 5 : 1, on nüüd ainult 5 : 3. Sama tulemuse võib saada ka järgmisel viisil. Kaheteisttunnilise tööpäeva produkti väärtus on 20 š. Sellest 12 š. kujutavad enesest tootmisvahendite väärtust, mis produkti väärtuses ainult uuesti esile tuleb. Niisiis jääb 8 š., mis väljendavad rahas tööpäeva väärtust. See rahaline väljendus on suurem kui sama liiki keskmise ühiskondliku töö rahaline väljendus, kus 12 tundi väljendub ainult 6 šillingis. Erakordselt kõrge tootliku jõuga töö funktsioneerib korrutatud tööna, s. o. loob võrdseis ajavahemikes suuremaid väärtusi kui sama liiki keskmine ühiskondlik töö. Kuid meie kapitalist maksab tööjõu päevase väärtuse eest nagu ennegi ainult 5 š. Sellepärast kulub töölisel selle väärtuse taastootmiseks nüüd ainult $7^1/_5$ tundi endise 10 tunni asemel. Ta lisatöö kasvab seega $2^4/_5$ tunni võrra, tema toodetud lisaväärtus 1 šillingilt 3 šillingile. Kapitalist, kes kasutab täiuslikumat tootmisviisi, omastab seega lisatööna suuremat osa tööpäevast kui teised sama tootmisharu kapitalistid. Relatiivse lisaväärtuse tootmisel teeb tema üksikult sedasama, mida kogu kapital teeb üldiselt. Teiselt poolt aga kaob see ekstra-lisaväärtus, niipea kui uus tootmisviis saab üldkasutatavaks, ja seega kaob vahe odavamalt toodetud kaupade individuaalse väärtuse ja nende ühiskondliku väärtuse vahel. Seadus, mille järgi tööaeg määrab väärtuse ja mida uut meetodit rakendav kapitalist tajub sel kujul, et ta peab müüma oma kauba ta ühiskondlikust väärtusest odavamalt, — seesama seadus konkurentsi sundseadusena sunnib selle kapitalisti võistlejaid kasutusele võtma uut tootmisviisi. Seega puudutab kogu protsess üldist lisaväärtuse normi alles siis, kui töö tootliku jõu kasv on lõpuks haaranud niisuguseid tootmisharusid ja järelikult muutnud odavamaks niisuguseid kaupu, mis kuuluvad hädavajalike elatusvahendite hulka, olles seega tööjõu väärtuse elemendid.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 277—280.

Tööpäeva pikendamine üle selle punkti, kus tööline oleks tootnud ainult oma tööjõu väärtuse ekvivalendi, ja selle lisatöö omastamine kapitali poolt — see on absoluutse lisaväärtuse tootmine. Absoluutse lisaväärtuse tootmine on kapitalistliku süsteemi üldiseks aluseks ja relatiivse lisaväärtuse tootmise lähtepunktiks. Relatiivse lisaväärtuse tootmisel jaguneb tööpäev algusest peale kahte ossa: vajalikuks tööks ja lisatööks. Lisatöö pikendamiseks lühendatakse vajalikku tööd meetoditega, mis võimaldavad toota palgaekvivalendi lühema ajaga. Absoluutse lisaväärtuse tootmine on seotud ainult tööpäeva pikkusega; relatiivse lisaväärtuse tootmine revolutsioneerib põhjalikult töö tehnilised protsessid ja ühiskondlikud rühmitused.

Relatiivse lisaväärtuse tootmine eeldab järelikult spetsiifilist kapitalistlikku tootmisviisi; see tootmisviis ise, koos oma meetodite, vahendite ja tingimustega, tekib ja areneb stiihiliselt alles sel alusel, et töö allutatakse vormiliselt kapitalile. Töö vormiline allutamine kapitalile asendub reaalse allutamisega.

K. Marx, Kapital, I kd., lk. 440.

Teatavast seisukohast vaadates näib, et erinevus absoluutse ja relatiivse lisaväärtuse vahel on üldse illusoorne. Relatiivne lisaväärtus on absoluutne, sest ta eeldab tööpäeva absoluutset pikendamist üle töölise enda olemasoluks vajaliku tööaja. Absoluutne lisaväärtus on relatiivne, sest ta eeldab töötootlikkuse arenemist, mis lubab piirata vajalikku tööaega tööpäeva ühe osaga. Kui aga pöörata tähelepanu lisaväärtuse liikumisele, siis see näiline samasus kaob. Kui kapitalistlik tootmisviis on ükskord tekkinud ning saanud üldiseks tootmisviisiks, siis erinevus absoluutse ja relatiivse lisaväärtuse vahel annab end tunda siis, kui toimub lisaväärtuse normi tõstmine üldse. Eeldades, et tööjõudu tasutakse ta väärtuse järgi, seisame järgmise alternatiivi ees: kui töö tootlik jõud ja tööintensiivsuse normaalne aste on antud, siis saab lisaväärtuse normi tõsta ainult tööpäeva absoluutse pikendamisega; teiselt poolt, kui antud on tööpäeva piirid, siis lisaväärtuse normi saab tõsta ainult tööpäeva koostisosade, s. o. vajaliku töö ja lisatöö relatiivse suuruse muutmisega, mis omakorda — kui palk ei tohi langeda alla tööjõu väärtuse — eeldab töö tootlikkuse või intensiivsuse muutmist.

Kui tööline vajab kogu oma aja selleks, et toota omaenda ja oma perekonna elu alalhoidmiseks tarvilikke elatusvahendeid, siis ei jää tal aega kolmandate isikute kasuks tasuta töö tegemiseks. Seni kui töötootlikkus ei ole saavutanud teatud taset, ei olegi töölisel sellist üleliigset aega käsutada, kuid selleta pole lisatööd, järelikult pole kapitaliste, pole ka orjapidajaid ega feodaalparuneid, ühe sõnaga — pole suuromanike klassi.

Sealsamas, lk. 441—442.

Analüüsides relatiivse lisaväärtuse tootmist, uurib Marx kolme põhilist ajaloolist staadiumi tööviljakuse tõstmisel kapitalismi poolt: 1) lihtsat kooperatsiooni; 2) tööjaotust ja manufaktuuri; 3) masinaid ja suurtööstust.

V. I. Lenin, «Karl Marx» (1914). Teosed, 21. kd., lk. 46.

... Kapitalistlik tootmine algab tegelikult sellest momendist, kui ühe ning sama individuaalkapitali teenistuses on üheaegselt suurem arv töölisi, järelikult kui tööprotsess laiendab oma ulatust ja annab suuremal hulgal produkte. Suurema arvu tööliste tegevus ühel ning samal ajal, ühes ning samas kohas (või, kui soovite, — ühel ning samal tööpõllul), üht ning sama sorti kaupade tootmiseks ühe ning sama kapitalisti komando all moodustab ajalooliselt ja loogiliselt kapitalistliku tootmise lähtepunkti.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 282.

Töö vormi, kus palju isikuid töötab plaanikindlalt üksteise kõrval ning ühiselt, ühes ja sellessamas tootmisprotsessis või erinevais, kuid üksteisega seotud tootmisprotsessides, nimetatakse kooperatsiooniks.

Nagu ratsaväeeskadroni ründejõud või jalaväepolgu vastupanujõud oluliselt erinevad üksikute ratsa- ja jalaväelaste ründe- ja vastupanujõudude summast, nii ka üksikute tööliste jõudude mehhaaniline summa erineb sellest ühiskondlikust jõust, mis arendatakse paljude käte üheaegse koostööga ühe ja sellesama jagamatu operatsiooni sooritamisel, näiteks kui on vaja tõsta mõnd raskust, pöörata vintsi või kõrvaldada teelt mõni takistus. Üksiku isiku tööga ei saaks siin kas üldse saavutada kombineeritud töö tulemust või saaks seda saavutada ainult palju pikema ajaga või ainult kääbuslikes mõõtudes. Siin on tegemist mitte ainult individuaalse tootliku jõu suurendamisega kooperatsiooni teel, vaid erilise tootliku jõu loomisega, mis oma olemuselt on hulga jõud.

Peale uue jõu, mis tekib paljude jõudude liitmisest üheks ühiseks jõuks, kutsub juba ainult ühiskondlik kontakt suurema osa tootlike tööde puhul esile võistlust ja eluenergia (animal spirits) erilist elavnemist, mis tõstavad üksikute isikute individuaalset teovõimet ...

Sealsamas, lk. 285—286.

Tööjaotusel põhinev kooperatsioon loob oma klassikalise vormi manufaktuuris. Kapitalistliku tootmisprotsessi iseloomuliku vormina valitseb manufaktuur päris-manufaktuuriperioodi kestel, mis

algab umbkaudselt arvestades XVI sajandi keskpaigast ja kestab XVIII sajandi viimase kolmandikuni.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 294.

Sisemiselt ehituselt on manufaktuuril kaks põhivormi, mis, hoolimata sellest, et nad mõnikord teineteisega põimuvad, moodustavad ometigi kaks oluliselt erinevat liiki ja — eriti manufaktuuri hilisemal muutumisel masinaliseks suurtööstuseks — etendavad kumbki sootuks erinevat osa. See manufaktuuri kahesugune iseloom tuleneb produkti enese loomusest. Produkt saadakse kas iseseisvate osaproduktide puhtmehhaanilise ühendamise teel või ta võlgneb oma lõpliku kuju üksteisega seotud protsesside ja manipulatsioonide reale.

Sealsamas, lk. 299.

Funktsioneeriv töökeha on manufaktuuris nagu lihtsas kooperatsiooniski kapitali olemasolu vormiks. Paljudest individuaalsetest osatöölistest koosnev ühiskondlik tootmismehhanism kuulub kapitalistile. Mitmesuguste tööliikide kombinatsioonist tekkinud tootlik jõud esineb seepärast kapitali tootliku jõuna. Pärismanufaktuur mitte ainult allutab endise iseseisva töölise kapitali komandole ja distsipliinile, vaid loob peale selle tööliste eneste keskel hierarhilise redeli. Kuna lihtne kooperatsioon jätab üksikute tööliste tööviisi üldiselt muutmata, revolutsioneerib manufaktuur selle põhjalikult ning tungib individuaalse tööjõu juurteni. Manufaktuur moonutab töölise mingiks ebardiks, kunstlikult arendades temas ühekülgset oskust ja surudes temas maha tervet maailma tootlikke tunge ja andeid . . .

Sealsamas, lk. 314.

Mehhaniseeritud suurtööstuse (vabrikutööstuse) juurde siirdudes tuleb kõigepealt konstateerida, et selle teaduslik mõiste ei vasta hoopiski selle termini tavalisele, üldtuntud tähendusele. Ametlikus statistikas ja kirjanduses üldse mõeldakse meil vabriku all igasugust enam-vähem suurt tööstusettevõtet enam-vähem suure arvu palgatöölistega. Marxi teooria aga nimetab mehhaniseeritud suurtööstuseks (vabrikutööstuseks) vaid kapitalismi kindlat ja nimelt kõrgemat astet tööstuses. Selle staadiumi põhiline ning olulisim tunnus seisab masinate süsteemi kasutamises tootmisel. Üleminek manufaktuurilt vabrikule tähistab täielikku tehnilist pööret, mis kukutab meistri sajandite kestel omandatud käsitööoskuse, sellele tehnilisele pöördele järgneb aga paratamatult ühiskondlike tootmissuhete kõige järsem lammutamine, tootmisest osavõtvate isikute eri gruppide lõplik lõhenemine, täielik lahtiütlemine traditsioonist, kõigi kapitalismi tumedate külgede teravnemine ja laienemine, ühes sellega aga ka töö massiline ühiskon-

nastamine kapitalismi poolt. Mehhaniseeritud suurtööstus on seega kapitalismi viimane sõna, tema negatiivsete ja «positiivsete momentide» viimane sõna.

Siit on selge, et eriti suur tähtsus kapitalismi arenemise küsimuses on just üleminekul manufaktuurilt vabrikule.

V. I. Lenin, «Kapitalismi arenemine Venemaal» (1896—1899). Teosed, 3. kd., lk. 379.

Kui töömasin teeb inimese kaasabita kõik tooraine töötlemiseks tarvilikud liigutused, ja vajab ainult inimese järelevalvet, siis on meil automaatne masinate süsteem, mida aga sääb alati detailides täiendada.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 330.

... Suurtööstus pidi oma võimusesse võtma oma iseloomuliku tootmisvahendi, masina enese, ja hakkama tootma masinaid masinate abil. Alles siis lõi ta endale adekvaatse tehnilise baasi ja sai jalad alla. Sedamööda, kuidas masinaline tootmine XIX sajandi esimestel aastakümnetel kasvas, võtsidki masinad pikkamööda tõepoolest oma võimusesse töömasinate valmistamise.

Sealsamas, lk. 333.

Iseloomulikud jooned, mille poolest mehhaniseeritud suurtööstus erineb eelmistest tööstusvormidest, võib kokku võtta sõnadega: töö ühiskonnastumine. Tõepoolest, nii tootmine määratu suure sise- ja rahvusvahelise turu jaoks, tihedate kaubanduslike sidemete arenemine riigi mitmesuguste piirkondadega ja mitmesuguste riikidega toor- ja abimaterjalide ostu alal kui ka määratu suur tehniline progress, tootmise ja elanike kontsentreerimine kolossaalsete ettevõtete poolt, patriarhaalse eluviisi iganenud traditsioonide purunemine, elanike liikuvuse tekkimine ja töölise tarvete ning arenemisastme tõus, — kõik need on selle kapitalistliku protsessi elemendid, mis antud maa tootmist, ühes sellega aga ka tootmisest osavõtjaid üha enam ühiskonnastab.

V. I. Lenin, «Kapitalismi arenemine Venemaal», (1896—1899). Teosed, 3 kd., lk. 461.

KAPITALISMI PÕHILINE VASTUOLU

... Nagu omal ajal manufaktuur ja selle mõjul edasiarenenud käsitöö sattusid konflikti tsunftide feodaalsete ahelatega, nõnda satub ka suurtööstus oma arenemise täielikumal astmel konflikti nende kitsaste piiridega, milledesse kapitalistlik tootmisviis teda surub. Uued tootlikud jõud on nende ärakasutamise kodanlikust vormist juba pea jao üle kasvanud. Ja see konflikt tootlike jõudude

ja tootmisviisi vahel pole inimeste peas tekkinud konflikt... vaid see on olemas tegelikkuses, objektiivselt, väljaspool meid, sõltumatult isegi nende inimeste tahtest või käitumisest, kes on ta esile kutsunud.

F. Engels, Anti-Dühring (1878), Tallinn, 1954, lk. 235.

Töö ühiskonnastamine kapitalistliku tootmise kaudu ei seisa sugugi selles, et inimesed töötavad ühes ruumis (see on ainult osake protsessis), vaid selles, et kapitali kontsentratsiooniga käib kaasas ühiskondliku töö spetsialiseerumine, kapitalistide arvu vähenemine igas antud tööstusharus ja eri tööstusharude arvu suurenemine; — seisab selles, et paljud killustatud tootmisprotsessid sulavad üheks ühiskondlikuks tootmisprotsessiks. Kui näit. kodutööndusliku kudumise ajal väiketootjad ise ketrasid ja valmistasid kedrusest kangaid, oli meil tööstusharude arv väike (ketramine ja kudumine sulasid ühte). Kui aga kapitalism tootmise ühiskonnastab, siis kasvab eri tööstusharude arv: eraldi toimub puuvilla ketrus, eraldi kudumine; see tootmise eraldumine ja kontsentratsioon ise tekitab uusi harusid — masinate tootmise, kivisöe kaevandamise jne. Igas tööstusharus, mis on muutunud nüüd rohkem spetsialiseerituks, kahaneb üha kapitalistide arv. See tähendab, et ühiskondlik side tootjate vahel järjest kõveneb, tootjad liituvad üheks tervikuks. Killustatud väiketootjaist teostas igaüks mitu operatsiooni korraga ja seepärast olid nad teistest võrdlemisi sõltumatud: kui näit. kodutööndaja külvas ise lina, ise ketras ja kudus — oli ta teistest peaaegu sõltumatu. Just selliste väikeste, killustatud kaubatootjate režiimi kohta (ja ainult selle kohta) oligi õige kõnekäänd: «igaüks enda eest, jumal aga kõigi eest», s. o. turu kõikumiste anarhia. Hoopis teine on lugu kapitalismi tõttu saavutatud töö ühiskonnastamise puhul. Riiet tootev vabrikant sõltub ketrusvabrikandist; viimane — kapitalist-plantaatorist, kes külvab puuvilla, masinaehitustehase omanikust, sõekaevanduse omanikust jne. jne. Tulemuseks on see, et ükski kapitalist ei saa läbi ilma teisteta. On selge, et kõnekäänd «igaüks enda eest» ei ole säärasele režiimile enam kuidagi rakendatav: siin juba töötab igaüks kõigile ja kõik igaühele (ning jumalale ei jää kohta — ei pilvetaguse fantaasiana ega maapealse «kuldvasikana»). Režiimi iseloom muutub täiesti. Kui väikeste killustatud ettevõtete olemasolu režiimi ajal ühes neist töö jäi seisma, avaldas see oma mõju ainult väikesele osale ühiskonna liikmeist, ei tekitanud üldist segadust ega äratanud seepärast üldist tähelepanu, ei põhjustanud ühiskondlikku vahelesegamist asjasse. Kui aga selline tööseisak toimus suurkäitises, mis kuulub juba väga tugevasti spetsialiseerunud tööstusharru ja töötab seepärast peaaegu kogu ühiskonnale ja sõltub omakorda kogu ühiskonnast (võtan asja lihtsustamiseks juhtumi, kus ühiskonnastamine on jõudnud kulminatsioonipunkti)

— siis juba peab töö seisma jääma ühiskonna kõigis teistes ettevõtetes, sest need võivad saada tarvisminevaid saadusi ainult sellest ettevõttest — võivad realiseerida kõiki oma kaupu ainult siis, kui selle kaubad on saadaval. Kogu tootmine sulab seega ühte üheks ühiskondlikuks tootmisprotsessiks, sealjuures aga juhitakse iga tööstust eri kapitalisti poolt, olenedes tema meelevallast, andes ühiskondlikud tooted tema eraomandiks.

V. I. Lenin, «Mis on «rahvasõbrad» ja kuidas nad võitlevad sotsiaaldemokraatide vastu?» (1894). Teosed, 1. kd., lk. 153—154.

Iseendale tootmine muutub tootmiseks kogu ühiskonnale ja mida kõrgemale on arenenud kapitalism, seda tugevamaks läheb vastuolu selle tootmise kollektiivse iseloomu ja omastamise individuaalse iseloomu vahel.

V. I. Lenin, «Kapitalismi arenemine Venemaal» (1896—1899). Teosed, 3. kd., lk. 502.

6. PALK KAPITALISMI TINGIMUSTES

PALGA OLEMUS

Kodanliku ühiskonna pinnal esineb töölise palk töö hinnana, teatud rahahulgana, mis makstakse teatud tööhulga eest. Sealjuures räägitakse töö väärtusest ja nimetatakse selle rahalist väljendust töö vajalikuks ehk loomulikuks hinnaks. Teiselt poolt räägitakse töö turuhindadest, s. o. neist hindadest, mis kõiguvad töö vajalikust hinnast üles- või allapoole.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 462.

...Palga vorm kaotab igasugused jäljed tööpäeva jaotusest vajalikuks tööks ja lisatööks, tasuliseks ja tasuta tööks. Kogu töö esineb tasulise tööna. Teoorjuslikus töös erineb teoorja poolt iseendale tehtav töö ruumiliselt ja ajaliselt, selgesti tajutavalt tema sunniviisilisest tööst mõisnikule. Orjatöös aga isegi see osa tööpäevast, mille vältel ori katab ainult omaenda elatusvahendite väärtuse, kus ta seega tegelikult töötab iseendale, esineb peremehele tehtava tööna. Kogu tema töö esineb tasuta tööna. Palgatöös, vastupidi, esineb isegi lisatöö ehk tasuta töö tasulise tööna. Seal varjab omandisuhe orja töötamist iseendale, siin varjab rahasuhe palgatöölise muidutöötamist.

Sellepärast on arusaadav, kuivõrd otsustava tähtsusega on tööjõu väärtuse ning hinna muundumine palgavormiks ehk töö enese väärtuseks ning hinnaks. Sellel avaldumisvormil, mis teeb nähtamatuks tegeliku vahekorra ja toob esile selle otsese vastandi, põhi-

nevadki kõik tööline kui ka kapitalisti õiguslikud arusaamised, kõik kapitalistliku tootmisviisi müstifikatsioonid, kõik tema poolt tekitatavad vabaduse illusioonid, kõik vulgaarmajandusteaduse apologeetilised riukad.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 466.

Et tööd saaks müüa turul kui kaupa, peaks ta muidugi enne müümist olemas olema. Kui aga tööline saaks anda oma tööle iseseisva olemasolu, siis müüks ta kaupa, mitte aga tööd.

Kuid ka sõltumatult neist vastuoludest raha, s. o. asjastatud töö, otsene vahetus elava töö vastu kas hävitaks väärtusseaduse, mis areneb vabalt just kapitalistliku tootmise alusel, või hävitaks kapitalistliku tootmise enese, mis põhineb just palgatööl. Oletame näiteks, et 12 tunni pikkune tööpäev väljendub 6 š. suuruses rahalises väärtuses. Emb-kumb: kas vahetatakse ekvivalente, ja siis saab tööline oma kaheteisttunnilise töö eest 6 š. Tema töö hind oleks võrdne tema produkti hinnaga. Sel juhul ei toodaks ta oma töö ostjale mingit lisaväärtust, need 6 š. ei muutuks kapitaliks ja kapitalistliku tootmise põhialus kaoks; kuid just sellel põhialusel müübki tööline oma tööd ja just sellel põhialusel ongi tema töö palgatöö. Või saab tööline 12 tunni eest vähem kui 6 š., s. o. vähem kui 12 tundi tööd. Kaksteist tundi tööd vahetatakse 10, 6 jne. tunni töö vastu. See ebavõrdsete suuruste võrrutamine mitte ainult teeb võimatuks väärtuse määramise. Niisugust iseend tühistavat vastuolu ei saa üldsegi seadusena sõnastada ega formuleerida.

Ei aita seegi, kui suurema tööhulga vahetamist väiksema vastu katsutakse tuletada vormi erinevusest, s. o. sellest, et ühel juhul on tegemist asjastatud tööga, teisel juhul aga elava tööga. See on seda mõttetum, et kauba väärtust ei määrata temas tegelikult asjastatud, vaid tema tootmiseks vajaliku elava töö hulgaga. Oletame, et kaup väljendab 6 töötundi. Kui tehakse leiutusi, millede tõttu saab selle kauba toota 3 tunniga, siis langeb juba toodetud kauba väärtus samuti poole võrra. See kaup väljendab nüüd ainult 3 tundi vajalikku ühiskondlikku tööd senise 6 tunni asemel. Niisiis, kauba väärtuse suuruse määrab kauba tootmiseks vajaliku töö hulk, mitte aga töö esemlik vorm.

Tegelikult ei astu rahaomanikule kaubaturul otseselt vastu töö, vaid tööline. Kaup, mida tööline müüb, on tema tööjõud. Niipea kui töölise töö tõepoolest algab, ei kuulu see enam töölisele ja ta ei saa seda järelikult enam müüa. Töö on väärtuste substants ja immanentne mõõt, kuid temal endal väärtust ei ole.

Väljenduses: «töö väärtus» on väärtuse mõiste mitte ainult täiesti kadunud, vaid ka oma vastandiks muutunud. See on imaginaarne väljendus, just nagu näiteks maa väärtus. Säärased imaginaarsed väljendused tekivad aga tootmissuhetest enestest. Nad

on oluliste suhete avaldumisvormide kategooriad. Kõigil teadustel, välja arvatud poliitiline ökonoomia, on üsna hästi teada, et asjad avalduvad tihtilugu moonutatud kujul.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 462—464.

PALGA VORMID

Palk ise esineb omakorda väga mitmesugustes vormides, kuid seda pole näha majandusteaduse käsiraamatuist, mis oma toore huviga asja ainelise külje vastu jätavad hooletusse kõik vormilised vahetegemised. Kõikide nende vormide uurimine kuulub aga erilisse õpetusse palgatöö kohta ja järelikult ei kuulu käesoleva teose ülesannete hulka. Ometi tuleb siin lühidalt vaadelda kaht domineerivat põhivormi.

Nagu me mäletame, müüakse tööjõudu alati teatavaks ajavahemikuks. Selleks muundunud vormiks, milles vahetult väljendub tööjõu päevane väärtus, nädalane väärtus jne., on järelikult «ajapalga» vorm, näiteks päevapalk jne . . .

Rahasumma *, mille tööline saab oma päevatöö, nädalatöö jne. eest, on tema nominaalpalga, s. o, väärtuseliselt väljendatud palga summa. Selge on aga see, et vastavalt tööpäeva pikkusele, s. o. töölise poolt iga päev antavale tööhulgale, võib üks ja seesama päevapalk, nädalapalk jne. kujutada enesest väga mitmesugust tööhinda, s. o. väga mitmesuguseid rahasummasid ühe ja sellesama tööhulga eest. Seega peab ajapalga puhul jällegi vahet tegema palga kogusumma, näiteks päevapalga, nädalapalga jne., ning tööhinna vahel.

Sealsamas, lk. 469—470.

Üldine seadus aga on järgmine: kui päevane, nädalane jne. tööhulk on antud, siis sõltub päeva- või nädalapalk tööhinnast, mis omakorda muutub kas koos tööjõu väärtuse muutumisega või koos tööjõu hinna kõrvalekaldumistega tööjõu väärtusest. Seevastu, kui antud on tööhind, siis sõltub päeva- või nädalapalk päevasest või nädalasest tööhulgast.

Sealsamas, lk. 471.

Tükipalk pole muud kui ajapalga muundunud vorm, nii nagu ajapalk on tööjõu väärtuse või hinna muundunud vorm.

Tükipalga puhul näib asi esimesel pilgul nii, nagu ei olekski töölise poolt müüdav tarbimisväärtus tema tööjõu funktsioon, elav töö, vaid juba produktis asjastatud töö, ja nagu ei määratakski

* Siin eeldatakse igal pool, et raha enese väärtus on püsiv.

selle töö hinda murruga $\frac{\text{tööjõu päevane väärtus}}{\text{antud tundide arvuga tööpäev}}$, nagu ajapalga puhul, vaid tootja teovõimega.

K. Marx, Kapital, I kd., lk. 476.

Tükipalga vorm on niisama irratsionaalne kui ajapalga vorm. Näiteks kaks tükki kaupa, maha arvatud neile kulutatud tootmisvahendite väärtus, kujutavad enesest ühe töötunni produkti ja on väärt 6 p., tööline aga saab nende eest ainult 3 p. suuruse hinna. Tegelikult ei väljenda tükipalk otseselt mingisugust väärtussuhet. Siin ei mõõdeta tüki väärtust temas kehastunud tööajaga, vaid ümberpöördult: töölise poolt kulutatud tööd mõõdetakse tema poolt toodetud tükkide arvuga. Ajapalga puhul mõõdetakse tööd vahetult töö kestusega, tükipalga puhul aga produktide hulgaga, milles teatud kestusega töö on kondenseerunud. Tööaja enese hinda määratakse lõpuks võrrandiga: päevatöö väärtus = tööjõu päevase väärtusega. Niisiis, tükipalk on ainult ajapalga modifitseeritud vorm.

Vaadelgem nüüd pisut lähemalt tükipalga iseloomulikke iseärasusi.

Töö kvaliteeti kontrollitakse siin produkti enesega, sest tükipalk makstakse ainult siis täielikult välja, kui produkt on keskmise headusega. Tükipalk on selles suhtes palgast kinnipidamiste ja kapitalistliku kelmuse kõige rikkalikum allikas.

Ta annab kapitalistile täiesti kindla mõõdu töö intensiivsuse mõõtmiseks. Ühiskondlikult vajalikuks tööajaks peetakse ja sellisena tasutakse ainult niisugust tööaega, mis kehastub eelnevalt kindlaksmääratud ja kogemuste varal fikseeritud kaubahulgas. Sellepärast nimetataksegi suuremais Londoni rätsepatöökodades teatud töötükki, näiteks vesti jne., tunniks, pooleks tunniks jne., arvestades 6 p. tunni eest. Praktikast on teada, kui suur on ühe tunni keskmine produkt. Moe muutumisel, paranduste tegemisel jne. tekib ettevõtja ja töölise vahel vaidlus selle üle, kas teatav töötükk võrdub ühe tunniga jne., kuni kogemused otsustavad siingi. Sama lugu on Londoni mööblitöökodades jne. Kui töölisel puudub keskmine töövõime, s. o. kui ta ei suuda anda teatavat päevatöö miinimumi, siis ta vallandatakse.

Kuna töö kvaliteeti ja intensiivsust kontrollitakse siin palgavormi enese kaudu, siis saab töö järelevalve suuremalt osalt ülearuseks. Tükipalk on sellepärast põhialuseks nii varemkirjeldatud kaasaegsele kodutööle kui ka hierarhiliselt liigendatud ekspluateerimis- ja rõhumissüsteemile. Viimasel on kaks põhivormi. Ühelt poolt hõlbustab tükipalk parasiitide pugemist kapitalisti ja palgatöölise vahele, töö edasimüümist vahetalitajate poolt (subletting of labour). Vahetalitajate kasum tuleb eranditult diferentsist kapitalisti poolt makstava tööhinna ja hinna selle osa vahel, mis vahetalitajad töölisele tegelikult annavad. Inglismaal nimetatakse seda

süsteemi iseloomustavalt «Sweating system» (higi väljapressimise süsteemiks). Teiselt poolt lubab tükipalk kapitalistil sõlmida vanemtööliseg a — manufaktuuris grupivanemaga, kaevandustes söeraiujaga jne., vabrikus päris masinatööliseg a — lepingu nii ja nii suure tasu kohta iga tüki eest, niisuguse hinnaga, millega vanemtööline ise võtab enda peale oma abitööliste värbamise ja neile palga maksmise. Tööliste ekspluateerimist kapitali poolt teostatakse siin selle kaudu, et tööline ekspluateerib töölist.

Kui on tegemist tükipalgaga, siis on tööline muidugi isiklikult huvitatud sellest, et pingutada oma tööjõudu võimalikult intensiivselt, mis omakorda hõlbustab kapitalistil intensiivsuse normaaltaseme tõstmist. Tööline on isiklikult huvitatud ka tööpäeva pikendamisest, sest koos sellega tõuseb tema päeva- või nädalapalk. See kutsub esile reaktsiooni, mida kirjeldati juba ajapalga puhul, rääkimata sellest, et tööpäeva pikendamine iseenesestki tähendab tööhinna langust isegi siis, kui tükipalk jääb muutumata.

Ajapalga puhul valitseb väheste eranditega võrdne palk ühtede ja nendesamade funktsioonide eest, tükipalga puhul aga mõõdetakse tööaja hinda küll teatava kindla produktihulgaga, kuid päeva- või nädalapalk ometi muutub vastavalt individuaalsetele erinevustele tööliste vahel, kelledest üks valmistab antud aja jooksul ainult miinimumi produkti, teine valmistab keskmise hulga ja kolmas üle keskmise. Niisiis töölise tegelik tulu on siin väga kõikuv, vastavalt erinevustele individuaalsete tööliste oskuses, jõus, energias, vastupidavuses jne. See muidugi ei muuda sugugi üldist vahekorda kapitali ja palgatöö vahel. Esiteks tasakaalustuvad individuaalsed erinevused, kui me võtame kogu töökoja tervikuna, nii et töökoda annab teatud tööaja jooksul keskmise produktihulga ja nii et makstud palkade kogusumma on antud tootmisharu keskmiseks palgaks. Teiseks jääb proportsioon palga ja lisaväärtuse vahel muutumatuks, sest üksiku töölise individuaalpalgale vastab tema poolt individuaalselt toodetud lisaväärtuse mass. Tükipalk, laiendades individuaalset tegevusvälja, ühtlasi soodustab ühelt poolt tööliste individuaalsuse ja vabadusetunde, iseseisvuse ning enesekontrolli arenemist, teiselt poolt aga tekitab nende omavahelist vastastikust konkurentsi. Tükipalgal on seepärast tendents, tõstes individuaalseid palku üle keskmise taseme, alandada seda taset ennast . . .

Seniöeldust järeldub, et tükipalk on kapitalistlikule tootmisviisile kõige vastavam palgavorm.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 477—481.

. . . Nominaalpalk ei lange seega ühte reaalpalgaga, s. o. kaupade hulgaga, mida tegelikult vahetuses palga vastu antakse.

K. Marx, «Palgatöö ja kapital» (1847). K. *Marx* ja *F. Engels*, Valitud teosed, I kd., lk. 69.

... Kapitalistliku tootmise üldine tendents viib mitte palga keskmise taseme tõusule, vaid selle langemisele, s. t. surub *töö väärtuse* * suuremal või vähemal määral alla kuni selle *minimaalse piirini*. Aga kui *asjade seisukorral* on kaasaegse süsteemi tingimustes selline tendents, siis kas see tähendab, et töölisklass peab loobuma võitlusest kapitali vägivallategude vastu ja lõpetama oma katsed kasutada juhuslikke soodsaid võimalusi oma olukorra ajutiseks parandamiseks? Kui töölised nõnda talitaksid, siis degenereeruksid nad laostunud, õnnetute inimeste ükskõikseks massiks, keda enam miski ei suuda päästa. Ma arvan, et olen tõestanud, et tööliste võitlus palga taseme eest on lahutamatult seotud kogu palgatöö süsteemiga, et tööliste jõupingutused palka tõsta on 99 juhul 100 hulgast ainult pingutused, mille eesmärgiks on säilitada olemasolevat töö väärtust, ja et vajadus võidelda kapitalistidega töö hinna pärast on tingitud tööliste olukorrast, mis sunnib neid müüma iseend kaubana. Kui töölised oma igapäevastes kokkupõrgetes kapitaliga annaksid aralt järele, siis kaotaksid nad kahtlemata võime alustada ükskõik missugust laiemat liikumist.

Samal ajal, ning täiesti sõltumatult üldisest orjusest, mis on palgatöösüsteemiga seotud, ei tohi töölisklass selle igapäevase võitluse lõpptulemusi ülehinnata. Ta ei tohi unustada, et selles igapäevases võitluses võitleb ta ainult tagajärgede vastu, mitte aga neid tagajärgi esilekutsuvate põhjuste vastu; et ta ainult pidurdab enda olukorda halvendavat tendentsi, kuid ei muuda selle tendentsi suunda; et ta võtab kasutusele ainult palliatiivseid vahendeid, kuid ei ravi haigust välja. Sellepärast ei tohi töölised piirduda üksnes nende paratamatute partisanilahingutega, mis kapitali lakkamatutest vägivallategudest või turu kõikumistest vahetpidamata tekivad. Nad peavad aru saama, et kaasaegne süsteem kogu selle viletsusega, mida ta nende jaoks kaasa toob, loob samaaegselt need *materiaalsed tingimused* ja *ühiskondlikud vormid*, mis on vajalikud ühiskonna majanduslikuks ümberkujundamiseks. *Konservatiivse* juhtlause: *«Õiglane päevapalk õiglase päevatöö eest»* asemel peavad töölised oma lipule kirjutama *revolutsioonilise* loosungi: *«Maha palgatöösüsteem!»*

K. Marx, «Palk, hind ja kasum» (1865). *K. Marx* ja *F. Engels*, Valitud teosed, Tallinn, 1957, I kd., lk. 351—352.

Kapitalismimaid vapustavad alaliselt klassilahingud. Suure ulatuse võtavad töölisklassi võitlusaktsioonid oma majanduslike ja poliitiliste huvide kaitseks. Töölisklass, töörahvas on korduvalt loonud ohu kodanluse klassivõimule.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 33.

* Jutt on tööjõu väärtusest. — *Toim.*

Kodanluse prohvetid ennustasid «klassirahu» ajastu saabumist. Nad kinnitasid, et klassilahingute ajad on läinud minevikku ja et marksismi teooria olevat meie päevil üldse vananenud. Elu on sellised ennustused halastamatult välja naernud. Töörahva streigivõitlus kasvab järjekindlalt. Üksnes 1960. aastal võttis streigivõitlusest osa üle 53 miljoni inimese. Jäädavalt lähevad töölisliikumise ajalukku prantsuse ja itaalia töötajate massilised väljaastumised, belgia tööliste streik, ameerika metallurgide pikaajaline streik, millest võttis osa üle viiesaja tuhande inimese, inglise masinaehitajate streik. Korduvalt on oma võitlusjõudu näidanud jaapani proletariaat.

Viimastel aastatel on maailma areenile astunud uued töölisklassi väesalgad. Aasia, Ladina-Ameerika ja Aafrika maades on üle 100 miljoni töölise ja teenistuja, ligi 40 protsenti kogu mittesotsialistliku maailma palgatööliste armeest. Noor töölisklass astub järjest selgemini välja kui revolutsiooniline jõud.

Kapitalimaade töörahva võitlus oma majanduslike ja sotsiaalsete õiguste eest muutub järjest teravamaks. Tavaliselt ei seisa ju nüüd nende vastas killustatud ettevõtjad, vaid võimsd monopolid, kelle poolel on pealegi kogu riigi jõud. Töörahva väljaastumised omandavad järjest sagedamini poliitilise iseloomu. 1960. aastal võttis poliitilistest streikidest osa üle neljakümne miljoni inimese ehk ligikaudu 73 protsenti streikijate üldarvust. Töölisklassi ja rahvahulkade võimsate väljaastumiste tulemusena langesid 1960. aastal Jaapani, Itaalia ja Belgia valitsus. Prantsuse töötajad, kes on ühinenud töölisklassi ümber, ajasid nurja militaristide ja ultrareaktsionääride katsed seada sellel maal sisse fašistlik režiim.

Sotsiaalset olukorda, mis möödunud viie aasta jooksul on suurtes kapitalistlikes maades välja kujunenud, iseloomustab ka talurahvaliikumise kasv. Prantsusmaal, Itaalias, Lääne-Saksamaal ja teistes maades toob monopolide ülevõim kaasa talurahva laostumise. Talurahvas hakkab seal monopolismivastasest võitlusest järjest aktiivsemalt osa võtma.

Viimaste aastate kogemused on uuesti kinnitanud, et kõik töörahva edusammud on olnud ühise tegevuse tulemus.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 22.

III. KAPITALI AKUMULATSIOON JA PROLETARIAADI OLUKORRA HALVENEMINE

1. KAPITALI AKUMULATSIOON JA TÖÖTUTE ARMEE TEKKIMINE

TAASTOOTMINE JA KAPITALI AKUMULATSIOON

Tootmise tingimused on ühtlasi taastootmise tingimused. Ükski ühiskond ei saa pidevalt toota, s. o. taastoota, kui ta pidevalt ei muuda üht osa oma produktist uuesti tootmisvahenditeks või uustootmise elementideks. Muudel võrdsetel tingimustel saab ta ainult siis oma rikkust samal tasemel taastoota või hoida, kui ta asendab näiteks aasta jooksul tarbitud tootmisvahendid, s. o. töövahendid, toormaterjalid ja abimaterjalid, niisama suure hulga uute eksemplaridega in natura [natuuras], mis eraldatakse aastasest produktide massist ja uuesti lähevad tootmisprotsessi. Niisiis aastaprodukti teatud hulk kuulub tootmisele. Kuna see produktihulk on algusest peale määratud tootlikuks tarbimiseks, eksisteerib ta enamasti niisugustes naturaalvormides, mis iseenesest lülitavad välja individuaalse tarbimise.

Kui tootmisel on kapitalistlik vorm, siis on sama vorm ka taastootmisel. Nagu tööprotsess esineb kapitalistlikus tootmisviisis ainult väärtuskasvu protsessi vahendina, nii esineb taastootmine ainult vahendina selleks, et kapitali näol, s. o. kasvava väärtuse näol taastoota avansseeritud väärtust. Iseloomulik roll, mida kapitalist majanduses mängib, langeb antud isikule ainult selle tõttu, et tema raha vahetpidamata funktsioneerib kapitalina. Näiteks, kui 100 naelsterlingi suurune avansseeritud rahasumma on sel aastal muundunud kapitaliks ning tootnud 20 naelsterlingi suuruse lisaväärtuse, siis peab see raha kordama seda operatsiooni järgmisel aastal jne. Kapitaliväärtuse perioodilise juurdekasvuna ehk funktsioneeriva kapitali perioodilise viljana omandab lisaväärtus kapitalist tekkiva tulu vormi.

Kui see tulu on kapitalistile ainult tarbimisfondiks, s. o. kui see tarvitatakse ära niisama perioodiliselt kui saadaksegi, siis toimub,

muudel võrdsetel tingimustel, lihtne taastootmine. Kuigi viimane on ainult tootmisprotsessi lihtne kordumine samas ulatuses, annab see lihtne kordumine ning pidevus sellele protsessile teatavaid uusi iseloomulikke jooni, või pigemini kõrvaldab mõningaid jooni, mis näivad iseloomustavat teda ainult kui üksikut akti.

Tootmisprotsessi lähtepunktiks on tööjõu ost kindlaks ajaks, ja see lähtepunkt kordub järjest uuesti, niipea kui lõpeb tähtaeg, milliseks töö müüdi, ja kui ühes sellega lõpeb teatav tootmisperiood: nädal, kuu jne. Töölisele makstakse aga alles pärast seda, kui tema tööjõud on olnud tegev ja on kaupade näol realiseerinud nii omaenese väärtuse kui ka lisaväärtuse. Tööline on järelikult tootnud nii lisaväärtuse, mida me esialgu käsitleme ainult kapitalisti tarbimisfondina, kui ka omaenda tasufondi, s. o. muutuvkapitali, — ta on tootnud nad enne, kui muutuvkapital on palgana tema kätte tagasi tulnud, ja tal on tööd ainult nii kaua, kui ta seda fondi vahetpidamata taastoodab. Sellest tulebki kuueteistkümnendas peatükis «II» all meie poolt mainitud majandusteadlaste valem, mis kujutab palka kui osasaamist produktist enesest. See, mis töölise kätte palga vormis pidevalt tagasi tuleb, on osa produktist, mida tema ise pidevalt taastoodab. Kapitalist maksab talle kaubaväärtuse igatahes rahas. See raha aga on ainult tööprodukti muundunud vorm. Sel ajal kui tööline muudab oma tootmisvahendeid produktiks, muutub osa tema varemast produktist uuesti rahaks. Tema töö möödunud nädalal või eelmisel poolaastal ongi see, millega makstakse tema tänase töö eest või tema töö eest tuleval poolaastal. Illusioon, mida tekitab rahavorm, kaob, niipea kui üksiku kapitalisti ja üksiku töölise asemel hakatakse vaatlema kapitalistide klassi ja töölisklassi. Rahavormis annab kapitalistide klass töölisklassile pidevalt tšekke teatava osa produkti saamiseks, mis töölised on tootnud ja kapitalistid on omastanud. Tööline annab neid tšekke niisama pidevalt kapitalistide klassile tagasi ja saab talt niiviisi endale osakslangeva osa omaenda produktist. Produkti kaubavorm ja kauba rahavorm maskeerivad seda transaktsiooni.

Muutuvkapital on järelikult ainult elatusvahendite fondi või töötondi eriline ajalooline avaldumisvorm; seda fondi vajab tööline oma elu alalhoidmiseks ning taastootmiseks ja seda peab ta kõikide ühiskondliku tootmise süsteemide tingimustes alati ise tootma ja taastootma. Kui töötond tuleb pidevalt töölise kätte tema töö eest antavate maksevahendite vormis, siis on see nii ainult sellepärast, et töölise oma produkt pidevalt eemaldub temast kapitali vormis. Kuid see töötondi avaldumisvorm ei muuda seda fakti, et kapitalist avansseerib töölisele tema oma asjastatud tööd ...

Kapitalisti omaenese fondist avansseeritud väärtuse iseloomu kaotab muutuvkapital igatahes ainult siis, kui me vaatleme kapitalistlikku tootmisprotsessi ta pideva uuenemise käigus.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 491—494.

Üldiselt: avansseeritud kapitaliväärtus, jagatud iga aasta äratarvitatava lisaväärtusega, annab aastate või taastootmisperioodide arvu, millede möödumisel esialgselt avansseeritud kapital on kapitalisti poolt ära tarvitatud ja järelikult kadunud. Kapitalisti kujutlus, nagu tarbiks ta võõra tasuta töö produkti, lisaväärtust, ja jätaks puutumata esialgse kapitaliväärtuse, ei saa selles tõsiasjas absoluutselt midagi muuta. Teatava aastate arvu möödumisel on temale kuuluv kapitaliväärtus võrdne lisaväärtuse summaga, mis ta sama aastate arvu jooksul omastas mingit ekvivalenti andmata, ja tema poolt tarbitud väärtuse summa on võrdne esialgse kapitaliväärtusega. Tõsi küll, tema kätte on jäänud kapital, mille suurus ei ole muutunud ja millest üks osa, hooned, masinad jne., oli olemas juba siis, kui ta oma ettevõtte käiku laskis. Kuid siin on jutt kapitali väärtusest, mitte aga ta materiaalsetest koostisosadest. Kui keegi on raisanud kogu oma varanduse, tehes võlgasid, mis võrduvad selle varanduse väärtusega, siis kujutabki kogu tema varandus enesest vaid tema võlgade kogusummat. Samuti ka siis, kui kapitalist on tarbinud oma avansseeritud kapitali ekvivalendi; selle kapitali väärtus kujutab siis enesest vaid tema poolt tasuta omastatud lisaväärtuse kogusummat. Tema vanast kapitalist ei ole enam olemas ühtki väärtuse aatomit.

Niisiis, juba ainult tootmisprotsessi pidevus või lihtne taastootmine, jättes täiesti kõrvale igasuguse akumulatsiooni, muudab paratamatult iga kapitali lühema või pikema perioodi järel akumuleeritud kapitaliks ehk kapitaliseeritud lisaväärtuseks. Isegi siis, kui kapital oli tootmisprotsessi astudes kapitali kasutaja isikliku tööga teenitud omand, muutub ta siiski varem või hiljem ekvivalendita omastatud väärtuseks ehk võõra tasuta töö materialisatsiooniks, — kas rahavormis või teisiti.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 494.

... Kapitalistlik tootmisprotsess taastoodab juba oma käigu enesega tööjõu eraldumist töötingimustest. Sellega taastoodab ja jäädvustab ta töölise ekspluateerimise tingimusi. Ta alatasa sunnib töölist müüma oma tööjõudu, et elada, ja alatasa võimaldab kapitalistil osta seda tööjõudu, et rikastuda. See pole enam juhus, mis kapitalisti ja töölist kaubaturul ostjana ja müüjana teineteise vastu seab. See on protsessi enese raudne käik, mis järjest uuesti paiskab töölise kui oma tööjõu müüja kaubaturule tagasi ja järjest uuesti muudab tema oma produkti kapitalisti käes olevaks ostuvahendiks. Tegelikult kuulub tööline kapitalile veel enne, kui ta end kapitalistile müüb. Tema majanduslik sõltuvus on ühtlasi tingitud ja varjatud tema enesemüügi perioodilisest kordumisest, tema individuaalsete palkajate-peremeeste vahetusest ja töö turuhindade kõikumisest.

Niisiis, kapitalistlik tootmisprotsess, vaadeldud üldises seoses

ehk taastootmisprotsessina, toodab mitte ainult kaupu, mitte ainult lisaväärtust, vaid toodab ja taastoodab kapitalistlikku vahekorda ennast, — ühel poolel kapitalisti, teisel poolel palgatöölist.

K. Marx, Kapital, I kd., lk. 501—502.

Varem me uurisime, kuidas lisaväärtus tekib kapitalist, nüüd tuleb meil uurida, kuidas kapital tekib lisaväärtusest. Lisaväärtuse kasutamist kapitalina ehk lisaväärtuse tagasimuundumist kapitaliks nimetatakse kapitali akumulatsiooniks ...

Aastatoodang peab kõigepealt andma kõik esemed (tarbimisväärtused), mis peavad asendama aasta jooksul tarbitud kapitali asjalisi koostisosi. Kui need on maha arvatud, siis jääb netoprodukt ehk lisaprodukt, milles sisaldub lisaväärtus. Millest koosneb aga see lisaprodukt? Kas vahest kapitalistide klassi vajaduste ja tujude rahuldamiseks määratud esemetest, mis järelikult moodustavad selle klassi tarbimisfondi? Kui see oleks kõik, siis prassitaks lisaväärtus viimse krossini läbi ja meil oleks tegemist vaid lihtsa taastootmisega.

Selleks et akumuleerida, tuleb osa lisaprodukti kapitaliks muuta. Kuid imesid tegemata saab muuta kapitaliks ainult niisuguseid asju, mida saab kasutada tööprotsessis, s. o. tootmisvahendeid, ja peale selle asju, milledega tööline saab hoida alal oma elu, s. o. elatusvahendeid. Osa aastasest lisatööst peab järelikult olema kasutatud täiendavate tootmis- ja elatusvahendite valmistamiseks, mis moodustaksid ülejäägi võrreldes avansseeritud kapitali asendamiseks vajaliku hulgaga. Ühe sõnaga, lisaväärtust saab ainult sellepärast kapitaliks muuta, et lisaprodukt, mille väärtuseks lisaväärtus on, juba sisaldabki uue kapitali asjalisi koostisosi *.

Kuid selleks, et sundida neid koostisosi tegelikult funktsioneerima kapitalina, vajab kapitalistide klass täiendavat tööd. Kui ei saa ekstensiivselt või intensiivselt tõsta juba töölolevate tööliste ekspluateerimist, siis tuleb kasutusele võtta täiendavad tööjõud. Sellegi eest on kapitalistliku tootmise mehhanism juba hoolitsenud, sest ta taastoodab töölisklassi kui palgast sõltuvat klassi, kelle harilikust palgast piisab mitte ainult tema elu alalhoidmiseks, vaid ka paljunemiseks. Töölisklass ise annab kapitalile igal aastal neid täiendavaid tööjõude mitmesuguses vanuse astmes, nii et kapitalil tarvitseb ainult ühendada nad täiendavate tootmisvahenditega, mida aastatoodang juba sisaldab, — ja lisaväärtuse muundumine

---

* Me jätame siin kõrvale väliskaubanduse, mille kaudu natsioon võib muuta luksuskaupu tootmis- ja elatusvahenditeks ja ümberpöördult. Et vaadelda uurimisobjekti puhtal kujul, vabana segavaist kõrvalistest asjaoludest, peame siin käsitlema kogu kaubandusmaailma kui ühtainust natsiooni ja eeldama, et kapitalistlik tootmine on kõikjal juurdunud ja vallutanud kõik tööstusharud.

kapitaliks ongi valmis. Konkreetselt vaadelduna tähendab akumulatsioon kapitali taastootmist laienevas mastaabis.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 503—505.

Kõige erinevamais ühiskondlik-majanduslikes formatsioonides leiab aset mitte ainult lihtne taastootmine, vaid ka taastootmine laiendatud mastaabis, kuigi viimane ei toimu alati ühesuguses ulatuses. Toodetakse ja tarbitakse progresseeruvalt järjest enam, järelikult muudetakse tootmisvahenditeks suuremat hulka produkti. See protsess ei kujuta enesest aga kapitali akumulatsiooni ja seepärast ka mitte kapitalisti funktsiooni senikaua, kui töölise tootmisvahendid, seega ka töölise produkt ja tema elatusvahendid, ei ole talle veel vastandatud kapitali vormis.

Sealsamas, lk. 519.

TEGURID, MIS AVALDAVAD MÕJU KAPITALI AKUMULATSIOONILE

Osa lisaväärtust tarbitakse kapitalisti poolt tuluna, teist osa kasutatakse kapitalina ehk akumuleeritakse.

Kui lisaväärtuse mass on antud, siis on üks neist osadest seda suurem, mida väiksem on teine osa. Akumulatsiooni suuruse määrab muudel võrdsetel tingimustel suhe, milles see jaotus toimub. Seda jaotust teostab aga lisaväärtuse omanik, kapitalist. See on järelikult tema tahte akt. Rääkides tema poolt võetava andami sellest osast, mida ta akumuleerib, öeldakse, et ta hoiab seda kokku, sest et ta seda ära ei söö, s. o. et ta täidab kapitalistina oma funktsiooni, eneserikastamise funktsiooni.

Sealsamas, lk. 513—514.

Eeldades, et suhe, milles lisaväärtus jaguneb kapitaliks ja tuluks, on antud, oleneb akumuleeritud kapitali suurus ilmselt lisaväärtuse absoluutsest suurusest. Oletame, et kapitaliseeritakse 80% ja süüakse ära 20%; akumuleeritud kapital on siis 2400 naelsterlingit või 1200 naelsterlingit, olenevalt sellest, kas lisaväärtuse üldsumma on 3000 või 1500 naelsterlingit. Akumulatsiooni suuruse määramisest võtavad järelikult osa kõik need asjaolud, mis määravad lisaväärtuse massi. Me võtame nad siinkohal veel kord kokku, kuid ainult sedavõrd, kuivõrd nad annavad uusi seisukohti akumulatsiooni suhtes.

Meil on meeles, et lisaväärtuse norm sõltub kõigepealt tööjõu ekspluateerimise astmest. Poliitiline ökonoomia hindab seda asjaolu nii kõrgelt, et ta mõnikord samastab akumulatsiooni kiirendatud kasvu töö tootliku jõu suurenemise tõttu akumulatsiooni kiirendatud kasvuga töölise suurema ekspluateerimise tõttu. Selle

raamatu osades, mis käivad lisaväärtuse tootmise kohta, on alati eeldatud, et palk on vähemalt võrdne tööjõu väärtusega. Kuid palga vägivaldne allasurumine tööjõu väärtusest madalamale etendab praktikas nii tähtsat osa, et sellest ei saa mööda minna momendikski peatumata. Teatavais piirides ta tegelikult muudab töölise vajaliku tarbimisfondi kapitali akumuleerimise fondiks.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 520—521.

Kapitali akumuleerimise ... tähtis tegur on ühiskondliku töö tootlikkuse tase.

Töö tootliku jõu kasvuga kasvab produktide mass, milles väljendub teatav kindel väärtus ja järelikult ka antud suurusega lisaväärtus. Muutumatu või isegi langeva lisaväärtuse normi puhul, kui viimane ainult langeb töö tootliku jõu tõusust aeglasemalt, kasvab lisaprodukti mass. Sellepärast, kui lisaprodukti jagunemine tuluks ja täiendavaks kapitaliks on endine, võib kapitalisti tarbimine kasvada, vähendamata akumulatsioonifondi. Akumulatsioonifondi suhteline suurus võib kasvada isegi tarbimisfondi kulul, kuna samal ajal kaupade odavnemine annab kapitalisti käsutusse niisama palju või isegi rohkem tarbimisvahendeid kui enne. Kuid, nagu me nägime, töötootlikkuse kasvuga käib käsikäes töölise odavnemine, niisiis lisaväärtuse normi kasv, — isegi siis, kui reaalpalk tõuseb. Viimane ei tõuse kunagi proportsionaalselt töötootlikkusega. Niisiis, seesama muutuvkapitali väärtus paneb liikvele rohkem tööjõudu ja järelikult rohkem tööd. Seesama püsivkapitali väärtus väljendub suuremas hulgas tootmisvahendites, s. o. suuremas hulgas töövahendites, töömaterjalides ja abimaterjalides ning järelikult annab rohkem produktimoodustavaid ja väärtustmoodustavaid, s. o. tööd endasse imevaid elemente. Täiendava kapitali muutumatu või isegi väheneva väärtuse puhul toimub seega kiirendatud akumulatsioon. Toimub mitte ainult taastootmise mastaabi aineline laienemine, vaid lisaväärtuse tootmine kasvab kiiremini kui täiendava kapitali väärtus.

Sealsamas, lk. 525.

Tööjõu antud ekspluateerimisastme puhul määrab lisaväärtuse massi üheaegselt ekspluateeritavate tööliste arv; viimane aga vastab, kuigi varieeruvas proportsioonis, kapitali suurusele. Niisiis, mida enam kapital progresseeruva akumulatsiooni tõttu kasvab, seda enam kasvab ka tarbimisfondiks ja akumulatsioonifondiks jagunev väärtuse summa. Kapitalist võib seepärast luksuslikumalt elada ja ühtlasi rohkem «loobuda». Ja lõpuks töötavad kõik tootmise liikumapanevad vedrud seda energilisemalt, mida enam kasvab koos avansseeritud kapitali massiga tootmise mastaap.

Sealsamas, lk. 529.

Kapitali struktuuri tuleb mõista kahesuguses mõttes. Vaadates väärtuse seisukohast määrab kapitali struktuuri suhe, milles kapital jaguneb püsivkapitaliks ehk töövahendite väärtuseks ja muutuvkapitaliks ehk tööjõu väärtuseks, palkade kogusummaks. Tootmisprotsessis funktsioneeriva materjali seisukohast vaadates jaguneb iga kapital tootmisvahenditeks ja elavaks tööjõuks; selle struktuuri määrab suhe ühelt poolt rakendatavate tootmisvahendite ja teiselt poolt nende rakendamiseks vajaliku tööhulga vahel. Esimest struktuuri ma nimetan kapitali väärtuseliseks struktuuriks, teist struktuuri — kapitali tehniliseks struktuuriks. Mõlema vahel on olemas tihe vastastikune seos. Et väljendada seda vastastikust seost, nimetan kapitali väärtuselist struktuuri, kuivõrd see on määratud kapitali tehnilisest struktuurist ning peegeldab tehnilise struktuuri muutusi, kapitali orgaaniliseks struktuuriks. Igal pool, kus jutt on lihtsalt kapitali struktuurist, tuleb selle all alati mõista kapitali orgaanilist struktuuri.

Antud tootmisharusse paigutatud arvukad individuaalsed kapitalid on oma struktuurilt üksteisest enam või vähem erinevad. Nende individuaalsete struktuuride keskmine annab meile kogu selle tootmisharu kapitali struktuuri. Lõpuks, kõikide tootmisharude keskmiste struktuuride üldine keskmine annab meile antud maa ühiskondliku kapitali struktuuri, ja ainult viimasest ongi lõppkokkuvõttes jutt alljärgnevas käsitluses.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 532.

Töötootlikkuse suurenemine väljendub ... töö massi vähenemises võrreldes tootmisvahendite massiga, mida see töö liikuma paneb, s. o. tööprotsessi subjektiivse teguri suuruse vähenemises võrreldes tema objektiivsete teguritega.

See kapitali tehnilise struktuuri muutumine, see tootmisvahendite massi kasv võrreldes tööjõu massiga, mis neid tootmisvahendeid elustab, peegeldub kapitali väärtuselises struktuuris, kapitaliväärtuse püsiva koostisosa suurenemises tema muutuva koostisosa arvel. Oletame näiteks, et ühest teatavast kapitalist kulutati enne 50% tootmisvahenditeks ja 50% tööjõuks; hiljem, töötootlikkuse taseme tõusuga, hakati kulutama tootmisvahenditeks 80% ja tööjõuks 20% jne. See seadus, mille järgi kapitali püsiv osa kasvab progresseeruvalt, võrreldes kapitali muutuva osaga, leiab ... igal sammul kinnitust kaubahindade võrdlevas analüüsis, ükskõik, kas me võrdleme mitmesuguseid majanduslikke epohhe ühel ja sellelsamal natsioonil või mitmesuguseid natsioone ühel ja sellelsamal epohhil.

Sealsamas, lk. 541.

Kapitali akumulatsioon, mis esialgu esines ainult kapitali kvantitatiivse laienemisena, teostub, nagu nägime, kapitali struktuuri pidevas kvalitatiivses muutumises, kapitali püsiva osa pidevas suurenemises kapitali muutuva osa arvel... Kuna töönõudmist ei määra kogu kapitali, vaid tema muutuva koostisosa suurus, siis väheneb töönõudmine progresseeruvalt, koos kogu kapitali kasvuga, selle asemel et selle kasvuga proportsionaalselt suureneda, nagu me varem eeldasime. Töönõudmine langeb relatiivselt kogu kapitali suurusega võrreldes, ta langeb progressioonis, mis kiireneb sedamööda, kuidas kogu kapitali suurus kasvab. Koos kogu kapitali kasvuga kasvab küll ka tema muutuv koostisosa, s. o. temaga ühendatav tööjõud, kuid see kasvab järjest vähenevas proportsioonis. Ajavahemikud, milledes akumulatsioon toimib lihtsa tootmise laienemisena antud tehnilisel baasil, muutuvad järjest lühemaks. Kogu kapitali akumulatsioon, mis kiireneb kasvavas progressioonis, saab vajalikuks mitte ainult selleks, et võiks absorbeerida teatavat arvu täiendavaid töölisi ja isegi mitte ainult selleks, et hoolimata vana kapitali alalistest metamorfoosidest edasi kasutada juba funktsioneerivate tööliste tööd. Sellest kasvavast akumulatsioonist ja tsentralisatsioonist tulenevad omakorda uued muudatused kapitali struktuuris või kapitali muutuva osa uus kiirendatud vähenemine, võrreldes kapitali püsiva osaga. See kapitali muutuva osa relatiivne vähenemine, mis kiireneb sedamööda, kuidas kasvab kogu kapital, ja mille kiirenemine on suurem kui kogu kapitali kasvu kiirenemine, esineb teisest küljest niisugusel kujul, nagu oleks asi ümberpöördud ja nagu toimuks töölisrahvastiku absoluutne kasv kiiremini kui muutuvkapitali kasv, s. o. kiiremini kui selle rahvastiku töölerakendamiseks vajalike vahendite kasv. Kuid ometi toodab kapitalistlik akumulatsioon kogu aeg — ja sealjuures proportsionaalselt oma energiaga ning ulatusega — relatiivselt üleliigset, s. o. kapitali keskmiste kasvuvajaduste suhtes üleliigset, niisiis ülearust või täiendavat töölisrahvastikku... Niisiis, töölisrahvastik ise, tootes kapitali akumulatsiooni, toodab üha kasvavas ulatuses neid vahendeid, mis teevad teda ennast relatiivselt üleliigseks. See on kapitalistlikule tootmisviisile omane rahvastikuseadus, sest igal erilisel ajaloolisel tootmisviisil on tegelikult oma erilised, ajaloolise iseloomuga rahvastikuseadused. Abstraktne rahvastikuseadus on olemas ainult taimedele ja loomadele, niikaua kui inimene ajalooliselt vahele ei sega.

Kui aga liigne töölisrahvastik on akumulatsiooni, s. o. kapitalistlikul alusel areneva rikkuse paratamatu produkt, siis muutub see ülerahvastus omakorda kapitalistliku akumulatsiooni hoovaks ja koguni kapitalistliku tootmisviisi olemasolutingimuseks. Ta moodustab tööstusliku reservarmee, mida kapital saab käsutada ja

mis kuulub kapitalile niisama absoluutselt, nagu oleks kapital selle armee oma kulul üles kasvatanud. See armee annab kapitali muutuvaiks väärtuskasvu vajadusteks inimmaterjali, mis on alati valmis ja ekspluateerimiskõlvuline ega ole sõltuv rahvastiku tegeliku juurdekasvu piiridest. Akumulatsiooniga ja sellega kaasneva töö tootliku jõu arenemisega kasvab kapitali võime äkki laieneda; see võime kasvab mitte ainult sellepärast, et kasvab funktsioneeriva kapitali elastsus ja see absoluutne rikkus, millest kapital moodustab ainult teatava elastse osa; mitte ainult sellepärast, et krediit annab igal erilisel ergutusel sedamaid tootmise käsutusse tavalisest suurema osa sellest rikkusest täiendava kapitali näol. Ta kasvab ka sellepärast, et tootmisprotsessi enese tehnilised tingimused, masinad, transpordivahendid jne. võimaldavad kõige suuremas ulatuses ja kõige kiiremini muuta lisaprodukti täiendavaiks tootmisvahendeiks. Koos akumulatsiooni progressiga kasvav ühiskondliku rikkuse mass, mida saab muuta täiendavaks kapitaliks, tungib maruliselt vanadesse tootmisharudesse, millede turg järsult laieneb, või uutesse avatud tootmisharudesse, nagu raudteed jne., millede järele tekib vajadus vanade tootmisharude arenemise tõttu. Kõigil neil juhtudel peab olema võimalik äkki paisata otsustavaisse punktidesse suuri inimmasse, vähendamata tootmise ulatust teistes sfäärides. Neid inimmasse annab ülerahvastus. Kaasaegse tööstuse iseloomulik elutee, vormilt kümneaastane tsükkel, mida katkestavad väikesed kõikumised ja mis koosneb keskmise elavnemise, kõrgsurvega tootmise, kriisi ja seisaku perioodidest, põhineb tööstusliku reservarmee ehk ülerahvastuse pideval tekkimisel, suuremal või vähemal absorbeerimisel ja uuestitekkimisel. Tööstusliku tsükli faaside vaheldus suurendab omakorda ülerahvastust ja muutub üheks energilisemaks teguriks ülerahvastuse taastootmisel.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 546—550.

Kapitalistlikule tootmisele ei piisa hoopiski mitte sellest vaba tööjõu hulgast, mida annab loomulik rahvastiku juurdekasv. Oma vabaks arenemiseks vajab kapitalistlik tootmine sellest loomulikust piirist olenematut tööstuslikku reservarmeed...

Kuid kapitali poolt käsutatavate tööliste muutumatu või isegi vähenenud arvu juures kasvab muutuvkapital ikkagi, kui individuaalne tööline annab rohkem tööd ja kui sellepärast tema palk kasvab, ehkki töö hind jääb muutumata või isegi langeb, kuid langeb töömassi suurenemisest aeglasemalt. Muutuvkapitali suurenemine saab siis suurema hulga töö, mitte aga suurema hulga töölolevate tööliste näitajaks. Iga kapitalist on absoluutselt huvitatud sellest, et välja pressida kindlat tööhulka vähemast töölistearvust, mitte aga suuremast, ka siis, kui viimane oleks niisama odav või isegi odavam. Viimasel juhul kasvab püsivkapitali kulu proportsionaal-

selt liikumapandud töö massiga, esimesel juhul kasvab ta palju aeglasemalt. Mida suurem on tootmise mastaap, seda otsustavama tähtsusega on see motiiv. Tema tähtsus kasvab koos kapitali akumulatsiooniga...

Töölisklassi tööloleva osa liigtöö paneb kasvama töölisklassi reservide read, ümberpöördult aga tugevnenud surve, mida nende reservide konkurents avaldab töölolevaile töölistele, sunnib neid tegema liigtööd ja alluma kapitali käskudele. Asjaolu, et üks osa töölisklassi määratakse pealesunnitud jõudeolekule teise osa liigtöötamise tõttu ja ümberpöördult, saab üksikute kapitalistide rikastumise vahendiks ja kiirendab samal ajal tööstusliku reservarmee tootmist ühiskondliku akumulatsiooni progressile vastavas ulatuses.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 551—553.

Seisaku ja keskmise elavnemise perioodidel avaldab tööstuslik reservarmee survet tööliste tegevarmeele, ületootmise ja paroksüsmi perioodidel aga ohjeldab selle tegevarmee pretensioone. Relatiivne ülerahvastus on järelikult selleks tagapõhjaks, millel toimub töönõudmise ja tööpakkumise seaduse liikumine. Ta surub selle seaduse mõjuala teatavaisse piiridesse, mis on absoluutses kooskõlas kapitali ekspluateerimis- ja võimuihaga.

Sealsamas, lk. 555.

Relatiivne ülerahvastus eksisteerib kõikvõimalikes varjundeis. Selle hulka kuulub iga tööline, kui ta on poolenisti tööl või ei tööta üldse. Kõrvale jättes suured, perioodiliselt korduvad vormid, mis tööstusliku tsükli faaside vaheldus relatiivsele ülerahvastusele annab, nii et ülerahvastus on kord akuutne — kriiside ajal, kord krooniline — loiu äritegevuse ajal, omab relatiivne ülerahvastus pidevalt kolm vormi: voolava, varjatud ja püsiva.

Kaasaegse tööstuse keskustes — vabrikuis, manufaktuurides, metallisulatustehastes, kaevandustes jne., toimub kord tööliste eemaletõukamine, kord nende ligitõmbamine suuremal arvul, nii et töötavate arv üldkokkuvõttes kasvab, olgugi, et ta, võrreldes tootmise mastaabiga, kasvab järjest vähenevas proportsioonis. Ülerahvastus eksisteerib siin voolavas vormis.

Nii vabrikuis sõna otseses mõttes kui ka kõigis suurtes töökodades, kus on kasutusel masinad või vähemalt on läbi viidud kaasaegne tööjaotus, vajatakse hulgaliselt alaealisi meestöölisi. Täisealiseks saamisel jäävad neist ainult väga vähesed töötama samadesse tootmisharudesse, kuna suurem osa üldreeglina vallandatakse. Nad moodustavad voolava ülerahvastuse elemendi, mis kasvab sedamööda, kuidas kasvab tööstus. Osa neist rändab välja, s. o. tegelikult ainult järgneb väljarändavale kapitalile. Üks selle

nähtuse tagajärgi on see, et naissoost elanikkond kasvab kiiremini kui meessoost elanikkond; selle tõenduseks on Inglismaa. Asjaolu, et tööliste massi loomulik juurdekasv ei täida kapitali akumulatsioonivajadusi ja samal ajal siiski ületab neid, on kapitali enda liikumise vastuolu. Kapital vajab rohkem alaealisi töölisi ja vähem täisealisi. See vastuolu ei ole kisendavam kui teine, mis seisab selles, et kurdetakse töökäte puuduse üle, kuna samal ajal visatakse tuhandeid tänavale sellepärast, et tööjaotus on nad aheldanud ühe kindla tootmisharu külge. Pealegi tarvitab kapital tööjõu nii kiiresti ära, et keskealine tööline on oma elu harilikult juba enamvähem ära elanud. Ta satub liigsete ridadesse või tõrjutakse kõrgemalt astmelt madalamale. Kõige lühemat eluiga kohtame just suurtööstuse töölistel.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 557.

Niipea kui kapitalistlik tootmine on vallutanud põllumajanduse või sedamööda, kuidas ta seda vallutab, väheneb nõudmine põllutöölistele absoluutselt; ta väheneb koos sel alal funktsioneeriva kapitali akumuleerumisega, kusjuures tööliste väljatõrjumisega ei kaasne, nagu mittepõllumajanduslikus tööstuses, nende hoogsam ligitõmbamine. Osa maarahvastikku on seepärast pidevalt üleminekuolukorras, muutumisel linna- või manufaktuuriproletariaadiks, ja ootab selleks muutumiseks soodsaid tingimusi. (Manufaktuur on siin iga mittepõllumajandusliku tööstuse tähenduses.) See relatiivse ülerahvastuse allikas voolab pidevalt, kuid tema pidev voolamine linnadesse eeldab, et juba maal on pidevalt olemas varjatud ülerahvastust, mille suurus saab nähtavaks alles siis, kui äravoolukanalid muutuvad erakordselt laiaks. Seetõttu surutakse maatööline kõige madalamale palgatasemele ja ta seisab alati ühe jalaga pauperismi soos.

Relatiivse ülerahvastuse kolmas kategooria, püsiv ülerahvastus, moodustab osa tööliste tegevarmeest, kuid tema töölevõtmine on äärmiselt ebakorrapärane. Ta on seega kapitalile vaba tööjõu ammendamatuks reservuaariks. Tema elatustase langeb töölisklassi keskmisest normaaltasemest madalamale ja just see teebki temast laialdase baasi, millel kapital rajab neid harusid, kus ekspluateerimine on eriti tugev. Püsivat ülerahvastust iseloomustab maksimaalne tööaeg ja minimaalne palk. Kodutöö kohta käivas alajaotuses me juba tutvusime tema peamise vormiga. Teda rekruteeritakse pidevalt suurtööstuse ja põllumajanduse liigsete tööliste ridadest, eriti aga hukkuvaist tööstusharudest, kus käsitööstuslik tootmine taganeb manufaktuurse tootmise ees ja manufaktuurne tootmine taganeb masinalise tootmise ees. Tema ulatus suureneb sedamööda, kuidas paralleelselt akumulatsiooni ulatuse ning energia kasvuga tekib rohkem «liigseid» töölisi . . .

Viimaks, relatiivse ülerahvastuse madalaim kiht elutseb paupe-

rismi sfääris. Jättes kõrvale hulgused, kurjategijad, prostituudid, ühe sõnaga lumpenproletariaadi selle sõna otseses mõttes, koosneb see ühiskonnakiht kolmest kategooriast. Esiteks: töövõimelised. Tarvitseb ainult pealiskaudselt vaadata inglise pauperismi statistikat, et näha, kuidas pauperite mass iga kriisi puhul kasvab ja äritegevuse uuestielavnemise puhul iga kord väheneb. Teiseks: orvud ja pauperite lapsed. Need on tööstusliku reservarmee kandidaadid; suurtel tõusuperioodidel, nagu näiteks 1860. aastal, astuvad nad kiiresti ning massiliselt tööliste tegevarmee ridadesse. Kolmandaks: allakäinud, puruvaesed, töövõimetud. Need on kõigepealt isikud, kes hukkuvad oma vähese liikuvuse tõttu, mille põhjuseks on tööjaotus; siis isikud, kes elavad töölise normaalvanusest kauem ja, lõpuks, tööstuse ohvrid, kellede arv kasvab ohtlike masinate levikuga, kaevanduste, keemiavabrikute jne. arenemisega: vigased, haiged, lesed jne. Pauperism on tööliste tegevarmee invaliididemaja ja tööstusliku reservarmee surnud kaal. Relatiivse ülerahvastuse tootmine eeldab pauperismi tootmist, esimese vajalikkus eeldab teise vajalikkust; koos relatiivse ülerahvastusega on pauperism kapitalistliku tootmise olemasolu ja rikkuse arenemise tingimuseks. Ta kuulub kapitalistliku tootmise faux frais [mittetootlike kulude] hulka, mida kapital aga suuremalt osalt oskab veeretada enda kaelast tööliskiassi ja väikekodanluse kaela.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 558—560.

... Liigrahvastik, kujutades endast kahtlemata vastuolu (liigtootmise ja liigtarbimise kõrval) ning olles kapitalistliku akumulatsiooni paratamatu tulemus, on ühtlasi kapitalistliku mehhanismi *paratamatu element*. Mida kaugemale areneb suurtööstus, seda suuremad kõikumised on nõudmises tööliste järele, olenevalt kriisidest või õitsengu perioodidest kogu rahvuslikus tootmises või igas selle üksikus harus. Need kõikumised on kapitalistliku tootmise seadus, sest see tootmine *ei saaks eksisteerida*, kui ei oleks liigset (s. o. kapitalismi *keskmist* nõudmist tööliste järele ületavat) rahvastikku, kes on valmis igal antud hetkel andma töökäsi igale tööstusharule või igale ettevõttele. Analüüs näitas, et liigrahvastikku tekib kõigis tööstusharudes, kuhu ainult kapitalism tungib — ja põllumajanduses täpselt samuti nagu tööstuses —, ning et liigrahvastik eksisteerib mitmel kujul.

V. I. Lenin, «Majandusliku romantismi iseloomustuseks» (1897). Teosed, 2. kd., lk. 152—153.

Kapitalistliku suurtootmise — rikastumise nimel, lisaväärtuse omastamise nimel toimuva tootmise — areng toob kaasa iseseisvate väiketootjate väljatõrjumise, nende ränga sõltuvuse kapitalist. Kapitalism ekspluateerib ulatuslikult naiste ja laste tööd.

Tema arenemise majandusseaduste paratamatuks tagajärjeks on määratu suure töötute armee tekkimine, kusjuures seda armeed pidevalt täiendavad laostuv talurahvas ja linna väikekodanlus. Lakkamatult tugevneb töölisklassi ja kogu töörahva ekspluateerimine, kasvab ühiskondlik ebavõrdsus, suureneb vahemaa rikaste ja vaeste vahel, kasvavad miljonite kannatused ja suureneb nende viletsus.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm. Tallinn, 1961, lk. 8.

MALTHUSE INIMESEVAENULIK TEOORIA

... Kõige avalikumaks kodanluse sõjakuulutuseks proletariaadile on *Malthuse rahvastikuteooria* ja sellele tuginev *uus vaeseseadus*. Malthuse teooriast oleme juba mitmel korral rääkinud. Kordame lühidalt üksnes tema peamist järeldust, nimelt seda, et maakeral on alati olemas liigset rahvastikku ja et sellepärast peavad alati valitsema puudus, viletsus, vaesus ja kõlblusetus; et inimeste saatuseks ja igaveseks osaks on tulla ilmale liiga suures arvus, mille tõttu nad jagunevad eri klassideks, kellest ühed on enam või vähem rikkad, haritud ja moraalsed, teised aga enam või vähem vaesed, õnnetud, harimatud ja kõlblusetud. Siit tuleneb järgmine praktiline järeldus — ja selle järelduse teeb Malthus ise —, et heategevusel ja vaeste kassadel puudub tegelikult igasugune mõte, sest nad ainult hoiavad ülal «liigse rahvastiku» olemasolu, kelle konkurentsi tõttu alaneb teiste palk, ja ergutavad tema sigimist. Niisama mõttetu on vaeste hoolekande asutustel anda vaestele tööd, sest kui turustada saab ainult teatud kindlat tööproduktide hulka, siis jääb iga tööd saanud töötu asemel paratamatult tööta teine tööline, kellel seda seni oli, nii et eratööstusele tekitavad vaeste hoolekande asutused kahju. Sellepärast ei seisa ülesanne sugugi selles, et «liigset rahvastikku» toita, vaid selles, et ühel või teisel viisil tema arvu võimalikult vähendada. Seni tunnustatud seisukoha, et igal ilmale tulnud inimesel on õigus elatusvahenditele, kuulutab Malthus lausa mõttetuseks. Ta tsiteerib ühe luuletaja sõnu: vaene tuleb looduse pidulauda ja ei leia endale vaba kohta, ja loodus — lisab Malthus juba enda poolt — teeb temale ettepaneku end koristada (she bids him to be gone), «sest enne kui sündida, pole ta ühiskonnalt küsinud, kas ta tahab teda vastu võtta». See teooria on käesoleval ajal saanud kõigi ehtsate inglise kodanlaste lemmikteooriaks, ja see on ka täiesti arusaadav: ta on ju neile väga kohane ja peale selle sisaldab olemasolevates tingimustes palju tõtt. Kui ülesanne ei seisa enam selles, et «liigset rahvastikku» ära kasutada, *kasulikuks* rahvastikuks muuta, vaid ainult selles, et võimalikult lihtsal teel lasta inimestel nälga surra ja samal ajal mitte lasta neil liiga palju lapsi sigitada, siis

on lugu üpris lihtne muidugi siis, kui «liigne rahvastik» ise tunnistaks ennast selliseks ja nõustuks nälga surema.

Ф. Энгельс, Положение рабочего класса в Англии, 1844—1845 гг. *К. Маркс* и *Ф. Энгельс*, Соч., т. 2, lk. 504—505.

Inglise töölisklassi viha Malthuse vastu ... on järelikult täiesti õigustatud; rahvas tundis õige instinktiga ära, et siin ei astu tema vastu välja *teadusemees*, vaid valitsevate klasside advokaat, kelle rahva vaenlased on ära ostnud ...

К. Маркс, Теории прибавочной стоимости (IV том «Капитала»), ч. II, М., 1957, lk. 113.

2. KAPITALISTLIKU AKUMULATSIOONI ÜLDINE SEADUS

KAPITALISTLIKU AKUMULATSIOONI ÜLDISE SEADUSE OLEMUS

Mida suurem on ühiskondlik rikkus, funktsioneeriv kapital, tema kasvamise ulatus ja energia, niisiis, mida suurem on proletariaadi absoluutne suurus ja tema töö tootlik jõud, seda suurem on tööstuslik reservarmee. Saadaolev tööjõud areneb nendesamade põhjuste tõttu, kui kapitali laienemisjõudki. Tööstusliku reservarmee suhteline suurus kasvab järelikult koos rikkuse jõududega. Aga mida suurem on see reservarmee võrreldes tööliste tegevarmeega, seda hulgalisem on alaline ülerahvastus, kelle viletsus on pöördproportsionaalne tema töövaevaga. Lõpuks, mida suuremad on töölisklassi kerjuslikud kihid ja tööstuslik reservarmee, seda suurem on ametlik pauperism. *See on kapitalistliku akumulatsiooni absoluutne, üldine seadus ...*

Seadus, mille järgi ühiskondliku töö tootlikkuse progressi tõttu saab liikuma panna järjest kasvavat tootmisvahendite massi järjest vähema inimjõu kuluga, väljendub kapitalismi baasil, — kus mitte tööline ei rakenda töövahendeid, vaid töövahendid rakendavad töölist, — selles, et mida kõrgem on töö tootlik jõud, seda suurem on töölişte surve oma teenistusvahenditele, seda ebakindlam on järelikult nende olemasolutingimus: oma jõu müük võõra rikkuse suurendamise ehk kapitali isekasvamise otstarbel. Niisiis tootmisvahendite ja töötootlikkuse kasv, kiirem kui tootliku rahvastiku kasv, saab kapitalistliku väljenduse, ümberpöördult, selles, et töölisrahvastik kasvab alati kiiremini kui kapitali kasvuvajadus.

Analüüsides neljandas osas relatiivse lisaväärtuse tootmist, me nägime, et kõik meetodid töö ühiskondliku tootliku jõu tõstmiseks teostatakse kapitalistlikus süsteemis individuaalse töölise kulul; kõik tootmise arendamise vahendid muutuvad tootja allutamise ja

ekspluateerimise vahenditeks, nad vigastavad töölist, tehes temast pooliku inimese, alandavad teda, pannes teda täitma masina ripatsi osa, teevad tema töö sisutuks, suurendades ühtlasi tema töövaeva, ja võõrutavad temast tööprotsessi vaimseid jõude selsamal määral, mil määral teadus astub tööprotsessi iseseisva jõuna; nad moonutavad tingimusi, milledes tööline töötab, allutavad teda tööprotsessi ajal kõige väiklasemale, kõige kiuslikumale despotismile, muudavad tööajaks kogu ta eluaja, heidavad tema naise ja lapsed kapitali džaggernaudivankri rataste alla. Aga kõik lisaväärtuse tootmise meetodid on samal ajal akumulatsiooni meetodid ja, ümberpöördult, igasugune akumulatsiooni kasv muutub nende meetodite arendamise vahendiks. Sellest järeldub, et töölise seisukord peab halvenema sedamööda, kuidas kapital akumuleerub, olgu töölise tasu missugune tahes, — kas kõrge või madal. Lõpuks seadus, mis hoiab relatiivset ülerahvastust ehk tööstuslikku reservarmeed alati tasakaalus akumulatsiooni ulatuse ning energiaga, needib töölist kapitali külge kindlamini kui Hefaistose vasar neetis Prometeuse kalju külge. Ta tingib kapitali akumulatsioonile vastava viletsuse akumulatsiooni. Niisiis, rikkuse akumulatsioon ühel poolusel on samal ajal viletsuse, töövaeva, orjuse, harimatuse, metsistumise ja moraalse degradatsiooni akumulatsioon vastaspoolusel, s. o. selle klassi poolel, kes toodab omaenda produkti kapitalina.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 560—561.

PROLETARIAADI ABSOLUUTNE JA RELATIIVNE VAESUMINE

Kodanlike sotsiaalpoliitikute andmete järgi, kes toetuvad ametlikele allikatele, tõusis tööliste palk viimase 30 aasta kestel Saksamaal keskmiselt 25% võrra. Elukallidus tõusis samal ajavahemikul *vähemalt* 40% võrra!!

Nii toiduained, nii riietus, nii küte kui ka korterid — kõik on hinnas tõusnud. Tööline vaesub *absoluutselt,* s. t. ta muutub otseses mõttes vaesemaks, kui ta oli varem, ta on sunnitud elama halvemini, sööma kehvemini, rohkem alatoitluse all kannatama, elama keldreis ja pööninguil.

Kuid veelgi kujukam on tööliste *suhteline* vaesumine, s. o. tööliste *osa* vähenemine ühiskondlikus tulus. Tööliste *suhteline* osa kiiresti rikastuvas kapitalistlikus ühiskonnas väheneb üha enam, sest miljonärid rikastuvad üha kiiremini...

Rikkus kasvab kapitalistlikus ühiskonnas uskumatu kiirusega — üheaegselt töölismasside vaesumisega.

V. I. Lenin, «Vaesumine kapitalistlikus ühiskonnas» (1912). Teosed, 18. kd., lk. 403—404.

Kriisid ja tööstusliku seisaku perioodid omakorda laostavad veelgi rohkem väiketootjaid, suurendavad veelgi rohkem palgatöö sõltuvust kapitalist, viivad veelgi kiiremini tööliskiassi olukorra suhtelisele, mõnikord aga ka absoluutsele halvenemisele.

V. I. Lenin, Materjale partei programmi revideerimise kohta (1917). Teosed, 24. kd., lk. 431.

Bernstein * kuulutab Marxi «viletsuseteooria» ehk «vaesumisteooria» kõigi poolt mahajäetuks. Kautsky ** näitab, et see on jälle Marxi vastaste moonutatud liialdus. Marx ei ole säärast teooriat esitanud. Marx rääkis viletsuse, alanduse jms. kasvust, näidates selle kõrval ka vastumõjuvat tendentsi ja neid ühiskonna reaalseid jõude, mis ainuüksi on võimelised seda tendentsi sünnitama. Tegelikkus õigustab täiesti Marxi sõnu viletsuse kasvu kohta: esiteks, me näeme tõepoolest, et kapitalismil on tendents sünnitada ja suurendada viletsust, mis saavutab ülalmainitud vastumõjuva tendentsi puudumisel hiiglasuured mõõted. Teiseks, vaesus kasvab mitte füüsilises, vaid sotsiaalses mõttes, s. o. kodanluse vajaduste, kogu ühiskonna vajaduste tõusva taseme ja töötavate rahvahulkade elatustaseme mittevastavuse mõttes. Bernstein ironiseeris säärase arusaamise üle «viletsusest», see olevat pikviklikku laadi arusaamine. Vastuseks sellele näitab Kautsky, et niisugused inimesed, nagu seda on Lassalle ***, Rodbertus **** ja Engels, tunnistasid täiesti kindlalt vajadust mõista viletsust mitte üksi füüsilises, vaid ka sotsiaalses mõttes. «Pikviklaste» klubisse — pareerib ta Bernsteini irooniat — koguneb, nagu näete, üsna kena seltskond! Lõpuks, kolmandaks, sõnad viletsuse suurenemisest säilitavad kogu oma tõepärasuse kapitalismi «ääremaades», mõistes sõna ääremaad nii geograafilises mõttes (maad, kuhu kapitalism alles hakkab sisse tungima, sünnitades sageli mitte ainult füüsilist viletsust, vaid ka elanikkonna hulkade otsest nälgimist) kui ka majandusteaduslikus mõttes (kodutööndus ja üldse rahvamajandusharud, kus säilivad veel mahajäänud tootmisviisid).

V. I. Lenin, «Retsensioon K. Kautsky raamatule» (1899). Teosed, 4 kd., lk. 171—172.

««Üha suuremaks läheb proletaarlaste arv ja kasvab nende *viletsus.*» Sellisel absoluutsel kujul pole see õige. Tööliste organiseerimine, nende järjest kasvav vastupanu võib edaspidi mõnin-

---

* E. Bernstein (1850—1932) — saksa sotsiaaldemokraatia ja II Internatsionaali äärmiselt parempoolse tiiva liider.

** K. Kautsky (1854—1938) — saksa sotsiaaldemokraatia ja II Internatsionaali üks liidreist, tsentrismi ideoloog.

*** F. Lassalle (1825—1864) — saksa väikekodanlik sotsialist.

**** K. Rodbertus (1805—1875) — saksa majandusteadlane, kodanlustanud preisi junkerluse ideoloog.

gal määral tõkestada *viletsuse kasvu*. Kuid mis kindlasti suureneb, see on *olemasolu kindlustamatus*. Selle ma paneksin sisse.» *

Selle teksti mõte on selge. Engels, nagu ka Marx, astus *raudse seaduse*, tööliskiassil lasuva *fataalsuse* kontseptsiooni vastu välja. Ta kutsus töörahvast võitlusele. Ta protesteeris vaesumise seaduse mehaanilise ja naeruväärse tõlgendamise vastu, mille järgi proletariaat peab iga nädala teisipäeval tingimata õnnetum olema kui esmaspäeval, Prantsuse tööliskiass aga 1936. aasta suvel vaesem kui 1935. aasta suvel.

Kuid sellega lõpeb Engelsi «parandus».

Sellest faktist endast, et Engels räägib «*viletsuse kasvu* tõkestamisest», järeldub, et ta seab esikohale viletsuse kasvu kui midagi niisugust, mis ei ärata kahtlust: keegi ei püüa piirata seda, mida ei ole olemas! Ja kui Engels tarvitab väljendust töörahva «vastupanu», siis on niisama selge, et ta pidas silmas eeskätt vastupanu kapitali pealetungile.

Tal ei olnud mõtet eitada vaesumise «absoluutset» iseloomu, sest sõna *absoluutne* iseloomustab kapitalismi paratamatut ajaloolist tendentsi: pidevalt kuhjata viletsust sellele ühiskonna poolusele, kus asuvad töölised, ja kuhjata rikkust vastaspoolusele. Kui Engels kirjutas, et vaesumist ei tule kinnitada «sellisel absoluutsel kujul», siis tahtis ta lihtsalt öelda, et igal antud juhtumil ei ole vaesumise aste muutumatu ja juba ette kindlaks määratud, vaid oleneb töörahva konkreetsest vastupanuvõimest.

Muide, raamatu «Erfurdi programm» lõplikus väljaandes võib leida lõigu, mis on pühendatud kapitalistliku akumulatsiooni ja kontsentratsiooni tulemustele:

«Kuid kogu kasu sellest ümberkujundusest monopoliseerivad kapitalistid ja suurmaaomanikud. Proletariaadile ja allalangevatele keskkihtidele — väikekodanlusele, talupoegadele — tähendab see järjest suuremat olemasolu kindlustamatust, viletsuse, surve, orjastamise, alanduse, ekspluateerimise kasvu.»

On selge, et Engels ei «asendanud» sõna *viletsus* mõistega *olemasolu kindlustamatus*.

Ta soovitas lihtsalt lisada, nagu ta ise ütleb, teise määrangu esimesele.

Tuleb kõrvale heita vihjed kurikuulsatele «varjunditele», katsed seada Marxile ja Engelsile vastu mingisugune «lihtsustatud» marksism, milles olevat süüdi need, kes näitavad tänapäeval rahvahulkade viletsust: Marx ja Engels ei ole kunagi revideerinud vaesumise teooriat!

Морис Торез — генеральный секретарь Французской коммунистической партии — «Новые данные об обнищании трудящихся франции», М., 1956, lk. 48—49.

---

* *Ф. Энгельс*, К критике проекта социал-демократической программы 1891 года. *К. Маркс* и *Ф. Энгельс*, Соч., т. XVI, II, lk. 105.

Vaatamata sellele, et Ameerika töölised on kätte võitnud kõrgema elutaseme kui teistes kapitalistlikes maades, elavad määratu suured töörahva hulgad, eriti neegrid ja kvalifitseerimata töölised, ikka veel tõesti viletsates tingimustes. Suurema osa Ameerika perekondade elutase on käesoleval ajal 30 protsendi võrra madalam minimaalsetest normidest, mis on laialt levinud Gelleri büdžetis ette nähtud. Lisaks sellele on kõik praegused palgatingimused rajatud kõikuvale alusele, ja imperialistlik sõda, fašism, majanduskriis, kõrged maksud, kaotatud streigid jne. avaldavad neile purustavat mõju ... Osaline töötingimuste paranemine, mida mõned tööliste kategooriad on eriti viimastel «buumi» aastatel saavutanud, ei vasta mingil määral nende enda kasvanud tööviljakusele ja kapitalistide kasumite muinasjutulisele kasvule. Victor Perlo * andmete järgi on Ameerika tööliste olukorra üldindeks, arvestades palka, hindu, tööaega, kasumeid ja tööviljakust, langenud 100-lt 1899. aastal 51-le 1952. aastal.

Уильям З. Фостер — почетный председатель Коммунистической партии США. «Октябрьская революция и Соединенные Штаты Америки», М., 1958, lk. 39—40.

Imperialismi ideoloogid nimetavad kapitalismimaailma «vabaks maailmaks». Kuid mida võib kapitalism vastu seada tõelisele vabadusele, majanduse, materiaalse heaolu ja kultuuri kasvule ning isiksuse õitsengule Nõukogude Liidus? Rikaste vabaduse ekspluateerida ja riisuda vaeseid, miljonid tööst «vabad» inimesed, maksude kasvu, ohjeldamatu võidurelvastumise, rassilise diskrimineerimise, rahakoti diktatuuri, demokraatlike organisatsioonide keelustamise? Mis vaba maailm see niisugune on? Ei, see ei ole vaba maailm, see on orjuse ja ekspluateerimise maailm!

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 84—85.

Kodanluse ideoloogid räägivad võrdsusest kapitalistlikus ühiskonnas. Kuid millisest võrdsusest võib siin juttu olla? Heidame pilgu kapitalismimaade ühiskondlikule struktuurile. Meie ees on sotsiaalse ebavõrdsuse koletislik püramiid. Selle tipul seisab käputäis tööstus- ja finantsoligarhe. Nagu Rooma impeeriumi languse aegade roiskuv ülemkiht, nii upub see käputäis luksusesse ja on äärmuseni blaseerunud. Samal ajal elavad sajad miljonid inimesed, kes moodustavad selle püramiidi aluse, vaesuses ja õigusetuses. Ameerika Ühendriikides hoiab väike käputäis rikkaid, üks protsent elanikkonnast, enda käes ligi 60 protsenti rahvuslikest rikkustest. Inglismaal on üle 50 protsendi rikkustest koondunud

---

* Kaasaegne progressiivne ameerika majandusteadlane. — *Toim.*

rühma inimeste kätte, kes ei moodusta rohkem kui ühe protsendi elanikkonnast.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile. Tallinn, 1961, lk. 66.

Hirm revolutsiooni ees, sotsialistlike maade edusammud ja töölisliikumise surve sunnivad kodanlust tegema osalisi järeleandmisi palga, töötingimuste ja sotsiaalkindlustuse alal. Kuid kasvav elukallidus ja inflatsioon muudavad need järeleandmised tihtilugu nulliks. Palk jääb maha töölise ja tema perekonna ainelistest ja kultuurilistest vajadustest, mis ühiskonna arenedes kasvavad. Isegi see suhteliselt kõrge elatustase, mis on saavutatud väikeses kapitalistlikult arenenud maade grupis, hoitakse üleval Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika rahvaste riisumise, mitteekvivalentse vahetuse, naiste töö diskrimineerimise, neegrite ja sissesõitnud tööliste julma rõhumisega ning samuti nende maade oma töörahva ekspluateerimise astme tõstmisega. Kodanlik müüt «täielikust tööga kindlustatusest» on osutunud küüniliseks irvitamiseks — töölisklass kannatab pidevalt massilise tööpuuduse all, tunneb hirmu homse päeva ees. Vaatamata üksikutele edusammudele, mida töölisklass on saavutanud oma majanduslikus võitluses, muutub tema olukord tervikuna kapitalistlikus maailmas halvemaks.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 27—28.

KAPITALISTLIKU AKUMULATSIOONI AJALOOLINE TENDENTS

Tema (kapitalistliku tootmisviisi — *Toim.*) hävitamine, individuaalsete ning killustatud tootmisvahendite muutmine ühiskondlikult kontsentreeritud tootmisvahenditeks, järelikult paljude inimeste kääbusliku omandi muutmine väheste gigantseks omandiks, suurte rahvahulkade ekspropriieerimine maast, elatusvahenditest ja tööriistadest, — see kohutav ja vaevarikas rahvahulkade ekspropriieerimine on kapitali ajaloo proloog. See hõlmab tervet rida vägivaldseid meetodeid, milledest me eespool vaatlesime kapitali esialgse akumulatsiooni meetoditena ainult kõige tähtsamaid, epohhi moodustavaid. Vahetute tootjate ekspropriieerimine toimub kõige halastamatuma vandalismiga ja kõige alatumate, räpasemate, väiklasemate ja vihasemate kirgede sunnil. Omaniku tööga saadud eraomand, mis põhineb nii-ütelda üksiku sõltumatu töötaja kokkukasvamisel oma tööriistade ja töövahenditega, tõrjutakse välja kapitalistliku eraomandi poolt, mis põhineb võõra, kuid vormiliselt vaba tööjõu ekspluateerimisel.

Kui see muundumise protsess on sügavuti ja laiuti küllalt palju laostanud vana ühiskonda, kui töölised on juba muudetud proletaarlasteks ja nende töötingimused kapitaliks, kui kapitalistlik

tootmisviis on endale jalad alla saanud, siis töö edasine ühiskondlustamine ja maa ning teiste tootmisvahendite edasine muutmine ühiskondlikult ekspluateeritavaiks, niisiis ühisteks tootmisvahenditeks, järelikult ka eraomanike edasine ekspropriieerimine, omandab uue vormi. Nüüd ei kuulu ekspropriieerimisele enam tööline, kes peab iseseisvat majapidamist, vaid kapitalist, kes ekspluateerib paljusid töölisi.

See ekspropriieerimine toimub kapitalistliku tootmise enda immanentsete seaduste mängu tõttu, kapitalide tsentralisatsiooni tagajärjel. Üks kapitalist lööb paljusid teisi kapitaliste. Käsikäes selle tsentralisatsiooniga või paljude kapitalistide ekspropriieerimisega väheste poolt areneb üha suuremas ulatuses tööprotsessi kooperatiivne vorm, areneb teaduse teadlik tehniline rakendamine, maa plaanipärane ekspluateerimine, töövahendite muutmine sellisteks töövahenditeks, mida saab kasutada ainult kollektiivselt, kõigi tootmisvahendite kokkuhoid nende kui kombineeritud ühiskondliku töö tootmisvahendite kasutamise tagajärjel, kõigi rahvaste põimimine maailmaturu võrku ja koos sellega kapitalistliku režiimi internatsionaalne iseloom. Kapitalimagnaatide arvu pideva vähenemisega, kes usurpeerivad ja monopoliseerivad kõik selle muutumisprotsessi kasud, kasvab viletsuse, rõhumise, orjuse, mandumise, ekspluateerimise ulatus, aga ka töölisklassi viha, keda õpetab, ühendab ja organiseerib kapitalistliku tootmisprotsessi mehhanism ise. Kapitali monopol muutub ahelateks sellele tootmisviisile, mis kasvas üles koos temaga ja tema all. Tootmisvahendite tsentralisatsioon ja töö ühiskondlustamine jõuavad sellise punktini, kus nad muutuvad ühtesobimatuks nende kapitalistliku kestaga. See purustatakse. Lööb kapitalistliku eraomandi tund. Ekspropriieerijad ekspropriieeritakse.

Kapitalistlikust tootmisviisist tulenev kapitalistlik omastamisviis ning järelikult ka kapitalistlik eraomand on isiklikule tööle rajatud individuaalse eraomandi esimene eitamine. Kapitalistlik tootmine aga põhjustab loodusliku protsessi [eines Naturprocesses] paratamatusega omaenda eitamist. See on eitamise eitamine. See loob uuesti mitte eraomandi, vaid individuaalse omandi, kuid kapitalistliku ajajärgu saavutuste alusel — vabade töötajate kooperatsiooni, maa ühisvalduse ja töötajate endi poolt toodetud tootmisvahendite ühisvalduse alusel.

Üksikute isikute omaenese tööl põhineva killustatud eraomandi muutumine kapitalistlikuks on muidugi võrratult pikem, rängem ja raskem protsess kui kapitalistliku eraomandi, mis tegelikult juba põhinebki ühiskondlikul tootmisprotsessil, muutumine ühiskondlikuks omandiks. Seal oli tegemist rahvahulkade ekspropriieerimisega väheste usurpeerijate poolt, siin on tegemist väheste usurpeerijate ekspropriieerimisega rahvahulkade poolt.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 661—662.

Kapitalismi progressiivse ajaloolise osa võib kokku võtta kaheks lühikeseks teesiks: ühiskondliku töö tootlike jõudude suurenemine ja selle töö ühiskonnastamine. Kuid rahvamajanduse mitmesugustel aladel avalduvad need mõlemad tõsiasjad õige mitmekesistes protsessides.

Ühiskondliku töö tootlike jõudude arenemine tuleb täie selgusega nähtavale ainult mehhaniseeritud suurtööstuse ajastul. Kuni selle kapitalismi kõrgema staadiumini säilis veel käsitsi tootmine ja primitiivne tehnika, mis progresseerus puhtstiihilisèlt ning äärmiselt aeglaselt. Ses suhtes erineb reformijärgne ajastu teravalt vene ajaloo eelmistest ajastutest. Puuadra ja koodi, vesiveski ja käsikangastelgede Venemaa hakkas kiiresti muutuma raudadra ja rehepeksumasina, auruveski ja mehhaaniliste kangastelgede Venemaaks. Ei leidu ühtki kapitalistlikule tootmisele allutatud rahvamajandusharu, kus ei toimuks niisama täielik tehnika ümberkujunemine. See ümberkujunemisprotsess ei saa juba kapitalismi loomuse tõttu teisiti toimuda kui saadetuna reast ebaühtlustest ja ebaproportsionaalsustest: õitsenguperioodid vahelduvad kriisiperioodidega, ühe tööstusharu arenemine põhjustab teise languse, põllumajanduse progress haarab ühes piirkonnas ühe külje põllumajandusest, teises piirkonnas teise, kaubanduse ja tööstuse kasv jõuab põllumajanduse kasvust ette jne...

Töö ühiskonnastamine kapitalismi poolt avaldub järgmistes protsessides. Esiteks hävitab kaubatootmise kasv ise naturaalmajandusele omase väikeste majanduslike üksuste killustuse ja ühendab väikesed kohalikud turud määratu suureks rahvuslikuks turuks (ja edasi maailmaturuks). Iseendale tootmine muutub tootmiseks kogu ühiskonnale ja mida kõrgemale on arenenud kapitalism, seda tugevamaks läheb vastuolu selle tootmise kollektiivse iseloomu ja omastamise individuaalse iseloomu vahel. Teiseks loob kapitalism tootmise endise killustuse asemele tema seninägematu kontsentratsiooni nii põllumajanduses kui ka tööstuses. See on kapitalismi vaadeldava iseärasuse selgeim ning reljeefseim, kuid kaugeltki mitte ainus avaldus. Kolmandaks tõrjub kapitalism välja need isikliku sõltumise vormid, mis moodustasid eelnenud majandussüsteemide lahutamatu päraldise. Venemaal avaldub kapitalismi progressiivsus ses suhtes eriti teravalt, sest tootja isiklik sõltumine eksisteeris meil (osalt kestab see tänapäevani) mitte ainult põllumajanduses, vaid ka töötlevas tööstuses (pärisorjadest töölistega «vabrikud»), mäetööstuses, kalatööstuses jne. Sõltuva või võlaorjuses sipleva talupoja tööga võrreldes kujutab vabapalgalise töölise töö endast rahvamajanduse kõigil aladel progressiivset nähtust. Neljandaks loob kapitalism paratamatult rahvastiku liikuvuse, mida endised ühiskondliku majanduse süsteemid ei vajanud ja mis oli nende ajal vähegi suuremas ulatuses võimatu. Viiendaks vähendab kapitalism pidevalt seda rahvastiku osa, kes tegeleb põllumajandusega (kus valitsevad alati kõige mahajäänu-

mad ühiskondlike ja majanduslike suhete vormid), ja suurendab suurte tööstuskeskuste arvu. Kuuendaks suurendab kapitalistlik ühiskond rahvastiku tarvidust liitumise, ühinemise järele ja annab neile ühendustele endiste aegade ühendustega võrreldes erilise iseloomu. Keskaegse ühiskonna kitsaste, kohalike, seisuslike ühenduste hävitamisega ja ägeda konkurentsi tekitamisega lõhestab kapitalism ühtlasi kogu ühiskonna suurteks isikute rühmadeks, kelledel on tootmises erinev koht, ja annab määratu suure tõuke ühinemiseks igas sellises rühmas. Seitsmendaks viivad kõik mainitud muudatused, mis kapitalism teostab vanas majanduslikus korras, vältimatult ka elanikkonna vaimse palge muutumisele. Majandusliku arenemise hüppeline iseloom, tootmisviiside kiire ümberkujunemine ja tootmise tohutu kontsentreerumine, igasuguste isikliku sõltumise vormide ja suhete patriarhaalsuse kadumine, elanike liikuvus, suurte tööstuskeskuste mõju jne. — kõik see peab paratamatult põhjustama sügava muutuse tootjate iseloomus eneses ja meil oligi juba juhus konstateerida vene uurijate vastavaid tähelepanekuid.

V. I. Lenin, Kapitalismi arenemine Venemaal (1896—1899), Teosed, 3. kd., lk. 501—503.

Ühiskondliku töö tootlike jõudude arendamine on kapitali ajalooline ülesanne ja õigustus. Just sellega loobki ta ebateadlikult kõrgema tootmisvormi materiaalsed tingimused.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 240.

Kapitalism on viimne ekspluataatorlik kord. Ta arendas hiiglaslikult tootlikke jõude, kuid muutus siis suurimaks takistuseks ühiskonna progressi teel. Kui XX sajand — tootlike jõudude kolossaalse kasvu ja teaduse arengu sajand — ei ole veel lõppu teinud sadade miljonite inimeste viletsusele, ei ole loonud kõigile maailma inimestele materiaalsete ja vaimsete hüvede küllust, siis on selles süüdi ainult kapitalism. Suurenev konflikt tootlike jõudude ja tootmissuhete vahel seab tungivalt inimkonna ette ülesande — rebida puruks pehkinud kapitalistlik kest, vabastada võimsad tootlikud jõud, mis inimene on loonud, ja kasutada neid kogu ühiskonna hüvanguks.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 7.

Sedamööda kuidas kodanlikule ühiskonnale omased vastuolud kasvavad ja arenevad, kasvab ka töötavate ja ekspluateeritavate hulkade rahulolematus kapitalistliku korraga, kasvab proletaarlaste arv ja monoliitsus ning teravneb nende võitlus ekspluateerijate vastu. Samal ajab *tekib* üha kiiremini *materiaalne võimalus kapitalistlike tootmissuhete asendamiseks kommunistlike tootmis-*

suhetega, s. o. selleks sotsiaalseks revolutsiooniks, mis kujutab endast kommunistliku partei kui proletariaadi klassiliikumise teadliku väljendaja eesmärki.

Maailma revolutsioonilise ümberkujundamise peamiseks liikumapanevaks jõuks on töölisklass, kõige järjekindlam revolutsioonine klass. Klassilahingute käigus ta organiseerub, loob oma ametiühingud ja poliitilised parteid, peab majanduslikku, poliitilist ja teoreetilist võitlust kapitalismi vastu. Vana ühiskonna revolutsioonilise ümberkujundaja ning uue korra looja ajaloolist missiooni ellu viies saab töölisklassist mitte ainult oma klassihuvide, vaid ka kogu töörahva huvide väljendaja. Loomulikult on ta kõigi kapitalismi vastu võitlevate jõudude hegemoon.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, lk. 8—9.

IV. LISAVÄÄRTUSE MUUNDUMINE KASUMIKS JA SELLE JAOTAMINE EKSPLUATAATORITE ERI GRUPPIDE VAHEL

Kapitalist, kes toodab lisaväärtust, s. o. pumpab tasuta tööd otse töölistest välja ja fikseerib seda tööd kaupades, on küll lisaväärtuse esimene omastaja, hoopiski aga mitte ta viimane omanik. Ta peab hiljem jagama lisaväärtust teiste kapitalistidega, kes täidavad teisi funktsioone tervikuna võetud ühiskondlikus tootmises, maaomanikuga jne. Lisaväärtus jaguneb järelikult mitmeks osaks. Tema murdosad lähevad mitmesuguste isikute kategooriate kätte ja omandavad mitmesuguseid üksteisest sõltumatuid vorme, näiteks kasum, protsent, kaubanduslik kasum, maarent jne.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 489.

1. KAPITALI LIIKUMISE KOLM STAADIUMI JA TEMA EKSISTEERIMISE KOLM VORMI

Tööstuskapital on ainus kapitali olemasolu vorm, kus kapitali funktsiooniks on mitte ainult lisaväärtuse või lisaprodukti omastamine, vaid ka selle loomine. Just sellepärast tingibki tööstuskapital tootmise kapitalistliku iseloomu; tööstuskapitali olemasolu sisaldab klassivastuolu kapitalistide, palgatööliste vahel. Sedamööda, kuidas tööstuskapital haarab ühiskondlikku tootmist, toimub pööre tehnikas ja tööprotsessi ühiskondlikus organisatsioonis ning seega ühiskonna majanduslik-ajaloolises tüübis. Teised kapitali liigid, mis eksisteerisid enne tööstuskapitali tekkimist minevikku kadunud või kaduvate ühiskondlike tootmislaadide keskel, mitte üksnes alluvad tööstuskapitalile ja muutuvad vastavalt oma funktsioonide mehhanismi poolest, vaid ka liiguvad edaspidi ainult tööstuskapitali alusel, järelikult elavad ja surevad, seisavad ja langevad koos selle alusega. Rahakapital ja kaupkapital, kuivõrd nad esinevad oma

funktsioonidega tööstuskapitali kõrval kui eri tegevusalade kandjad, on ainult tööstuskapitali erisuguste funktsionaalsete vormide olemasolu viisid, mis on ühiskondliku tööjaotuse tõttu iseseisvaks saanud ja ühekülgselt välja arenenud. Tööstuskapital kord omandab need funktsionaalsed vormid ringlussfääri piirides, kord heidab ta need kõrvale.

K. Marx, Kapital, II kd., Tallinn, 1958, lk. 47—48.

Kapitali ringkäigu protsess läbib kolm staadiumi, mis esimese köite esituse järgi moodustavad järgmise rea:

Esimene staadium: Kapitalist ilmub ostjana kauba- ja tööturule; tema raha muundub kaubaks ehk teeb läbi ringlemisakti *R—K*.

Teine staadium: Ostetud kaupade tootlik tarbimine kapitalisti poolt. Kapitalist tegutseb kui kapitalistlik kaubatootja; tema kapital läbib tootmisprotsessi. Tulemuseks on kaup, mille väärtus on tema tootmiselementide väärtusest suurem.

Kolmas staadium: Kapitalist tuleb müüjana turule tagasi; tema kaup muundub rahaks ehk teeb läbi ringlemisakti *K—R*.

Järelikult on rahakapitali ringkäigu valemiks *R—K...T...K' —R'*, kus punktid näitavad ringlemisprotsessi katkemist ja *K'* ning *R'* tähistavad lisaväärtuse võrra suurenenud *K*-d ja *R*-i.

Sealsamas, lk. 21.

Kapitali ringkäigu protsess on... ringluse ja tootmise ühtsus, ta sisaldab neid mõlemaid. Kuivõrd kaks faasi *R—K, K'—R'* on ringlusaktid, sedavõrd on kapitali ringlemine üldise kaubaringluse osa. Kuivõrd need faasid on aga funktsionaalselt kindlaksmääratud lõigud, staadiumid kapitali ringkäigus, — ringkäigus, mis ei kuulu üksnes ringlemise, vaid ka tootmise sfääri, — sedavõrd teeb kapital üldise kaubaringluse piirides läbi omaenda ringkäigu. Esimeses staadiumis võimaldab üldine kaubaringlus kapitalil võtta sellise vormi, milles ta võib funktsioneerida tootliku kapitalina; teises staadiumis — vabaneda kaubavormist, milles ta ei saaks oma ringkäiku uuendada, ja ühtlasi luua kapitalile võimalus iseenda kui kapitali ringkäigu eraldamiseks temale juurdekasvanud lisaväärtuse ringlemisest.

Seepärast on rahakapitali ringkäik kõige ühekülgsem, aga ka kõige kujukam ning iseloomulikum neist vormidest, milledes avaldub tööstuskapitali ringkäik. Tööstuskapitali eesmärk ja tõukejõud: väärtuskasv, rahategemine ja akumulatsioon on siin esitatud silmatorkavalt (osta, et kallimalt müüa). Et selle vormi esimeseks faasiks on *R—K*, siis ilmneb siin ka tootliku kapitali koostisosade pärinemine kaubaturult ja üldse kapitalistliku tootmisprotsessi tingitus ringlusest, kaubandusest. Rahakapitali ringkäik ei ole ainult kaubatootmine; see ringkäik ise toimub ainult ringluse kaudu ja eeldab viimast. See selgub juba sellestki, et ringlusele kuuluv

vorm *R* on avansseeritud kapitaliväärtuse esimeseks ning puhtaks vormiks, mida teises kahes ringkäiguvormis ei ole.

Rahakapitali ringkäik on ainult sedavõrd alati tööstuskapitali üldiseks väljenduseks, kuivõrd ta alati sisaldab avansseeritud väärtuse kasvu. Kapitali rahaline väljendus esineb ringkäigus *T...T* vaid tootmiselementide hinnana, järelikult vaid arvestusrahas väljendatud väärtusena, ja fikseeritakse raamatupidamises just nimelt selles vormis.

R...R' saab sedavõrd tööstuskapitali ringkäigu eriliseks vormiks, kuivõrd uuena esinevat kapitali avansseeritakse algul rahana ja võetakse siis samas vormis tagasi, toimugu see siis üleminekul ühest tootmisharust teise või tööstuskapitali tagasitõmbamisel ettevõttest. See vorm sisaldab ka esialgselt rahavormis avansseeritud lisaväärtuse funktsioneerimist kapitalina; seda on kõige selgemini näha juhul, kui lisaväärtus ei funktsioneeri samas ettevõttes, kust ta pärit on. *R...R'* võib olla mõne kapitali esimeseks ringkäiguks; ta võib olla ka viimaseks ringkäiguks; teda võib pidada ühiskondliku kogukapitali vormiks; see on esmakordselt mahutatava kapitali vorm, olgu kapital uus, rahavormis akumuleeritud, või vana, mis muundatakse tervenisti rahaks, et seda ühest tootmisharust teise üle kanda.

Rahakapital kui kõigile ringkäikudele alaliselt omane vorm teeb selle ringkäigu läbi just selle kapitaliosa pärast, mis loob lisaväärtust, muutuvkapitali pärast.

K. Marx, Kapital, II kd., Tallinn, 1958, lk. 51—52.

Kuivõrd eeldatakse kapitalistlikku tootmisviisi, — niisiis kapitalistlikust tootmisest tingitud ühiskondlikus olukorras, — on rahakapitali ringkäik tööstuskapitali ringkäigu üldiseks vormiks. Seepärast eeldatakse kapitalistlikku tootmisprotsessi kui prius't [eelkäijat] — kui mitte rahakapitali esimeses ringkäigus, kuivõrd tööstuskapital mahutatakse esialgselt rahavormis, siis väljaspool seda ringkäiku. Kapitalistliku tootmisprotsessi pidev olemasolu eeldab ringkäigu *T...T* alalist uuenemist. Esimeses staadiumis $R—K <^{Tj}_{Tv}$ esineb see eeldus juba otseselt, kuna see akt ühelt poolt eeldab palgatööliste klassi olemasolu; teiselt poolt: mis tootmisvahendite ostjale on esimene staadium *R—K*, on nende müüjale *K'—R'*; järelikult eeldab *K'* kaupkapitali ning seepärast kaupa ennastki kapitalistliku tootmise tulemusena, ta eeldab seega tootliku kapitali funktsioneerimist.

Sealsamas, lk. 53.

Tegelikult aga viibib iga individuaalne tööstuskapital ühtaegu kõigis kolmes ringkäigus. Need kolm ringkäiku, kapitali kolme liigi taastootmise vormid, kulgevad pidevalt üksteise kõrval. Nii näiteks muundub parajasti kaupkapitalina funktsioneeriv kapitali-

väärtuse osa rahakapitaliks, samal ajal aga lahkub teine osa tootmisprotsessist ja astub ringlusse uue kaupkapitalina. Ringvorm *K'... K'* kordub seega pidevalt; samuti korduvad kaks teistki vormi. Kapitali taastootmine kõigis ta vormides ja kõigis ta staadiumides on niisama pidev kui nende vormide metamorfoos ja kolme staadiumi järjestikune läbimine. Kogu ringkäik moodustab siin järelikult kapitali kolme vormi tegeliku ühtsuse... Seega viibib tööstuskapital oma pidevalt toimuva ringkäigu kestel üheaegselt kõigis ringkäigu staadiumides ja nendele vastavates mitmesugustes funktsioonivormides.

K. Marx, Kapital, II kd., Tallinn, 1958, lk. 85—86.

Ülalkirjeldatud katkevuse asemel teostub kogu protsessi pidevus ainult kolme ringkäigu ühtsuses. See pidevus on alati omane ühiskondlikule kapitalile kui tervikule; selle kapitali protsess kujutab endast alati kolme ringkäigu ühtsust.

Individuaalkapitalidel katkeb taastootmise pidevus kohati suuremal või vähemal määral. Esiteks jagunevad väärtusemassid mitmesugustel perioodidel tihtipeale ebavõrdsetes osades mitmesuguste staadiumide ja funktsioonivormide vahel. Teiseks võivad need osad erinevalt jaguneda, sõltuvalt toodetava kauba iseloomust, niisiis sõltuvalt eri tootmissfäärist, millesse kapital on mahutatud. Kolmandaks võib pidevus aastaajast olenevais tootmisharudes pikemaks või lühemaks ajaks katkeda — kas looduslike tingimuste (maaharimine, heeringapüük jne.) või muude kohaste asjaolude tõttu, näiteks niinimetatud hooajatöödel. Kõige korrapärasemalt ja ühtlasemalt kulgeb tootmine vabrikus ja mäetööstuses. Kuid see tootmisharude erinevus ei põhjusta mingit erinevust ringkäiguprotsessi üldistes vormides.

Kapital kui isekasvav väärtus hõlmab mitte ainult klassisuhteid, mitte ainult teatavat ühiskonna iseloomu, mis rajaneb sellel, et töö on palgatöö. Kapital on liikumine, ringkäiguprotsess, mis läbib mitmesuguseid staadiume ja sisaldab omakorda kolm erinevat ringkäiguprotsessi vormi. Seepärast saab kapitali mõista ainult kui liikumist, mitte aga kui liikumatut asja.

Sealsamas, lk. 88.

Kapitali ringkäiku, kui teda ei võeta üksiku aktina, vaid perioodilise protsessina, nimetatakse kapitali käibeks. Selle käibe kestuse määrab ära kapitali tootmise ja kapitali ringlemise aja summa. See aja summa moodustab kapitali käibeaja. Järelikult on see kogu kapitaliväärtuse kahe üksteisele järgneva ringkäigu perioodi vaheline aeg, kapitali eluprotsessi perioodilisus või, kui tahetakse, ühe ja sellesama kapitaliväärtuse kasvuprotsessi resp. tootmisprotsessi uuenemise, kordumise periood.

Sealsamas, lk. 128.

2. KESKMINE KASUM JA TOOTMISHIND

TOOTMISKULUD KUI ERALDUNUD VÄÄRTUSOSA

Iga kapitalistlikult toodetud kauba väärtus Kv on väljendatav valemi $Kv = c + v + m$ kaudu. Kui me lahutame sellest produkti väärtusest lisaväärtuse m, siis jääb järele ainult tootmiselementidele kulutatud kapitaliväärtuse $c + v$ ekvivalent ehk asendusväärtus kaubas.

Kui näiteks teatud kauba valmistamine tekitas 500 naelsterlingi suuruse kapitalikulu: 20 naelsterlingit töövahendite kulumisele, 380 naelsterlingit tootmismaterjalidele, 100 naelsterlingit töötasule, ja kui lisaväärtuse norm on 100%, siis produkti väärtus $= 400_c + 100_v + 100_m = 600$ naelsterlingit.

Pärast 100-naelsterlingilise lisaväärtuse mahaarvamist jääb järele 500 naelsterlingit kaubaväärtust, mis lihtsalt asendab 500-naelsterlingilise kulutatud kapitali. See kaubaväärtuse osa, mis asendab äratarvitatud tootmisvahendite ja rakendatud tööjõu hinna, asendab vaid selle, mis kaup kapitalistil endal maksma läheb; kapitalistile moodustab ta seega kauba tootmise kulud.

See, mis kaup kapitalistil maksma läheb, ja see, mis maksab kauba tootmine ise, on igatahes kaks täiesti erinevat suurust. Lisaväärtusest koosnev kaubaväärtuse osa ei lähe kapitalistil midagi maksma just sellepärast, et töölisel läheb see maksma tasuta tööd. Et aga kapitalistliku tootmise alusel kujutab tootmisprotsessi astunud tööline endast funktsioneeriva ning kapitalistile kuuluva tootliku kapitali koostisosa, et järelikult kauba tegelikuks tootjaks on kapitalist, siis näib talle paratamatult, et kauba toomise kulud on kauba enese tegelik väärtus [Kost]. Kui me nimetame tootmiskulud k-ks, siis muutub valem: $Kv = c + v + m$ valemiks $Kv = k + m$ ehk kaubaväärtus = tootmiskulud + lisaväärtus.

Kui järelikult kauba väärtuse mitmesugused osad, mis ainult asendavad kauba tootmiseks kulutatud kapitaliväärtuse, arvatakse tootmiskulude kategooriasse, siis väljendab see ühelt poolt kapitalistliku tootmise spetsiifilist iseloomu. Seda, mis kaup kapitalistile maksma läheb, mõõdetakse *kapitali*kulutusega; seda, mis kaup tegelikult maksab, mõõdetakse *töö*kulutusega. Kapitalistlikud kauba tootmise kulud on seepärast kauba väärtusest ehk tegelikest kauba tootmise kuludest kvantitatiivselt erinevad; nad on kauba väärtusest väiksemad, sest kui $Kv = k + m$, siis $k = Kv - m$. Teiselt poolt ei ole kauba tootmise kulud sugugi mitte ainult kapitalistlikus arvepidamises eksisteeriv rubriik. Selle väärtusosa iseseisvaks saamine annab end praktiliselt kogu aeg tunda tegelikus kauba tootmises, sest seda osa tuleb ringlemisprotsessi kaudu kaubavormist ikka ja jälle tagasi muundada tootliku kapitali vormiks; asendatud tootmiskulude eest tuleb seega ikka ja jälle osta kauba tootmisel äratarvitatud tootmiselemente.

Seevastu ei ole tootmiskulude kategoorial midagi tegemist kauba väärtuse moodustamisega ega kapitali väärtuse kasvu protsessiga. Kui ma tean, et viis kuuendikku 600-naelsterlingilisest kaubaväärtusest, s. o. 500 naelsterlingit, on ainult 500-naelsterlingilise kulutatud kapitali ekvivalent, asendusväärtus, ja et neist piisab seepärast ainult selleks, et uuesti osta selle kapitali ainelised elemendid, siis ei tea ma veel ei seda, kuidas toodeti need viis kuuendikku kauba väärtusest, mis moodustavad kauba tootmise kulud, ega ka seda, kuidas toodeti viimane kuuendik, mis moodustab kaubas sisalduva lisaväärtuse... Tootmiskulud omandavad kapitalistlikus majanduses petliku näivuse, nagu oleksid nad väärtuse tootmisse endasse kuuluv kategooria.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 26—27.

KASUM KUI LISAVÄÄRTUSE MUUNDUNUD VORM

Nüüd peame vaatama ka teist kaubaväärtuse koostisosa, ülejääki, mis jääb järele pärast tootmiskulude mahaarvamist, s. o. peame vaatama lisaväärtust. Niisiis on lisaväärtus kõigepealt ülejääk, mille võrra kauba väärtus ületab kauba tootmise kulusid. Et aga tootmiskulud on võrdsed kulutatud kapitali väärtusega, mille ainelisteks elementideks nad pidevalt tagasi muunduvadki, siis kujutab see väärtuse ülejääk endast kauba tootmiseks kulutatud ja oma ringlemisest tagasituleva kapitali väärtuse juurdekasvu...

Kuid lisaväärtus kujutab endast juurdekasvu, mille võrra suureneb mitte ainult see avansseeritud kapitali osa, mis läheb väärtuse kasvu protsessi, vaid ka see osa, mis väärtuse kasvu protsessi ei lähe; ta kujutab endast järelikult väärtuse juurdekasvu mitte ainult kulutatud kapitalile, mis asendatakse kauba tootmise kuludest, vaid üldse kogu tootmises rakendatud kapitalile...

... See väärtuse juurdekasv tuleneb kapitaliga ettevõetud tootlikest protsessidest... järelikult tuleneb ta kapitalist enesest; sest pärast tootmisprotsessi on juurdekasv olemas, enne tootmisprotsessi aga teda polnud. Mis puutub kõigepealt tootmises kulutatud kapitalisse, siis näib, nagu tekiks lisaväärtus ühteviisi selle kapitali erinevaist väärtuse elementidest, mis kulutati tootmisvahenditele ja tööle: võtavad ju need elemendid ühteviisi osa tootmiskulude kujunemisest. Nad lisandavad produkti väärtusele ühteviisi oma väärtusi, avansseeritud kapitali näol olemasolevaid väärtusi, ega erine teineteisest nagu püsiv väärtuse suurus muutuvast väärtuse suurusest.

Sealsamas, lk. 35—37.

Lisaväärtus, mida kujutatakse niiviisi kogu avansseeritud kapitali sünnitisena, omandab muundunud vormi — ta muundub *kasumiks*. Teatud väärtuse summa on sellepärast kapital, et ta kuluta-

takse kasumi saamiseks; teisiti öeldes: kasum tekib sellepärast, et teatud väärtuse summat kasutatakse kapitalina. Kui me tähistame kasumit *p*-ga, siis muutub valem $Kv = c + v + m = k + m$ valemiks $Kv = k + p$, ehk *kaubaväärtus = tootmiskulud + kasum.*

Niisiis kasum, nagu ta siin esialgu meie ees seisab, on sama mis lisaväärtus, kuid ainult müstifitseeritud kujul; see kuju tekib aga paratamatult kapitalistlikust tootmisviisist. Et tootmiskulude tekkimises, nii nagu see näiliselt on, ei ole võimalik leida mingit vahet püsivkapitali ja muutuvkapitali vahel, siis tuleb tootmisprotsessi ajal toimuva väärtusemuutuse algpõhjus üle kanda muutuvalt kapitaliosalt kogu kapitalile. Et tööjõu hind esineb ühel poolusel muundunud vormis — palgana, siis esineb vastaspoolusel lisaväärtus muundunud vormis — kasumina.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 37—38.

KASUMINORM

Et kapitalist saab ekspluateerida tööd ainult püsivkapitali avansseerimise kaudu, et ta saab suurendada püsivkapitali väärtust ainult muutuvkapitali avansseerimise kaudu, siis langevad need kapitalid tema kujutluses ühte, — seda enam, et tema tulu tegelikku taset ei määra suhe muutuvkapitaliga, vaid suhe kogukapitaliga, mitte lisaväärtuse norm, vaid kasuminorm, mis, nagu me edaspidi näeme, võib jääda samaks ja siiski väljendada erinevaid lisaväärtuse norme...

Kapitalisti kasum tuleb sellest, et tal on midagi müüa, mille eest ta ei ole maksnud. Lisaväärtuse resp. [ja vastavalt] kasum seisabki ülejäägis, mille võrra kauba väärtus ületab kauba tootmise kulusid, s. o. ülejäägis, mille võrra kaubas sisalduva töö kogusumma ületab temas sisalduva tasuliise töö summat. Lisaväärtus, olgu ta päritolu milline tahes, on seega ülejääk avansseeritud kogukapitaliga võrreldes. See ülejääk on järelikult kogukapitaliga sellises vahekorras, mis väljendub murrus $\frac{m}{C}$, kus *C* tähendab kogukapitali. Me saame niiviisi *kasuminormi* $\frac{m}{C} = \frac{m}{c+v}$, erinevalt lisaväärtuse normist $\frac{m}{v}$.

Lisaväärtuse ja muutuvkapitali suhet nimetatakse lisaväärtuse normiks; lisaväärtuse ja kogukapitali suhet nimetatakse kasuminormiks. Need on ühe ja sellesama suuruse kaks erinevat mõõdet, mis mastaabi erinevuse tõttu väljendavad ühtlasi ühe ja sellesama suuruse erinevaid proportsioone ehk suhteid.

Lisaväärtuse muundumist kasumiks peab tuletama lisaväärtuse normi muundumisest kasuminormiks, mitte ümberpöördult. Tõepoolest: ajalooliseks lähtepunktiks oli kasuminorm. Lisaväärtuse ja

lisaväärtuse norm kujutavad endast suhteliselt midagi nähtamatut, midagi olemusse puutuvat, mis tuleb uurimise teel avastada, kuna kasuminorm ja seepärast ka see lisaväärtuse vorm, mis esineb kasumina, tulevad esile nähtuse pealispinnal.

Mis puutub üksikusse kapitalisti, siis on selge, et ainuke asi, mis teda huvitab, on lisaväärtuse, s. o. väärtuse-ülejäägi, millega ta oma kaupu müüb, ja kauba tootmiseks avansseeritud kogukapitali suhe; ometi ei huvita kapitalisti põrmugi selle ülejäägi ja kapitali eri koostisosade kindel suhe ja sisemine seos; veel rohkem, tema huvi seisab koguni selles, et teha see kindel suhe ja see sisemine seos hoopis ähmaseks.

Kuigi ülejääk, mille võrra kauba väärtus ületab kauba tootmise kulusid, tekib otseses tootmisprotsessis, realiseeritakse ta alles ringlemisprotsessis; illusioon, nagu tuleks ta ringlemisprotsessist, tekib seda kergemini, et tegelikkuses, keset konkurentsi, tegelikul turul, oleneb selle ülejäägi realiseerimine või realiseerimata jäämine ning realiseerimise ulatus turu suhetest. Siin pole vajadust rääkida sellest, et kui kaupa müüakse tema väärtusest kallimalt või odavamalt, siis leiab aset ainult teistsugune lisaväärtuse jaotus, ja et see teistsugune jaotus ehk erinev proportsioon, milles mitmesugused isikud omavahel lisaväärtust jaotavad, ei muuda midagi lisaväärtuse suuruses ega ta iseloomus.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 43—44.

Kasuminormi määravad ... kaks peateguri: lisaväärtuse norm ja kapitali väärtuseline struktuur.

Sealsamas, lk. 68.

KESKMISE KASUMINORMI KUJUNEMINE JA KAUBA VÄÄRTUSE MUUNDUMINE TOOTMISHINNAKS

... Erineva suurusega protsendiliselt väljendatud kapitalid — või, mis on siin üks ja seesama, võrdse suurusega kapitalid — toodavad tingimustes, kus on võrdne tööpäev ja võrdne töö ekspluateerimise aste, väga erinevaid kasumihulki, sest nad toodavad erinevaid lisaväärtuse hulki; selle põhjuseks on, et mitmesugustes tootmissfäärides funktsioneerivate kapitalide erineva orgaanilise struktuuri tõttu on nende kapitalide muutuvad osad erineva suurusega ja nad panevad järelikult liikuma erinevaid elava töö hulki; seepärast omastavad nad ka erinevaid lisatöö hulki, lisatöö aga on lisaväärtuse ning järelikult kasumi substants. Oma suuruselt võrdsed kogukapitali osad sisaldavad mitmesugustes tootmissfäärides erineva suurusega lisaväärtuse allikaid, ent lisaväärtuse ainsaks allikaks on elav töö. Kui töö ekspluateerimise aste on sama, siis sõltub töö hulk, mida paneb liikuma kapital = 100, selle kapitali

muutuva koostisosa suurusest; järelikult sõltub viimasest ka selle kapitali poolt omastatava lisatöö hulk.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 141.

Kapitali orgaaniline struktuur sõltub igal antud momendil kahest asjaolust: esiteks rakendatava tööjõu ja rakendatavate tootmisvahendite hulga tehnilisest suhtest; teiseks nende tootmisvahendite hinnast. Me nägime, et kapitali orgaanilist struktuuri tuleb vaadelda protsendilises väljenduses. Kui kapitalis tuleb püsivkapitali kohta neli viiendikku ja muutuvkapitali kohta üks viiendik, siis me väljendame niisuguse kapitali orgaanilist struktuuri valemiga $80_c + 20_v$. Edasi eeldatakse võrdlemisel muutumatut lisaväärtuse normi, nimelt mõnd meelevaldset normi, näiteks 100%. Kapital, mille struktuur on $80_c + 20_v$, loob järelikult 20_m lisaväärtust, mis annab kogukapitali kohta 20 protsendi suuruse kasuminormi. Selle kapitali produkti tegeliku väärtuse suurus sõltub sellest, kui suur on püsivkapitali põhiosa ja kui palju sellest läheb kulumise tõttu produkti väärtusesse. Et aga see asjaolu on kasuminormi ning järelikult ka käesoleva uurimuse seisukohalt tähtsusetu, siis oletame lihtsuse pärast, et püsivkapital läheb kõikjal ühteviisi, nimelt terves ulatuses, vastavate kapitalide aastaprodukti. Edasi oletame, et mitmesuguste tootmissfääride kapitalid realiseerivad igal aastal, proportsionaalselt oma muutuva osa suurusega, ühepalju lisaväärtust; seega jätame esialgu kõrvale erinevuse, mida käibeaegade erinevus võib selles vahekorras esile kutsuda. Seda punkti me käsitleme hiljem.

Võtame viis eri tootmissfääri, kus neisse mahutatud kapitalide orgaaniline struktuur on igaühel erisugune, näiteks järgnevalt:

Kapitalid	Lisaväärtuse norm	Lisaväärtus	Produkti väärtus	Kasuminorm
I. $80_c + 20_v$	100%	20	120	20%
II. $70_c + 30_v$	100%	30	130	30%
III. $60_c + 40_v$	100%	40	140	40%
V. $95_c + 5_v$	100%	5	105	5%
IV $85c + 15v$	100%	15	115	15%

Töö ühesuguse ekspluateerimise puhul saame siin eri tootmissfääride kohta, vastavalt kapitalide erinevale orgaanilisele struktuurile, üsnagi erinevaid kasuminorme.

Viide sfääri mahutatud kapitalide kogusumma = 500; nende poolt toodetud lisaväärtuse kogusumma = 110; nende poolt toodetud kaupade koguväärtus = 610. Vaatleme kogusummat 500 kui ühtainsat kapitali, millest kapitalid I—V on vaid üksikud osad (nagu see on näiteks puuvillavabrikus, kus mitmesugustes osakondades — kraasimis-, eelketrus-, ketrus- ja kudumisosakonnas —

on erinev muutuvkapitali ja püsivkapitali suhe, mistõttu keskmine suhe kogu vabriku kohta tuleb alles välja arvutada). 500-lise kapitali keskmine struktuur oleks siis = $390_c + 110_v$ ehk protsentides $78_c + 22_v$. Vaadeldes iga 100-list kapitali ainult kui üht viiendikku kogu kapitalist, oleks nimetatud keskmine struktuur, $78_c + 22_v$, iga 100-lise kapitali struktuuriks; samuti tuleks iga 100 kohta keskmiselt lisaväärtust 22; keskmine kasuminorm oleks järelikult 22%; lõpuks, 500-lise kapitali poolt toodetud koguprodukti iga viiendiku hind võrduks 122-ga. Avansseeritud kogukapitali iga viiendiku produkti tuleks seega müüa 122 eest.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 146–147.

Hinnad, mis tekivad sel kombel, et võetakse erinevate tootmissfääride erinevate kasuminormide keskmine ning lisatakse see erinevate tootmissfääride tootmiskuludele, on *tootmishinnad*. Nende eelduseks on ühe üldise kasuminormi olemasolu, üldine kasuminorm aga omakorda eeldab, et üksikute erinevate tootmissfääride kasuminormid on iseenesest juba taandatud niisama paljudeks keskmisteks normideks. Need eri kasuminormid võrduvad igas üksikus tootmissfääris $\frac{m}{C}$-ga, ning neid on vaja tuletada kauba väärtusest, nagu seda on tehtud käesoleva raamatu esimeses osas. Ilma sellise tuletuseta oleks üldine kasuminorm (ja järelikult ka kauba tootmishind) mõttetu ning sisutu kujutlus. Kauba tootmishind võrdub järelikult kauba tootmise kuludega pluss üldisele kasuminormile vastav, protsentides väljendatud kasum; teiste sõnadega: kauba tootmishind võrdub kauba tootmise kuludega pluss keskmine kasum ...

Niisiis, kui mitmesuguste tootmissfääride kapitalistid saavadki oma kaupade müümisel tagasi nende kaupade tootmisel äratarvitatud kapitaliväärtused, ei realiseeri nad ometigi seda lisaväärtust, järelikult ka mitte seda kasumit, mis on toodetud nende kaupade tootmisel nende oma sfääris; nad saavad ainult nii palju lisaväärtust, järelikult ka nii palju kasumit, kui palju seda tuleb ühiskondliku kogukapitali iga vastava osa kohta, ühtlaselt jaotades kogu lisaväärtust või kogu kasumit, mida see ühiskondlik kogukapital antud ajavahemikus kõigis tootmissfäärides kokku toodab. Iga avansseeritud kapital, olgu tal mis tahes struktuur, toob aastas või mõnes muus ajavahemikus 100 ühiku kohta nii palju kasumit, kui palju tuleb samas ajavahemikus kogukapitali iga 100 ühiku kohta. Kuivõrd jutt on kasumist, on eri kapitalistidel siin sama vahekord kui lihtsatel aksionäridel mingis aktsiaseltsis, kus kasumist osasaamine toimub ühtlase protsentuaalse jaotamise teel ja eri kapitalistidele langevad osad erinevad üksteisest ainult selle järgi, kui suure kapitali iga kapitalist ühisesse ettevõttesse mahutas, kui suur on suhteliselt tema osavõtt sellest ühisest ettevõttest,

kui suur on tema aktsiate arv. Niisiis, see osa kauba hinnast, mis asendab kauba tootmisel äratarvitatud kapitaliväärtuse osi ja millega tuleb järelikult need äratarvitatud kapitaliväärtused uuesti osta, — see osa, mis moodustab tootmiskulud, sõltub täiel määral vastava tootmissfääri piirides tehtud kulutustest. Seevastu kauba hinna teine koostisosa, nendele tootmiskuludele lisatav kasum, ei sõltu selle kindla kapitali poolt selles kindlas tootmissfääris antud aja jooksul toodetud kasumi massist, vaid hoopis sellest kasumi massist, mis antud ajavahemikus tuleb keskmiselt iga rakendatud kapitali kohta, sest see kapital moodustab kindla osa kogu tootmisse mahutatud ühiskondlikust kogukapitalist.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 148—150.

... Igal pool, kus kujuneb keskmine kasum ning järelikult ka üldine kasuminorm — ükskõik, mis teel selle tulemuseni jõutakse —, ei või see keskmine kasum olla midagi muud kui keskmiselt ühiskondlikult kapitalilt saadav kasum, mille summa võrdub lisaväärtuse summaga, ja et hinnad, mis tekivad selle keskmise kasumi tootmiskuludele juurdelisamise teel, ei või olla midagi muud kui tootmishindadeks muundunud väärtus. Asi ei muutuks põrmugi, kui teatud tootmissfääridesse mahutatud kapitalid jääksid mõnesugusel põhjusel võrdsustumisprotsessist puutumata. Keskmist kasumit arvutataks siis ühiskondliku kapitali selle osa järgi, mida võrdsustumisprotsess hõlmab. On selge, et keskmine kasum ei või olla midagi muud kui lisaväärtuse kogumass, mis jaotub igasse tootmissfääri mahutatud kapitalimasside suurusega proportsionaalselt. See on realiseeritud tasuta töö summa; ja kogu see tasuta töö mass, just nagu tasulinegi surnud ja elav töö, väljendub kapitalistide poolt omastatavate kaupade ja raha kogumassis.

Sealsamas, lk. 164.

Üldise kasuminormi määravad seega kaks tegurit:

1) kapitalide orgaaniline struktuur erinevais tootmissfäärides, seega üksikute sfääride erinevad kasuminormid;

2) ühiskondliku kogukapitali jagunemine nende erinevate sfääride vahel, järelikult igasse eri sfääri mahutatud ning seepärast erineva kasuminormiga kapitali relatiivne suurus, s. o. see relatiivne osa ühiskondliku kogukapitali massist, mis neelatakse iga üksiku tootmissfääri poolt.

I ja II raamatus * oli meil tegemist ainult kaupade *väärtustega*. Nüüd aga eraldusid ühelt poolt *tootmiskulud* kui üks osa sellest väärtusest, teiselt poolt aga arenes kauba *tootmishind* kui kauba väärtuse muundunud vorm.

Sealsamas, lk. 153—154.

---

* Jutt on Kapitali I ja II kõitest. — *Toim.*

Kogu raskus tuleb sellest, et kaupu ei vahetata lihtsalt kui *kaupu,* vaid kui *kapitalide produkte,* kusjuures need kapitalid pretendeerivad oma suurusega proportsionaalsele või — kui nad on ühesuurused — võrdsele osasaamisele lisaväärtuse kogumassist. Antud kapitali poolt antud ajavahemikus toodetud kaupade koguhind peakski seda nõuet rahuldama. Ent nende kaupade koguhind on ju vaid üksikute selle kapitali produkti moodustavate kaupade hindade summa.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 165.

Oletus, et mitmesuguste tootmissfääride kaupu müüakse nende väärtuste järgi, tähendab muidugi ainult seda, et nende väärtus on gravitatsioonipunktiks, mille ümber nende hinnad tiirlevad ja mille tasemele nende hindade alatised üles-alla kõikumised tasakaalustuvad. Peale selle tuleb alati eraldada *turuväärtust* — millest me räägime hiljem — mitmesuguste tootjate poolt toodetavate üksikute kaupade individuaalsest väärtusest. Mõnel sellisel kaubal on individuaalne väärtus turuväärtusest madalam (s. t., et nende tootmiseks vajatakse vähem tööaega, kui turuväärtuses on väljendatud), mõnel teisel on individuaalne väärtus turuväärtusest kõrgem. Ühelt poolt tuleb turuväärtust vaadelda antud tootmissfääris toodetud kaupade keskmise väärtusena, teiselt poolt aga antud sfääri keskmistes tingimustes toodetavate kaupade individuaalse väärtusena, — kaupade, mis moodustavad märkimisväärse hulga selle sfääri produktidest. Ainult erakordsete kombinatsioonide puhul on turuväärtuse reguleerijaks kõige halvemates või kõige soodsamates tingimustes toodetud kaubad; turuväärtus on omakorda turuhindade kõikumiste tsentrum, kusjuures aga turuhinnad on ühelaadsetel kaupadel alati ühesugused. Kui kaupade pakkumine keskmise väärtuse järgi, s. o. vahepealse, kahe äärmise punkti vahel oleva massi väärtuse järgi, rahuldab tavalist nõudmist, siis realiseerivad kaubad, millede individuaalne väärtus on turuväärtusest madalam, ekstra-lisaväärtust ehk lisakasumit, kuna seevastu kaubad, millede individuaalne väärtus on turuväärtusest kõrgem, jätavad realiseerimata osa neis sisalduvast lisaväärtusest.

Sealsamas, lk. 167—168.

Et aga kaupade koguväärtus reguleerib kogu lisaväärtust, viimane aga reguleerib — kõikumisi valitseva üldise seadusena — keskmise kasumi kõrgust ning järelikult üldist kasuminormi, siis on ilmne, et väärtusseadus reguleerib tootmishindu.

Konkurents tuleb — kõigepealt ühes tootmissfääris — toime sellega, et ta loob kaupade erinevatest individuaalsetest väärtustest ühtlase turuväärtuse ja turuhinna. Kuid alles erinevates tootmissfäärides funktsioneerivate kapitalide konkurents loob tootmishinna, mis võrdsustab kasuminormid erinevate sfääride vahel. Vii-

mase tulemuse saavutamiseks on vaja kõrgemat kapitalistliku tootmisviisi arenemise astet kui esimese tulemuse saavutamiseks.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962. lk. 169—170.

Kui kaubad müüakse vastavalt nende väärtustele, siis kujunevad, nagu me juba varem selgitasime, eri tootmissfäärides vägagi erinevad kasuminormid, mis sõltuvad nendesse tootmissfääridesse mahutatud kapitalimasside erinevast orgaanilisest struktuurist. Ent kapital lahkub madalama kasuminormiga sfääridest ja sööstab teistesse, mis toovad suuremat kasumit. Selle-pideva emigratsiooni ja immigratsiooniga, ühesõnaga, kapitali jaotumisega mitmesuguste tootmisfääride vahel, vastavalt kasuminormi langusele ühes kohas ja tema tõusule teises kohas, loob kapital nõudmise ja pakkumise sellise vahekorra, et mitmesugustes tootmissfäärides kujuneb ühesugune keskmine kasum, mille tagajärjel väärtused muutuvad tootmishindadeks. Selle võrdsustamisega tuleb kapital seda paremini toime, mida kõrgem on antud natsionaalse ühiskonna kapitalistlik areng, s. o. mida suuremal määral antud maa tingimused on kohandatud kapitalistliku tootmisviisiga. Kapitalistliku tootmise progressiga arenevad ka tema tingimused; ta allutab oma spetsiifilisele iseloomule ja oma immanentsetele seadustele kõik need ühiskondlikud eeldused, milles tootmisprotsess toimub.

Järjest tekkivate ebavõrdsuste pidev võrdsustumine toimub seda kiiremini, 1) mida liikuvam on kapital, s. o. mida hõlpsamini saab teda üle viia ühest sfäärist või ühest paigast teise; 2) mida kiiremini saab paisata tööjõudu ühest sfäärist teise, ühest lokaalsest tootmiskeskusest teise. Punkt 1 eeldab ühiskonna piirides täielikku kauplemisvabadust ja kõigi monopolide kaotamist, välja arvatud loomulikud monopolid, s. o. sellised, mis tulenevad kapitalistlikust tootmisviisist enesest. Edasi eeldab see punkt arenenud krediidisüsteemi, mis kontsentreerib laialipillatud massina esinevat vaba ühiskondlikku kapitali, vastandades selle üksikule kapitalistile; lõpuks eeldatakse mitmesuguste tootmissfääride allutamist kapitalistidele. Viimane nõue sisaldubki juba meie eelduses, kuna me ju asusime seisukohale, et jutt on väärtuste muundumisest tootmishindadeks kõigis kapitalistlikult ekspluateeritavais tootmissfäärides; ometi põrkab see võrdsustumine ise suurematele takistustele kui arvukad ning massilise iseloomuga mittekapitalistlikult majandatavad tootmissfäärid (näiteks väiketalupoegade põllupidamine) tungivad kapitalistlike ettevõtete vahele ja põimuvad nendega läbi. Lõpuks on vaja suurt rahvatihedust. — Punkt 2 eeldab kõigi selliste seaduste kaotamist, mis takistavad töölisi siirdumast ühest tootmissfäärist teise või ühest lokaalsest tootmiskeskusest teise. Ta eeldab, et töölised on ükskõiksed oma töö sisu vastu, et töö taandatakse kõigis tootmissfäärides võimalikult suuremas ulatuses lihtsale tööle, et töölised on vabanenud kõigist kutsealastest eelarva-

mustest. Lõpuks — ja eriti — eeldab ta töölise allutamist kapitalistlikule tootmisviisile...

Ülalöeldust järeldub, et täpselt samuti, nagu iga üksiku tootmissfääri kapitalistid ühtekokku, nii võtab ka iga üksik kapitalist osa kogu töölisklassi ekspluateerimisest kogukapitali poolt ning selle ekspluateerimise astmest; ta võtab sellest osa mitte ainult üldise klassisümpaatia tõttu, vaid ka otse majanduslikult, sest eeldades, et kõik muud tingimused, sealhulgas kogu avansseeritud püsivkapitali väärtus on antud, oleneb keskmine kasuminorm kogukapitali poolt kogutöö ekspluateerimise astmest.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 183—185.

Konkurents *ei* näita seda, et väärtus valitseb tootmise liikumist, ta ei näita väärtusi, mida tootmishinnad varjavad ja mis neid tootmishindu lõppkokkuvõttes määravad. Seevastu näitab konkurents: 1) keskmisi kasumeid, mis on sõltumatud kapitali orgaanilisest struktuurist mitmesugustes tootmissfäärides, seega ka sõltumatud elava töö massist, mida antud kapital antud ekspluateerimissfääris omastab; 2) tootmishindade tõusu ja langust palgataseme muutumise tõttu — nähtust, mis esimesel pilgul on täielikult vastuolus kaupade väärtussuhtega; 3) turuhindade kõikumisi, mis ei taanda kaupade keskmist turuhinda antud perioodil *turuväärtusele*, vaid turuväärtusest kõrvalekalduvale, temast suuresti erinevale turu tootmishinnale. *Näib,* et kõik need nähtused on ühesugusel määral vastuolus nii väärtuse määramisega tööaja kaudu kui ka tasuta lisatööst koosneva lisaväärtuse loomusega. *Konkurentsis esineb seega kõik moonutatud kujul.* Majandussuhete väljakujunenud ilme, mis esineb pealispinnal, nende suhete reaalses eksistentsis ja järelikult ka neis kujutlustes, mille abil majandussuhete kandjad ning agendid püüavad nende suhete kohta selgust saada, on suuresti erinev nende suhete sisemisest, olulisest, kuid varjatud põhiilmest [Kerngestalt]; ta moonutab tegelikult seda põhiilmet ja on vastuolus nii tema endaga kui ka temale vastava mõistega.

Sealsamas, lk. 194.

«Kapitali» III köites on lahendatud küsimus *keskmise kasuminormi* kujunemisest väärtusseaduse alusel. Suureks sammuks edasi majandusteaduses on see, et Marx oma analüüsides lähtub massiliste majanduslike nähtuste, kogu ühiskondliku majanduse seisukohalt, mitte aga üksikjuhtumite või konkurentsi välise pinna seisukohalt, millega tihtilugu piirdub vulgaarne poliitiline ökonoomia või kaasaegne «piirkasulikkuse teooria». Alguses analüüsib Marx lisaväärtuse tekkimist ja seejärel siirdub juba selle jagunemisele kasumiks, protsendiks ja maarendiks. Kasum on lisaväärtuse suhe kogu ettevõttesse paigutatud kapitaliga. «Kõrge orgaa-

nilise struktuuriga» kapital (s. o. kui püsivkapital on muutuvkapitali suhtes ülekaalus ulatuses, mis on suurem keskmisest ühiskondlikust) annab keskmisest madalama kasuminormi. «Madala orgaanilise struktuuriga» kapital — keskmisest kõrgema kasuminormi. Konkurents kapitalide vahel, nende vaba üleminek ühest tootmisharust teise redutseerib mõlemal juhtumil kasuminormi keskmiseni. Antud ühiskonna kõikide kaupade väärtuste summa langeb ühte kaupade hindade summaga, kuid üksikutes ettevõtetes ja üksikutes tootmisharudes müüakse kaupu konkurentsi mõjul mitte nende väärtuste järgi, vaid *tootmishindadega* (ehk tootmise hindadega), mis võrduvad ärakulutatud kapitaliga pluss keskmine kasum.

Niisiis on Marx väärtusseaduse alusel täiesti ära seletanud üldtuntud ja vaieldamatu fakti, et hinnad kalduvad kõrvale väärtustest ja et kasum on võrdne, sest kõikide kaupade väärtuste summa langeb ühte hindade summaga. Kuid väärtuse (ühiskondliku) redutseerimine hindadele (individuaalsetele) toimub mitte lihtsal, mitte otsesel, vaid väga keerukal teel: on täiesti loomulik, et üksteisest eraldatud kaubatootjate ühiskonnas, kes on seotud ainult turu kaudu, ei saa seaduspärasus avalduda teisiti kui keskmise, ühiskondliku, massilise seaduspärasusena, kusjuures vastastikku kustutatakse individuaalsed kõrvalekaldumised ühele või teisele poole.

V. I. Lenin, «Karl Marx» (1914). Teosed, 21. kd., lk. 48—49.

ÜLDISE KASUMINORMI LANGEMISE TENDENTS

... Püsivkapitali järkjärguline kasv muutuvkapitaliga võrreldes peab paratamatult kaasa tooma *üldise kasuminormi järkjärgulise languse,* kusjuures lisaväärtuse norm või see aste, milles kapital tööd ekspluateerib, ei muutu. Me nägime aga, et üheks kapitalistliku tootmisviisi seaduseks on see, et tema arenemisega toimub muutuvkapitali relatiivne vähenemine püsivkapitaliga võrreldes, järelikult ka liikumapandud kogukapitaliga võrreldes. See tähendab üksnes seda, et sama tööliste arv, sama tööjõu hulk, mida antud väärtuselise suurusega muutuvkapitali abil käsutatakse, saab kapitalistlikus tootmises arenevate spetsiifiliste tootmismeetodite tõttu ühepikkuse aja vältel liikuma panna, ümber töötada ja tootlikult tarbida pidevalt kasvavat massi töövahendeid, masinaid ja iga liiki põhikapitali, toorainet ja abimaterjale, — seega ka püsivkapitali, mille väärtuseline suurus pidevalt kasvab. See muutuvkapitali progresseeruv relatiivne vähenemine püsivkapitaliga ja järelikult kogukapitaliga võrreldes on identne ühiskondliku kapitali keskmise orgaanilise struktuuri progresseeruva kõrgenemisega. Ühtlasi väljendab see ainult teisiti töö ühiskondliku tootliku jõu

progresseeruvat arenemist, mis selles just avaldubki, et masinate ja üldse põhikapitali laialdasema kasutamise kaudu muudetakse produktideks rohkem toorainet ja rohkem abimaterjale sama tööliste arvuga ning sama aja vältel, s. o. vähema tööga. Sellele püsivkapitali väärtuselise suuruse kasvule — mis küll ainult väga ligikaudselt kajastab tarbimisväärtuste tegeliku massi kasvu, milledest püsivkapital aineliselt koosneb — vastab produkti jätkuv odavnemine. Iga individuaalne produkt omaette vaadeldüna sisaldab vähemat töö summat võrreldes sellega, mis temas oli tootmise madalamal astmel, kus töösse mahutatud kapitali ja tootmisvahenditesse mahutatud kapitali suhe on palju suurem... Üldise kasuminormi progressiivse langemise tendents on seega ainult töö ühiskondliku tootliku jõu progresseeruva arenemise väljendus, *kapitalistlikule tootmisviisile omane väljendus.*

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 198.

Kui pidada silmas ühiskondliku töö tootlike jõudude erakordselt jõulist arenemist kas või ainult viimase 30 aasta jooksul kõigi varemate perioodidega võrreldes, eriti aga pidada silmas põhikapitali määratu suurt massi, mis peale masinate eneste kogu ühiskondlikust tootmisprotsessist osa võtab, siis endise raskuse asemele, mis majandusteadlasi seni on köitnud, nimelt kasuminormi languse seletamise asemele astub vastupidine raskus: kuidas nimelt seletada, miks see langus ei olnud suurem või kiirem? Siin peaks olema vastutoimivaid mõjusid, mis pidurdavad ja kaotavad üldise seaduse mõju ning annavad talle üksnes tendentsi iseloomu, mistõttu me nimetasimegi üldise kasuminormi langust ainult languse tendentsiks.

Sealsamas, lk. 216.

3. KAUBANDUSKASUM

KAUBANDUSKAPITAL KUI TÖÖSTUSKAPITALI ERALDUNUD OSA

... Kaubanduskapital on kapitalistlikust tootmisviisist vanem; tegelikult on kaubanduskapital ajalooliselt kõige vanem kapitali eksisteerimise vaba vorm.

Sealsamas, lk. 297.

Me nägime, et kapitali olemasolu kaupkapitalina ja metamorfoos, mida kapital kui kaupkapital läbib ringlussfääris, turul — metamorfoos, mis seisab ostus ja müügis, kaupkapitali muundumises rahakapitaliks ja rahakapitali muundumises kaupkapitaliks —, moodustavad ühe faasi tööstuskapitali taastootmise protsessis,

seega ta tootmisprotsessis tervikuna; samal ajal aga nägime, et selles oma funktsioonis, kui ringluskapital, erineb ta iseendast kui tootlikust kapitalist Need on ühe ja sama kapitali kaks erinevat, kaks omaette olevat eksisteerimise vormi. Üks osa ühiskondlikust kogukapitalist on pidevalt turul selles eksisteerimise vormis ringluskapitalina, ta on pidevalt selle metamorfoosi protsessis, olgugi et iga üksiku kapitali jaoks on tema olemine kaupkapitalina ja tema kui kaupkapitali metamorfoos ainult alatasa mööduvaks ja alatasa uuesti saabuvaks üleminekumomendiks, tema pideva tootmisprotsessi üleminekustaadiumiks, ja olgugi, et turul oleva kaupkapitali elemendid seetõttu pidevalt muutuvad, sest neid võetakse kogu aeg kaubaturult ära ning täpselt niisamuti antakse neid kogu aeg sinna tagasi tootmisprotsessi uue produktina.

Kaupadega kauplemise kapital pole midagi muud kui selle pidevalt turul oleva, pidevalt metamorfoosiprotsessis oleva, pidevalt ringlemissfäärist hõlmatud ringluskapitali ühe osa muundunud vorm. Me ütleme: ühe osa, sest teatav osa kaupade ostust-müügist toimub ikka vahetult tööstuskapitalistide eneste vahel. Selle osa me jätame käesolevas uurimuses hoopis kõrvale, sest ta ei anna midagi kaupmehekapitali mõiste piiritlemiseks, kaupmehekapitali spetsiifilise loomuse mõistmiseks, teiselt poolt aga on see osa juba leidnud II raamatus * meie eesmärgi seisukohalt ammendava käsitluse.

Kaupadega kaupleja, kui kapitalist üldse, esineb turul eelkõige teatud rahasumma esindajana, mida ta kapitalistina avansseerib, s. o. mida ta tahab muuta x-ist (summa esialgsest väärtusest) $x + \triangle x$-iks (see summa pluss sellest saadud kasum). Kuid temale, mitte ainult kui kapitalistile üldse, vaid eriti kui kaupadega kauplejale on endastmõistetav, et tema kapital peab turule ilmuma esialgselt rahakapitali vormis, sest ta ei tooda ju mingeid kaupu, vaid ainult kaupleb nendega, vahendab nende liikumist; kuid selleks, et nendega kaubelda, peab ta neid enne ostma, niisiis olema rahakapitali omanik.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 248—249.

... Kaupmehe operatsioonid pole muud midagi kui operatsioonid, mida üldse tuleb teha selleks, et tootja kaupkapital muunduks rahaks ... need on operatsioonid, mis vahendavad kaupkapitali funktsioone ringlemis- ja taastootmisprotsessis. Kui selle müügiga ja ka sisseostmisega ei tegeleks sõltumatu kaupmees, vaid see oleks lihtsalt tootja agendi ainuülesanne, siis ei jääks see seos hetkekski varjatuks.

Niisiis, kaupadega kauplemise kapital pole kindlasti midagi muud kui tootja kaupkapital, mis peab läbi tegema oma rahaks-

* Jutt on Kapitali II köitest. — *Toim.*

muundumise protsessi, peab teostama turul oma kaupkapitali funktsiooni, — ainult selle erinevusega, et see funktsioon ei ole enam tootja kõrvaloperatsioon, vaid astub nüüd esile eri liiki kapitalistide, kaupadega kauplejate ainuoperatsioonina ja saab iseseisvaks kui eriliste kapitalimahutuste sfäär.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962. lk. 250.

... Kaupmehekapital ei loo ei väärtust ega lisaväärtust, s. o. ei loo otseselt. Kuivõrd kaupmehekapital soodustab ringlemisaja lühenemist, võib ta kaudselt kaasa aidata tööstuskapitalisti poolt toodetava lisaväärtuse suurendamisele. Kuivõrd ta aitab laiendada turgu ja vahendab tööjaotust kapitalistide vahel, võimaldades seega kapitalil töötada suuremas mastaabis, sedavõrd tõstab tema funktsioneerimimine tööstuskapitali tootlikkust ja soodustab tööstuskapitali akumulatsiooni. Kuivõrd ta lühendab ringlemisaega, sedavõrd tõstab ta lisaväärtuse ja avansseeritud kapitali suhet, seega kasuminormi. Kuivõrd ta vähendab seda kapitali osa, mis peab rahakapitalina pidevalt olema ringlemissfääris, sedavõrd suurendab ta otse tootmiseks kasutatavat kapitali osa.

Sealsamas, lk. 258.

KAUBANDUSKASUM JA TEMA ALLIKAS

... Kaupadega kauplemise kapital — kui me ... piirdume tema tõelise funktsiooniga osta selleks, et müüa, — ei loo ei väärtust ega lisaväärtust, vaid ainult vahendab nende realiseerimist ja sellega ühtlasi kaupade tegelikku vahetust, nende üleminekut ühe käest teise kätte, ühiskondlikku ainevahetust. Sellele vaatamata peab ringlemisprotsessis iseseisvalt funktsioneeriv kapital andma aastas samasugust keskmist kasumit kui mitmesugustes tootmisharudes funktsioneeriv kapital, sest tööstuskapitali ringlemise faas on samal määral taastootmisprotsessi faas nagu tootminegi. Kui kaupmehe kapital annaks tööstuskapitaliga võrreldes kõrgemaprotsendilist keskmist kasumit, siis muutuks üks osa tööstuskapitalist kaupmehekapitaliks. Kui ta annaks madalamat keskmist kasumit, siis toimuks vastupidine protsess. Üks osa kaupmehekapitalist muutuks tööstuskapitaliks. Ükski teine kapitali liik ei saa nii hõlpsasti muuta oma otstarvet, oma funktsiooni kui kaupmehekapital.

Et kaupmehekapital ei loo ise lisaväärtust, siis on selge, et lisaväärtus, mis kaupmehekapitalile keskmise kasumi vormis osaks langeb, on üks osa kogu tootliku kapitali poolt loodud lisaväärtusest. Nüüd aga kerkib üles järgmine küsimus: kuidas saab kaupmehekapital enda kätte temale langeva osa lisaväärtusest või kasumist, mille tootlik kapital toodab?

See ainult näib nii, nagu oleks kaubanduslik kasum lihtne juur-

dehindlus, kaupade hinna nominaalne tõstmine nende väärtusest kõrgemale.

On selge, et kaupmees võib saada kasumit üksnes tema poolt müüdud kaupade hinnast; veel selgem on, et see kasum, mida ta oma kaupade müügist saab, peab võrduma tema ostuhinna ja tema müügihinna vahega, s. o. ülejäägiga, mis jääb järele siis, kui esimene viimasest lahutada.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 259—260.

Nagu tööliste tasuta töö loob tootlikule kapitalile otseselt lisaväärtuse, nii loob ka kaubanduslike palgatööliste tasuta töö kaubanduskapitalile võimaluse sellest lisaväärtusest osa saada.

Sealsamas, lk. 270.

Kaubandustööline ei tooda otseselt lisaväärtust. Tema töö hinna määrab aga tema tööjõu väärtus, järelikult tema tööjõu tootmise kulud; selle tööjõu tegevusse rakendamine, tema pingutamine, kulutamine ja kulumine ei ole aga, nagu igal teiselgi palgatöölisel, sugugi piiratud tema tööjõu väärtusega. Tema palk ei ole järelikult mitte mingisuguses paratamatus suhtes kasumi massiga, mida ta kapitalistil realiseerida aitab. See, mis ta kapitalistil maksma läheb, ja see, mis ta kapitalistile sisse toob, on erinevad suurused. Ta ei too kapitalistile kasumit sellega, et ta otseselt lisaväärtust loob, vaid sellega, et ta aitab vähendada lisaväärtuse realiseerimise kulusid, kuivõrd ta teeb osalt tasuta tööd.

Sealsamas, lk. 276.

RINGLUSKULUD

Üldine seadus on, et *ringluskulud, mis tulenevad ainult kauba vormimuutusest, ei lisa kaubale mingit väärtust juurde.* Need on lihtsalt väärtuse realiseerimise ehk väärtuse ühest vormist teise viimise kulud. Selleks kulutatud kapital (kaasa arvatud tema käsutada olev töö) kuulub kapitalistliku tootmise faux frais [mittetootlike kulude] hulka. Viimased tuleb asendada lisaproduktist ja see asendamine moodustab kogu kapitalistide klassi suhtes mahaarvamise lisaväärtusest või lisaproduktist...

K. Marx, Kapital, II kd., Tallinn, 1958, lk. 123.

...On olemas teatav erinevus ühelt poolt raamatupidamiskulude, s. o. raamatupidamisele tööaja mittetootliku kulutamise, ja teiselt poolt ainult ostu- ja müügiaja kulude vahel. Viimased tulenevad ainult tootmisprotsessi teatud ühiskondlikust vormist, sellest, et see on kaupade tootmise protsess. Raamatupidamine kui

selle protsessi kontrollimise ja mõttelise üldistamise vahend saab seda vajalikumaks, mida enam protsess toimub ühiskondlikus mastaabis ja mida enam ta kaotab puhtindividuaalse iseloomu. Seega on raamatupidamine kapitalistlikus tootmises vajalikum kui killustatud käsitööstuslikus ja talumajanduslikus tootmises, ta on ühiskondlikus tootmises vajalikum kui kapitalistlikus. Kuid raamatupidamise kulud vähenevad tootmise kontsentreerumisega, nad vähenevad seda enam, mida enam raamatupidamine muutub ühiskondlikuks raamatupidamiseks.

K. Marx, Kapital, II kd., Tallinn, 1958. lk. 111—112.

Kapitali eksisteerimine kaupkapitali vormis, seega tema eksisteerimine kaubatagavara näol põhjustab ... kulusid, mis tuleb arvata ringluskuludeks, sest nad ei kuulu tootmissfääri, (vaid ringlussfääri). Need ringluskulud ... lähevad teatud ulatuses kaupade väärtusse, niisiis teevad kaupu kallimaks. Igal juhul on kaubatagavara säilitamiseks ja hoidmiseks rakendatud kapital ning tööjõud otsesest tootmisprotsessist eemaldatud. Teiselt poolt on siia mahutatud kapitalid, kaasa arvatud tööjõud kui kapitali koostisosa, asendatavad ühiskondlikust produktist. Seepärast mõjub nende kulutamine töö tootliku jõu vähendamisena, nii et kindla kasuefekti saavutamiseks on vaja suuremat kapitali- ja tööhulka. Need on *täiendavad kulud.*

Sealsamas, lk. 115.

Produkti hulk ei suurene transportimise tõttu. Välja arvatud mõningad erandid, ei ole ka produkti transportimisest tingitud loomulike omaduste muutumine sugugi kavatsetud kasuefekt, vaid vältimatu pahe. Kuid esemete tarbimisväärtus realiseerub ainult nende tarbimises, nende tarbimine aga võib teha vajalikuks nende ümberpaigutamise, niisiis täiendava tootmisprotsessi transporditööstuse alal. Transporditööstusse mahutatud tootlik kapital lisab seega transporditavale produktile väärtust juurde, — osalt transpordivahendite väärtuse ülekandmise tõttu, osalt sellepärast, et väärtust lisab juurde transpordis rakendatav töö. See viimane väärtuse lisandus jaguneb, nagu üldse kapitalistlikus tootmises, palga asenduseks ja lisaväärtuseks.

Sealsamas, lk. 123—124.

Kapitalistlik tootmisviis vähendab üksikute kaupade transpordikulusid nii transpordi- ja liiklemisvahendite arendamise kui ka transpordi kontsentreerimise, transpordi mastaabi suurendamise teel. Ta suurendab kaupade transportimiseks kulutatavat osa ühiskondlikust tööst, nii elavast kui ka asjastatud tööst, — suurendab seda esiteks sellega, et ta muudab suurema osa kõigist produktidest

kaupadeks, teiseks aga sellega, et ta asendab kohalikud turud kaugete turgudega.

Kaupade tsirkuleerimine, s. o. nende tegelik ruumiline ümberpaigutamine toimub nende transportimise kaudu. Ühelt poolt moodustab transporditööstus iseseisva tootmisharu ja seepärast ka omaette sfääri tootliku kapitali mahutamiseks. Teiselt poolt erineb ta selle poolest, et ta kujutab endast tootmisprotsessi jätkumist ringlemisprotsessi *piirides* ja ringlemisprotsessi *jaoks*.

K. Marx, Kapital, II kd., Tallinn, 1958, lk. 125.

Ükskõik mis laadi need ringluskulud ongi: kas nad on omased puhtakujulisele kaupmehe ettevõttele kui niisugusele, kuuludes seega kaupmehe spetsiifiliste ringluskulude hulka, või kujutavad nad endast kulusid, mis tulenevad ringlusprotsessi ajal lisaks tulevaist täiendavaist tootmisprotsessidest, nagu ekspeditsioon, transport, säilitamine jne., — kaupmehe poolel eeldavad nad, peale kaupade ostuks avansseeritud rahakapitali, alati täiendava kapitali olemasolu, mida avansseeritakse nende ringlusvahendite ostmiseks ja nende eest maksmiseks. Kuivõrd see kulude element koosneb käibekapitalist, läheb ta täiendava elemendina tervenisti kaupade müügihinnasse; kuivõrd ta koosneb põhikapitalist, läheb ta täiendava elemendina kaupade müügihinnasse sedamööda, kuidas ta kulub; kuid ta läheb kaupade müügihinnasse elemendina, mis moodustab nominaalväärtuse, isegi siis, kui ta, nagu puhtakujuliste kaupmehe ringluskulude puhul, ei täiendagi tegelikult kauba väärtust. Kogu see täiendav kapital, kas käibe- või põhikapital, võtab osa üldise kasuminormi kujundamisest.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 265—266.

VÄLISTURU VAJALIKKUS KAPITALISMI JAOKS

Välisturu tarvilikkus kapitalistlikule maale pole üldse tingitud ühiskondliku produkti (ja eriti lisaväärtuse) realiseerimise seadustest, vaid esiteks sellest, et kapitalism on vaid laialdaselt arenenud *kaubaringluse* tulemus, mis ulatub üle riigi piiride . . .

Teiseks, seda vastavust ühiskondliku tootmise üksikute osade vahel (väärtuse ja naturaalvormi suhtes), mida ühiskondliku kapitali taastootmise teooria paratamatult eeldas ja mis tegelikult kujuneb ainult keskmise suurusena reast alatistest kõikumistest, seda vastavust rikub kapitalistlikus ühiskonnas pidevalt üksikute tootjate isoleeritus, kes töötavad tundmatu turu jaoks. Mitmesugused tööstusharud, mis on üksteisele «turuks», ei arene ühtlaselt, vaid jõuavad üksteisest ette, ja arenenum tööstus otsib välisturgu. See ei tähenda aga sugugi seda, et «kapitalistlikul natsioonil on

võimatu realiseerida lisaväärtust», nagu narodnik on valmis sügavmõtteliselt järeldama. See viitab vaid ebaproportsionaalsusele üksikute tootmisalade arenemises. Rahvakapitali *teistsuguse* jaotuse puhul võiks sellesama toodete hulga realiseerida sisemaal. Kuid selleks, et kapital hülgaks ühe tööstusala ja siirduks teisele alale, on vaja kriisi sel alal. Ja millised põhjused võivad kapitaliste, keda ähvardab selline kriis, tagasi hoida välisturu otsimisest? Vahendite ja preemiate otsimisest väljaveo hõlbustamiseks jne.?

Kolmandaks. Kapitalismieelsete tootmisviiside seaduseks on tootmisprotsessi kordumine endises ulatuses, endisel alusel: säärane on mõisnike teoorjusel põhinev majandus, talupoegade naturaalmajandus, kodutööndajate käsitööstus. Kapitalistliku tootmise seaduseks, vastupidi, on tootmisviiside pidev muutumine ja tootmise ulatuse piiritu kasv. Vanade tootmisviiside puhul võisid majanduslikud üksused püsida sajandeid, ilma et need oleksid muutunud iseloomult või suuruselt, ilma et need oleksid ületanud mõisniku sugukonnamõisa, talupoegade küla või külakäsitööliste ja väiketööndajate (nn. kodutööndajate) väikese kohaliku turu piire. Seevastu kasvab kapitalistlik ettevõte paratamatult üle kogukonna, kohaliku turu, piirkonna ja seejärel ka riigi piiride. Ja et riikide isoleeritus ning kinnisus on kaubaringlusega juba purustatud, siis sunnib iga kapitalistliku tööstusharu loomulik tung teda paratamatult «otsima välisturgu».

V. I. Lenin, Teosed, 3. kd., lk. 40—41.

4. LAENUKAPITAL

LAENUKAPITAL JA PROTSENT

Protsente kandev kapital ehk — nagu me võime teda nimetada tema vanaaegse vormi järgi — liigkasukapital kuulub koos oma kaksikvenna kaupmehekapitaliga veeuputuseelsete kapitalivormide hulka, mis esinesid ammu enne kapitalistlikku tootmisviisi ja mida leidub kõige erinevamates ühiskondlik-majanduslikes formatsioonides.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 544.

Raha omanik, kes tahab kasutada oma raha protsente kandva kapitalina, võõrandab selle raha kellelegi kolmandale, paiskab ta ringlusesse, teeb ta kaubaks *kapitalina*; kapitalina mitte ainult temale endale, vaid ka teistele. See raha on kapital mitte üksnes selle jaoks, kes ta võõrandab; ka kolmandale isikule antakse ta algusest peale edasi kui kapital, kui väärtus, mille tarbimisväärtuseks on luua lisaväärtust, kasumit. Ta antakse kolmandale isikule

edasi kui väärtus, mis liikumises säilib ja pärast funktsioneerimist oma esialgse väljaandja, antud juhul raha omaniku juurde tagasi tuleb; viimasest eemaldub ta järelikult vaid mõneks ajaks, minnes vaid ajutiseks oma omaniku valdusest funktsioneeriva kapitalisti valdusesse; ta ei lähe järelikult maksmiseks, teda ei müüda, vaid ainult antakse laenuks, ainult võõrandatakse tingimusel, et teatud tähtaja möödumisel tuleb ta esiteks tagasi oma lähtepunkti, teiseks aga tuleb tagasi kui realiseeritud kapital, olles realiseerinud oma tarbimisväärtuse, oma võime toota lisaväärtust.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 314.

Mis tarbimisväärtus see siis on, mida rahakapitalist laenuperioodi kestuseks võõrandab ja tööstuskapitalistile, laenu saajale, loovutab? See on tarbimisväärtus, mida raha omandab selle tõttu, et ta võib muutuda kapitaliks, funktsioneerida kapitalina, ja et ta sellepärast — peale selle, et ta säilitab oma esialgse väärtussuuruse — loob oma liikumises teatud lisaväärtuse, keskmise kasumi (kõik, mis on üle või alla seda normi, on siin juhuslik). Kõikide teiste kaupade tarbimisväärtus tarvitatakse lõpuks ära; koos sellega kaob kauba substants ja ühtlasi tema väärtus. Kapitalil kui kaubal seevastu on see iseärasus, et tema väärtus ja tema tarbimisväärtus selle tarbimisväärtuse tarvitamise tõttu mitte ainult säilivad, vaid koguni suurenevad.

See kapitalina esineva raha tarbimisväärtus — võime luua keskmist kasumit — ongi see, mida rahakapitalist võõrandab tööstuskapitalistile ajaks, mille kestuseks ta laenutatud kapitali käsutamise õiguse viimasele loovutab.

Sealsamas, lk. 321.

Protsente kandvas kapitalis saavutab kapitalistlik suhe oma kõige välisema ja fetišistlikuma vormi. Meil on siin *R—R'*, raha, mis loob rohkem raha, isekasvav väärtus ilma mõlemat äärmist punkti vahendava protsessita ...

Kapital näib olevat protsendi, omaenda suurenemise salapärane ja iseloov allikas. *Asi* (raha, kaup, väärtus) on nüüd juba lihtsalt asjana kapital ja kapital näib olevat lihtsalt asi; kogu taastootmisprotsessi resultaat näib olevat asjale iseenesest kuuluv omadus; raha valdajast — s. o. isikust, kelle valduses on kaup sellises vormis, milles seda saab alati vahetada — oleneb, kas ta tahab seda rahana kulutada või kapitalina laenuks anda. See automaatne fetiš, isekasvav väärtus, raha, mis sünnitab raha, on seepärast protsente kandvas kapitalis puhtalt välja kujunenud; selles vormis ei ole temale jäänud mingeid päritolu jälgi. Ühiskondlik suhe on lõplikult välja kujunenud kui teatud asja — s. o. raha — suhe iseendasse.

Sealsamas, lk. 357—358.

Kui nimetada protsenti rahakapitali hinnaks, siis on see hinna irratsionaalne vorm, mis on täielikus vastuolus kauba hinna mõistega. Hind on siin taandatud tema puhtabstraktseks ja sisutuks vormiks, selliseks vormiks, et see on kindel rahasumma, mida makstakse millegi eest, mis nii või teisiti figureerib tarbimisväärtusena; oma mõiste järgi aga on hind võrdne selle tarbimisväärtuse rahas väljendatud väärtusega.

Protsent kui kapitali hind on algusest peale täiesti irratsionaalne väljend. Kaubal on siin kahesugune väärtus; esiteks väärtus ja teiseks sellest väärtusest erinev hind, kuna hind on väärtuse rahaline väljendus. Rahakapital on kõigepealt vaid rahasumma ehk teatud kaubamassi väärtus, mis rahasumma näol on fikseeritud. Kui kaupa antakse laenuks kapitalina, siis on kaup vaid rahasumma varjatud vorm, sest see, mida kapitalina laenuks antakse, ei ole nii ja nii mitu naela puuvilla, vaid teatav hulk raha, mis eksisteerib puuvilla vormis puuvilla väärtusena ... Niisiis, kui hind väljendab kauba väärtust, siis väljendab protsent rahakapitali väärtuse kasvu ning esineb seepärast hinnana, mida selle kapitali eest laenu andjale makstakse.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 323—324.

KASUMI JAGUNEMINE ETTEVÕTJATULUKS JA PROTSENDIKS

Tootlikul kapitalistil, kes töötab laenatud kapitaliga, jaguneb brutokasum kaheks osaks: protsendiks, mida ta peab maksma laenu andjale, ja sellest ülejäävaks summaks, mis moodustab tema enda osa kasumist. Kui üldine kasuminorm on antud, siis määrab selle viimase osa protsendimäär; kui protsendimäär on antud, siis määrab selle osa üldine kasuminorm. Ja edasi: ükskõik kuidas brutokasum, kogukasumi väärtuse tõeline suurus, kaldukski igal üksikul juhul keskmisest kasumist kõrvale, määrab funktsioneerivale kapitalistile kuuluva osa ikka protsent, sest selle fikseerib üldine protsendimäär (jättes kõrvale juriidilised erikokkulepped) ja seda eeldatakse antud suurusena veel enne tootmisprotsessi algust, s. o. enne tootmisprotsessi tulemuse, brutokasumi saamist. Me nägime, et kapitali tõeline spetsiifiline produkt — lisaväärtus — on lähemas määratluses kasum. Kuid laenatud kapitaliga töötava kapitalisti seisukohalt pole selleks produktiks kasum, vaid kasum miinus protsent, s. o. see kasumi osa, mis jääb temale pärast protsendi maksmist. Seega esineb see kasumi osa temale paratamatult kapitali produktina sedavõrd, kuivõrd see kapital funktsioneerib; tema suhtes ongi see tegelikult nii, sest ta esindab kapitali ainult kui funktsioneerivat kapitali. Ta on kapitali personifikatsioon sedavõrd, kuivõrd kapital funktsioneerib; kapital aga funktsioneerib siis, kui see on selliselt mahutatud tööstusse või kaubandusse, et see kasumit

annab, ja kui seda rakendav kapitalist teeb sellega vastavas tegevusharus vajalikke operatsioone. Vastupidiselt protsendile, mida ta laenu andjale brutokasumist maksma peab, omandab seega temale langev ülejäänud kasumiosa paratamatult tööstusliku, resp. /vastavalt/ kaubandusliku kasumi vormi ehk, kasutades väljendit, mis hõlmab nii üht kui teist, omandab ettevõtjatulu vormi.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962. lk. 340—341.

Kapitali kasutaja — ka siis, kui ta töötab oma kapitaliga, — jaguneb kaheks isikuks: lihtsaks kapitali omanikuks ja kapitali rakendajaks; tema kapital ise jaguneb kasumikategooriate suhtes, mida ta annab, ühelt poolt kapitaliks-*omandiks*, kapitaliks *väljaspool* tootmisprotsessi, s. o. kapitaliks, mis iseenesest protsente annab, ja teiselt poolt kapitaliks *tootmisprotsessis*, mis protsessis viibiva kapitalina annab ettevõtjatulu.

Sealsamas, lk. 343.

Kasumi jagunemine ettevõtjatuluks ja protsendiks (hoopiski rääkimata sellest, et vahele tulevad veel kaubanduslik kasum ja rahaga kauplemise kasum, mis põhinevad ringlusel ja näivadki täiel määral tekkivat ringlusest, mitte aga tootmisprotsessist endast) viib lõpule lisaväärtuse vormi iseseisvumise, lisaväärtuse vormi kivinemise tema substantsi, tema olemuse suhtes. Üks kasumi osa, vastupidiselt teisele osale, lööb täielikult lahku kapitalistlikust suhtest kui niisugusest; näib, nagu ei tekikski ta palgatöö ekspluateerimise funktsioonist, vaid kapitalisti enda palgatööst. Vastupidiselt sellele näib protsent tekkivat sõltumatult töölise palgatööst ja kapitalisti enda tööst, ta näib tekkivat kapitalist kui tema enda sõltumatust allikast.

Sealsamas, lk. 758.

VEKSEL JA KOMMERTSKREDIIT

Ma näitasin varem (I raamat *, ptk., 3, b), mil viisil lihtsast kaubaringlusest kujuneb raha kui maksevahendi funktsioon ja ühes sellega võlausaldaja ning võlgniku suhe kauba tootjate ja kaupadega kauplejate vahel. Sedamööda, kuidas arenevad kaubandus ja kapitalistlik tootmisviis, mis toodab ainult ringlust arvestades, saab see krediidisüsteemi loomulik põhialus laiemaks, omandab üldise tähenduse ja areneb. Raha funktsioneerib siin üldiselt ainult maksevahendina, s. t. et kaupa ei müüda raha eest, vaid võetakse kirjalik lubadus, et maksmine toimub kindlal tähtpäeval. Lühiduse pärast võime kõik sellised maksekohustused kokku võtta üldiseks

* Mõeldakse Kapitali I köidet. — *Toim.*

vekslite kategooriaks. Maksetähtpäeva saabumiseni ringlevad sellised vekslid ise omakorda maksevahendina; nad kujutavadki enesest päris kaubandusraha. Kuivõrd nad end lõppude lõpuks nõudmiste ja võlgade tasandamisel vastastikku kustutavad, funktsioneerivad nad absoluutselt rahana, sest sellisel juhul ei toimu nende lõplikku rahaks muutumist. Just nagu need vastastikused avansseerimised tootjate ja kaupmeeste vahel on krediidi tõeliseks põhialuseks, nii on nende ringlemise abinõu, veksel, tõelise krediitraha, pangatähtede jne. aluseks. Viimased ei põhine raha ringlemisel — olgu see metallraha või riigi paberraha —, vaid vekslite ringlemisel.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962. lk. 365.

... Analüüsime kõigepealt kommertskrediiti, s. o. krediiti, mida taastootmisprotsessis tegutsevad kapitalistid üksteisele annavad. See krediit on krediidisüsteemi aluseks. Tema esindajaks on veksel, kindla maksetähtajaga võlakiri, document of deferred payment *. Igaüks annab ühe käega krediiti ja võtab teise käega samuti krediiti. Jätkem esialgu täiesti kõrvale pankurikrediit, mis moodustab sootuks teise, oluliselt erineva momendi. Kui need vekslid ringlevad omakorda maksevahendina kaupmeeste eneste hulgas — edasiandepealdise kaudu ühelt kaupmehelt teisele, ilma diskonto vahenduseta —, siis on see ainult võlanõude ülekandmine *A*-lt *B*-le, mis põrmugi ei muuda kogu suhet tervikuna. Siin astub ainult üks isik teise isiku asemele. Kuid isegi sel juhul võib likvideerimine aset leida ilma raha vahelesegamiseta. Ketrusvabriku omanik *A* peab näiteks maksma veksli järgi puuvillamaaklerile *B* ja see omakorda importöörile *C*. Kui *C* tegeleb ka lõngaekspordiga — seda juhtub küllaltki palju —, siis võib ta veksli vastu osta *A*-lt lõnga, ketrusvabriku omanik *A* aga kustutab oma võla maaklerile *B* viimase oma veksliga, mille *A* sai maksena *C*-lt, kusjuures raha tuleb äärmisel juhul maksta ainult teatav jääk. Kogu selle tehingu tulemuseks on siis ainult puuvilla vahetamine lõnga vastu ...

Selle puht-kommertskrediidi ringkäigu puhul tuleb märkida kaks momenti:

Esiteks: nende vastastikuste võlanõudmiste kustutamine oleneb kapitali tagasivoolust, s. o. aktist *K — R*, mis on ainult edasi lükatud. Kui ketrusvabriku omanik sai veksli riidevabriku omanikult, siis võib viimane maksta, kui riie, mis tal turul on, vahepeal ära müüakse. Kui viljaspekulant andis veksli oma agendi nimele, siis võib agent raha maksta, kui vili on tal vahepeal loodetud hinnaga ära müüdud. Järelikult olenevad need maksmised taastootmise, s. o. tootmis- ja tarbimisprotsessi häireteta kulgemisest. Et aga krediit on vastastikune, siis oleneb ühe maksevõime ühtaegu teise maksevõimest ...

* Maksetähtaega pikendav dokument. — *Toim.*

Teiseks: see krediidisüsteem ei kõrvalda vajadust maksta sularahas. Kõigepealt tuleb suur osa kulutustest alati teha sularahas: palk, maksud jne.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 437—438.

PANGAKAPITAL

Krediidiasjanduse teine külg sõltub rahaga kauplemise arenemisest, mis kapitalistlikus tootmises toimub muidugi paralleelselt kaupadega kauplemise arenemisega. Me nägime eelmises osas (XIX ptk.), et rahaga kauplejate kätte kontsentreeruvad ärimeeste reservfondide hoidmine, tehnilised operatsioonid raha vastuvõtmise ja väljamaksmise ning rahvusvaheliste maksete õiendamise alal, koos sellega ka väärismetalli kangidega kauplemine. Seoses selle rahakaubandusega areneb krediidiasjanduse teine külg, protsente kandva kapitali või rahakapitali valitsemine kui rahaga kauplejate eriline funktsioon. Raha laenuks võtmine ja laenuks andmine saab nende eriliseks tegevusalaks. Nad esinevad vahendajatena tegelike laenu andjate ja rahakapitali laenajate vahel. Sellest küljest seisab pankurite tegevus üldiselt öeldes selles, et laenuks antavat rahakapitali massiliselt kontsentreerida enda kätte, nii et tööstus- ja kaubanduskapitalistide vastas ei ole üksikud rahalaenutajad, vaid pankurid kui kõigi rahalaenutajate esindajad. Nendest saavad rahakapitali üldised valitsejad. Teiselt poolt kontsentreerivad nad kõigi laenu andjate suhtes laenu tahtjaid, sest nad võtavad laenu kogu kaubandusmaailma jaoks. Pank kujutab endast ühelt poolt rahakapitali, s. o. laenu andjate tsentralisatsiooni, teiselt poolt aga laenu võtjate tsentralisatsiooni. Panga kasum seisab üldiselt selles, et ta võtab laenu madalama protsendiga kui ta laenu annab.

Laenukapital, mida pangad käsutavad, voolab nende kätte mitmel viisil. Et nad on tööstuskapitalistide laekurid, siis kontsentreerub nende kätte kõigepealt rahakapital, mida iga tootja ja kaupmees peab endal reservfondina või mis voolab ta kätte maksetena. Nii muutuvad need fondid väljalaenatavaks rahakapitaliks. Sellega piiratakse kaubandusmaailma reservfond vajaliku miinimumini, sest ta kontsentreerub ühiskondlikuks fondiks, ja üks osa rahakapitalist, mis muidu reservfondina jõude seisaks, antakse laenuks ning funktsioneerib protsente kandva kapitalina. Teiseks koosneb pankade laenukapital rahakapitalistide hoiustest, kes jätavad nende väljalaenamise pankade hooleks. Pangasüsteemi arenemisega, eriti aga siis, kui pangad hakkavad maksma hoiustelt protsenti, hoiustatakse pankades kõigi klasside rahalisi sääste ja ajutiselt jõudeseisvat raha. Väiksemad summad, mis igaüks omaette ei saa rahakapitalina funktsioneerida, ühendatakse suurteks massideks ja

kasvavad niiviisi rahaliseks jõuks. Seda väikeste summade kogumist kui pangasüsteemi spetsiifilist resultaati tuleb eraldada pangasüsteemi vahendavast osast päris rahakapitalistide ja laenu võtjate vahel. Lõpuks antakse pankadesse hoiule ka neid tulusid, mida tahetakse kulutada vaid vähehaaval.

Krediteerimine (meil on siin tegemist ainult päris kaubanduskrediidiga) toimub vekslite diskonteerimise kaudu — nende muutmisega rahaks enne nende maksetähtaega — ja mitmesugustes vormides esinevate laenude andmise kaudu: otsesed laenud isikliku krediidi järgi, lombardlaenud protsentpaberite, riigi väärtpaberite ja iga liiki aktsiate vastu, eriti aga laenud konossementide, laotähtede ja muude kauba omandiõigust tõestavate dokumentide vastu, laenud hoiuste vastu jne.

Pankuri poolt antav krediit võib esineda mitmesugustes vormides, näiteks käskvekslites ja tšekkides teistele pankadele, sama laadi krediidi avamises ja lõpuks — neil pankadel, kel on pangatähtede väljaandmise õigus — panga oma pangatähtedes. Pangatäht pole midagi muud kui pankuri poolt väljaantud veksel, mille vastu selle valdaja võib igal ajal raha saada ja millega pankur asendab eraveksleid.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 367—368.

Pangakapital koosneb: 1) sularahast, kullast või pangatähtedest; 2) väärtpaberitest. Need viimased võime omakorda jaotada kaheks osaks: kaubanduspaberid, jooksvad vekslid, millede tähtaeg aeg-ajalt möödub ja millede diskonteerimises seisabki õigupoolest pankuri tegevus; ja avalikud väärtpaberid, nagu riigi väärtpaberid, renteitähed, iga liiki aktsiad, lühidalt — protsente kandvad paberid, mis aga vekslitest oluliselt erinevad. Siia võib arvata ka hüpoteegid. Neist asjalistest koostisosadest koosnev kapital jaguneb omakorda pankuri enda poolt mahutatud kapitaliks ja hoiusteks; viimased moodustavad tema banking capitali [pangakapitali] ehk laenuks saadud kapitali. Pangatähti väljalaskvatel pankadel lisanduvad sellele veel pangatähed... Igatahes on selge, et pankurikapitali tegelikud koostisosad — raha, vekslid, protsentpaberid — ei muutu sugugi sellest, kas need erinevad elemendid esindavad pankuri oma kapitali või siis hoiuseid, s. o. teiste inimeste kapitali. Ei ole tähtis, kas pankur ajab äri ainult oma kapitaliga või siis ainult tema kätte hoiule antud kapitaliga, — kapitali osadeks jagunemine jääb ikkagi püsima.

Sealsamas, lk. 423—424.

*

... Iga üksiku kapitalisti või iga üksiku kapitali keskmist kasumit ei määra see lisatöö, mida antud kapital vahetult omastab, vaid kogu lisatöö hulk, mida omastab kogukapital ja millest iga

üksik kapital saab oma dividendi ainult vastavalt sellele, kui suure osa ta kogukapitalist moodustab. See kapitali ühiskondlik iseloom kujuneb ja saab täiel määral teoks vaid krediidi- ja pangasüsteemi täieliku väljaarenemise kaudu. Teiselt poolt läheb see süsteem kaugemale. Ta annab tööstus- ja kaubanduskapitalistide käsutusse kogu vaba ühiskondliku kapitali ja isegi potentsiaalse, aktiivselt alles rakendamata ühiskondliku kapitali, nii et ei selle kapitali laenuksandja ega selle kasutaja ei ole kapitali omanikud ega tootjad. Krediidi- ja pangasüsteem võtab seega kapitalilt tema eraiseloomu ja sisaldab seetõttu iseeneses, kuid ainult iseeneses, kapitali enda annulleerimist. Pangandus võtab erakapitalistide ja liigkasuvõtjate käest ära kapitali jaotamise kui omaette äritegevuse liigi, kui ühiskondliku funktsiooni. Selle tagajärjel muutuvad aga pank ja krediit ülivõimsaks vahendiks, mis paneb kapitalistlikku tootmist ületama tema enda piire, ja on samal ajal üheks kõige tõhusamaks kriiside ja tüssamise abinõuks.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 556.

FIKTIIVNE KAPITAL

Ühiskondlike ettevõtete, raudteede, kaevanduste jne. omanditiitlid * on ... küll faktiliselt tegeliku kapitali tiitlid. Ometi ei anna nad mingit võimalust seda kapitali käsutada. Seda kapitali ei saa välja võtta. Need tiitlid annavad ainult juriidilise õiguse teatava osa saamiseks selle kapitali poolt omastatavast lisaväärtusest. Kuid needki tiitlid muutuvad tegeliku kapitali paberdublikaatideks; lugu on nii, nagu oleks konossement omandanud väärtuse lasti enese kõrval ning sellega üheaegselt. Nendest saavad olematute kapitalide nominaalsed esindajad. Sest tegelik kapital eksisteerib nende kõrval ja ei vaheta muidugi omanikku, kui need dublikaadid käest kätte käivad. Protsente kandva kapitali vormiks muutuvad nad mitte ainult sellepärast, et nad kindlustavad teatud tulu, vaid ka sellepärast, et neid müües võib nende eest raha tagasi saada, just nagu kapitaliväärtuste eest. Kuivõrd nende paberite akumulatsioon väljendab raudteede, kaevanduste, aurulaevade jne. akumulatsiooni, väljendab see tegeliku taastootmisprotsessi laienemist täpselt niisamuti, nagu maksulehe suurenemine, näiteks vallasvara suhtes, annab tunnistust selle vallasvara kasvust. Dublikaatidena aga, mis on ise kaupadena müüdavad ja ringlevad sellepärast ise kapitaliväärtustena, on nad illusoorsed, ja nende väärtuse suurus võib tõusta ja langeda täiesti olenemata tegeliku kapitali, mille tiitliteks nad on, väärtuse liikumisest. Nende väärtuse suurusel, s. o. nende börsikursil, on paratamatult tendents tõusta

* Mõeldakse aktsiaid ja muid väärtpabereid. — *Toim.*

protsendimäära langemisel, kuivõrd viimane, olenemata rahakapitali spetsiifilisest liikumisest, on kasuminormi langemise tendentsi lihtne tagajärg.

K. Marx, Kapital, III kd., lk. 436.

Tema väärtus (aktsia väärtus — *Toim.*) on alati ainult kapitaliseeritud tulu, s. o. kehtiva protsendimäära järgi illusoorselt kapitalilt arvutatud tulu. Rahatulu kitsikuse perioodidel langeb järelikult nende väärtpaberite hind kahekordselt; esiteks sellepärast, et protsendimäär tõuseb, ja teiseks sellepärast, et neid rahaks realiseerimise eesmärgil massiliselt turule paisatakse...

Kuivõrd nende paberite väärtuse langus või väärtuse tõus ei sõltu nende poolt esindatava tegeliku kapitali väärtuse liikumisest, jääb natsiooni rikkus pärast sellist väärtuse langust või väärtuse tõusu täpselt niisama suureks kui enne seda.

Sealsamas, lk. 427—428.

...Suurem osa pankurikapitalist on puhtfiktiivne ja koosneb võlanõudekirjadest (vekslitest), riigi väärtpaberitest (mis esindavad kunagist kapitali) ja aktsiatest (orderitest tulevase tulu saamiseks). Sealjuures ei tohi unustada, et kapital, mida need pankurite rahakappides seisvad paberid esindavad, on oma rahalise väärtuse poolest isegi siis täiesti fiktiivne, kui need paberid on orderid kindla tulu saamiseks (näiteks riigi väärtpaberid) või tegeliku kapitali omanditiitlid (näiteks aktsiad), ja et seda rahalist väärtust reguleeritakse sõltumatult tegeliku kapitali — mida nimetatud paberid vähemalt osaliseltki esindavad — väärtusest; kui nad aga ei esinda kapitali, vaid kujutavad endast ainult tulude nõudekirju, siis väljendub nõudmine ühele ja seilelesamale tulule järjest muutuvas fiktiivses rahakapitalis. Sellele tuleb veel lisaks asjaolu, et see pankuri fiktiivne kapital ei ole enamasti tema oma, vaid kuulub publikule, kes annab seda — kas protsentidega või ilma — tema kätte hoiule.

Sealsamas, lk. 428—429.

Fiktiivse kapitali moodustamist nimetatakse kapitaliseerimiseks. Kapitaliseeritakse iga regulaarselt korduvat tulu, kusjuures seda arvutatakse keskmise protsendimäära järgi kui tulu, mida selle protsendimääraga laenuks antud kapital tooks; kui näiteks aastatulu = 100 naelsterlingiga ja protsendimäär on 5%, siis on 100 naelsterlingit 2000 naelsterlingi aastaprotsent, ja need 2000 naelsterlingit esinevad nüüd 100 naelsterlingi suuruse aastatulu juriidilise omanditiitli kapitaliväärtusena. Selle omanditiitli ostja seisukohalt on see 100 naelsterlingi suurune aastatulu tõepoolest 5 protsendiga mahutatud kapitali protsendiks. Sellega kaob jälje-

tult igasugune seos kapitali tegeliku väärtuskasvuprotsessiga ja kujutlus kapitalist kui automaatselt suurenevast väärtusest fikseerub lõplikult.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 426.

«KAPITALI DEMOKRATISEERIMISE» TEOORIA KRIITIKA

Bernstein kordab ka vene lugejaile ammu tuntud arutlusi sellest, et aktsiaseltsid «võimaldavad» kapitali killustada ja «teevad üleliigseks» selle kontsentreerimise, ning toob mõned arvud (võrdle «Žizn» nr. 3, 1899) väikeaktsiate hulga kohta. Kautsky vastab, et need arvud ei tõesta üldse mitte midagi, sest mitmesuguste aktsiaseltside väikeaktsiad võivad olla suurkapitalistide omad (mida peab tunnistama ka Bernstein). Selle kinnituseks, et aktsiaseltsid *suurendavad* varakate inimeste hulka, ei too Bernstein üldse mingisuguseid argumente ega saagi neid tuua, sest aktsiaseltsid on tegelikult olemas selleks, et eksproprieerida kergeusklikke ja vähese varaga inimesi suurte kapitalistide ja spekulantide kasuks. Aktsiate arvu kasv näitab ainult seda, et rikkusel on tendents võtta aktsiate kuju, rikkuse jaotusest aga ei räägi see kasv üldse mitte midagi. Üldse suhtus Bernstein varakate inimeste hulga, omanike hulga suurenemise küsimusse imestamisväärse kergemeelsusega, mis ei takistanud ta kodanlikke poolehoidjaid ülistamast just seda osa Bernsteini raamatust ja kuulutamast, et see põhineb «kolossaalsel arvulisel materjalil». Bernstein osutus nii osavaks, ironiseerib Kautsky, et paigutas selle kolossaalse materjali kahele leheküljele! Ta ajab segi varakad inimesed ja kapitalistid, kuigi viimaste arvu suurenemist keegi pole eitanudki.

V. I. Lenin, Retsensioon K. Kautsky raamatule (1899). Teosed, 4. kd., lk. 170.

5. MAARENT. AGRAARSUHTED

MAARENDI ÜLDMÕISTE

Maarendi käsitlemisel tuleb vältida kolme peamist viga, mis alalüüsi selgust ähmastavad.

1) Erinevate rendivormide, ühiskondliku tootmisprotsessi erinevatele arenemisastmetele vastavate rendivormide segiajamine.

Ükskõik missugune rendi spetsiifiline vorm ka on, kõigil rendi tüüpidel on ühine see, et rendi omastamine on majanduslik vorm, milles maaomandus realiseerimist leiab, ja et maarent omakorda eeldab maaomandust...

See mitmesuguste rendi vormide *ühine joon* — asjaolu, et rent

realiseerib majanduslikult maaomandust, seda juriidilist fiktsiooni, mille alusel maakera teatud osade ainuvaldus kuulub eri indiviididele — see *ühine joon* viibki sellele, et erinevusi ei märgata.

2) Igasugune maarent on lisaväärtus, lisatöö produkt. Oma arenematus vormis, naturaalrendis, on ta veel otseselt lisaprodukt. Siit tulenebki eksiarvamus, nagu oleks kapitalistlikule tootmisviisile vastav rent, mis kujutab endast alati ülejääki kasumiga võrreldes, s. o. võrreldes kauba väärtuse osaga, mis ise koosneb lisaväärtusest (lisatööst), — nagu oleks see lisaväärtuse eriline ja spetsiifiline koostisosa seletatud sellega, et seletatakse neid üldisi tingimusi, milles eksisteerib lisaväärtus ja kasum üldse. Need tingimused on järgmised: otsesed tootjad peavad töötama kauemini sellest ajast, mis on vajalik nende oma tööjõu taastootmiseks, nende eneste taastootmiseks. Nad peavad üldse tegema lisatööd. See on subjektiivne tingimus. Objektiivne tingimus aga seisab selles, et lisatöö tegemine peab neil olema ka *võimalik*; looduslikud tingimused peavad olema sellised, et nende käsutuses oleva tööaja ühest *osast* jätkuks nende kui tootjate taastootmiseks ja säilitamiseks, ja et nendele vajalike elatusvahendite tootmine ei neelaks kogu nende tööjõudu. Looduse viljakus on siin üheks piiriks, üheks lähtepunktiks, üheks aluseks. Teiseks piiriks on nende töö ühiskondliku tootliku jõu areng... Selleks tootmiseks rakendatav töö, järelikult põllumajanduslik töö kõige laiemas majanduslikus tähenduses, peab küllalt viljakas olema, et otseste tootjate tarbeks vajalike toiduainete tootmine ei neelaks kogu võimalikku tööaega, s. t. et põllumajandusliku lisatöö ning seega ka põllumajandusliku lisaprodukti saamine võimalik oleks.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 579—580.

... Maaomanduse monopol on ajalooline eeldus ja jääb alaliseks põhialuseks, millele tugineb kapitalistlik tootmisviis, nagu ka kõik varemad tootmisviisid, mis ühel või teisel kujul põhinevad rahvahulkade ekspluateerimisel. Kuid see maaomanduse vorm, mis on olemas kapitalistliku tootmisviisi tekkimisel, ei vasta sellele tootmisviisile. Temale vastav vorm luuakse alles tema enese poolt, põllumajanduse kapitalile allutamise teel; seega muudetakse nii feodaalne maaomadus, klaaniomandus või talupoja väikeomandus koos maakogukonnaga [Markgemeinschaft], kui erinevad nende juriidilised vormid ka oleksid, sellele tootmisviisile vastavaks majanduslikuks vormiks. Üks kapitalistliku tootmisviisi suuri tulemusi seisab selles, et see tootmisviis ühelt poolt muudab maaharimise puhtempiirilisest, pärandamise teel mehhaaniliselt edasiantavast tööalast, millega tegeleb ühiskonna kõige vähem arenenud osa, teadlikuks agronoomia rakendamiseks teaduse saavutuste alusel, kuivõrd see eraomanduse tingimustes üldse võimalik on; et see tootmisviis ühelt poolt vabastab maaomanduse täielikult isan-

date ja orjade vahekordadest, teiselt poolt aga lahutab maa kui töötingimuse täielikult maaomandusest ja maaomanikust, kellele maa ei tähenda midagi muud kui teatud rahalist maksu, mida ta oma monopoli tõttu tööstuskapitalistilt, rentnikult võtab; kapitalistlik tootmisviis teeb maaomaniku sideme maaga sedavõrd lõdvaks, et maaomanik võib veeta kogu oma elu Konstantinoopolis, sel ajal kui ta maaomand asub Sotimaal. Niiviisi saab maaomandus oma puhtmajandusliku vormi, vabanedes kõigist oma endistest poliitilistest ja sotsiaalsetest looridest ning katetest...

Kapitalistliku tootmisviisi eeldus on seega järgmine: tegelikud maaharijad on palgatöölised, nad töötavad kapitalisti, rentniku juures, kes tegeleb põllumajandusega ainult kui kapitali erilise ekspluateerimisalaga, kui oma kapitali rakendamisega erilises tootmissfääris. Kindlatel tähtaegadel, näiteks igal aastal, maksab see rentnik-kapitalist maaomanikule, tema poolt ekspluateeritava maapinna omanikule, lepingus kindlaksmääratud rahasumma (just nagu rahakapitali laenaja maksab teatud protsendi) loa eest rakendada oma kapitali sel erilisel tootmisalal. Seda rahasummat kutsutakse maarendiks, ükskõik, kas seda makstakse põllumaa, ehituskrundi, kaevanduste, kalapüügikohtade, metsade või muu sarnase eest. Seda makstakse kogu aja eest, mille kestuseks maaomanik on selle maa-ala rentnikule lepingu alusel laenutanud, rentinud. Järelikult on maarent siin see vorm, milles maaomand majanduslikult realiseerub, väärtust annab. Edasi on meil siin kõik kolm klassi, kes üheskoos ja üksteisele vastandatult moodustavad kaasaegse ühiskonna kondikava: palgatööline, tööstuskapitalist ja maaomanik.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 564—566.

DIFERENTSIAALRENT

Maarendi analüüsimisel lähtume algul eeldusest, et ... maaproduktid või kaevanduste produktid, nagu kõik teisedki kaubad, müüakse nende tootmishinnaga. See tähendab, et nende müügihinnad võrduvad nende tootmise kulude elementidega (äratarvitatud püsiv- ja muutuvkapitali väärtusega) pluss kasum, mille määrab avansseeritud kogukapitalilt — äratarvitatud ja äratarvitamata kapitalilt — arvutatav üldine kasuminorm. Niisiis me oletame, et nende produktide keskmised müügihinnad võrduvad nende tootmishindadega. Küsimus seisab nüüd selles, kuidas sellisel eeldusel võib areneda maarent, s. t., kuidas üks osa kasumist võib muunduda maarendiks, seega üks osa kaubahinnast langeda maaomaniku saagiks.

Selle maarendivormi üldise iseloomu näitamiseks oletame, et antud maal pannakse valdav osa vabrikuid käima aurumasinatega,

teatud väike osa aga looduslike koskede jõul. Oletagem, et tootmishind on vastavates tööstusharudes 115 sellise kaupade massi kohta, mille tootmiseks äratarvitatud kapitali suurus on 100. Seda 15% kasumit ei arvutata mitte ainult äratarvitatud kapitalilt, mille suurus on 100, vaid kogukapitalilt, mis selle kaubaväärtuse tootmiseks rakendati. Seda tootmishinda ei määra, nagu me varem selgitasime, iga üksiku tööstusliku tootja individuaalsed tootmiskulud, vaid need tootmiskulud, mida kaup keskmiselt vajab kogu antud tootmissfääris rakendatud kapitali keskmistes tingimustes. See on tegelikult turu-tootmishind; keskmine turuhind erinevalt tema kõikumistest. Kaupade väärtuse iseloom, asjaolu, et kaupade väärtust ei määra see tööaeg, mida teatud üksik tootja individuaalselt vajab teatud kaubahulga või teatud üksikute kaupade tootmiseks, vaid et selle väärtuse määrab ühiskondlikult vajalik tööaeg, see tööaeg, mis antud keskmistes ühiskondlikes tootmistingimustes on vajalik turul leiduvate kaubaliikide ühiskondlikult vajaliku koguhulga tootmiseks, — see väärtuse iseloom, see väärtuse määramise viis väljendub üldse turuhinna kujul [Gestalt] ja edasi — reguleeriva turuhinna ehk turu-tootmishinna kujul.

Et antud juhul pole üldse tähtis, millised kindlad arvulised suhted me võtame, siis oletagem edasi, et veejõul töötavates vabrikutes on tootmiskulud 100 asemel kõigest 90. Et nende kaupade põhilise osa tootmishind, mis reguleerib turgu, on ühes 15 protsendi suuruse kasumiga 115, siis müüvad vabrikandid, kes oma masinaid veejõul käima panevad, samuti 115-ga, s. o. turuhinda reguleeriva keskmise hinnaga. Nende kasum on seega 15 asemel 25; reguleeriv tootmishind lubab neil saada 10 protsendi suurust lisakasumit — mitte sellepärast, et nad müüvad oma kaupu tootmishinnast kallimalt, vaid sellepärast, et nad müüvad neid tootmishinnaga; sellepärast, et nende kaupade tootmise, nende kapitali funktsioneerimise tingimused on erakordselt soodsad, ületades selles sfääris valitsevate tingimuste keskmise taseme... Lisakasum, mida saavad tootjad, kes liikumapaneva jõuna kasutavad looduslikke koski, on algul samasuguse iseloomuga kui iga teinegi lisakasum (me uurisime seda kategooriat juba tootmishindade käsitlemise puhul), mis pole ringlemisprotsessist tehtud operatsioonide, turuhindade juhuslike kõikumiste juhuslik tulemus. See lisakasum on järelikult samuti võrdne nende soodsamates tingimustes olevate tootjate individuaalse tootmishinna ja kogu selle tootmissfääri üldise, ühiskondliku, turgu reguleeriva tootmishinna vahega. See vahe on võrdne ülejäägiga, mille võrra kauba üldine tootmishind on ta individuaalsest tootmishinnast kõrgem. Kaheks piiriks, mis seda ülejääki reguleerivad, on ühelt poolt individuaalsed tootmiskulud, seega individuaalne tootmishind, teiselt poolt aga üldine tootmishind. Kose jõul toodetava kauba väärtus on väiksem sellepärast, et väiksem on selle kauba tootmiseks vajaliku

töö koguhulk; tema tootmiseks on nimelt vaja vähem seda tööd, mis läheb tootmisse asjastatud kujul, püsivkapitali osana.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 585—586.

Selle loodusliku jõu valdus kujutab endast monopoli, mis on tema valdaja käes, kujutab endast mahutatud kapitali kõrge tootliku jõu tingimust, mida ei ole võimalik luua kapitali enda tootmisprotsessi abil; see looduslik jõud, mida niiviisi monopoliseerida saab, on alati seotud maaga. Selline looduslik jõud ei kuulu vastava tootmissfääri üldiste tingimuste hulka ega-ka selliste tema tingimuste hulka, mida saab üldisteks tingimusteks muuta.

Kui me nüüd kujutame endale ette, et kosed ühes maaga, mille juurde nad kuuluvad, on teatud isikute käes, keda peetakse nende maakera osade valdajaiks, maaomanikeks, siis me näeme, et need isikud ei luba rakendada kose juures kapitali, ei luba kapitalil koske kasutada. Nad võivad kasutamist lubada ja võivad seda keelata. Kapital aga ei saa koske iseenesest luua. Lisakasum, mis sellest kose kasutamisest tuleneb, ei teki seega kapitalist, vaid sellest, et kapital rakendab monopoliseeritavat ja monopoliseeritud looduslikku jõudu. Neil asjaoludel muundub lisakasum maarendiks, s. o. ta langeb osaks kose omanikule ... Ja just sellepärast, et see ülejääk ei teki tema kapitalist kui niisugusest, vaid sellest, et kasutatakse tema kapitalist lahusolevat, monopoliseeritavat, oma ulatuselt piiratud looduslikku jõudu, — just sellepärast muundubki see ülejääk maarendiks.

Esiteks: on selge, et see rent on alati diferentsiaalrent, sest ta ei võta osa kauba üldise tootmishinna kujundamisest, vaid eeldab üldist tootmishinda. See rent tekib alati monopoliseeritud looduslikku jõudu käsutava üksikkapitali individuaalse tootmishinna ja vastavasse tootmissfääri üldse mahutatud kapitali üldise tootmishinna vahest.

Teiseks: see maarent ei teki sellest, et rakendatava kapitali või tema poolt omastatava töö tootlik jõud absoluutselt kasvab — see võiks üldse ainult kaupade väärtust vähendada —, vaid teatud tootmissfääri mahutatud kindlate üksikkapitalide suuremast suhtelisest tootlikkusest teiste kapitalimahutustega võrreldes, milledel puuduvad need erandlikud, looduse poolt antud soodsad tingimused tootliku jõu tõstmiseks ...

Kolmandaks: loodusjõud ei ole lisakasumi allikas; ta on ainult lisakasumi looduslik baas, sest ta kujutab endast erakordselt kasvanud töö tootliku jõu looduslikku baasi. Nii on ka tarbimisväärtus üldse vahetusväärtuse kandja, mitte aga vahetusväärtuse põhjus. Kui sedasama tarbimisväärtust oleks võimalik saada ilma tööta, siis poleks tal mingit vahetusväärtust, küll aga säilitaks ta endiselt oma loomulikku kasulikkust kui tarbimisväärtus. Teiselt poolt aga: kui asjal poleks tarbimisväärtust, seda töö loomulikku

kandjat, siis poleks tal ka mingit vahetusväärtust. Kui erisugused väärtused ei ühtlustuks tootmishindadeks ja erisugused individuaalsed tootmishinnad ei ühtlustuks üldiseks, turgu reguleerivaks tootmishinnaks, siis alandaks töö tootliku jõu lihtne tõus kose kasutamise tagajärjel ainult kose abil toodetud kaupade hinda, suurendamata neis kaupades sisalduvat kasumit, — täpselt niisamuti, nagu teiselt poolt see suurem töö tootlik jõud ei muundukski üldse lisaväärtuseks, kui kapital ei omastaks tema poolt rakendatava töö tootlikku jõudu — nii looduslikku kui ka ühiskondlikku jõudu.

Neljandaks: koske hõlmaval maaomandusel ei ole iseendast midagi tegemist lisaväärtuse osa (kasumiosa) loomisega ega järelikult kose abil toodetud kauba hinna kujunemisega üldse. See lisakasum eksisteeriks ka siis, kui maaomandust poleks olemaski, kui vabrikant kasutaks näiteks maad, mille juurde kosk kuulub, kui peremeheta maad. Maaomandus ei loo järelikult seda väärtusosa, mis lisakasumiks muundub, vaid annab ainult maaomanikule, kose omanikule, võimaluse seda lisakasumit vabrikandi taskust oma taskusse ümber paigutada. Maaomandus ei põhjusta selle lisakasumi loomist, vaid tema muundumist maarendi vormiks, järelikult selle kasumiosa resp. kaubahinna osa omastamist maaomaniku või kose omaniku poolt.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 589—591.

Kapitalistlikus ühiskonnas eeldab maa piiratus tõepoolest maa monopoliseerimist, *ent maa kui majandamise objekti, mitte aga kui omandiõiguse objekti* monopoliseerimist. Põllumajanduse kapitalistliku organisatsiooni eeldus kätkeb endas paratamatult seda eeldust, et kogu maa on hõivatud üksikuist eramajandeist, *kuid ei kätke hoopiski eeldust,* et kogu maa on nende peremeeste või teiste isikute eraomandiks või eraomandiks üldse. Maavalduse monopol omandiõiguse alusel ja maa majandamise monopol — need on täiesti erinevad asjad mitte üksnes loogiliselt, vaid ka ajalooliselt. Loogiliselt võime täiesti kujutleda põllumajanduse puhtkapitalistlikku organisatsiooni maaeraomanduse täielikul puudumisel, maa olles riigi või kogukondade jm. omandiks. Ja tegelikult näemegi, et kõigis arenenud kapitalistlikes maades on kogu maa üksikute eramajandite käes, kuid need majandid ekspluateerivad mitte üksnes oma, vaid ka nende poolt eraomanikelt renditavaid maid, ja riigimaid, ja kogukondade maid (näit. Venemaal, kusjuures eramajandite eesotsas külakogukondade maadel seisavad teatavasti kapitalistlikud talumajandid)...

Niisiis eeldab maa piiratus paratamatult ainult maa majandamise monopoliseerimist (sel juhul kui valitseb kapitalism). Tekib küsimus, missugused on *selle* monopoliseerimise paratamatud tagajärjed rendiküsimusele? Maa piiratus viib selleni, et vilja hinna

määravad mitte selle tootmistingimused keskmise headusega maal, vaid kõige halvemal harimisele kuuluval maal. See vilja hind katab farmeri (= kapitalistlik ettevõtja põllumajanduses) tootmiskulud ja annab keskmise kasumi tema kapitalile. Paremal maal saab farmer lisakasumit, mis moodustabki *diferentsiaalrendi.* Küsimus sellest, kas eksisteerib maaeraomandus, ei ole mingis seoses küsimusega diferentsiaalrendi tekkimisest, mis on paratamatu kapitalistlikus põllumajanduses nii kogukonna-, riigi- kui ka peremeheta maadel. Maa piiratuse ainus tagajärg kapitalismi ajal on diferentsiaalrendi tekkimine mitmesuguste kapitalikulutuste erineva tootlikkuse tagajärjel.

V. I. Lenin, «Agraarküsimus ja «Marxi arvustajad»» (1901), Teosed, 5. kd., lk. 99—100.

... Tema (diferentsiaalrendi II * — *Toim.*) baasiks ja lähtepunktiks — nii ajalooliselt kui ka siis, kui on tegemist tema liikumisega igal antud momendil — on diferentsiaalrent I, s. t. erineva viljakusega ja erineva asukohaga maatükkide üheaegne viljelemine, niisiis põllumajandusliku kogukapitali eri koostisosade üheaegne rakendamine erineva kvaliteediga maatükkidel. ... Diferentsiaalrent II on ainult diferentsiaalrendi I teistsugune väljendus, olemuselt aga langeb ta seliega ühte. Erinevate maaliikide erinev viljakus avaldab diferentsiaalrendi I puhul mõju ainult sedavõrd, kuivõrd maasse mahutatud kapitalid annavad selle tõttu erinevaid tulemusi, erineval hulgal produkti kas ühesuuruste kapitalide pealt või vastavalt kapitalide suhtelisele suurusele. Kas see ebavõrdsus tekib erinevate kapitalide suhtes, mis mahutatakse üksteise järel ühte ja samasse maatükki, või kapitalide suhtes, mis mahutatakse mitmesse eri liiki maatükki, — see ei muuda midagi viljakuse või tema produkti erinevuses, seega ka mitte diferentsiaalrendi kujunemises produktiivsemalt kulutatud kapitaliosade pealt. Maa viljakus on võrdsete kapitalimahutuste puhul endiselt erinev, ainult et siin annab üks ja seesama maa mitmesuguste kapitaliosade järjestikku kulutamisel neidsamu tulemusi, mida diferentsiaalrendi I puhul saab erinevaist maaliikidest, mahutades sinna erinevaid võrdse suurusega ühiskondliku kapitali osi.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 617—619.

... Marx *vabastas* diferentsiaalrendi teooria *igasugusest seosest* kurikuulsa «langeva mullaviljakuse seadusega». Marx näitas, et diferentsiaalrendi kujunemiseks on vajalik ja piisav mitmesuguste maasse paigutatud kapitalimahutuste erineva tootlikkuse fakt. Seejuures pole sugugi oluline, kas leiab aset siirdumine paremalt maalt

* Diferentsiaalkasum, mis tekib maasse tehtud järjestikuste kapitalimahutuste erineva töötootlikkuse tõttu, sünnitab diferentsiaalrendi II. — *Toim.*

halvemale või vastupidi, kas langeb või tõuseb maasse paigutatavate kapitali lisamahutuste tootlikkus. Tegelikkuses leiavad aset nende mitmesuguste juhtumite igasugused kombinatsioonid, ja neid kombinatsioone ei saa viia mingisuguse ühtse üldreegli alla.

V. I. Lenin, «Agraarküsimus ja «Marxi arvustajad»» (1901), Teosed, 5. kd., lk. 95.

...Milles seisab kurikuulsa «langeva mullaviljakuse seaduse» «silmanähtavus»? Selles, et kui töö ja kapitali järgnevad mahutused maasse annaksid mitte väheneva, vaid ühesuguse hulga saadusi, siis oleks asjata üldse põllupinda laiendada, siis võiks vilja lisahulka toota endise suurusega maa-alal, kui väike see maa-ala olekski, siis «oleks võimalik kogu maakera põllumajandus ära mahutada ühele tiinule». Säärane on tavaline (*ja ainus*) argument «universaalse» seaduse * kasuks. Kõige väiksemgi järelemõtlemine näitab igaühele, et see argument kujutab endast kõige sisutumat abstraktsiooni, mis jätab kõrvale kõige tähtsama: tehnika taseme, tootlike jõudude seisundi. Õieti ju mõiste ise: «töö ja kapitali lisamahutused» (või järgnevad mahutused) *eeldab* tootmisviiside muutumist, tehnika ümberkujundamist. Et maasse paigutatava kapitali hulka tunduval määral suurendada, on vaja *leiutada* uusi masinaid, uusi põllundussüsteeme, uusi karjapidamise, saaduste transportimise viise jne. jne. Muidugi, võrdlemisi väikeses ulatuses võivad «töö ja kapitali lisamahutused» toimuda (ja toimuvadki) ka tehnika antud, muutumatu taseme baasil: sel juhtumil on *teatud määrani* rakendatav ka «langeva mullaviljakuse seadus», rakendatav ses mõttes, et tehnika muutumatu seisund paneb töö ja kapitali lisamahutustele võrdlemisi väga kitsad piirid. Järelikult saame universaalse seaduse asemel äärmiselt suhtelise «seaduse», — niivõrd suhtelise, et mingisugusest «seadusest» ega isegi mingisugusest põllumajanduse kardinaalsest iseärasusest ei saa juttugi olla.

Sealsamas, lk. 88—89.

ABSOLUUTNE RENT

...Absoluutse rendi olemus seisab järgmises: olukorras, kus lisaväärtuse norm on võrdne ehk kus töö ekspluateerimine on võrdne, toodavad ühesuurused kapitalid eri tootmissfäärides, vastavalt keskmise struktuuri erinevustele, erinevaid lisaväärtuse masse. Tööstuses tasanduvad need erinevad lisaväärtuse massid keskmiseks kasumiks ja jagunevad ühtlaselt üksikute kapitalide

* On mõeldud kapitalismi apologeetide poolt väljamõeldud «Kahaneva viljakuse» seadust. — *Toim.*

kui ühiskondliku kapitali vastavate osade vahel. Kui tootmine vajab maad — olgu maaviljeluseks, olgu maapõuest toorainete saamiseks —, siis takistab maaomandus maasse mahutatud kapitalide suhtes seda tasandumist, kiskudes endale teatud osa lisaväärtusest, mis muidu oleks üldiseks kasuminormiks tasandumise protsessist osa võtnud. Rent moodustab siis ühe osa kaupade väärtusest, täpsemalt — lisaväärtusest, kuid see osa ei lähe kapitalistide klassile, kes pressisid ta välja tööliste käest, vaid maaomanikele, kes pressivad ta välja kapitalistide käest. Sealjuures eeldatakse, et põllumajanduslik kapital paneb liikuma rohkem tööd kui niisama suur osa mittepõllumajanduslikku kapitali...

See absoluutne rent etendab veelgi suuremat osa päris hankivas tööstuses, kus üks püsivkapitali element, toormaterjal, täiesti ära langeb ja kus — välja arvatud tootmisharud, milles masinatest ja muust põhikapitalist koosnev osa väga suur on — kõige madalam kapitali struktuur on kindlas ülekaalus. Just siin, kus rent näib tulenevat üksnes monopolihinnast, on vaja erakordselt soodsaid turusuhteid, et kaupu saaks müüa nende väärtuse järgi, s. o. et rent oleks võrdne kogu ülejäägiga, mille võrra kauba lisaväärtus ületab tema tootmishinna. Nii on näiteks lugu rendiga kalapüügikohtade, kivimurdude, looduslike metsade jne. eest.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 708.

Senisel arutlemisel me jätsime täiesti kõrvale maaomandi küsimuse; me nägime, et selline võte oli vajalik nii loogilistel kaalutlustel kui ka nende ajalooliste andmete tõttu, mis annavad tunnistust kapitalistliku põllumajanduse tekkimisest ja arenemisest kõigi maavalduse vormide puhul. Toome nüüd sisse selle uue tingimuse. Oletame, et kogu maa on eraomanduses. Kuidas mõjub see rendile? Maaomanik võtab farmerilt ära diferentsiaalrendi oma omandiõiguse alusel; kuna diferentsiaalrent on kasumi ülejääk normaalsest, keskmisest kasumist, mis saadakse kapitalilt, ja kuna konkurentsivabadus kapitali põllumajandusse paigutamise vabaduse mõttes on põllumajanduses olemas (respective * luuakse kapitalistliku arenemisega), siis leiab maaomanik alati farmeri, kes rahuldub keskmise kasumiga ja annab talle, maaomanikule, lisakasumi. Maaeraomandus ei loo diferentsiaalrenti, vaid üksnes paigutab selle ümber farmeri käest maaomaniku kätte. Kas maaeraomanduse mõju piirdub sellega? Kas võib oletada, et maaomanik lubab farmeril *tasuta* ekspluateerida seda halvimat ja kõige halvemas asukohas olevat maad, mis annab kapitalilt üksnes keskmist kasumit? Muidugi mitte. Maavaldus on monopol, ja selle monopoli alusel nõuab maaomanik farmerilt tasu ka selle maa eest. See tasu

---

* — või. *Toim.*

on *absoluutne rent*, mis ei seisa mingis seoses mitmesuguste kapitalikulutuste mitmesuguse tootlikkusega ja *tuleneb maaeraomandusest*. Süüdistades Marxi ühe ja sellesama monopoli meelevaldses kahesuguses tõlgitsemises ei võtnud hr. Bulgakov vaevaks järele mõtelda, et meil on tõepoolest tegu kahesuguse monopoliga; esiteks on meil (kapitalistliku) majandamise maamonopol. See monopol tuleneb maa piiratusest, olles seepärast paratamatu igas kapitalistlikus ühiskonnas. *See* monopol viib selleni, et vilja hinna määravad tootmistingimused kõige halvemal maal, erilisakasum aga, mille annab kapitalikulutus parimal maal või tootlikum kapitalikulutus, moodustab diferentsiaalrendi. See rent tekib täiesti sõltumatult maaeraomandusest, mis annab vaid maaomanikule võimaluse seda farmerilt ära võtta. Teiseks on meil maaeraomanduse monopol. Ei loogiliselt ega ajalooliselt ole see monopol eelmisega lahutamatult seotud. See monopol ei kujuta endast mingit *paratamatust* kapitalistlikule ühiskonnale ja põllumajanduse kapitalistlikule organisatsioonile. Ühelt poolt võime täielikult kujutleda kapitalistlikku põllumajandust ilma maaeraomanduseta, ja paljud järjekindlad kodanlikud majandusteadlased on nõudnud maa natsionaliseerimist. Teiselt poolt kohtame ka tegelikult põllumajanduse kapitalistlikku organisatsiooni, kus maaeraomandus puudub, näit. riigi- ja kogukonna maadel. Seepärast on tingimata vaja eraldada need monopoli kaks liiki ja järelikult on paratamatu tunnistada diferentsiaalrendi kõrval ka absoluutse rendi olemasolu, mille *sünnitab* maaeraomandus.

Marx seletab absoluutse rendi tekkimise võimalust põllumajandusliku kapitali lisaväärtusest sellega, et põllumajanduses on muutuvkapitali osa kapitali üldkoostises keskmisest kõrgem (see eeldus on täiesti loomulik põllumajandusliku tehnika kaheldamatu mahajäämuse tõttu tööstuslikust tehnikast). Kui see kord on nii, siis järelikult on põllumajandussaaduste väärtus üldse kõrgem nende tootmise hinnast, lisaväärtus aga kõrgem kasumist. Maaeraomanduse monopol aga ei lase sel ülejäägil tervenisti siirduda kasumi võrdsustamise protsessi ja absoluutne rent võetakse sellest ülejäägist.

V. I. Lenin, «Agraarküsimus ja «Marxi arvustajad»» (1901), Teosed, 5. kd., lk. 103—105.

MAA HIND

Maarent väljendub teatud rahasummas, mida maaomanik saab igal aastal teatud maatüki väljarentimise eest. Me nägime, kuidas iga kindlat rahalist tulu võib kapitaliseerida, s. o. vaadelda seda kui protsenti ettekujutatavalt kapitalilt. Kui näiteks keskmine

protsendimäär on 5 protsenti, siis võib vaadelda 200-naelsterlingilist aasta-maarenti kui protsenti 4000 naelsterlingi suuruselt kapitalilt. Niiviisi kapitaliseeritud maarent moodustabki maa ostuhinna või maa väärtuse — kategooria, mis nagu töö hindki, on prima facie * irratsionaalne, sest maa ei ole töö produkt, järelikult ei ole tal ka väärtust. Teiselt poolt aga peitub selle irratsionaalse vormi taga tegelik tootmissuhe. Kui kapitalist ostab 4000 naelsterlingi eest maa, mis annab aastas 200 naelsterlingit renti, siis saab ta neilt 4000 naelsterlingit keskmise protsendi, 5 protsenti aastas, just nagu oleks ta selle kapitali mahutanud protsentpaberitesse või otseselt andnud ta 5 protsendiga laenuks. See on 4000 naelsterlingisuuruse kapitali 5-protsendiline väärtuse suurenemine. Sellisel eeldusel asendaks kapitalist 20 aasta jooksul oma mõisa ostuhinna mõisast saadavate tuludega. Sellepärast arvutatakse Inglismaal maade ostuhinda teatud arvu years' purchase'i (ostetavate aastatulude) järgi, mis on ainult maarendi kapitaliseerimise teistsugune väljendus. See on tõepoolest ostuhind — mitte maa, vaid sellest saadava maarendi otsuhind —, arvutatud tavalise protsendimäära järgi. See rendi kapitaliseerimine eeldab aga renti; seevastu ei saa tuletada renti tema enda kapitaliseerimisest ega seletada teda kapitaliseerimise kaudu. Vastupidi, rendi olemasolu, sõltumatult müügist, on siin eelduseks, millest lähtutakse.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 569—570.

MONOPOOLNE RENT

Kuigi maaomandus võib maaproduktide hinna nende tootmishinnast kõrgemale kruvida, ei olene siiski temast, vaid üldisest turuolukorrast, kui suurel määral turuhind, tõustes kõrgemale tootmishinnast, väärtusele läheneb ja järelikult kui suurel määral põllumajanduses toodetav ning antud keskmist kasumit ületav lisaväärtus kas rendiks muundub või üldisest lisaväärtuse keskmiseks kasumiks tasandamise protsessist osa võtab. See absoluutne rent, mis tuleneb väärtuse ülejäägist tootmishinnaga võrreldes, on igal juhul vaid üks osa põllumajanduslikust lisaväärtusest, selle lisaväärtuse muundumine rendiks, tema kinnipüüdmine maaomaniku poolt; täpselt niisamuti, nagu diferentsiaalrent tekib lisakasumi muundumisest rendiks, sellest, et lisakasumi püüab kinni maaomandus üldise reguleeriva tootmishinna tingimustes. Need kaks rendi vormi on ainsad normaalsed. Väljaspool neid vorme võib rent põhineda ainult päris monopolihinnal, mida ei määra ei

* Esimesel pilgul. — *Toim.*

tootmishind ega kaupade väärtus, vaid ostjate vajadused ja maksevõime, ja mille käsitlemine kuulub konkurentsiõpetusse, kus uuritakse turuhindade tegelikku liikumist.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 701.

Tuleb vahet teha, kas rent tuleneb monopolihinnast sellepärast, et rendist sõltumatult on olemas produktide või maa enda monopolihind, või müüakse produktid monopolihinnaga sellepärast, et on olemas rent. Kui me räägime monopolihinnast, siis mõtleme üldse sellist hinda, mille määrab ainuüksi ostjate ostutahe ja maksevõime, olenemata hinnast, mille määrab nii üldine tootmishind kui ka produktide väärtus. Kui viinamägi toodab täiesti erakordse headusega veini, kusjuures seda veini saab üldse toota ainult võrdlemisi vähesel hulgal, siis selline viinamägi annab monopolihinna. See monopolihind, mis võib ainult sellepärast olla produkti väärtusest suurem, et suursuguste veinitarvitajate rikkus ja maitse seda lubavad, võimaldab viinamarjakasvatajal realiseerida suure lisakasumi. See lisakasum, mis antud juhul tuleneb monopolihinnast, muundub rendiks ja langeb rendi vormis osaks maaomanikule, sest tal on tiitel sellele eriliste omadustega maatükile. Siin loob järelikult monopolihind rendi.

Sealsamas, lk. 711.

V KAPITALISMI ARENEMISE TEED PÕLLUMAJANDUSES

Kodanlik arenemine võib toimuda eesotsas mõisnike suurmajanditega, mis muutuvad järk-järgult üha enam kodanlikeks, mis järk-järgult asendavad ekspluateerimise feodaalsed meetodid kodanlikega, — ta võib samuti toimuda eesotsas väiketalumajanditega, mis revolutsioonilisel teel kõrvaldavad ühiskonna organismist feodaalsete latifundiumide «mädapaise» ja seejärel arenevad vabalt ilma nendeta kapitalistliku farmerluse teed.

Nimetaksime neid kahte kodanliku arenemise objektiivselt võimalikku teed preisi tüüpi ja ameerika tüüpi teeks. Esimesel juhul feodaalne mõisamajandus kasvab aeglaselt ümber kodanlikuks, junkurlikuks, määrates talupojad aastakümneteks kõige piinarikkamale eksproprieerimisele ja orjusele, kusjuures eraldub väike vähemus «grossbauereid» («suurtalunikke»). Teisel juhul mõisamajandust pole või selle purustab revolutsioon, mis konfiskeerib ja killustab feodaalmõisad. Talupoeg on sel juhul ülekaalus, muutudes põllumajanduse ainsaks edasiviijaks ja evolutsioneerudes kapitalistlikuks farmeriks. Esimesel juhul on evolutsiooni peamiseks sisuks pärisorjuse ümberkasvamine võlaorjuseks ja kapitalistlikuks ekspluateerimiseks feodaalide — mõisnike-junkrute maadel. Teisel juhul on peamiseks fooniks patriarhaalse talupoja muutumine kodanlikuks farmeriks.

Venemaa majanduslikus ajaloos avalduvad täiesti selgesti need mõlemad evolutsiooni tüübid. Võtke pärisorjuse languse aeg. Mõisnike ja talupoegade vahel toimus võitlus reformi läbiviimise viisi pärast. Nii ühed kui teised kaitsesid kodanliku majandusliku arenemise tingimusi (olemata sellest teadlikud), kuid esimesed — niisugust arenemist, mis kindlustaks mõisamajandite, mõisnike tulude, ekspluateerimise mõisalike (orjastavate) meetodite maksimaalse säilitamise. Teised — niisuguse arenemise huvisid, mis kindlustaks kõige suuremas ulatuses, mis antud kultuuritasemel üldse võimalik, talurahva heaolu, mõisnike latifundiumide hävitamise, kõigi feodaalsete ja orjastavate ekspluateerimise meetodite hävitamise, talurahva vaba maavalduse laiendamise. On endastmõistetav, et teise tulemuse puhul oleks kapitalismi arenemine ja tootlike jõudude arenemine olnud palju laiaulatuslikum ja *kiirem* kui talurahvareformi mõisnikliku tulemuse puhul. Ainult karikatuursed marksistid, nagu marksiste püüdsid kujutada marksismi vastu võitlevad narodnikud, oleksid võinud pidada maa äravõtmist talupoegadelt 1861. a. kapitalistliku arenemise pandiks. Vastupidi, see oleks olnud — ja see osutuski tegelikult *orjastava*, s. o. maa poolpärisorjusliku rentimise ja teorendile rajatud majapidamise, s. o. teoorjuse pandiks, mis erakordselt pidurdas kapitalismi arenemist ja tootlike jõudude kasvu vene põllumajanduses. Talurahva ja mõisnike huvide võitlus polnud «rahvaliku tootmise» või «töö põhimõtte» võitlus kodanluse vastu (nagu kujutlesid ja kujutlevad meie narodnikud) — see oli võitlus kodanliku arenemise ameerika tüübi eest kodanliku arenemise preisi tüübi vastu.

Ning Venemaa neis kohtades, kus polnud pärisorjust, kus põllumajandus oli täielikult või peamiselt vaba talupoja käes (näit. pärast reformi asustatud Volga-taguse, Novorossija, Põhja-Kaukaasia steppides), toimus tootlike jõudude arenemine ja kapitalismi arenemine võrratult kiiremini kui pärisorjuse iganditest aheldatud tsentrumis.

V. I. Lenin, Sotsiaaldemokraatia agraarprogramm 1905.—1907. aastal toimunud esimeses Vene revolutsioonis (1907), Teosed, 13. kd., lk. 211—213.

Emb-kumb, säilib kas tuhandete niitide kaudu pärisorjusega seotud vana mõisamajandus, muutudes aeglaselt puhtkapitalistlikuks «junkru»-majanduseks. Lõplik üleminek teorendilt kapitalismile toimub pärisorjusliku mõisamajanduse seesmise ümberkujunemise alusel. Kogu riigi agraarkord muutub kapitalistlikuks, säilitades pikaks ajaks pärisorjuse jooni. Või revolutsioon lammutab vana mõisamajanduse, hävitades kõik pärisorjuse jäänused ja kõigepealt suurmaaomanduse. Lõplik üleminek teorendilt kapitalismile toimub väiketalumajanduse vaba arenemise alusel, millele annab võimsa tõuke mõisamaade eksproprieerimine talurahva

kasuks. Kogu agraarkord muutub kapitalistlikuks, sest talurahva kihinemine toimub seda kiiremini, mida täielikumalt on hävitatud pärisorjuse jäljed.

V. I. Lenin, «Kapitalismi arenemine Venemaal». Eessõna teisele trükile (1907), Teosed, 3. kd., lk. 10—11.

Marx näitas juba «Kapitali» III köites (2. Teil, S. 156) *, et see maaomanduse vorm, mille ajaloos eest leiab arenema hakkav kapitalistlik tootmisviis, *ei vasta* kapitalismile. Kapitalism *loob ise* endale vastavad maasuhete vormid vanadest vormidest — feodaalsest mõisamaavaldusest, talurahva kogukondlikust maavaldusest, klanide maavaldusest jne. Toodud kohas kõrvutab Marx kapitali poolt temale vastavate maavalduste vormide loomise *mitmesuguseid viise*. Saksamaal toimus maavalduse keskaegsete vormide ümberkujundamine nii-öelda reformide korras, kohandudes rutiinile, traditsioonile, feodaalmõisadele, mis pikkamisi muutusid junkrumajanditeks, nende talupoegade-vedelvorstide rutiinseile maatükkidele, kes elasid üle raske ülemineku teoorjuselt knechtile ja grossbauerile. Inglismaal toimus see ümberkujundamine revolutsiooniliselt, vägivaldselt, kuid vägivalda teostati mõisnike kasuks, vägivalda teostati talurahva masside kallal, keda kurnati maksudega, aeti küladest minema, tõsteti välja, kes surid välja ja emigreerusid. Ameerikas toimus see ümberkujundamine vägivaldselt lõunaosariikide orjanduslike majandite suhtes. Siin kasutati vägivalda feodaalmõisnike vastu. Nende maad tükeldati, feodaalne suurmaaomandus hakkas muutuma kodanlikuks väikeomanduseks. Suure hulga Ameerika «vabade» maade suhtes etendas aga seda uue tootmisviisi (s. o. kapitalismi) jaoks uue agraarkorra loomise osa «ameerika must ümberjaotus», 40-ndate aastate liikumine rendi vastu (Anti-Rent-Bewegung), seadusandlus homesteadide kohta jne.

V. I. Lenin, «Sotsiaaldemokraatia agraarprogramm 1905.—1907. aastal toimunud esimeses Vene revolutsioonis» (1907), Teosed, 13. kd., lk. 243—244.

... Põllumajanduses on kapitalismi arenemise protsess palju keerulisem kui tööstuses. Ka selles viimases ristub arenemise põhitendents sageli sääraste nähtustega, nagu kapitalistliku kodutöö levimine jne. Põllumajanduses aga takistab väiketootmise väljatõrjumist eeskätt maa piiratud hulk; väikeste maalappide kokkuost suure moodustamiseks on vägagi raske asi; põllumajanduse intensiivsuse tõstmisel käib majandi pindala vähenemisega teinekord kaasas saadavate toodete hulga suurenemine (seepärast statistikal, mis opereerib ainuüksi majandite pindala andmetega, on vähe tõestavat väärtust). Tootmise kontsentratsioon toimub pal-

* *K. Marx*, Kapital, III kd., M., 1955, lk. 566.

jude mõisate kokkuostmise teel ühe omaniku poolt; niiviisi moodustuvad latifundiumid on baasiks ühele kapitalistliku suurmaapidamise kõrgemale vormile. Lõpuks polekski väikemaavalduse täielik väljatõrjumine suurmaavaldusele kasulik: esimene annab talle töökäsi! Sellepärast kehtestavad maaomanikud ja kapitalistid sageli seadusi, mis kunstlikult väiketalupoegi toetavad. Väikemaapidamine muutub stabiilseks siis, kui ta lakkab olemast suurmaapidamise konkurendiks, kui ta muutub viimasele tööjõu andjaks. Suhted suur- ja väikemaaomanike vahel lähenevad üha enam suhetele kapitalistide ja proletaarlaste vahel... Mida kaugemale kapitalism areneb, seda suuremate raskustega põrkab kokku kaubanduslik (kaubamajanduslik) põllumajandus. Maaomandi monopol (maarent), pärimisõigus ja majoraadid takistavad põllumajanduse ratsionaliseerimist. Linnad ekspluateerivad üha enam küla, võttes põllumeestelt parema tööjõu, imedes välja üha suuremat osa rikkusest, mida toodavad maaelanikud, kes selle tagajärjel kaotavad võimaluse tagastada mullale seda, mis temalt võetakse. Peatudes eriti põhjalikult külade tühjenemisel, tunnustab Kautsky täiesti, et tööliste puuduse all kannatavad kõige vähem kesktalupoegade majandid, kuid lisab samas, et «head kodanikud» (meie võiksime ka ütelda: ja vene narodnikud) asjata võidurõõmutsevad selle fakti üle, asjata loodavad selles näha talurahva taassünni algust, mis lükkaks ümber Marxi teooria rakendatavuse põllumajanduse suhtes. Kui talurahvas kannatab vähem kui teised põllumajanduslikud klassid palgatööliste puuduse all, siis palju rohkem kannatab ta liigkasuvõtmise all, maksude surve all, oma majapidamise ebaratsionaalsuse all, muldade väljakurnamise, ülemäärase tööhulga ja puuduliku tarbimise all. Optimistlikult häälestatud väikekodanlike majandusteadlaste vaate lükkab kujukalt ümber tõsiasi, et mitte ainult maatöölised, vaid ka talupoegade lapsed ... põgenevad linnadesse!

V. I. Lenin, Retsensioon K. Kautsky raamatule «Agraarküsimus» (1899), Teosed, 4. kd., lk. 76—77.

VÄIKEMAAOMANDUS JA VÄIKEMAAPIDAMINE

... *Partselliomandus.* Talupoeg on siin ühtlasi vaba omanik, oma maa omanik, see maa on tema peamiseks tootmisvahendiks, hädavajalikuks tegevusväljaks tema töö ja tema kapitali jaoks. Selle vormi puhul ei maksta mingit renti; rent ei esine niisiis lisaväärtuse eri vormina, kuigi ta neis maades, kus muidu kapitalistlik tootmisviis arenenud on, kujutab endast teiste tootmisharudega võrdlemisel lisakasumit, kuid niisugust lisakasumit, mis läheb talupojale endale, nii nagu üldse kogu tema tööst saadav sissetulek.

See maaomanduse vorm eeldab, et nagu eelmistegi, vanemate maaomanduse vormide puhul, nii ka siin on maarahvastik linnarahvastikuga võrreldes suures arvulises ülekaalus, et järelikult kapitalistlik tootmisviis, kuigi ta üldiselt valitseb, on siiski suhteliselt vähe arenenud, mistõttu kapitalide kontsentratsioon ka teistes tootmisharudes kitsastes piirides liigub ja kapitalid suuremalt osalt killustatud on. Asja olemuse kohaselt peavad tootjad, talupojad, siin ise suurema osa põllumajanduslikust produktist otseste elatusvahendite näol ära tarvitama, ja ainult ülejääk võib kaubana minna linnadega toimuvasse kaubavahetusse. Olgu maaprodukti keskmine turuhind siin reguleeritud kuidas tahes, — diferentsiaalrent, parematelt või parema asukohaga maadelt saadavate kaupade hinna ülejäägiline osa peab siin ilmselt eksisteerima täpselt samuti nagu kapitalistliku tootmisviisi tingimustes. See diferentsiaalrent on olemas isegi siis, kui see vorm esineb sellistes ühiskondlikes oludes, kus üldine turuhind pole üldse veel välja arenenud; diferentsiaalrent esineb siis ülejäägilise lisaprodukti näol. Kuid ta läheb selle talupoja taskusse, kelle töö realiseerub soodsamates looduslikes tingimustes. Selle vormi puhul on maa hind talupoja silmis üheks elemendiks ta faktiliste tootmiskulude hulgas; nii on see kas sellepärast, et selle vormi edasiarenemisel saadakse pärandi jagamise puhul maad teatud rahaväärtuse vastu, või siis sellepärast, et olukorras, kus omand tervikuna või tema üksikud koostiselemendid pidevalt käest kätte käivad, ostab maaharija ise maad, kusjuures ta hangib raha enamasti hüpoteegi alusel. Järelikult on maa hind, mis pole midagi muud kui kapitaliseeritud rent, selle vormi puhul eeldatavaks elemendiks, mistõttu näib, et rent eksisteerib sõltumatult igasugustest maa viljakuse ja asukoha erinevustest. Just selle vormi puhul tuleb üldiselt oletada, et absoluutset renti pole olemas ja et kõige halvem maa ei anna järelikult mingit renti; sest absoluutne rent eeldab kas seda, et realiseeritakse produkti väärtuse ülejääki produkti tootmishinnaga võrreldes, või siis seda, et on olemas produkti väärtust ületav ülejäägiline monopolihind. Et aga põllumajandus on siin peamiselt otseste elatusvahendite saamise abinõu, maa aga on rahvastiku enamusele vajalik töö ja kapitali rakendamise sfäär, siis saavutab produkti reguleeriv turuhind vaid erakordsetel asjaoludel produkti väärtuse taseme; see väärtus aga on elava töö elemendi ülekaalu tõttu tavaliselt kõrgem kui tootmishind, kuigi see ülejääk, mille võrra väärtus ületab tootmishinna, on omakorda piiratud selle tõttu, et maades, kus domineerib partsellimajandus, on ka mittepõllumajanduslik kapital madala struktuuriga. Partsellitalupojal ei ole ekspluateerimise piiriks ühelt poolt ei kapitali keskmine kasum, sest partsellitalupoeg on ise väikekapitalist, ega teiselt poolt rendi maksmise vajadus, sest ta on ise maaomanik. Temale kui väikekapitalistile on absoluutseks piiriks ainult palk, mida ta pärast päris kulude mahaarvamist iseendale maksab. Nii-

kaua kui produkti hind palga katab, jätkab ta oma maa harimist, ja ta teeb seda sageli isegi siis, kui produkti hind katab vaid palga füüsilise miinimumi.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 736—737.

Partselliomandus teeb juba oma loomuse tõttu võimatuks töö ühiskondlike tootlike jõudude arenemise, töö ühiskondlikud vormid, kapitalide ühiskondliku kontsentratsiooni, suureviisilise karjakasvatuse ja teaduse progressiivse rakendamise.

Liigkasuvõtmine ja maksusüsteem laostavad igal pool partselliomandust. Kapitali kulutamine maa ostmiseks võtab selle kapitali ära põllumajanduselt. Tootmisvahendite lõputu killustamine ja tootjate eneste isoleerimine. Inimjõu tohutu raiskamine. Tootmistingimuste progressiivne halvenemine ja tootmisvahendite kallinemine on partselliomanduse vältimatu seadus. Saagirikkad aastad on sellele tootmisviisile õnnetuseks.

Sealsamas, lk. 739.

...Väikeste ja suurte majandite tulukuse igasuguse võrdlemise suhtes põllumajanduses peame lõplikult absoluutselt kõlbmatuiks ja vulgaarapologeetilisteks tunnistama järeldused, mis ignoreerivad kolme asjaolu: 1) Kuidas toitub, kuidas elab ja kuidas töötab *põlluharija*? 2) Kuidas peetakse *loomi* ja kuidas nad töötavad? 3) Kuidas *maad* väetatakse ja kas seda kasutatakse ratsionaalselt? Väikemaapidamine püsib igasuguse röövkurnamise varal: põlluharija töö ja elujõu väljakurnamise, kariloomade jõu ja võimete väljakurnamise, maa tootlike jõudude väljakurnamise varal, ja seepärast igasugune uurimus, mis ei võta kõiki neid asjaolusid igakülgselt arvesse, kujutab endast lihtsalt kodanlike sofismide rida.

V. I. Lenin, «Agraarküsimus ja «Marxi arvustajad»» (1901), Teosed, 5. kd., lk. 153.

Kapitalism määrab väiketaluniku igavesele vaevlemisele, töö kasutule raiskamisele, — sest karja hoolikas hooldamine vahendite puuduse, sööda puuduse, karja halva kvaliteedi, halbade ruumide jne. tingimustes on võrdne töö kasutu raiskamisega. Kodanlik poliitiline ökonoomia oma hinnangus ei tõsta esiplaanile seda talupoja laostamist ja rõhumist kapitalismi poolt, vaid töötaja (kõige halvemates ekspluateerimise tingimustes *kapitali jaoks* töötaja) «usinust».

V. I. Lenin, «Agraarküsimus ja «Marxi arvustajad»» (1907), Teosed, 13. kd., lk. 165.

Väikemaapidaja kasvab alati ja kogu maailmas niivõrd kokku oma majandiga (kui see ainult on tõepoolest *tema* majand, aga mitte tükike teorendile rajatud mõisamajandist, nagu seda sageli esineb Venemaal), et maaomanduse «fanaatiline» kaitsmine on

talle teatud ajaloolisel perioodil ja teatud aja kestel paratamatu... Omal ajal võib tekkida ja peab tekkima omaniku fanatism kui juba munast *koorunud* farmeri nõudmine kindlustada oma majandust. Maa natsionaliseerimine pidi Vene revolutsioonis saama talurahva hulkade nõudmiseks kui farmerite loosung, kes *tahavad purustada* keskaegse koore.

V. I. Lenin, «Sotsiaaldemokraatia agraarprogramm 1905.—1907. aastal toimunud esimeses Vene revolutsioonis» (1907), Teosed, 13. kd., lk. 256.

Kogu väikemaaomanduse kriitika seisab lõppkokkuvõttes selles, et kritiseeritakse eraomandust kui põllumajandusele seatud piiri ja takistust...

Kui väikemaaomandus loob barbarite klassi, kes seisab pooleldi väljaspool ühiskonda ja ühendab endas ürgsete ühiskonnavormide kogu tooruse tsiviliseeritud maade kõigi kannatuste ja kogu viletsusega, siis õõnestab suurmaaomandus tööjõudu selles viimases valdkonnas, kus tööjõu ürgne energia pelgupaiga leiab ja kus ta natsioonide elujõu uuendamise reservfondina säilib, — nimelt külas eneses. Suurtööstus ja tööstuse meetodeid kasutav suurmaapidamine tegutsevad käsikäes. Kui nad algul erinevadki teineteisest selle poolest, et esimene kurnab ja laostab eeskätt tööjõudu niisiis inimese looduslikku jõudu, teine aga eeskätt otseselt maa looduslikku jõudu, siis hiljem, arenemise käigus, ulatavad nad teineteisele käe; tööstussüsteem kurnab töölisi ka maal, tööstus ja kaubandus aga annavad põllumajandusele omalt poolt maa väljakurnamise vahendeid.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 743—744.

Kapitalismi areng on lõplikult hajutanud väiketalumajanduse püsivuse legendi. Monopolid on asunud valitsevale positsioonile ka põllumajanduses. Miljonid farmerid ja talupojad aetakse oma maa pealt minema, nende majandid aga lähevad oksjonile. Väikemajapidamine püsib talupoegade tohutute kannatuste, ränga töö ja mitteküllaldase tarbimise hinnaga. Talurahvas ägab kasvavate maksude ja võlakoorma all. Agraarkriisid laostavad küla üha rohkem. Uskumatud kannatused ja viletsus langevad osaks asumaade ja sõltuvate riikide talurahvale; ta kannatab kahekordset iket — mõisnike ja monopolistliku kodanluse iket.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 28.

Maaomanduse nagu kõigi teistegi teatud tootmisviisile vastavate omanduse vormide õigustus seisab selles, et tootmisviis ise ning järelikult ka sellest tulenevad tootmis- ja vahetussuhted kujutavad enesest ajaloolist mööduvat paratamatust. Muide, nagu me hiljem näeme, erineb maaomandus teistest omanduse liikidest selle poolest, et isegi kapitalistliku tootmisviisi seisukohalt on ta teatud arenemisastmel üleliigne ning kahjulik.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 569.

Absoluutse rendi eitamine on kapitalistlikus korras olemasoleva maaeraomanduse majandusliku tähtsuse eitamine. Kes tunnistab ainult diferentsiaalrendi olemasolu, see jõuab paratamatult järeldusele, et kapitalistliku majanduse ja kapitalistliku arenemise tingimused üldse ei muutu sõltuvalt sellest, kas maa on riigi omand või eraisikute omand. Absoluutset renti eitava teooria seisukohast esineb mõlemal juhul ainuüksi diferentsiaalrent. Selge on, et niisugune teooria *peab* viima natsionaliseerimise igasuguse tähtsuse eitamisele abinõuna, mis mõjub kapitalismi arenemisele selle kiirendamise mõttes, sellele tee puhastamise mõttes jne. Sest niisugune vaade natsionaliseerimisele tuleneb sellest, et tunnistatakse kahte liiki renti, kapitalistlikku, s. o. niisugust, mida kapitalismi tingimustes ei saa kõrvaldada ka natsionaliseeritud maal (diferentsiaalrent), ja *mitte* kapitalistlikku, mis on seotud monopoliga, on kapitalismile tarbetu, takistab kapitalismi täielikku arenemist (absoluutne rent).

V. I. Lenin, «Sotsiaaldemokraatia agraarprogramm 1905.—1907. aastal toimunud esimeses Vene revolutsioonis» (1907), Teosed, 13. kd., lk. 275.

...Maaeraomanduse kaotamine on igasuguste kapitali põllumajandusse vaba paigutamist ja kapitali ühest tootmisharust teise vaba üleminekut segavate tõkete maksimaalne kõrvaldamine, mis üldse on võimalik kodanlikus ühiskonnas. Kapitalismi arenemise vabadus, avarus ja kiirus, klassivõitluse täielik vabadus, kõigi nende ülearuste vahendajate väljalangemine, kes muudavad põllumajanduse «higi väljapressimise» tööstuse sarnaseks — see on maa natsionaliseerimine kapitalistliku tootmise tingimustes.

Sealsamas, lk. 279.

...Maa natsionaliseerimise mõiste, viiduna *majandusliku tegelikkuse* pinnale, on kaupa tootva ja kapitalistliku ühiskonna kategooria...

Maa natsionaliseerimine kapitalistlike suhete puhul on rendi üleandmine riigile, ja mitte rohkem ega vähem. Aga mis on rent

kapitalistlikus ühiskonnas? See pole hoopiski maast saadav tulu üldse. See on see osa lisaväärtust, mis jääb järele pärast kapitalilt saadava keskmise kasumi mahaarvamist. Järelikult eeldab rent palgatööd põllumajanduses, põllumehe muutumist farmeriks, ettevõtjaks. Natsionaliseerimine (puhtal kujul) eeldab, et riik saab renti põllumajanduslike ettevõtjate käest, kes maksavad palka palgatöölistele ja saavad oma kapitalilt keskmist kasumit — keskmist antud maa või maade kompleksi kõigi ettevõtete, nii põllumajanduslike kui ka mittepõllumajanduslike suhtes.

Niisiis on natsionaliseerimise teoreetiline mõiste lahutamatult seotud renditeooriaga, s. o. just teooriaga kapitalistlikust rendist kui erilise klassi (maavaldajate) eriliiki tulust kapitalistlikus ühiskonnas.

Sealsamas, lk. 261—262.

Kapitalistliku tootmisviisi tingimustes on kapitalist mitte üksi vajalik, vaid ka valitsev tootmise agent. Maaomanik seevastu on selle tootmisviisi tingimustes täiesti üleliigne. Kõik, mida vajab kapitalistlik tootmisviis, on see, et maa *ei* oleks ühisomandiks, et maa seisaks töölisklassi vastas kui temale *mittekuuluv* tootmistingimus, ja see eesmärk saavutatakse täielikult siis, kui maa saab riiklikuks omandiks ja maarendi saab järelikult riik. Maaomanik, kes vanas ja keskaegses maailmas täitis tootmises väga olulisi funktsioone, on tööstuslikus maailmas vesivõsu. Sellepärast jõuab radikaalne kodanlane (pidades peale selle veel silmas kõigi teiste maksude kaotamist) teoreetiliselt välja maa eraomanduse eitamiseni; ta tahaks seda muuta riikliku omanduse vormis kodanluse klassi, kapitali ühisomandiks. Kuid praktikas ei jätku tal vaprust, sest kallaletung ühele omanduse vormile — ühele töötingimuste eraomanduse vormile — oleks väga ohtlik ka teisele vormile. Peale selle on kodanlane ise ennast territorialiseerinud *.

К. Маркс, Теории прибавочной стоимости (IV том «Капитала»), ч. II, М., 1957, lk. 34.

Igal juhul oleks sügavalt ekslik arvata, et natsionaliseerimine sel juhul, kui uus farmerkond pöördub jaotamise poole, jääb mööduvaks nähtuseks, millel pole olulist tähtsust. Natsionaliseerimisel oleks igal juhul tohutu tähtsus, nii materiaalne kui ka moraalne. Materiaalne ses suhtes, et miski ei suuda Venemaal nii täielikult minema pühkida keskaja jäänuseid, nii täielikult uuendada asiaatluses poolkõdunenud küla, nii kiiresti edasi viia agrikultuuri progressi kui natsionaliseerimine. Iga teistsugune agraarküsimuse lahendamine revolutsioonis loob vähem soodsad lähtepunktid edasiseks majanduslikuks arenemiseks.

* Maaga varustanud. — *Toim.*

Natsionaliseerimise moraalne tähtsus revolutsioonilisel ajastul seisab selles, et proletariaat aitab anda niisuguse löögi «eraomanduse ühele vormile», mille vastukajad on vältimatud kogu maailmas. Proletariaat kaitseb kõige järjekindlamat ja kõige otsustavamat kodanlikku pööret, kapitalistliku arenemise kõige soodsamaid tingimusi, niiviisi kõige suurema eduga vastu töötades igasugusele poolikusele, loidusele, selgrootusele, passiivsusele — omadustele, mis kodanluses tingimata esile tulevad.

V. I. Lenin, Sotsiaaldemokraatia agraarprogramm 1905.—1907. aastal toimunud esimeses Vene revolutsioonis (1907), Teosed, 13. kd., lk. 287.

V. ÜHISKONDLIKU KAPITALI TAASTOOTMINE JA MAJANDUSKRIISID

1. ÜHISKONDLIKU KAPITALI TAASTOOTMINE

INDIVIDUAALKAPITAL JA ÜHISKONDLIK KAPITAL

Iga üksik kapital on ainult iseseisvunud, nii-öelda individuaalset elu elav murdosa ühiskondlikust kogukapitalist, nii nagu üksik kapitalist on ainult kapitalistide klassi individuaalne element. Ühiskondliku kapitali liikumine koosneb kõigi ta iseseisvunud murdosade liikumistest, kõigi individuaalkapitalide käivetest...

Kogu see protsess hõlmab nii tootlikku tarbimist (otsest tootmisprotsessi) koos vormimuutustega (aineliselt seisukohalt — vahetustega), mis seda vahendavad, kui individuaalset tarbimist koos seda vahendavate vormimuutuste ehk vahetustega...

Ühiskondlikuks kapitaliks kokkuvõetud individuaalkapitalide ringkäik, niisiis kõigi individuaalkapitalide ringkäik hõlmab seega mitte ainult kapitali ringlemist, vaid ka üldist kaubaringlust. Viimane võib esialgselt koosneda ainult kahest koostisosast: 1) kapitali ringkäigust otseses mõttes ja 2) individuaalsesse tarbimisse kuuluvate kaupade ringkäigust, s. o. nende kaupade ringkäigust, millede ostmiseks tööline kulutab oma palga, kapitalist aga oma lisaväärtuse (või osa oma lisaväärtusest). Igal juhul hõlmab kapitali ringkäik ka lisaväärtuse ringlemist, kuivõrd lisaväärtus on üks osa kaupkapitalist, ja ka muutuvkapitali muundumist töötajõuks, palga maksmist...

Individuaalkapitalide ringkäigud aga põimuvad üksteisega läbi, nad eeldavad ja tingivad üksteist, ja just selle läbipõimumise tõttu moodustavadki ühiskondliku kogukapitali liikumise.

K. Marx, Kapital, II kd., Tallinn, 1958, lk. 297—298, 299.

Kogu ühiskondlik produkt, seega kogu ühiskondlik tootmine, jaguneb kaheks suureks alajaotuseks:

I. *Tootmisvahendid*, kaubad, mis oma vormi poolest peavad minema või vähemalt võivad minna tootlikku tarbimisse.

II. *Tarbimisesemed*, kaubad, mis oma vormi poolest lähevad kapitalistide klassi ja tööliskiassi individuaalsesse tarbimisse.

Kummaski alajaotuses moodustavad kõik sinna kuuluvad erinevad tootmisharud üheainsa suure tootmisharu: ühel juhul tootmisvahendite tootmise, teisel juhul tarbimisesemete tootmise haru. Kummaski tootmisharus rakendatav kogukapital moodustab ühiskondliku kapitali erilise suure alajaotuse.

Kummaski alajaotuses jaguneb kapital kaheks koostisosaks:

1) *Muutuvkapital.* Vaadatuna *väärtuse*-seisukohalt on muutuvkapital võrdne selles tootmisharus rakendatud ühiskondliku tööjõu väärtusega, niisiis selle tööjõu eest makstud palga summaga. Vaadatuna naturaalvormi seisukohast koosneb ta tegutsevast tööjõust enesest, s. o. selle kapitaliväärtuse poolt liikuma pandud elavast tööst.

2) *Püsivkapital*, s. o. kõigi selles harus tootmiseks rakendatavate tootmisvahendite väärtus. Need jagunevad omakorda *põhi*kapitaliks: masinad, tööriistad, ehitised, tööloomad jne., ja püsivaks *käibe*kapitaliks: tootmismaterjalid, nagu toor- ja abimaterjalid, poolfabrikaadid jne.

Selle kapitali abil kummaski alajaotuses toodetud kogu aastaprodukti väärtus jaguneb üheks väärtusosaks, mis kujutab endast tootmises tarbitud püsivkapitali *c*, mille väärtus on produktile ainult üle kantud, ja teiseks väärtusosaks, mille lisandas kogu aastatöö. Viimane väärtusosa jaguneb omakorda avansseeritud muutuvkapitali *v* asenduseks ja ülejäägiks, mis moodustab lisaväärtuse *m*. Niisiis jaguneb kummagi alajaotuse kogu aastaprodukti väärtus nagu iga üksiku kaubagi väärtus $c + v + m$-iks.

K. Marx, Kapital, II kd., Tallinn, 1958, lk. 335.

REALISEERIMISPROBLEEM. ÜHISKONDLIK KOGUPRODUKT

Asi seisab selles, et individuaalkapitali tootmise analüüsi puhul võis kõrvale jätta küsimuse, kus ja kuidas müüakse produkt, kus ja kuidas ostetakse tarbimisesemed tööliste poolt ja tootmisvahendid kapitalistide poolt, sest see küsimus ei anna selle analüüsi jaoks midagi ega puutu sellesse. Seal kuulus vaatlemisele ainult tootmise üksikute elementide väärtuse ja tootmise tulemuse küsimus. Nüüd aga seisab küsimus just selles, kust võtavad töölised ja kapitalistid oma tarbimisesemed, kust võtavad viimased tootmisvahendid, kuidas valmistatud produkt rahuldab kõik need nõuded ja annab võimaluse tootmist laiendada? Järelikult on meil siin tegemist mitte ainult «väärtuse korvamisega, vaid ka produkti naturaalvormi korvamisega» (Stoffersatz. — «Das Kapital», II,

389) *, ja seepärast on tingimata vajalik vahetegemine toodete vahel, mis etendavad ühiskondliku majanduse protsessis hoopis erinevat osa.

V. I. Lenin, «Kapitalismi arenemine Venemaal» (1896—1899), Teosed, 3. kd., lk. 28.

Realiseerimise küsimus seisab selles, kuidas kapitalistliku produkti iga osa jaoks tema väärtuse seisukohast (püsivkapital, muutuvkapital ja lisaväärtus) ja tema materiaalse kuju seisukohast (tootmisvahendid, tarbimisesemed, mis nimelt jagunevad tarbe- ja luksusesemeiks) leida teda turul korvav produkti teine osa. On selge, et väliskaubandus peab seejuures olema abstraheeritud, sest selle appivõtmine ei vii küsimuse lahendust karvavõrdki edasi, vaid nihutab selle ainult kaugemale, kandes küsimuse ühelt maalt üle mitmele maale.

Sealsamas, lk. 23.

Kuni me vaatlesime väärtuse tootmist ja kapitali produkti väärtust individuaalselt, polnud kaupprodukti naturaalvorm analüüsi seisukohalt üldse oluline. Oli näiteks täiesti ükskõik, kas ta koosnes masinatest, teraviljast või peeglitest. Kõik need naturaalvormid olid ikka ainult näited; illustreerimiseks kõlbasid kõik tootmisharud ühteviisi. Meil oli tegemist otsese tootmisprotsessi endaga, mis esineb igal üksikjuhtumil individuaalkapitali protsessina. Kuivõrd me käsitlesime kapitali taastootmist, jätkus eeldusest, et kapitaliväärtuseks olev osa kaupproduktist leiab ringlussfääris võimaluse tagasi muunduda oma tootmiselementideks ning järelikult uuesti võtta tootliku kapitali vormi; täpselt niisamuti jätkus eeldusest, et tööline ja kapitalist leiavad turult kaubad, milledele nad kulutavad palga ja lisaväärtuse. Kuid sellest puhtformaalsest käsitlusviisist ei jätku enam, kui me vaatleme kogu ühiskondlikku kapitali ja ta produkti väärtust. Produkti väärtuse ühe osa tagasimuundumine kapitaliks ja teise osa astumine kapitalistide klassi ning töölisklassi individuaalsesse tarbimisse on liikumine selle produkti väärtuse enese piirides, milles väljendub kogukapitali tulemus; ja see liikumine on ühtlasi nii väärtuse asendamine kui ka produkti naturaalvormi asendamine ning on sellepärast tingitud ühiskondliku produkti väärtuse koostisosade vahekorrast niisama palju kui nende tarbimisväärtusest, nende naturaalvormist.

K Marx, Kapital, II kd., Tallinn, 1958, lk. 334.

Individuaalkapitali, s. o. iga iseseisvalt funktsioneeriva, omaette elu elava ühiskondliku kapitali murdosa produktil võib olla mistahes naturaalvorm. Ainus tingimus seisab selles, et see pro-

* *K. Marx*, Kapital, II kd., Tallinn, 1958, lk. 334.

dukt omaks tõepoolest tarbimisvormi, tarbimisväärtust, mis teeks temast kaupade maailma ringlemisvõimelise liikme. Sealjuures on täiesti ükskõik ning täiesti juhuslik, kas ta võib tootmisvahendina uuesti minna sellessesamasse tootmisprotsessi, millest ta produktina välja tuli, ja kas järelikult see osa tema väärtusest, mis esindab püsivat kapitaliosa, omab sellist naturaalvormi, milles ta võib tegelikult uuesti funktsioneerida püsivkapitalina. Kui see nõnda ei ole, siis muundatakse nimetatud osa produkti väärtusest müügi ja ostu kaudu uuesti selle produkti asjaliste tootmiselementide vormiks ning taastoodetakse niiviisi püsivkapitali selles naturaalvormis, milles ta võib püsivkapitalina funktsioneerida.

Teisiti on lugu kogu ühiskondliku kapitali produktiga. Kõik asjalised taastootmiselemendid peavad oma naturaalvormis olema selle produkti enda osadeks. Kogu tootmine saab ainult siis asendada tarbitud osa püsivkapitalist, kui produktis uuesti ilmuv püsivkapitali osa ilmub kogu ulatuses uute tootmisvahendite naturaalvormis, mis tõesti võivad funktsioneerida püsivkapitalina. Seepärast — kuna me eeldame lihtsat taastootmist — peab tootmisvahenditest koosnev produktiosa võrduma ühiskondliku kapitali väärtuse püsiva osaga.

Edasi: individuaalselt seisukohalt toodab kapitalist uue juurdelisatava töö kaudu oma produkti väärtusest ainult oma muutuvkapitali pluss lisaväärtuse, kuna väärtuse püsiv osa kantakse produktile üle uue juurdelisatava töö konkreetse iseloomu tõttu.

Ühiskondlikult seisukohalt näeme, et see osa ühiskondlikust tööpäevast, mis toodab tootmisvahendeid, järelikult lisandab neile uut väärtust ja kannab neile üle nende tootmiseks kulutatud tootmisvahendite väärtust, — et see osa ei tooda midagi muud kui ainult uut *püsivkapitali*, mille ülesandeks on asendada nii I kui ka II alajaotuses vanade tootmisvahendite vormis tarbitud püsivkapitali. See osa toodab ainult tootlikuks tarbimiseks määratud produkti. Kogu selle produkti väärtus on järelikult selline väärtus, mis võib uuesti funktsioneerida ainult püsivkapitalina, mille eest võib uuesti osta ainult püsivkapitali ta naturaalvormis ja mis järelikult, kui võtta asja ühiskondlikult seisukohalt, ei ole jagatav muutuvkapitaliks ega lisaväärtuseks. — Teiselt poolt aga ei tooda see osa ühiskondlikust tööpäevast, mis toodab tarbimisesemeid, kõige vähematki osa ühiskondliku kapitali asendamiseks. Ta toodab ainult produkte, mis oma naturaalvormis peavad realiseerima muutuvkapitali väärtust ja lisaväärtust nii I kui ka II alajaotuses.

Käsitledes küsimust ühiskondlikult seisukohalt, s. o. vaadeldes kogu ühiskondlikku produkti, mis sisaldab nii ühiskondliku kapitali taastootmist kui ka individuaalset tarbimist, ei tohi takerduda Proudhoni poolt kodanlikult majandusteaduselt ülevõetud maneeri ja võtta asja nii, nagu kaotaks kapitalistliku tootmisviisiga ühiskond selle oma spetsiifilise ajaloolise majandusliku iseloomu, kui

me võtaksime selle ühiskonna en bloc, tervikuna. Vastupidi. Sel juhul on tegemist kogukapitalistiga. Kogukapital esineb kõigi üksikute kapitalistide kogumi aktsiakapitalina. Sel aktsiaseltsil on paljude teiste aktsiaseltsidega ühine see, et igaüks teab, mida ta sinna mahutab, kuid keegi *ei tea*, mida ta sealt tagasi saab.

K. Marx, Kapital, II kd., Tallinn, 1958, lk. 366—367.

Kui jutt on igast üksikust kapitalistist, siis muidugi ei ole kuigi raske aru saada, et üks osa tema produktist peab uuesti muutuma kapitaliks (isegi taastootmise laiendamist või akumulatsiooni kõrvale jättes), pealegi mitte ainult muutuvkapitaliks, mis omakorda peab muutuma tööliste tuluks, s. o. tulu vormiks, vaid ka püsivkapitaliks, mis kunagi ei saa tuluks muutuda. Kõige lihtsamgi tootmisprotsessi vaatlemine näitab seda selgesti. Raskus tekib alles siis, kui uurimisele võetakse tootmisprotsess tervikuna. Kogu selle produktiosa väärtus, mis palga, kasumi ja rendi vormis tuluna ära tarvitatakse (kusjuures pole sugugi tähtis, kas see tarbimine on individuaalne või tootlik), kaetakse — nagu analüüs seda näitab — tõepoolest tervenisti väärtussummaga, mis koosneb palgast pluss kasum pluss rent, s. o. nende kolme tulu koguväärtusega, ehkki selle produktiosa väärtus — just nagu teisegi produktiosa väärtus, mis tulu hulka ei lähe — sisaldab väärtusosa = *C*, mis võrdub neis osades sisalduva püsivkapitali väärtusega, järelikult prima facie ei või piirduda tulu väärtusega. See asjaolu, mis ühelt poolt on praktiliselt vaieldamatu tõsiasi, teiselt poolt aga niisama vaieldamatu teoreetiline vasturääkivus, moodustab raskuse, millest saab kõige kergemini üle väitega, et kaubaväärtus sisaldab ainult näiliselt, ainult üksiku kapitalisti seisukohalt mingi teise väärtusosa, mis tulu vormis eksisteerivast osast erineb. Fraas, et «see, mis ühele on tulu, muutub teisele kapitaliks», vabastab igasugusest pikemast mõtlemisest. Kuidas saab sealjuures asendada vana kapitali, kui kogu produkti väärtus kuulub tarbimisele tulude vormis; kuidas saab iga individuaalse kapitali produkti väärtus võrduda kolme tulu väärtussummaga pluss *C*, s. o. pluss püsivkapital, kõigi kapitalide produktide väärtussumma kokku aga kolme tulu väärtussummaga pluss 0, — see kõik on sealjuures muidugi lahendamatu mõistatus ja selle seletuseks tuleb siis öelda, et analüüs ei suuda lihtsatest hinnaelementidest üldse jagu saada, vaid peab rahule jääma nõiaringis keerlemisega ja lahenduse edasilükkamisega kuni lõpmatuseni. Nii et see, mis esineb püsivkapitalina, võib jaguneda palgaks, kasumiks ja rendiks, palk, kasum ja rent aga määravad omakorda kaubaväärtused, mis esindavad palka, kasumit ja renti, ja nii edasi kuni lõpmatuseni.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 769—770.

... Kapitali ja tulu mõistet ei saa individuaalselt produktilt ühiskondlikule produktile otseteed üle kanda. Majandusteadlased tunnistavad seda, öeldes, et ühiskondlikult seisukohalt «kapital ühele muutub tuluks teisele»* ... See lause aga ainult *formuleerib* raskuse, kuid ei lahenda teda.

Lahendus seisab selles, et selle küsimuse vaatlemisel ühiskondlikult seisukohalt ei saa enam kõnelda toodetest üldse, olenemata nende materiaalsest vormist. Tegelikult on jutt ühiskondlikust tulust, s. o. tarbimiseks minevast produktist. Aga mitte iga toodet ei saa ju tarbida *isikliku tarbimise* mõttes: masinaid, sütt, rauda jms. esemeid ei tarvitata isiklikult, vaid tootlikult. Üksiku ettevõtja seisukohalt oli see erinevus ülearune: kui ütlesime, et töölised tarbivad muutuvkapitali, siis oletasime, et nad vahetavad turul tarbimisesemeid selle raha vastu, mille kapitalistid on saanud tööliste poolt toodetud masinate eest ja mis on neile töölistele makstud. Siin ei huvita meid see masinate vahetamine leiva vastu. Kuid ühiskondlikult seisukohalt ei saa enam *eeldada* säärast vahetust: ei saa öelda, et kogu masinaid, rauda jms. tootvate kapitalistide klass müüb neid ja sellega realiseerib nad. Küsimus seisab siin nimelt selles, *kuidas* toimub realiseerimine, *s. o.* kõigi ühiskondliku produkti osade korvamine. Arutlustes ühiskondlikust kapitalist ja tulust — või, mis on sama, produkti realiseerimisest kapitalistlikus ühiskonnas — peab seepärast olema lähtepunktiks ühiskondliku produkti jagamine kaheks täiesti erinevaks liigiks: *tootmisvahendid* ja *tarbimisesemed.* Esimesi saab tarvitada ainult produktiivselt, teisi ainult isiklikult. *Esimesed võivad olla ainult kapitaliks, teised peavad muutuma tuluks, s. o. hävima tööliste ja kapitalistide tarbimises. Esimesed lähevad täies ulatuses kapitalistidele, teised jaotatakse tööliste ja kapitalistide vahel.*

V. I. Lenin, «Majandusliku romantismi iseloomustamiseks» (1897), Teosed, 2. kd., lk. 127—128.

Lihtne taastootmine, taastootmine muutumatus mastaabis, on abstraktsioon, sest ühelt poolt on akumulatsiooni ehk laiendatud mastaabis toimuva taastootmise täielik puudumine kapitalismi tingimustes ebatõenäoline oletus, teiselt poolt aga suhted, milledes tootmine toimub, ei ole erinevail aastail absoluutselt ühesugused (seda aga just eeldataksegi). Meie eelduseks on, et antud väärtusega ühiskondlik kapital annab tänavu nagu mullugi ikka endist kaubaväärtuste massi ja rahuldab endist vajaduste hulka, kuigi kaupade vormid võivad taastootmisprotsessis muutuda. Muide, kui akumulatsioon toimubki, moodustab lihtne taastootmine sellest ikka

---

* Prantsuse majandusteadlase, väiketootjate ideoloogiat väljendava majandusliku romantismi looja S. Sismondi (1773.—1842. a.) sõnad. — *Toim.*

ühe osa, järelikult võib teda käsitleda omaette, ta kujutab endast reaalset akumulatsiooni tegurit.

K. Marx, Kapital, II kd., Tallinn, 1958, lk. 334.

... Lihtsa taastootmise käsitlemisel eeldasime, et kogu I ja II alajaotuse lisaväärtus kulutatakse tuluna. Kuid tegelikult kulutatakse üks osa lisaväärtusest tuluna, teine osa aga muundatakse kapitaliks. Tegelik akumulatsioon toimub ainult sellel eeldusel. Üldisel kujul mõistetav oletus, nagu toimuks akumulatsioon tarbimise arvel, on iseendast kapitalistliku tootmise olemusele vastukäiv illusioon, sest sellega eeldatakse, et kapitalistliku tootmise eesmärgiks ja tõukejõuks on tarbimine, mitte aga lisaväärtuse saamine ning kapitaliseerimine, s. o. akumulatsioon.

Sealsamas, lk. 427.

Uurimise aluseks võetakse järgmine skeem [araabia numbrid tähendavad väärtuse ühikuid — näiteks miljoneid rublasid, rooma numbrid aga ühiskondliku tootmise ülalmainitud rühmi. Lisaväärtuse normiks on võetud 100%]:

$$\begin{array}{l} \text{I } 4000\,c + 1000\,v + 1000\,m = 600 \\ \text{II } 2000\,c + 500\,v + 500\,m = 3000 \end{array} \left\{ \begin{array}{l} \text{Kapital} = 7500 \\ \text{Produkt} = 9000 \end{array} \right\}$$

Eeldame esialgu, et meil on tegemist lihtsa taastootmisega, s. o. oletame, et tootmine ei laiene, püsides alati endises suuruses; see tähendab, et kogu lisaväärtus tarvitatakse kapitalistide poolt ebaproduktiivselt, kulutatakse isiklikeks vajadusteks, aga mitte kapitali kogumiseks. Sel tingimusel on ilmne, esiteks, et II 500 v ja II 500 m peavad ära tarvitama sama II rühma kapitalistid ja töölised, sest see produkt oleleb isiklike vajaduste rahuldamiseks määratud tarbimisvahendite kujul. Edasi peavad I rühma kapitalistid I 4000 c selle naturaalkujul ära tarvitama, sest tingimus, et tootmise suurus ei muutu, nõuab sama kapitali säilitamist järgmiseks aastaks tootmisvahendite tootmiseks; järelikult ei tee ka kapitali selle osa korvamine mingit raskust: vastav osa produktist, mis söe, raua, masinate jne. naturaalkujul on olemas, vahetatakse tootmisvahendite tootmisega tegelevate kapitalistide vahel ja ta on neil endiselt püsivkapitaliks. Seega jäävad veel I(v + m) ja II c. I 1000 v + I 1000 m — tootmisvahendite kujul, ja II 2000 c tarbimisvahendite näol olemasolev produkt. I rühma töölised ja kapitalistid (lihtsa taastootmise tingimusel, s. o. tingimusel, et kogu lisaväärtus ära tarvitatakse) peavad ära tarvitama tarbimisvahendeid 2000 väärtuses [1000(v) + 1000(m)]. Selleks aga, et omada võimalust jätkata tootmist endises ulatuses, peavad II rühma kapitalistid omandama tootmisvahendeid 2000 eest, et korvata oma püsivkapital (2000 II c). Sellest on selge, et I v + I m peab vahetatama

II c vastu, sest ilma selleta ei ole tootmine endises ulatuses võimalik. Lihtsa taastootmise tingimuseks on, et I rühma muutuvkapitali ja lisaväärtuse summa oleks võrdne II rühma püsivkapitaliga: I (v + m) = II c. Teiste sõnadega võib seda seadust formuleerida nõnda: aasta jooksul (mõlemas rühmas) *kogu vastselt* toodetud väärtuse summa peab võrduma tarbimisvahendite näol olemasoleva produkti koguväärtusega: I (v + m) + II (v + m) = = II (c + v + m).

Tegelikult ei saa lihtsat taastootmist mõistagi olla niihästi sellepärast, et kogu ühiskonna toodangu suurus ei saa igal aastal endiseks jääda, kui ka sellepärast, et akumulatsioon on kapitalistliku korra seadus. Vaatleme sellepärast, kuidas toimub ühiskondlik tootmine suurenevas ulatuses ehk akumulatsioon. Akumulatsiooni korral tarvitatakse ainult osa lisaväärtusest kapitalistide poolt isiklikeks vajadusteks, teine osa aga tarbitakse produktiivselt, s. o. muudetakse tootmise laiendamise otstarbel tootevkapitali elementideks. Seepärast on akumulatsiooni korral võrdsus I (v + m) ja II c vahel võimatu: on vaja, et I (v + m) oleks suurem kui II c, selleks et osa lisaväärtusest I rühmas (I m) ei vahetataks ümber tarbimisvahenditeks, vaid läheks tootmise laiendamiseks. Niisiis saame

A. Lihtsa taastootmise skeem:

$$\begin{aligned} \text{I } & 4000\,c + 1000\,v + 1000\,m = 6000. \\ \text{II } & 2000\,c + 500\,v + 500\,m = 3000. \\ & \text{I } (v + m) = \text{II } c. \end{aligned}$$

B. Lähteskeem akumulatsiooniks:

$$\begin{aligned} \text{I } & 4000\,c + 1000\,v + 1000\,m = 6000. \\ \text{II } & 1500\,c + 750\,v + 750\,m = 3000. \\ & \text{I } (v + m) > \text{II } c. \end{aligned}$$

Vaatleme nüüd, kuidas ühiskondlik tootmine peab toimuma akumulatsiooni tingimusel.

Esimene aasta.

$$\left.\begin{aligned} \text{I } & 4000\,c + 1000\,v + 1000\,m = 6000. \\ \text{II } & 1500\,c + 750\,v + 750\,m = 3000. \end{aligned}\right\} \quad \left\{\begin{aligned} &\text{Kapital} = 7250. \\ &\text{Produkt} = 9000. \end{aligned}\right\}$$

I (1000 v + 500 m) vahetataks II 1500 c vastu ümber (nagu lihtsalgi taastootmisel).

I 500 m akumuleerub, s. o. läheb tootmise laiendamiseks, muutub *kapitaliks*. Kui võtta endine jaotus püsiv- ja muutuvkapitaliks, siis saame

$$\text{I } 500\,m = 400\,c + 100\,v.$$

Püsiv lisakapital (400 c) on produktis I endas juba olemas (selle naturaalkujuks on tootmisvahendid); muutuva lisakapitali aga (100 v) peab saama II rühma kapitalistidelt, kes järelikult peavad ka akumuleerima: nad vahetavad osa oma lisaväärtusest (II 100 m) ümber tootmisvahenditeks (I 100 v) ja muudavad need tootmisvahendid püsivaks lisakapitaliks. Järelikult kasvab nende püsivkapital 1500 c-lt 1600 c-le; selle ekspluateerimiseks on vaja täiendavat tööjõudu — *50 v* —, mis võetakse jällegi II rühma kapitalistide lisaväärtusest.

Liites I ja II rühma lisakapitali algkapitaliga, saame produkti järgmise jaotuse:

$$\begin{aligned} \text{I } 4400\,c + 1100\,v + (500\,m) &= 6000. \\ \text{II } 1600\,c + 800\,v + (600\,m) &= 3000. \end{aligned}$$

Sulgudesse pandud lisaväärtus tähendab kapitalistide tarbimisfondi, s. o. seda osa lisaväärtusest, mis ei lähe mitte akumulatsiooniks, vaid kapitalistide isiklikeks vajadusteks.

Kui tootmine toimub endiselt, siis saame aasta lõpuks:

$$\begin{aligned} \text{I } 4400\,c + 1100\,v + 1100\,m &= 6600 \\ \text{II } 1600\,c + 800\,v + 800\,m &= 3200 \end{aligned} \quad \left\{ \begin{aligned} \text{Kapital} &= 7900 \\ \text{Produkt} &= 9800 \end{aligned} \right\}$$

I (1100 v + 550 m) vahetatakse ümber II 1650 c vastu, kusjuures täiendavad 50 c võetakse 800 II m-st [kusjuures *c* suurenemine 50 võrra põhjustab *v* suurenemise 25 võrra].

Edasi akumuleerub 550 I m endisel viisil:

$$\begin{aligned} 550\,\text{I m} &= 440\,c + 110\,v \\ &\quad\downarrow \\ 165\,\text{II m} &= 110\,c + 55\,v. \end{aligned}$$

Liites nüüd algkapitaliga lisakapitali [I 4400 c-ga 440 c; I 1100 v-ga 110 v. II 1600 c-ga 50 c ja 110 c; II 800 v-ga aga 25 v ja 55 v], saame:

$$\begin{aligned} \text{I } 4840\,c + 1210\,v + (550\,m) &= 6600 \\ \text{II } 1760\,c + 880\,v + (560\,m) &= 3200 \end{aligned}$$

Tootmise edasisel jätkumisel saame

$$\begin{aligned} \text{I } 4840\,c + 1210\,v + 1210\,m &= 7260 \\ \text{II } 1760\,c + 880\,v + 880\,m &= 3520 \end{aligned} \quad \left\{ \begin{aligned} \text{Kapital} &= 8690 \\ \text{Produkt} &= 10\,780 \end{aligned} \right\}$$

ja nii edasi.

Sellised on — kõige olulisemates joontes — Marxi uurimuste tulemused kogu ühiskondliku kapitali taastootmise küsimuses. Need uurimused (peab tähendama) on siin edasi antud kõige kokkuvõtlikumalt; väga palju, mida Marx üksikasjaliselt analüüsib, on välja jäetud — näiteks raharinge, järk-järgult kuluva põhikapitali korvamine jms. —, sest kõik see ei ole käsiteldava küsimusega otseselt seotud . . .

Marxi ülaltoodud skeemist ei saa teha mingit järeldust I rühma domineerimise kohta II rühma üle: mõlemad arenevad seal paralleelselt. Kuid see skeem ei võta arvesse just tehnilist progressi. Nagu Marx on tõestanud «Kapitali» I köites, väljendub tehniline progress selles, et muutuvkapitali suhe püsivkapitaliga $\left(\frac{v}{c}\right)$ kordkorralt väheneb, kuna aga skeemis on see suhe võetud muutumatuna.

On juba iseendast arusaadav, et kui see muutumine skeemi sisse võtta, siis saame tootmisvahendite kiirema kasvu võrreldes tarbimisesemetega.

V. I. Lenin, «Niinimetatud turgude-küsimuse kohta» (1893), Teosed, 1. kd., lk. 64—69.

Tootmise (ja järelikult ka siseturu) arenemine peamiselt tootmisvahendite arvel tundub paradoksaalsena ja kujutab endast kahtlemata vastuolu. See on tõeline «tootmine tootmise jaoks» — tootmise laienemine, ilma et tarbimine vastavalt laieneks. Kuid see pole mitte doktriini, vaid tegeliku elu vastuolu; see on just säärane vastuolu, mis vastab kapitalismi olemusele enesele ja selle ühiskondliku majandussüsteemi teistele vastuoludele. Just see tootmise laienemine ilma sellele vastava tarbimise laienemiseta vastabki kapitalismi ajaloolisele missioonile ja tema spetsiifilisele ühiskondlikule struktuurile: esimene seisab ühiskonna tootmisjõudude arendamises; teine teeb nende tehniliste saavutuste kasutamise rahvamasside poolt võimatuks. Kapitalismile omase tootmise piiritu laiendamise püüde ja rahvamasside piiratud tarbimise vahel (mis on piiratud nende proletaarse olukorra tõttu) on kahtlemata vastuolu.

V. I. Lenin, «Kapitalismi arenemine Venemaal» (1896—1899), Teosed, 3. kd., lk. 32.

2. KOGUPRODUKT, NATSIONAALNE TULU, PUHASTULU

Me näitasime juba varem, et kaupade väärtus või nende koguväärtusega reguleeritav tootmishind jaguneb:

1) Väärtusosaks, mis asendab püsivkapitali, s. o. esindab varemtehtud tööd, mis kauba valmistamisel tootmisvahendite vor-

mis ära tarvitati; teiste sõnadega, kauba tootmise protsessi läinud tootmisvahendite väärtuseks või hinnaks. Me ei räägi siin kunagi üksikutest kaupadest, vaid kapitalist, s. o. sellest vormist, milles kapitali produkt esineb teatud kindlas ajalõigus, näiteks aastas; üksik kaup on ainult kaupkapitali element, mille väärtus jaguneb muide analoogiliselt nendekssamadeks koostisosadeks.

2) Väärtusosaks, mis kujutab endast muutuvkapitali; see väärtusosa mõõdab töölise tulu ja muundub tema palgaks, mille tööline järelikult selle muutuva väärtusosa näol taastootis. See on, lühidalt, see väärtusosa, mis esindab kauba tootmisel esimesele väärtusosale, s. o. püsivale osale juurdelisatud uue töö tasulist osa.

3) Lisaväärtuseks, s. o. selleks kaupprodukti väärtuse osaks, mis esindab tasuta tööd ehk lisatööd. See viimane väärtusosa võtab omakorda iseseisvad vormid, mis on ühtlasi tulu vormideks; kapitalikasumi vormi (kapitali kui niisuguse protsent ja kapitalilt kui funktsioneerivalt kapitalilt saadav ettevõtjatulu) ja maarendi vormi, kusjuures maarent läheb tootmisprotsessist osavõtva [mitwirkenden] maa omanikule.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 779.

KOGUPRODUKT

Koguprodukt ehk brutoprodukt on terve taastoodetud produkt. Koguprodukti ehk brutoprodukti väärtus, kui rakendatud, kuid äratarvitamata osa põhikapitalist maha arvata, võrdub avansseeritud ning tootmises äratarvitatud püsiv- ja muutuvkapitali väärtusega pluss lisaväärtus, mis jaguneb kasumiks ja rendiks. Kui me aga ei vaatle üksiku kapitali, vaid ühiskondliku kogukapitali produkti, siis võrdub koguprodukt aineliste elementidega, mis moodustavad püsiv- ja muutuvkapitali, pluss lisaprodukti ainelised elemendid, milles on esindatud kasum ja rent.

Sealsamas, lk. 768.

NATSIONAALNE TULU (KOGUTULU) *

Kogutulu on see väärtusosa ning viimasega mõõdetav brutoprodukti [Bruttoprodukts oder Rohprodukts] osa, mis jääb järele pärast kogutoodangu selle väärtusosa ja sellega mõõdetava produktiosa mahaarvamist, mis asendab avansseeritud ja tootmises äratarvitatud püsivkapitali. Kogutulu võrdub järelikult palgaga (või selle produktiosaga, mis peab taas muunduma töölise tuluks) + kasum + rent.

Sealsamas.

---

* Kogutulu ja natsionaalne tulu on identsed mõisted. — *Toim.*

Kaupade kogu väärtusosa, milles realiseerub ühe päeva või ühe aasta vältel lisandatav tööliste kogutöö, selle töö poolt loodav aastaprodukti koguväärtus, jaguneb niisiis palga väärtuseks, kasumiks ja rendiks. Sest kogu see töö jaguneb vajalikuks tööks, millega tööline loob produkti väärtuse osa, mis läheb temale endale maksmiseks, s. o. loob palga, ja tasuta lisatööks, millega ta loob produkti väärtuse osa, mis moodustab lisaväärtuse ning mis hiljem jaguneb kasumiks ja rendiks. Peale selle töö ei tee tööline mingit muud tööd, ja peale produkti koguväärtuse, mis omandab palga, kasumi ja rendi vormi, ei loo ta mingit muud väärtust. Aastaprodukti väärtus, milles väljendub see uus töö, mis ta aasta vältel juurde lisanud on, võrdub palgaga ehk muutuvkapitali väärtusega pluss lisaväärtus, mis omakorda jaguneb kasumi ja rendi vormiks.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 762—763.

PUHASTULU

Puhastulu ... on lisaväärtus, järelikult lisaprodukt, mis jääb järele pärast palga mahaarvamist ja mis tegelikult kujutab endast kapitali poolt realiseeritud ja maaomanikega jaotamisele kuuluvat lisaväärtust ning sellega mõõdetavat lisaprodukti ... Vahe üksiku kapitalisti produkti ja ühiskonna produkti vahel on ainult selles: üksiku kapitalisti seisukohalt erineb puhastulu kogutulust, sest viimane sisaldab palka, esimene aga seda ei sisalda. Kui aga vaadelda kogu ühiskonna tulu, siis koosneb natsionaalne tulu palgast pluss kasum pluss rent, järelikult kogutulust. Ka see on muide ainult abstraktsioon, sest kapitalistliku tootmise tingimustes asub kogu ühiskond kapitalistlikule seisukohale ja peab seepärast puhastuluks ainult seda tulu, mis jaguneb kasumiks ja rendiks.

Sealsamas, lk. 768.

NATSIONAALSE TULU JAOTAMINE

... Enne kui jaotamine on produktide jaotamine, on ta: 1) tootmisriistade jaotamine ... 2) ... Produktide jaotamine on ilmselt vaid selle jaotamise tulemus, mis peitub tootmisprotsessis endas ja mis määrab tootmise struktuuri.

К. Маркс, К критике политической экономии, 1859 г. М., 1953, стр. 208.

Miljardär ei saa jagada kapitalistliku maa «rahvuslikku tulu» kellegi teisega teisiti kui proportsioonis; «kapitali järgi» (ja seejuures veel lisandiga, et suurkapital saaks rohkem kui tal õigus on).

V. I. Lenin, «Euroopa Ühendriikide loosungist» (1915), Teosed, 21. kd., lk. 307.

Kapitalistlikes maades omastab kapitalistide klass üle poole natsionaalsest tulust, töötajaile aga jääb sellest vähem kui pool. Eraomandussuhete tõttu on rahvuslik rikkus kapitalistlikes maades mitte rahva, vaid kodanluse rikkus.

N. S. Hruštšov, Töölistelt ja teenistujatelt võetavate maksude kaotamisest ning muudest nõukogude rahva heaolu tõstmise abinõudest. Tallinn, 1960, lk. 11.

3. ÜLETOOTMISE MAJANDUSKRIISID

KRIISIDE OLEMUS JA NENDE PEAMINE PÕHJUS

Kapitalistliku tootmise kolm põhifakti on: 1) Tootmisvahendite kontsentreerumine väheste isikute kätte, mille tagajärjel tootmisvahendid lakkavad olemast otseste tööliste omandus ja muutuvad, ümberpöördult, tootmise ühiskondlikeks jõududeks, ehk küll esialgu kapitalistide eraomandusena. Kapitalistid on kodanliku ühiskonna usaldusmehed, kes aga pistavad kõik selle usaldusühingu viljad oma tasku.

2) Töö enda kui ühiskondliku töö organiseerimine, kasutades selleks kooperatsiooni, tööjaotust ja töö sidumist loodusteadusega...

3) Maailmaturu loomine.

Kapitalistliku tootmisviisi raamides arenev tootlik jõud, mis rahvaarvuga võrreldes on määratu suur ja — kuigi mitte niisama suures proportsioonis — kapitaliväärtuste (mitte üksnes nende materiaalse substraadi) kasv, kusjuures need väärtused kasvavad rahvaarvust palju kiiremini, — see on vastuolus nii baasiga, mille jaoks see määratu suur tootlik jõud funktsioneerib ja mis rikkuse kasvuga võrreldes järjest aheneb, kui ka selle suureneva kapitali väärtuse kasvu tingimustega. Sellest tulenevad kriisid.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 246.

Kapitalistliku tootmise *tõeliseks piiriks* on *kapital ise,* on see, et kapital ja tema väärtuse isekasv on tootmise lähte- ja lõppunkt, tema motiiv ja eesmärk; et tootmine on vaid tootmine *kapitali* pärast, mitte aga ümberpöördult: tootmisvahendid ei ole ainult abinõu, mis võimaldab tootjate *ühiskonna* eluprotsessi pidevalt laiendada. Piirid, millede ulatuses tootjate suure massi ekspropriieerimisel ja vaesumisel põhinev kapitaliväärtuse säilitamine ja kasv ainult võibki teoks saada, on seega pidevas vastuolus tootmismeetoditega, mida kapital oma eesmärgi saavutamiseks peab kasutama ja mis püüavad piiramatult suurendada tootmist, teha sellest eesmärgi iseeneses, iga hinna eest arendada ühiskondliku

töö tootlikke jõude. Abinõu — iga hinna eest arendada ühiskondlikke tootlikke jõude — satub järjest uuesti konflikti piiratud eesmärgiga, olemasoleva kapitali väärtuse kasvuga. Kui kapitalistlik tootmisviis on materiaalse tootliku jõu arendamise ja sellele vastava maailmaturu loomise ajalooline abinõu, siis moodustab ta seega ühtlasi alalise vastuolu selle tema ajaloolise ülesande ja temale vastavate ühiskondlike tootmissuhete vahel.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 232.

Kui öeldakse, et kriisid tulenevad ostujõulise tarbimise või ostujõuliste tarbijate puudumisest, siis on see lihtsalt tautoloogia. Peale tasulise tarbimise ei tunne kapitalistlik süsteem mingeid muid tarbimise liike, välja arvatud tarbimine sub forma pauperis [kerjuse tarbimine] või «kelmi» tarbimine. Asjaolu, et kaupu ei saa müüa, ei tähenda midagi muud kui seda, et neile ei leidu ostujõulisi ostjaid, s. o. tarbijaid (sest kaupu ostetakse lõppkokkuvõttes kas tootlikuks või individuaalseks tarbimiseks). Kui aga püütakse sellele tautoloogiale anda näiliselt sügavamat põhjendust, väites, et töölisklass saab omaenda produktist kätte liiga väikese osa ja et selle kurja vastu saaks järelikult abi, kui töölisklassi osasaamine produktist suureneks, s. o. tema palk tõuseks, siis võib vastuseks ainult märkida, et kriisi ettevalmistusperioodiks ongi iga kord selline periood, kus palk üldiselt tõuseb ja töölisklassi osasaamine tarbimiseks määratud aastaprodukti osast tegelikult suureneb. Nende «lihtsa» (!) ning terve inimmõistuse rüütlite seisukohalt peaks selline periood, ümberpöördult, kriisiohtu eemaldama. Niisiis on näha, et kapitalistlik tootmine sisaldab tingimusi, mis ei olene heast ega halvast tahtest ja võimaldavad töölisklassi suhtelist heaolu ainult ajutiseks, — sedagi ikka ainult kriisi ennustava tormilinnuna.

K. Marx, Kapital, II kd., Tallinn, 1958, lk. 348.

Kapitali niinimetatud ülikülluse all mõistetakse sisuliselt ikka sellise kapitali küllust, millel kasumi mass ei tasakaalusta kasuminormi langust, — niisugused aga on alati uuesti tekkivad värsked kapitalivõrsed, — või selliste kapitalide ülikküllust, mis iseendast ei suuda iseseisvalt tegutseda ja lähevad seetõttu krediidi vormis suurte ettevõtete juhatajate käsutusse. See kapitali ülikküllus tekib neistsamadest asjaoludest, mis kutsuvad esile relatiivse ülerahvastuse, ning on seepärast selle ülerahvastuse täiendavaks nähtuseks, ehkki nad seisavad kumbki vastaspoolusel: ühel poolel tegevuseta kapital, teisel poolel tegevuseta töölisrahvastik.

Kui jutt on kapitali, mitte aga üksikute kaupade ületootmisest — kuigi kapitali ületootmine sisaldab alati kaupade ületootmist —, siis ei tähenda see järelikult midagi muud kui kapitali üleakumuleerimist. Et mõista, mis see üleakumuleerimine on (teda uuritakse

lähemalt allpool), tuleb vaid kujutleda teda absoluutsena. Millal oleks kapitali ületootmine absoluutne? Pealegi selline ületootmine, mis ei hõlmaks üht või teist tootmisala või mõnda tähtsamat tootmissfääri, vaid oleks absoluutne kogu oma ulatuses, niisiis hõlmaks kõik tootmisalad kokku?

Kapitali ületootmine oleks absoluutne, kui täiendav kapital kapitalistliku tootmise otstarbeks oleks = 0. Kapitalistliku tootmise eesmärgiks aga on kapitali väärtuse kasv, s. o. lisatöö omastamine, lisaväärtuse, kasumi tootmine.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 232—233.

... Selle kapitalistliku tootmisviisi vastuolulisus seisabki just tema tendentsis absoluutselt arendada tootlikke *jõude,* mis satub pidevalt konflikti nende spetsiifiliste tootmis*tingimustega,* milledes kapital liigub ja milledes ta ainult saabki liikuda.

Asi ei seisa selles, et olemasoleva rahvastikuga võrreldes toodetakse liiga palju elatusvahendeid. Vastupidi. Neid toodetakse liiga vähe, ja sellepärast ei saa rahvastiku mass elada korralikult, inimese moodi.

Asi ei seisa selles, et tootmisvahendeid toodetakse rohkem, kui on vaja elanikkonna töövõimelise osa rakendamiseks. Vastupidi. Esiteks kasvab liiga suureks see osa elanikkonnast, kes tegelikult pole töövõimeline, kes asjaolude tõttu peab ekspluateerima teiste tööd või tegelema selliste töödega, mida ainult õige armetu tootmisviisi puhul võib tööks pidada. Teiseks ei toodeta küllaldaselt tootmisvahendeid, et kogu töövõimeline elanikkond saaks töötada kõige tootlikumates tingimustes, et järelikult tööaja vältel rakendatava püsivkapitali massi ja efektiivsuse tõttu tema absoluutne tööaeg lüheneks.

Perioodiliselt aga toodetakse töövahendeid ja elatusvahendeid liiga palju selleks, et nad võiksid teatud kasuminormi puhul funktsioneerida tööliste ekspluateerimise vahenditena. Kaupu toodetakse liiga palju selleks, et neis peituvat väärtust ja selles sisalduvat lisaväärtust saaks kapitalistlikus tootmises kehtivate jaotustingimuste ja tarbimissuhete olemasolul realiseerida ja uueks kapitaliks tagasi muuta, s. t. selleks, et see protsess võiks toimuda ilma pidevalt korduvate plahvatusteta.

Asi ei seisa selles, et rikkust toodetakse liiga palju. Küll aga toodetakse perioodiliselt liiga palju rikkust selle kapitalistlikes, vastuolulistes vormides.

Sealsamas, lk. 238—239.

Ületootmist ei kutsu esile asjaolu, et kõik inimesed antud maal on söönud ja riides, vaid see, et elanike ostuvõime on langenud, et paljud inimesed vaevlevad viletsuses ega saa osta kõige hädavaja-

likumatki. Sellepärast ei saa paljusid kaupu turustada. See on kapitalismi nõiaring, mille olemust on hästi selgitanud Marx, Engels ja Lenin.

Н. С. Хрущев, Речь перед избирателями Калининского избирательного округа г. Москвы 16 марта 1962 г. «Правда», 17 marta 1962 г.

KAPITALISTLIKU TAASTOOTMISE TSÜKLILINE ISELOOM

... Tööstustsükliga on lugu nii, et kui esimene tõuge on kord antud, siis peab üks ja seesama ringkäik perioodiliselt korduma. Depressiooni [Abspannung] olukorras langeb tootmine madalamale sellest tasemest, milleni ta eelmises tsüklis jõudis ja milleks tehniline baas on nüüd olemas. Õitsengu — keskmise perioodi — ajal areneb tootmine sellel baasil edasi. Ületootmise ja bluffi perioodil pingutab ta tootlikke jõude kuni äärmuseni, ületades tootmisprotsessi kapitalistlikud piirid.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 447.

Kriisi enese ajal aga, kus igaühel on midagi müüa, kus aga keegi ei saa müüa ja on ometi sunnitud müüma, et maksta, on kapitali mass — mitte vaba ning mahutamist otsiva kapitali mass, vaid oma taastootmise protsessis pidurdatud kapitali mass — kõige suurem just siis, kui krediidipuudus on samuti kõige suurem (ja selle tõttu pankurikrediidi diskontomäär kõige kõrgem). Juba mahutatud kapital on sel ajal tõepoolest massiliselt tegevuseta, sest taastootmisprotsess on soiku jäänud. Vabrikud seisavad, toormaterjalid kuhjuvad kokku, valmistooted ujutavad üle kaubaturu. Sellepärast on täiesti vale panna niisugune olukord tootliku kapitali puuduse arvele. Just siis on külluses tootlikku kapitali ...

Sealsamas, lk. 441.

Me nägime, kuidas tootmise anarhia tõttu ühiskonnas kaasaegsete masinate äärmuseni viidud täiustamisvõime muutub üksikutele tööstuskapitalistidele sundkäsuks lakkamatult täiendada oma masinaid, lakkamatult tõsta nende tootlikku jõudu. Samasuguseks sundkäsuks muutub neile ka lihtne faktiline võimalus — laiendada oma tootmise ulatust. Suurtööstuse tohutu paisumisjõud, mille kõrval gaaside paisumisjõud on lihtsalt lapsemäng, avaldub nüüd selle tööstuse kvalitatiivse ja kvantitatiivse paisutamise *vajadusena,* mis ei arvesta ühtki vastusurvet. See vastusurve tekib suurtööstuse saaduste tarbimisest, turustamisest ja turgudest. Kuid turgude niihästi ekstensiivset kui ka intensiivset paisumisvõimet valitsevad hoopis teistsugused, kaugelt vähem energiliselt toimivad seadused. Turgude paisumine ei suuda sammu pidada tootmise paisumisega. Kokkupõrge muutub vältimatuks, ja et see kokkupõrge ei suuda tuua mingit lahendust senikaua, kuni ta pole purustanud

kapitalistlikku tootmisviisi ennast, siis muutub ta perioodiliseks. Kapitalistlik tootmine sünnitab uue «nõiaringi».

Tõepoolest, alates 1825. a., mil puhkes esimene üldine kriis, läheb kogu tööstus- ja kaubandusmaailm, kõigi tsiviliseeritud rahvaste ja neist sõltuvate enam-vähem barbaarsete rahvaste tootmine ja vahetus peaaegu iga kümne aasta tagant kord rööpaist välja. Kaubandus jääb seisma, turud on üle kuhjatud, saadusi on tohutult palju, ja neid ei saa turustada, sularaha kaob käibelt, krediit katkeb, vabrikud jäävad seisma, töötavail hulkadel puuduvad elatusvahendid, sest nad on tootnud neid liiga palju, pankrot järgneb pankrotile, oksjon oksjonile. Seisak kestab aastaid, nii tootlikke jõude kui ka saadusi raisatakse ja hävitatakse massiliselt, kuni kuhjunud kaupade massid, kaotanud suuremal või vähemal määral oma väärtuse, müüakse lõpuks maha ning tootmine ja vahetus hakkavad pikkamööda uuesti elustuma. Vähehaaval see elustumiskäik kiireneb, muutub tööstuslikuks traaviks ja siis galopiks, viimane omakorda metsikuks kihutamiseks, tööstuse, kaubanduse, krediidi ja spekulatsiooni tõeliseks tõkkejooksuks (steeple-chase), et siis lõpuks pärast kaelamurdvaid hüppeid langeda uuesti — krahhi kuristikku. Ja nii toimub see ikka ja jälle uuesti. Me oleme seda 1825. aastast alates juba viiel korral läbi elanud ja elame seda käesolevai hetkel (1877) läbi kuuendat korda. Sääraste kriiside iseloom avaldub nii selgesti, et Fourier iseloomustas neid kõiki, kui ta andis esimesele nimetuseks: crise pléthorique, kriis üliküllusest.

Ühiskondliku tootmise ja kapitalistliku omastamise vastuolu jõuab kriisides vägivaldse plahvatuseni. Kaupade ringvool lakkab ajutiseks; ringluse vahend — raha — muutub ringluse takistuseks; kõik kaubatootmise ja kaubaringluse seadused pööratakse pea peale. Majanduslik kokkupõrge on saavutanud oma kõrgpunkti: *tootmisviis tõstab mässu vahetusviisi vastu, tootlikud jõud tõstavad mässu tootmisviisi vastu, millest nad on üle kasvanud.*

F. Engels, Anti-Dühring (1878), Tallinn, 1954, lk. 242—243.

Kapitalistlik tootmine ei saa areneda teisiti kui hüpetega, kaks sammu edasi ja samm (mõnikord aga ka tervelt kaks) tagasi. Kapitalistlik tootmine, nagu me juba tähendasime, on tootmine müügiks, on kaupade tootmine turu jaoks. Tootmist käsutavad aga üksikud kapitalistid, igaüks üksikult, ja keegi ei või täpselt teada, kuipalju just ja missuguseid tooteid nimelt turul vajatakse. Toodetakse umbropsu, hoolitsedes üksnes selle eest, et üksteisest ette jõuda. On täiesti loomulik, et toodetud kauba hulk võib mitte vastata turu vajadusele. Ja see võimalus on eriti suur siis, kui tohutu turg laieneb ootamatult uutele, senitundmatuile ning määratu suurtele aladele. Just nii oligi lugu, kui algas meie poolt hiljuti üleelatud tööstuse «õitseng». Kogu Euroopa kapitalistid

sirutasid oma käpad sadade miljonite poolt asustatud maailmajao, Aasia järele, kus seni olid tihedalt maailmaturuga seotud ainult India ja väike osa ääremaast. Taga-Kaspia raudtee hakkas kapitalile «avama» Kesk-Aasiat, «Suur Siberi raudtee» (suur mitte ainult oma pikkuse, vaid ka riigirahade määratu suure varastamise poolest ehitajate poolt, teda ehitanud tööliste määratu suure ekspluateerimise poolest) avas Siberi, Jaapan hakkas muutuma tööstusriigiks ja püüdis raiuda auku Hiina müürisse, avastades säärase maiuspala, millest Inglismaa, Saksamaa, Prantsusmaa, Venemaa ja isegi Itaalia kapitalistid otsekohe hammastega kinni haarasid. Hiiglasuurte raudteede ehitamine, maailmaturu laienemine ja kaubanduse kasvamine — kõik see kutsus tööstuses esile ootamatu elevuse, uute ettevõtete kasvamise, metsiku jahi müügiturgude järele, kasumite tagaajamise, uute ühingute asutamise, uute, osalt ka väikeste kapitalistide väikestest säästusummadest moodustatud kapitalide hulga kaasatõmbamise tootmisse. Pole ime, et see ülemaailmne pöörane jaht uute senitundmatute turgude järele viis hiiglakrahhini.

V. I. Lenin, «Kriisi õppetunnid» (1901), Teosed, 5. kd., lk. 72

Tsüklilised majanduskriisid. Kuigi varematel ja kapitalismile soodsamatel aegadel tekitasid need kriisid suurt laostumist, näis siiski, et nad kadusid iseenesest, ja pärast mõnda kriisi- ja depressiooniaastat algas tööstuse tõus kõrgemale astmele. Meie ajal, kapitalismi üldise allakäimise ajajärgul aga muutuvad tsüklilised majanduskriisid tõepoolest rängaks saatuse nuhtluseks. Näiteks hiljutine suur ülemaailmne majanduskriis, mis 1929. aasta oktoobris marutuulena üle Ühendriikide liikus, viis kogu kapitalistliku maailma mitmeks aastaks täieliku majandusliku prostrastsiooni olukorda. Kogu maakeral hakkasid kapitalismi tugisambad värisema ja kõikuma. Kriis läks Ühendriikidele maksma 300 miljardit dollarit toodangukadusid, s. o. niisama palju, kui palju läks aineliselt maksma Teine maailmasõda.

Уильям З. Фостер — почетный председатель Коммунистической партии США, «Закат мирового капитализма», 1949 г., М., 1953, lk. 9.

VI. MONOPOLISTLIK KAPITALISM — IMPERIALISM.

1. ÜLEMINEK IMPERIALISMILE

1866. aasta kriisist alates on akumulatsioon olnud järjest kiirem, ja nimelt sellisel määral, et ühelgi tööstusmaal, Inglismaal kõige vähem, ei ole tootmise laienemine akumulatsiooniga sammu suutnud pidada, üksiku kapitalisti akumulatsioon aga pole saanud tema enda ettevõtte laiendamises täielikku rakendamist leida; Inglise puuvillatööstuses [ilmnes see] juba 1845. aastal, [edasi] raudteede afäärid. Koos akumulatsiooni kasvuga tekkis ka rohkem rantjeesid, s. o. inimesi, keda äriajamisega seotud alaline pinge oli ära tüüdanud ja kes tahtsid ainult meelt lahutada või kompaniide direktoritena ja järelevalvenõukogu liikmetena ainult kergeid ülesandeid täita. Ja kolmandaks, et kergendada selliselt liikumahakanud rahakapitali massi mahutamist, loodi nüüd igal pool, kus seda polnud veel tehtud, uued seaduslikud, piiratud vastutusega ühingute vormid ning vähendati ka suuremal või vähemal määral seni piiramatult vastutanud aktsionäride kohustusi (aktsiaseltsid Saksamaal 1890. aastal — 40% võetud kohustusest!).

... Siitpeale ka tööstuse järkjärguline muutumine aktsiaettevõteteks. See saatus tabab üht tootmisharu teise järel. Kõigepealt rauatööstus, mis käesoleval ajal vajab hiigelmahutusi (enne seda aga mäetööstus, kui tal veel osaühingute vormi ei olnud). Siis keemiatööstus ja masinaehitustehased. Mandril ka tekstiilitööstus, Inglismaal aga ainult üksikutes kohtades Lancashire'is (ketrusvabrik Oldhamis, kudumisvabrik Burnleys jt., õmblusettevõtete ühendus; see on aga ainult eelaste, mis järgmise kriisi puhul uuesti [üksikute] peremeeste kätte langeb), õllevabrikud (mõne aasta eest läksid ameerika õllevabrikud inglise kapitali kätte, siis Guinness, Bass, Allsopp *). Siis trustid, mis loovad ühise juhatusega hiigelettevõtteid (nagu United Alkali **). Tavaline üksikfirma jääb üha

* Suurte inglise õllefirmade nimetused. *Toim.*

** Inglise keemiatrust. *Toim.*

enam eelastmeks, mis püsib niikaua, kuni ettevõte küllalt suur on, et aktsiaseltsiks muutuda [«gegründet» zu werden].

Sama käib kaubanduse kohta. Leafs, Parsons, Morleys, Morrison, Dillon * — kõik nad on muutunud aktsiaseltsideks. Aktsiaseltsideks muutuvad nüüd ka jaekaubandusettevõtted, sealjuures mitte üksnes väliselt koopereerituna, nagu «Stores» **.

Sedasama tuleb öelda pankade ja teiste krediidiasutuste kohta ka Inglismaal. Suur hulk uusi — kõik piiratud vastutusega aktsiaseltside vormis. Isegi vanad pangad ... muudetakse 7 era-[aktsionäriga] aktsiaseltsiks.

... Põllumajanduses on samasugune lugu. Tohutult kasvanud pangad, eriti Saksamaal (igasuguste bürokraatlike nimetuste all) muutuvad järjest enam hüpoteekide kandjaks; koos nende aktsiatega antakse maavalduste tegelik üleomandus börsile üle, eriti siis, kui mõisad võlausaldajate kätte satuvad. Siin avaldab ülivõimsat mõju pööre, mis põllumajanduses stepimaade ülesharimise tõttu toimus; kui see nii edasi kestab, siis saabub peagi aeg, kus maa ka Inglismaal ja Prantsusmaal börsi kätte langeb.

... Edasi mahutatakse kapitali välismaale ainuüksi aktsiate näol. Kui rääkida ainult Inglismaast: Ameerika raudteed nii põhjas kui ka lõunas (vaata börsisedelit), Goldberger jne.

... Siis kolonisatsioon. See on praegu lihtsalt börsi filiaal. Börs ongi see, kelle huvides Euroopa riigid mõne aasta eest Aafrika jaotasid, prantslased aga Tuneesia ja Tonkingi vallutasid. Aafrika on kompaniidele otse välja renditud (Niiger, Lõuna-Aafrika, Saksa Edela- ja Ida-Aafrika). Mashonalandi ja Natali on Rhodes börsi jaoks valdusesse võtnud.

F. Engels, Lisad «Kapitali» III köitele. *K. Marx*, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 828—829.

2. IMPERIALISM KUI KAPITALISMI KÕRGEIM STAADIUM

Imperialism võrsus nende põhiomaduste arenemise ja otsese järjena, mis iseloomustavad kapitalismi üldse. Kapitalism muutus aga kapitalistlikuks imperialismiks alles teataval, oma arenemise väga kõrgel astmel, kui mõned kapitalismi põhiomadused hakkasid muutuma omaenese vastanditeks, kui kogu ulatuses hakkas kujunema ja ilmnema kapitalismilt kõrgemale ühiskondlik-majanduslikule formatsioonile ülemineku ajastu jooni. Majanduslikult on selles protsessis peaasi kapitalistliku vaba konkurentsi asendamine kapitalistlike monopolidega. Vaba konkurents on kapitalismi

---

* Firmade nimetused. *Toim.*
** Universaalkauplused. *Toim.*

ja kaubatootmise põhiomadus üldse; monopol on vaba konkurentsi otsene vastand, kuid vaba konkurents on hakanud meie silmade all muutuma monopoliks, luues suurtootmise, tõrjudes välja väiketootmise, asendades suure suurimaga, viies tootmise ja kapitali kontsentratsiooni nii kaugele, et sellest on kasvanud ja kasvab välja monopol: kartellid, sündikaadid, trustid ja nendega kokkusulav miljarditega opereeriva kümmekonna panga kapital. Samal ajal monopolid, välja kasvades vabast konkurentsist, ei kõrvalda seda, vaid eksisteerivad sellest kõrgemal ja selle kõrval, sünnitades sellega rea eriti teravaid ja järske vastuolusid, hõõrumisi, konflikte. Monopol on üleminek kapitalismilt kõrgemale korrale.

Kui oleks tarvis anda võimalikult lühike imperialismi definitsioon, siis tuleks ütelda, et imperialism on kapitalismi monopolistlik staadium. See definitsioon sisaldaks kõige tähtsama, sest ühelt poolt on finantskapital väheste monopolistlike suurpankade pangakapital, mis on kokku sulanud tööstu rite monopoliliitude kapitaliga; teiselt poolt aga maailma jaotamine on üleminek koloniaalpoliitikalt, mis võib takistamatult laieneda mitte ühegi kapitalistliku riigi poolt vallutatud maa-aladele, lõpuni jaotatud maa territooriumi monopoolse valdamise koloniaalpoliitikale.

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 246.

Majanduslikult on imperialism (ehk finantskapitali «ajastu», küsimus ei seisa sõnas) kapitalismi kõrgeim arenemisaste, nimelt niisugune aste, kus tootmine on muutunud niivõrd suureks ja ülisuureks, et *konkurentsivabaduse asendab monopol.* Selles on imperialismi *majanduslik* olemus. Monopol avaldub nii trustides, sündikaatides jm. kui ka hiigelpankade kõikvõimsuses, nii tooraineallikate jm. ülesostmises kui ka pangakapitali kontsentreerumises jne. Majanduslikus monopolis on kogu asi.

Uue majanduse, monopolistliku kapitalismi (imperialism on monopolistlik kapitalism) poliitiliseks pealisehituseks on pööre demokraatia *juurest* poliitilise reaktsiooni *juurde.* Vabale konkurentsile vastab demokraatia. Monopolile vastab poliitiline reaktsioon.

V. I. Lenin, «Marksismi karikatuurist ja «imperialistlikust ökonomismist»» (1916), Teosed, 23. kd., lk. 30.

... Tuleb anda selline imperialismi definitsioon, mis sisaldaks järgmised viis imperialismi põhitunnust: 1) tootmise ja kapitali kontsentratsioon, mis on jõudnud sellise kõrge arenemisastmeni, et ta on loonud monopolid, mis etendavad majanduslikus elus otsustavat osa; 2) pangakapitali liitumine tööstuskapitaliga ja selle «finantskapitali» baasil finantsoligarhia tekkimine; 3) kapitali väljavedu, erinevalt kaupade väljaveost, omandab eriti suure tähtsuse;

4) kujunevad kapitalistide rahvusvahelised monopoliliidud, mis jaotavad maailma omavahel, ja 5) on lõpule viidud maakera territoriaalne jaotamine suurimate kapitalistlike riikide vahel. Imperialism on kapitalism selles arenemisstaadiumis, kus on välja kujunenud monopolide ja finantskapitali ülevõim, on omandanud silmapaistva tähtsuse kapitali väljavedu, on alanud maailma jaotamine rahvusvaheliste trustide poolt ja on lõpule viidud kogu maakera territooriumi jaotamine suurimate kapitalistlike riikide vahel.

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916). Teosed, 22. kd., lk. 247.

Mida võib nüüd marksistlik-leninliku analüüsi alusel kaasaegse kapitalismi perspektiivide ja ajalooliste tendentside kohta ütelda? Marksism-leninism on vaba igasugusest dogmaatilisest lähenemisest sellele küsimusele. Ta ei sule silmi nende muutuste ees, mis kapitalistliku korra rüpes toimuvad. Kui aga nüüdsed revisionistid, parempoolsed sotsiaaldemokraadid ja teised kapitalismi maskeeritud apologeedid püüavad neid muutusi tõlgendada selles vaimus, et kaasaegne kapitalism ei ole enam «ehtne» kapitalism, vaid mingisugune kapitalismi ja sotsialismi «hübriid» või mingi senitundmata progressiivne kord, mis läheb üle sotsialismile, siis meie, marksistid-leninlased, vastame kindlalt neile: pidage kinni, härrad vigurivändad! Kapitalism on kapitalism ja jääb kapitalismiks kuni sotsialistliku revolutsioonini välja. Niikaua kui antud maal võim ei ole läinud kapitalistide klassi käest töölisklassi kätte, jäävad Marxi teooria põhiteesid kapitalistliku ekspluataatorliku korra olemusest täielikult jõusse. Kuid see põhimõtteline seisukoht ei takista meil tähelepanu pööramast nendele muutustele, mis meie ajastu kapitalism on läbi teinud XIX sajandi kapitalismiga võrreldes. XX sajandi algul astus see sotsiaalne kord oma arenemise uude staadiumi, imperialismi staadiumi. Geniaalne marksist Lenin, arendades edasi Marxi õpetust, lõi siis selle kapitalismi uue staadiumi, monopolistliku kapitalismi staadiumi teooria ja kogu edaspidine ajaloo käik kinnitas täielikult selle laitmatult täpse teooria õigsust.

О. Куусинен, О тенденциях и перспективах современного монополистического капитализма.
«Проблемы мира и социализма» № 4, 1960 г., lk. 7.

3. TOOTMISE KONTSENTREERUMINE JA MONOPOLID

MONOPOLIDE KUJUNEMINE

Monopolide ajaloo põhitulemused on . . .: 1) 1860-ndail ja 1870-ndail aastail vaba konkurentsi arenemise kulminatsiooniaste. Monopolid on vaevaltmärgatavas eos. 2) Pärast 1873. aasta kriisi kartellide laialdane arenemine, kuid nad on veel erandid. Nad ei ole veel kindlad. Nad on alles mööduv nähtus. 3) Tõus XIX sajandi lõpul ja 1900.—1903. aasta kriis: kartellid saavad üheks kogu majanduselu aluseks. Kapitalism on muutunud imperialismiks.

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 189.

Pool sajandit tagasi, kui Marx kirjutas oma «Kapitali», näis majandusteadlaste rõhuvale enamikule vaba konkurents «loodusseadusena». Kroonulik teadus püüdis surnuks vaikida Marxi teost, mis kapitalismi teoreetilise ja ajaloolise analüüsiga tõestas, et vaba konkurents tekitab tootmise kontsentratsiooni, see kontsentratsioon aga oma arenemise teatud astmel viib monopolile. Nüüd on monopol saanud faktiks. Majandusteadlased kirjutavad terveid mägesid raamatuid, kirjeldades monopolide üksiknähtusi ja kinnitades endiselt kooris, et «marksism on ümber lükatud». Kuid faktid on kangekaelsed asjad, nagu ütleb inglise vanasõna, ja neid tuleb tahes-tahtmata arvestada. Faktid näitavad, et erinevused üksikute kapitalistlike maade vahel, näiteks protektsionismi või vabakaubanduse suhtes, tingivad ainult mitteolulisi erinevusi monopolide vormis või nende tekkimise ajas, monopolide tekkimine üldse tootmise kontsentratsiooni tulemusena on aga kapitalismi kaasaegse arenemisstaadiumi üldiseks ja põhiliseks seaduseks.

Euroopa kohta võib üsna täpselt kindlaks määrata vana kapitalismi *lõplikult* uuega asendumise aja: see on nimelt XX sajandi algus.

Sealsamas, lk. 187—188.

Tööstuse määratu suur kasv ja tootmise üha suurematesse ettevõtetesse koondumise silmapaistvalt kiire protsess on üks kapitalismi kõige iseloomulikumaid iseärasusi. Kõige täielikumaid ja kõige täpsemaid andmeid selle protsessi kohta annavad kaasaegsed tööstusloendused.

Saksamaal näiteks oli iga tuhande tööstusettevõtte kohta suurettevõtteid, s. o. üle 50 palgatöölisega: 1882. aastal — 3; 1895. aastal — 6 ja 1907. aastal — 9. Igast sajast töölisest langes nende ettevõtete arvele: 22, 30 ja 37. Kuid tootmise kontsentratsioon on palju tugevam tööliste kontsentratsioonist, sest suurettevõtetes on töö

palju viljakam. Seda näitavad andmed aurumasinate ja elektrimootorite kohta. Kui vaadelda seda, mida Saksamaal nimetatakse tööstuseks laiemas mõttes, s. o. kaasa arvates ka kaubanduse, ühendusteed jne., siis saame järgmise pildi. 3 265 623 ettevõttest on suurettevõtteid 30 588, s. o. kõigest 0,9%. Nendes on töölisi 5,7 miljonit 14,4 miljonist, s. o. 39,4%; aurumasinate hobujõude — 6,6 miljonit 8,8 miljonist, s. o. 75,3%; elektrijõudu — 1,2 miljonit kilovatti 1,5 miljonist, s. o. 77,2%.

Vähem kui üks sajandik ettevõtetest omab *üle* $^3/_4$ kogu auru- ja elektrijõust! 2,97 miljoni väikeettevõtte kohta (kuni 5 palgatöölisega), mis moodustavad 91% ettevõtete koguarvust, tuleb kõigest 7% auru- ja elektrijõust! Mõnikümmend tuhat suurettevõtet on kõik, miljonid väikeettevõtted — mitte midagi...

Peaaegu pool Ühendriikide kõigi ettevõtete kogutoodangust on koondatud *ühe sajandiku* kätesse kõigist ettevõtetest! Ja need kolm tuhat hiiglaettevõtet hõlmavad 258 tööstusharu. Siit on selge, et kontsentratsioon teatud arenemisastmel viib, võib ütelda, iseenesest monopolini. Sest mõnelkümnel hiiglaettevõttel on kerge jõuda omavahel kokkuleppele, teisest küljest aga just ettevõtete hiiglaulatus loob konkurentsiraskusi, monopolitendentse. See konkurentsi muutumine monopoliks kujutab endast üht tähtsamat — kui mitte kõige tähtsamat — nähtust uusima kapitalismi ökonoomikas...

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 184—185.

Kui suurettevõte saab hiiglaettevõtteks ja plaanipäraselt, massiliste andmete täpse arvestamise alusel organiseerib algtooraine hankimist kümnete miljonite inimeste kogu vajaduse $^2/_3$ või $^3/_4$ ulatuses; kui süstemaatiliselt organiseeritakse selle tooraine kohalevedu kõige sobivamatesse tootmispaikadesse, mis mõnikord on üksteisest sadade ja tuhandete verstade kaugusel; kui ühest keskusest korraldatakse kõiki üksteisele järgnevaid materjali töötlemise astmeid kuni terve rea mitmelaadsete valmistoodete saamiseni; kui nende toodete jaotamine toimub ühe plaani järgi kümnete ja sadade miljonite tarbijate vahel (petrooleumi turustamine nii Ameerikas kui ka Saksamaal Ameerika «Petrooleumitrusti» poolt); — siis on selge, et meie ees on tõepoolest tootmise ühistamine, mitte sugugi aga lihtne «läbipõimumine»; — et eramajanduslikud ja eraomanduslikud suhted on kest, mis juba enam ei vasta sisule, kest, mis paratamatult peab roiskuma, kui selle kõrvaldamist kunstlikult venitada, kest, mis võib jääda roiskuvasse olukorda võrdlemisi kauaks ajaks (kõige halvemal juhul, kui oportunistliku paise väljaarstimine pikale venib), mis aga paratamatult ometi kõrvaldatakse.

Sealsamas, lk. 280.

Kapitalistliku korra tingimustes sõltub iga üksik ettevõte täielikult turust. Niisuguse sõltuvuse korral aga võib ettevõte seda odavamalt oma tooteid müüa, mida suurem ta on. Suurkapitalist ostab

tooraineid odavamalt, kulutab neid kokkuhoidlikumalt, kasutab paremaid masinaid jne. Väikesed peremehed laostuvad ja hukkuvad. Tootmine koondub üha rohkem, kontsentreerub väheste miljonäride kätte. Miljonärid tugevdavad tavaliselt veelgi oma võimu aktsiaseltside abil, mis annavad nende kätte keskmiste peremeeste ja «väikeste inimeste» kapitalid.

V. I. Lenin, «Tootmise kontsentratsioon Venemaal» (1912), Teosed, 18. kd., lk. 247.

Kartellide arv Saksamaal oli umbkaudu — 1896. aastal 250 ja 1905. aastal 385 ligi 12 000 käitisega. Kõik aga tunnistavad, et need arvud on vähendatud. Ülaltoodud Saksa 1907. aasta tööstusstatistika andmeist nähtub, et isegi 12 000 suurimat ettevõtet koondab enda kätte vististi üle poole auru- ja elektrijõu koguhulgast. Põhja-Ameerika Ühendriikides oli trustide arv 1900. aastal 185, 1907. aastal 250. Ameerika statistika jaotab kõik tööstusettevõtted kuuluvuse järgi üksikisikuile, firmadele ja korporatsioonidele. Viimastele kuulus 1904. aastal 23,6%, 1909. aastal — 25,9%, s. o. üle neljandiku ettevõtete üldarvust. Töölisi oli neis käitistes 1904. aastal 70,6% ja 1909. aastal 75,6%, kolm neljandikku üldarvust; toodang ulatus 10,9 ja 16,3 miljardi dollarini, s. o. 73,7% ja 79,0% üldsummast.

Kartellide ja trustide kätte koondub tihti seitse-kaheksa kümnendikku kogu antud tööstusharu toodangust. Reini-Vestfaali kivisöesündikaati oli koondatud selle asutamisel 1893. aastal 86,7% kogu rajooni kivisöetoodangust, 1910. aastal aga juba 95,4%. Sel viisil tekkiv monopol tagab hiiglatulud ja kutsub esile tohutu ulatusega tehniliste tootmisühikute tekkimise.

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 189—190.

Niihästi tööstuse täie koormatusega töötamise perioodid oma piiritult ülespuhutud krediidiga kui ka krahhid ise, mille läbi varisevad kokku kapitalistlikud suurettevõtted, viivad välja niisugusele tootmisvahendite suurte masside ühiskonnastamise vormile, nagu me seda kohtame mitmesuguste aktsiaseltside näol. Mõned neist tootmise ja ühendusepidamise vahendeist on iseendast nii kolossaalsed, et nad, nagu näiteks raudteed, teevad võimatuks iga teistsuguse kapitalistliku ekspluateerimise vormi. Teataval arenemisastmel ei rahulda enam seegi vorm; kapitalistliku ühiskonna ametlik esindaja — riik — peab tootmises juhtimise üle võtma.[1]

[1] Ma ütlen, peab. Sest ainult sel juhul, kui tootmise või ühendusepidamise vahendid on tõeliselt üle kasvanud aktsiaseltside juhtimisest, kui järelikult nende riigistamine on muutunud majanduslikult vältimatuks, ainult sel juhul tähendab riigistamine, isegi kui seda teostab tänapäeva riik, majanduslikku progressi, teataval uue eelastme saavutamist selles suunas, et ühiskond võtaks ise tootlikud jõud oma valdusesse. Kuid viimasel ajal, sellest ajast alates kui Bismarck asus riigistamise teele, on tekkinud teatavat laadi võlts-sot-

See riigi omandiks muutumise paratamatus avaldub kõigepealt suurte ühendusepidamise-ettevõtete — posti, telegraafi ja raudteede juures.

Kui kriisid paljastasid, et kodanlus on võimetu edaspidi valitsema tänapäeva tootlikke jõude, siis näitab suurte tootmis- ja ühendusepidamise-ettevõtete muutumine aktsiaseltsideks, (trustideks) ja riigi omandiks, et kodanlust pole selleks otstarbeks tarvis. Kapitalisti kõiki ühiskondlikke funktsioone hakkavad nüüd täitma palgatud ametnikud. Kapitalistidele endile ei jää mingit muud ühiskondlikku tegevust kui ainult tulude taskussepanemine, kupongide lõikamine ja mängimine börsil, kus mitmesugused kapitalistid üksteiselt kapitali ära võtavad. Kui kapitalistlik tootmisviis tõrjus välja kõigepealt töölised, siis nüüd ta tõrjub välja kapitalistid ja heidab nad, täiesti nagu töölised, üleliigse rahvastiku hulka, kuigi alguses siiski veel mitte tööstuse reservarmee ridadesse.

Kuid ei aktsiaseltsideks (ja trustideks) ega ka riigi omandiks muutumine ei hävita tootlike jõudude kapitalistlikku iseloomu. Aktsiaseltside (ja trustide) puhul on see täiesti selge. Ja tänapäeva riik on jällegi ainult organisatsioon, mille endale loob kodanlik ühiskond, et kaitsta kapitalistliku tootmisviisi üldisi välistingimusi niihästi tööliste kui ka üksikute kapitalistide kallalekippumiste vastu. Tänapäeva riik, olgu tema vorm milline tahes, on oma olemuselt kapitalistlik masin, kapitalistide riik, mõtteline kogukapitalist. Mida enam tootlikke jõude ta võtab üle enda omandiks, seda enam ta muutub tõeliseks kogukapitalistiks, seda suuremal arvul riigikodanikke ta ekspluateerib. Töölised jäävad palgatöölisteks, proletaarlasteks. Kapitalistlikke suhteid ei hävitata, vaid vastupidi, need viiakse äärmuseni. Kuid ses äärmuses toimub pööre. Tootlike jõudude riiklik omandus ei lahenda konflikti, kuid ta sisaldab endas formaalse vahendi, võimaluse lahenduseks.

F. Engels, Anti-Dühring, Tallinn, 1954, lk. 244—246.

---

sialism, mis kohati on mandunud koguni omapäraseks orjameelseks valmisolekuks kuulutada ilma pikemata i g a tootmisvahendite riigistamine, isegi Bismarcki oma, sotsialistlikuks. Igatahes kui riiklik tubakamonopol oleks sotsialism, siis tuleks Napoleon ja Metternich kahtlemata sotsialismi rajajate hulka arvata. Kui Belgia valitsus täiesti tavalistel poliitilistel ja finantsilistel kaalutlustel asus ise ehitama oma pearaudteid, kui Bismarck ilma igasuguse majandusliku vajaduseta riigistas Preisi raudtee pealiinid, lihtsalt selleks, et neid saaks sõja korral paremini kohandada ja ära kasutada ja et raudteeametnikke kasvatada valitsuse poolt hääletavaks karjaks, peamiselt aga siiski selleks, et luua uut parlamendist sõltumatut tuluallikat, — siis polnud need küll mitte mingid sotsialistlikud samnud, ei otseselt ega kaudselt, ei teadlikult ega ebateadlikult, sest muidu oleksid ka kuninglik merekaubandus, kuninglik portselanimanufaktuur ja isegi kompanii rätsepatöökojad sõjaväes — sotsialistlikud asutused.

...Monopol on välja kasvanud tootmise kontsentratsioonist selle väga kõrgel arenemisastmel. See on kapitalistide monopolistlikud liidud, kartellid, sündikaadid, trustid.

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 276.

...Igal maal ühinevad teatud harude suurtööstu rid tootmise reguleerimise otstarbel kartellideks... Üksikuil juhtudel on aegajalt tekkinud isegi rahvusvahelisi kartelle, näiteks inglise ja saksa rauatööstuse vahel.

F. Engelsi märkus «Kapitali» III köite XXVII peatüki juurde.
K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 400.

Kartellid lepivad kokku müügitingimuste, maksutähtaegade jne. suhtes. Nad jaotavad omavahel müügipiirkonnad. Nad määravad kindlaks toodetavate saaduste hulga. Nad määravad hinnad. Nad jaotavad üksikute ettevõtete vahel kasumi jne.

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd. lk. 189.

Saksamaal pole truste, on «ainult» kartellid, aga *valitseb* teda mitte rohkem kui 300 kapitalimagnaati. Ja nende arv väheneb järjekindlalt. Igatahes pangad kõigis kapitalistlikes maades, kui erinevad ka ei oleks pankade suhtes kehtivad seadused, — suurendavad ja kiirendavad mitmekordselt kapitali kontsentreerumise ja monopolide kujunemise protsessi.

Sealsamas, lk. 202.

Faktid näitavad, et erinevused üksikute kapitalistlike maade vahel, näiteks protektsionismi või vabakaubanduse suhtes, tingivad ainult mitteolulisi erinevusi monopolide vormis või nende tekkimise ajas, monopolide tekkimine üldse tootmise kontsentratsiooni tulemusena on aga kapitalismi kaasaegse arenemisstaadiumi üldiseks ja põhiliseks seaduseks.

Sealsamas, lk. 187—188.

...Kõrgeima arenemisastme saavutanud kapitalismi äärmiselt tähtsaks iseärasuseks on nõndanimetatud *kombinatsioon*, s. o. ühte ettevõttesse eri tööstusharude ühendamine, mis kujutavad endast kas üksteisele järgnevaid tooraine töötlemise astmeid (näit. malmi sulatamine maagist ja malmi töötlemine teraseks, edasi aga võib-olla ühtede või teiste valmisproduktide tootmine terasest), — või

on üksteise suhtes abiettevõteteks (näit. jäätmete või kõrvalsaaduste töötlemine; pakkematerjali valmistamine jne.).

«Kombinatsioon,» kirjutab Hilferding,* «nivelleerib konjunktuurierinevusi ja kindlustab seepärast kombineeritud ettevõttele kasuminormi suurema püsivuse. Teiseks viib kombinatsioon kaubanduse kõrvaletõrjumisele. Kolmandaks võimaldab see tehnilisi täiendusi ja järelikult lisakasumi saamist «puhaste» (s. o. mittekombineeritud) ettevõtetega võrreldes. Neljandaks kindlustab see kombineeritud ettevõtte seisundit «puhtaga» võrreldes, — tugevdab teda konkurentsivõitluses tugeva depressiooni (äriseisakute, kriisi) ajal, kui toorainete hindade langus jääb maha fabrikaatide hindade langusest.»

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 185—186.

MONOPOLID JA KONKURENTS

Valitsemise vahekorrad ja selle valitsemisega seotud vägivald ongi tüüpiline «kapitalismi arenemise uusimale faasile», see pidigi paratamatult tulenema ja tuleneski kõikvõimsate majanduslike monopolide kujunemisest.

Sealsamas, lk. 194.

On õpetlik heita pilk lihtsalt kas või nende «organisatsiooni» eest peetava kaasaegse, uusima, tsiviliseeritud võitluse vahendite loetelule, milliseid kasutavad monopolistide liidud: 1) toorainetest ilmajätmine (...«üks tähtsamaid võtteid, et sundida kartelli astuma»); 2) töökätest ilmajätmine «alliansside» (kapitalistide kokkulepped tööliste ametiühingutega selles, et viimased töötavad ainult kartelli kuuluvates ettevõtetes) abil; 3) transpordist ilmajätmine; 4) turust ilmajätmine; 5) kokkulepe ostjatega ärisuhete pidamise kohta ainult kartellidega; 6) plaanipärane hindade allalöömine («kõrvalseisjate», s. o. monopolistidele mitte alluvate ettevõtete laostamiseks kulutatakse miljoneid, et teatud aja jooksul müüa alla oma hinna: bensiinitööstuses on olnud juhtumeid, kus hindu alandati 40-lt 22 margani, s. o. peaaegu poole võrra!); 7) krediidist ilmajätmine; 8) boikoti kuulutamine.

Siin ei ole enam tegemist konkurentsivõitlusega väikeste ja suurte, tehniliselt mahajäänud ja tehniliselt eesrindlike ettevõtete vahel. See on monopolistide poolt nende lämmatamine, kes ei alistu monopolile, selle survele, selle omavolile.

Sealsamas, lk. 192—193.

---

* *R. Hilferding* (1877.—1941. a.) — austria ja saksa sotsiaaldemokraatia ning II Internatsionaali üks liidreist. Tema töö «Finantskapital» (1910. a.) on hinnatavaks imperialismi teoreetiliseks analüüsiks, kuid sisaldab ka rida tõsiseid teoreetilisi ja oportunistlikke vigu. — *Toim.*

Konkurents muutub monopoliks. Tulemuseks on tootmise ühistamise hiiglaprogress. Ühistatakse sealhulgas ka tehniliste leiutuste ja täienduste protsess.

See on juba hoopis midagi muud kui laialipillatud ja üksteisest mitte midagi teadvate, tundmata turu jaoks tootvate peremeeste vana vaba konkurents. Kontsentratsioon on jõudnud selleni, et on võimalik pidada ligikaudset arvestust kõigi tooraineallikate (näit. rauamaagi leiupaikade) kohta teatud maal ja isegi, nagu näeme, reas maades, kogu maailmas. Ei piirduta ainult sellise arvelevõtmisega, vaid need allikad haaratakse gigantsete monopolistlike liitude poolt enda kätte. Peetakse ligikaudset arvestust turu suuruse kohta, mille need liidud «jaotavad» omavahel lepingulise kokkuleppe alusel. Monopoliseeritakse õppinud tööjõud, palgatakse parimad insenerid, haaratakse enda kätte liiklemisteed ja -vahendid — raudteed Ameerikas, laevaühingud Euroopas ja Ameerikas. Kapitalism oma imperialistlikul staadiumil viib tootmise kõige igakülgsemale ühistamisele, veab kapitalistid nii-öelda vastu nende tahtmist ja teadmist mingisse uude ühiskonnakorda, mis on üleminekuks täiesti vabalt konkurentsilt täielikule ühistamisele.

Tootmine muutub ühiskondlikuks, omamine jääb aga eraviisiliseks. Ühiskondlikud tootmisvahendid jäävad väikese arvu isikute eraomanduseks. Formaalselt tunnustatava vaba konkurentsi üldised raamid jäävad püsima, ning väheste monopolistide surve ülejäänud rahvastikule muutub sada korda raskemaks, tunduvamaks, talumatumaks.

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 192.

Majanduslikult on imperialism monopolistlik kapitalism. Et monopol oleks täielik, tuleb kõrvaldada konkurendid mitte ainult siseturult (antud riigi turult), vaid ka välisturult, kogu maailmast. Kas on *majanduslikult* võimalik kõrvaldada «finantskapitali ajastul» konkurentsi isegi võõras riigis? Muidugi on: selleks vahendiks on finantssõltuvus ja tooraineallikate ja seejärel ka konkurendi kõigi ettevõtete ülesostmine.

Ameerika trustid on imperialismi ehk monopolistliku kapitalismi majanduse kõrgeim avaldus. Konkurendi kõrvaldamiseks ei piirdu trustid majanduslike vahenditega, vaid kasutavad alatasa poliitilisi ja isegi kriminaalseid vahendeid. Kuid oleks ülisuur viga arvata, et trustide monopol on majanduslikult teostamatu puhtmajanduslike võitlusvõtete abil. Vastupidi, tegelikkus tõestab igal sammul selle «teostatavust»: trustid õõnestavad konkurendi krediiti pankade kaudu (trustide peremehed on ka pankade peremehed: aktsiate ülesostmine); trustid õõnestavad materjalide juurdevedu konkurentidele (trustide peremehed on ka raudteede peremehed: aktsiate ülesostmine); trustid löövad teatud ajaks hinnad madala-

male omahinnast, kulutades selleks miljoneid, et konkurenti laostada ja *üles osta* tema ettevõtted, tema tooraineallikad (kaevandused, maa jm.).

See ongi trustide jõu ja nende laienemise puhtmajanduslik analüüs. See ongi puhtmajanduslik tee laienemisele: ettevõtete, käitiste, tooraineallikate *ülesostmine*.

Ühe maa finantssuurkapital võib alati üles osta ka vööra, poliitiliselt sõltumatu maa konkurente ja teebki alati seda. Majanduslikult on see täiesti teostatav. Majanduslik «anneksioon» on *täiesti* «teostatav» ilma poliitilise anneksioonita ja seda esineb alatasa. Imperialismi käsitlevas kirjanduses leiate te-igal sammul näiteks selliseid viiteid, et Argentiina on tegelikult Inglismaa «kaubanduslik asumaa», et Portugal on tegelikult Inglismaa «vasall» jms. See on õige: majanduslik sõltuvus inglise pankadest, võlgnevus Inglismaale, kohalike raudteede, kaevanduste, maa jm. ülesostmine Inglismaa poolt — kõik see teeb mainitud maad Inglismaa «anneksiooniks» majanduslikus mõttes, rikkumata nende maade poliitilist sõltumatust.

V. I. Lenin, «Marksismi karikatuurist ja «imperialistlikust ökonomismist»» (1916), Teosed, 23. kd., lk. 31—32.

... Kapitalism on ammu juba asendanud iseseisva väikekaubatootmise, kus konkurents võis vähegi *laias* ulatuses kasvatada ettevõtlikkust, energiat ja julget pealehakkamist, suure ja hiiglasliku vabrikutootmisega, aktsiaettevõtete, sündikaatide ja teiste monopolidega. Konkurents *niisuguse* kapitalismi tingimustes tähendab elanikkonna *massi*, selle hiiglaenamuse, töötava rahva üheksakümne üheksa sajandiku ettevõtlikkuse, energia ja julge pealehakkamise ennekuulmatult metsikut mahasurumist, tähendab samuti võistluse asendamist finantskelmuse, despotismi ja lõmitamisega sotsiaalse redeli tipul.

V. I. Lenin, «Kuidas organiseerida võistlust?» (1917), Teosed, 26. kd., lk. 373.

Kui Prantsusmaal on veel olemas suur hulk väikesi ja keskmisi ettevõtteid, eriti kergetööstuses, kaubanduses ja põllumajanduses, siis seda fakti ei saa tuua argumendina marksistliku teooria vastu: tõepoolest, see teooria on alati selgitanud, et monopolistlik kapitalism ei kaota ega saa kaotada vana kapitalismi aluseid, mis ise on seotud kapitalismieelsete majanduslike formatsioonidega. Ometi on põhilistes tootmisharudes märgata suurettevõtete kasvavat ülekaalu.

Морис Торез — генеральный секретарь французской коммунистической партии — «Новые данные об обнищании трудящихся Франции», М. 1956, lk. 11—12.

Kriiside likvideerimine kartellide poolt on kodanlike majandusteadlaste muinasjutt, kes iga hinna eest püüavad kapitalismi ilus-

tada. Vastupidi, *mõnes* tööstusharus loodav monopol tugevdab ja süvendab kaootilisust, mis on omane *kogu* kapitalistlikule tootmisele tervikuna. Põllumajanduse ja tööstuse arenemise ebavõrdsus, mis on iseloomulik kapitalismile üldse, muutub veel suuremaks. Eesõigustatud seisund, milles on kõige enam kartelleerunud nõndanimetatud *raske*tööstus, eriti kivisöe- ja rauatööstus, põhjustab teistes tööstusharudes «veel teravamat plaanipärasuse puudust», nagu tunnistab Jeidels, kes on kirjutanud ühe parima töö «saksa suurpankade vahekordadest tööstusega» . . .

Kriisid aga — igasugused, majanduslikud kõige sagedamini, kuid mitte ainult majanduslikud — tugevdavad omakorda väga suurel määral kontsentreerumise ja monopoliseerumise tendentse. Äärmiselt õpetlik on Jeidelsi arutlus 1900. aasta kriisi, uusaegsete monopolide ajaloos teatavasti pöördepunkti osa etendanud kriisi tähtsusest:

«1900. aasta kriis leidis eest peatööstusharude hiiglaettevõtete kõrval veel palju tänapäeva mõistete järgi vananenud organisatsiooniga «puhtaid»» (s. o. mittekombineeritud) «ettevõtteid, mis olid üles kerkinud tööstusliku tõusu laine harjal. Hindade langus, nõudmise tagasiminek viisid need «puhtad» ettevõtted sellisesse armetusse olukorda, mis kombineeritud hiiglaettevõtteid kas üldse ei puudutanud või puudutas ainult üsna lühikeseks ajaks. Seetõttu 1900. aasta kriis põhjustas võrratult suuremal määral tööstuslikku kontsentratsiooni kui 1873. aasta oma: viimane tekitas ka teatud paremate ettevõtete selektsiooni, kuid tehnika tookordse taseme juures see selektsioon ei võinud viia kriisist võidukalt välja tulla osanud ettevõtete monopolile. Just sellist püsivat monopoli omavad suurel määral praegused rauа- ja elektritööstuse hiiglaettevõtted tänu nende väga komplitseeritud tehnikale, nende kaugelearenenud organisatsioonile ja kapitali võimsusele, samuti vähemal määral ka masinaehitustööstuse, metallurgiatööstuse teatud harude, liiklemisteede jne. ettevõtted.» *

Monopol — see on «kapitalismi arenemise uusima faasi» viimane sõna.

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 195—196.

* *Ейдэльс*, Отношение германских крупных банков к промышленности, в особенности металлургической промышленности (на нем. яз.) Лейпциг, 1905, lk. 108.

4. FINANTSKAPITAL JA FINANTSOLIGARHIA

KAPITALI KONTSENTRATSIOON PANGANDUSES. PANKADE UUS OSA

... Meie kujutlused kaasaegsete monopolide tõelisest jõust ja tähtsusest oleksid äärmiselt puudulikud, lünklikud ja vähendatud, kui me ei võtaks arvesse pankade osatähtsust ...

Pankade põhiline ja esialgne operatsioon on maksevahendus. Sellega seoses muudavad pangad tegevuseta rahakapitali funktsioneerivaks, s. o. kasumit andvaks kapitaliks, nad koguvad igasuguseid rahalisi sissetulekuid, andes need kapitalistide klassi käsutusse.

Sedamööda, kuidas areneb pangandus ja selle kontsentreerumine üksikuteks asutusteks, muutuvad pangad vähenõudlikest vahendajaist kõikvõimsaiks monopolistideks, kes käsutavad kõigi kapitalistide ja väikeperemeeste peaaegu kogu rahakapitali ja samuti suuremat osa tootmisvahendeid ja tooraineallikaid vastaval maal ja terves reas maades. See arvukate vähenõudlike vahendajate muutumine käputäieks monopolistideks moodustab ühe põhiprotsessi kapitalismi ümberkasvamisel kapitalistlikuks imperialismiks ...

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 196—197.

... Kapitali kontsentratsiooniga ja käivete suurenemisega pankade tähtsus põhjalikult muutub. Killustatud kapitalistidest tekib üks kollektiivne kapitalist. Pidades mõnede kapitalistide jooksvat arvet näib, nagu toimetaks pank ainult puhttehnilist abioperatsiooni. Kui aga see operatsioon kasvab hiiglamõõdeteni, siis ilmneb, et käputäis monopoliste allutab enesele kogu kapitalistliku ühiskonna kaubanduslik-tööstuslikud operatsioonid, saades võimaluse — pangasidemete kaudu, jooksvate arvete ja teiste finantsoperatsioonide kaudu — esialgu saada *täpseid teateid* üksikute kapitalistide äriseisukorrast, seejärel *kontrollida* neid, mõjutada neid krediidi laiendamise või kokkutõmbamise, kergendamise või raskendamise abil, ja lõpuks *täielikult määrata* nende saatust, määrata nende tulukust, jätta neid ilma kapitalita või anda neile võimalus oma kapitali kiiresti ja hiiglaulatuses suurendada jne.

Sealsamas, lk. 200—201.

Igatahes pangad kõigis kapitalistlikes maades, kui erinevad ka ei oleks pankade suhtes kehtivad seadused, — suurendavad ja kiirendavad mitmekordselt kapitali kontsentreerumise ja monopolide kujunemise protsessi.

«Pangad loovad ühiskondlikus ulatuses üldise arvepidamise ja üldise tootmisvahendite jaotuse vormi, aga ka ainult vormi,» kirju-

tas Marx pool sajandit tagasi «Kapitalis» (venek. tõlge, III kd., 2. jagu, lk. 144 *). Meie poolt toodud andmed pangakapitali kasvu, suurpankade kontorite ja osakondade arvu suurenemise, nende arvete hulga suurenemise jne. kohta näitavad meile konkreetselt seda *kogu* kapitalistide klassi «üldist arvepidamist», ja isegi mitte ainult kapitalistide, sest pangad koguvad, olgugi ajutiseks, igasuguseid rahalisi tulusid, nii väikeomanike ja ametnike kui ka tööliste väga väikese ülakihi omi. Kaasaegseist pankadest, arvult umbes kolm kuni kuus suurimat panka Prantsusmaal, kuus kuni kaheksa Saksamaal, mille käsutuses aga on miljardid ja miljardid, *kasvab* välja, asja vormilist külge vaadeldes, — «tootmisvahendite üldine jaotus». *Sisuliselt* aga see tootmisvahendite jaotus pole sugugi «üldine», vaid on erajaotus, s. t. kohandatud suurkapitali — esmajoones suurima kapitali, monopolistliku kapitali — huvidele, mis tegutseb niisugustes tingimustes, kus rahvahulgad elavad poolnäljas, kus kogu põllumajanduse arenemine jääb lootusetult maha tööstuse arenemisest, viimases aga «rasketööstus» võtab matti kõigilt teistelt tööstusharudelt.

Kapitalistliku majanduse ühistamisel hakkavad pankadega konkureerima hoiukassad ja postiasutused, mis on rohkem «detsentraliseeritud», s. o. haaravad oma mõjupiirkonda suurema hulga kohti, rohkem maakolkaid, laiemaid rahvakihte. Esitame Ameerika komisjoni poolt kogutud võrdlevad andmed hoiuste arenemisest pankades ja hoiukassades:

Hoiused (miljardites markades)

	Inglismaa		Prantsusmaa		Saksamaa		
	pankades	hoiukassades	pankades	hoiukassades	pankades	krediidiühistuis	hoiukassades
1880	8,4	1,6	?	0,9	0,5	0,4	2,6
1888	12,4	2,0	1,5	2,1	1,1	0,4	4,5
1908	23,2	4,2	3,7	4,2	7,1	2,2	13,9

Makstes hoiustelt 4 ja $4^1/_4$% on hoiukassad sunnitud otsima oma kapitalidele «tulutoovaid» mahutamise võimalusi, laskuma veksli-, hüpoteegi- ja muudesse operatsioonidesse. Piirid pankade ja hoiukassade vahel «kaovad ikka enam». Kaubanduskojad, näit. Bochumis ja Erfurdis, nõuavad «puht»-pangaoperatsioonide, näit. vekslite diskonteerimise «keelamist» hoiukassadele, nõuavad «pangandusliku» tegevuse piiramist postiasutustes. Pangatuusad justkui kardaksid, et riiklik monopol ehk hiilib nende juurde ootamatust küljest. Muidugi ei lähe aga see kartus kaugemale nõndaütelda kahe lauaülema vahelisest konkurentsist ühes kantseleis. Sest ühelt poolt käsutavad hoiukassade miljardilisi kapitale tegelikult lõppude

* Vt. *К. Маркс и Ф. Энгельс*, Соч., т. XIX, ч. II, М., 1947, lk. 156. (K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 556. — *Toim.*)

lõpuks *samad* pangakapitali magnaadid; teiselt poolt aga on riiklik monopol kapitalistlikus ühiskonnas ainult tulude kõrgendamise ja kindlustamise vahendiks pankroti äärel olevaile miljonäridele ühest või teisest tööstusharust.

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 202—203.

Väheste pankade vahel, mis kontsentratsiooniprotsessi tagajärjel jäävad kogu kapitalistliku majanduse etteotsa, esineb loomulikult üha rohkem ja tugevneb püüe monopolistliku kokkuleppe, *pankade trusti* poole. Ameerikas valitsevad mitte üheksa, vaid *kaks* suurimat panka, miljardäride Rockefelleri ja Morgani omad, 11 miljardi marga suurust kapitali. Saksamaal meie poolt ülalmainitud «Schaffhauseni liidupanga» äraneelamine «Diskontoseltsi» poolt põhjustas börsi huvisid kaitsva «Frankfurdi Ajalehe» järgneva hinnangu:

«Pankade kontsentreerumise kasvuga kitseneb nende asutuste ring, kelle poole üldse võib pöörduda krediidi saamiseks, seega kasvab suurtööstuse sõltuvus väheseist pangarühmadest. Tihedate sidemete tõttu tööstuse ja finantsistide maailma vahel on pangakapitali vajavate tööstusühingute liikumisvabadus piiratud. Seepärast suhtub suurtööstus kasvavasse pankade trusteerumisse (ühinemine või muutumine trustideks) segaste tunnetega; tegelikult on juba korduvalt märgata olnud üksikute suurpankade kontsernide vaheliste teatud kokkulepete sugemeid, kokkulepete, mis toovad kaasa konkurentsi piiramise.»

Panganduse arenemise viimaseks sõnaks on ikka ja jälle monopol.

Mis puutub tihedasse sidemesse pankade ja tööstuse vahel, siis just sel alal ilmneb õieti kõige kujukamalt pankade uus osa. Kui pank diskonteerib teatud ettevõtja vekslid, avab talle jooksva arve jne., siis need operatsioonid üksikult võetuna ei vähenda kübemegi võrra selle ettevõtja iseseisvust ja pank ei lähe kaugemale vahendaja tagasihoidlikust osast. Kui aga need operatsioonid sagenevad ja konsolideeruvad, kui pank «korjab» enda kätte hiiglasuuri kapitale, kui teatud ettevõtte jooksvate arvete pidamine võimaldab pangal — ja nii see ongi — üha üksikasjalisemalt ja täielikumalt tundma õppida oma kliendi majanduslikku olukorda, siis selle tulemuseks on tööstuskapitalisti üha suurenev sõltumine pangast.

Koos sellega areneb pankade ja suurimate tööstus- ning kaubandusettevõtete nõndaütelda personaalunioon, nende liitumine aktsiate valdamise teel, pangadirektorite astumisega kaubandustööstuslike ettevõtete järelevalvenõukogude (või juhatuste) liikmeks ja ümberpöördult.

Sealsamas, lk. 205—206.

Tootmise kontsentratsioon; sellest väljakasvavad monopolid; pankade liitumine ehk kokkukasvamine tööstusega, — see on finantskapitali tekkimise ajalugu ja selle mõiste sisu.

Meil tuleb nüüd asuda kirjeldama seda, kuidas kapitalistlike monopolide «võimutsemine» kaubatootmise ja eraomanduse üldises olukorras muutub paratamatult finantsoligarhia võimuks.

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 211.

Kapitalismile on üldse omane eraldada kapitali omamine kapitali rakendamisest tootmisse, rahakapitali eraldamine tööstus- või tootlikust kapitalist, ainult rahakapitali tulust elatuva rantjee eraldamine ettevõtjast ja kõigist otseselt kapitali rakendamisest osavõtvaist isikuist. Imperialism ehk finantskapitali võim on see kapitalismi kõrgeim aste, kus see eraldamine saavutab määratu suure ulatuse. Finantskapitali domineerimine kõigi teiste kapitalivormide üle tähendab rantjee ja finantsoligarhia valitsevat seisundit, tähendab väheste riikide, kel on rahanduslikku «jõudu», esiletõusmist kõigi teiste seast.

Sealsamas, lk. 221—222.

Suurettevõtted, eriti pangad, ei piirdu väikeste otsese neelamisega, vaid ka «ühendavad» neid endaga, allutavad neid, lülitavad «oma» rühma, oma «kontserni» — nagu kõlab tehniline termin — nende kapitalist «osavõtu» abil, aktsiate ostmise või vahetamise abil, võlavahekordade süsteemi abil jne. jne.

Sealsamas, lk. 198.

Peatähelepanu tuleb pöörata sellele «osavõtusüsteemile», millest mõni sõna oli öeldud juba eespool. Saksa majandusteadlane Heymann, kes vististi teistest varem sellele tähelepanu pööras, kirjeldab asja tuuma järgmiselt:

«Juhataja kontrollib põhiühingut (sõna-sõnalt: «emaühingut»); see omakorda valitseb temast sõltuvaid ühinguid («tütarühinguid»), need viimased jälle «lapselapsühinguid» jne. Nii on võimalik, omades mitte nii väga suurt kapitali, valitseda hiiglasuuri tootmisalasid. Tõepoolest, kui aktsiaseltsi kontrollimiseks piisab alati 50% kapitali omamisest, siis juhataja tarvitseb omada ainult 1 miljonit, et võida kontrollida 8-miljonilist kapitali «lapselapsühinguis». Kui see «põimik» aga edasi areneb, siis võib 1 miljoniga kontrollida 16 miljonit, 32 miljonit jne.»

Kogemused aga näitavad, et tegelikult piisab 40% aktsiate valdamisest, et valitseda aktsiaseltsi üle, sest teatud osal killustatud väikeaktsionäridel pole praktiliselt mingit võimalust osa võtta üldkoosolekuist jne. Aktsiate valduse «demokratiseerumine», millest kodanlikud sofistid ja oportunistlikud «kah-sotsiaaldemokraa-

did» ootavad (või väidavad, et ootavad) «kapitali demokratiseerumist», väiketootmise osatähtsuse tõusu jne., on tegelikult üks finantsoligarhia võimsuse suurendamise vahendeid. Seepärast, muide, eesrindlikumate või vanemate ja «kogenumate» kapitalistlike maade seadused lubavad väiksemaid aktsiaid. Saksamaal seadus ei luba väiksemaid kui 1000-margaseid aktsiaid, ja saksa finantsmagnaadid vaatavad kadedusega Inglismaale, kus seadus lubab isegi 1-naelsterlingilisi (= 20 marka, umbes 10 rubla) aktsiaid. Siemens, üks suurimaid tööstureid ja «finantskuningaid» Saksamaal, ütles Riigipäeval 7. juunil 1900. a., et «1-naelsterlingilised aktsiad on briti imperialismi aluseks» ...

«Osavõtusüsteem» pole aga ainuit monopolistide võimu tohutu suurendamise vahendiks, see võimaldab peale selle karistamatult ajada igasuguseid tumedaid ja musti asju ning koorida publikut, sest vormiliselt, seaduse järgi, «emaühingu» juhtijad ei vastuta «tütarühingu» eest, kes on «iseseisev» ja kelle *kaudu* võib «läbi viia» *kõike*.

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 212—213.

Kui tööstusliku tõusu ajal on finantskapitali kasumid ääretu suured, siis languse ajal hukkuvad väikesed ja ebakindlad ettevõtted, suurpangad aga «võtavad osa» nende ülesostmisest odavate hindadega või kasutoovaist «saneerimistest» ja «reorganiseerimistest». Kahjuga töötavate ettevõtete «saneerimisel» «alandatakse aktsiakapitali, s. o. sissetulek jaotatakse väiksema kapitali peale ja edaspidi arvutatakse juba sellele. Või kui tulukus on langenud nullini, tõmmatakse juurde uut kapitali, mis koos vähemtuluka vanaga annab nüüd juba küllaldaselt sissetulekut ...»

Toome näite: mäetööstuse aktsiaselts «Union» Dortmundis asutati 1872. a. Aktsiaid lasti välja ligi 40 miljoni marga väärtuses, ja kui esimesel aastal saadi dividendi 12%, tõusis kurss 170 protsendini. Finantskapital riisus koorekorra, teenides tühipaljad 28 miljonit. Selle ühingu asutamisel etendas peaosa «Diskontoselts», sama saksa suurpank, mis õnnelikult on jõudnud 300 miljoni marga suuruse kapitalini. Hiljem «Unioni» dividendid langesid nullile. Aktsionäridel tuli nõustuda kapitali «mahakirjutamisega», s. o. osa kaotamisega, et mitte kaotada kõike. Ja siis, rea «saneerimiste» tulemusena, kadus 30 aasta jooksul «Unioni» raamatuist üle 73 miljoni marga.

Sealsamas, lk. 218—219.

5. MONOPOOLNE LISAKASUM

Kui ... lisaväärtuse ühtlustumine keskmiseks kasumiks põrkaks eri tootmissfäärides takistusele — kunstlikele või loomulikele monopolidele, eriti aga maaomanduse monopolidele, nii et saaks võimalikuks monopolihind, mis monopolile alluvate kaupade tootmishinna ja väärtuse ületab, siis ei kaotaks see ikkagi kaupade väärtuse poolt antud piire. Teatud kaupade monopolihind kannaks ainult ühe osa teiste kaubatootjate kasumist üle kaupadele, millel on monopolihind. Kaudsel teel tekiks kohalik häire lisaväärtuse jaotuses eri tootmissfääride vahel; see häire ei muudaks aga lisaväärtuse enda piiri. Kui monopolihinnaga kaup kuuluks töölise vajalike tarbimisvahendite hulka, siis tõstaks see palka ja vähendaks seega lisaväärtust, juhul kui töölisele makstakse endiselt kogu tema tööjõu väärtus. Niisugune kaup võiks suruda palga alla, tööjõu väärtusest madalamale, kuid ainult sedavõrd, kuivõrd palk ületab oma füüsilise miinimumi piiri. Sel juhul makstakse monopolihind sel teel, et tehakse mahaarvamine reaalpalgast (s. o. tarbimisväärtuste massist, mida tööline antud tööhulga kaudu kätte saab) ja teiste kapitalistide kasumist. Piirid, millede ulatuses monopolihind kaubahindade normaalset reguleerimist segada võib, oleksid kindlad ja täpselt arvestatavad.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962. lk. 786—787.

... Monopol annab *lisakasumit*, s. o. sellist kasumit, mis ületab normaalse, kogu maailmas tavalise kapitalistliku kasumi ... Imperialism *on* monopolistlik kapitalism. Iga kartell, trust, sündikaat, iga hiiglasuur pank *on* monopol. Lisakasum ei ole kadunud, vaid on säilinud. *Kõigi* teiste maade ekspluateerimine ühe, privilegeeritud, rahanduslikult rikka maa poolt on säilinud ja tugevnenud. Käputäis rikkaid maid — neid on kõigest neli, kui kõnelda iseseisvast ja tõesti hiiglasuurest, «tänapäeva» rikkusest: Inglismaa, Prantsusmaa, Ühendriigid ja Saksamaa — see käputäis on tohutus ulatuses arendanud monopole, saab *lisa*kasumit sadade miljonite, kui mitte miljardite suuruses, «laseb liugu» teiste maade sadade ja sadade miljonite elanike «turjal», võitleb omavahel eriti rikkaliku, eriti rasvase, eriti mugava saagi jagamise pärast.

Selles just ongi imperialismi majanduslik ja poliitiline olemus ...

V. I. Lenin, «Imperialism ja sotsialismi lõhenemine» (1916), Teosed, 23. kd., lk. 102.

Finantskapital, mis on kontsentreeritud väheste kätte ning on tegelikult monopolistlik, võtab tohutut ja üha suurenevat kasumit asutamiselt, väärtpaberite väljalaskmiselt, riigilaenudelt jne., kind-

lustades finantsoligarhia võimu ja maksustades kogu ühiskonda tribuudiga monopolistide kasuks.

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 216.

Lancashire'is läks asi nii kaugele, et aktsiate kurss tõusis 400%-ni. Pankade tulu moodustab vähemalt 40—50%, kusjuures tuleb veel märkida, et pankade tulu kindlaksmääramisel oskavad kõik pangategelased lõviosa tulust ära varjata, nii et seda ei nimetata tuluks, vaid kantakse läbi gratifikatsioonide, tantjeemide jne. näol. Nii et ka siin näitavad vaieldamatud majanduslikud faktid, et tühise käputäie inimeste rikkus on uskumatult kasvanud, ennekuulmatu luksus läheb üle igasuguse piiri, töölisklassi viletsus aga samal ajal järjest kasvab.

V. I. Lenin, «Kommunistliku Internatsionaali II kongress» (1920), Teosed, 31. kd., lk. 193—194.

Finantskapitali eriti tulutoovaks operatsiooniks on samuti spekulatsioon maatükkidega kiiresti kasvavate suurte linnade ümbruses. Pankade monopol liitub siin maarendi monopoliga ja liiklemisteede monopoliga, sest maatükkide hindade tõus, võimalus neid tükeldatult soodsalt müüa jne. oleneb eelkõige headest ühendusteedest südalinnaga, need ühendusteed on aga suurte kompaniide käes, kes osavõtusüsteemi ja direktorikohtade jaotamise kaudu on seotud samade pankadega.

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 219.

...Juba XIX sajandi keskpaigast alates oli Inglismaa iseärasuseks see, et seal oli olemas vähemalt *kaks* peamist joont, mis iseloomustavad imperialismi: (1) ääretud asumaad ja (2) monopoolne kasum (monopoolse seisundi tõttu maailmaturul).

V. I. Lenin, «Imperialism ja sotsialismi lõhenemine» (1916), Teosed, 23. kd., lk. 99.

...Kapitalismi arenemine on jõudnud selleni, et kuigi kaubatootmine endiselt «valitseb» ja seda peetakse kogu majanduse aluseks, tegelikult on ta juba õõnestatud ja peakasu langeb finantsmahhinatsioonide «geeniustele». Nende mahhinatsioonide ja pettuste aluseks on tootmise ühistamine, kuid selle ühistamiseni jõudnud inimkonna määratu suur progress tuleb kasuks... spekulantidele.

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 193.

Küsimus «naftanäljast», nafta määratu suurest kallinemisest, naftatööstuse tuusade kuritegelikust salakokkuleppest tarbijate

paljakskoorimiseks on tekitanud täiesti õigustatud huvi ja täiesti mõistetavat pahameelt duumas ja veel rohkem väljaspool duumat.

Duell härra kaubandus- ja tööstusministri, kes tsipake varjatud kujul *kaitses* sündikaati ühinenud naftakuningaid, ja hr. Markov 2-se vahel, kes ägedalt ja tuliselt väljendas kõrgestisündinud feodaalmõisnike solvatud tundeid, see duell (Riigiduuma istungil 22-sel märtsil) väärib töölisklassi ja kogu demokraatia erakordset tähelepanu. See duell heidab heledat valgust Venemaa kahe «valitseva» klassi, kahe niinimetatud «kõrgema» (tegelikult aga väga madala, alatu ja röövelliku) klassi, feodaalmõisnike klassi ja finantstuusade klassi kogu vahekorrale.

Küsimus naftasündikaadist näib esimesel pilgul eri küsimusena. Kuid see ei ole nii. Tegelikult on see ainult üks nähtus sellest üld- ja põhiküsimusest, kuidas valitsevad Venemaad (või õigemini röövivad Venemaad paljaks) kaks võimulolevat klassi...

Milles on naftaküsimuse nael?

Eeskätt naftahindade häbematus üleskruvimises härrade naftatööstarite poolt, kusjuures need kapitalistliku rikastumise «rüütlid» puuraukude ja tehaste tootlikkust kunstlikult *pidurdavad.*

Põhilised andmed, mis neid punkte puudutavad, avaldati juba duumas, kuid ma pean siiski neid andmeid lühidalt kordama, et teha oma edasine mõttekäik täiesti arusaadavaks. 1902. aastal oli nafta hind 6 kopikat puud. 1904. aastaks tõuseb ta 14 kopikale. Pärast seda muutub hindade «võidujooks» veelgi «lõbusamaks», nii et puuda hind pärast viienda aasta revolutsiooni 1908.—1909. aastal tõuseb 21 kopikale, 1912. aastal aga *38 kopikale.*

Niisiis tõusis hind 10 aastaga *enam kui kuuekordseks!* Nafta toodang aga *langes* samal ajal 600—700 miljonilt puudalt 1900.—1902. a. 500—585 miljoni puudani 1908.—1912. aastal.

Need arvud väärivad meelespidamist. Nende üle tuleb järele mõelda. Toodangu vähenemine kümne aastaga, samal ajal kui kogu maailmas toimusid tootmises väga suured hüpped ülespoole, ja hindade tõus *enam kui kuus korda.*

V. I. Lenin, ««Naftanälja» kohta» (1913). Teosed, 19. kd., lk. 13—14.

6. KAPITALI VÄLJAVEDU

Vanale kapitalismile, kus täielikult valitses vaba konkurents, oli tüüpiline *kaupade* väljavedu. Uusimale kapitalismile, kus valitsevad monopolid, on saanud tüüpiliseks *kapitali* väljavedu.

Kapitalism on kaubatootmine tema kõrgeimal arenemisastmel, millal ka tööjõud muutub kaubaks. Kaubavahetuse suurenemine nii omal maal kui ka eriti rahvusvahelises ulatuses on kapitalismi iseloomustavaks jooneks. Ebaühtlus ja hüppelisus üksikute ettevõtete, üksikute tööstusharude ja üksikute maade arenemises on

kapitalismi tingimustes paratamatu. Alguses, enne teisi, muutus kapitalistlikuks maaks Inglismaa, ja XIX sajandi keskpaiku, üle minnes vabakaubandusele, pretendeeris ta «kogu maailma töökoja» osale, kõigi maade tööstussaadustega varustaja osale, kes vastutasuks pidid teda varustama toorainetega. Kuid Inglismaa *selle* monopoli alused õõnestati juba XIX sajandi viimasel veerandil, sest rida teisi maid oli «kaitsetollide» varjul arenenud iseseisvateks kapitalistlikeks riikideks. XX sajandi künnisel näeme teist laadi monopolide kujunemist: esiteks kapitalistide monopolistlikke liite kõigil arenenud kapitalismi maadel; teiseks seda, et väike arv kõige rikkamaid maid, kus kapitali akumulatsioon on saavutanud hiiglaulatuse, on monopolisti seisundis. Eesrindlikes maades tekkis tohutu «kapitali ülejääk».

On arusaadav, et kui kapitalism oleks võinud arendada põllumajandust, mis nüüd kõikjal tööstusest kohutavalt maha on jäänud, kui ta oleks võinud tõsta rahvahulkade elatustaset, kes tehnika peadpööritavast progressist hoolimata on kõikjal ikka edasi poolnäljas ja viletsuses, siis ei saaks kapitali ülejäägist juttugi olla. Ja sellist «argumenti» esitavad igal sammul kapitalismi väikekodanlikud arvustajad. Kuid siis kapitalism ei oleks kapitalism, sest nii arenemise ebaühtlus kui ka rahvahulkade poolnäljas elamine on selle tootmisviisi põhiline ja paratamatu tingimus ja eeldus. Kuni kapitalism jääb kapitalismiks, ei rakendata kapitali ülejääki asjaomase maa rahvahulkade elatustaseme tõstmiseks, sest see tähendaks kapitalistide kasumi vähendamist, vaid rakendatakse kasumi suurendamiseks kapitali väljavedamisega välismaale, mahajäänud maadesse. Nendes mahajäänud maades on kasum tavaliselt kõrge, sest kapitale on vähe, maahind võrdlemisi odav, palk madal, toorained odavad. Kapitali väljaveo võimalus tekib sellega, et rida mahajäänud maid on juba tõmmatud ülemaailmse kapitalismi ringkäiku, on ehitatud raudtee pealiinid või alustatud nende ehitamist, kindlustatud elementaarsed tingimused tööstuse arenemiseks jne. Kapitali väljaveo vajadus tekib sellest, et mõnedes maades kapitalism on «üliküps» ja kapitalil puudub (põllumajanduse arenematuse ja hulkade vaesuse tingimustes) tegevusväli «tulutoovaks» investeerimiseks.

Toon ligikaudsed andmed kolme tähtsama maa poolt välismaale investeeritud kapitali suuruse kohta:

Välismaale on investeerinud kapitali

(miljardites frankides)

Aastad	Inglismaa	Prantsusmaa	Saksamaa
1862	3,6	—	—
1872	15	10 (1869)	—
1882	22	15 (1880)	?
1893	42	20 (1890)	?
1902	62	27—37	12,5
1914	75—100	60	44

Siit näeme, et hiiglaarengu saavutas kapitali väljavedu alles XX sajandi alguses. Enne sõda kolme peamise maa poolt välismaale investeeritud kapital ulatus 175—200 miljardi frangini. Tulu sellelt summalt, tagasihoidlikult arvestades 5%, pidi ulatuma 8—10 miljardi frangini aastas. See on maailma rahvuste ja maade enamiku imperialistliku rõhumise ja ekspluateerimise, käputäie kõige rikkamate riikide kapitalistliku parasitismi soliidne alus!

Kuidas jaguneb see välismaale investeeritud kapital üksikute maade vahel, *kuhu* see on paigutatud, sellele küsimusele võib anda ainult ligikaudse vastuse, mis aga siiski võimaldab valgustada mõningaid üldisi kaasaegse imperialismi suhteid ja sidemeid:

Maailmajaod, mille vahel on (ligikaudselt) jaotatud väliskapitalid (1910. aasta ümber)

	Inglismaa	Prantsusmaa	Saksamaa	Kokku
	(miljardites markades)			
Euroopa	4	23	18	45
Ameerika	37	4	10	51
Aasia, Aafrika ja Austraalia	29	8	7	44
Kokku	70	35	35	140

Inglismaal tõusevad esikohale tema koloniaalvaldused, mis on väga suured ka Ameerikas (näit. Kanada), rääkimata juba Aasiast jt. Siin on kapitali määratu suur väljavedu kõige tihedamalt seotud määratu suurte asumaadega, millede tähtsusest imperialismile me räägime veel edaspidi. Teisiti on lugu Prantsusmaal. Siin on väliskapital investeeritud peamiselt Euroopasse ja eeskätt Venemaale (vähemalt 10 miljardit franki), kusjuures see on peamiselt *laenu*kapital, riigilaenud, mitte aga tööstusettevõtetesse mahutatav kapital. Erinevalt inglise koloniaalimperialismist võib prantsuse imperialismi nimetada liigkasuvõtjaks imperialismiks. Saksamaal esineb kolmas liik, tema asumaad ei ole suured ja välismaale paigutatud kapital jaguneb kõige ühtlasemalt Euroopa ja Ameerika vahel.

Maades, kuhu kapital välja veetakse, mõjutab ta kapitalismi arenemist, seda erakordselt kiirendades. Kui kapitali väljavedu võib seetõttu mõningal määral põhjustada kapitali väljavedavate maade arenemises teatud seisakut, siis saab see toimuda ainult kogu maailma kapitalismi edasiarenemise laienemise ja süvenemise arvel.

Kapitali väljavedavail maadel avaneb peaaegu alati võimalus saada teatud «kasusid», mille iseloom heidab valgust finantskapitali ja monopolide ajastu omapärale...

Finantskapital on loonud monopolide ajastu. Monopolid aga kannavad enesega kõikjale monopolistlikke põhimõtteid: «side-

mete» kasutamine tulusaks tehinguks asendab konkurentsi avalikul turul. Kõige tavalisem nähtus: laenu tingimuseks seatakse osa laenu kulutamine krediteeriva maa toodete, eriti relvastusesemete, laevade jne. ostmiseks. Prantsusmaa on viimase kahe aastakümne (1890—1910) jooksul üsna tihti tarvitanud seda vahendit. Kapitali väljavedu muutub seega kaupade väljaveo soodustamise vahendiks.

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 223—227.

Mõned rahvusliku kodanluse kihid — ma mõtlen ausaid, kuid eksiteel olevaid inimesi, mitte aga imperialismi agente — on arvamisel, et Ameerika kapitalimahutused võivad soodustada Ladina-Ameerika maade majanduse tugevnemist või isegi arenemist. Kuid faktid tõestavad täiesti vastupidist. Nende kapitalimahutuste abil röövivad imperialistid meie rahvuslikke rikkusi.

Õige pea muutuvad kapitalimahutused vahendiks, mille abil kasumite eksportimise teel pumbatakse välja meie maa rikkusi. Mõnikord aga võtavad Ameerika investeerijad esialgu mahutatud kapitalid ära ja jätkavad opereerimist meie maade paljaksröövimise ja töörahva hulkade julma ekspluateerimise tagajärjel saadud rahvusliku kapitaliga, mida nüüd nimetatakse juba väliskapitaliks.

Viimasel ajal on see paljaksröövimise poliitika eriti suure ulatuse võtnud seoses niinimetatud Ameerika «abiga» (IV punkt) *, mille tulemusena täielikult koloniseeritakse Ladina-Ameerika maad, samuti teised maad, kelle valitsused selle «abi» vastuvõtmiseks oma nõusoleku andsid.

Ja tõepoolest, selle «abi» tingimused (kuigi neid ei tehta iga kord avalikult teatavaks), mida Ameerika monopolide esindajad Ladina-Ameerika maade valitsustele nende rahvusliku majanduse «arendamise» ettekäändel peale suruvad, ei saagi olla rängemad. Muude hulgas võib mainida järgmisi tingimusi:

a) Ameerika Ühendriikide kapitalide piiramatu juurdepääs mineraal- ja taimtooraine, kütuse ja toiduainete allikatele, samuti nende allikate ekspluateerimine vastavalt Ühendriikide sõjamajanduse vajadustele;

b) õigus mahutada kapitale nendesse rahvusliku tööstuse harudesse, mis Ameerika kapitalistide arvates annavad suurimaid kasumeid, ja allutada nende arendamine Ühendriikide vastavate tööstusharude huvidele;

c) õigus viia välisvaluutas (dollarites) välja kogukasum, mida mahutatud kapitalidelt saadakse, samuti esialgne kapital ja kasumite mahutamisest tekkinud kapital;

---

* Mõeldakse 1949. aasta jaanuaris vastuvõetud «Trumani programmi neljandat punkti». *Toim.*

d) suurte trustide ja monopolide agentidele antakse oma «spetsialistide» kaudu võimalus asuda vastutavatele ametikohtadele otsustava tähtsusega tööstusharudes, kaubanduses, rahanduses, riigiaparaadis, «reguleerida» selle maa majandust ja mõjutada tema sise- ja välispoliitikat;

e) valitsus, kellele «abi» antakse, peab vastuvaidlematult rakendama oma maa Ameerika imperialistide agressiivse poliitika teenistusse ja aktiivselt osa võtma nende sõjalistest avantüüridest, andes nende käsutusse väeüksusi ja strateegilisi materjale.

Викторио Кодовилья — генеральный секретарь Коммунистической партии Аргентины — «Американские капиталовложения означают полную колонизацию латиноамериканских стран», 1952 г. «Статьи и речи 1926—1956», М., 1957, lk. 82—83.

7. MAAILMA MAJANDUSLIK JAOTAMINE KAPITALISTIDE LIITUDE VAHEL

Kapitalistide monopolistlikud liidud, kartellid, sündikaadid, trustid, jaotavad omavahel kõigepealt siseturu, haarates vastava maa tootmise enda valdusse enam-vähem täielikult. Kapitalismi tingimustes on aga siseturg paratamatult seotud välisturuga. Kapitalism on ammu loonud maailmaturu. Ja sedamööda, kuidas kasvas kapitali väljavedu ning igati laienesid suurte monopolistlike liitude välismaised ja koloniaalsed sidemed ning «mõjusfäärid», jõudis asi «loomulikult» ülemaailmsete kokkulepeteni nende vahel, rahvusvaheliste kartellide asutamiseni.

See on kapitali ja tootmise ülemaailmse kontsentratsiooni uus aste, võrratult kõrgem kui eelmised. Vaatame, kuidas tekib see ülimonopol.

Elektritööstus on kõige tüüpilisem tehnika uusimate saavutuste suhtes, XIX sajandi *lõpu* ja XX sajandi alguse kapitalismi suhtes. Ja kõige rohkem arenes ta uutest kapitalistlikest maadest kahel kõige eesrindlikumal — Ühendriikides ja Saksamaal. Saksamaal mõjutas kontsentratsiooni kasvu selles tööstusharus eriti tugevasti 1900. aasta kriis. Pangad, mis olid selleks ajaks juba küllaldaselt kokku kasvanud tööstusega, kiirendasid ja süvendasid selle kriisi ajal väga suurel määral suhteliselt väikeste ettevõtete hukkumist, nende äraneelamist suurte poolt. «Pangad,» kirjutab Jeidels, «võtsid oma abistava käe ära just neilt ettevõtteilt, kes seda kõige rohkem vajasid, seega alguses esile kutsudes nende ühingute, kes polnud küllalt tihedalt nendega seotud, pöörase tõusu, hiljem aga lootusetu krahhi.»

Selle tagajärjel edenes kontsentratsioon pärast 1900. aastat hiiglasammul. Kuni 1900. aastani oli elektritööstuses kaheksa või

seitse «rühma», kusjuures igaüks neist koosnes mitmest ühingust (kokku oli neid 28) ja igaühe taga seisis 2—11 panka. Aastateks 1908—1912 liitusid kõik need rühmad kaheks või üheks.

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 228—229.

On iseenesestki selge, kui raske on konkureerida selle faktiliselt ühtse ülemaailmse trustiga, kes käsutab mitmemiljardilist kapitali ja omab «osakondi», esindusi, agentuure, sidemeid jne. kõigis maailma nurkades. Kuid maailma jaotamine kahe võimsa trusti vahel ei tee muidugi võimatuks *ümberjaotamist*, kui jõudude vahekorrad arenemise ebaühtluse, sõdade, pankrottide jne. tagajärjel muutuvad.

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 230—231.

Rahvusvahelised kartellid näitavad, missuguse astmeni on arenenud tänapäeva kapitalistlikud monopolid ja *mille pärast* toimub võitlus kapitalistide liitude vahel. See viimane asjaolu on kõige tähtsam; ainult see selgitab meile sündmuste ajaloolis-majandusliku mõtte, sest võitluse *vorm* võib muutuda ja muutub alatasa mitmesuguste võrdlemisi juhuslike ja ajutiste põhjuste tõttu, võitluse *olemus*, selle klassi*sisu ei saa* aga üldse muutuda, kuni eksisteerivad klassid. On arusaadav, et näit. saksa kodanluse huvides, kelle poole oma teoreetiliste arutlustega on sisuliselt üle läinud Kautsky (sellest on juttu veel allpool), on looritada kaasaegse majandusliku võitluse *sisu* (maailma jaotamine) ja rõhutada kord üht, kord teist selle võitluse *vormi.* Sama vea teeb Kautsky. Ja tegemist ei ole muidugi saksa, vaid kogu maailma kodanlusega. Kapitalistid jaotavad maailma mitte oma erilise kurjuse tõttu, vaid seepärast, et saavutatud kontsentratsiooniaste sunnib asuma sellele teele kasumi saamiseks; seejuures nad jaotavad maailma «kapitali järgi», «jõu järgi» — teist jaotamisviisi ei saa olla kaubatootmise ja kapitalismi süsteemis. Jõud aga muutub majanduslikust ja poliitilisest arengust sõltuvalt; sündmuste mõistmiseks on vaja teada, millised küsimused otsustab jõu muutumine; kas need muudatused on «puht»majanduslikud või seisavad *väljaspool* majandust (näit. sõjalised), see on teisejärguline küsimus, mis ei suuda midagi muuta põhivaadetes kapitalismi uusimale epohhile. Asendada küsimus kapitalistide liitude vahelise võitluse ja sobingute *sisust* küsimusega selle võitluse ja sobingute vormist (täna rahulik, homme mitterahulik, ülehomme jälle mitterahulik) tähendab laskuda sofismi.

Uusima kapitalismi ajastu näitab meile, et kapitalistide liitude vahel kujunevad teatud suhted maailma majandusliku jaotuse *pinnal*, selle kõrval aga ja seoses sellega kujunevad poliitiliste lii-

tude, riikide vahel teatud suhted maailma territoriaalse jaotuse pinnal, asumaade pärast peetava võitluse, «majandusterritooriumi pärast peetava võitluse» pinnal.

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 235.

8. MAAILMA TERRITORIAALNE JAOTAMINE IMPERIALISTLIKE SUURRIIKIDE VAHEL JA VÕITLUS MAAILMA ÜMBERJAOTAMISE EEST

... Kapitalismi üleminek monopolistliku kapitalismi astmele, finantskapitalile, on *seotud* maailma jaotamise pärast peetava võitluse teravnemisega.

Sealsamas, lk. 237.

Oma raamatus «Euroopa asumaade territoriaalsest arenemisest» toob geograaf A. Supan järgmise lühikese kokkuvõtte sellest arengust XIX sajandi lõpul:

Euroopa koloniaalriikide (Ameerika Ühendriigid kaasa arvatud) kuuluva pindala protsent:

	1876	1900	Suurenemine
Aafrikas	10,8%	90,4%	+79,6%
Polüneesias	56,8%	98,9%	+42,1%
Aasias	51,5%	56,6%	+5,1%
Austraalias	100,0%	100,0%	—
Ameerikas	27,5%	27,2%	—0,3%

«Selle perioodi iseloomustavaks jooneks,» järeldab Supan, «on niisiis Aafrika ja Polüneesia jaotamine.» Et Aasias ja Ameerikas pole vabu maa-alasid, s. o. niisuguseid, mis ei kuulu ühelegi riigile, siis Supani järeldust tuleb laiendada ja ütelda, et vaadeldava perioodi iseloomustavaks jooneks on maa lõplik jaotamine, lõplik mitte selles mõttes, et ei oleks võimalik *ümberjaotamine,* — vastupidi, ümberjaotamised on võimalikud ja paratamatud, — vaid selles mõttes, et kapitalistlike maade koloniaalpoliitika on *lõpule viinud* vabade maa-alade haaramise meie planeedil. Esmakordselt osutus, et maailm on juba jaotatud, nõnda et edasi on võimalik *ainult* ümberjaotamine, s. o. üleminek ühelt «valdajalt» teisele, mitte aga peremeheta olekust «peremehele».

Me elame järelikult üle omapärast ülemaailmse koloniaalpoliitika epohhi, mis on kõige tihedamalt seotud «kapitalismi arenemise uusima astmega», finantskapitaliga. Seepärast on vaja eelkõige üksikasjalisemalt peatuda faktilistel andmetel, et võimalikult täpsemalt selgitada nii selle epohhi erinevust eelmistest kui ka olukorda praegusel ajal. Kõigepealt tekib siin kaks faktilist

küsimust: kas just finantskapitali ajastul on märgata koloniaalpoliitika tugevnemist, asumaade pärast toimuva võitluse teravnemist, ja kuidas nimelt on maailm selles suhtes praegusel ajal jaotatud.

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 236.

Suurriikide koloniaalvaldused (km² ja elanike arv on antud miljonites)

	Asumaad				Emamaad		Kokku	
	1876		1914		1914		1914	
	km²	elan.	km²	elan.	km²	elan.	km²	elan.
Inglismaa	22,5	251,9	33,5	393,5	0,3	46,5	33,8	440,0
Venemaa	17,0	15,9	17,4	33,2	5,4	136,2	22,8	169,4
Prantsusmaa	0,9	6,0	10,6	55,5	0,5	39,6	11,1	95,1
Saksamaa	—	—	2,9	12,3	0,5	64,9	3,4	77,2
Ühendriigid	—	—	0,3	9,7	9,4	97,0	9,7	106,7
Jaapan	—	—	0,3	19,2	0,4	53,0	0,7	72,2
Kokku 6 suurriiki	40,4	273,8	65,0	523,4	16,5	437,2	81,5	960,6
Teiste riikide (Belgia, Holland jt.) asumaad							9,9	45,3
Poolasumaad (Pärsia, Hiina, Türgi)							14,5	361,2
Teised maad							28,0	289,9
Kogu maakera							133,9	1 657,0

Näeme siit kujukalt, kuidas XIX ja XX sajandi vahetusel maailma jaotamine «lõpule viidi». Koloniaalvaldused suurenesid pärast 1876. aastat tohutult: kuuel suurriigil enam kui poolteist korda, 40-lt 65 miljoni ruutkilomeetrini; juurdekasv moodustab 25 miljonit ruutkilomeetrit ja on poolteist korda suurem emamaade pindalast (16,5 miljonit). Kolmel riigil polnud 1876. aastal üldse asumaid, neljandal, Prantsusmaal, oli neid väga vähe. 1914. aastaks olid need neli riiki omandanud asumaid 14,1 miljoni ruutkilomeetrilise pindalaga, mis on umbes poolteist korda suurem Euroopa pindalast, peaaegu 100-miljonilise elanikkonnaga. Koloniaalvalduste laienemise ebaühtlus on väga suur. Kui kõrvutada näit. Prantsusmaad, Saksamaad ja Jaapanit, mis väga palju ei erine pindala suuruselt ja elanike arvult, siis ilmneb, et esimene neist kolmest maast on omandanud peaaegu kolm korda rohkem asumaid (pindala suuruselt) kui teine ja kolmas kokku. Aga ka finantskapitali hulgalt oli Prantsusmaa vaadeldava perioodi alguses võib-olla mitu korda rikkam kui Saksamaa ja Jaapan kokku. Peale puhtmajanduslike tingimuste — ja nende baasil — avaldavad koloniaalvalduste suurusele mõju geograafilised ja muud tingimused. Kuigi viimaseil aastakümneil toimus intensiivne maailma nivelleerimine, majandus- ja elutingimuste ühtlustamine

mitmesugustes maades suurtööstuse, vahetuse ja finantskapitali survel, jääb erinevus ometi küllaltki suureks, ja mainitud kuue maa hulgas näeme ühelt poolt noori, ebatavaliselt kiiresti progresseerunud kapitalistlikke maid (Ameerika, Saksamaa, Jaapan); teiselt poolt vana kapitalistliku arengu maid (Prantsusmaa ja Inglismaa), kes progresseerusid viimasel ajal palju aeglasemalt kui esimesed; kolmandaks — majanduslikult kõige rohkem mahajäänud maad (Venemaa), kus uusim kapitalistlik imperialism on niiütelda läbi põimitud kapitalismieelsete suhete eriti tiheda võrguga.

Suurriikide koloniaalvalduste kõrvale me asetasime väikeriikide väikesed asumaad, mis on võimaliku ja tõenäolise asumaade «ümberjaotamise» nii-ütelda lähimaks objektiks. Enamikus need väikeriigid säilitavad oma asumaid ainult tänu sellele, et suurte vahel on huvide vastuolusid, hõõrumisi jne., mis takistavad kokkuleppimist saagi jaotamise suhtes. Mis puutub «poolkoloniaalsetesse» riikidesse, siis need on näited üleminekuvormidest, mida kohtame looduse ja ühiskonna kõigil aladel. Finantskapital on niisugune suur, võib ütelda, otsustav jõud kõigis majanduslikes ja kõigis rahvusvahelistes suhetes, et ta on suuteline alistama enesele ja tõepoolest alistabki isegi riike, mis on poliitiliselt täiesti sõltumatud; kohe näeme selliseid näiteid. Kuid suurimaid «mugavusi» ja suurimaid kasusid annab finantskapitalile arusaadavalt *selline* alistamine, mis on seotud alistatavate maade ja rahvaste poliitilise sõltumatuse kaotusega. Poolasumaad on ses suhtes tüüpilised kui «vahepealsed». On arusaadav, et võitlus nende poolsõltuvate maade pärast pidi eriti teravnema finantskapitali ajastul, kui muu maailm oli juba jaotatud.

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 239—241.

Mainime ajaloolast Driault'd, kes kirjutas oma raamatu «Poliitilised ja sotsiaalsed probleemid XIX sajandi lõpul» peatükis «Suurriigid ja maailma jaotus» järgmist: «Viimaste aastate jooksul on kõik vabad territooriumid maakeral, peale Hiina, vallutatud Euroopa riikide ja Põhja-Ameerika poolt. Sel pinnal on toimunud juba mitmeid konflikte ja mõjusfääride nihkumisi, mis on palju hirmsamate plahvatuste ennustajaiks lähemas tulevikus. Sest tuleb kiirustada: rahvused, kes pole ennast varustanud, võivad oma osast hoopis ilma jääda ja mitte osa võtta sellest hiiglasuurest maakera ekspluateerimisest, mis kujuneb järgmise (s. o. XX) sajandi üheks olulisemaks faktiks. Seepärast kogu Euroopa ja Ameerika olidki viimasel ajal haaratud asumaade laiendamise palavikust, «imperialismist», mis on XIX sajandi lõpu kõige märkimisväärsem iseloomustav joon.» Ja autor lisab: «Selles maailma jaotamises, selles meeletus jahis maakera aarete ja suurturgude järele on XIX sajandil asutatud impeeriumide suhteline võimsus

täielikus vastuolus selle seisukohaga, mida omavad nende asutajad rahvused Euroopas. Riigid, kes domineerivad Euroopas, tema saatuse määrajad, *ei* domineeri samal määral kogu maailmas. Aga et koloniaalne võimsus, lootus vallutada seni veel arvelevõtmata rikkusi, avaldab ilmselt oma tagasimõju Euroopa riikide suhtelisele võimsusele, siis seetõttu koloniaalküsimus — «imperialism», kui tahate, mis on juba muutnud Euroopa enese poliitilisi tingimusi, muudab neid tulevikus ikka rohkem ja rohkem.»

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 245.

...Käputäie kapitalistide ülevõim arenes täielikult välja selleks ajaks, kui kogu maakera oli jaotatud mitte ainult selles mõttes, et suurkapitalistid olid haaranud enda kätte mitmesugused tooraineallikad ja tootmisvahendid, vaid ka selles mõttes, et asumaade esialgne jaotamine oli lõppenud. Aastat 40 tagasi arvestati, et asumaades on pisut üle veerand miljardi elaniku, kes olid allutatud kuuele kapitalistlikule riigile. 1914. aasta sõja eel arvestati asumaades juba umbes 600 miljonit elanikku, aga kui lisada sellised maad, nagu Pärsia, Türgi, Hiina, mis juba siis olid poolasumaa seisundis, siis saame ümmarguselt miljardilise elanikkonna, keda kõige rikkamad, tsiviliseeritumad ja vabamad maad koloniaalsõltuvuses hoides rõhusid. Te teate aga, et peale otsese riikliku juriidilise sõltuvuse eeldab koloniaalsõltuvus tervet rida rahandusliku ja majandusliku sõltuvuse suhteid, eeldab tervet rida sõdu, mida sõdadeks pole loetud, sest nad muutusid sageli veresaunadeks, kus kõige täiuslikumate hävitusvahenditega relvastatud Euroopa ja Ameerika imperialistide sõjaväed tapsid relvadeta ja kaitsetuid koloniaalmaade elanikke.

Sellest kogu maakera jaotamisest, sellest kapitalistliku monopoli ülevõimust, sellest tühise arvu hiiglasuurte pankade kõikvõimsusest — kaks, kolm, neli, viis panka riigi kohta, mitte rohkem, — kasvas paratamatult välja esimene imperialistlik sõda aastail 1914—1918. Seda sõda peeti selleks, et kogu maailma ümber jaotada. Sõda peeti selle eest, missugune väike suurriikide rühm — kas inglise või saksa rühm — saab võimaluse ja õiguse röövida, lämmatada, ekspluateerida kogu maakera. Ja te teate, kuidas sõda otsustas selle küsimuse inglise rühma kasuks. Ja selle sõja tagajärjel on meil tegemist kõigi kapitalistlike vastuolude võrratult suurema teravnemisega. Sõda paiskas korraga umbes veerand miljardit maakera elanikest olukorda, mis on võrdne asumaade olukorraga. Ta paiskas sinna Venemaa, kus tuleb arvestada umbes 130 miljonit elanikku, Austria-Ungari, Saksamaa ja Bulgaaria, kus on kokku mitte alla 120 miljoni elaniku. Veerand miljardit elanikku — maades, kes kuuluvad osalt, nagu Saksamaa, kõige eesrindlikumate, kõige haritumate, kultuursemate, tehnika poolest

kaasaegse progressi tasemel seisvate maade hulka. Sõda sundis neile Versailles' lepinguga peale niisugused tingimused, et eesrindlikud rahvad sattusid koloniaalsõltuvuse, viletsuse, nälja, laostumise ja õigusetuse olukorda, sest nad on paljudeks sugupõlvedeks lepinguga seotud ning asetatud niisugustesse tingimustesse, milles pole elanud ükski tsiviliseeritud rahvas. Maailma pilt on järgmine: pärast sõda kannatab korraga mitte vähem kui *üks ja veerand miljardit* inimest koloniaalse rõhumise all, neid ekspluateerib metsik kapitalism, kes kiitles rahuarmastusega ja kellel aastat viiskümmend tagasi oli teatud õigus sellega kiidelda, siis kui maakera polnud jaotatud, kui monopol ei võimutsenud, kui kapitalism võis areneda suhteliselt rahulikult, ilma kolossaalsete sõjaliste konfliktideta.

V. I. Lenin, «Kommunistliku Internatsionaali II kongress» (1920), Teosed, 31. kd., lk. 188—189.

Finantskapitalile on tähtsad mitte ainult juba avastatud, vaid ka võimalikud tooraineallikad, sest tehnika areneb meie päevil uskumatu kiirusega, ja maad, mis on kõlbmatud täna, võidakse kõlvuliseks teha homme, kui leiutatakse uued võtted (selleks aga suurpank võib korraldada inseneride, agronoomide jm. eri ekspeditsiooni) ja kui selleks kulutatakse suuri kapitale. Sama on maksev mineraalrikkuste uurimise, ühe või teise toormaterjali töötlemise ja kasutamise uute viiside jne. kohta. Sellest tuleneb finantskapitali paratamatu püüd laiendada majandusterritooriumi ja laiendada isegi territooriumi üldse. Nagu trustid kapitaliseerivad oma varandust kahe- ja kolmekordse hinnaga, arvestades «võimalikke» kasumeid tulevikus (mitte aga praegusi), arvestades monopoli kaugemaid tulemusi, nõnda ka finantskapital üldse püüab haarata võimalikult rohkem maid, ükskõik milliseid, ükskõik kus, ükskõik kuidas, arvestades võimalikke tooraineallikaid, kartes maha jääda meeletus võitluses jaotamata maailma viimaste tükkide pärast või juba jaotatud tükkide ümberjaotamise pärast...

Kapitali väljaveo huvid tõukavad samuti asumaade vallutamisele, sest koloniaalturul on kergem (ja mõnikord ka ainuvõimalik) monopolistlikul teel kõrvaldada konkurenti, kindlustada enesele tellimisi, tugevdada vastavaid «sidemeid» jne.

Finantskapitali alusel võrsuv mittemajanduslik pealisehitus, tema poliitika, tema ideoloogia kõvendavad püüdu koloniaalvallutustele.

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 242—243.

Kapitalism on ümber kasvanud käputäie «eesrindlike» maade poolt maailma rahvastiku määratu suure enamiku koloniaalse

rõhumise ja rahandusliku lämmatamise ülemaailmseks süsteemiks.

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 179.

...Mis puutub asumaadesse jne. mahutatud kapitalidesse, siis võivad nad anda kõrgemaid kasuminorme sellepärast, et kasuminorm on seal madala arengu tõttu üldse kõrgem; kui aga kasutatakse orje, kulisid jne., siis on ka töö ekspluateerimine kõrgem.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 221.

See, mis inglased igal aastal indialastelt rendi, indialastele enestele täiesti kasutute raudteede dividendide, sõjaväelaste ja tsiviilametnike pensionide, afgaani ja teisteks sõdadeks vajalike kulude jne. näol ära võtavad, see, mis nad võtavad neilt *ilma igasuguse ekvivalendita*, arvestamata seda, mis nad igal aastal omastavad Indias *endas*, s. o. *ainuüksi tasumata produktide väärtust*, mis indialased igal aastal peavad Inglismaale saatma, — *ületab 60 miljoni India põllu- ja tööstustöölise tulu kogusumma!*

Письмо Маркса Н. Ф. Даниельсону в Петербург, Лондон 19 февраля 1881 г. *К. Маркс* и *Ф. Энгельс*, Соч., т. XXVII, lk. 113.

Koloniaalpoliitika ja imperialism olid olemas ka enne kapitalismi uusimat astet ja isegi enne kapitalismi. Orjandusele tuginenud Rooma ajas koloniaalpoliitikat ja teostas imperialismi. Kuid «üldised» arutlused imperialismist, mis unustavad või lükkavad tagaplaanile ühiskondlik-majanduslike formatsioonide põhjaliku erinevuse, muutuvad paratamatult tühiseks banaalsuseks või hooplemiseks... Isegi kapitalistlik koloniaalpoliitika kapitalismi *varasemail* staadiumidel erineb oluliselt finantskapitali koloniaalpoliitikast.

Uusima kapitalismi põhiliseks iseärasuseks on suurimate ettevõtjate monopoliliitude ülevõim. Sellised monopolid on kõige kindlamad, kui haaratakse ühtedesse kätesse *kõik* tooraineallikad, ja me nägime, millise agarusega rahvusvahelised kapitalistide liidud suunavad oma jõupingutusi sellele, et kiskuda vastase käest igasugune konkurentsivõimalus, et üles osta näit. rauamaagi leiukohad või naftaallikad jne. Ainuüksi asumaa valdamine tagab täielikult monopoli edu kõigi juhuste vastu võitluses konkurendiga — kaasa arvatud juhtum, kus vastane tahaks ennast kaitsta riikliku monopoli seadusega. Mida kõrgem on kapitalismi areng, mida tunduvam on tooraine puudus, mida teravam konkurents ja jaht tooraineallikate järele kogu maailmas, seda meeleheitlikum on võitlus asumaade omandamise pärast.

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 241.

...Monopol on välja kasvanud koloniaalpoliitikast. Koloniaalpoliitika arvukaile «vanadele» motiividele lisas finantskapital võitluse tooraineallikate pärast, kapitali väljaveo pärast, «mõjusfääride», s. o. kasulike tehingute, kontsessioonide, monopolistlike kasumite jne. sfääride pärast — ja lõpuks majandusterritooriumi pärast üldse. Kui Euroopa riikide käes näit. oli asumaadena üks kümnendik Aafrikast, nagu see oli veel 1876. aastal, siis koloniaalpoliitika võis areneda mittemonopolistlikult, nõnda-ütelda maade «vaba haaramise» teel. Kui aga $^{9}/_{10}$ Aafrikast oli vallutatud (1900. aastaks), kui kogu maailm oli jaotatud, saabus paratamatult asumaade monopoolse valdamise ajastu ja järelikult ka maailma jaotamise ja ümberjaotamise pärast peetava eriti terava võitluse ajastu.

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 277.

Imperialism muutis terved kontinendid rahvaste vanglateks. Ta pani orjaahelatesse sajad miljonid inimesed, hoidis neid sajandeid eemal tsivilisatsioonist, muutis Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika maade majanduse vigaseks, andes sellele ühekülgse, toorainet tootva agraarse majanduse iseloomu. Otsustage ise, seltsimehed. Maades, kus elab üle kahe kolmandiku mittesotsialistliku maailma elanikkonnast, toodetakse ainult ligikaudu üks kümnendik kapitalistliku majanduse töötleva tööstuse toodangust, umbes kolm protsenti masinatest ja seadmetest ning viis protsenti metallurgiatoodangust. Nõrgaltarenenud Aasia ja Aafrika maades on iga elaniku kohta aastatulu 20—25 korda väiksem kui Ameerika Ühendriikides.

Pärast seda, kui kapitalistlikud «tsivilisaatorid» on asumaade eest palju aastaid «hoolitsenud», surevad miljonid inimesed Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika maades sõna otseses mõttes nälga. Inimese eluiga nendes piirkondades on peaaegu kaks korda lühem kui endistes metropolides. Aafrikas on laste suremus erakordselt kõrge. Rohkem kui 80 protsenti Aafrika täiskasvanud elanikest ja üle 40 protsendi Ladina-Ameerika rahvastikust ei oska lugeda ega kirjutada. Niisugust koletut hinda on läinud maksma «vaba maailma» niinimetatud tsivilisatsioon. Muidugi mõista likvideerivad rahvad häbiväärse, kolonisaatorite poolt loodud suhete süsteemi.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 12—13.

Indoneesiast sai imperialismi ajal odava tooraine allikas, imperialistlikele maadele erakordselt odava tööjõu andja, nende tööstustoodangu müügiturg ja välisriikide (Hollandi, Inglismaa, Ameerika Ühendriikide, Jaapani, Prantsusmaa, Itaalia jt.) kapitalide rakendamise koht.

Imperialistlike maade koloniaalpoliitika ei pidanud üldse silmas Indoneesia tööstuse arendamist, vaid oli täielikult suunatud omaenda tööstuse arendamisele. Imperialistid takistasid igati Indoneesia tööstuse igakülgset arengut. Selle tõttu ei saanud Indoneesia primitiivne tootmine areneda kaasaegseks tööstuseks, nagu see leidis aset Euroopas.

Д. Н. Айдит — генеральный секретарь Коммунистической партии Индонезии — «Индонезийское общество и индонезийская революция», М., 1958, lk. 31.

Kui on juba kord juttu kapitalistliku imperialismi ajastu koloniaalpoliitikast, on tingimata vaja märkida, et finantskapital ja sellele vastav rahvusvaheline poliitika, mis seisab suurriikide võitluses maailma majandusliku ja poliitilise jaotamise pärast, loovad terve rea *ülemineku*-vorme riikliku sõltumuse alal. Sellele ajastule on tüüpilised mitte ainult kaks peamist maaderühma: asumaade valdajad ja asumaad, vaid ka sõltuvate maade mitmekesised vormid, mis poliitiliselt, vormiliselt on iseseisvad, tegelikult aga mähitud finants- ja diplomaatliku sõltumuse võrkudesse.

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 243—244.

Imperialismi üks põhiomadusi seisabki selles, et ta kiirendab kapitalismi arenemist kõige mahajäänumates maades ja laiendab ning teravdab seega võitlust rahvusliku rõhumise vastu.

V. I. Lenin, «Proletaarse revolutsiooni sõjaprogramm» (1916), Teosed, 23. kd., lk. 66.

Nõukogude Liit, kes on ustav rahupoliitikale ja rõhutud rahvaste poolt rahvusliku sõltumatuse eest peetava võitluse toetamise poliitikale, mille kuulutas välja Nõukogude riigi rajaja V. I. Lenin, kutsub Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni tõstma oma häält asumaade vabastamise õiglase ürituse kaitseks ning võtma viivitamatult tarvitusele abinõud koloniaalse haldusrežiimi täielikuks likvideerimiseks.

Koloniaalrežiimi täielikku ja lõplikku likvideerimist kõigis selle vormides ja avaldustes dikteerib kogu viimaste aastakümnete maailma ajalugu. See režiim on hukkumisele määratud ja tema häving on aja küsimus. Praegu seisab praktiline küsimus vaid selles, kas koloniaalrežiimi matused kujunevad rahulikeks või kaasnevad nendega äärmiste vahendite järele haaravate kolonialismipooldajate ohtlikud avantüürid. Sündmused Kongos tuletavad jälle meelde ähvardavat ohtu.

Ühinenud Rahvaste Organisatsioon peab teenima rahu ja rahvaste julgeoleku kindlustamise üritust ning tema kohuseks on teha kõik, mis on tema võimuses, et ära hoida koloniaalriikide ning oma vabaduse ja sõltumatuse eest võitlevate rahvaste kokkupõr-

gete pinnal tekkida võivaid sõjaliste konfliktide uusi purskeid Aasias, Aafrikas ja Ladina-Ameerikas. Kas vajab tõestamist, et mistahes säärase konflikti orbiiti võivad saada kaasa kistud suurriigid ning sel juhul kasvab alguses lokaalne olnud sõda vältimatult üldiseks sõjaks, maailmasõjaks. On vähe sellest, kui end ainult kaitstakse kolonisaatorite sepitsuste vastu, elades läbi järjest uusi rahvusvahelisi kriise. Inimkonnale on tarvis anda kindel tagatis nende sepitsuste vastu, vabastada maailm koloniaalsete sõjaliste avantüüride ohust. On vaja kolonialismile alatiseks ja jäädavalt lõpp teha, heita ta ajaloo prügikasti.

N. S. Hruštšov, «Kõigile koloniaalrahvastele vabadus ja sõltumatus! Lahendada üldise desarmeerimise probleem!» Kõne üldiskussioonil Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni Peaassamblee XV istungjärgul 23. septembril 1960. a. Tallinn, 1960, lk. 18—19.

9. IMPERIALISMI ANTILENINLIKE TEOORIATE KRIITIKA

Imperialismi kriitikana mõistame sõna laiemas mõttes ühiskonna mitmesuguste klasside suhtumist imperialismi poliitikasse seoses nende üldise ideoloogiaga.

Vähestesse kätesse kontsentreeritud finantskapitali hiiglaulatus, mis loob väga laialdase ja tiheda suhete ja sidemete võrgu, allutades talle mitte ainult keskmiste ja väikeste, vaid ka pisimate kapitalistide ja väikeomanike massid, — ühelt poolt, teiselt poolt aga teravnenud võitlus finantsistide teiste rahvuslik-riiklike rühmadega maailma jaotamise ja teiste maade üle valitsemise pärast, — kõik see kutsub esile kõigi varakate klasside massilise ülemineku imperialismi poole. «Üldine» joobumine selle perspektiividest, imperialismi meeletu kaitsmine, selle kõikvõimalik ilustamine — selline on ajamärk. Imperialistlik ideoloogia tungib ka töölisklassi. Ta pole teistest klassidest eraldatud hiina müüriga ...

Kodanlikud õpetlased ja publitsistid esinevad imperialismi kaitsjatena tavaliselt pisut varjatud kujul, kinni mätsides imperialismi täielikku võimulolekut ja selle sügavaid juuri, püüdes esiplaanile tõsta üksikasju ja teisejärgulisi detaile, pingutades jõudu, et hoopiski mitte tõsiste «reformide» projektidega, nagu politseijärelevalve trustide või pankade üle jne., tähelepanu kõrvale juhtida oluliselt. Harvemini esinevad küünilised, avameelsed imperialistid, kellel on julgust tunnistada imperialismi põhiomaduste reformimise mõttetust ...

Küsimused sellest, kas on võimalik imperialismi aluste reformistlik muutmine, kas minna edasi imperialismi poolt sünnitatud vastuolude edasisele teravdamisele ja süvendamisele, või tagasi nende nõrgendamisele, on imperialismi kriitika põhiküsimused. Et imperialismi poliitiliseks iseärasuseks seoses finantsoligarhia

rõhumisega ja vaba konkurentsi kõrvaldamisega on reaktsioon kogu rindel ja rahvusliku rõhumise tugevnemine, siis väikekodanlik-demokraatlik opositsioon imperialismile esineb XX sajandi alguses peaaegu kõigis imperialistlikes maades. Ja Kautsky ning laialdase rahvusvahelise kautskismi voolu taganemine marksismist seisab nimelt selles, et Kautsky ei hoolinud ega osanud astuda selle väikekodanliku, reformistliku, majanduslikult põhiliselt reaktsioonilise opositsiooni vastu, vaid vastupidi: liitus sellega tegelikult.

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 264—266.

Meie poolt antud imperialismi definitsioonis väljenduvate põhiideede vastu astus Kautsky täiesti otsustavalt välja 1915. aastal ja isegi juba 1914. aasta novembris, seletades, et imperialismi all ei tule mõista majanduse «faasi» ehk astet, vaid poliitikat, nimelt kindlat poliitikat, mida «eelistab» finantskapital, et imperialismi ei või «samastada» «kaasaegse kapitalismiga», et kui imperialismi all mõista «kõiki kaasaegse kapitalismi nähtusi» — kartelle, protektsionismi, finantsistide ülevõimu, koloniaalpoliitikat, siis küsimus imperialismi paratamatusest kapitalismile viib «kõige labasemale tautoloogiale», sest siis «imperialism on loomulikult kapitalismile eluline paratamatus» jne. Kautsky mõtte me väljendame kõige täpsemalt, kui toome tema poolt antud imperialismi definitsiooni, mis otseselt on suunatud meie poolt esitatud ideede olemuse vastu (sest vastuväited saksa marksistide leerist, kes levitasid niisuguseid ideid terve rea aastate jooksul, on Kautskyle ammugi tuntud kui marksismi teatava voolu vastuväited).

Kautsky definitsioon on järgmine:

«Imperialism on kõrgesti arenenud tööstuskapitalismi produkt. Ta seisab igasuguse kapitalistliku tööstusrahvuse püüdes liita endaga või alistada üha suuremaid *agraarseid* piirkondi (Kautsky kursiiv), sõltumatult sellest, milliste rahvustega need on asustatud.»

See definitsioon ei kõlba mitte kusagile, sest see tõstab ühekülgselt, s. o. meelevaldselt esile ainuüksi rahvusküsimuse (kuigi see on ülimal määral tähtis nii omaette kui ka oma vahekorras imperialismiga), sidudes selle meelevaldselt ja *vääriti ainult* tööstuskapitaliga teisi rahvusi annekteerivates maades, niisama meelevaldselt ja vääriti esile tõstes agraaralade annekteerimise.

Imperialism on püüd anneksioonidele — selles seisab Kautsky definitsiooni *poliitiline* osa. See on õige, kuid äärmiselt puudulik, sest poliitiliselt on imperialism üldse püüd vägivallale ja reaktsioonile. Meid huvitab siin aga asja *majanduslik* külg, mille Kautsky *ise oma* definitsiooni sisse tõi. Vead Kautsky definitsioonis torkavad otsekohe silma. Imperialismile on iseloomulik just *mitte* tööstus-, *vaid* finantskapital. Ei ole juhus, et Prantsusmaal

just *finants*kapitali eriti kiire arenemine tööstuskapitali nõrgenemisel kutsus möödunud sajandi 80-ndaist aastaist alates esile äärmiselt ägeda anneksionistliku (koloniaal-) poliitika. Imperialismile on iseloomulik just püüd annekteerida *mitte ainult* agraaralasid, vaid isegi kõige tööstuslikumaid alasid (Saksamaa apetiidid Belgia suhtes, Prantsusmaa apetiidid Lotringi suhtes), sest, esiteks, maakera lõpuleviidud jaotamine sunnib *ümberjaotamise* puhul kätt sirutama *igasuguste* maade järele; teiseks on imperialismile oluline üksikute suurriikide võistlus hegemoonia saavutamise pärast, s. o. maade vallutamise pärast mitte niivõrd otse enese jaoks kui vastase nõrgendamiseks ja *tema* hegemoonia õõnestamiseks (Saksamaale on Belgia eriti tähtis kui tugipunkt Inglismaa vastu; Inglismaale Bagdad kui tugipunkt Saksamaa vastu jne.).

Kautsky viitab eriti — ja korduvalt — inglastele, kes olevat fikseerinud sõna «imperialism» puhtpoliitilise tähenduse tema, s. o. Kautsky mõttes. Võtame inglase Hobsoni ja loeme tema 1902. aastal ilmunud teosest «Imperialism»:

«Uus imperialism erineb vanast esiteks selles, et ta ühe kasvava impeeriumi taotlused asendab võistlevate impeeriumide teooria ja praktikaga, kelledest igaüks juhindub ühesugustest poliitilise ekspansiooni ja kaubandusliku kasu taotlustest; teiseks finantshuvide ehk kapitali mahutamise huvide domineerimisega kaubanduslike huvide üle.» *

Näeme, et faktiliselt ei ole Kautskyl sugugi õigust viidata inglastele üldse (ta võiks ehk viidata vulgaarseile inglise imperialistidele või imperialismi otsestele apologeetidele). Näeme, et Kautsky, pretendeerides sellele, et ta jätkab marksismi kaitsmist, tegelikult astub sammu tagasi *sotsiaal-liberaali* Hobsoniga võrreldes, kes *õigemini* arvestab kaasaegse imperialismi kaht «ajalooliselt-konkreetset» iseärasust (Kautsky oma definitsiooniga just irvitab ajaloolise konkreetsuse üle!): 1) *mitme* imperialismi konkurentsi ja 2) finantsisti domineerimist kaupmehe üle. Kui aga jutt on peamiselt sellest, et tööstusmaa annekteerib agraarmaa, siis sellega tõstetakse esile kaupmehe domineeriv osa.

Kautsky definitsioon pole õige ega marksistlik. See on pealegi aluseks tervele vaadete süsteemile, mis täiel rindel on lahti ütelnud nii marksistlikust teooriast kui ka marksistlikust praktikast, millest tuleb juttu veel allpool. Täiesti tühine on Kautsky poolt alustatud vaidlus sõnade pärast: kas nimetada kapitalismi uusimat astet imperialismiks või finantskapitali astmeks. Nimetage kuidas tahate, see on ükskõik. Oluline on see, et Kautsky lahutab imperialismi poliitika selle ökonoomikast, kõneldes anneksioonidest kui finantskapitali «eelistatud» poliitikast ja vastandades sel-

---

* Гобсон, Империализм, Лондон, 1902, lk. 324. (на англ. яз. — Ред.)

lele justkui teise võimaliku kodanliku poliitika samal finantskapitali baasil. Tuleb välja, nagu oleksid monopolid majanduses kokkusobitatavad mittemonopolistliku, mittevägivaldse, mittevallutusliku tegutsemisviisiga poliitikas. Tuleb välja, et maakera territoriaalne jaotamine, mis just finantskapitali ajastul on lõpule jõudnud ja moodustab suurimate kapitalistlike riikide vahelise võistluse tänapäeva vormide omapära põhialuse, oleks kokkusobitatav mitteimperialistliku poliitikaga. Tulemuseks on kapitalismi uusima astme põhivastuolude looritamine ja nüristamine nende sügavuse paljastamise asemel, tulemuseks on kodanlik reformism marksismi asemel.

Kautsky vaidleb imperialismi ja anneksioonide saksa apologeedi Cunowiga, kes arutab jämedalt ja küüniliselt: imperialism on kaasaegne kapitalism; kapitalismi arenemine on paratamatu ja progressiivne; tähendab, imperialism on progressiivne; tähendab, imperialismi ees tuleb lõmitada ja seda ülistada! See on midagi selle karikatuuri taolist, mis narodnikud joonistasid vene marksistide vastu aastail 1894—1895: et kui marksistid peavad kapitalismi Venemaal paratamatuks ja progressiivseks, siis nad peaksid kõrtsi avama ja kapitalismi levitama hakkama. Kautsky vaidleb Cunowile vastu: ei, imperialism ei ole kaasaegne kapitalism, vaid ainult üks kaasaegse kapitalismi poliitika vorme ning me võime võidelda ja peame võitlema selle poliitika vastu, võitlema imperialismi, anneksioonide jne. vastu.

Vastuväide näib olevat täiesti viisakas, tegelikult aga on see võrdne imperialismiga leppimise palju peenema, varjatuma (ja seepärast ohtlikuma) jutlustamisega, sest «võitlus» trustide ja pankade poliitika vastu, puudutamata trustide ja pankade majanduslikke aluseid, viib kodanlikule reformismile ja patsifismile, headele ja vagadele soovidele. Kõrvale põigelda olemasolevaist vastuoludest, unustada kõige tähtsamad nendest, selle asemel et täies ulatuses paljastada vastuolude sügavus — see on Kautsky teooria, millel pole midagi ühist marksismiga. Ja on arusaadav, et selline «teooria» kõlbab ainult selleks, et kaitsta ideelist ühtsust Cunowitega!

«Puhtmajanduslikust seisukohast,» kirjutab Kautsky, «pole võimatu, et kapitalism elab üle veel ühe uue faasi, kartellide poliitika välispoliitikale ülekandmise, ultraimperialismi faasi,» s. o. üliimperialismi, kogu maailma imperialismide ühendamise, mitte aga nende võitluse faasi, kapitalismi tingimustes sõdade lõppemise faasi, «rahvusvaheliselt liitunud finantskapitali poolt maailma ühise ekspluateerimise» faasi.

Sellel «ultraimperialismi teoorial» tuleb meil peatuda allpool, et üksikasjaliselt näidata, kui otsustav ja lõplik lahkulöömine marksismist see on.

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 248—251.

Kautsky teoreetilisel kriitikal imperialismi suhtes just sellepärast ei olegi midagi ühist marksismiga, just sellepärast see kõlbabki üksnes lähtekohaks sellele, et jutlustada rahu ja ühtsust oportunistidega ja sotsiaalšovinistidega, kuna see kriitika väldib ja looritab just imperialismi kõige sügavamaid ja põhilisemaid vastuolusid: vastuolu monopolide ja nende kõrval eksisteeriva vaba konkurentsi vahel, finantskapitali hiigla «operatsioonide» (ja hiiglakasumite) ja «ausa» vabaturukaubanduse vahel, ühelt poolt kartellide ja trustide ja teiselt poolt kartellidesse ühinemata tööstuse vahel jne.

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 271.

Kautsky seadis revolutsioonilistele marksistidele vastu uue «ultraimperialismi» teooria. Ta mõistab selle all «rahvuslike finantskapitalide omavahelise võitluse» väljatõrjumist ja selle asendamist «maailma ühise ekspluateerimisega rahvusvahelise finantskapitali poolt» («N. Z.» 30. aprillil 1915). Kuid ta lisab juurde: «meil pole veel küllaldasi eeldusi selleks, et otsustada, kas see kapitalismi uus faas on teostatav». Niisiis ainuüksi oletuste põhjal «uue faasi» suhtes, söandamata otseselt ütelda, et see on «teostatav», hülgab selle «faasi» leiutaja omaenda revolutsioonilised deklaratsioonid, hülgab proletariaadi revolutsioonilised ülesanded ja revolutsioonilise taktika *nüüd, juba alanud* kriisi, sõja ja klassivastuolude ennekuulmatu teravnemise «faasis»!

V. I. Lenin, «Oportunism ja II Internatsionaali krahh» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 104.

Arutledes *abstraktselt*-teoreetiliselt, võib jõuda järeldusele, milleni jõudiski Kautsky, kes küll mõnevõrra teisiti, kuid ka on hüvasti jätnud marksismiga, nimelt: et ei ole enam väga kaugel ka see aeg, millal need kapitalimagnaadid ühinevad ülemaailmselt üheks ülemaailmseks trustiks, mis riigipiiridega eraldatud finantskapitalide võistluse ja võitluse asendab internatsionaalselt ühendatud finantskapitaliga. See järeldus on aga niisama abstarktne, lihtsustatud ja ebaõige nagu meie «struvelaste» ja «ökonomistide» analoogiline järeldus möödunud sajandi 90-ndatest aastatest, millal nad kapitalismi progressiivsusest, tema paratamatusest,. tema lõplikust võidust Venemaal tegid kord apologeetilisi järeldusi (kummardumine kapitalismi ees, temaga leppimine, ülistamine võitluse asemel), kord apoliitilisi järeldusi (s. t. poliitikat eitavaid või poliitika tähtsust, üldpoliitiliste vapustuste tõenäolisust eitavaid jne. järeldusi; spetsiaalselt «ökonomistidele» omane viga), kord isegi otseselt «streikistlikke» järeldusi («üldstreik» kui streigiliikumise apoteoos, mis on viidud liikumise teiste vormide unustamiseni või ignoreerimiseni ja mis «hüppab» kapitalismilt otseselt temast puht-

streigilisele, ainult-streigilisele jagusaamisele). On tunnuseid, mis näitavad, et nüüdki see vaieldamatu fakt, et kapitalism on progressiivsem, võrreldes vaba konkurentsi poolväikekodanliku «paradiisiga», et imperialism ja tema lõplik võit maailma eesrindlikes maades «rahuliku» kapitalismi üle on paratamatu, võib viia niisama arvukate ja mitmesuguste poliitiliste ja apoliitiliste vigadeni ja äpardusteni.

Eriti on Kautskyl tema ilmne lahkulöömine marksismist võtnud vormi, mis ei eita ega unusta poliitikat, mis ei kujuta endast «hüpet» *üle* — imperialismi ajastul eriti arvukate ja mitmekesiste — poliitiliste konfliktide, vapustuste ja ümberkujunduste, mis ei seisa imperialismi apologeetikas, vaid *unistustes «rahulikust» kapitalismist*. «Rahulik» kapitalism on asendunud rahutu, sõjaka, katastroofilise imperialismiga, seda on Kautsky sunnitud tunnistama, sest seda on ta juba tunnistanud 1909. a. eriteoses, milles ta viimast korda esines tervikuliste järeldustega kui marksist. Kui aga ei saa lihtsalt, otseselt, jämedakoeliselt unistada tagasipöördumisest imperialismilt «rahulikule» kapitalismile, kas ei saaks siis olemuselt samadele väikekodanlikele unistustele anda *«rahulikust»* «ultraimperialismist» süütu mõtisklemise vormi? Kui nimetada ultraimperialismiks rahvuslike (õigemini: riigipiiridega eraldatud) imperialismide internatsionaalset ühinemist, mis «võiks» kõrvaldada väikekodanlase jaoks eriti ebameeldivad, eriti häirivad ja tülikad konfliktid, nagu seda on sõjad, poliitilised vapustused jne., miks siis mitte kõrvale põigelda käesolevast, juba saabunud, olemasolevast, eriti konfliktiderikkast ja katastroofilisest imperialismiajastust süütute unistustega suhteliselt rahulikust, suhteliselt ilma konfliktideta, suhteliselt mittekatastroofilisest «ultraimperialismist»? ...

Kas võib aga vaielda selle vastu, et abstraktselt on «mõeldav» kapitalismi uus faas *pärast* imperialismi, ja nimelt ultraimperialism? Ei. Abstraktselt on niisugune faas mõeldav. Kuid praktiliselt tähendab see oportunistiks muutumist, kes eitab kaasaja teravaid ülesandeid tulevastest vähemteravatest ülesannetest unistamise nimel. Teoorias tähendab see mitte toetumist tegelikult toimuvale arengule, vaid sellest omavolilist *eraldumist* nende unistuste nimel. Ei ole kahtlust, et arenemine toimub selle üheainsa ülemaailmse trusti *suunas,* mis neelab ilma erandita kõik ettevõtted ja ilma erandita kõik riigid. Kuid arenemine selles suunas toimub niisugustel asjaoludel, sellises tempos, selliste vastuolude, konfliktide ja vapustuste olukorras — mis pole sugugi üksnes majanduslikud, vaid ka poliitilised, rahvuslikud jne., jne., — et tingimata *enne*, kui jõutakse ühe ülemaailmse trustini, rahvuslike finantskapitalide «ultraimperialistliku» ülemaailmse ühinemiseni, peab imperialism paratamatult lõhkema, kapitalism muutub oma vastandiks.

V. I. Lenin, Eessõna N. Buhharini brošüürile «Maailmamajandus ja imperialism» (1915), Teosed, 22. kd., lk. 92—95.

Rahvusvahelised kartellid näitavad, missuguse astmeni on arenenud tänapäeva kapitalistlikud monopolid ja *mille pärast* toimub võitlus kapitalistide liitude vahel. See viimane asjaolu on kõige tähtsam; ainult see selgitab meile sündmuste ajaloolis-majanduslikku mõtte, sest võitluse *vorm* võib muutuda ja muutub alatasa mitmesuguste võrdlemisi juhuslike ja ajutiste põhjuste tõttu, võitluse *olemus*, selle klassi*sisu ei saa* aga üldse muutuda, kuni eksisteerivad klassid. On arusaadav, et näit. saksa kodanluse huvides, kelle poole oma teoreetiliste arutlustega on sisuliselt üle läinud Kautsky... on looritada kaasaegse majandusliku võitluse *sisu* (maailma jaotamine) ja rõhutada kord üht, kord teist selle võitluse *vormi*. Sama vea teeb Kautsky. Ja tegemist ei ole muidugi saksa, vaid kogu maailma kodanlusega. Kapitalistid jaotavad maailma mitte oma erilise kurjuse tõttu, vaid seepärast, et saavutatud kontsentratsiooniaste sunnib asuma sellele teele kasumi saamiseks; seejuures nad jaotavad maailma «kapitali järgi», «jõu järgi» — teist jaotamisviisi ei saa olla kaubatootmise ja kapitalismi süsteemis. Jõud aga muutub majanduslikust ja poliitilisest arengust sõltuvalt; sündmuste mõistmiseks on vaja teada, millised küsimused otsustab jõu muutumine; kas need muudatused on «puht»majanduslikud või seisavad *väljaspool* majandust (näit. sõjalised), see on teisejärguline küsimus, mis ei suuda midagi muuta põhivaadetes kapitalismi uusimale epohhile.

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22 kd., lk. 235.

Tuleb märkida, et saksa — ja mitte ainult saksa — kodanliku teaduse esindajad, nagu Riesser, Schulze-Gaevernitz, Liefmann jt., on lausa imperialismi ja finantskapitali apologeedid. Nad ei paljasta, vaid looritavad ja ilustavad oligarhia kujunemise «mehhaanikat», tema võtteid, «patuta ja patuste» tulude suurust, tema sidemeid parlamentidega jne. jne. Nad lähevad «neetud küsimustest» üle tähtsate ja tumedate fraasidega, apelleerimisega pangadirektorite «vastutustundele», preisi ametnike «kohusetunde» ülistamisega, täiesti ebatõsiste «järelevalve» ja «reglementeerimise» seaduseelnõude pisiasjade tõsise analüüsimisega, teoreetilise mänglemisega näit. järgmise «teadusliku» definitsiooni taoliselt, milleni on jõudnud professor Liefmann: «... *kaubandus* on *tööndusliк tegevus hüviste kogumiseks, nende säilitamiseks ja käsutusse andmiseks*» (kursiiv ja rasvane kiri on professori teoses) ... Tuleb välja, et kaubandus oli olemas juba ürginimestel, kes ei tundnud veel vahetust, ja saab olema ka sotsialistlikus ühiskonnas!

Aga finantsoligarhia koletu võimu koletud faktid torkavad niivõrd silma, et kõigis kapitalistlikes maades, nii Ameerikas kui ka Prantsusmaal ja Saksamaal, on tekkinud kirjandus, mis asub

kodanlikul seisukohal ja siiski annab ligikaudseltki tõetruu pildi finantsoligarhiast ja selle — muidugi väikekodanliku — kriitika.

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 211—212.

Meie kõik teame, missugust suurt võitlust pidas V. I. Lenin rahvusvahelise revisionismi vastu, Bernsteini, Kautsky ja nendetaoliste tegelaste oportunismi vastu, kaitstes revolutsioonilist loovat marksismi. Selles leppimatus ideelises võitluses kasvasid, tugevnesid ja karastusid töölisklassi marksistlik-leninlikud parteid, kes nüüd on saanud rahvusvahelise töölisliikumise võimsaks organiseerivaks ja innustavaks jõuks.

Ustavana meie õpetajate ja juhtide pärandile, kaitsevad kommunistlikud ja töölisparteid valvsalt marksismi-leninismi printsiipide puhtust, nad on väga tundlikud nende printsiipide mis tahes moonutamise või nendest kõrvalekaldumise vastu. Marksistlik-leninlikud parteid astuvad sihikindlalt ja resoluutselt välja nende vastu, kes püüavad nõrgestada vennalike kommunistlike parteide ühtsust, õõnestada kõigi maade töölisklassi internatsionaalset ühtsust, desorganiseerida nende revolutsioonilist võitlust. Eriti ohtlikud on revolutsioonilisele liikumisele need, kes ennast marksistideks-leninlasteks nimetades etendavad tegelikult, kas nad tahavad seda või mitte, klassivaenlase agentuuri osa töölisliikumises. Seepärast on kommunistlikud ja töölisparteid väga tähelepanelikud teooria küsimustes, suhtuvad leppimatult marksismi-leninismi revideerimise mis tahes katsetesse.

N. S. Hruštšov, Kõne Bulgaaria Kommunistliku Partei VII kongressil 3. juunil 1958. Tallinn, 1958, lk. 18.

Kapitalistlik süsteem, mille ajalugu on määranud hukkumisele, ei suuda enam oma arengus seada selliseid eesmärke, mis võiksid innustada ja kaasa kiskuda miljoneid inimesi. Püüdes oma olemasolu pikendada, kasutavad kapitalistid kõige rafineeritumaid maskeerimis- ja petmisvorme, tehes võltse sõnu «rahvakapitalismist», «demokraatlikust kapitalist», kodanlikust «üldise heaolu» riigist jne. Kuid ei kapitalismi eestvedajate odavad propagandistlikud trikid ega isegi imperialistide katsed relva jõul peatada sotsialismi kasvu ei suuda ajaloo arengukäiku peatada.

Reformistid, ülistades tänapäeva kapitalismi, kiidavad taevani viimase neljakümne aasta jooksul mõnedes kapitalistlikes maades kehtestatud sotsiaalseadusi. Kuid nad varjavad selle juures toda peamist fakti, et kui kapitalistid ongi teinud mõningaid järeleandmisi, siis nad on olnud sunnitud neid järeleandmisi tegema töölisklassi energilise võitluse tulemusena. Sotsialistlike maade saavutused innustavad kapitalistlike maade töötajaid võitlusele ekspluataatorite vastu ja sunnivad samal ajal kodanlust, kes püüab säili-

tada oma võimu, tegema sotsiaalse ja majandusliku iseloomuga järeleandmisi. Seoses sellega ei saa jätta meenutamata silmapaistva ameerika kirjaniku Theodore Dreiseri sõnu, kes sotsiaalseaduste kehtestamise puhul Ameerika Ühendriikides kolmekümnendail aastail ütles: «Kõige selle eest tänan ma Marxi ja punast Venemaad.»

N. S. Hruštšov, «Nelikümmend aastat Suurest Sotsialistlikust Oktoobrirevolutsioonist», kõne NSV Liidu Ülemnõukogu juubeliistungjärgul 6. novembril 1957. Tallinn, 1957, lk. 54—55.

Et maskeerida kapitalismi rahvavaenulikku ja ekspluataatorlikku olemust, on tema kaitsjad viimasel ajal luuletanud palju legende niinimetatud «rahvakapitalismist». Nad ülistavad igal moel seda «rahvakapitalismi», mis nüüd eksisteerivat Ameerika Ühendriikides ja mõnedes teistes kapitalistlikes maades. Säärased inimesed nimetavad end isegi sotsialistideks, kuigi nad tegelikult on kapitalistide suuvoodriks, on nende käsilasteks.

«Rahvakapitalism, see alles on tõeline tee sotsialismile,» — nii karjuvad säärased «sotsialistid» nagu palgalised sissekutsujad odava laadapalagani ukse ees. «Vaadake,» räägivad nad, «töölised ja teenistujad muutuvad kapitalistlikes riikides nüüd samasugusteks kapitalistideks nagu miljonärid ja miljardärid. Nad omandavad aktsiaid ja neil on õigus nimetada end vabrikute, tehaste ja aktsiaseltside teiste ettevõtete peremeesteks.»

Kuid mis sünnib tegelikult nende tööliste ja ametnikega, kes satuvad selle õnge otsa ja ostavad oma säästude arvel väikesi aktsiaid, muutuvad aktsionärideks, kapitalistlike ettevõtete «peremeesteks»? Kui ilmuvad kriisinähtused, võtavad tegelikud peremehed nendel «peremeestel» — aktsionäridel kraest kinni ja heidavad nad välja nendest ettevõtetest, mille aktsiaid nad omavad. Aktsionäridest saavad töötatöölised, keda on miljoneid. Ja nüüd seisab säärane «peremees» järjekorras ja ootab, et võib-olla naeratab talle õnn uuesti tööd leida, mitte nälga surra ja mitte lasta perekonnal hukkuda. Kui palju sääraseid «peremehi» võtab osa streikidest tehaste ja vabrikute omanike vastu, niinimetatud «rahvakapitalistlike» riikide ekspluataatorlike klasside ja valitsuste vastu!

Kas ei näita see ilmekalt, kui võltsid on kapitalismi ideoloogide ja revisionistide kinnitused, nagu oleks kapitalistliku korra põhiolemus muutunud, nagu tekiks kapitalistlike maade kaasaegses majanduses mingisuguseid sotsialismi «võrseid» ja nagu kujuneksid kapitalistlikud maad mingisuguseid «erilisi teid» mööda sotsialistlikeks maadeks.

Missugustesse nägusatesse rõivastesse imperialismi ideoloogid kapitalistlikku korda iganes ei rüütaks, jääb see ikkagi korraks, kus võrdlemisi väike käputäis ekspluataatoreid rõhub miljoneid ja mil-

joneid inimesi. Ta jääb korraks, kus töötajate hulgas valitseb viletsus ja massiline tööpuudus.

N. S. Hruštšov, Kõne Moskva linna Kalinini valimisringkonna valijate koosolekul 24. veebruaril 1959. «Rahva Hääl» nr. 46, 1959.

Imperialistlik reaktsioon mobiliseerib kõik rahvahulkade ideoloogilise mõjutamise vahendid, püüdes mustata kommunismi ja tema õilsaid ideid ning kaitsta kapitalismi. Imperialismi peamiseks ideelis-poliitiliseks relvaks on *antikommunism*, mille põhisisuks on sotsialistliku korra laimamine, kommunistlike parteide poliitika ja eesmärkide, marksismi-leninismi õpetuse võltsimine. Antikommunismi võltside loosungite all jälitab ja kiusab imperialistlik reaktsioon taga kõike eesrindlikku ja revolutsioonilist, püüab lõhestada töörahva ridu, halvata proletaarlaste võitlustahet. Selle musta lipu all on tänapäeval ühinenud kõik sotsiaalse progressi vaenlased: finantsoligarhia ja militaristlik klikk, fašistid ja reaktsioonilised klerikaalid, kolonisaatorid ja mõisnikud, kõik imperialistliku reaktsiooni ideelised ja poliitilised abimehed. Antikommunism kajastab kodanliku ideoloogia äärmist degradeerumist.

Püüdes hoida rahvahulki vaimses vangistuses, leiutavad kodanliku korra kaitsjad üha uusi «teooriaid», mis maskeerivad kodanliku korra ekspluataatorlikku olemust, ilustavad kapitalismi. Nad väidavad, nagu oleks tänapäeva kapitalism muutnud oma olemust ning saanud «rahvakapitalismiks», kus toimub omanduse «hajumine» ja kapitali «demokratiseerumine», kus klassid ja klassivastuolud kaovad, «kasumid võrdsustuvad» ja majanduskriisid likvideeritakse. Tegelikult aga kinnitab tänapäeva kapitalismi areng marksistlik-leninlikku õpetust kapitalistliku ühiskonna vastuolude ja antagonismide kasvamise kohta, kapitalistlikus ühiskonnas toimuva klassivõitluse teravnemise kohta.

Kodanliku korra kaitsjad nimetavad seda korda *«üldise heaolu riigiks»*. Nad levitavad illusioone, nagu paneks kapitalistlik riik vastu monopolidele ja võiks saavutada sotsiaalse harmoonia ning üldise heaolu. Kuid rahvahulgad veenduvad omaenese kogemuste najal, et kodanlik riik on monopolide kuulekas tööriist, üleskiidetav «heaolu» aga kujutab endast heaolu finantskapitali magnaatidele ning piinu ja kannatusi sadadele miljonitele tööinimestele . . .

Monopolistlik kapital sünnitab *fašismi ideoloogiat* — äärmise šovinismi ja rassismi ideoloogiat. Fašistlik võim on finantskapitali kõige reaktsioonilisemate, kõige šovinistlikumate, kõige imperialistlikumate elementide avalik terroristlik diktatuur. Kõikjal ja alati alustab fašism pöörasest antikommunismist, et isoleerida ja purustada töölisklassi parteid, killustada proletariaadi jõud ja lüüa neid osade kaupa, seejärel aga teha lõpp kõigile teistele demokraatlikele parteidele ja organisatsioonidele ning muuta rahvas kapitalistlike monopolide poliitika pimedaks tööriistaks. Fašism suunab oma

löögi ennekõike kommunistlikele parteidele kui töölisklassi ja kõigi töötajate huvide kõige järjekindlamatele, visamatele ning äraostmatutele kaitsjatele.

Imperialistlik reaktsioon kasutab laialdaselt *šovinismi ja rassismi* natsionalistlike ja rassiliste konfliktide õhutamiseks, tervete rahvuste ja rasside tagakiusamiseks (antisemitism, neegrite ja nõrgaltarenenud maade rahvaste rassiline diskrimineerimine), töörahva klassiteadvuse tumestamiseks, proletariaadi ja tema liitlaste kõrvalejuhtimiseks klassivõitlusest.

Üha suurema tähtsuse imperialismi poliitilises ja ideoloogilises arsenalis omandab *klerikalism*. Ta ei piirdu kiriku ja selle ulatusliku aparaadi ärakasutamisega. Tal on nüüd kasutada omaenda suured poliitilised parteid, mis on võimul paljudes kapitalistlikes maades. Luues oma ametiühingu-, noorsoo-, naiste ja teisi organisatsioone, lõhestab klerikalism töölisklassi ridu, töörahva ridu. Monopolid finantseerivad heldelt klerikaalseid parteisid ja organisatsioone, kes ekspluateerivad töörahva religioosseid tundeid, tema ebausku ja eelarvamusi.

Kodanliku ideoloogia liigid ja vormid, töörahva petmise meetodid ja vahendid on mitmekesised. Kuid nende olemus on üks ja seesama — kaitsta iganenud kapitalistlikku korda. Monopolide võimu ideeline põhjendamine, ekspluateerimise õigustamine, ühiskondliku omanduse ja kollektivismi laimamine, militarismi ja sõja ülistamine, kolonialismi ja rassismi õigustamine, vaenu ja vihkamise õhutamine rahvaste vahel — sellised on ideed, mis läbivad tänapäeva kodanluse poliitilisi ja majanduslikke teooriaid, filosoofiat ja sotsioloogiat, eetikat ja esteetikat.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 48—49.

VII. IMPERIALISMI AJALOOLINE KOHT. KAPITALISMI ÜLDKRIIS

1. IMPERIALISMI AJALOOLINE KOHT

Imperialism on kapitalismi eriline ajalooline staadium. See erilisus on kolmesugune: imperialism on (1) — monopolistlik kapitalism; (2) — parasiitlik ehk roiskuv kapitalism; (3) — surev kapitalism. Vaba konkurentsi asendumine monopoliga on imperialismi majanduslik põhijoon, tema *olemus*. Monopolism avaldub viiel peamisel kujul: 1) kartellid, sündikaadid ja trustid; tootmise kontsentratsioon on saavutanud sellise astme, et on tekitanud need kapitalistide monopolistlikud liidud; 2) suurpankade monopoolne seisund: 3—5 hiiglapanka käsutavad Ameerika, Prantsusmaa ja Saksamaa kogu majanduselu; 3) *tooraine*allikate vallutamine trustide ja finantsoligarhia poolt (finantskapital on monopolistlik tööstuskapital, mis on ühte sulanud pangakapitaliga); 4) maailma (majanduslik) jaotamine rahvusvaheliste kartellide poolt *on alanud*. Selliseid rahvusvahelisi kartelle, mis valdavad *kogu* maailmaturgu ja jagavad seda «sõbralikult», — senikaua kui sõda pole seda *ümber* jaganud — on juba üle *saja!* Kapitali väljavedu kui eriti iseloomustav nähtus, erinevalt kaupade väljaveost mittemonopolistliku kapitalismi ajal, on tihedas seoses maailma majandusliku ja poliitilis-territoriaalse jaotamisega. 5) Maailma territoriaalne jaotamine (asumaad) *on lõppenud*.

Imperialism kui Ameerika ja Euroopa, hiljem aga ka Aasia kapitalismi kõrgeim staadium kujunes täielikult välja aastaiks 1898—1914. Hispaania-Ameerika sõda (1898), Inglise-Buuri sõda (1899—1902), Vene-Jaapani sõda (1904—1905) ja 1900. aasta majanduskriis Euroopas — need on maailmaajaloo uue ajastu peamised ajaloolised tähised.

V. I. Lenin, «Imperialism ja sotsialismi lõhenemine» (1916), Teosed, 23. kd., lk. 93—94.

Me nägime, et oma majanduslikult olemuselt imperialism on monopolistlik kapitalism. Juba see määrab imperialismi ajaloolise

koha, sest monopol, mis tekib vaba konkurentsi pinnal ja just vabast konkurentsist on üleminek kapitalistlikust formatsioonist kõrgemasse ühiskondlik-majanduslikku formatsiooni. Eriti on vaja märkida nelja monopolide pealiiki ehk monopolistliku kapitalismi peamist avaldust, mis on iseloomulikud vaadeldavale ajastule.

Esiteks, monopol on välja kasvanud tootmise kontsentratsioonist selle väga kõrgel arenemisastmel. See on kapitalistide monopolistlikud liidud, kartellid, sündikaadid, trustid. Me nägime, millist hiiglasuurt osa need etendavad tänapäeva majanduselus. XX sajandi alguseks saavutasid nad täieliku ülekaalu eesrindlikes maades, ja kui esimesed sammud kartelleerumise poole tehti kõigepealt kõrgete kaitsetollidega maades (Saksamaa, Ameerika), siis Inglismaal tema vabakaubanduse süsteemiga ilmnes ainult pisut hiljem sama põhifakt: monopolide tekkimine tootmise kontsentratsioonist.

Teiseks, monopolid tõid kaasa tähtsamate tooraineallikate intensiivsema vallutamise, eriti kapitalistliku ühiskonna põhilises ja kõige rohkem kartelleerunud tööstuses: kivisõe- ja rauatööstuses. Tähtsamate tooraineallikate monopolistlik valdamine suurendas kohutavalt suurkapitali võimu ja teravdas vastuolusid kartelleerunud ja kartelleerumata tööstuse vahel.

Kolmandaks, monopol on välja kasvanud pankadest. Pangad on muutunud tagasihoidlikest vahendusettevõtetest finantskapitali monopolistideks. Kõigest kolm kuni viis suurimat panka iga kõige eesrindlikuma kapitalistliku rahvuse kohta on teostanud tööstus- ja pangakapitali «personaaluniooni» ning koondanud enda kätte käsutusvõimu miljardite ja miljardite üle, mis moodustavad suurema osa kogu vastava maa kapitalidest ja rahalistest tuludest. Finantsoligarhia, mis katab tiheda sõltumussuhete võrguga eranditult kõiki kaasaegse kodanliku ühiskonna majanduslikke ja poliitilisi asutusi, on selle monopoli kõige reljeefsem väljendus.

Neljandaks, monopol on välja kasvanud koloniaalpoliitikast. Koloniaalpoliitika arvukaile «vanadele» motiividele lisas finantskapital võitluse tooraineallikate pärast, kapitali väljaveo pärast, «mõjusfääride», s. o. kasulike tehingute, kontsessioonide, monopolistlike kasumite jne. sfääride pärast — ja lõpuks majandusterritooriumi pärast üldse. Kui Euroopa riikide käes näit. oli asumaadena üks kümnendik Aafrikast, nagu see oli veel 1876. aastal, siis koloniaalpoliitika võis areneda mittemonopolistlikult, nõndaütelda maade «vaba haaramise» teel. Kui aga $^{9}/_{10}$ Aafrikast oli vallutatud (1900. aastaks), kui kogu maailm on jaotatud, saabus paratamatult asumaade monopoolse valdamise ajastu ja järelikult ka maailma jaotamise ja ümberjaotamise pärast peetava eriti terava võitluse ajastu.

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 276—277.

Kui kriisid paljastasid, et kodanlus on võimetu edaspidi valitsema tänapäeva tootlikke jõude, siis näitab suurte tootmis- ja ühendusepidamise-ettevõtete muutumine aktsiaseltsideks [, trustideks] ja riigi omandiks, et kodanlust pole selleks otstarbeks tarvis . . .

Kuid ei aktsiaseltsideks [ja trustideks] ega ka riigi omandiks muutumine ei hävita tootlike jõudude kapitalistlikku iseloomu . . . Tänapäeva riik, olgu tema vorm milline tahes on oma olemuselt kapitalistlik masin, kapitalistide riik, mõtteline kogukapitalist. Mida enam tootlikke jõude ta võtab üle enda omandiks, seda enam ta muutub tõeliseks kogukapitalistiks, seda suuremal arvul riigikodanikke ta ekspluateerib. Töölised jäävad palgatöölisteks, proletaarlasteks. Kapitalistlikke suhteid ei hävitata, vaid vastupidi, need viiakse äärmuseni.

F. Engels, Anti-Dühring (1878), Tallinn, 1954, lk. 245—246.

Nii Ameerika kui ka Saksamaa «reguleerivad majanduselu» nii, et luua töölistele (ja osalt ka talupoegadele) *sõjaline sunnitöö,* pankuritele ja kapitalistidele aga *paradiis.* Nende reguleerimine seisab selles, et töölisi sunnitakse «püksirihma pingutama», kapitalistidele aga tagatakse (salaja, reaktsioonilis-bürokraatlikult) *kõrgemaid* kasumeid kui need, mis olid enne sõda.

V. I. Lenin, «Ähvardav katastroof ja kuidas selle vastu võidelda» (1917). Teosed, 25. kd., lk. 311.

Pankade ja tööstuse «personaaluniooni» täiendab nii ühtede kui teiste ühingute «personaalunioon» valitsusega. «Järelevalvenõukogude liikmete kohti — kirjutab Jeidels — pakutakse meeleldi kõlavate nimedega isikuile, samuti endistele riigiametnikele, kes läbikäimises võimudega võivad tuua tunduvaid kergendusi (!!) . . .» «Suurpanga järelevalvenõukogus leiad tavaliselt parlamendiliikme või Berliini linnavolikogu liikme.»

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 206.

Eriti aga näitab imperialism, pangakapitali ajastu, hiiglaslike kapitalistlike monopolide ajastu, monopolistliku kapitalismi monopolistlikuks riigikapitalismiks ümberkasvamise ajastu, «riigimasina» ebatavalist tugevnemist, ametnikeaparaadi ja sõjaväelise aparaadi ennekuulmatut kasvu seoses surveavalduste tugevnemisega proletariaadi vastu niihästi monarhistlikes kui ka kõige vabamais vabariiklikes maades.

V. I. Lenin, «Riik ja revolutsioon» (1917), Teosed, 25. kd., lk. 383.

Võtke näiteks Saksamaa, musternäide eesrindlikust kapitalistlikust maast, mis kapitalismi, finantskapitalismi organiseerituse mõttes oli Ameerikast kõrgemal. Mitmes suhtes, tehnika ja tootmise poolest, poliitilise korra poolest, ta oli madalamal, kuid finantskapitalismi organiseerituse poolest, monopolistliku kapitalismi riiklik-monopolistlikuks kapitalismiks muutumise poolest oli Saksamaa Ameerikast kõrgemal.

V. I. Lenin, Ettekanne partei programmi kohta 19. märtsil 1919. a. VK(b)P VIII kongress. Teosed, 29. kd., lk. 149.

Imperialismi staadiumis areneb laialdaselt *riiklik-monopolistlik kapitalism.* Monopolide kujunemine ja kasv toob enesega kaasa selle, et riik hakkab finantsoligarhia huvides otseselt vahele segama kapitalistliku taastootmise protsessi. Finantsoligarhia huvides rakendab kodanlik riik mitmesuguseid reguleerimisabinõusid, riigistab üksikud majandusharud. Maailmasõjad ja majanduskriisid, militarism ja poliitilised vapustused on kiirendanud monopolistliku kapitalismi ümberkasvamist riiklik-monopolistlikuks kapitalismiks.

Finantskapitali ike tugevneb lakkamatult. Tohutud monopolid, olles enda kätte koondanud valdava osa ühiskondlikust tootmisest, valitsevad rahvuse elu üle. Väike grupp miljardäre ja miljonäre käsutab kontrollimatult kapitalistliku maailma kõiki rikkusi, muudab oma kasuahnete tehingute huvides vahetusrahaks tervete rahvuste elu. Finantsoligarhia rikastub muinasjutuliselt. Riik on muutunud monopolistliku kodanluse asjade ajamise komiteeks. Järsult süveneb kogu majanduselu bürokratiseerumine. Riiklik-monopolistlik kapitalism ühendab monopolide jõu riigi jõuga ühtseks mehhanismiks, et rikastada monopole, maha suruda töölisliikumist ja rahvuslikku vabadusvõitlust, päästa kapitalistlikku korda ja alustada agressiivseid sõdasid.

Parempoolsed sotsialistid ja revisionistid püüavad riiklik-monopolistlikku kapitalismi kujutada peaaegu sotsialismina. Elu paljastab selle vale. Riiklik-monopolistlik kapitalism ei muuda imperialismi loomust. Ta ei muuda peamiste klasside seisundit ühiskondliku tootmise süsteemis, vaid, veelgi enam, süvendab kuristikku töö ja kapitali vahel, rahvuse enamuse ja monopolide vahel. Kapitalistliku majanduse riikliku reguleerimise katsed ei suuda kõrvaldada konkurentsi ega tootmise anarhiat, ei saa tagada majanduse plaanipärast arendamist ühiskonna ulatuses, sest tootmise aluseks jääb kapitalistlik omandus ja palgatöö ekspluateerimine. Kodanlikud teooriad «kriisideta» ja «planeeritavast» kapitalismist hajutab täielikult kogu tänapäeva kapitalistliku majanduse arengu käik. Riiklik-monopolistliku kapitalismi dialektika on selline, et kapitalistliku süsteemi tugevdamise asemel, mida kodanlus loodab, teravdab ta veelgi kapitalismi vastuolusid, vapustab kapita-

lismi kuni alustugedeni. Riiklik-monopolistlik kapitalism on kõige täieliku materiaalne ettevalmistus sotsialismile.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 24—25.

... Riiklik-monopolistlik kapitalism ei tähenda sugugi mingi uue, imperialismist erineva kapitalistliku arenemise staadiumi tekkimist, ei tähenda kodanliku riigi muutumist vahekohtunikuks, mingiks klassidest kõrgemalseisvaks jõuks, mis ühesugusel määral kaitseks erahuvisid ja ühiskondlikke huvisid, töö ja kapitali huvisid. Riiklik-monopolistlik kapitalism seisab selles, et monopolide jõud ja riigi jõud on ühinenud üheks mehhanismiks, mis allutab kõik rahvuse elu küljed finantsoligarhia huvidele. Majanduse aluseks jäävad monopolid. Ja mitte ainult üksikute maade piirides, vaid ka kogu kapitalistliku maailma ulatuses. Tarvitseb vaid öelda, et peaaegu üks kolmandik ülemaailmsest kapitalistlikust tootmisest on koondatud kõigest 200 suurmonopoli kätte. Hiiglasuurte polüüpide taoliselt on monopolid oma kombitsatega haaranud terveid riike ja kontinente, imedes välja rahvaste elumahlu.

Üleminek riiklikele monopolidele, riigi pidevalt suurenev vahelesegamine kapitalistliku taastootmise protsessi võib muidugi avaldada teatud mõju tootlike jõudude arenemisele ning aitab mobiliseerida ressursse finantsoligarhia huvides. Riigi vahelesegamine majandussuhetesse, mida tehakse monopolide huvides, on sõjajärgsetel aastatel etendanud teatavat osa tootmise mõningase kasvu ja põhikapitali uuenemise seisukohalt. Monopolistlik kodanlus, kes teab, missuguseid raskeid sotsiaalseid tagajärgi võivad endaga kaasa tuua niisuguse ulatusega majanduskriisid nagu 1929.—1933. aasta kriis, püüab riikliku reguleerimise meetodite abil nõrgendada kapitalismile omaste majanduslike vapustuste purustavat jõudu. Kuid riiklik-monopolistlik kapitalism ei kaota ega saagi kaotada kapitalismi majandusseadusi, kõrvaldada tootmise stiihilisust ja anarhiat, majanduskriise ja teisi kapitalistliku süsteemi pahesid.

Ameerika Ühendriikides on riiklik-monopolistlik kapitalism saavutanud kõrge arengutaseme. Mida on ta siis toonud sellele maale? Just siin on ettevõtete alakoormatus võtnud kõige suurema ulatuse. Samal ajal kui kapitalismimaailmas määratu suured inimhulgad nälgivad, finantseerivad Ameerika monopolistid külvipinna vähendamist, põllumajandussaaduste tootmise piiramist. Kiidetud «täieliku rakendatuse» asemel on seal alaline mitmemiljoniline töötute ja pooltöötute armee.

Tuleb välja, et lootused riiklik-monopolistlikule kapitalismile kui imperialismi päästmise vahendile on rajatud liivale.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 14—15.

Et imperialism on parasiitlik ehk roiskuv kapitalism, see avaldub eelkõige roiskumise tendentsis, mis iseloomustab tootmisvahendite eraomanduse tingimustes *igasugust* monopoli. Erinevus vabariiklik-demokraatliku ja monarhistlik-reaktsioonilise imperialistliku kodanluse vahel kustub just sellepärast, et nii üks kui teine roiskub elusalt (see aga ei kõrvalda sugugi kapitalismi hämmastavalt kiiret arenemist üksikuis tööstusharudes, üksikuis maades, üksikuil ajajärkudel). Teiseks avaldub kapitalismi roiskumine *rantjeede,* «kupongide lõikamisest» elavate kapitalistide määratu suure kihi tekkimises. Neljal eesrindlikul imperialistlikul maal — Inglismaal, Põhja-Ameerikas, Prantsusmaal ja Saksamaal — moodustab kapital väärtpabereis igal maal 100—150 *miljardit* franki, mis tähendab vähemalt 5—8 miljardit iga-aastast tulu üksiku maa kohta. Kolmandaks on kapitali väljavedu parasitism ruudus. Neljandaks, «finantskapital taotleb võimu, mitte aga vabadust». Poliitiline reaktsioon *kogu* rindel on imperialismi omadus. Müüdavus, äraostmine hiiglasuures ulatuses, iga liiki panamad. Viiendaks, rõhutud rahvuste ekspluateerimine, mis on lahutamatult seotud anneksioonidega, ja eriti asumaade ekspluateerimine käputäie «suur»riikide poolt muudab «tsiviliseeritud» maailma üha rohkem parasiidiks sadade miljonite tsiviliseerimata rahvaste kehal.

V. I. Lenin, «Imperialism ja sotsialismi lõhenemine» (1916), Teosed, 23. kd., lk. 94.

Me räägime imperialismile omasest parasitismist.

Imperialismi kõige sügavam majanduslik alus, nagu nägime, on monopol. See kapitalistlik, s. t. kapitalismist välja kasvanud ja üldises kapitalismi, kaubatootmise, konkurentsi olukorras funktsioneeriv monopol on alatises ja lahendamatus vastuolus selle üldise olukorraga. Kuid sellest hoolimata, nagu iga monopol, loob ta paratamatult tungi seisakule ja roiskumisele. Kuivõrd määratakse, olgugi ajutiseks, monopolihinnad, niivõrd kaovad teatud astmeni ergutavad põhjused tehniliseks, järelikult aga ka igaks muuks progressiks, edasiliikumiseks; edasi, niivõrd tekib *majanduslik* võimalus tehnilist progressi kunstlikult peatada. Näide: Ameerikas keegi Owens leiutas pudelimasina, mis teeks revolutsiooni pudelite valmistamises. Saksa pudelivabrikantide kartell ostab Owensi patendid ja paneb need kalevi alla, takistab nende rakendamist. Muidugi, kapitalismi ajal monopol ei saa kunagi täielikult ja väga kauaks ajaks kaotada konkurentsi maailmaturul (see on muide üks ultraimperialismi teooria mõttetuse põhjusi). Tootmiskulude alandamise ja kasumi suurendamise võimalus tehniliste täienduste tarvituselevõtmisega mõjub muidugi muudatuste kasuks. Kuid *tendents* seisakule ja roiskumisele, mis on omane monopolile, mõjub

omakorda edasi, ja üksikuis tööstusharudes, üksikutes maades, teatud ajavahemikuks saavutab ta ülekaalu.

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 255—256.

Oleks ekslik arvata, et see roiskumise tendents teeks võimatuks kapitalismi kiire kasvu; ei, üksikud tööstusharud, üksikud kodanluse kihid, üksikud maad ilmutavad imperialismi ajastul suurema või väiksema jõuga kord üht, kord teist neist tendentsidest. Kapitalism tervikuna kasvab võrratult kiiremini kui varem, aga see kasv muutub mitte ainult ebaühtlasemaks üldse, vaid see ebaühtlus ilmneb eriti ka kõige kapitalitugevamate maade (Inglismaa) roiskumises.

Sealsamas, lk. 278.

Uued nähtused imperialismi arengus kinnitavad, et Lenini järeldused kapitalismi viimse staadiumi peamistest seaduspärasustest, selle roiskumise kiirenemisest, on õiged. Samal ajal ei tähenda see roiskumine täielikku seisakut, tootlike jõudude vähikäiku ega tee võimatuks kapitalistliku majanduse kasvu üksikutel perioodidel, üksikutes maades.

Tervikuna aheldab kapitalism järjest rohkem tänapäeva tootlike jõudude arengut. Inimkond astub teadusliku ja tehnilise pöörde perioodi, mis on seotud tuumaenergia kasutamisega, kosmose vallutamisega, keemia arenemisega, tootmise automatiseerimisega ning teiste teaduse ja tehnika suurimate saavutustega. Kuid kapitalismi tootmissuhted on teaduse ja tehnika revolutsiooni jaoks liiga kitsad. Seda revolutsiooni teostada ja tema vilju ühiskonna huvides kasutada võib ainult sotsialism.

Monopolistliku kapitali valitsemise tingimustes pöördub tehniline progress töölisklassi vastu. Kasutades uusi vorme, kõvendavad monopolid töölisklassi ekspluateerimist. Kapitalistlik automatiseerimine jätab töölise leivast ilma — kasvab tööpuudus ja alaneb elatustase. Tehniline progress viib põhja üha uusi väiketootjate kihte. Imperialism kasutab tehnilist progressi peamiselt sõjalistel eesmärkidel. Ta pöörab inimmõistuse saavutused inimkonna enese vastu. Niikaua kui eksisteerib imperialism, ei saa inimkond oma tuleviku suhtes rahulik olla ...

Monopolistlik kapital on kodanlikus ühiskonnas lõppkokkuvõttes kaasa toonud tootmise arenemise aeglase tempo, mis reas maades vaevu ennetab elanikkonna kasvu. Tunduv osa tootmisvõimsustest jääb koormamata, samal ajal kui ettevõtete väravate taga on miljonid töötud. Põllumajanduslikku tootmist piiratakse kunstlikult, ehkki maailmas on miljoneid nälgijaid. Inimesed kannatavad materiaalsete hüvede puudust, imperialism aga raiskab

materiaalseid ressursse ja ühiskondlikku tööd sõja ettevalmistamiseks.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 25—26.

Imperialism on rahakapitali määratu kuhjumine vähestesse maadesse, mis ulatub, nagu nägime, 100—150 miljardi frangini väärtpabereis. Siit ebatavaline rantjeede klassi või õigemini kihi kasv, s. o. «kupongide lõikamisest» elavate isikute, igasugusest ettevõttest osavõtmisest täiesti eraldatud isikute kasv, nende isikute kasv, kelle elukutseks on jõudeolek. Kapitali väljavedu, üks imperialismi kõige olulisemaid majanduslikke aluseid, suurendab veel rohkem seda rantjeede kihi täielikku isoleeritust tootmisest, vajutab parasitismi pitseri kogu maale, kes elab mõnede ookeanitaguste maade ja asumaade töö ekspluateerimisest.

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 256.

Monopolid, oligarhia, võimutaotlused vabaduspüüete asemel, järjest suurema hulga väikeste või nõrkade rahvuste ekspluateerimine väikese käputäie kõige rikkamate või kõige tugevamate rahvuste poolt, — kõik see on sünnitanud need imperialismi tunnused, mis sunnivad teda iseloomustama parasiitliku või roiskuva kapitalismina. Üha reljeefsemalt tõuseb esile imperialismi ühe tendentsina «rantjee-riigi», liigkasuvõtjariigi loomine, mille kodanlus elab üha rohkem kapitali väljaveost ja «kupongide lõikamisest».

Sealsamas, lk. 277—278.

Rantjeede sissetulekud ületavad *viiekordselt* väliskaubanduse tulusid maailma kõige «kaubanduslikumal» maal! Selles on imperialismi ja imperialistliku parasitismi olemus.

Mõiste «rantjee-riik» (Rentnerstaat) ehk liigkasuvõtjariik saab seetõttu üldtarvitatavaks imperialismi käsitlevas majandusteaduslikus kirjanduses. Maailm on jagunenud käputäieks liigkasuvõtjaiks riikideks ja määratuks enamikuks võlglasriikideks.

Sealsamas, lk. 257.

Nagu on tõestatud käesolevas raamatus, on kapitalism nüüd esile tõstnud *käputäie* (vähem kui üks kümnendik maakera rahvastikust, kõige «heldema» ja liialdatuma arvestuse järgi alla ühe viiendiku) eriti rikkaid ja võimsaid riike, kes riisuvad — lihtsa «kupongide lõikamisega» — kogu maailma. Sõjaeelsetes hindades ja sõjaeelse kodanliku statistika järgi annab kapitali väljavedu 8—10 miljardit franki sissetulekut aastas. Nüüd muidugi palju rohkem.

On arusaadav, et sellisest hiiglaslikust *lisakasumist* (sest see

saadakse lisaks sellele kasumile, mis kapitalistid välja pigistavad «oma» maa töölistest) *on võimalik ära osta* töölisjuhte ja töölisaristokraatia ülakihti. Neid ostavadki ära «eesrindlike» maade kapitalistid — ostavad tuhandel viisil, otseselt ja kaudselt, avalikult ja varjatult.

See kodanlustunud tööliste ehk «töölisaristokraatia» kiht, kes oma eluviisilt, palga suuruselt ja kogu oma maailmavaatelt on täiesti väikekodanlik, on II Internatsionaali peamine tugi, meie päevil aga *kodanluse* peamine *sotsiaalne* (mitte sõjaline) *tugi*. Sest need on tõelised *kodanluse agendid töölis*liikumises, kapitalistide klassi tööliskupjad (labour lieutenants of the capitalist class), tõelised reformismi ja šovinismi levitajad. Proletariaadi kodusõjas kodanluse vastu asuvad nad paratamatult, ja mitte vähesel arvul, kodanluse poolele, «versailaste» poolele «kommunaaride» vastu.

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916). Teosed, 22 kd., lk. 181—182.

Tänapäeva kapitalism on vaenulik kogu inimkonna elulistele huvidele ja progressiivsetele püüdlustele. Kapitalism, kus toimub ühe inimese ekspluateerimine teise inimese poolt, kus valitseb šovinistlik ja rassistlik ideoloogia ja temale omane moraalne langus, kus vohavad spekulatsioon, korruptsioon ja kuritegevus, laostab ühiskonda, perekonda, inimest.

Kodanlik kord sündis ahvatlevate loosungitega — vabadus, võrdsus ja vendlus. Kuid neid loosungeid kasutas kodanlus ainult selleks, et välja tõrjuda feodaalne ülemkiht ja tulla võimule. Võrdsuse asemel tekkis uus sügav sotsiaalse ja majandusliku ebavõrdsuse kuristik. Mitte vendlus, vaid äge klassivõitlus valitseb kodanlikus ühiskonnas.

Monopolistlik kapital paljastab üha selgemini oma reaktsioonilist, demokraatiavastast olemust. Ta ei salli isegi endisi kodanlik-demokraatlikke vabadusi, ehkki ta neid silmakirjalikult proklameerib. Ajaloo arengu antud etapil on kodanlusel üha raskem propageerida võrdsuse ja vabaduse loosungeid, nagu ta seda varem tegi. Rahvusvahelise töölisliikumise tõus vähendab finantskapitali manööverdamisvõimalusi. Finantskapital ei saa endiste loosungitega ega ka töölisbürokraatia äraostmisega summutada rahvahulkade revolutsioonilisi meeleolusid ja peatada järjekindlalt kasvavat imperialismivastast revolutsioonilist liikumist.

Monopolistlik kapital, olles täielikult enda kätte haaranud põhilised materiaalsed vahendid, ei jaga kellegagi poliitilist võimu. Ta on kehtestanud oma diktatuuri — vähemuse diktatuuri enamuse üle, kapitalistlike monopolide diktatuuri ühiskonna üle. Imperialismi ideoloogid maskeerivad monopolistliku kapitali diktatuuri vabaduse ja demokraatia võltside loosungitega; nad kuulutavad imperialistlikud riigid «vaba maailma» maadeks, nimetavad valit-

sevaid kodanlikke ringkondi igasuguse diktatuuri vaenlasteks. Tegelikult aga tähendab vabadus imperialistlikus maailmas ainult tööliskiassi, töörahva ekspluateerimise vabadust mitte ainult omal maal, vaid ka kõigis teistes maades, kes satuvad monopolide raudse kanna alla.

Kodanlus reklaamib laialdaselt oma valimissüsteemi, mis olevat demokraatliku iseloomuga. Eriti kiidab ta mitme partei olemasolu ja paljude kandidaatide esitamise võimalusi. Tegelikult aga võtavad monopolistid rahvahulkadelt võimaluse väljendada oma tahet ja valida oma huvide tõelisi kaitsjaid. Käsutades selliseid võimsaid vahendeid, nagu kapital, ajakirjandus, raadio, kino, televisioon, kasutades oma käsilasi ametiühinguis ja teistes massiorganisatsioonides, viivad monopolistid rahvahulki eksiteele, sunnivad valijaile peale oma kandidaate. Mitmesugused kodanlikud parteid kujutavad endast tavaliselt vaid mitmesuguseid valitseva kodanluse fraktsioone.

Kodanluse diktatuur avaldub ka valijate tahte jõhkras jalge alla tallamises. Kui kodanlus näeb, et töörahvas konstitutsiooniga antud õigusi kasutades võib valida seadusandlikesse organeisse palju oma huvide kaitsjaid, rikub ta jultunult valimissüsteemi, piirab omavoliliselt töörahva esindajate arvu parlamendis.

Finantsoligarhia asub fašistliku režiimi sisseseadmisele, ta loodab sõjaväele, politseile ja sandarmeeriale kui viimsele vahendile rahva viha eest pääsemiseks, eriti kui töötavad hulgad püüavad kasutada isegi kärbitud demokraatlikke õigusi, kaitsta oma huve ja teha lõpp monopolide kõikvõimsusele. Ehkki metsik Saksa ja Itaalia fašism varisesid kokku, püsib fašistlik režiim veel ühtedes maades ja ärkab reas teistes maades ellu uuel kujul.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 30—32.

Paljudest tööstusharudest ühe või paljudest maadest ühe jne. kapitalistid saavad monopoolselt kõrgeid kasumeid, annab neile majandusliku võimaluse ära osta üksikuid tööliskihte, ajutiselt aga isegi üsna märkimisväärset vähemikku, tõmmates neid antud tööstusharu või antud rahvuse kodanluse poole kõigi teiste vastu. Ja suurenenud antagonism imperialistlike rahvuste vahel maailma jaotamise pärast tugevdab seda püüdu. Nõnda tekib seos imperialismi ja oportunismi vahel, mis ilmnes kõige varem ja kõige selgemini Inglismaal seetõttu, et siin mõned arenemise imperialistlikud jooned tulid nähtavale hulga varem kui teistes maades.

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 278—279.

Põhjused: 1) kogu maailma ekspluateerimine antud maa poolt; 2) tema monopoliseisund maailmaturul; 3) tema koloniaalmonopol. Tagajärjed: 1) inglise proletariaadi ühe osa kodanlustumine; 2) osa

proletariaati laseb ennast juhtida inimestel, kelle kodanlus on ära ostnud või kes vähemasti temalt tasu saavad. XX sajandi alguse imperialism viis lõpule maailma jaotamise käputäie riikide vahel, kelledest igaüks ekspluateerib nüüd (lisakasumi saamise mõttes) pisut väiksemat osa «kogu maailmast» kui Inglismaa 1858. aastal; igaüks omab monopoliseisundit maailmaturul tänu trustidele, kartellidele, finantskapitalile, võlausaldaja ja võlglase vahekorrale; igaüks omab teatud määrani koloniaalmonopoli (nägime, et maailma *kõigi* asumaade 75 miljonist ruutkilomeetrist 65 miljonit, s. o. 86%, on kontsentreeritud kuue riigi kätte, 61 miljonit, s. o. 81%, kolme riigi kätte).

Praeguse olukorra erinevus seisab sellistes majanduslikes ja poliitilistes tingimustes, mis pidid tugevdama oportunismi lepitamatust töölisliikumise üld- ja põhihuvidega: imperialism on eost välja kasvanud valitsevaks süsteemiks; kapitalistlikud monopolid on vallutanud esikoha rahvamajanduses ja poliitikas; maailma jaotamine on viidud lõpule; teiselt poolt aga näeme Inglismaa jagamatu monopoli asemel võitlust monopolist osasaamise eest väikese arvu imperialistlike riikide vahel. See võitlus iseloomustab kogu XX sajandi algust. Oportunism ei saa nüüd täielikuks võitjaks tulla ühegi maa töölisliikumises pikaks aastakümnete reaks, nagu oportunism võitis Inglismaal XIX sajandi teisel poolel, aga reas maades on ta lõplikult küpsenud, üliküpsenud ja roiskunud, sulades kui sotsiaalšovinism täielikult kokku kodanliku poliitikaga.

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916). Teosed., 22. kd., lk. 263—264.

Enne sõda arvestati, et kolm kõige rikkamat maad, Inglismaa, Prantsusmaa ja Saksamaa, saavad ainuüksi kapitali väljaveost, teisi tulusid arvestamata, aastas 8—10 miljardit franki tulu.

On arusaadav, et sellest kenast summast võib kas või pool miljardit visata almuseks töölisjuhtidele, töölisaristokraatiale, iga liiki äraostmiseks. Ja terve see lugu seisab just äraostmises. Seda tehakse tuhandel erisugusel viisil: tõstetakse kultuuri kõige suuremates keskustes, luuakse haridusasutusi, luuakse tuhandeid kohakesi kooperatiivide juhtidele, treidunioonide juhtidele ja esindajatele parlamendis. Kuid seda tehakse kõikjal, kus on olemas kaasaegsed tsiviliseeritud kapitalistlikud suhted. Ja need miljardid lisakasumit on majanduslik alus, millel püsib oportunism töölisliikumises. Ameerikas, Inglismaal, Prantsusmaal me näeme oportunistlike juhtide, töölisklassi ladviku, töölisaristokraatia võrratult suuremat visadust; nad osutavad kommunistlikule liikumisele tugevamat vastupanu. Ja sellepärast me peame olema valmis selleks, et Euroopa ja Ameerika töölisparteide vabanemine sellest haigusest toimub raskemini kui meil.

V. I. Lenin, Kommunistliku Internatsionaali II Kongress. Teosed, 31. kd., lk. 201.

Kapitalistliku süsteemi langus, mis algas XIX sajandi lõpul, on väga tähtis nähtus. Põrutav fakt — pikka aega maailma üle valitsenud kapitalistliku korra suurenev roiskumine — väljendub sügavates muutustes kõigil meie elu aladel: majanduses, poliitikas, teaduses, religioonis, kultuuris, kunstis, ühiskondlikes suhetes. Rahvusvahelise kapitalismi järjest kiirenev langus ja selle kõrval suur ülemaailmse sotsialismi kasvu protsess — niisugune on meie ajastu sündmuste käigu kõikemäärav suund... Ligikaudu nelja sajandi kestel, mil kapitalism on eksisteerinud, tähistasid tema teed vägivaldsed revolutsioonid reas maades; ta pidas sageli sõda, ujutades paljud maad vereojadega üle; kogu maakeral röövis ta julmalt põliselanikke ja orjastas nad; igal pool vabrikutes ja tehastes valitses kõige barbaarsem ekspluateerimine, mida maailm kunagi on tundnud.

Уильям З. Фостер — почетный председатель Коммунистической партии США. — «Закат мирового капитализма», M., 1959, lk. 5—6.

IMPERIALISM ON SUREV KAPITALISM

Kapitalistliku imperialismi ajajärk on küpse ja üliküpse kapitalismi, oma hukkumise äärel seisva kapitalismi, niivõrd küpse kapitalismi ajajärk, et ta peab loovutama koha sotsialismile.

V. I. Lenin, «Oportunism ja II Internatsionaali krahh» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 97.

Imperialism on finantskapitali ja monopolide ajastu, mis toovad kõikjale püüdu ülevõimule, mitte aga vabadusele. Reaktsioon kogu rindel igasuguse poliitilise korra tingimustes, vastuolude äärmine teravnemine ka sel alal — see on nende tendentside tagajärg. Eriti teravneb ka rahvuslik rõhumine ja tung anneksioonidele, s. o. rahvusliku sõltumatuse rikkumisele (sest anneksioon pole midagi muud kui rahvuste enesemääramise rikkumine).

Sealsamas, lk. 274—275.

Kartellid ja trustid, ühendades tootmist, suurendasid ühtlasi kõigi silme all tootmise anarhiat, proletariaadi ainelist kindlustamatust ja kapitali survet, teravdades seega ennenägematul määral klassivastuolusid. Et kapitalism liigub krahhi poole — nii üksikute poliitiliste ja majanduslike kriiside mõttes kui ka kogu kapitalistliku korra täieliku kokkuvarisemise mõttes, — seda on eriti kujukalt ja eriti suures ulatuses näidanud just kõige uuemad hiigeltrustid.

V. I. Lenin, «Marksism ja revisionism» (1908), Teosed, 15. kd., lk. 21.

Imperialism on roiskuv ja surev kapitalism, sotsialistliku revolutsiooni eelõhtu. *Kapitalistlik maailmasüsteem tervikuna on küps proletariaadi sotsiaalseks revolutsiooniks.*

Maailma kapitalismi erakordselt kõrge arenemisaste üldse; vaba konkurentsi asendumine riiklik-monopolistliku kapitalismiga; pankade ja samuti kapitalistide liitude poolt aparaadi ettevalmistamine tootmisprotsessi ja saaduste jaotamise ühiskondlikuks reguleerimiseks; kapitalistlike monopolide kasvuga seoses olev elukalliduse tõus ja sündikaatide suurenev surve töölisklassile, töölisklassi orjastamine imperialistliku riigi poolt, hiiglasuurte raskuste tekkimine proletariaadi majanduslikus ja poliitilises võitluses; imperialistliku sõjaga tekitatavad koledused, viletsus ja laostumine — kõik see on teinud paratamatuks kapitalismi krahhi ja kõrgemale ühiskondliku majanduse tüübile ülemineku.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 10.

PROLETAARSE REVOLUTSIOONI LENINLIK TEOORIA

Kapitali kontsentreerumise ja tsentraliseerumise protsess, hävitades vaba konkurentsi, viis XX sajandi algul kapitalistide võimsate monopolistlike liitude — sündikaatide, kartellide, trustide — loomisele, mis omandasid otsustava tähtsuse kogu majanduselus, pangakapitali ühtesulamisele tohutult kontsentreerunud tööstuskapitaliga ja kapitali intensiivsele väljaveole võõrastesse maadesse. Trustid, hõlmates terveid kapitalistlike riikide rühmi, hakkasid majanduslikult jaotama maailma, mis kõige rikkamate riikide vahel territoriaalselt oli juba jaotatud. Kapitalism jõudis oma viimsesse staadiumi — monopolistliku kapitalismi, imperialismi staadiumi.

Kapitalismi kogu maakeral enam-vähem sujuva levimise periood asendus hüppekujulise, katastroofilise arenemisega, mille tagajärjeks oli kõigi kapitalismi vastuolude — majanduslike, poliitiliste ja klassivastuolude ning rahvuslike vastuolude — ennenägematu kasv ja teravnemine. Enneolematult teravaks muutus imperialistlike riikide võitlus müügiturgude, kapitali rakendamise sfääride, tooraine ja tööjõu pärast, maailma valitsemise pärast. Imperialismi jagamatu valitsemise ajastul olid selle võitluse paratamatuks tagajärjeks laastavad sõjad.

Sealsamas, lk. 9—10.

Oli suhteliselt «rahuliku» kapitalismi ajastu, millal ta saavutas Euroopa eesrindlikes maades täieliku võidu feodalismi üle ja võis areneda — *suhteliselt* — kõige rahulikumalt ja sujuvamalt, «rahulikult» laienedes tohutu suurtele veel hõivamata maa-aladele ja maadele, mis polnud veel lõplikult kistud kapitalismi keerisesse. Muidugi, ka sellel ajastul, mida võib ligikaudu märkida aastatega

1871—1914, kujundas «rahulik» kapitalism elutingimused, mis nii sõjalises kui ka üldklassilises mõttes olid õigest «rahust» väga ja väga kaugel. $^{9}/_{10}$-le eesrindlike maade elanikkonnast, sadadele miljonitele asumaade ja mahajäänud maade elanikest ei olnud see «rahu» ajastu, vaid rõhumine, piinamine, õudus, mis oli vististi seda hirmsam, et see näis olevat «lõputa õudus». See ajastu on jäädavalt möödas, tema asemele on tulnud ajastu, mis on suhteliselt hoopis tormakam, hüppelisem, katastroofilisem, rikkam konfliktidest, kus elanikkonna massile muutub tüüpiliseks mitte sedavõrd «lõputa õudus», kuivõrd «õudne lõpp».

Sealjuures on väga tähtis silmas pidada, et seda muudatust pole esile kutsunud miski muu kui kapitalismi ja üldse kaubatootmise kõige sügavamate ja põhilisemate tendentside otsene arenemine, laienemine ja edasikestmine. Kaubavahetuse suurenemine, suurtootmise kasv — need on põhilised tendentsid, mis esinevad sajandite kestel absoluutselt kogu maailmas. Ja teataval kaubavahetuse arenemise astmel, teataval suurtootmise kasvu astmel, nimelt sellel astmel, mis saavutati ligikaudu XIX ja XX sajandi vahetusel, tekitas kaubavahetus niisuguse majanduslike suhete internatsionaliseerimise ja kapitali internatsionaliseerimise, suurtootmine muutus niivõrd suureks, et vaba konkurentsi hakkas asendama monopol. Tüüpilisteks muutusid omal maal ja *maadevahelistes suhetes* mitte enam «vabalt» konkureerivad ettevõtted, vaid ettevõtjate monopolistlikud liidud, trustid. Tüüpiliseks maailma «valitsejaks» sai juba finantskapital, mis on eriti liikuv ja painduv, eriti läbi põimunud nii omal maal kui ka internatsionaalselt, — eriti impersonaalne ja otsesest tootmisest eraldunud, eriti kergesti kontsentreeruv ja juba eriti ulatuslikult kontsentreeritud, nii et sõna otseses mõttes mõnisada miljardäri ja miljonäri hoiavad enda käes kogu maailma saatust.

V. I. Lenin, Eessõna N. Buhharini brošüürile «Maailmamajandus ja imperialism» (1915), Teosed, 22. kd., lk. 91—92.

... Kapitalismi ajal *ei ole* mõeldav muu alus mõjusfääride, huvide, asumaade jne. jaotamiseks kui jaotamisest osavõtjate *jõud*, üldmajanduslik, rahanduslik, sõjaline jne. jõud. Aga jaotamisest osavõtjate jõuvahekorrad muutuvad ebaühtlaselt, sest üksikute ettevõtete, trustide, tööstusharude, maade *ühtlast* arenemist kapitalismi ajal olla ei saa. Pool sajandit tagasi oli Saksamaa hale null, kui võrrelda tema kapitalistlikku jõudu tolleaegse Inglismaa jõuga; samuti Jaapan Venemaaga võrreldes. Ons «mõeldav» oletus, et aasta paarikümne pärast imperialistlike riikide jõuvahekorrad jäävad *muutumatuks*? See on absoluutselt mõeldamatu.

Seepärast «interimperialistlikud» ehk «ultraimperialistlikud» liidud kapitalistlikus tegelikkuses, mitte aga inglise pappide või saksa «marksisti» Kautsky vulgaarses väikekodanlikus fantaasias, — sõlmitagu need liidud ükskõik missuguses vormis, kas ühe impe-

rialistliku koalitsioonina teise imperialistliku koalitsiooni vastu või *kõigi* imperialistlike riikide üldise liiduna, — on *paratamatult* ainult «hingetõmbeajad» sõdade vahel. Rahulikud liidud valmistavad ette sõdasid ja omakorda tekivad sõdadest, tingides teineteist, sünnitades rahuliku ja mitterahuliku võitluse vormide vaheldumise *ühel ja samal* maailmamajanduse ja maailmapoliitika imperialistlike sidemete ja vahekordade pinnal. Ülitark Kautsky aga, tööliste rahustamiseks ja nende lepitamiseks kodanluse poole üleläinud sotsiaalšovinistidega, *eraldab* ühtse ahela ühe lüli teisest, eraldab tänase rahuliku (ja ultraimperialistliku — isegi ultra-ultraimperialistliku) *kõigi* riikide liidu Hiina «rahustamiseks» (meenutage bokserite ülestõusu mahasurumist) homsest mitterahulikust konfliktist, mis valmistab ette ülehomseks jälle «rahulikku» üldist liitu, oletame, Türgi jaotamiseks, *j n e. j n e.*

V. I. Lenin, «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» (1916), Teosed, 22. kd., lk. 273—274.

Majandusliku ja poliitilise arenemise ebaühtlus on kapitalismi absoluutne seadus. Sellest järeldub, et on võimalik sotsialismi võit esialgu mõnedes maades või isegi ühel kapitalistlikul maal eraldi.

V. I. Lenin, «Euroopa Ühendriikide loosungist» (1915), Teosed, 21. kd., lk. 308.

Kapitalismi arenemine mitmesugustes maades toimub äärmiselt ebaühtlaselt. Kaubatootmise tingimustes ei saagi see olla teisiti. Sellest vääramatu järeldus: sotsialism ei saa võita üheaegselt *kõigis* maades. Ta võidab esialgu ühel või mitmel maal, teised aga jäävad mõnda aega kodanlikeks või eelkodanlikeks.

V. I. Lenin, «Proletaarse revolutsiooni sõjaprogramm» (1916), Teosed, 23. kd., lk. 67.

Imperialismi revolutsiooniline purustamine ei toimu kogu maailmas üheaegselt. Kapitalistlike maade majandusliku ja poliitilise arenemise ebaühtlus imperialismi tingimustes viib sellele, et eri maades toimuvad revolutsioonid eri aegadel. V. I. Lenin arendas uutes ajaloolistes tingimustes edasi sotsialistliku revolutsiooni teooriat, töötas välja õpetuse sotsialismi võidu võimalikkusest esialgu ühel kapitalistlikul maal eraldi.

Venemaa oli kõige nõrgem lüli imperialismi süsteemis ja kõigi selle vastuolude sõlmpunkt. Ühtlasi aga kujunesid Venemaal ka vajalikud tingimused sotsialismi võiduks. Venemaa töölisklass oli maailmas kõige revolutsioonilisem, kõige organiseeritum, tal oli suuri klassivõitluse kogemusi. Tema eesotsas seisis eesrindliku revolutsioonilise teooriaga relvastatud ja klassilahingutes karastatud marksistlik-leninlik partei.

Bolševike partei ühendas üheks revolutsiooniliseks vooluks töö-

lisklassi võitluse sotsialismi eest, üldrahvaliku rahuliikumise, talupoegade võitluse maa eest ja Venemaa rõhutud rahvaste rahvusliku vabadusvõitluse ning suunas need jõud kapitalismi kukutamisele.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 10—11.

Lenin õpetab, et majandusliku ja poliitilise arengu ebaühtsus on kapitalismi absoluutne seadus. Kapitalismi tingimustes on ühtlane majanduslik areng võimatu, kapitalismi paratamatuteks kaaslasteks on tootmise anarhia, kriisid, äge konkurentsivõitlus monopolide vahel, kapitalistlike riikide vahel. Kapitalismi tingimustes valitseb jõuprintsiip. Siit tuleneb püüd lahendada vastuolusid ähvarduste, diktaadi, sõdade vallapäästmise, võõraste territooriumide, tooraineallikate ja turgude vallutamise abil. Kui üksikud kapitalistlikud maad jõuavad ette, siis on selle hinnaks miljonite tööinimeste riisumine käputäie kapitalistlike monopolide poolt sõltuvate ja poolsõltuvate maade halastamatu ekspluateerimine. Imperialistlike riikide esiridadesse on jõudnud Ameerika Ühendriigid, nüüd kipub sinna intensiivselt ka Lääne-Saksamaa, tõrjudes eemale ja tõugates kõrvale Inglismaad, Prantsusmaad ja teisi kapitalistlikke maid. Niisugune on kapitalismi seadus — tugev lööb nõrka, kõiges valitseb paljas kaukahuvi.

N. S. Hruštšov, «Nelikümmend aastat Suurest Sotsialistlikust Oktoobrirevolutsioonist». Kõne NSV Liidu Ülemnõukogu juubeliistungjärgul 6. novembril 1957. Tallinn, 1957, lk. 48.

Lenini ajalooline teene seisab selles, et ta imperialismi analüüsides, toetudes tema poolt avastatud kapitalismi majandusliku ja poliitilise arenemise ebaühtluse seadusele, tegi suure teadusliku avastuse: formuleeris ja põhjendas geniaalset järeldust imperialismi ülemaailmse rinde ahela läbimurdmise võimalusest selle kõige nõrgemas lülis, järelduse sotsialismi võidu võimalusest esialgu vähestes või isegi ühel kapitalistlikul maal eraldi. See oli uus, terviklik sotsialistliku revolutsiooni teooria. See rikastas marksismi ja viis teda edasi, näitas üksikute maade proletaarlastele kätte revolutsioonilise perspektiivi, päästis valla initsiatiivi oma, rahvusliku kodanluse ründamiseks, kõvendas proletaarlaste usku proletaarse revolutsiooni võidusse.

«Viiskümmend aastat Nõukogude Liidu Kommunistlikku Parteid (1903—1953)», Tallinn, 1953, lk. 15—16.

Sotsialistlikud revolutsioonid, imperialismivastased rahvusliku vabastuse revolutsioonid, demokraatlikud rahvarevolutsioonid, laialdased talurahvaliikumised, rahvahulkade võitlus fašistlike ja teiste türanniarežiimide kukutamise eest, ülddemokraatlikud liiku-

mised rahvusliku rõhumise vastu — kõik see liitub ühtseks ülemaailmseks revolutsiooniliseks protsessiks, mis õõnestab ja purustab kapitalismi.

Iga maa proletaarne revolutsioon kui sotsialistliku maailmarevolutsiooni osa teostatakse antud maa töölisklassi, rahvahulkade poolt. Revolutsioon ei toimu tellimise järgi. Teda ei saa rahvale väljastpoolt peale sundida. Ta tekib kapitalismi sügavate sisemiste ja rahvusvaheliste vastuolude tagajärjel. Võidukas proletariaat ei saa teise maa rahvale peale sundida mitte mingisugust õnnelikukstegemist, õõnestamata sellega omaenda võitu . . .

Kommunistid ei ole kunagi olnud ega ole seisukohal, et revolutsiooni tee kulgeb tingimata läbi riikidevaheliste sõdade. Sotsialistlik revolutsioon ei ole tingimata seotud sõjaga. Ehkki mõlemad maailmasõjad, mille imperialistid valla päästsid, lõppesid sotsialistlike revolutsioonidega, on revolutsioonid siiski täiesti võimalikud ilma sõdadeta. Töölisklassi suuri eesmärke saab ellu viia ilma maailmasõjata. Praegu on selleks kujunenud soodsamad tingimused kui kunagi varem.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 36—37.

2. ÜLEMAAILMNE KAPITALISMI KRIIS

KAPITALISMI ÜLDKRIISI OLEMUS, TEMA ALGUS JA ARENEMINE

Nii ülemaailmse kapitalismi erakordselt kõrge arenemisaste üldse; nii vaba konkurentsi asendumine riiklik-monopolistliku kapitalismiga; nii pankade, samuti kapitalistide liitude poolt aparaadi ettevalmistamine saaduste tootmise ja jaotamise protsessi ühiskondlikuks reguleerimiseks; nii kapitalistlike monopolide kasvuga seoses olev elukalliduse tõus ja sündikaatide suurenev surve töölisklassile, töölisklassi orjastamine imperialistliku riigi poolt, hiiglasuurte raskuste tekkimine proletariaadi majanduslikus ja poliitilises võitluses; nii imperialistliku sõjaga tekitatavad koledused, häda ja viletsus, laostumine, — kõik see teeb praeguseks ajaks saavutatud kapitalismi arenemisastmest proletaarse, kommunistliku revolutsiooni ajastu.

See ajastu on alanud.

V. I. Lenin, VK(b)P programmi projekt (1919), Teosed, 29. kd., lk. 101.

Ülemaailmse arengu niisuguse tohutu kiirenemise peapõhjuseks on see, et sellesse arengusse on tõmmatud uued sajad ja sajad miljonid inimesed. Vana kodanlik ja imperialistlik Euroopa, kes oli harjunud ennast maakera nabaks pidama, läks mädanema ja lõhkes esimeses imperialistlikus tapatalgus nagu haisev paise. Vaata-

mata sellele, kuidas Spenglerid ja kõik need haritud filistrid, kes on suutelised Spenglerist vaimustuma (või siis vähemalt tema vastu huvi tundma), sel puhul ka hädaldaksid, tähendab see vana Euroopa langus vaid üht episoodi ülemaailmse kodanluse languse ajaloos, selle kodanluse languse ajaloos, kes on maakera rahvastiku enamiku imperialistlikust riisumisest ja rõhumisest lõhkemas.

See enamik on nüüd ärganud ja liikuma hakanud, ja seda liikumist ei suuda peatada ka kõige tugevamad ning «võimsamad» riigid. Mitte iialgi! Praegused esimese imperialistliku tapatalgu «võitjad» ei suuda võita isegi väikest, tähtsusetult väikest Iirimaad, ei suuda võita isegi seda segadust, mis on tekkinud nende endi vahel finants- ja valuutaküsimustes. India ja Hiina aga kihavad. See on üle 700 miljoni inimese. Ühes ümberkaudsete neile täiesti sarnaste Aasia maadega on see rohkem kui pool maakera elanikkonnast. Seal läheneb, läheneb tõkestamatult ja üha kiiremini 1905. aasta, selle olulise ja määratu suure erinevusega, et revolutsioon Venemaal 1905. a. võis veel toimuda (vähemalt alguses) isoleeritult, s. o. tõmbamata korraga revolutsiooni teisi maid. Indias ja Hiinas kasvav revolutsioon aga on juba lülitumas ja ongi lülitunud revolutsioonilisse võitlusse, revolutsioonilisse liikumisse, rahvusvahelisse revolutsiooni.

V. I. Lenin, «Pravda» kümnendaks aastapäevaks (1922), Teosed, 33. kd., lk. 314—315.

Imperialism on jõudnud loojangu ja hukkumise perioodi. Paratamatu lagunemisprotsess on haaranud kapitalismi tema alustest kuni latvadeni: tema majandusliku ja riikliku korra, poliitika ja ideoloogia. Imperialism on jäädavalt kaotanud võimu inimkonna enamiku üle. Inimkonna ajaloolise arengu peamise sisu, peamise suuna ja peamised iseärasused määrab ära sotsialistlik maailmasüsteem, määravad ära jõud, kes võitlevad imperialismi vastu ja ühiskonna sotsialistliku ümberkorraldamise eest.

Esimene maailmasõda ja Oktoobrirevolutsioon panid aluse kapitalismi üldkriisile. Teise maailmasõja ning reas Euroopa ja Aasia maades toimunud sotsialistlike revolutsioonide käigus algas kapitalismi üldkriisi teine etapp. Praegu on maailma kapitalism astunud selle kriisi uude, kolmandasse etappi. Selle uue etapi tähtsaim iseärasus on see, et ta ei alanud seoses maailmasõjaga.

Järjest uute maade väljalangemine kapitalismi süsteemist; imperialismi positsioonide nõrgenemine majanduslikus võistluses sotsialismiga: imperialismi koloniaalsüsteemi lagunemine; imperialismi vastuolude teravnemine riiklik-monopolistliku kapitalismi arenemise ja militarismi kasvu tagajärjel; kapitalistliku majanduse sisemise ebakindluse ja roiskumise tugevnemine, mis avaldub kapitalismi kasvavas võimetuses tootlikke jõude täielikult ära kasutada (tootmise madal kasvutempo, perioodilised kriisid, tootmisvõim-

suse pidev alakoormatus, krooniline tööpuudus); töö ja kapitali vahelise võitluse tugevnemine; kapitalistliku maailmamajanduse vastuolude järsk teravnemine; poliitilise reaktsiooni enneolematu tugevnemine kõigis suundades, kodanlike vabaduste likvideerimine ja fašistlike, türanniarežiimide kehtestamine reas maades; kodanliku poliitika ja ideoloogia sügav kriis — kõiges selles väljendub **kapitalismi üldkriis.**

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm. Tallinn, 1961, lk. 23—24.

KAPITALISMI ÜLDKRIISI UUS ETAPP JA SELLE ISEÄRASUS

Sotsialistlikud ja rahvusliku vabastuse revolutsioonid, sotsialistliku maailmasüsteemi kasv ja koloniaalsüsteemi lagunemine — need tegurid süvendavad otsustavalt kapitalismi üldkriisi, mille arenemises on viimastel aastatel saabunud uus, kolmas etapp. Kuid kapitalismi kriis teravneb mitte üksnes nende tegurite toimel. Maailma kapitalismi kriis — see on laialdane ja kõikehõlmav protsess, mis haarab kõiki kodanliku ühiskonna elualasid: majandust, sise- ja välispoliitikat, ideoloogilist pealisehitust.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile. Tallinn, 1961, lk. 13.

Sotsialismi võidukäik suures Euroopa ja Aasia maade rühmas, kus elab kolmandik inimkonnast, sotsialismi eest võitlevate jõudude võimas kasv kogu maailmas ning imperialismi positsioonide pidev nõrgenemine majanduslikus võistluses sotsialismiga; rahvusliku vabadusvõitluse uus ulatuslik tõus ja koloniaalsüsteemi kiirenev lagunemine; kogu maailmamajanduse kapitalistliku süsteemi ebastabiilsuse suurenemine; kapitalismi vastuolude teravnemine monopolistliku riigikapitalismi arenemise ja militarismi kasvu tagajärjel; vastuolude süvenemine monopolide ja kogu rahvuse huvide vahel; kodanliku demokraatia kitsendamine ning autokraatlikele ja fašistlikele valitsemismeetoditele ülemineku tendents; kodanliku poliitika ja ideoloogia sügav kriis — need on tõendid, mis näitavad, et *kapitalismi üldkriisi arenemises on saabunud uus etapp.* Selle etapi iseärasuseks on see, et ta on tekkinud mitte seoses maailmasõjaga, vaid olukorras, kus on käimas kahe süsteemi võistlus ja võitlus, kus jõudude vahekord muutub üha rohkem sotsialismi kasuks ja teravnevad järsult kõik imperialismi vastuolud, tingimustes, kus rahuarmastavate jõudude edukas võitlus rahuliku kooseksisteerimise teostamise ja tugevdamise eest pole lasknud imperialistidel agressiivsete aktidega rikkuda ülemaailmset rahu, kus laiad rahvahulgad järjest intensiivsemalt võitlevad demokraatia, rahvusliku vabanemise ja sotsialismi eest.

Imperialistliku rõhumise ja ekspluateerimise vastu ühinevad kõik revolutsioonilised jõud. Sotsialismi ja kommunismi ehitavad rahvad, töölisklassi revolutsiooniline liikumine kapitalistlikes maades, rõhutud rahvaste rahvuslik vabadusvõitlus, ülddemokraatlikud liikumised — kõik need tänapäeva suured jõud liituvad üheks ühiseks vooluks, mis uuristab ja õõnestab imperialistlikku maailmasüsteemi. Käesoleva ajastu tsentrumis seisab rahvusvaheline töölisklass ja tema tähtsaim saavutus — sotsialismi maailmasüsteem. Need tagavad võidu võitluses rahu, demokraatia, rahvusliku vabaduse, sotsialismi ja inimkonna progressi eest.

Moskvas 1960. aasta novembris toimunud kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamise avaldus.
Kaasaja teoreetilisi probleeme, Tallinn, 1961, lk. 38—39.

Meie aja peamine iseärasus seisab selles, et sotsialistlik maailmasüsteem on muutumas inimühiskonna arenemise otsustavaks teguriks.

Sealsamas, lk. 33.

Kogu sündmuste käik näitab kujukalt, et rahvusvahelises arengus on toimunud põhjalikud muutused sotsialismi positsioonide tugevnemise suunas. Meie ajastu peamiseks jooneks on sotsialismi väljakasvamine ühe maa raamidest ja sotsialismi muutumine ülemaailmseks süsteemiks, kusjuures kapitalism on osutunud võimetuks seda maailma-ajaloolist protsessi takistama.

NLKP XX kongressi resolutsioon Keskkomitee aruande põhjal, 1956. a. Parteitöötaja käsiraamat, Tallinn, 1958, lk. 8.

IMPERIALISMI KOLONIAALSÜSTEEMI KOKKUVARISEMINE

... Sotsialistlik revolutsioon ei kujune ainult ja peamiselt iga maa revolutsiooniliste proletaarlaste võitluseks oma kodanluse vastu, — ei, see kujuneb kõigi imperialismi poolt rõhutud asumaade ja riikide, kõigi sõltuvate maade võitluseks rahvusvahelise imperialismi vastu.

V. I. Lenin, Ettekanne Ida rahvaste Kommunistlike organisatsioonide II ülevenemaalisel kongressil 22. novembril 1919. a. Teosed, 30. kd., lk. 136.

... Tulevastes maailmarevolutsiooni otsustavates lahingutes pöördub maakera elanikkonna enamuse liikumine, mis on esialgu suunatud rahvuslikule vabanemisele, kapitalismi ja imperialismi vastu ning etendab võib-olla hoopis suuremat revolutsioonilist osa, kui meie ootame.

V. I. Lenin, Ettekanne VKP taktika kohta 5. juulil 1921. a. Kommunistliku Internatsionaali III Kongress. Teosed, 32. kd., lk. 456—457.

Sõjajärgse perioodi * maailmaajalooliseks sündmuseks on imperialismi koloniaalsüsteemi praegu toimuv lagunemine. Asumaade ja poolasumaade rahvaste rahvuslikku vabastusvõitlust on viimase kümne aasta jooksul krooninud suured võidud: koloniaalsest ja poolkoloniaalsest sõltuvusest on vabanenud üle ühe miljardi kahesaja miljoni inimese — peaaegu pool maakera elanikkonnast. Päevakorras seisab nüüd koloniaalsüsteemi täieliku likvideerimise küsimus. On saabunud suure Lenini poolt ette nähtud maailmaajaloo uus periood, kus idamaade rahvad võtavad aktiivselt osa kogu maailma saatuse määramisest, muutuvad rahvusvaheliste suhete uueks võimsaks teguriks.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XX kongressi resolutsioonid, 14.—25. veebruar 1956. a. Tallinn, 1956, lk. 6.

Kolonialismi täielik krahh on vältimatu. Koloniaalse orjuse süsteemi kokkuvarisemine rahvusliku vabadusliikumise survel on oma ajalooliselt tähtsuselt teine nähtus pärast sotsialismi maailmasüsteemi tekkimist.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon äratas idamaad, tõmbas koloniaalrahvad kaasa ülemaailmse revolutsioonilise liikumise üldisse voolu. NSV Liidu võit Teises maailmasõjas, rahvademokraatliku korra sisseseadmine reas Euroopa ja Aasia maades, sotsialistliku revolutsiooni võidukäik Hiinas, sotsialistliku maailmasüsteemi kujunemine on seda protsessi suuresti kiirendanud. Maailma sotsialismi jõud aitasid otsustavalt kaasa asumaade ja sõltuvate riikide rahvaste võitlusele imperialismi ikkest vabanemise eest. Sotsialistlik süsteem sai vabanenud rahvaste sõltumatu rahvusliku arengu kindlaks kaitsekilbiks. Suuresti toetab rahvuslikku vabadusliikumist rahvusvaheline töölisliikumine.

Moskvas 1960. aasta novembris toimunud kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamise avaldus.
Kaasaja teoreetilisi probleeme, Tallinn, 1961, lk. 55.

Maailm elab üle tormiliste rahvusliku vabastuse revolutsioonide ajastut. Kui imperialism surus maha enamiku rahvaste rahvuslikku sõltumatust ja vabadust ning neetis nad julma koloniaalorjuse ahelatesse, siis *sotsialismi tekkimine tähistab rõhutud rahvaste vabastuse ajastu saabumist.* Rahvusliku vabastuse revolutsioonide võimas laine pühib minema koloniaalsüsteemi ja õõnestab imperialismi alustugesid. Endiste asumaade ja poolasumaade asemel on tekkinud ja tekivad noored suveräänsed riigid. Nende rahvad on astunud oma arengu uude perioodi. Nad on tõusnud uue elu loojaiks rahvusvahelisest poliitikast, imperialismi purustamise revolutsiooniliseks jõuks.

* Peetakse silmas perioodi pärast Teist maailmasõda. — *Toim.*

Kuid võitlus ei ole veel lõppenud. Rahvad, kes heidavad endalt kolonialismi ahelad, on saavutanud erineva vabanemisastme. Paljud neist, olles loonud rahvusriigid, taotlevad majanduslikku iseseisvust ja poliitilise sõltumatuse kindlustamist. Imperialismi ja reaktsiooniliste imperialismisõbralike režiimide vastu tõusevad võitlusse nende maade rahvad, kes vormiliselt on iseseisvad, tegelikult aga on poliitiliselt ja majanduslikult sõltuvad välismaistest monopolidest. Kangelaslikku võitlust võõramaiste orjastajate vastu peavad rahvad, kes veel ei ole heitnud endalt koloniaalorjuse ahelaid.

Noored suveräänsed riigid ei kuulu ei imperialistlike riikide süsteemi ega ka sotsialistlike riikide süsteemi. Kuid rõhuv enamik neist ei ole veel end lahti rebinud kapitalistlikust maailmamajandusest, ehkki neile kuulub seal eriline koht. See on maailma osa, mida ikka veel ekspluateerivad kapitalistlikud monopolid. Seni kui need maad ei tee lõppu majanduslikule sõltuvusele imperialismist, etendavad nad «maailma küla» osa, jäävad poolkoloniaalse ekspluateerimise objektiks.

Sotsialismi maailmasüsteemi olemasolu ja imperialismi nõrgenemine avavad vabanenud maade rahvaste ees rahvusliku taassünni perspektiivi, põlise mahajäämuse ja viletsuse likvideerimise ning majandusliku iseseisvuse saavutamise perspektiivi.

Rahvuse huvid nõuavad kolonialismi jäänuste hävitamist, imperialismi võimu juurte väljakiskumist, välismaiste monopolide väljatõrjumist, rahvusliku tööstuse loomist, feodaalse elukorra ja feodalismi igandite likvideerimist, radikaalsete agraarsete ümberkujunduste läbiviimist kogu talurahva osavõtul ja tema huvides, iseseisva rahumeelse välispoliitika teostamist, ühiskonna elu demokratiseerimist, poliitilise sõltumatuse tugevdamist. Üldrahvuslike ülesannete lahendamisest on huvitatud kõik rahvuse patriootlikud ja progressiivsed jõud. See on pind, millel nad võivad ühineda.

Väliskapital taandub ainult patriootlike, demokraatlike jõudude laialdase ühenduse ees, kes teostavad imperialismivastast poliitikat. Feodaalsed alussambad võivad kokku variseda ainult ülddemokraatliku liikumise survel. Ainult sügavad agraarsed ümberkujundused ja laialdane talurahvaliikumine võivad minema pühkida tootlike jõudude arengut aheldavad keskaja jäänused, lahendada toitlusprobleemi, mis nii teravalt seisab Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika rahvaste ees. Poliitilist sõltumatust saab kindlustada ainult see rahvas, kes on kätte võitnud demokraatlikud õigused ja vabadused, kes aktiivselt võtab osa riigi valitsemisest.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 41—42.

Teise maailmasõja lõppemisest peale algas suurim tõus India rahvusliku liikumise ajaloos. Ta tõmbas oma orbiiti laiad rahva-

hulgad ja puudutas tõsiselt isegi relvastatud jõudusid. Inglise imperialiste ähvardas otseselt selline oht, mida nad varem ei olnud tundnud.

Väga tähtis oli see, et India rahvuslik liikumine arenes uues rahvusvahelises olukorras. Fašism oli puruks löödud. Imperialistid olid suuresti nõrgenenud, nende prestiižile anti Aasias toimunud sõjakäigus tugevaid hoope. NSV Liit tuli sõjast välja võimsamana, kui ta kunagi varem on olnud. Euroopas asusid veel mitu maad sotsialismi teele. Tugev revolutsioonilise liikumise laine tõusis Hiinas.

Kogu maailma ulatuses muutus jõudude vahekord kiiresti antiimperialismi ja demokraatia kasuks.

Niisuguses rahvusvahelises olukorras ja India rahva rahvusliku vabadusliikumise võimsa tõusu ees ei jäänud inglise imperialistidel midagi muud üle kui loobuda võimust. 15. augustil 1947 sai India vabaks maaks.

Аджой Гхож — генеральный секретарь Коммунистической партии Индии — «Октябрьская революция и национально-освободительное движение в Индии», M., 1957, lk. 21.

...Meie arvates on kasulik vääriliselt hinnata Ladina-Ameerikas toimuvate muutuste tähtsust. Need muutused näitavad, et revolutsiooni «vana mutt», kui rääkida Marxi sõnadega, on kohusetruult tööd teinud ka meie paljukannatanud kontinendi mullas...

Kuuba patriootide triumf, mis, nagu ütles Marti *, koletise nina ees kuulutas võitluse *uue etapi* saabumisest kontinendil. Esmakordselt paljude aastate jooksul, välja arvatud vahest Guatemaala tragöödia viimane vaatus, lehvib Ladina-Ameerikas valitsuse lossi kohal antiimperialismi lipp. Ja kuigi tõus ei ole igal pool kontinendil saavutanud ühesugust taset, kes võib kahelda selles, et sündmused Kuubal avaldavad Ladina-Ameerika maadele mõju kui tormihoog?

Родней Арисменди — первый секретарь Национального Комитета Коммунистической партии Уругвая — «К вопросу о роли национальной буржуазии в антиимпериалистической борьбе». «Проблемы мира и социализма» nr. 5, 1959, lk. 33.

Kui meie ajastu ei oleks kapitalismilt sotsialismile ülemineku ajastu, kui ei oleks olemas ülemaailmset sotsialistlikku leeri, kui sotsialistlike maade vahel puuduks ühtsus ja nende käsutuses ei oleks määratu suurt jõudu kõigil elualadel, kui töölisklassi rah-

---

* José Marti — väljapaistev Kuuba patrioot, XIX sajandi revolutsioonilise demokraat.

vusvaheline revolutsiooniline liikumine ei oleks ideoloogiliselt küpseks saanud ja kui tal puuduks see kõrge organiseeritus ja võitlusvaim, mille poolest ta tänapäev silma paistab, siis ei oleks revolutsioon väikesel Kuuba saarel võinud toimuda nii kiiresti ja kindlalt, vaatamata rahva kangelaslikkusele, meelekindlusele ja jõupingutustele.

Kuuba rahvas on suutnud säilitada oma hiljuti kättevõidetud suveräänsuse ja iseseisvuse, ta on võinud iseseisvalt määrata oma saatust ja arendada oma revolutsiooni mitte üksi tänu oma ühtsusele, ennastsalgavusele ja võitlusele, vaid ka tänu sellele vankumatule ja efektiivsele võitlussolidaarsusele, mida üles näitavad Ladina-Ameerika rahvad, Aasia ja Aafrika rahvad, Euroopa ja kogu maailma töörahvas ja eeskätt sotsialistlike maade töötajad, kes eesotsas Nõukogude Liidu rahvastega on andnud temale vennalikku ja omakasupüüdmatut abi.

Ameerika imperialistid ja nende agendid võtavad tarvitusele kõik vahendid, et meie revolutsiooni lämmatada. Ootamatult võtsid nad oma turul meilt ära traditsioonilise suhkrukvoodi, et kutsuda sellega esile majandusliku kaose meie maal, kelle majandus suurelt osalt oleneb suhkru ekspordist. Nad püüdsid meid näljaga lämmatada ja põlvili panna, halvates meie majanduse. Kõige jämedamalt keeldusid nad meile nafta müümisest. Nad lõpetasid meile tagavaraosade müügi, need aga olid hädavajalikud sellepärast, et masinad on meil peamiselt Ameerika päritoluga. Nad blokeerisid täielikult meie maa kaubanduse Ühendriikidega ja püüdsid ieha sedasama teiste maadega toimuva kaubanduse suhtes. Nad laimasid meid ja organiseerisid igasuguseid kallaletunge, sealhulgas palgasõdurite kallaletungi meie maale, mille meie rahvas aga Playa Gironi piirkonnas edukalt tagasi lõi. Määratu suur abi, mida Nõukogude Liit ja teised sotsialistlikud maad meile annavad, aitas meil selle agressiooniga toime tulla ...

Imperialismi kaitsjad, oportunistid ja revisionistid lootsid, et Euroopas ja Aasias võitnud sotsialism jääbki Ameerikas viirastuseks, et Ameerika jääb kontrrevolutsiooni, latifundismi, kapitalismi ja imperialismi kantsiks, nagu ta seda varemgi on olnud. Kuid Kuuba revolutsioon hajutas lõplikult need lootused. Sotsialism sammub mööda Ameerikat. Neokolonialism ja majandusliku poolkoloniaalse võimu süsteem, mis poliitilise sõltumatuse sildi all on Ladina-Ameerikale peale sunnitud, kärisevad kõigist õmblustest. Ühinenud Rahvaste Organisatsioonis ja Ameerika Riikide Organisatsioonis hääletamisel ei alistu Ladina-Ameerika delegaadid enam pimeda üksmeelega. Põhja-Ameerika diktaadile, nagu seda varem näha võis, ehkki Ameerika Riikide Organisatsioon on seni ikka veel jäänud Ameerika Ühendriikide Riigidepartemangu pärusvaraks. Ladina-Ameerika maad näevad juba selgesti suveräänsuse ja sõltumatuse saavutamise võimalust, ja pole kaugel aeg, kus nad oma teed käies hakkavad energiliselt välja astuma,

asudes ellu viima oma püüdlusi vabadusele, progressile ja heaolule, oma nõudmisi leiva, maa, töö ja rahu järele.

Блас Рока — член руководства Объединенных революционных организаций Кубы. Выступление на XXII съезде КПСС.
«Правда», 23 октября 1961 г.

Kangelasliku Kuuba revolutsiooni võit avas Ladina-Ameerikas demokraatlike ja rahvuslike, agraarsete ja imperialismivastaste revolutsioonide ajastu. Ladina-Ameerika rahvad peavad Kuuba revolutsiooni omaenda revolutsiooniks, nad kaitsesid, kaitsevad nüüd ja ka edaspidi teda kõigi vahenditega.

Argentiina suhtes võib väita, et Ameerika neokolonialism, mida serveeritakse nimetuse «Liit progressi nimel» all, leiab töötajate tohutu enamiku hulgas otsustavat vastupanu. Rahvas veendub, et rahvusvahelise valuutafondi kaudu võtavad Ameerika monopolid meie maa naftarikkused, elektrienergia, transpordi, maagitööstuse ja teised rahvusliku ökonoomika põhiharud enda kätte, likvideerivad rahvamajanduse riikliku sektori ja pidurdavad meie maa tööstuse arengut.

Teie partei programmi projektis öeldakse, et Ühendriikide monopolistlik kodanlus on võtnud maailmareaktsiooni sandarmi ja peamise kantsi osa enda peale. Eriti õige on see Ladina-Ameerika ja sealhulgas ka Argentiina suhtes. Needsamad ameerika imperialistid, kes äsja sundisid üht osa oma maa ülemkohtu liikmeid kinnitama koletud fašistlikud otsused, mis on suunatud meile kalli Ühendriikide vennaspartei ja kõigi sealsete demokraatia ja rahu eest võitlejate vastu, inspireerivad ka fašistliku seaduse projekti, mille Frondisi valitsus loodab Argentiina parlamendis läbi viia.

See seadus näeb peale kõige muu ette kolmeaastase vanglakaristuse ja kõigi kodanikuõiguste kaotuse vanglakaristusest kolm korda pikemaks ajaks «kõigile neile, kes ülistavad kommunismi või muud taolist režiimi ja kes otseselt või kaudselt teevad propagandat selleks, et ette valmistada, toetada või soodustada kommunismi kehtestamist nüüd või tulevikus».

Kuid vaatamata nendele repressioonidele, mida Argentiina valitsus sellele rahvus- ja rahvavastasele poliitikale vastuseisvate kommunistide ja teiste patriootlike jõudude suhtes rakendab, on streikide ja töörahva hulkade väljaastumiste laine hõlmanud kogu maa. Argentiina praeguse olukorra iseloomulikuks jooneks on töölisklassi võitlusvõime ja poliitilise teadlikkuse kasv. Viimasel ajal toimusid Argentiinas suured streigid, nende hulgas neli üldstreiki. Viimane nendest oli 6. oktoobril s. a. ja sellest võttis osa üle nelja miljoni töötaja.

Викторио Кодовилья — секретарь Центрального Комитета Коммунистической партии Аргентины, Выступление на XXII съезде КПСС.
«Правда», 25 октября 1961 г.

Üldrahvuslike ülesannete lahendamise põhitingimuseks on järjekindel võitlus imperialismi vastu. Imperialism püüab hoida endisi asumaid ja poolasumaid kapitalistliku majanduse süsteemis ja säilitada nende mittevõrdõiguslikku seisundit selles süsteemis. *Tänapäeva kolonialismi peamiseks kantsiks on Ameerika Ühendriikide imperialism.*

Imperialistid püüavad rahvaste koloniaalset ekspluateerimist säilitada uute meetoditega ja uutes vormides. Imperialistid kasutavad kõiki vahendeid (koloniaalsõjad, sõjalised blokid, vandenõud, terror, õõnestustöö, majanduslik surve, äraostmine) selleks, et hoida vabanenud maid oma võimu all, muuta nende poolt kättevõidetud sõltumatus formaalseks või võtta neilt maadelt sõltumatus. «Abi» sildi all püüavad nad nendes maades säilitada vanu ja hõivata uusi positsioone, laiendada oma sotsiaalset toetuspinda, meelitada enda poole üle rahvuslikku kodanlust, luua sõjalise despootia režiime, upitada võimule kuulekaid marionette. Kasutades rahvusliku ja suguharuvaenu mürgist relva, püüavad imperialistid tekitada lõhet rahvusliku vabadusliikumise ridadesse. Imperialismi liitlasteks on kohalike ekspluataatorlike klasside reaktsioonilised ringkonnad.

Seega jääb imperialism peamiseks vaenlaseks ja peamiseks takistuseks noorte suveräänsete riikide ja kõigi sõltuvate maade ees seisvate üldrahvuslike ülesannete lahendamise teel.

Rahvusliku vabastuse revolutsioon ei lõpe poliitilise sõltumatuse kättevõitmisega. See sõltumatus on ebakindel ja muutub fiktsiooniks, kui revolutsioon ei vii sügavate muudatusteni sotsiaalses ja majanduslikus elus, ei lahenda rahvusliku taassünni eluliselt tähtsaid ülesandeid.

Kõige järjekindlam võitleja selle revolutsiooni lõpuleviimise eest, rahvuslike huvide ja sotsiaalse progressi eest on töölisklass. Tööstuse arenemisega kasvavad tema read ja tema osatähtsus ühiskondlik-poliitilises elus. Töölisklassi ja talurahva liit on sügavate demokraatlike ümberkujunduste, majandusliku ja sotsiaalse progressi eest peetava eduka võitluse põhitingimus. See liit peab saama laialdase rahvusrinde tuumikuks. Töölisklassi ja talurahva liidu tugevusest sõltub oluliselt see, millisel määral võtab rahvuslik kodanlus osa imperialismi- ja feodalismivastasest võitlusest. Rahvusrindesse ühinevad töölisklass, talurahvas, rahvuslik kodanlus ja demokraatlik haritlaskond.

Ärganud rahvaste vabadusliikumine toimub paljudes maades natsionalismi lipu all. Marksistid-leninlased teevad vahet rõhutud rahvuste natsionalismi ja rõhujate rahvuste natsionalismi vahel. Rõhutud rahvuste natsionalismis on rõhumise vastu suunatud *ülddemokraatlik sisu*, ja kommunistid toetavad seda, peavad seda teatud etapil ajalooliselt õigustatuks. See sisu väljendub rõhutud rahvaste püüdes vabaneda imperialistlikust ikkest, saavutada rahvuslik sõltumatus ja rahvuslik taassünd. Samal ajal sisaldab rõhu-

tud rahvuse natsionalism ka teise külje, mis väljendab reaktsioonilise ekspluataatorliku ladviku ideoloogiat ja huvisid.

Rahvuslikul kodanlusel on kahepalgeline olemus. Asumaade, endiste asumaade ja sõltuvate riikide rahvuslik kodanlus, kes ei ole seotud imperialistlike ringkondadega, on tänapäeva tingimustes objektiivselt huvitatud imperialismi- ja feodalismivastase revolutsiooni põhiülesannete lahendamisest. Järelikult ei ole veel tühjaks ammutatud tema progressiivne osa, tema võime osa võtta eluliselt tähtsate üldrahvuslike ülesannete lahendamisest.

Kuid vastavalt sellele, kuidas kasvavad vastuolud töörahva ja varakate klasside vahel ning teravneb klassivõitlus riigis, ilmutab rahvuslik kodanlus üha suuremat kalduvust kokku leppida imperialismiga ja oma maa reaktsiooniga.

Vabanenud maade arenemise protsess võib olla keerukas, võib koosneda mitmest etapist. Mitmesuguste ajalooliste ja sotsiaal-majanduslike tingimuste tõttu toob vabanenud maade rahvahulkade revolutsiooniline looming palju omapära nende maade arenemise vormidesse ja temposse sotsiaalse progressi teel.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 42—44.

Praeguses ajaloolises olukorras on paljudes maades tekkimas soodsad rahvusvahelised ja sisemised tingimused sõltumatu demokraatliku rahvusriigi moodustamiseks, s. o. niisuguse riigi moodustamiseks, kes kaitseb järjekindlalt oma poliitilist ja majanduslikku iseseisvust, võitleb imperialismi ja selle sõjaliste blokkide vastu, tema territooriumil asuvate sõjaväebaaside vastu; võitleb kolonialismi uute vormide vastu ja imperialistliku kapitali sissetungimise vastu; lükkab tagasi diktaatorlikud ja despootlikud valitsemismeetodid; selles riigis on rahvale tagatud laialdased demokraatlikud õigused ja vabadused (sõna-, trüki-, koosolekute ja demonstratsioonide vabadus, poliitiliste parteide ja ühiskondlike organisatsioonide asutamise vabadus), võimalus taotleda agraarreformi läbiviimist ja teiste nõudmiste teostamist demokraatlike ja sotsiaalsete ümberkujunduste alal, osavõttu riigi poliitika määramisest. Demokraatlike rahvusriikide moodustamine ja tugevdamine tagab meile võimaluse kiiresti areneda sotsiaalse progressi teel, etendada aktiivset osa rahvaste võitluses rahu eest, imperialistliku leeri agressiivse poliitika vastu, koloniaalikke täieliku likvideerimise eest.

Moskvas 1960. aasta novembris toimunud kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamise avaldus.
Kaasaja teoreetilisi probleeme, Tallinn, 1961, lk. 58—59.

Asumaade rahvad võidavad endale kätte sõltumatuse nii relvastatud võitlusega kui ka mittesõjalisel teel, vastavalt iga maa konk-

reetsetele oludele. Kindla võidu saavutavad nad võimsa rahvusliku vabadusliikumise alusel. Koloniaalriigid ei kingi asumaade rahvastele vabadust ega lahku vabatahtlikult maadest, mida nad ekspluateerivad.

Tänapäeva kolonialismi peamiseks kantsiks on Ameerika Ühendriigid. Imperialistid eesotsas Ameerika Ühendriikidega teevad meeleheitlikke jõupingutusi, et uute meetoditega ja uutes vormides jätkata endiste asumaade rahvaste koloniaalset ekspluateerimist. Monopolid püüavad hoida enda käes majandusliku kontrolli hoobasid ja poliitilist mõju Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika maades. Nende jõupingutuste eesmärgiks on säilitada endisi positsioone vabanenud maade majanduses ja vallutada uusi positsioone majandusliku «abistamise» sildi all, tõmmata vabanenud maid sõjalistesse blokkidesse, luua neis sõjalise diktatuuri režiimi ja asutada sõjaväebaase. Imperialistid püüavad lämmatada, õõnestada vabanenud maade rahvuslikku suveräänsust, moonutada rahvuste enesemääramise mõtet, niinimetatud «vastastikuse sõltuvuse» lipu all peale sundida uusi koloniaalse ülevõimu vorme, upitada nendes maades võimule oma marionette, ära osta teatud osa kodanlusest; imperialistid kasutavad rahvusliku vaenu mürgitatud relva, et halvata noorte, alles nõrkade riikide jõudu. Selleks kasutatakse aktiivselt agressiivseid sõjalisi blokke ja kahepoolseid agressiivseid sõjalisi liitusid. Imperialistide käsilastena esinevad kõige reaktsioonilisemad ringkonnad kohalike ekspluataatorlike klasside hulgast.

Endalt koloniaalikke heitnud maade rahvusliku taassünni pakilisi ülesandeid on võimalik edukalt lahendada ainult otsustavas võitluses imperialismiga ja feodalismi riismetega, ühendades kõik rahvuse patriootlikud jõud ühtseks rahvuslikuks demokraatlikuks rindeks. Poliitilise iseseisvuse kindlustamine, agraaralaste ümberkujunduste läbiviimine talurahva huvides, feodalismi riismete ja igandite likvideerimine, imperialismi võimu majanduslike juurte väljakiskumine, välismaiste monopolide kitsendamine ja nende väljatõrjumine majandusest, rahvusliku tööstuse loomine ja arendamine, elanikkonna elatustaseme tõstmine, ühiskondliku elu demokratiseerimine, sõltumatu rahuarmastava välispoliitika teostamine, majanduslik ja kultuurialane koostöö sotsialistlike maadega ja teiste sõbralike riikidega — need üldrahvalikud demokraatlikud ülesanded moodustavad selle pinna, millel vabanenud maades võivad ühineda ja tegelikult ühinevadki rahvuse progressiivsed jõud.

Moskvas 1960. aasta novembris toimunud kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamise avaldus. Kaasaja teoreetilisi probleeme. Tallinn, 1961, lk. 56—57.

Rahvaste rahvusliku vabadusvõitluse tulemusena olid kolonisaatorid sunnitud tegema järeleandmisi. Sealjuures esinevad imperialistid, eriti inglise imperialistid, isegi pisut kelkivate deklaratsioonidega, et nemad, näete, tulid koloniaalrahvastele vastu ja andsid neile sõltumatuse. Kuid niisugused deklaratsioonid on määratud

politiika alal kogenematute inimeste jaoks. Tegelikult olid imperialistid sunnitud tegema ühtesid või teisi järeleandmisi sellepärast, et nad ei suutnud enam rahvaid sõnakuulmises hoida ja neid vanade kolonialistlike meetodite abil valitseda. Nad jõudsid arusaamisele, et parem on asja mitte kriisini viia ja mitte oodata, kuni neid relvastatud ülestõusu abil minema kihutatakse.

Tehes näo, nagu lahkuksid nad oma endistest asumaadest, püüavad imperialistid säilitada seal oma mõju, kuid maskeeritumalt, selleks et endistes asumaades ei juhiks rahvaid enam, ütleme, inglise kuberner, vaid et võimul oleksid kohalikud inimesed, kes on imperialistide poolt ära ostetud ja viivad ellu imperialistidele kasulikku poliitikat. Seega tuleksid kolonisaatorid nagu vastu rahvaste püüdlustele, kuid tegelikult jätkavad nad terve rea maade rahvaste koloniaalsõltuvuses hoidmist.

Kuid rahvad, kes on saanud sõltumatuse, tahavad tegelikult kindlustada oma võite. See viib neid kokkupõrkesse kolonisaatorite huvidega, toimub võitlus. Koloniaalikkest vabanenud rahvad tahavad luua niisuguseid valitsusi, kes tõesti väljendaksid oma rahva tahet ja püüdlusi. Kolonisaatoritele sellised valitsused ei meeldi, nad püüavad neid kukutada ja asemele seada selliseid valitsusi, kes oleksid neile kuulekad.

N. S. Hruštšov, Jutuajamine Egiptuse ajalehe «Al-Ahram» peatoimetaja Mohammed Hassanein Heikaliga 18. novembril 1957. «Rahva Hääl» nr. 279, 1957. a.

Meie ajal ei saa kolonisaatorid tegutseda nii, nagu nad tegutsesid endistel aegadel, kui maailma rahvaste saatust otsustati Euroopa pealinnades. Nad otsivad uusi teid ja vahendeid, et orjastada neid maid, kes said hiljuti sõltumatuse ega ole veel jõudnud kindlalt jalgu alla saada.

Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika rahvaste seisukohalt kujutavad endast erilist ohtu mitmesugused kollektiivse kolonialismi vormid. Ei saa jätta mainimata sääraseid kolonialismi avaldusi nagu seda on sõjalis-poliitilised blokid.

N. S. Hruštšov, Kõne Indoneesia parlamendis Djakartas 26. veebruaril 1960. «Rahva Hääl» nr. 49, 1960. a.

Imperialistid püüavad kõigi vahenditega pikendada oma võimu Aasia ja Aafrika maades. Muidugi, kolonisaatoritel on veel suuri jõudusid. Ida rahvaid ähvardavat ohtu ei tohi alahinnata. Kuid vääramatud ajaloolised faktid räägivad sellest, et kätte on jõudnud imperialismi ülevõimu loojang Idas.

Suur külgetõmbejõud, mis on Nõukogude Liidu eeskujul, kes on Idas loonud sotsialismi tuletornid — Kesk-Aasia õitsvad nõukogude vabariigid, samuti Hiina Rahvavabariigi ja teiste sotsialistlike maade eeskuju, innustab Ida rahvaid nende võitluses vabaduse ja sõltumatuse eest. Aasia ja Aafrika rahvastel on omakasupüüdma-

tuid sõpru Nõukogude Liidu ja kõigi sotsialistlike maade näol, kes järjekindlalt teostavad õiglast, kõigi rahuarmastavate rahvaste huvidele vastavat poliitikat.

N. S. Hruštšov, «Nelikümmend aastat Suurest Sotsialistlikust Oktoobrirevolutsioonist». Kõne NSV Liidu Ülemnõukogu juubelistungjärgul 6. novembril 1957. aastal. Tallinn, 1957, lk. 56—57.

Aidates kaasa nõrgaltarenenud maade majanduslikule arengule, osutab Nõukogude Liit neile peamiselt abi krediidi ja laenu näol, mida ta annab kõige soodsamatel tingimustel. Me ei saa sellest kasumit, sest me ei või ega taha teenida nende maade arvel, keda me abistame. Me juhindume siirast püüdest aidata endiste asumaade rahvastel võimalikult kiiremini saavutada tõeline majanduslik sõltumatus ning järsult tõsta oma elatustaset.

N. S. Hruštšov, Kõne India parlamendis 11. veebruaril 1960. «Rahva Hääl» nr. 36, 1960. a.

Nõukogude Liidu ja teiste sotsialistliku leeri maade olemasolu fakt, nende valmisolek abistada nõrgaltarenenud maid tööstuse arendamisel võrdõiguslikkuse ja vastastikuse kasusaamise tingimustel tõkestab tõsiselt koloniaalpoliitika teed. Imperialistid ei saa enam vaadelda nõrgaltarenenud maid ainuüksi maksimaalsete kasumite saamise võimaluse seisukohalt. Imperialistid on sunnitud oma vastastikustes suhetes nendega nõustuma järeleandmistega.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XX kongressile 14. veebruaril 1956. a. Tallinn, 1956, lk. 24.

Kapitalistliku korra likvideerimine suures maade rühmas, sotsialistliku maailmasüsteemi arenemine ja tugevnemine, koloniaalsüsteemi lagunemine ja vanade impeeriumide kokkuvarisemine, vabanenud maade majanduse koloniaalse struktuuri purustamise algus, majanduslike sidemete laienemine nende maade ja sotsialismimaailma vahel — kõik see süvendab *kapitalistliku maailmamajanduse kriisi.*

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 27.

Mis puutub tootmise kasvusse kapitalistlikes maades vaadeldaval perioodil *, siis ei saa öelda, nagu oleks see kasv toimunud tervel majanduslikul alusel. Seda kasvu seletab järgmiste põhiliste tegurite mõju.

Esiteks majanduse militariseerimine ja relvastumise võidujooks. Tõus ei toimunud kaugeltki kõigis tööstusharudes. Tarbeesemeid valmistav tööstus jääb järsult maha, mõnedes selle töös-

* 1945.—1955. a. — *Toim.*

tuse harudes aga on täielik seisak. Kasvavad ainult need tööstusharud, mis on üht või teist viisi seotud relvastuse tootmisega. Viie aasta jooksul — 1950. aastast kuni 1954. aastani — suurenesid riiklikud kulutused sõjalistele tellimustele Ameerika Ühendriikides neljakordseks, Inglismaal rohkem kui neljakordseks, Prantsusmaal kolmekordseks. On selge, et sõjalise toodangu väljalaske ebatavaliselt kiire tempo on avaldanud mõju nende maade tööstusliku tootmise üldisele tasemele.

Teiseks soodustas tootmise kasvu tähtsamate kapitalistlike riikide välise majandusliku ekspansiooni intensiivistumine. Niisugustele maadele, nagu Ameerika Ühendriigid ning osaliselt Inglismaa ja Prantsusmaa, kujunes maailma kapitalistlikul turul ajutiselt soodus olukord. Mitmeks aastaks langesid konkureerivate maade hulgast välja Saksamaa, Jaapan ja Itaalia. Sõjajärgne laostumine Lääne-Euroopa maades tekitas suure vajaduse toiduainete ja muude esmajärguliste tarbeesemete järele. Selle olukorra kasutasid maksimaalselt ära Ameerika Ühendriigid, lastes käiku «Marshalli plaani» ja muud hoovad.

Kolmandaks etendas suurt osa põhikapitali uuendamine. Kolmekümnendate aastate kriiside ja depressioonide tõttu ning seejärel sõja tagajärjel ei uuendatud Euroopa kapitalistlikes maades põhilisi tootmisseadmeid tegelikult 15—20 aasta jooksul. Sõja-aastail tugevasti kulunud ja purunenud põhikapitali moderniseerimist alustati siin õieti alles aastail 1951—1954. See võimaldas tunduvalt suurendada seadmete tootmist.

Lõpuks, neljandaks võisid kapitalismimaad tõsta oma tööstuslikku tootmist töölisklassi ekspluateerimise järsu intensiivistamise ja töötajate elutaseme alandamise arvel.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XX kongressile 14. veebruaril 1956. Tallinn. 1956, lk. 12—13.

Kriisiliste languste ja palavikuliste tõusude järjekindel vaheldumine annab tunnistust kapitalismi majanduse ebastabiilsusest. Ei relvastumise võidujooks ega muud abinõud ei suuda Ameerika Ühendriikide ja teiste kapitalistlike maade majandust päästa ületootmiskriisidest. Mida kapitalistlikud riigid ka ei teeks, kriiside põhjust likvideerida nad ei suuda. Kapitalism ei ole suuteline omaenese vastuolude surmavast haardest vabanema, need vastuolud kuhjuvad ja süvenevad, ähvardades kaasa tuua uusi majanduslikke vapustusi. Ilmne on kapitalismi üldkriisi edasine süvenemine, mis on muutunud intensiivsemaks sotsialismi maailmasüsteemi ja kapitalismi maailmasüsteemi jõuvahekorra põhjaliku muutumise tagajärjel, koloniaalsüsteemi lagunemise ja kapitalistlikes riikides valitsevate sotsiaalsete vastuolude teravnemise tagajärjel.

N. S. Hruštšov, NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965. Tallinn, 1959, lk. 65.

Kapitalismi üldkriisi teravnemine jätkub, kapitalistlikku maailma lõhestavad antagonistlikud vastuolud süvenevad. Uutes vormides areneb võitlus nii kapitalistlike maade vahel kui ka kapitalistlikes maades töö ja kapitali vahel. Kapitalismi üldkriis avaldub ka kroonilises tööpuuduses ja ettevõtete alakoormatuses, ületootmises ja kriisinähtustes, mis aeg-ajalt tekivad reas kapitalistlikes maades.

N. S. Hruštšov, «Nelikümmend aastat Suurest Sotsialistlikust Oktoobrirevolutsioonist». Kõne NSV Liidu Ülemnõukogu juubeliistungjärgul 6. novembril 1957. Tallinn, 1957, lk. 54.

Kapitalistliku süsteemi üldkriisi süvenemine jätkub. Kapitalismi sügavaim vastuolu — vastuolu tänapäeva tootlike jõudude ja kapitalistlike tootmissuhete vahel — muutub üha teravamaks; süvenevad vastuolud kapitalistlike riikide vahel, kes võitlevad müügiturgude ja mõjusfääride pärast; kasvavad ja süvenevad sotsiaalsed vastuolud. Töölisklassi ekspluateerimise intensiivistumise, elukalliduse suurenemise, sõjalisteks otstarveteks võetavate maksude järsu kasvu ja reas kapitalistlikes maades esineva kroonilise tööpuuduse tagajärjel alaneb töötajate elutase; tugevneb töölisklassi ja laiade töörahvahulkade võitlus oma eluliste õiguste ja huvide eest. Kapitalism läheb kõrvalekaldumatult vastu uutele majanduslikele ja sotsiaalsetele vapustustele.

NLKP XX kongress, kongressi resolutsioonid ja otsused, 1956. a. Parteitöötaja käsiraamat, Tallinn, 1958, lk. 8—9.

Imperialismihoonet on tema alusmüürist kuni tipuni haaranud terav ja sügav kriis. See muidugi ei tähenda, et imperialism elab üle täielikku seisakut, et tema tootlikud jõud on jõudnud ummikusse. Üksikutel perioodidel võib üksikutes kapitalistlikes maades majandus ajutiste tegurite mõjul kasvada kiiremini kui teistes kapitalistlikes maades. Kuid tervikuna võttes aheldavad kapitalistlikud tootmissuhted kaasaegsete tootlike jõudude arengut. Meie ajal on nende arenemise kriteeriumiks tootmise kasvutempo sotsialismimaades. Kui viimase kümne aasta jooksul ei ületanud kogu kapitalistliku majanduse iga-aastane keskmine kasvutempo 5 protsenti, siis sotsialistlikus maailmas moodustas see peaaegu 14 protsenti.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 14.

Kapitalistlikus maailmasüsteemis on käimas languse ja lagunemise sügav protsess. Imperialismi vastuolud on kiirendanud

monopolistliku kapitalismi ümberkasvamist monopolistlikuks riigikapitalismiks. Suurendades monopolide võimu rahvuse elu üle, ühendab monopolistlik riigikapitalism monopolide jõu riigi jõuga ühtseks mehhanismiks, et päästa kapitalistlikku korda ning maksimaalselt suurendada imperialistliku kodanluse kasumeid töölisklassi ekspluateerimise ja elanikkonna laiade kihtide paljaksriisumise teel.

Kuid pole olemas vahendeid, mille abil monopolistlik kodanlus saaks kapitalismi päästa. Käputäie monopolide huvid on lepitamatus vastuolus kogu rahvuse huvidega. Klassivastuolud ja rahvuslikud antagonismid, kapitalistliku ühiskonna sisemised ja välised vastuolud on järsult teravnenud. Katsed, mida tehakse kapitalismi pehastunud tugisammaste toetamiseks militarismi abil, tõmbavad nende vastuolude sõlme veelgi tihedamalt kokku.

Kunagi varem pole tootlike jõudude ja tootmissuhete konflikt kapitalistlikus maailmas olnud nii sügav. Kapitalism takistab üha enam tänapäeva teaduse ja tehnika saavutuste kasutamist sotsiaalse progressi huvides. Ta suunab inimgeeniuse avastused inimkonna enda vastu, teeb neist hirmsad hävitussõja vahendid.

Suureneb kapitalistliku majanduse ebastabiilsus. Vaatamata sellele, et mõnedes kapitalistlikes riikides leiab suuremal või vähemal määral aset tootmise teatud kasv, muutuvad kapitalismi vastuolud pidevalt teravamaks nii rahvuslikus kui ka rahvusvahelises ulatuses. Mitmeid kapitalistlikke maid, kes pole veel jõudnud likvideerida hiljutise majanduskriisi kõiki tagajärgi, ähvardavad juba uued majanduslikud vapustused. Süveneb järjest kapitalistliku tootmise anarhiline iseloom. Enneolematut ulatust on võtmas kapitali kontsentratsiooni protsess, kasvavad monopolide kasumid ja ülikasumid. Kasutades uusi vorme, eelkõige töö intensiivistamist, on monopolistlik kapital mõõtmatult suurendanud töölisklassi ekspluateerimist. Kapitalismi oludes toob automatiseerimine ja «ratsionaliseerimine» töötajatele uut viletsust. Üksnes visa võitlusega on töölisklassil üksikutes maades korda läinud saavutada mõnede oma pakiliste nõudmiste rahuldamist. Kuid paljudes kapitalismimaades on elutase ikka veel sõjaeelsest madalam. Hoolimata kodanluse lubadustest läks ainult üksikutes kapitalistlikes maades ja ainult ajutiselt korda kõigile tööd leida. Monopolide ülevõim tekitab aina suuremat kahju laiade talurahvahulkade ning väike- ja keskkodanluse ulatuslike kihtide huvidele. Kapitalistlikes riikides, sealjuures ka mõnedes arenenumates, on endiselt olemas ja isegi laienevad majanduslikus suhtes nõrgalt arenenud piirkonnad, kus rahvahulkade vaesus on eriti suur.

See kõik lükkab veel kord ümber kodanlike ideoloogide ja revisionistide valelikud väljamõeldised, nagu oleks tänapäeva kapitalism muutunud «rahvakapitalismiks» ning loonud niinimetatud «üldise heaolu riigi», mis olevat võimeline jagu saama toot-

mise anarhiast ja majanduskriisidest ning tagama heaolu kõigile töötajatele.

Moskvas 1960. aasta novembris toimunud kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamise avaldus.
Kaasaja teoreetilisi probleeme, Tallinn, 1961, lk. 34—35.

Riiklik-monopolistlik kapitalism süvendab ennekuulmatult militarismi. Imperialistlikud riigid peavad ka rahu ajal ülal hiiglasuuri relvastatud jõude. Sõjalised kulutused neelavad üha suurema osa riigieelarvetest. Imperialistlikud riigid muutuvad militaristlikeks, sõjalis-politseilikeks riikideks; militariseerimine tungib sisse kogu kodanliku ühiskonna ellu.

Rikastades monopolistliku kodanluse üksikuid rühmi, kurnab militarism rahvusi, laostab rahvaid, kes ägavad maksukoorma, kasvava inflatsiooni ja elukalliduse all. Ühe inimpõlve jooksul on imperialism inimkonna tõuganud kahe hävitava maailmasõja keerisesse. Esimeses sõjas tapsid imperialistid kümme miljonit ja tegid sandiks kakskümmend miljonit inimest. Teine maailmasõda nõudis ohvriks ligi viiskümmend miljonit inimelu. Nende sõdade käigus laastati terved riigid, purustati tuhanded linnad ja külad, hävitati paljude põlvkondade töö tulemused. Imperialistide poolt kavatsetav uus sõda ähvardab inimkonda enneolematute ohvrite ja purustustega. Juba selleks sõjaks ettevalmistumine toob miljonitele inimestele kannatusi ja viletsust.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 27.

Iga sammu uue tehnika rakendamise teel pöörab kapitalism inimese vastu. Üksikute maade rikkust toetab paljude teiste maade rahvaste viletsus. Isegi teaduse puhas valgus, kui rääkida Marxi sõnadega, ei saa kapitalismi ajal särada teisiti kui ainult harimatuse süngel taustal.

Väike käputäis miljardäre ja miljonäre käsutab ilma ühegi kontrollita kogu kapitalistliku maailma rikkust ning muudab tervete rahvuste elu vahetusrahaks. Ühe põlvkonna elu kestel on imperialistid valla päästnud kaks maailmasõda. Ligikaudu 80 miljonit tapetut ja invaliidi, rääkimata loendamatute aineliste väärtuste purustamisest — niisugune on hind, mille inimkond imperialismi poliitika eest pidi maksma. Mõnede uurijate arvestuste järgi moodustasid sõjakulud ja sõjaks ettevalmistamise kulud kogu maailmas XX sajandi esimesel poolel (1900.—1953. aastani) tõeliselt astronoomilise arvu — üle nelja triljoni dollari.

Vaatame nüüd, mida selle rahasummaga oleks võinud inimeste hüvanguks teha. Selle raha eest oleks võinud anda tasuta leiba meie planeedi kõigile inimestele poole sajandi kestel. Selle raha eest oleks võinud ehitada häid elamuid 500 miljonile perekonnale,

s. o. kahele kolmandikule maakera elanikkonnast. Käesoleval ajal sunnib imperialism inimkonda kulutama sõjalisteks vajadusteks iga aasta vähemalt 100 miljardit dollarit. Kui isegi 20 protsenti sellest summast kulutada iga aasta vähearenenud maade abistamiseks 25 aasta jooksul, siis võiks ehitada elektrijaamu koguvõimsusega 230 miljonit kilovatti, ehitada metallurgiatehaseid, mis toodaksid aastas 185 miljonit tonni terast, niisutada üle 100 miljoni hektari maid ja teha palju teisi suuri töid rahvaste elu parandamiseks. Kõik see näitab veel kord, et võitlus desarmeerimise eest on rahvastele suure aktuaalse tähtsusega.

Kui maailma arenemise peamised tulemused kokku võtta, siis võib öelda: ajalugu liigub nii, nagu seda ette nägid Marx ja Lenin. Sotsialismi jõud, kõik ülemaailmse progressi jõud kasvavad, järjest resoluutsemalt löövad rahvad imperialismist lahku. Imperialismi hukkumine ja sotsialismi võit on ülemaailmses ulatuses paratamatud.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 16.

Viimaste aastate jooksul on toimunud tõsised muutused kapitalistliku maailma jõudude vahekorras.

Esiteks on Ameerika Ühendriigid kaotanud oma absoluutse ülekaalu ülemaailmse kapitalistliku tootmise ja kaubanduse alal. Ameerika Ühendriikide osa kapitalistliku maailma tööstuslikus tootmises on langenud 56,6 protsendilt 1948. aastal 47 protsendile 1960. aastal, ekspordi alal — 23,4 protsendilt 18,1 protsendile, kullavaru alal — 74,5 protsendilt 43,9 protsendile. Selle tagajärjel on nüüd Ameerika Ühendriigid teiste kapitalistlike maade hulgas ligikaudu selsamal kohal, kus nad olid enne Teist maailmasõda.

Teiseks on märksa nõrgenenud Inglismaa ja Prantsusmaa positsioon: need riigid, just nagu Belgia ja Hollandki, jäävad igaveseks oma asumaadest ilma. Maailma tööstuslikus tootmises ei ole nad suutnud taastada oma sõjaeelseid positsioone.

Kolmandaks on kiiresti edasi liikunud lüüasaanud maad, eriti Lääne-Saksamaa ja Jaapan. Kokku tuleb nüüd Lääne-Saksamaa, Jaapani ja Itaalia kohta ligi 17 protsenti kapitalistliku maailma tööstustoodangust, s. o. rohkem kui 1937. aastal, Teise maailmasõja eel.

Tööstustoodangu mahu poolest on Lääne-Saksamaa Inglismaale järele jõudnud, väljaveo mahult aga on ta Ameerika Ühendriikide järel asunud teisele kohale. Sõjajärgsetel aastatel on Ameerika monopolid mahutanud Lääne-Saksamaa ja Jaapani majandusse määratu suuri kapitale. Nendel kahel maal ei tulnud rea aastate jooksul tegelikult kanda omaenda sõjaliste kulude koormat, sest Ameerika Ühendriigid andsid neile relvi Ameerika maksumaksjate arvel. Lääne-Saksamaa ja Jaapan mahutasid määratu suuri kapitale otsustava tähtsusega majandusharudesse püsivkapitali uuen-

damiseks, tootmise reorganiseerimiseks kaasaegsel alusel. Selle tulemusena esinevad nad juba praegu maailmaturul Inglismaa, Prantsusmaa ja isegi Ameerika Ühendriikide tõsiste konkurentidena.

On elustunud sõjaeelsed ja tekkinud uued vastuolud imperialistlike suurriikide vahel. Järjest rohkem lööb lõkkele inglise ja lääne-saksa imperialistide omavaheline võitlus valitseva seisundi saavutamiseks Lääne-Euroopas. Prantsuse imperialism püüab inglise imperialismi vastu võideldes tugineda oma eilsele vaenlasele — Lääne-Saksamaa monopolidele. Kuid see loomuvastane liit pöördub otsekui kasulootustele rajatud abielu järjest rohkem Prantsusmaa enda vastu. Suured vastuolud lahutavad Ameerika Ühendriike Inglismaast ja teistest imperialistlikest riikidest. Need vastuolud annavad end tunda nii NATO-s kui ka teistes agressiivsetes blokkides.

Kartes oma tuleviku pärast, püüavad imperialistid ühendada oma jõudusid, kõvendada sõjalis-poliitilisi ja kaubanduslikke blokke, tolli- ning muid liite. Reaktsioon loodab väljapääsu leida sotsialismimaade vastu suunatud agressiooni abil. Sõjaeelsel ajal pani ta erilisi lootusi hitlerlikule Saksamaale. Tänapäeval esinevad põhilise agressiivse tuumiku osas Ameerika Ühendriigid, kes on saanud ülemaailmse reaktsiooni keskuseks. Ameerika imperialistid astuvad välja liidus Lääne-Saksamaa militaristide ja revanšistidega, ähvardades rahu ja rahvaste julgeolekut.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 17—18.

Tänapäeva maailma põhivastuolu — vastuolu sotsialismi ja imperialismi vahel — ei kõrvalda sügavaid vastuolusid, mis lõhestavad kapitalistlikku maailma. Ameerika Ühendriikide egiidi all loodud agressiivsed sõjalised blokid satuvad ühtelugu kriisiseisundisse. Rahvusvahelised riiklik-monopolistlikud organisatsioonid, mis tekivad «ühinemise», turuprobleemi teravuse vähendamise loosungi all, kujutavad endast tegelikult kapitalistliku maailmaturu ümberjaotamise uusi vorme ja muutuvad teravate lahkhelide ning konfliktide kolleteks.

Süvenevad vastuolud peamiste imperialistlike suurriikide vahel. Teises maailmasõjas lüüasaanud imperialistlike riikide majanduse taastamine toob kaasa imperialistliku konkurentsi ja konfliktide vanade sõlmede taassünni ning uute tekkimise. Eriti teravnevad Inglise-Ameerika, Ameerika-Prantsuse, Prantsuse-Lääne-Saksa, Ameerika-Lääne-Saksa, Inglise-Lääne-Saksa ja Jaapani-Ameerika jt. vastuolud. Paratamatult tekivad ja süvenevad imperialismileeris uued vastuolud.

Ameerika monopolid ning nende inglise ja prantsuse liitlased aitavad avalikult kaasa Lääne-Saksamaa imperialismile, kes küüniliselt propageerib oma revanšistlikke, anastuslikke eesmärke, val-

mistab ette sõda sotsialistlike riikide ja teiste Euroopa maade vastu. Euroopa tsentrumis taastatakse ohtlikku agressioonikollet, mis ähvardab rahu ja kõigi rahvaste julgeolekut. Kaug-Idas taastavad Ameerika monopolid nendest ilmselt sõltuvat Jaapani militarismi — teist ohtlikku sõjakollet, mis ohustab Aasia rahvaid, esmajoones sotsialistlikke riike.

Imperialistlike suurriikide väikese rühma huvid ei sobi kokku ülejäänud riikide huvidega, kõigi rahvaste huvidega. Sügav antagonism lahutab imperialistlikke riike ja maid, kes on kätte võitnud rahvusliku sõltumatuse või võitlevad oma vabanemise eest.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm. Tallinn, 1961, lk. 29—30.

Monopolid laostavad ka linna väikeomanikke. Käsitööndusliк tootmine hävineb. Väikesed tööstus- ja kaubandusettevõtted sõltuvad täielikult monopolidest.

Elu on täielikult kinnitanud marksistlikku seisukohta proletariseerumise süvenemisest kapitalistlikus ühiskonnas. Eksproprieeritud rahvahulkadel ei ole muud omanduse valdamise perspektiivi kui revolutsiooniline tootmisvahendite ühiskondliku omanduse kehtestamine, s. o. nende muutmine kogu rahva ühisvaraks.

Kapitalismi arenemise ebaühtlus muudab jõudude vahekorda riikide vahel, teravdab nendevahelisi vastuolusid. Imperialismi majanduslik, seejärel aga ka poliitiline ja sõjaline keskus on Euroopast ümber paigutunud Ameerika Ühendriikidesse. Ameerika monopolistlik kapital, mida paisutasid sõjalised kasumid ja võidurelvastumine, on vallutanud tähtsamad tooraineallikad, müügiturud ja kapitali rakendamise sfäärid, rajanud omapärase koloniaalimpeeriumi ja muutunud kõige suuremaks *ülemaailmseks ekspluataatoriks*. Varjates end vabaduse ja demokraatia võltsi lipuga, täidab Ameerika imperialism tegelikult *ülemaailmse sandarmi* osa, toetades reaktsioonilisi diktaatorlikke režiime, pehkinud monarhiaid, astudes välja demokraatlike ja revolutsiooniliste ümberkujunduste vastu, rakendades agressiooni oma sõltumatuse eest võitlevate rahvaste vastu.

Ameerika Ühendriikide monopolistlik kodanlus on rahvusvahelise reaktsiooni peamine kants. Ta on võtnud endale kapitalismi «päästja» osa. Ameerika Ühendriikide finantsmagnaadid klopsivad kokku imperialistide «püha liitu», loovad agressiivseid sõjalisi blokke. Ameerika väed ja sõjalised baasid dislotseeruvad kapitalistliku maailma kõige tähtsamates punktides.

Kuid elu näitab, et Ameerika Ühendriikide imperialismi taotlused maailma valitseda ei anna tulemusi. Imperialism ei suutnud tõkestada teed sotsialistlikele ja rahvusliku vabastuse revolutsioonidele. Purunesid Ameerika imperialismi lootused aatomirelva monopolile. Ameerika Ühendriigid ei suutnud säilitada nende poolt saavutatud osatähtsust kapitalistliku maailma majanduses, ehkki

nad seniajani on kapitalistliku maailma peamiseks majanduslikuks, rahanduslikuks ja sõjaliseks jõuks. Ameerika Ühendriigid kui kõige tugevam kapitalistlik suurriik on ületanud oma lagipunkti ja jõudnud loojangu perioodi. Oma kunagise võimsuse on kaotanud sellised imperialistlikud riigid, nagu Suurbritannia, Prantsusmaa, Saksamaa ja Jaapan.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 28—29.

Kapitalismi arenemise ebaühtlus muudab kogu aeg imperialistlike riikide jõudude vahekorda. Mida rohkem aheneb imperialismi valitsemise sfäär, seda tugevamini tulevad ilmsiks vastuolud imperialistlike riikide vahel. Enneolematult teravaks on muutunud turu probleem. Uued riikidevahelised organisatsioonid, mis tekivad «integratsiooni» loosungi all, suurendavad tegelikult vastuolusid ja võitlust imperialistlike riikide vahel, on uuteks vormideks, mida kasutatakse kapitalistliku maailmaturu jagamiseks kapitalistide suurimate liitude vahel, tugevamate imperialistlike riikide tungimiseks oma nõrkade partnerite majandusse.

Kapitalismi roiskumine ilmneb kõige intensiivsemalt tänapäeva imperialismi kõige tähtsamas riigis — Ameerika Ühendriikides. Ameerika Ühendriikide monopolistlik kapital on ilmselt võimetu olemasolevaid tootlikke jõudusid ära kasutama. Kõige rikkam maa arenenud kapitalistlike riikide hulgas — Ameerika Ühendriigid — on muutunud maaks, kus krooniline tööpuudus on eriti suur. Alaliseks nähtuseks on seal tööstuse kasvav alakoormatus. Vaatamata sõjaliste assigneeringute tohutule suurendamisele töötajate elatustaseme alandamise arvel, on tootmise tempo kasv sõjajärgsetel aastatel aeglustunud, ennetades vaevu elanikkonna kasvu. Ületootmise kriisid on sagenenud. Kapitalismi kõige arenenum tööstusmaa on muutunud kõige ebanormaalsema militariseeritud majandusega maaks. Ameerika Ühendriigid pumpavad rohkem kui teised kapitalistlikud maad rikkusi välja Aasia ning eriti Ladina-Ameerika maadest, pidurdades nende arenemist. Intensiivistub Ameerika kapitali tungimine Aafrikasse. *Ameerika imperialism on muutunud kõige suuremaks rahvusvaheliseks ekspluataatoriks.*

Ameerika Ühendriikide imperialism püüab alistada endale paljusid riike, kasutades peamiste vahenditena sõjaliste blokkide ja majandusliku «abi» poliitikat. Ta rikub ka arenenud kapitalistlike riikide suveräänsust. Kõrgelt arenenud kapitalistlike maade valitsev monopolistlik kodanlus, kes on astunud liitu ameerika imperialismiga, toob ohvriks oma maade suveräänsuse, lootes Ameerika Ühendriikide imperialistide toetusel maha suruda vabadusttaotlevaid revolutsioonilisi jõude, võtta töötajatelt demokraatlikud vabadused, takistada rahvahulkade võitlust sotsiaalse progressi eest. Ameerika imperialism tõmbab neid maid kaasa võidurelvastumisse, uue agressiivse sõja ettevalmistamise poliitikasse ning sotsialistlike ja neutraalsete riikide vastu suunatud õõnestustegevusse.

Kapitalistliku korra tugisambad on niivõrd pehastunud, et paljudes maades ei suuda valitsev imperialistlik kodanlus enam iseseisvalt vastu panna kasvavatele ja ühtekoonduvatele demokraatia ja progressi jõududele. Imperialistid ühinevad sõjalistesse ja poliitilistesse liitudesse, mille eesotsas on Ameerika Ühendriigid, et ühiselt võidelda sotsialistliku leeri vastu, lämmatada rahvuslikku vabadusliikumist, töölis- ja sotsialistlikku liikumist. *Viimastel aastatel on rahvusvaheliste sündmuste käik andnud palju uusi tõendeid selle kohta, et ameerika imperialism on maailma reaktsiooni peamine tugikants ja rahvusvaheline sandarm, on kogu maailma rahvaste vaenlane.*

Ameerika Ühendriikide poolt loodud sõjaliste blokkide süsteemi nõrgendab nii võitlus nendest blokkidest osavõtvate riikide vahel kui ka rahvahulkade võitlus sääraste blokkide likvideerimise eest. Ameerika imperialistid püüavad agressiivseid blokke tugevdada ja see kutsub esile rahvahulkade järjest suurema vastupanu. Ameerika Ühendriigid on endiselt tänapäeva imperialismi peamiseks majanduslikuks, rahanduslikuks ja sõjaliseks jõuks, kuigi nende osatähtsus kapitalistliku maailma majanduses langeb. Inglise ja prantsuse imperialistid peavad visa võitlust oma positsioonide säilitamise eest. Ekspansiooni intensiivistavad oma võimsuse taastanud Lääne-Saksamaa ja Jaapani monopolid, kes on tihedalt seotud Ameerika monopolidega. Ajades oma imperialistlikku poliitikat, püüavad Lääne-Saksamaa monopolid aina aktiivsemalt ekspluateerida nõrgaltarenenud maid.

Rahvad tõusevad üha resoluutsemalt võitlusele imperialismi vastu. On käimas grandioosne lahing töö ja kapitali, demokraatia ja reaktsiooni, vabaduse ja kolonialismi jõudude vahel. Sügavalt rahvaliku revolutsiooni võit Kuubas on saanud suurepäraseks eeskujuks Ladina-Ameerika rahvastele. Vääramatu jõuga on arenenud kolonialismivastane liikumine vabaduse ja rahvusliku iseseisvuse eest Aafrikas. Edukalt lõppes imperialismivastane rahvuslik ülestõus Iraagis. Rahvahulkade võimas liikumine Jaapani-Ameerika sõjalise liidu vastu, rahu, demokraatia ja rahvusliku sõltumatuse eest on alanud Jaapanis. Töörahva kindlast otsusest võidelda annavad tunnistust rahvahulkade aktiivsed väljaastumised demokraatia kaitseks Itaalias. Prantsusmaal intensiivistub võitlus demokraatia eest ja reaktsioonilise ainuvõimu režiimi vastu. Suured tööliste streigid leiavad aset Ameerika Ühendriikides, Argentiinas, Uruguais, Tšiilis, Indias, Inglismaal, Kanadas, Belgias ja teistes kapitalistlikes riikides. Massilisteks on kujunemas neegrite väljaastumised oma eluliste õiguste eest Ameerika Ühendriikides. Hispaanias ja Portugalis kasvab püüd rahvuslike jõudude ühendamisele fašistliku diktatuuri vastu. Kreekas tugevneb demokraatlik liikumine. Sõjaväelised türanniarežiimid kukutati Kolumbias ja Venetsueelas, avalikult Ameerika-meelsetele nukuvalitsustele anti löök Lõuna-Koreas ja Türgis. Lõuna-Vietnamis ja Laoses areneb rah-

vuslik demokraatlik liikumine ameerika imperialistide ja nende käsilaste vastu. Indoneesias rahvas likvideerib tema maal veel säilinud imperialistiae majanduslikke positsioone, eriti Hollandi kolonisaatorite positsioone. Laieneb ja haarab kõiki kontinente massiliikumine rahu kaitseks. See kõik on kujukaks tõendiks selle kohta, et imperialismivastase võitluse, rahvusliku vabadusvõitluse, sõjavastase ja klassivõitluse lained tõusevad üha kõrgemale.

Moskvas 1960. aasta novembris toimunud kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamise avaldus.
Kaasaja teoreetilisi probleeme, Tallinn, 1961, lk. 35—38.

Pärast Teist maailmasõda on märksa tugevnenud kapitalistlike maade majandusliku ja välispoliitilise ühinemise tendents. On tekkinud säärased rahvusvahelised organisatsioonid, nagu «Euroopa Söe ja Terase Ühendus», «ühisturg», «Majandusliku Koostöö ja Arendamise Organisatsioon» jt. Läänemaailma liidritel on kõigile nendevahelistele vastuoludele vaatamata osaliselt õnnestunud kokku klopsida riikidevahelisi liite, kelle tegevus loob teatud raskusi noortele, alles nõrkadele Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika riikidele.

Miks imperialistidel kõigist vastuoludest hoolimata õnnestub, ehkki mitte täiel määral, rahvusvahelises ulatuses koordineerida majanduslikku koostööd mõnedes tähtsates valdkondades?

Esiteks avaldub siin, olgugi vastuolulisel alusel, majanduselu järjest suurema internatsionaliseerumise objektiivne tendents, mida meie päevil mitmekordselt on tugevdanud kiire teaduslik-tehniline progress. Riiklik-monopolistlik kapital omalt poolt püüab seda tendentsi tugevdada ning samal ajal ära kasutada oma agressiivsetel sõjalis-poliitilistel eesmärkidel. Luues oma riikidevahelisi majanduslikke ühendusi, püüavad imperialistid nõrgendada kapitalistliku maailmamajanduse stiihilise arengu negatiivseid tagajärgi.

Teiseks on imperialistid, võttes arvesse sotsialistliku süsteemi ja tema plaanimajanduse kasvavat võimsust ning rahvaste vabadusliikumise kiiret tõusu, sunnitud otsima teid vastuolude pehmendamiseks oma leeris. Kartes rahulikku majanduslikku võistlust sotsialistliku süsteemi maadega, püüavad imperialistid oma sisemisi vastuolusid nihutada tagaplaanile meie ajastu peamise vastuolu — kapitalismi ja sotsialismi vahelise vastuolu ees.

«Ühisturg» annab imperialistlikele monopolidele määratu suurt kasu. Samal ajal ohustab ta töölisklassi, talurahva ja linna keskkihtide huve. Väikesed maad satuvad järjest suuremasse sõltuvusse sellest imperialistide liidust, mis sisuliselt kujutab endast kapitalistliku maailmaturu jaotamise ja ümberjaotamise uut vormi. Agressiivsed jõud püüavad «ühisturgu» ära kasutada NATO kindlustamise ja võidurelvastumise forsseerimise huvides.

Rahvusvaheliste imperialistlike liitude moodustamisega kaota-

vad väikesed kapitalistliku süsteemi maad tegelikult oma endise osa ja suveräänsuse. Nad on sunnitud täielikult liikuma USA ja teiste imperialistlike suurriikide kiiluvees. Nende maade valitsevad ringkonnad lepivad koguni iseseisvuse kaotamisega, sest «ühisturus» ja teistes selletaolistes organisatsioonides näevad nad teatud kaitset sotsialismi pealetungi vastu, töötavate hulkade surve vastu.

Siin tuleb ilmsiks veel üks imperialistide sõjalis-poliitiliste liitude külg: nad muutuvad järjest avalikumalt rahvusvaheliseks sandarmiks, kelle ülesanne on maha suruda rahvaste püüet vabadusele ja sotsiaalsele progressile.

N. S. Hruštšov, Sotsialistliku maailmasüsteemi arenemise aktuaalsed küsimused. «Eesti Kommunist» 1962, nr. 9, lk. 5—6.

SÕJA JA RAHU PROBLEEMID

Meie aja kõige aktuaalsem probleem on sõja ja rahu probleem. Sõda on kapitalismi alatine kaaslane. Inimese ekspluateerimise süsteem ja inimese hävitamise süsteem on kapitalistliku korra kaks külge. Imperialism on juba toonud inimkonnale kaks laastavat maailmasõda ja ähvardab nüüd tõugata teda veel hirmsamasse katastroofi. On loodud koletud vahendid massiliseks hävitamiseks ja purustamiseks. Nende vahendite rakendamine uues sõjas võib põhjustada ennenägematuid purustusi tervetele riikidele ning teha varemeteks maailma suurimad tootmis- ja kultuurikeskused. Niisugune sõda tooks hukatust ja kannatusi sadadele miljonitele inimestele, sealjuures ka maades, mis sõjast osa ei võta. Imperialism tekitab tõsist ohtu kogu inimkonnale.

Praegu peavad rahvad olema eriti valvsad. Niikaua kui säilib impèrialism, jääb alles ka pind agressiivseteks sõdadeks.

Kõigi maade rahvastele on teada, et uue maailmasõja oht ei ole veel möödas. Agressiooni ja sõja peajõuks on ameerika imperialism. Ta kehastab oma poliitikas sõjaka reaktsiooni ideoloogiat. «Kommunismiohu» eest kaitsmise lipu all on ameerika imperialism Inglismaa, Prantsusmaa ja Lääne-Saksamaa imperialistide osavõtul tõmmanud palju maid sõjalistesse blokkidesse, nagu NATO, CENTO, SEATO ja teised, ning on mähkinud kogu niinimetatud «vaba maailma», s. o. temast sõltuvad kapitalistlikud maad oma sõjaväebaaside võrku, mis on suunatud eelkõige sotsialistlike maade vastu. Need blokid ja baasid ohustavad ülemaailmset rahu ja julgeolekut, rikuvad nende riikide suveräänsust, kes on andnud oma territooriumi baaside jaoks Ameerika militaristide käsutusse, ja koguni ähvardavad nende riikide olemasolu ennast.

Moskvas, 1960. aasta novembris toimunud kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamise avaldus.
Kaasaja teoreetilisi probleeme, Tallinn, 1961, lk. 46—47.

Pärast Teist maailmasõda kujunenud uus rahvusvaheliste jõudude jaotus annab alust väita, et praegu ei ole enam uue maailmasõja fataalset paratamatust, et sõda võib vältida.

Esiteks. Tänapäeval võitlevad aktiivselt rahu eest mitte ainult kõik sotsialistlikud riigid, vaid ka paljud Aasia ja Aafrika riigid, kes on asunud iseseisva rahvusriikluse arendamise teele, samuti paljud teised riigid, kes ei kuulu agressiivsetesse sõjalistesse blokkidesse.

Teiseks. Rahupoliitikat toetavad aktiivselt laialdased rahvahulgad kogu maailmas.

Kolmandaks. Rahuarmastavate sotsialistlike riikide käsutuses on kõige mõjuvamad materiaalsed vahendid, ja see avaldab pidurdavat mõju agressoritele.

N. S. Hruštšov, «Rahulikust kooseksisteerimisest», «Rahva Hääl», nr. 212, 1959.

Võimsa sotsialistliku leeri, rahuarmastavate mittesotsialistlike riikide, rahvusvahelise töölisklassi ja kõigi rahukaitsjate ühisel jõul *saab maailmasõda ära hoida*. Sotsialismijõudude kasvav ülekaal imperialismijõudude suhtes, rahujõudude ülekaal sõjajõudude suhtes viib selleni, et juba enne sotsialismi täielikku võitu maailmas, kui kapitalism säilib maailma ühes osas, tekib reaalne võimalus maailmasõda ühiskonna elust kõrvaldada. Sotsialismi võit kogu maailmas kõrvaldab lõplikult igasuguste sõdade tekkimise sotsiaalsed ja rahvuslikud põhjused. *Kommunismi ajalooliseks missiooniks on teha lõpp sõdadele, viia maakeral võidule igavene rahu.*

Püsiva rahu tagamise radikaalseks teeks on üldine ja täielik desarmeerimine range rahvusvahelise kontrolli all. Imperialism on veeretanud rahvaste turjale ennekuulmatu relvastumiskoorma. Sotsialism näeb oma kohust inimkonna ees selles, et päästa teda sellest mõttetust natsionaalsete rikkuste raiskamisest. Niisuguse ülesande lahendamine oleks inimkonnale ajaloolise tähtsusega. Aktiivse ja energilise võitlusega võivad rahvad sundida imperialiste desarmeerimisega nõustuma, ja rahvad peavadki seda tegema.

Sotsialism pakub inimkonnale ainsat arukat riikidevaheliste suhete printsiipi tingimustes, kus maailm on jagunenud kaheks süsteemiks, — erineva sotsiaalse korraga riikide rahuliku kooseksisteerimise printsiipi, mille esitas V. I. Lenin . . .

Rahulikuks kooseksisteerimiseks on vaja: lahti öelda sõjast kui riikidevaheliste tüliküsimuste lahendamise vahendist ja lahendada need läbirääkimiste abil; riikide võrdõiguslikkust, üksteise mõistmist ja usaldamist, üksteise huvide arvestamist; mitte vahele segada siseasjadesse, tunnistada iga rahva õigust iseseisvalt otsustada kõiki oma maa küsimusi; rangelt austada kõigi maade suveräänsust ja territoriaalset terviklikkust; arendada majanduslikku

ja kultuurialast koostööd täieliku võrdsuse ja vastastikuse kasulikkuse alusel.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 54—55.

Nüüd on jäänud vähesed aastad selle momendini, kus sotsialistliku tööstuse võimsus saavutab rahvusvahelises ulatuses suure ülekaalu imperialismi käsutuses oleva kapitalistliku tööstuse võimsusest. Juba praegu tunnistavad kõik, et sõjaline ülekaal on sotsialistliku maailma poolel... Kõike seda tuleb sõja vältimise võimalikkuse küsimuse lahendamisel tingimata arvesse võtta. Tõepoolest, sotsialistlik leer teeb kõik selleks, et sõda vältida. On vaja ka arvestada poliitilisi tulemusi, mida see jõudude vahekorra põhjalik muutumine on andnud. Kõige tähtsam on see, et maailmas ei ole enam selliseid sfääre, kus valitseks ainuüksi imperialismi mõju. Imperialismi koloniaalne tagala on likvideeritud. Kogu maailmas laieneb sotsialistlike maade ja eriti Nõukogude Liidu mõju... Ei ole ühtki rahvusvahelise poliitika probleemi, mille lahendamisel võiks ignoreerida sotsialistlike maade olemasolu ja nende järjekindlat ning energilist tegevust rahu kaitsmisel...

Kujunenud olukorra tulemusena tekivad imperialismi leeris uued vastuolud, mis võivad isegi kergendada võitlust rahu ja rahuliku kooseksisteerimise eest. Kui me niisiis räägime, et sõda saab vältida, kas me ei räägi siis midagi niisugust, mis on vastuolus seisukohaga, et rahvahulgad peavad võitlema imperialismi vastu? Mitte mingil juhul. Vastupidi, me ütleme, et sõda saab vältida seda kergemini, mida paremini läheb meil korda kõigi maade rahvaste solidaarsuse avalduste abil imperialismi juhtide vastu võitlemisel neid isoleerida.

Пальмиро Тольятти — генеральный секретарь ЦК Итальянской коммунистической партии, — «Выступление на объединенном пленуме Центрального Комитета и Центральной контрольной комиссии Итальянской коммунистической партии» 27 июля 1960 г., «Правда», 28. juulil 1960.

Meie ajal on inimkonnal ainult üks valik: kas rahulik kooseksisteerimine või laastav sõda. Kuid sõjakatastroofi ei vaja ühegi riigi rahvas. Uus sõda, kui see lastakse valla päästa, hävitab miljoneid inimesi, olenemata rahvuslikust kuuluvusest ja varanduslikust seisundist. Niisiis jääb järele vaid üks — rahulik kooseksisteerimine. See aga tähendab, et tuleb loobuda riikidevahelisest sõjast kui rahvusvaheliste vaidlusküsimuste reguleerimise vahendist, see tähendab, et need küsimused tuleb lahendada läbirääkimise teel.

Teostades kõrvalekaldumatult rahuarmastavat poliitikat, taotleb Nõukogude valitsus koos teiste sotsialismimaade valitsustega üldist ja täielikku desarmeerimist, Saksamaa rahulepingu sõlmimist ja

selle alusel Lääne-Berliini probleemi lahendamist, taotleb seda, et likvideeritaks sõjaohu kolded, mis võivad põhjustada maailmasõja. Kõik sotsialismimaade plaanid, kogu meie tegevus on suunatud sellele, et hoida ära maailmasõda, tugevdada ülemaailmset rahu.

Nõukogude Liidu ja teiste sotsialistlike riikide kursile, mille eesmärgiks on rahulik kooseksisteerimine ja rahvusvaheliste probleemide lahendamine rahupüüdlikul teel, on vastandatud teine kurss — imperialismi agressiivsete ringkondade kurss «külma sõja» pidamiseks ja rahvusvahelise pinevuse suurendamisele. Just nende ringkondade süü läbi tekivad alalõpmata kriisid, mis ajavad rahvusvahelise olukorra teravaks ja tõukavad inimkonda maailmasõja kuristiku poole.

Imperialismi kõige agressiivsemad ja avantüristlikumad ringkonnad püüavad olukorrast väljapääsu leida võidurelvastumise edasise intensiivistamisega ja agressiivse sõja ettevalmistamisega sotsialistlike maade ning Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika noorte suveräänsete riikide vastu.

Üha ilmsemaks saab tõsiasi, et imperialistide loodud agressioonikolded kätkevad sädemeid, millest võib puhkeda ülemaailmse raketi- ja tuumasõja tulekahju.

Imperialismi agressiivsed jõud punuvad rahvusvahelise pinevuse võrku, mis ähvardab inimkonda ohtlike tagajärgedega. Selle pinevuse kulminatsioonipunktiks oli kriis Kariibi mere piirkonnas.

N. S. Hruštšov, Praegune rahvusvaheline olukord ja Nõukogude Liidu välispoliitika. Tallinn, 1963, lk. 6—9.

Vladimir Iljitš Lenin kuulutas desarmeerimise sotsialismi ideaaliks. Juba 1922. aastal Genuas — esimesel rahvusvahelisel konverentsil, millest Nõukogude riik osa võttis, — tegid meie maa esindajad V. I. Lenini volitusel ettepaneku viia läbi üldine desarmeerimine ja kaotada alalised armeed. See oli inimkonna ajaloos esmakordne juhtum, kus üks riik tegi ettepaneku viia läbi üldine desarmeerimine. Ja me oleme uhked selle üle, et see ettepanek tuli meie sotsialistlikult riigilt, tema valitsuse juhilt V. I. Leninilt.

1922. aasta Genuat ja 1962. aasta Genfi lahutab üsnagi pikk ajalooperiood, mille vältel meie planeedil on toimunud sügavaid muutusi. Kuid ka tänapäeval nagu nelikümmend aastat tagasi on Nõukogude positsioon desarmeerimise suhtes jäänud põhimõtteliselt samaks.

Me oleme astunud ja astume välja desarmeerimise poolt, rakendame kõik oma jõupingutused selleks, et kindlustada ülemaailmset rahu. Kõige radikaalsemad ettepanekud rahu kindlustamiseks — sõlmida rahuleping Saksamaaga, keelata tuumarelvakatsetused ja täielikult likvideerida tuumarelvad, rajada aatomivabad tsoonid, vähendada relvastatud jõude, sõlmida rahupakt, reguleerida kõik

vaidlusküsimused läbirääkimiste teel ja lõpuks kõigi ettepanekute kroonina üldise ja täieliku desarmeerimise lepingu projekt — on tulnud ja tulevad Nõukogude Liidult. Me võitlesime rahu ja desarmeerimise eest tollal, kui me olime sõjalises suhtes alles nõrgad. Me võitleme desarmeerimise ja rahu eest ka nüüd, millal meie käsutuses on — ütleme seda otseselt — kõige täiuslikumad relvad, missuguseid ei ole ühelgi teisel riigil. Kas see fakt ei kinnita kõige paremini, et Nõukogude Liit ei taha sõda? . . .

Üldine ja täielik desarmeerimine saaks tõepoolest ajalooliseks pöördeks inimeste elus — pöördeks sõdade epohhist püsiva rahu ajastusse. See ajalooline pööre võib saada teoks. Ta peab teoks saama! Kõik oleneb rahvahulkadest, nende sihikindlusest ja resoluutsusest . . .

Inimkond võib ja peab elama ilma sõdadeta. Kaasajal ei ole sõjad fataalselt paratamatud. Samal ajal aga ei ole ka rahu fataalselt paratamatu.

Tekib küsimus: Kas rahvastel on võimalik nüüdisajal seisma panna kihutamist surma poole, uue sõja poole? Meie vastame täie resoluutsusega: Jah, on võimalik. Nüüd on olemas reaalsed ja võimsad jõud, kes suudavad kaitsta rahu. Need on Nõukogude Liit ja sotsialistlik maailmasüsteem, kes on püstitanud võimsa tõkke uue maailmasõja vallapäästmise teele. Need on paljud noored suveräänsed riigid, nende hulgas seilised suurriigid nagu India ja Indoneesia, kes astuvad välja üldise desarmeerimise ja rahu kindlustamise poolt. Need on rahuarmastavad jõud kõigis maades, kes taotlevad sõjakonfliktide puhkemise võimaluse enda likvideerimist.

Ülemaailmne rahupooldajate liikumine, mida juhib Ülemaailmne Rahunõukogu, ja mitmesugused rahuvõitlejate organisatsioonid annavad suure panuse õilsasse rahu kaitsmise üritusse. Kongressile on saabunud esindajaid paljude uute organisatsioonide poolt, kes on lülitunud võitlusse rahu eest, ja see näitab, et rahuvõitlejate liikumine tugevneb ja laieneb.

Võitlus rahu eest, mida peavad kapitalistlike maade rahvaste parimad esindajad, on seotud suurte raskustega. Need mehised inimesed, kes esindavad tõepoolest inimkonna südametunnistust, peavad taluma igasuguseid repressioone. Kuid raskustest hoolimata jätkavad nad sihikindlalt oma õilsat üritust. Tänulik inimkond ei unusta nende jõupingutusi kunagi.

Ei või muidugi oodata, et härrad militaristid avaldaksid ise soovi desarmeeruda. Sõjakad ringkonnad on avaldanud ja avaldavad tulevikuski ägedat vastupanu desarmeerimise üritusele. Me ei tohi kunagi unustada, et kuni Euroopas ja Ameerikas eksisteerib militarism, see sõjakõue ja sõjapilvede kandja, jääb sõjaoht püsima. Kuid maailmas on nüüd jõude, kes on suutelised sundima neid desarmeeruma.

Meie põlvkonnale on osaks saanud rasked katsumused, temal lasub suur vastutus. Kui me nendele katsumustele vastu peame ja

agressiivsed jõud ohjeldame, siis rajame inimkonnale kindla homse päeva.

N. S. Hruštšov, Üldine ja täielik desarmeerimine on rahu ja kõigi rahvaste julgeoleku tagatis.
Kõne üldist desarmeerimist ja rahu taotleval ülemaailmsel kongressil. Tallinn, 1962, lk. 30—31.

*

... Vastupidiselt vanale ühiskonnale, selle majandusliku viletsuse ja poliitilise meeletusega, tekib uus ühiskond, kelle rahvusvaheliseks printsiibiks on *rahu,* sest kõigil rahvastel on üks ja seesama printsiip — *töö!*

K. Marx, «Kodusõda Prantsusmaal».
K. Marx ja *F. Engels,* Valitud teosed kahes kõites, I kd., Tallinn, 1957, lk. 387.

TEINE OSA

KOMMUNISTLIK TOOTMISVIIS

A. SOTSIALISM ON KOMMUNISMI MADALAM FAAS

VIII. KAPITALISMILT SOTSIALISMILE ÜLEMINEKU AJAJÄRK

Marksistliku teooria kategooriliseks nõudeks mistahes sotsiaalse küsimuse analüüsimisel on selle käsitlemine kindlais ajaloolistes raamides, kui aga jutt on ühest riigist (näiteks rahvuslikust programmist antud riigi jaoks), siis — nende konkreetsete iseärasuste arvestamine, mille poolest see maa erineb teistest ühe ja sellesama ajaloolise epohhi piirides.

V. I. Lenin, Rahvuste enesemääramise õigusest (1914).
Teosed, 20. kd., lk. 368.

1. REVOLUTSIOONILINE ÜLEMINEK KAPITALISMILT SOTSIALISMILE

ÜLDRAHVALIK SOTSIALISTLIK OMAND ON OBJEKTIIVNE PARATAMATUS

... Ekspropriieerimisele ei kuulu enam tööline, kes peab iseseisvat majapidamist, vaid kapitalist, kes ekspluateerib paljusid töölisi.

See ekspropriieerimine toimub kapitalistliku tootmise enda immanentsete seaduste mängu tõttu, kapitalide tsentralisatsiooni tagajärjel. Üks kapitalist lööb paljusid teisi kapitaliste. Käsikäes selle tsentralisatsiooniga või paljude kapitalistide ekspropriieerimisega väheste poolt areneb üha suuremas ulatuses tööprotsessi kooperatiivne vorm, areneb teaduse teadlik tehniline rakendamine, maa plaanipärane ekspluateerimine, töövahendite muutmine sellisteks töövahenditeks, mida saab kasutada ainult kollektiivselt, kõigi

tootmisvahendite kokkuhoid nende kui kombineeritud ühiskondliku töö tootmisvahendite kasutamise tagajärjel, kõigi rahvaste põimimine maailmaturu võrku ja koos sellega kapitalistliku režiimi internatsionaalne iseloom. Kapitalimagnaatide arvu pideva vähenemisega, kes usurpeerivad ja monopoliseerivad kõik selle muutmisprotsessi kasud, kasvab viletsuse, rõhumise, orjuse, mandumise, ekspluateerimise ulatus, aga ka töölisklassi viha, keda õpetab, ühendab ja organiseerib kapitalistliku tootmisprotsessi mehhanism ise. Kapitali monopol muutub ahelateks sellele tootmisviisile, mis kasvas üles koos temaga ja tema all. Tootmisvahendite tsentralisatsioon ja töö ühiskondlustamine jõuavad sellise punktini, kus nad muutuvad ühtesobimatuks nende kapitalistliku kestaga. See purustatakse. Lööb kapitalistliku eraomandi tund. Ekspropriieerijad ekspropriieeritakse.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 661—662.

... Valitsev suurkodanlus on juba täitnud oma ajaloolise osa ... ta ei kõlba enam ühiskonna juhtijaks, vaid on koguni muutunud tootmise arenemise takistuseks ... ühiskondlikud tootlikud jõud, mis on niivõrd kasvanud, et kodanlus pole enam suuteline neid valitsema, ootavad vaid seda, et ühinenud proletariaat nad oma kätte võtaks ...

F. Engels, Karl Marx (1877).
K. Marx ja *F. Engels*, Valitud teosed, II kd., lk. 135.

Kogu tootmine sulab ... ühte üheks ühiskondlikuks tootmisprotsessiks *, sealjuures aga juhitakse iga tööstust ise kapitalisti poolt, olenedes tema meelevallast, andes ühiskondlikud tooted tema eraomandiks. Kas tõesti pole selge, et tootmisvorm satub lepitamatusse vastuollu omandamise vormiga? Kas tõesti pole ilmne, et viimane peab paratamatult kohanema esimesega, peab muutuma samuti ühiskondlikuks, s. o. sotsialistlikuks?

V. I. Lenin, «Mis on «rahvasõbrad» ja kuidas nad võitlevad sotsiaaldemokraatide vastu?» (1894), Teosed, 1. kd., lk. 154.

... Nõukogude võimu põhialuste suurimaks moonutuseks ja sotsialismist täielikuks lahtiütlemiseks on see, kui ükskõik kuidas, otseselt või kaudselt seaduslikuks muuta üksiku vabriku või üksiku kutseala tööliste omandus nende omaette tootmise suhtes, või nende õigus nõrgendada või pidurdada üldriikliku võimu korraldusi.

В. И. Ленин, О демократизме и социалистическом характере Советской власти, 1918 г., «Правда», 22 апреля 1957 г.

---

* Selle küsimuse kohta vt. veel lk. 186—188.

Esineb arvamusi — tõsi küll, uduseid ja täpsustamata arvamusi —, milles väljendatakse mõtet, et ettevõtted tuleks mingil moel üle anda üksikute kollektiivide kollektiivseks omanduseks, kusjuures need kollektiivid hakkaksid neid töölisnõukogude kaudu iseseisvalt juhtima. Iga inimene, kes majanduslike kategooriate alusel mõnevõrragi mõtleb, peab sellise kontseptsiooni otsekohe kõrvale heitma järgmistel põhjustel: kui kõik ettevõtted muutuksid rühmaettevõteteks, mingiks tööliste kooperatiivseks omanduseks, siis hakkaksid kogu oma täiuses, ainult halvemate tagajärgedega, toimima kõik seadused, mis valitsevad kapitalistlikku majandust...

Sellepärast peab partei ülaltoodud või nendesarnaste kontseptsioonide leiutajatele selgesti ja resoluutselt ütlema: tehke lõpp oma pea segiajamisele ja tehke lõpp tööliste peade segiajamisele.

B. Gomulka, Доклад на IX пленуме ЦК ПОРП, 1957 г., «Проблемы мира и социализма» № 7, 1960, lk. 80.

Tänapäeval on kõigile selge, et rahvusliku omanduse, s. o. kogu rahvuse, kogu rahva omanduse muutmine ühe rahvagrupi või ühe rahvaosa kooperatiivseks omanduseks tähendaks taganemist, sammu tagasi ja oleks tulevasele arengule takistuseks.

Tänapäeval on kõigile selge, et rahvusliku tööstuse killustamine laialipillatud kooperatiivideks tähendaks Kuuba majanduse pidevale arengule takistuse loomist. Iga kooperatiiv tahaks siis jaotada kõik saadavad kasumid oma liikmete vahel või kasutada neid oma soovi ja äranägemise järgi, selle asemel et kasutada neid ühtse organi juhtimisel, kes kontsentreerib kõigi ettevõtete kasumid enda kätte — rahvusliku ökonoomika arendamiseks vastavalt plaanidele, mis revolutsiooniline valitsus on välja töötanud ja mida ta suunab.

Kõigile on selge, et tööstusettevõtete muutmine kooperatiivideks tähendaks niisuguste rühmade ja rühmahuvide loomisele kaasaaitamist, mis satuksid rahvusliku arenemise huvidega konflikti. See takistaks ka ettevõtete varustamist tööjõuga, nagu seda nõuavad tootmise arendamise vajadused, raskendaks kogemustega tööliste ümberpaigutamist uutesse ettevõtetesse, samuti tööjõu kasutamist seal, kus see on vajalikum, sest igaüks tahaks jääda «oma» kooperatiivi.

Kõigile on selge, et see tooks kaasa teatava ebaõigluse, sest ajal, mil mitterentaablite või väherentaablite, kuid sõltumata rahvusliku ökonoomika loomiseks vajalike ettevõtete tööliised ei saaks üldse või saaksid väga väikest kasu, langeksid mitme asjaolu tõttu kõrgeid kasumeid saavate ettevõtete töölistele osaks üsna suured kasud, mis ei vasta nende poolt kulutatud tööle.

Maal eelistavad kooperatiivid positiivset osa, sest nad näitavad, et partsellide killustatuselt minnakse üle talupoegade kõigi

individuaalsete jõupingutuste ühendamisele üheks tervikuks, aitavad arendada kollektivismi ja niisugust organiseerimise vormi, mis lubab laialdaselt rakendada masinaid ja kasutada kaasaegseid agrotehnilisi meetodeid, mis partsellide süsteemi puhul oleks võimatu.

Tööstusettevõtted, transport ja elanikkonna teenindamise ettevõtted peavad jääma rahvuslikuks omanduseks, revolutsioonilise riigi omanduseks ja olema riigi otsese juhtimise all, et garanteerida nende maksimaalne efektiivsus ja maksimaalne osavõtt meie maa rahvusliku ökonoomika intensiivsemast arengust.

Блас Рока, Куба — свободная территория Америки. Доклад на VIII Национальной ассамблее Народно-социалистической партии Кубы, 1960 г. М., 1961, lk. 127—129.

SOTSIALISTLIKU REVOLUTSIOONI ISEÄRASUSED JA SELLE LÄBIVIIMISE TINGIMUSED

Üks põhilisi erinevusi kodanliku ja sotsialistliku revolutsiooni vahel seisab selles, et kodanliku revolutsiooni jaoks, mis kasvab välja feodalismist, tekivad vana korra rüpes järk-järgult uued majanduslikud organisatsioonid, mis muudavad järk-järgult feodaalse ühiskonna kõik küljed. Kodanlikul revolutsioonil on ainult üks ülesanne — minema pühkida, kõrvale heita, purustada kõik endise ühiskonna kammitsad. Selle ülesande täitmisega täidab iga kodanlik revolutsioon kõik, mida temalt nõutakse: ta kiirendab kapitalismi kasvu.

Hoopis teises olukorras on sotsialistlik revolutsioon. Mida mahajäänum on maa, kellel tuli ajaloo keerdkäikude tõttu alustada sotsialistlikku revolutsiooni, seda raskem on tal vanadelt kapitalistlikelt suhetelt sotsialistlikele üle minna. Hävitamisülesannetele lisanduvad siin uued, ennekuulmatult rasked ülesanded — organisatsioonilised ülesanded. Kui Vene revolutsiooni rahvalooming, läbi teinud 1905. aasta suure proovi, poleks loonud nõukogusid juba 1917. aasta veebruaris, siis poleks need oktoobris milgi juhul suutnud võimu enda kätte võtta, sest edu olenes ainult sellest, et miljoneid hõlmaval liikumisel olid juba olemas valmis organisatsioonivormid.

V. I. Lenin, VK(b)P seitsmes kongress. Ettekanne sõjast ja rahust. 1917. Teosed. 27. kd., lk. 69.

Ideed muutuvad jõuks, kui nad vallutavad rahvahulgad. Ja just nüüd on bolševikud, s. o. revolutsioonilis-proletaarse internatsionalismi esindajad, kehastanud oma poliitikaga seda ideed, mis paneb liikvele töörahva määratu suured hulgad kogu maailmas.

Ainuüksi õiglus, ekspluateerimisest vihaleaetud masside tunne

üksinda poleks neid iialgi õigele teele, sotsialismi teele välja viinud. Kui aga, tänu kapitalismile, kasvas suurte pankade, sündikaatide, raudteede jne. materiaalne aparaat; kui eesrindlike maade rikkalikud kogemused kogusid tehnika imede tagavarasid, mille rakendamist *pidurdab* kapitalism; kui klassiteadlikud töölised lõid veerandmiljonilise partei, et seda aparaati plaanipäraselt enda kätte võtta ja seda kõigi töötajate ja ekspluateeritavate toetusel käiku lasta, — kui on olemas need tingimused, siis ei leidu maailmas niisugust jõudu, mis suudaks bolševikke takistada, *kui nad ei lase endid hirmutada* ja suudavad võtta võimu, hoidmast võimu endi käes ülemaailmse sotsialistliku revolutsiooni võiduni.

V. I. Lenin, Kas bolševikud suudavad riigivõimu enda käes hoida? (1917), Teosed, 26. kd., lk. 105.

Proletaarne eelvägi on ideeliselt vallutatud. See on peaasi. Ilma selleta ei saa astuda esimestki sammu võidu poole. Kuid võit on sellest veel küllalt kaugel. Ainuüksi eelväega ei saa võita. Paisata ainuüksi eelvägi otsustavasse lahingusse, niikaua kui kogu klass, niikaua kui laiad hulgad pole asunud kas eelväe otsese toetamise või vähemalt tema suhtes heatahtliku erapooletuse positsioonile ja pole täiesti võimetud toetama tema vastast, oleks mitte ainult rumalus, vaid ka kuritegu. Selleks aga, et tõepoolest kogu klass, et kapitali poolt rõhutute ja töörahva laiad hulgad jõuaksid tõepoolest sellisele positsioonile, selleks on vähe ainult propagandast ja ainult agitatsioonist. Selleks on vajalikud nende hulkade eneste poliitilised kogemused. Niisugune on kõigi suurte revolutsioonide põhiline seadus, mis nüüd on hämmastava jõu ja reljeefsusega kinnitust leidnud mitte ainult Venemaal, vaid ka Saksamaal.

V. I. Lenin, ««Pahempoolsuse» lastehaigus kommunismis» (1920), Teosed, 31. kd., lk. 71—72.

Igatahes, mingu nii või teisiti, meie esimene, peamine ja mööndapääsmatu ülesanne on: *kindlustada maaproletaarlaste ja poolproletaarlaste liitu linnaproletaarlastega.* Selleks liiduks vajame me otsekohe ning viivitamata *täielikku poliitilist vabadust rahvale, talupoja täielikku üheõiguslust ja pärisorjusliku orjaikke kaotamist.* Ja kui see liit saab teoks ja muutub tugevaks, siis paljastame me kergesti igasugused pettused, millega kodanlus kesktalupoega ahvatleb, siis astume me kergesti ning kiirelt nii teise kui ka kolmanda ja viimse sammu kogu kodanluse vastu, kõigi valitsuse jõudude vastu, siis sammume me kõrvalekaldumatult võidule ja saavutame kiiresti *kogu töörahva täieliku vabanemise.*

V. I. Lenin, «Kehvtalurahvale» (1903), Teosed, 6. kd., lk. 383.

Marksist ei kahtle selles, et revolutsioon ei ole võimalik ilma revolutsioonilise situatsioonita, kusjuures mitte iga revolutsiooniline situatsioon ei too revolutsiooni. Millised on, õieti ütelda, revolutsioonilise situatsiooni tunnused? Me vististi ei eksi, kui näitame kolme järgmist peatunnust: 1) Asjaolu, et valitsevad klassid ei suuda muutmatul kujul säilitada oma võimu; üks või teine «ülemkihtide» kriis, valitseva klassi poliitika kriis, mis tekitab prao, kuhu murrab sisse rõhutud klasside rahulolematus ja viha. Revolutsiooni saabumiseks harilikult ei piisa sellest, et «alamkihid ei taha», vaid on nõutav veel, et «ülemkihid ei saa» elada endist viisi. 2) Harilikust suurem rõhutud klasside häda ja viletsuse teravnemine. 3) Tunduv aktiivsuse tõus, mille mainitud põhjused esile kutsuvad rahvahulkades, kes «rahulikul» ajastul lasevad endid riisuda vaikselt, keda aga tormilistel aegadel nii kogu kriisi olukord *kui ka «ülemkihid»* ise tõukavad iseseisvale ajaloolisele väljaastumisele.

Ilma nende objektiivsete muudatusteta, mis mitte ainult üksikute rühmade ja parteide, vaid ka üksikute klasside tahtest ei olene, pole üldreeglina revolutsioon võimalik. Nende objektiivsete muudatuste kogusummat nimetataksegi revolutsioonileks situatsiooniks.

V. I. Lenin, «II Internatsionaali krahh» (1915), Teosed, 21. kd., lk. 187—188.

SOTSIALISTLIKU REVOLUTSIOONI RAHULIK JA MITTERAHULIK TEE

... Kas on võimalik kaotada eraomandus rahulikul teel?

... Võiks soovida, et see oleks nii, ja kommunistid oleksid muidugi viimased, kes hakkaksid sellele vastu vaidlema. Kommunistid teavad väga hästi, et igasugused vandenõud on kasutud, veel rohkem, nad on isegi kahjulikud. Nad teavad väga hästi, et revolutsiooni ei saa teha ettekavatsetult ja meelevaldselt ja et revolutsioonid on alati ja kõikjal paratamatult tulenenud asjaoludest, mis sugugi ei sõltunud üksikute parteide ja tervete klasside tahtest ning juhtimisest. Kuid koos sellega näevad nad, et proletariaadi arengut surutakse peaaegu kõigis tsiviliseeritud maades vägivaldselt maha ja et just sellega töötavad kommunistide vastased kõigest jõust revolutsiooni kasuks. Kui kõik see lõppude lõpuks tõukab rõhutud proletariaadi revolutsiooni teele, siis meie, kommunistid, kaitseme proletariaadi üritust tegudega mitte halvemini kui praegu sõnaga.

Ф. Энгельс, Принципы коммунизма, 1847 г. *К. Маркс* и *Ф. Энгельс*, Соч., т. 4, lk. 331.

Töölisklass eelistaks muidugi võtta võim enda kätte *rahulikul* teel (ütlesime juba varem, et see võimuhaaramine võib toimuda ainult organiseeritud töölisklassi poolt, kes on läbi teinud klassi-

võitluse kooli), kuid *loobuda* revolutsioonilisest võimuhaaramisest oleks proletariaadi poolt nii teoreetiliselt kui ka praktilis-poliitiliselt seisukohalt *meeletus* ning tähendaks vaid häbistavat järeleandmist kodanlusele ja kõigile varakaile klassidele. On väga tõenäoline — isegi äärmiselt tõenäoline —, et kodanlus ei anna proletariaadile rahulikult järele, vaid asub otsustaval momendil kaitsma oma eesõigusi väevõimuga. Siis ei jää töölisklassil oma eesmärgi teostamiseks teist teed peale revolutsiooni.

V. I. Lenin, «Tagurpidine suund vene sotsiaaldemokraatias» (1899). Teosed, 4. kd., lk. 241.

On täiesti tõenäoline, et sotsialismile ülemineku vormid muutuvad järjest mitmekülgsemaks. Seejuures ei ole tingimata vaja, et nende vormide teostamine kõigis tingimustes oleks seotud kodusõjaga. Meid, leninlasi, armastavad vaenlased kujutada alati ja kõigil juhtudel vägivalla pooldajatena. On tõsi, et me tunnustame vajadust kujundada kapitalistlik ühiskond revolutsioonilisel teel ümber sotsialistlikuks ühiskonnaks. See eraldabki revolutsioonilisi marksiste reformistidest, oportunistidest. Ei ole kahtlust, et mitmetele kapitalistlikele maadele on kodanliku diktatuuri vägivaldne kukutamine ja sellega seotud klassivõitluse järsk teravnemine paratamatu. Sotsiaalse revolutsiooni vormid aga on mitmesugused. Ja see, et me tunnustavat ühiskonna ümberkujundamise ainsaks teeks vägivalla ja kodusõja, see ei vasta tegelikkusele.

On teada, et Lenin möönas 1917. aasta aprillis, tol ajal kujunenud tingimustes Vene revolutsiooni rahuliku arenemise võimalust. Samuti on teada, et Lenin pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu töötas 1918. aasta kevadel välja rahuliku sotsialistliku ülesehitustöö kuulsa plaani. Meie ei ole süüdi selles, et Vene ja rahvusvaheline kodanlus organiseeris kontrrevolutsiooni, interventsiooni ja kodusõja noore Nõukogude riigi vastu ning sundis töölisi ja talupoegi relvi haarama. Teatavasti saadi Euroopa rahvademokraatia maades teistsuguses ajaloolises olukorras läbi ilma kodusõjata.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XX kongressile, 1956, Tallinn, 1956, lk. 39.

Mitmesuguste maade kapitalismilt sotsialismile ülemineku vormid võivad olla mitmekesised. Töölisklass ja tema avangard — marksistlik-leninlik partei — püüavad teostada sotsialistlikku revolutsiooni rahulikul viisil. Selle võimaluse elluviimine vastaks töölisklassi ja kogu rahva huvidele, riigi üldrahvuslikele huvidele.

Kaasaegsetes tingimustes on reas kapitalistlikes maades töölisklassil eesotsas oma eesmise väesalgaga võimalus ühendada rahva enamus töölis- ja rahvarinde alusel ning mitmesuguste parteide ja ühiskondlike organisatsioonidega kokkuleppe ja poliitilise

koostöö saavutamise teiste võimalike vormide alusel, võita riigivõim ilma kodusõjata ja tagada põhiliste tootmisvahendite üleminek rahva kätte. Toetudes rahva enamusele ja andes resoluutse vastulöögi oportunistlikele elementidele, kes ei ole suutelised loobuma kapitalistide ja mõisnikega kokkuleppimise poliitikast, on töölisklassil võimalus lüüa puruks reaktsioonilised, rahvavastased jõud, saavutada kindel enamus parlamendis, muuta parlament kodanluse klassihuvide teenimise tööriistast töötavat rahvast teenivaks tööriistaks, arendada laialdast massilist võitlust väljaspool parlamenti, purustada reaktsiooniliste jõudude vastupanu ja luua vajalikud tingimused sotsialistliku revolutsiooni rahulikuks läbiviimiseks. Kõik see on võimalik ainult tööliste ja talupoegade hulkade ning linna keskkihtide laialdase, pideva klassivõitluse arendamise teel monopolistliku suurkapitali vastu, reaktsiooni vastu, sügavate sotsiaalsete reformide eest, rahu ja sotsialismi eest.

Moskvas 14.—16. novembril 1957 toimunud sotsialistlike maade kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamise deklaratsioon.
Kaasaja teoreetilisi probleeme, lk. 17—18.

Tingimustes, kus ekspluataatorlikud klassid kasutavad rahvaste kallal vägivalda, on vaja silmas pidada teist võimalust — *mitterahulikku üleminekut sotsialismile*. Leninism õpetab ja ajaloo kogemused kinnitavad, et valitsevad klassid ei loovuta võimu vabatahtlikult. Nendes tingimustes olenevad klassivõitluse ägeduse aste ja vormid mitte niivõrd proletariaadist, kuivõrd sellest, kui tugevat vastupanu rahva valdava enamuse tahtele avaldavad reaktsioonilised ringkonnad ning kas need ringkonnad võtavad sotsialismi eest areneva võitluse ühel või teisel etapil tarvitusele vägivalda. Igal maal määravad sotsialismile ülemineku selle või teise viisi rakendamise reaalse võimaluse konkreetsed ajaloolised tingimused.

Pole võimatu, et tingimustes, kus sotsialismi jõud järjest jõudsamalt kasvavad, töölisliikumine tugevneb ja kapitalismi positsioonid nõrgenevad, võib mõnedes maades välja kujuneda situatsioon, kus, nagu Marx ja Lenin ette nägid, kodanlusel on kasulikum nõustuda sellega, et põhilised tootmisvahendid temalt välja ostetakse, proletariaadil aga on kasulikum end «vabaks osta».

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 37—38.

Saksamaa Sotsiaaldemokraatliku Partei propaganda tõlgitseb näiteks NLKP XX kongressi teesi, mille järgi parlamentlik tee sotsialismile on võimalik, selliselt, nagu tunnistataks sellega, et õigus on sotsiaaldemokraatial, kes on alati pooldanud seda teed. Kuid kõigile peab olema selge, et rahulik, parlamentlik tee sotsialismile ja sotsiaaldemokraatia reformism on kaks eri asja, ja parlamentli-

kus tees ei tohi mingil juhul näha vastandit revolutsioonilisele üleminekule ühest ühiskonnasüsteemist teise.

Igasugune üleminek kapitalismilt sotsialismile kujutab endast revolutsiooni, ja olenemata sellest, kas ta toimub teravates või pehmetes vormides, igal juhul jääb ta revolutsiooniks, mille peavad läbi elama kõik rahvad. Reformism, mida Saksamaa Sotsiaaldemokraatliku Partei ideoloogid samastavad parlamentliku teega sotsialismile, piirdub aga tühiste reformide kättevõitmisega töölisklassi kasuks, ta ei puuduta kapitalismi võimu. Sellepärast ei ole meil õigust revolutsiooni arenemise rahulikku teed segi ajada reformismiga ...

Föderatiivse vabariigi rahulik üleminek sotsialismile saab võimalikuks ainult siis, kui töölisklassi eelväel läheb revolutsioonilise võitluse käigus korda koondada enda ümber kõik progressiivsed jõud ja teha bundestagist tõelise demokraatia organ, kes tegutseb rahvuse rõhuva enamuse huvides. *Saksa Demokraatliku Vabariigi kui rahuarmastava demokraatliku Saksamaa eest võitleva kantsi olemasolu ja pidev tugevnemine on garantii, et Lääne-Saksamaa tööliste revolutsioonilist võitlust kroonib edu.*

В. Ульбрихт, Основные вопросы политики Социалистической единой партии Германии. Доклад на 30 пленуме Центрального Комитета СЕПГ, 1957 г.
В. Ульбрихт, Основные вопросы политики СЕПГ, М., 1960, lk. 22—23.

PROLETARIAADI DIKTATUURI JA KAPITALISMILT SOTSIALISMILE ÜLEMINEKU AJAJÄRGU PARATAMATUS

... Mulle ei kuulu see teene, et ma oleksin avastanud klasside olemasolu tänapäeva ühiskonnas, ega seegi, et ma oleksin avastanud nende omavahelise võitluse. Kodanlikud ajaloolased on ammu enne mind käsitlenud seda klassivõitluse ajaloolist arenemist ja kodanlikud majandusteadlased — klasside majanduslikku anatoomiat. See, mis mina uut tegin, seisis järgneva tõestamises: 1) et *klasside olemasolu* on seotud ainult *tootmise arenemise teatavate ajalooliste faasidega,* 2) et klassivõitlus viib paratamatult *proletariaadi diktatuurile,* 3) et see diktatuur ise moodustab vaid ülemineku *kõigi klasside kaotamisele* ja *klassideta ühiskonnale* ...

K. Marx, Kiri I. Weydemeyerile, 5. märtsil 1852.
K. Marx ja *F. Engels,* Valitud teosed kahes köites, II kd., Tallinn, 1960, lk. 377.

Kapitalistliku ja kommunistliku ühiskonna vahel asub kapitalistliku ühiskonna kommunistlikuks ühiskonnaks revolutsioonilise ümberkujundamise periood. Sellele perioodile vastab ka poliitiline

üleminekuperiood, ja selle perioodi riik ei saa olla midagi muud kui *proletariaadi revolutsiooniline diktatuur.*

K. Marx, «Gotha programmi kriitika» (1875). *K. Marx* ja *F. Engels*, Valitud teosed kahes köites, II kd., Tallinn, 1960, lk. 21.

Teoreetiliselt pole kahtlust, et kapitalismi ja kommunismi vahel on olemas teatud üleminekuperiood. See üleminekuperiood peab paratamatult ühendama endas nende mõlema ühiskondliku majanduslaadi jooni või omadusi. See üleminekuperiood peab paratamatult olema võitlusperioodiks sureva kapitalismi ja sündiva kommunismi vahel; — ehk teiste sõnadega: võidetud, kuid mitte hävitatud kapitalismi ja sündinud, aga veel täiesti nõrga kommunismi vahel.

Mitte ainult marksistile, vaid igale haritud inimesele, kes kuidagi on tuttav arenemisteooriaga, peab olema iseenesest selge, et on vajalik terve ajalooline ajajärk, mida iseloomustavad need üleminekuperioodi jooned. Ometi aga iseloomustab kõiki sotsialismile ülemineku kohta käivaid arutlusi, mida me kuuleme väikekodanliku demokraatia kaasaegsetelt esindajatelt (niisugused aga on oma quasi-sotsialistlikust nimesildist hoolimata kõik II Internatsionaali esindajad, kaasa arvatud sellised inimesed nagu Macdonald ja Jean Longuet, Kautsky ja Friedrich Adler), selle käegakatsutava tõe täielik unustusse jätmine. Väikekodanlikele demokraatidele on omane vastikustunne klassivõitluse vastu, unistamine sellest, et saab läbi ilma klassivõitluseta, püüd siluda ja lepitada, tasandada teravaid nurki. Seliepärast sellised demokraadid kas ei taha sugugi tunnistada seda, et kapitalismilt kommunismile üleminekuks läheb tarvis tervet ajaloojärku, või siis peavad oma ülesandeks mõelda välja plaane mõlema võitleva jõu lepitamiseks, selle asemel et juhtida võitluses üht neist jõududest.

V. I. Lenin, «Majandus ja poliitika proletariaadi diktatuuri ajajärgul» (1919), Teosed, 30. kd., lk. 84—87.

... Diktatuur eeldab halastamatult karmi, kiire ja otsustava vägivalla rakendamist ekspluataatorite, kapitalistide, mõisnike ja nende sabarakkude vastupanu mahasurumiseks. Kes ei ole seda mõistnud, see ei ole revolutsionäär, see on vaja kõrvaldada proletariaadi juhi või nõuandja kohalt.

Kuid proletariaadi diktatuuri sisu ei ole ainuüksi vägivallas ja ka mitte peamiselt vägivallas. Tema peasisu on proletariaadi kui töörahva eelväe, tema avangardi, tema ainsa juhi organiseeritud ja distsiplineeritud tegevuses. Proletariaadi eesmärgiks on luua sotsialism, kaotada ühiskonna jagunemine klassideks, teha kõik ühiskonna liikmed töötajaiks, võtta pind igasuguselt inimese ekspluateerimiselt inimese poolt. Seda eesmärki ei saavutata korraga,

see nõuab üsna pikka kapitalismilt sotsialismile ülemineku ajajärku niihästi sellepärast, et tootmise ümberorganiseerimine on raske asi, kui ka sellepärast, et kõigi elualade põhjalikeks muudatusteks on vaja aega, ja sellepärast, et väikekodanlike ja kodanlike majandamisharjumuste hiiglajõust jagusaamine võib toimuda ainult pikas ja visas võitluses. Sellepärast räägibki Marx tervest proletariaadi diktatuuri ajajärgust kui kapitalismilt sotsialismile ülemineku ajajärgust.

V. I. Lenin, «Tervitus Ungari töölistele» (1919), Teosed, 29. kd., lk. 358.

Varem seisis küsimus nõnda: enda vabastamiseks peab proletariaat kukutama kodanluse, vallutama poliitilise võimu ja sisse seadma oma revolutsioonilise diktatuuri.

Praegu seisab küsimus mõnevõrra teisiti: üleminek kommunismi poole arenevalt kapitalistlikult ühiskonnalt kommunistlikku ühiskonda on võimatu ilma «poliitilise üleminekuperioodita», ja selle perioodi riigiks võib olla ainult proletariaadi revolutsiooniline diktatuur.

V. I. Lenin, «Riik ja revolutsioon» (1917), Teosed, 25. kd., lk. 429.

Proletariaadi diktatuuri küsimus on eranditult kõigis kapitalistlikes maades tänapäeva töölisliikumise põhiküsimus. Selle küsimuse täielikuks selgitamiseks on vaja tunda tema ajalugu. Üldse revolutsioonilise diktatuuri õpetuse ja eriti proletariaadi diktatuuri õpetuse ajalugu rahvusvahelises ulatuses langeb ühte revolutsioonilise sotsialismi ajalooga ja spetsiaalselt marksismi ajalooga. Seejärel — ja see on muidugi kõige tähtsam — on diktatuuriküsimuses peamiseks materjaliks ja meie teadmiste allikaks kõigi nende revolutsioonide ajalugu, mis rõhutud ja ekspluateeritav klass on ette võtnud ekspluateerijate vastu. Kes ei ole aru saanud, et diktatuur on tarvilik igale revolutsioonilisele klassile võidu saavutamiseks, see pole midagi taibanud revolutsioonide ajaloost või ei taha sellel alal midagi teada.

V. I. Lenin, «Diktatuuriküsimuse ajaloost» (1920), Teosed, 31. kd., lk. 307.

Edasiarenemine, s. o. arenemine kommunismi poole läheb proletariaadi diktatuuri kaudu ega saagi minna teisiti, sest miski muu ei suuda *murda* kurnajate-kapitalistide *vastupanu* ning seda ei saa teha mingil muul viisil.

V. I. Lenin, «Riik ja revolutsioon» (1917), Teosed, 25. kd., lk. 431.

Ainult proletaarlaste ja kehvtalupoegade diktatuur suudab murda kapitalistide vastupanu, avaldada tõesti ülevat võimujulgust ja -meelekindlust, kindlustada enesele masside vaimustatud,

ennastsalgava, tõeliselt kangelasliku toetuse nii sõjaväes kui ka talurahva hulgas.

V. I. Lenin, «Üks revolutsiooni põhiküsimusi» (1917), Teosed, 25. kd., lk. 347.

Et võita, et sotsialism luua ja kindlustada, peab proletariaat lahendama kahesuguse ehk kaksainu ülesande: esiteks, oma piiritu kangelaslikkusega kapitali vastu peetavas revolutsioonilises võitluses kaasa tõmbama kogu töötajate ja ekspluateeritavate massi, tema kaasa tõmbama, teda organiseerima, teda juhtima, selleks et kukutada kodanlus ja täielikult maha suruda igasugune kodanluse vastupanu; teiseks, endaga kaasa viima kogu töötajate ja ekspluateeritavate massi, samuti ka kõik väikekodanlikud kihid uue majandusliku ülesehitustöö teele, uue ühiskondliku seose, uue töödistsipliini loomise teele, uuele töö organiseerimisele, mis teaduse ja kapitalistliku tehnika viimase sõna ühendab sotsialistlikku suurtootmist loovate teadlike töötegijate massilise ühinemisega.

See teine ülesanne on esimesest raskem, sest seda ei saa mingil juhul lahendada üksiku kangelaslikkusepuhanguga, vaid see nõuab kõige pikaajalisemat, kõige visamat, kõige raskemat massilise ja *argipäevase* töö sangarlikkust. Kuid see ülesanne on ka olulisem kui esimene, sest lõppkokkuvõttes võib kodanluse üle saavutatavate võitude kõige sügavamaks jõuallikaks ning nende võitude kindluse ja vääramatuse ainsaks tagatiseks olla ainult uus, kõrgem ühiskondliku tootmise viis, kapitalistliku ja väikekodanliku tootmise asendamine sotsialistliku suurtootmisega.

V. I. Lenin, «Suur algatus» (1919), Teosed, 29. kd., lk. 390.

Maailma revolutsioonilise ümberkujundamise peamiseks liikumapanevaks jõuks on töölisklass, kõige järjekindlam revolutsiooniline klass. Klassilahingute käigus ta organiseerub, loob oma ametiühingud ja poliitilised parteid, peab majanduslikku, poliitilist ja teoreetilist võitlust kapitalismi vastu. Vana ühiskonna revolutsioonilise ümberkujundaja ning uue korra looja ajaloolist missiooni ellu viies saab töölisklassist mitte ainult oma klassihuvide, vaid ka kogu töörahva huvide väljendaja. Loomulikult on ta kõigi kapitalismi vastu võitlevate jõudude hegemoon.

Sotsialistliku revolutsiooni võidu ja sotsialismi ülesehitamise vajalikuks tingimuseks on proletariaadi diktatuur ja marksistlik-leninliku partei juhtiv tegevus. Proletariaadi diktatuuri ülim printsiip on töölisklassi ja talurahva töötavate hulkade kindel liit töölisklassi juhtimisel.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 9.

PROLETARIAADI DIKTATUURI OLEMUS JA SELLE POLIITILISED VORMID

Proletariaadi diktatuur, kui tõlkida see ladinakeelne teaduslik, ajaloolis-filosoofiline väljend lihtsamasse keelde, tähendab seda, et ainult teatav klass, nimelt linna ja üldse vabrikute ja tehaste töölised, tööstustöölised on võimelised juhtima kogu töörahva ja kõigi ekspluateeritavate massi võitluses kapitali ikke kukutamiseks, selle kukutamise enese kestel, võitluses võidu käeshoidmise ja kindlustamise eest, uue, sotsialistliku ühiskonnakorra loomises, kogu võitluses klasside täieliku kaotamise eest.

V. I. Lenin, «Suur algatus» (1919), Teosed, 29. kd., lk. 387.

Klassid on jäänud püsima ja jäävad pärast seda, kui proletariaat on võimu vallutanud, veel igal pool püsima paljudeks aastateks. Vahest ehk Inglismaal, kus pole talupoegi (kuid on siiski väikeomanikke!), tuleb see aeg lühem. Klasside kaotamine ei tähenda ainult mõisnike ja kapitalistide minemakihutamist — seda me tegime võrdlemisi kergesti —, see tähendab ka väikekaubatootjate kaotamist, kuid neid *ei saa minema kihutada,* neid ei saa maha suruda, nendega tuleb kokku sobida, ainult väga pikaajalise, aeglase, ettevaatliku organiseerimistööga saab (ja tuleb) neid ümber teha, ümber kasvatada. Nad ümbritsevad proletariaati igast küljest väikekodanliku stiihiaga, immutavad teda sellega, demoraliseerivad teda sellega, kutsuvad proletariaadi hulgas alatasa esile väikekodanliku selgrootuse, killustatuse ja individualismi retsidiive, üleminekuid vaimustusest masendusse. Et sellele vastu seista, et proletariaadi organisaatori osa (see on aga tema peaosa) korrapäraselt, edukalt ja võidukalt läbi viia, on proletariaadi poliitilises parteis vajalik kõige rangem tsentralisatsioon ja distsipliin. Proletariaadi diktatuur on visa võitlus, verine ja veretu, vägivaldne ja rahulik, sõjaline ja majanduslik, pedagoogiline ja administratiivne, vana ühiskonna jõudude ja traditsioonide vastu. Miljonite ja kümnete miljonite harjumuse jõud on kõige hirmsam jõud. Ilma raudse ja võitluses karastatud parteita, kellel on kõige selle usaldus, mis antud klassis on ausat, ilma parteita, kes oskab tähele panna ja mõjutada hulkade meeleolu, on võimatu edukalt sellist võitlust pidada. Tsentraliseeritud suurkodanlust võita on tuhat korda kergem kui «võita» paljusid miljoneid väikeomanikke, need aga oma igapäevase, argipäevase, nägematu, tabamatu, laostava tegevusega saavutavad samu tulemusi, mis on vajalikud kodanlusele, mis restaureerivad kodanlust. Kes veidigi nõrgendab proletariaadi partei raudset distsipliini (eriti tema diktatuuri ajal), see abistab tegelikult kodanlust proletariaadi vastu.

V. I. Lenin, ««Pahempoolsuse» lastehaigus kommunismis». Teosed, 31. kd., lk. 26—27.

Kõige põhilisem, kõige olulisem küsimus on tööliskiassi vahekord talurahvaga, on tööliskiassi liit talurahvaga, on suurtööstuse pikaajalise, raske, kuid ka tänuväärse kooli läbi teinud eesrindlike tööliste oskus, nende oskus korraldada asja nii, et võita enda poole talupoegade mass, kes on alla surutud kapitalismi poolt, alla surutud mõisnike poolt, alla surutud oma vana viletsa, armetu majapidamise poolt, et tõestada neile seda, et ainult liidus töölistega, ükskõik milliseid raskusi sellel teel ka tuleks kannatada — raskusi aga on palju ja nende ees me silmi sulgeda ei või —, ainult selles liidus on talurahval võimalik pääseda mõisnike ja kapitalistide põlisest ikkest. Ainult tööliste ja talupoegade liidu kõvenemises peitub inimkonna üldine pääsemine niisugustest asjadest nagu hiljutine imperialistlik tapatalgu, neist metsikutest vastuoludest, mida me näeme kapitalistlikus maailmas praegu, kus väike arv, kõige tühisem käputäis väga rikkaid riike lämbub oma rikkuses, maakera gigantne rahvastik aga vireleb, omamata võimalust kasutada seda kultuuri ja neid rikkalikke ressursse, mis on olemas ja mis ei leia kasutamist käibe puudumise tõttu.

V. I. Lenin, IX ülevenemaaline nõukogude kongress. Vabariigi sise- ja välispoliitikast (1921), Teosed, 33. kd., lk. 130.

Milliste vormidega vabariik ennast iganes varjaks, olgu see kas või kõige demokraatlikum vabariik, kui ta aga on kodanlik, kui seal on säilinud maa, tehaste ja vabrikute eraomandus ja kui erakapital hoiab kogu ühiskonda palgaorjuses, s. o. kui seal ei ole täide viidud see, mida deklareerib meie partei programm ja Nõukogude konstitutsioon, siis on see riik masin, mille abil ühed rõhuvad teisi. Ja meie võtame selle masina selle klassi kätte, kes peab kukutama kapitali võimu. Me heidame kõrvale kõik vanad eelarvamused, nagu oleks riik üldine võrdsus, — see on pettus: seni kui on olemas ekspluateerimine, võrdsust olla ei saa. Mõisnik ei saa olla võrdne töölisega, näljane — täissöönuga. Selle masina, mille nimeks on riik, mille ees inimesed jäävad seisma ebauskliku aukartusega ja usuvad vanu muinasjutte, et see olevat üldrahvalik võim, — selle masina heidab proletariaat kõrvale ja ütleb: see on kodanlik vale. Me oleme selle masina kapitalistidelt ära võtnud, oleme ta endale võtnud. Selle masina või vemblaga me lööme puruks igasuguse ekspluateerimise, ja siis, kui maailmas ei jää enam võimalust ekspluateerimiseks, kui ei jää enam maaomanikke, vabrikuomanikke, ei ole enam nii, et ühed söövad liiga palju, teised aga kannatavad nälga, — alles siis, kui neid võimalusi enam ei jää, anname selle masina vanarauaks. Siis ei ole riiki, ei ole ekspluateerimist. Selline on meie kommunistliku partei seisukoht.

V. I. Lenin, «Riigist» (1919), Teosed, 29. kd., lk. 451—452.

Nõukogud on uus riigiaparaat, mis annab esiteks tööliste ja talupoegade relvastatud jõu, kusjuures see jõud pole eraldatud rahvast, nagu vana alalise sõjaväe jõud, vaid on tihedasti rahvaga seotud; sõjaliselt on see jõud võrratult võimsam kui endised; revolutsioonilises suhtes pole ta asendatav millegi muuga. Teiseks loob see aparaat massidega, rahva enamikuga niivõrd tiheda ja lahutamatu, niivõrd kergesti kontrollitava ja uuendatava sideme, et varasemas riigiaparaadis ei ole midagi sellesarnast olemaski. Kolmandaks on see aparaat selle tõttu, et ta koosseis on rahva tahtel, ilma bürokraatlike formaalsusteta, valitav ja tagandatav, palju demokraatlikum kui endised aparaadid. Neljandaks loob ta tugeva sideme kõige erinevamate kutsealadega, kergendades seega kõige mitmesugusemate kõige sügavama iseloomuga reformide teostamist ilma bürokraatiata. Viiendaks annab ta eelväe, s. o. *rõhutud* klasside, tööliste ja talupoegade, kõige teadlikuma, kõige energilisema, kõige eesrindlikuma osa organiseerimise vormi, olles seega aparaadiks, mille abil rõhutud klasside eelvägi võib aktiviseerida, kasvatada, õpetada ja enesega kaasa tõmmata nende klasside *kogu hiiglamassi*, kes seisis seni täiesti väljaspool poliitilist elu, väljaspool ajalugu. Kuuendaks annab ta võimaluse ühendada parlamentarismi hüvesid vahetu ja otsese demokraatia hüvedega, s. o. ühendada valitavate rahvaesindajate isikus nii seadusandlikku funktsiooni *kui ka seaduste täideviimist*. Kodanliku parlamentarismiga võrreldes on see niisugune edusamm demokraatia arenemises, millel on maailma-ajalooline tähtsus.

V. I. Lenin, «Kas bolševikud suudavad riigivõimu enda käes hoida?» (1917), Teosed, 26. kd., lk. 80—81.

Mõned seltsimehed, kes puudutasid ... rahvademokraatia küsimust, rõhutasid või kaldusid rõhutama eeskätt seda, mille poolest erineb rahvademokraatia režiim nõukogude režiimist. See võib aga kaasa tuua ebaõigeid ning kahjulikke järeldusi.

Vastavalt marksismi-leninismi seisukohtadele on nõukogude režiim ja rahvademokraatia režiim ühe ja sellesama võimu — linna ja maa töörahvaga liidus oleva ja teda juhtiva töölisklassi võimu — kaks vormi. See on proletariaadi diktatuuri kaks vormi. Omapärane kapitalismilt sotsialismile ülemineku vorm meie maal ei kaota ega saagi kaotada kapitalismilt sotsialismile ülemineku ajajärgu põhilisi seaduspärasusi, mis on kõigile maadele ühised. Üleminek sotsialismile ei ole võimalik proletariaadi diktatuurita, mis on suunatud kapitalistlike elementide vastu ja mis peab organiseerima sotsialistliku majanduse.

Kuid samal ajal kui kodanlik demokraatia on kapitali diktatuur, suurkapitalistliku ekspluateeriva vähemuse diktatuur töörahva määratu suure enamuse üle, täidab rahvademokraatia proletariaadi diktatuuri funktsioone töörahva määratu suure enamuse huvides

ja teostab kõige laialdasemat ning täielikumat demokraatiat, sotsialistlikku demokraatiat.

Faktist, et rahvademokraatia võim ja nõukogude võim on ühesugused *peamises, otsustava tähtsusega asjas*, selles, et nad on kõigi töötajatega liidus oleva ja neid juhtiva töölisklassi võim, — sellest faktist tulenevad väga olulised järeldused, et on vaja igakülgselt uurida ja laialdaselt ära kasutada neid suuri kogemusi, mis Nõukogude Liidus sotsialismi ehitamise alal on omandatud. *Ja need kogemused, seltsimehed, kui neid kooskõlastada meie tingimustega, on ainuke ja parim eeskuju sotsialismi ehitamiseks meie maal kui ka teistes rahvademokraatiamaades.*

Г. Димитров, Заключительное слово на V съезде партии, 1948 г.
Г. Димитров, Избранные произведения, т. II, М., 1957, lk. 670—671.

2. ÜLDISTE SEADUSPÄRASUSTE VASTASTIKUNE SUHE JA KONKREETSED TINGIMUSED KAPITALISMILT SOTSIALISMILE ÜLEMINEKUL

V. I. Lenin märkis, et varem või hiljem jõuavad sotsialismile kõik maad. Rõhutades vajadust võtta rangelt arvesse eri maade rahvusliikku omapära ja spetsiifikat, märkis Lenin, et NSV Liidu sotsialistliku revolutsiooni arenemise põhilised seaduspärasused ja iseloomulikud jooned ei ole kohaliku ega rahvusliku, vaid rahvusvahelise tähtsusega. Sellisteks ühisteks iseloomulikeks joonteks ja seaduspärasusteks on: proletariaadi diktatuur, s. t. kommunistliku partei poolt juhitava töölisklassi poliitiline võim; töölisklassi liit talurahva põhihulkade ja kõigi teiste töörahvakihtidega; rahvusliku rõhumise likvideerimine ning rahvaste võrdõiguslikkuse ja vennaliku sõpruse loomine; kapitalistliku omanduse likvideerimine ning põhiliste tootmisvahendite sotsialistliku, ühiskondliku omanduse kehtestamine, tööstuse ja kogu majanduse plaanikindel arendamine sotsialismi ja kommunismi ülesehitamise eesmärgil, töötajate elutaseme tõstmise eesmärgil; põllumajanduse järkjärguline sotsialistlik ümberkujundamine; sotsialistliku riigi tugevdamine ja sotsialismi saavutuste kaitsmine väliste ja sisemiste klassivaenlaste kallaletungide vastu; ühe maa töölisklassi solidaarsus teiste maade töölisklassiga (proletaarne internatsionalism).

Vaatamata Oktoobrirevolutsiooni kogu omapärale, mis oli seotud Venemaa ajalooliste tingimustega, rajas ta ühise tee, mida mööda lähevad nüüd ja tulevikus sotsialismile kõigi maade proletaarlased.

NLKP Keskkomitee otsus 16. märtsil 1957. a. «Ettevalmistustest Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 40. aastapäeva tähistamiseks».
Parteitõõtaja käsiraamat, Tallinn, 1958, lk. 354.

Sotsialistliku süsteemi maad on omandanud rikkalikke kollektiivseid kogemusi sadade miljonite inimeste elu ümberkorraldamisel, nad on toonud palju uut ja omapärast ühiskonna poliitilise ja majandusliku organiseerimise vormidesse. Need kogemused on rahvusvahelise revolutsioonilise liikumise hinnaliseks ühisvaraks.

Praktika on tõestanud ja kõik marksistlik-leninlikud parteid on õigeks tunnistanud, et sotsialistliku revolutsiooni ja sotsialistliku ülesehitustöö protsessid põhinevad real *peamistel seaduspärasustel,* mis on omased kõigile sotsialismi teele asunud maadele.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm. Tallinn, 1961, lk. 19.

Töölisklassi edusammud võitluses revolutsiooni võidu eest sõltuvad sellest, kui hästi tema ja ta partei oskavad kasutada *kõiki võitlusvorme* — rahulikke ja mitterahulikke, parlamentlikke ja mitteparlamentlikke — ja on valmis kõige kiiremini ning ootamatult vahetama üht võitlusvormi teisega. Kui sotsialistliku revolutsiooni peamised seaduspärasused on üldised, omased kõigile maadele, siis ajalooliselt kujunenud rahvuslike iseärasuste ja traditsioonide mitmekesisus tekitab revolutsioonilise protsessi spetsiifilisi tingimusi, proletariaadi võimuletuleku vormide ja tempo mitmekesisust. Selle tõttu on proletariaadi diktatuuri eest peetava võitluse arengus paljudes maades võimalikud ja vajalikud *üleminekuastmed,* sotsialismi ehitava ühiskonna poliitilise organiseerimise *vormide mitmekesisus.* Kuid millises vormis ka ei toimuks üleminek kapitalismilt sotsialismile, on see üleminek võimalik ainult revolutsiooni teel. Kui mitmekesised ka ei oleks sotsialismi ehitamise perioodil uue, rahvaliku riigivõimu vormid, on nende olemus üks — *proletariaadi diktatuur,* mis kujutab endast tõelist demokraatiat, demokraatiat töörahvale.

Sealsamas, lk. 38.

Nõupidamine kinnitas kommunistlike parteide ja töölisparteide vaadete ühtsust sotsialistliku revolutsiooni ja sotsialistliku ülesehitustöö põhiküsimustes. NSV Liidu ja teiste sotsialistlike maade kogemused on täielikult kinnitanud marksistlik-leninliku teooria selle seisukoha õigsust, et sotsialistliku revolutsiooni ja sotsialistliku ülesehitustöö protsessid rajanevad real peamistel seaduspärasustel, mis on omased kõigile maadele, kes on asunud sotsialismi teele. Need seaduspärasused ilmnevad kõikjal, kusjuures on olemas väga mitmekesiseid ajalooliselt väljakujunenud rahvuslikke iseärasusi ja traditsioone, mida tuleb tingimata arvesse võtta.

Sellised üldised seaduspärasused on järgmised: töörahva hulkade juhtimine töölisklassi poolt, kelle tuumikuks on marksistlik-leninlik partei, proletaarse revolutsiooni läbiviimisel ühes või teises vormis ja proletariaadi diktatuuri kehtestamisel ühes või teises vormis; töölisklassi liit talurahva põhihulkade ja teiste töö-

rahva kihtidega; kapitalistliku omanduse likvideerimine ja põhiliste tootmisvahendite ühiskondliku omanduse kehtestamine; põllumajanduse järkjärguline sotsialistlik ümberkujundamine; rahvamajanduse plaanipärane arendamine, mis on suunatud sotsialismi ja kommunismi ülesehitamisele ning töörahva elutaseme tõstmisele; sotsialistliku revolutsiooni läbiviimine ideoloogia ja kultuuri valdkonnas ning suurearvulise intelligentsi loomine, kes on ustav töölisklassile, töötavale rahvale ja sotsialismiüritusele; rahvusliku rõhumise likvideerimine ning võrdõiguslikkuse ja vennaliku sõpruse kehtestamine rahvaste vahel; sotsialismi saavutuste kaitsmine välis- ja sisevaenlaste kallaletungide eest; antud maa töölisklassi solidaarsus teiste maade töölisklassiga — proletaarne internatsionalism.

Marksism-leninism nõuab sotsialistliku revolutsiooni ja sotsialistliku ülesehitustöö üldiste printsiipide loovat rakendamist olenevalt iga maa konkreetsetest ajaloolistest tingimustest, ta ei luba teiste maade kommunistlike parteide poliitika ja taktika mehaanilist kopeerimist. V. I. Lenin rääkis korduvalt vajadusest rakendada õigesti kommunismi põhiprintsiipe vastavalt antud rahvuse, antud rahvusriigi spetsiifikale. Rahvuslike iseärasuste ignoreerimine proletaarse partei poolt viib ta kindlasti elust ja rahvahulkadest irdumisele, toob kindlasti kahju sotsialismiüritusele, ja vastupidi, nende iseärasuste osatähtsuse ülehindamine ja eemaldumine marksismi-leninismi üldistest tõdedest sotsialistliku revolutsiooni ja sotsialistliku ülesehitustöö kohta rahvuslike iseärasuste ettekäändel toob sotsialismiüritusele samuti kindlasti kahju. Nõupidamisest osavõtjad leiavad, et tuleb samaaegselt võidelda mõlema tendentsi vastu. Sotsialistlike maade kommunistlikud parteid ja töölisparteid peavad kindlalt kinni pidama marksismi-leninismi üldiste tõdede ning oma maade revolutsiooni ja ülesehitustöö konkreetse praktika ühendamise printsiibist, peavad loovalt rakendama sotsialistliku revolutsiooni ja sotsialistliku ülesehitustöö üldisi seaduspärasusi vastavalt oma maade konkreetsetele tingimustele, peavad üksteiselt õppima ja kogemusi vahetama. Elus järeleproovitud sotsialistliku ülesehitustöö üldiste seaduspärasuste ning eri maade sotsialismi ülesehitamise mitmekesiste vormide ja meetodite loov rakendamine on kollektiivne panus marksismi-leninismi teooriasse . . .

Moskvas 14.—16. novembril 1957. aastal toimunud sotsialistlike maade kommunistlike parteide ja töölisparteide esindajate nõupidamise deklaratsioon, Tallinn, 1957, lk. 11—13.

. . . Viimasel ajal on eri maade kapitalismilt sotsialismile ülemineku põhiliste seaduspärasuste ja rahvuslike iseärasuste küsimus omandanud rahvusvahelises kommunistlikus liikumises aktuaalse tähtsuse. On ilmnenud rahvuslike iseärasuste osa ja tähtsuse

ülespuhumise tendentsid, mõnede proletaarse revolutsiooni ja sotsialistliku ülesehitustöö teoreetiliste põhiseisukohtade alahindamise, eitamise ja lõppkokkuvõttes nende revideerimise tendentsid...

Igale marksistile-leninlasele on peamiseks, otsustava tähtusega küsimuseks revolutsiooni üldiste printsiipide ja seaduspärasuste küsimus; rahvuslike iseärasuste, nende avaldumise vormide ja teede küsimusel aga on teisejärguline tähtsus.

Meie enda kogemused õpetavad meile, et Bulgaaria Rahvavabariigi arenemine sotsialismile ei toimu mingisugust «erilist», «rahvuslikku» teed mööda, mis põhimõtteliselt erineb nõukogude rahva ja teiste sotsialistlike maade teest, vaid põhiliselt sedasama teed mööda, millel sammuvad nemad.

Meie partei võitleb dogmatismi ja doktrinäärsuse vastu, meie maa konkreetsetes tingimustes üldiste seaduspärasuste ja Nõukogude Liidu ning teiste sotsialistlike maade kogemuste mehaanilise rakendamise vastu, rahvuslikest iseärasustest mittehoolimise vastu. Kuid samal ajal suhtub Bulgaaria Kommunistlik Partei leppimatult sotsialistliku revolutsiooni põhiliste seaduspärasuste rahvusvahelise tähtsuse vähendamise ja allakiskumise katsetesse, Nõukogude kogemuste rahvusvahelise tähtsuse alahindamisse ja eitamisse, kapitalistlikult ühiskonnalt sotsialistlikule ühiskonnale ülemineku rahvuslike iseärasuste, teede ja vormide absoluutseks tegemisse ja ülistamisse. Marksistlik-leninliku teooria üldiste tõdede alahindamine ja eitamine viib paratamatult välja marksismi-leninismi revideerimisele, «rahvusliku kommunismi» teooriale, natsionalismile. Rahvuslike iseärasuste ja arenemisvormide osa ning tähtsuse ülespuhumine loob üksikute kommunistlike parteide ja sotsialistlike maade teistest kommunistlikest parteidest ja sotsialistlikest maadest eraldumise ohu, «rahvuslike» huvide ja teede vastuseadmise ohu, sotsialistlike maade ühtsuse ja vastastikuse abistamise nõrgendamise ohu. See aga valab vett rahvusvahelise reaktsiooni veskile.

T. Живков, Отчетный доклад Центрального Комитета Болгарской коммунистической партии VII съезду партии, 1958 г. «Коммунист» № 8, 1958 г., lk. 106—109.

3. RAHVAMAJANDUSE KOMANDOKÕRGUSTE VALLUTAMINE ÜHISKONNA POOLT

Proletariaat kasutab oma poliitilist võimu selleks, et kodanluselt järk-järgult ära kiskuda kogu kapital, tsentraliseerida kõik tootmisriistad riigi, s. o. valitsevaks klassiks organiseerunud proletariaadi kätte, ja suurendada võimalikult kiiresti tootlike jõudude hulka.

K. Marx ja *F. Engels*, Kommunistliku partei manifest (1848), Tallinn, 1955, lk. 50—51.

Pärast proletariaadi esimest sotsialistlikku revolutsiooni, pärast seda, kui kodanlus on kukutatud ühel maal, jääb selle maa proletariaat *kauaks ajaks nõrgemaks* kui kodanlus juba ainuüksi kodanluse väga tihedate rahvusvaheliste sidemete tõttu, edasi aga seetõttu, et kodanluse kukutanud maa väikekaubatootjad taastavad, elustavad kapitalismi ja kodanlust stiihiliselt ja pidevalt. Endast vägevama vastase saab võita ainult suurimate jõupingutustega ja *tingimata* kõige hoolikamalt, tähelepanelikumalt, ettevaatlikumalt ja osavamalt ära kasutades nii iga vähimatki «mõra» vaenlaste vahel, iga huvide vastuolu eri maade kodanluse vahel, eri maade kodanluse üksikute rühmade või liikide vahel, — kui ka iga vähimatki võimalust saada endale massilist liitlast, olgugi ajutist, kõikuvat, ebakindlat, ebaustavat, tinglikku. Kes seda ei taipa, see ei taipa midagi marksismist ja tänapäeva teaduslikust sotsialismist *üldse*. Kes küllalt pika aja jooksul ja küllalt mitmekesistes poliitilistes olukordades ei ole *praktiliselt* tõestanud oma oskust rakendada seda tõde tegelikult, see pole veel õppinud abistama revolutsioonilist klassi selles võitluses, mida ta peab kogu töötava inimkonna vabastamiseks ekspluateerijaist. Ja öeldu käib ühtviisi nii selle ajajärgu kohta, mis *eelneb* poliitilise võimu vallutamisele proletariaadi poolt, kui ka sellele *järgneva* ajajärgu kohta.

Meie teooria ei ole dogma, vaid on *tegevusjuhend* — ütlesid Marx ja Engels...

V. I. Lenin, ««Pahempoolsuse» lastehaigus kommunismis» (1920), Teosed, 31. kd., lk. 51.

AGRAARSUHETE REVOLUTSIOONILINE ÜMBERKUJUNDAMINE

Maaomandus, igasuguse rikkuse esialgne allikas, on muutunud suureks probleemiks, mille lahendamisest oleneb töölisklassi tulevik.

К. Маркс, Национализация земли, 1869 г. *К. Маркс и Ф. Энгельс*, Соч., т. XIII, ч. I, lk. 340.

Raske on radikaalne poliitiline pööre — pole midagi ütelda, kuid raske on ka agraarpööre; teine on võimatu esimesest lahus...

V. I. Lenin, «Sotsiaaldemokraatia agraarprogramm 1905.—1907. aastal toimunud esimeses Vene revolutsioonis» (1907), Teosed, 13. kd., lk. 309.

Ei, sotsiaaldemokraatide seisukoht agraarküsimuses käesoleval ajal, kus tegemist on demokraatliku pöörde lõpuleviimisega, võib olla ainult järgmine: mõisnike omandi vastu, talurahva omandi poolt, kusjuures maaeraomandus üldse jääb püsima. Maaeraoman-

duse vastu, maa natsionaliseerimise poolt teatud poliitilistes tingimustes.

V. I. Lenin, Töölispartei agraarprogrammi revideerimine (1906), Teosed, 10. kd., lk. 160.

Kuid konfiskeerimisega ei tohi piirduda. Demokraatliku revolutsiooni ja talurahva ülestõusu ajastul ei või me mingil juhul absoluutselt kõrvale heita maa natsionaliseerimist. On ainult vaja selle nõudmise tingimuseks seada, et täiesti täpselt ära tähendataks teatud poliitiline kord, ilma milleta natsionaliseerimine võiks proletariaadile ja talurahvale kahju tuua.

Niisugune programm on täielik ja terviklik. Ta annab kahtlemata maksimumi sellest, mis igasuguse kodanlik-demokraatliku pöörde puhul on üldse mõeldav. Ta ei seo sotsiaaldemokraatial käsi, võimaldades erinevate poliitiliste konjunktuuride juures nii jaotamist kui ka natsionaliseerimist.

V. I. Lenin, Töölispartei agraarprogrammi revideerimine (1906). Teosed, 10. kd., lk. 171.

Mõisnike maaomandus kaotatakse otsekohe ilma igasuguse tasumaksmiseta.

Mõisnike maad, samuti nagu kõik udelli-, kloostri- ja kirikumaad koos kogu nende elusa ja eluta inventariga, mõisahoonete ja kõigi päraldistega lähevad kuni Asutava Kogu kokkukutsumiseni valdade maakomiteede ja maakondade talupoegade saadikute nõukogude käsutusse ...

Maaeraomanduse õigus tühistatakse jäädavalt; maad ei tohi müüa ega osta, rentida ega pantida või mingil muul viisil võõrandada. Kogu maa: *riigi-, udelli-, kabineti-, kloostri-, kiriku-, possessiooni-, majoraat-, eravalduslik, kogukonna, talupoegade jne. maa võõrandatakse tasuta,* muudetakse rahva ühisvaraks ja antakse kõigi nende kasutusse, kes selle maa peal töötavad ...

Maakasutuse õiguse saavad kõik Vene riigi kodanikud (olenemata soost), kes soovivad harida maad oma tööga, oma perekonna kaasabil või ühistus, ja ainult nii kauaks, kuni nad suudavad seda harida. Palgatöö ei ole lubatud ...

Maakasutus peab olema võrdne, s. o. maa jaotatakse töötajate vahel kohalikke tingimusi arvestades töö- või tarbimisnormi järgi ...

Lihttalupoegade ja lihtkasakate maad ei konfiskeerita.

Декрет о земле съезда Советов рабочих и солдатских депутатов, 1917 г. Декреты Советской власти, т. 1, М., 1961, lk. 17—20.

... Natsionaliseerimine (maa. — *Toim.*) Venemaal on kodanlik-demokraatlikust seisukohast vajalik. Kuid see on vajalik ka

sellepärast, et see on hiiglasuureks hoobiks tootmisvahendite eraomandusele. Arvata, et pärast maaeraomanduse kaotamist jääb Venemaal kõik vana viisi, see on lihtsalt mõttetus.

V. I. Lenin, VSDT(b)P seitsmes ülevenemaaline (aprilli)konverents. Ettekanne agraarküsimuse kohta (1917), Teosed, 24. kd., lk. 257.

Viies läbi maa sotsialiseerimise seaduse, — seaduse, mille «hingeks» on võrdsustava maakasutuse loosung, — teatasid bolševikud täie täpsuse ja selgusega: see pole meie idee, meie pole nõus sellise loosungiga, meie peame oma kohuseks see läbi viia, sest selline on talupoegade valdava enamuse nõue. Oma enamuse ideedest ja nõuetest aga peab *töörahvas ise vabanema*: sääraseid nõudeid pole võimalik «tühistada» ega neist «üle hüpata». Meie, bolševikud, *aitame* talurahval vabaneda väikekodanlikest loosungeist, aitame neilt võimalikult kiiresti ja võimalikult kergesti *üle minna* sotsialistlikele loosungitele.

V. I. Lenin, «Proletaarne revolutsioon ja renegaat Kautsky» (1918), Teosed, 28. kd., lk. 283.

Maa natsionaliseerimine, mille Venemaal on läbi viinud proletariaadi diktatuur, kindlustas kõige rohkem kodanlik-demokraatliku revolutsiooni lõpuniviimise, isegi sel juhtumil, kui kontrrevolutsiooni võit oleks natsionaliseerimiselt tagasi pööranud maa jagamisele (seda juhtumit olen spetsiaalselt analüüsinud oma raamatus, mis käsitleb marksistide agraarprogrammi 1905. aasta revolutsioonis). Peale selle aga andis maa natsionaliseerimine proletaarsele riigile suurimad võimalused üle minna sotsialismile põllumajanduses.

Sealsamas, lk. 288.

Me peame tunnistama, et ainult üsna väikese osa kultuurseist majandeist peame andma nõukogude majandite alla, muidu me blokki väiketalurahvaga ei saavuta, see blokk aga on meile hädavajalik.

V. I. Lenin, VK(b)P VIII ülevenemaaline konverents. Lõppsõna Ukraina nõukogude võimu küsimuses (1919), Teosed, 30. kd., lk. 169.

... Venemaa proletariaat *võitis* esseeridelt *enda poole talurahva* ja võitis sõna otseses mõttes *mõni tund* pärast seda, kui ta oli võitnud kätte riigivõimu. Sest mõni tund pärast võitu kodanluse üle Petrogradis andis võitnud proletariaat välja «maadekreedi», selles dekreedis aga *rahuldas* ta tervenisti ja ühe korraga, revolutsioonilise kiiruse, energia ja ennastsalgavusega talurahva

enamuse kõige pakilisemad majanduslikud vajadused, ekspropriieeris mõisnikud täielikult ja ilma väljaostuta.

V. I. Lenin, «Asutava kogu valimised ja proletariaadi diktatuur» (1919), Teosed, 30. kd., lk. 240.

Sotsiaaldemokraatia ei saa tõotada, et ta jaotamist iialgi ei toeta. Mõnel ajaloolisel momendil, teistsugusel agraar-evolutsiooni astmel võib jaotamine osutuda vältimatuks.

V. I. Lenin, «Sotsiaaldemokraatia agraarprogramm 1905.—1907. aastal toimunud esimeses Vene revolutsioonis» (1907), Teosed, 13. kd., lk. 259.

Eraomanduse täielikku kaotamist ei pea proletaarne võim enamikus kapitalistlikes riikides teostama sugugi mitte otsekohe, ja igal juhul garanteerib ta nii väike- kui ka kesktalurahvale mitte ainult selle, et nende maatükid neile alles jäävad, vaid ka nende maavalduse suurenemise kogu nende poolt tavaliselt renditud maa-ala võrra (rendimaksu kaotamine).

V. I. Lenin, «Agraarküsimuse teeside esialgne visand» (1920), Teosed, 31. kd., lk. 131.

Kapitalistliku Ungari ühiskondlikku korraldust iseloomustas kuni Teise maailmasõja lõpuni keskaja, feodaalkorra jäänuste olemasolu, mis meenutasid vana Tsaari-Venemaad, Poolat enne tema vabastamist või praegust Hispaaniat. Üle 30 protsendi kogu maast kuulus mõisnikele, kes moodustasid kõigest ühe tuhandiku Ungari elanikkonnast, 6 protsenti maast kuulus kirikule. Samal ajal moodustasid ühe kolmandiku elanikkonnast maata kehvikud, sulased ja päevatöölised. Sellepärast nimetati Ungarit õigusega «kolme miljoni kerjuse» maaks. Maavalduse feodaalsüsteem, suurte mõisate süsteem oli üheks peamiseks põhjuseks, millest oli tingitud Ungari üldine mahajäämus, töötavate klasside viletsus ja Ungari aeglustunud kapitalistlik arenemine...

Töölisklass ja temaga liidus väljaastunud talurahvas seadsid sisse uue, demokraatliku võimu, ja see rahvavõim likvideeris feodaalsüsteemi — suurte mõisate süsteemi. Maareformi seadus 1945. aasta märtsist tegi õiglase otsuse: maa hakkas kuuluma neile, kes teda harivad. Kõik mõisad, mille suurus ületas 200 holdi (114 hektarit), jagati külakehvikute vahel ära.

Я. Кадар, Социалистическое преобразование сельского хозяйства Венгрии, 1961 г.
«Проблемы мира и социализма» № 6, 1961 г., lk. 6.

Maksab ainult läbi viia esimene radikaalne rünnak eraomandusele, ja proletariaat on sunnitud minema ikka kaugemale, ikka rohkem kontsentreerima riigi kätte kogu kapitali, kogu põllumajanduse, kogu tööstuse, kogu transpordi ja kogu vahetuse.

Ф. Энгельс, Принципы коммунизма, 1847 г.
К. Маркс и *Ф. Энгельс*, Соч., т. 4, lk. 333.

... Esimeseks põhiliseks sammuks, mille on kohustatud astuma iga sotsialistlik valitsus, töölisvalitsus, peab olema tööliskontroll. Me ei kehtestanud sotsialismi otsekohe dekreedi korras kogu meie tööstuses, sest sotsialism võib välja kujuneda ja kindlustuda vaid siis, kui töölisklass õpib valitsema, kui kindlustub töölismasside autoriteet.

V. I. Lenin, VI ülevenemaaline erakorraline tööliste, talupoegade, kasakate ja punaarmeelaste saadikute nõukogude kongress. Kõne revolutsiooni aastapäevast (1918), Teosed, 28. kd., lk. 121.

Pangad kujutavad endast teatavasti tänapäeva majanduselu keskusi, kogu kapitalistliku rahvamajandussüsteemi peamisi närvisõlmi. Kõnelda «majanduselu reguleerimisest» ja mööda minna pankade natsionaliseerimise küsimusest tähendab kas äärmise asjatundmatuse avaldamist või «lihtrahva» petmist kõlavate sõnade ja suuresõnaliste lubadustega, kusjuures juba ette on valmis tehtud otsus neid lubadusi mitte täita.

V. I. Lenin, «Ähvardav katastroof ja kuidas selle vastu võidelda» (1917), Teosed, 25. kd., lk. 307.

Me talitasime lihtsalt: kartmata esile kutsuda etteheiteid «haritud» inimestelt või õigemini kodanluse harimata poolehoidjatelt, kes hangeldavad oma teadmiste natukesega, ütlesime me: — meil on relvastatud töölised ja talupojad. Nad peavad täna hommikul kõik erapangad hõivama. Ja pärast seda, kui nad seda on teinud, kui võim on juba meie käes, alles pärast seda me arutame, missuguseid abinõusid meil tarvitusele võtta. Ja hommikul olid pangad hõivatud, õhtul aga tegi Kesktäitevkomitee otsuse: «pangad kuulutatakse rahvuslikuks omandiks», — toimus pangaasjanduse riigistamine, ühistamine, üleandmine nõukogude võimu kätte.

Meie hulgas polnud ainsatki inimest, kes oleks kujutlenud, et niisugust keerulist, peent pangaasjanduse aparaati, mis on sajandite vältel välja arenenud kapitalistlikust majandussüsteemist, võidakse mõne päevaga lammutada või ümber teha. Seda pole me iialgi väitnud. Ja kui õpetatud või kah-õpetatud pead vangutasid

ja ennustasid, ütlesime me: võite ennustada ükskõik mida. Me tunneme ainult üht proletaarse revolutsiooni teed: vallutada vaenlase positsioon — õppida valitsema kogemuste kaudu, oma vigade najal. Meie ei alahinda sugugi raskusi, mis seisavad meie teel, kuid peamine on meil juba tehtud. Kapitalistlike rikkuste allikas nende rikkuste jaotamise osas on likvideeritud. Riigilaenude annulleerimine, finantsikke kukutamine, — see oli pärast seda üsna kerge samm. Ka siirdumine tehaste konfiskeerimisele oli pärast tööliskontrolli täiesti kerge. Kui meid süüdistati, et me tööliskontrolli kehtestamisega killustame tootmise üksikuteks tsehhideks, ei pööranud me sellele rumalusele tähelepanu. Tööliskontrolli kehtima pannes me teadsime, et möödub palju aega, kuni see üle kogu Venemaa levib, kuid me tahtsime näidata, et tunnistame ainult üht teed — ümberkujundamisi altpoolt, et töölised ise töötaksid altpoolt välja majanduslike tingimuste uued alused. See väljatöötamine võtab rohkesti aega.

Tööliskontrollilt me siirdusime Kõrgema Rahvamajandusnõukogu loomisele. Ainult see abinõu ühes pankade ja raudteede natsionaliseerimisega, mis viiakse läbi lähemail päevil, võimaldab meil uue sotsialistliku majanduse ülesehitamist alustada.

V. I. Lenin, Kolmas ülevenemaaline tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude kongress. Ettekanne Rahvakomissaride Nõukogu tegevusest (1918), Teosed, 26. kd., lk. 430—431.

Meie töö, proletariaadi juhtimisel, saaduste tootmise ja jaotamise üle üldrahvaliku arvestuse ja kontrolli organiseerimise alal on tugevasti maha jäänud meie tööst ekspropriaatorite otsese ekspropriieerimise alal. Sellel asjaolul on peamine tähtsus praeguse momendi iseärasuste ja sellest tulenevate nõukogude võimu ülesannete mõistmiseks. Raskuspunkt võitluses kodanluse vastu kandub niisuguse arvestuse ja kontrolli organiseerimisele. Ainult sellest lähtudes saab õigesti kindlaks määrata majandus- ja rahanduspoliitika järjekordseid ülesandeid pankade natsionaliseerimise, väliskaubanduse monopoliseerimise, raha ringluse üle riikliku kontrolli teostamise, proletaarselt seisukohalt rahuldava varandus- ja tulumaksu sisseseadmise ning töökohustuse sisseseadmise alal.

V. I. Lenin, «Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded» (1918), Teosed, 27. kd., lk. 224.

VÄLISKAUBANDUSE RIIKLIK MONOPOL

1. Proletaarse riigi väliskaubanduse organiseerimine peab kapitalistlikus ümbruses silmas pidama kaht põhilist ülesannet: a) maksimaalselt soodustada ning stimuleerida meie maa tootlike jõudude arenemist ja b) kaitsta ehitatavat sotsialistlikku majan-

dust kapitalistlike maade majandusliku pealetungi eest. Väliskaubanduse organiseerimise probleemi kogu raskus seisab nimelt selles, et proletaarne riik ei tohi neid mõlemaid ülesandeid hetkekski silmist lasta, ja et ta peab välisolukorrast ja omal maal sotsialismi ülesehitamise vajadustest lähtudes valima vastavad väliskaubanduse organiseerimise vormid...

2. Proletariaadi poolt juhitava NSV Liidu majanduse kokkupuutumine maailmaturuga toimub olukorras, kus sellel turul valitseb imperialism. Väliskaubandus on alaks, kus me vahetult kokku puutume meid ümbritseva ja meile vaenuliku kapitalistliku maailmaga. Selle tõttu väliskaubandus, mis ülemaailmse tööjaotuse arenemise tingimustes on nii meile kui ka kapitalistlikele maadele mitmesuguse toodangu vahetamise vajalikuks vormiks, kujutab ühtlasi majanduslikus vormis jätkuvat võitlust, mida peetakse meie nõukogude süsteemi iseseisvuse eest kapitalistliku ümbruse tingimustes.

Väliskaubanduse kaudu püüab rahvusvaheline kapital meile peale suruda oma tingimusi, katsub nüüd ja ka edaspidi meie maad orjastada, muuta teda oma asumaaks. Selle asjaolu tõttu peame me selles meie majandusrinde lõigus olema kõigeks valmis, hoolitsema siin oma positsioonide kindlustamise eest, et mitte üksnes kapitalismi pealetungi tagasi tõrjuda, vaid ühtlasi kasutada väliskaubandust NSV Liidu majanduse tugevdamiseks ja sotsialistliku ülesehitustöö kiirendamiseks.

Nende ülesannete täitmisel on meie peamiseks vahendiks väliskaubanduse monopol. Tema olemus seisab selles, et riik ise juhib väliskaubandust spetsiaalselt loodud organi (Väliskaubanduse Rahvakomissariaadi) kaudu; määrab kindlaks, millised organisatsioonid, millisel alal ja kui suures ulatuses võivad väliskaubanduslikke operatsioone vahetult läbi viia; majanduse ja sotsialistliku ülesehitustöö arendamise ülesannetest lähtudes määrab ekspordi- ja impordiplaani abil kindlaks, mida ja missugusel hulgal tohib meie maalt välja vedada ning mida meile sisse vedada; litsentside ja kontingentide süsteemi abil reguleerib ta vahetult sisse- ja väljavedu ning väliskaubanduslike organisatsioonide operatsioone.

3. Väliskaubanduse monopol peab jääma puutumatuks. Teda on tarvis tugevdada, sest ta on üks tõhusamaid vahendeid kapitalistlike maade majandusliku pealetungi tagasitõrjumiseks. Ei mingid kaitsetollid ega mingid muud reguleerimisvahendid ei suuda meid kaitsta sellisel määral kui väliskaubanduse monopol...

1920. aastal kindlaksmääratud väliskaubanduse organisatsioon on sotsialistlikus ülesehitustöös etendanud suurt positiivset osa. See organisatsioon võimaldas meil kaitsta oma maad väliskapitali pealetungi vastu, mis püüdis muuta NSV Liitu oma asumaaks. Selle organisatsiooni abil läks meil korda rajada oma kaupadele teed välisturgudele ja astuda kaubavahetusse peaaegu kõigi kapi-

talistlike maadega. Edu, mida meil sel alal on õnnestunud saavutada, ilmneb eriti selgesti siis, kui võrrelda praegust olukorda revolutsioonieelse ajaga, millal kogu meie väliskaubandus oli peaaegu tervikuna välismaalaste käes ja omas poolkoloniaalset iseloomu, millal välismaa firmade esindajad varusid paljusid eksporteeritavaid talumajapidamise saadusi ning ühtlasi varustasid talupoegi põllutöömasinate ja -riistadega, kusjuures need firmad said endale suure osa meie väliskaubanduslike operatsioonide kasumitest.

6. Säilitades väliskaubanduse monopoli süsteemi puutumatuna, peame me ühtlasi väliskaubanduse organiseerimise vorme kohandama muutuvatele majanduslikele tingimustele ja Nõukogude Liidu ülesannetele, tingimata säilitades kõigi välismaal tegutsevate nõukogude organite absoluutset ühtsust. Muutunud majanduslikud tingimused nõuavad väliskaubanduse alal diferentseeritud kommertssüsteemi loomist. Abinõud, mida on sel alal vaja tarvitusele võtta, peavad silmas pidama järgmisi ülesandeid: a) väliskaubanduse monopoli süsteemi säilitamine, b) spetsiaalsete kaubanduslike organisatsioonide painduvama süsteemi loomine, kaubandusaparaadi lihtsamaks ja odavamaks muutmine, c) tööstuse ja põllumajanduse õigete huvide kaitsmine väliskaubanduse alal.

VK(b)P Keskkomitee pleenum 3.—10. oktoobril 1925, Resolutsioon «Väliskaubandusest». NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, II osa, Tallinn, 1956, lk. 172—176.

4. ÜLEMINEKUAJAJÄRGU MAJANDUS JA POLIITIKA

ÜLEMINEKUAJAJÄRGU MAJANDUSE MITMESEKTORILINE ISELOOM. KLASSID JA KLASSIVÕITLUS*

Meie maa väga suure mahajäämuse ja väikekodanliku iseloomu tõttu peab proletariaadi diktatuuril Venemaal, eesrindlike maadega võrreldes, paratamatult olema mõningaid iseärasusi. Kuid peajõud — ja ühiskondliku majanduse põhivormid — on Venemaal needsamad, mis igal kapitalistlikul maal, nii et need iseärasused ei või puudutada kõige olulisemat.

Nendeks ühiskondliku majanduse põhivormideks on: kapitalism, väikekaubatootmine, kommunism. Nendeks peajõududeks on: kodanlus, väikekodanlus (eriti talurahvas), proletariaat.

V. I. Lenin, «Majandus ja poliitika proletariaadi diktatuuri ajajärgul» (1919), Teosed, 30. kd., lk. 87.

* Üleminekuajajärgu majanduse põhivormid ja mitme tootmisvormi olemasolu on omased kõigile rahvademokraatiamaadele, kuid igal maal on olemas omapärased jooned. *Toim.*

Ei ole vist veel olnud niisugust inimest, kes Venemaa majanduse küsimusega tegemist tehes oleks eitanud selle majanduse ülemineku-iseloomu...

Kuid mida siis tähendab sõna üleminek? Kas see, rakendatuna majanduse suhtes, ei tähenda seda, et antud korras on nii kapitalismi kui ka sotsialismi elemente, osakesi, tükikesi? Igaüks tunnistab, et jah. Kuid mitte igaüks, kes seda tunnistab, ei mõtle selle üle järele, missugused just on need Venemaal olemas olevate mitmesuguste ühiskondlik-majanduslike formatsioonide elemendid. Selles aga ongi kogu küsimuse tuum.

Loeme üles need elemendid:

1) patriarhaalne, s. o. suurel määral naturaalne talumajapidamine;

2) väikekaubatootmine (siia kuulub enamus neid talupoegi, kes müüvad vilja);

3) eramajanduslik kapitalism;

4) riigikapitalism;

5) sotsialism.

Venemaa on nii suur ja nii kirju, et temas põimuvad üksteisest läbi kõik need ühiskondlik-majandusliku korra mitmesugused tüübid. Selles just seisabki olukorra omapärasus.

V. I. Lenin, «Toitlusmaksust» (1921). Teosed, 32. kd., lk. 308—309.

Klassid on jäänud, kuid *iga* klass on proletariaadi diktatuuri ajajärgul muutunud; on muutunud ka nende vahekord. Klassivõitlus ei kao proletariaadi diktatuuri ajal, vaid võtab ainult teised vormid.

Kapitalismi tingimustes oli proletariaat rõhutud klass, kellel puudus igasugune omandiõigus tootmisvahenditele, klass, kes ainuüksi oli vahetult ja täielikult kodanlusele vastu seatud ja sellepärast ainuüksi oli võimeline olema lõpuni revolutsiooniline. Kukutanud kodanluse ja võitnud kätte poliitilise võimu, muutus proletariaat *valitsevaks* klassiks: tema hoiab enda käes riigivõimu, tema käsutuses on juba ühistatud tootmisvahendid, tema juhib kõikuvaid, vahepealseid elemente ja klasse, tema surub maha ekspluateerijate kasvavat vastupanuenergiat. Kõik need on klassivõitluse *erilised* ülesanded, mida proletariaat varem üles ei seadnud ega võinudki seada.

Ekspluateerijate klass, mõisnike ja kapitalistide klass ei ole kadunud ega saagi proletariaadi diktatuuri tingimustes otsekohe kaduda. Ekspluateerijad on puruks löödud, kuid mitte hävitatud. Neile on jäänud rahvusvaheline baas, rahvusvaheline kapital, kelle osakonnaks nad on. Neile on osaliselt jäänud mõningad tootmisvahendid, on jäänud raha, on jäänud tohutud ühiskondlikud sidemed. Nende vastupanuenergia on just nende kaotuse tõttu kasvanud saja- ja tuhandekordselt. See, et nad tunnevad riikliku, sõja-

väelise ja majandusliku juhtimise «kunsti», annab neile väga ja väga suure ülekaalu, nii et nende tähtsus on võrratult suurem kui nende osa üldises rahvaarvus. Kukutatud ekspluateerijate klassivõitlus võiduletulnud ekspluateeritavate avangardi vastu, s. o. proletariaadi vastu on muutunud ääretult ägedaks. Ja see ei saagi teisiti olla, kui kõnelda revolutsioonist, kui seda mõistet mitte ära vahetada (nagu teevad kõik II Internatsionaali kangelased) reformistlike illusioonidega.

Lõpuks talurahvas, nagu igasugune väikekodanlus üldse, asub ka proletariaadi diktatuuri ajal keskmisel, vahepealsel positsioonil: ühest küljest on see küllaltki suur (mahajäänud Venemaal aga hiiglasuur) töörahva mass, keda ühendab töörahva ühine huvi vabaneda mõisnikust ja kapitalistist; teisest küljest on need üksteisest eraldatud väikesed peremehed, omanikud ja kaubitsejad. Niisugune majanduslik seisund kutsub paratamatult esile kõikumisi proletariaadi ja kodanluse vahel. Sel ajal aga, kui nende viimaste vahel käib teravnenud võitlus, sel ajal kui toimub kõigi ühiskondlike vahekordade uskumatult järsk lammutamine, kusjuures just talupojad ja üldse väikekodanlased on kõige enam harjunud vanaga, rutiinsega, muutmatuga, siis on loomulik, et me paratamatult näeme nende hulgas üleminekuid ühest leerist teise, kõhklemisi, pöörakuid, ebakindlust jne.

Selle klassi — või nende ühiskondlike elementide — suhtes seisab proletariaadi ülesanne juhtimises, võitluses selle eest, et teda oma mõju alla saada. Kõhklejaid, ebakindlaid endaga kaasa tõmmata — seda peab tegema proletariaat.

Kui me kõrvutame kõiki põhijõude või klasse ja nende vahekordi, mida proletariaadi diktatuur on muutnud, siis näeme, milline ääretu teoreetiline absurdsus, milline nürimeelsus on käibelolev, väikekodanlik kujutlus üleminekust sotsialismile «demokraatia kaudu» üldse, mida me näeme kõik II Internatsionaali esindajate juures. Kodanluselt päritud eelarvamus «demokraatia» absoluutse, väljaspool klasse oleva sisu kohta — see on selle vea alus. Tegelikult aga läheb proletariaadi diktatuuri ajal ka demokraatia üle täiesti uude faasi, ja klassivõitlus tõuseb kõrgemale astmele, allutades endale kõik vormid.

Üldised fraasid vabadusest, võrdsusest, demokraatiast võrduvad tegelikult kaubatootmise suhteid kopeerivate mõistete pimeda kordamisega. Nende üldiste fraaside abil lahendada proletariaadi diktatuuri konkreetseid ülesandeid tähendab asuda kogu rindel kodanluse teoreetilisele, põhimõttelisele seisukohale. Proletariaadi seisukohalt võib küsimuse üles seada ainult nii: vabadus missuguse klassi rõhumisest vabanemise mõttes? missuguse klassi võrdsus missuguse klassiga? demokraatia eraomanduse pinnal või eraomanduse kaotamise eest peetava võitluse baasil? jne.

Engels selgitas «Anti-Dühringis» juba ammugi, et võrdsuse mõiste, olles kaubatootmise suhete koopiaks, muutub eelarvamu-

seks, kui mitte mõista võrdsust *klasside kaotamise* mõttes. See aabitsatõde, et kodanlik-demokraatlik arusaamine võrdsusest erineb sotsialistlikust arusaamisest, unustatakse alatasa ära. Kui aga seda mitte unustada, siis on ilmne, et kodanluse kukutanud proletariaat astub sellega kõige otsustavama sammu klasside kaotamise poole ja et selle lõpuleviimiseks peab proletariaat jätkama oma klassivõitlust, kasutades riigivõimu aparaati ja rakendades kukutatud kodanluse ja kõikuva väikekodanluse suhtes mitmesuguseid võitluse, mõjutamise meetodeid.

V. I. Lenin, «Majandus ja poliitika proletariaadi diktatuuri ajajärgul» (1919), Teosed, 30. kd., lk. 93—95.

Osata saavutada kokkulepe kesktalupojaga, hetkekski loobumata kulaku vastu võitlemisest ja kindlasti toetudes ainult kehvtalurahvale ...

V. I. Lenin, «Pitirim Sorokini väärtuslikud ülestunnistused» (1918), Teosed, 28. kd., lk. 172.

... Partei kõige tähtsam *poliitiline* ülesanne, millest oleneb kogu revolutsiooni tulemus, on: suurima tähelepanu ja hoolega *kaitsta ja arendada tööliskiassi ja talurahva liitu*. Sellelt seisukohalt peab partei asuma kõigi tähtsamate päevakorral olevate probleemide lahendamisele ...

VK(b)P Kaheteistkümnes kongress. Resolutsioon VKP Keskkomitee aruande kohta (1923).
NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, Tallinn, 1956, lk. 679.

Vaatamata majanduse sotsialistliku tuumiku juhtivale ja üha suurenevale osale käib NSV Liidu majanduse tootlike jõudude arenemisega paratamatult kaasas klassivastuolude osaline suurenemine. Linna ja maa erakapitalistlikud kihid, kes on nõukogude ja majandusaparaadi mõningate bürokraatlike elementidega seotud, püüavad oma vastupanu tööliskiassi pealetungile suurendada, püüavad teenistujate ja intelligentsi teatavaid kihte, kodutööndajate ja käsitööliste, talupoegade ja tööliste mahajäänud kihte proletariaadi diktatuuri suhtes vaenulikult mõjutada. See mõju avaldub ka kultuurilisel, poliitilisel ja ideoloogilisel alal (tähistevahetuse jutlustamine, kulakliku «talurahvaliidu» loosung, šovinism, antisemitism, kodanlik-demokraatlike «vabaduste» jutlustamine ning sellega seotud väikekodanlik opositsiooniline kahe partei loosung jne.). Sellele kapitalistlike elementide vaenulikule mõjule ja suurenevale aktiivsusele on tööliskiass ÜK(b)P juhtimisel vastu seadnud proletariaadi diktatuuri režiimi tugevdamise, proletariaadi hulkade aktiivsuse, isetegevuse ja kultuuritaseme veelgi suurema tõstmise (nõukogude elustamine, ametiühingulise demokraatia ja ühistegevuse laiendamine, proletariaadi poolt küla

suurem ideeline mõjutamine, kultuuriline kasvatustöö rahvahulkades jne.), samuti ka tugevama ideelise mõju, mida proletariaat nõukogude intelligentsi laiadele kihtidele avaldab.

ÜK(b)P Viieteistkümnes kongress, Resolutsioon Keskkomitee aruande kohta (1927). NLKP kongresside, konverentside, ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, II osa Tallinn, 1956, lk. 428—429.

UUS MAJANDUSPOLIITIKA *

Sotsialism ei ole valmis süsteem, mis inimkonna õndsaks teeb. Sotsialism on klassivõitlus, mida peab praegune proletariaat, kes sammub ühelt eesmärgilt täna teise eesmärgi poole homme oma põhilise eesmärgi *nimel, lähenedes* sellele iga päevaga.

V. I. Lenin, «Jutuajamine» (1913), Teosed, 19. kd., lk. 26.

Ajajärgul **, kus peatähelepanu ja peajõud olid kõrvale juhitud poliitilistele ja sõjalistele ülesannetele, ei saanud me tegutseda teisiti kui suurima kiirusega, sööstes avangardiga edasi, teades, et seda avangardi toetatakse. Suurte poliitiliste ümberkujunduste alal, selle suurima töö alal, mille me korda saatsime kolme aasta jooksul, olles seadnud ennast sõjajalale maailma valitsevate riikidega, tagas lihtne poliitiline ja sõjaline vaimustus meile talupoegade ja tööliste liidu, sest iga talupoeg teadis, tundis ja mõistis, et tema vastas seisab põline vaenlane — mõisnik, keda nii või teisiti abistavad teiste parteide esindajad. Sellepärast oligi see liit nii kindel ja võitmatu.

Majanduse alal peab liit olema üles ehitatud teistel alustel. Siin on vajalik liidu sisu ja vormi vahetus. Kui kas või keegi kommunistlikust parteist, ametiühingust või lihtsalt nõukogude võimule kaasatundvatest inimestest on selle liidu olemuse ja tema vormi vahetuse vajalikkuse kahe silma vahele jätnud, siis seda halvem temale. Niisugused kahe silma vahele jätmised on revolutsioonis lubamatud. Liidu vormi muutmise vajaduse on esile kutsunud see, et poliitilist liitu ja sõjalist liitu ei saa jätkata niisama lihtsalt ka majanduse alal . . .

Tööliste ja talupoegade liidu vormi ja sisu muutmine osutus hädavajalikuks. Me liikusime poliitilisel ja sõjalisel ajajärgul hoopis kaugemale ette kui meid lubas tööliste ja talupoegade otsene

---

* Uue majanduspoliitika olemus on kõigile sotsialismi aluseid ehitavatele maadele ühesugune, kuid igal maal on üleminekuajajärgu majanduspoliitika teostamises oma iseärasused. *Toim.*

** Toim. märkus: Mõeldud on sõjakommunismi ajajärku (1918. — märts 1921. a.).

majanduslik liit. Me pidime seda vaenlase võitmiseks tegema, ja meil oli õigus seda teha. Me tegime seda edukalt, sest me võitsime oma vaenlased tolleaegsel lahinguväljal — poliitilisel ja sõjalisel lahinguväljal, kuid majanduslikul lahinguväljal kandsime terve rea kaotusi. Ja siin ei ole vaja karta seda tunnistada, vaid vastupidi: ainult siis me õpime võitma, kui me ei karda tunnistada oma lüüasaamisi ja puudusi, kui me vaatame tõele, isegi kõige kurvemale tõele, otse näkku. Meil on õigus uhke olla oma teenetele esimesel alal, poliitilisel ja sõjalisel alal. Need on ajalukku läinud ülemaailmse võiduna, mis ennast veel avaldab kõigil aladel. Kuid majanduse alal oleme selle aasta jooksul, mille kohta mul tuleb teile aru anda, alles asunud uue majanduspoliitika teele, ja me astume selles suhtes sammu edasi. Samal ajal me hakkame selles suhtes alles vaevu-vaevu õppima ... selle majandusliku sideme, mis praegu on paratamatu ja vajalik. See side on kaubandus ...

Ilma selleta ähvardab meid oht, et revolutsiooni eelvägi tõttab nii kaugele ette, et ta kaotab sideme talurahva massiga. Koostööd tema ja talurahva massi vahel ei oleks, see aga tähendaks revolutsiooni hukkumist. Sellele me peame vaatama eriti kainelt, sest siit tuleneb esmajoones ja kõige rohkem see, mida meil nimetatakse meie uueks majanduspoliitikaks. Sellepärast me ütlesimegi üksmeelselt, et teostame seda poliitikat tõsiselt ja kestvalt, kuid, nagu õigesti juba on märgitud, muidugi mitte igavesti ...

... Tahaksin rõhutada meie majanduspoliitika valdkonnas veel asja üht külge. Meie uue majanduspoliitika hindamisel ei piisa sellest, kui juhitakse tähelepanu sellele, mis võib olla eriti tähtis. Muidugi, uue majanduspoliitika sisuks on proletariaadi ja talurahva liit, tema sisuks on proletariaadi avangardi koostöö laialdase talurahva massiga. Tootlike jõudude arendamine — iga hinna eest, viivitamatult, otsekohe, — on alanud, tänu uuele majanduspoliitikale. On veel üks uue majanduspoliitika külg — õppida. Uus majanduspoliitika on see vorm, mille raamides me hakkame tõsiselt õppima majandamist, kuid ses suhtes oleme ka seniajani töötanud äärmiselt halvasti. Muidugi, töörahva hulkade kommunistlikul juhtijal, ametiühingulisel juhtijal on raske enesele ette kujutada, et kaubandus on praegu meie majanduselu proovikivi, proletariaadi eelväe ainuvõimalik koostöö talurahvaga, ainuvõimalik ühenduslüli selleks, et alustada tervel rindel majanduslikku tõusu.

V. I. Lenin, IX ülevenemaaline nõukogude kongress. Vabariigi sise- ja välispoliitikast (1921), Teosed, 33. kd., lk. 132—145.

Uus majanduspoliitika tähendab toiduainete andmise kohustuse asendamist toitlusmaksuga, tähendab üleminekut kapitalismi taastamisele tunduval määral. Millisel määral — seda me ei tea.

Välismaa kapitalistidega sõlmitavad kontsessioonid (tõsi küll, seniajani on neid sõlmitud väga vähe, eriti võrreldes ettepanekutega, mida meie oleme teinud), erakapitalistide kätte rendile andmine — see ongi kapitalismi otsene taastamine ja see on seotud uue majanduspoliitika juurtega. Sest toiduainete andmise kohustuse kaotamine tähendab, et talupoegadel on võimalik vabalt kaubelda põllumajandussaaduste ülejääkidega, mida maksu näol pole ära võetud, maks aga võtab ainult väikese osa saadustest. Talupojad moodustavad hiiglasuure osa kogu elanikkonnast ja kogu majandusest, ja sellepärast kasvab selle kauplemisvabaduse pinnal paratamatult kapitalism...

Kogu küsimus on selles — kes kellest ette jõuab? Kui kapitalistid jõuavad varem organiseeruda, siis kihutavad nad kommunistid minema, ja mingit muud juttu siin juba olla ei saa. On vaja vaadata neile asjadele kainelt: kes keda? Kas proletaarne riigivõim, toetudes talurahvale, suudab härrasid kapitaliste vajalikult ohjas hoida, et juhtida kapitalism riiklikesse rööbastesse ja luua kapitalism, mis allub riigile ning teenib teda? See küsimus on vaja kainelt üles seada...

Sellest, kas meie suudame organiseerida väiketalurahva tema tootlike jõudude arendamise alusel, toetades nende arengut proletaarse võimuga, või allutavad kapitalistid väiketalurahva endale, — sellest oleneb võitluse lõpptulemus. Kümnetes revolutsioonides on olnud seesama, kuid niisugust sõda pole maailm veel näinud. Niisuguste sõdade kogemusi ei saanud rahval olla. Me peame need kogemused ise kujundama ja nende kogemuste alal saame me toetuda ainult tööliste ja talupoegade teadlikkusele. Selles seisabki tolle ülesande deviis ja suurim raskus.

V. I. Lenin, «Uus majanduspoliitika ja poliitharidustööliste ülesanded». Ettekanne poliitharidustööliste II ülevenemaalisel kongressil (1921), Teosed, 33. kd., lk. 42—46.

1. Selleks et tagada talumajanduse normaalne ja rahulik areng nii, et põllumees saaks vabamalt käsutada oma majanduslikke ressursse; selleks et kindlustada talumajandust ja tõsta selle tootlikkust; samuti ka selleks, et täpselt kindlaks määrata põllumehe riiklikud kohustused, — asendada toidu- ja toorainete ning loomasööda riikliku varumise moodusena rakendatav toiduainete andmise kohustus naturaalmaksuga.

2. See maks peab olema senisest toiduainete andmise kohustuse teel võetud maksust väiksem. Maksu summa tuleb välja arvestada nii, et ta kataks sõjaväe, linnatööliste ja mittepõllumajandusliku elanikkonna minimaalsed hädavajalikud tarvidused. Maksu üldsummat tuleb pidevalt vähendada sedamööda, kuidas transpordi ja tööstuse taastamine võimaldab nõukogude võimul saada põllumajandussaadusi normaalsel teel, s. o. vabrikutoodete ning käsitöötoodete vastu vahetamise korras.

3. Maks võetakse majapidamises toodetud saadustest teatava protsendi või teatava osa mahaarvamise kujul, kusjuures arvesse võetakse saagi suurus, majapidamises olevate sööjate arv ja faktiliselt olemasolevate kariloomade hulk.

4. Maksul peab olema progressiivne iseloom; keskmike ja kehvade peremeeste majapidamistelt, linnatööliste majapidamistelt jne. arvestatava maksu protsent peab olema madalam.

Kõige kehvemate talupoegade majapidamisi võib vabastada mõnedest, erandjuhtumeil aga ka kõigist naturaalmaksu liikidest.

Püüdlikud taluperemehed, kes suurendavad oma majapidamistes külvipinda ja samuti kogu majapidamise tootlikkust, saavad naturaalmaksu tasumisel soodustusi kas maksumäärade alandamise või maksust osalise vabastamise korras.

VK(b)P kümnes kongress, Toiduainete andmise kohustuse asendamisest naturaalmaksuga (1921).
NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, Tallinn, 1956, lk. 561—562.

Tulemused, mis on saavutatud majanduse arendamises sellest ajast, kui algas niinimetatud «uus majanduspoliitika», mis rajas riikliku sotsialistliku tööstuse ja talupoegade-lihtkaubatootjate väike- ja pisimajandite õige ühendamise alused, on täielikult kinnitanud Lenini seisukohta, et meil on omal maal küllaldaselt kõike seda, mis on vajalik sotsialismi ülesehitamiseks, et NSV Liidu majandusliku ja sotsiaalse arenemise sisemised objektiivsed tingimused ei too sugugi kaasa proletariaadi diktatuuri paratamatut langemist või mandumist, et suure hulga talumajandite olemasolu ja riikliku majanduse koostöö nendega ei muuda sugugi meie maad talupoeglikult piiratud maaks. Majandusliku arengu tulemused näitavad täie selgusega, et uue majanduspoliitika ajal on ühiskonnastatud majandusvormide (eeskätt sotsialistliku tööstuse), lihtkaubamajanduse ja kapitalistliku majanduse jõudude vahekorras toimunud radikaalne ümberrühmitumine. Kui uue majanduspoliitika alguses riiklik tööstus peaaegu seisis ja kaubakäibe alal riiklikud ning kooperatsiooniorganid ise kasutasid erakaupmeest vahetalitajana, erakapital aga, omades kõiki kiire käibe eeliseid, etendas suhteliselt olulist osa, siis taastamisperioodilt rekonstrueerimisperioodile ülemineku künnisel kuulub sotsialistlikule tööstusele ja teistele majanduse juhtivatele positsioonidele juba otsustav ja juhtiv osa kogu rahvamajanduses, riiklik ja kooperatiivkaubandus hõlmab valdava osa kogu meie maa kaubakäibest, arenemise üldsuuna määrab rahvamajanduse ühiskondlik sektor, mis tõrjub välja erakapitali, viib enda järel talupoegade-lihtkaubatootjate majapidamise ning kujundab seda järk-järgult ümber.

Niisugustes tingimustes, vaatamata sellele, et erasektor on absoluutarvudes kasvanud, loob majanduse ühiskondliku sektori palju kiirem kasv, mis väikekodanlikul alusel kasvava erakapitali ohtu mitu korda vähendab, kindlad eeldused sotsialismi lõplikuks võiduks. Sotsiaalsest klassiseisukohast tähendab see, et vaatamata kõigile arenemisprotsessi vastuoludele, vaatamata linna- ja maakodanluse (kulak, nepman) kasvule on töölisklassi erikaal suurenenud, tema sidemed talurahva põhimassiga laienenud, proletariaadi diktatuur tugevnenud.

UK(b)P Keskkomitee ja Keskkontrollkomisjoni ühine pleenum 21.—23. X 1927. Rahvamajanduse viie aasta plaani koostamise direktiivid.
NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, II osa, Tallinn, 1956, lk. 388—389.

RIIGIKAPITALISM JA PROLETARIAADI DIKTATUUR

... Riigikapitalism ühiskonnas, kus võim kuulub kapitalile, ja riigikapitalism proletaarses riigis on kaks eri mõistet. Riigikapitalism kapitalistlikus riigis tähendab, et riik seda tunnustab ja kontrollib kodanluse huvides ja proletariaadi vastu. Proletaarses riigis tehakse sedasama töölisklassi huvides, selleks et vastu seista ikka veel tugevale kodanlusele ja võidelda tema vastu. On enesestmõistetav, et me peame andma võõramaa kodanlusele, väliskapitalile, kontsessioone. Teostamata vähimatki denatsionaliseerimist, anname me maagilademed, metsad, õliväljad välismaa kapitalistide kasutusse, et saada neilt tööstustooteid, masinaid jne. ja et sel viisil taastada meie oma tööstus.

V. I. Lenin, Kommunistliku Internatsionaali III kongress, Ettekanne VKP taktika kohta (1921), Teosed, 32. kd., lk. 465.

Kõige lihtsam juhtum ehk näide selle kohta, kuidas nõukogude võim suunab kapitalismi arenemist riigikapitalismi rööbastele, kuidas ta «juurutab» riigikapitalismi, on kontsessioonid. Nüüd on meil kõik nõus, et kontsessioonid on vajalikud, kuid kõik ei mõtle järele kontsessioonide tähenduse üle. Mis on kontsessioonid nõukogude süsteemis ühiskondlik-majanduslike formatsioonide ja nende vahekorra seisukohalt? Need on nõukogude, s. o. proletaarse riigivõimu leping, blokk, liit riigikapitalismiga väikeomanike (patriarhaalse ja väikekodanliku) stiihia vastu. Kontsessionäär on kapitalist. Ta ajab äri kapitalistlikult, kasumisaamise pärast, ta nõustub sõlmima lepingut proletaarse võimuga, selleks et saada erakordset, tavalisest kõrgemat kasumit või niisugust toorainet, mida tal teisiti hankida on võimatu või äärmiselt raske. Nõukogude võim saab kasu tootlike jõudude arenemise näol, otsekohe või lühima

ajaga saaduste hulga suurenemise näol. Meil on, ütleme, sadu niija niisuguseid õlivälju, maagilademeid, metsamassiive. Me ei suuda kasutada kõike — ei jätku masinaid, toiduaineid, transporti. Neilsamadel põhjustel kasutame halvasti ülejäänuid. Suurettevõtete halva ja puuduliku kasutamise tõttu tugevneb väikeomanike stiihia kõigis tema avaldustes: nõrgeneb ümbruskonna (seejärel aga ka kogu) talumajandus, käivad alla tema tootlikud jõud, väheneb tema usaldus nõukogude võimu vastu, sellest tulenevad vargused ja massiline väikespekulatsioon (kõige ohtlikum) jne. Kontsessioonide näol riigikapitalismi «juurutades» tugevdab nõukogude võim suurtootmist väiketootmise vastu, eesrindlikku tootmist mahajäänud tootmise vastu, mehhaniseeritud tootmist käsitsi tootmise vastu, suurendab enda käes olevate suurtööstuse toodete hulka (temale langev osa) ja kõvendab riiklikult reguleeritud majandussuhteid vastukaaluks väikekodanlik-anarhistlikele majandussuhetele. Mõõdukalt ja ettevaatlikult teostatud kontsessioonipoliitika aitab meil kahtlemata kiiresti (teataval, vähesel määral) tõsta tootmise taset ning parandada tööliste ja talupoegade olukorda, muidugi teatavate ohvrite hinnaga, kapitalistile paljude kümnete miljonite puudade üliväärtuslike saaduste andmise hinnaga. Selle mõõdupuu ja nende tingimuste kindlaksmääramine, kus kontsessioonid on meile kasulikud ja mitte ohtlikud, oleneb jõudude vahekorrast, selle otsustab võitlus, sest ka kontsessioon on üks võitluse liik, klassivõitluse jätkamine teistsugusel kujul, kuid mitte mingil tingimusel klassivõitluse asendamine klassirahuga. Võitlusviisid näitab kätte praktika.

Kontsessioonide näol esinev riigikapitalism on nõukogude süsteemis esinevate teiste riigikapitalismi vormidega võrreldes peaaegu kõige lihtsam, arusaadavam, selgem ja kõige täpsemalt piiritletud vorm. Meil on siin otse vormiline, kirjalik leping kõige kultuursema, eesrindlikuma, Lääne-Euroopa kapitalismiga. Me teame täpselt oma kasusid ja oma kaotusi, oma õigusi ja oma kohustusi, me teame täpselt seda tähtaega, mille peale anname kontsessiooni, teame ennetähtaegse väljaostu tingimusi, kui leping näeb ette ennetähtaegse väljaostu õigust. Me maksame ülemaailmsele kapitalismile teatavat «tribuuti», «lunastame end välja» selles ja selles suhtes, mille tulemusel otsekohe kindlustub teataval määral nõukogude võimu olukord ja paranevad meie majandusliku tegevuse tingimused...

Võrdleme kontsessioone ja kooperatsiooni kui riigikapitalismi vorme. Kontsessioon baseerub mehhaniseeritud suurtööstusel, kooperatsioon — väiketööstusel, käsitsi töötamisel, osalt koguni patriarhaalsel tööl. Kontsessiooni puhul on tegemist ühe kapitalisti või ühe firma, ühe sündikaadi, kartelli või trustiga igas üksikus kontsessioonilepingus. Kooperatsioon hõlmab paljusid tuhandeid, isegi miljoneid väikeperemehi. Kontsessioon võimaldab ja isegi eeldab täpset lepingut ja täpset tähtaega. Kooperatsioon ei võimalda ei

täiesti täpset lepingut ega täiesti täpset tähtaega. Tühistada kooperatsiooniseadust on palju kergem kui tühistada kontsessioonilepingut, lepingu tühistamine aga tähendab otsekohe, lihtsalt, viivitamata kapitalistiga loodud majandusliku liidu ehk majandusliku «kooselu» faktiliste suhete katkestamist, kuna mitte mingisugune kooperatsiooniseaduse tühistamine, üldse mitte mingisugused seadused ei katkesta otsekohe nõukogude võimu tegelikku «kooselu» pisikapitalistidega, vaid, vastupidi, ei suuda üldse katkestada faktilisi majanduslikke suhteid. Kontsessionääri järele «valvata» on kerge, ühistegelaste järele — raske. Üleminek kontsessioonidelt sotsialismile on üleminek ühelt suurtootmise vormilt teisele suurtootmise vormile. Üleminek väiketootjate kooperatsioonilt sotsialismile on üleminek väiketootmiselt suurtootmisele, s. o. palju keerulisem üleminek, kuid see-eest suuteline edu korral hõlmama laiemaid rahvahulki, suuteline välja kiskuma sügavamaid ja visama hingega vanade, sotsialismieelsete, isegi kapitalismieelsete suhete juuri, mis on kõige visamad igale «uuendusele» vastupanemise mõttes ...

Võtame riigikapitalismi kolmanda liigi. Riik kasutab kapitalisti kui kaupmeest, makstes talle kindlat komisjoniprotsenti riigi saaduste müümise ja väiketootja saaduste kokkuostmise eest. Neljas liik: riik annab ettevõtjale-kapitalistile rendile riigile kuuluva ettevõtte või loodusvarade kasutamise õiguse, metsa- või maatüki jne., kusjuures rendileping sarnaneb kõige rohkem kontsessioonilepingule. Neist kahest viimasest riigikapitalismi liigist ei räägita meil üldse, neist ei mõtelda üldse ega märgata neid üldse. Kuid see ei toimu sellepärast, et me oleksime targad ja tugevad, vaid sellepärast, et me oleme nõrgad ja rumalad. Me kardame «labasele tõele» otse näkku vaadata ja anname end liiga sageli «meid ülendava pettuse» * võimusesse. Me kipume alatasa rääkima, et «meie» oleme üle minemas kapitalismilt sotsialismile, unustades endale täpselt, selgesti kujutleda, kes nimelt on see «meie». Meie majanduses esinevate kõigi — tingimata eranditult kõigi — ühiskondliku majanduse koostisosade, kõigi selle mitmesuguste formatsioonide loetelu, mille ma esitasin 1918. aasta 5. mai artiklis, peab olema silme ees, et see selge kujutlus ei ununeks. «Meie», proletariaadi avangard, eelvägi, läheme vahetult üle sotsialismile, eelvägi on aga vaid väike osa kogu proletariaadist, kes omakorda on vaid väike osa kogu elanikkonna massist. Ja et «meie» saaksime edukalt lahendada meie vahetu sotsialismile ülemineku ülesande, selleks on tarvis aru saada, milliseid vahepealseid teid, meetodeid, vahen-

* Sõnad A. S. Puškini luuletusest «Kangelane»:

... Et!
Mul kallim madalatest tõdedest
on pettus hinge ülendav ...

(*А. С. Пушкин*, Стихотворения, 1., L. 1940, lk. 422.)

deid, abinõusid on tarvis kapitalismieelsete suhete üleminekuks sotsialismile. Selles on asja tuum.

«Meie» kaldume sageli ikka veel targutama: «kapitalism on pahe, sotsialism on hüve». Kuid see targutus ei ole õige, sest ta unustab kogu olemasolevate ühiskondlik-majanduslike formatsioonide kompleksi, kiskudes neist välja ainult kaks.

Kapitalism on pahe sotsialismi suhtes. Kapitalism on hüve keskaegse korra suhtes, väiketootmise suhtes, väiketootjate laialipillatusega seotud bürokratismi suhtes. Kuivõrd meil pole veel jõudu teostada otsest üleminekut väiketootmiselt sotsialismile, niivõrd on kapitalism väiketootmise ja kaubavahetuse stiihilise produktina teataval määral vältimatu ja niivõrd peame me kasutama kapitalismi (teda eriti riigikapitalismi rööbastele suunates) kui väiketootmise ja sotsialismi vahelüli, kui tootlike jõudude tõstmise abinõu, teed, meetodit, viisi.

V. I. Lenin, Toitlusmaksust (1921). Teosed, 32. kd., lk. 323—324, 325—326, 326—327, 328.

...Meie riigikapitalism erineb riigikapitalismist selle sõna-sõnalises mõttes selle poolest, et meil on proletaarse riigi käes mitte ainult maa, vaid ka kõik tähtsamad osad tööstusest. Me andsime rendile kõigepealt teatava osa väike- ja keskmisest tööstusest, kõik muu aga jääb meie kätte. Mis puutub kaubandusse, siis tahan veel rõhutada, et me püüame asutada segaühinguid, et me juba asutame neid, s. o. ühinguid, kus osa kapitali kuulub erakapitalistidele, ja sealjuures välismaa kapitalistidele, teine osa aga meile. Esiteks, sel viisil me õpime kauplema, see aga on meile tarvilik, ja teiseks on meil alati võimalik, juhul kui me peame seda vajalikuks, selline ühing likvideerida, nõnda et me nii-ütelda ei riski mitte millegagi. Erakapitalistilt aga õpime ja vaatame, kuidas saame jalule tõusta ja milliseid vigu me teeme.

V. I. Lenin, Viis aastat vene revolutsiooni ja maailmarevolutsiooni perspektiivid. Ettekanne kommunistliku Internatsionaali IV kongressil (1922), Teosed, 33. kd., lk. 391—392.

...Tõmmata enda poolele ka need (kodanlikud. — *Toim.*) elemendid ja kergendada neil riigikapitalismi abil järkjärgulist üleminekut sotsialismile... Sel teel on võimalik vabastada kapitalistliku ekspluateerimise häbiplekist suurt osa erakapitalistlike ettevõtete valdajaist ja anda neile võimalus osa võtta sotsialismi ehitamisest Saksa Demokraatliku Vabariigi auväärsete kodanike õigustes.

В. Ульбрихт, Борьба за мир, за победу социализма, за национальное возрождение Германии как миролюбивого демократического государства. Доклад на V съезде СЕПГ, 1958 г.
В. Ульбрихт, Основные вопросы политики СЕПГ, М., 1960, стр. 114.

Riigi osavõtt tööstuslikest eraettevõtetest tähendab ekspluateerimise piiramist, arendab tööliste uut suhtumist ettevõttesse ja aitab vanadest, pidurdavatest kapitalistlikest tootmissuhetest järk-järgult jagu saada ...

Riigi osavõtuga ettevõtete edasiarendamisel on vaja kõigepealt ametiühinguorganisatsioonide kaudu suurendada nende ettevõtete tööliste osa, mõju ja vastutust. Töölised peavad taotlema, et tunnustataks nende õigust osa võtta ettevõtte juhtimisest, arendada võistlust ja novaatorlust, korraldada tootmisnõupidamisi ja majanduslikke konverentse ning avaldada sellega mõju ettevõtte ühiskondlikule ja majanduslikule arengule ...

Käsitööndusliku tootmise ja eratööstuse sotsialistlik ümberkujundamine võib märksa kaasa aidata rahvamajanduse vajaduste rahuldamisel esinevate disproportsioonide ja raskuste kõrvaldamisele. Ta on meie plaanipärase arenemise komponent, ja tema alusmüüriks peavad olema kohalikud perspektiivplaanid.

Käsitööndusliku tootmise ja eratööstuse sotsialistlik ümberkujundamine laiendab tööliste ja talupoegade võimu majanduslikku baasi ning kindlustab meie rahva moraalset ja poliitilist ühtsust. Järelikult aitab see ka kindlustada rahu ja isoleerida neid, kes tahavad Lääne-Saksamaale anda aatomirelva.

Sealsamas, lk. 185—186.

5. SOTSIALISTLIK INDUSTRIALISEERIMINE

Sotsialismi võitu kapitalismi üle, sotsialismi kindlustumist võib pidada tagatuks alles siis, kui proletaarne riigivõim, olles lõplikult maha surunud ekspluateerijate igasuguse vastupanu ja taganud endale täieliku püsivuse ja täieliku allumise, reorganiseerib kogu tööstuse kollektiivse suurtootmise ja uusima (kogu majanduse elektrifitseerimisele rajatud) tehnilise baasi alusel.

V. I. Lenin, «Agraarküsimuse teeside esialgne visand» (1920), Teosed, 31. kd., lk. 135—136.

Kommunism on nõukogude võim pluss kogu maa elektrifitseerimine, sest ilma elektrifitseerimiseta on võimatu tööstust arendada. Selle ülesande täitmiseks kulub palju aega, mitte vähem kui 10 aastat, tingimusel, et sellele tööle tõmmatakse kaasa suur hulk tehnikuid, kes annavad nõukogude kongressile terve rea trükitud dokumente, kus see plaan on detailselt välja töötatud. Vähema kui 10 aastaga me ei suuda ellu viia selle plaani põhialuseid, luua 30 suurt elektrijaamade rajooni, mis annaksid võimaluse viia kogu tööstus kaasaegsele alusele. On arusaadav, et ilma sellise kogu tööstuse ümberkujundamiseta, mehhaniseeritud suurtootmise tingi-

muste seisukohalt, jääb sotsialistlik ülesehitustöö ainult dekreetide summaks, jääb töölisklassi poliitiliseks sidemeks talurahvaga, jääb talurahva päästmiseks koltšaklusest ja deniikinlusest, jääb maailma kõigile riikidele eeskujuks, kuid tal puudub oma põhialus. Kommunism eeldab nõukogude võimu kui poliitilist organit, mis annab rõhutute massile võimaluse korraldada kõiki asju, — ilma selleta pole kommunism mõeldav. Ja kogu maailmas me näeme selle tõestust, sest nõukogude võimu idee, tema programm käib kahtlemata võiduteed kogu maailmas. Seda näitab meile iga episood võitluses II Internatsionaali vastu, mis püsib politsei, pappide ja töölisliikumise vanade kodanlike tšinovnikute abil.

Sellega on tagatud poliitiline külg, kuid majanduslik külg saab olla tagatud ainult siis, kui proletaarses Vene riigis tõepoolest koondatakse ühte kõik kaasaegsele tehnikale rajatud suure tööstusmasina niidid, see aga tähendab elektrifitseerimist, selleks aga on vaja tunda elektri rakendamise põhitingimusi ja tunda vastavalt nii tööstust kui ka põllumajandust. Ülesanne on määratu suur, selle täitmiseks on vaja palju rohkem aega kui see aeg, mille jooksul me kaitsesime oma olemasolu sõjalise kallaletungi vastu. Kuid meie seda aega ei karda, me peame võiduks seda, et oleme kaasa tõmmanud kümneid ja sadu insenere ning teaduse esindajaid, kes on läbi imbunud kodanlikest vaadetest, oleme teinud neile ülesandeks reorganiseerida kogu majandus, tööstus ja põllumajandus, äratanud neis huvi ja saanud palju materjali, mis koondatakse tervesse reasse brošüüridesse. Iga elektrifitseerimisrajoon on valgustatud eri brošüüris. Põhjarajooni elektrifitseerimise plaan on valmis, asjast huvitatud võivad selle saada. Nõukogude kongressiks antakse välja brošüürid, mis on pühendatud igale rajoonile ja milles on esitatud kogu reorganiseerimise plaan. Ülesanne seisab selles, et igal pool, igas partei rakukeses, igas nõukogude asutuses tehtaks süstemaatiliselt tööd selle ühtse, paljudeks aastateks ettenähtud plaani kohaselt, et me võiksime lähemas tulevikus konkreetselt ette kujutada, kui palju ja kuidas me edasi liigume, laskumata mingisse enesepettusesse ja varjamata raskusi, mis meil ees seisavad. See ühtse majandusplaani ülesanne, selle täitmine iga hinna eest kerkib kogu vabariigi ette. Kommunistlik partei peab kogu agitatsioonitööd, kogu propagandatööd ja parteitööd organiseerima seoses selle ülesandega. Sellest on korduvalt teoreetiliselt räägitud, keegi sellele vastu ei vaidle, kuid sel alal on ära tehtud vaevalt sajandik sellest, mis on vaja ära teha.

V. I. Lenin, «Meie välis- ja siseolukord ning partei ülesanded» (1920), Teosed, 31. kd., lk. 384—386.

Tõeline ja ainuke baas ressursside stabiliseerimiseks, sotsialistliku ühiskonna loomiseks on üks ja ainult üks — see on suurtööstus. Ilma kapitalistliku suurvabrikuta, ilma kõrgeltarenenud suur-

tööstuseta ei saa olla juttugi sotsialismist üldse, ja seda vähem saab olla sellest juttu talupoegliku maa suhtes, meie Venemaal aga teame seda hoopis konkreetsemalt kui varem, ja suurtööstuse taastamise ebamäärase või abstraktse vormi asemel räägime me nüüd kindlapiirilisest, täpselt väljaarvestatud, konkreetsest elektrifitseerimise plaanist. Meil on olemas täiesti täpselt väljaarvestatud plaan, mis on välja arvestatud paremate vene spetsialistide ja teadlaste tööga ja mis annab meile kindla ettekujutuse sellest, milliste ressurssidega, võttes arvesse Venemaa looduslikke iseärasusi, me võime luua, peame looma ja loome oma majandusele selle suurtööstusliku baasi. Ilma selleta ei saa olla juttugi mitte mingisugusest meie majanduselu tõesti sotsialistlikust vundamendist. See jääb täiesti vaieldamatuks ja kui sellest viimasel ajal seoses toitlusmaksuga räägiti abstraktsete väljendustega, siis nüüd tuleb ütelda konkreetselt, et kõigepealt tuleb taastada suurtööstus. Minul isiklikult tuli mitmelt seltsimehelt kuulda seda laadi avaldusi ja vastata neile muidugi vaid õlakehitusega. Oletada, et me võiksime kunagi selle põhieesmärgi unustada, see on muidugi täiesti naeruväärt ja rumal. Siin seisab küsimus ainult selles, kuidas võisid seltsimeestel tekkida niisugused kahtlused ja arusaamatused, kuidas nad võisid mõelda, et see põhiline, peamine ülesanne, ilma milleta sotsialismi materiaalne tootmisbaas on võimatu, et see ülesanne on meil läinud tagaplaanile. Need seltsimehed on lihtsalt valesti aru saanud meie riigi ja väiketööstuse vahekorrast. Meie põhiülesanne on suurtööstuse taastamine. Kuid selleks, et me saaksime vähegi tõsiselt ja süstemaatiliselt asuda selle suurtööstuse taastamisele, tuleb meil taastada väiketööstus. Käesoleval 1921. aastal ja möödunud aastal oli meil suur vaheaeg töös suurtööstuse taastamise alal.

V. I. Lenin, X VK(b)P ülevenemaaline konverents, Ettekanne toitlusmaksu kohta (1921), Teosed, 32. kd., lk. 385—386.

II. Akumulatsiooni allikad

Põhikapitali laiendamise tempo oleneb edaspidi:

a) sotsialistliku tööstuse akumulatsiooni ulatusest;

b) riigieelarve kaudu rahvamajanduse teiste harude tulude ärakasutamisest;

c) elanikkonna säästude ärakasutamisest, tõmmates neid kaasa kooperatiividesse, hoiukassadesse, sisemistesse riigilaenudesse, krediidisüsteemi jne.

Tööstuse laiendatud taastootmise protsess tuleb tagada eeskätt sellega, et tööstusse mahutatakse tööstuses eneses loodava lisaprodukti uusi masse. Peamisteks tingimusteks tööstuse siseakumulatsiooni mahu suurendamisel on: lisakulude järsk vähendamine, kapitalide käibe kiirendamine, tööstuse igakülgne ratsionaliseerimine, tehnika uusimate saavutuste kasutamine tööstuses, tööviljakuse suurendamine ja töödistsipliini tõstmine.

Kuidas aga tööstuse siseakumulatsioon ka kasvaks, ei piisa temast vähemalt lähemal ajal selleks, et tööstuse vajalikku arenemistempot kindlustada.

Sellepärast oleneb tööstuse edasiarenemine edaspidi suurel määral neist täiendavatest summadest, mida suunatakse tööstuse ülesehitamisse.

Üheks peamiseks rahvatulu ümberjaotamise vahendiks on riigieelarve. Meie maa industrialiseerimise huvid peavad täielikult väljenduma Nõukogude Liidu riigieelarves. Eelarve kulude osas on vaja tagada vastavad assigneeringud tööstusele, elektrifitseerimisele jne.

Industrialiseerimise huvisid tuleb arvestada eeskätt ka sisse- ja väljaveoplaani koostamisel (tootmisvahendite sisseveo suurendamine ja tarbimisvahendite sisseveo vähendamine).

Konverents leiab, et seniajani ei ole tehtud mõnevõrragi tõsisemaid jõupingutusi selleks, et elanikkonna kätte kogunevaid summasid kooperatiividesse, hoiukassadesse, laenudesse jne. koondada. Vastavalt sellele, kuidas kasvab elanikkonna üldine heaolu, peab see elanikkonna väikeste säästude ärakasutamine, mida tehakse kooperatsiooni- ja krediidiasutuste kaudu, omandama järjest suurema tähtsuse kui üks allikas, mis annab majanduse arendamiseks vajalikke summasid.

ÜK(b)P viieteistkümnes konverents. Meie maa majanduslikust olukorrast ja partei ülesannetest (1926). NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, II osa, Tallinn, 1956, lk. 290—292.

Kongress teeb Keskkomiteele ülesandeks koondada partei jõupingutused edasises töös NSV Liidu sotsialistliku industrialiseerimise alal järgmiste põhiülesannete täitmisele:

1) Igati arendada *rasketööstust* kui sotsialistliku ülesehitustöö põhibaasi (must ja värviline metallurgia, elektrienergia tootmine, kütteained, masinaehitus, keemia), luua lähemal ajal *Uraali-Kuznetski kombinaadi näol uus võimas kivisöe ja metallurgia baas.*

2) Arendada ja rekonstrueerida *transporti,* eriti raudtee- ja veetransporti, mis on muutumas sotsialistliku majanduse üheks kõige suuremaks kitsaskohaks.

3) Kiirendada *laiatarbeesemeid* tootvate tööstusharude (kergetööstus) arendamist, samuti toorainebaasi arendamist.

4) Forsseerida *eksporti,* arendades selleks intensiivselt tervet rida ekspordiks töötavaid tööstuse ja põllumajanduse harusid.

5) Tingimata täita tootmis- ja finantsplaane, rangelt täita plaaniülesandeid *toodangu omahinna alandamise ja kvaliteedi parandamise alal,* ratsionaliseerida julgemalt ja plaanikindlamalt, võidelda praagi ja tootmises esinevate kadude vastu, tõsta *tööviljakust* ning likvideerida mitmes tööstusharus esinev plaanide täitmatajäämine.

6) Laiendada igati *masinate ja traktorite kasutamist põllumajanduses,* täita viisaastak sovhooside alal kolme aastaga, luua kindel masina- ja traktoribaas talumajandite üldisele kollektiviseerimisele kogu NSV Liidus.

7) Võtta kiires korras tarvitusele abinõud *loomakasvatuse* taastamiseks ja arendamiseks ning toiduaineid tootva tööstuse arendamiseks vastavate põllumajandusharude baasil.

8) Viia läbi *reaalpalga* ettenähtud *tõstmine* ja parandada varustusvõrgu tööd, eriti tarbijate kooperatsiooni liinis.

ÜK(b)P kuueteistkümnes kongress. Resolutsioon ÜK(b)P Keskkomitee aruande põhjal (1930).
NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, III osa, Tallinn, 1957, lk. 16—17.

Ükski kapitalistlik riik ei ole loonud majandust oma sisemiste ressurssidega. Kapitalistlike maade tööstus on loodud ka asumaade röövimisega või naaberrahvaste riisumisega või väljastpoolt saadud laenudega. Esimesed kaks teed on meile vastuvõetamatud ja võimatud. Asumaid meil ei ole ja meil ei võigi neid olla, sest imperialism on bolševismi poliitikaga järsult vastuolus. Mis aga laenudesse puutub, siis ei ole meil ka seda võimalust, sest kõik kapitalistlikud maad keelduvad neid meile andmast enne tsaarivõlgade tasumist; viimased aga ulatuvad 12 miljardini, ja neid võlgu me ei saa ega taha tasuda. Niisiis jääb meile üks tee — arendada oma tööstust sisemiste jõududega, meie Liidu tööliste ja talupoegade kätega ...

Selle kõrval, arvesse võttes meie ressursside nappust ja meie ees seisvate ülesannete kolossaalsust, peab partei koos töölisklassiga võitlema range kokkuhoiu ja säästlikkuse eest. See peab saama põletavaks päevaülesandeks. Pihta tuleb anda eeskätt nõukogude ja kooperatiivide aparaadi liialt paisunud koosseisudele, nendele läheb miljoneid meie rahva rublasid.

Г. К. Орджоникидзе, Доклад об итогах апрельского Пленума ЦК ВКП(б) на собрании партийного актива г. Эривани, 1926 г.
Г. К. Орджоникидзе, Статьи и речи, т. I. М., 1956, lk. 450.

... Meie tööstust ei ole käsitatud autarkse, iseenda jaoks eksisteeriva tööstusena, vaid temas on nähtud väga tähtsat tööriista, mille töölisklass on kodanluselt vallutanud selleks, et varustada kogu elanikkonda temale vajalike toodetega, et arendada kogu meie maa tootlikke jõude, et kindlustada kogu meie majandust. Töölisklassi käes on tööstus väga tähtsaks tööriistaks kogu elanikkonna vajaduste rahuldamisel. Ja me näeme, et tõepoolest, *meie vaenlaste ennustuste kiuste, nende lootuste kiuste me saavutasime*

kõrvalise abita, saavutasime omaenda jõududega selle taseme, millel me praegu oleme.

Ф. Э. Дзержинский, Промышленность СССР — основа социалистического строительства, 1925 г.
Ф. Э. Дзержинский, Избранные произведения, т. 2, М., 1957, lk. 179—180.

Meie majandusliku tegevuse üheks kõige positiivsemaks tulemuseks sel ajal on *masinaehitustööstuse ülesannete täitmine üks aasta enne tähtaega.* Masinaehitustööstuse toodang ületab 1960. aastal 1955. aasta taseme rohkem kui kahekordselt ja 1938. aasta taseme kümnekordselt. On loodud uued masinaehitusharud: naftaseadmete tootmine, laevaehitus, traktoritööstus, põllutöömasinate ja veoautode tootmine, tööpingitööstus, maagitööstusele, mustale metallurgiale, keemiatööstusele, toiduainete tööstusele ja kergetööstusele tehnoloogiliste seadmete tootmine, kuullaagrite, elektrimasinate ja transformaatorite tootmine; on alanud komplektsete tehnoloogiliste liinide tootmine mitmesugustele rahvamajanduse harudele; on organiseeritud rohkearvuliste metalltoodete ja elektrotehniliste majapidamistarvete seeriaviisiline tootmine. Masinaehitustööstus toodab suure osa tööstusele, põllumajandusele ja transpordile vajalikest masinatest ja seadmetest.

Г. Георгиу-Деж, Отчетный доклад Центрального Комитета Румынской рабочей партии III съезду партии, 1960 г., М., 1960, lk. 83—84.

Mongoolia Rahvavabariik on astunud oma arengu uude perioodi: sotsialistliku ühiskonna ehitamise lõpuleviimise perioodi. Selle perioodi põhisisuks on sotsialismi materiaal-tehnilise baasi loomise protsessi igakülgne arendamine ja lõpuleviimine. Pealüliks sotsialismi materiaal-tehnilise baasi loomisel on meie maa industrialiseerimine ja põllumajanduse mehhaniseerimine tema intensiivistamise eesmärgil. Meie partei ja kõigi meie maa töötajate tähtis ülesanne seisab selles, et muuta Mongoolia Rahvavabariik agraar-industriaalmaast industriaal-agraarmaaks . . .

Materiaalse tootmise ülitähtsa haru — kaasaegse tööstuse loomine kujutab endast mongoolia rahva üht väljapaistvat võitu, mis rahvavõimu aastatel on saavutatud. Mongoolia Rahvavabariigis on loodud mitmesugused hankiva ja töötleva tööstuse harud. Meie maal on nüüd energia-, kivisöe-, nafta-, metallitöötlemis-, maagi-, ehitus-, puidutöötlemis- ja kergetööstus, toiduainete tööstus ja teised tööstusharud. Mongoolia Rahvavabariigi tööstuse kogutoodang suurenes 1960. aastal 1940. aastaga võrreldes 7,4-kordseks, sealhulgas riikliku tööstuse kogutoodang 8,7-kordseks.

Н.О. Цеденбал, Отчетный доклад Центрального Комитета Монгольской народно-революционной партии XIV съезду партии, 1961 г.
«Коммунист» № 11, 1961 г., lk. 117, 133.

Tööstuse alal toimub arenemine lähemas tulevikus kolmes peamises suunas: impordi asendamine, teatud kindlate tootmisvahendeid tootvate tööstusharude arendamine ja looduslike ressursside kõige intensiivsem kasutamine; eriti käib see nende ressursside kohta, mille poolest on Kuubal rahvusvahelises tööjaotuses kasulik seisund.

Kui me räägime tööstuse arenemise esimesest suunast — impordi asendamisest kodumaise tootmisega, siis peame silmas mitmeid kergetööstuse ja toiduainete tööstuse tooteid. Kuni käesoleva ajani on neid kaupu suurtes kogustes sisse veetud. Nüüd on meil ülesandeks toota niisuguseid kaupu Kuubas importkaupade hindadega ja isegi nendest madalamate hindadega, nagu näiteks seda tehakse tekstiilitööstuses.

Importkaupade asendamisel kodumaiste toodetega, mis toimub esimese etapi jooksul, kavatsetakse ka laiendada mõningate koduste tarbeesemete tootmist, kaasa arvatud külmutuskapid, raadioaparaadid ja muud elektriaparaadid. Teine ja kolmas arenemise suund on selleks aluseks, mis tegelikult määrab ära Kuuba tööstusliku arenemise. Laialdane tööstusobjektide ehitamine algab peamiselt selle aastakümne teisel poolel. Me peame esmajärgulise tähtsusega ülesandeks tootmisvahendite tootmise arendamist. Rajatakse ka metallurgia-, raske- ja keemiatööstuse, samuti mitmesuguste masinaehitustööstuse harude arendamise baas, kaasa arvatud põllutöömasinate, elektriaparaatide, keskmiste ja väikeste elektronaparaatide, pumpade, tööriistade jne. tootmine.

Kolmas meie maa tööstuse arendamise suund tugineb Kuuba geograafilise asendi, kliima ja maapõuevarade eeliste ratsionaalsel ärakasutamisel uues olukorras, kus revolutsioon on vabastanud meie maa imperialistlikust ekspluateerimisest ja rajanud sotsialistlike maadega toimuva koostöö ja vastastikuse vahetamise alused.

Spetsialiseerimise tähtsaks küljeks on suhkrutööstuse muutmine kompleksseks keemiatööstuseks. Teiseks niisama tähtsaks Kuuba looduslike ressursside ratsionaalse kasutamise küljeks on lateriidimaagi ärakasutamine, mis annab Kuubale võimaluse asuda tuleval viisaastakul nikli tootmise alal teisele kohale maailmas, tänu hindamatule tehnilisele ja majanduslikule koostööle Nõukogude Liiduga.

Интервью Фиделя Кастро для газет «Правда» и «Известия». «Правда», 29 января 1962 г.

6. PÕLLUMAJANDUSE SOTSIALISTLIK ÜMBERKUJUNDAMINE

TEGURID, MIS MÄÄRAVAD SOTSIALISTLIKU KOOPERATSIOONI LOOMUSE*

Pole kahtlust, et kooperatsioon kapitalistliku riigi tingimustes on kollektiivne kapitalistlik institutsioon. Samuti pole kahtlust, et meie praeguse majandusliku tegelikkuse tingimustes, kui me ühendame erakapitalistlikud ettevõtted — kuid mitte teisiti kui ühiskonnale kuuluval maapinnal ja mitte teisiti kui töölisklassile kuuluva riigivõimu kontrolli all — järjekindlalt sotsialistikku tüüpi ettevõtetega (riigile kuuluvad niihästi tootmisvahendid ja maa, millel asub ettevõte, kui ka kogu ettevõte tervikuna), siis tekib siin küsimus veel kolmandast ettevõtete liigist, milledel varem põhimõtteliselt seisukohalt polnud iseseisvat tähendust, nimelt kooperatiivsete ettevõtete küsimus. Erakapitalismi tingimustes erinevad kooperatiivsed ettevõtted kapitalistlikest ettevõtetest kui kollektiivsed ettevõtted eraettevõtetest. Riigikapitalismi tingimustes erinevad kooperatiivsed ettevõtted riigikapitalistlikest ettevõtetest esiteks kui era- ja teiseks kui kollektiivsed ettevõtted. Meil kehtiva korra tingimustes erinevad kooperatiivsed ettevõtted erakapitalistlikest ettevõtetest kui kollektiivsed ettevõtted, kuid ei erine sotsialistlikest ettevõtetest, kui maa ja tootmisvahendid, millele nad on rajatud, kuuluvad riigile, s. o. töölisklassile.

Just seda asjaolu ei võeta meil küllaldaselt arvesse, kui räägitakse kooperatsioonist. Unustatakse, et meie riigikorra iseärasuse tõttu omandab kooperatsioon meil täiesti erandliku tähenduse. Kui välja eraldada kontsessioonid, mis muide pole meil kuigi tunduvalt arenenud, siis langeb kooperatsioon meie tingimustes õige sageli täiesti ühte sotsialismiga.

V. I. Lenin, Kooperatsioonist (1923), Teosed, 33. kd., lk. 432—433.

Uue majanduspoliitikaga me tegime järeleandmise talupojale kui kauplejale, erakaubanduse põhimõttele; just sellest tuleneb (vastupidi sellele, mida arvatakse) kooperatsiooni hiiglasuur tähtsus. Koopereerida uue majanduspoliitika valitsemise tingimustes Venemaa rahvastik küllalt laias ulatuses ja küllalt põhjalikult — see on õietiütelda kõik, mida me vajame, sest nüüd oleme leidnud selle erahuvide, erakaubanduslike huvide ühendamise astme, nende huvide üle riikliku järelevalve ja kontrolli teostamise astme, nende huvide üldhuvidele allutamise astme, mis varem oli väga paljudele sotsialistidele komistuskiviks. Tõepoolest, riigi võim kõigi suurte

* Põllumajanduslike kooperatiivide sotsialistliku olemuse kohta vt. käesoleva teose lk. 373—376. *Toim.*

tootmisvahendite suhtes, riigivõim proletariaadi käes, selle proletariaadi liit paljude miljonite väike- ja pisitalupoegadega, kindlustada selle proletariaadi juhtiv osa talurahva suhtes jne. — kas see ei ole kõik, mida on vaja selleks, et kooperatsioonist, ainuüksi kooperatsioonist, mida me varem halvustasime kui sahkerdamist ja mida meil teatavast küljest õigus on halvustada nüüd uue majanduspoliitika ajalgi, kas see ei ole kõik, mida vajame täieliku sotsialistliku ühiskonna ülesehitamiseks? See pole veel sotsialistliku ühiskonna ülesehitamine, kuid see on kõik, mis vajalik ja küllaldane selleks ülesehituseks.

Just seda asjaolu alahindavadki paljud meie töötajad-praktikud. Kooperatsioonisse suhtutakse meil halvustavalt, mõistmata seda, kui erakordne tähtsus on sellel kooperatsioonil esiteks põhimõtteliselt (omandusõigus tootmisvahendite suhtes on riigi käes) ja teiseks *talupoja jaoks* võimalikult *lihtsa, hõlpsa ning arusaadava* uuele korrale ülemineku seisukohalt...

Iga ühiskondlik kord tekib ainult teatava klassi rahanduslikul toetusel. Ei tarvitse meenutada neid sadu ja sadu miljoneid rublasid, mida läks maksma «vaba» kapitalismi sünd. Nüüd peame teadma ja teostama, et praegusel ajal see ühiskondlik kord, mida me peame toetama rohkem kui tavaliselt, on kooperatiivne kord. Kuid toetada tuleb teda sõna tõsises mõttes, s. o. selle toetuse all pole küllaldane mõista igasuguse kooperatiivse käibe toetamist, — selle toetuse all tuleb mõista niisuguse kooperatiivse käibe toetamist, millest *tõepoolest osa võtavad tõelised rahvamassid.*

V. I. Lenin, Kooperatsioonist (1923), Teosed, 33. kd., lk. 427—429.

Kooperatiiv kui väike saareke kapitalistlikus ühiskonnas on pood. Kooperatiiv, kui ta hõlmab kogu ühiskonna, milles maa on sotsialiseeritud ja vabrikud ning tehased natsionaliseeritud, on sotsialism.

V. I. Lenin. Artikli «Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded» visand. Teosed, 27. kd., lk. 190—191.

... Meie saime kapitalismilt pärandiks palju institutsioone, kuid me oleme püüdnud täita neid uue sisuga. Näiteks me saime pärandiks Raiffeiseni kooperatiivid * ja kujundasime need demokraatlikul alusel ümber talupoegade vastastikuse abistamise ühinguks. Me saime tõuloomakasvatuse ühingud ja reorganiseerisime need vastavalt uuele riiklikule struktuurile.

Me oleme niisiis läbi vaadanud kõik selle, mis kapitalismist meile on jäänud; võtsime vastu ning arendasime edasi seda, mis

* Raiffeiseni kooperatiivid — põllumajanduslikud krediidi-, hankimis- ja kokkuostuühistud, kus juhtivat osa etendasid junkrud ja kulakud, ekspluateerides väikesi ja keskmisi talumajandeid. — *Toim.*

näis meile otstarbekohasena, ja heitsime kõrvale kõik, mida ei saa kasutada. Me uurime praegugi veel kapitalistide majandusliku ja organisatsioonilise töö meetodeid. Kuid me ei võta neid vastu mehaaniliselt, nagu seda püüdsid teha mõned meie majandusmehed. Me töötame loovalt ümber kõik selle, mis meie ettevõtete sotsialistlikule organisatsioonile on kasulik.

B. Ульбрихт, Борьба за мир, за победу социализма, за национальное возрождение Германии как мирового демократического государства. Доклад на V съезде СЕПГ, 1958 г.
B. Ульбрихт, Основные вопросы политики СЕПГ, M., 1960, lk. 117.

TALUMAJAPIDAMISTE KOLLEKTIVISEERIMISE VAJALIKKUS, PRINTSIIBID JA TINGIMUSED

... Kui riigivõim meie käes on, siis ei saa me sellele mõeldagi, et väiketalupoegi vägivaldselt eksproprieerida (ükskõik kas hüvitusega või ilma selleta), nagu me seda oleme sunnitud tegema suurmaaomanikega. Meie ülesanne väiketalupoja suhtes seisab kõigepealt selles, et tema eratootmine ja eraomand kollektiivseks muuta, kuid mitte vägivaldsel teel, vaid eeskuju varal ja selleks otstarbeks ühiskondlikku abi andes. Ja siis on meil muidugi küllalt vahendeid selleks, et näidata väiketalupojale neid eeliseid, mis peaksid temale juba praegugi arusaadavad olema.

F. Engels, Talurahvaküsimus Prantsusmaal ja Saksamaal (1894).
K. Marx ja *F. Engels,* Valitud teosed, II kd., lk. 361.

Muidugi, ühine maaharimine on raske asi, muidugi, kui keegi kujutaks ette, et niisuguse ühise maaharimise võiks ühelt poolt sisse seada ja peale sundida, siis see oleks hullumeelsus, sellepärast et sajandite jooksul väljakujunenud harjumine üksikmajapidamisega ei saa otsekohe kaduda, sellepärast et siin on vaja raha, on vaja kohaneda elu uute alustega. Kui need nõuanded, see arvamus ühise maaharimise, ühise inventari, ühiste kariloomade suhtes, kusjuures tööriistu kasutatakse koos agronoomidega kõige paremal viisil; kui need nõuanded oleksid üksikute parteide väljamõeldis, siis oleks asi halb, sest mingisuguse partei nõuandel ei toimu mingeid muudatusi rahva elus, sest parteide nõuandel ei tee kümned miljonid inimesed revolutsiooni, niisugune muutus aga on palju suurem revolutsioon kui nõdrameelse Nikolai Romanovi kukutamine. Kordan, kümned miljonid inimesed ei tee revolutsiooni tellimise peale, vaid teevad siis, kui tekib möödapääsmatu vajadus, kui rahvas on sattunud võimatusse olukorda, kui kümnete miljonite inimeste ühine surve, otsustavus murrab kõik vanad tõkked ja tõepoolest suudab luua uut elu. Kui me soovitame niisugust abinõu, kui me soovitame

sellele läheneda ettevaatlikult, rääkides, et see muutub vajalikuks, siis me järeldame seda mitte üksnes meie programmist, meie sotsialistlikust õpetusest, vaid ka sellepärast, et, olles sotsialistid ja jälgides Lääne-Euroopa rahvaste elu, me oleme sellele järeldusele jõudnud. Me teame, et seal on olnud palju revolutsioone, mis on loonud demokraatlikke vabariike; me teame, et Ameerikas 1865. aastal saadi võitu orjapidajatest ja seejärel sajad miljonid tiinud jaotati talupoegadele välja tasuta või peaaegu tasuta, ja siiski valitseb seal kapitalism kindlamini kui kuskil mujal ja rõhub töötavaid hulki niisamuti, kui mitte veelgi rängemini kui teistes maades. See sotsialistlik õpetus, need tähelepanekud teiste rahvaste elust ongi see, mis on meid viinud kindlale veendumusele, et ilma maa ühise harimiseta põllutööliste poolt, parimate masinate kasutamiseta ja teadusliku haridusega agronoomide juhtimiseta ei ole väljapääsu kapitalismi ikkest. Ent kui me tugineksime ainult Lääne-Euroopa riikide kogemustele, siis meie asi Venemaal oleks halb, sest vene rahvas oma enamikus on ainult siis võimeline astuma tõsist sammu sellel uuel teel, kui tekib äärmine vajadus. Ja me ütleme: on tulnud just niisugune aeg, kus see äärmine vajadus kogu vene rahva jaoks koputab uksele. See äärmine vajadus seisab selles, et vana viisi majandada ei saa. Kui me jääme vana viisi istuma väikemajanditesse, kuigi vabade kodanikena vabal maal, siis ähvardab meid ikkagi vältimatu hukatus ...

V. I. Lenin, I ülevenemaaline talupoegade saadikute kongress, Kõne agraarküsimusest (1917), Teosed, 24. kd., lk. 462—464.

... *Isegi täieliku sotsialistliku* riigipöörde *korral* sotsialistid ei taha, ei saa ega hakka eksproprieerima väiketalunikke.

V. I. Lenin, «Ähvardav katastroof ja kuidas selle vastu võidelda» (1917), Teosed, 25. kd., lk. 321.

Linnades oli revolutsioonil tegemist suurtootmisega, kus töötavad kümned ja sajad tuhanded töölised. Vabrikud ja tehased kuulusid väikesele arvule kapitalistidele, kellega töölistel polnud raske hakkama saada. Töölistel oli juba kauaaegseid kogemusi varasemast võitlusest kapitalistide vastu, mis õpetas neid tegutsema üksmeelselt, otsustavalt ja organiseeritult. Pealegi pole vabrikut või tehast vaja tükeldada, tähtis on ainult, et kogu tootmine oleks korraldatud töölisklassi ja talurahva huvides, et töö saadused ei satuks kapitalistide kätte.

Hoopis teisiti on lugu maaga. Siin oli sotsialismi võiduks vaja rida üleminekuabinõusid. Suurest hulgast talupoegade väikemajanditest otsekohe suurmajandit teha pole võimalik. Otsekohe saavutada, et põllumajandus, mis oli killustatud, muutuks ühiskondlikuks ja omandaks üleriigilise suurtootmise vormi, kusjuures töö saadu-

sed läheksid üldise ja võrdse töökohustuse tingimustes ühetaoliselt ja õiglaselt kogu töötava rahva kasutusse, — otsekohe, lühikese ajaga on seda muidugi võimatu saavutada.

V. I. Lenin, Kõne Moskva piirkonna kehvikute komiteede delegaatidele (1918), Teosed, 28. kd., lk. 153.

Oleme kesktalupoja suhtes igasuguse vägivalla tarvitamise vastu. Seda deklareerib meie partei. Kui tuleb ette areteerimisi, mõistame need hukka, ja parandame ära. Kulaku suhtes — vägivalla poolt, kesktalupoja suhtes — vägivalla vastu. Temale me ütleme: kui sa asud nõukogude võimu poole, ei taha me sind vägivaldselt kommuunidesse viia, meie ei ole kunagi talupoegi vägivaldselt kommuunidesse ajanud ja sellist dekreeti olemas ei ole. Kui seda kohapeal juhtub, siis on see kuritarvitus, mille eest ametisikuid vallandatakse ja kohtu alla antakse. See on suur küsimus. Kesktalupoeg seisab kahe leeri vahel. Kuid, seltsimehed, poliitika on siin täiesti selge: meie oleme kesktalupoegade kallal vägivalla tarvitamise vastu, meie oleme selle poolt, et sõlmida nendega kokkulepe, teha neile järeleandmisi. Aeglast teed mööda kesktalupoeg võib jõuda ja jõuabki kommunismile. Kõige vabamaski kapitalistlikus vabariigis ähvardab kesktalupoega kapital, mis teda nii või teisiti lämmatab ja rõhub.

V. I. Lenin, «Petrogradi Nõukogu istung». Vastus küsimussedelitele (1919), Teosed, 29. kd., lk. 14.

... Proletariaat peab tegema vahet, tõmbama piiri töötava talupoja ja talupoja-omaniku vahele, — töötava talupoja ja talupoja-hangeldaja vahele, talupoja-töömehe ja talupoja-spekulandi vahele.

Selles piiritõmbamises on sotsialismi *kogu tuum* ...

Siin näidatud piiritõmbamine on väga raske, sest tegelikus elus on kõik «talupoja» omadused, nii erinevad, nii vastandlikud kui nad ongi, sulanud üheks tervikuks. Kuid piiritõmbamine on siiski võimalik ja mitte ainult võimaliik, vaid see tuleneb paratamatult talumajapidamise ja talurahva elu tingimustest. Töötavat talupoega on sajandite kestel rõhunud mõisnikud, kapitalistid, hangeldajad, spekulandid ja *nende* riik, kaasa arvatud kõige demokraatlikumad kodanlikud vabariigid. Töötav talupoeg on sajandite kestel kogunud endasse viha ja vaenu nende rõhujate ja ekspluateerijate vastu, ja see elu poolt antud «kasvatus» *sunnib* talupoega otsima liitu töölisega kapitalisti vastu, spekulandi vastu, hangeldaja vastu. Samal ajal aga majanduslik olukord, kaubamajanduse tingimused teevad talupojast paratamatult (mitte alati, kuid määratu suurel enamikul juhtudel) hangeldaja ja spekulandi.

V. I. Lenin, «Majandus ja poliitika proletariaadi diktatuuri ajajärgul» (1919), Teosed, 30. kd., lk. 91—92.

Kuni me elame väiketalupoeglikul maal, seni on kapitalismil Venemaal kindlam majanduslik baas kui kommunismil. Seda tuleb meeles pidada. Igaüks, kes on tähelepanelikult vaadelnud maaelu, linnaeluga võrreldes, teab, et me ei ole välja kiskunud kapitalismi juuri ega ole purustanud sisevaenlase alusmüüri, põhialust. Viimane püsib väikemajapidamisel ja tema purustamiseks on ainult üks abinõu — viia kogu maa majandus, sealhulgas ka põllumajandus, uuele tehnilisele baasile, kaasaegse suurtootmise tehnilisele baasile. Selliseks baasiks on ainult elekter.

V. I. Lenin, VIII ülevenemaaline nõukogude kongress. Aruanne Rahvakomissaride Nõukogu tegevuse kohta (1920), Teosed, 31. kd., lk. 477.

Seltsimehed! Mul on väga hea meel, et võin valitsuse nimel tervitada teie esimest põllutöökommuunide ja põllumajanduslike artellide kongressi. Te kõik teate muidugi kogu nõukogude võimu tegevusest, kui määratu suure tähtsuse me anname kommuunidele, artellidele ja üldse igasugustele organisatsioonidele, mis on suunatud üksiktalupoja väikemajapidamise ühiseks, ühistegelikuks või artelliviisiliseks majapidamiseks muutmisele, sellele muutmisele järk-järgult kaasaaitamisele. Te teate, et nõukogude võim määras juba ammu miljardilise fondi seda laadi algatuste abistamiseks. «Sotsialistliku maakorralduse määrustikus» on eriti rõhutatud kommuunide, artellide ja kõigi ühismaaharimise ürituste tähtsust, ja nõukogude võim suunab kõik oma pingutused sellele, et see seadus ei jääks ainult paberile, vaid et ta tooks tõesti kasu, mida ta peab tooma.

Kõigi seda laadi ürituste tähtsus on tohutu, sest kui endine vaene, kerjuslik talumajandus jääks vana viisi, ei saaks juttugi olla mingist sotsialistliku ühiskonna kindlast ülesehitamisest. Ainult sel juhul, kui suudetakse talupoegadele tegelikult näidata ühise, kollektiivse, ühistegeliku, artelliviisilise maaharimise paremusi, ainult siis, kui suudetakse talupoega abistada ühistegeliku, artelliviisilise majapidamise abil, ainult siis tööliskiass, kelle käes on riigivõim, tõestab talupojale tegelikult, et tal on õigus, ja võidab tegelikult talurahva paljumiljonilised hulgad kindlalt ja tõsiselt enda poole. Sellepärast on raske üle hinnata igasuguste ühistegelikule, artelliviisilisele maaharimisele kaasaaitamise ürituste tähtsust. Meil on miljoneid külakolgastesse laiali pillatud, killustatud üksikmajapidamisi. Ümber kujundada need majapidamised mingi kiire meetodiga, mingi käsuga, mõjutamisega väljastpoolt, kõrvalt, oleks täiesti rumal mõte. Me teame väga hästi, et miljoneid talupoegade väikemajandeid saab mõjutada ainult aegamööda, ettevaatlikult, ainult õnnestunud tegeliku eeskujuga, sest talupojad on selleks liiga praktilised inimesed, liiga kõvasti seotud vana maapidamisega, et nõustuda mingite tõsiste muudatustega ainult nõuannete

ja raamatutarkuse põhjal. See ei ole võimalik, ja see oleks ka rumalus. Alles siis, kui praktiliselt, talupoegadele lähedaste kogemuste varal tõestatakse, et üleminek ühistegelikule, artelliviisilisele maaharimisele on vajalik ja võimalik, alles siis on meil õigus öelda, et niisugusel hiiglasuurel talupoeglikul maal nagu Venemaa on astutud tõsine samm sotsialistliku maaharimise teel.

V. I. Lenin, Kõne põllutöökommuunide ja põllumajanduslike artellide I kongressil (1919). Teosed, 30. kd., lk. 171—172.

Nõukogude võim, kaotanud täielikult maaeraomanduse, on asunud juba ellu viima rida abinõusid, mis on suunatud sotsialistliku suurmaapidamise organiseerimisele. Neist abinõudest on tähtsaimaks:

1) nõukogude majandite, s. o. suurte sotsialistlike põllumajanduslike ettevõtete organiseerimine;

2) ühismaaharimise ühingute toetamine;

3) riiklike külvide organiseerimine kogu täiskülvamata maa täiskülvamiseks, ükskõik kelle käes see maa ka oleks;

4) kõigi agronoomiliste jõudude riiklik mobiliseerimine, selleks et võtta tarvitusele energilised abinõud põllumajanduse kultuuri tõstmiseks;

5) põllumajanduslike kommuunide, s. o. põlluharijate poolt ühiseks suurmaapidamiseks loodavate täiesti vabatahtlike ühingute toetamine.

Käsitledes kõiki neid abinõusid kui ainsat teed, mis viib absoluutselt vajalikule põllumajandusliku töö viljakuse tõstmisele, taotleb VKP nende abinõude võimalikult täielikku elluviimist, nende rakendamist ka meie maa mahajäänumate piirkondade suhtes ja edasiste sellesuunaliste sammude astumist...

Selle tõttu, et linna ja maa vaheline vastandlikkus on küla majandusliku ja kultuurilise mahajäämuse üks kõige sügavamaid põhialuseid, aga nii sügava kriisi ajastul nagu praegune seab see nii linna kui ka küla otsese degenereerumise ja hävingu ohu ette, näeb VKP selle vastandlikkuse kaotamises kommunistliku ülesehitustöö üht põhilist ülesannet ja peab üldiste abinõude kõrval vajalikuks laialdaselt ja plaanikindlalt kaasa tõmmata põllumajanduses tehtavale kommunistlikule ülesehitustööle tööstustöölisi...

VK(b)P kaheksas kongress, Venemaa Kommunistliku (bolševike) Partei programm (1919).
NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, Tallinn, 1956, lk. 424—425.

...Väikemaapidaja ümberkujundamine, kogu tema hingeelu ja harjumuste ümberkujundamine on ülesanne, mis nõuab inimpõlvi.

Väikemaapidaja suhtes võib selle küsimuse lahendada, võib kogu tema hingeelu nõnda-ütelda tervendada ainult materiaalne baas, tehnika, traktorite ja masinate kasutamine põllumajanduses massilises ulatuses, elektrifitseerimine massilises ulatuses. See kujundaks väikemaapidaja põhjalikult ja väga kiiresti ümber. Kui ma ütlen, et on vaja inimpõlvi, siis see ei tähenda, et on vaja sajandeid.

V. I. Lenin, VK(b)P X kongress. Ettekanne toiduainete andmise kohustuse asendamisest naturaalmaksuga (1921), Teosed, 32. kd., lk. 195.

Kollektiivsele maaharimisele üleminekut peab proletaarne riigivõim teostama ainult äärmiselt ettevaatlikult ja järk-järgult, eeskuju abil, ilma igasuguse vägivallata kesktalurahva suhtes.

V. I. Lenin, Agraarküsimuse teeside esialgne visand (1920), Teosed, 31. kd., lk. 131.

Põllumajanduslik ja krediidikooperatsioon peab erilist tähelepanu pöörama põllumajandusliku krediidi, turustamise, varustamise ning põllumajandussaaduste ümbertöötamise organiseerimisele, sest ainult sel viisib võib ta jõuda talurahva laialdaste kihtide tõelisele otsesele koopereerimisele. Rööbiti sellega peab põllumajanduslik krediidikooperatsioon appi tulema poollaostunud, hobuseta talupoegade hulkadele ja aitama neil jalule tõusta, organiseerides eriti artelle, põllumajanduslikke ühistuid, kolhoose, kommuune ja teisi põllutöö ning põllumajandusliku tootmise kollektiivse organisatsiooni vorme.

Talurahva säästude laialdane kaasatõmbamine põllumajandusliku krediidikooperatsiooni poolt on põhiliseks tingimuseks, et talumajandust tootmistööks vajaliku rahakrediidiga teenindada ja talumajanduses akumuleeruvaid summasid vastavalt üldisele majanduspoliitikale ära kasutada.

Küla tootlike jõudude arenemine on väga tihedas seoses käsitöö ja muu kõrvaltegevuse arenemisega, sest need tööalad on mõnedes rajoonides talupoegadele tähtsaks sissetulekuallikaks. Siit tuleneb tööndusкooperatsiooni määratu suur tähtsus ...

Põllumajanduse kollektiviseerimisele on vaja pöörata senisest suuremat tähelepanu. Igat liiki kollektiivmajandite (ühistute, artellide ja kommuunide) organiseerimine peab tagama nende kaubalisuse arenemise ja rajanema isemajandamise põhimõttele. On vaja pöörata tähelepanu kollektiivmajandite laiaulatuslikumale krediteerimisele ja nende põllumajandusliku toodangu turustamise teenindamisele. Maakorraldusorganid peavad oma tööga rahuldama eeskätt talurahva selle osa vajadusi, kes on majandamise kollektiivsetele vormidele üle minemas.

Eriti tähtis on kollektiivmajandite tehnika arendamine, milleks tuleb parandada nende varustamist elusa ja elutu inventariga.

VK(b)P neljateistkümnes konverents. Resolutsioon «Kooperatsioonist» (1925).
NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, II osa, Tallinn, 1956, lk. 149—151.

Möödunud aastate, eriti aga viimaste aastate kogemused on täielikult kinnitanud, et õige on Lenini kooperatsiooniplaan, mille järgi sotsialistlik tööstus hakkab just kooperatsiooni kaudu viima talupoegade väikemajapidamist sotsialismi poole, ümber kujundades individuaalsed ja killustatud tootmisühikud — nii ringluse protsessi kaudu kui ka ikka rohkem tootmise enda reorganiseerimise ja ühendamise kaudu — ühiskondlikuks suurmajapidamiseks uue tehnika baasil (elektrifitseerimine jne.).

Partei töös maal tuleb käesoleval ajajärgul *põhiülesandeks* seada ülesanne ühendada talupoegade väikesed individuaalmajandid ja muuta nad suurteks kollektiivideks. Rõhutades kategooriliselt, et see üleminek võib toimuda üksnes siis, kui töötavad talupojad on sellega nõus, tunnistab partei üheks pakiliseks ülesandeks laialdaselt propageerida, et ühiskondlikule suurpõllumajandusele järkjärguline üleminek on talurahvale vajalik ja kasulik, ja tegelikus töös kõigiti ergutada külas juba olemasolevaid ja märgatavalt arenevaid kollektiivse suurmajapidamise elemente.

ÜK(b)P viieteistkümnes kongress. Otsus «Tööst maal» (1927).
NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, II osa, Tallinn, 1956, lk. 463.

Plaanides ettenähtud kollektiviseerimisliikumise arendamise kogutempo on ületatud. Juba 1930. aasta kevadel on ühismajapidamise põhimõtteil haritav külvipind märksa suurem kui 30 miljonit ha, s. o. kollektiviseerimise viie aasta plaan, mille järgi kavatseti viisaastaku lõpuks hõlmata kollektiivmajanditega 22—24 miljonit ha, ületatakse tunduvalt juba käesoleval aastal.

Seega on meil olemas materiaalne baas selleks, et kulaklik suurtootmine *asendada* kolhooside *suur*tootmisega ja võimsalt edasi liikuda sotsialistliku põllumajanduse loomisel, rääkimata juba sovhoosidest, millede kasv jõuab märksa ette kõigist plaaniülesannetest.

See asjaolu, millel on kogu NSV Liidu rahvamajanduse jaoks otsustav tähtsus, andis parteile täieliku aluse selleks, et oma praktilises töös üle minna kulakluse ekspluataatorlike tendentside piiramise poliitikalt kulakluse kui klassi likvideerimise poliitikale.

ÜK(b)P Keskkomitee otsus 5. jaanuarist 1930. «Kollektiviseerimise tempost ja riigi abist kolhooside ülesehitamisel».
NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, II osa, Tallinn, 1956, lk. 650—651.

Igasugune katse rakendada kolhooside suhtes sovhooside valitsemise organisatsioonilist süsteemi on antileninlik, sest *erinevalt sovhoosist,* mis on riigi vahenditega loodud *riiklik* ettevõte, on kolhoos, mis on loodud *talupoegade endi vahenditega,* talupoegade vabatahtlik ühiskondlik ühendus kõigi siit tulenevate järeldustega.

ÜK(b)P kuueteistkümnes kongress. Resolutsioon «Kolhoosiliikumisest ja põllumajanduse arendamisest» (1930).
NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, III osa, Tallinn, 1957, lk. 55.

Natsionaliseeritud tööstus, arenedes laiendatud sotsialistliku taastootmise seaduste alusel, s. o. suurendades igal aastal oma toodangut ja ehitades uusi ettevõtteid, vajab järjest rohkem toiduaineid ja põllumajanduslikku toorainet. Väikese kaubatoodanguga ja vähetootlik individuaalne põllumajandus ei suuda tööstuse, linnaelanike ja sõjaväe kasvavaid vajadusi edukalt rahuldada. See seab kogu teravusega üles põllumajanduse sotsialistliku rekonstrueerimise küsimuse, mis tuleb läbi viia üheaegselt tööstuse sotsialistliku rekonstrueerimise ja arendamisega. Rahvademokraatlik võim ja sotsialistlik ülesehitustöö ei saa kaua baseeruda kahel erineval alusel: tsentraliseeritud sotsialistliku suurtööstuse ja killustatud ning mahajäänud, madala kaubatoodanguga põllumajanduse alusel. On vaja järk-järgult, kuid süstemaatiliselt ja järjekindlalt viia põllumajandus uuele tehnilisele baasile, suurtootmise baasile, milleks tuleb koopereerida individuaalmajandid ja ühendada nad mehhaniseeritud kooperatiivseteks suurpõllumajanditeks.

Г. Димитров, Политический отчет ЦК БРП/к/ V съезду партии, 1948 г., М., 1958, lk. 187.

Edusammud, mida on tehtud põllunduse ja loomakasvatuse alal, on leninliku kooperatsiooniplaani alusel läbi viidud põllumajanduse sotsialistliku ümberkujundamise seaduspärane tulemus. Juhindudes V. I. Lenini tarkadest ja ettenägelikest õpetustest, valmistas partei järjekindlalt ette tingimusi, mis on vajalikud selleks, et meie paljumiljoniline talurahvas muutuks tihedas liidus töölisklassiga ja töölisklassi juhtimisel aktiivseks osavõtjaks sotsialismi ehitamisest. Selle suure ülesande praktilise teostamise teel oli palju raskusi, millede võitmine nõudis parteilt ja rahvalt suuri jõupingutusi.

Leninliku kooperatsiooniplaani täielikuks triumfiks oli tarvis, et kolhoosid tõestaksid oma paremust mitte ainult väikekaubatootliku talumajapidamisega võrreldes, vaid ka kapitalistliku suurpõllundusega võrreldes. Selle ülesande lahendamiseks oli vaja varustada sotsialistlik põllumajandus ajakohase tehnikaga. Ainult kaasaegse tehnika baasil saab suur ühismajand vajalikult arendada põllumajanduse tootlikke jõude, tagada maksimaalse hulga saa-

duste tootmise ja demonstreerida sellega oma elulisust ning progressiivsust võrreldes mistahes teiste, mittesotsialistlike põllumajandussüsteemidega.

Laialdaselt on tuntud Lenini tees ajakohase tehnika tähtsuse kohta väiketalumajandusliku küla sotsialistliku reorganiseerimise suhtes. Partei kaheksandal kongressil peetud kõnes tööst maal rääkis V. I. Lenin: «Kui me võiksime anda homme 100 000 esmaklassilist traktorit, varustada need bensiiniga, varustada need masinistidega (te teate väga hästi, et see on esialgu fantaasia), siis ütleks kesktalupoeg: «Ma olen kommuuna poolt» (s. o. kommunismi poolt).» Paljud teist mäletavad, et juba esimesed traktorid ja muud keerukad põllutöömasinad, mis Nõukogude riik muretses välismaalt, suunati Lenini ettepanekul põllumajanduslikesse kommuunidesse, kolhoosidesse.

Tol ajal ei suutnud meie riik anda põllumajandusele 100 000 traktorit, sest meie maal ei olnud küllalt arenenud tööstust, meil ei olnud tookord üldse traktoritööstust. Viies ellu partei peajoont sotsialistlikule industrialiseerimisele, ehitas nõukogude rahvas partei juhtimisel võimsa tööstuse, arendas põllutöömasinate ehitamise tööstust ning lõi seega rööbiti meie maa tööstusliku võimsuse suurendamisega tingimused põllumajanduse varustamiseks uue tehnikaga ning sajanditepikkuse mahajäämuse likvideerimiseks.

Põllumajanduse iga aastaga suurenev varustamine moodsa tehnikaga tugevdas sotsialistliku linna ja küla tootmisalast koostööd ning avaldas talurahvale määratu suurt revolutsioneerivat mõju. Miljonid töötavad talupojad said võimaluse oma silmaga näha sotsialistliku suurpõllumajanduse eeliseid, mis võimaldas vabaneda kulakuorjusest ning rakendada põllumajanduslikku tööd kergendavat keerukat tehnikat, tõsta selle töö tootlikkust.

1927. aastal, kui hakkas ilmnema, et meie tööstus suudab põllumajandust üha kasvavas mastaabis varustada keeruka tehnikaga, seati päevakorda küsimus üleminekust põllumajanduse massilise kollektiviseerimise kursi teostamisele. Rahvusvaheline ja siseolukord dikteerisid vajaduse lahendada see küsimus kõige lühema ajaga.

Kolhoosid võisid kasvada ja tugevneda ainuüksi masinatehnika baasil, teaduse saavutuste juurutamise alusel. Siinjuures tekkis vajadus leida kolhooside tootmistehniliseks teenindamiseks vastav vorm, luua organisatsioon, mille kaudu riik abistaks pidevalt ja võimalikult ulatuslikumalt majapidamise uut, sotsialistlikku vormi – kolhoose. Selliseks riiklikuks hoovaks said maal masina-traktorijaamad.

Esimeste kolhooside ja sovhooside kogemuste varal veendusid talupojad eesrindliku tehnikaga varustatud sotsialistliku suurpõllumajanduse eelistes. Tookord sündisidki masina-traktorijaamad.

Tuletagem meelde, kuidas tekkis meie maa esimene, Ševtšenko-nimeline masina-traktorijaam Odessa oblasti Berjozovka rajoonis.

Selle rajooni uudismaadele tuli grupp uusasukaid. Igaüks neist sai hea maatüki. Kuid peagi ilmnes, et vanade tööriistadega on seda maad väga raske harida. Ja siis, 1927. aastal pöördusid uusasukad sovhoosi poole palvega, et see abistaks neid traktorite ja teiste masinatega. Uusasukate abistamiseks eraldasid sovhoosi töötajad kümnest traktorist koosneva salga ning selgitasid talupoegadele, et salk võib harida nende maad ainult tingimusel, kui üksteisest eraldatud maatükid ühendatakse üheks massiiviks. Talupojad nõustusid sellega, likvideerisid piiripeenrad ning ühinesid kooperatiivi.

1928. aasta kevadeks oli Ševtšenko-nimelisel sovhoosil juba 14 sellist salka, kes harisid 18 000 hektarit maad. Tol ajal otsustatigi moodustada traktorikolonni baasil esimene masina-traktorijaam, mis kandis nimetust «küladevaheline masina-traktorijaam». Tema direktoriks oli agronoom — kommunist Anissim Mironovitš Markevitš, kes on teinud palju masina-traktorijaamade organisatsiooniliste vormide väljatöötamiseks.

Partei toetas seda suurepärast algatust. Esimese masina-traktorijaama eeskujul tekkisid sajad ja tuhanded teised. Sedamööda, kuidas kasvasid masina-traktorijaamad, tekkisid, tugevnesid ja kogusid jõudu kolhoosid.

Mõned seltsimehed küsivad: Kas ei oleks võinud toime tulla ilma masina-traktorijaamadeta? Kas ei oleks võinud juba massilise kollektiviseerimise algperioodil müüa traktoreid vahetult kolhoosidele? Teatavasti anti nõukogude võimu esimestel aastatel traktorid üle otseselt kollektiivsetele majanditele. Massilise kolhoosiliikumise tingimustes aga seda ei saadud teha. Miks? Seepärast, et tööstusel ei olnud võimalik varustada traktoritega iga päev tuhandete kaupa tekkivaid noori kolhoose; enamikul kolhoosidest polnud tookord raha, et muretseda traktoreid; neil polnud kaadrit, kes oleks olnud suuteline juhtima traktoreid.

Kuid asi ei seisa ainuüksi küsimuse tootmismajanduslikus küljes. Niisama tähtis oli ka asja poliitiline külg. Kui kolhoosidesse hakkasid tulema miljonid talupojad, kes küll olid aru saanud sotsialistliku, hästimehhaniseeritud põllumajandusliku tootmise eelistest, kuid ei olnud veel vabanenud väikeomanike harjumustest, oli vaja tugevdada Nõukogude riigi juhtivat osa meie põllumajanduse arendamises teel sotsialismile. Masina-traktorijaamad olid riigi käes tähtsaks töötava talurahva kasvatamise vahendiks kollektiivsustunde ning üldrahvalike huvide vaimus. Masina-traktorijaamade suur ajalooline tähtsus seisis eelkõige selles, et nad aitasid tugevdada tööliste ja talupoegade liitu võitluses sotsialismi ülesehitamise eest. Masina-traktorijaamade töötajad õpetasid talupoegadele ühiskondlikku suurmajapidamist, näitasid, kuidas kasutada industriaalset tehnikat, õpetasid neile sotsialistlikku töödistsipliini, tõid külasse uut kultuuri. Kolhoosikorra kujunemise aastail etendasid masina-traktorijaamade juurde loodud poliitosakonnad suurt osa kolhooside organisatsioonilisel ja majanduslikul tugevdamisel,

võitluses purustatud kulakluse vaenulike mahhinatsioonide vastu. Masina-traktorijaamade rajamine tähistas sügavat tehnilist revolutsiooni põllumajanduses ning soodustas kultuurirevolutsiooni edasiarendamist maal...

Ustavana geniaalsele leninlikule kooperatsiooniplaanile moodustasid meie partei ja meie riik masina-traktorijaamad selleks, et aidata töötaval talurahval üle minna põllumajandusliku tootmiskooperatsiooni teele ja sellel teel kinnituda. Partei ja rahva jõupingutustega on see maailmaajalooline ülesanne edukalt lahendatud. Tänu masina-traktorijaamadele saavutasime selle, et kolhoosid on endale mitte ainult kindla aluse loonud, vaid enamik neist on muutunud suurteks, majanduslikult tugevateks sotsialistlikeks ettevõteteks, kes saavad suuri sissetulekuid ja kelle käsutuses on nüüd arvukas kaader. Seepärast tunnustab nõukogude rahvas masina-traktorijaamade teeneid, kes etendasid tähtsat osa kolhoosikorra arendamisel ja tugevdamisel, meie sotsialistlikus põllumajanduses järsu tõusu saavutamisel.

N. S. Hruštšov, «Kolhoosikorra edasiarendamisest ja masina-traktorijaamade reorganiseerimisest». Ettekanne NSV Liidu Ülemnõukogu viienda koosseisu esimesel istungjärgul, Tallinn, 1958, lk. 14—18.

7. SOTSIALISMI VÕIT NSV LIIDUS JA RAHVADEMOKRAATIAMAADES *

Sotsialism ei ole juba praegugi enam ei kauge tuleviku või mingi abstraktse kujutluse või pühapildi küsimus. Pühapiltide kohta me oleme jäänud vanale, üsna halvale arvamusele. Me oleme viinud sotsialismi igapäevasesse ellu ja peame siin orienteeruma. See ongi tänapäeva ülesanne, see ongi meie ajastu ülesanne. Lubage mul lõpuks avaldada veendumust, et see ülesanne, kui raske see ka oleks, kui uudne see ka oleks meie endise ülesandega võrreldes ja kui palju raskusi see meile ka tekitaks, — meie kõik koos, küll mitte homme, aga mõne aastaga, meie kõik koos lahendame selle ülesande igal tingimusel, nii et nepi Venemaast saab sotsialistlik Venemaa.

V. I. Lenin, Kõne Moskva Nõukogu pleenumil (1922). Teosed, 33. kd., lk. 405—406.

...Linna ja maa kapitalistlikud elemendid on purustatud, sotsialistliku majanduse vundament on rajatud, sotsialismi võit NSV Liidus on tagatud.

---

* Kapitalismilt sotsialismile ülemineku ajajärgu ülesanded loetakse lahendatuks siis, kui antud maal on ekspluataatorite klassid likvideeritud ja sotsialism põhiliselt üles ehitatud. *Toim.*

Viisaastaku võiduka lõpuleviimise nelja aastaga saavutas NSV Liidu töölisklass kommunistliku partei juhtimisel järjekindlas võitluses klassivaenlase vastu, tema vähimagi vastupanu mahasurumise tulemusel. Sotsialistliku tööstuse kasvu baasil, tähtsamate teraviljarajoonide põllumajanduse üldise kollektiviseerimise ja kulakluse kui klassi likvideerimise poliitikale üleminеku baasil on lahendatud põhiküsimus «kes — keda», on lahendatud sotsialismi kasuks ja linna ning maa kapitalistlike elementide kahjuks.

ÜK(b)P KK ja KKK ühine pleenum 7.—12. I 1933.
NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, III osa, Tallinn, 1957, lk. 185.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon avas inimkonna ajaloos uue ajastu — kapitalismi kokkuvarisemise ja kommunismi võidukäigu ajastu. Sotsialism tuli võidule Nõukogudemaal, saavutas otsustavaid võite rahvademokraatiamaades, muutus sadade miljonite inimeste praktiliseks ürituseks, kogu maailma töölisklassi revolutsioonilise liikumise lipuks.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 3.

Töölisklassi kangelasliku võitluse tulemusena ehitati juba esimese viisaastaku jooksul üles sotsialistliku majanduse vundament, purustati viimne kapitalistlik klass — kulaklus, talurahva põhimassid — kolhoosnikud — aga said nõukogude võimu kindlaks toeks maal. NSV Liit asus lõplikult sotsialismi teele.

Esimese viisaastaku jooksul ehitati NSV Liidus üles tehniliselt eesrindlik suurtööstus, kusjuures eriti märkimisväärset edu saavutati kaasaegse rasketööstuse — sotsialismi materiaalse baasi, kogu rahvamajanduse rekonstrueerimise aluse ning kergetööstuse, toiduainete tööstuse ja põllumajanduse kiirendatud arengu tingimuse — loomise alal.

ÜK(b)P seitsmeteistkümnes kongress. Otsus «NSV Liidu rahvamajanduse arendamise teise viisaastaku plaanist (1933—1937)» (1934).
NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, III osa, Tallinn, 1957, lk. 204—205.

On teada, et juba NSV Liidu uue Konstitutsiooni vastuvõtmise ajaks (1936. aastal) oli sotsialistlik süsteem võitnud ja kindlustunud kõigis rahvamajandusharudes. See tähendab, et juba tollal oli sotsialistlik ühiskond meie maal põhiliselt üles ehitatud ja et ta sellest ajast areneb sotsialistlike tootmissuhete kindlal baasil. Väita, et meil on rajatud üksnes sotsialismi alused, tähendaks see-

pärast kommunistide ja kõigi nõukogude inimeste desorienteerimist meie maa arenguperspektiivide tähtsas küsimuses.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XX kongressile (1956), Tallinn, 1956, lk. 124—125.

Selleks et viia Bulgaaria Kommunistliku Partei põhikiri vastavusse partei VII kongressil meie maa arenemise taseme kohta antud hinnangutega ja seal esitatud ülesannetega, tuleb muuta põhikirja 1. paragrahvi 2. lõigu lõpu redaktsiooni ja 3. lõiku järgmiselt: «... Bulgaaria Kommunistlik Partei on saavutanud kapitalismi likvideerimise ja inimese ekspluateerimise kaotamise ning taganud sotsialismi võidu meie maal.

Nüüd on Bulgaaria Kommunistliku Partei peaülesanded järgmised: jätkata sotsialistliku ühiskonna ülesehitamist meie maal, arendades ka edaspidi sotsialismi materiaalset tootmisbaasi ja tõstes töötajate sotsialistlikku teadvust; pidevalt parandada töötajate ainelist heaolu ja tõsta nende kultuuritaset; kindlustada tööliskiassi ja talurahva liitu ning rahva moraalset ja poliitilist ühtsust; kasvatada kogu rahvast sotsialistliku patriotismi ja internatsionalismi vaimus; tugevdada rahva võitlust rahu eest ja kõigi maade töötajatega sõpruse sisseseadmise eest; kindlustada Bulgaaria-Nõukogude sõprust kui rahvuslikku sõltumatuse ja meie maa edusammude ning õitsengu tagatist; kogu jõuga tugevdada kodumaa aktiivset kaitset tema vaenlaste agressiivse tegevuse eest.»

Резолюция VII съезда Болгарской коммунистической партии о некоторых изменениях в Уставе БКП, 1958 г.
VII съезд Болгарской коммунистической партии, М., 1958, lk. 300.

Saksa Demokraatliku Vabariigi sotsiaal-majanduslik struktuur näitab, et tööliskiassi, talupoegade ja teiste töörahva kihtide initsiatiivi tulemusena on Saksa Demokraatlikus Vabariigis sotsialismi alused kõige olulisemas osas loodud. Tööviljakuse tõusu tulemusena on natsionaalne tulu suurenenud kuni 182%. Individuaalne tarbimine ühe elaniku kohta on suurenenud kuni 186%. Tööstuskaupade tarbimine ühe elaniku kohta on kasvanud kuni 236% ...

Majanduslikuks põhiülesandeks on arendada rahvamajandust mõne aastaga niisugusel määral, et tõestada sotsialistliku ühiskonnakorra igakülgset üleolekut kapitalistlikust ühiskonnakorrast. Sellepärast on vaja, et tarbimise tase Saksa Demokraatliku Vabariigi iga töötava elaniku kohta ületaks toiduainete ja tööstuskaupade kõigi tähtsamate liikide alal iga Lääne-Saksamaa elaniku kohta tuleva tarbimise taseme. Selle ülesande lahendamine on meie vabariigi panuseks ülemaailmses võitluses rahuliku kooseksisteerimise eest, sotsialistliku ühiskonnakorra ja kapitalistliku ühiskonna-

korra rahumeelse võistluse arendamise eest, mille käigus meie sotsialistliku korra üleolek leiab tõestamist. Niisiis on meie ees seisval majanduslikul põhiülesandel sügav poliitiline ja sotsiaalne mõte. Selle ülesande lahendamine aitab kindlustada Saksa Demokraatliku Vabariigi tööliste ja talupoegade võimu ja kogu sotsialistlikku leeri.

Решение V съезда СЕПГ о борьбе за мир, за победу социализма, за национальное возрождение Германии как миролюбивого, демократического государства, 1958 г.
V съезд Социалистической единой партии Германии, М., 1959, lk. 639, 650.

... Meie partei juhtimisel on töölisklass ja töötajad saavutanud sotsialistliku ühiskonna ehitamisel uut suurt edu. On laienenud ning tugevnenud sotsialistlikud tootmissuhted, on välja kujunenud sotsialismi materiaal-tehniline baas, on tõusnud rahva elutase ning tugevnenud tema moraalne ja poliitiline ühtsus; arendati edasi sotsialistlikku demokraatiat, toimusid sügavad muutused kõigil meie elu aladel. Sotsialism on meie maal võitnud ...

Tšehhoslovakkia Kommunistliku Partei üleriiklik konverents 5.—7. juulil 1960 ... väljendas kogu partei ja kogu Tšehhoslovakkia töötava rahva kindlat tahet sammuda Tšehhoslovakkia Kommunistliku Partei juhtimisel julgelt edasi, et viia lõpule sotsialismi ehitamine, igakülgselt kindlustada arenenud sotsialistlikku ühiskonda ja koguda jõudu üleminekuks kommunismile.

Постановление Общегосударственной конференции КПЧ по докладу тов. Антонина Новотного, 1960 г.
Общегосударственная конференция Коммунистической партии Чехословакии, М., 1961, lk. 160—161.

Partei poliitikat iseloomustavad sotsialismi pidev pealetung, meie maa järjekindel industrialiseerimine, põllumajanduse sotsialistlik ümberkujundamine ja kultuurirevolutsiooni läbiviimine. Pidevalt on kasvanud meie maa tootlikud jõud, laienenud ja tugevnenud sotsialistlikud tootmissuhted kõigis rahvamajanduse harudes. Põllumajanduse sotsialistliku ümberkujundamise protsess on hõlmanud peaaegu kogu talurahva, kes on hakanud kindlalt sammuma partei poolt näidatud sotsialistlikul teel. Põllumajanduse koopereerimine on põhiliselt lõpule viidud. Kulakud kui viimne ekspluataatorlik klass on likvideeritud, ja sellega on meie maal tehtud inimese ekspluateerimisele jäädavalt lõpp.

Kongress on arvamisel, et ettekandes märgitakse täiesti õigesti, et meie maal on loodud sotsialismi majanduslik baas.

Резолюция III съезда Румынской рабочей партии по отчетному докладу Центрального Комитета партии, 1960 г.
III съезд Румынской рабочей партии, М., 1961, lk. 146—147.

Leninismi lipu all ehitasid meie maa töörahva hulgad üles ja seadsid kindlale jalale rahvavõimu, töölisklassi sotsialistliku riigi, mille aluseks on töölisklassi ja talurahva liit. Nad viisid läbi sügavaid sotsiaal-majanduslikke ümberkujundusi, lõid kaasaegse sotsialistliku tööstuse, arendasid kultuuri ja haridust, saavutasid rahva ainelise ja kultuurilise elutaseme suure tõusu. Me kindlustame edaspidi veelgi oma sotsialistliku tööstuse potentsiaali, tõstame tema tehnilist taset, suurendame veelgi ühiskondlikku tööviljakust, pidades meeles Lenini õpetust, et kõrge tööviljakus on peamiseks teguriks, mis tagab sotsialismi võidu kapitalismi üle . . .

Sotsialistlik ülesehitustöö rahva-Poolas on hiiglasuure ürituse — kogu sotsialistlikus leeris uue, sotsialistliku korra arendamise lahutamatu koostisosa. Sotsialistliku leeri edusammud ja kõigepealt nõukogude rahva erutavad saavutused, kes NLKP XX ja XXI kongressi otsustele tuginedes ehitab edukalt kommunismi, võimaldavad efektiivselt halvata imperialistlikke sõjajõudusid ja teostada leninlikku rahupoliitikat, rahuliku kooseksisteerimise poliitikat.

В. Гомулка, Знамя нашей эпохи. «Правда», 19 апреля 1960 г.

Tootmiskooperatiivide asutamise kiire arengu tulemusena ületas meie maa põllumajanduse sotsialistliku sektori erikaal 1961. aasta veebruaris 90 protsenti kogu külvipinnast . . .

Nüüd on sotsialistlikud tootmissuhted saavutanud valitseva seisundi mitte üksi Ungari Rahvavabariigi tööstuses, vaid ka põllumajanduses. See on uus sotsialistliku revolutsiooni arenemise aste.

Я. Кадар, Социалистическое преобразование сельского хозяйства Венгрии, 1961 г.
«Проблемы мира и социализма» № 6, 1961 г., lk. 6.

8. MITTEKAPITALISTLIK ARENEMISTEE SOTSIALISMILE ÜLEMINEKUL

ÜKSIKUTE MAADE VÕIMALUSED JA TINGIMUSED ÜLEMINEKUL SOTSIALISMILE

Ei saa olla mingeid vaidlusi selle üle, et eesrindlike maade proletariaat saab aidata ja peab aitama mahajäänud töörahvahulki ning et mahajäänud maade arenemine võib oma praegusest staadiumist välja jõuda, kui nõukogude vabariikide võidukas proletariaat neile hulkadele käe ulatab ning neid abistada suudab . . .

. . . Kas me võime õigeks tunnistada väite, et rahvamajanduse arenemise kapitalistlik staadium on möödapääsmatu nende mahajäänud rahvaste suhtes, kes nüüd vabanevad ja kelle hulgas nüüd,

pärast sõda, on märgata liikumist progressi suunas. Me vastasime sellele küsimusele eitavalt. Kui revolutsiooniline võidukas proletariaat teeb nende hulgas süstemaatilist propagandat, nõukogude valitsused aga tulevad kõigi nende käsutuses olevate vahenditega neile appi, siis ei oleks õige arvata, et kapitalistlik arenemisstaadium on mahajäänud rahvaste suhtes möödapääsmatu ... Eesrindlike maade proletariaadi abiga võivad mahajäänud maad üle minna nõukogude korrale ja teatud arenemisastmete kaudu — kommunismile, jättes vahele kapitalistliku arenemisstaadiumi.

V. I. Lenin, «Kommunistliku Internatsionaali II kongress» (1920), Teosed, 31. kd., lk. 213—214.

Tarvitseb meenutada, kui hiilgavalt on praktikas kinnitust leidnud Lenini seisukoht, et eesrindlike sotsialistlike maade toetusel võivad mõned varem mahajäänud maad üle minna sotsialistlikule korrale ja teatud arenguastmete kaudu kommunismile, jättes vahele kapitalistliku arengustaadiumi. Nüüd näevad kõik, missuguseid suuri edusamme on sotsialistlikul arenguteel teinud Kasahstani, Kesk-Aasia rahvad, kes siis, kui meie maal toimus sotsialistlik revolutsioon, olid kapitalismieelses staadiumis või alles üle minemas kapitalismile. Neil rahvastel ei olnud vaja üle elada kogu kapitalistliku arenemise piinarikast staadiumi, neil õnnestus seda vältida ja minna üle sotsialismile arenenumate sotsialistlike rahvaste, eriti vene sotsialistliku rahvuse toetuse ja abiga. Eraldi tuleb rääkida Mongoolia Rahvavabariigist, kes jättis vahele kapitalistliku staadiumi, asus juba ammu sotsialistlikule teele ning on majanduslikus ja kultuurilises üleselitustöös häid tulemusi saavutanud.

N. S. Hruštšov, NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei erakorralisele XXI kongressile. Tallinn, 1959, lk. 113.

40 aastat on ajaloos võrdlemisi lühike aeg, kuid selle aja jooksul on meie maa sotsiaal-majanduslikus, poliitilises ja vaimses elus toimunud hiiglasuured muutused. Juba revolutsiooni esimesel, üldemokraatlikul etapil, mis jõudis lõpule umbes 1940. aastaks, varem äärmiselt mahajäänud maa uskumatult rasketes tingimustes, kukutatud klasside ägeda vastupanu ja imperialistlike agressorite korduva sissetungi tingimustes likvideeriti täielikult ekspluataatorlik feodaalkord ja ilmalike ning vaimulike feodaalide klass, tehti jäädavalt lõpp Mongoolia orjalikule sõltuvusele välismaa kaupmeeste ja liigkasuvõtjate röövkapitalist, loodi objektiivsed ja subjektiivsed eeldused üleminekuks teisele revolutsiooni etapile — sotsialistlikule etapile. Rahvamajanduse sotsialistliku sektori (tööstus, transport, sidevahendid, riiklikud majandid jne.) loomise ja arendamise protsessis kujunes välja Mongooliale täiesti uus klass

— töölisklass. Otsustavas, revolutsioonilises võitluses vaimupimeduse, kirjaoskamatuse ja kultuuripuudusega saavutati suurt edu, mille tulemusena kultuur, rahvaharidus ja tervishoid kiiresti edasi arenesid. On loodud uus, tõeliselt rahvalik intelligents. Seoses nende põhjalike muutustega meie maa ühiskondlik-majanduslikus elus kasvas töötavate arattide diktatuur järk-järgult üle töölisklassi diktatuuriks.

Tootmisvahendite feodaalomanduse kaotamine, feodaalide klassi likvideerimine ja rohkearvulise laamade seisuse üleviimine ühiskondlikult kasuliku töö sfääri, mis põhiliselt 1939. aastaks läbi viidi, olid rahva suureks ajalooliseks võiduks, mis veelgi rohkem kindlustas Mongoolia Rahvavabariigi rahvademokraatlikku korda ...

Mongoolia Rahvavabariik mobiliseeris kõik ainelised ressursid ja inimreservid riigi kaitsmiseks ja võidu saavutamiseks progressiivse inimkonna verivaenlase — saksa fašismi üle, ta võttis osa militaristliku Jaapani purukslöömisest. Selle tõttu elas Mongoolia Rahvavabariik revolutsiooni sotsialistliku etapi algul üle erilise perioodi, mille kestel oli majanduse ja kultuuri ülesehitamise normaalne käik häiritud. See kajastus meie maa tootlike jõudude arendamise tempos. Koos Nõukogude Liiduga pidas Mongoolia Rahvavabariik vastu nendele karmidele katsumustele, mis said temale osaks vaenuliku kapitalistliku ümbruse tingimustes. Pärast Teise maailmasõja lõppemist ja eriti pärast sotsialismi maailmasüsteemi tekkimist kiirendas Mongoolia Rahvavabariik märksa oma majandusliku ülesehitustöö tempot.

Sõjajärgsel ajal on Mongoolia Rahvavabariigis loodud uued tähtsad tööstusharud, raudtee- ja õhutransport, märksa on edenenud autotransport, laialt on arenenud rahvaharidus, tervishoid, teadus, kultuur, kirjandus ja kunst. Tootlike jõudude kiire arenguga käis kaasas töörahva materiaalse ja kultuurilise elutaseme tõus. Tööstusliku tootmise kasvu tulemusena suurenes märksa tööliste arv, töölisklass on nüüd koondunud suurtesse ettevõtetesse. Tugevnenud on töölisklassi juhtiv seisund ühiskonnas. Rahvademokraatlik riik teostab järjekindlalt õiget majanduspoliitikat — sotsialismi võidu kindlustamise poliitikat ja on suutnud sel alusel mitte üksi jagu saada erakapitalistlike elementide vastupanust linnas ja hudonis *, vaid on ka teinud nende olemasolule jäädavalt lõpu, likvideerinud põhjused, mis neid elemente sünnitavad.

Rahvarevolutsiooni 40. aastapäevale läheb meie maa vastu suurte ajalooliste võitudega kõigil riikliku, majandusliku ja kultuurilise ülesehitustöö aladel. Rahvusliku tööstuse ja mehhaniseeritud transpordi eduka arenemise tulemusena muutus Mongoolia Rahvavabariik esimese ja teise viisaastaku jooksul looma-

* Hudon — maakoht. *Toim.*

kasvatusmaast agraar-industriaalmaaks. Suure ajaloolise tähtsusega saavutuseks on põllumajanduse sotsialistliku ümberkujundamise lõpuleviimine, mille tulemusena on kaotatud tootmisvahendite eraomandus ning jäädavalt likvideeritud inimese ekspluateerimine. Meie rahva suurte saavutuste hulka kuulub ka põllutöö laialdane arenemine ja taimekasvatuse muutumine iseseisvaks põllumajandusharuks.

Sotsialistlike tootmissuhete võidu tulemusena kõigis Mongoolia Rahvavabariigi rahvamajanduse harudes lahendati lõplikult üleminekuaja põhiline vastuolu sotsialismi kasuks. Üleminekuaja mitmete tootmisvormidega majandusse asemele loodi ühtne sotsialistlik majandussüsteem. Sotsialistlik ühiskondlik omandus on kujunenud jagamatult valitsevaks omandusevormiks. Meil rakendatakse nüüd sotsialismi põhimõtet: «Igaühelt tema võimete järgi, igaühele tema töö järgi»...

Vaatamata kõigele omapärale, mis on tingitud sellest, et feodalismilt sotsialismile üleminekul me jätame vahele kapitalismi, on sotsialismi ehitamine Mongoolia Rahvavabariigis toimunud ja toimub ka edaspidi kõigile sotsialismi teele asunud maadele ühiste seaduspärasuste alusel.

Imperialismi- ja feodalismivastase rahvarevolutsiooni võit 1921. aastal, samuti Mongoolia Rahvavabariigi arenemise edusammud mittekapitalistlikul teel sotsialismile, on lahutamatult seotud Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni vabastusideede võimsa mõjuga, Venemaa võiduka proletariaadi igakülgse abi ja toetusega.

Suure Lenini õpetus, et mahajäänud maad võivad sotsialismile üleminekul vahele jätta kapitalistiiku arenemisstaadiumi, tema targad juhendid ja nõuanded, mis ta jagas oma vestluses Mongoolia delegatsiooniga, on eredalt valgustanud meie rahvale teed tema võitluses uue, õnneliku elu eest, ühiskondliku elu põhjaliku ümberkujundamise eest...

Mongoolia Rahvavabariigi mittekapitalistliku arenemise kogemustel on suur rahvusvaheline tähtsus eriti nüüd, kus imperialistide ikkest vabanenud Aasia ja Aafrika rahvaste ette kerkivad väga teravalt nende sotsiaal-majandusliku elu ümberkorraldamise vormide ja meetodite küsimused, nende edasise arengu teede ja perspektiivide küsimused.

Ю. Цеденбал, Отчетный доклад Центрального Комитета Монгольской народно-революционной партии XIV съезду партии, 1961 г.
«Коммунист» № 11, 1961 г., стр. 114—116.

NÕRGALTARENENUD MAADE JA RAHVADEMOKRAATIAMAADE VABADUSLIIKUMISE ARENEMINE

Laialdasi perspektiive majanduslikult vähearenenud maade rahvastele pakub *rahvusliku demokraatia riigi* loomine ja arendamine. Rahvusliku demokraatia riigi poliitiliseks aluseks on kõigi nende progressiivsete, patrioodlike jõudude blokk, kes võitlevad täieliku rahvusliku sõltumatuse eest, laialdase demokraatia eest, imperialismivastase, feodalismivastase, demokraatliku revolutsiooni lõpuleviimise eest.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 45—46.

Praeguses ajaloolises olukorras on paljudes maades tekkimas soodsad rahvusvahelised ja sisemised tingimused sõltumatu demokraatliku rahvusriigi moodustamiseks, s. o. niisuguse riigi moodustamiseks, kes kaitseb järjekindlalt oma poliitilist ja majanduslikku iseseisvust, võitleb imperialismi ja selle sõjaliste blokkide vastu, tema territooriumil asuvate sõjaväebaaside vastu; võitleb kolonialismi uute vormide vastu ja imperialistliku kapitali sissetungimise vastu; lükkab tagasi diktaatorlikud ja despootlikud valitsemismeetodid; selles riigis on rahvale tagatud laialdased demokraatlikud õigused ja vabadused (sõna-, trüki-, koosolekute ja demonstratsioonide vabadus, poliitiliste parteide ja ühiskondlike organisatsioonide asutamise vabadus), võimalus taotleda agraarreformi läbiviimist ja teiste nõudmiste teostamist demokraatlike ja sotsiaalsete ümberkujunduste alal, osavõttu riigi poliitika määramisest. Demokraatlike rahvusriikide moodustamine ja tugevnemine tagab neile võimaluse kiiresti areneda sotsiaalse progressi teel, etendada aktiivset osa rahvaste võitluses rahu eest, imperialistliku leeri agressiivse poliitika vastu, koloniaalikke täieliku likvideerimise eest.

Kommunistlikud parteid võitlevad aktiivselt imperialismivastase, feodalismivastase, demokraatliku revolutsiooni järjekindla lõpuleviimise eest, demokraatlike rahvusriikide loomise eest, rahvahulkade elatustaseme järsu tõstmise eest. Nad toetavad rahvuslike valitsuste tegevust, mille eesmärgiks on kindlustada saavutatud võite ja õõnestada imperialismi positsioone. Samal ajal astuvad nad aktiivselt välja demokraatiavastaste, rahvavastaste aktide vastu, valitsevate ringkondade nende abinõude vastu, mis ohustavad rahvuslikku iseseisvust. Kommunistid paljastavad kodanluse reaktsioonilise tiiva katseid esitada omakasupüüdlikke kitsaid klassihuve kogu rahvuse huvidena, paljastavad kodanlike poliitikute katseid kasutada demagoogiliselt samal otstarbel sotsialistlikke loosungeid, taotlevad ühiskonna elu tõelist demokratiseerimist, ühendavad kõik progressiivsed jõud võitluseks despootlike

režiimide vastu või sääraste režiimide kehtestamise tendentsi nurjaajamiseks.

Kommunistide eesmärgid vastavad rahvuse kõrgeimatele huvidele.

Moskvas 1960. aasta novembris toimunud kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamise avaldus.
Kaasaja teoreetilisi probleeme. Tallinn, 1961, lk. 58—59.

Monopolistid püüavad hoida nõrgaltarenenud maid imperialismi sõiduvees, jäädvustada nende mittevõrdõiguslik seisund kapitalistliku maailmamajanduse süsteemis. Kuid see on lootusetu katse. Nõrgaltarenenud maade rahvad ei taha jääda imperialismi lõa otsa. Nad näevad eeskuju sotsialismis. Sotsialismi üle ei otsusta rahvad praegu mitte ainult raamatute järgi, vaid kõigepealt sotsialismi reaalsete saavutuste järgi. Rahvad näevad, et mitte sajandite jooksul, vaid ühe põlvkonna elu ajal on nõukogude võim likvideerinud meie maa põlise mahajäämuse, kusjuures Nõukogude Liit on muutunud võimsaks maailmariigiks.

Poliitilise sõltumatuse kättevõitmine endiste asumaade poolt avaldas positiivset mõju nende majanduslikule arengule. Kiirenes tootmise kasvutempo. Kui enne Teist maailmasõda moodustas neis maades tootmise arenemise keskmine tempo aastas ühe protsendi, siis viimaste aastate jooksul on see kasvanud nelja protsendini. Paljudes maades on loodud riiklik sektor ja on hakanud arenema rahvuslik tööstus.

Kuid need on alles esimesed sammud. Kolonialismi pärand on veel üsna tugev. Peamised majanduslikud ülesanded ootavad oma lahendust. Sealjuures püüab kodanluse ja feodaalide ladvik — kes on sidunud oma saatuse välismaise kapitaliga — hoida nõrgaltarenenud maid kapitalistlikus maailmasüsteemis. Tee, millele neid maid imperialistid ja nende käsilased tõukavad, ei saa mingil määral tagada nende probleemide lahendamist, mille nimel rahvad alustasid võitlust kolonisaatorite vastu.

Kus on siis väljapääs? Ajalugu annab sellele küsimusele selge vastuse: väljapääsu tuleb otsida mittekapitalistlikust arenguteest. Kes tahab teada, milliseid tulemusi see annab, vaadaku Nõukogude Kesk-Aasia õitsvaid vabariike ja teisi meie maa piirkondi, mis pärast Oktoobrirevolutsiooni vältisid piinarikast kapitalistliku arengu teed.

Mittekapitalistlikule arenguteele ei saa asuda isevoolu korras. Ainult töölisklassi, töörahvahulkade aktiivne võitlus, kõigi demokraatlike ja patriootlike jõudude ühendamine laialdasse rahvusrindesse võib rahvad sellele teele välja viia.

Marksistlik teoreetiline mõte, uurides põhjalikult arengu objektiivset käiku, avastas vormi, milles rahvuse kõigi tervete jõudude ühinemine võib kõige edukamalt aset leida. Selleks vormiks on rahvusliku demokraatia riik. Selline riik, mis ei väljenda mingi

ühe klassi, vaid rahva laialdaste kihtide huve, peab lõpuni lahendama imperialismivastase, rahvusliku vabastuse revolutsiooni ülesanded.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressil. Tallinn, 1961, lk. 82—83.

Sedamööda, kuidas sotsialistlik süsteem tugevneb, tulevad üha täielikumalt esile tema eelised kapitalismiga võrreldes, sedamööda, kuidas kasvavad sotsialistlikud ja demokraatlikud jõud kogu maailmas, asub üha rohkem erineva arengutasemega maid revolutsiooni teele, ühineb sotsialismi süsteemiga, nagu ühinevad jõed laiaks ja võimsaks vooluks.

Sealsamas, lk. 80—81.

Asuda antikommunismi teele — see tähendab lõhestada rahvuse jõudusid, nõrgendada neid võitluses imperialistide, kolonisaatorite vastu.

Ja vastupidi — mida kindlam on demokraatlike rahvuslike jõudude ühtsus, mida põhjalikumalt läbi viiakse aktuaalseid sotsiaal-majanduslikke ümberkujundusi, seda tugevam on noor riik. Miks näiteks Kuuba rahvas on nii tihedalt koondunud oma valitsuse ümber? Sellepärast, et riik andis kuuba talupoegadele maad ja suurt ainelist abi. Sellepärast, et tööstuse natsionaliseerimise tulemusena ei tööta kuuba töölised ameerika monopolistide kasuks, vaid enda jaoks. Sellepärast, et kuuba väike- ja kesktootjad on kaitstud monopolide omavoli eest. Kogu Kuuba rahvas on saanud laialdased demokraatlikud õigused ja vabadused, temale on avanenud oma elutingimuste parandamise, õnne ja õitsengu tee! Ohtlikul tunnil, kui ameerika imperialistid organiseerisid sissetungi Kuubasse, asus kogu rahvas nagu üks mees kaitsma oma revolutsiooni saavutusi. Mehise patrioodi ja revolutsionääri Fidel Castro juhtimisel lõid kuubalased peagi ameerika palgasõdurid puruks ja paiskasid nad Cochinose lahte, mis tähendab «Sigade laht». See oligi neile paras koht!

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 21.

IX. SOTSIALISTLIKU ÜHISKONNA TOOTLIKUD JÕUD JA TOOTMISSUHTED

Töölised ja tootmisvahendid jäävad alati tootmise teguriteks, olenemata sellest, missugused on tootmise ühiskondlikud vormid. Kui aga töölised on tootmisvahenditest lahutatud, siis on nii ühed kui ka teised tootmise teguriteks ainult potentsiaalselt. Et tootmine üldse võimalikuks saaks, peavad nad ühinema. Ühiskondliku korra mitmesugused majanduslikud epohhid erinevadki üksteisest selle ühinemise erilise iseloomu ja teostumisviisi poolest.

K. Marx, Kapital, II kd., Tallinn, 1958, lk. 30.

1. SOTSIALISTLIKU ÜHISKONNA TOOTLIKUD JÕUD

...Nii nagu kõigi loodusnähtuste aluseks on materiaalsed põhjused, nii ka inimühiskonna arenemine on tingitud materiaalsete jõudude, tootmisjõudude arenemisest.

V. I. Lenin, «Friedrich Engels» (1895), Teosed, 2. kd., lk. 7.

Tööviljakus on lõpuks uue ühiskonnakorra võiduks kõige tähtsam, kõige peamine.

V. I. Lenin, «Suur algatus», Teosed, 29. kd., lk. 394.

...Tehnika progress selles väljendubki, et inimtöö jääb masinate tööga võrreldes üha rohkem tagaplaanile.

V. I. Lenin, «Niinimetatud turgude-küsimuse kohta» (1893), Teosed, 1. kd., lk. 69.

TEHNILINE PROGRESS — KOMMUNISMI EHITAMISE TÄHTSAIM VAHEND

Brošüüri autoril on täielik õigus, kui ta brošüüri epigraafiks valis ütluse: «Auru ajastu on kodanluse ajastu, elektri ajastu on sotsialismi ajastu». Uueks majanduslikuks ülesehitustööks peab meil olema uus tehniline baas. Selleks uueks tehniliseks baasiks on elekter. Sellel baasil peame üles ehitama kõik. Selleks kulub palju aastaid.

V. I. Lenin, Aruanne ÜKTK ja RKN'i tööst. Teosed, 30. kd., lk. 307—308.

Minu arvates on nii teoreetiliselt kui ka praktilis-agitatsiooniliselt seisukohalt väga tähtis rääkida teesides (ja kommunistlikus kirjanduses üldse rohkem rääkida) sellest, et tänapäeva eesrindlik tehnika nõuab tungivalt kogu *maa — ja rea naabermaade — elektrifitseerimist ühe* plaani järgi; et niisugune töö on praegusel ajal täiesti teostatav; et kõige rohkem saaks kasu põllumajandus ja eriti talurahvas; et niikaua kui säilib kapitalism ja tootmisvahendite eraomandus, ei saa terve maa ja rea maade elektrifitseerimine olla esiteks kiire ja plaanipärane; teiseks — seda ei saa teostada tööliste ja talupoegade *kasuks.* Kapitalismi ajal viib elektrifitseerimine vältimatult sellele, et suureneb *suurpankade surve* nii töölistele kui ka *talupoegadele.*

V. I. Lenin, Prantsusmaa Kommunistliku Partei agraarteesidest. Teosed, 33. kd., lk. 110—111.

Tervikuna aheldab kapitalism järjest rohkem tänapäeva tootlike jõudude arengut. Inimkond astub teadusliku ja tehnilise pöörde perioodi, mis on seotud tuumaenergia kasutamisega, kosmose vallutamisega, keemia arenemisega, tootmise automatiseerimisega ning teiste teaduse ja tehnika suurimate saavutustega. Kuid kapitalismi tootmissuhted on teaduse ja tehnika revolutsiooni jaoks liiga kitsad. Seda revolutsiooni teostada ja tema vilju ühiskonna huvides kasutada võib ainult sotsialism.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm. Tallinn, 1961, lk. 25—26.

Marksism-leninism õpetab, et kommunistliku ühiskonna ehitamise seisukohalt on väga suur tähtsus tehnilisel progressil rahvamajanduses — teaduse ja tehnika pideval arendamisel, töötajate kultuurilise ja tehnilise taseme tõstmisel, tootmise täiuslikumal organiseerimisel ning kõige selle baasil ühiskondliku töö viljakuse igakülgsel tõstmisel. Suur Lenin märkis, et «tööviljakuse tõstmine moodustab ühe põhiülesande, sest ilma selleta ei ole võimalik lõplik üleminek kommunismile». (Teosed, kd. 29, lk. 93.)

Kommunistlik Partei on kõigil sotsialistliku ülesehitustöö etappidel pühendanud väga suurt tähelepanu meie maa tootlike jõudude pidevale kasvule, võimsa sotsialistliku tööstuse kui kogu rahvamajanduse aluse loomisele, tööstuse, ehitustegevuse, transpordi ja põllumajanduse tehnilisele täiustamisele, nõukogude teaduse ja tehnika arendamisele. Tänu partei leninliku peajoone järjekindlale elluviimisele ja nõukogude rahva kangelaslikele jõupingutustele muutus varem mahajäänud Venemaa esmaklassilise tööstuse, ulatuslikult mehhaniseeritud põllumajanduse ning eesrindliku teaduse ja tehnikaga riigiks.

1958. aastal suurenesid tootmise põhifondid tööstuses, ehituse alal ja transpordis 1913. aastaga võrreldes ligikaudu 22-kordseks, tööstustööliste tööviljakus aga kasvas 10-kordseks.

NLKP Keskkomitee pleenum märgib, et *partei XX kongressist möödunud aja jooksul on meie maal astutud uus suur samm kõigi rahvamajandusharude arendamisel ja nende täiuslikuma tehnikaga varustamisel.*

NLKP pleenum 24:—29. VI 1959. a. Otsus «Partei- ja nõukogude organisatsioonide ning rahvamajanduse nõukogude tööst NLKP XXI kongressil tööstuses ja ehitustegevuses tehnilise progressi kiirendamise kohta vastuvõetud otsuste täitmiseks». NLKP Keskkomitee 1959. aasta juunipleenumi materjale, Tallinn, 1959, lk. 118—119.

Tootmisprotsesside kompleksne mehhaniseerimine ja automatiseerimine on peamisteks, otsustavateks vahenditeks, mis tagavad rahvamajanduses edasise tehnilise progressi ning sel alusel tööviljakuse uue tõusu, toodangu omahinna alanemise ja toodete kvaliteedi paranemise...

Tuleb üle minna üksikagregaatide ja -seadmete automatiseerimiselt komplekssele automatiseerimisele, täielikult automatiseeritud tsehhide, tehnoloogiliste protsesside ja ettevõtete loomisele.

NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965, Tallinn, 1959, lk. 37.

ÜHISKONDLIKU TÖÖJAOTUSE SÜVENEMINE

Rahvuse tootlike jõudude arenemise tase avaldub kõige kujukamalt selles, missugusel määral on arenenud temal tööjaotus. Iga uus tootlik jõud — kui see ei ole juba enne seda tuntud tootlike jõudude lihtne kvantitatiivne laienemine (näiteks uute maade viljelemine) — toob endaga kaasa tööjaotuse edasiarenemise...

Tööjaotuses sisaldub juba algusest peale *töötingimuste*, töövahendite ja materjalide jaotus...

K. Маркс и *Ф. Энгельс*, Немецкая идеология, 1845—1846 гг.
K. Маркс и *Ф. Энгельс*, Соч., т. 3, lk. 20, 66.

... See tootliku jõu arenemine viib lõppkokkuvõttes ikka ja jälle välja funktsioneerima pandud töö ühiskondlikule iseloomule, ühiskonnas esinevale tööjaotusele, intellektuaalse töö, eriti loodusteaduse arenemisele.

K. Marx, Kapital, III kd., lk. 80.

... Spetsialiseerumine aga on juba oma olemuselt lõpmatu — täpselt samuti nagu tehnika areneminegi. Selleks et näiteks kogu produkti mingi osakese valmistamisele suunatud inimtöö produktiivsus tõuseks, on tarvis, et selle osakese valmistamine spetsialiseeruks, muutuks eriliseks tootmisalaks, millel on tegemist massilise produktiga ning seepärast võimaldab (ja põhjustab) masinate rakendamist jne ...

Tehnika progress peab endaga kaasa tooma tootmise mitmesuguste osade spetsialiseerumise, nende ühiskonnastumise.

V. I. Lenin, Niinimetatud turgudeküsimuse kohta (1893). Teosed, I. kd., lk. 84, 85.

Meie ees seisab ülesanne luua maksimaalse spetsialiseerimise baasil tootmisharude koopereeritud arendamise ühtne plaan, kusjuures spetsialiseerimise aluseks on standardite juurutamine, kõige moodsamat ja täiuslikumat tüüpi toodete unifitseerimine. Me peame arendama massilist tootmist kõigis majandusharudes, eriti aga tootmisvahendite massilist tootmist, ja sellel teel ei ole meil mingisuguseid pidurdavaid tõkkeid: mida rohkem tuleb masinaid, mida rohkem tuleb tootmisvahendeid, seda rikkalikumalt ja täielikumalt me kasutame ära oma maa tõesti mõõtmatuid rikkusi. Selleks on vaja maksimaalselt arendada osade ja detailide standardiseerimist ning ettevõtete spetsialiseerimist ja koopereerimist, selleks on vaja võidelda tootmise ülisuure täpsuse eest. Neid ülesandeid, mis seisavad teise viisaastaku ees, võib lahendada ainult teaduse ja töö ühendamise tingimusel.

В. В. Куйбышев, Науку и технику на службу социализму! Доклад на Московской областной конференции Всесоюзной ассоциации работников науки и техники социалистического строительства, 1932 г. *В. В. Куйбышев,* Статьи и речи, т. V, М., 1937, lk. 263—264.

NLKP Keskkomitee pleenum märgib, et tootmise organiseerimise majanduslikult kõige otstarbekohasemad vormid — tööstusettevõtete spetsialiseerimine ja koopereerimine — ei ole veel küllaldaselt arenenud.

NLKP Keskkomitee pleenum otsustab: ... kindlustama ette-

võtete ulatuslik spetsialiseerimine koos massvooltootmise organiseerimisega ja koopereerimine tööstuses.

Tööstuse edasise tõusu saavutamise tehnilise progressi ja tootmise organiseerimise parandamise ülesandeist. NLKP Keskkomitee 1955. a. juulipleenumi otsused. Tallinn, 1955, lk. 12—13.

Tuleb saavutada, et kogu meie maal oleks hästi korraldatud ja tähtaegade suhtes kooskõlastatud koopereerimine spetsialiseeritud ettevõtete vahel, kes toodavad iga liiki uue tehnika erinevaid elemente. Erilise tähtsuse omandab tiheda asjaliku koostöö organiseerimine teadlaste, konstruktorite, tehnoloogide ja tööliste vahel kõigil etappidel, alates projekteerimis- ja uurimistöödest, katseeksemplaride valmistamisest ja lõpetades massilise tootmisega.

N. S. Hruštšov. Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 56—57.

Partei püstitab rahvussuhete alal järgmised ülesanded:

...b) majanduse alal hoida ka edaspidi kurssi nõukogude vabariikide majanduse igakülgsele arendamisele; tagada tootmise ratsionaalne paigutus ja loodusrikkuste plaanipärane kasutamine, täiustada sotsialistlikku tööjaotust vabariikide vahel, ühendades ja kooskõlastades nende jõupingutusi ning õigesti ühendades kogu riigi huvid iga nõukogude vabariigi huvidega.

Partei teostab endiselt poliitikat, mis tagab kõigi rahvuste ja rahvusgruppide tegeliku võrdsuse nende huvide täieliku arvestamisega, pöörates erilist tähelepanu nendele meie maa piirkondadele, mida on vaja kiiremini arendada. Kommunistliku ülesehitustöö protsessis kasvavaid hüvesid on tarvis õiglaselt jaotada kõigi rahvuste ja rahvusgruppide vahel...

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 105.

Kõige ratsionaalsemate tehnoloogiliste protsesside juurutamiseks spetsialiseerimise ja koopereerimise alusel on vaja arendada tüpiseerimise ja standardiseerimise normeerimist. Üksnes tehniline normeerimine tagab ülemineku üksiktootmiselt seeriaviisilisele ja massilisele tootmisele ning loob tingimused tootmise organiseerimise kõrgema vormi — automatiseeritud massilise vooltootmise juurutamiseks. Tehniline normeerimine lihtsustab toodangu sortimenti ja vähendab toodete liikide hulka ning nende mõõtmeid. Tänu sellele saab võimalikuks laialdane spetsialiseerimine. Laieneb seeriaviisiline tootmine, mis kaasaegse tehnika rakendamisel annab rahvamajandusele maksimaalse majandusliku efekti. Kõik töötajad peavad selle ülesande lahendamisest osa võtma. Tootmise normeerimise raamides on vaja valmistoodangu valmistami-

sel kontrollida ja vähendada kasutatavate materjalide ning tooraine sortimenti ja mõõtmeid. Konstruktsioonide väljatöötamisel tuleb rakendada tootmisnorme ja riiklikke standardeid ning püüda luua uusi konstruktsioonide tüüpsüsteeme.

В. Ульбрихт, Борьба за мир, за победу социализма, за национальное возрождение Германии как миролюбивого демократического государства. Доклад на V съезде СЕПГ, 1958 г.
В. Ульбрихт, Основные вопросы политики СЕПГ, М., 1960, стр. 163.

TÖÖTAJAD KUI ÜHISKONNA PEAMINE TOOTLIK JÕUD

Kõigist tootmisriistadest on kõige võimsamaks tootlikuks jõuks revolutsiooniline klass ise. Revolutsiooniliste elementide kui klassi organiseerimine eeldab kõigi nende tootlike jõudude olemasolu, mis võisid vana ühiskonna rüpes tekkida.

K. Маркс, Нищета философии, 1847 г.
К. Маркс и *Ф. Энгельс,* Соч., т. 4, lk. 184.

Me teame, et ühiskonna uued jõud, selleks et töötada vajalikul viisil, vajavad vaid üht — nad peavad minema uute inimeste valdusesse, ja need uued inimesed on — töölised.

K. Marx, Kõne «The People's Paper'i» juubelil (1856).
K. Marx ja *F. Engels,* Valitud teosed kahes köites, I kd., Tallinn, 1957, lk. 279.

... Tööstusliku ja põllumajandusliku tootmise arendamiseks ... ei piisa ainuüksi mehaanilistest ja keemilistest abivahenditest. On vaja ka vastavalt arendada nende inimeste võimeid, kes neid vahendeid liikuma panevad. Just nagu möödunud sajandil muutsid talupojad ja manufaktuuritöölised pärast seda, kui nad olid suurtööstusse kaasa tõmmatud, kogu oma eluviisi ja kujunesid ise hoopis teisteks inimesteks, nii ka ühine tootmine kogu ühiskonna jõududega ja sellest tulenev uus tootmise areng vajab täiesti uusi inimesi ja loob neid.

Ф. Энгельс, Принципы коммунизма, 1847 г.
К. Маркс и *Ф. Энгельс,* Соч., т. 4, lk. 335.

... Ei saa kujutleda tulevase ühiskonna ideaali, ühendamata noorsoo õppimist tootva tööga: ei õppimist ja haridust ilma tootva tööta ega tootvat tööd ilma paralleelse õppimise ja hariduseta ei saaks asetada sellisele kõrgusele, mida nõuab tänapäeva tehnika tase ja teaduse seisukord.

V. I. Lenin, «Narodniklike teostamatute plaanide pärlid» (1897), Teosed, 2. kd., lk. 421.

Te saate väga hästi aru, et elektrifiitseerimiseks ei kõlba kirjaoskamatud inimesed, et selleks ei piisagi ainuüksi lihtsast kirjaoskusest. Siin ei piisa teadmisest, mis on elekter; on tarvis teada, kuidas rakendada teda tehniliselt nii tööstuses ja põllumajanduses kui ka tööstuse ja põllumajanduse eriharudes. See tuleb endal kätte õppida ja seda on tarvis õpetada kogu kasvavale töörahva sugupõlvele.

V. I. Lenin, Noorsooühingute ülesanded. Kõne Venemaa Kommunistliku Noorsooühingu III ülevenemaalisel kongressil, (1920). -Teosed, 31. kd., lk. 258.

Elanikkonna kultuurilisest kasvust oleneb väga suurel määral tootlike jõudude kasv, tehniline progress ja tootmise organiseerimine, töörahva ühiskondliku aktiivsuse tõus, omavalitsuse demokraatlike aluste areng, eluolu kommunistlik ümberkorraldamine.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm. Tallinn, 1961, lk. 119.

Võideldes tehnilise progressi eest, peame taotlema suurema tootlikkusega masinate väljalaskmist, sihikindlalt töötama selleks, et täiustada nende konstruktsiooni ning vähendada masinate ja seadmete kaalu, peame kokku hoidma metalli ja juurutama uusi materjale.

Selleks on vaja tunduvalt parandada konstruktorite tööd, tugevdada konstruktoribüroosid ja eksperimentaalbaase, luua kõik võimalused loova mõtte arenemiseks, kiirendada uute masinate loomist ja katsetamist, tagada neist parimate kiiremat tootmisse juurutamist.

Sellega seoses tahaksin märkida mõnede vanade mõistete revideerimise otstarbekust. Meil on laialdaselt levinud arvamus, et igaüks, kes töötab toolil istudes laua taga, on kantseleirott ja bürokraat. On tõsi, et laud sunnib inimest töötama paberiga, kuid samuti on teada, et loovad inimesed — teadlased, konstruktorid ja insenerid töötavad oma töökohal — laua taga — välja uusi teaduse ja tehnika seisukohti, loovad uusi masinate konstruktsioone.

Kui tähelepanelikult uurida, kes õieti uue automaatliini välja töötas, siis muutub selgeks, kuivõrd suur on siin spetsialistide osa. Sealjuures võime näha, et automaatliini teenindavate tööliste ja selle liini loonud spetsialistide suhe on väga iseloomustav: suhteks võib olla üks kümnele; üks töötab tsehhis, kümme aga töötavad kantseleides, kabinettides. Kuid kabinettides töötajad ei ole hoopiski bürokraadid, nad on loovad inimesed, kes loovad uut, kellel on ajakohased teadmised ning kes rakendavad neid oskuslikult tootmises ja viivad tehnikat edasi.

Peale konstruktoribüroode ja tehaselaboratooriumide vajame

teaduslikke ja teadusliku uurimise instituute. Teadus peab valgustama teed inseneridele ja konstruktoritele, et nad saaksid edukalt konstrueerida veelgi täiuslikumaid masinaid, et tehnika pidevalt täiustuks.

Kommunismi ajal on teaduslikke asutusi, konstruktoreid ja teisi spetsialiste veelgi rohkem; suurte teadmistega töölised hakkavad samuti juhtima keerukaid, suurt tööviljakust võimaldavaid masinaid. Meil on tähtis endid selleks ka psühholoogiliselt ette valmistada, tööd on vaja suunata ja organiseerida just selles suunas . . .

N. S. Hruštšov, Kõne NLKP Keskkomitee juunipleenumil (1959). NLKP Keskkomitee 1959. a. juunipleenumi materjale, Tallinn, 1959, lk. 81—91.

Tootmise kompleksne mehhaniseerimine ja automatiseerimine eeldab kõrgemat töö organiseerimise vormi. On vaja, et iga töötaja tunneks suurt vastutust töönormide täitmise eest, toodangu kvaliteedi tõstmise ja toodangu omahinna alandamise eest. Isegi siis, kui majandust ülalt kuni alla juhitakse ratsionaalselt, kui teaduse ja konstrueerimistöö areng tagab uute kõrge tootlikkusega agregaatide ja tööpinkide loomise, vooluliinide ulatusliku rakendamise ja paljude tootmisprotsesside automatiseerimise, jääb esimene koht inimesele, kellest sõltub töö hea organiseerimine ja töö täpsus. Lõppkokkuvõttes oleneb kõik inimesest, sest kui automaatliini teenindab niisugune inimene, kes ei ole distsiplineeritud, tekitab selline töötaja tootmisele tohutut kahju, hulga suuremat kahju kui siis, kui ta töötaks üksikul tööpingil. Seda tuleb meil inimestele igati selgitada.

Sellepärast peab kõigepealt valitsema eeskujulik distsipliin. Töötajates tuleb kasvatada kommunistlikku teadlikkust.

Sealsamas, lk. 102.

2. SOTSIALISTLIKUD TOOTMISSUHTED

ÜHISKONDLIK OMAND ON SOTSIALISMI TOOTMISSUHETE ALUS

Kommunismile ei ole iseloomustav omanduse kaotamine üldse, vaid kodanliku omanduse kaotamine.

Kuid kaasaegne kodanlik eraomandus on selle saaduste tootmise ja omastamise viimne ja täiuslikem väljendus, mis põhjeneb klassiantagonismidel ühtede ekspluateerimisel teiste poolt . . .

Kapital ei ole niisiis isiklik, vaid ühiskondlik jõud.

Järelikult, kui kapital muudetakse ühiseks, kõigile ühiskonnaliikmetele kuuluvaks omandiks, siis ei muutu isiklik omand ühis-

kondlikuks. Muutub ainult omandi ühiskondlik iseloom. Ta kaotab oma klassiiseloomu.

K. Marx ja *F. Engels*, Kommunistliku partei manifest (1848).
K. Marx ja *F. Engels*, Valitud teosed kahes köites, I köide, Tallinn, 1957, lk. 29—30.

Ühesõnaga, te heidate meile ette, et me tahame kaotada teie omandi. Jah, seda me tahame tõesti.

Alates hetkest, kus tööd ei ole enam võimalik muuta kapitaliks, rahaks, maarendiks, lühidalt: monopoliseeritavaks ühiskondlikuks jõuks, s. o. hetkest, kus isiklik omand ei saa enam muutuda kodanlikuks, sellest hetkest peale, ütlete teie, olevat isik kaotatud.

Te tunnustate niisiis, et te ei mõtle isiku all midagi muud kui kodanlast, kodanlikku omanikku. Niisugune isik tuleb igatahes kaotada.

Kommunism ei võta kelleltki võimalust omastada ühiskondlikke saadusi, ta võtab ainult ära võimaluse selle omastamise abil orjastada võõrast tööd.

On väidetud, et eraomanduse kaotamisega lõpeb igasugune tegevus ja hakkab valitsema üldine laiskus.

Siis peaks kodanlik ühiskond juba ammugi laiskusse hukkunud olema; sest kes selles ühiskonnas töötavad, need ei omanda midagi, ja kes selles omandavad, need ei tööta. Kogu see kartus muutub tautoloogiaks, et kui pole enam kapitali, siis pole enam palgatööd.

Kõiki etteheiteid, mis on suunatud materiaalsete saaduste kommunistliku omastamis- ja tootmisviisi vastu, on laiendatud ka vaimsete saaduste omastamisele ja tootmisele. Nagu klassiomandi kaotamine tähendab kodanlasele tootmise enese kaotamist, nii on talle ka klassihariduse kaotamine identne hariduse kaotamisega üldse.

Haridus, mille kadu ta kurdab, tähendab määratu suurele enamusele masina lisandiks muutumist...

Kogu senise ühiskonna ajalugu liikus klassiantagonismides, mis eri ajajärkudel omandasid mitmesuguse kuju.

Missuguse kuju nad ka iganes on omandanud, ühe osa ühiskonna ekspluateerimine teise osa poolt on tõsiasi, mis on ühine kõigile möödunud sajanditele. Seepärast pole ime, et kõigi sajandite ühiskondlik teadvus, hoolimata kõigest mitmekesisusest ja erinevusest, liigub teatud ühistes vormides, niisugustes vormides, teadvusevormides, mis hävinevad täiesti ainult klasside antagonismi täieliku kadumisega.

Kommunistlik revolutsioon on kõige radikaalsem lahtiütlemine päritud omandussuhetest; pole ime, et ta oma arenemiskäigus loobub kõige radikaalsemalt minevikust päritud ideedest.

Sealsamas, lk. 31—32, 34.

... Töölised-sotsiaaldemokraadid räägivad, et ainuke abinõu lõputegemiseks rahva viletsusele on muuta alt kuni üles praegune kord kogu riigis ja maksma panna *sotsialistlik kord*, see tähendab: võtta suurmaaomanikelt nende mõisad, vabrikantidelt nende vabrikud ja tehased, pangaomanikelt nende rahalised kapitalid, kaotada nende *eraomand* ja anda see kogu töörahva kätte terves riigis. Siis ei käsuta tööliste tööd mitte enam rikkad inimesed, kes elavad võõrast töövaevast, vaid töölised ise ja nende valitud esindajad.

V. I. Lenin, «Kehvtalurahvale», (1903). Teosed, 6. kd., lk. 339.

Hävitada klassid tähendab seada kõik kodanikud *ühesugustesse* suhetesse kogu ühiskonna *tootmisvahenditega*, see tähendab, et kõigil kodanikel on *ühesugune* juurdepääs tööle ühiskondlike tootmisvahenditega, ühiskondlikul maal, ühiskondlikes vabrikutes ja nii edasi.

V. I. Lenin, «Liberaalne professor võrdsusest». Teosed, 20. kd., lk. 126.

Kommunistid hülgavad kodanliku ühiskonna moraali, kus mõiste «minu» on kõige kõrgemaks printsiibiks ja ühtede rikkus on võimalik ainult teiste laostumise arvel, kus kultiveeritakse moraalilagedat egoismi, nöörimise ja rikastumise psühholoogiat. Kommunistid vastandavad eraomanduse maailmale ühiskondliku omanduse, kodanlikule individualismile seltsimehelikkuse ja kollektivismi põhimõtte.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne NLKP XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 83.

Vastupidiselt kapitalismile on sotsialismil suur jõud. Tema majandus on plaanipärane, mis ei lase tekkida kapitalismile omast anarhiat ja kaost. Kogu tema tootmis-, rahandus-, tööstus- ja põllumajandusaparaat on ehitatud selliselt, et aidata tõsta tööviljakust kogu ühiskonna huvides. Sotsialistlike riikide majandusliku korra aluseks on see, et loodusvarad, tööstus, põllumajandus, transport ja muud majandusharud on rahva omanduses, et nad ei moodusta eraisikutest ekspluateerijate omandit. Sotsialistlik süsteem ei tunne majanduskriise. Seal ei omastata tööliste töö lisaväärtust ja ühiskonnas ei ole valitseval kohal käputäis monopole. Sotsialistlikes maades puuduvad täielikult või siis on absoluutse miinimumini viidud niisugused kasutud tegevusalad nagu maakleriamet; kuritegevuse vastu peetakse kõige otsustavamat võitlust. Töötavate naiste arv sotsialistlikus maailmas on protsendiliselt üle kahe korra suurem kapitalistlikes maades töötavate naiste arvust. Vähemusrahvustele on sotsialismi tingimustes tagatud täielik õiguslikkus, ja sellepärast arenevad nad täielikult ja igakülgselt.

Sotsialistiik demokraatia on tõeline demokraatia, mitte aga suurmonopolide omanduse kattevari. Sotsialism on sünnitanud niisugused suured paljurahvuselised riigid, niisugused võimsad riigid nagu Nõukogude Liit ja Rahva-Hiina, kellel on olemas kõik, mis on vaja kõige täielikumaks kaasaegseks arenguks kõigil aladel. Sotsialistlik maailm on kindel sõja ja võidurelvastumise vastane, ta pooldab üldist ja täielikku desarmeerimist. Ühesõnaga: sotsialism on kaasaegne eesrindlik ühiskonnavorm, kapitalism aga roiskub ja on igas suhtes vananenud.

Уильям Фостер, Исторический прогресс мирового социализма, 1960 г., М., 1961, lk. 62—63.

ÜLDRAHVALIKU JA KOLHOOSLIK-KOOPERATIIVSE OMANDUSE ÜHTSUS JA ERINEVUS

Kõigepealt üldrahvaliku omanduse ja kolhoosliku omanduse kohta. Mõned töötajad ütlevad: kui me müüme traktoreid ja teisi põllutöömasinaid kolhoosidele, siis tugevdame sellega kolhooslikku omandust ja nõrgendame riiklikku omandust, mis on kõrgeimaks omandusvormiks.

Mulle tundub, et küsimuse selline ülesseadmine ei ole sisuliselt õige. On õige, et üldrahvalik omandus on omanduse kõrgeim vorm. Nii mõistis seda V. I. Lenin. Kuid ühtlasi ei vastandanud Lenin üldrahvalikku omandust kooperatiivsele omandusele. Vastupidi, ta rõhutas, et nii üks kui teine omandusvorm on sotsialistlik, nii üks kui teine teenib rahva huve, teenib meie ühist eesmärki — kommunistliku ühiskonna ülesehitamist.

Kooperatsiooniplaani väljatöötamisel lähtus Lenin sellest, et kooperatsioon omandab meil tänu meie riikliku korra iseärasustele täiesti erakordse tähtsuse, et kooperatsiooni kasv võrdub meie oludes sotsialismi kasvuga. Pöörake tähelepanu sellele, kuidas Lenin juba 1918. aasta märtsis, mõne kuu möödudes proletaarse revolutsiooni võidust, määratles geniaalse ettenägelikkusega kooperatsiooni kvalitatiivselt täiesti uut osa nõukogude võimu tingimustes: ta kirjutas, et «kooperatiivide seisund täiesti printsipiaalselt muutub sellest ajast, kus proletariaat riigivõimu kätte võidab, momendist, kus proletaarne riigivõim asub süstemaatilisele sotsialistliku korra loomisele. Siin muutub kvantiteet kvaliteediks. Kooperatiiv kui väike saareke kapitalistlikus ühiskonnas on pood. Kooperatiiv, kui ta hõlmab kogu ühiskonna, milles maa on sotsialiseeritud ja vabrikud ning tehased natsionaliseeritud, on sotsialism» *.

Nii avas Lenin kooperatiivse omandusvormi arenemise dialek-

* V. I. Lenin, Teosed, 27. kd., lk. 190—191.

tika ja me peame seda eeskuju järgima, peame nägema ja õigesti mõistma kooperatiiv-kolhoosliku korra edasiarenemist.

Muidugi on kooperatiiv-kolhoosliku omanduse ja üldrahvaliku omanduse vahel teatud erinevused, kuid nad on ainult ühe ja sama ning nimelt sotsialistliku tootmisviisi arenemise erivormid. Vahe seisab ainult selles, et üldrahvaliku omanduse juures on ühistamise tase kõrgem, kolhoosliku omanduse juures aga on ühistamise tase madalam. Järelikult on jutt sellest, et tuleb järk-järgult tõsta kolhoosliku omanduse ühistatuse taset ja arendada teda seega üldrahvaliku omanduse tasemini. Ent kuidas seda teha? Ainult nii üldrahvaliku, riikliku kui ka kooperatiivse, kolhoosliku omanduse edasiarendamise teel. Kolhoosikorra edasiarendamise ja masina-traktorijaamade reorganiseerimise alal kavandatavad abinõud tagavad kolhoosliku omanduse laienemist ja tema lähenemist üldrahvalikule omandusele.

Miks peaksime me siis kartma kolhoosliku omanduse tugevnemist? Kui hakata vastandama sotsialistliku omanduse üht vormi tema teisele vormile, kui asuda säärasele seisukohale ja mitte müüa kolhoosidele tehnikat, mitte tugevdada kolhooslikku omandust sotsialistliku omandusena, siis tuleb välja, et me ei ole huvitatud kolhoositootmise, kolhooside ühismajanduse arenemisest, tema tulukuse tõstmisest. Ometi taotleb partei, et kolhoosid suurendaksid saaduste tootmist, tõstaksid oma sissetulekut, laiendaksid jagamatuid fonde ning suurendaksid sellega kooperatiivset omandust. Kui asuda seisukohale, et see omandus ei ole täisväärtuslik, et ta on vastuolus kommunismi ehitamise huvidega, siis oleks see kolhoosikorrale katastroofiks, surmaks.

Kolhoosliku omanduse tugevnemine võiks tekitada kartust ainult sel juhul, kui ta tähendaks põhjalikke muutusi kahe omandusvormi — üldrahvaliku ja kooperatiivse — vahekorras, põhjustaks riikliku tootmissektori juhtiva osa nõrgenemise. Kuid selliseid muutusi ei ole ega saagi teatavasti olla võitnud sotsialismi tingimustes.

Kooperatiivne omandus ei ole vastuolus meie partei teoreetiliste teesidega kommunistliku ühiskonna ülesehitamise tee kohta, sest tee kommunismile kulgeb nii üldrahvaliku kui ka kooperatiivse omanduse arendamise kaudu.

Me näeme, et need, kes kardavad kolhoosliku omanduse arenemist, vaatavad sellele omandusele kollektiviseerimise algperioodi positsioonidelt ja unustavad, et kolhooslik omandus on nii kvantitatiivses kui ka kvalitatiivses suhtes nüüd teistsugune kui ta oli 25—30 aastat tagasi.

Tõepoolest, mida kujutas endast kolhooslik omandus, ütleme, 1929.—1930. aastal? See oli talumajapidamiste vara — hobuste, atrade, sahkade, äkete ja mõnede majapidamishoonete lihtne ühistamine. Muidugi etendas ta ka tol ajal progressiivset osa, sest

võimaldas tagada kõrgemat tööviljakust ja tegi võimatuks inimese ekspluateerimise inimese poolt.

Kuid tolle ja praeguse perioodi vahel on pikk etapp, aastad täis pinevat võitlust kolhoosikorra arendamise ja tugevdamise eest, kolhooside majanduse tõusu eest, nõukogude küla materiaalsete ja vaimsete jõudude õitsengu eest.

Praegune kolhoosiomand on loodud kolhoosnikute ühistööga töölisklassi juhtimisel ja aktiivsel osavõtul, kogu meie rahva aktiivsel osavõtul. See koosneb laialdaselt arenenud ühismajapidamisest. Ulatuslikult on kasvanud kolhooside tootmisvahendid, millede hulgas järjest tähtsamat osa etendab ajakohane masinatehnika. Kolhooside masinate ja energeetikavahendite üldmaksumus on 24 miljardit rubla.

Teostades kommunistliku ülesehitustöö plaane, ei ole partei ja valitsus kunagi vaadanud kolhoosidele kui võõrkehale sotsialistlikus organismis, vaid on neis alati näinud sotsialistliku majandussüsteemi eluliselt tähtsat koostisosa.

Riigi ja kolhooside suhetes ei ole kunagi olnud ülekaalus kommertshuvid, nagu see näiteks on linna ja maa suhetes kapitalistlikus ühiskonnas. Selle tõestamiseks võiks esitada rohkesti näiteid. On teada, et masina-traktorijaamad teenisid välja kolhoosides hulga rohkem, kui nad tegelikult said oma töö eest. Mõned kolhoosid, eriti majanduslikult nõrgad kolhoosid, jäävad tihtipeale arveldustes masina-traktorijaamade töö eest riigi võlglasteks. Kuid ei ole olnud niisugust juhtumit, et majand oleks võlgade pärast haamri alla läinud. Vastupidi, riik võttis tarvitusele kõik abinõud selleks, et niisuguste kolhooside majandust arendada.

Riik valmistab kolhoosidele kaadrit, kulutades selleks palju miljardeid rublasid. Mis on nende summade mahutamise eesmärgiks? Eesmärgiks on kolhooside ja kolhoosliku omanduse tugevdamine. Riik annab kolhoosidele miljardilisi krediite ja seda mitte kommertsalusel. Teatavatel perioodidel, millal kolhoosid olid nõrgad, kustutati sadu miljoneid rublasid nende võlgu. Korduvalt on kolhoosidele antud laenuks seemet, toiduaineid ja muud. Osa sellest laenust on kolhoosid tagasi maksnud, kuid päris suur osa kustutati.

Kolhoosnikud saavad aru, et ühismajandi areng ja kolhoosi jõukuse kasv on nende paljude aastate ühistöö ning riigilt saadud määratu suure materiaalse toetuse tulemus. Masinatesse, mis kolhoosidel on olemas, nende tootmishoonetesse, nende põllunduse ja loomakasvatuse arendamisse on andnud oma tööpanuse kolhoosnikud, töölised ja teadlased. Seega loob kolhoositalurahvas kolhooside ühisjõukust kogu nõukogude rahva kaasabil.

Kolhooside olemasolu esimestest päevadest peale on nende ühismajapidamise majanduslikuks aluseks kooperatiiv-kolhooslik omandus, mille tähtsaimaks osaks on jagamatud fondid. Sedamööda, kuidas kasvab kolhoositootmine ja tugevneb kolhooside

majandus, suurenevad pidevalt ka jagamatud fondid. 1. jaanuariks 1958 ületasid kolhooside jagamatud fondid 100 miljardit rubla, kusjuures nad 1932. aastal moodustasid vaid 4,7 miljardit rubla. Sealjuures on muutunud ka jagamatute fondide kogu iseloom.

Kolhoosimajandus areneb selliselt, et jagamatud fondid kasvavad pidevalt ja muutuvad kvalitatiivselt teistsugusteks, lähenedes oma struktuurilt ja oma ühiskondlikult iseloomult järjest rohkem üldrahvalikele tootmisfondidele. Paljudel kolhoosidel on oma elektrijaamad ja ajakohase tehnikaga varustatud abiettevõtted. Järjest ulatuslikumaks muutub kolhoosidevaheliste elektrijaamade, niisutuskanalite, veehoidlate, teede, koolimajade ja haiglate ehitamine. Seega ühendavad kolhoosid oma jõupingutused, et lahendada üksikartellide raamidest väljaulatuvaid ülesandeid, ning loovad ehitusi, millel on sisuliselt üldrahvalik tähtsus. Selles ei ole raske märgata kooperatiiv-kolhoosliku omanduse üldrahvalikuks omanduseks ülekasvamise elemente.

Kolhoositootmise arendamisel suureneb aastast aastasse sotsialistliku tööstuse juhtiv osa, kes varustab põllumajandust ajakohase tehnikaga ja osutab kolhoosidele väga suurt abi nende ühismajapidamise edasiarendamises.

N. S. Hruštšov, «Kolhoosikorra edasiarendamisest ja masina-traktorijaamade reorganiseerimisest». Ettekanne NSV Liidu Ülemnõukogu viienda koosseisu esimesel istungjärgul (1958), Tallinn, 1958, lk. 28—32.

Sovhoosid on loodud V. I. Lenini algatusel kui riiklikud sotsialistlikud ettevõtted põllumajanduses. Nende ülesandeks oli näidata sotsialistliku suurmajapidamise eeliseid väike-üksiktalumajapidamisega võrreldes, olla eeskujuks ümbruskonna talurahvale.

Meie partei viis edukalt ellu sovhooside ülesehitamise leninliku plaani. Sovhoosid kasvasid suureks jõuks, muutusid suure tootlikkusega ettevõteteks, nad kasutavad laialdaselt kaasaegseid masinaid ja teaduse saavutusi, sovhoosides on palju suurem tööviljakus ja järelikult toodavad nad odavamaid põllumajandussaadusi. Töökulu ühe tsentneri saaduste tootmisel moodustas 1960. aastal: teravilja osas (ilma maisita) sovhoosides 2,1 tundi, kolhoosides 7,2 tundi; piima osas vastavalt 14,2 tundi ja 20,8 tundi. Ühe tsentneri veiste eluskaalu juurdekasvu saamiseks kulutati sovhoosides 66 inimtundi, kolhoosides 118 inimtundi. Ühe tsentneri sigade eluskaalu juurdekasvu saamiseks kulutati sovhoosides 57 ja kolhoosides 133 inimtundi.

Nagu juba Keskkomitee aruandes märgiti, kasvas sovhooside osatähtsus põllumajandussaaduste tootmisel eriti tugevasti viimastel aastatel. Sovhooside eelised ilmnesid uue jõuga uudismaade ülesharimisel ja ülesande — varustada suuri linnu ja tööstuskeskusi piima, kartuli ja köögiviljaga — lahendamisel.

Muidugi ei anna veel praegu kõik sovhoosid põllumajandusliku tootmise organiseerimisel eeskuju. Tuleb veel palju ära teha selleks, et iga sovhoos mehhaniseeritud suurmajapidamise reserve ja võimalusi täielikumalt ja paremini kasutaks.

Teiseks sotsialistliku suurpõllumajanduse vormiks on kolhoosid. See on V. I. Lenini poolt avastatud tee miljonite väike-üksiktalumajapidamiste üleminekuks sotsialismile. Kolhoosid olid nõukogude talurahvale kommunismi kooliks. Kolhoosid aitasid paljuski likvideerida sajandite jooksul kujunenud eraomanduslikke harjumusi, õpetasid talupoegadele kollektiivset tööd ja suur-ühismajapidamist. Kolhoosid on läbi käinud suure arengutee. Praegused kolhoosid ei ole juba enam need esialgselt kujunenud põllumajanduslikud artellid, kus oli primitiivne tehnika, madal töö organiseerimise tase ja jaotamine toimus sööjate arvu järgi. Tänapäeval on kolhoos mehhaniseeritud suurmajand. Partei poolt tarvitusele võetud abinõude tulemusel on kolhoosid viimastel aastatel märgatavalt tugevnenud, on kasvanud nende ühismajapidamine, suurenenud põllumajandussaaduste tootmine ja tõusnud kolhoosnikute heaolu.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist.
Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 47—48.

ISIKLIK OMANDUS

... Ühiskondlik omandus hõlmab maa ja teised tootmisvahendid, individuaalne omandus aga ülejäänud saadused, s. o. tarbimisesemed.

F. Engels, Anti-Dühring (1878). Tallinn, 1954, lk. 116.

Kujutada küllust ette kui isikliku omandi piiramatut kasvu on meile, on kommunismile võõras. Töötaja isiklik omand paljude tarbeasjade suhtes kui isikliku tarbimise vorm ei ole vastuolus kommunismi ehitamisega, niikaua kui ta säilitab mõistlikud piirid ja ei muutu eesmärgiks omaette. Kuid ülearu suur isiklik omand võib teatavates tingimustes muutuda ja tihti muutubki ühiskondliku progressi piduriks, eraomandusliku moraali taimelavaks, võib viia väikekodanlikkuse rappa. Tuleb ette, et asjad orjastavad mõne inimese ja ta muutub asjade orjaks.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 82.

Me peame rangelt ellu viima põhimõtet «kes ei tee tööd, see ei pea ka sööma», töö järgi tasustamise printsiipi. Samal ajal tuleb kindlalt sulgeda igasugused praod, millede kaudu ühiskonnavastased elemendid riisuvad ühiskonda, saavad mittetöiseid tulusid

ja elavad parasiitlikult. Resoluutselt tuleb lõpp teha spekulatiivsetele ja muudele mahhinatsioonidele, kasutades selleks nõukogude võimu seaduste kogu jõudu ja ühiskondliku mõjutamise jõudu.

Me oleme selle poolt, et kogu elanikkonna heaolu lakkamatult kasvaks, ja ühtlasi oleme selle vastu, et inimesed muutuksid majanduslikus suhtes väikekodanlasteks, mis õhutab eraomanduslikku psühholoogiat.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 94—95.

Teataval etapil jõuab kolhooside ühismajapidamine sellisele arengutasemele, et saab võimalikuks selle ressursside arvel täielikult rahuldada kolhoosnikute vajadused. Sel alusel kaob järkjärgult isikliku abimajapidamise majanduslik otstarve. Kui kolhooside ühismajapidamine suudab täielikult asendada kolhoosnikute isiklikku abimajapidamist, kui kolhoosnikud ise veenduvad, et õue-aiamaa pidamine ei ole neile kasulik, siis loobuvad nad sellest vabatahtlikult.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 77.

Lähtudes sellest, et meie riigis on tootmisvahendite sotsialistlik omandus tõepoolest peamine ja põhiline ja et see tagab niihästi kogu ühiskonna kui ka tema üksikute liikmete igakülgse edasiarenemise, lähtudes sellest, et ka edasises arengus sotsialistlikud tootmissuhted kindlustuvad ja laienevad, ei ole mingit alust võtta konstitutsiooni eraomanduse kohta käivad paragrahvid, nagu seda mõningad isikud arutamise ajal soovitasid. On vaja rõhutada, et need ettepanekud on enamikul juhtudel tingitud isikliku omanduse ja eraomanduse vahe mittemõistmisest. Kartused isikliku omanduse kohta on liigsed. Just sotsialismi ajal kasvab sotsialistliku omanduse kõrval ka kodanike isiklik omandus.

Kuid uue konstitutsiooni projekt ei muuda mingil määral väikeeraomanduse praegust olukorda. See tähendab, et mitte mingisugusel kujul ei kaotata väike- ja kesktalupoegade omandiõigust maale, mille nad kollektiivse majandamise eesmärgil on ühendanud...

Võrdsel määral garanteerib konstitutsioon tööga soetatud isikliku omandi puutumatuse. On selge, et selle all mõeldakse ka individuaalelamuid, suvilaid, köögiviljaaedu, isikliku kasutuse ja koduse majapidamise esemeid, hoiuseid ja isikliku vara pärimise õigust.

А. Новотный, За дальнейшее процветание Чехословацкой Социалистической Республики. Доклад о проекте новой Конституции Чехословакии. 1960 г. Общегосударственная конференция Коммунистической партии Чехословакии, М., 1961, lk. 16.

3. SOTSIALISMI MAJANDUSSEADUSTE OBJEKTIIVSUS. NENDE TUNNETAMISE JA KASUTAMISE VAJADUS

... igasugune teadus oleks ju üleliigne, kui asjade avaldumise vorm ja nende olemus vahetult ühte langeksid ...

K. Marx, Kapital, III kd., lk. 748.

... *Seadus* ja *olemus* on ühesugused (ühelaadsed) või õigemini üht järku mõisted, mis väljendavad nähtumuste, maailma üha sügavamat tunnetamist inimese poolt ... Seadus on **suhe** ... *Olemuste* suhe ehk suhe olemuste vahel.

В. И. Ленин, Философские тетради, 1914—1916 гг.
Соч., т. 38, lk. 141—142.

... inimese olemus pole mingi üksikule indiviidile omane abstraktne mõiste. Oma reaalsuses on see ühiskondlike suhete kogusumma.

K. Marx, Teesid Feuerbachi kohta.
K. Marx ja *F. Engels,* Valitud teosed, II kd., lk. 333.

Liiga lühikesed definitsioonid aga, kuigi mugavad, sest nad võtavad kokku peamise, — on ometi puudulikud, kui neist on vaja eraldi tuletada defineeritava nähtuse väga olulisi jooni.

V. I. Lenin, Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium (1916). Teosed, 22. kd., lk. 246—247.

MAJANDUSLIKE PROTSESSIDE OBJEKTIIVSUS

Marxile on ainult üks asi tähtis — öeldakse seal: nimelt leida seadus nende nähtuste jaoks, mida ta uurib, ja seejuures on talle eriti tähtis nende nähtuste muutumise, arenemise seadus, nende ühest kujust teise, ühest ühiskondlike suhete korrast teise ülemineku seadus. Seepärast hoolitseb Marx ühe asja eest: näidata täpse teadusliku uurimisega ühiskondlike suhete antud korra paratamatust, konstateerides nii täielikult kui võimalik neid fakte, mis on talle lähte- ja tugipunktideks. Selleks otstarbeks piisab täielikult, kui ta, tõestades käesoleva korra paratamatust, tõestab ühes sellega ka teise korra paratamatust, mis vältimatult peab välja kasvama eelmisest — ükskõik, kas inimesed usuvad seda või ei usu, kas nad on sellest teadlikud või ei ole. Marx vaatab ühiskonna arenemisele kui loodusloolisele protsessile, mis allub seadustele, mis mitte ainult ei sõltu inimeste tahtest, teadvusest ja kavatsustest, vaid vastupidi, mis määravad nende tahte, teadvuse ja kavatsused. (Teadmiseks härradele subjektivistidele, kes eralda-

vad sotsiaalse evolutsiooni loodusloolisest evolutsioonist just sellepärast, et inimene seab endale teadlikke «eesmärke», toimib kindlate ideaalide järgi.) Kui teadvuslik element etendab kultuuriajaloos nii subordineeritud osa, siis on endastmõistetav, et kriitika, mille objektiks on sama kultuur, võib vähem kui miski muu tugineda mingile teadvuse vormile või resultaadile. Teiste sõnadega: tema lähtekohaks ei või olla kuidagiviisi idee, vaid ainult väline, objektiivne nähtus. Kriitika peab seisma selles, et võrrelda ja kõrvutada antud fakt mitte ideega, vaid teise faktiga; temale on tähtis ainult see, et mõlemad faktid oleksid võimalikult täpselt uuritud ja et nad kujutaksid endast üksteise suhtes arenemise eri momente, kusjuures on eriti vaja, et samasuguse täpsusega oleks läbi uuritud kogu rida teatavaid olukordi, nende järgnevus ja seos mitmesuguste arenemisastmete vahel. Marx eitab just seda ideed, et majanduselu seadused on ühesugused nii minevikul kui olevikul. Vastupidi: igal ajaloojärgul on omad seadused.

V. I. Lenin, «Mis on «rahvasõbrad» ja kuidas nad võitlevad sotsiaaldemokraatide vastu?» (1894), Teosed, I. kd., lk. 144—145.

Iga selline tootmissuhete süsteem on Marxi teooria järgi eriline sotsiaalne organism, millel on omad erilised tekkimise, funktsioneerimise ja kõrgemaks vormiks ülemineku, teiseks sotsiaalseks organismiks muutumise seadused. See teooria rakendas sotsiaalteaduses seda korduvuse objektiivset, üldteaduslikku kriteeriumi, mille rakendamise võimalust sotsioloogias subjektivistid eitasid. Nad arutlesid nimelt nõnda, et sotsiaalsete nähtuste suure komplitseerituse ja mitmekesisuse tõttu ei saa neid nähtusi uurida ilma tähtsaid tähtsusetuist lahutamata, ning selliseks eraldamiseks on vaja «kriitiliselt mõtleva» ja «moraalselt arenenud» isiku seisukohta ... Tähtsa ja tähtsusetu vahel vahe tegemise asemele seati erinevus ühiskonna majandusliku struktuuri kui sisu ning *poliitilise* ja ideelise *vormi* vahel ...

V. I. Lenin, Narodnikluse majanduslik sisu (1894—1895). Teosed, 1. kd., lk. 372.

Kõige rohkem, et on avastatud nende muutuste *seadused*, on peamises ja põhilises ära näidatud nende muutuste ja nende ajaloolise arenemise *objektiivne* loogika, — objektiivne mitte selles mõttes, et teadlike olendite, inimeste ühiskond võiks olemas olla ja areneda teadlike olendite olemasolust sõltumatult ..., vaid selles mõttes, et ühiskondlik olemine on *sõltumatu* inimeste *ühiskondlikust teadvusest*. Sellest, et te elate ja majandate, sünnitate lapsi ja toodate saadusi, vahetate neid, kujuneb objektiivselt paratamatu sündmuste ahelik, arenemisahelik, mis on sõltumatu teie *ühiskondlikust* teadvusest, mida ühiskondlik teadvus iialgi täielikult ei hõlma. Inimkonna kõrgeimaks ülesan-

deks on haarata see majandusliku evolutsiooni (ühiskondliku olemise evolutsiooni) objektiivne loogika üldistes ja põhilistes joontes, et võimalikult täpsemalt, selgemalt ja kriitilisemalt kohandada *sellele* oma ühiskondlik teadvus ja kõigi kapitalistlike maade eesrindlike klasside teadvus...

V. I. Lenin, «Materialism ja empiriokrititsism» (1908), Teosed, 14. kd., lk. 301—302.

Marxi meetod seisab eelkõige selles, et võtta arvesse ajaloolise protsessi *objektiivne* sisu antud konkreetsel silmapilgul, antud konkreetses olukorras, et eelkõige aru saada, *missuguse* klassi liikumine on võimaliku progressi peamiseks tõukejõuks selles konkreetses olukorras.

V. I. Lenin, Võõra lipu all. Teosed, 21. kd., lk. 123.

Käesoleval etapil on meil küllaltki palju vastuolusid. Kuid need ei ole antagonistlikud vastuolud, sest nad ei avaldu lepitamatute klassivastuoludena. Need mitteantagonistlikud vastuolud kannavad samuti objektiivset iseloomu, nende avaldumine on paratamatu; nad ei ole mitte sugugi subjektivistlike vigade lihtne resultaat. Näiteks on olemas vastuolu elanikkonna kasvavate nõudmiste ja tootmise arenemise tempo vahel. See tuleb ületada võitlusega toodangu kasvu ja sortimendi laiendamise eest.

Põllumajanduses on olemas vastuolu näiteks masina-traktorijaamade tootlike jõudude arenemise ja väikese külvipinnaga põllumajanduslike eraettevõtete eksisteerimise vahel. Nende väikeste mitterentaablite pindalade harimiseks peab töölisklass andma subsiidiume.

Riiklikus elus on ilmnenud vastuolud demokraatliku tsentralismi ellurakendamisel. Nii ülitsentralism kui ka kohalike huvide tähtsamakspidamine toob kaasa vigu. On ilmnenud ka vastuolu riigiaparaadi töö meetodite ja struktuuri ning riigiaparaadi tööst rahvahulkade osavõtupüüde vahel; seoses sellega laiendati rahvaesinduste õigusi, kohalikele võimuorganitele anti suuremad õigused, juhtivaid majandusorganeid lähendati veelgi rohkem tootmisele. Riigiaparaadi töötajate töömeetodid muutuvad, et aidata rahval majanduse ja riigi juhtimisest aktiivselt osa võtta.

В. Ульбрихт, Борьба за мир, за победу социализма, за национальное возрождение Германии как миролюбивого демократического государства. Доклад на V съезде СЕПГ, 1958 г.
В. Ульбрихт, Основные вопросы политики СЕПГ, 1960, lk. 115.

Kui ühiskond võtab tootmisvahendid oma valdusse, siis on kõrvaldatud kaubatootmine ja koos sellega ka saaduste valitsemine tootjate üle. Anarhia ühiskondlikus tootmises asendatakse plaanipärase teadliku organisatsiooniga. Lakkab võitlus individuaalse olemasolu eest. Sellega alles eraldub inimene teatavas mõttes lõplikult loomariigist, astub loomalikest olemasolu tingimustest tõeliselt inimlikesse olemasolu tingimustesse. Elutingimused, mis ümbritsevad inimesi ja mis neid seniajani on valitsenud, satuvad nüüd inimeste võimu ja kontrolli alla, kes nüüd saavad esmakordselt looduse teadlikeks, tõelisteks isandateks, sest nad muutuvad omaenda ühiskonnastatud elu isandaiks. Nende oma ühiskondliku tegevuse seadusi, mis seni kui võõrad ja nende eneste üle valitsevad loodusseadused nendega vastamisi seisid, hakkavad inimesed rakendama täieliku asjatundmisega ja seega need alistatakse nende võimule. Inimeste ühiskondlik olemine, mis seni seisis inimestega vastamisi, nagu oleks ta looduse ja ajaloo poolt peale sunnitud, muutub nüüd inimeste eneste vabaks tegevuseks. Objektiivsed, võõrad jõud, mis seni on ajaloo üle valitsenud, satuvad nüüd inimese enda kontrolli alla. Alles siitpeale hakkavad inimesed oma ajalugu täie teadvusega ise kujundama, alles siitpeale hakkavad nende poolt liikvele pandud ühiskondlikud põhjused omama tunduval ja üha kasvaval määral ka nende poolt soovitud tagajärgi. See on inimkonna hüpe paratamatuse riigist vabaduse riiki.

F. Engels, Anti-Dühring (1878), Tallinn, 1954, lk. 250.

...Enam või vähem kauges tulevikus ... on inimestel juba ette teada ühiskondliku korra muutumise vajadus..., mille on esile kutsunud suhete muutumine, ja nad tahavad seda muutumist, enne kui see sunnitakse neile peale nende teadvusest ja tahtest hoolimata.

Ф. Энгельс, Материалы к «Анти-Дюрингу» (1876—1877).
К. Маркс и *Ф. Энгельс*, Соч., т. 20, lk. 639.

Lühidalt võib Marxi ja Engelsi teeneid töölisklassi ees väljendada nõnda: nad õpetasid töölisklassile enesetunnetamist ja iseteadvust ning seadsid unistuste asemele teaduse.

V. I. Lenin, Friedrich Engels. Teosed, 2. kd., lk. 6.

Klassiteadlikel töölistel pole tähtsamat ülesannet kui ülesanne *tunda* oma klassi liikumist, selle olemust, selle eesmärke ja ülesandeid, selle tingimusi ja praktilisi vorme. Sest kogu töölisliikumise jõud on tema klassiteadlikkuses ja tema *massilises* iseloomus...

Marksistide programm ja nende taktikalised otsused, mida ajakirjanduses alatasa selgitatakse, aitavad kujundada töölishulkade teadlikkust liikumise olemuse, eesmärkide ja ülesannete suhtes.

V. I. Lenin, Objektiivseid andmeid mitmesuguste voolude tugevuse kohta töölisliikumises. Teosed, 20. kd., lk. 349.

Sotsialismi võiduga toimusid kolossaalsed muutused ühiskonna arenemise iseloomus. Tuhandeid aastaid kannatasid inimesed ühiskonna arenemise seaduste stiihilise toime all, nad olid nende seaduste armetuks mängukanniks. Sotsialismi ajal tunnetavad inimesed objektiivseid seadusi, veel rohkem, nad ka valitsevad nende seaduste üle. Töölised ja talupojad, keda ekspluateerijad halvustavalt nimetasid ilmetuks ja inertseks massiks, on sotsialismi tingimustes näidanud tõeliselt piiritut loominguvõimet, kangelaslikkuse imesid, legendaarset mehisust, vägilasjõudu. Nõukogude Liidu eeskuju on kõigi maade töötajate südames sünnitanud usu oma jõududesse...

Elu näitas, et kõik kodanlike ja sotsiaaldemokraatlike parteide plaanid jäid pankrotti; need parteid ei täitnud oma lubadusi, ei lahendanud ega suutnudki lahendada ühtki põhilist sotsiaalset probleemi. Ajalugu on kinnitanud, et ainsaks ühiskondlik-poliitiliseks jõuks, kes tõepoolest lahendab inimkonda erutavad sotsiaalsed probleemid, kes täidab oma programmis kavandatud ülesanded, on kommunistid.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 10.

Intensiivselt peab arenema uurimistöö *ühiskonnateaduste* valdkonnas, mis moodustavad ühiskonna arengu juhtimise teadliku aluse. Peamiseks sel alal on kommunistliku ülesehitustöö praktika uurimine ja teoreetiline üldistamine, sotsialismi majandusliku, poliitilise ja kultuurilise arenemise ning sotsialismi kommunismiks ümberkasvamise põhiliste seaduspärasuste uurimine ja kommunistliku kasvatuse probleemide läbitöötamine.

Majandusteaduse ülesanne seisab selles, et üldistada uusi nähtusi ühiskonna majanduselus, läbi töötada rahvamajanduse probleeme, mille lahendamine soodustab kommunismi edukat ehitamist. Majandusteadlaste tähelepanu peab olema suunatud sellele, et leida võimalused materiaalsete ja tööjõuressursside kõige efektiivsemaks kasutamiseks rahvamajanduses, et leida tööstusliku ja põllumajandusliku tootmise planeerimise ja organiseerimise parimad meetodid, et läbi töötada tootlike jõudude ratsionaalse paigutamise printsiibid ning kommunismi ehitamise tehnilis-majanduslikud probleemid...

Suure tähtsusega on Kommunistliku Partei ja nõukogude rahva

võidukate, elu kontrolli läbi teinud ajalooliste kogemuste, sotsialismi maailmasüsteemi ning ülemaailmse kommunistliku ja töölisliikumise arengu seaduspärasuste uurimine.

Ka edaspidi on tarvis kindlalt kaitsta ning läbi töötada dialektilist ja ajaloolist materialismi kui teadust looduse, ühiskonna ja inimmõtlemise kõige üldisematest seadustest.

Ühiskonnateadused peavad ka edaspidi resoluutselt välja astuma kodanliku ideoloogia vastu, parempoolse sotsialismi teooria ja praktika vastu, revisionismi ja dogmatismi vastu ning kaitsma marksismi-leninismi printsiipide puhtust.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm. Tallinn, 1961, lk. 117—118.

Marksismi-leninismi teoreetiliseks aluseks on dialektiline materialism. See maailmavaade kajastab looduse, ühiskonna ja inimmõtte üldist arenguseadust. See maailmavaade on kõlblik mineviku, oleviku ja tuleviku suhtes. Dialektilisele materialismile vastandlikud on metafüüsika ja idealism. Kui marksistlik poliitiline partei ei lähtu küsimuste käsitlemisel dialektikast ega materialismist, siis toob see kaasa ühekülgsuse ja subjektivismi, mõtete tardumise, irdumise praktikast ning asjade ja nähtuste vastava analüüsimise võime kaotuse, revisionistlikud või dogmaatilised vead ja vead poliitikas. Dialektilise materialismi rakendamine praktilises töös, kaadritöötajate ja laiade rahvahulkade kasvatamine marksismi-leninismi vaimus on üks kommunistlike ja töölisparteide aktuaalseid ülesandeid.

Moskvas 14.—16. novembril 1957 toimunud sotsialistlike maade kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamise deklaratsioon.
Kaasaja teoreetilisi probleeme. Tallinn, 1961, lk. 14—15.

Tänapäeva tingimustes omandavad ideoloogia küsimused erilise tähtsuse. Sotsialismi edusammudele seab ekspluataatorite klass vastu rahvahulkade üha aktiivsema ideelise mõjutamise, püüab hoida neid kodanliku ideoloogia vaimses vangistuses. Kommunistid näevad oma ülesannet selles, et arendada resoluutset pealetungi ideoloogilisel rindel, taotleda rahvahulkade vabastamist igasuguse kodanliku ideoloogia vaimsest orjusest, sealhulgas reformismi laostavast mõjust. Nad näevad oma ülesannet selles, et levitada rahvahulkades ühiskondlikku progressi tagavaid eesrindlikke ideid, rahuarmastavaid demokraatlikke ideid, teadusliku sotsialismi ideoloogiat.

Ajaloo kogemused näitavad, et kapitalismi igandid säilivad inimeste teadvuses pikemat aega ka pärast sotsialistliku korra kehtestamist. Seetõttu on vajalik partei suur ja igakülgne töö rahvahulkade kommunistliku kasvatamise ning partei ja riigi

kaadri marksistlik-leninliku ettevalmistuse taseme tõstmise ja tema karastamise alal.

Marksism-leninism on ühtne suur revolutsiooniline õpetus, kogu maailma töölisklassi ja töörahva teejuht kõigil nende ülla võitluse etappidel, mida nad peavad rahu, vabaduse ja parema elu eest, kõige õiglasema ühiskonna — kommunismi rajamise eest. Selle õpetuse suur loov ja ümberkujundav jõud peitub tema lahutamatus sidemes eluga, lakkamatus rikastumises tegelikkuse igakülgse analüüsimise alusel. Marksismi-leninismi baasil on saavutatud sotsialismimaade sõprusliidu, rahvusvahelise kommunistliku, töölis- ja vabadusliikumise ajaloolised võidud ning üksnes selle õpetuse alusel saab edukalt lahendada kõik kommunistlike ja töölisparteide ees seisvad ülesanded.

Nõupidamisest osavõtjad näevad kommunistlike parteide edasises koondumises marksismi-leninismi ja proletaarse internatsionalismi alusel töölisklassi kõigi jõudude, demokraatia ja progressi jõudude ühinemise tähtsaimat tingimust, ülemaailmse kommunistliku ja töölisliikumise uute võitude tagatist tema üllas võitluses kogu inimkonna helge tuleviku eest, rahu ja sotsialismi võidu eest.

Moskvas 1960. aasta novembris toimunud kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamise avaldus.
Kaasaja teoreetilisi probleeme. Tallinn, 1961, lk. 74.

Partei on taastanud ideelise kasvatustöö leninlikud põhimõtted ja teinud viimastel aastatel tohutut tööd J. V. Stalini isiku kultuse kahjulike tagajärgede likvideerimiseks niihästi parteilise ja riikliku tegevuse alal kui ka ühiskonnateaduste valdkonnas . . .

Stalini pretensioon omapärasele monopolile revolutsioonilise teooria arendamise alal, tema poolt usurpeeritud õigus öelda viimne sõna teoorias ja püüe lahendada teoreetilisi küsimusi administratiivsel teel pidurdasid, kammitsesid tõsiselt ühiskonnateaduste arengut, sotsialistliku ülesehitustöö praktika üldistamist, võtsid teadlastelt õiguse ilmutada teaduslikku initsiatiivi, eemaldasid neid praktikast ja faktidest, mis tõelistele teadlastele on vajalikud nagu õhk. Marxi-Engelsi-Lenini suurt teoreetilist pärandit ja kogu meie partei teoreetilist tegevust alahinnati. Stalini ülistamiseks kuulutati tema teosed, artiklid ja kõned teenimatult «geniaalseks», «ajalooliseks» jne . . .

Isikukultuse õitsengu ajal valitses olukord, kus paljude majandus-, filosoofia- ja ajalooteaduse alal väljaantud teoste autorid tunduval määral ainult kirjeldasid sündmusi, kommenteerides meie ülesehitustöö praktikat, kuid ei toonud esile seda arengut edasiviivaid sisemisi vedrusid. Teooria põhiküsimusi, mis olid seotud sotsialismi ajalooliste võitude ning tema kaasaegse arenemise teede ja vormide hinnanguga, ei lahendatud. Tol ajal oli tavaliseks nähtuseks teooria ohtlik irdumine praktikast, dogmatism ja

tähenärimine, tõelise teadusliku töö asendamine igasuguste tsitaatide kommenteerimisega.

Ühiskonnateaduste valdkonnas tõi isikukultus kaasa suuri teoreetilisi ja poliitilisi vigu, rahvahulkade ja parteide osa vähendamise nõukogude ühiskonna arengus, meie partei ajaloo üksikute perioodide ebaõige valgustamise, ajaloolise tõe moonutamise.

J. V. Stalinil oli muidugi partei ja kommunistliku liikumise ees teeneid, sealhulgas ka teooria alal. Sellepärast ei tohi kõiki tema teoseid läbi kriipsutada, neid ekslikuks pidada. Kuid tema teostesse tuleb suhtuda kriitiliselt, eriti nendesse teostesse, mis Stalin kirjutas oma elu viimasel perioodil, millal ta irdus partei elust, hakkas ennast pidama teooria alal seaduseandjaks, tegi palju teoreetilisi vigu ja tekitas tõsist kahju marksistlik-leninliku teooria arengule.

Eriti suurt kahju tõi isikukultus *ajalooteadusele*, eelkõige NLKP ajaloole.

Stalin kasutas partei ajaloo kursust oma isiku ülistamiseks, ajaloolistele sündmustele ja tegelastele niisuguse hinnangu andmiseks, mis temale kasulik oli. Stalini arvele kirjutati peamised teened töölisliikumises ja sotsialistlikus ülesehitustöös, kusjuures mitte midagi ei räägitud tema poliitilistest ja teoreetilistest vigadest.

Palju kahju tekitas isikukultus ka *filosoofiateaduses*. Stalini tööd «Dialektilisest ja ajaloolisest materialismist», mis äärmiselt skemaatiliselt esitas marksistliku filosoofia alused, peeti teadusliku mõtte tipuks. Tegelikult aga tõi see töö kaasa vaid filosoofide teadusliku ja pedagoogilise töö vaesestamise.

Selles töös läks Stalin vaikides mööda dialektika ühest põhilisest seadusest — eitamise seadusest — ja tõlgitses valesti küsimust tootmissuhete vastavusest tootlike jõudude iseloomule sotsialistlikus ühiskonnas. Stalini järgi tuli välja, et see vastavus on absoluutne ning tähendab igasuguste vastuolude puudumist nõukogude ühiskonna tootmissuhete ja tootlike jõudude vahel.

See ebaõige mõte oli käibel palju aastaid ja avaldus negatiivselt teatud konkreetsetes teooria ja praktika küsimustes. Tegelikult aga ei seisa sotsialismi spetsiifika antud küsimuses selles, et neid vastuolusid ei ole olemas, vaid selles, et neil on teistsugune, mitteantagonistlik iseloom ja et neid saab ning tuleb lahendada õigeaegselt.

Stalini tuntud tees klassivõitluse teravnemisest pärast sotsialistliku korra võitu, millal ekspluataatorlikud klassid on likvideeritud, revideerib sisuliselt Marxi, Engelsi ja Lenini õpetust klassivõitlusest ja proletariaadi diktatuuri riigist kui *ülemineku* perioodi riigist, kapitalismilt sotsialismile — kommunismi esimesele faasile — ülemineku perioodi riigist. Praktikas andis see tees, samuti nagu sotsialistliku seaduslikkuse ülesannete ahendaminegi, põh-

jenduse kõige jämedamatele partei ja riigi elu leninlike normide, sotsialistliku demokraatia ja seaduslikkuse rikkumistele.

Stalin, kes sageli ebaõigesti suhtus marksismi-leninismi klassikute pärandisse, kritiseeris põhjendamatult Engelsi raamatut «Perekonna, eraomanduse ja riigi tekkimine» ning seadis kahtluse alla sellise sisult väga tähtsa teose nagu Lenini «Filosoofilised vihikud».

Suur elust, sotsialistliku ülesehitustöö praktika nõudmistest mahajäämine valitses ka *majandusteaduses*, ehkki konkreetse ökonoomikaga seotud teadusharud saavutasid muidugi oma arengus teatud edu.

Teatavasti oli sotsialismi poliitilises ökonoomias üks kõige segasemaid ja lahendamata küsimusi kaubatootmise ja väärtusseaduse küsimus. Osa majandusteadlasi oli arvamusel, et kaup, väärtus ja raha on sotsialistlikus ühiskonnas sisuliselt niisamasugused nagu kapitalismi ajalgi, teised aga kaitsesid raha ja väärtuse väljasuremise teooriat. Nende vaadete levik avaldus negatiivselt sotsialistliku majandamise praktikas.

Kuid Stalini brošüüris «Sotsialismi majandusprobleemid NSV Liidus» ei antud õiget vastust sellele küsimusele, mille elu oli üles seadnud. Veelgi rohkem, seal alahinnati kaubalis-rahaliste suhete kasutamise võimalusi rahvamajanduses. Stalin piiras kaubatootmise sfääri ekslikult vaid isiklike tarbeesemetega, lülitades sealt välja tootmisvahendid. Ta eitas igasugust kolhoosidele tehnika müümise võimalust üksnes sel alusel, et see tooks kaasa kaubaringluse sfääri laienemise.

«Sotsialismi majandusprobleemides» väitis Stalin ekslikult, et grupiline kolhooslik omandus ja kaubaringlus on juba (1952. aasta tingimustes!) muutumas meie edasiliikumise piduriks, tootlike jõudude arengu piduriks ning loovad takistusi kogu rahvamajanduse, eriti põllumajanduse täielikuks hõlmamiseks riikliku planeerimisega. Praktikas tähendas see hoolimatut suhtumist kolhoosimajanduse arendamisse, põllumajandusliku tootmise kui terviku taseme tõstmise küsimuste lahendamisse.

See kõik viis selleni, et Stalin valgustas valesti järkjärgulise sotsialismilt kommunismile ülemineku teede küsimusi.

Meie maa sotsialismilt kommunismile ülemineku ettevalmistamise probleemi piiras Stalin tunduval määral ringlussüsteemi täiustamise ja saadustevahetuse sisseseadmise küsimustega, alahinnates vajadust luua võimas kommunismi materiaalne tehniline baas, saavutada kõrgem tööviljakus, tagada materiaalsete ja kultuuriliste hüvede küllus ...

Partei taastas rea tähtsate teooriaküsimuste leninliku käsituse: rahvahulkade otsustavast osast ajaloos, isikukultuse kokkusobimatusest marksismiga. Toodi esile V. I. Lenini väljapaistev osa revolutsioonilises liikumises, partei loomisel, sotsialistliku riigi ehitamisel ja juhtimisel ...

Isikukultuse kriitikaga ja tema kahjulike tagajärgede väljajuurimisega peab kaasas käima võitlus marksistlik-leninliku õpetuse puhtuse eest. Me peame andma resoluutse vastulöögi mis tahes katsetele mis tahes ideoloogilise töö lõigus isikukultuse kritiseerimise sildi all puhtaks pesta trotskismi, parempoolset oportunismi, rahvuskallaklust ja teisi leninismivastaseid voolusid, mis partei on ammu puruks löönud ja õigesti kõrvale heitnud, katsetele maha kriipsutada või mustata meie partei ja tema Keskkomitee kogu määratu suurt praktilist ja teoreetilist tegevust, mustata ja laimata meie sotsialistlikku korda ning partei ja rahva suuri saavutusi kommunismi ehitamisel, mustata ja õõnestada marksistlik-leninlikku õpetust.

Stalini isiku kultus ei saanud muuta meie leninliku partei olemust ega teda kõrvale tõugata marksistlik-leninliku õpetuse seisukohtadelt.

M. A. Suslov, NLKP XXII kongress ja ühiskonnateaduste kateedrite ülesanded. Eesti Kommunist, 1962, nr. 3, lk. 12—17.

4. KOMMUNISTLIKU FORMATSIOONI MAJANDUSSEADUSTE ALUSED

Ebaõnnestunud on ka paragrahvi lõpp: «ühiskondliku tootmisprotsessi plaanipärane organiseerimine niihästi kogu ühiskonna kui ka tema üksikute liikmete vajaduste rahuldamiseks». Seda on vähe. Sellise organisatsiooni annavad vahest juba ka trustid. Selgem oleks öelda «*kogu* ühiskonna arvel» (sest see sisaldab nii plaanipärasust kui ka viitab plaanipärasuse suunajale), ja mitte ainult liikmete vajaduste rahuldamiseks, vaid *kõigi* ühiskonna liikmete *täieliku* heaolu ja vaba *igakülgse* arenemise tagamiseks.

V. I. Lenin, Märkusi Plehhanovi programmi teise projekti kohta. Teosed, 6. kd., lk. 37.

Sotsialismi eesmärk on rahva kasvavate materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste järjest täielikum rahuldamine ühiskondliku tootmise pideva arendamise ja täiustamise teel.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 14—15.

SOTSIALISTLIKU JA KOMMUNISTLIKU TOOTMISE EESMÄRKIDE OBJEKTIIVSUS

Tootmisvahendite muutmine ühiskondlikuks omanduseks kõrvaldab mitte ainult praegu esineva kunstliku pidurdamise tootmises, vaid ka tootlike jõudude ja saaduste otsese raiskamise ja hävitamise, mis tänapäeval on tootmise vältimatuks kaasnähtuseks, ja

mis saavutab oma kõrgpunkti kriisides! Võimalus kindlustada kõigile ühiskonna liikmeile ühiskondliku tootmise teel mitte ainult täiesti küllaldased ning iga päevaga paremaks muutuvad ainelised olemasolu tingimused, vaid ka nende füüsiliste ja vaimsete võimete täiesti vaba arendamine ja rakendamine, — see võimalus on nüüd esmakordselt saavutatud, aga nüüd on see tõepoolest *saavutatud* ...

F. Engels, Anti-Dühring, Tallinn, 1954, lk. 249.

... Ühiskondlikud tootlikud jõud, mis on niivõrd kasvanud, et kodanlus pole enam suuteline neid valitsema, ootavad vaid seda, et ühinenud proletariaat nad oma kätte võtaks ja sellise olukorra looks, kus igal ühiskonna liikmel on võimalus osa võtta mitte ainult ühiskondliku rikkuse tootmisest, vaid ka selle rikkuse jaotamisest ja valitsemisest, ja kus kogu tootmise plaanipärane organiseerimine suurendab niipalju ühiskonna tootlikke jõude ja nende poolt loodavate saaduste hulka, et igaühele on kindlustatud kõigi tema ratsionaalsete vajaduste rahuldamine järjest kasvavas ulatuses.

K. Marx ja *F. Engels*, Valitud teosed, II kd., lk. 135.

Millel põhineb siis kapitalistide klassi valitsemine kogu töörahva massi üle? Sellel, et kapitalistide käes, nende eraomanduses on kõik vabrikud, tehased, kaevandused, masinad ja tööriistad; sellel, et nende käes on määratu suur hulk maad (Euroopa-Venemaa kogu maast kuulub üle $^1/_3$ maaomanikele, kelle arv ei moodusta poolt miljonit). Töölised, kes ise ei oma mingeid tööriistu ja materjale, peavad müüma oma tööjõudu kapitalistidele, kes maksavad töölistele ainult seda, mis on hädatarvilik nende ülalpidamiseks, ja kogu tööga toodetava ülejäägi pistavad endale tasku; nad maksavad seega ainult osa neile töötamiseks kasutatud aja eest ja omastavad ülejäänud osa. Kogu rikkuse suurenemine, mis tuleb tööliste massi ühendatud tööst või parandustest tootmises, läheb kapitalistide klassile ja töölised, tehes tööd põlvest põlve, jäävad samasugusteks varata proletaarlasteks. Seepärast on ainult üks abinõu teha lõpp töö ekspluateerimisele kapitali poolt, nimelt: kaotada tööriistade eraomandus, anda kõik vabrikud, tehased, kaevandused ja samuti kõik suured mõisad jms. kogu ühiskonna kätte ja teostada tööliste endi poolt juhitavat ühist sotsialistlikku tootmist. Ühise tööga toodetavad saadused lähevad siis töötajate endi kasuks, ja nende poolt toodetav ülejääk nende ülalpidamisest läheb tööliste endi vajaduste rahuldamiseks, kõigi nende võimete täielikuks väljaarendamiseks ning kõigi teaduse ja kunsti saavutuste üheõiguslikuks kasutamiseks.

V. I. Lenin, Sotsiaaldemokraatliku partei programmi projekt ja seletus. Teosed, 2. kd., lk. 88—89.

Tulevases ühiskonnas, kus klasside antagonism on kadunud, kus ei ole enam klasse, ei määra tarbimist enam tootmiseks vajaliku aja m i i n i m u m; vastupidi, selle aja, mida pühendatakse ühe või teise eseme tootmiseks, määrab selle eseme ühiskondlik kasulikkus.

K. Маркс, Нищета философии, 1847 г.
К. Маркс и *Ф. Энгельс*, Соч., т. 4, lk. 97.

Sellega, et ühiskond võtab kõigi tootlike jõudude ja liiklusvahendite kasutamise, samuti produktide vahetuse ja jaotuse erakapitalistide käest ära, sellega, et ta hakkab juhtima kõike seda vastavalt plaanile, mis tuleneb olemasolevatest ressurssidest ja kogu ühiskonna kui terviku vajadustest, kaotatakse kõigepealt kõik kahjulikud tagajärjed, mis on seotud suurtööstuse juhtimise kaasaegse süsteemiga. Kriisid lõpevad, laiendatud tootmine, mis olemasoleva ühiskonnakorra tingimustes kutsub esile ületootmise ja on väga tähtsaks viletsuse põhjuseks, osutub siis kaugeltki mitte piisavaks ja peab võtma hoopis laiema ulatuse. Toodangu hulk, mis ühiskonna lähimad vajadused ületab, ei tekita enam viletsust, vaid tagab selle asemel kõigi ühiskonnaliikmete vajaduste rahuldamise, kutsub esile uusi vajadusi ja loob ühtaegu vahendeid nende vajaduste rahuldamiseks. Ta on edasise progressi tingimus ja stiimul ja ta teostab seda progressi, tekitamata sealjuures, nagu varem, kogu ühiskonnakorra perioodilist laostumist... Tööstuse arenemine annab ühiskonnale küllaldase hulga tooteid, et kõigi tema liikmete vajadusi rahuldada...

Ф. Энгельс, Принципы коммунизма, 1847 г.
К. Маркс и *Ф. Энгельс*, Соч., т. 4, lk. 334—335.

Tootmine kapitali võimu tingimustes on lisaväärtuse tootmine, *tootmine kasumi pärast*. Tootmine proletariaadi võimu tingimustes on tootmine *ühiskondlike vajaduste* katteks.*

Ei tulnud välja. Ka kasum rahuldab «ühiskondlikke» vajadusi. Oleks tulnud ütelda: kus *lisaprodukt* ei lähe omanike klassile, vaid kõigile töötajatele ja ainult nendele.

В. И. Ленин, Ленинский сборник XI, lk. 381—382.

Kui partei kavandas suuri abinõusid meie maa majanduse arendamiseks, rääkisid kodanlikud poliitikud ja majandusteadlased õige palju sellest, et kommunistid toovad rasketööstusele ohvriks inimeste eluhuvid, et Nõukogude Liidus toodetavat ainult tootmise pärast. Milline õel laim sotsialismi kohta! *Mitte tootmise pärast, vaid tootmine inimese hüvanguks. Selline on partei ja Nõukogude*

* Buhharini sõnad tema raamatust «Üleminekuaja majandus». Tsitaat võetud Lenini kogumikust XI, lk. 381—382 (v. k.). *Toim.*

riigi tegevuse püha põhimõte. Nüüd võivad kõik, isegi kõige parandamatumad skeptikud ja nõrgausulised veel kord veenduda, et meie partei täidab alati ausalt oma kohustused rahva ees.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 85.

Kavandatud programmi saab edukalt täita rahu tingimustes. Rahvusvahelise olukorra keerukamaks muutumine ja sellest tingitud vajadus suurendada kulutusi riigikaitsele võib pidurdada rahva heaolu tõstmise plaanide realiseerimist. Rahvusvaheliste suhete püsiv normaliseerimine, sõjaliste kulutuste vähendamine ja eriti üldine ning täielik desarmeerimine vastava riikidevahelise kokkuleppe alusel annaks võimaluse tunduvalt ületada töörahva elatustaseme tõstmise plaane.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 92.

KAPITALISMI JA SOTSIALISMI EESMÄRKIDE VASTANDLIKKUS

Kodanlikus ühiskonnas on elav töö ainult abinõu akumuleerunud töö suurendamiseks. Kommunistlikus ühiskonnas on akumuleerunud töö ainult tööliste eluprotsessi avardamise, rikastamise ja kergendamise vahendiks.

K. Marx ja *F. Engels*, «Kommunistliku partei manifest», (1848)
K. Marx ja *F. Engels*, Valitud teosed kahes köites, I köide, Tallinn, 1957, lk. 30—31.

Ameerikas nagu teisteski maades möllab tööpuudus ja tõuseb järjest elukallidus. Tööliste viletsus muutub järjest piinavamaks ja talumatumaks. Ameerika statistika on näidanud, et *ligemale pool* kõigist töölistest töötab mittetäieliku tööajaga. Ja kui määratu palju ühiskondlikku tööd raisatakse veel mõttetu, mahajäänud, killustatud väiketootmise säilimise tõttu, eriti põllumajanduses ja kaubanduses!...

Maa on ääretult rikas juba praegu ja ta võib oma rikkused otsekohe *kolmekordistada,* oma ühiskondliku töö viljakuse *kolmekordistada,* kindlustades sellega *kõigile* töölisperekondadele rahuldava, aruka inimolendi väärilise sissetuleku ja mitte liiga pika tööpäeva, 6 tundi päevas.

Kuid kapitalistliku ühiskondliku korralduse tõttu me näeme Ameerika suurtes linnades ja samuti ka külades valitseva hirmsa tööpuuduse ja vaesuse kõrval, inimtöö jõu tarbetu raiskamise kõrval miljardäride, rikaste ennekuulmatut luksust, kellede varandust arvestatakse miljarditega, tuhandete miljonitega.

V. I. Lenin, 4000 rubla aastas ja 6-tunniline tööpäev. Teosed, 20. kd., lk. 50—51.

Nõukogude Liidus toob saaduste tootmise kasv kaasa tarbimise pideva suurenemise ja kogu elanikkonna toitumise paranemise, sel ajal kui kapitalismimaades keskmised arvud varjavad tohutut vahet rikaste klasside ja töörahva, samuti metropolide ja asumaade elanikkonna toitumise tasemes.

N. S. Hruštšov, NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959–1965. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei erakorralisele XXI kongressile, Tallinn, 1959, lk. 51.

Esmakordselt pärast sajandeid kestnud tööd võõraste kasuks, sunniviisilist tööd ekspluateerijate kasuks avaneb võimalus *töötada enda* jaoks, kusjuures see töö tugineb kõigile uusima tehnika ja kultuuri saavutustele.

V. I. Lenin, Kuidas organiseerida võistlust? Teosed, 26. kd., lk. 374.

Ainult sotsialism annab võimaluse ühiskondlikku tootmist ja saaduste jaotamist laialdaselt arendada ja neid tõeliselt allutada teaduslikele kaalutlustele selle kohta, kuidas teha kõigi töötajate elu võimalikult kergeks, neile heaolu võimaldavaks.

V. I. Lenin, Kõne rahvamajandusnõukogude I kongressil 26. mail 1918. Teosed, 27. kd., lk. 376.

Taylori süsteem valmistab ... ette seda aega, kus proletariaat võtab kogu ühiskondliku tootmise enda kätte ja määrab omad, tööliskomisjonid kogu ühiskondliku töö õigeks jaotamiseks ja korraldamiseks. Suurtootmine, masinad, raudteed, telefon — kõik see annab tuhandeid võimalusi organiseeritud tööliste tööaja neljakordseks lühendamiseks, kindlustades neile neljakordselt parema elujärje ...

V. I. Lenin, Taylori süsteem — inimese orjastamine masina poolt. Teosed, 20. kd., lk. 132–133.

Meie ees seisab ülesanne jõuda kõige eesrindlikumatest kapitalistlikest maadest ette elatustaseme osas. Kui me aga püstitame sellise ülesande, siis peame silmas neid valdkondi, kus meie maa tõepoolest peab kapitalistlikele riikidele järele jõudma ja neist ette minema. Paljude näitajate osas on Nõukogude Liit juba saavutanud vaieldamatuid eeliseid, võrreldes kõige arenenumate kapitalimaadega. Tasuta haridus, tasuta arstiabi, tööpuuduse likvideerimine ja palju muid hüvesid, mida annab sotsialism, on juba ammu nähtusteks, need on nagu endastmõistetavad asjad. Aga need kõik, seltsimehed, on *ülisuured saavutused, mille üle meie rahvas õigustatult uhkust tunneb. Selles osas oleme me ammugi kapitalistlikest maadest ette jõudnud.* Kapitalistlike maade töölis-

klassil on vaja teha palju jõupingutusi, tuleb pidada visa võitlust, et kätte võita samasuguseid saavutusi.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 72.

Nõukogude inimesed on aineliselt paremini kindlustatud kui arenenud kapitalistlike maade töötajad isegi sel juhul, kui elanikkonna sissetulekute keskmine tase on ühesugune, sest Nõukogude Liidus jaotatakse natsionaalne tulu ära kõigi ühiskonnaliikmete huvides ja siin ei ole parasiitlikke klasse, kes kodanlikes riikides omastavad ja raiskavad määratu suuri rikkusi miljonite tööinimeste riisumise arvel.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 84—85.

VABA AJA SUURENEMINE SOTSIALISMI TINGIMUSTES

Tööaeg, isegi siis, kui vahetusväärtus kõrvaldatakse, jääb alati rikkuse loovaks substantsiks ja selle tootmiseks vajalike *kulude* määraks. Kuid vaba aeg, *aeg, mida võib käsutada,* on rikkus ise: osalt toodete tarbimiseks, osalt vabaks tegevuseks, mille kindlaksmääramisele ei avalda survet, nagu seda töö juures näeme, see väline eesmärk, mis tuleb teostada ja mille teostamine on loomulik vajadus või sotsiaalne kohustus, — kuidas tahes.

On endastmõistetav, et tööaeg ise — sellega, et teda piirab (pärast ekspluateerimise kaotamist. — *Toim.*) normaalne määr, edasi, et teda ei kulutata enam teise kasuks, vaid minu enda kasuks — koos peremeeste ja tööliste sotsiaalse vastandlikkuse kaotamisega jne. saab tõeliselt sotsiaalse tööna ja lõpuks ka *vaba aja* baasina hoopis teise, palju vabama iseloomu ja et niisuguse inimese *tööaeg*, kes koos sellega on vaba aega käsutav inimene, peab omandama hoopis kõrgema kvaliteedi kui töölooma tööaeg.

K. Маркс, Теории прибавочной стоимости (IV том «Капитала»), ч. III, М., 1961, lk. 240—241.

Suure hulga vaba aja loomine lisaks tööajale, mis on vajalik ühiskonnale üldse ja igale tema üksikliikmele (s. o. vaba võimalus iga üksiku ja järelikult ka ühiskonna tootlike jõudude täielikuks arendamiseks), see tööle mittemääratud aja loomine võtab kapitali, nagu ka kõigi temale eelnenud arenemisastmete pinnal vähestele kuuluva jõudeaja, vaba aja vormi. Kapital toob siia juurde veel seda, et ta kõigi kunsti ja teaduse vahenditega suurendab masside lisa-tööaega, sest tema rikkus seisab vahetult lisa-tööaja omastamises, sest tema *eesmärgiks* on *vahetult väärtus*, mitte aga tarbimisväärtus. Sellega on ta, hoolimata oma tahtest, kogu ühiskon-

nale vaba aja vahendite loomise tööriistaks, et kogu ühiskonna jaoks viia tööaeg järjest vähenevale miinimumile ja anda niiviisi kõigile aega omaenda arendamiseks. Kuid tema tendentsiks jääb alati ühelt poolt *vaba aja loomine, teiselt pool aga selle vaba aja muutmine lisatööks.* Kui ta esimeses suhtes liiga jõudsalt edeneb, siis tuleb temal kannatada ületootmise all ja siis vajalik töö katkeb, sest *mitte mingisugust lisatööd* ei saa *kapital* siis kasutada tema väärtuse suurendamiseks.

Mida rohkem see vastuolu areneb, seda rohkem saab selgeks, et tootlike jõudude kasvu ei tohi võõra lisatöö omastamine kauem aheldada, vaid et töötav mass peab ise oma lisatöö omastama. Niipea kui ta seda teeb — ja *vaba aeg* ei esine sellega enam *antagonistlikus* vormis —, selgub ühelt poolt, et vajalikku tööaega hakkavad mõõtma ühiskondliku indiviidi vajadused, teiselt poolt aga — et tootlike jõudude areng kulgeb nii kiiresti, et kuigi tootmine on nüüd arvestatud kõigi rikkuse jaoks, kasvab sellest hoolimata kõigi *vaba aeg* ...

Tööaja säästmine on samaväärne vaba aja suurendamisega, s. o. selle aja suurendamisega, mis on vajalik indiviidi täielikuks arenemiseks, kusjuures see arenemine ise omakorda väga suure tootliku jõuna avaldab töö tootlikule jõule tagasimõju ...

Vaba aeg, mis on niihästi jõudeaeg kui ka kõrgemaks tegevuseks vajalik aeg, muudab muidugi selle, kes teda käsutab, teistsuguseks subjektiks, ja teistsuguse subjektina astubki ta otsesesse tootmisprotsessi. Viimane on ühtaegu distsipliini kooliks, kui pidada silmas tootmisprotsessi mõju väljakujunevale inimesele; aga väljakujunenud inimese suhtes, kelle peas on kindla koha leidnud ühiskonna poolt kogutud teadmised, on ta samal ajal jõudude praktilise rakendamise sfäär, eksperimentaalteadus, materiaalselt loov ja konkreetselt asju kehastav teadus. Ja nii ühe kui ka teise jaoks on ta kehaline harjutus, sest töö tegemiseks on vaja asjale praktiliselt käsi külge panna ja töö tegemine, nagu näiteks põllumajanduses, on seotud liikumisega.

Из неопубликованных рукописей К. Маркса (1857—1858 гг.), «Большевик» № 11—12, 1939 г., lk. 63—65.

... Oleneb töötootlikkusest, kui palju tarbimisväärtust teatava aja vältel, järelikult ka teatava lisatööaja vältel toodetakse. Ühiskonna tegelik rikkus ja tema taastootmisprotsessi pideva laiendamise võimalus ei olene järelikult lisatöö pikkusest, vaid lisatöö tootlikkusest ja nendest enam või vähem rikkalikest tootmistingimustest, milles lisatööd tehakse. Vabaduse riik algab tegelikult alles seal, kus lõpeb vajaduse ja välise otstarbekohasuse poolt ettekirjutatud töö; asja loomuse kohaselt asub vabaduse riik niisiis teispool päris materiaalse tootmise sfääri. Nagu metsinimene oma vajaduste rahuldamiseks ja oma elu alalhoidmiseks ning taastoot-

miseks loodusega võitlema peab, nii peab seda tegema ka tsiviliseeritud inimene, ja seda igas ühiskonna vormis ning iga võimaliku tootmisviisi puhul. Tema arenemisega laieneb see loodusliku paratamatuse riik, sest tema vajadused suurenevad; kuid samal ajal kasvavad ka tootlikud jõud, mis neid vajadusi rahuldavad. Vabadus võib selles valdkonnas seista ainult selles, et ühiskonnastatud inimene, assotsieerunud tootjad reguleerivad seda oma ainevahetust loodusega ratsionaalselt, seavad ta oma ühise kontrolli alla, selle asemel et lasta tal pimeda jõuna enda üle valitseda; teostavad seda võimalikult vähema jõukuluga ja sellistes tingimustes, mis kõige rohkem väärivad nende inimloomust ja mis selle loomusega on kõige adekvaatsemad. Sellest hoolimata jääb see ikkagi paratamatuse riigiks. Teispool seda algab inimese jõu arenemine, mis on otstarve iseeneses, algab tõeline vabaduse riik, mis aga siiski õitsele võib puhkeda ainult sellele paratamatuse riigile kui oma baasile tuginedes. Põhitingimuseks on tööpäeva lühenemine.

K. Marx, Kapital, III kd., lk. 750.

Eeloleva 10 aasta jooksul toimub üleminek *kuuetunnilisele tööpäevale,* kusjuures nädalas on üks puhkepäev, või *35-tunnilisele töönädalale,* kusjuures nädalas on kaks puhkepäeva; maa-alustel ja tervisele kahjulikel töödel minnakse üle viietunnilisele tööpäevale või 30-tunnilisele viiepäevasele töönädalale.

Teisel aastakümnel algab tööviljakuse vastava tõusu baasil üleminek veelgi lühemale töönädalale.

Seega muutub Nõukogude Liit maailma kõige lühema ja sealjuures kõige tootlikuma ning kõige kõrgemini tasutava tööpäevaga maaks. Tunduvalt suureneb töötajate vaba aeg, ja see loob täiendavad tingimused nende kultuurilise ja tehnilise taseme tõusuks.

Kõrvuti tööpäeva lühenemisega pikenevad töötajate iga-aastased palgalised puhkused. Järk-järgult pikeneb kõigi tööliste ja teenistujate minimaalne puhkus kolme nädalani ja edaspidi kuu ajani. Järk-järgult laieneb tasuliste puhkuste andmine ka kolhoosnikutele.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 88.

RAHVA HEAOLU KASV SOTSIALISMI TINGIMUSTES

Vääramatult tõuseb *töötajate materiaalne heaolu.* NSV Liidu natsionaalse tulu kasvu alusel suurenesid tööliste ja teenistujate reaaltulud (ühe töötaja kohta arvestatult) möödunud viie aastaga 27 protsenti ja kolhoosnikute tulud 33 protsenti. Enam kui poolteisekordselt on kasvanud riikliku ja kooperatiivkaubanduse jaekäive. Kõik töölised ja teenistujad on üle viidud seitsme- või kuuetunnilisele tööpäevale. Lõpule on jõudmas palkade reguleerimine,

tõusnud on palgatase, eriti tööliste ja teenistujate madalapalgalistes kategooriates, kõrvaldatud on liialdused töötajate mõnede kategooriate palkades. Parandatud on pensionikindlustust, vanaduspensioni keskmist määra on tõstetud enam kui kahekordselt. 1960. aastal algas elanikkonnalt võetavate maksude kaotamine. Rahva heaolu tõstmises etendavad üha tähtsamat osa ühiskondlikud fondid. Kui 1940. aastal moodustasid väljamaksed ja soodustused, mida elanikkond saab nende fondide arvel, 4,2 miljardit rubla, siis 1960. aastal ulatusid need 24,5 miljardi rublani ja kasvasid seitseaastaku lõpuks 40 miljardi rublani. Edukalt on täidetud aastaiks 1956—1960 kavandatud riikliku elamuehituse programm: viimase viie aasta jooksul on ehitatud rohkem elamuid kui eelmise 15 aasta jooksul. Uue korteri on saanud ligi 50 miljonit inimest.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressi resolutsioon NLKP Keskkomitee aruande põhjal, Tallinn, 1961, lk. 19.

Lähematel aastatel me saavutame, et *kõik elanikkonna kihid võivad kasutada head ja kõrgekvaliteedilist toidust.* Toiduainete tarbimise suurenemine 10 aasta jooksul on iga elaniku kohta kavandatud järgmiselt: liha ja lihasaadused — 2,5-kordseks, piim ja piimasaadused — 2-kordseks, või — 1,5-kordseks, taimeõli — 2-kordseks, munad — 2,2-kordseks, kala ja kalasaadused — 1,5-kordseks, suhkur — 1,5-kordseks, köögivili ja kõrvitsalised — 2,3-kordseks, puuvili ja marjad — peaaegu 5-kordseks, kusjuures mõningal määral väheneb leiva ja kartuli tarbimine. See tähendab, et toitlustamisel suureneb väärtuslikumate ja kvaliteetsemate saaduste osatähtsus. Igakülgselt areneb edasi ühiskondlik toitlustamine. Selle maht suureneb lähema kümne aastaga rohkem kui 3-kordseks, 20 aastaga aga umbes 13-kordseks. Järk-järgult muutub ühiskondlik toitlustamine domineerivaks koduse toiduvalmistamisega võrreldes. Hinnad sööklates alanevad järjekindlalt.

Lähema 10 aasta jooksul *võivad kõik nõukogude inimesed osta laiatarbekaupu piisaval hulgal, järgmise 10 aasta jooksul aga rahuldatakse nõudmine nende järele täielikult.* Plaanis on ette nähtud, et 20 aastaga suureneb tarbimise maht — arvestatult iga elaniku kohta — järgmiselt: rõivad ja jalatsid — umbes 3,5-kordseks, kultuurilised ja elutarbelised esemed — 5,5-kordseks. Mööbli tootmist kavatsetakse suurendada 6—8-kordseks. Majapidamises kasutatavate elektrimasinate ja -seadmete baasil toimub elutarbelise sfääri elektrifitseerimine.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 50—51.

Võtkem selline aktuaalne küsimus nagu elamispinnaga varustamine. Korteriprobleem on üks inimkonna kõige teravamaid sot-

siaalseid probleeme. Näiteks Ameerika Ühendriikides, nagu öeldakse Ameerika Ühendriikide Demokraatliku Partei rahvusliku komitee «Faktide raamatus», elab 15 miljonit inimest urgastes, 13 miljonit maja (üks neljandik majade üldarvust) ei vasta elumajadele esitatavatele nõuetele, 7 miljonit maja linnades on elamiskõlbmatud nende täieliku iganemise tõttu. Korteripuudus ja suur korteriüür, mis moodustab 25—30 protsenti perekonna eelarvest, käivad kapitalistlikus maailmas kogu aeg töötajate kannul.

Nõukogude Liidus kantakse iga aastaga järjest suuremat hoolt töötajate korteriolude parandamise eest. Korteriüür, sealhulgas kommunaalteenused, moodustab meie maal keskmiselt 4—5 protsenti perekonna eelarvest. Maal ehitatakse elumaju kolhooside ja riigi kaasabil. Selliseid võimalusi ei ole töötajatel üheski kapitalistlikus riigis.

Partei ja valitsuse poolt 1957. aastal seatud ülesannet — likvideerida korteripuudus ja seega lahendada korteriprobleem lähema 10—12 aasta jooksul — täidetakse edukalt. Viimase kahe aasta jooksul ehitati elumaju kogupinnaga 120 miljonit ruutmeetrit ehk 12 miljoni ruutmeetri võrra rohkem, kui plaanis oli ette nähtud.

N. S. Hruštšov, NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei erakorralisele XXI kongressile, Tallinn, 1959, lk. 48—49.

Juba käesoleval ajal kaetakse väga suur osa töötajate vajadustest ühiskondlike fondide arvel. Kui väljamaksed ja soodustused, mida elanikkond saab ühiskondlike fondide arvel, moodustasid 1940. aastal 4,2 miljardit rubla, siis 1960. aastal moodustasid need 24,5 miljardit rubla. Seitsme aasta plaani kohaselt kasvavad ühiskondlikud tarbimisfondid tehtavaid korrektiive arvesse võttes 1965. aastal kuni 40 miljardi rublani. Nende fondide arvel peetakse käesoleval ajal ülal rohkem kui 20 miljonit pensionäri; ligi 4 miljonit kõrgemate, kesk- ja kutsekoolide õpilast varustatakse riikliku stipendiumi ja ühiselamuga; üle 600 000 internaatkoolide õpilase peetakse põhiliselt ülal riigi kulul. Rohkem kui seitse miljonit töölist, kolhoosnikut, teenistujat ja nende last puhkavad ja ravivad end igal aastal sanatooriumides, puhkekodudes ja pioneerilaagrites sotsiaalkindlustuse summade ja kolhooside arvel. Ligi seitse miljonit ema saab riigilt abiraha. Vaadake, mis tähendavad ühiskondlikud fondid!

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 76.

Meie maal, nagu ka kõigis teistes sotsialistlikes maades, määravad töötajate elutaseme mitte üksi nende rahalised tulud, vaid ka suured summad, mida riik annab nende sotsiaalsete ja kultuuriliste vajaduste rahuldamiseks tasuta või väikese tasu eest. Aas-

tail 1956—1960 kulutas riik haridusele, kultuurile, tervishoiule, sotsiaalhooldusele, riiklikule sotsiaalkindlustusele, töötajate puhkusele ja lasteabirahadele üle 55 miljardi lei.

Г. Георгиу-Деж, Отчетный доклад Центрального Комитета Румынской рабочей партии III съезду партии, 1960 г., М., 1960, lk. 90.

5. PEALISEHITUSE MAJANDUSLIK OSA KOMMUNISTLIKUS FORMATSIOONIS

Nende põhi-idee (mis on täiesti kindlakujuliselt väljendatud kas või ülaltoodud tsitaadis Marxist) ... seisis selles, et ühiskondlikud suhted jagunevad materiaalseteks ja ideoloogilisteks. Viimased on ainult esimeste pealisehituseks, mis kujunevad väljaspool inimese tahet ja teadvust inimese elu ülalpidamiseks määratud tegevuse (resultaadina) vormina. Poliitilis-juriidiliste vormide seletusi — ütleb Marx ... — tuleb otsida «materiaalsetest elusuhetest».

V. I. Lenin, «Mis on «rahvasõbrad» ja kuidas nad võitlevad sotsiaaldemokraatide vastu?» Teosed, 1. kd., lk. 130.

Just selles erinebki sotsialistlik revolutsioon kodanlikust revolutsioonist, et teisel juhul on olemas kapitalistlike suhete valmis vormid, kuna nõukogude võim — proletaarne võim — neid valmis suhteid ei saa, kui mitte võtta kapitalismi kõige arenenumaid vorme, mis sisuliselt hõlmasid väheldast tööstuse ladvikut ja alles hoopis vähe riivasid põllumajandust. Arvestuse organiseerimine, kontroll suurettevõtete üle, kogu riigi majandusliku mehhanismi muutmine ühtseks suureks masinaks, majanduslikuks organismiks, mis töötaks nõnda, et sadu miljoneid inimesi juhiks üks plaan, — see oli see hiiglasuur organisatsiooniline ülesanne, mis langes meie õlgadele.

V. I. Lenin, VK(b)P seitsmes kongress, Teosed, 27. kd., lk. 70.

MAJANDUSE JA POLIITIKA VAHEKORD

Nii poliitiline kui ka tsiviilseadusandlus väljendavad, protokollivad ainult majanduslike suhete nõudmisi.

К. Маркс, Нищета философии, 1847 г. *К. Маркс* и *Ф. Энгельс*, Соч., т. 4, lk. 112.

Ärge ütelge, et sotsiaalne liikumine kõrvaldab poliitilise liikumise. Mitte kunagi ei ole poliitilist liikumist, mis poleks samaaegselt sotsiaalne liikumine.

Ainult niisuguses olukorras, kus ei ole enam klasse ja klassiantagonismi, lakkavad *sotsiaalsed evolutsioonid* olemast *poliitilised revolutsioonid.*

K. Маркс, Нищета философии, 1847 г.
K. Маркс и *Ф. Энгельс,* Соч., т. 4.

Riigivõimu tagasimõju majanduslikule arenemisele võib olla kolme liiki. Ta võib mõjuda sellessamas suunas, — siis läheb asi kiiremini; ta võib mõjuda majandusliku arenemise vastu, — siis variseb ta kaasaegseis tingimustes iga suure rahva juures teatava aja pärast kokku; või võib ta majanduslikule arenemisele teatud suunad kinni panna ja temale teisi suundi ette kirjutada. See juhtum viib lõppude lõpuks tagasi ühele eelmistest. Kuid on selge, et teisel ja kolmandal juhtumil võib poliitiline võim teha majanduslikule arenemisele palju kahju ja põhjustada jõu ning materjali massilist raiskamist.

Engelsi kiri K. Schmidtile 27. oktoobril 1890. a.
K. Marx ja *F. Engels,* Valitud teosed kahes köites, II kd., Tallinn, 1960, lk. 412.

... Niisiis kui Barth arvab, et meie eitasime majandusliku liikumise poliitiliste jne. peegelduste igasugust tagasimõju sellele liikumisele enesele, siis võitleb ta lihtsalt tuuleveskite vastu ... Või milleks me siis võitleme proletariaadi poliitilise diktatuuri eest, kui poliitiline võim on majanduslikult jõuetu? Vägivald (see tähendab riigivõim) on ju samuti majanduslik jõud! ...

Mis kõigil neil härradel puudub, on dialektika. Nad näevad kogu aeg siin põhjust, seal tagajärge. Nad ei näe, et see on tühi abstraktsioon, et niisugused metafüüsilised, polaarsed vastandid eksisteerivad tegelikus maailmas ainult kriiside ajal, et kogu suur protsess toimub vastastikuse mõju vormis (kuigi vastastikku mõjuvad jõud on väga ebavõrdsed: majanduslik liikumine on nende hulgas hoopis tugevam, primaarsem, otsustavam), et siin pole midagi absoluutset, vaid kõik on suhteline.

Sealsamas, lk. 414—415.

Poliitika on majanduse kõige kontsentreeritum väljendus, selle üldistus, kokkuvõte.

VK(b)P üheksas kongress. Ametiühingute ja nende organiseerimise küsimuses. NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa. Tallinn, 1956, lk. 489.

On veider, et tuleb uuesti üles tõsta niivõrd elementaarne küsimus, aabitsaküsimus. Kahjuks Trotski ja Buhharin sunnivad seda tegema. Nad mõlemad heidavad mulle ette seda, et ma küsimuse «ümber vahetan» või et mina suhtun sellesse «poliitiliselt», nemad aga suhtuvad «majanduslikult». Buhharin võttis selle isegi oma

teesidesse ning püüdis mõlemast vaidlejast «kõrgemale tõusta»: tema ühendavat nii ühe kui ka teise.

Teoreetiline vale on siin kisendav. Poliitika on majanduse kontsentreeritud väljendus — kordasin ma oma kõnes, sest olin juba varem kuulnud seda mitte kuhugi kõlbavat, marksisti suus hoopis lubamatut etteheidet minu «poliitilise» suhtumise pärast. Poliitika peab kindlasti prevaleerima majanduse suhtes. Arutleda teisiti tähendab unustada marksismi aabitsatõed.

Võib-olla pole minu poliitiline hinnang õige? Ütelge ja tõestage seda. Kuid ütelda (või kas või isegi kaudselt võimalikuks pidada mõtet), et poliitiline suhtumine on võrdne «majandusliku» suhtumisega, et võib võtta «nii ühe kui ka teise», see tähendab unustada marksismi aabitsatõed.

Teiste sõnadega. Poliitiline suhtumine tähendab: kui suhtuda ametiühingutesse valesti, siis hukutab see nõukogude võimu, proletariaadi diktatuuri. (Partei lõhe ametiühingutega sel juhul, kui partei eksib, kukutaks kindlasti nõukogude võimu niisugusel talupoeglikul maal nagu Venemaa.) Seda kaalutlust võib (ja tuleb) kontrollida sisuliselt, s. t. analüüsida, süveneda, otsustada, kas antud suhtumine on õige või vale. Ütelda aga: ma «hindan» teie poliitilist suhtumist, *«kuid»* see on ainult poliitiline, meil aga on vaja *«ka* majanduslikku» suhtumist, on seesama kui ütelda: ma «hindan» teie kaalutlust selle kohta, et, astudes nii- ja niisuguse sammu, te murrate endal kaela, *kuid* kaaluge ka seda, et on parem olla täissöönud ja riides kui näljane ja alasti.

Buhharin, jutlustades poliitilise *ja* majandusliku suhtumise ühendamist, on teoorias libisenud *eklektikasse.*

Trotski ja Buhharin kujutavad asja nõnda, et nemad hoolitsevat tootmise kasvu eest, meie aga ainult vormilise demokraatia eest. Säärane asja kujutamine on vale, sest küsimus on (ja *võib* marksismi seisukohalt olla) *ainult* selles: ilma õige poliitilise suhtumiseta asjasse ei suuda antud klass säilitada oma võimu *ja järelikult* ei suuda lahendada ka *oma ülesannet tootmise alal.*

V. I. Lenin, «Veel kord ametiühingutest, käesolevast momendist ning Trotski ja Buharini vigadest» (1921), Teosed, 32. kd., lk. 63—64.

Kodanliku maailmavaate kujutluse kohaselt oli poliitika majandusest justkui eraldatud. Kodanlus rääkis: töötage, talupojad ... töölised ... majanduspoliitikat aga ajavad teie peremehed. Kuid see pole siiski nii, poliitika peab olema rahva asi, proletariaadi asi. Kogu propaganda peab olema rajatud majandusliku ülesehitustöö poliitilistele kogemustele. See on meie tähtsaim ülesanne. Meie peamiseks poliitikaks peab olema nüüd riigi majanduslik ülesehitamine ....

Iga agitaator peab olema riiklik juhtija, kõigi talupoegade ja tööliste juhtija majanduslikus ülesehitustöös ...

Kommunism peab saama töölishulkadele arusaadavaks kui nende enda üritus.

... Saavutame selle, et kujundame halbadest ülemustest-kommunistidest tõelised ülesehitajad, eelkõige kogu meie majanduselu ülesehitajad.

V. I. Lenin, Kõne kubermangude ja maakondade rahvaharidusoskondade poliitharidustööliste ülevenemaalisel nõupidmisel 3. novembril 1920. Teosed, 31. kd., lk. 338—340.

Iga poliitiline küsimus võib olla organisatsiooniline ja vastupidi ...

Ei saa poliitilist mehaaniliselt lahutada organisatsioonilisest. Poliitikat aetakse inimeste kaudu, ja kui pabereid kirjutavad teised inimesed, siis ei tule midagi välja.

... On ju olnud revolutsioone, kus parlamendikoosolekutel kirjutati pabereid, nende elluviimisega aga tegelesid teise klassi esindajad. Saadi nina pihta, ja nad kihutati minema. Organisatsioonilisi küsimusi poliitikast lahutada ei tohi. Poliitika — see on kontsentreeritud majandus.

V. I. Lenin, VK(b)P XI kongress. Lõppsõna VK(b)P Keskkomitee poliitilise aruande kohta. Teosed, 33. kd., lk. 283.

Töölisklassile, rahvale pole poliitilist võimu tarvis võimu enda pärast, vaid selleks, et kindlustada materiaalsete ja vaimsete hüvede küllust kõigile ühiskonnaliikmetele. Seda ei saa saavutada ilma kõigi rahvamajandusharude võimsa kasvuta, ilma ühiskondliku töö viljakuse pideva tõusuta.

Н. С. Хрущев, Претворение в жизнь ленинских идей электрификации страны — верный путь к победе социализма. Речь на Всесоюзном совещании по энергетическому строительству, 1959 г., М., 1959, lk. 9—10.

Kommunismi ehitamise ajajärgul kasvab meie majanduse kõiki sfääre ja harusid koordineeriva ühtse planeerimise osatähtsus. Üldriiklike huvide esikohale seadmine, mõjukas kontroll selle üle, et eranditult kõikjal ja kõigi poolt peetaks majanduslikus töös riiklikku distsipliini, kohalike huvide esiplaanile seadmise ja kitsalt ametkondliku lähenemise nähtuste resoluutne likvideerimine on vajalikud eeldused edasiliikumiseks kommunismile.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 58.

Me oleme demokraatliku tsentralismi poolt. Ja tuleb selgesti aru saada, kui suuresti erineb demokraatlik tsentralism ühelt poolt bürokraatlikust tsentralismist, teiselt poolt — anarhismist. Tsentralismi vastased tõstavad alalõpmata esile autonoomiat ja föderatsiooni tsentralismi juhuslikkuste vastu võitlemise vahenditena. Tegelikult ei lülita demokraatlik tsentralism sugugi välja autonoomiat, vaid vastupidi — eeldab selle vajalikkust. Tegelikult isegi föderatsioon, kui see on läbi viidud majanduslikust seisukohast mõistlikes piirides, kui selle aluseks on tõsised rahvuslikud erinevused, mis kutsuvad esile tõelise vajaduse teatud riikliku eraldatuse järele, — isegi föderatsioon ei ole põrmugi vastuolus demokraatliku tsentralismiga. Väga sageli on föderatsioon tõeliselt demokraatliku korra tingimustes, seda enam aga riikliku korralduse nõukogude organisatsiooni tingimustes, ainult tõeliselt demokraatlikule tsentralismile ülemineku samm. Vene Nõukogude Vabariigi näite varal võime just eriti kujukalt näha, et praegu on föderatsioon, mida me nüüd ja edaspidi sisse seame, just kõige õigem samm Venemaa mitmesuguste rahvuste kõige kindlamaks ühendamiseks ühtsesse demokraatlikku tsentraliseeritud Nõukogude riiki.

Ja nagu demokraatlik tsentralism ei lülita sugugi välja autonoomiat ja föderatsiooni, nii ei lülita ta sugugi välja, vaid vastupidi, eeldab riigi mitmesuguste maakohtade ja isegi mitmesuguste kogukondade täielikku vabadust nii riikliku, nii ühiskondliku kui ka majandusliku elu mitmekesiste vormide väljatöötamisel. Pole midagi ekslikumat kui demokraatliku tsentralismi segiajamine bürokratismi ja šablooniga. Meie ülesandeks on praegu viia ellu just demokraatlik tsentralism majanduse alal, tagada absoluutne harmoonia ja ühtsus niisuguste majanduslike ettevõtete funktsioneerimises nagu raudteed, post, telegraaf ja muud transpordivahendid jne., samal ajal aga eeldab tõesti demokraatlikus mõttes mõistetud tsentralism ajaloo poolt esmakordselt loodud võimalust mitte ainult kohalike iseärasuste, vaid ka kohaliku algatuse, kohaliku initsiatiivi täielikuks ja takistamatuks arenemiseks, eeldab ühise eesmärgi poole liikumise teede, meetodite ja vahendite mitmekesisust. Sellepärast on võistluse organiseerimise ülesandel kaks külge: ühest küljest nõuab see demokraatliku tsentralismi läbiviimist nii, nagu seda eespool on kirjeldatud, teisest küljest tähendab see võimalust leida kõige õigem, kõige ökonoomsem tee Venemaa majandusliku korra reorganiseerimiseks. Üldiselt on see tee teada. See seisab üleminekus suurmajapidamisele, mis on rajatud masinalisele tööstusele, üleminekus sotsialismile. Selle ülemineku konkreetsed tingimused ja vormid aga on paratamatult ja peavadki olema mitmekesised, olenevalt neist tingimustest, milledes algab sotsialismi loomisele suunatud liikumine. Nii kohalikud erinevused, nii majandusliku korra iseärasused, nii olustikulised vormid, nii rah-

vastiku ettevalmistuse aste kui ka ühe või teise plaani teostamise katsed — kõik see peab kajastuma sotsialismile viiva tee omapärasuses riigi ühes või teises töökommuunis. Mida rohkem on niisugust mitmekesisust, — muidugi, kui see ei muutu originaalitsemiseks, — seda kindlamalt ja seda kiiremini on meile tagatud nii demokraatliku tsentralismi saavutamine kui ka sotsialistliku majanduse teostamine. Meil jääb nüüd üle ainult organiseerida võistlus, s. o. kindlustada avalikkus, mis annaks kõigile riigi kogukondadele võimaluse tutvuda sellega, kuidas nimelt on toimunud majanduslik arenemine mitmesugustes maakohtades, — kindlustada, teiseks, võimalus võrrelda tulemusi, mis on saavutatud riigi ühes või teises kommuunis sotsialismi poole liikumisel, — kindlustada, kolmandaks, võimalus praktiliselt korrata ühes kogukonnas tehtud katset teiste kogukondade poolt, — kindlustada võimalus vahetada neid materiaalseid jõude — ja inimjõude —, kes on end näidanud kõige paremast küljest rahvamajanduse või riigivalitsemise vastaval alal. Maha surutuna kapitalistliku korra poolt, ei suuda me praegu isegi täpselt ette kujutada, millised rikkalikud jõud peituvad töörahva massis, suure riigi töökommuunide mitmekesisuses, haritlaste jõududes, kes siiamaani töötasid kapitalistide ettekirjutuste elutute, tummade täideviijatena, millised jõud peituvad ja võivad välja areneda sotsialistliku ühiskonnakorra tingimustes. Meie ülesanne seisab ainult selles, et puhastada tee kõigile nendele jõududele. Ja kui me seame võistluse organiseerimise üles oma riikliku ülesandena, — siis sel puhul, kui teostatakse nõukogulikke riigikorra põhimõtteid, sel puhul, kui kaotatakse maa, vabrikute, tehaste jm. eraomandus, — peavad tulemused vältimatult ilmnema ja nad näitavad meile kätte ülesehitustöö edasised vormid.

V. I. Lenin, Artikli «Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded» esialgne visand (1918). Teosed, 27. kd., lk. 182—184.

Kolleegiumid on vajalikud, kuid kollegiaalse juhtimise organid ei tohi muutuda praktilise töö takistajaks. Ja kui mul nüüd muuhulgas on juhust olnud jälgida majanduslike ülesannete elluviimist meie ettevõtete poolt, siis torkab eriti silma, et meie töö täidesaatev osa, mis on seotud kollegiaalse arutamisega, pidurdab mõnikord täidesaatmist. See üleminek kollegiaalselt täidesaatmiselt isiklikule vastutusele on päevaülesandeks.

Rahvamajandusnõukogudelt, peavalitsustelt ja keskustelt me nõuame tingimata, et kollegiaalse juhtimise süsteem ei väljenduks lobisemises, resolutsioonide kirjutamises, plaanide koostamises ja piirkondlike huvide esiplaanile seadmises. See on lubamatu. Me nõuame järjekindlalt, et iga rahvamajandusnõukogu töötaja, iga peavalitsuse liige teaks, missuguse majandusharu eest ta kitsamas mõttes vastutab.

V. I. Lenin, Kõne II ülevenemaalisel rahvamajandusnõukogude kongressil (1918), Teosed, 28. kd., lk. 349.

... Mida kindlam alus pannakse sotsialistliku revolutsiooni saavutustele ja sotsialistliku korra tugevdamisele, seda suuremat, seda tähtsamat osa etendavad rahvamajandusnõukogud, kelledel ainsatena kõigist riiklikest asutustest tuleb säilitada oma kindel koht, mis on seda kindlam, mida lähemale me jõuame sotsialistliku korra sisseseadmisele, mida vähemaks muutub vajadus puhtadministratiivse aparaadi järele, aparaadi järele, mis tegeleb õieti ainult valitsemisega ... Kõrgema Rahvamajandusnõukogu tüüpi aparaat on määratud kasvama, arenema ja tugevnema, hõlmates kogu organiseeritud ühiskonna peamise tegevuse.

V. I. Lenin, Kõne rahvamajandusnõukogude I kongressil 26. mail 1918. Teosed, 27. kd., lk. 373.

3. Riiklike majandusorganite juhtimine, nende poolt tootmis- ja juhtimisaparaadi järkjärguline enda kätte võtmine, selle aparaadi üksikute osade koordineerimine — kõik see *viis tööstuse juhtimisel tehtava töö* ja tootmisprogrammi koostamise *raskuspunkti nendesse organitesse.* Seoses sellega seisis ametiühingute töö tootmise organiseerimise alal *osavõtus* peavalitsuste, keskasutuste ja vabrikuvalitsuste *kolleegiumide formeerimisest.*

4. Käesoleval momendil oleme uuesti vahetult jõudnud Nõukogude vabariigi majandusorganite ja ametiühingute vahel väga tiheda sideme loomise küsimuse juurde, kui on tarvis iga hinna eest otstarbekohaselt ära kasutada iga tööühik, tootmisprotsessist teadlikule osavõtule kaasa tõmmata kogu tootjate mass tervikuna; kui majanduse juhtimise riiklik aparaat on järk-järgult kasvades ja keerukamaks minnes muutunud tootmise endaga võrreldes disproportsionaalseks, määratu suureks bürokraatlikuks masinaks, tõukab ametiühinguid paratamatult vahetule osavõtule tootmise organiseerimisest mitte ainult majandusorganeis oleva personaalse esinduse kaudu, vaid organisatsiooni kui terviku kaudu.

5. Kui Kõrgem Rahvamajandusnõukogu asub üldise tootmisprogrammi kindlaksmääramisele, lähtudes *tootmise materiaalsete elementide* (tooraine, kütuse, masinate seisukorra jne.) *olemasolust,* peavad ametiühingud selle küsimuse juurde asuma tootmisülesannete jaoks *töö organiseerimise* ja töö otstarbeka kasutamise *seisukohalt.* Sellepärast üldine *tootmisprogramm peab osade kaupa ja tervikuna olema koostatud tingimata ametiühingute osavõtul,* selleks et kõige otstarbekamalt ühendada tootmise materiaalsete ressursside ja töö kasutamist.

6. Tõelise töödistsipliini sisseseadmine, edukas võitlus töölt deserteerimise vastu jne. on mõeldav vaid kogu tootmisest osavõtjate massi *teadlikul osavõtul* nende ülesannete täitmisest. Seda ei saavuta *bürokraatlikud meetodid ja ülalt tulevad käsud,* vaid on tarvis, et iga tootmisest osavõtja saaks aru sellest, et tema poolt täidetavad tootmisülesanded on vajalikud ja otstarbekad; et iga

tootmisest osavõtja võtaks osa mitte ainult ülalt saadud ülesannete täitmisest, vaid võtaks ka teadlikult osa kõigi tootmise alal esinevate puuduste, tehniliste ja organisatsiooniliste puuduste, likvideerimisest.

V. I. Lenin, «Ametiühingutest, käesolevast momendist ja Trotski vigadest» (1920), Teosed, 32. kd., lk. 19—20.

Soovitades üle minna tööstuse ja ehitustegevuse juhtimisele rahvamajandusnõukogude kaudu, lähtuvad NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu sellest, et meil on praegu olemas kõik tingimused rahvamajanduse juhtimise ümberkorraldamiseks territoriaalse põhimõtte järgi. Nõukogude võimu aastail on meie maal loodud võimas tootmis-tehniline baas, on kasvanud arvukas kõrge kvalifikatsiooniga spetsialistide ja teadlaste kaader, mitmekordselt on suurenenud tööliste arv, mõõtmatult on tõusnud töölisklassi kultuuriline ja tehniline tase. Üleminek uutele tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise vormidele võimaldab veelgi laiendada kohalike nõukogude, partei-, majandus- ja ametiühinguorganisatsioonide õigusi, tõsta nende vastutust majanduse arendamise eest, tõmmata töörahvahulki veelgi rohkem kaasa majandusliku ülesehitustöö juhtimisele.

N. S. Hruštšov, Tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise organiseerimise edasisest täiustamisest. Ettekanne NSV Liidu Ülemnõukogu seitsmendal istungjärgul 7. mail 1957. Tallinn, 1957. lk. 22—23.

Pidada otstarbekohaseks luua koondis, mis varustab põllumajandust tehnika, tagavaraosade, mineraalväetiste ja muude materiaal-tehniliste vahenditega, organiseerib masinate remonti ja nende kasutamist kolhoosides ja sovhoosides. See koondis peab olema vahendajaks ühelt poolt tööstuse ja teiselt poolt kolhooside ja sovhooside vahel.

Постановление Пленума ЦК КПСС «О выполнении государственного плана и социалистических обязательств по производству и продаже государству продуктов земледелия и животноводства в 1960 году и о мероприятиях по дальнейшему развитию сельского хозяйства», 1961 г.
Пленум Центрального Комитета Коммунистической партии Советского Союза, 10—18 января 1961 г., Стенографический отчет, М., 1961, lk. 617.

Meie maa rahvamajanduse arengutempo oleneb peamiselt miljonite inimeste tööpingutustest ning oskusest organiseerida partei poliitika ja majandusliku ülesehitustöö plaanide elluviimist.

Kuid rahvamajanduse juhtimise varem väljakujunenud organisatsioonilised vormid, mis etendasid omal ajal positiivset osa, ei võimalda nüüd plaanipärasemalt ja konkreetsemalt tegelda kõigi

tööstus- ja põllumajandusharudega ning võtta õigel ajal tarvitusele efektiivseid abinõusid olemasolevate puuduste likvideerimiseks, põhjustavad deklaratiivsust ja kampaanialikkust majanduse juhtimises, takistavad partei kaadri õiget paigutamist ning tema teadmiste ja kogemuste paremat kasutamist.

Saada jagu mainitud puudustest ja parandada rahvamajanduse ühtsust *on tarvis üle minna partei juhtivate organite ülesehitamisele ülalt kuni alla tootmisprintsiibil.*

Parteiorganite ülesehitamine tootmisprintsiibil võimaldab juhtida tööstust, ehitustegevust ja põllumajandust konkreetsemalt ja plaanikindlamalt ning koondada peamine tähelepanu tootmisküsimustele. See ümberkorraldus aitab partei kogu tegevust aktiviseerida, seob organisatsioonilise ja ideoloogilise töö veel tihedamini kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomise ja uue inimese kasvatamise ülesannetega.

Kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomine nõuab tehnilise progressi kiirendamist. Praegusel ajal on suurema osa uurimis-, projekteerimis- ja konstrueerimisorganisatsioonide juhtimine jaotatud rahvamajanduse nõukogude, ministeeriumide ja keskasutuste vahel, mis raskendab rahvamajandusharudes ühtse tehnikapoliitika teostamist ja pidurdab uue tehnika rakendamist.

NLKP Keskkomitee pleenum peab vajalikuks teadusliku uurimise ja konstrueerimisorganisatsioonide juhtimine ümber korraldada, likvideerida nende tegevuses parallelism ja killustatus ning rakendada abinõusid tehnikapoliitika juhtimise tsentraliseerimiseks.

NLKP Keskkomitee pleenum juhib partei-, nõukogude ja majandusorganite tähelepanu olulistele puudustele tööstus- ja elamuehituse ning kultuuriasutuste ja kommunaalobjektide ehitamise organiseerimises. Mõned rahvamajanduse nõukogud, liiduvabariikide plaanikomisjonid ja kohalikud parteiorganid võtavad sageli ette uute objektide ehitamise, ilma et nad lähtuksid üldriiklikest huvidest ja arvestaksid võimalusi nende varustamiseks projektide, materjalide, tööjõu ja seadmestikuga, killustavad ressursse paljude ehitusobjektide vahel.

Projekteerimises ja ehitustegevuses esineb liialdusi, ajakohaseid tüüpprojekte rakendatakse väga aeglaselt. Ehitusala projekteerimisorganisatsioonide tegevust ei suunata ega koordineerita nii nagu tarvis. Paljud projekteerimisinstituudid töötavad isoleeritult, on halvasti seotud teiste projekteerimisorganisatsioonidega ja teadusliku uurimise instituutidega. NSV Liidu Riiklik Ehituskomitee ei etenda juhtivat osa ehitusalase projekteerimise organiseerimises.

Nende suurte puuduste likvideerimiseks on tarvis ehitusalane projekteerimine paremini korraldada ja parandada kapitaalehituse juhtimist parteiorganisatsioonide poolt.

Rahvamajanduse nõukogude viieaastase tegevuse kogemused on

näidanud, et suured rahvamajanduse nõukogud juhivad tööstusharusid kvalifitseeritumalt, neil on suuremad võimalused materiaal-tehniliste ressurssidega manööverdamiseks ning paremad tingimused tootmise kontsentreerimiseks, spetsialiseerimiseks ja koopereerimiseks. Nüüd on tarvis teha uus samm rahvamajanduse nõukogude ühendamiseks, et kasutada veel täielikumalt ära sotsialistliku korra võimalused ja eelised.

NSV Liidu majanduse arendamisest ja rahvamajanduse parteilisest juhtimisest. NLKP Keskkomitee pleenumi otsus seltsimees N. S. Hruštšovi ettekande põhjal, vastu võetud 23. novembril 1962. Tallinn, 1963, lk. 92—93.

Tööstuse, ehitustegevuse ja planeerimise majandusliku juhtimise alal:

1. Rahvamajanduses ühtse tehnikapoliitika teostamise eesmärgil tunnistada otstarbekaks ümber korraldada teadusliku uurimise ja konstrueerimisorganisatsioonide juhtimine. Selleks:

a) viia üle juhtivad teaduslikud, projekteerimis- ja konstrueerimisinstituudid ning tehaste konstrueerimisbürood koos katse- ja eksperimentaalbaasidega NSV Liidu Ministrite Nõukogu riiklike tööstusharukomiteede alluvusse;

b) panna riiklikele komiteedele vastutus tootmistegevuses uue tehnika ja tehnoloogia rakendamise, antud tööstusharu tehnilise arengutaseme ja tööstusliku tootmise spetsialiseerimise eest.

2. Pidada otstarbekaks eraldada ehitusorganisatsioonid rahvamajanduse nõukogude alluvusest. Luua vabariikides ja majanduspiirkondades iseseisvad ehitusorganisatsioonid või -koondised, jättes rahvamajanduse nõukogudele tellija funktsioonid.

Sealsamas, lk. 96—97.

Suured puudused kontrolli organiseerimises kajastuvad tõsiselt meie majandusliku ja kultuurilise ülesehitustöö käigus. Riigikontrolli organid kontrollivad veel nõrgasti partei ja valitsuse tähtsamate direktiivide täitmist ning võitlevad halvasti puru silma ajamise, riisumise, altkäemaksuvõtmise, bürokratismi, asjaajamisega venitamise ja muude negatiivsete nähtuste vastu, mis on sotsialistliku korra olemusele võõrad.

NLKP Keskkomitee pleenum leiab, et uued abinõud rahvamajanduse parteilise juhtimise parandamiseks, tööstuse ja ehitustegevuse majandusliku juhtimise täiustamiseks ning ühtse partei- ja riigikontrolli rajamiseks meie maal etendavad tähtsat osa rahvamajanduse arendamises ja partei peaülesande lahendamises — rahva heaolu edasises parandamises ning Nõukogude Liidu töötajate materiaalsete ja vaimsete vajaduste rahuldamises.

Sealsamas, lk. 94.

Algul kontsentreerisid mitmed seltsimehed mõnedes asutustes kogu oma tähelepanu mineviku vigade otsimisele. Kui heita kõrvale kogu võltshiilguse, kõik kõlavad fraasid ja vastuolulised manamised, siis seisis nende «teooriate» olemus tööliste ja talupoegade võimu osatähtsuse allakiskumises ja demokraatliku tsentralismi kõrvaldamises. Mõned seltsimehed nõudsid riigi- ja valitsemisaparaadi liigset detsentralisatsiooni, masside stiihilisusele orienteerumist majanduses, mida tuleb valitseda turuhoobade ja mõnede planeerimise jäänuste abil. Emissioonipank peab võtma enda peale otsustavad funktsioonid majanduse juhtimisel, nimelt turuseaduste toime — pakkumise ja nõudmise alusel. Nende vaadete haripunktiks on riigi järkjärgulise väljasuremise nõudmine ja riigi asendamine omavalitsusega ühiskondliku ja majandusliku elu alal.

Põhilise teoreetilise kontseptsiooni on esitanud sm. Benari oma teoses, nimelt jaos «Teadlikkuse ja stiihilisuse vahekord sotsialistlikus plaanimajanduses». Ta astub välja selle vastu, et «paljudel saksa marksistidel on olemas täiesti põhjendamatu ja ebaõige kartus *igasuguse* (Benari kursiiv) stiihilisuse teooria ees, sealhulgas ka tõeliselt marksistlikus . . .» Nendest teoreetilistest seisukohtadest teeb Benari näiteks niisugused järeldused: «Majanduse plaaniline juhtimine tähendab tegelikult mitte stiihilisuse «mahasurumist», tema illusoorset eitamist, vaid vastupidi, stiihilisuse teadlikku juhtimist . . .» Kogu viimase (Benari. — *Toim.*) teooria räägib sellest, et ta on marksismi vastu vaenulik.

Sm. Behrens peab õigeks järgmist arvamust:

«Arvamus, et riik võib kõike teha ja et riik peab juhtima ning kontrollima iga asja, isegi kõige eraviisilisemat asja, pole sotsialistlik arvamus; see on «preisilik», s. o. junkurlik-monopolistlik arvamus. Sotsialistlikud, s. o. marksistlik-leninlikud on niisugused seisukohad, et riik sureb välja sedamööda, kuidas tugevnevad sotsialistlikud tootmissuhted ja nõrgeneb kapitalistide ähvardus. See tähendab aga, et töörahva hulkade omavalitsust riiklikus elus peab täiendama nende omavalitsus majanduse alal. Sotsialism nõuab töörahva omavalitsust majanduse alal, sest tootmisvahendite ühistamine nõuab täiendust juhtimise ühistamise kujul.»

Vaatamata sellele, et need seltsimehed tööliste ja talupoegade võimule «sümpaatiat avaldavad», ei saa olla mingit kahtlust, et selliste abinõude tagajärjeks oleks *ainult tööliste ja talupoegade võimu reetmine ja selle võimu likvideerimine.*

Need seisukohad on täielikult vastuolus marksismi-leninismi õpetusega riigi ja demokraatliku tsentralismi osatähtsusest, samuti partei teise konverentsi otsusega, milles öeldakse:

«Peamiseks tööriistaks sotsialismi aluste loomisel on riik. Sellepärast on vaja pidevalt kindlustada riigi rahvademokraatlikke aluseid . . .»

Millest on siis mõnede seltsimeeste revisionistlikud vaated tingitud?

1. Sotsialismi ehitamisest irdumisest, nende seltsimeeste endassesulgumisest ja

2. imperialismi ebaõigest hindamisest. Lisaks sellele on mõned nendest seltsimeestest omandanud teatavad raamatulikud teadmised, kuid ei ole sidunud marksistlik-leninlikku riigiteooriat elava tööga rahvademokraatliku võimu ülesehitamisel ja võitlusega Lääne-Saksa kapitalistliku riigi vastu . . .

Mõned meie partei liikmed-majandusteadlased peavad ka aru saama, et sotsialistliku leeri ja imperialistliku leeri kooseksisteerimise püüe on karm poliitiline võitlus, mida kroonib edu ainult siis, kui seda peavad poliitiliselt, majanduslikult ja sõjaliselt võimsad riigid ja tugevad ning autoriteetsed marksistlik-leninlikud töölisparteid, kes on seotud rahvahulkadega. Sotsialistliku riigi väljasuremise eksperimentide tegemine teoorias ja praktikas tähendab külma sõja õhutamise poliitika ja kontrrevolutsiooniliste vandenõude organiseerimise mahitamist.

В. Ульбрихт, Основные вопросы политики СЕПГ. Доклад на 30 пленуме Центрального Комитета Социалистической единой партии Германии, 1957 г., М., 1960, lk. 43—46.

On vaja suurendada valitsuse osa plaani majanduspoliitiliste direktiivide koostamisel, nii et ta vahetult juhiks seda tööd, ühendaks ja koordineeriks haruplaanide väljatöötamist ja tagaks plaanis rahvamajanduse arendamise peamiste nõudmiste rahuldamise . . .

Kogu kapitaalehituse peab määrama ühtne riiklik plaan. Kaotatakse kehtiv kapitaalehituse jaotamine tsentraliseeritud ja detsentraliseeritud kapitaalehituseks.

Tsentraalse juhtimise kindlustamiseks hindade määramise küsimuses . . . luua riiklik hindade komitee . . .

Rahvakontrolli organid, mille loomist soovitas Tšehhoslovakkia Kommunistliku Partei Keskkomitee kongressieelne dokument, peavad moodustama ühtse, keskusest juhitava kompleksse süsteemi, mis hõlmab kõiki, alates ettevõtetest ja asustatud punktidest ning lõpetades keskusega, ja mis ehitatakse üles demokraatliku tsentralismi põhimõtetel. Nad valitakse rahva poolt ja annavad temale aru.

А. Новотный, Доклад на XII съезде Коммунистической партии Чехословакии. 1962 г. «Правда», 5 декабря 1962 г.

X. RAHVAMAJANDUSE PLAANIPÄRANE ARENEMINE

Pidev, teadlikult säilitatav proportsionaalsus tähendaks tõepoolest plaanipärasust . . .

V. I. Lenin, Ebakriitiline kriitika (1900). Teosed, 3. kd., lk. 521.

Rahvamajanduse arendamisel on tarvis rangelt kinni pidada *proportsionaalsusest*, õigel ajal ära hoida majanduslike disproportsioonide tekkimine, luues küllaldased majanduslikud reservid, mis on majanduse arenemise stabiilselt kiire tempo, ettevõtete häireteta töö ning rahva heaolu lakkamatu tõusu tingimus.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 81.

Kommunismi materiaalse tehnilise baasi loomine nõuab majanduse juhtimise ja planeerimise pidevat täiustamist. Kõigis planeerimise ja majanduse juhtimise lülides tuleb peatähelepanu koondada materiaalsete, tööjõu- ja finantsressursside ning loodusrikkuste kõige ratsionaalsemale ja efektiivsemale kasutamisele ning ülearuste kulutuste ja kadude likvideerimisele. Saavutada ühiskonna huvides kõige suuremaid tulemusi kõige väiksemate kulutustega — selline on majandusliku ülesehitustöö vankumatu seadus.

Sealsamas, lk. 79—80.

1. RAHVAMAJANDUSE PLAANIPÄRASE, PROPORTSIONAALSE ARENEMISE SEADUS

Ühiskond peab samuti otstarbekohaselt jaotama oma aega, et saavutada tema kogutarvidustele vastav tootmine, just nagu üksikisik peab õigesti jaotama oma aega, et omandada teadmisi õiges proportsioonis või et täita mitmesuguseid tema tegevusele esita-

tavaid nõudeid. Sellepärast jääb aja kokkuhoid, nagu ka tööaja plaanipärane jaotamine eri tootmisharude järgi, esimeseks majandusseaduseks kollektiivse tootmise alusel. See saab isegi hoopis kõrgemal määral seaduseks.

Архив К. Маркса и Ф. Энгельса, т. IV, lk. 119.

Iga laps teab, et iga rahvas jääks nälga, kui ta töö seisma jätaks kas või mõneks nädalakski, aastast rääkimata. Täpselt niisamuti on kõigile teada, et erinevaile vajaduste massidele vastavate produktimasside tootmiseks on vaja erinevaid ning kvantitatiivselt määratud ühiskondliku kogutöö masse. On endastmõistetav, et ühiskondliku tootmise *teatav kindel vorm* ei saa kuidagi kaotada seda ühiskondliku töö teatavates kindlates proportsioonides *jaotamise vajadust*; muutuda võib ainult *selle avaldumise vorm.*

K. Marxi kiri *Kugelmannile*, 11. juulil 1868. *K. Marx* ja *F. Engels*, Valitud teosed kahes köites, II kd., Tallinn, 1960, lk. 384.

Kui öeldakse, et pole olemas üldist ületootmist, vaid on ainult disproportsioon eri tootmisharude vahel, siis ei tähenda see midagi muud kui seda, et kapitalistlikus tootmises tuleneb üksikute tootmisharude proportsionaalsus pideva protsessina nende disproportsionaalsusest, sest tootmise kui terviku seotus sunnib end siin tootmise agentidele peale kui pime seadus, mitte aga kui seadus, mis on nende kollektiivsele mõistusele arusaadav, seega ka sellele mõistusele alluv, ning seab sellepärast tootmisprotsessi nende ühise kontrolli alla.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 238.

Darwin ei teadnud, kui terava satiiri ta kirjutas inimeste kohta, eriti aga oma kaasmaalaste kohta, kui ta tõestas, et vaba konkurents, võitlus olemasolu eest, mida majandusteadlased ülistavad kui suurimat ajaloolist saavutust, on *loomariigi* normaalne seisund. Alles ühiskondliku tootmise teadlik organiseerimine, mille puhul tootmine ja jaotus toimuvad plaanipäraselt, võib inimesed ka ühiskondlikus mõttes muust loomariigist kõrgemale tõsta, nii nagu tootmine üldse tõstis nad kõrgemale spetsiifiliselt bioloogilises mõttes. Ajalooline arenemine teeb sellise organiseerimise iga päevaga järjest vajalikumaks, ühtlasi aga iga päevaga järjest võimalikumaks. Sellise organiseerimisega algab uus ajaloo epohh, kus inimesed ise ja ühtlasi kõik nende tegevusharud, sealhulgas ka loodusteadus, saavutavad nii suure õitsengu, et see kõik senise täiesti varju jätab.

F. Engels, Sissejuhatus «Looduse dialektikale» (1875—1876), *K. Marx* ja *F. Engels*, Valitud teosed kahes köites, II kd., Tallinn, 1960, lk. 58—59.

Nõukogude Liidu sotsialistlik majandus tugineb plaanipärase, proportsionaalse arenemise seadusele. Meil on oma tegevuses nii tänapäeval kui ka tulevikus selge perspektiiv — plaanidele rajatud pidev tõus kõigis rahvamajandusharudes. Meil ei ole ega saagi olla kriise või tootmistegevuse langusi, mis on vältimatud kapitalismi tingimustes. Kui me töötame välja aluseid oma majanduse arendamiseks teatud perioodil, siis me määrame kindlaks, missugust toodangut, missugust toorainet ja kui suurel hulgal on kõige otstarbekam valmistada või hankida ühes või teises majanduspiirkonnas.

Kapitalistlik majandus tugineb hoopis teistsugustele põhimõtetele; seda iseloomustavad tootmise anarhia nähtused, seda reguleerivad teised seadused. Majanduses valitseb seal kord tõus, kord langus ja kriis. Kõik see on karakteerne antagonistlike vastuolude käes vaevlevale ühiskonnale. See põhjustabki ebaühtlust ja hüppelisust kapitalistliku majanduse arenemises.

Sotsialistliku plaanimajanduse eelised võimaldavad täielikumalt ja mõistlikumalt kasutada uusimaid teaduslikke avastusi ja leiutusi, plaanipäraselt arendada kõiki majandusharusid, tõusta üha kõrgemale — kuni elanikkonna kasvavate vajaduste täieliku rahuldamiseni. Need sotsialismi eelised annavad meie maale ka võimaluse igati laiendada majandussidemeid teiste maadega.

N. S. Hruštšov, Kõne ülevenemaalisel õpetajate kongressil 9. juulil 1960, «Rahva Hääl», 10. juulil 1960.

Tootmise ja tarbimise vahekorra alal on vaja silmas pidada, et ei tohi lähtuda sellest, et nii üks kui ka teine oleks *ühel ja samal ajal* maksimaalselt suur . . . , sest see on lahendamatu ülesanne, samuti ei tohi lähtuda ühepoolsetest *akumulatsiooni huvidest* antud ajavahemikul . . . ega lähtuda ka ühepoolsetest *tarbimise huvidest.* Arvesse võttes niihästi nende momentide suhtelist vastuolulisust kui ka nende vastastikust mõju ja seost, . . . on vaja lähtuda nende kummagi momendi optimaalsest ühendamisest.

Sedasama tuleb ütelda ka linna ja maa, sotsialistliku tööstuse ja talumajanduse kohta. On väär lähtuda nõudmisest, et ressursid tuleb talumajanduse sfäärist maksimaalselt pumbata tööstuse sfääri, sest see nõudmine tähendab mitte ainult talurahvast poliitiliselt lahkulöömist, vaid ka tööstuse enda toorainebaasi õõnestamist, ekspordi kahjustamist ja kogu rahvamajanduse süsteemi tasakaalu rikkumist. Teiselt poolt oleks väär loobuda külas leiduvate ressursside kaasatõmbamisest tööstuse ehitamisele; käesoleval ajal tähendaks see arenemise tempo aeglustamist ja tasakaalu rikkumist, mis tekitaks kahju meie maa industrialiseerimisele.

Arenemise *tempo* küsimuses on samuti vaja silmas pidada, et ülesanne on äärmiselt komplitseeritud. Siin ei tule lähtuda *kõige lühema* aasta või mõne aasta maksimaalsest akumulatsioonitem-

post, vaid rahvamajanduse elementide sellisest vahekorrast, mis *pikemaks ajaks* kindlustaks kõige kiirema arenemistempo...

Raske- ja kergetööstuse arendamise vahekorra alal on samuti vaja lähtuda mõlema momendi optimaalsest ühendamisest. Olles seisukohal, et raskuspunkti üleviimine tootmisvahendite tootmisesse on õige, on vaja sealjuures silmas pidada, et suurtesse ehitustesse ei tohi mahutada ülemäära suurt osa riiklikku kapitali, sest sinna mahutatud kapital realiseerub turul alles mitme aasta pärast; teiselt poolt on vaja silmas pidada, et kiirem käive kergetööstuses (esimese järgu tarbeesemete tootmine) võimaldab kasutada tema kapitale ka rasketööstuse ehitamiseks, kui arendada kergetööstust.

Ainult kõigi ülaltähendatud faktide arvessevõtmine ja nende plaaniline koordineerimine võimaldavad edasi viia majandust enam-vähem kriisideta arenemise teed.

> ÜK(b)P viieteistkümnes kongress. Resolutsioon «Rahvamajanduse viie aasta plaani koostamise direktiividest», 1927. a. NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, II osa, Tallinn 1956, lk. 442—443.

Loov marksism-leninism ei salli mõtte kivinemist, selliste vormelite ees lömitamist, mis ei vasta reaalsele asjade seisule ja objektiivsele olukorrale. Miski ei ole revolutsioonilise õpetuse olemuse ja loova vaimuga rohkem vastuolus kui katse klammerduda selliste seisukohtade külge, mille paikapidamatust elu on tõestanud. Meie majandusteaduslikus ja mitte üksi majandusteaduslikus kirjanduses oli näiteks kaua aega käibel tees, nagu peaks sotsialismi ajal elanikkonna ostujõuline nõudmine alati ette jõudma tootmisest, nagu seisaks selles isegi sotsialismi eriline eelis kapitalismiga võrreldes, nagu oleks see üks meie arenemise tõukejõududest. See ilmselt ekslik väide, mis on vastuolus marksismi-leninismi õpetusega tootmise ja tarbimise vahekorrast, tekkis seoses sellega, et ebakriitiliselt dogmaatiliselt käsitati J. V. Stalini ekslikku teesi, mille järgi NSV Liidus «rahvahulkade tarbimise (ostujõu) kasv ületab kogu aeg tootmise kasvu».

Niisuguse seisukoha pooldajaid ei häirinud asjaolu, et nad sisuliselt õigustasid puudust esimese järgu tarbeainete järele, konserveerisid kaardisüsteemi ja sellega seotud psühholoogiat.

Sotsialistlik majandus on plaanimajandus. Me võime ja peamegi väljalastava toodangu mahu ja iseloomu planeerimisel igakülgselt arvestama elanikkonna nõudmist. V. I. Lenin õpetas, et sotsialism tähendab «ühiskondliku tootmisprotsessi plaanikindlat organiseerimist kõigi ühiskonna liikmete heaolu ja igakülgse arenemise kindlustamiseks». Korduvalt rõhutas ta vajadust tagada niisugune tootmise arendamise tempo, mis võimaldaks luua rahvale vajalike produktide külluse. Sellest Lenini õpetusest me peame

juhinduma. Meie partei võitleb rahva aineliste ja vaimsete vajaduste täieliku rahuldamise eest.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 112—113.

... Meie maa majanduses tekivad ajutised, osalised disproportsioonid, mis teatud määral pidurdavad rea majandusharude arengut. Ülesanne seisab selles, et ära hoida niisuguste disproportsioonide tekkimine, garanteerida täiel määral rahvamajanduse plaanipärane areng. Meie plaani- ja majandusorganeil tuleb tõsiselt uurida juhtivate rahvamajandusharude kasvuperspektiive ja need kindlaks määrata mitme viisaastaku peale ette.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XX kongressile, Tallinn, 1956, lk. 100.

Plaani kontrollarvude väljatöötamisel me pöörasime erilist tähelepanu rahvamajanduse võimalikult proportsionaalse arenemise tagamisele. Meie kogemused näitavad, missugune suur tähtsus sellel küsimusel on. Majanduslike disproportsioonide negatiivsed tagajärjed avalduvad mitte üksi meie maa üldise arengu aeglustumises ja majandusliku efekti vähenemises, vaid nad pidurdavad lõppkokkuvõttes ka sotsialistlike ühiskondlike ümberkujunduste progressi. Niisugused põhilised disproportsioonid nagu natsionaalse tulu liigne koormamine akumulatsiooniga, liiga suur vahe tööstuse kasvu ja põllumajanduse kasvu tempo vahel, ekspordi mahajäämine meie maa impordivajadustest, transpordi puudulik arenemine veoste vajaliku mahuga võrreldes, või siis disproportsioonid eri tööstusharude arenemises, nagu näiteks energeetika või ehitusmaterjalide tööstuse mahajäämine, millest tuli meil käesoleval viisaastakul jagu saada, — kõik see avaldas minevikus meie rahvamajandusele ühel või teisel määral negatiivset mõju. Sellepärast me peame nendele küsimustele pöörama ka edaspidi palju tähelepanu, täiustades pikemaajalist planeerimist ja arendades alustatud perspektiivset planeerimist, mille üheks peamiseks ülesandeks on vältida disproportsioone, mis võivad ähvardada meid tulevikus.

В. Гомулка, Отчетный доклад Центрального Комитета Польской объединенной рабочей партии III съезду ПОРП, 1959 г. *В. Гомулка,* Под руководством марксистско-ленинской партии к победе социализма, М., 1960, стр. 101—102.

2. RAHVAMAJANDUSE PLANEERIMINE

RAHVAMAJANDUSE PLANEERIMISE VAJALIKKUS JA OLEMUS

Niipea kui ühiskond asub valdama tootmisvahendeid ja kasutab neid tootmiseks vahetult ühiskonnastatud kujul, muutub ka iga üksikisiku töö, nii erinev kui selle spetsiifiliselt kasulik iseloom ka oleks, algusest peale otseselt ühiskondlikuks tööks. Sellises olukorras ei tarvitse teatavas saaduses peituvat ühiskondliku töö hulka hakata kaudsel teel kindlaks määrama; igapäevased kogemused näitavad otseselt, kui palju säärast tööd on keskmiselt tarvis ... Ühiskond peaks igatahes ka teadma, kui palju tööd kulub iga tarbimiseseme valmistamiseks. Ta peab tootmisplaani kohandama tootmisvahenditega, millede hulka kuuluvad eriti ka tööjõud. Mitmesuguste tarbimisesemete kasuefektid määravad lõplikult selle plaani, kusjuures neid tarbimisesemeid on võrreldud üksteisega ja nende valmistamiseks vajalike tööhulkadega.

F. Engels, Anti-Dühring (1878), Tallinn, 1954, lk. 273—274.

Kui proletariaat võidab, teeb ta nii: ta paneb majandusteadlased, insenerid, agronoomid jne. töölisorganisatsioonide *kontrolli all* «plaani» välja töötama, seda kontrollima, otsima vahendeid töö kokkuhoidmiseks tsentraliseerimise teel, otsima kõige lihtsama, odavama, kohasema ja universaalsema kontrolli vahendeid ja viise ...

Meie pooldame tsentralismi ja «plaani», kuid *proletaarse* riigi tsentralismi ja plaani, mille järgi tootmise ja jaotamise reguleerimine toimub vaeste, töörahva ja ekspluateeritavate huvides, ekspluateerijate *vastu*. «Üldriikliku» all oleme me nõus mõistma ainult seda, mis murrab kapitalistide vastupanu, mis annab kogu võimutäiuse rahva enamuse kätte, s. o. proletaarlaste ja poolproletaarlaste, tööliste ja kehvtalupoegade kätte.

V. I. Lenin, Kas bolševikud suudavad riigivõimu enda käes hoida? (1917). Teosed, 26. kd., lk. 94.

Nõukogude Venemaal, kus tööstuse ja transpordi peamised vahendid kuuluvad ühele omanikule — riigile, peab riigi aktiivne vahelesegamine majandusellu võtma paratamatult plaanilise iseloomu, ja selle domineeriva osa tõttu, mida etendab riik kui omanik ja peremees, omandab plaanimajanduse põhimõte seega juba algusest peale erakordse tähtsuse.

Kõik eelmised kogemused on aga näidanud, et sotsialistliku majanduse plaani ei saa kindlaks määrata aprioorselt, teoreetiliselt või bürokraatlikult. Tõeline sotsialistlik majandusplaan, mis hõlmab kõiki tööstusharusid nende suhtes üksteisega ja kogu tööstuse kui terviku vastastikuses suhtes põllumajandusega, on võima-

lik üksnes kui kokkuvõte neist pikaajalistest ettevalmistavatest majanduslikest kogemustest, mis on saadud natsionaliseerimise, mitmesuguste majandusharude töö praktiliseks kooskõlastamiseks tehtud lakkamatute pingutuste ja saavutatud tulemuste õige arvestamise alusel.

VK(b)P kaheteistkümnes kongress. Resolutsioon «Tööstusest» (1923). NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, Tallinn, 1956, lk. 687.

Sotsialism ei ole mõeldav ilma kõige uuema teaduse viimase sõna järgi ehitatud ... tehnikata, ilma plaanikindla riikliku organisatsioonita, mis allutab kümned miljonid inimesed saaduste tootmisel ja jaotamisel kõige rangemale kinnipidamisele ühtsest normist.

V. I. Lenin, Toitlusmaksust (1921). Teosed. 32. kd., lk. 312.

Rahvamajanduse arenemise stiihilistele tendentsidele tuli vastu seada proletaarse riigi *ühtne* tahe ja *ühtne* tegevusprogramm. Selle tahte väljenduseks pidi olema *plaan* ...

On möödunud kümme aastat, ja sotsialistliku planeerimise leninlikud ideed on tunginud sügavale proletaarlaste ja kolhoosnikute massidesse: plaan on saanud meie maa sotsialistliku ümberkorraldamise võitluslipuks ja hoovaks.

В. В. Куйбышев, Десять лет Госплана. 1931 г.
В. В. Куйбышев, Статьи и речи, т. V, М., 1937, lk. 67—68.

Nagu kõigi teiste sotsialistlike maade, nii ka Tšehhoslovakkia eeskuju ja kogemused näitavad, et uus ühiskonnakord, mis on vaba kapitalismi pahedest, tagab mitte üksi majanduse kiire tempo, vaid ka tema igakülgse ja harmoonilise arenemise, kusjuures majandus teenib täielikult rahva hüvangu eesmärki. Kogu sotsialistliku majanduse praktika õpetab, et kõige suuremat majanduslikku efekti saavutatakse siis, kui rangelt peetakse kinni rahvamajanduse juhtimise plaanilisusest, majanduse arendamise plaanipärasusest ja proportsionaalsusest.

Kuidas võib ette kujutada sotsialistliku riigi majanduse edukat arendamist riikliku planeerimiseta, jõudude ja ressursside õige arvestuse ja jaotuseta? Kõige väiksemgi taganemine plaanilisuse põhimõttest, hoolimatu suhtumine majandusseaduste nõuetesse toob paratamatult kaasa riigi normaalse majandusliku elu rikkumise, disproportsioonide ja tõsiste raskuste tekkimise.

Н. С. Хрущев, Речь на торжественном открытии в Москве выставки «Чехословакия 1960 года».
«Правда», 4 мая 1960 г.

Kommunism tagab ühiskondliku tootmise pideva arenemise ja tööviljakuse tõusu teaduse ja tehnika kiire progressi alusel, relvastab inimese kõige täiuslikuma ja võimsama tehnikaga, suurendab tohutult inimeste võimu looduse üle, võimaldab järjest rohkem ja täielikumalt valitseda looduse stiihilisi jõude. Saavutatakse kogu ühiskondliku majanduse plaanipärase organiseerimise kõrgeim aste, tagatakse materiaalsete rikkuste ja tööjõuressursside kõige efektiivsem ja ratsionaalsem kasutamine ühiskonnaliikmete kasvavate vajaduste rahuldamiseks.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 59.

PLANEERIMISE NORMATIIVNE BAAS JA PRINTSIIBID

Plaanipärane juhtimine ülalt kuni alla peab olema suunatud kiirele uue tehnika arendamisele ja rakendamisele. Kõigis rahvamajanduse lõikudes on tarvis täiustada tootmisvahendite kasutamise teaduslikult põhjendatud progressiivseid norme ja neist rangelt kinni pidada.

Sealsamas, lk. 80.

... On vaja, et meil oleksid olemas progressiivsed plaaninormatiivid iga liiki tööriistade, tooraine ja materjalide kasutamise alal, samuti tehnoloogiliste meetodite ja tööde tähtaegade kohta. Nende normatiivide rakendamine ja nendest range kinnipidamine peab saama igale majandusjuhile seaduseks.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 56.

Kogu planeerimise ning kesk- ja kohalike organisatsioonide, ettevõtete ja kolhooside töö hindamise süsteem peab olema niisugune, et nad oleksid huvitatud kõrgematest plaaniülesannetest ja eesrindlaste tootmiskogemuste maksimaalsest levitamisest. Eriti tuleb ergutada initsiatiivi ja edusamme uute võimaluste otsimisel ja kasutamisel kvantitatiivsete ja kvalitatiivsete tootmisnäitajate parandamiseks.

On tarvis pidevalt parandada tehnilist normeerimist ning töötasu- ja premeerimissüsteeme, kontrollida rublaga töö hulka ja kvaliteeti, ära hoida võrdsustamist, laiemalt kasutada materiaalse stimuleerimise kollektiivseid vorme, mis suurendavad iga töötaja huvi kogu ettevõtte kõrgetasemelise töö vastu.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Programm, Tallinn, 1961, lk. 82—83.

Me peame välja töötama mingisugused kriteeriumid tootmisvalitsuste, partei- ja nõukogude organisatsioonide, kolhooside ja sovhooside töö hindamiseks. Mulle tundub, et tööd tuleb hinnata tööviljakuse taseme, põllumajandussaaduste toodangu kasvu põhjal. Ma mõtlen saagikuse ja loomakasvatuse produktiivsuse kasvu, saaduste tootmist ja loomade, eriti lehmade arvu maa 100 hektari kohta, kontraheerimislepingus ettenähtud kohustuste täitmist.

Töö hindamisel peab kindlaks tingimuseks olema töökulu vähenemine saaduste tootmisel. Oleks kasulik koostada erinevate piirkondade jaoks töökulu normid toodangu tsentneri kohta, võttes aluseks eesrindlikes majandites saavutatud taseme.

N. S. Hruštšov, Kommunistliku ülesehitustöö käesolev etapp ja partei ülesanded põllumajanduse juhtimise parandamisel. Ettekanne NLKP Keskkomitee pleenumil 5. märtsil 1962.
Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee 1962. aasta märtsipleenumi materjale, Tallinn, 1962, lk. 83.

Jätkata rahvamajanduse juhtimise, tema planeerimise ja finantseerimise meetodite täiustamist. Kohustada keskorganeid kindlaks määrama pikaajalised normatiivid üksikettevõtete vajaduste ja ülesannete põhjaliku analüüsi igakülgse hindamise alusel. Efektiivsemalt diferentseerida normatiivide jaotamist eri tootmisharude järgi, vastavalt tootmise ühiskondlikule tähtsusele ja mitmesugustele objektiivsetele tingimustele, et paremini ära kasutada materiaalset huvi ja kiirendada tehnilist progressi rahvamajanduses.

Постановление Общегосударственной конференции Коммунистической партии Чехословакии о третьем пятилетке плане развития народного хозяйства республики на 1961—1965 гг., 1960 г.
Общегосударственная конференция Коммунистической партии Чехословакии, М., 1961, lk. 135.

Kommunistlik ülesehitustöö eeldab *demokraatlike juhtimispõhimõtete* igakülgset arendamist, kusjuures ühtlasi tugevneb ja täiustub *rahvamajanduse tsentraliseeritud riiklik juhtimine.* Ühtse rahvamajandusplaani raamides laienevad ka edaspidi kohalike organite ja ettevõtete majanduslik iseseisvus ja õigused, planeerimises peavad järjest suuremat osa etendama plaanid ja ettepanekud, mis tulevad altpoolt, alates ettevõtetest.

Tsentraliseeritud plaanipärane juhtimine tuleb peamiselt keskendada: rahvamajandusplaanide tähtsamate näitajate väljatöötamisele ja nende täitmise tagamisele, kusjuures igati arvestatakse altpoolt tulevaid ettepanekuid; kohapeal koostatud plaanide koordineerimisele ja kooskõlastamisele; teaduse ja tehnika saavutuste ning eesrindlaste kogemuste levitamisele; ühtse riikliku poliitika

teostamisele tehnilise progressi, kapitaalmahutuste, tootmise paigutuse, töötasu, hindade, rahanduse ja ühtse arvestus- ning statistikasüsteemi elluviimise alal.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 80—81.

Demokraatlik tsentralism rahvamajanduse juhtimises tuleneb sotsialistliku suurtootmise loomusest, sotsialistliku majanduse kui plaanimajanduse iseloomust, nõukogude korra olemusest, kusjuures see kord on äratanud miljonid töötajad teadlikule ajaloolisele loomingule, riikliku ja majandusliku ülesehitustöö juhtimisele. Demokraatlik tsentralism nõuab planeerimise igakülgset parandamist, plaanilise aluse tugevdamist kogu majanduslikus tegevuses. Ühtlasi tähendab demokraatlik tsentralism kohalike kogemuste ja kohalike tingimuste väga tähelepanelikku ja igakülgset arvessevõtmist, kohalike partei-, nõukogude, majandus-, ametiühingu- ja komsomoliorganisatsioonide, miljonite tööliste, kolhoosnikute ja intelligentsi loova initsiatiivi aktiivset toetamist ja ergutamist.

NLKP Keskkomitee pleenumi otsus «NSV Liidu rahvamajanduse juhtimise parandamise küsimused».
NLKP Keskkomitee 1956. a. detsembripleenumi otsused, Tallinn, 1957, lk. 11—12.

Erilist tähelepanu tuleb pöörata korrapärase kontrolli sisseseadmisele partei ja valitsuse otsuste täitmise üle. Oleks ebaõige arvata, et kontrollida on vaja üksnes hooletuid töötajaid. Kontroll on vajalik ka ausate inimeste töö üle, sest kontroll on eelkõige kord, ta distsiplineerib töötajaid, hoiab ära vead, suurendab töötajate vastutustunnet oma töö eest.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XX kongressile, Tallinn, 1956, lk. 100.

On vaja tõsta partei- ja majandusorganite vastutust partei ja valitsuse otsuste ning direktiivide täitmise eest, tõsta partei- ja riiklikku distsipliini kõigis aparaadi lülides. Plaanimajanduses ei tohi sallida mingit omavolitsemist, distsiplineerimatust.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 55—56.

Sotsialistliku plaanimajanduse tingimustes tuleb kindlustada majanduspoliitika ühtsus niisugustes küsimustes, nagu palk, põllumajandusliku tooraine ja põllumajandussaaduste hinnad, hulgi- ja jaehinnad, lähtudes vajadusest kinni pidada rahvatulu jaotamise õigetest proportsioonidest, samuti kinni pidada õigetest proportsioonidest elanikkonna rahaliste tulude ja kulude bilansis. Tingi-

mata tuleb kindlustada vajalike üldriiklike materiaalsete ja rahaliste reservide loomine.

N. S. Hruštšov, Tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise organiseerimise edasisest täiustamisest. Ettekanne NSV Liidu Ülemnõukogu seitsmendal istungjärgul. Tallinn, 1957. lk. 49.

Rahvamajanduse mastaapide kasv ning teaduse ja tehnika kiire arenemine nõuavad planeerimise, projekteerimise, arvestuse ja statistika teadusliku taseme tõstmist. Plaanide parem teaduslik-tehniline ja majanduslik põhjendamine tagab nende suurema stabiilsuse, mis eeldab ühtlasi plaanide õigeaegset korrigeerimist ja täpsustamist nende täitmise protsessis. Planeerimine peab olema pidev ning orgaaniliselt ühendama aasta- ja perspektiivplaane, kusjuures peab olema tagatud finantseerimine ning materiaalne ja tehniline varustamine.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 79.

Põhjalikult on vaja parandada planeerimise praktikat. Tuleb öelda, et plaaniorganid teevad veel tihti vigu ja eksivad tootmise mahu kindlaksmääramisel. Toodangu väljalaske plaane ei kooskõlastata alati materiaalse ja tehnilise varustamise ning kooperееritud hangete plaanidega, ehituste plaane aga — rahaliste assigneeringutega, materiaalsete fondidega ja seadmete hangetega. Igas majandis peavad olema kindlad reservid. Ei tohi planeerida, nagu öeldakse, kilogrammi pealt.

Praegu on meil kõik tingimused selleks, et luua ettevõtetes vajalikud materiaalsed käibevahendid. Varem oli seda raske teha, sest ühes majanduspiirkonnas peremehetsesid kümned ministeeriumid ja igaüks neist piiras end oma piiritulpadega. Nüüd on need tulbad ära koristatud. Majanduspiirkond on muutunud ühtseks majandiks, tema juhtijaks on rahvamajanduse nõukogu, tema peabki oma ettevõtted ja ehitused küllaldaselt kindlustama materjalidega nii tootmis- kui ka remondivajadusteks.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 55.

Seltsimehed, tuleb otsida kolhoosides ja sovhoosides väljatöötatud plaanide ja abinõude täitmise intensiivsema ühiskondliku kontrollimise tõhusaid vorme. Niisuguseks vormiks võiks kujuneda juhtijate regulaarne aruandmine töötajaile oma tegevusest. Andku brigadir aru brigaadi koosolekul ning kolhoosiesimees või sovhoosidirektor üldkoosolekul. Esitagu rajoonikomitee sekretär ja rajooni täitevkomitee esimees aruanne rajooni parteiaktiivil ja töötajate koosolekutel. Kui saab selgeks, et liha, piima ja muude põllumajan-

dussaaduste toodang ei kasva, siis tuleb teha niisuguse juhtija suhtes vastav järeldus: kas tuleb teda abistada või asendada teisega.

N. S. Hruštšov, Põllumajandussaaduste tootmise suurendamine on kommunistliku ülesehitustöö tähtsaim ülesanne. Kõne Ukraina NSV põllumajandustöötajate nõupidamisel Kiievis 22. detsembril 1961. «Rahva Hääl», 29. detsembril 1961.

Rajooni- ja oblastiorganisatsioonid peavad kontrollima, kuidas iga kolhoos ja sovhoos oma plaani täidab, ja mitte ainult kontrollima, vaid ka vastutama selle eest. Esineb juhtumeid, et kolhoosid ja sovhoosid ei täida plaane, rajooni ja oblasti juhtivatel töötajatel aga nagu pole sellega midagi tegemist. Mõni juhtiv töötaja ei mõtle sellest, kuidas saaduste tootmise plaani täita, vaid rohkem sellest, missugusel ajal on parem sõita puhkusele. Tõeline kommunist, tõeline kommunismiehitaja, kes tõepoolest võitleb meie ühise ürituse eest, ei lahku kunagi oma töö juurest, kuni ta ei ole täitnud neid ülesandeid, mis partei temale andis.

N. S. Hruštšov, Maa õige kasutamine on teravilja, liha, piima ja teiste põllumajandussaaduste tootmise kiire suurendamise tähtsaim tingimus. Kõne Vene NFSV mittemustmullatsooni oblastite ja autonoomsete vabariikide põllumajandustöötajate nõupidamisel Moskvas 14. detsembril 1961. «Rahva Hääl», 21. detsembril 1961.

Rangelt täita oma lepingulised kohustused riigi ees — see on vääramatu printsiip, mis tagab kolhooside ja kolhoosnikute osavõtu kogu rahvamajanduse arendamisest.

Riikliku kokkuostusüsteemi eesmärgiks peab olema suurendada varutavate põllumajandussaaduste hulka ja parandada nende kvaliteeti kolhoosimajanduse igakülgse tõusu alusel. Varumise planeerimine peab olema kooskõlas kolhooside tootmis- ja majandusplaanidega ning sealjuures rangelt arvestama põllumajandusliku tootmise, selle õige paigutuse ja spetsialiseerimise huve.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 76.

Kommunismi eduka ehitamise vajalikuks tingimuseks on range ja järjekindel kinnipidamine distsipliinist, pidev kontroll ning kolkapoliitika ja ametkondlikkuse elementide resoluutne väljajuurimine majanduselust.

Sealsamas, lk. 81.

Me loobusime vanast planeerimise korrast, mõistsime hukka kõlbmatu praktika, mille juures külvipinna plaan määrati ülaltpoolt. Seda me tegime õigesti. Ent nagu praegu näha, saavad mõned seltsimehed uuest planeerimise korrast aru liiga lihtsustatult, peavad loobumist külvipinna planeerimisest ülaltpoolt loobu-

miseks igasugusest vahelesegamisest kolhoosi- ja sovhoositootmistegevuse planeerimisse.

See ei ole õige. Me loobusime ebaõigest planeerimise praktikast, et mitte ülaltpoolt määrata kolhoosidele ja sovhoosidele konkreetset plaani üksikute kultuuride külvamise osas, sest keskuses ei ole võimalik arvestada iga tsooni iseärasusi. Kuid tootmise ja varumise planeerimine kolhoosides ja sovhoosides peab olema vääramatuks reegliks ja seaduseks. Seetõttu on loomulik, et kuna plaan koostatakse ja ülesanne antakse, siis peavad tootmisvalitsused selleks, et konkreetselt teada, kuidas kolhoosid ja sovhoosid kohustuste täitmist kindlustavad, kontrollima, välja selgitama puudusi ja neid kiiresti likvideerima.

Tootmisvalitsuste töö seotakse otseselt ja vahetult varumisega, meie maa varustamisega kõigi põllumajandussaadustega — nii toiduainetega kui ka tehniliseks otstarbeks kasutatavate saadustega. Kuid meie oludes ei ole see lihtsalt turulise iseloomuga varumine, mis ei ole seotud tootmisega. Meil sotsialistlikus majanduses tähendab varumine eelkõige tootmise organiseerimist. Seetõttu on siin ühendatud tegevuse kaks külge. Tootmisvalitsuse töös on kõige tähtsamal kohal põllumajandussaaduste varumise plaanide täitmine. Ent selleks, et saavutada vajalik varumise tase, tuleb teha pingsat organiseerimistööd ning tagada heade saakide saamine.

On vaja, et sügisel ja kevadel loodaks tingimused, mis tagavad vajaliku koguse saaduste tootmise. See aga on seemnekasvatuse, planeerimise, väärtuslikumate kultuuride kasvatamise kogemuste omandamise küsimus. Ei tohi vanadele positsioonidele tagasi veereda. Põllumajanduse juhtimise organid ei ole kasutamata jäetud võimaluste registreerijad. Nad peavad ette nägema, ettenägemine aga tähendab õiget planeerimist ja plaani täitmise organiseerimist.

Tootmisvalitsused peavad kasutama arvestust ja kontrolli, suunama oma jõupingutused sinna, kus täheldatakse nõrkust organiseerimises ja tootmises, tugevdama mahajäävaid töölõike. Ja see tugevdamine ei tohi enam käia direktiivide, kirjade ja käskude teel, vaid sel teel, et sovhoosidesse ja kolhoosidesse, otse brigaadidesse või sovhoosiosakondadesse saadetakse inspektorid, et nad kohapeal lahendaksid tootmisküsimusi.

Tootmisplaane rajoonide ulatuses tuleb koostada tingimata musterkolhooside ja -sovhooside eeskujul, selle või isegi mõne teise rajooni paremate majandite eeskujul, sest mitte kõigis rajoonides pole mustermajandid eesrindlikud. Sellepärast tuleb aluseks võtta oblasti parima majandi kogemused, kuid sealjuures tuleb silmas pidada, et ilmastikuolud ja mullad oleksid ligikaudu võrdsed teiste majanditega, kellele antud kogemusi soovitatakse. Mustermajand peab oma kogemustega näitama, kuidas saada konkreetsetes tingimustes maksimaalselt võimalikku saaduste hulka.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee 1962. aasta märtsipleenumi materjale, Tallinn, 1962, lk. 78—79.

Üheks plaanipärase arenemise printsiibi põhinõudmiseks on tootlike jõudude pideva arendamise ühendamine elanikkonna heaolu süstemaatilise tõstmisega. Tootlikke jõudusid ei tohi arendada rahva elutaseme arvel. Kuid ei tohi ka põlata vajadust arendada tootmist antud ajajärgu majanduse võimalusi ületava tarbimise kasvu arvel. Nii ühel kui ka teisel juhul toob see kaasa majanduslike raskuste suurenemise ja ühiskondlikud konfliktid.

Meie maa tootlike jõudude ja elanikkonna elutaseme proportsionaalne tõus oleneb eeskätt natsionaalse tulu õigest jaotamisest akumulatsiooniosaks ja tarbimisosaks. Majanduslike vajaduste analüüs näitab, et akumulatsiooni kasvu tempot on vaja lähemal ajal mõnevõrra kiirendada. Akumulatsiooniosa kasvab natsionaalses tulus 1961.—1965. aastal 44 protsendi võrra. Kuid akumulatsioon koormab natsionaalset tulu märksa väiksemal määral, kui see oli varem, kus selle tõttu tekkisid tõsised majanduslikud raskused ja turu tasakaalu häirivad nähtused. Tarbimiseks määratud vahendid on küllaldased, et tagada elanikkonna ainelise seisundi süstemaatiline paranemine, ehkki mõnevõrra aeglasemalt kui viimastel aastatel.

B. Gomulka, Отчетный доклад Центрального Комитета Польской объединенной рабочей партии III съезду ПОРП, 1959 г. *B. Gomulka*, Под руководством марксистско-ленинской партии к победе социализма, M., 1960, lk. 102.

MATEMAATIKA, STATISTIKA JA ARVUTUSMASINATE KASUTAMINE PLANEERIMISEL

... Sa tead tabeleid, kus on ära toodud hindade, diskontoprotsendi jm. liikumine aasta vältel jms., nende kõikumised üles ja alla. Olen korduvalt püüdnud kriiside analüüsimiseks välja arvutada neid up and downs (üles ja alla. *Toim.*) ... kui korrapäratuid kõveraid ja mõtlesin (mõtlen praegugi veel, et küllaldaselt kontrollitud materjaliga on see võimalik) matemaatiliselt tuletada sellest kriiside peamised seadused.

К. Маркс — Ф. Энгельс, 31 мая 1873 г. *К. Маркс* и *Ф. Энгельс*, Соч., т. XXIV, стр. 414.

Poeetide ja romaanikirjanike kõrval oli Marxil veel üks suurepärane vaimse puhkuse vahend — matemaatika, millesse oli ta eriti kiindunud... Kõrgemas matemaatikas leidis ta dialektilise liikumise selle kõige loogilisemas ja ühtaegu lihtsamas vormis. Ta oli ka arvamisel, et teadus saavutab täiuslikkuse ainult siis, kui tal läheb korda kasutada matemaatikat.

Поль Лафарг, Воспоминания о Марксе, M., 1958, стр. 9—10.

Nagu kõik teised teadused, nii on ka matemaatika välja kasvanud inimeste *praktilistest vajadustest:* maatükkide suuruse ja anu-

mate mahu mõõtmisest, ajaarvamisest ja mehhaanikast. Aga nagu kõigil teistel mõttealadel, lahutatakse tegelikust maailmast abstraheeritud seadused teatavas arenemisastmes tegelikust maailmast ja vastandatakse talle mingi iseseisvana otsekui väljastpoolt antud seadusena, millede järgi peab end seadma maailm. Nii on see toimunud ka ühiskonnas ja riigis, nii ja mitte teisiti *rakendatakse puhast* matemaatikat ka maailma suhtes, kuigi ta ise on võetud just sellest maailmast ning kujutab ainult üht osa selle maailma koostisvormidest — ja *üksnes seepärast* ongi ta üldse rakendatav.

F. Engels, Anti-Dühring (1878), Tallinn, 1954, lk. 35.

Statistika oli kapitalistlikus ühiskonnas üksnes «kroonumeeste» või kitsapiiriliste spetsialistide asjaks, — meie peame selle viima massidesse, seda populariseerima, et töötajad aja jooksul õpiksid ise mõistma ja nägema, kuidas ja kui palju on tarvis töötada, kuidas ja kui palju võib puhata, — et üksikute kommuunide majandusliku tegevuse *praktiliste tulemuste võrdlemine* saaks üldise huvi ja uurimise objektiks, et väljapaistvaid kommuune viibimata hüvitataks (tööpäeva lühendamisega teatavaks ajavahemikuks, palga tõstmisega, suurema hulga kultuuriliste või esteetiliste hüvede ja väärtuste andmisega jne.).

V. I. Lenin, Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded (1918). Teosed, 27. kd., lk. 233.

See (Statistika Keskvalitsus. — *Toim.*) ei tohi olla «akadeemiline» ja «sõltumatu» organ, mida ta vana kodanliku harjumuse tõttu on $^{9}/_{10}$ osas praegu, vaid sotsialistliku ülesehitustöö organ, niisugune organ, mis proovib järele, kontrollib ja arvestab seda, mida sotsialistlikul riigil on vaja teada nüüd, otsekohe, esmajoones.

V. I. Lenin, Korraldus asetäitjate töö kohta (1922). Teosed, 33. kd., lk. 305.

... Jälgida rangemalt seda, et aruanded ei saabuks korratult või. puudulikult vastavatesse asutustesse, ja kanda mustale tahvlile hooletuid, samal ajal *taotledes* täpset ja korralikku aruandlust.

... Süstematiseerida palju rangemalt, s. o. hoolikamalt, põhjalikumalt kõiki avaldatavaid statistilisi andmeid, taotledes alati andmeid võrdluseks, tuues alati andmeid möödunud aastate (kuude jne.) kohta, valides alati välja materjali analüüsimiseks, ebaõnnestumiste *põhjuste* seletamiseks, nende või teiste edu saavutanud või vähemalt teistest ettevõtetest ette jõudnud ettevõtete *esiletõstmiseks* jne....

... Palun arutada meie rahvamajanduse üldist seisukorda näitava index-numbri (näitarvu) väljatöötamise küsimust. Seda «näitajat» tuleb avaldada iga kuu.

V. I. Lenin, Kiri ajalehe «Ekonomitšeskaja Žizn» toimetusele (1923). Teosed, 33. kd., lk. 17—18.

Kommunismi ehitamine nõuab kõigi tootmisressursside õiget ja efektiivset kasutamist ning töö mõistlikku kokkuhoidu. Lenini targad sõnad: «sotsialism — see on arvestus» omandavad kommunismi ehitamise ajajärgul veelgi suurema tähtsuse...

Elu ise nõuab planeerimiselt ja majanduslikult juhtimiselt uusi, palju kõrgeklassilisemaid teaduslikke põhjendusi ja majanduslikke arvestusi. Plaanide koostamisele, majanduslike ürituste kinnitamisele peab eelnema majanduse ja tehnika arendamise probleemide teaduslik läbitöötamine. Majanduslikud ja tehnilised uurimised peavad aitama õigesti lahendada majanduslikke ülesandeid. Jutt on kõige otstarbekohasemate proportsioonide sisseseadmisest rahvamajanduses, loodusrikkuste, tootmisvõimsuste ja uue tehnika kõige efektiivsemast kasutamisest, natsionaalse tulu ja kapitaalmahutuste õigest jaotamisest, täiendavate allikate mobiliseerimisest majandusliku arengu tempo kiirendamiseks jne.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 55—56.

Kiireneb ülitäiuslike automaatjuhtimise süsteemide rakendamine. Ulatuslikult rakendatakse tööstuse, ehitustööstuse ja transpordi tootmisprotsessides, teaduslikus uurimistöös, plaani- ning projekteerimis- ja konstrueerimiskalkulatsioonides, arvestuse ja juhtimise sfääris küberneetikat, elektronarvutus- ja juhtimismasinaid.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 66.

Kaasaegsed tehnilised vahendid — ma mõtlen suure jõudlusega arvutusmasinaid — võimaldavad mehhaniseerida ka paljusid vaimse töö protsesse teaduslikus uurimistöös, projekteerimisel, rahvamajanduse planeerimisel, igasuguste arvestus- ja pangaoperatsioonide tegemisel, statistikas, informatsiooni andmisel ja isegi teksti tõlkimisel ühest keelest teise. On olemas ka kogemusi, mis näitavad, et arvutusmasinatel saab lahendada paljusid majanduslikke ülesandeid, mis on seotud planeerimisega. Need tööd näitavad, et matemaatiliste meetodite ja suure jõudlusega arvutusmasinate rakendamisel on suur rahvamajanduslik efektiivsus. On vaja laiendada nende meetodite praktilise kasutamise ulatust...

Majandusteaduses ja planeerimisel, mille aluseks on majandusteaduslikud uurimused, on vaja julgemini ja ulatuslikumalt üle minna kaasaegse elektronarvutustehnika ja matemaatiliste meetodite kasutamisele. Majandusteadlased ja matemaatikud peavad ühiselt välja töötama konkreetsed ettepanekud, kuidas rakendada matemaatilisi meetodeid ja kaasaegset arvutustehnikat — suure

jõudlusega masinaid majandusteaduslikus uurimistöös, planeerimisel ja tootmise juhtimisel.

А. Н. Косыгин, За тесную связь науки с жизнью. Речь на Всесоюзном совещании научных работников, 1961 г. «Правда», 15 июня 1961 г.

RAHVAMAJANDUSE PLANEERIMISE EDASINE TÄIUSTAMINE

Tõsine töö tuleb ära teha ka planeerimise metoodika parandamise alal. Käesoleval ajal kasutusel olevad paljud plaaninäitajad ei võimalda küllalt täielikult hinnata ettevõtete tööd, ei taga nende huvi kapitaalmahutuste ja põhifondide efektiivsema kasutamise, vajalikus sortimendis toodangu väljalaskmise, selle omahinna alandamise, tööviljakuse suurendamise ja toodangu kvaliteedi parandamise vastu. Plaani põhinäitaja — kogutoodang — ei kajasta täiel määral tegelikku olukorda majanduses ja viib välja sellele, et käitistel ei ole tulus välja lasta odavaid ja kõige keerulisemaid tooteid, täita plaani kogu nomenklatuuri ulatuses.

Ebanormaalne olukord on välja kujunenud tööstustoodangu hindade kehtestamisel. Hindade kujundamise probleemi õigesti lahendamata ja teaduslikult põhjendatud hindu kehtestamata ei saa likvideerida paljusid tootmise planeerimises esinevaid tõsiseid puudusi, ellu viia täielikku isemajandamist ja tagada tingimusi ettevõtete rentaabliks tööks.

Praegused tootmisplaanide täitmise näitajad ei iseloomusta küllalt õigesti ettevõtete tööd...

...Ainult kvantideedinäitajad ilma toodete sortimenti arvestamata ei anna käitiste tööst õiget ettekujutust. Sageli on nii, et tehas, kes on täitnud plaani tonnaaži osas väiksemat tööjõukulu nõudvate, kuid suurema kaaluga toodete valmistamise plaani ületamise arvel, saab preemiat, teine tehas aga, kes tegeleb suuremat jõukulu nõudvate, kuid väiksema kaaluga toodete väljalaskmisega ning kellel plaanist tonnaaži osas jääb natuke täitmata, kaotab preemia.

Ilmselt tuleb erinevate tööstusharude üksikutes tehastes läbi viia vastavaid eksperimente, et töötada välja sellised toodangu väljalaske arvestamise ja tootmistegevuse hindamise näitajad, mis iseloomustaksid kõige õigemini ettevõtete tööd.

Seoses sellega kerkib üles kasumi kui ettevõtte töö kvaliteedi näitaja küsimus. Mõned majandusteadlased ei võta arvesse, et sotsialistlikus majandussüsteemis on kasumil kaks külge. Kui võtta kogu meie sotsialistlik majandussüsteem tervikuna, siis ei ole kasumil kui majanduslikul kategoorial seda sotsiaalset mõtet, mis iseloomustab teda kapitalistliku ühiskonna tingimustes. Kapitalistlikus tootmises on kasum tootmise eesmärk, selle arenemise peamine stiimul. Sotsialistlikus majandussüsteemis on peaeesmärgiks

ühiskonna vajaduste rahuldamine. Meie tööstus annab toodangut mitte kasumi saamiseks, vaid sellepärast, et see on vajalik kogu ühiskonnale.

Kuid teine asi on üksikettevõte. Antud juhul on kasumi küsimusel suur tähtsus kui ettevõtte tegevuse efektiivsuse majanduslikul näitajal. Väga oluline on see, kuidas ettevõte töötab — kas kahjumiga või kasumiga, kas ta vähendab ühiskonna vahendeid või suurendab neid. Kasumit arvesse võtmata on võimatu kindlaks teha, millisel tasemel on ettevõtte majandamine ja millise panuse ta annab üldrahvalikku fondi.

Sotsialistliku majandussüsteemi iseloomustamisel ei tohi ära segada kogu rahvamajanduse ja üksikettevõtte kasumi mõistet.

N. S. Hruštšov, NSV Liidu majanduse arendamine ja rahvamajandusé parteiline juhtimine. Ettekanne NLKP Keskkomitee pleenumil 19. novembril 1962. Tallinn, 1963, lk. 50—51.

Rahvamajanduse mastaapide laienemine ning teaduse ja tehnika kiire progress nõuavad planeerimise teadusliku taseme tõstmist veel kõrgemale. Kuid Riikliku Plaanikomitee, Riikliku Majandusnõukogu ja muude plaaniorganite töö ei vasta mitmeski suhtes meie maa majanduse praeguse arenguetapi nõuetele. Vahel ei ole majandusplaanid rajatud põhjalikele majanduslikele kalkulatsioonidele ja uurimistele, üksikute tootmisharude ja majanduspiirkondade arengutempo määratakse väljakujunenud proportsioonide alusel, ei võeta arvesse vajadust arendada forsseeritult kõige perspektiivsemaid tööstusharusid, nagu näiteks keemia ja elektroonika.

Vastavalt NLKP programmi nõudmistele on tarvis parandada rahvamajanduse planeerimist ja viia lõpule plaaniorganite töö ümberkorraldamine.

NSV Liidu majanduse arendamisest ja rahvamajanduse parteilisest juhtimisest. NLKP Keskkomitee pleenumi otsus seltsimees N. S. Hruštšovi ettekande põhjal, vastu võetud 23. novembril 1962. Tallinn, 1963, lk. 93—94.

Meie maa rahvamajanduse arendamise perspektiivse planeerimise parandamise ja aastaplaanide realiseerimise juhtimise parandamise huvides on tarvis täpsemalt piiritleda funktsioonid keskssete plaaniorganite vahel.

Sel eesmärgil anda üle NSV Liidu Riikliku Plaanikomitee funktsioonid, kes praegu hoolitseb perspektiivplaanide realiseerimise eest aastate kaupa, uuele organile — NSV Liidu Rahvamajanduse Nõukogule (NSVL RMN), andes talle vajalikud ettekirjutusfunktsioonid. Reorganiseerida Riiklik Majandusnõukogu NSV Liidu Riiklikuks Plaanikomiteeks, kelle ülesandeks on perspektiivne planeerimine.

Sealsamas, lk. 97.

XI. ÜHISKONDLIK TÖÖ JA TÖÖVILJAKUS

Tööviljakus on lõpuks uue ühiskonnakorra võiduks kõige tähtsam, kõige peamine. Kapitalism lõi tööviljakuse, mis oli feodalismi ajal ennenägematu. Kapitalismi saab lõplikult võita ja ta võidetakse lõplikult sellega, et sotsialism loob uue, palju kõrgema tööviljakuse. See on väga raske ja väga pikaajaline üritus, kuid *seda on alustatud* ...

V. I. Lenin, Suur algatus (1919). Teosed, 29. kd., lk. 394.

Juhindudes V. I. Lenini tuntud teesist, et tööviljakus on uue ühiskonnakorra võiduks lõppkokkuvõttes kõige tähtsam, on partei taotlenud ja taotleb ka edaspidi tööviljakuse pidevat tõstmist tehnilise progressi baasil.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XX kongressile, Tallinn, 1956, lk. 54.

1. TÖÖ ORGANISEERIMINE SOTSIALISMI TINGIMUSTES

Iga ulatuslikum otseselt ühiskondlik või ühine töö vajab suuremal või vähemal määral juhtimist individuaalsete toimingute kooskõlastamiseks ja üldiste funktsioonide täitmiseks, mis tekivad selle tõttu, et kogu tootmisorganismi liikumine erineb ta iseseisvate organite liikumisest. Üksik viiuldaja juhatab end ise, orkester vajab dirigenti.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 289.

Saades kõigi tootmisvahendite isandaks selleks, et neid ühiskondlik-plaanipäraselt kasutada, hävitab ühiskond inimeste senise orjastamise nende eneste tootmisvahendite poolt. On selge, et ühiskond ei saa end vabastada, kui ta pole vabastanud iga üksikut inimest. Vana tootmisviis tuleb niisiis aluseni hävitada, eriti aga peab kaduma vana tööjaotus. Tema asemele peab astuma niisugune tootmise organisatsioon, kus ühelt poolt ükski ei saaks teise peale

veeretada oma tootliku töö osa, seda inimliku eksistentsi loomulikku tingimust, ja kus teiselt poolt tootlik töö, selle asemel et olla inimeste orjastamise vahend, muutuks nende vabastamise vahendiks, pakkudes igaühele võimalust igas suunas välja arendada ja rakendada kõiki oma niihästi füüsilisi kui ka vaimseid võimeid, ning kus tootlik töö muutuks järelikult raskest koormast naudinguks.

F. Engels, Anti-Dühring (1878), Tallinn, 1954, lk. 260.

... Organisatsiooniline töö, mis moodustab nõukogude peamise, kõige tähtsama ja põhilise ülesande ... annab meile paratamatult määratu palju kogemusi, määratu palju samme, määratu palju ümbertegemisi, määratu palju raskusi, eriti selles suhtes, kuidas paigutada iga inimene oma kohale ...

V. I. Lenin, Kõne rahvamajandusnõukogude I kongressil (1918). Teosed, 27. kd., lk. 376.

... Organisaatori-talente aga on talurahva ja töölisklassi hulgas palju, ja need talendid alles hakkavad tundma oma jõudu, ärkama, sirutama ennast elava, loova, suure töö poole, alles hakkavad asuma iseseisvalt sotsialistliku ühiskonna ülesehitamisele.

Üheks kõige tähtsamaks, kui mitte kõige tähtsamaks ülesandeks on praegu võimalikult laialt arendada seda tööliste ja üldse kõigi töötajate ning ekspluateeritavate iseseisvat pealehakkamist loovas *organisatsioonilises* töös. On vaja iga hinna eest purustada vana *absurdne*, metsik, alatu ja ilge eelarvamus, nagu võiksid riiki valitseda, nagu võiksid sotsialistliku ühiskonna ehitamist organisatsiooniliselt juhtida ainult nõndanimetatud «kõrgemad klassid», ainult rikkad või need, kes on läbi teinud rikaste klasside kooli ...

Töölised ei unusta hetkekski, et neile on vaja teadmiste jõudu. Erakordne tung hariduse poole, mida näitavad üles töölised, näitavad üles just nüüd, tõestab, et selles suhtes proletariaadi hulgas eksiarvamusi ei ole ega saagi olla. Kuid *organisaatorlik* töö on jõukohane nii *tavalisele* töölisele kui ka talupojale, kes on kirjaoskaja, tunneb inimesi, omab praktilisi kogemusi. «Lihtrahva» hulgas, kellest kodanlikud intelligendid räägivad kõrgilt ja halvakspanevalt, on niisuguseid inimesi *massiliselt*. Töölisklass ja talurahvas on niisuguste talentide suhtes alles puutumata ja väga rikkalik allikas.

V. I. Lenin, «Kuidas organiseerida võistlust?» (1918). Teosed, 26. kd., lk. 375—376.

... Meie revolutsioon ... *jääb maailma ajaloo ees* ... suureks ja võitmatuks, sest *esimest korda* ehitab uut elu mitte vähemus, mitte ainuüksi rikkad, mitte ainuüksi haritud, vaid tõeline mass,

töörahva määratu enamus *ise*, kes lahendab oma *kogemuste najal* sotsialistliku organiseerimistöö kõige raskemaid küsimusi.

V. I. Lenin, Kiri Ameerika töölistele (1918). Teosed, 28. kd., lk. 54.

Muidugi, töötaval rahval ei olnud valitsemiskogemusi, kuid see meid ei kohuta. Võitnud proletariaadi ees on avanenud maa, mis on nüüd saanud rahva ühisvaraks, ja proletariaat suudab organiseerida uue tootmise ja tarbimise sotsialismi printsiipidel. Varem lõi kogu inimmõistus, kogu tema geenius ainult selleks, et anda ühtedele kõik tehnika ja kultuuri hüved, teised aga jätta ilma kõige hädavajalikumast — haridusest ja arengust. Nüüd aga saavad kõik tehnikaimed, kõik kultuurisaavutused rahva ühisvaraks, ja nüüdsest peale ei muudeta inimmõistust, tema geeniust ialgi enam vägivalla vahendiks, ekspluateerimise vahendiks. Me teame seda, ja kas selle ülisuure ajaloolise ülesande nimel ei tasu töötada, ei tasu anda kogu jõudu? Ja töötav rahvas teostab selle hiiglasliku ajaloolise töö, sest temasse on kätketud revolutsiooni, taassünni ja uuenemise suur, alles uinuv jõud.

V. I. Lenin, Kolmas Ülevenemaaline Tööliste, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogude Kongress. Lõppsõna enne kongressi lõppu (1918). Teosed, 26. kd., lk. 442.

Ühiskondliku töö feodaalne organisatsioon püsis kepidistsipliini najal, kusjuures töörahvas, keda riisus ja mõnitas käputäis mõisnikke, elas äärmises pimeduses ja oli äärmiselt alla surutud. Ühiskondliku töö kapitalistlik organisatsioon püsis näljadistsipliini najal ja määratu suur töörahva mass, vaatamata kodanliku kultuuri ja kodanliku demokraatia kogu progressile, jäi ka kõige eesrindlikumais, tsiviliseeritumais ning demokraatlikumais vabariikides palgaorjade või rõhutud talupoegade pimedaks ja allasurutud massiks, keda riisus ja mõnitas käputäis kapitaliste. Ühiskondliku töö kommunistlik organisatsioon — esimeseks sammuks selle poole on sotsialism — püsib, ja mida rohkem edasi, seda enam püsib, endalt nii mõisnike kui ka kapitalistide ikke heitnud töötajate eneste vaba ja teadliku distsipliini najal.

See uus distsipliin ei kuku taevast ega tule ilmale vagadest soovidest, see kasvab välja kapitalistliku suurtootmise materiaalsetest tingimustest ja ainult neist. Ilma nendeta ei ole ta võimalik. Nende materiaalsete tingimuste kandjaks või elluviijaks on aga teatav ajalooline klass, kelle suurkapitalism on loonud, organiseerinud, liitnud, välja õpetanud, valgustanud, karastanud. See klass on proletariaat.

V. I. Lenin, Suur algatus (1919). Teosed, 29. kd., lk. 386—387.

Tööd tuleb organiseerida uut moodi, luua uued tööle kaasatõmbamise, töödistsipliinile allumise vormid. Seda ülesannet on isegi kapitalism lahendanud aastakümneid. Siin tehakse alalõpmata kõige jämedamaid vigu. Meie vastaste hulgas on palju selliseid, kes sellest küsimusest sugugi aru ei saa. Nad kuulutasid meid utopistideks, kui me ütlesime, et võimu võib võtta. Teisest küljest nõuavad nad meilt, et me mõne kuuga organiseeriksime töö nii, et see annaks mitme aasta töö tulemusi. See on absurdsus... Uute ühiskondliku distsipliini vormide loomiseks kulub aastakümneid. Isegi kapitalismil kulus palju aastakümneid selleks, et vana organisatsiooni teha ümber uueks. Kui meilt oodatakse ja kui töölistele ning talupoegadele sisendatakse, et me võime töö organisatsiooni lühikese ajaga ümber korraldada, siis on see teoreetiliselt täielik mõttetus...

Uus ülesanne seisab tööstuse ja eeskätt oma jõudude organiseerimises, meie aga oleme organiseerimise alal nõrgad, kõigist eesrindlikest rahvastest nõrgemad. Organiseerimisoskus kasvab välja masinalisest suurtööstusest. Ja mitte mingisugust teist materiaalset ajaloolist baasi ei ole.

V. I. Lenin, Kõne III ülevenemaalisel ametiühingute kongressil (1920). Teosed, 30. kd., lk. 468—469.

Nüüd... alates sotsialistliku revolutsiooni algusest, tuleb luua distsipliin täiesti uutel alustel, distsipliin, mis usaldab tööliste ja kehviktalupoegade organiseeritust, seltsimehelik distsipliin, igakülgse lugupidamise distsipliin, iseseisvuse ja võitlusinitsiatiivi distsipliin.

V. I. Lenin, V ülevenemaaline nõukogude kongress (1918). Teosed, 27. kd., lk. 475.

...Meie töölised... õpivad raske igapäevase tööga uut ala — tervete tööstusharude juhtimist, seavad joonde natsionaliseeritud käitisi, ületades rutiini, väikekodanlikkuse ja egoismi hiiglasliku vastupanu, laovad kivi kivi järel alusmüüri *uuele* ühiskondlikule seosele, *uuele* töödistsipliinile, *uuele* tööliste ametiühingute võimule oma liikmete üle.

V. I. Lenin, Kiri Ameerika töölistele (1918). Teosed, 28. kd., lk. 55.

On vaja kindlustada see, mille me ise oleme kätte võitnud, mida me ise oleme dekreteerinud, seaduseks teinud, läbi arutanud, kavandanud — kindlustada *igapäevase töödistsipliini* kindlate vormide abil. See on kõige raskem, kuid ka kõige tänuväärsem ülesanne, sest ainult selle lahendamine annab meile sotsialistliku korra. Tuleb õppida ühendama tormilist, kevadise suurveena tulvavat, üle kõigi kallaste tõusvat töötavate hulkade miitingulist

demokratismi *raudse* distsipliiniga töö ajal, *vastuvaidlematu alistumisega* — ühe isiku, juhtiva nõukogude töötaja tahtele töö ajal.

Seda me ei ole veel õppinud.

Seda me õpime tegema.

V. I. Lenin, Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded (1918). Teosed, 27. kd., lk. 242—243.

Nõukogude majand seab endale ülesandeks õpetada järk-järgult maainimesi iseseisvalt kujundama uut korda, ühistöö korda, kus ei saa uuesti tekkida käputäis rikkaid ja rõhuda kehvikute massi...

V. I. Lenin, Petrogradi kubermangu põllutööliste I kongressi istung. Vastus küsimussedelitele. Teosed, 29. kd., lk. 27.

Artellis ei lõpe, vaid alles algab uue ühiskondliku distsipliini loomine, sotsialistliku ülesehitustöö õpetamine talupoegadele. Väikeomaniku psühholoogiast, eramajanduslikust kogumisihast, mille talupojad on pärinud väike-eraomanike põlvkondadelt, vabanevad nad kolhoosides lõplikult alles aastaid kestva visa töö tulemusel, mida tehakse selleks, et luua kolhoosidele mehhaniseeritud suurmajanduse baas, visa töö tulemusel, mida tehakse selleks, et kasvatada kaader kolhoosnikute hulgast ja tõsta kogu kolhoosnikute massi kultuuritaset.

ÜK(b)P kuueteistkümnes kongress. Resolutsioon «Kolhoosiliikumisest ja põllumajanduse arendamisest» (1930).
NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, III osa, Tallinn, 1957, lk. 62.

Tootmisprotsesside kompleksse mehhaniseerimise ja automatiseerimise küsimus on keskne küsimus ning meie pleenumil on see telgküsimuseks. See küsimus on hästi lahendatav töö õige organiseerimise korral igas ettevõttes ja igal ehitusel. Tootmisprotsesside mehhaniseerimine ja automatiseerimine näeb ette tööliste tegevuse head organiseerimist. Kuid reas ettevõtetes on selle organiseerimise alal väga tõsiseid puudusi.

Töölisi tuleb kasvatada nii, et inimesed töötaksid täie kohusetundega, et nende töö oleks suure viljakusega, et inimesed püüaksid oma tööpäeva tihendada. Tööks määratud tunnid tuleb kulutada tootlikule tööle. Ei tohi olla sallivat suhtumist kohusetundetutesse töötajatesse. Kui mõni tööline tegevuseta ringi longib, siis on töökaaslaste kohuseks talle otsekoheselt öelda, et ta elab oma naabri — kohusetundlikult töötava töölise arvel.

Meie ettevõtetes tuleb pidada resoluutset võitlust pillamise, lodevuse, distsiplineerimatuse vastu, töölt põhjuseta puudujate ja loodrite vastu.

Tootmise kompleksne mehhaniseerimine ja automatiseerimine eeldab kõrgemat töö organiseerimise vormi. On vaja, et iga töötaja

tunneks suurt vastutust töönormide täitmise eest, toodangu kvaliteedi tõstmise ja toodangu omahinna alandamise eest. Isegi siis, kui majandust ülalt kuni alla juhitakse ratsionaalselt, kui teaduse ja konstrueerimistöö areng tagab uute kõrge tootlikkusega agregaatide ja tööpinkide loomise, vooluliinide ulatusliku rakendamise ja paljude tootmisprotsesside automatiseerimise, jääb esimene koht inimesele, kellest sõltub töö hea organiseerimine ja töö täpsus. Lõppkokkuvõttes oleneb kõik inimesest, sest kui automaatliini teenindab niisugune inimene, kes ei ole distsiplineeritud, tekitab selline töötaja tootmisele tohutut kahju, hulga suuremat kahju kui siis, kui ta töötaks üksikul tööpingil. Seda tuleb meil inimestele igati selgitada.

N. S. Hruštšov, Kõne NLKP Keskkomitee juunipleenumil (1959). NLKP Keskkomitee 1959. aasta juunipleenumi materjale, Tallinn, 1959, lk. 101—102.

Kõik, mida on tarvis inimeste eluks ja arenemiseks, luuakse tööga. Sellepärast peab iga töövõimeline inimene osa võtma nende vahendite loomisest, mida on tarvis tema eluks ja tegevuseks ning ühiskonna heaoluks. Inimene, kes saaks ühiskonnalt mingeid hüvesid tööst osa võtmata, oleks muidusööja ja elaks teiste arvel.

Kommunistlikus ühiskonnas peab inimene kindlasti töötama. Tööd mitte teha ei luba tema teadvus ega ka avalik arvamus. Töö oma võimete kohaselt muutub harjumuseks, kõigi ühiskonnaliikmete esimeseks eluvajaduseks.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 109.

2. SOTSIALISTLIK JA KOMMUNISTLIK TÖÖ

Venemaa majandus proletariaadi diktatuuri ajajärgul kujutab endast kommunistlikult ühendatud — hiiglasuure riigi terviklikus ulatuses — töö * esimeste sammude võitlust väikekaubatootmisega ja säilinud, samuti ka väikekaubatootmise baasil taastekkiva kapitalismiga.

Töö on Venemaal kommunistlikult ühendatud niivõrd, kuivõrd, esiteks, on kaotatud tootmisvahendite eraomandus ja kuivõrd, teiseks, proletaarne riigivõim organiseerib üldrahvuslikus mastaabis suurtootmist riigi maa peal ja riiklikes ettevõtetes, jaotab töötajõudu mitmesuguste majandusharude ja ettevõtete vahel, jaotab töötajate vahel suuri hulki riigile kuuluvaid tarbeaineid.

V. I. Lenin, Majandus ja poliitika proletariaadi diktatuuri ajajärgul 1919. Teosed, 30. kd., lk. 87.

---

* Siin V. I. Lenin iseloomustab kommunistlikku tööd selle sõna laias tähenduses. — *Toim.*

Mis on kommunist? Kommunist — see on ladinakeelne sõna. Communis tähendab «ühine». Kommunistlik ühiskond tähendab, et kõik on ühine: maa, vabrikud, ühine töö — see on kommunism.

V. I. Lenin, Noorsooühingute ülesanded. Kõne Venemaa Kommunistliku Noorsooühingu III Ülevenemaalisel Kongressil (1920). Teosed, 31. kd., lk. 264.

Eeskujulik tootmine, eeskujulikud kommunistlikud laupäevakud, eeskujulik hoolikus ja kohusetunne iga viljapuuda hankimisel ja jaotamisel, eeskujulikud sööklad, selle ja selle töölistemaja, selle ja selle kvartali eeskujulik puhtus — kõik... see kujutab endast kommunismi võrseid, ja nende võrsete eest hoolitsemine on meie ühine ja esmajärguline kohus.

V. I. Lenin, Suur algatus (1919). Teosed, 29. kd., lk. 397.

Kahe aasta jooksul on meil sotsialismi alusel teostatava ülesehitustöö alal juba mõningaid kogemusi. Sellepärast võib ja tuleb kommunistliku töö küsimus vahetult üles tõsta, — õigem oleks, muide, öelda: mitte kommunistliku, vaid sotsialistliku töö küsimus, sest jutt ei ole kapitalismist väljakasvava uue ühiskondliku formatsiooni kõrgemast, vaid selle madalamast, algmisest arenemisastmest.

Kommunistlik töö sõna kitsamas ja rangemas mõttes on tasuta töö ühiskonna kasuks, töö, mida tehakse mitte teatud kohustuse täitmiseks, mitte õiguse saamiseks teatud saadustele, mitte varem kindlaksmääratud ja seaduslikult kinnitatud normide järgi, vaid vabatahtlik töö, töö väljaspool normi, töö, mida tehakse tasule lootmata, ilma tingimuseta tasu saada, töö harjumusest töötada üldsuse kasuks ja teadlikust (harjumuseks saanud) suhtumisest vajadusse töötada üldsuse kasuks, töö kui terve organismi vajadus...

Laupäevakud, tööarmeed, töökohustus — see ongi sotsialistliku ja kommunistliku töö praktiline teostamine mitmesugustes vormides.

Selles teostamises on veel palju puudusi. Neist üle saada väljanaermisega (või vihaga) võivad ainult inimesed, kes sugugi ei oska mõelda, kui mitte rääkida kapitalismi kaitsjatest.

V. I. Lenin. Põhise elulaadi purustamiselt uue loomisele (1920). Teosed, 30 kd., lk. 477.

Otse hiiglaslik tähtsus... on *kommunistlikel laupäevakutel,* mida töölised korraldavad omaenda algatusel. Nähtavasti on see alles algus, kuid see on erakordselt suure tähtsusega algus. See on niisuguse pöörde algus, mis on raskem, olulisem, põhjalikum, otsustavam kui kodanluse kukutamine, sest see on võit omaenda

inertsuse, lõtvuse, väikekodanliku egoismi üle, nende harjumuste üle, mis neetud kapitalism on jätnud päranduseks töölisele ja talupojale. Kui *see* võit kindlustatakse, siis ja alles siis luuakse uus ühiskondlik distsipliin, sotsialistlik distsipliin, siis ja alles siis muutub kapitalismi juurde tagasipöördumine võimatuks ning kommunism kujuneb tõesti võitmatuks.

V. I. Lenin, Suur algatus (1919). Teosed, 29. kd., lk. 379.

Sõna «kommuun» on hakatud meil liiga kergekäeliselt tarvitama. Iga kommunistide poolt või nende osavõtul algatatav ettevõte kuulutatakse pahatihti juba otsekohe «kommuuniks», — ja sealjuures unustatakse sageli, et *nii austav nimetus* on vaja kätte võita pikaajalise ja visa tööga, *kätte võita* tõeliselt kommunistlikus ülesehitustöös tõestatud *praktilise* eduga...

Oleks väga kasulik kõrvaldada sõna «kommuun» *argipäevasest* tarvitamisest, keelata esimesel vastutulijal sellest sõnast kinni haarata, või *tunnustada seda nimetust* a i n u l t selliste tõeliste kommuunide suhtes, mis tõepoolest on praktikas tõestanud (ja kogu ümbruskonna rahva üksmeelse tunnustusega kinnitatud), et nad suudavad, oskavad organiseerida asja kommunistlikult. Esmalt tõesta, et sa suudad teha tasuta tööd ühiskonna huvides, kogu töörahva huvides, suudad «revolutsiooniliselt töötada», suudad tõsta tööviljakust, organiseerida asja eeskujulikult, ja alles siis siruta käsi välja aunimetuse «kommuun» järele!

Selles suhtes «kommunistlikud laupäevakud» on kõige väärtuslikum erand. Sest siin näitasid Moskva-Kaasani raudtee lihttöölised ja raudteelased *esmalt tegelikult*, et nad suudavad töötada *kommunistidena*, ja andsid alles siis oma algatusele nimetuse «kommunistlikud laupäevakud». On vaja taotleda ja saavutada, et see oleks ka edaspidi niisamuti, et eranditult kõik, kes nimetavad oma ettevõtet, asutust või üritust kommuuniks, kuid *ei tõesta* seda raske tööga ja *pikaajalise töö* tegeliku *eduga*, asja eeskujuliku ja tõeliselt kommunistliku organiseerimisega, naerdaks halastamatult välja ja naelutataks häbiposti kui šarlatanid või lobamokad.

Sealsamas, lk. 398—399.

Meie partei on töötanud ja töötab ka tulevikus ühiskondlike suhete arendamiseks kõigil elualadel. Mitte ainult majandus ja poliitika, vaid ka inimeste kodune elu, kultuur, psühholoogia ja teadvus on uute suhete — sõpruse, seltsimehelikkuse, vastastikuse abistamise ja kollektivismi suhete aktiivse kujundamise tegevusväljaks. Ainuüksi sotsialistlikus ühiskonnas uute inimestevaheliste suhete alusel on võimalikud isiksuse tõeline vabadus ja igakülgne

õitseng, isiklike huvide harmooniline ühendamine kogu ühiskonna huvidega.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 84.

Meil on palju andekaid inimesi, on vaja neid julgesti edutada, oskuslikult neile läheneda. Paljud on mulle rääkinud, ja ma ise tundsin suurt rõõmu, kui kuulasin meie suurepärase neiu — kommunistliku noore, brigadir Valentina Gaganova sõnavõttu, kes kõneles pleenumil Kalinini oblasti Võšni Volotšoki vabriku tööliste nimel. Te saage aru, seltsimehed, sellesse asjasse tuleb süveneda: mitte kunagi see inimene, kes mõtleb kapitalistlikest tõekspidamistest lähtudes, mitte kunagi ei usu ta, et tööline loobuks tasuvamast tööst ja vabatahtlikult siirduks tööle, mille eest vähem tasutakse, ja hakkaks vähem teenima.

Sealjuures ei läinud see naistööline mahajäänud brigaadi mitte seepärast, et ta millestki puudust ei tunne.

Selle inimese teo väärtus ja õilsus seisab selles, et mitte materiaalsed kaalutlused ei tõuganud teda niisugusele sammule, vaid idee, ideeline ustavus kommunistlikule korrale. Ja selle korra nimel läheb inimene välja isiklikele ohvritele! Tõsi küll, see isiklik ohver on ajutine, mida tõendas Valentina Gaganova ise. Meie töölised mõistavad eesmärki, mida partei teenib, — kommunistliku ühiskonna ülesehitamise eesmärki, ja kui tarvis, lähevad nad selle eesmärgi saavutamise nimel välja eneseohverdamisele materiaalses suhtes.

N. S. Hruštšov, Kõne NLKP Keskkomitee juunipleenumil, 1959.
NLKP Keskkomitee 1959. aasta juunipleenumi materjale, Tallinn, 1959, lk. 75—76.

Sotsialistliku ühiskonna arenemisega ja rahvahulkade teadlikkuse süvenemisega suureneb järjest nõukogude inimeste tööentusiasm, nende hoolitsus ühiskonna heaolu eest, kaob rikastumispüüe, omandavad üha suurema tähtsuse ühiskonna hüvanguks töötamise moraalsed stiimulid.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXI kongressi resolutsioon seltsimees N. S. Hruštšovi ettekande «NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965» põhjal, Tallinn, 1959, lk. 22.

Sedamööda, kuidas lähenetakse kommunismile, ilmutavad meil üha laiemad töörahvahulgad tõeliselt kommunistlikku suhtumist töösse. Paljud tuhanded inimesed on järgnenud Valentina Gaganova õilsale algatusele. Kasvab ja laieneb kommunistliku töö lööklaste ja brigaadide suurepärane liikumine. Tuhanded ettevõtete ja ehituste kollektiivid on võtnud endale kohustuse täita ennetähtaegselt toodangu väljalaske seitsme aasta plaan ja sealjuures minimaalsete kulutustega.

See kõik annab tunnistust nõukogude inimeste teadlikkuse kasvust, moraalse kohusetunde ja vastutuse suurenemisest kommunismi saatuse eest meie maal, annab tunnistust sellest, et nad on sügavalt huvitatud riiklike plaanide elluviimisest.

N. S. Hruštšov, Töölistelt ja teenistujatelt võetavate maksude kaotamisest ning muudest nõukogude rahva heaolu tõstmise abinõudest, Tallinn, 1960, lk. 34.

Erinevalt kapitalismist ühendab sotsialistlik plaanimajanduse süsteem kiire tehnilise progressi kogu töövõimelise elanikkonna täieliku rakendatusega. Automatiseerimine ja kompleksne mehhaniseerimine on materiaalseks aluseks sotsialistliku töö järkjärgulisele ümberkasvamisele kommunistlikuks tööks. Tehniline progress suurendab tunduvalt nõudeid tootmiskultuuri, kõigi töötajate erialase ja üldharidusliku ettevalmistuse suhtes. Uue tehnika arengut kasutatakse nõukogude inimeste töötingimuste põhjalikuks parandamiseks ja kergendamiseks, tööpäeva lühendamiseks ja elutingimuste parandamiseks, raske füüsilise töö ja seejärel igasuguse kvalifitseerimata töö likvideerimiseks.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 62.

Partei peab kasvatustöö keskseks ülesandeks arendada kõigis ühiskonnaliikmetes kommunistlikku töössesuhtumist. Töö ühiskonna hüvanguks on iga inimese püha kohus. Igasugune töö ühiskonna kasuks — nii füüsiline kui ka vaimne töö — väärib lugupidamist ja austust. Kõiki töötajaid tuleb kasvatada parimate tööeeskujude, parimate ühiskondliku majanduse organiseerimise eeskujude najal.

Sealsamas, lk. 109.

Kogu kahekümne aasta jooksul, mil käib võitlus kommunismi ülesehitamise eest, on vaja visalt töötada, tööd teha iga päev ja iga tund. Tööga ja ainult tööga võib luua kommunismi materiaal-tehnilise baasi, tagada kõigi nende vahendite loomise, mis rahuldavad rahva ainelisi vajadusi ja tema vaimseid nõudeid.

Н. С. Хрущев, За новые успехи в работе железнодорожного транспорта! Речь на Всесоюзном совещании работников железнодорожного транспорта, 1962 г., М., 1962, lk. 45.

3. VÕISTLUS KUI UUE ÜHISKONNA ÜLESEHITAMISE KOMMUNISTLIK MEETOD

Kodanlikud autorid on kirjutanud ja kirjutavad täis terveid paberimägesid, ülistades konkurentsi, eraettevõtlikkust ja muid kapitalistide ning kapitalistliku korra suurepäraseid voorusi ja

võlusid. Sotsialistidele on pandud süüks, et nad ei taha aru saada nende vooruste tähtsusest ega arvestada «inimese loomust». Tegelikult on aga kapitalism ammu juba asendanud iseseisva väikekaubatootmise, kus konkurents võis vähegi *laias* ulatuses kasvatada ettevõtlikkust, energiat ja julget pealehakkamist, suure ja hiiglasliku vabrikutootmisega, aktsiaettevõtete, sündikaatide ja teiste monopolidega. Konkurents *niisuguse* kapitalismi tingimustes tähendab elanikkonna *massi*, selle hiiglaenamuse, töötava rahva üheksakümne üheksa sajandiku ettevõtlikkuse, energia ja julge pealehakkamise ennekuulmatult metsikut mahasurumist, tähendab samuti võistluse asendamist finantskelmuse, despotismi ja lömitamisega sotsiaalse redeli tipul.

Sotsialism ei summuta võistlust, vaid vastupidi, loob esmakordselt võimaluse rakendada seda tõesti *laialdaselt*, tõesti *massilises* ulatuses, tõmmata töötajate enamus tõepoolest niisuguse töö areenile, kus nad võivad ennast avaldada, oma võimeid arendada, avastada talente, keda rahva seas on äraarvamatult palju ja keda kapitalism tallas, rõhus ja lämmatas tuhandete ja miljonite kaupa.

Praegu, kus võimul on sotsialistlik valitsus, on meie ülesanne organiseerida võistlust...

Et aga organiseerida seda arvestust ja kontrolli, mis on *täiesti jõukohane*, täiesti jõudumööda igale ausale, arukale, teovõimelisele töölisele ja talupojale, on vaja ellu äratada nende eneste, nende seast võrsunud organisaatori-talendid, on vaja neis õhutada — ja käima panna üleriigilises mastaabis — *võistlust* organisatsiooniliste edusammude alal, on vaja, et töölised ja talupojad mõistaksid selgesti, et üks asi on haritud inimese vajalik nõuanne ja teine asi on «lihtsa» töölise ning talupoja vajalik kontroll «haritud» inimeste juures nii tavalise *lohakuse* üle.

V. I. Lenin, «Kuidas organiseerida võistlust?» (1918). Teosed, 26. kd., lk. 373—379.

Eeskuju jõud, mis ei saanud avalduda kapitalistlikus ühiskonnas, omandab määratu suure tähtsuse ühiskonnas, kes on kaotanud eraomanduse maa ja vabrikute suhtes, — mitte ainult sellepärast, et siin võib-olla talitatakse hea eeskuju järgi, vaid ka sellepärast, et tootmise organiseerimise parema eeskujuga käib kaasas töö vältimatu kergenemine ja tarbimise summa suurenemine nendele, kes on selle parema organiseerimise teostanud...

Võistluse organiseerimisele peab kuuluma nõukogude võimu majanduslike ülesannete hulgas väljapaistev koht. Kodanlikud majandusteadlased on sotsialismi kritiseerides korduvalt esinenud avaldusega, nagu eitaksid sotsialistid võistluse tähtsust või ei annaks võistlusele kohta oma süsteemis või, nagu nemad väljendusid, oma ühiskondliku korralduse plaanis. Ei tasu rääkidagi, kui absurdne on see süüdistus, mis on sotsialistlikus ajakirjanduses juba korduvalt ümber lükatud. Nagu alati, ajasid kodan-

likud majandusteadlased ka siin segi kapitalistliku ühiskonna iseärasuste küsimuse võistluse organiseerimise teistsuguse vormi küsimusega. Sotsialistide kallaletungid pole kunagi olnud suunatud võistluse kui niisuguse vastu, vaid ainult konkurentsi vastu. Konkurents aga on võistluse erivorm, mis on omane kapitalistlikule ühiskonnale ja mis seisab selles, et üksikud tootjad võitlevad leivatüki pärast ja mõju pärast, koha pärast turul. Konkurentsi kui ainult tootjate turuga seotud võitluse hävitamine ei tähenda sugugi võistluse hävitamist, — vastupidi, just kaubatootmise ja kapitalismi hävitamine avab tee võimalusele organiseerida võistlust mitte selle elajalikes, vaid inimlikes vormides. Just käesoleval ajal, kus Venemaal on olemas niisugused poliitilise võimu alused, mis on loonud Nõukogude vabariik, ja kus on olemas niisugused majanduslikud omadused, mis iseloomustavad Venemaad koos tema ääretute avaruste ja tingimuste määratu suure mitmekesisusega, — just praegu peab meil võistluse organiseerimine sotsialistlikel alustel kujutama endast üht ühiskonna reorganiseerimise kõige tähtsamat ja kõige tänuväärsemat ülesannet.

V. I. Lenin, Artikli «Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded» esialgne visand (1918). Teosed, 27. kd., lk. 181—182.

Totruste hulka, mida kodanlus meeleldi levitab sotsialismi kohta, kuulub see, nagu eitaksid sotsialistid võistluse tähtsust. Tegelikult aga avab alles sotsialism, kaotades klassid ja järelikult masside orjastamise, esmakordselt tee võistluseks tõesti massilises ulatuses. Ja just nõukogude organisatsioon, minnes üle kodanliku vabariigi formaalselt demokratismilt töörahva hulkade tõelisele osavõtule *valitsemisest*, seab esmakordselt võistluse laiale alusele. Poliitilisel alal on seda palju kergem korraldada kui majanduslikul alal, kuid sotsialismi eduks on tähtis just viimane.

Võtame võistluse organiseerimise sellise vahendi nagu avalikkus. Kodanlik vabariik tagab selle ainult formaalselt, tegelikult aga allutab ta ajakirjanduse kapitalile, lõbustab «pööblit» pikantse poliitilise tühja-tähjaga, varjates seda, mis toimub töökodades, kaubanduslike tehingute, hangete jne. juures, «püha omandit» kaitsva «ärisaladuse» kattega. Nõukogude võim kaotas ärisaladuse, asus uuele teele, kuid me pole avalikkuse kasutamiseks majandusliku võistluse otstarbel veel peaaegu midagi teinud. Tuleb võtta süstemaatiliselt käsile see, et läbi ja läbi valeliku ja jultunult laimava kodanliku ajakirjanduse halastamatu mahasurumisega ühtaegu käiks ka töö niisuguse ajakirjanduse loomiseks, mis ei lõbustaks ega tüssaks masse poliitiliste pikantsuste ja tühja-tähjaga, vaid kannaks rahvahulkade kohtu ette just igapäevase majanduselu küsimusi ja aitaks neid tõsiselt uurida. Iga vabrik, iga küla on tootmise ja tarbimise kommuun, kel on õigus ja kes on kohus-

tatud omal viisil rakendama üldisi nõukogude õigusnorme («omal viisil» mitte nende rikkumise mõttes, vaid nende elluviimise vormide mitmekesisuse mõttes), omal viisil lahendama saaduste tootmise ja jaotamise arvestamise probleemi. Kapitalismi ajal oli see üksiku kapitalisti, mõisniku, kulaku «eraasi». Nõukogude võimu ajal ei ole see eraasi, vaid väga tähtis riiklik asi...

Pärast poliitilise võimu üleminekut proletariaadi kätte, pärast ekspropriaatorite ekspropriieerimist muutub asi põhjalikult ja eeskuju jõud, — nagu seda kõige väljapaistvamad sotsialistid on korduvalt märkinud, — saab esmakordselt võimaluse avaldada oma massilist mõju.

V. I. Lenin, Nõukogude võimu järekordsed ülesanded (1918). Teosed, 27. kd., lk. 231—233.

Igal sotsiaalsel korral (orjanduslikul, feodaalsel, kapitalistlikul) olid omad meetodid ja võtted, mille abil ekspluataatorliku laadviku huvides teostati tööle sundimist ja töökasvatust.

Nõukogude korra ees seisab täies suuruses ülesanne: arendada omaenda mõjutamismeetodeid selleks, et suurendada töö intensiivsust ja otstarbekust sotsialiseeritud majanduse alusel kogu rahva huvides.

Rööbiti töörahva hulkade agitatsioonilise ja ideelise mõjutamisega ning ilmsete loodrite, parasiitide ja desorganisaatorite suhtes kasutatavate repressioonidega on tööviljakuse tõstmise võimsaks stiimuliks *võistlus*.

Kapitalistlikus ühiskonnas oli võistlusel konkurentsi iseloom ja võistlus tekitas ühe inimese ekspluateerimist teise inimese poolt. Ühiskonnas, kus tootmisvahendid on natsionaliseeritud, peab töövõistlus, ilma et ta kahjustaks solidaarsust, ainult suurendama üldist töö produktide summat.

Võistlus tehaste, rajoonide, tsehhide, töökodade ja üksikute tööliste vahel peab kujunema ametiühingute ning majandusorganite jaoks hoolika organiseerimise ja tähelepaneliku uurimise objektiks.

Premiaalsüsteem peab saama üheks võimsaks võistluse ergutamise vahendiks. Toiduainetega varustamise süsteem peab olema kooskõlastatud premiaalsüsteemiga: niikaua kui Nõukogude vabariigil pole küllaldaselt toiduainete ressursse, peab püüdlik ja kohusetruu tööline olema varustatud paremini kui hooletu tööline.

Üheks kõige otstarbekamaks kollektiivse premeerimise mooduseks on kohalike organite premeerimine tootmise eduka organiseerimise eest.

VK(b)P üheksas kongress, Resolutsioon «Majandusliku ülesehitustöö järjekordsetest ülesannetest». 1920. a.
NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, Tallinn, 1956, lk. 479.

Üheks tähtsamaks vormiks töötajate kaasatõmbamisel tootmise juhtimisele ja kommunistliku ülesehitustöö läbiproovitud meetodiks on sotsialistlik võistlus. Konstateerides ametiühingute suurt tööd sotsialistliku võistluse arendamisel, juhib NLKP Keskkomitee pleenum ühtlasi tähelepanu sellele, et võistluse juhtimises on veel palju formalismi, kohustuste võtmisele ei järgne igakord tõhus organiseerimistöö, massiline poliitiline töö ja konkreetsed organisatsioonilis-tehnilised abinõud.

Kõigi rahvamajandusharude võimsa edasiarendamise huvid nõuavad resoluutselt puuduste kõrvaldamist võistluse juhtimises, selle tõstmist uuemale, kõrgemale astmele, tähelepanu keskendamist kõigi tööliste ja insener-tehniliste töötajate kaasatõmbamisele võistlusse, töönormide täitmisele ja ületamisele kõigi tööliste poolt, tootmiseesrindlaste kogemuste ulatuslikule levitamisele. Kogu töö aluseks võistluse organiseerimisel tuleb võtta leninlikud printsiibid: tulemuste avalikukstegemine ja võrdlemine, võimalus kogemusi praktiliselt üle võtta, ja seltsimehelik vastastikune abistamine. Suure tähtsuse omandab võistluse organiseerimine ettevõtete ja ehituste vahel administratiivsetes majanduspiirkondades ja nende piirkondade vahel. Ühtlasi on otstarbekas seniselt jätkata eri majanduspiirkondade sõsarettevõtete võistlust ja juhtivate kutsealade tööliste võistlust.

Töötajate kaasatõmbamiseks tootmise juhtimisele on suur tähtsus tootmisnõupidamistel, mis võimaldavad ühendada ainujuhtimise printsiipi kontrolliga altpoolt. Kuid nende nõupidamiste läbiviimise praktikas on suuri puudusi. Paljudes ettevõtetes on tootmisnõupidamiste tähtsus alla viidud, neid kutsutakse kokku kiires korras, ilma vajaliku ettevalmistuseta, korraldatakse peamiselt brigaadides ja töösektorites. Tehase- ja tsehhinõupidamisi kutsutakse kokku harva, mis ahendab tööliste ja teenistujate võimalusi tsehhi ja kogu ettevõtte tegevuse küsimuste lahendamises. Mõned juhtivad majandustöötajad ei võta osa tootmisnõupidamistest ega täida nende otsuseid, mille tõttu töölistel kaob huvi nende nõupidamiste vastu.

NLKP Keskkomitee pleenum peab otstarbekaks tootmisnõupidamiste muutmist ettevõtetes ja ehitustel alalisteks üritusteks, mis toimuvad tööliste, insener-tehniliste töötajate ja teenistujate ulatuslikul osavõtul, samuti administratsiooni, partei- ja komsomoliorganisatsioonide ning teaduslik-tehniliste ühingute osavõtul.

NLKP Keskkomitee pleenum 16.—17. XII 1957. a. Otsus «NSV Liidu ametiühingute tööst».
Parteitöötaja käsiraamat II, Tallinn, 1960, lk. 123—124.

Tõsiseid puudusi on ka sotsialistliku võistluse organiseerimises maal. Sageli esineb sellist nähtust, et töötajad võtavad kohustusi vastutustundetult, pasundavad kõigest jõust, et nad täidavad

plaani nii ja nii mitme kordselt, panevad kõik selle bürokraatlikult kirja, kuid kohustustele ei järgne organisatsioonilisi abinõusid ja nende täitmine nurjub. Leidub ka selliseid juhtijaid, kes selleks, et varjata oma tegevusetust ja tekitada muljet, nagu oleks kõik korras, petavad kuritegelikult riiki, ajavad prügi silma, teevad juurdekirjutusi ja panevad toime muid riigivastaseid tegusid. Need ei ole poliitilised organisaatorid, vaid karjeristid, ennast parteile külge kleepinud inimesed, nad teevad parteile häbi, need tuleb parteist välja heita ja kohtu alla anda. On tarvis astuda resoluutsesse võitlusse sääraste nähtuste vastu, kasvatada kaadrit nii, et ta oleks partei ja rahva vastu aus ja õiglane ning tunneks suurt vastutust talle usaldatud töö eest.

NLKP Keskkomitee pleenumi otsus «Põllu- ja loomakasvatussaaduste tootmise ja riigile müümise 1960. aasta riikliku plaani ja sotsialistlike kohustuste täitmisest ning põllumajanduse edasiarendamise abinõudest». (1961).
NLKP Keskkomitee 1961. aasta jaanuaripleenumi materjale, Tallinn, 1961, lk. 393.

Teha NLKP Keskkomitee pleenumil esitatud nõudmistest lähtudes liiduvabariikide kommunistlike parteide keskkomiteedele ja ministrite nõukogudele ülesandeks töötada välja konkreetsed abinõud teravilja, tehniliste kultuuride, köögivilja, kartuli, liha, piima ja muude põllumajandussaaduste tootmise suurendamiseks. Abinõude väljatöötamine peab algama altpoolt — brigaadidest, farmidest, kolhoosidest ja sovhoosidest ning toimuma kolhoosnikute, sovhoositööliste ja põllumajanduse spetsialistide laialdasel osavõtul.

Erilist tähelepanu tuleb pöörata põllumajanduse kõigi võimaluste ja reservide väljaselgitamisele ja ärakasutamisele, teaduse saavutuste ning eesrindlaste ja tootmisnovaatorite kogemuste levitamisele ja juurutamisele. Eesrindlaste saavutused peavad olema eeskujuks, majakaks, mis näitab õiget teed kõrge tootmistaseme tagamiseks igas brigaadis ja farmis, igas kolhoosis ja sovhoosis.

Sealsamas, lk. 399.

Meil on välja kujunenud hea traditsioon arendada sotsialistlikku võistlust riiklike plaanide ennetähtaegseks täitmiseks. Kuid kohati on võistlust labastatud. Kuidas siis sageli tehakse? Kutsutakse kolhoosiesimees rajoonikomiteesse ja öeldakse: «Võta kohustus!» Ja see vaatab lakke ja võtab. Täna võtab ta kohustuse, homme aga seda ei täida. Ja pärast ei juhtu selle töötajaga mitte kui midagi, talle ei tehta isegi moraalset etteheidet. Ei saa nii töötada, seltsimehed! On vaja suurendada kõigi töötajate vastutust riiklike plaanide täitmise eest.

Partei tervitab inimesi, kes ausalt, tõsiselt, oma reservidele tuginedes võtavad kohustusi ja täidavad neid. Niisugused inime-

sed ei pillu sõnu tuulde, vaid annavad kogu oma energia ja oma mõistuse võitluseks äramärgitud piiride saavutamise eest. Kuid leidub veel ka niisuguseid inimesi, kes, nagu öeldakse, vapralt võtavad kohustusi. Neid kohustusi lugedes peab olema jurist, et aru saada, mis nad on sinna kirja pannud: nii kavalalt kirjutavad. Tuleb, seltsimehed, sarjata seda ebaausat lähenemist, seda hoolimatut suhtumist oma kohustusse.

N. S. Hruštšov, Maa õige kasutamine on teravilja, liha, piima ja teiste põllumajandussaaduste tootmise kiire suurendamise tähtsaim tingimus. Kõne Vene NFSV mittemustmullatsooni oblastite ja autonoomsete vabariikide põllumajandustöötajate nõupidamisel Moskvas 14. detsembril 1961. «Rahva Hääl», 21. detsembril 1961.

Meie maal areneb üldrahvalik sotsialistlik võistlus seitsme aasta plaani ennetähtaegse täitmise eest. Mitte ainult üksikud ettevõtted, vaid ka terved majanduspiirkonnad, oblastid ja vabariigid võtavad endale kõrgeid kohustusi — täita seitseaastaku ülesanded viie aastaga. Tööliste, põllumajandustöötajate ja haritlaste loova aktiivsuse uuest ja ennenägematust tõusust kõnelevad ilmekalt kommunistliku töö liikumise hoog ja ulatus.

Rohkem kui viis miljonit töölist ja spetsialisti, tuhanded tsehhid, ettevõtted, ehitusobjektid, kolhoosid ja sovhoosid taotlevad kommunistliku töö lööklase, brigaadi ja kollektiivi kõrget nimetust. Selle novaatorite liikumise iseloomustavaks jooneks on see, et nad edukalt seostavad võitlust kõrge tööviljakuse eest oma teadmiste sihikindla täiendamisega, kommunistlike sugemete viimisega töösse ja ellu. Selle liikumise lipukirjaks on — õppida elama ja töötama kommunistlikult! Sünnib ju meie tänapäevases argielus inimene, kes hakkab elama ja töötama kommunistlikus ühiskonnas.

N. S. Hruštšov, Kõne Rumeenia Töölispartei III kongressil, 1960. Tallinn, 1960, lk. 12—13.

Järjest selgemini on näha uue võrseid töö iseloomus, tootmise alal töötajate vastastikustes suhetes. Peamine seisab selles, et järjest laialdasemad töötajate kihid harjuvad töötama teadlikult, täiest jõust, oma võimete kohaselt. Juba nüüd on töö paljudele nõukogude inimestele muutunud mitte ainult palga teenimise vahendiks, vaid ühiskondlikuks kutsumuseks, moraalseks kohuseks...

Partei on toetanud ja toetab ka tulevikus nõukogude inimeste püüdu õppida töötama ja elama kommunistlikult. Me peame väga tähtsaks kommunistliku töö kollektiivide ja lööklaste liikumist. Ei tule kahelda, et aja jooksul tõstab elu esile ka teisi, veelgi täiuslikumaid sotsialistliku võistluse vorme.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 81.

Partei peab ühiskondlike organisatsioonide kõige tähtsamaks ülesandeks igati arendada töövõistlust ja ergutada kommunistlikke töövorme, pidevalt tõsta töörahva aktiivsust kommunismi ehitamisel, hoolitseda rahvahulkade materiaalsete elutingimuste paranemise ja nende kasvavate vaimsete vajaduste rahuldamise eest.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1962, lk. 100.

See fakt, et valdav enamus töölistest ja teenistujatest (vähemalt 80 protsenti) ei tööta enam välismaiste monopolistide ja Kuuba suureks pluataatorite kasuks, on tekitanud nende teadvuses suuri muutusi. Töötajad saavad nüüd järjest rohkem aru, et nad töötavad oma riigi ja oma rahva jaoks, iseenda jaoks. See arendab sotsialistlikku teadvust, mis avaldus eriti massilises vormis nendel päevadel, kus kümned ja kümned tuhanded töölised ja teenistujad kogu meie maal, mehed ja naised, vanad ja noored laupäeviti ja pühapäeviti tasuta töötasid suhkruistandikes, et päästa esimest rahva poolt kasvatatud suhkruroosaaki.

See protsess väljendub ettevõtetes asutatud tehnilise abistamise konsultatiivnõukogude tegevuses, mis aitavad töötajaid tootmise juhtimisele kaasa tõmmata. Need töötajate poolt valitavad nõukogud on saanud suureks organiseerivaks jõuks, mis arendavad rahvahulkade initsiatiivi ja nende tööentusiasmi.

Meie ees seisab ülesanne: organiseerida kõigis vabrikutes ja tehastes, kooperatiivides, rahvamõisates, kogu elanikkonna hulgas võistlust toodangu väljalaske suurendamiseks ja tööviljakuse tõstmiseks.

Kuuba majanduse arendamise nelja aasta plaani esitamine üldrahvalikuks arutamiseks aitab kahtlemata rahvahulkade tööentusiasmi veelgi rohkem tõsta.

Блас Рока, Новый этап революции на Кубе, 1961 г.
«Проблемы мира и социализма» № 10, 1961 г., lk. 7.

4. TÖÖVILJAKUSE PIDEV KASV SOTSIALISTLIKUS TOOTMISES

Kui me vaatleme kogu protsessi ta tulemuse, produkti seisukohalt, siis mõlemad, töövahend ja tööobjekt, on tootmisvahendid ... ja töö ise on tootlik töö ...

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 162.

Töö tootliku jõu määravad mitmesugused asjaolud, muu hulgas tööliste keskmise oskuse aste, teaduse ja ta tehnoloogilise raken-

damise arenemisaste, tootmisprotsessi ühiskondlik kombinatsioon, tootmisvahendite ulatus ja efektiivsus ning looduslikud tingimused.

Sealsamas, lk. 43.

Töö tootliku jõu tõstmise all mõistame siin üldse igasugust muutust tööprotsessis, mis lühendab antud kauba tootmiseks ühiskondlikult vajalikku tööaega, mistõttu järelikult väiksem tööhulk omandab võime toota suuremat hulka tarbimisväärtust.

Sealsamas, lk. 276.

Töötootlikkuse tõus selles just seisabki, et elava töö osa väheneb, varem tehtud töö osa aga suureneb, kuid ta suureneb selliselt, et kaubas sisalduva töö kogusumma väheneb, s. o. selliselt, et elava töö hulk väheneb rohkem, võrreldes sellega, kuidas suureneb varem tehtud töö hulk ...

... See kaubas sisalduva töö koguhulga vähenemine näib seega olevat töö tootliku jõu tõusu oluline tunnus, ükskõik millistes ühiskondlikes tingimustes tootmine toimub. Ühiskonnas, kus tootjad reguleerivad oma tootmist varem koostatud plaani järgi, ja isegi lihtsas kaubatootmises mõõdetakse töötootlikkust kindlasti selle mõõdupuuga. Kuidas on aga lugu kapitalistlikus tootmises? ...

... Kapitali suhtes ei ole seega töö tootliku jõu tõusu seadusel vaieldamatut kehtivust. Kapitali seisukohalt ei tõuse see tootlik jõud siis, kui säästetakse elavat tööd üldse, vaid ainult siis, kui elava töö tasuliselt osalt säästetakse rohkem kui lisandub varemtehtud töö näol ...

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 241—243.

Kõrvale jättes looduslikud tingimused, nagu mullaviljakuse jne., ja sõltumatute, isoleeritult töötavate tootjate osavuse, mis aga väljendub pigemini kvalitatiivselt produktide headuses kui kvantitatiivselt nende hulgas, väljendub töötootlikkuse ühiskondlik tase tootmisvahendite relatiivses suuruses, mis tööline antud aja jooksul ja tööjõu ühesuguse pingutamisega produktiks muudab. Tootmisvahendite mass, millede abil tööline funktsioneerib, kasvab koos tema töötootlikkusega. Need tootmisvahendid etendavad sealjuures kahesugust osa. Ühtede kasv on töötootlikkuse suurenemise tulemus, teiste kasv on töötootlikkuse suurenemise tingimus. Näiteks manufaktuurse tööjaotuse ja masinate kasutamise puhul töödeldakse sama ajaga rohkem toormaterjali, niisiis tuleb tööprotsessi suurem toormaterjali ja abiainete mass. See on kasvava töötootlikkuse tulemus. Teiselt poolt aga kasutatavate masinate, veoloomade, mineraalväetise, drenaažitorude jne. mass on töötootlikkuse suurenemise tingimus. Samuti ka hoonete, kõrgahjude,

transpordivahendite jne. näol kontsentreeritud tootmisvahendite mass. Aga ükskõik, kas tootmisvahendite suuruse kasv võrreldes nendega ühendatava tööjõuga on töötootlikkuse suurenemise tingimus või tulemus, — mõlemal juhul on see kasv töötootlikkuse suurenemise väljenduseks. Töötootlikkuse suurenemine väljendub seega töö massi vähenemises võrreldes tootmisvahendite massiga, mida see töö liikuma paneb, s. o. tööprotsessi subjektiivse teguri suuruse vähenemises võrreldes tema objektiivsete teguritega.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 540—541.

... Rakendatavate masinate hulk ja väärtus kasvab küll töö tootliku jõu arenemisega, kuid mitte samas vahekorras, milles see tootlik jõud ise kasvab, s. o. milles suureneb nende masinatega toodetava produkti hulk.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 104.

Jättes kõrvale ühiskondliku tootmise kõrgema või madalama arengu, on töötootlikkus seotud looduslike tingimustega.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 442.

Põllumajandusliku töö tootlikkus on seotud looduslike tingimustega, ja olenevalt nende tootlikkusest esindab suurem või väiksem produktide, tarbimisväärtuste hulk üht ja sedasama töö hulka.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 747.

Tööviljakuse tõstmine nõuab kõigepealt suurtööstuse materiaalse aluse kindlustamist: kütteainete ja raua tootmise, masinaehituse ja keemiatööstuse arendamist. Venemaa Nõukogude Vabariik on sedavõrd soodsates tingimustes, et tema käsutuses on — isegi pärast Bresti rahu — hiiglaslikud tagavarad maaki (Uraalis), kütteaineid Lääne-Siberis (kivisüsi), Kaukaasias ja kagus (nafta), keskosas (turvas), hiiglaslikud metsa-, veejõu-, keemiatööstusele vajalike toorainete (Karabugaz) rikkused jne. Nende loodusvarade kasutamine ajakohase tehnika meetoditega paneb aluse tootlike jõudude ennenägematule progressile.

Teiseks tööviljakuse tõstmise tingimuseks on, esiteks, elanikkonna hulkade haridusliku ja kultuurilise taseme tõus. See tõus toimub praegu määratu suure kiirusega, mida ei näe kodanlikust rutiinist pimestatud inimesed, kes ei suuda mõista, kui suur tung, tänu nõukogude organisatsioonile, on tekkinud nüüd rahva «alamkihtide» hulgas valguse poole ja algatusvõime näitamise poole.

Teiseks on majandusliku tõusu tingimuseks ka töötajate distsipliini, tööoskuse, töö efektiivsuse, töö intensiivsuse tõstmine, töö parem organiseerimine.

V. I. Lenin, «Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded» (1918). Teosed, 27. kd., lk. 229—230.

Peamine, millele tuleb koondada tähelepanu, on *tööviljakuse igakülgne tõstmine*. Kogemused näitavad, et seitsme aasta plaani ülesanded tööviljakuse kasvu osas on ületatavad. Ülesanne on suur ja tähtis. Et seda lahendada, on vaja tõelist kangelaslikkust. Kuid kangelaslikkus meie tingimustes ei ole ainult õhin, visadus, usinus. See on ühtlasi ka oskus, teadmised, kõrge kultuur, eesrindlik tehnika, novaatorlus.

Meie esiisad lõid tuntud laulu «Hei, hoogu». Ja ehkki laulust ei saa sõnu välja jätta, asendas rahvas juba enne revolutsiooni selles laulus sõnad «hei, dubinuška» sõnadega «hei, mašinuška» — rahvas mõistis juba siis masinate suurt jõudu. Praegu aga on Nõukogude Liit eesrindliku tehnika maa. Võitluses kõrge, tõeliselt kommunistliku tööviljakuse eest peame kindlalt tuginema võimsale tehnikale.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 51.

Tööviljakuse tõusu tähtsamaks tingimuseks on, nagu märkis Lenin, «töötajate distsipliini tõstmine, tööoskuse, taibukuse, töö intensiivsuse suurendamine, töö parem organiseerimine». Nõukogude inimesed teavad, et tööviljakuse tõstmine on nende heaolu tõusu alus. Sellepärast me peame väsimatult parandama töö ja tootmise organiseerimist, likvideerima materiaalsete vahendite ja tööaja kaod.

Partei- ja majandusorganisatsioonide kõige terasem tähelepanu peab olema suunatud ettevõtete majandusliku tegevuse küsimustele. Tuleb pidevalt taotleda iga ettevõtte rütmilist tööd, toodangu omahinna alandamist, kõige rangemalt ja kõiges pidada kinni kokkuhoiurežiimist, igati tugevdada isemajandamist.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XX kongressile, Tallinn, 1956, lk. 55.

Praegustes tingimustes, aatomi, elektroonika ja keemia sajandil, kunstlike kaaslaste ajastul tagavad võidu eesrindlik teadus ja kõrgeim tehnika, mis loovad piiritud võimalused ühiskondliku töö viljakuse kasvuks, toovad võidu raudne tahe ja bolševistlik kirglikkus, miljonite tugev organisatsioonikindlus ja revolutsiooniline distsipliin. «*Kommunism on,*» õpetas V. I. Lenin, «*kapitalistlikust*

kõrgem tööviljakus, vabatahtlike, klassiteadlike, ühinenud, eesrindlikku tehnikat kasutavate tööliste tööviljakus.»

NLKP Keskkomitee pleenum 24.—29. XI 1959. a. Pleenumi läkitus «Püstitagem kangelasliku tööga suurejooneline kommunismihoone».
NLKP Keskkomitee 1959. aasta juunipleenumi materjale, Tallinn, 1959, lk. 159—160.

Tööstusliku tootmise tohutu ulatus ja ennenägematult kiire arengutempo on saavutatud sotsialistliku majandussüsteemi eeliste tõttu, teaduse ja tehnika uusimate saavutuste rakendamise ning üldrahvaliku sotsialistliku võistluse alusel. Sellel alusel toimub tööviljakuse järjekindel tõus kõigis rahvamajandusharudes. Tööviljakus tööstuses kasvas 1958. aastal 1913. aastaga võrreldes 10-kordseks ja 1940. aastaga võrreldes 2,6-kordseks, kusjuures tööpäev on lühemaks muutunud.

NLKP erakorraline XXI kongress. Resolutsioon seltsimees N. S. Hruštšovi ettekande «NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965» põhjal. Tallinn, 1959, lk. 6.

Vladimir Iljitš Lenin märkis korduvalt, et kapitalism võidetakse lõplikult sellega, et sotsialism loob uue, hulga kõrgema tööviljakuse. Tänu sotsialistliku majandussüsteemi eelistele on NSV Liidu tööstus oma toodangu mahult juba jõudnud esimesele kohale Euroopas. Ka tööviljakuse poolest oleme paljudest kapitalistlikest maadest ette jõudnud. Ameerika Ühendriikidest oleme, tõsi küll, ikka veel taga. Kuid Nõukogude kasvutempo üleolek Ameerika tempost on nii suur, et selle mahajäämuse likvideerimine on lähema tuleviku küsimus.

Sellest saadakse aru ka Ühendriikides. Nad näevad meie edusamme, näevad, et sotsialismi tingimustes on võitlus tööviljakuse tõstmise eest muutunud kõigi nõukogude inimeste südameasjaks. Tuntud Ameerika kapitalist Harriman kirjutab oma raamatus «Rahu Venemaaga?»: «Mind hämmastas see huvi ühise riikliku eesmärgi saavutamiseks omapoolse panuse andmisse ning uhkus selle panuse üle, mida ma märkasin tööliste juures.» Tõepoolest. Kapitaliste hämmastab ega saagi mitte hämmastada meie tööliste tööentusiasm. See on ka arusaadav. Läheb ju seal kõik, mida töölised loovad, kapitalistidele. Nõukogude ühiskonna tingimustes on hoolitsemine tööviljakuse tõstmise eest, toodangu kasvu eest muutunud mitte ainult üksikute tööliste, vaid ka kõigi nõukogude inimeste auasjaks.

Tänapäeval on võistlus tööviljakuse tõstmise eest muutunud tõeliselt üldrahvalikuks. Linna- ja maatöötajate laiad hulgad ilmutavad aktiivsust ja loovat initsiatiivi võitluses tööviljakuse tõstmise eest, ühiskonna rikkuse suurendamise eest, selle eest, et toodangu hulgalt iga elaniku kohta arenenumatele kapitalistlikele maadele järele jõuda ja neist ette minna . . .

Kui määratu suur tähtsus rahvamajanduse seisukohalt on tööviljakuse tõstmisel, võib otsustada juba üksnes selle põhjal, et tööviljakuse kasv üheainsa protsendi võrra annab tänavu meie maa tööstuses tervikuna täiendavalt ligi 13 miljardi rubla eest toodangut.

Tööviljakuse kasvu tähtsaks tingimuseks on töödistsipliini kõvendamine ja töö hea organiseerimine. Meil kasutatakse paljudes ettevõtetes seadmeid ikka veel ebarahuldavalt ning esineb tõsiseid puudusi töö organiseerimises. 1959. aastal ei täitnud mõningad ettevõtted tööviljakuse tõstmise plaani; selle tagajärjel jäi meie maal ligi 7 miljardi rubla eest toodangut saamata.

Nagu näitavad majandusteadlaste kalkulatsioonid, võiks rahvamajanduse nõukogude tööstuses ainuüksi tööaja kao likvideerimise arvel täiendavalt saada ligikaudu 10 miljardi rubla eest toodangut aastas.

Me peame korraldama massides tehtavat poliitilist ja organiseerimistööd selliselt, et iga ettevõtte ja ehituse kollektiiv, iga nõukogude töötaja püüaks võimalikult hästi kasutada masinaid, tööpinke, agregaate, traktoreid ja kombaine, kulutada toorainet ja materjale säästlikult ning ökonoomselt, rakendada eesrindlikke töömeetodeid, tõsta toodangu kvaliteeti ning võidelda sellega tehaseja vabrikumärgi au eest, oma ettevõtte hea nime eest. Nõukogude tööstuse toodetel peab olema hea kuulsus. Tõstkem esile neid, kes annavad eeskujuliku kvaliteediga toodangut, ning intensiivistagem võitlust praagitootjate vastu, nende vastu, kes hoolimatult, armastuseta asja vastu, valmistavad tooteid, mis ei rõõmusta nõukogude inimesi, vaid toovad neile kurvastust ...

Meil on olemas tohutud reservid tootmise arendamiseks ja omahinna alandamiseks. Ülesandeks on kasutada neid reserve täielikumalt, saavutada, et igas ettevõttes majandataks veelgi paremini, kasutataks täielikumalt teaduse saavutusi ja eesrindlikke kogemusi, et saada vähemate kulutustega paremaid tulemusi.

On vaja järjekindlalt tõsta organiseerimis- ja kasvatustöö taset, suunata töötajate jõupingutusi võitlusele riiklike plaanide ja ülesannete täitmise eest igas ettevõttes, range kokkuhoiurežiimi ja säästlikkuse eest rahvamajanduses. On vaja tugevdada isemajandamist, mis on tähtsaks hoovaks sisemiste reservide mobiliseerimisel, rentaabluse tõstmisel ja akumulatsiooni suurendamisel. Tööviljakuse pidev kasv tehnilise progressi alusel on õige tee meie maa majanduse arendamisel ja nõukogude rahva heaolu tõstmisel.

N. S. Hruštšov, Töölistelt ja teenistujatelt võetavate maksude kaotamisest ning muudest nõukogude rahva heaolu tõstmise abinõudest. Ettekanne NSV Liidu Ülemnõukogu viienda koosseisu viiendal istungjärgul, 1960. Tallinn, 1960, lk. 27—30.

... On tarvis tööstuses *tööviljakus* tõsta 10 aasta jooksul rohkem kui kahekordseks ning 20 aastaga nelja- kuni nelja ja poole

kordseks. 20 aasta pärast ületab tööviljakus Nõukogude tööstuses Ameerika Ühendriikide tööstuse praeguse tööviljakuse taseme umbes kahekordselt, kui aga arvestada tunni tööviljakust, siis suureneb see seoses tööpäeva lühendamisega NSV Liidus märksa rohkem.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 64.

Tööviljakus tõuseb põllumajanduses kümne aasta jooksul vähemalt kahe ja poole kordseks ning kahekümne aastaga viie- kuni kuuekordseks. Põllumajandusliku töö viljakuse hoogne kasv, mis oma tempolt on kiirem kui tööstuses, võimaldab likvideerida põllumajanduse mahajäämuse tööstusest ja muudab põllumajanduse kommunistliku ühiskonna kõrge arengutasemega majandusharuks.

Põllumajandusliku töö viljakuse tõstmise aluseks on põllumajanduse edasine mehhaniseerimine, *komplekssе mehhaniseerimise* juurutamine ja automaatikavahendite kasutamine, iga piirkonna tingimustele vastavate kõrgete tehniliste ja majanduslike näitajatega masinatesüsteemide kasutuselevõtmine.

Sealsamas, lk. 73.

... Kui jutt on tööviljakuse probleemi tähtsusest, siis oleme me astunud tõeliselt uude, kvalitatiivselt erinevasse majandusliku arenemise ajajärku. Uus ajajärk aga dikteerib uusi ülesandeid. Kas meil on võimalik tõsta tööviljakust oma ettevõtetes niisuguses ulatuses, nagu me seda planeerime? Jah, võimalusi selleks meil on, kuigi ülesanne ei ole sugugi kerge, ja selle lahendamine nõuab igakülgseid ja organiseeritud jõupingutusi ...

... Võitlus tööviljakuse põhiliste reservide eest, mis on seotud töö parema organiseerimisega ja seadmete tootmisvõimsuse täielikuma ärakasutamisega, samuti võitlus kiirema tehnilise progressi eest ei ole aga ettevõtetes tegelikult veel laiaulatuslikult arenenud. Meie plaanides ettenähtud tööviljakuse tõusu ei ole muidugi võimalik saavutada ainuüksi ühes valitud lõigus töötamisega. Niisugust tõusu võib saavutada ainult siis, kui arvestatakse kõiki neid elemente, millest tööviljakus oleneb. Tööviljakuse tõstmise peamiseks hoovaks oli, on ja jääb progress tööriistade täiustamise alal selle sõna laias mõttes, *samuti inimjõu laialdasem asendamine inimesele alluvate loodusjõudude toimega* ...

Tehnilise progressi kõrval on teiseks tähtsaks suunaks tööviljakuse kiire tõusu eest toimuvas võitluses *töö parem organiseerimine* kõigis rahvamajanduse harudes ja eeskätt tööstuses ...

Töö organiseerimist ei ole võimalik täiustada teaduslike instituutide abita. Instituudid peavad laialdasemalt uurima töö organiseerimise küsimusi, üldistama eesrindlike ettevõtete kogemusi, metoodiliselt läbi töötama töö organiseerimise põhimõtteid ja tundma õppima kodumaa ja välismaa sellekohaseid saavutusi. Peale selle

peavad nad ettevõtteid nende probleemide lahendamisel praktiliselt abistama.

Kogu meie juhtiva kaadri, inseneride ja administratiivpersonali ees, alates ettevõtte direktorist ja lõpetades meistriga, seisab keerukate majandusprobleemide ja tootmise organiseerimise probleemide tundmaõppimise ülesanne. Töö organiseerimise ja tootmise juhtimise õpetamisega peavad tegelema spetsiaalsed ametkondlikud keskused.

Kõigepealt on vaja meeles pidada, et tootmise organiseerimist saab täiustada ainult koos töölistega, olukorras, kus nad on sellest asjast elavalt huvitatud ja kus tööliste omavalitsus sellest aktiivselt osa võtab. Neid probleeme tuleb sellepärast arutada tööliskoosolekutel, tööliste omavalitsuse konverentsil. On vaja tähelepanelikult kaaluda kõiki tööliste kriitilisi märkusi ja ettepanekuid. Tööliste aktiivse toetuseta jäävad kõige paremad ratsionaliseerimisettepanekud õhku rippuma. Koos tööliskollektiividega suudame me lühikese ajaga märgatavalt parandada ettevõtete tööd ja järelikult ka tõsta tööviljakust.

Tööviljakuse tõstmise tähtsaks teguriks on veel *praagi ja tootmisjäätmete vähendamine, kaupade kvaliteedi ja teenindamise parandamine* . . .

Suurt osa tööviljakuse tõstmises etendab õige palgasüsteem, samuti õigesti väljatöötatud töönormid. Töönorm on tähtis vahend töö õigel organiseerimisel. Ainuüksi tema abil võib luua objektiivsed kriteeriumid tootmise nõuetekohaseks organiseerimiseks ja kontrollimiseks. Ainuüksi kõigi tööliste jaoks väljatöötatud ja kontrollitud normide alusel võib sisse seada niisuguse palgasüsteemi, mis tagab õiglase tasu tehtud töö eest, vastavalt selle hulgale ja kvaliteedile . . .

Palgastruktuuri korrastamine ja nõuetekohase seose loomine palgastruktuuri ja õigesti väljatöötatud töönormide vahel peavad edaspidi vältima niisuguse palga saamise, mis ei vasta tehtud töö tulemustele.

B. Гомулка, Отчетный доклад ЦК III съезду Польской объединенной рабочей партии.
«Коммунист» № 4, 1959, lk. 88—96.

Tööviljakuse kasv oleneb paljudest erinevatest teguritest. Töö organiseerimisel on suure tähtsusega õige normeerimine. Meil ilmselt alahinnatakse seda olulist töölõiku. Ometi on töö normeerimine tähtis poliitiline küsimus, mis puudutab miljonite inimeste huve.

Töönormid tuleb kehtestada põhjaliku asjatundlikkusega, et nad tagaksid tööviljakuse ja töötasu vajaliku taseme. Töönormide kindlaksmääramisele tuleb laialdaselt kaasa tõmmata töölisi, tööesrindlasi, asja tuleb organiseerida nii, et normide revideerimisega

tingimata kaasneksid organisatsioonilised ja tehnilised abinõud, mis tagavad tööviljakuse kasvu . . .

Kõnelge töölistega, öelge, mis on tarvis teha, ja nad mõistavad teid õigesti. Selleks aga on tarvis minna töölise juurde mitte nii, nagu seda teeb mõni administraator-bürokraat, vaid kui selle töölise seltsimees; siis avab tööline oma hinge ja näitab, missuguseid võimalusi on tal tööviljakuse tõstmiseks ja omahinna alandamiseks.

See on, seltsimehed, tähtsamaid küsimusi võitluses tööviljakuse tõstmise eest!

N. S. Hruštšov, NSV Liidu majanduse arendamine ja rahvamajanduse parteiline juhtimine. Ettekanne NLKP Keskkomitee pleenumil 19. novembril 1962. Tallinn, 1963. lk. 55—56.

XII. KAUBATOOTMINE, RAHA JA KAUBANDUS

1. SEE, MIS ON ÜHINE JA OMANE KAUBATOOTMISE KÕIGILE TÜÜPIDELE

... Kaubatootmine ja kaubaringlemine on ... nähtused, mis on omased kõige mitmesugusemaile tootmisviisidele, kuigi erinevas ulatuses ja erineva osatähtsusega. Niisiis, me ei tea veel mitte kui midagi antud tootmisviiside differentia specifica'st [iseloomulikest erinevustest] ega suuda nende üle otsustada, kui me tunneme ainult kõigile neile tootmisviisidele omaseid abstraktseid kaubaringluse kategooriaid.

K. Marx, Kapital, I kd., lk. 106 (märkus).

Põhimõtteliselt ei ole olemas produktide vahetust, vaid on tootmisest osavõtvate tööliikide vahetus. Tootlike jõudude vahetuse viisist oleneb ka produktide vahetuse viis. Üldiselt vastab produktide vahetuse viis tootmisviisile. Kui muuta seda viimast, siis on selle tulemuseks vahetuse viisi muutumine. Sellepärast me näeme ka ühiskonna ajaloos, et produktide vahetuse viisi reguleerib nende tootmise viis.

К. Маркс, Нищета философии (1847). *К. Маркс* и *Ф. Энгельс,* Соч., т. 4, lk. 108.

Kaubatootmine eeldab kaubaringlust, kaubaringlus aga eeldab kauba väljendamist rahas, raharinglust; kauba kahestumine kaubaks ja rahaks on seadus, mille järgi produkti väljendatakse kaubana.

K. Marx, Kapital, II kd., lk. 300.

Raha ei ole asi, vaid ühiskondlik suhe.

К. Маркс, Нищета философии (1847). *К. Маркс* и *Ф. Энгельс,* Соч., т. 4, lk. 110.

... Raha ei ole tegelikult midagi muud kui töö ühiskondliku iseloomu ja töö produktide ühiskondliku iseloomu eriline väljendus ...

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962. lk. 556.

Hinna ja väärtuse suuruse kvantitatiivse erinevuse võimalus ehk võimalus, et hind väärtuse suurusest kõrvale kaldub, peitub ... hinnavormis eneses.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953. lk. 96.

Hind on väärtusseaduse avaldus. Väärtus on hindade seadus, s. o. hinna avaldumise üldistatud väljendus. «Sõltumatusest» kõnelda võib siin ainult selleks, et mõnitada teadust, mis kõigil teadmisaladel näitab meile nähtuste näilikus kaoses põhiliste seaduste avaldumist ...

Kui hind on «realiseeritud vahetussuhe», siis on lubatav küsida: kelle vahel on see suhe olemas? Ilmselt vastastikust vahetust teostavate majandite vahel. Kui see «vahetussuhe» ei teki juhuslikult erandina, lühikeseks ajaks, vaid kordub pideva regulaarsusega, igal pool ja iga päev, siis on selge, et «vahetussuhe» ühendab majandite kompleksi *üheks majanduslikuks korraks:* on selge, et nende majandite vahel on kindlakskujunenud tööjaotus.

V. I. Lenin, Veel üks sotsialismi hävitamine (1914). Teosed, 20. kd., lk. 178—179.

Kaupade ringluse vahendajana omandab raha ringlemisvahendi funktsiooni.

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953. lk. 94.

Oletades, et kaupade mass on antud, suureneb ja väheneb ringleva raha mass koos kaubahindade kõikumistega. Ta tõuseb ja langeb sellepärast, et kaubahindade summa suureneb või väheneb kaubahindade muutumise tagajärjel. Selleks ei ole sugugi tarvis, et kõikide kaupade hinnad üheaegselt tõuseksid või langeksid. Ühel juhul teatava arvu juhtivate kaupade hindade tõus ja teisel juhul nende hindade langus on küllaldane selleks, et tõsta või alandada kõigi ringlevate kaupade realiseeritavat hindade summat, järelikult ka panna ringlema rohkem või vähem raha. Kas see kaubahindade muutumine peegeldab kaupade väärtuse tegelikku muutumist või ainult turuhindade kõikumisi, tema mõju ringlemisvahendite massile on mõlemal juhul sama.

... Ringlemisprotsessi antud ajalõigus:

$$\frac{\text{kaubahindade summa}}{\text{samanimeliste rahaühikute [Geldstücke] käivete arv}} = \text{ringlemisvahendina}$$

funktsioneeriva raha mass. See on üldine seadus.

Sealsamas, lk. 109—110.

2. KAUBATOOTMISE VAJALIKKUS JA ISEÄRASUSED SOTSIALISMI TINGIMUSTES

Kollektivismi põhimõtteil organiseeritud ühiskonnas, mis on rajatud tootmisvahendite ühisomandusele, ei vaheta tootjad oma produkte; niisama vähe esineb siin produktide tootmiseks kasutatud töö nende produktide *väärtusena,* neile omase asjalise omadusena, sest et nüüd, vastupidiselt kapitalistlikule ühiskonnale, ei ole individuaalne töö enam kaudselt, vaid otseselt kogutöö koostisosa.

K. Marx, Gotha programmi kriitika (1875). *K. Marx, F. Engels,* Valitud teosed kahes köites, II kd., Tallinn, 1960, lk. 13.

Meil pole siin tegemist sellise kommunistliku ühiskonnaga, mis *on arenenud* omaenda alusel, vaid vastupidi, niisugusega, nagu ta parajasti *tekib* kapitalistlikust ühiskonnast ja mis järelikult igas suhtes, nii majanduslikus, kõlbelises kui ka vaimses, kannab endal veel selle vana ühiskonna sünnimärke, mille rüpest ta põlvneb. Vastavalt sellele saab üksiktootja — pärast mahaarvamisi — täpselt tagasi selle, mis ta ühiskonnale annab. Mis ta ühiskonnale andnud on, see on tema individuaalne tööhulk. Näiteks koosneb ühiskondlik tööpäev individuaalsete töötundide summast; üksiktootja individuaalne tööaeg on tema poolt antud osa ühiskondlikus tööpäevas, tema osa selles. Ta saab ühiskonnalt kviitungi, et ta on andnud nii- ja niipalju tööd (pärast seda, kui on maha arvatud tema töö ühiskondlike fondide jaoks), ja saab selle kviitungi vastu tarbimisesemete ühiskondlikust tagavarast niipalju tarbimisesemeid, millede tootmiseks on kulutatud niisama palju tööd. Sellesama tööhulga, mis ta on ühiskonnale ühes vormis andnud, saab ta teises vormis tagasi.*

Sealsamas, lk. 13—14.

... Kui kapitalistlik tootmisviis kaotatakse, ühiskondlik tootmine aga püsima jääb, siis jääb väärtuse määramine domineerivaks (vorherrschend) selles mõttes, et tööaja reguleerimine ja ühiskondliku töö jaotamine eri tootmisgruppide vahel ning lõpuks kõike seda hõlmav raamatupidamine tähtsamaks saavad kui kunagi varem.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 778.

Kommunism ja kaubandus?! Midagi juba väga ebaloogilist, absurdset ja kauget. Kui aga järele mõtelda *majanduslikult,* ei ole

---

* Eitades kaubatootmist ja väärtusseadust sotsialismi tingimustes rääkisid marksismi-leninismi klassikud sotsialistlikust ühiskonnast, mis on rajatud ühele ühtsele üldrahvalikule tootmisvormile ega oma väliskaubanduslikke sidemeid. *Toim.*

üks kaugemal teisest kui kommunism talupoja patriarhaalsest väikemaapidamisest.

Siis, kui me võidame ülemaailmses ulatuses, ehitame, arvan, kullast mõnede maailma suurimate linnade tänavaile avalikke käimlaid. See oleks kulla kõige «õiglasem» ja näitlikum ning õpetlikum kasutamine nende sugupõlvede jaoks, kes pole unustanud, kuidas kulla pärast tapeti kümme miljonit ja tehti sandiks kolmkümmend miljonit inimest 1914.—1918. aasta «suures vabadussõjas», sõjas selle tähtsa küsimuse otsustamiseks, kumb on halvem — kas Bresti või Versailles' rahu; ja kuidas sellesama kulla pärast valmistutakse tapma vähemalt kakskümmend miljonit inimest ja tegema sandiks kuuskümmend miljonit inimest sõjas kas 1925. või 1928. aasta paiku, kas Jaapani ja Ameerika vahel või Inglismaa ja Ameerika vahel või kuidagi samas vaimus.

Kui «õiglane», kui kasulik ja kui humaanne olekski kulla kasutamine mainitud viisil, kuid meie ütleme siiski: on tarvis töötada veel paarkümmend aastat samasuguse pinge ja samasuguse eduga, nagu me töötasime aastail 1917—1921, ainult palju laiemal tegevusväljal, et oma tööga selleni jõuda. Seni aga: VSFNV-s tuleb kulda säästa, tuleb müüa teda võimalikult kallilt ja osta tema eest kaupu võimalikult odavalt. Huntidega elades tuleb hundina uluda, selles suhtes aga, et hävitada kõik hundid, nagu tuleb teha mõistlikus inimühiskonnas, peame kinni targast vene vanasõnast: «Ära kiitle sõtta sõites, kiitle sõjast tagasi tulles» ...

V. I. Lenin, Kulla tähendusest nüüd ja pärast sotsialismi täielikku võitu (1921). Teosed, 33. kd., lk. 88—89.

... Ei saa olla muud majanduslikku sidet talurahva ja tööliste vahel, s. o. põllumajanduse ja tööstuse vahel, kui vahetus, kaubandus. Selles on asja tuum.

V. I. Lenin, IX Ülevenemaaline Nõukogude kongress. Vabariigi sise- ja välispoliitikast (1921). Teosed, 33. kd., lk. 132.

1. KAUBAVAHETUS TALURAHVAGA

See on praegu tähtsuse ja aktuaalsuse poolest esimene küsimus. Esiteks, ilma sõjaväe ja linnatööliste täieliku ja korrapärase toiduainetega varustamiseta ei saa riik teha majanduslikku ülesehitustööd üldse, kaubavahetus aga peab saama toiduainete kogumise peamiseks vahendiks. Teiseks, kaubavahetus on tööstuse ja põllumajanduse korrapärase ja õige vahekorra kontroll, samuti ka vähegi õigesti ja korrapäraselt funktsioneeriva rahasüsteemi loomiseks tehtava töö vundament. Kaubavahetuse küsimusele (arvates siia ka saadustevahetuse, sest riigi toode — sotsialistliku vabriku toode, mis vahetatakse talupoja toiduainete vastu, ei ole kaup

poliitökonoomilises mõttes, igatahes mitte ainult kaup, mitte enam kaup, lakkab olemast kaup), kaubavahetuse küsimusele peab nüüd olema pööratud kõigi majandusnõukogude, kõigi majandusliku ülesehitustöö organite peatähelepanu.

V. I. Lenin, TKN-i (Töö ja Kaitse Nõukogu) juhend kohalikele nõukogude asutustele (1921). Teosed, 32. kd., lk. 362.

Kas saab kuidagi raha otsekohe hävitada? Ei. Juba enne sotsialistlikku revolutsiooni kirjutasid sotsialistid, et raha ei saa otsekohe kaotada, ja meie võime oma kogemustega seda kinnitada. On tarvis väga palju tehnilisi ja — see on palju raskem ja palju tähtsam — organisatsioonilisi võite selleks, et hävitada raha...

V. I. Lenin, Koolivälise haridustöö I ülevenemaaline kongress. Kõne rahva petmisest vabaduse ja võrdsuse loosungitega 19. mail 1919. Teosed, 29. kd., lk. 329.

Harjumust ei saa ümber teha, raha ei saa otsekohe hävitada. Et hävitada raha, on vaja luua organisatsioon sadadele miljonitele inimestele saaduste jaotamiseks, — see on pikkade aastate töö.

Sealsamas, lk. 339.

...Rahaline käive on niisugune asi, mis väga hästi kontrollib, kas käive riigis on rahuldav, ja kui see käive ei ole korrapärane, siis muutub raha tarbetuks paberiks.

V. I. Lenin, VK(b)P X kongress. Ettekanne toiduainete andmise kohustuse asendamisest naturaalmaksuga (1921). Teosed, 32. kd., lk. 200.

On võimatu kaotada raha kapitalismilt kommunismile üleminekuaeguses, kui ei ole veel täielikult organiseeritud kommunistlikku tootmist ja saaduste jaotamist.

VK(b)P kaheksas kongress. Venemaa Kommunistliku (bolševike) Partei programm (1919).
NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, Tallinn, 1956, lk. 426.

Hindade probleemis ristuvad kõik Nõukogude riigi majanduslikud ja järelikult ka poliitilised põhiprobleemid.

ÜK(b)P Keskkomitee pleenum 7.—12. II 1927. a. Resolutsioon «Väljalaske- ja jaehindade alandamisest».
NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, II osa, Tallinn, 1956, lk. 338.

Kommunistlikus ülesehitustöös tuleb täielikult ära kasutada kaubalis-rahalised suhted vastavalt uuele sisule, mis on neile omane

sotsialismi ajajärgul. Sealjuures etendavad suurt osa sellised majanduse arendamise instrumendid, nagu isemajandamine, raha, hind, omahind, kasum, kaubandus, krediit, rahandus. Üleminekuga ühtsele üldrahvalikule kommunistlikule omandusele ja kommunistlikule jaotussüsteemile kaob kaubalis-rahaliste suhete majanduslik otstarve ja nad surevad välja.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 83.

Kogu varumissüsteemi üheks tähtsamaks küsimuseks on põllumajandussaadustele majanduslikult põhjendatud hindade kehtestamine. Just hindade probleemi lahendamises peab täiel määral ilmnema meie poliitika painduvus, oskus õigesti ühendada riigi ja kolhooside huve, tööstuse ja põllumajanduse arendamise huve, töölisklassi ja talurahva, kogu nõukogude rahva huve.

Hindade poliitika peab veel rohkem tugevdama kolhoosikorda, kaasa aitama tööviljakuse tõusule ja põllumajandussaaduste tootmise kiirele suurendamisele, kolhoosi-ökonoomika igakülgsele arendamisele. Ühtlasi aga ei tohi unustada, et põllumajandussaaduste hindade poliitika peab tagama mitte üksnes laiendatud taastootmist kolhoosides, vaid ka looma teatud akumulatsioone tööstuse, eriti rasketööstuse — rahvamajanduse juhtiva jõu — võimsuste suurendamiseks, millest on huvitatud ka kolhoosnikud ise. Järelikult — lahendades põllumajandussaadustele ühtsete hindade kehtestamise küsimust, lahendame ühtlasi tööliste ja talupoegade liidu edasise tugevdamise, meie paljurahvuselise sotsialistliku riigi rahvaste sõpruse tugevdamise ülesannet.

N. S. Hruštšov, Müügikohustuste ja masina-traktorijaamade töö eest naturaaltasu maksmise kaotamisest ning põllumajandussaaduste varumise uuest korrast, varumise hindadest ja tingimustest. Ettekanne NLKP Keskkomitee pleenumil, Tallinn, 1958, lk. 21—22.

Partei ei saanud nõustuda ka niisuguse teesiga, nagu võiks üleminekul kommunismi laiahaardelisele ehitamisele jaotamise ja ringluse probleeme lahendada sel teel, et seatakse sisse saaduste vahetamine linna ja maa vahel. Ka praegu leidub seltsimehi, kes soovivad kaotada viivitamatult kaubalis-rahalised suhted. Vastavasisulisi kirju on tulnud NLKP Keskkomiteele seoses programmi projekti arutamisega. Meie ülesehitustöö kogemused näitavad, et sotsialismile omased kaubalis-rahalised suhted jäävad meil jõusse kogu kommunismile ülemineku perioodiks. Kuni kehtib kontroll töö ja tarbimise üle, jääb käibesse ka raha, mille kindlust meil tuleb edaspidigi tugevdada.

Kommunismi ehitamise periood ei ole mingil määral nõukogude kaubanduse piiramise periood. Nõukogude kaubandus jääb veel pikaks ajaks ühiskonna liikmete vahel rahvatarbeesemete jaotamise

peamiseks vormiks, kasvavate ja muutuvate vajaduste väljaselgitamise tundlikuks instrumendiks, tootmise ja tarbimise tasakaalustamise vahendiks. Seepärast tuleb nõukogude kaubandust igakülgselt arendada, sest ainult sel teel saame luua niisuguse vajaduste järgi jaotamise süsteemi, mis on vajalik kommunismi ajal.

A. J. Mikojan, Kõne NLKP XXII kongressil (1961). Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress. Stenogramm, I osa. Tallinn, 1962, lk. 426.

3. VALUUTA KINDLUSTAMINE JA STABIILSUS SOTSIALISMI TINGIMUSTES

... Meie majandus- ja rahanduspoliitika orienteerub kõrvalekaldumatult raha viimisele kullaalusele, — see on tingimata tarvilik, kuivõrd kuld jääb kindlalt maailmarahaks ja kuivõrd kulla niisugune tähtsus maailmaturul väljendub paratamatult ka siseturu vahekordades, isegi sellisel maal, kus tööstuse ja transpordi põhiharud on natsionaliseeritud ja kus selle alusel üht osa majandusest arendatakse plaani järgi. Niisugune orientatsioon peab praktikas väljenduma puutumatu kullafondi säilitamise ja väärismetallide tootmise arendamise poliitikas.

VK(b)P üheteistkümnes kongress. Resolutsioon «Rahanduspoliitikast» (1922). NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I kd., Tallinn, 1956, lk. 611—612.

See, mis on aga tõesti tähtis, on rubla stabiliseerimise küsimus. Selle küsimuse kallal me töötame, töötavad meie parimad jõud, ja sellele ülesandele me anname otsustava tähtsuse. Kui meil läheb korda pikemaks ajaks, seejärel aga jäädavalt stabiliseerida rubla, siis see tähendab, et me oleme võitnud. Siis ei tähenda midagi kõik need astronoomilised arvud, kõik need triljonid ja kvadriljonid. Siis me suudame seada oma majanduse kindlale pinnale ja teda kindlal pinnal edasi arendada. Arvan, et selles küsimuses võin esitada teile üsna tähtsaid ja otsustavaid fakte. 1921. aastal kestis paberrubla kursi stabiilsuse periood vähem kui kolm kuud. Käesoleval 1922. aastal, kuigi aasta pole veel lõppenud, kestis see periood üle viie kuu. Arvan, et sellestki on juba küllalt. Muidugi on sellest vähe, kui te tahate meilt teaduslikku tõestust, et me tulevikus selle ülesande täielikult lahendame. Seda aga täies ulatuses tõestada on minu arvates üldse võimatu. Toodud andmed tõestavad, et alates möödunud aastast, kui me alustasime oma uut majanduspoliitikat, kuni tänase päevani me oleme juba õppinud edasi minema. Kui me oleme selle selgeks õppinud, siis ma olen kindel, et me õpime ka edaspidi saavutama sellel teel edasist edu, kui me ainult ei tee mingit erilist rumalust. Kõige

tähtsam aga on ikkagi kaubandus, nimelt kaubakäive, mida me vajame. Ja kui me oleme sellega kahe aasta vältel toime tulnud, hoolimata sellest, et olime sõjaolukorras (sest, nagu teate, vabastati Vladivostok alles mõni nädal tagasi), hoolimata sellest, et me alles nüüd võime hakata täiesti süstemaatiliselt tegema oma majanduslikku tööd, — kui me siiski oleme saavutanud seda, et paberrubla stabiilsuse periood on tõusnud kolmelt kuult viiele, siis arvan, et tohin ütelda, et võime sellega rahul olla. Me oleme ju üksi. Me pole saanud ega saa mingisuguseid laene. Meid pole abistanud mitte ükski neist võimsaist kapitalistlikest riikidest, kes oma kapitalistlikku majandust organiseerivad nii «hiilgavalt», et nad tänapäevani ei tea, kuhu nad lähevad. Versailles' rahuga on nad loonud säärase finantssüsteemi, milles nad ka ise ei orienteeru. Kui need suured kapitalistlikud riigid nõnda majandavad, siis arvan, et meie, mahajäänud ja harimatud, võime olla rahul juba sellegagi, et oleme leidnud kõige tähtsama: oleme leidnud rubla stabiliseerimise tingimused. Seda ei tõesta mingi teoreetiline analüüs, vaid praktika, ja praktika on minu arvates tähtsam kui kõik teoreetilised diskussioonid maailmas. Praktika aga näitab, et me oleme siin saavutanud otsustavaid tulemusi, nimelt — oleme hakanud majandust suunama rubla stabiliseerimise poole, ja sellel on ülisuur tähtsus kaubandusele, vabale kaubakäibele, talupoegadele ja määratu suurele väiketootjate massile.

V. I. Lenin, Kommunistliku Internatsionaali IV kongress. Viis aastat Vene revolutsiooni ja maailmarevolutsiooni perspektiivid (1922). Teosed, 33. kd., lk. 386—387.

Kooperatiivkaubanduse ja riikliku kaubanduse organiseerimises me peame saavutama kiiret edu ka veel selleks, et luua küllalt tugev baas Nõukogude riigi üleminekuks kindlale valuutale, sest rahareformi kordaminekut segab paratamatult turu organiseerimatus ja asjaolu, et turul võimutseb erakaubandus, mida riik ei saa pidevalt ja efektiivselt reguleerida.

VK(b)P kolmeteistkümnes kongress. Otsus «Kooperatsioonist», 1924. a.
NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, II kd., Tallinn, 1956, lk. 40.

Nõukogude Liidul on tugev valuuta ja stabiilne rahasüsteem, mis edukalt tagab raharingluse plaanipärase organiseerimise riigis ja selle alusel soodustab materiaalsete ja tööjõuressursside efektiivset kasutamist.

Täisväärtuslik Nõukogude rubla oli vältimatult vajalik selleks, et teostada partei ja valitsuse poliitikat, mille eesmärgiks on rahva heaolu järjekindel parandamine sotsialistliku majanduse kiire kasvu alusel.

Vladimir Iljitš Lenin juhtis korduvalt tähelepanu kindla Nõukogude rubla tähtsusele sotsialistlikus ülesehitustöös...

Raharingluse edasises tugevdamises saavutati suurt edu sõjajärgsel perioodil ja eriti viimastel aastatel, kui tööstus- ja põllumajandustoodangu väljalaske suurendamise ja rahvusliku tulu kasvu baasil kiires tempos laienes jaekaubakäive ja paranes selle varustamine kaubafondidega, märgatavalt kasvas elanikkonna reaalsissetulek ja tõusis rubla ostujõud...

Nõukogude rubla kindlust ja rahva usaldust rubla vastu näitab ka elanikkonna hoiuste süstemaatiline suurenemine hoiukassades. Majandusliku ülesehitustöö edaspidised edusammud aitavad veelgi tugevdada Nõukogude rahasüsteemi.

Ühtlasi toob seitsme aasta plaani ülesannete täitmine ja ületamine kaasa tootmise ja majanduskäibe mahu lakkamatu suurenemise meie maal...

Sellistes tingimustes on osutunud vajalikuks suurendada meie rahaühiku väärtust, suurendada rubla kullasisaldust ja võtta revideerimisele hindade mastaap. Tuleb silmas pidada, et praegune hindade mastaap kujunes välja aastail, kui tootmise ja kaubakäibe maht ning elanikkonna tulud olid mitu korda väiksemad kui praegu ja sellepärast ei vasta see mastaap Nõukogude majanduse praegusele tasemele.

NSV Liidu Ministrite Nõukogu arutas seda küsimust ja otsustas tõsta 1961. aasta algusest meie rahaühiku mastaapi kümnekordselt ja seoses sellega lasta käibele uued rahatähed. Rubla nimetus tekkis teatavasti juba 700 aastat tagasi sõnast рубить, sest vanasti raiuti hõbetükke ja tehti münte. Seega on jutt sellest, et raiuda meie Nõukogude rublasse kümme korda rohkem väärtuslikku metalli.

Tahan eriti rõhutada seda, et see abinõu ei tekita mingisugust kahju ei elanikkonnale ega ka riigile...

Samal ajal muutub maksete ja arvestuste tehnika märksa lihtsamaks. Elanikkonnal on kergem kaupade ostmisel ja teenuste eest tasumisel arvestusi teha, samuti paraneb elanikkonna teeninda-mine kaubandus- ja muude ettevõtete poolt. Uute hindade puhul laienevad kaubanduses tunduvalt automaatide kasutamise võimalused. Seega on mõistetav, kui suurt kasu saavad meie rahvamajandus ja kõik nõukogude inimesed nende abinõude rakendamisest...

Eriliselt tuleb rõhutada seda, et rakendatavatel abinõudel on suur tähtsus ka kokkuhoiurežiimi edasisel juurutamisel ning üldrahvalikus võitluses igasuguste ebamajanduslikkuse ja pillamise nähtuste vastu.

Veelgi enam kasvab rubla ja kopika väärtus ettevõtete majanduslikus tegevuses, mis soodustab materjalide, tööjõu ja summade ratsionaalset kasutamist. Samuti võimaldab rahaühiku väärtuse suurendamine vähendada riigi kulusid ettevõtete kassamajandusele ja lihtsustada arvestust rahvamajanduses. See omakorda nõuab

rahandusorganitelt rubla kulutamise täpsemat ja rangemat kontrollimist.

Rubla kursi muutmine välisvaluuta suhtes, mis viiakse läbi üheaegselt eespool nimetatud abinõudega, ei tekita kahju välisriikidele ega ka Nõukogude Liidule.

Kavandatud abinõud aitavad täiustada Nõukogude rahasüsteemi, tugevdada isemajandamist, veelgi rohkem juurutada kokkuhoidlikkust kogu majanduslikus tegevuses, tõsta Nõukogude rubla ostuvõimet ning soodustavad koos teiste abinõudega meie maa sotsialistliku majanduse edukat arendamist ja rahva heaolu parandamist.

N. S. Hruštšov, Töölistelt ja teenistujatelt võetavate maksude kaotamisest ning muudest nõukogude rahva heaolu tõstmise abinõudest. Ettekanne NSV Liidu Ülemnõukogu viiendal istungjärgul, 1960. a. NSV Liidu Ülemnõukogu viienda koosseisu viienda istungjärgu materjale, Tallinn, 1960, lk. 30—33.

NSV Liidu Ministrite Nõukogus

Rubla uuest kullasisaldusest ja rubla kursi tõstmisest välisriikide valuuta suhtes

NSV Liidu Ministrite Nõukogu otsustas tõsta 1. jaanuarist 1961 rubla kullasisaldust ja rubla kurssi välisriikide valuuta suhtes.

Rubla kullasisalduseks määratakse 0,987412 grammi puhast kulda, NSV Liidu Riigipanga ostuhinnaks aga 1 rubla ühe grammi puhta kulla eest.

Rubla kursiks dollari suhtes kehtestati 90 kopikat USA ühe dollari eest.

NSV Liidu Ministrite Nõukogu tegi NSV Liidu Riigipangale ülesandeks tõsta rubla kurssi teiste kapitalistlike maade valuuta suhtes, vastavalt rubla kullasisalduse suurenemisele. Nende maade valuuta kulla sisalduse muutumise korral või nende valuuta kursi muutumise korral on NSV Liidu Riigipank volitatud määrama rubla kursi vastavalt muudele muutustele.

«Rahva Hääl», 15. novembril 1960.

4. SISEKAUBANDUS

NÕUKOGUDE KAUBANDUSE TÄIUSTAMISE VAJALIKKUS

Mõned seltsimehed teevad ettepaneku keelata kolhoosikaubandus, kõige agaramad nende hulgast aga kutsuvad isegi üles üldse kaubandusest loobuma ja asendama selle otsese jaotusega. Kas on vaja tõestada, et need seltsimehed ruttavad liiga kaugele ette. Küsimust, kas kaubandus peab olema või mitte, ei lahenda kellegi

soov või dekreet. Selleks, et üle minna otsesele jaotusele, on vaja luua vajalik materiaalne tehniline baas ning materiaalsete hüvede küllus. Seni kui seda ei ole, ei tule meil nõukogude kaubandust piirata, vaid, vastupidi, seda igati arendada ja täiustada. Ei saa ära keelata ka kolhoosikaubandust, mis etendab veel olulist osa elanikkonna varustamises toiduainetega. Kolhoosnikel on vajadus realiseerida üht osa oma saadustest. Ka ei saa administratiivkorras kehtestada kindlaid hindu kolhoositurul, nagu mõned seltsimehed ette panevad. Hindade alanemist kolhoositurul tuleb ennekõike taotleda põllumajandussaaduste tootmise suurendamisega, mitte aga administratiivsete abinõudega, milliseid tuleb resoluutselt rakendada ainult spekulatiivsete elementide suhtes. Samal ajal tuleb parandada kooperatiivide tööd, kes peavad kolhoosnikuid aitama saaduste ülejääkide realiseerimisel.

Arvestades nõukogude kaubanduse edasiarendamise suurt tähtsust, peab Keskkomitee otstarbekohaseks võtta programmi sisse punkt kaubanduse ja selle parandamise kohta kommunismi ehitamise perioodil.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 93—94.

Edasi areneb *nõukogude kaubandus* kui rahva kasvavate vajaduste rahuldamise vajalik tingimus. Kõigis meie maa piirkondades ja asulates arendatakse välja kultuurne kaubandus, ulatuslikult rakendatakse elanikkonna teenindamise progressiivseid vorme, laieneb kaubanduse materiaalne tehniline baas — kaupluste, ladude, külmhoonete ja juurviljahoidlate võrk.

Edasise arengu osaliseks saab tarbijate kooperatsioon, mille ülesanne on täiustada maakaubandust ja organiseerida põllumajandussaaduste ülejääkide turustamist. Oma tähtsuse säilitab ka kolhoosikaubandus.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 86—87.

SISEKAUBANDUSE PARANDAMISE ABINÕUD JA MEETODID

Meie maa tootlike jõudude arendamise huvid nõuavad sellist ressursside jaotamist, et nendest võimalikult suurem osa läheks tootmisse ja võimalikult väiksem osa jääks seisma kaubandusvõrku.

Selle ülesande lahendamise põhilisteks meetoditeks on käibe kiirendamine kaubanduse alal koos lisakulude vähendamisega ning iga kaubandusühiku töö tihendamisega, kauba edasitoimetamise teede lihtsamaks muutmine, lühendamine ja õgvendamine.

Plaanilise juhtimise eelised võimaldavad nõukogude majandu-

sel läbi saada märksa väiksema kaubatagavarade normiga, kui see on vajalik kapitalistlikus majanduses, mis kogu rahvamajanduse kui terviku seisukohalt tähendab suurt kokkuhoidu. Siiski peab plaan ette nägema kaubatagavarade loomise niisuguses ulatuses, millest piisaks niihästi turu häireteta varustamiseks kui ka turukonjunktuuri hooajaliste kõikumiste tasandamiseks.

Lõpuks on vaja plaanis ette näha küllaldased assigneeringud selleks, et laiendada ja luua jaotusaparaadi uus, kõrgema tehnikaga baas (uute ladude, elevaatorite, külmhoonete jne. ehitamine).

ÜK(b)P KK ja KKK ühine pleenum 21.—23. X 1927. a. Rahvamajanduse viie aasta plaani koostamise direktiivid.
NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, II osa, Tallinn, 1956, lk. 398.

NLKP Keskkomitees ja NSV Liidu Ministrite Nõukogus

Kaubanduse edasise parandamise abinõudest

Nõukogude inimeste ainelise heaolu ja kultuuritaseme pideva tõusu tingimustes tuleb resoluutselt parandada rahvatarbekaupade tootmise planeerimist, kaupu tuleb välja lasta elanikkonna nõudmist arvesse võttes, märgatavalt tuleb laiendada ja parandada nende sortimenti, tõsta nende kvaliteeti ja panna rohkem rõhku kaupade välisele kujundusele ...

Liiduvabariikide ministrite nõukogudel soovitatakse välja töötada abinõud, mis garanteerivad kaubandusvõrgu arendamiseks neile seatud ülesannete täitmise ...

NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu on arvamusel, et nõukogude kaubanduse taseme kiire tõstmine ning linna- ja maatöötajate kasvavate vajaduste täielik rahuldamine rahvatarbekaupade alal on partei-, nõukogude, ametiühingu- ja komsomoliorganite edasilükkamatud ülesanded, mis nõuavad neilt pidevat tähelepanu kaubandusorganisatsioonidele ja nende alalist praktilist abi töös.

NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu kutsuvad kõiki kaubanduse ja ühiskondliku toitlustamise alal töötajaid igati tõstma elanikkonna teenindamise kultuuri, hoolitsema rohkem töötajate vajaduste rahuldamise eest, vahetama eesrindlikke kogemusi, laialdasemalt juurutama progressiivseid ja ökonoomsemaid kaubandusvorme, ilmutama rohkem nõudlikkust tööstusettevõtete suhtes, taotledes neilt kvaliteetsete kaupade väljalaskmist, mis vastavad nõukogude rahva kasvavatele vajadustele.

«Rahva Hääl», 9. augustil 1960.

VARUMISSÜSTEEM — PÕLLUMAJANDUSSAADUSTE KÜLLUSE LOOMISE VÕIMAS TEGUR

Põllumajandussaaduste varumise küsimusel on erakordselt suur tähtsus, sest see puudutab tööliisklassi, kolhoositalurahva, kogu meie rahva elulisi huve...

Põllumajanduse edasise võimsa tõusu ülesanne nõuab tungivalt, et parandataks põllumajandussaaduste varumise süsteemi, põhjalikult ja igakülgselt uuritaks ning lahendataks riigi poolt kolhoosidelt ostetavale toodangule majanduslikult põhjendatud hindade kehtestamise probleem ning loodaks sellega uued stiimulid kolhoositootmise arendamiseks.

Nende tähtsate rahvamajanduslike küsimuste käsitlemisel peame juhinduma suure Lenini näpunäidetest varumise tähtsuse ja osa kohta kommunistliku ühiskonna ehitamisel. Sotsialistliku ülesehitustöö plaane välja töötades rõhutas V. I. Lenin juba nõukogude võimu esimestel aastatel eriliselt, et on tarvis luua meie maal toiduainete fond põllumajanduse taastamise ja ümberkorraldamise alusel. «... Ükski sotsialistlik maa kui tööliste ja talupoegade võimu riik,» kõneles V. I. Lenin, «ei ole võimalik, kui ta ei suuda tööliste ja talupoegade ühiste jõupingutustega koguda niisugust toiduainete fondi, et kindlustada tööstuses töötavate tööliste toitlustamist, et omada võimalust suunata kümneid ja sadu tuhandeid töölisi sinna, kuhu nõukogude võim seda vajalikuks peab. Ilma selleta on tegemist ainult paljaste juttudega. Majanduse tõeliseks aluseks on toiduainete fond... Ilma sellise fondita jääb sotsialistlik poliitika ainult sooviks.» (Teosed, 31. kd., lk. 469—470.) Nagu näete, käsitas Lenin varumise küsimusi kogu rahvamajanduse huve silmas pidades.

Partei on alati määratlenud varumispoliitikat vastavalt olukorrale, milles meie maa on viibinud oma ühel või teisel arenguetapil, taotledes, et see poliitika maksimaalsel määral kaasa aitaks tootlike jõudude edendamisele...

Sotsialistliku ülesehitustöö käigus muutus olukord meie maal, muutusid ka põllumajandussaaduste varumise vormid. Rahvamajanduse sotsialistliku rekonstrueerimisega, tööstuse taastamise ja arendamise plaanide teostamisega ning linnade kasvuga kaasnes suurenev nõudmine põllumajandussaaduste järele. Nendes tingimustes tekkis vajadus laiendada ja tugevdada riigi plaani toimet põllumajandussaaduste varumise alal. Partei tunnistas vajalikuks sisse seada aastail 1928—1929 vilja ja muude saaduste kontraheerimine talumajanditega ja kooperatiivkoondistega sõlmitavate lepingute põhjal.

Hiljem, aastail 1932—1933, et garanteerida toiduainete saamist kindlamal alusel, kehtestati kontraheerimise asemel teravilja, liha, piima ja mõnede muude saaduste müügikohustus. Samal perioodil kehtestati naturaaltasu masina-traktorijaamade töö eest, mis edas-

pidi sai riiklike toiduaineteressursside kogumise tähtsaimaks allikaks ja korvas riigi kulutused seoses masina-traktorijaamade töödega kolhoosides.

Teravilja, kartuli ja õlikultuuride müügikohustuste määra arvestati tollal kindlate normide järgi, olenevalt külviplaanist, ja loomakasvatussaaduste alal — loomade arvu järgi. See kord, mis oli küll vajalik teatud etapil, ei suutnud püsida kaua, sest ta ei stimuleerinud põllumajandusliku tootmise laiendamist. Eesrindlikud kolhoosid olid ebasoodsas olukorras, neil ei olnud huvi ühismajapidamise edendamise vastu.

Partei Keskkomitee 1940. aasta märtsipleenum võttis vastu otsuse muuta põllumajandussaaduste varumise ja kokkuostu poliitikat. Selle otsusega kehtestati põllumajandussaaduste riiklike müügikohustuste arvutamise printsiip hektari alusel. Hektarite arvu järgi varumise printsiip oli riigi käes tähtsaks majanduslikuks hoovaks, mis tagas kolhoosidele kinnistatud maa paremat kasutamist. Ta õigustas end täielikult ning aitas kaasa kolhoosikorra edasisele tugevdamisele, põllunduse ja loomakasvatuse saaduste tootmise ja varumise kasvule.

Hiljem, kui riigi vajadused toiduainete järele kasvasid, seati müügikohustuste kõrval sisse uus süsteem: põllumajandussaaduste riiklik kokkuost kõrgemate hindadega. Lisaks sellele eksisteeris tähtsamate tehniliste kultuuride nagu puuvilla, lina, suhkrupeedi, kanepi ja teiste kontraheerimise süsteem, mille juures hinnad ning riigi ja kolhooside vastastikused arveldused olid teistsugused.

Selliselt kujunes välja kohmakas ja mitmeastmeline varumissüsteem, mis koosneb müügikohustustest, naturaaltasust masina-traktorijaamade töö eest, kokkuostust ja kontraheerimisest. Kuigi me omal ajal olime sunnitud leppima üheaegselt varumise paljude vormidega ja hindade mitmekesisusega, muutusid selle süsteemi tõsised puudused rahvamajanduse arenedes järjest ilmsemaks.

Milles seisavad need puudused? Eelkõige selles, et küllaldasel määral ei arvestatud põllumajanduse iseärasusi selles või teises tsoonis, mis järelikult pidurdas rahvahulkade initsiatiivi kolhoositootmise reservide täielikumas ärakasutamises. Komplitseeritud varumissüsteem ja hindade mitmekesisus kutsusid esile kohmaka varumisaparaadi loomise, mis suurel määral bürokratiseeris põllumajandussaaduste varumise protsessi ennast. Varumisorganites kirjutas ainuüksi müügikohustusi ja kviitungeid välja kümneid tuhandeid inimesi, kes ei loonud mingisuguseid ainelisi väärtusi. Nende ülalpidamiseks kulutati ja kulutatakse veel praegugi, pärast varumisaparaadi koondamist, suuri riiklikke ressursse.

Peab ka märkima, et teravilja, kartuli ja mõnede muude saaduste varumise praeguse korra juures on kolhoosid kohustatud kohalikest tingimustest olenemata andma neid riigile pahatihti põllumajandusliku tootmise spetsialiseerimise kahjuks ja pidurdama kõige tulusamate majapidamisharude arendamist...

Varumise mitmekujulisus mõjus muidugi ka hindadele. Vastavalt ühele või teisele varumisvormile kehtestati toiduainete hinnad, kusjuures sageli ei olnud neil küllaldast majanduslikku põhjendust.

On tulnud aeg loobuda varumise mitmekujulisusest ning minna üle põllumajandussaaduste ja tooraine riikliku varumise ühtsele vormile. Praegu, kus kolhoosid on tugevnenud ja nende ühismajapidamises on arengu käigus toimunud sügavaid kvalitatiivseid muutusi, on saanud võimalikuks kaotada müügikohustused ja minna üle sellele, et kolhoosid müüvad riigile saadusi ühtsete hindade järgi, mis on diferentseeritud meie maa tsoonide kaupa ...

Oleks otstarbekohane, alates 1959. aastast, suurendada üksikute vabariikide ja oblastite rangelt spetsialiseerunud tootmisega kolhoosidelt nende toodete riiklikku varumist, mida seal on kõige ratsionaalsem toota, ning vabastada nad selliste toodete riigile müümisest, mille tootmine kaubalisel eesmärgil ei ole antud rajoonides majanduslikult tulus ...

Varumise uus kord lähtub nendest sügavatest muutustest, mis põllumajanduses on toimunud viimastel aastatel. Ta erineb põhjalikult nendest varumisvormidest, mis meil olid põllumajanduse ümberkorraldamise ja põllumajanduse sotsialistliku süsteemi kujunemise ajal. Partei lähtus tollal sellest eeldusest, et saaduste ebaküllaldase tootmise tingimustes oli varumissüsteemi ülesandeks mobiliseerida riigi vajadusteks maksimaalsel hulgal teravilja ja muid saadusi.

Nüüd, kus põllumajandus on järsu tõusu teel, kerkivad varumissüsteemi ette laiemad nõudmised. Ta peab mitte üksnes tagama riigile vajalikul hulgal toiduaineid, vaid ka looma eeldusi põllumajandusliku tootmise edasiseks kasvuks, kaasa aitama kolhoosnikute initsiatiivi veel ulatuslikumale arendamisele võitluses ühismajapidamise tõusu eest. Järelikult, varumise uus kord võib saada ja peab saama partei ja rahva käes võimsaks hoovaks võitluses meie maal põllumajandussaaduste külluse kiirema loomise eest.

N. S. Hruštšov, Müügikohustuste ja masina-traktorijaamade töö eest naturaaltasu maksmise kaotamisest ning põllumajandussaaduste varumise uuest korrast, varumise hindadest ja tingimustest. Ettekanne NLKP Keskkomitee pleenumil 17. juunil 1958. Tallinn, 1958, lk. 7—21.

Nähtavasti tuleb meil sihikindlamalt sisse seada põllumajandussaaduste kontraheerimine. Ka praegu kontraheerime me osa saadustest: suhkrupeeti, puuvilla, lina ja muid saadusi. Kontraheerimine on leping riigi ja kooperatiivi, s. o. kolhoosi vahel. Arvan, et oleks otstarbekohane sõlmida mingisugune leping ka sovhoosidega. Siis teaksid sovhoosi juhtijad, kui palju ja missuguseid saadusi on sovhoos kohustatud riigile andma — toiduvilja, tangaineid, söödavilja, suhkrupeeti, puuvilla, lina, kanepit, päevalilleseemneid,

tsitrusvilju, teelehti, samuti liha, piima, villa ja teisi loomakasvatussaadusi. Riik saaks siis varuda kindlamal alusel, teaks varakult, kui suur kogus saadusi ja missuguses sortimendis on tal iga aasta kasutada. See mõjuks kuidagi distsiplineerivalt kolhoosidele ja sovhoosidele, tootmisvalitsuste töötajatele, ühesõnaga neile, kes saadusi toodavad.

Kontraheerimislepingutes on vaja kajastada mitte ainult riigile müüdavate saaduste hulka, vaid ka saaduste liike ja müügi tähtaegu. Lepingute sõlmimisel tuleb ühtlasi ette näha, kui palju saadusi toodetakse maa 100 hektari kohta, eriti teravilja, piima ja liha, kui palju loomi peab majandil olema 100 hektari kohta ja missuguseks aastaks saavutatakse kavandatud tase.

Nende näitajate alusel saab kindlaks teha majandamise taset ning järelikult ka juhtijate oskust, nende töö edukust nii kolhoosides ja sovhoosides kui ka tootmisvalitsustes. On vaja, et ka võistlust arendataks sellel alusel.

Kontraheerimislepingutes tuleb ette näha saaduste müük kolhooside ja sovhooside poolt käesoleval aastal ja perspektiivis ligikaudu 2—3 aastaks, aga võib-olla kauemakski ette. Seda tuleb kaaluda. Perspektiivi arvesse võtmata ei saa tootmist ja varumist korraldada. Näiteks selleks, et tagada liha kokkuost vajalikus sortimendis, tuleb varem mitmeks aastaks ette näha tarvilik loomade arv ja söötade hulk.

Kontraheerimislepingud on ühtlasi kolhooside ja sovhooside konkreetseteks kohustusteks. Tootmisvalitsuse töötajad peavad kontrollima, kuidas areneb nende lepingute täitmine, õppima järelikult kohapeal tundma tootmise seisukorda igas kolhoosis ja sovhoosis.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee 1962. aasta märtsipleenumi materjale, Tallinn, 1962, lk. 77—78.

Rangelt täita oma lepingulised kohustused riigi ees — see on vääramatu printsiip, mis tagab kolhooside ja kolhoosnikute osavõtu kogu rahvamajanduse arendamisest.

Riikliku kokkuostusüsteemi eesmärgiks peab olema suurendada varutavate põllumajandussaaduste hulka ja parandada nende kvaliteeti kolhoosimajanduse igakülgse tõusu alusel. Varumise planeerimine peab olema kooskõlas kolhooside tootmis- ja majandusplaanidega ning sealjuures rangelt arvestama põllumajandusliku tootmise, selle õige paigutuse ja spetsialiseerimise huve.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 76.

5. VÄLISKAUBANDUSLIKE SIDEMETE ARENDAMINE JA TUGEVDAMINE

Industrialiseerimist takistab praegusel arenemisstaadiumil vajadus maksimaalselt importida sisseseadeid; impordi laiendamise võimalus oleneb aga ekspordi arendamisest ja nende kaupade sisseveo lõpetamisest, mida on võimalik toota NSV Liidus.

Mittevastavus, mis valitseb väliskaubanduse arenemise taseme ja meie kodumaise tootmise arenemise vahel, seab täie teravusega üles ekspordi maksimaalse laiendamise ülesande. Sellest lähtudes peab konverents absoluutselt vajalikuks luua rahvamajandusele püsiv ekspordibaas, ergutades selleks põllumajanduse ja tööstuse vastavate harude arendamist. Erilist tähelepanu tuleb pöörata elevaatorite ja külmhoonete ehituse arendamisele, eksporditavate põllumajandussaaduste esialgsele töötlemisele, nende standardiseerimisele ja vastavale transpordi organiseerimisele. Selsamal eesmärgil tunnistab konverents vajalikuks luua erifond kõige vähem rentaablite kaupade ekspordi premeerimiseks.

Konstateerides, et kahe viimase aasta jooksul ei ole täidetud partei direktiive väliskaubanduse aktiivse bilansi kohta, rõhutab konverents kategooriliselt, et on vaja saavutada niisugune ekspordi ja impordi mahu vahekord, mis täiesti kindlasti garanteeriks kaubandusliku maksebilansi alal nii suure aktiivse saldo, et oleks tagatud valuutareservide kogunemine.

Väliskaubanduse eduka arendamise vajalikuks tingimuseks on lisakulude vähendamine, mis on ikka veel liiga suured, väliskaubanduse aparaadi töö kvaliteedi parandamine ja tema odavamaks muutmine.

XV üleliiduline konverents rõhutab väliskaubanduse monopoli vankumatust, sest see on peamine eeldus, mis võimaldab meil pidada majanduslikke suhteid kapitalistlike maadega ja arendada väliskaubandust niisuguses suunas, mis kõige täielikumalt vastab sotsialistliku ülesehitustöö põhiülesannetele.

ÜK(b)P viieteistkümnes konverents, Resolutsioon «Meie maa majanduslikust olukorrast ja partei ülesannetest», 1926. a.
NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, II osa, Tallinn, 1956, lk. 303—304.

Me omistame suurt tähtsust ärisidemete arendamisele riikide vahel, kaubanduse sidemete loomisele ja laiendamisele vastastikuse kasulikkuse alusel. Oleme arvamisel, et kaubanduse arendamisel, äriliste kontaktide loomisel, maadevaheliste sidemete laiendamisel on suur majanduslik tähtsus, see aitab kaasa rahu kindlustamisele kogu maailmas.

Ma ei räägi sotsialistlikest maadest, kellega meil on kõige paremad majanduslikud sidemed ja suurepärased vastastikused kaubandussuhted.

Н. С. Хрущев, Речь на приеме в Лейпциге, 1959 г.
Н. С. Хрущев, Мир без оружия — мир без войн, т. I, М., 1960, lk. 148—149.

Rahvusvaheliste suhete arengus etendavad järjest tähtsamat osa *majanduslikud sidemed* kui üks tähtis rahuliku kooseksisteerimise element. Aruandeperioodi jooksul on NSV Liidu väliskaubanduse maht kasvanud peaaegu kahekordseks. On sisse seatud püsivad kaubanduslikud suhted rohkem kui kaheksakümne maaga. Kuid sellel alal võiks teha hoopis rohkem, kui lääneriigid ei teeks enam takistusi ega tarvitaks ikka ja jälle omavoli, ajades nurja majanduslikku koostööd sotsialistlike maadega. Muide, võib öelda, et see vananenud praktika tekitab rohkem kahju neile endile kui meile. Kes teostab diskrimineerimise, kaubanduslike tõkete ja isegi blokaadi poliitikat, see näitab paratamatult, et ta on sõja ettevalmistamise pooldaja ja rahuliku kooseksisteerimise vastane.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 38.

Kaubandus on see, mis on vajalik riikidevaheliste suhete parandamiseks, mida inimesed ootavad ...

Maailmas on olemas sotsialistlikud maad ja kapitalistlikud maad. Ja nad elavad ühel planeedil. Me tahame, et nende maade vahel areneksid normaalsed kaubanduslikud suhted, teadust ja kultuuri ühendavad sidemed, et nende vahel sõlmitaks vastastikku kasulikke tehinguid ja et sellega kindlustuks see, mida me nimetame rahulikuks kooseksisteerimiseks.

Н. С. Хрущев, Речь на открытии выставки оборудования и промышленной продукции итальянских фирм, 1962 г. «Правда», 29 мая 1962 г.

Praegu on meie maal diplomaatilised suhted 44 riigiga ja kaubanduslikud sidemed rohkem kui 70 maaga. Rahvamajanduse areng avab perspektiivi nende kaubanduslike sidemete uueks ja suureks laiendamiseks. Vastavalt direktiivide projektile suureneb väliskaubanduse maht 1965. aastal 1959. aasta tasemega võrreldes kahekordseks. Esmajärjekorras laieneb vahetus sotsialistliku leeri maadega. See moodustab ligikaudu 65—70 protsenti kogu väliskaubanduse mahust. Peamisel kohal selles vahetuses on ka edaspidi kaubandus Nõukogude Liiduga, kelle abi on suureks panuseks meie majanduse arendamises. Sotsialismi maailmamajanduse süsteemis väljakujunenud vennaliku koostöö ja vastastikuse abistamise suh-

ted on kindlaks aluseks, millel rajaneb pidevalt laienev vahetus meie maade vahel; tehniline ja majanduslik koostöö, mille aluseks on rahvusvaheline sotsialistlik tööjaotus, aitab aga igakülgselt arendada meie maad ja kiirendada sotsialismi ehitamist.

Г. Георгиу-Деж, Доклад на III съезде Румынской рабочей партии, 1960 г. «Правда», 21 июня 1960 г.

XIII. TÖÖ JÄRGI JAOTAMINE JA TÖÖ TASUSTAMISE VORMID

1. VÕRDSUSE MÕISTE

«Kes ei tee tööd, see ei pea ka sööma» — see on arusaadav igale töötajale. Sellega on nõus kõik töölised, kõik kehv- ja isegi kesktalupojad, kõik, kes on elus näinud puudust, kõik, kes kunagi on elanud oma palgast. Üheksa kümnendikku Venemaa elanikkonnast on nõus selle tõega. Selles lihtsas, ülilihtsas ja kõige käegakatsutavamas tões on sotsialismi alus, tema jõu ammendamatu allikas, tema lõpliku võidu hävitamatu pant.

V. I. Lenin, Näljast (1918). Teosed, 27. kd., lk. 356—357.

Engelsil oli tuhat korda õigus, kui ta kirjutas: võrdsuse mõiste, *kui see ei tähenda* klasside kaotamist, on kõige rumalam ja mõttetum eelarvamus. Võrdsuse mõiste pärast püüdsid kodanlikud professorid meid süüdistada selles, nagu tahaksime me üht inimest teisega võrdseks teha. Selles mõttetuses, mille nad ise välja mõtlesid, püüdsid nad süüdistada sotsialiste. Kuid oma võhikluse tõttu nad ei teadnud, et sotsialistid — ja nimelt kaasaegse teadusliku sotsialismi rajajad Marx ja Engels — ütlesid: võrdsus on tühi fraas, kui võrdsuse all ei mõisteta klasside kaotamist. Klassid me tahame kaotada, ses suhtes me oleme võrdsuse poolt. Kuid pretendeerida sellele, et me teeme kõik inimesed üksteisega võrdseks, see on kõige tühisem fraas ja intelligendi rumal väljamõeldis, kes mõnikord kohusetruult eputab, sõnu väänab, sisu aga puudub, — nimetagu siis ta ennast literaadiks, mõnikord õpetlaseks või veel kelleks tahes.

Ja me ütlemegi: võrdsuse me seame endale eesmärgiks kui klasside kaotamise. Siis on vaja kaotada ka tööliste ja talupoegade vaheline klassierinevus. Nimelt see ongi meie eesmärk. Ühiskond, milles on säilinud töölise ja talupoja klassierinevus, ei ole ei kommunistlik ega sotsialistlik ühiskond. Muidugi, kui tõlgitseda sõna sotsialism teatud mõttes, siis võib seda ühiskonda nimetada sotsia-

listlikuks, kuid see on kasuistika, vaidlus sõnade üle. Sotsialism on kommunismi esimene staadium, — kuid sõnade üle ei maksa vaielda. Selge on üks, et niikaua kui säilib töölise ja talupoja klassierinevus, me ei või rääkida võrdsusest...

V. I. Lenin, Koolivälise haridustöö I ülevenemaaline kongress (1919). Teosed, 29. kd., lk. 329—330.

Vulgaarmajandusteadlased, nende hulgas kodanlikud professorid, sealhulgas «meie» Tugan, heidavad sotsialistidele alatasa ette, nagu unustaksid nad inimeste ebavõrdsuse ja «unistaksid» selle ebavõrdsuse hävitamisest. Selline etteheide tõestab, nagu näeme, ainult härrade kodanike ideoloogide äärmist võhiklust...

...Kommunistliku ühiskonna esimeses faasis (mida tavaliselt kutsutakse sotsialismiks) ei kõrvaldata «kodanlikku õigust» *mitte* täielikult, vaid ainult osaliselt, ainult vastavalt juba saavutatud majanduslikule pöördele, s. o. ainult tootmisvahendite suhtes. «Kodanlik õigus» tunnustab need üksikisikute eraomandiks. Sotsialism teeb nad *ühis*omandiks. *Sedavõrd* — ja ainult sedavõrd — kaob «kodanlik õigus».

Kuid ta jääb siiski püsima oma teises osas, jääb püsima reguleerijana (määrajana) toodete ja töö jaotamisel ühiskonna liikmete vahel. «Kes ei tee tööd, see ei pea ka sööma», see sotsialistlik põhimõte on *juba* teostatud; «võrdse tööhulga eest võrdne hulk tooteid», — ka see sotsialistlik põhimõte on *juba* teostatud. Kuid see pole veel kommunism ja see ei kõrvalda veel «kodanlikku õigust», mis annab mittevõrdsetele inimestele mittevõrdse (faktiliselt mittevõrdse) tööhulga eest võrdse hulga tooteid.

V. I. Lenin, Riik ja revolutsioon (1917), Teosed, 25 kd., lk. 435—436.

2. TÖÖ JÄRGI JAOTAMISE SOTSIALISTLIK PRINTSIIP

TOOTMISVIIS TEKITAB JAOTUSVORMI

Niinimetatud jaotussuhted vastavad... ajalooliselt määratud, spetsiifiliselt ühiskondlikele tootmisprotsessi vormidele ja neile suhetele, millistesse inimesed oma inimelu taastootmise protsessis omavahel astuvad; neist vormidest ja suhetest võrsuvadki jaotussuhted. Nende jaotussuhete ajalooline iseloom on tootmissuhete ajalooline iseloom; jaotussuhted väljendavad ainult üht tootmissuhete külge. Kapitalistlik jaotus erineb teiste tootmisviiside puhul tekkivaist jaotusvormidest, ja iga jaotusvorm kaob koos selle kindla tootmisvormiga, millest ta tuleneb ja millele ta vastab.

K. Marx, Kapital, III kd., Tallinn, 1962, lk. 805.

Jaotamise struktuuri määrab täielikult ära tootmise struktuur. Jaotamine ise on tootmise produkt — mitte üksi sisult, sest jaotada saab ainult tootmise tulemusi, vaid ka vormilt, sest teatud kindel tootmisest osavõtu viis määrab ära jaotamise eri vormi, jaotamisest osavõtu vormi.

Из рукописного наследства К. Маркса., 1857 г.
К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 12, lk. 721.

Kuid jaotus pole tootmise ja vahetuse lihtne passiivne tulemus; ta avaldab omakorda mõju mõlemale.

F. Engels, Anti-Dühring (1878), Tallinn, 1954, lk. 130.

TÖÖ JÄRGI JAOTAMISE OLEMUS, SELLE VAJALIKKUS

Kujutleme nüüd lõpuks, vahelduse mõttes, vabade inimeste liitu, kes töötavad ühiste tootmisvahenditega ja kulutavad plaanikindlalt oma individuaalseid tööjõude kui üht ühiskondlikku tööjõudu. Siin korduvad kõik Robinsoni töö määrangud, kuid mitte individuaalses, vaid ühiskondlikus ulatuses. Kõik Robinsoni produktid olid eranditult tema enese isiklik produkt ja seepärast otseselt tarbimisesemed temale enesele. Vabade inimeste liidu koguprodukt kujutab enesest ühiskondlikku produkti. Osa sellest produktist läheb uuesti tootmisvahenditeks. See osa jääb ühiskondlikuks. Teine osa aga tarbitakse liidu liikmete poolt elatusvahenditena. See teine osa tuleb seepärast nende vahel ära jaotada. Selle jaotuse viis muutub vastavalt ühiskondliku tootmisorganismi enese erilaadile ja tootjate vastavale ajaloolisele arenemisastmele. Ainult paralleeli tõmbamiseks kaubatootmisega me eeldame, et iga tootja tööaeg määrab ta osasaamise elatusvahenditest. Tööaeg etendaks seega kahesugust osa. Tööaja ühiskondlik-plaanipärane jaotus määrab kindlaks õige proportsiooni mitmesuguste tööfunktsioonide ja mitmesuguste vajaduste vahel. Teiselt poolt on tööaeg ühtlasi mõõduks, millega mõõdetakse tootjate individuaalset osavõttu kogutööst ja järelikult ka nende osasaamist koguprodukti individuaalselt tarbitavast osast. Ühiskondlikud suhted inimeste ja nende tööde ning tööproduktide vahel jäävad siin läbipaistvalt lihtsaks nii tootmises kui ka jaotuses.

K. Marx, Kapital, 1 kd., Tallinn, 1953, lk. 76.

«Volkstribünes» toimus ... diskussioon selle üle, kuidas tulevases ühiskonnas hakatakse jaotama produkte: kas vastavalt töö hulgale või teisiti. Küsimusele läheneti samuti üliväga «materialistlikult», vastupidi teatud idealistlikule õigluse üle sõnakõlksu-

tamisele. Kuid imelikul kombel ei tulnud kellelegi pähe, et jaotusviis oleneb ometi suurel määral jaotatavate produktide *hulgast* ja et see hulk muidugi muutub ühes tootmise ja ühiskondliku organisatsiooni arenemisega, nii et järelikult peab muutuma ka jaotusviis. Kuid kõigil diskussioonist osavõtjatel tuleb välja, et «sotsialistlik ühiskond» pole midagi sellist, mis pidevalt muutub ja progresseerub, vaid midagi sellist, mis on stabiilne, alatiseks kindlaks määratud, ja kus peab järelikult valitsema alatiseks kindlaks määratud jaotusviis. Terve mõistuse seisukohalt võib ainult: 1) teha katset avastada jaotusviisi, millest *alatakse* ja 2) püüda leida edaspidise arenemise *üldine suund.*

F. Engelsi kiri *K. Schmidtile,* 5. augustil 1890.
K. Marx ja *F. Engels,* Valitud teosed kahes köites, II kd., Tallinn, 1960, lk. 406.

Kapitalismilt võib inimkond otseselt siirduda ainult sotsialismile, s. o. tootmisvahendite ühisomandusele ja saaduste jaotamisele igaühe töö järgi.

V. I. Lenin, Proletariaadi ülesanded meie revolutsioonis (1917), Teosed, 24. kd., lk. 64.

Kui jutt on toiduainete jaotamisest, siis ei tohi arvata, et tuleb jaotada ainult õiglaselt, vaid on tarvis mõtelda, et see jaotamine on meetod, tööriist, vahend tootmise suurendamiseks.

V. I. Lenin, Kõne III ülevenemaalisel toitlusnõupidamisel (1921). Teosed, 32. kd., lk. 424.

Kuid enneaegne üleminek jaotamisele vajaduste järgi, kui majanduslikud tingimused ei ole selleks veel loodud, kui ei ole saavutatud materiaalsete hüvede küllus ja inimesed ei ole ette valmistatud selleks, et elada ja töötada kommunistlikult, — tähendab kahju tekitada kommunismi ehitamise üritusele...

Meie riigi arengu ajaloos oli «sõjakommunismi» ajajärk, kus me ajutiselt olime sunnitud loobuma töö järgi jaotamise põhimõttest ja astuma võrdsustava, «suude järgi» jaotamise teele. See samm ei olnud tingitud küllusest, vaid toiduainete ja tööstuskaupade teravast puudusest. Kõige rangema toitlusdistsipliini abil, andes mõnikord kaheksandiku naela leiba inimese kohta päevas, suutis riik ära hoida massilise nälja ning tagada Punaarmee võitlejatele ja linnade elanikkonnale ehkki kasina, kuid regulaarse toiduratsiooni...

Rahulikule ülesehitustööle üleminekuga seati järk-järgult sisse tööliste ja teenistujate rahapalk. Palga aluseks võeti töö järgi jaotamise põhimõte. Kolhoosikorra võiduga seati see jaotamispõhimõte sisse ka kolhoosikülas...

Sotsialistlik jaotamine põhimõttel: võrdne tasu võrdse töö eest

— tähendab ühesuguse õigusliku mõõdupuu rakendamist erisuguste inimeste suhtes. Niisuguseks ühtseks, kõigile ühesuguseks mõõdupuuks on töö. Sotsialismi tingimustes kaob klasside ebavõrdsus, jääb püsima ainult ebavõrdsus saaduste jaotamisel saadavate osade suhtes. Kuivõrd inimestel on erinev kvalifikatsioon, erisugused anded ja võimed töötada, erinev perekonna koosseis, siis on loomulik, et saades võrdset tasu võrdse töö eest on nende sissetulek tegelikult ebavõrdne. Kuid niisugune kord on kommunistliku ühiskonna esimeses faasis paratamatu ...

Töö järgi jaotamise sotsialistlik printsiip lähtub selle tunnistamisest, et võrdsustav jaotamine ei ole sotsialismi perioodil võimalik. See on antud tingimustes ainumõistlik ja -õiglane jaotamise printsiip. Sellest paistab selgelt silma, et võrdsustamine viiks ebaõiglase jaotamiseni: nii halb kui ka hea töötaja saaksid ühesuguse osa, mis oleks kasulik ainult loodritele. Inimestel ei oleks materiaalset stiimulit, mis innustaks neid paremini töötama, tõstma tööviljakust, looma rohkem saadusi. Võrdsustamine ei tähendaks ülemineku kommunismile, vaid kommunismi diskrediteerimist.

Töö järgi jaotamine tagab inimeste materiaalse huvi tootmise tulemuste vastu, stimuleerib tööviljakuse kasvu, töötajate kvalifikatsiooni tõstmist, tootmistehnika täiustamist. Jaotamine töö järgi etendab ka suurt kasvatuslikku osa, harjutab inimesi sotsialistliku distsipliiniga, teeb töö üldiseks ja kohustuslikuks. Sotsialistlikus ühiskonnas tõuseb inimeste tööentusiasm järjest kõrgemale, moraalsed tööstiimulid omandavad järjest suuremat tähtsust. Materiaalse huvi tulemusena, teadlikkuse suurenemise tulemusena, harjumuse tulemusena muutub töö miljonitele sotsialistliku ühiskonna töötajatele eluliseks vajaduseks.

Vajadus reguleerida saaduste jaotamist ühiskonna liikmete vahel kaob alles kommunismi tingimustes, kus tootlikud jõud on niivõrd arenenud, et saavutatakse kõigi vajalike tarbeesemete küllus ning kus kõik inimesed oma võimeid täielikult rakendades töötavad vabatahtlikult ja olenemata materiaalsete hüvede saamise määrast, olles teadlikud, et see on ühiskonnale vajalik.

N. S. Hruštšov, NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965. Ettekanne NLKP erakorralisele XXI kongressile, Tallinn, 1959, lk. 97—104.

Nõukogudemaal on ellu viidud sotsialismi põhimõte «igaühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema töö järgi». See garanteerib ühiskonna liikmete materiaalse huvi töö tulemuste vastu, võimaldab kõige paremini ühendada isiklikke ja ühiskondlikke huve ning on tööviljakuse suurendamise, majanduse arendamise ja rahva heaolu tõstmise võimsaks stiimuliks.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 14.

3. PALK

PALGA KASVU JA TÖÖVILJAKUSE SUHE

Riikliku Plaanikomisjoni andmeil on keskmine ööpäevane kogutoodang ühe töölise kohta natsionaliseeritud tööstuse 14-s tähtsamas harus tõusnud 4,38 rublalt 1922. aasta oktoobris 5,40 rublani 1924. aasta jaanuaris, s. o. 23,3% võrra; samal ajal aga on ühe töölise keskmine päevapalk tõusnud 37,8 kopikalt 71,9 kopikani, s. o. 90% võrra ...

Niisugune palga kiirema kasvu protsess oli seniajani paratamatu ja üldiselt seaduspärane. Palk pidi sedavõrd kasvama, et jõuda niisugusele tasemele, mis tagaks töölise esmajärguliste tarvete rahuldamise. See oli paratamatu mitte üksnes töölise huvide seisukohast, vaid see oli ka vajalik tingimus selleks, et tööviljakust oleks võimalik edaspidi kiiresti ja järsult tõsta. Kui aga niisugune suhe palga kasvu ja tööviljakuse tõusu vahel kestab kaua, siis ohustab see tööstuse ja riigi huvisid. Tööstuse areng, riigi võimsus, see, et palk ise saaks pidevalt kasvada ja praegusele tasemele jääda, nõuavad vastupidist suhet — ühe tootmistööst osavõtja kohta tuleva kogutoodangu kiiremat kasvu, tööviljakuse kasv peab ette jõudma palga kasvust. Ainult sel tingimusel on võimalik luua materiaalne baas ja koguda ressursse niihästi palga kasvu kindlustamiseks, tootmise laiendamiseks, mis nõuab käibevahendite suurendamist, kui ka kulunud ja vananenud sisseseade taastamiseks, üha suurenevate kultuuriliste tarvete rahuldamiseks, uue põlvkonna kasvatamiseks ja temale hariduse andmiseks, riigi valitsemiseks ja kaitsmiseks.

VK(b)P Keskkomitee pleenum 16.—20. VIII 1924. a. Otsus «Palgapoliitika kohta». NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, II osa, Tallinn, 1956, lk. 98.

Tööviljakuse kasv peab ennetama palga kasvu. Ainult sel tingimusel on meie ühiskonnal alati olemas sotsialistlik akumulatsioon, mis on tarvilik selleks, et laiendada tootmist ja sel alusel tõsta rahva ainelist heaolu. See on ainuõige tee, sest töötajate heaolu tõusu on meil võimalik saavutada kogu meie rahvamajanduse tõusu alusel. Kõigil tuleb mõista, et meie maal peab kinni pidama olemasolevate kaupade ning käibel ja elanikkonnal oleva raha hulga õigest vahekorrast. Ainult siis on valuuta stabiilne, meie rubla tugev ja väärtuslik. Ainult siis kasvab järjekindlalt ka reaalpalk. Teisiti asi ei lähe.

N. S. Hruštšov, Industriaalsete ehitusmeetodite laiaulatuslikust juurutamisest, ehituse kvaliteedi parandamisest ja maksumuse alandamisest. Tallinn, 1955, lk. 36.

Töötajate elutaseme tõusu aluseks peab alati olema tööviljakuse vastav kasv. Seda põhimõtet on vaja palgapoliitika teostamisel järjekindlalt silmas pidada. Seda eesmärki taotleb ka tasu maksmise sotsialistliku põhimõtte — tehtud töö hulga ja kvaliteedi järgi tasumise põhimõtte — järjekindel elluviimine.

Seda eesmärki peab silmas ettevalmistatav tööliste palgasüsteemi ümberkorraldamine, mille aluseks on tehniliselt põhjendatud normide kõige laialdasem rakendamine vastavalt tootmise organiseerimise ja tehnika alal saavutatud tasemele, samuti uute tariifide juurutamine, mis tagavad palgas nende osatähtsuse tõusu; seda eesmärki peab silmas ka tariifi-kvalifikatsiooni teatmike sisseseadmine, mis võimaldavad töö kvaliteeti palgamäärade kehtestamisel õigesti hinnata ...

Tööviljakuse üldine kasv loob eeldused kõigi töötajate nominaal- ja reaalpalga pidevaks tõusuks.

A. Новотный, Отчетный доклад XI съезду Коммунистической партии Чехословакии о деятельности Центрального комитета и главные задачи текущего момента. «Коммунист» № 9, 1958 г., lk. 87.

Kohustada rahvamajanduse nõukogusid, ministeeriume ja keskasutusi, ettevõtete direktoreid, ehitusorganisatsioonide, teadusliku uurimise ja projekteerimise instituutide ning konstruktoribüroode juhatajaid lähtuma uute tehnoloogiliste protsesside, masinate, mehhanismide ja ehituskonstruktsioonide väljatöötamisel ja rakendamisel eelkõige sellest, et need vastaksid ühiskondliku töö, materiaalsete ja rahaliste ressursside kõige ratsionaalsema ja ökonoomsema kasutamise nõuetele, tagaksid toodangu suurenemise, selle kvaliteedi paranemise ja omahinna alanemise, tööviljakuse kasvu, tööliste töötingimuste kergenemise ja tervislikumaks muutmise, ohutustehnika eeskirjade täitmise, ehitustegevuse kiirenemise ja odavamaks muutmise, kapitaalmahutuste kiirema tasategemise, võrreldes kodu- ja välismaa teaduse ja tehnika parimate saavutustega.

Keskkomitee pleenum juhib partei-, nõukogude ja majandusorganisatsioonide tähelepanu vajadusele tagada ka edaspidi tööviljakuse ennetav kasv võrreldes töötasu kasvuga, mis on aluseks tootmistegevuse edasiseks laiendamiseks, ja rahva heaolu tõstmiseks vajalikele sotsialistlikele akumulatsioonidele.

NLKP Keskkomitee 1959. aasta juuniplee-numi materjale, Tallinn, 1959, lk. 127—128.

MATERIAALNE STIMULEERIMINE PALGA KAUDU *

Päevakorrale tuleb võtta tükitööpalk, paljugi selle rakendamine, mis Taylori süsteemis on teaduslikku ja progressiivset, palga vastavusse viimine produkti väljatöötamise või raudtee- ja veetranspordi ekspluatatsiooni tulemuste üldkokkuvõtetega jne. jne.

V. I. Lenin, Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded (1918). Teosed, 27. kd., lk. 230—231.

Edasi on vaja *palga alal rangelt ja järjekindlalt ellu viia hästi töötavate inimeste materiaalse stimuleerimise printsiipi*, teostades seda tööliste osas tükitööpalgasüsteemi näol, juhtivate töötajate osas premiaalsüsteemi näol ning makstes kvalifitseeritud töö eest suuremat tasu kui kvalifitseerimata töö eest.

Tuleb lõplikult likvideerida täiesti väär võrdsustamise praktika töötasude alal ja saavutada, et tükitöö ja premiaalsüsteem muutuksid veelgi suuremal määral üheks tähtsamaks teguriks tööviljakuse tõstmisel ning järelikult ka kogu meie rahvamajanduse arendamisel.

ÜK(b)P kaheksateistkümnes konverents, Resolutsioon «Partei organisatsioonide ülesannetest tööstuse ja transpordi alal», 1941. a. NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, III osa, Tallinn, 1957, lk. 429.

Meie ees seisab tähtis poliitiline ja majanduslik ülesanne — luua vajalik kord töötasu maksmise alal. On tarvis järjekindlalt ellu viia töötajate isikliku materiaalse huvi printsiipi, pidades meeles, et selle printsiibi teostamine on tootmise pideva kasvu tähtsamaid tingimusi. Lenin õpetas: «Iga suur rahvamajandusharu tuleb rajada isiklikule huvile.» (Teosed, 33. kd., lk. 47.)

Tuleb sihikindlalt parandada ja täiustada paiga vorme kõigis majandusharudes, seada palk otsesesse sõltuvusse iga töötaja töö hulgast ja kvaliteedist ning kasutada täielikult ära materiaalse huvi võimas stiimul tööviljakuse tõstmiseks. Mis puutub insenertehnilistesse töötajatesse ja majandusjuhtidesse, siis peab ka neil osa palgast rangelt sõltuma tsehhi, ettevõtte, tööstusharu, kolhooside, masina-traktorijaamade ja sovhooside töö põhilistest näitajatest. Selline tasustamise kord vastaks töö järgi tasumise sotsialistlikele printsiipidele. Selle ülesande õige lahendamine aitab kaasa tootmise edasisele suurenemisele ja meie rahva heaolu edasisele paranemisele.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XX kongressile, Tallinn, 1956, lk. 79.

---

* Palga kasvust vt. «Krestomaatia», lk. 658—661. — *Toim.*

Ametiühingu- ja majandusorganid peavad pidevalt täiustama tööliste, juhtivate ja insener-tehniliste töötajate ning teenistujate töötasu süsteemi, taotlema, et töötasu ja premiaalsüsteem oleksid võimsateks teguriteks materiaalse huvi süvendamises toodangu suurendamise ja tööviljakuse tõstmise vastu, soodustaksid tsehhide ja ettevõtete rentaabliit tööd, toodangu omahinna üleplaanilist alandamist ja uue tehnika rakendamist. On tarvis saavutada, et iga tööline teaks oma töönormi, tööhindeid ja tariifimäära, omades selget ettekujutust oma töötasu arvestamisest.

NLKP Keskkomitee pleenum 16.—17. XII 1957. a. Otsus «NSV Liidu ametiühingute tööst», parteitöötaja käsiraamat II, Tallinn, 1960, lk. 126.

NLKP XX ja XXI kongressil kavandati suund sellele, et tagada töötajate reaalpalga edasine tõus niihästi töötasu suurendamise kui ka tarbeesemete hindade alandamise ning elanikkonnale osutatavate ühiskondlike teenete suurendamise ja parandamise teel. Kõik see tagab rahva vajaduste järjest täielikuma rahuldamise.

Ettepanekutes, mis esitatakse Ülemnõukogule arutamiseks, on ette nähtud kaotada elanikkonnalt võetavad maksud mitte võrdsustamise printsiibil, vaid diferentseeritult, lähtudes sellest, et eelkõige kasvaks madalapalgaliste tööliste ja teenistujate palk. Seega väheneb vahe kõige madalamate ja kõige kõrgemate palgamääradega tööliste ja teenistujate palga vahel ...

Mõned seltsimehed tahaksid tõugata meid ainult hindade alandamise teele, et sel viisil tõsta töötajate elatustaset. Me peame silmas ka hindade alandamise teed, kuid ühtlasi on ilmne, et töötajate seisukohalt on tingimused nii-öelda ebavõrdsed, kui minna ainult seda teed, see on hindade alandamise teed ning mitte taotleda madalate palgamäärade lähendamist kõrgematele.

Teatavasti saavad kaubahindade alandamise läbi suure palgalisa need töötajate kategooriad, kellel on kõrgemad palgamäärad.

Me räägime sotsialistliku ühiskonna töötajate töötasu ühtlustamisest, kuid oleme samal ajal töötajate palga nivelleerimise resoluutsed vastased, võrdsustamise vastased. V. I. Lenin tegi selle väga hästi selgeks. Me peame kõrvalekaldumatult täitma Lenini juhendit sotsialistliku ühiskonna töötajate materiaalsest huvist töötulemuste vastu. Ent pärast Teist maailmasõda tekkis liiga suur vahe mitmesuguste töötajate kategooriate palkade vahel ja seda vahet tuleb vähendada ...

Me peame teostama palgatasemete lähendamise poliitikat, taotlema töötajate palkade vahe vähendamist sel teel, et madalapalgalised tööliste ja teenistujate kategooriad tõstetakse keskmiste ja keskmised kõrgemate tasemele. See on meie tee, sest see on õige ja õiglane tee ning loob tingimused kõigi meie sotsialistliku ühiskonna liikmete töö ergutamiseks, et ära hoida nivelleerimine, mitte

võtta töötajatelt stiimuleid, mis õhutavad konstruktiivse, teadusliku mõtte arenemist, paremate töötulemuste saavutamiseks sotsialistliku võistluse arendamist. On vaja, et inimesed leiaksid oma töö tulemustest mitte ainult moraalset rahuldust. Mahult suurema ja kvaliteedilt parema töö eest peavad inimesed sotsialismi tingimustes saama ka suuremat tasu. Suure viljakusega kvalifitseeritud töö eest, mis loob tingimusi suuremaks akumulatsiooniks, peab maksma ka kõrgemat tasu.

N. S. Hruštšov, Töölistelt ja teenistujatelt võetavate maksude kaotamisest ning muudest nõukogude rahva heaolu tõstmise abinõudest. Ettekanne NSV Liidu Ülemnõukogu viienda koosseisu viiendal istungjärgul 1960. a. NSV Liidu Ülemnõukogu viienda koosseisu viienda istungjärgu materjale. Tallinn, 1960, lk. 23—25.

Teatavasti on NLKP Keskkomitee algatusel viimaste aastate jooksul ära tehtud suur töö palga reguleerimisel. Nende abinõude tulemusel on tunduvalt kärbitud mõnede töötajate kategooriate suuri sissetulekuid ja kõrgeid ametipalku. Samal ajal on tõstetud palga alammäära. Erinevate töötajate kategooriate sissetulekute ühtlustumisele aitab kaasa ka palgalt võetavate maksude kaotamise kord. Ühesõnaga, tehtud on palju, et väheneks vahe mitmesuguste elanikkonna rühmade tulude vahel. Programmi projektis on selgelt näidatud, et partei viib ka edaspidi järjekindlalt ja vankumatult ellu seda joont, taotledes, et juba esimese aastakümne lõpuks NSV Liidus üldse kaoks madalapalgaliste töötajate kategooria, et kasvaks kogu rahva heaolu. Koos palgaga kasvavad kiires tempos ühiskondlikud fondid, mille eesmärgiks on likvideerida tulude ebavõrdsus, kiiremini parandada madala ja keskmise palgaga töötajate heaolu. Igasugused võrdsustamise tendetsid ei ole kooskõlas tootmise ja rahva heaolu tõusu huvidega, töörahva kasvatamisega kommunistliku töössesuhtumise vaimus.

Me peame rangelt ellu viima põhimõtet «kes ei tee tööd, see ei pea ka sööma», töö järgi tasustamise printsiipi. Samal ajal tuleb kindlalt sulgeda igasugused praod, millede kaudu ühiskonnavastased elemendid riisuvad ühiskonda, saavad mittetöiseid tulusid ja elavad parasiitlikult. Resoluutselt tuleb lõpp teha spekulatiivsetele ja muudele mahhinatsioonidele, kasutades selleks nõukogude võimu seaduste kogu jõudu ja ühiskondliku mõjutamise jõudu.

Me oleme selle poolt, et kogu elanikkonna heaolu lakkamatult kasvaks, ja ühtlasi oleme selle vastu, et inimesed muutuksid majanduslikus suhtes väikekodanlasteks, mis õhutab eraomanduslikku psühholoogiat.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 94.

Palga tõstmine ning tööpäeva ja töönädala lühendamine peab toimuma käsikäes tööviljakuse tõusuga. Mida kõrgem on tööviljakus, seda rohkem on ühiskonnal võimalusi rahva heaolu taseme tõstmiseks. *Igaüks ühiskonnale, ühiskond igaühele! — niisugune on meie vankumatu põhimõte...*

Aktiivselt arenevad ühiskondlikud suhted ka materiaalsete ja kultuuriliste hüvede jaotamise sfääris. Milles see avaldub?

Esmajärjekorras töö järgi jaotamise sotsialistliku põhimõtte edasiarenemises, mis on tähtis kommunistlikule vajaduste järgi jaotamise põhimõttele ülemineku eeldus. Partei viib järjekindlalt ellu isikliku materiaalse huvi põhimõtet, astudes resoluutselt välja võrdsustamise vastu töö tasustamisel. Me lähtume sellest, et niikaua kui ei ole veel loodud materiaalsete hüvede küllust ja töö ei ole veel muutunud iga inimese esimeseks eluvajaduseks, ei ole alust loobuda sotsialistlikust jaotamise põhimõttest, nõrgendada ühiskonna ja riigi kontrolli töö määra ja tarbimise määra üle...

Materiaalsete ja ideeliste stiimulite ühendamises näeb partei kindlat teed, mis viib meid edasi ja toob meid tingimata külluse loomisele ning vajaduste järgi jaotamisele, kommunistliku töö võidule.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 74, 81—82.

MATERIAALSETE JA MORAALSETE TÖÖSTIIMULITE ÜHENDAMINE

Kommunismi ehitamise protsessis tugineb majanduse juhtimine kõrgete tootmisnäitajate materiaalsele ja moraalsele stimuleerimisele. Materiaalsete ja moraalsete tööstiimulite õige ühendamine on suur loov jõud võitluses kommunismi eest. Sedamööda, kuidas me kommunismi poole edasi liigume, kasvab järjest rohkem moraalsete tööstiimulite, saavutatud tulemuste ühiskondliku tunnustamise tähtsus, suureneb igaühe vastutustunne üldrahvaliku ürituse eest.

Kogu planeerimise ning kesk- ja kohalike organisatsioonide, ettevõtete ja kolhooside töö hindamise süsteem peab olema niisugune, et nad oleksid huvitatud kõrgematest plaaniülesannetest ja eesrindlaste tootmiskogemuste maksimaalsest levitamisest. Eriti tuleb ergutada initsiatiivi ja edusamme uute võimaluste otsimisel ja kasutamisel kvantitatiivsete ja kvalitatiivsete tootmisnäitajate parandamiseks.

On tarvis pidevalt parandada tehnilist normeerimist ning töötasu- ja premeerimissüsteeme, kontrollida rublaga töö hulka ja kvaliteeti, ära hoida võrdsustamist, laiemalt kasutada materiaalse stimuleerimise kollektiivseid vorme, mis suurendavad iga töötaja huvi kogu ettevõtte kõrgetasemelise töö vastu.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 82—83.

Nüüd, kus me lahendame uusi keerukaid kommunismi ehitamise ülesandeid, kasvab materiaalse huvi põhimõtte tähtsus veelgi.

Moraalne tegur on suur jõud. Töötavate hulkade revolutsioonilisele entusiasmile tuginedes me võitsime kätte nõukogude võimu. Inimesed sõid kaerakörti, olid näljas, alasti ja palja jalu, kuid läksid lahingusse nõukogude võimu eest ja võitsid. Kuid see oli revolutsioon, see oli sõda. Sellest ajast on möödunud hulk aastaid. Me oleme suureks kasvanud, meie maa on ümber kujunenud. Ei saa ju, seltsimehed, võitluses tootmise tõusu eest tugineda ainuüksi moraalsetele teguritele, on vaja ka materiaalset ergutust.

Н. С. Хрущев, Все силы — на успешное осуществление исторических решений XXII съезда КПСС. Речь на совещании работников сельского хозяйства Узбекистана, южных областей Казахстана, Таджикистана, Туркменистана, Киргизии и Азербайджана в городе Ташкенте, 1961 г. *Н. С. Хрущев,* Современный этап коммунистического строительства и задачи партии по улучшению руководства сельским хозяйством, М., 1962, lk. 80.

Materiaalsete ja moraalsete stiimulite õige ühendamine on meie kursiks ja meie jooneks kogu kommunismi ehitamise ajajärgul.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 58.

Suur teoreetiline ja praktiline tähtsus kommunismi ehitamise perioodil on töötasustamise ja ühiskondliku tootmise materiaalsete ning vaimsete stiimulite probleemi väljatöötamisel. Suur tähtsus on ka selliste küsimuste uurimisel, nagu üleminek kolhoosnikute töö rahalisele tasustamisele kolhoosides, kolhooside töötasusüsteemi järkjärguline lähendamine riiklike ettevõtete palgasüsteemile. Ilmselt hakkab see töötasusüsteemide lähendamine mõju avaldama tööliskassi ning kolhoositalurahva vaheliste erinevuste järkjärgulisele kadumisele.

M. A. Suslov, Kõne NLKP erakorralisel XXI kongressil. 30. jaanuar 1959. a. **NLKP Keskkomitee Presiidiumi liikmete kõned NLKP erakorralisel XXI kongressil,** Tallinn, 1959, lk. 34.

4. TÖÖ TASUSTAMINE KOLHOOSIDES JA SELLE TÄIUSTAMINE

Kolhoositöö praegustes tingimustes on samuti tarvis võtta revideerimisele varemkehtestatud kord kolhooside sissetuleku jaotamisel normipäevade järgi ja summade eraldamisel jagamatusse fondi... Meil ei ole tarvis kehtestada mingisugust ühtset korda kõigi kolhooside jaoks. Kolhooside majanduse arendamise tase ei ole ju ühesugune ja ka tootmisstruktuur on erinev. Praegu, kus me oleme üle minemas uuele astmele kolhoosikorra arenemises, kus kõik tootmisriistad lähevad kolhooside endi omandusse, tuleb muuta senist vahekorda sissetuleku jaotamises normipäevadele ja jagamatusse fondi.

Nähtavasti suureneb nüüd jagamatu fondi erikaal. Ja see on täiesti mõistetav. Toodangu väljalaske üldmaht kasvab pidevalt, samuti suureneb kaubatoodang. Kolhoosid hakkavad järjest rohkem müüma riigile ja turul liha, piima, köögivilja, kartulit ja teisi saadusi. Järelikult suureneb nende rahaline sissetulek ja selle tõttu peavad kasvama ka mahutused jagamatusse fondi.

Loomulikult ei tohi eraldamised jagamatusse fondi kasvada nende summade üldmahu vähendamise arvel, mida jaotatakse normipäevadele. See kasv toimub nii kogu sissetuleku üldise kasvu arvel kui ka maa iga hektari kohta ning tootmisaladelt — teravilja, tehniliste kultuuride ja loomakasvatussaaduste tootmisest saadava sissetuleku kasvu arvel.

Sissetuleku kasvu soodustavad abinõud, mida partei Keskkomitee on kavandanud ja mis kogu rahvas on heaks kiitnud ning mis loodetavasti leiavad heakskiitmist ka Ülemnõukogult. Need abinõud on maa ja tehnika parema ärakasutamise suureks stiimuliks ning soodustavad kolhoosnikute tööviljakuse tõusu...

Eluhüvesid tuleb õiglaselt jaotada töötajate vahel olenevalt iga töötaja panusest ühisesse töösse, see tähendab, et on tarvis kinni pidada töö hulga ja kvaliteedi järgi jaotamise sotsialistlikust printsiibist. Seda printsiipi tuleb sihikindlalt ellu viia niihästi linnas kui ka maal.

Meil on üksikuid kolhoose, kus normipäevatasu on ülemäära kõrge, olles tunduvalt suurem töötasust teistes kolhoosides ja sovhoosides ning tööliste palgast. Mul on tulnud kohata sääraseid kolhoose, kus normipäeva eest antakse 40—50 rubla, samal ajal aga eraldised kolhooside jagamatuisse fondidesse moodustavad tühise osa sissetulekust. Seda ei saa muidugi pidada normaalseks...

Kolhoosid ja parteiorganisatsioonid peavad tagama sissetulekute niisuguse jaotuse, mille juures normipäevatasu vastaks majanduse arengu tasemele meie maal. Eesrindlikes kolhoosides kujuneb see muidugi mõnevõrra kõrgemaks kui keskpärastes kolhoosides, kuid

ei tohi liiga ette jõuda. Vastasel korral võidakse rikkuda materiaalsete hüvede õiglase jaotamise sotsialistlikku printsiipi.

Kolhoosid, kes on kõrgemale jõudnud, ette sööstnud töö paremas organiseerimises, maa ja masinate paremas kasutamises ning on saavutanud kõrge tööviljakuse, ei tohi aritmeetiliselt jagada sissetulekuid normipäevadele. Nendes kolhoosides tuleb suur osa sissetulekust suunata jagamatusse fondi, et kolhoosil oleks võimalik kiiremini arendada ühismajapidamist, laiemalt rakendada mehhaniseerimist ja arendada ehitustegevust.

Sealjuures ei vähene mingil määral eesrindlike kolhooside liikmete materiaalne huvi tootmise kasvu vastu. Kolhoosnik tunneb, et ta seoses majandi kasvuga saab rohkem hüvesid, kuid mitte ainult normipäevatasu, vaid ka teiste allikate kaudu. Missugused on need allikad? Kolhoosid, kes juba praegu on saavutanud majapidamise kõrge arengutaseme ja suurendavad oma jagamatuid fonde, loovad ühes sellega uusi võimalusi veel intensiivsemaks majandamiseks. Nad võivad eraldada rohkem ressursse elumajade, koolide ja internaatkoolide, lasteaedade, lastesõimede, sünnitusmajade, haiglate, ühiskondlike sööklate, klubide ja vanadekodude ehitamiseks. Tuleb arendada ka kolhoositeede rajamist ja kooperatiivsetel alustel ehitada kolhoosidevahelisi teid, elektrijaamu, põllumajandussaaduste töötlemise ja ehitusmaterjalide tootmise ettevõtteid. Kõik see tõstab talurahva elujärge ja kultuuritaset...

Materiaalsete hüvede õiglane sotsialistlik jaotamine aitab kaasa meie majanduse arendamisele ja rahva elutaseme pidevale tõstmisele. Selle printsiibi sihikindel elluviimine niihästi tööstuses kui ka põllumajanduses tugevdab veelgi töölisklassi ja talurahva liitu, kogu meie rahva ühtsust.

N. S. Hruštšov, Kolhoosikorra edasiarendamisest ja masina-traktorijaamade reorganiseerimisest. Ettekanne NSV Liidu Ülemnõukogu viienda koosseisu esimesel istungjärgul, Tallinn, 1958, lk. 34—37.

Ühes kolhoosikorra edasiarenemise ja kolhooside majanduse tugevdamisega tõuseb kahtlemata ka edaspidi kolhoosnikute heaolu, suurenevad nende sissetulekud. See on sotsialistliku majanduse seadus.

Kuid siin kerkib printsipiaalne küsimus: mille arvel peavad kolhooside ja kolhoosnikute sissetulekud kasvama? On olemas kaks teed. Vaatleme neid mõlemaid.

Üheks teeks on kolhooside ja kolhoosnikute sissetulekute suurendamine põllumajandussaaduste hindade tõstmise arvel. Kapitalistliku ühiskonna tingimustes on talupoja, väikese ja keskmise farmeri kõik lootused praktiliselt seotud turuga, hindade kõikumisega. Kui põllumajandussaaduse hind on kõrgem, siis on sissetulek suurem; on hind madalam, siis on ka sissetulek väiksem.

Niisugused on kapitalismi seadused kogu selle tootmise anarhia, turu stiihia ja teiste arvel rikastumisega. See tee meile ei sobi.

Sotsialistlikul majandusel on teistsugused seaduspärasused. Muidugi tooks põllumajandussaaduste hindade tõstmine mõneks ajaks kaasa sissetulekute suurenemise kolhoosides, kuid hiljem asuks see oma teise küljega kolhooside vastu. Kolhooside põllumajandusliku toodangu peamiseks ostjaks on meil sotsialistlik riik. Selleks et tõsta kolhoositoodangu hindasid, tuleb selleks võtta vahendeid mingist muust rahvamajandusharust, näiteks tööstusest. See põhjustaks loomulikult tööstustoodete hindade tõusu. Tööstustoodetest on aga eluliselt huvitatud kolhoosid ja kolhoosnikud. Sellepärast ei olegi meile vastuvõetav kolhooside ja kolhoosnikute sissetulekute suurendamine põllumajandussaaduste hindade süstemaatilise tõstmise teel. See pole kasulik kolhoosidele ja kolhoosnikutele endile.

Meil on teine, õige tee kolhooside ja kolhoosnikute sissetulekute tõstmiseks, mille avas sotsialistlik majandussüsteem. See tee on põllumajandussaaduste toodangu pidev, vääramatu suurendamine igas kolhoosis, kogu sotsialistlikus põllumajanduses.

N. S. Hruštšov, Põllumajanduse arendamise tulemusi viimase viie aasta jooksul ja põllumajandussaaduste tootmise edasise suurendamise ülesandeid. Ettekanne NLKP Keskkomitee detsembripleenumil, Tallinn, 1958, lk. 63—64.

1953. aastal, kui paljud kolhoosid olid raskes olukorras, suurendas Nõukogude riik, et aidata neil jalule tõusta, tunduvalt kolhoositoodangu hindu vaatamata sellele, et mõned kolhooside saadused olid juba siis kallimad kui paljude sovhooside toodang. Suhtudes asjasse ärilistest kaalutlustest lähtudes, oleks võinud arutleda järgmiselt: milleks tõsta hindu, kui kolhooside toodang selletagi riigile kalliks maksma läheb. Kuid antud juhul me juhindusime mitte ärilistest kaalutlustest, vaid vajadusest aidata kolhoosnikutel mahajäämusest jagu saada ja ühismajapidamine kõrgemale tasemele tõsta.

Kolhooside saaduste hindade määramisel me teadsime, et mõnede kultuuride ja saaduste hinnad on kõrged. Kuid me saime aru, et kui hindu mitte tõsta, siis ei suuda kolhoosid raskest olukorrast välja rabelda, kolhoosnikud ei saa siis küllaldast töötasu ja kuna töö eest makstakse vähe, siis ei tõuse ka tööviljakus.

Nüüd, kus meie kolhoosid on jalad alla saanud ja edasi arenenud, on kolhoosniku töötasu tõusnud. Mõnedes piirkondades ületab see isegi tunduvalt töölise teenistuse. See ei ole õiglane. Töölisklass on teatavasti meie ühiskonna juhtivaks jõuks. Üheskoos, tihedas liidus pidasid töölised ja talupojad võitlust mõisnike ja kapitalistide vastu, kehtestasid nõukogude võimu ja kindlustasid seda, võitlesid kontrrevolutsiooni vastu, kaitstes Suure Oktoobri-

revolutsiooni saavutusi. Üheskoos võitlesid nad fašistlike röövvallutajate vastu, kaitstes kodumaa au ja sõltumatust, üheskoos sammuvad nad tihedas ühenduses ka kommunismi poole. Mida aga tähendab sammuda üheskoos kommunismi poole? See tähendab üheskoos töötada, luua ühiskonna rikkusi ning saada niisugust töötasu, et ei töölisel ega kolhoosnikul poleks põhjust nuriseda. Minu arvates on see õige, seltsimehed ...

Mõned kolhoosid on töötasu alal teistest ette sööstnud. Nad on ette jõudnud mitte ainult oma töö arvel, vaid ka sellepärast, et riik maksab nende toodangu eest kõrget hinda. Seitsme aasta plaanis on ette nähtud tööliste, teenistujate ja kolhoosnikute tulude kasv. Me peame seda jälgima ning reguleerima töötasu õiglaselt. Seetõttu pean ma õigeks nende seltsimeeste algatust, kes on teinud ettepaneku mõnede põllumajandussaaduste hindade revideerimise kohta. On väga tähtis, et selle ettepaneku on teinud need vabariigid, kus kolhoosnikute sissetulek ja töötasu on viimastel aastatel järsult tõusnud. Usbeki, Tadžiki, Turkmeeni, Kirgiisi ja Gruusia kolhoosnikud saavad sellest õigesti aru.

Peab silmas pidama, et ülemäära kõrget töötasu — 40—50 rubla normipäeva kohta — saavad muidugi mitte kõik kolhoosnikud. Kui võtta näiteks Gruusia, siis seal saavad kõrget töötasu normipäevade eest Musta mere rannikuosa kolhoosnikud, kes kasvatavad tsitrusviljalisi. Tasandike ja mägede piirkondades on aga kolhoosnikute sissetulekud samasugused kui teisteski vabariikides ...

Kolhoosides makstava töötasu suuruse määramisel tuleb arvesse võtta ka järgmist asjaolu. Meil on häid kolhoose, kus tööviljakus on kõrge. On vaja teha nii, et nad jääksid ka edaspidi juhtivale positsioonile ega langeks tagasi, kui ühtede või teiste põllumajandussaaduste hindu muudetakse.

Muidugi on väga raske kehtestada niisuguseid toodangu hindu, mis sobiksid kõigile kolhoosidele. Meil on mitmesuguseid kolhoose. Ühele kolhoosile on teatud hind vastuvõetav, teisele kolhoosile aga, kes ei ole veel head tööviljakust saavutanud, on see hind madal. Kuid loomulikult ei saa saaduste hindu määrata eraldi igale majandile. Me peame lähtuma sellest, et toodangu kokkuostuhinnad ja kolhoosides makstav töötasu stimuleeriksid tootmise kasvu ...

Meil on vaja kehtestada kolhoosides töötasu maksmise niisugune kord, mis teeks võimatuks ülemäära kõrge, täiesti õigustamatu töötasu, kuid materiaalne ergutus peab jääma alles, et mitte võtta kolhoosnikutelt stiimulit ühistootmise edasiarendamiseks. Hakatakse rohkem mahutama summasid jagamatutesse fondidesse, kolhoosidevaheliste teede, laste internaatide, koolimajade ja haiglate ehitamiseks. Selle läbi võidavad nii kolhoosid kui ka kolhoosnikud.

Majanduslikult nõrku kolhoose on riik aidanud ja aitab, andes neile krediiti ja laenu. Osa niisugustest kolhoosidest reorganiseeriti

kolhoosnikute soovil sovhoosideks, kolhoosnikust sai sovhoositööline ning ta saab palka ja kasutab hüvesid, mis töölisele on ette nähtud...

Seega on otstarbekohane sedamööda, kuidas põllumajanduslikus tootmises suureneb mehhaniseerimise ulatus, tõuseb kolhoosnikute kvalifikatsioon ja paraneb töö organiseerimine, kolhoosides järjekindlalt revideerida töönorme ja tööhindeid ning kehtestada progressiivsemad normid ja hinded, nagu seda tehakse tööstusettevõtetes. See tagab tööviljakuse pideva kasvu ning akumulatsiooni suurenemise ühismajandi laiendatud taastootmiseks ja kolhoosnikute ainelise elujärje parandamiseks.

N. S. Hruštšov, Kasutagem täielikult ära reservid põllumajanduse edendamiseks. Kõne NLKP Keskkomitee pleenumil 25. detsembril 1959. NLKP Keskkomitee 1959. aasta detsembripleenumi materjale, Tallinn, 1960, lk. 223—225.

Kolhoosides on tingimata vaja kindlaks määrata tasu vastavalt toodetud produktsiooni hulgale ja kvaliteedile. Ei tohi lubada võrdsustamist. Brigaad, kes väiksema töökuluga on saanud suurema saagi, peab saama ka suurema tasu. Ja vastupidi: brigaad, kes saab väiksema saagi ja kulutab toodanguühiku kohta rohkem tööd, peab saama väiksema tasu.

Н. С. Хрущев, Все силы — на успешное осуществление исторических решений XXII съезда КПСС. Речь на совещании работников сельского хозяйства Узбекистана, южных областей Казахстана, Таджикистана, Туркменистана, Киргизии и Азербайджана в городе Ташкенте, 1961 г. *Н. С. Хрущев,* Современный этап коммунистического строительства и задачи партии по улучшению руководства сельским хозяйством, М., 1962, lk. 80.

Väga tähtis on täiustada töö normeerimise ja tasustamise meetodeid kolhoosides, rakendada lisatöötasu ja muid paremate majanduslike tulemuste eest materiaalse ergutamise vorme. Kolhoosidel peavad olema ühetaolisemad tulude suurendamise majanduslikud tingimused, mis arvestaksid eri tsoonide looduslikke ja majanduslikke iseärasusi ning samuti tsoonisiseseid iseärasusi, selleks et kogu kolhoosisüsteemi ulatuses järjekindlamalt ellu viia printsiipi — võrdne tasu võrdse töö eest.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 76—77.

NLKP Keskkomitee pleenum rõhutab veel kord, et eriti tähtis on järjekindlalt stimuleerida kolhoosnikute, sovhoositööliste ja spetsialistide ainelist huvi põllumajandussaaduste toodangu suurendamise vastu. Tuleb saavutada, et kõigis kolhoosides peetaks rangelt kinni töötasu arvel igakuuliste avansside väljamaksmisel

kehtestatud korrast, et vastavalt toodangu ja tööviljakuse kasvule pidevalt suureneks kolhoosnikute, sovhoositööliste ja spetsialistide töötasu. Laialdasemalt tuleb rakendada lisatasu maksmist kolhoosides ja akord-premiaaltasu maksmist sovhoosides.

Ebaõige praktikana tuleb hukka mõista see, kui kõrgemalseisvad organisatsioonid sunnivad kolhoose kulutama oma summasid koolimajade, haiglate ja internaatkoolide ehitamisele, samal ajal kui need kolhoosid ei ole majanduslikult veel tugevnenud.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee 1962. aasta märtsipleenumi materjale, Tallinn, 1962, lk. 155.

Ma olen selle poolt, et tootmisvalitsuste töötajate — juhataja, parteiorganisaatori, inspektor-organisaatori ja instruktori töötasu kasvaks vastavalt kolhooside ja sovhooside toodangu suurenemisele. Mida kõrgem on tootmise tase, seda suurem peab olema kõigi töötajate ja juhtijate töötasu. See ongi premiaalne töötasu; mingit teistsugust premiaaltasu ei tohi olla. Kuid tuleb ette, et preemiat saadakse pühade puhul või kvartali ja poolaasta lõppemisel ning isegi sellistes ettevõtetes, kus ei täideta plaani. Niisugune praktika ei kõlba kuskile. Kui inimene on võimeline, siis peab see kajastuma tootmise kasvus. Kui kasvab tootmine, siis kasvab ka töötasu.

Töö ja selle eest tasu maksmise õige organiseerimise küsimused on peamised küsimused. Kolhooside ja sovhooside jaoks tuleb välja töötada õiged töötasu maksmise skaalad, kusjuures rangelt tuleb arvesse võtta nii töö hulka kui ka kvaliteeti. Võtame näiteks traktoristid. Sageli künnavad nad võrdse hulga hektareid, ent kui vaadata töö kvaliteeti, siis näed, et see on erinev. Traktoristide töö kvaliteedi erinevuse teeb kindlaks saagi suurus. Erineva kvaliteediga töö eest aga tuleb vastavalt maksta ka erinevat tasu ...

Hea töö eest tuleb kogu lisatasu täielikult välja maksta. Hea töö, kõrge saak suurendavad kolhooside ja sovhooside, kogu meie maa rikkust. Nii tuleb suhtuda lisatasu maksmisse kõigis kolhoosides.

Tõstku tootmisvalitsuste juhatajad, parteiorganisaatorid ja inspektorid-organisaatorid 2—3-kordselt tootmise taset kolhoosides ja sovhoosides ning saagu siis ka suuremat töötasu.

N. S. Hruštšov, Kõne NLKP Keskkomitee Vene NFSV Büroo istungil. «Rahva Hääl», 29. märtsil 1962.

On vaja, et kogu meie kaader, kelle ülesandeks on juhtida põllumajandust, saaks aru, et kolhoosnikute ja sovhoositööliste ning põllumajanduse spetsialistide materiaalse huvi tõstmine teravilja, liha, piima ja muude saaduste tootmise suurendamise vastu on põllumajanduse eduka arendamise tähtsamaid tingimusi.

NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu näevad lisatasu maksmises kolhoosides ning akordpremiaaltöötasus sovhoosides, kolhoosi- ja sovhoositöö, kolhoosides ja sovhoosides tööviljakuse tõstmise, NLKP Keskkomitee märtsipleenumil põllumajandusele seatud ülesannete eduka lahendamise tähtsamat küsimust.

Põllumajanduse juhtimise ümberkorraldamisest. NLKP Keskkomitee ja Ministrite Nõukogu otsus 22. märtsil 1962.
«Rahva Hääl», 25. märtsil 1962.

XIV. ISEMAJANDAMINE JA RENTAABLUS. OMAHIND JA HIND

Tarvis on igati tugevdada isemajandamist, taotleda rangeimat kokkuhoidu ja säästlikkust, kadude vähenemist, omahinna alanemist ja tootmise rentaabluse suurenemist. Tuleb pidevalt parandada hindade süsteemi, viia see vastavusse kommunistliku ülesehitustöö ülesannetega, tehnilise progressiga, tootmise ja tarbimise kasvuga, tootmiskulude vähenemisega. Hinnad peavad järjest suuremal määral kajastama ühiskondlikult vajalikke tööjõukulutusi, kompenseerima tootmis- ja ringluskulud ning tagama igale normaalselt töötavale ettevõttele teatava kasumi. Hindade süstemaatiline, majanduslikult põhjendatud alandamine tööviljakuse tõusu ja toodangu omahinna alanemise baasil on hinnapoliitika põhisuunaks kommunismi ehitamise perioodil.

Nõukogude ühiskonna käsutuses on määratu suured üldrahvalikud fondid. Sellepärast muutub ikka tähtsamaks arvestus ja kontroll natsionaalse rikkuse säilitamise ja õige kasutamise üle. Säästlikkus, iga rahvale kuuluva rubla ratsionaalne kasutamine, vahendite oskuslik kulutamine, plaanipärase juhtimise ja majandamismeetodite järjekindel parandamine, organiseerituse ja teadliku distsipliini tõus ning rahva initsiatiivi arendamine on võimsateks hoobadeks nõukogude ühiskonna kommunismi poole liikumise kiirendamisel.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 83—84.

1. AJAÖKONOOMIKA, ARVESTUSE JA KONTROLLI TÄHTSUS ÜHISKONDLIKUS TOOTMISES

Kollektiivset tootmist eeldades säilitab aja määramine muidugi oma olulise tähtsuse. Mida vähem aega ühiskond nisu, karilloomade jne. tootmiseks vajab, seda rohkem aega võidab ta muu tootmise, materiaalse või vaimse tootmise jaoks. Nii üksikindiviidi kui

ka ühiskonna seisukohalt oleneb tema arenemise, tema tarbimise ja tema tegevuse igakülgsus aja säästmisest. Igasugune kokkuhoid viib lõpptulemusena välja aja kokkuhoiule.

Архив Маркса и Энгельса, т. IV, lk. 119.

Raamatupidamine kui selle protsessi (tootmisprotsessi — *Toim.*) kontrollimise ja mõttelise üldistamise vahend saab seda vajalikumaks, mida enam protsess toimub ühiskondlikus mastaabis ja mida enam ta kaotab puhtindividuaalse iseloomu. Seega on raamatupidamine kapitalistlikus tootmises vajalikum kui killustatud käsitööstuslikus ja talumajanduslikus tootmises, ta on ühiskondlikus tootmises vajalikum kui kapitalistlikus.

K. Marx, Kapital, II kd., Tallinn, 1958, lk. 111—112.

Seni aga, kui saabub kommunismi «kõrgem» faas, nõuavad sotsialistid *rangeimat* ühiskonna *ja riigi* kontrolli töömäära ja tarbimismäära üle...

V. I. Lenin, Riik ja revolutsioon (1917). Teosed, 25. kd., lk. 438.

Arvestus ja kontroll, *kui* seda teostatakse tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude kui kõrgema riigivõimu poolt või selle võimu juhendite volituse põhjal, — kõikehaarav, üldine, universaalne arvestus ja kontroll, — arvestus ja kontroll töö hulga üle ja saaduste jaotamise üle — selles on sotsialistliku ümberkujundamise *tuum*, kui proletariaadi poliitiline võim on juba loodud ja kindlustatud.

Arvestus ja kontroll, mis on tarvilik üleminekuks sotsialismile, võib olla ainult massiline. Ainult tööliste ja talupoegade *massi* vabatahtlik ning kohusetruu koostöö, mida tehakse revolutsioonilise vaimustusega *rikaste, sulide, päevavaraste, huligaanide* arvele võtmise ja kontrolli alal, suudab võita need neetud kapitalistliku ühiskonna jäänused, need inimsoo jätised, need lootusetult roiskunud ja raiskuläinud ühiskonnaliikmed, selle taudikolde katkupesa, mädapaise, mille kapitalism on jätnud pärandiks sotsialismile.

V. I. Lenin, Kuidas organiseerida võistlust (1917). Teosed, 26. kd., lk. 377.

2. MAJANDUSLIKU KALKULATSIOONI VAJALIKKUS JA STIMULEERIV OSA TOOTMISE ARENGUS

Mitte otseselt entusiasmi alusel, vaid suure revolutsiooni poolt tekitatud entusiasmi abil, isikliku huvi alusel, isikliku huvitatuse alusel, majandusliku kalkulatsiooni alusel püüdke ehitada esmalt

kindel purre, mis väiketalupoeglikul maal viib riigikapitalismi kaudu sotsialismile; muidu ei jõua te kommunismini, muidu ei too te kümneid ja kümneid miljoneid inimesi kommunismile. Seda ütles meile elu. Seda ütles meile revolutsiooni arenemise objektiivne käik.

V. I. Lenin, Oktoobrirevolutsiooni neljandaks aastapäevaks (1921). Teosed, 33. kd., lk. 36.

Riiklike ettevõtete viimine niinimetatud majandusliku kalkulatsiooni alusele on paratamatult ja lahutamatult seotud uue majanduspoliitikaga ning lähemas tulevikus saab see tüüp vältimatult domineerivaks, kui mitte ainuesinevaks. Olukorras, kus kauplemisvabadus on lubatud ja areneb, tähendab see tegelikult, et riiklikud ettevõtted viiakse tunduval määral üle kommertsalusele. Seoses äärmiselt tungiva vajadusega tõsta tööviljakust ning saavutada iga riikliku ettevõtte rentaablus ja tulukus, seoses paratamatult tekkiva ametkondliku huviga ja ülearuse ametkondliku agarusega tekitab see asjaolu ettevõttes valitsevate töötingimuste küsimustes vältimatult teatava huvide vastuolu töölismassi ja direktorite vahel, kes juhivad riiklikke ettevõtteid või asutusi, kellele need ettevõtted alluvad. Sellepärast lasub ametiühinguil sotsialiseeritud ettevõtete suhtes tingimata kohustus kaitsta töötajate huvisid ja aidata võimalust mööda kaasa nende ainelise heaolu tõstmisele, parandades alati majandusorganite vigu ja liialdusi, kuivõrd need on tingitud riigiaparaadi bürokraatlikust moonutamisest.

V. I. Lenin, Ametiühingute osast ja ülesannetest uue majanduspoliitika tingimustes (1921). Teosed, 33. kd., lk. 159—160.

Igat liiki kollektiivmajandite (ühistute, artellide ja kommuunide) organiseerimine peab tagama nende kaubalisuse arenemise ja rajanema isemajandamise põhimõttel.

VK(b)P neljateistkümnes konverents. Resolutsioon «Kooperatsioonist» (1925). NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, II osa, Tallinn, 1956, lk. 151.

Pea täpselt ja ausalt rahalist arvestust, majanda ökonoomselt, ära logele, ära varasta, pea rangeimat distsipliini töös, — just niisugused loosungid, mida revolutsioonilised proletaarlased siis õigusega välja naersid, kui kodanlus varjas selliste juttudega enda kui ekspluataatorite klassi võimu, muutuvad nüüd, pärast kodanluse kukutamist, momendi järjekordseteks ja peamisteks loosungiteks. Ja nende loosungite tegelik elluviimine töörahva *massi* poolt on ühest küljest *ainsaks* pääsemise tingimuseks maale, keda imperialistlik sõda ja imperialistlikud kiskjad (Kerenskiga eesotsas) on poolsurnuks piinanud, teisest küljest aga on nende loosungite tege-

lik elluviimine *nõukogude* võimu poolt, *tema* meetoditega, *tema* seaduste alusel, vajalik ja *küllaldane* sotsialismi lõplikuks võiduks.

V. I. Lenin, Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded (1918). Teosed, 27. kd., lk. 217.

... Ettevõtete isemajandamise järjekindlaks läbiviimiseks on vaja tarvitusele võtta abinõud ettevõtete üksikute tsehhide ja osakondade edusammude ja puuduste esiletoomiseks. Selleks peab ettevõte kindlaks määrama plaaniülesande oma üksikosadele (tsehhile, osakonnale). Ettevõte peab tsehhide ja osakondade järgi pidama arvestust kuu jooksul tehtud kulude kohta... Ettevõtte üksikosade kulusid tuleb kõrvutada nende tootmistegevuse tulemustega.

Постановление ЦК ВКП(б) «О реорганизации управления промышленностью», 1929 г. Директивы КПСС и Советского правительства по хозяйственным вопросам, т. 2, lk. 127.

Tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise uus struktuur võimaldab tunduvalt parandada olemasolevate reservide kasutamist, soodustab omahinna edasist alandamist ja akumulatsiooni suurendamist kõigis tootmisharudes.

Rahvamajandusnõukogude, koondiste ja ettevõtete juhtivad töötajad peavad kandma täielikku vastutust majandusliku tegevuse finantstulemuste eest. Seoses sellega tuleb meenutada V. I. Lenini juhendit selle kohta, et «majanduslikul kalkulatsioonil töötavad trustid ja ettevõtted on asutatud just selleks, et nad ise vastutaksid ja sealjuures täielikult vastutaksid selle eest, et nende ettevõtted ei töötaks kahjuga». (Teosed, 35 kd., lk. 482.)

Rahvamajandusnõukogudele tuleb anda õigus teostada finantsplaneerimist, kasumite ja käibevahendite ümberjaotamist piirkonna üksikute tööstusharude vahel ning luua vajalikke finantsreserve. Rahvamajandusnõukogud peavad kindlustama spetsialiseeritud koondiste rentaabluse kasvu ning nende akumulatsiooniplaanide täitmise ja ületamise.

Ettevõtete juhtivate töötajate ja kollektiivide initsiatiivi igakülgse tõstmise eesmärgil on tarvis veelgi tõhustada isemajandamist ettevõtetes.

Tuleb ka edaspidi säilitada tsentraliseeritud finantsplaneerimine ja vajalike rahaliste ressursside tsentraliseerimine riigieelarves, sealhulgas Liidu eelarves, et kindlustada rahvamajanduse kasvavate vajaduste häireteta finantseerimine ning vajalikud proportsioonid NSV Liidu kogu rahvamajanduse, liiduvabariikide ja üksikute majanduspiirkondade majanduse arenemises.

N. S. Hruštšov, Tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise organiseerimise edasisest täiustamisest. Ettekanne NSV Liidu Ülemnõukogu seitsmendal istungjärgul, Tallinn, 1957, lk. 48—49.

NLKP Keskkomitees ja NSV Liidu Ministrite Nõukogus

Ettevõtete majanduslikust stimuleerimisest ja töötajate materiaalse huvi suurendamisest uue tehnika ja tehnoloogia loomise ja rakendamise ning tootmisprotsesside komplekssе mehhaniseerimise ja automatiseerimise vastu

NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu võtsid vastu määruse ettevõtete majandusliku stimuleerimise ja töötajate materiaalse huvi suurendamise kohta uue tehnika ja tehnoloogia loomise ja rakendamise ning tootmisprotsesside komplekssе mehhaniseerimise ja automatiseerimise suhtes.

Määruses konstateeritakse, et NLKP XXI kongressi poolt seatud ülesande täitmiseks — teha lähemal seitseaastakul otsustav samm kommunismi materiaalse tehnilise baasi loomises ja selles, et tagada NSV Liidu võit rahumeelses võistluses kapitalistlike maadega, — on tarvis veelgi kiirendada tehnilise progressi tempot.

Ometi esineb suuri puudusi ettevõtete majandusliku stimuleerimise praktikas ning tööstuse, ehitustegevuse, transpordi ja side alal töötajate, samuti geoloogilise uurimise, teadusliku uurimise, projekteerimis- ja konstrueerimisorganisatsioonide töötajate materiaalses ergutamises uue tehnika ja uute tehnoloogiliste protsesside loomisele ja rakendamisele ning tootmisprotsesside mehhaniseerimisele ja automatiseerimisele, missugune asjaolu pidurdab rahvamajanduse tehnilise progressi tempot.

Praegune kord ettevõtte fondi moodustamisel töötajate kultuuriliste ja olustikuliste tingimuste parandamiseks ja tootmistegevuse täiustamiseks ei näe ette eeliseid uut ja tehniliselt täiuslikumat toodangut andvatele ettevõtetele. Kõik lisakulud, mis on seotud ettevalmistusega uute masinate ja seadmete tootmiseks, kantakse nende masinate ja seadmete omahinna arvele, mis praeguses hindade kehtestamise praktikas sageli toob kaasa uue tehnika tootmisele asuvate ettevõtete rentaabluse vähenemise, selle toodangu kõrge hind aga võib pidurdada uue tehnika juurutamist tarbijaettevõtetes.

Et luua majanduslikke stiimuleid ettevõtetele ja suurendada töötajate materiaalset huvi uue tehnika arendamise vastu, tunnistasid NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu vajalikuks teha muudatusi korras, mille alusel moodustatakse ja kulutatakse ettevõtte fondi töötajate kultuuriliste ja olustikuliste tingimuste parandamiseks ja tootmise täiustamiseks, kehtestada uue tehnika tootmisega seotud kulude hüvitamise ja selle hindade määramise uus kord ning seada sisse tööstus-, ehitus-, transpordi- ja sideettevõtete, samuti geoloogilise uurimise, teadusliku uurimise, projekteerimis- ja konstrueerimisorganisatsioonide töötajate premeerimine uue tehnika rakendamiseks sooritatud tööde eest.

Alates 1960. aasta majandusliku tegevuse tulemustest kehtes-

tatakse kõigis tööstusharudes uued ja kõrgemad määrad eraldisteks üleplaanilisest kasumist ettevõtte fondi, mis moodustatakse vastavalt NSV Liidu Ministrite Nõukogu määrusele 9. augustist 1955 nr. 1480.

Masinaehitus- ja metallitöötlemistööstuse ettevõtetele suurendatakse eraldisi ettevõtte fondi jaoks plaanilisest kasumist, mida saadakse tehniliselt uudsete toodete väljalaske (või nende toodete omahinna alandamise teel saadava kokkuhoiu) tulemusena, seeriaviisilise väljastamise esimese aasta kestel kuni 10 protsenti.

Ettevõtte fondi tehtavate eraldiste kogusumma aastas ei pea ületama 5,5 protsenti tööstus- ja tootmispersonali aastasest töötasufondist ümberarvutatuna kaubatoodangu faktilisele mahule. Masinaehitus- ja metallitöötlemistööstuse ettevõtetes suurendatakse ettevõtte fondi eraldiste tegemise ülemmäärasid järgmiselt: kui tehniliselt uudsete toodete osatähtsus kogutoodangus on 10 kuni 15 protsenti — 6 protsendini tööstus- ja tootmispersonali aastasest töötasufondist; 15 kuni 25 protsenti — 6,5 protsendini; üle 25 protsendi — 7 protsendini mainitud töötasufondist.

Ettevõtte fondi vahendeid hakatakse kulutama: uue tehnika rakendamiseks, seadmete ajakohastamiseks ja tootmise laiendamiseks — vähemalt 20 protsenti, elamute, kultuuri- ja kommunaalobjektide ehitamiseks, samuti ettevõtte elamufondi remondiks — vähemalt 40 protsenti, individuaalseks premeerimiseks, töötajate kultuurialase ja olustikulise teenindamise parandamiseks, puhkekodu- ja sanatooriumituusikute soetamiseks ja töötajaile ühekordse abi osutamiseks — kuni 40 protsenti.

Rahvamajanduse nõukogudel, NSV Liidu ministeeriumidel ja keskasutustel, kelle alluvuses on masinaehitus- ja metallitöötlemistoodangut valmistavaid ettevõtteid, on lubatud moodustada uue tehnika rakendamise fond selle toodangu omahinnast ettevõtete poolt tehtavate eraldiste arvel. Rahvamajanduse nõukogude, NSV Liidu ministeeriumide ja keskasutuste alluvuses olevate ettevõtete plaanilisi kulutusi konstrueerimis-, katse- ja muudeks töödeks masinaehitus- ja metallitöötlemistööstuse uudistoodangu andmise ettevalmistamisel, mis on tehtud enne seeriaviisilist tootmist (kaasa arvatud eriinstrumentide ja -rakiste esialgse komplekti, samuti esimese proovieksemplari, esimese prooviseeria või toodete partii valmistamine), ei kanta vahetult selle toodangu omahinna arvele, vaid kuuluvad hüvitamisele uue tehnika rakendamise fondist.

Edasi on ette nähtud, et masinaehitus- ja metallitöötlemistööstuse uute toodete ajutised hulgihinnad määratakse lähtudes varem tootmisse rakendatud, konstruktsioonilt või otstarbelt analoogilise või ligilähedase produktsiooni kehtivatest hulgihindadest, kusjuures tehakse korrektiiv, arvestades suuremat tootlikkust, samuti muid tehnilisi ja majanduslikke eeliseid uue toodangu tarbijaile (tootmiskulude vähenemine, toodete kvaliteedi paranemine, töötingimuste kergenemine).

Uue tehnika tootmise kulude hüvitamise ja selle hulgihindade määramise uus kord, samuti uue tehnika rakendamise fondi moodustamise kord jõustuvad 1. jaanuarist 1961.

NSV Liidu Riiklikul Plaanikomiteel on õigus koos NSV Liidu Rahandusministeeriumiga vajaduse korral liiduvabariikide ministrite nõukogude ning NSV Liidu ministeeriumide ja keskasutuste ettepanekul laiendada vastuvõetud määrusega kehtestatud korda masinaehitus- ja metallitöötlemistööstuse uudistoodangu valmistamise kulude hüvitamise suhtes ja selle toodangu hindade määramise korda teiste tööstusharude üksikutele tootmissektoritele, kus uue toodangu andmine on seotud suurte esialgsete kulutustega.

Määruse kohaselt seatakse 1. oktoobrist 1960 sisse tööstus-, ehitus-, transpordi- ja sideettevõtete, samuti geoloogilise uurimise, teadusliku uurimise, projekteerimis- ja konstrueerimisorganisatsioonide töötajate premeerimine uue tehnika rakendamiseks sooritatud tööde eest, arvesse võttes majanduslikku efektiivsust, mis rahvamajandus saab nende tööde tulemusena.

Premeerimine on ette nähtud:

uute, tehniliselt täiuslike ja majanduslikult efektiivsete masinate, mehhanismide, aparaatide, seadiste ja muude toodete ning uute toorainete ja materjalide loomise ja rakendamise eest, samuti suure tootlikkusega tehnoloogiliste protsesside ja progressiivsete töömeetodite väljatöötamise ja juurutamise eest;

tootmisprotsesside komplekssе mehhaniseerimise ja automatiseerimise väljatöötamise ja rakendamise, tootmisprotsesside elektrifitseerimise ja tegutseva seadmestiku moderniseerimise eest;

hoonete ja ehitiste kokkupaneku ja monteerimise mehhaniseeritud vooluprotsesside, uute, majanduslikult efektiivsete ehituskonstruktsioonide ja materjalide väljatöötamise ja rakendamise, samuti uusehituste projektide ja tehnilise rekonstrueerimise projektide koostamise eest, kui sealjuures on tagatud kapitaalmahutuste suur majanduslik efektiivsus;

maavarade leiukohtade uurimise uute, progressiivsete ja suure produktiivsusega menetluste väljatöötamise ja juurutamise eest;

uute, tehniliselt täiuslike ja majanduslikult efektiivsete transpordi- ja sidevahendite rakendamise, samuti vedude ja side organiseerimise suure efektiivsusega meetodite väljatöötamise ja juurutamise eest;

teiste tööde eest uue tehnika loomisel ja rakendamisel, samuti teoreetiliste tööde ja uurimistööde eduka sooritamise eest.

Vastuvõetud dokumendis on ette nähtud uue tehnika loomise ja rakendamise eest antavate ühekordsete preemiate määrad olenevalt selle majandusliku efekti suurusest aastas, mis rahvamajandus saab uue tehnika alaste tööde sooritamise tulemusena.

Kehtestatud on ka kord, mille järgi premeeritakse uue tehnika loomise ja rakendamise, samuti teoreetiliste tööde, uurimis- ja pro-

jekteerimistööde eduka sooritamise eest, kui nende majanduslikku efektiivsust ei ole võimalik arvestada.

On kehtestatud määrad eraldisteks töötajate premeerimise jaoks uue tehnika loomise ja juurutamise eest, mida tuleb ette näha tööstus-, ehitus-, transpordi- ja sideettevõtete, samuti geoloogilise uurimise organisatsioonide toodangu (tööde) omahinna plaanides.

Premeerimiseks tööde eest uue tehnika loomisel ja rakendamisel hakkavad ettevõtted (organisatsioonid) üle kandma vähemalt 75 protsenti mainitud vahendeist rahvamajanduse nõukogudele, ministeeriumidele, keskasutustele, kraide ja oblastite täitevkomiteedele tsentraliseeritud fondi moodustamiseks; kuni 25 protsenti nendest vahendeist jätavad nad enda käsutusse.

Vahendeid uue tehnika loomise ja rakendamise eest premeerimise tsentraliseeritud fondist hakatakse kulutama töötajate ergutamiseks tähtsamate tööde eest, mis on ette nähtud rahvamajandusplaanis ning rahvamajanduse nõukogude, ministeeriumide ja keskasutuste, kraide ja oblastite täitevkomiteede uue tehnika alastes aastaplaanides, ja ettevõtete (organisatsioonide) vahendeid töötajate ergutamiseks tööde eest, mis on ette nähtud ettevõtete (organisatsioonide) uue tehnika alastes aastaplaanides — olenevalt majanduslikust efektiivsusest, mida nende tööde sooritamise tulemusena saadakse antud ettevõttes (organisatsioonis).

Uue tehnika loomise ja rakendamise eest hakatakse premeerima tööstus-, ehitus-, transpordi- ja sideettevõtete, geoloogilise uurimise ja teadusliku uurimise organisatsioonide (kaasa arvatud kõrgemate õppeasutuste teadusliku uurimise organisatsioonid) ning projekteerimis- ja konstrueerimisorganisatsioonide töölisi, juhtivaid töötajaid, insenere, tehnikuid, teaduslikke töötajaid ja teisi spetsialiste, kes võtavad vahetult osa uue tehnika loomisest ja juurutamisest. Mainitud ettevõtete ja organisatsioonide teisi töötajaid, kes aitavad aktiivselt kaasa uue tehnika loomise ja rakendamise ülesannete tähtajalisele ja ennetähtaegsele täitmisele, võivad ettevõtete ja organisatsioonide juhtijad premeerida uue tehnika loomise ja juurutamise jaoks ettenähtud preemiasummade piires, kusjuures nende töötajate premeerimiseks ei või kulutada üle 10 protsendi preemiate kogusummast.

Preemiaid uue tehnika loomise ja rakendamise eest tuleb maksta lisaks ettenähtud preemiatele omahinna alandamise, tootmisplaani ületamise ja toodangu kvaliteedi parandamise eest.

Uue tehnika loomise ja rakendamise eest antavate preemiate määrad kooskõlastatakse vastavate ametiühinguorganitega.

NSV Liidu Ministrite Nõukogu Riiklikule Töö- ja Töötasuküsimuste Komiteele tehti ülesandeks koos NSV Liidu Riikliku Plaanikomiteega, NSV Liidu Rahandusministeeriumiga, NSV Liidu Ministrite Nõukogu Riikliku Teaduslik-Tehnilise Komiteega, NSV Liidu Riikliku Ehituskomiteega, NSV Liidu Ministrite Nõukogu Riikliku Automatiseerimis- ja Masinaehituskomiteega ning

ÜAÜKN-iga kahe kuu jooksul liiduvabariikide ministrite nõukogude osavõtul välja töötada ja kinnitada tööstus-, ehitus-, transpordi- ja sideettevõtete ning geoloogilise uurimise, teadusliku uurimise, projekteerimis- ja konstrueerimisorganisatsioonide töötajate premeerimise põhimäärus vastavalt kinnitatud määrusele.

Edasi on määruses ette nähtud, et uue tehnika valmistamisele asunud masinaehitus- ja metallitöötlemistööstuse ettevõtete (tsehhide, jaoskondade) juhtivatele ja insener-tehnilistele töötajatele võidakse preemiaid toodangu omahinna alandamise ja tootmisplaani ületamise eest suurendada kuni 50 protsenti arvutatud summast — olenevalt uue toodangu osatähtsusest üldtoodangus perioodi kestel, mis plaani järgi oli ette nähtud selle valmistamise organiseerimiseks, kuid mitte kõrgemale preemiate ülemmäärast kehtivate põhimääruste alusel.

Vastuvõetud määruses on ette nähtud, et jooksval aastal kasutamata jäänud vahendeid uue tehnika loomise ja rakendamise eest premeerimiseks ja uue tehnika rakendamise fondi vahendeid võivad ettevõtted ja organisatsioonid, samuti rahvamajanduse nõukogud, ministeeriumid, keskasutused, kraide ja oblastite täitevkomiteed kasutada järgnevail aastail.

NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu juhivad partei-, nõukogude, majandus- ja ametiühinguorganisatsioonide tähelepanu vajadusele igati suurendada tööliste, inseneride, tehnikute ja teenistujate huvi uue tehnika loomise ja kiire juurutamise vastu, et saavutada tootmise ja tööviljakuse kiire kasvutempo ...

«Rahva Hääl», 3. juulil 1960.

Kuni ühiskond asub sotsialistlikus staadiumis, ei saa toime tulla ilma jaotamiseta töö järgi, ilma kaubalis-rahaliste suheteta ja selliste kategooriateta, nagu hind, kasum, rahandus ja krediit. Neil majanduslikel instrumentidel on meil sotsialistlik sisu ja teenivad kommunismi ülesehitamist. Kui kommunism on loodud, osutuvad need vananenuks ja asendatakse ühiskondliku töö otsese arvestuse ja jaotamise täiuslikumate majanduslike kategooriatega.

Kommunismi ehitamise käigus seisab meie ülesanne selles, et veel rohkem kasutada ja täiustada rahanduse ja krediidi hoobasid, rubla abil kontrollimist, hinda ja kasumit. Me peame tõstma kasumi ja rentaabluse tähtsust. Plaanide parema täitmise huvides on tarvis anda ettevõttele rohkem võimalusi oma äranägemisel käsutada kasumit, rakendada seda ulatuslikumalt oma kollektiivi hea töö ergutamiseks ja tootmise laiendamiseks. Suure tähtsusega on kollektiivse ergutamise vormide väljatöötamine ja rakendamine, et tõsta iga töötaja materiaalset huvi mitte üksnes oma töö tulemuste vastu, vaid ka kogu kollektiivse töö tulemuste suhtes.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 58—59.

Sisemiste reservide mobiliseerimiseks, kapitaalmahutuste, tootmisfondide ja rahaliste vahendite efektiivsemaks kasutamiseks on tarvis laiendada *ettevõtete* operatiivset iseseisvust ja *initsiatiivi* riiklike plaaniülesannete alusel. Tuleb tõsta ettevõtete osatähtsust ja huvi eesrindliku tehnika rakendamisel ning tootmisvõimsuste kõige täielikuma'l ärakasutamisel.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 82.

Seoses rahvamajanduse nõukogude ja ettevõtete liitmisega teha NSV Liidu Ministrite Nõukogule ülesandeks:

a) võtta revideerimisele rahvamajanduse nõukogude õiguslik seisund ja näha ette, et rahvamajanduse nõukogudel oleksid laialdased õigused, et neid ei hooldataks pisiasjades ja et nad saaksid suurema iseseisvusega lahendada majanduslikke küsimusi ning kasutada tööstustoodangu suurendamise reserve;

b) töötada välja ja esitada NSV Liidu Ülemnõukogule kinnitamiseks seaduseelnõu sotsialistliku ettevõtte kohta, pidades silmas ettevõtete direktorite ja ehitusorganisatsioonide juhatajate õiguste edasist laiendamist ning töötajate aktiivsemat osavõttu tootmise juhtimisest.

NSV Liidu majanduse arendamisest ja rahvamajanduse parteilisest juhtimisest. NLKP Keskkomitee pleenumi otsus seltsimees N. S. Hruštšovi ettekande põhjal, vastu võetud 23. novembril 1962, Tallinn, 1963, lk. 97.

3. KOKKUHOIUREŽIIM, OMAHINNA ALANDAMINE JA HINNA STIMULEERIV OSA

...Tööstusorganite otseseks kohuseks partei, töölisklassi ja kogu meie maa ees on täita omahinna alandamise ülesanne. Selle väga tähtsa ülesande lahendamiseks peavad majandusorganisatsioonid ja kogu töölisklass kõik oma jõu kokku võtma.

ÜK(b)P Keskkomitee pleenum 7.—12. II 1927. a. Resolutsioon «Väljalaske- ja jaehindade alandamisest».
NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, II osa, Tallinn, 1956, lk. 341.

...Omahinna alandamine on tööstuse *kesksek probleemiks*, ja selle probleemi lahendamisele tuleb allutada kõik muud ülesanded. Selle probleemi eduka lahendamise peamiseks meetodiks peab olema tootmise *sotsialistlik ratsionaliseerimine*. Uue tehnika tarvituselevõtmine, töö parem organiseerimine, tööjõu kvalifikatsiooni tõstmine ja tööpäeva täielik ärakasutamine koos tema lühendami-

sega — need on ratsionaliseerimise protsessi peamised komponendid.

ÜK(b)P KK ja KKK ühine pleenum 21.—23. X. 1927. a. Rahvamajanduse viie aasta plaani koostamise direktiivid.
NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, II osa, Tallinn, 1956, lk. 394—395.

Ilma range ja pideva kokkuhoiurežiimita pole meie maa industrialiseerimine võimalik. Kogu partei ja kõigi nõukogude organite tähelepanu peab olema suunatud sellele, et teha lõpp igasugustele üleliigsetele ja mittetootlikele kuludele.

Kokkuhoiurežiimi eduka ja õige teostamise vajalikuks tingimuseks on see, et laiad töölishulgad sellest osa võtaksid. Kokkuhoiurežiimi range läbiviimine võib säästa ja peab säästma suuri summasid, mida saab kasutada majanduse edasiarendamiseks meie maa industrialiseerimise alusel. Konverents märgib, et kokkuhoiurežiimi teostamisel on esinenud partei direktiivide moonutamist, mis väljendus katsetes teostada kokkuhoidu töölisklassi eluliste huvide arvel. Kokkuhoiurežiimi säärase moonutamise vastu on tarvis pidada otsustavat võitlust ja teha kohe lõpp igasugustele seda laadi katsetele.

Kokkuhoiurežiimi teostamisel tuleb saavutada otsustavat edu nii isemajandavate kui ka riigieelarveliste organite koosseisude koondamise, praeguste äärmiselt suurte lisakulude maksimaalse vähendamise, kogu juhtimissüsteemi ratsionaliseerimise ja bürokratismi vastu otsustava võitlemise alal.

ÜK(b)P viieteistkümnes konverents. Resolutsioon «Meie maa majanduslikust olukorrast ja partei ülesannetest» (1926).
NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, II osa, Tallinn, 1956, lk. 292—293.

Meie majandussüsteemis ongi hindade alandamise poliitika selleks vahendiks, millega töölisklass avaldab mõju omahinna alandamisele, sunnib majandusorganisatsioone suurendama oma manööverdamisvõimet, õhutab tootmist ratsionaliseerima ning loob sellega meie maa industrialiseerimise edasiviimiseks nii väga vajaliku sotsialistliku akumulatsiooni tõesti terved allikad.

Tõeline võitlus bürokratismi vastu ja tööstuse majanduse kordaseadmine on väga tihedasti seotud hindade alandamise probleemiga, sest just kõrged hinnad on tootmisaparaadi ja eriti just kaubandusaparaadi ülemäära suurekspaisumise ja bürokraatlike moonutuste allikaks.

Sellepärast on tööstusorganite otseseks kohuseks partei, töölisklassi ja kogu meie maa ees täita omahinna alandamise üles-

anne. Selle väga tähtsa ülesande lahendamiseks peavad majandusorganisatsioonid ja kogu tööliskiass kõik oma jõu kokku võtma.

ÜK(b)P Keskkomitee pleenum 7.—12. II 1927. Resolutsioon «Väljalaske- ja jaehindade alandamisest».
NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, II osa, Tallinn, 1956, lk. 341.

...Edasi on vaja süstemaatiliselt *alandada väljalastava toodangu omahinda*, kõigiti tugevdada isemajandamise printsiipi, energiliselt välja juurida pillamine.

Ettevõtte töö õigeks juhtimiseks on tarvis teada tegelikke kulutusi toodanguühiku kohta omahinna põhielementide järgi — palk, tooraine, kütuse ja elektrienergia väärtus, amortisatsioonikulud, administratiivkulud — ning organiseerida ettevõtte majanduslikku tegevust nii, et omahinna ja kasumite plaanid saaksid tingimata täidetud.

ÜK(b)P kaheksateistkümnes konverents. Resolutsioon «Partei organisatsioonide ülesannetest tööstuse ja transpordi alal», 1941. a.
NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, III osa, Tallinn, 1957, lk. 428—429.

...Järjekindlalt teostada majandusliku ülesehitustöö kõigis suurtes ja väikestes sektorites kokkuhoiurežiimi, tõsta ettevõtete rentaablust. Majandusmehed peavad otsima, leidma ja kasutama tootmises peituvaid varjatud reserve, maksimaalselt kasutama olemasolevaid tootmisvõimsusi, süstemaatiliselt parandama tootmise meetodeid, alandama tootmise omahinda, rakendama isemajandamist.

Hoida tunduvalt kokku materiaalseid ressursse, teha lõpp materjalide ja sisseseadete pillavale kulutamisele, tugevdada võitlust praagi vastu, juurutada ökonoomseid materjalide liike, kasutada laiaulatuslikult täisväärtuslikke aseaineid ja progressiivset tootmistehnoloogiat.

Rahandusorganitel tugevdada majandusplaanide täitmise ja kokkuhoiurežiimist kinnipidamise kontrollimist rubla abil...

NLKP üheksateistkümnes kongress, Direktiivid NSV Liidu arendamise viienda viie aasta plaani kohta aastaiks 1951—1955, 1952. a.
NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, III osa, Tallinn, 1957, lk. 568.

Meie maal, kus laiendatud taastootmiseks mineva akumulatsiooni allikaks on majandisisene akumulatsioon, omandab erilise tähtsuse võitlus rangeima kokkuhoiurežiimi eest. Partei on alati juhtinud tähelepanu vajadusele majandada kõige ratsionaalsemate meetoditega. Nüüd, *kus tootmiskulude vähendamine üheainsagi*

protsendi võrra väljendub kolossaalse arvu kaudu, mis ületab 12 miljardit rubla, seitseaastaku lõpul aga 21 miljardit rubla aastas, omandab võitlus omahinna alandamise eest ja kokkuhoiurežiimi eest eriti suure tähtsuse.

Seepärast tuleb organiseerida tõeliselt üldrahvalik sõjaretk igasuguste ebaperemehelikkuse, pillamise ja rahva varasse hooletu suhtumise nähtuste vastu. On tarvis tõsta juhtivate töötajate vastutust ettevõtete ja ehituste tegevuse kõigi kvalitatiivsete näitajate parandamise suhtes, eriti toodangu omahinna alandamise ja kvaliteedi tõstmise eest. Ka edaspidi on tarvis tugevdada isemajandamist tööstuses, ehitustegevuses, transpordis ja põllumajanduses.

N. S. Hruštšov, NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965. Ettekanne NLKP erakorralisele XXI kongressile, 1959, Tallinn, 1959, lk. 43.

Kommunismi ehitamine nõuab kõigi tootmisressursside õiget ja efektiivset kasutamist ning töö mõistlikku kokkuhoidu. Lenini targad sõnad: «sotsialism — see on arvestus» omandavad kommunismi ehitamise ajajärgul veelgi suurema tähtsuse.

Vaadake, millest kõnelevad arvud. Ainuüksi tööstustoodangu omahinna alandamisest saadav kokkuhoid peab generaalperspektiivplaani perioodil moodustama 1400—1500 miljardit rubla ehk umbes kolmveerand rahvamajandusse paigutatavate kapitaalmahutuste üldsummast. Nüüd kasvab tootmises ja ehitustegevuses kokkuhoitud rahasummade iga protsent tohutu suureks tootmise ja elatustaseme tõusu täiendavaks allikaks. Samal ajal tähendab tühisena näiv viga plaanis või ebaratsionaalsus summade kasutamisel mitmemiljonilisi kadusid.

Kaks triljonit rubla kapitaalmahutusi kahekümne aasta jooksul — see on kuus korda rohkem, kui mahutati kõigi nõukogude võimu aastate jooksul. Niisuguste mastaapide juures ei või sõna otseses mõttes ühtki sammu teha, silmas pidamata rahvatarkust: «Seitse korda mõõda, üks kord lõika.» Siin ei saa mitte kuidagi läbi ilma kõige täpsemate arvestusteta, *mis, kuidas* ja *kus* ehitada, et saada väiksemaid kulutusi tehes suurimat efekti. Väiksemgi viivitamine niisuguse hulga uusehituste ekspluatatsiooni andmisel tähendaks hiiglasuurte fondide kinnikülmutamist. Ja milliseid suuri ressursse vabaneb samal ajal nende tähtaegade lühendamisel, kui palju võib selle arvel anda ekspluatatsiooni elumaju, lasteasutusi, koole, haiglaid ja puhkekodusid üle plaani...

Vaja on materiaalselt ja moraalselt ergutada ettevõtteid, kes saavutavad edu uue tehnika kasutuselevõtmisel ja uute toodanguliikide tootmisel, asetada need eelistatud olukorda nende ettevõtetega võrreldes, kus esineb konservatiivsust ja vana külge klammerdumist. Tuleb saavutada, et kogu meie maal oleks hästi korraldatud ja tähtaegade suhtes kooskõlastatud koopereerimine spetsia-

liseeritud ettevõtete vahel, kes toodavad iga liiki uue tehnika erinevaid elemente. Erilise tähtsuse omandab tiheda asjaliku koostöö organiseerimine teadlaste, konstruktorite, tehnoloogide ja tööliste vahel kõigil etappidel, alates projekteerimis- ja uurimistöödest, katseeksemplaride valmistamisest ja lõpetades massilise tootmisega. Lõpuks on vaja, et iga tootmistehniline projekt arutataks läbi ja kinnitataks ainult sel korral, kui selle majanduslik efektiivsus on sügavalt põhjendatud.

Võib liialduseta öelda, et edusammud kogu meie edasiliikumisel kommunismile ja nõukogude inimeste elatustaseme tõstmisel olenevad suurel määral sellest, kuivõrd me suudame kiirendada ja odavamaks muuta ehitustegevust, parandada selle kvaliteeti, efektiivselt ja arukalt kasutada kapitaalmahutusi ja tootmisfonde, saada minimaalsete kulutustega maksimaalset toodangut tootmisvõimsuse ühikult. Selleks on tarvis niiviisi ümber korraldada planeerimine ja arvestus, riiklik ja ühiskondlik kontroll, võistlus, kõik iga töölise, brigaadi, tsehhi, ettevõtte ja rahvamajanduse nõukogu töö hindamise ja ergutamise süsteemid, et saada kõige suuremat hulka toodangut igalt tööpingilt, masinalt ja seadmelt, et kapitaalmahutused teeksid meil end võimalikult kiiresti tasa. On tarvis lõplikult välja juurida ehitustegevuse paljude objektide vahel pihustamise, «laialivenitamise» väärpraktika, millest ma juba rääkisin Keskkomitee aruandekõnes.

Ehitustegevuse, uute ettevõtete käikulaskmise ja nendes tootmise organiseerimise kiirendamisel ei ole meil patt õppida ka kapitalistide paremates eeskujudest. Omal ajal ütles Lenin, et me peame õppima kauplema. Sellest ajast on palju vett merre jooksnud. Me oleme omandanud tohutu suured ehitamise ja majandamise kogemused ja meil on võrratud eelised kapitalismiga võrreldes. Kuid me ei tohi ka praegu halvustavalt suhtuda kasulikesse välismaa kogemustesse, vaid kriitiliselt, tehnika ja organiseerimise seisukohalt üle võtma kõik Läänes leiduva väärtusliku, sealhulgas ka rahasummade käibe kiirendamise ja kapitaalmahutuste suurema tasuvuse osas.

Kommunismi ehitamise käigus muutub *toodangu kvaliteedi pidev parandamine* esmajärguliseks majanduspoliitiliseks ülesandeks. Kongressieelsetel päevadel püstitatud loosung «Nõukogude tooted olgu kõige paremad» peab saama põhimõtteks iga ettevõtte töös.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 56—57.

... Partei viib ellu rahva ainelise heaolu tõstmise laialdast programmi. Edasine töö selles suunas oleneb suurel määral põllumajandussaaduste omahinnast, sest selles peitub hindade pideva alandamise reaalne võimalus. Seetõttu on juba aeg hakata hin-

dama kolhooside, masina-traktorijaamade ja sovhooside tööd mitte ainult valmistatud toodangu hulga alusel, vaid ka selle toodangu omahinna põhjal. Just nii käsitles seda küsimust V. I. Lenin, kes nõudis sotsialistliku majanduse ökonoomika sügavat analüüsimist, kokkuhoidlikku majandamist, kõigi olemasolevate võimaluste maksimaalset ärakasutamist.

N. S. Hruštšov, Nelikümmend aastat Suurest Sotsialistlikust Oktoobrirevolutsioonist. Kõne NSV Liidu Ülemnõukogu juubeliistungjärgul, Tallinn, 1957, lk. 40.

... Kolhooside ja sovhooside toodangu omahinna alandamine on väga tähtis ülesanne. Selle ülesande lahendamisel peavad olulist osa etendama põllumajandusteadus ja meie teadlased. Miks maksab sealihatsentner ühtedes majandites näiteks 120 rubla, teistes aga 40 rubla ja isegi vähem? On vaja anda vastus sellele küsimusele, peaasi — töötada välja soovitused, näidata kätte põllumajandussaaduste omahinna alandamise teed.

Ei tohi piirduda üksnes üleskutsetega, tuleb soovitada seda kõige paremat, mida on saavutanud teadus ja praktika, sihikindlalt rakendada tootmistegevuses loomade söötmise eesrindlikke meetodeid, kõige paremat loomapidamise tehnoloogiat, näidata, millist sööta on kõige kasulikum loomadele anda. See on väga tähtis, sest tööjõukulu söödatsentneri tootmiseks ei ole kaugeltki alati ühesugune. Kõike seda tuleb arvesse võtta. Milline söötadekompleks on meil kõige tulusam? Praktikas kinnitust leidnud kogemuste varal tuleb anda nõu, millise söötade kompleksi ja millise nuuma puhul on liha, piima ja muude saaduste omahind kõige madalam. Meil on kolm peamist söödaliiki: tõlvikutega mais, suhkrupeet ja uba, samuti jõusööt — peamiselt mais. On tarvis uurida kõige ratsionaalsemat tehnoloogiat sigade nuumamiseks ühega neist söötadest või — ja see on kõige tõenäolisem — kõigi nende söötade kombineerimise teel. Maisiterade, herne, suhkrupeedi ja porgandi laialdane kasutamine söödaks annab erakordselt soodsad võimalused sigade nuumamiseks. Samuti tuleb välja töötada soovitused veiste ja lindude nuumamiseks, anda vastus küsimusele, milliste söötade ja milliste pidamismeetoditega saab toota odavat liha ja piima.

Seltsimehed, ei saa tõsiselt võidelda saaduste omahinna alandamise eest, kui me ei õpi õigesti hindama söödakultuuride väärtust, kasvatama neid kultuure, mis annavad kulutatud tööjõu kohta kõige rohkem söötühikuid.

N. S. Hruštšov, Kõne NLKP Keskkomitee Vene NFSV Büroo istungil. «Rahva Hääl», 29. märtsist 1962.

Valitsused peavad seadma endale eesmärgiks võimalikult kiiresti likvideerida säärane häbiväärne nähtus, et võrdsetes kliima-

ja muliastikutingimustes on kolhoose ja sovhoose, kes saavad täiesti erinevaid resultaate iga tööühiku kohta, jõuda nii kaugele, et nõrgad ja keskmised kolhoosid ning sovhoosid tõuseksid eesrindlike tasemele.

Põllumajanduse juhtimise ümberkorraldamisest. NLKP Keskkomitee ja Ministrite Nõukogu otsus 22. märtsist 1962. «Rahva Hääl», 25. märtsil 1962.

4. HINNAPOLIITIKA OSATÄHTSUS PÕLLUMAJANDUSLIKU TOOTMISE STIMULEERIMISEL

... Praegu on tarvis reguleerida varumis- ja kokkuostuhindu selliselt, et nad stimuleeriksid tootmise suurendamist, tagaksid õiglase sissetuleku ja ühtlasi annaksid kõigile kolhoosidele võimaluse eraldada vajalikul hulgal summasid kõrge tootlikkusega tehnika soetamiseks. See võimaldab arendada tootmist kõrgemal tasemel, kasutades laialdaselt masinatehnikat, mis kergendab kolhoosnikute tööd ja tagab tööviljakuse tõusu ...

Põllumajandussaaduste hindade kindlaksmääramisel peame juhinduma nii tööstuse kui ka põllumajanduse õige, proportsionaalse arendamise huvidest, tagades rasketööstuse juhtiva osa. On tarvis, et põllumajandus rahuldaks linnade ja kogu meie maa vajadusi toiduainete alal ja tööstuse vajadusi põllumajandusliku tooraine alal. Linn peab omakorda rahuldama põllumajanduse vajadusi masinate, mineraalväetiste, kemikaalide ning ka laiatarbekaupade alal. Sotsialistlik linn peab osutama põllumajandustöötajatele abi võitluses teaduslik-tehnilise progressi eest, kultuuri arendamises.

N. S. Hruštšov, Kolhoosikorra edasiarendamisest ja masina-traktorijaamade reorganiseerimisest. Ettekanne NSV Liidu Ülemnõukogu esimesel istungjärgul, Tallinn. 1958, lk. 35.

Täna, kus me arutame põllumajandussaadustele ühtsete hindade kehtestamise küsimust, peab märkima, et hindade poliitikas oli hiljutises minevikus moonutusi ja vigu. Kuni 1953. aastani kehtinud varumishinnad reale tähtsamatele saadustele olid madalad, ei korvanud tööjõukulu ja materiaalseid kulutusi ega taganud minimaalseid tingimusi ühismajapidamise arendamiseks. Need moonutused hindade poliitikas tekitasid põllumajandusele kahju, viisid alla kolhoosnikute ainelise huvi tootmise edendamise vastu, pidurdasid kolhooside arenemist.

Põllumajandussaaduste hindade määramisel ignoreeriti minevikus sageli leninlikku printsiipi, mille kohaselt töötaja peab materiaalselt huvitatud olema ühiskondliku tootmise arendamisest. Säärane ebaõige lähenemisviis ühele Nõukogude riigi majandus-

poliitika tähtsamale küsimusele oli vastuolus marksismi-leninismi vaimuga. V. I. Lenin õpetas, et kogu töö meie rahvamajanduse juhtimisel peab olema rajatud majandusliku arengu antud etapi iseärasuste kaine arvestamise alusele, peab täielikult vastama sotsialistliku majanduse arenguseaduste nõuetele.

Marksistlik-leninlikust teooriast juhindudes tõi meie partei päevavalgele kõik need suured vead ja moonutused. Ta näitas, et sääraste moonutuste ja vigade tõttu põllumajanduse juhtimises leidis meil aset tõsine ja pikemaajaline mahajäämus reas põllumajandusliku tootmise harudes, laokil oli nii tähtis põllumajandusharu nagu loomakasvatus. Partei deklareeris kogu otsekohesuse ja resoluutsusega, et põllumajanduse juhtimises säärase praktika jätkamisel oleksid võinud olla tõsised poliitilised tagajärjed, oleks võinud nõrgeneda tööliste ja talupoegade liit, tekkida suur kahju meie maal kommunismi ehitamise üritusele.

Keskkomitee septembripleenumil ja järgnenud pleenumitel ning oma XX kongressil töötas partei välja põllumajanduses järsu tõusu saavutamise ulatusliku programmi, mille aluseks võeti leninlik printsiip — kolhooside ja kolhoosnikute aineline huvi põllumajandussaaduste tootmise suurendamise vastu. Varem eksisteerinud, majanduslikult põhjendamatuid ja ülemäära madalaid hindu tähtsamatele põllumajandussaadustele revideeriti ja tõsteti tunduvalt. Partei lähtus sellest, et uued varumis- ja kokkuostuhinnad olid kolhoositootmise arendamise stiimuliks ...

Nüüd, põllumajanduse tõusu ja kolhooside ökonoomika tugevnemise tingimustes ning eriti seoses masina-traktorijaamade reorganiseerimisega, on tarvis taas tulla põllumajandussaaduste varumis- ja kokkuostuhindade küsimuse juurde. Seda on eriti tähtis teha esiteks seepärast, et edaspidi ei ole meil enam naturaaltasu masina-traktorijaamade töö eest ja seoses sellega peab suurenema ostetava põllumajandustoodangu hulk. Teiseks on seda tarvis teha seepärast, et likvideerida hindade rohkus ja üle minna põllumajandussaaduste ühtsetele riiklikele hindadele, mis on diferentseeritud meie maa tsoonide järgi.

Praeguse süsteemi juures varutakse ühtesid ja samu saadusi erineva hinnaga: müügikohustuse korras antava toodangu eest makstakse varumishinda, mis on madalam, ja riigile kokkuostu korras antava toodangu eest — kokkuostuhinda, mis on kõrgem. Toodang, mis antakse naturaaltasuna masina-traktorijaamade töö eest rahata arvelduse korras, läheb selleks, et katta riigi kulutused kolhoosides mehhaniseeritud tööde tegemisel. Kontraheerimise korras saadava toodangu eest makstakse samuti erinevat hinda: plaani ulatuses antaval toodangul on üks hind, üle plaani andmise korral aga makstakse rea saaduste eest tunduvalt kõrgemat hinda lisandpreemia näol.

Kõik see on põhjustanud asjaolu, et riigile eri allikate kaudu

antava ühe ja sama toodanguliigi eest makstakse kolhoosidele erinevat hinda. Selle tagajärjel maksti üksikutele majanditele ühe või teise toodanguliigi, eriti tehniliste kultuuride eest lisandpreemia arvel mitu korda rohkem raha kui põhihinna alusel. Säärane praktika tekitas ebaõigeid tendentse majandamises: mõned kolhoosid taotlesid minimaalsete plaanide määramist, et anda suurem osa toodangust üle plaani kõrgemate hindadega, ja said väikese hulga toodangu eest suuri rahasummasid, arendasid oma majandit konjunktuuriliste kaalutlustega.

Samal ajal aga olid keskmised ja eriti majanduslikult nõrgad majandid erakordselt ebasoodsas olukorras, sest nad olid toodangu põhimassi sunnitud ära andma madalamate varumishindadega, mis mitte alati ei korvanud tootmiskulutusi...

Tahaksin eraldi peatuda toorpuuvilla üleplaanilise andmise eest ergutustasu maksmise süsteemil. Kuni hiljutise ajani etendas lisandpreemia väga suurt osa puuvilla hinnas. On teada, et 1955. aastal maksis riik kolhoosides kontraheeritava tsentneri puuvilla eest 295 rubla, millest lisandpreemia moodustas 82 rubla. 1956. aastast tõsteti puuvilla hinda ja vähendati lisandpreemia määra. Kontraheeritava puuvilla keskmine hind moodustas 1956. aastal 368 rubla tsentner, millest lisandpreemia arvele langes 23 rubla, 1957. aastal oli keskmine hind 370 rubla, millest lisandpreemia moodustas 30 rubla. Siiski maksti 1957. aastal lisandpreemiat ligi 1,1 miljardit rubla. Neid lisandpreemiaid said üldreeglina kõige eesrindlikumad kolhoosid.

Säärase süsteemi tulemusena said kolhoosid ühesuguse puuvilla eest erinevat hinda. Vaadakem, mida näitavad NSV Liidu Statistika Keskvalitsuse poolt 1956. aastal Taškendi oblastis läbiviidud valikuurimuse tulemused. Seal uuriti 27 kolhoosi, mille hulgas oli 8 eesrindlikku, 9 keskmist ja 10 suhteliselt nõrka majandit. Äraantud puuvilla ühe tsentneri keskmine hind ühes lisandpreemiaga kõikus kolhoosigruppide järgi nii:

eesrindlikud kolhoosid	398 rubla,
keskmised kolhoosid	331 rubla,
suhteliselt nõrgad kolhoosid	285 rubla.

Nagu nendest andmetest nähtub, said eesrindlikud kolhoosid ühe tsentneri puuvilla eest peaaegu poolteist korda enam kui majanduslikult nõrgad kolhoosid.

Normipäevatasu nendes kolhoosigruppides oli samuti erinev.

Statistika Keskvalitsus arvutas välja puuvillatsentneri omahinna uurimisele võetud kolhoosides. Arvutlus näitab, et puuvilla hind eesrindlikes kolhoosides on enam kui kolmekordselt kõrgem omahinnast, mis on välja arvutatud sovhoosides kehtivate töötasunormide alusel, keskmistes kolhoosides on puuvilla hind sellest

	Maksti normipäeva eest Taškendi oblasti uuritud kolhoosides 1956. a.	
	Kokku raha ja saadusi (ümberarvestatult jaehindadele)	Sealhulgas raha
eesrindlikud kolhoosid	27 rubla	21 rubla
keskmised kolhoosid	14 rubla	12 rubla
suhteliselt nõrgad kolhoosid	14 rubla	11 rubla

omahinnast enam kui kaks korda ning majanduslikult nõrkades kolhoosides — 1,7 korda kõrgem.

Ent kui võtta aluseks hinnad, millega sovhoosid puuvilla riigile annavad, siis tuleb välja, et eesrindlikud kolhoosid saavad tsentneri puuvilla eest üle kahe korra rohkem kui sovhoosid. Nii moodustas tegelikult Taškendi oblasti sovhoosidel puuvilla andmise keskmine hind 1956. aastal 185 rubla ja 1957. aastal 188 rubla tsentneri eest.

On selge, et säärast puuvilla eest maksmise korda ei saa tunnistada õiglaseks. See, et meil on olemas kõrge tootmistasemega kolhoosid, on hea. Kuid asi seisab selles, et need kolhoosid, kes ei ole saavutanud plaanis ettenähtud saagikust ega ole tootmise tasemelt jõudnud keskmiste kõrguseni, pidid puuvilla andmisel eesrindlikega võrreldes justkui trahvi maksma. Muidugi ei stimuleerinud neid niisugune olukord. Kuna puuvilla tootmine oli niisugustes kolhoosides madalal tasemel, oli nende ökonoomika nõrk ja see pidurdas puuvillakasvatuse üldist arengut.

Nüüd kehtestatakse teistsugune tasumaksmise printsiip, mille juures makstakse ühtset hinda ilma lisandpreemiata. Peab ütlema, et puuvilla kasvatavatele kolhoosidele nende poolt antava puuvilla eest makstava tasu kogusumma ei vähene eelmiste aastatega võrreldes. Uue maksmiskorra juures saavad paljud kolhoosid raha kindlasti endisest rohkem, eesrindlikud kolhoosid aga hakkavad saama puuvillatsentneri eest praegusest mõnevõrra vähem. Ja see on täiesti õiglane. Eesmärgiks on korraldada maksmine äraantava puuvilla eest õigemini, et stimuleerida mitte ainult eesrindlikke majandeid, vaid kõiki kolhoose.

Ei saa tunnistada õigeks suuri kõikumisi maksmises ühe ja sama põllumajandussaaduse eest. Need kõikumised on vastuolus nõukogude majanduse arenemise printsiipidega ja nad tuleb likvideerida. Loomulikult jäävad mingisugused ergutusabinõud kõrge kvaliteediga toodangu eest alles ka edaspidi. Hindadepoliitika peab olema paindlik ja arvestama majanduse arenemise vaja-

dusi, võrdsustamine on talle võõras. On täiesti ilmne, et on vaja kehtestada ühtsed hinnad kolhoosidelt ostetavatele põllumajandussaadustele.

Varumise korra muutmine nõuab põllumajandussaaduste tähtsamate liikide uute hindade kehtestamist. Need hinnad peavad olema ühtsed põllumajandussaaduste ühe või teise liigi suhtes, kuid ühtlasi loomulikult diferentseeritud meie maa üksikute tsoonide järgi, peavad arvestama looduslikke, klimaatilisi ja majanduslikke tingimusi. Nad peavad kolhoose ja kolhoosnikuid stimuleerima, äratama neis materiaalset huvi ühistootmise laiendamise vastu.

On tarvis, et kolhoosid, müües riigile saadusi, teeksid tasa põllumajandussaaduste tootmisel tehtud kulutused ning et neil jääks tulu, mis võimaldaks eraldada vajalikul hulgal summasid masinate ostmiseks, tootmis- ja muude hoonete ehitamiseks, s. o. selleks, et laiendada oma majapidamise alust, et laiendada taastootmist.

Uute hindade kehtestamine ei tohi põhjustada tarbekaupade riiklike jaemüügihindade tõusu, vaid suurema hulga kaubatoodangu vool riigi ressurssidesse just loobki majanduslikud tingimused kaupade jaemüügihindade alandamiseks. Tarbija tahab õigusega osta kaupu ning eriti esmajärgulise tähtsusega toiduaineid odavama hinnaga ning me peame neid nõudmisi ja töötajate kasvavaid tarvidusi rahuldama. Selleks tuleb luua kõik tingimused. Samuti on tarvis, et hinnad stimuleeriksid tootmist ja kvaliteetsete saaduste andmist riigile. Uute hindade kehtestamisel tuleb joonduda mitte kõige eesrindlikumate või kõige mahajäänumate kolhooside järgi, vaid enamiku kolhooside järgi, kellel on keskmised tootmisnäitajad...

Ühtsete hindade kehtestamine likvideerib senise ebaõigluse põllumajandussaaduste eest maksmises. Kuigi riigi üldkulutused põllumajandussaaduste ostmisel kolhoosidelt jäävad umbes eelmise aasta tasemele, jaotatakse need summad tänu uutele hindadele kolhooside vahel õiglasemalt.

Seniste varumistingimuste ja kehtivate hindade juures sai eriti suuri sissetulekuid võrdlemisi väike osa meie maa kolhoosidest. Nendeks olid puuvillakasvatuse piirkondade ning arenenud lina- ja kanepikasvatusega piirkondade kolhoosid, suurte linnade ja tööstuskeskuste läheduses asuvad piimakarjakolhoosid, samuti tsitrusvilju ja mõningaid teisi kultuure kasvatavad kolhoosid. Ja ka nendes piirkondades olid niisugused sissetulekud ainult kolhoosidel, kes andsid riigile palju üleplaanilist toodangut ja said suuri summasid lisandpreemiatena. Samal ajal olid enamikul kolhoosidest, kes on andnud senini riigile valdava osa kaubatoodangust, seda põhiliselt müügikohustuste ja masina-traktorijaamade töö eest naturaaltasu maksmise põhjal, kõikjal tunduvalt väiksemad sissetulekud.

Nüüd, pärast põllumajandussaaduste ühtsete õiglasemate hin-

dade kehtestamist, võidab selle läbi suur enamik kolhoosidest kõigis meie maa piirkondades ...

Seega luuakse kolhooside põhimassile uued tähtsad ajendid ühismajapidamise arendamiseks, majanduse edasiseks tugevdamiseks ja kolhoosnikute heaolu tõstmiseks. Üksikud kolhoosid, kes said väga suuri sissetulekuid lisandpreemiate arvel puuvilla, lina, kanepi ja muude tehniliste kultuuride andmisel riigile, muidugi kaotavad uute hindade tõttu mõnevõrra. Kuid nad võivad seda kaotust kompenseerida nende majapidamisharude edasiarendamise, saagikuse suurendamise ja saaduste kvaliteedi parandamise arvel, samuti teiste majapidamisharude arendamise arvel. Näiteks võivad nad nüüd hakata selle asemel, et lina ja kanepit riigile vartena üle anda, töötlema linavarsi kolhoosis ja üle andma kiudu. See võimaldab mitte ainult stabiliseerida endiste aastate sissetulekuid, vaid neid ka suurendada.

Peale selle ei maksa unustada, et eesrindlikel kolhoosidel, kes said varem lisandpreemiaid, olid sissetulekud ülemäära suured. Seda ei saa muidugi pidada loomulikuks. Ei pruugi kahelda, et kolhoosnikud saavad õigesti aru abinõudest, mis loovad korra hindade kehtestamisel ning õiglasemad tingimused töötasu maksmisel.

Üleminek uutele varumistingimustele ja põllumajandussaaduste ühtsetele hindadele väljendab miljonite kolhoosnikute huvisid ja on suunatud pideva tõusu saavutamisele meie maa põllumajanduses.

Põllumajandussaaduste ühtsete varumishindade kehtestamine võimaldab meil veelgi kindlamalt tugineda printsiibi rakendamisele, mille põhjal tuleb tõsta töötajate materiaalset huvi sotsialistliku tootmise arendamise vastu, ning võimaldab rakendada seda printsiipi eranditult kõigi kolhooside suhtes ...

Abinõud, mida võtab tarvitusele meie partei, mitte ainult vastavad kommunistliku ülesehitustöö aktuaalsetele küsimustele, vaid ka avavad tulevikuperspektiivi, rajavad teed uuele, progressiivsele. Just sellepärast peab kommunistliku partei poliitika ka edaspidi olema suunatud sotsialistliku ühiskonna objektiivsete seaduspärasuste paindlikumale ja täielikumale ärakasutamisele. Antud juhul on jutt sellest, et tuleb universaalsemalt ja igakülgsemalt rakendada printsiipi, mille järgi tuleb tõsta kõigi meie põllumajandusharude töötajate materiaalset huvi tootmise edasiarendamise vastu. Taolised abinõud avaldavad viljakat mõju põllumajandustöötajate tööviljakuse ja kolhoositootmise taseme tõstmisele.

Põllumajandussaaduste hindade rohkuse likvideerimine ja ühtsete hindade kehtestamine mõjutavad oluliselt ka planeerimist kolhoosides. Tuginedes oma võimalustele, võib iga kolhoos paremini planeerida tootmist, efektiivsemalt kasutada oma maad, masinaid ja tööjõuressursse.

Meie pleenumil arutatavate abinõude suur majanduslik tähtsus

on ilmne. Ühtlasi peab rõhutama, et asi ei piirdu ainult majandusliku küljega. Teatavasti ei ole majandust võimalik lahutada sotsiaalsetest ja poliitilistest küsimustest.

Kommunistliku ülesehitustöö keskseks küsimuseks on olnud ja jääb küsimus töölisklassi liidust talurahvaga. Masina-traktorijaamade reorganiseerimine, põllumajandussaaduste varumise korra muutmine ja varumishindade rohkuse likvideerimine on suunatud töölisklassi ja kolhoositalurahva liidu edasisele tugevdamisele, linna ja maa sidemete kindlustamisele. Masinate müümine kolhoosidele, tööstuskaupade massilisem suunamine maale, põllumajandussaaduste tootmise kasv ning linnade ja tööstuskeskuste parem varustamine toidukaupadega — see kõik on uueks stiimuliks ühiskondliku tootmise suurendamisel ja nõukogude rahva heaolu tõstmisel.

N. S. Hruštšov, Müügikohustuste ja masina-traktorijaamade töö eest naturaaltasu maksmise kaotamisest ning põllumajandussaaduste varumise uuest korrast, varumise hindadest ja tingimustest. Ettekanne NLKP Keskkomitee pleenumil 1958. Tallinn, 1958, lk. 22—32.

Ei saa edasi majandada, ilma et põhjalikult ja igakülgselt analüüsitaks toodetavate saaduste omahinda, ilma et rublaga kontrollitaks. On vaja, et meie juhtiv kaader — kolhooside esimehed ja sovhooside direktorid, partei- ja nõukogude organisatsioonide juhid ning põllumajanduse spetsialistid — täielikult tunneksid põllumajandusliku tootmise ökonoomikat, majandaksid ökonoomselt, kasutaksid paremini majandi reserve ja võimalusi toodangu omahinna alandamiseks.

N. S. Hruštšov, Põllumajanduse arendamise tulemusi viimase viie aasta jooksul ja põllumajandussaaduste tootmise edasise suurendamise ülesandeid. Ettekanne NLKP Keskkomitee detsembripleenumil 1958, Tallinn, 1958, lk. 80.

Pleenumi ettevalmistamise päevil tegid mõned kolhoosiesimehed ja teised töötajad Keskkomiteele saadetud kirjades ning ajakirjanduse veergudel ettepaneku alandada põllutöömasinate ja tagavaraosade hindu. Vastavalt võimalustele, mis meie maal on, alandab valitsus masinate ja tootmisotstarbeliste kaupade hindu.

Möödunud aastal alandati põllutöömasinate, tagavaraosade ja kütuse hindu ning seati sisse tulumaksusoodustused. See võimaldab kolhoosidel aastas kokku hoida ligi 900 miljonit rubla uues rahas.

Käesoleva aasta veebruaris andis Ministrite Nõukogu määruse, mille kohaselt alandati kolhoosidele müüdavate ehitusmaterjalide, metalli ja metalltoodete hindu. See annab kolhoosidele 250 miljonit rubla kokkuhoidu aastas. Peale selle eraldati sovhoosidele käesoleval aastal 210 miljonit rubla täiendavaid assigneeringuid

loomakasvatuse vajadusteks. Seega saab põllumajandus mainitud materjalide hindade alandamise ja sovhoosidele minevate assigneeringute suurendamise läbi täiendavalt 460 miljonit rubla uues rahas ehk 4,6 miljardit rubla vanas rahas. See on suur summa.

Kuid hindade alandamisel on teatud piir. Ei või müüa traktoreid, kombaine ja muid masinaid odavamalt, kui läheb maksma nende tootmine. Riik müüb masinaid selliste hindadega, mis täielikult teeksid tasa tootmiskulud ja garanteeriksid teatud minimaalse akumulatsiooni. Kui akumulatsiooni ei ole, hakkab tööstus kiratsema, saab kahju meie maa majandus.

Järelikult on tarvis otsida õigemat teed, et kolhooside kulutused tehnikale väheneksid. Sääraseks teeks on tehnika täiustamine ning, nagu ma juba ütlesin, võimsamate ja tootlikumate masinate valmistamine, nende universaalseks muutmine. Meil on tarvis kutsuda konstruktoreid, insenere ja masinaehitustöölisi loominguliselt töötama just selles suunas. On vaja täiustada masinaid ja alandada nende omahinda ...

... Tehnilise progressi radadel tuleb meil otsida võimalusi, kuidas väiksema hulga masinatega sooritada suuremal hulgal operatsioone, toime tulla suurema töömahuga.

Mõistagi peavad masinate hinnad stimuleerima uue tehnika rakendamist, mida praegu mitte kõikjal ei ole. Taganrogi Kombainitehas laskis välja partii rippkombainiga, lõikusmasinaga ja isetühjenduva kastiga iseliikuvaid šassiisid. Mis te arvate, kui palju need masinad maksid? 18 227 rubla. Kui aga osta eraldi tavaline kombain, ratastraktor ja veoauto, tuleb kokku maksta kõigest 6890 rubla. Kas see on hinnapoliitika? Ei tohi väljastamishindade määramisel lähtuda masinate omahinnast nende tootmisse rakendamise perioodil, millal neid valmistatakse alles väikeste seeriatena ...

Moonutusi on ka hindade määramises traktorite ja muude masinate remontimise eest rahvamajanduse nõukogude ning «Sojuzselhoztehnika» töökodades. Kolhoose ei juhendata ega abistata küllaldaselt ehitustegevuse organiseerimisel. Kõik see on tarvis läbi uurida ja moonutused kõrvaldada.

Kas ei tuleks kaaluda, et tehas võtaks põllutöömasinate tellimused vastu mitte vahendajate kaudu, vaid otse tellijailt, s. o. kolhoosidelt ja sovhoosidelt? See aitaks vähendada liigseid lisakulusid.

Kuid on vaja, et kogu meie kaader — partei- ja nõukogude organisatsioonide juhtijad, kolhoosiesimehed ja kõik kolhoosnikud mõistaksid, et põllutöömasinate hindade korrastamine ainuüksi ei ole kolhoosimajanduse arendamise otsustav tegur. Peamise ja otsustava tähtsusega on tööviljakuse tõus, saagikuse ja loomakasvatuse produktiivsuse kasv, toodanguühiku saamiseks mineva tööjõukulu vähendamine.

Kolhoosides, kus tööviljakus on kõrge ja saagikus suur, kulu-

tatakse teravilja, suhkrupeedi, liha ja piima tootmiseks minimaalsel hulgal tööjõudu ning on küllaldaselt akumulatsiooni. Säärased majandid soetavad vajalikul hulgal masinaid, teevad ehitustöid, maksavad kolhoosnikute töö eest korralikku tasu, laiendavad aastast aastasse tootmist ja müüvad riigile järjest rohkem saadusi. Niisugusele majandile ei ole masinate praegused hinnad koormavad. Tegemist on rentaabli majandiga. Kui aga kolhoosis on tööviljakus madal, tootmiskulud suured ning vilja, liha ja piima omahind kõrge, siis ei aita niisugust kolhoosi mitte mingisugune masinahindade alandamine. Sa anna talle masinaid tasuta, ja ikkagi jääb majand mitterentaabliks.

Seepärast on peamine tööviljakuses, tehnika oskuslikus kasutamises, selle tehnika tundmaõppimises ja omandamises. Sageli kasutatakse meil veel kolhoosides ja sovhoosides masinaid halvasti, lastakse neil asjata seista. Võtke näiteks kombainid. Kuidas neid kasutatakse? Koristustööde ajal nad rohkem seisavad kui töötavad. Sellele tuleb pöörata tähelepanu. On tarvis mõõta kombainide nagu teistegi masinate tööd minutitega, arvutada, kui palju kulub tööjõudu toodanguühiku peale.

Ka masinate praeguste hindade juures võib majapidamist hästi korraldada. Kui me aga alandame hindu, siis loome tootmistegevuseks veel paremad võimalused. Tootmisnäitajate paranemine peab toimuma mitte ainult masinate, ehitusmaterjalide, kütuse ja kummide hindade alandamise arvel, vaid peaasjalikult tööviljakuse tõstmise ja tehnika oskusliku kasutamise teel. See oleneb nende inimeste kvalifikatsioonist, kes tehnikat käsitsevad. Seepärast on siingi kaadri valikul, ettevalmistamisel ja väljaõpetamisel otsustav tähtsus.

Kolhoosid ja sovhoosid peavad liikuma panema kõik hoovad, et tõsta kolhoosnikute ja sovhoositööliste materiaalset huvi tootmise arendamise vastu.

Õigesti organiseerida tööd kolhoosides ja sovhoosides — see on praegu üks põhiküsimusi. Töö parema organiseerimise mõõdupuuks on kolhooside ja sovhooside toodangu hulk, kvaliteet ja omahind, täpsemalt aga töökulu toodanguühiku kohta. See olgu peegel, milles peegeldub oskuslik juhtimine. Just toodangu omahind iseloomustab kolhooside ja sovhooside juhtijaid, samuti tootmisvalitsuste töötajaid.

Meil võib peaaegu kõigis tootmisharudes, kõigis tsoonides leida häid eeskujusid, mis väärivad järgimist. Eesrindlike majandite kogemustele tuginedes võime järsult suurendada toodangut ja alandada selle omahinda. Eesrindlike kolhooside ja sovhooside tootmisnäitajad ei ole midagi kättesaamatut, ei ole kalkulatsioonid, mis näitavad maa ja tehnika kasutamise võimalusi, vaid need on tänase päeva reaalsus. Need juhtijad, kes ei saavuta säärast taset, vaid jäävad mahajäänute või keskmiste kilda, näitavad sellega, et nad ei oska majandada.

Tuleb teha nii, et inimesed oleksid huvitatud maa ja tehnika paremast kasutamisest. Tarvis on sisse seada lisatasu, et iga töötaja tunneks huvi tööviljakuse tõstmise vastu.

N. S. Hruštšov, Kommunistliku ülesehitustöö käesolev etapp ja partei ülesanded põllumajanduse juhtimise parandamisel. Ettekanne NLKP Keskkomitee pleenumil. 5. märtsil 1962.
Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee 1962. aasta märtsipleenumi materjale, Tallinn, 1962, lk. 93—97.

Põllumajandussaaduste kokkuostuhindade ja maale minevate tootmisvahendite väljalaskehindade poliitika peab arvestama laiendatud taastootmise huve nii tööstuses kui ka põllumajanduses ning tagama vajaliku akumulatsiooni kolhoosides. On tarvis, et kokkuostuhindade tase ergutaks kolhoose tõstma tööviljakust ja alandama tootmiskulusid, sest kolhooside sissetulekute kasvu aluseks on põllumajandustoodangu suurendamine ja selle omahinna alandamine.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 76.

Suur tähtsus põllumajanduse arendamise seisukohalt on ka põllumajandussaaduste õigetel ja majanduslikult põhjendatud kokkuostuhindadel. Nad peavad täielikult katma tootmiskulud ja ühtlasi garanteerima vajaliku akumulatsiooni laiendatud taastootmiseks.

Viimasel ajal on partei ja valitsus rakendanud ... rea tähtsaid abinõusid põllumajandussaaduste varumishindade reguleerimiseks. Põllumajandussaaduste varumishindu tõsteti. Selle tulemusena on kolhoosid ja sovhoosid majanduslikult tugevnenud ning kolhooside ja kolhoosnikute materiaalne huvi märgatavalt tõusnud. Riik kulutas nendel eesmärkidel palju miljardeid rublasid. Kuid nagu majanduse arenemise kogemused näitavad, ei ole need investeeringud veel küllaldased selleks, et saada jagu tõsisest mahajäämusest loomakasvatuses — kõige töömahukamas põllumajandusharus.

Iga täiskasvanud inimene teab, et enne kui ilmuvad söögilauale liha, piim ja või, on tarvis kulutada palju tööd, eriti meie karmides kliimaoludes, kus meie maa enamikus piirkondades kestab sügis- ja talveperiood seitse-kaheksa kuud, mis raskendab karjapidamist ja söödatootmist. On tarvis kulutada tohutul määral vahendeid ja tööd loomakasvatushoonete ehitamiseks ning farmide mehhaniseerimiseks ja elektrifitseerimiseks.

Seoses loomakasvatuse mehhaniseerimise ja tööviljakuse praeguse tasemega kolhoosides ja sovhoosides on kulutused liha ja piima tootmiseks väga suured, ületades tunduvalt neid hindu, milledega riik mainitud saadusi kokku ostab.

Selle tagajärjel on meil veel palju kolhoose, kus loomakasvatus

ei anna kasumit, vaid kahjumit ning puhuti koguni neelab selle akumulatsiooni, mis kolhoos saab oma muudest majapidamisharudest. Paratamatult panevad mõtlema järgmised arvud. Ühe tsentneri veiseliha (eluskaalus) omahind oli 1960. aastal 91,6 rubla, 1961. aastal 88 rubla, kokkuostuhind aga 59,1 rubla; tsentneri sealiha omahind oli 1960. aastal 122,6 rubla ja möödunud aastal 118 rubla, kokkuostuhind aga 82,3 rubla; tsentneri linnuliha omahind oli 1960. aastal 140,5 rubla ja 1961. aastal 133,5 rubla, kokkuostuhind aga 82,2 rubla.

Ehkki liha ja piima omahind ... on mõnevõrra alanenud, ei kata kokkuostuhind siiski liha tootmise tegelikke kulusid. Tuleb välja, et kolhoos saab kahju iga kilogrammi liha ja piima pealt, mis ta toodab. On selge, et säärases olukorras ei ole kolhoos materiaalselt huvitatud nende saaduste tootmise suurendamisest. Kus on siis väljapääs? On tarvis tõsta liha ja piima kokkuostuhindu, et nende saaduste tootmine oleks kolhoosidele majanduslikult kasulik, et tootmine annaks neile vajalikku akumulatsiooni ja garanteeriks nende materiaalse huvi loomakasvatussaaduste tootmise kiire suurendamise vastu. Selleks aga on tarvis tohutuid ressursse. Kerkib küsimus: kust neid võtta?

Võib-olla tuleks minna välja sellele, et vähendada sissetulekusummat, mida kolhoosides jaotatakse töö järgi. Ei, see abinõu viiks alla kolhoosnikute materiaalse huvi ja õõnestaks kolhoositootmise majanduslikke aluseid. Järelikult ei tooks see kasu, vaid kahju. See ei stimuleeriks, vaid hoopis pidurdaks loomakasvatuse arenemist.

Võib-olla tuleks liha- ja piimatoodangu kiire suurendamise huvides mahutada siia ümber ressursse kaitsevõime tugevdamise ja tööstuse arendamise kahjuks? Muidugi, kõik nõukogude inimesed mõistavad, et seda teed ei saa minna.

Me ei ela õhutus ruumis. Kuni eksisteerib imperialism, säilib ka uute sõdade oht. Pole saladus, et rahvusvaheline reaktsioon eesotsas USA-ga täristab praegu agaralt relvi, arendab palavikulist võidurelvastumist ning haub plaani sooritada ootamatu raketi- ja tuumarünnak NSV Liidule ning teistele sotsialistlikele maadele ...

Seega nõuab praegune rahvusvaheline olukord tungivalt, et Nõukogude Liit ja kõik sotsialistliku maailmasüsteemi maad oleksid alati valmis mis tahes agressorile hävitavat vastulööki andma. Teatavasti aga ei tulda kaitsevõime tugevdamisel läbi ilma suurte kulutusteta ...

Võib-olla saaks osa vahendeid põllumajandusse ümber paigutada sel teel, et vähendada investeeringuid metallurgia-, keemia- ja masinatööstusse ning muudesse tööstusharudesse? Ka seda teed ei või minna. See õõnestaks kogu rahvamajanduse, sealhulgas ka põllumajanduse ökonoomika aluseid.

Riik assigneerib tohutuid ressursse elamuehituseks ning meditsiiniasutuste ja koolide võrgu arendamiseks. Ainuüksi nelja vii-

mase aasta kestel said uue korteri 50 miljonit Nõukogude kodanikku, s. o. peaaegu neljandik elanikkonda. Võib-olla saaks leida mõningaid vahendeid elamuehituse kahandamise teel? Nõukogude inimesed mõistavad, et ei saa minna ka seda teed.

Järelikult on silmanähtav vajadus kõrgendada kokkuostuhindu just loomakasvatussaaduste tootmise kiire tõusu huvides. Siit tuleneb vajadus tõsta ka liha, lihasaaduste ja või jaehindu.

NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu läkitus kõigile töölistele, kolhoosnikutele, sovhoositöölistele ja nõukogude haritlaskonnale, kogu nõukogude rahvale.
«Rahva Hääl», 1. juunil 1962.

XV. SOTSIALISTLIK TAASTOOTMINE. NATSIONAALNE TULU NING RAHANDUS- JA KREDIIDISÜSTEEM

1. SOTSIALISTLIK TAASTOOTMINE

TAASTOOTMISE OLEMUS

Ükskõik missugune olekski tootmisprotsessi ühiskondlik vorm, igal juhul peab tootmisprotsess olema pidev, s. o. peab perioodiliselt ikka uuesti läbima neidsamu staadiume. Nagu ühiskond ei saa lakata tarbimast, nii ei saa ta ka lakata tootmast. Seepärast on iga ühiskondlik tootmisprotsess, vaadelduna pideva seose ja oma uuenemise vahetpidamatu voolu seisukohast, ühtlasi taastootmisprotsess.

Tootmise tingimused on ühtlasi taastootmise tingimused. Ükski ühiskond ei saa pidevalt toota, s. o. taastoota, kui ta pidevalt ei muuda üht osa oma produktist uuesti tootmisvahenditeks või uustootmise elementideks. Muudel võrdsetel tingimustel saab ta ainult siis oma rikkust samal tasemel taastoota või hoida, kui ta asendab näiteks aasta jooksul tarbitud tootmisvahendid, s. o. töövahendid, toormaterjalid, niisama suure hulga uute eksemplaridega in natura (natuuras), mis eraldatakse aastasest produktide massist ja uuesti lähevad tootmisprotsessi. Niisiis aastaprodukti teatud hulk kuulub tootmisele. Kuna see produktihulk on algusest peale määratud tootlikuks tarbimiseks, eksisteerib ta enamasti niisugustes naturaalvormides, mis iseenesest lülitavad välja individuaalse tarbimise . . .

Kõige erinevamais ühiskondlik-majanduslikes formatsioonides leiab aset mitte ainult lihtne taastootmine, vaid ka taastootmine laiendatud mastaabis, kuigi viimane ei toimu alati ühesuguses ulatuses. Toodetakse ja tarbitakse järjest enam . . .

K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 491, 519.

Kui me kõigepealt võtame sõna «töötulu» töö produkti tähenduses, siis on kollektiivne töötulu *ühiskondlik koguprodukt.*

Sellest tuleb nüüd maha arvata:

Esiteks: see, mida on vaja tarbitud tootmisvahendite asendamiseks.

Teiseks: täiendav osa tootmise laiendamiseks.

Kolmandaks: reservfond ehk õnnetusjuhtumite, loodusõnnetuste jne. vastu kindlustamise fond.

Need mahaarvamised «vähendamatust töötulust» on majanduslikult paratamatud, ja nende suurus tuleb määrata olemasolevate vahendite ja jõudude alusel, osalt tõenäosusteooria alusel, kuid neid ei ole mingil viisil võimalik kalkuleerida õiglusest lähtudes.

Jääb üle teine osa koguproduktist, mis peab täitma tarbimisesemete ülesannet.

Enne kui jõutakse selle osa individuaalse jaotuseni, arvatakse siit veel maha:

Esiteks: üldised, tootmise juurde mittekuuluvad administratiivkulud.

Seda osa piiratakse algusest peale õige tunduvalt, võrreldes praeguse ühiskonnaga, ja see väheneb samal määral, mil määral areneb uus ühiskond.

Teiseks: see, mis on määratud vajaduste ühiseks rahuldamiseks, nagu koolid, tervishoiuasutused jne.

See osa kasvab algusest peale tunduvalt, võrreldes praeguse ühiskonnaga, ja suureneb samal määral, mil määral areneb uus ühiskond.

Kolmandaks: fondid töövõimetute jaoks jne., lühidalt öeldes see, mis tänapäeval kuulub niinimetatud ametliku vaestehoolekande alla.

Alles nüüd me jõuame selle «jaotuse» juurde, mida programm Lassalle'i mõju all olles rumalast peast ainuüksi silmas peab, nimelt selle tarbimisesemete osa juurde, mis kollektiivi kuuluvate individuaalsete tootjate vahel jaotatakse.

K. Marx, Gotha programmi kriitika (1875). *K. Marx* ja *F. Engels,* Valitud teosed, II, lk. 12.

TOOTMISVAHENDITE TOOTMISE EELISARENDAMINE

... Kui tootmine ei oleks kapitalistlik, vaid ühiskondlik, siis tuleksid ... I alajaotuse produktid tootmisvahenditena taastootmise otstarbel niisama pidevalt uuesti jaotamisele selle alajaotuse tootmisharude vahel: osa jääks otseselt sellesse tootmisharusse, kust ta produktina tuli, teine osa seevastu siirduks teistesse toot-

miskohtadesse, nii et toimuks pidev edasi-tagasi liikumine selle alajaotuse mitmesuguste tootmiskohtade vahel.

K. Marx, Kapital, II kd., Tallinn, 1958, lk. 360.

... Tootmisvahendite kiirema kasvamise seaduse kogu mõte ja kogu tähendus ainult selles seisabki, et käsitsi töötamise asendumine masinatööga — üldse tehnika progress mehhaniseeritud tööstuse puhul — nõuab söe ja raua, nende tõeliste «tootmisvahendite tootmisvahendite jaoks» tootmise intensiivsemat arenemist... Mida kõrgemale areneb tehnika, seda rohkem tõrjutakse välja inimese käsitsi töötamine, asendudes rea järjest keerulisemate masinatega: kogu maa üldises tootmises asuvad masinad ja nende valmistamiseks tarvilikud esemed üha tähtsamale kohale.

V. I. Lenin, Niinimetatud turgude-küsimuse kohta (1893). Teosed, 1. kd., lk. 88.

Viies läbi tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise ümberkorraldamist, tuleb meil alati silmas pidada, et meie maa rahvamajanduse kiire kasvutempo ja rahva heaolu pidev tõus kindlustatakse sellega, et partei teostab järjekindlalt rasketööstuse eelisarendamise leninlikku kurssi. Seda kurssi tuleb meil vankumatult pidada ka tulevikus niihästi rahvamajanduse arendamise perspektiiv- ja jooksvates plaanides kui ka kesk- ja kohalike organite kogu töös. Ainult rasketööstuse igakülgse ja kõrgetasemelise arendamise korral luuakse vajalikud tingimused kõigi kergetööstuse ja põllumajanduse harude arenemiseks.

N. S. Hruštšov, Tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise organiseerimise edasisest täiustamisest. Ettekanne NSV Liidu Ülemnõukogu seitsmendal istungjärgul, 1957. Tallinn, 1957, lk. 63.

Meie maast on saanud kõrgesti arenenud majanduse ning eesrindliku teaduse ja kultuuriga võimas sotsialistlik riik. Tööstusliku tootmise mahult on NSV Liit praegu esikohal Euroopas ja teisel kohal maailmas. Tööstuse kogutoodang suurenes 1958. aastal 1913. aastaga võrreldes 36-kordseks, kusjuures tootmisvahendite — kogu rahvamajanduse aluse — toodang kasvas 83-kordseks, masinaehitus- ja metallitöötlemistööstuse toodang aga 240-kordseks.

NLKP erakorraline kahekümne esimene kongress. Resolutsioon seltsimees N. S. Hruštšovi ettekande «NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965» põhjal, Tallinn, 1959, lk. 6—7.

Rasketööstuse osa rahva heaolu tõusus ning akumulatsiooniprobleemi lahendamises ilmneb nüüd uuel viisil. Teatavasti hõlmab rasketööstus kahte liiki ettevõtteid: esiteks niisuguseid, mis toodavad tootmisvahendeid sellistele ettevõtetele, mis omakorda

valmistavad tootmisvahendeid, ja teiseks selliseid ettevõtteid, mis valmistavad tootmisvahendeid kerge- ja toiduainetetööstuse ettevõtetele, põllumajandusele, elamuehitusele ja elanike kultuuriliseks ning elutarbeliseks teenindamiseks. Ajal, mil meie rasketööstus alles loodi, olime sunnitud suunama akumulatsioone eeskätt esimest tüüpi ettevõtete arendamisele ja piirama teise ettevõtete rühma tehtavaid mahutusi. Nüüd on meil võimalik märksa suurendada kapitaalmahutusi ka teist liiki ettevõtetesse, mis kiirendab rahva tarbimise kasvutempot. Esimest liiki ettevõtete toodang suureneb 1980. aastal 1960. aastaga võrreldes ligikaudu kuuekordseks, teist liiki ettevõtete toodang aga 13-kordseks. Lisaks sellele lasevad rasketööstuse ettevõtted järjest rohkem välja kultuurikaupu, elutarbelisi kaupu ja koduse majapidamise esemeid elanikkonna kasvavate vajaduste rahuldamiseks. Rasketööstuse arendamisel me lähtume Lenini õpetusest, et «tootmisvahendeid ei valmistata tootmisvahendite eneste pärast, vaid ainult sellepärast, et tootmisvahendeid vajatakse ikka rohkem neis tööstusharudes, mis valmistavad tarbimisesemeid».

Rahvamajanduse arendamise 20 aasta plaanis (generaalperspektiivplaan) nähakse ette märksa lähendada tootmisvahendite tootmise ja tarbeesemete tootmise arendamise tempot. Kui aastail 1929—1940 ületas tööstuses tootmisvahendite tootmise juurdekasvu keskmine tempo aastas tarbeesemete tootmise juurdekasvu tempo peaaegu 70 protsendi võrra, siis aastail 1961—1980 moodustab see ületamine ligikaudu 20 protsenti.

Rasketööstus on laiendatud taastootmises alati etendanud ja etendab ka edaspidi juhtivat osa. Partei hoolitseb ka edaspidi väsimatult rasketööstuse kasvu eest, nähes selles materiaalse tehnilise baasi loomise ja kiire tehnilise progressi otsustavat tingimust, sotsialistliku riigi kaitsevõime kindlustamise alust. Samal ajal teeb partei kõik selleks, et rasketööstus tagaks järjest kasvaval määral tarbeesemete tootmise suurenemist.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 24—25.

Eelseisva 20 aasta jooksul suureneb tootmisvahendite tootmine tööstuses ligikaudu seitsmekordseks. Meie maa käsutuses on siis tootmispõhifonde viis korda rohkem kui praegu. See tähendab, et tegelikult toimub tootmise täielik uuendamine uusima tehnika baasil; Nõukogude Liidu tootmisaparaat kujuneb kõige võimsamaks, nooremaks ja täiuslikumaks. Uute tootmisfondide loomine on järkjärguline protsess. Sellepärast on vaja resoluutselt ära kasutada kõik olemasolevad tootmisvahendid ja kogu olemasolev tehnika, kõigiti tõsta tema efektiivsust.

Sealsamas, lk. 25.

Sotsialism on täielikult tõestanud oma absoluutset üleolekut kapitalismist tootmise arengutempo osas. Nüüd me astume uude etappi majanduslikus võistluses kapitalismiga. *Nüüd seisab ülesanne selles, et saavutada sotsialistliku süsteemi ülekaal kapitalistlikust süsteemist maailma toodangus, jõuda kõige arenenumatest kapitalistlikest riikidest ette ühiskondliku töö viljakuses ja saadava toodangu hulgalt iga elaniku kohta ning tagada kõige kõrgem elatustase maailmas* . . .

Otsustava tähtsusega osa etendab tootmise kasvutempo. Tempo osas aga on eelis sotsialistliku majandussüsteemi poolel. Tööstuse keskmine kasvutempo aastas on kõigi nõukogude võimu aastate jooksul olnud 3—5 korda kiirem tööstuse kasvutempost arenenud kapitalistlikes riikides . . .

Samal ajal toimub sotsialistlikus maailmasüsteemis kõigi maade rahvamajanduse ja kultuuri tormiline areng. *Kiire tempo on sotsialismi üldine seaduspärasus, mida nüüd kinnitavad kõigi sotsialistliku leeri maade kogemused.* 1958. aastal suurenes tööstuslik tootmine sotsialistlikes maades 1937. aastaga võrreldes viiekordseks. Hiina Rahvavabariik suurendas tööstusliku tootmise aastail 1950—1958 ligikaudu kümnekordseks. Võrreldes sõjaeelse tasemega, kasvas tööstustoodang 1958. aastal Poolas enam kui 5,5-kordseks, Tšehhoslovakkias 3,3-kordseks, Saksa Demokraatlikus Vabariigis enam kui 2,5-kordseks, Rumeenias peaaegu 4-kordseks, Ungaris enam kui 4-kordseks, Bulgaarias ligikaudu 9-kordseks ja Albaanis 18-kordseks. Korea Rahvademokraatlik Vabariik on suurendanud tööstusliku tootmise 1949. aastaga võrreldes 3,5-kordseks . . .

Sotsialistliku leeri maadel on kõik vajalikud eeldused selleks, et võita maailmas esikoht tootmise alal.

Sotsialismi maailmasüsteemi poolel on üleolek tootmise arendamise tempos. Tööstustoodangu keskmine aastane juurdekasv moodustas kogu sotsialistlikus leeris viimase viie aasta jooksul (1954—1958) 11 protsenti, samal ajal kui see juurdekasv kogu kapitalistlikus maailmas oli alla 3 protsendi . . .

N. S. Hruštšov, NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965. Ettekanne NLKP erakorralisele XXI kongressile. Tallinn, 1959, lk. 62—69.

Nüüd on kõigi Euroopa ja Aasia sotsialistlike maade kogemused tõestanud, et tõeline progress on võimalik ainult sotsialismi teel.

Tööstustoodangu valmistamises iga elaniku kohta on sotsialistlik maailmasüsteem tervikuna juba kapitalistlikule maailmasüsteemile järele jõudnud. Sotsialistlikes maades asub ligi kolmandik

maailma elanikkonnast ja nende osa moodustab ühe kolmandiku maailma tööstustoodangust... Majandusteadlaste arvestuste järgi *hakkavad sotsialistliku maailmasüsteemi maad NSV Liidu rahvamajanduse arendamise seitsme aasta plaani täitmise ja ületamise, samuti rahvademokraatia maade majanduse kiire arengutempo tulemusena tootma üle poole kogu maailma tööstustoodangust.* Sellega tagatakse sotsialismi maailmasüsteemi üleolek kapitalismi maailmasüsteemist materiaalse tootmise alal, inimtegevuse otsustavas sfääris.

Sealsamas, lk. 67—68.

Nõukogude majandus areneb ka edaspidi kiires tempos. Eelseisva 20 aasta jooksul moodustab tööstustoodangu keskmine juurdekasv aastas vähemalt 9—10 protsenti. See tähendab, et meie majanduse kasvutempo on ka edaspidi märksa kiirem kui kapitalistlikes maades.

NLKP programmi projektis on ette nähtud *kommunismi materiaalse tehnilise baasi loomise põhisuunad.*

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 26.

Kõige üldisemaks kõigi ühiskondliku tootmise harude näitajaks on ühiskondlik koguprodukt. Eelseisval kahekümnel aastal peab see suurenema ligikaudu viiekordseks. Tööstustoodangu väljalase kasvab vähemalt kuuekordseks, põllumajanduse kogutoodang aga ligikaudu 3,5-kordseks. See tähendab sedasama, nagu loodaks meie õnnistusrikkal maal veel viis tööstusriiki ja rohkem kui kaks põllumajandusriiki — niisuguseid, nagu tänapäeval on Nõukogude Liit. *Kahekümne aasta pärast toodab NSV Liit peaaegu kaks korda rohkem tööstustoodangut, kui seda praegu toodab kogu mittesotsialistlik maailm.*

Sealsamas, lk. 25.

2. NATSIONAALNE TULU JA SELLE JAOTAMINE

NATSIONAALSE TULU KASV

Rahvatulu, mis NSV Liidus on tõesti rahva oma, ei kasutata mitte ekspluateerivate klasside rikastamiseks, nagu see sünnib kapitalistlikes maades, vaid kasutatakse rahva elutaseme järjekindla tõusu huvides ning sotsialistliku tootmise laiendamiseks. 1965. aastal suureneb rahvatulu 1958. aastaga võrreldes 62—65

protsenti. Rahvatulu kasvu alusel suureneb veelgi rahva tarbimine. Tarbimisfond kasvab seitseaastakul 60—63 protsenti.

NLKP erakorraline XXI kongress. NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965, Tallinn, 1959, lk. 78.

XX ja XXI kongressi otsuste alusel viib Kommunistlik Partei kõrvalekaldumatult ellu nõukogude rahva elujärje ja kultuuritaseme tõstmise programmi. Reaalsed võimalused selleks tagab NSV Liidu rahvusliku tulu kiire kasvutempo, mis võimaldab rööbiti ühiskondliku tootmise pideva laiendamisega üha rohkem tõsta Nõukogudemaa töötajate elatustaset.

Siin on andmed Nõukogude Liidu rahvusliku tulu suurenemise kohta.

1959. aastal oli see 1953. aastaga võrreldes 1,8 korda ja 1913. aastaga võrreldes peaaegu 25 korda suurem. Iga elaniku kohta arvestatuna kasvas rahvuslik tulu 1959. aastal 1,6-kordseks, võrreldes 1953. aastaga, ja 16-kordseks, võrreldes 1913. aastaga. Ja nagu teada, on sotsialistlikus ühiskonnas kogu rahvuslik tulu rahva tulu ja kogu rahvuslik rikkus rahva vara. See on sotsialismi üks tähtsamaid eeliseid kapitalismiga võrreldes.

Kapitalistlikes maades omastab kapitalistide klass üle poole rahvuslikust tulust, töötajaile aga jääb sellest vähem kui pool. Eraomandussuhete tõttu on rahvuslik rikkus kapitalistlikes maades mitte rahva, vaid kodanluse rikkus. Nõukogude Liidus läheb umbes kolm neljandikku rahvuslikust tulust elanikkonna isiklike materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste rahuldamiseks, ülejäänud osa aga suunatakse sotsialistliku tootmise laiendamisele ja muudeks ühiskondlikeks vajadusteks.

Rahvusliku tulu pideva kasvu alusel oli Nõukogude Liidu tööliste ja teenistujate reaalpalk, arvestades väljamakseid ja soodustusi riigi arvel, suurenenud 1959. aastal kahekordseks 1940. aastaga võrreldes. Töötavate talupoegade reaalsissetulek, arvestades väljamakseid ja soodustusi riigi arvel, oli 1959. aastal 2,2 korda suurem kui 1940. aastal. Ajavahemikul 1953—1959 suurenes NSV Liidus tööliste ja teenistujate reaalsissetulek 45 protsenti ja talupoegade reaalsissetulek 64 protsenti.

N. S. Hruštšov, Töölistelt ja teenistujatelt võetavate maksude kaotamisest ning muudest nõukogude rahva heaolu tõstmise abinõudest. Ettekanne NSV Liidu Ülemnõukogu viiendal istungjärgul, 1960. NSV Liidu Ülemnõukogu viienda koosseisu viienda istungjärgu materjale, Tallinn, 1960, lk. 11—12.

NSV Liidu natsionaalse tulu maht suureneb lähema 10 aastaga peaaegu kahe ja poole kordseks ning 20 aastaga umbes viiekordseks. Reaaltulu iga elaniku kohta kasvab 20 aastaga rohkem

kui kolme ja poole kordseks. Sealjuures kasvab tööliste ja teenistujate reaaltulu (arvestades ka ühiskondlikke fonde) keskmiselt ühe töötaja kohta juba esimesel aastakümnel peaaegu kahekordseks, madalapalgaliste tööliste ja teenistujate kategooriate sissetulekud aga kasvavad umbes kolmekordseks. Seega ei ole juba esimese aastakümne lõpuks meie maal enam madalapalgaliste tööliste ja teenistujate gruppe.

Kolhoosnikute tööviljakuse kiirema kasvutempo alusel suureneb nende reaaltulu keskmiselt kiiremini kui tööliste sissetulekud ja kasvab ühe töötaja kohta arvestatuna lähema aastakümnega rohkem kui kahekordseks ning kahekümne aastaga rohkem kui neljakordseks.

Märksa tõuseb selliste arvukate nõukogude haritlaskonna kihtide, nagu inseneride ja tehnikute, agronoomide, zooveterinaartöötajate, kooliõpetajate ning meditsiini ja kultuuri alal töötajate töötasu.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 85—86.

Sotsialismi üleolek majandusliku arengu tempos annab end järjest soodsamalt tunda mitte ainult materiaalse tootmise sfääris, vaid ka tarbimise valdkonnas.

Mida kõrgem on sotsialismi tingimustes natsionaalne tulu, seda kõrgem on ka rahva heaolu tase. Nõukogude Liidus läheb kolmveerand natsionaalsest tulust töötajate isiklike vajaduste rahuldamiseks. 1955. aastaga võrreldes oli natsionaalne tulu NSV Liidus 1960. aastal kasvanud rohkem kui poolteisekordseks, viimase kümne aasta jooksul on aga natsionaalne tulu iga elaniku kohta suurenenud 2,2-kordseks. *Nõukogude Liidus kasvab natsionaalne tulu ühe elaniku kohta palju kiiremini kui kõige arenenumates kapitalistlikes riikides.*

Natsionaalse tulu kasvu alusel suurenesid tööliste ja teenistujate reaaltulud iga töötaja kohta arvestatult möödunud viie aasta jooksul 27 protsendi ja kolhoosnikute tulud 33 protsendi võrra. Seitseaastaku jooksul suurenevad tööliste, teenistujate ja kolhoosnikute reaaltulud kuni 40 protsendi võrra.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 72.

Kõige kõrgema elatustaseme nõukogude rahvale tagavad kaks põhitingimust. Esiteks kapitalismi võimalusi ületav tööviljakuse, kogu ühiskondliku tootmise ja natsionaalse tulu kasv. Teiseks põhitingimuseks on kasvavate tootlike jõudude ja ühiskondlike rikkuste kasutamine kogu rahva huvides. Seega tugineb kommunistlik külluse programm kindlale vundamendile, samal ajal kui arvukad kodanlikud «rahva hüvangu» loomise reklaamprojektid kujutavad endast vaid järjekordset katset rahvahulki petta.

Partei lähtub sellest, et me võime ja peame lähemal ajal raske-tööstust ja teisi rahvamajandusharusid arendades saavutama rahva elatustaseme tõusu tempo kiirenemise. Reaaltulud — arvestatult iga elaniku kohta — suurenevad lähema kümne aasta jooksul kahekordseks, kahekümne aastaga aga rohkem kui 3,5-kordseks. Elanikkonna reaaltulude niisuguse tõusu allikaks on NSV Liidu *natsionaalse tulu* kasv. Selle maht aastas moodustab 1980. aastaks 720—750 miljardit rubla, s. o. suureneb 1960. aastaga võrreldes umbes 5-kordseks.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 50.

Rahvatulu ületab 1948. aastal sõjaeelse taseme juba 10 protsendi võrra, peamiselt tänu natsionaliseeritud tööstuse edusammudele. Sealjuures jaguneb rahvatulu nüüd hoopis õiglasemalt, sest kodanluselt on võetud ära tööstusettevõtted, pangad ja suured kaubandusettevõtted, on likvideeritud suurmaavaldus ja suured kinnisvarad linnades ning kaotatud sellega ekspluataatorite suured tulud...

Nagu iga hea peremees, nii ka meie ei söö ära kõike seda, mis me toodame, vaid eraldame ühe osa rahvatulust rahvamajanduse edasiarendamiseks — uute vabrikute ja tehaste ning uute masina-traktorijaamade ehitamiseks, tootlike jõudude edasise tõusu tagamiseks nii tööstuses kui põllumajanduses. Niiviisi talitades me suudame töörahva elu-olu järk-järgult ja kõrvalekaldumatult parandada, linna ja maa elanikkonna kasvavaid vajadusi üha täielikumalt rahuldada ja tema materiaalset ning kultuurilist taset tõsta, samuti meie maa majandust kiiresti edasi arendada, mis on meie töötava rahva, meie laste tulevase hüvangu tagatis.

Г. Димитров. Политический отчет ЦК БРП(к) V съезду партии, 1948 г., М., 1958, lk. 186, 188.

AKUMULATSIOON JA TARBIMINE

...Ainult seal, kus tootmine on ühiskonna tegeliku ettemääratava kontrolli all, loob ühiskond seose ühelt poolt antud esemete tootmiseks kulutatud ühiskondliku tööaja hulga ja teiselt poolt nende esemete kaudu rahuldatava ühiskondliku vajaduse ulatuse vahel...

K. Marx, Kapital III kd., Tallinn, 1962, lk. 176.

Akumulatsioon on tõesti tulu (tarbimisesemete) ületamine tootmise poolt. Et laiendada tootmist («akumuleerida» termini kategoorilises tähenduses), on vaja toota esmalt tootmisvahendeid...

selleks on järelikult vaja selle ühiskondliku tootmise ala laiendamist, mis valmistab tootmisvahendeid ...

V. I. Lenin, Majandusliku romantismi iseloomustuseks (1897). Teosed, 2. kd., lk. 131.

Meie maa industrialiseerimine ja tööstustoodete kaubahulga suurendamine, arvestades tööstuse arendamisel saavutatud taset, põrkab praegusel ajal spetsiifilistele raskustele. Tööstus on kodanlikust ajajärgust päritud põhikapitali peaaegu täielikult ära kasutanud ja ta edasiarendamiseks on vaja ettevõtteid uute seadmetega varustada ning uusi vabrikuid ja tehaseid ehitada, mis omakorda tervenisti sõltub selle akumulatsiooni suurusest, mida võib tööstuse laiendamisse mahutada.

Mittetootvate klasside (kodanluse ja mõisnike) ekspropriieerimine, võlgade annulleerimine, tööstusest, riiklikust kaubandusest (sise- ja väliskaubandusest) ja kogu krediidisüsteemist saadavate tulude koondamine riigi kätte jne. teevad juba iseenesest võimalikuks sellise akumulatsiooni oma maa piirides, mis tagab tööstuse arenemises sotsialistlikuks ülesehitustööks vajaliku tempo.

Kuid on tarvis silmas pidada, et see ülesanne võidakse edukalt lahendada ainult sel juhul, kui parteil läheb korda ühelt poolt tagada, et kogu maal teostataks ranget säästu- ja kokkuhoiurežiimi ning võideldaks halastamatult kõigi liigsete mittetootlike kulutuste vastu, teiselt poolt aga suurendada elanikkonna vabade rahasummade juurdevoolu iga liiki krediidi- ja kooperatiivasutustesse ning riigilaenudesse, et seda akumulatsiooni ära kasutada meie maa tootlike jõudude, eeskätt tööstuse edasiarendamiseks.

ÜK(b)P Keskkomitee pleenum 6.—9. IV 1926. a. Otsus «Majanduslikust olukorrast ja majanduspoliitikast».
NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, II osa, Tallinn, 1956, lk. 257.

Meie välismaiste vastaste hulgast kõlab hääli, et Nõukogude Liidu seitsme aasta plaani koostamisel olevat pandud erilist rõhku rasketööstuse arendamisele, mis nõuab «ohvreid» elanikkonnalt. Meie plaanis on tõepoolest ette nähtud suured kapitaalmahutused rasketööstuse arendamisse. Kuidas siis teisiti talitada?

Et omada küllaldasel hulgal tarbeesemeid, on vaja tootmisvahendeid, on tarvis toota metalli, konstrueerida masinaid, sisse seada automaatliine, mis töötaksid inimese heaks, tema tarviduste rahuldamiseks. Isegi selleks, et kasvatada nii lihtsat saadust nagu kartul, oli vaja metallist hõlma puitadrale. Meie aga läheme kommunistliku ühiskonna poole, me tahame, et masinad teeksid kõiki tähtsamaid töid, inimene aga ainult juhiks neid. Varem hoidis iga talupoeg kõige arvel kokku, kui ta tahtis osta hobust. Ta teadis väga hästi, et kui tal on hobune, siis on ta majapidamisel jalad

all, ilma hobuseta ta aga elada ei saa. Nüüd on teised ajad. Tööstuse areng, tootmisvahendite hulga kasv — see on meie võimas hobu. Kui see on meil olemas, siis tuleb ka kõik muu.

Esimeste viisaastakute ajal, kui päevakorras oli Nõukogudemaa — kapitalistlikest riikidest ümbritsetud ainsa sotsialismimaa maailmas — elu ja surma küsimus, pingutas nõukogude rahvas kogu oma jõudu, tõi teadlikult ohvreid, et välja pääseda aastasadade jooksul tekkinud mahajäämusest ja luua võimas sotsialistlik majandus. Kuid isegi tol ajal tegid partei ja riik kõike võimalikku selleks, et töötajate ainelist olukorda parandada. Nüüd on meil teistsugune arengutase, teistsugused võimalused, teistsugused jõud, ja me seame resoluutselt päevakorda ülesande — märksa tõsta nõukogude rahva heaolu. Seepärast ei saa keegi rääkida mingisugustest «ohvritest», moonutamata tõde.

Proovigu meie plaani «arvustajad» nimetada kas või üksainus kapitalistlik valitsus, kellel oleks kavas suurendada rahva tarbimist niisuguses ulatuses nagu meil! Nimetagu nad selline kodanlik riik, kus oleks ette nähtud tööpäeva lühendamine, kusjuures palk säiliks ja isegi tõuseks. Kapitalistlike maade töölisklassil ja töötajatel tuleb selle nimel pidada karmi võitlust ekspluataatorite vastu. Niisuguseid valitsusi, niisuguseid riike, kus kantakse sellist hoolt töötajate eest, kapitalistlikus maailmas ei ole ega saagi olla.

N. S. Hruštšov, NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965. Ettekanne NLKP erakorralisele XXI kongressile, Tallinn, 1959, lk. 51—52.

Kolhooside eduka arenemise tingimuseks on *akumulatsiooni ja tarbimise* õige vahekord tulude jaotamisel. Kolhoosid ei saa areneda ilma oma ühiskondlike fondide — tootmis-, kindlustus- ja kultuurilis-elukondlike fondide — pideva suurendamiseta. Samal ajal peab igale kolhoosile olema kohustuslikuks reegliks suurendada kolhoosnikute sissetulekuid ühismajapidamisest ja tõsta nende elatustaset vastavalt tööviljakuse kasvule.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 76.

Mõistagi, et kommunismi materiaalse tehnilise baasi loomiseks on vaja kolossaalseid vahendeid. Eeloleval 20 aastal kavatsetakse NSV Liidu rahvamajandusse teha kapitaalmahutusi ligikaudu kahe triljoni rubla ulatuses. Vaadake, seltsimehed, missugune on praegu meie kapitaalehituse ulatus: triljonitega tuleb üles lugeda!

Kas ei ole selliste tohutute vahendite mobiliseerimine seotud raskuste ja ohvritega, nagu see oli industrialiseerimise ajal? Meil on täielik alus vastata sellele küsimusele eitavalt. Ja kõigepealt sellepärast, et meie maal on loodud võimas tööstus . . .

Ettenähtud kapitaalmahutuste ulatus on meile jõukohane ka

sellepärast, et kogu ühiskondlik tootmine ja natsionaalne tulu järsult kasvab. Mida kaugemale me edasi läheme, seda rohkem «kaalub» natsionaalse tulu iga protsent, mis läheb akumulatsiooniks, seda rohkem võib järelikult eraldada vahendeid kapitaalmahutusteks. Ja veel üks tähtis asjaolu. Tehnika edasiarenemine ja tööviljakuse tõus võimaldavad suurendada kapitaalmahutuste iga rubla kohta tuleva toodangu juurdekasvu.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 24—25.

KAPITAALMAHUTUSTE EFEKTIIVSUSE SUURENDAMINE

NLKP XXI kongress rõhutas, et on tarvis efektiivsemalt kasutada kapitaalmahutusi toodangu kiireks suurendamiseks minimaalsete kulutustega. *Seitsme aasta plaani eduka täitmise erakordselt tähtsaks tingimuseks on tegutsevate ettevõtete rekonstrueerimine, laiendamine ja uue tehnikaga varustamine, ehitusorganisatsioonide edasine tehniline varustamine, mis tagab tööstusettevõtete, elamute ja muude objektide kiirema ehitamise ja selle maksumuse alandamise.*

NLKP Keskkomitee pleenum 24.—29. VI 1959. Otsus «Partei- ja nõukogude organisatsioonide ning rahvamajanduse nõukogude tööst NLKP XXI kongressil tööstuses ja ehitustegevuses tehnilise progressi kiirendamise kohta vastuvõetud otsuste täitmiseks».
NLKP Keskkomitee 1959. aasta juunipleenumi materjale, Tallinn, 1959, lk. 130.

Kahtlemata oleme hakanud ehitama paremini ja kiiremini. Kuid puudusi on ehitustegevuses veel väga palju. Meie maal on praegu rohkem kui 100 000 ehitust, pooled neist on tootmisotstarbelised. Sellise tohutu hulga objektide üheaegse ehitamise tingimustes pihustatakse materiaalseid ja rahalisi ressursse, paljud ettevõtted lastakse käiku 2—3 aastat hiljem, kui lubaksid tehnilised võimalused. Kulutatud summad külmutatakse kauaks ajaks kinni, ei suunata majanduslikku käibesse, ei tule riigile tagasi.

Miks see nii toimub? Antud juhul esineb rohkema soovimine mõistliku, reaalse vaenlasena. Tihti on üldriiklike huvide eest hoolitsemise viisaka ettekäände taga varjul kõige ehtsam kolkapatriotism, jämedalt öeldes, nöörimine oblasti või krai, mõnikord aga ka vabariiklikus ulatuses. Vabariikide ministrite nõukogud, rahvamajanduse nõukogud, ministeeriumid, kohalikud parteiorganid püüavad saada summasid võimalikult suure hulga objektide ehitamiseks, arvestamata seda, kas on võimalusi kindlustada neid objekte ehitusmaterjalide, tööjõu ja seadmetega, plaaniorganid aga ei tee sellistele riigivastastele tegudele lõppu peale. Sellest aga on

tingitud seisakud, madal tööviljakus, tähtaegade edasinihkumine, lisakulud, ehitustööde maksumuse suurenemine.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 53.

Partei peab esmajärgulise tähtsusega ülesandeks suurendada *kapitaalmahutuste efektiivsust,* valida välja kõige kasulikumad ja ökonoomsemad kapitaaltööde suunad, saavutada toodangu võimalikult suur juurdekasv kapitaalmahutuste iga kulutatud rubla kohta ning lühendada kapitaalmahutuste tasategemise aega. Tuleb pidevalt parandada kapitaalkulutuste struktuuri ja tõsta nende koosseisus seadmete, masinate, tööpinkide osatähtsust.

Kapitaalmahutuste kontsentreerimine otsustava tähtsusega lõikudesse, kapitaalkulutuste killustatuse likvideerimine ja ehitatavate ettevõtete käikulaskmise kiirendamine peavad saama majanduse planeerimise ning organiseerimise obligatoorseks tingimuseks.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 80.

3. FINANTS- JA KREDIIDISÜSTEEM

RAHANDUSE OSA SOTSIALISTLIKUS TOOTMISES

Ei ole ... mingit kahtlust, et krediidisüsteem on võimsaks vahendiks kapitalistlikult tootmisviisilt assotsieeritud töö tootmisviisile ülemineku ajal, kuigi ainult tootmisviisi enda teiste suurte orgaaniliste pööretega seotud elemendina.

K. Marx, «Kapital», III kd., Tallinn, 1962, lk. 556.

Iga ühiskondlik kord tekib ainult teatava klassi rahanduslikul toetusel.

V. I. Lenin, Kooperatsioonist (1923). Teosed, 33. kd., lk. 429.

Kapitalism lõi arvestus*aparaadid,* nagu seda on pangad, sündikaadid, post, tarbijate ühistud, teenistujate liidud. *Ilma suurte pankadeta poleks sotsialism teostatav.*

Suured pangad *ongi* see «riiklik aparaat», mida me *vajame* sotsialismi teostamiseks ja mille me *võtame valmina* kapitalismilt, kusjuures meie ülesandeks on siin vaid *kõrvaldada* see, mis seda suurepärast aparaati *kapitalistlikult moonutab,* ja muuta see *veel suuremaks,* veel demokraatlikumaks, veel kõikehõlmavamaks. Kvantiteet muutub kvaliteediks. Ühtne hiiglasuur riigipank osakondadega igas vallas, igas vabrikus — see on juba üheksa küm-

nendikku *sotsialistlikust* aparaadist. See on üleriigiline *raamatupidamine*, üleriigiline tootmise ja saaduste jaotamise *arvestus*, see on nii-öelda midagi sotsialistliku ühiskonna *kondikava* taolist.

Selle «riikliku aparaadi» (mis ei ole täiesti riiklik kapitalismi ajal, kuid mis kujuneb täiesti riiklikuks meil, sotsialismi ajal) me võime «võtta» ja «liikuma panna» ühel hoobil, ühe korraldusega, sest raamatupidamise, kontrollimise, registreerimise, arvestamise ja arvutamise faktiilise töö teevad siin *teenistujad*, kellest enamus on ise proletaarses või poolproletaarses olukorras.

V. I. Lenin, Kas bolševikud suudavad riigivõimu enda käes hoida? (1917). Teosed, 26. kd., lk. 83.

... 3. Piirdumata pankade natsionaliseerimisega, peab pangapoliitika järk-järgult, kuid kõrvalekaldumatult suunduma sinnapoole, et pangad muutuksid kogu maa kui terviku sotsialistlikult organiseeritud majanduselu arvepidamise ja reguleerimise ühtseks aparaadiks.

4. Erakorralised abinõud võimalikult suurema arvu Rahvapanga osakondade avamiseks üle kogu maa.

Nende osakondade kõige otstarbekam paigutus linnades ja külades publiku suurema mugavuse huvides.

Kasutada olemasolevaid endiste erapankade osakondi Rahvapanga osakondadena.

5. Hoiuste kuulutamine puutumatuteks (mis endastki mõista ei vähenda sugugi riigi õigusi maksude võtmiseks).

6. Vaba tšekikäive.

7. Tööliskontrolli täielik säilitamine pankadest raha väljamaksmise üle.

8. Tarbimise otstarbel väljamakstavate rahasummade normeerimine säilitatakse.

Publiku jaoks seatakse sisse rida hõlbustusi selleks, et kiirendada pankadesse raha sissemaksmist ja pankadest raha väljamaksmist, samuti selleks, et lihtsustada formaalsusi.

9. Abinõude tarvituselevõtmine selleks, et elanikkond kogu raha, mis ei ole tingimata vajalik tarbimise otstarbel, hoiaks pankades. Seaduse ja praktiliste abinõude ettevalmistamine selle põhimõtte sunniviisiliseks teostamiseks.

10. Kõik Rahvapanga osakonnad Föderatiivse Vene Nõukogude Vabariigi piirides juhinduvad oma tegevuses täpselt keskvalitsuse instruktsioonidest ja direktiividest, omamata õigust kehtestada mingeid kohalikke reegleid või kitsendusi. Erandid on lubatud ainult keskvalitsuse nõusolekul.

V. I. Lenin (1918), Teosed, 27. kd., lk. 197—198.

Meil on vaja rahanduslikku tsentralisatsiooni, on vaja meie jõudude kontsentratsiooni; kui me neid printsiipe ellu ei vii, ei

saavuta me niisuguseid majanduslikke ümberkujundusi, kus igal kodanikul on tükk leiba ja võimalus rahuldada oma kultuurilisi tarvidusi.

Käesoleval momendil tsentralisatsiooni vajadus juba juurdub rahvahulkade teadvuses; kui see pööre edeneb aeglaselt, siis seda sügavamaks ja laiemaks ta kujuneb; kui esineb detsentralisatsioonipüüdlusi, siis see on üleminekuaja haigus, kasvuhaigus; see on täiesti loomulik, sest tsarismi ja kodanluse tsentralism sisendas rahvahulkadele vaenu ja vastikust igasuguse keskvõimu vastu.

Ma pean tsentralismi töörahva hulkade teatud kindlustamise miinimumiks. Ma olen kohalike nõukogude organisatsioonide kõige laiema autonoomia poolt, kuid ühtlasi arvan ma, et selleks, et meie töö meie maa teadlikul ümberkujundamisel oleks viljakas, on vaja ühtset, rangelt kindlaksmääratud rahanduspoliitikat ja ettekirjutuste täitmist ülalt kuni alla.

Me ootame teilt dekreeti meie maa rahandusliku tsentralisatsiooni kohta ...

Teiseks meie ees seisvaks ülesandeks on progressiivse tulumaksu ja varandusmaksu õige sisseseadmine. Te teate, et kõik sotsialistid on kaudsete maksude vastu, sest sotsialistlikult seisukohalt ainuõigeks maksuks on progressiivne tulumaks ja varandusmaks. Ma ei varja, et selle maksu sisseseadmisel tuleb põrgata erakordsete raskuste vastu; varakate klasside vastupanu kujuneb meeleheitlikuks.

Praegu hiilib kodanlus maksude tasumisest kõrvale äraostmise ja sidemete abil; me peame sulgema talle kõrvalehiilimise teed. Meil on palju kavas sellel alal, on puhastatud pind vundamendiks, kuid selle hoone vundament ise ei ole veel rajatud. Nüüd see moment jõuab kätte.

Tulumaksu küsimus on niisugune, et dekreetidest üksi selle elluviimiseks ei piisa, on tarvis praktilisi meetodeid, vilumust.

Me arvame, et meil tuleb üle minna tulumaksu igakuisele sissenõudmisele. Rahvastiku see osa, kes saab sissetulekut riigikassast, kasvab; tuleb tarvitusele võtta abinõud, et neilt isikutelt nõutaks tulumaksu sisse palgast kinnipidamise teel.

Tulumaksu tuleb võtta eranditult kõigi tulude ja töötasude pealt; kuni käesoleva ajani praktiseeritud rahatrükkimisemasina töö võib olla õigustatud ajutise abinõuna, ja see peab loovutama koha progressiivsele tulumaksule ja varandusmaksule, mida võetakse väga sagedasti.

Selle abinõu ma paluksin teid üksikasjaliselt läbi töötada, praktiliselt ja täpselt kindlaks määrata plaanid, mis me saaksime kõige lühema aja jooksul muuta dekreetideks ja instruktsioonideks.

V. I. Lenin, Ettekanne nõukogude rahandusosakondade esindajate ülevenemaalisel kongressil (1918). Teosed, 27. kd., lk. 348—350.

Finantsalal hakkab VKP läbi viima progressiivset tulu- ja varandusemaksu kõigil juhtumeil, kus see on võimalik. Kuid need juhtumid ei saa olla arvukad pärast maaeraomanduse ja suurema osa vabrikute, tehaste ja teiste ettevõtete eraomanduse kaotamist. Proletariaadi diktatuuri ja tähtsamate tootmisvahendite riikliku omanduse ajastul peavad riigi finantsid olema rajatud sellele, et teatud osa tuludest, mis saadakse mitmesugustest riiklikest monopolidest, suunatakse vahetult riigi vajadusteks. Tulude ja kulude bilansseerimine on teostatav üksnes õigesti organiseeritud kaubavahetuse korral, millele viib tarbijatekommuunide organiseerimine ja transpordi taastamine, mis on üks peamisi nõukogude võimu lähemaid eesmärke.

V. I. Lenin, VK(b)P programmi projekt, (1919). Teosed, 29. kd., lk. 117.

Nõukogude rahanduse kindlustamine on üks kõige raskemaid ülesandeid, kuid see ülesanne asub praegu esireas ja seda lahendamata pole võimalik astuda märkimisväärseid samme edasi ei Nõukogude Venemaa sõltumatuse kaitsmisel rahvusvahelise kapitali vastu ega meie maa majanduse ja kultuuri arendamisel.

V. I. Lenin, Rahanduse-alal töötajate ülevenemaalisele kongressile (1922). Teosed, 33. kd., lk. 344.

RIIGI EELARVE

Mingil määral ei ole kapitalistlike riikide eelarved võrreldavad NSV Liidu riigieelarvega ega teiste sotsialistlike maade eelarvetega. Nende eelarvete radikaalne erinevus tuleneb ühiskondlike süsteemide eneste — sotsialismi ja kapitalismi vastandlikkusest, sotsialistliku ja kapitalistliku riigi põhimõtteliselt erinevatest funktsioonidest.

Sotsialismi tingimustes läheb suur osa rahvamajanduse akumulatsioonist üldriikliku rahaliste vahendite fondi moodustamiseks. NSV Liidu riigieelarvesse koondub osa riigi rahvuslikust tulust, mis suunatakse tööstuse, põllumajanduse, transpordi, kaubanduse ja muude rahvamajandusharude plaanipärasele arendamisele, töötajate elujärje ja kultuuritaseme tõstmisele ja riigi teisteks vajadusteks.

Kõigi rahvamajandusharude võimas tõus tagab meie riigi eelarveressursside pideva kasvu, rahandus- ja krediidisüsteemi ning raharingluse pideva tugevnemise...

Eriti suuresti on kasvanud liiduvabariikide riigieelarved seoses meie maal viimastel aastatel rakendatud abinõudega majanduse juhtimise ümberkorraldamiseks ning liiduvabariikide osatähtsuse tõstmiseks majanduslikus ja kultuurilises ülesehitustöös...

Võib liialdamata öelda, et meie riigil on niisugune rahandus ja niisugune eelarve, millede kindlust ja stabiilsust võib kadestada ükskõik milline kapitalistlik riik. Nõukogude eelarve stabiilsust tõendab eelarve tulude alatine ülekaal eelarve kuludest. Tugev finants- ja krediidi- ning rahasüsteem on vajalikuks tingimuseks, et täita meie kommunistliku ülesehitustöö plaanid, neile õigeaegselt ja täielikult tagada finantsressursid.

NSV Liidu riigieelarve on rahumeelse majandusliku ja kultuurilise ülesehitustöö eelarve. Selle valdav osa, peaaegu neli viiendikku kõigist kuludest, kasutatakse ära rahvamajanduse arendamiseks, rahva elujärje ja kultuuritaseme tõstmiseks. Kuhu siis konkreetselt suunatakse meie eelarve ressursid?

Eelarveliste vahenditega ehitatakse meil tehaseid, vabrikuid ja elektrijaamu, rajatakse uusi sovhoose, haritakse üles uudis- ja jäätmaid, arendatakse ja rakendatakse uut tehnikat, ehitatakse elumaju, kauplusi, elanikkonna kommunaal- ja elutarbelise teenindamise ettevõtteid ning tehakse muid kulutusi rahvamajanduse arendamiseks ...

Suuri ressursse eraldatakse eelarvest rahva elujärje kultuuritaseme tõstmiseks — koolide, internaatkoolide ja eelkooli-lasteasutuste ehitamiseks ja ülalpidamiseks, tasuta õpetuse andmiseks kõigis õppeasutustes, õppijaile stipendiumide maksmiseks, elanikkonna tasuta meditsiiniliseks teenindamiseks, pensionideks ja abirahadeks, teaduse arendamiseks ja muudeks eesmärkideks ...

Suunates valdava osa eelarveressurssidest rahvamajanduse ja kultuuri arendamisele, on meie riik täiesti arusaadavatel põhjustel sunnitud kulutama osa oma ressursse relvastatud jõudude ülalpidamiseks, kes kaitsevad rahulikku ülesehitustööd ja meie maa julgeolekut ...

Meie riigi suured kulutused sotsialistliku majanduse arendamiseks, elanikkonna ühiskondlikuks teenindamiseks ja muudeks eesmärkideks kaetakse eelkõige sotsialistliku majanduse tulude arvel. Need tulud suurenevad süstemaatiliselt ... NSV Liidu riigieelarve tulude moodustamisest võtab osa ka elanikkond oma isiklikelt sissetulekutelt maksude tasumise teel ...

Põllumajandusmaksu makstakse õueaiamaade kasutamise eest, sest need maad on kolhoosnikutele teatud allikaks, mis annab neile täiendavat tulu lisaks tulule, mida nad saavad kolhoosides tehtava töö eest. Kolhoosnikute tulud õueaiamaatükkidelt on osaliselt seotud oma saaduste müümisega turuhindadega. See maks tuleb ajutiselt säilitada, kuna ta etendab teatud osa töödistsipliini tugevdamisel kolhoosides ning selle tulu reguleerimisel, mida kolhoosnikud saavad isiklikust abimajapidamisest.

Nende tulude pealt, mida kolhoosnikud saavad töö eest kolhoosides, põllumajandusmaksu ei võeta. Kolhoosid, nagu teisedki sotsialistlikud ettevõtted, võtavad oma tulude teatud protsendiga osa üldriiklikele üritustele minevate summade kindlustamisest.

Aja jooksul, seoses ühiskondliku tootmise suurenemisega ja kolhooside majapidamise kasvuga tõusevad nende tulud järjest rohkem. Suurenevad summad, mis eraldatakse taastootmiseks, jagamatutesse fondidesse ja muudeks vajadusteks. See võimaldab rahuldada üha täielikumalt nii ühismajapidamise vajadusi kui ka kõigi kolhoosnikute isiklikke vajadusi naturaalsaaduste ja raha osas. Seega luuakse tingimused, kus õueaiamaid pole enam vaja; nähtavasti kaotavad nad kolhoosnikute seisukohalt oma tähtsuse ning järelikult küpsevad siis tingimused ka isiklikult abimajapidamiselt võetava põllumajandusmaksu kaotamiseks . . .

Pärast elanikkonnalt võetavate maksude kaotamist muutub sotsialistliku majanduse akumulatsioon meie riigi ainsaks tuluallikaks. Majandusliku ja kultuurilise ülesehitustöö edukas finantseerimine sõltub siis tervenisti sellest, kuidas ettevõtted ja majandusorganisatsioonid täidavad tootmise ja akumulatsiooni plaane. Seetõttu on esmajärgulise tähtsusega ülesandeks arendada tõeliselt üldrahvalikku võitlust toodangu edasise suurendamise eest, tööviljakuse tõstmise, omahinna alandamise, tootmise rentaabluse pideva suurendamise ning rahvamajanduse reservide täielikuma ärakasutamise eest.

Selles olukorras kasvab veelgi liiduvabariikide ministrite nõukogude, rahvamajanduse nõukogude ja ettevõtete juhatajate osatähtsus ning nende vastutus omahinna alandamise ja akumulatsiooni plaanide täitmise eest.

Ülesandeks on tagada ettevõtete ja majandusorganisatsioonide maksete õigeaegne ja täielik laekumine riigieelarvesse, igati tugevdada tsentraliseeritud finantssüsteemi.

Meie maal kuulub valdav osa tootmisvahenditest sotsialistlikule riigile, kes teeb määratu suures ulatuses majanduslikku ja kultuurilist ülesehitustööd. Riiklike ettevõtete ja majandusorganisatsioonide tulud laekuvad riigieelarvesse põhiliselt kasumieraldiste ja käibemaksu näol. Kasumieraldisi teevad tavaliselt kõik riiklikud ettevõtted. Käibemaksu maksavad eelarvesse ettevõtted ja majandusorganisatsioonid, kellel tootmistingimuste ja kõrge rentaabluse tõttu on suhteliselt suur akumulatsioon. Oma majanduslikult iseloomult ei erine käibemaks kasumist. Nii nagu kasumgi, on käibemaks üks osa akumulatsioonist, mis tekib sotsialistlikes ettevõtetes.

Nende tulude allikaks, mis laekuvad meie eelarvesse riiklikelt ettevõtetelt kasumi ja käibemaksu näol, on pidevalt laienev tootmine, tööviljakuse kasv, toodangu omahinna alanemine ja majandisisese akumulatsiooni suurenemine.

N. S. Hruštšov, Töölistelt ja teenistujatelt võetavate maksude kaotamisest ning muudest nõukogude rahva heaolu tõstmise abinõudest. Ettekanne NSV Liidu Ülemnõukogu viiendal istungjärgul (1960). NSV Liidu Ülemnõukogu viienda kooseisu viienda istungjärgu materjale, Tallinn, 1960, lk. 17—27.

Kogu kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodil etendab ühiskondliku produkti ja natsionaalse tulu jaotamisel endiselt tähtsat osa eelarve. Toimub raha- ja krediidisüsteemi edasine tugevnemine, Nõukogude valuuta kindlustumine, rubla ostujõu järjest suurem tõus, tema osatähtsuse suurenemine rahvusvahelisel areenil.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 83.

XVI. SOTSIALISMI MAAILMASÜSTEEM

Me elame ajastul, mil inimkonna sotsiaalne areng on seadnud päevakorrale kapitalistliku korra kogu maailma ulatuses sotsialistliku korraga asendamise küsimuse. See on terava võitluse ajastu, mille käigus kapitalism teeb kõik, et edasi lükata oma paratamatut surmatundi, sotsialism aga mitte ainult kindlustab ja arendab oma saavutusi, vaid aitab ka kõigil rahvastel ellu viia oma õigustatud püüdlusi rahvuslikule ja sotsiaalsele vabanemisele, rahule ja progressile.

N. S. Hruštšov, Sotsialistliku maailmasüsteemi arenemise aktuaalsed küsimused. «Eesti Kommunist», 1962, nr. 9, lk. 18.

Käesoleva ajastu tsentrumis seisab rahvusvaheline töölisklass ja tema tähtsaim saavutus — sotsialismi maailmasüsteem. Need tagavad võidu võitluses rahu, demokraatia, rahvusliku vabaduse, sotsialismi ja inimkonna progressi eest.

Moskvas 1960. aasta novembris toimunud kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamise avaldus.
Kaasaja teoreetilisi probleeme, Tallinn, 1961, lk. 39.

Meie aja peamine iseärasus seisab selles, et sotsialistlik maailmasüsteem on muutumas inimühiskonna arenemise otsustavaks teguriks . . .

Inimühiskonna ajaloolise arenemise peamise sisu, peamise suuna ja peamised iseärasused käesoleval ajastul määrab ära sotsialistlik maailmasüsteem, määravad ära jõud, kes võitlevad imperialismi vastu ja ühiskonna sotsialistliku ümberkorraldamise eest. Ei mingisugused imperialismi jõupingutused ei saa pidurdada ajaloo progressiivset arengut. On pandud kindel alus sotsialismi edasistele otsustavatele võitudele. Sotsialismi täielik võit on vältimatu.

Sealsamas, lk. 33—34.

1. SOTSIALISMI MAAILMASÜSTEEMI OLEMUS, PRINTSIIBID JA PÕHIJOONED

SOTSIALISMI MAAILMASÜSTEEMI ARENEMISE SEADUSPÄRANE ISELOOM

Rahvuslikud erinevused ja rahvaste vastandlikkused kaovad üha rohkem juba kodanluse arenemisega, kaubandusvabadusega, maailmaturuga, tööstustoodangu ja sellele vastavate elutingimuste ühetaolisusega.

Proletariaadi võim kiirendab veelgi nende kadumist. Vähemasti tsiviliseeritud maade ühine aktsioon on proletariaadi vabanemise esimesi tingimusi.

Vastavalt sellele, kuidas kaob ühe isiku ekspluateerimine teise poolt, kaob ka ühe rahvuse ekspluateerimine teise poolt.

Klasside antagonismi kokkuvarisemisega rahvuse enese raamides variseb kokku vastastikune vaenulik suhtumine ka rahvuste vahel.

K. Marx ja *F. Engels*, Kommunistliku partei manifest (1848).
K. Marx ja *F. Engels*, Valitud teosed kahes köites, 1. köide, Tallinn, 1957, lk. 33.

Töölised seavad vanale maailmale, rahvusliku rõhumise, rahvusliku purelemise või rahvusliku eraldumise maailmale vastu uue, kõigist rahvustest töötajate ühtsuse maailma, kus ei ole kohta ainsalegi eesõigusele ega vähimalegi inimese rõhumisele inimese poolt.

V. I. Lenin, Tööliskiass ja rahvusküsimus (1913). Teosed, 19. kd., lk. 72.

Arenev kapitalism tunneb rahvusküsimuses kaht ajaloolist tendentsi. Esimene: rahvusliku elu ja rahvuslike liikumiste ärkamine, võitlus igasuguse rahvusliku rõhumise vastu, rahvusriikide loomine. Teine: igasuguse suhtlemise arenemine ja tihenemine rahvuste vahel, rahvuslike vaheseinte lõhkumine, kapitali, üldse majanduselu, poliitika, teaduse jne. internatsionaalse ühtsuse loomine.

Mõlemad tendentsid on kapitalismi ülemaailmne seadus. Esimene on ülekaalus kapitalismi arenemise alguses, teine iseloomustab valminud ja sotsialistlikuks ühiskonnaks muutumise poole sammuvat kapitalismi. Marksistide rahvusprogramm arvestab mõlemat tendentsi, kaitstes esiteks rahvuste ja keelte üheõiguslust, mistahes *eesõiguste* lubamatust selles suhtes (ning samuti rahvuste enesemääramise õigust, millest allpool eraldi), teiseks aga internatsionalismi printsiipi ja proletariaadi kas või kõige rafineerituma kodanliku natsionalismiga mürgitamise vastu leppimatult võitlemise printsiipi.

V. I. Lenin, Kriitilisi märkmeid rahvusküsimuse kohta (1913). Teosed, 20. kd., lk. 11.

Tunnistades föderatsiooni täielikule ühtsusele ülemineku vormiks, tuleb taotleda üha tihedamat föderatiivset liitu, silmas pidades, esiteks, et ilma nõukogude vabariikide kõige tihedama liiduta on võimatu säilitada nõukogude vabariikide olemasolu, kes on ümbritsetud kogu maailma imperialistlike ja sõjaliselt palju võimsamate riikidega; teiseks, et nõukogude vabariikide vahel tuleb luua tihe majanduslik liit, ilma milleta ei ole võimalik taastada imperialismi poolt purustatud tootlikke jõude ja kindlustada töörahva heaolu; kolmandaks, et on olemas tendents luua ühtne, terviklik maailmamajandus, mida üldise plaani kohaselt reguleerib kõigi rahvuste proletariaat; seda tendentsi võis täiesti selgesti näha juba kapitalismi tingimustes ja seda tuleb tingimata edasi arendada ning täielikult lõpule viia sotsialismi tingimustes.

V. I. Lenin, Rahvus- ja koloniaalküsimuse teeside esialgne visand (1920). Teosed, 31. kd., lk. 122—123.

Suure rühma suveräänsete sotsialistlike riikide maailmaareenile ilmumisega on elu üles seadnud nende vahel põhimõtteliselt uutel alustel suhete ja koostöö korraldamise probleemi. Vennasparteide ühiste jõupingutustega on loodud ja leiavad täiustamist uued riikidevaheliste suhete vormid, millede sisuks on majanduslik, poliitiline ja kultuuriline koostöö üheõiguslikkuse, vastastikuse kasulikkuse ja seltsimeheliku vastastikuse abistamise põhimõtetel. Sotsialistlike maade järjekindla üksteisele vennaliku lähenemise, nende poliitilise ja majandusliku konsolideerumise protsess on üks otsustava tähtsusega tegureid, mis tagab kogu sotsialistliku maailmasüsteemi tugevuse ning vankumatuse. Me ühinesime vabatahtlikult, et ühiselt liikuda ühise eesmärgi poole. Keegi ei ole meile seda liitu peale sundinud. Ta on meile kõigile vajalik nagu õhk.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 11.

SOTSIALISMI MAAILMASÜSTEEMI OLEMUS

On välja kujunenud sotsialismi maailmasüsteem — sotsiaalne, majanduslik ja poliitiline sõprusliit, kuhu kuuluvad vabad ja suveräänsed rahvad, kes sammuvad sotsialismi ja kommunismi teed, keda ühendavad huvide ja eesmärkide ühtsus, rahvusvahelise sotsialistliku solidaarsuse tihedad sidemed.

Rahvademokraatiamaades valitsevad sotsialistlikud tootmissuhted, seal on likvideeritud kapitalismi restaureerimise sotsiaalsed ja majanduslikud võimalused. Nende riikide edusammud on täielikult kinnitanud, et kõigis maades, olenemata nende majanduse arenemise tasemest, territooriumi suurusest ja elanikkonna arvust, võib tõelise progressi tagada ainult sotsialismi teed liikudes.

Sotsialistliku leeri ühendatud jõud garanteerivad kindlalt iga sotsialistliku maa kaitse imperialistliku reaktsiooni kallalekippumiste vastu. Sotsialistlike riikide koondumine ühtsesse leeri, selle tugevnev ühtsus ja lakkamatult kasvav võimsus tagavad sotsialismi ja kommunismi täieliku võidu kogu süsteemi ulatuses ...

Täielik võrdõiguslikkus, iseseisvuse ja suveräänsuse vastastikune austamine, üksteise vennalik abistamine ja koostöö on sotsialistliku ühenduse maade suhete iseloomulikeks joonteks. Sotsialistlikus leeris ehk — mis tähendab sedasama — sotsialistlike maade ülemaailmses ühenduses ei ole kellelgi ega saa olla mingeid erilisi õigusi ja privileege.

Sotsialistliku maailmasüsteemi kogemused on tõestanud, et on vajalik kapitalismi süsteemist väljalangevate maade *kõige tihedam liit,* nende jõupingutuste ühendamine sotsialismi ja kommunismi ehitamisel. Kurss ehitada sotsialismi isoleeritult, sotsialistlike maade ülemaailmsest ühendusest eraldi, on paikapidamatu teoreetiliselt, sest see on vastuolus sotsialistliku ühiskonna arenemise objektiivsete seadustega. See on kahjulik majanduslikult, sest selle tagajärjeks on ühiskondliku töö pillamine, tootmise kasvutempo vähenemine ja riigi sõltuvus kapitalistlikust maailmast. See on reaktsiooniline ja ohtlik poliitiliselt, sest see ei ühenda, vaid lahutab rahvaid võitluses imperialistlike jõudude ühisrinde vastu, õhutab kodanlik-natsionalistlikke tendentse ja võib lõppkokkuvõttes kaasa tuua sotsialistlike võitude kaotsimineku.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 19.

Sotsialistlikul süsteemil tuleb jagu saada teatavatest raskustest, mis on tingitud peamiselt sellest, et enamikus selle süsteemi maades oli majanduse arengutase minevikus keskmine või isegi madal, ning samuti sellest, et maailma reaktsioon püüab kõigest jõust takistada sotsialismi ehitamist.

Sealsamas, lk. 336.

... Tõenäoliselt toimub sotsialistlike maade edasine areng sotsialistliku maailmamajanduse ühtse süsteemi kindlustamise suunas. Üksteise järel kõrvaldatakse majanduslikud tõkked, mis lahutasid meie maid kapitalismi ajal. Kindlustub ülemaailmse sotsialismi üldine majanduslik baas, mis lõppude lõpuks muudab tarbetuks piiride küsimuse.

N. S. Hruštšov, Kõne üheksandal ülesaksamaalisel tööliste konverentsil Leipzigis 7. märtsil 1959. «Pravda», 27. märtsil 1959.

Maailma sotsialistlikku majandussüsteemi ühendab sotsialistlike tootmissuhete ühtsus ja ta areneb sotsialismi majandusseaduste alusel. Selle süsteemi eduka arenemise huvides tuleb sotsia-

listlikus ülesehitustöös järjekindlalt rakendada plaanipärase, proportsionaalse arenemise seadust; arendada rahvahulkade loovat initsiatiivi; pidevalt täiustada rahvusvahelise tööjaotuse süsteemi rahvamajandusplaanide koordineerimise teel, tootmise spetsialiseerimise ja koopereerimise teel sotsialistliku maailmasüsteemi raamides vabatahtlikkuse, vastastikuse kasusaamise ning teaduse ja tehnika taseme igakülgse tõstmise alusel; tundma õppida kollektiivseid kogemusi; tugevdada koostööd ja vennalikku üksteise abistamist; järk-järgult sel alusel jagu saada ajalooliselt väljakujunenud erinevustest majandusliku arengu tasemes ning luua materiaalne baas kõigi sotsialistliku süsteemi rahvaste enam-vähem üheaegseks üleminekuks kommunismile.

Moskvas 1960. aasta novembris toimunud kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamise avaldus.
Kaasaja teoreetilisi probleeme, Tallinn, 1961. lk. 42—43.

Sotsialistlikud maad on rajanud tee uutele rahvusvahelise elu normidele, on näidanud kogu maailmale rahvaste tõeliselt võrdõiguslike, vennalike suhete eeskuju. Sotsialismiideede mõjul liituvad töörahva vabastusvõitlus ja rahvaste ülddemokraatlikud liikumised ühiseks ülemaailmseks vooluks, mis uhub ära imperialismi alustoed.

Sedamööda, kuidas sotsialism saavutab järjest uusi võite, tugevneb ikka rohkem rahvaste ühtsus niihästi igal sotsialistlikul maal kui ka sotsialistlikus maailmasüsteemis tervikuna.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 13.

Sotsialistliku maailmasüsteemi ja kapitalistliku maailmasüsteemi arenemine toimub täiesti vastandlike seaduste alusel. Kui kapitalismi maailmasüsteem kujunes ja arenes ägedas võitluses sellesse kuuluvate riikide vahel, sel teel, et tugevad maad alistasid ja ekspluateerisid nõrku maid, et sajad miljonid inimesed orjastati ja terved mandrid muudeti imperialistlike metropolide koloniaalripatsiteks, siis sotsialismi maailmasüsteemi tekkimise ja arenemise protsess toimub suveräänsuse ja täieliku vabatahtlikkuse alusel ning kooskõlas kõigi selle süsteemi riikide töötajate eluliste põhihuvidega.

Kui kapitalismi maailmasüsteemis toimib ebaühtlase majandusliku ja poliitilise arenemise seadus, mis toob kaasa kokkupõrkeid riikide vahel, siis sotsialistlikus maailmasüsteemis toimivad vastupidised seaduspärasused, mis tagavad kõigi sellesse süsteemi kuuluvate riikide majanduse kõrvalekaldumatu ja plaanipärase kasvu. Kapitalismimaailmas süvendab tootmise kasv ühel või teisel maal vastuolusid riikide vahel, tugevdab konkurentsivõitlust,

iga sotsialistliku maa arenemine aga viib kogu sotsialistliku maailmasüsteemi üldisele tõusule ja tugevnemisele. Kui kapitalismimaailma majandus areneb aeglases tempos, elab üle kriise ja vapustusi, siis sotsialismimaailma majandust iseloomustab kiire ja püsiv kasvutempo, üldine ja lakkamatu majanduslik tõus kõigis sotsialistlikes maades.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 20.

Sotsialistlik maailmasüsteem on jõudnud niisuguse piirini, kus rahvuslike majanduste lihtsa mehaanilise liitmise alusel ei ole enam võimalik õigesti kindlaks määrata selle süsteemi arengu perspektiive. Meie ees seisab ülesanne iga maa rahvusliku majanduse igakülgse tugevdamise ja nendevaheliste sidemete arendamise kõrval järk-järgult kaasa aidata sellele, et kogu süsteemi kui terviku raamides kujuneks välja see ühtne majanduslik organism, millest nii geniaalse ettenägelikkusega rääkis Vladimir Iljitš Lenin.

N. S. Hruštšov, Sotsialistliku maailmasüsteemi arenemise aktuaalsed küsimused. «Eesti Kommunist», 1962, nr. 9, lk. 3.

SOTSIALISTLIKE MAADE VASTASTIKUSTE SUHETE PRINTSIIBID JA VORMID

Sotsialismimaad rajavad oma vastastikused suhted täieliku võrdõiguslikkuse, üksteise territoriaalse tervikluse, riikliku sõltumatuse ja suveräänsuse austamise, üksteise siseasjadesse mittevahelesegamise alustele. Need on tähtsad printsiibid, kuid nad ei ammenda sotsialismimaade vaheliste suhete kogu olemust. Nende suhete lahutamatuks osaks on üksteise vennalik abistamine. Selles vastastikuses abis leiab tegeliku väljenduse sotsialistliku internatsionalismi printsiip.

Täieliku võrdõiguslikkuse, vastastikuse kasulikkuse ja seltsimeheliku üksteise abistamise alusel on sotsialistlikud riigid sisse seadnud omavahelise laialdase majandusliku ja kultuurialase koostöö, mis etendab tähtsat osa nii iga üksiku sotsialismimaa majandusliku ja poliitilise sõltumatuse kindlustamisel kui ka kogu sotsialistliku sõprusliidu tugevdamisel. Sotsialistlikud riigid tahavad ka edaspidi laiendada ja täiustada omavahelist majanduslikku ja kultuurialast koostööd.

Sotsialistlikud riigid pooldavad samuti majanduslike ja kultuurialaste sidemete igakülgset laienemist kõigi teiste maadega, kui nende poolt avaldatakse vastavat soovi, võrdsuse, vastastikuse kasulikkuse ja teise riigi siseasjadesse mittevahelesegamise alustel.

Moskvas 14.—16. novembril 1957 toimunud sotsialistlike maade kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamise deklaratsioon.
Kaasaja teoreetilisi probleeme, Tallinn, 1961, lk. 11—12.

Nõupidamisest osavõtjad märkisid üksmeelselt, et sotsialistlike maade majandussidemed tugevnevad pidevalt ning muutuvad järjest mitmekülgsemaks. Viimastel aastatel on tunduvalt arendatud tootmise spetsialiseerimist ja koopereerimist, seda eriti masinaehitustööstuses. Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu ja tema alalised komisjonid on teinud ära suure töö, valmistades ette soovitusi seoses sotsialistlike maade rahvamajanduse arendamise perspektiivplaanide väljatöötamisega ...

Nõupidamine tunnistas vajalikuks veelgi suurendada Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu ja tema organite osatähtsust majandusliku koostöö organiseerimisel.

Nõupidamisel töötati välja ja kiideti heaks kooskõlastatud soovitused sotsialistlike maade majandusliku koostöö edasiarendamise, tootmise koopereerimise ja spetsialiseerimise küsimustes, samuti maade rahvamajanduse arendamise perspektiivplaanide väljatöötamise küsimustes. Nõupidamine otsustas üle anda need soovitused Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogule, et see töötaks välja vajalikud praktilised abinõud.

Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogusse mittekuuluvate maade parteide esindajad avaldasid nõupidamisel oma valmisolekut võtta aktiivselt osa sotsialistlike maade majanduslikust koostööst ning tugevdada seda vastastikust koostööd vajalikes vormides, teostades üritusi, mis vastavad nende maade konkreetsetele oludele.

Kommünikee Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu liikmesriikide kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamise kohta.
«Rahva Hääl», 25. mail 1958.

Sotsialistliku maailmasüsteemi arenemise esimesel etapil rajanesid riikidevahelised sidemed peamiselt kahepoolsel väliskaubandusel ning teaduse- ja tehnikaalaste kogemuste vahetamisel. Põhiliselt olid ülekaalus riikide vastastikuse abistamise ja üksteisele krediidi andmise vormid.

Viimastel aastatel on vennasparteide kogemuste alusel välja kujunenud uus vorm — otsene tootmisalane koostöö. Võtkem näiteks mitmesuguste rahvamajandusharude arendamise põhiliste näitajate kooskõlastamine Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogusse kuuluvate maade vahel aastateks 1956—1960. See oli suur edusamm. Alates 1959. aastast koordineeritakse riiklikke rahvamajanduse arendamise plaane. On hakatud läbi viima perioodilisi konsultatsioone, parteide ja valitsuste juhid vahetavad arvamusi tähtsamate majanduslike ja poliitiliste probleemide üle. Tugevnenud on sotsialistlike riikide kollektiivsed organid — Varssavi Lepingu Organisatsioon ja Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu.

Täiesti põhjendatult võib öelda, et maailma areenil on käes-

oleval ajal olemas vabade rahvaste kindel sotsialistlik ühendus.

Põhjalikud kvalitatiivsed muutused, mis on toimunud sotsialistlikes maades ja nende vastastikustes suhetes, tõendavad kujukalt sotsialistliku maailmasüsteemi suurenenud küpsust. Nüüd on see süsteem astunud oma uude arenemisetappi. Peamine seisab nüüd selles, et kõigi sotsialistlike maade ja iga sotsialistliku maa majandust järjekindlalt edasi arendades saavutada toodangu absoluutse mahu alal sotsialistliku maailmasüsteemi ülekaal kapitalistlikust süsteemist. See tähendab sotsialismi suurt ajaloolist võitu. Meie maa on esimesena astunud kommunismi laiahaardelise ehitamise teele, tema saavutused kergendavad ja kiirendavad teiste sotsialistliku maailmasüsteemi maade liikumist kommunismi poole.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 11.

Kõigis sotsialistlikes maades on muutunud põllumajandusliku ja tööstusliku tootmise vahekord. Tööstustoodangu osatähtsus kasvab kiiresti. Keskmiselt moodustab see sotsialismileeris käesoleval ajal ligikaudu 75 protsenti. Sotsialistliku maailmasüsteemi rahvamajanduse arengul on industriaalne suund.

Sealsamas, lk. 10.

Koostöös teiste sotsialistlike maade kommunistlike parteidega peab NLKP oma ülesandeks:

poliitika alal — sotsialistliku maailmasüsteemi igakülgset tugevdamist, vennalike suhete arendamist kõigi sotsialistlike maadega täieliku üheõiguslikkuse ja vabatahtliku koostöö alusel, sotsialistliku ühenduse maade poliitilist konsolideerimist ühiseks võitluseks imperialistlike agressorite vastu, ülemaailmse rahu eest, kommunismi täieliku võidu eest;

majanduse alal — sotsialistlike maade vahelise kaubakäibe laiendamist, rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse arendamist, majanduse perspektiivplaanide üha täiuslikumat koordineerimist sotsialistlike maade vahel, mis näeb ette ühiskondliku töö suurima kokkuhoiu, sotsialistliku maailmamajanduse arengu kiirendamise, teaduslik-tehnilise koostöö tugevdamise;

kultuuri alal — sotsialistlike maade rahvaste kultuurialase koostöö ja suhtlemise kõigi vormide pidevat arendamist, kultuurisaavutuste vastastikust vahetamist, teaduse, kirjanduse ja kunsti alal töötajate ühise loomingulise tegevuse ergutamist; rahvuskultuuride vastastikusele rikastamisele ja sotsialistlike rahvuste elu- ja vaimulaadi vastastikusele lähenemisele aktiivset kaasaaitamist.

NLKP ja nõukogude rahvas teevad kõik võimaliku selleks, et anda sotsialismi ja kommunismi ehitamisel toetust kõigile sotsialistliku sõprusliidu rahvastele.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 124.

Elu on seadnud meile ülesandeks ajaloo seisukohalt lühikese ajaga tõestada rahvastele sotsialistliku tootmisviisi eeliseid ja tema tohutu suuri võimalusi. Selleks et seda ülesannet lahendada, on meil tarvis ühendada mitte ainult oma poliitilised, vaid ka majanduslikud jõud. Koopereerimise ja tööjaotuse arendamisega, tänapäeva teaduse ja tehnika saavutuste parema ja efektiivsema kasutamisega on tarvis saavutada sotsialistlike maade veelgi kiirem arenemine. Seda teed on tunnustanud kõik marksistlik-leninlikud parteid ja seda on põhjendatud 1957. ja 1960. aasta Moskva nõupidamistel vastuvõetud programmidokumentides.

N. S. Hruštšov, Sotsialistliku maailmasüsteemi arenemise aktuaalsed küsimused. «Eesti Kommunist», 1962, nr. 9, lk. 18.

Vaimustava heakskiiduga võeti vastu meie konstitutsioonis väljakuulutatud suhtumine Nõukogude Liidusse, Tšehhoslovakkia kuulumine sotsialistliku maailmasüsteemi koosseisu... Konstitutsiooni tähtsaks uueks jooneks on see, et koos selle tõsiasja kinnitamisega, et Tšehhoslovakkia kuulub sotsialistliku maailmasüsteemi koosseisu, rõhutab ta sotsialistliku leeri maade seltsimehelikku koostööd, mille aluseks on vastastikune abistamine ja rahvusvaheline sotsialistlik tööjaotus. Sellega kajastab Tšehhoslovakkia konstitutsioon ajaloo uut nähtust, mis eriti on avaldunud viimastel aastatel. See suurendab ikka rohkem sotsialistlike maade jõudusid ja avaldab olulist mõju maailma edasisele poliitilisele ja majanduslikule arengule sotsialismi kasuks.

А. Новотный, За дальнейшее процветание Чехословацкой Социалистической Республики. Доклад о проекте новой Конституции Чехословакии, 1960 г. Общегосударственная конференция Коммунистической партии Чехословакии, М., 1961, lk. 9—10.

Sotsialistliku maailmasüsteemi astumist oma arengu uude etappi iseloomustab sotsialistlike maade järjest suurem majanduslik lähenemine mitte üksi kaubanduse ja rahandus- ning krediidisüsteemi valdkonnas, vaid ka materiaalse tootmise sfääris. See näitab, et nüüd on täiesti selgelt välja kujunemas *ühtne sotsialistlik maailmamajandus, mille lahutamatuks koostisosaks on iga maa rahvuslik majandus.* Ühtse sotsialistliku maailmamajanduse väljakujundamiseks on vaja tagada selle majanduse kui terviku ja tema üksikosade plaanipärane arenemine, samuti mitmesuguste majandusharude proportsionaalne areng...

Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu loomise ajajärgul ei olnud Mongoolia Rahvavabariigil majanduslikke sidemeid Euroopa rahvademokraatiamaadega. Möödunud ajaga aga loodi need sidemed ja arendati märksa edasi. *Mongoolia Rahvavabariigi rahvamajanduse kasvavate vajaduste rahuldamise probleem ja tema majanduse perspektiivse arendamise ülesanded võivad lahendust leida ainult siis, kui igakülgselt kindlustatakse majanduslikku koostööd teiste sotsialistliku leeri maadega ja nende vastastikust abistamist.*

See dikteeris Mongoolia Rahvavabariigi astumise Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu liikmeks.

Tuleb märkida, et *ühe Aasia sotsialistliku maa vastuvõtmine Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu liikmeks räägib selle organisatsiooni raamide laienemisest, tema tähtsuse ja osa järjekindlast tõusust sotsialistliku maailmamajanduse arendamises.*

Mongoolia Rahvavabariigi astumine Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu liikmeks aitab kiiresti arendada meie maa tootlikke jõude, kõige efektiivsemalt kasutada tema tooraine- ja energiaressursse kogu sotsialistliku leeri ühistes huvides, tõsta vabariigi majandust eesrindlike sotsialistlike maade tasemele. See annab meie maale võimaluse koos teiste sotsialistlike maadega enam-vähem ühel ajal üle minna kommunistlikule ühiskonnale.

Ю. Цеденбал, Под знаменем марксизма-ленинизма. Интервью корреспонденту «Правды», 1962 г.
«Правда», 10 июня 1962 г.

KÕIGI MARKSISTLIK-LENINLIKE PARTEIDE INTERNATSIONAALNE SOLIDAARSUS

Et tugevdada sotsialismimaade vahel vennalikke suhteid ja sõprust, selleks on vaja kommunistlike ja töölisparteide marksistlik-leninlikku internatsionaalset poliitikat, on vaja kasvatada kõiki töötajaid internatsionalismi ja patriotismi ühendamise vaimus, resoluutselt võidelda kodanliku natsionalismi ja šovinismi igandite likvideerimise eest.

Kommunistlikud ja töölisparteid kasvatavad töötajaid väsimatult sotsialistliku internatsionalismi vaimus, kõigisse natsionalismi ja šovinismi nähtustesse leppimatu suhtumise vaimus. Kommunistlike ja töölisparteide ning sotsialistlike maade rahvaste monoliitsuses ja ühtsuses, nende ustavuses marksistlik-leninlikule õpetusele peitub iga üksiku sotsialistliku maa ja tervikuna kogu sotsialistliku leeri jõu ja võitmatuse peamine allikas.

Rajades teed kommunismile, loovad sotsialistlike maade rahvad kogu inimkonnale uue ühiskonna prototüübi. Kapitalistliku maailma töötajad jälgivad sügava huviga sotsialismi ja kommunismi ehitajate loovat tööd. See paneb marksistlik-leninlikele parteidele

ja sotsialistlike maade rahvastele rahvusvahelise töölisliikumise ees vastutuse sotsialismi ja kommunismi eduka ehitamise eest.

Kommunistlikud ja töölisparteid näevad oma ülesannet selles, et väsimatult tugevdada rahvaste suurt sotsialistlikku ühendust, kelle rahvusvaheline tähtsus ja mõju maailma sündmuste käigule kasvavad aastast aastasse.

Moskvas 1960. aasta novembris toimunud kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamise avaldus.
Kaasaja teoreetilisi probleeme, Tallinn, 1961, lk. 45—46.

Tingimustes, kus imperialistlik reaktsioon koondab oma jõudusid võitluseks kommunismi vastu, on eriti vajalik igati konsolideerida ülemaailmset kommunistlikku liikumist. Ühtsus ja monoliitsus kümnekordistavad meie liikumise jõudu ning tagavad kindlalt suure kommunismiürituse võiduka edasimineku ja vaenlaste kõigi rünnakute eduka tagasilöömise.

Kogu maailma kommuniste ühendavad marksismi-leninismi suur õpetus ja ühine võitlus selle ellurakendamise eest. Kommunistliku liikumise huvid nõuavad, et iga kommunistlik partei peaks solidaarselt kinni hinnangutest ja järeldustest, mis vennasparteid on ühiselt välja töötanud oma nõupidamistel ja mis puudutavad üldisi ülesandeid võitluses imperialismi vastu ning rahu, demokraatia ja sotsialismi eest.

Töölisklassi ürituse eest peetava võitluse huvid nõuavad iga kommunistliku partei ning kõigi maade kommunistide suure armee ridade järjest tihedamat konsolideerimist, nende tahte- ja tegevusühtsust. Hoolitsus rahvusvahelise kommunistliku liikumise ühtsuse pideva tugevdamise eest on iga marksistlik-leninliku partei kõrgem internatsionaalne kohus.

Rahvusvahelise kommunistliku liikumise monoliitsuse resoluutne kaitsmine marksismi-leninismi ja proletaarse internatsionalismi printsiipide alusel, igasuguse tegevuse takistamine, mis võiks õõnestada seda monoliitsust, on kohustuslik tingimus, mis tagab võidu võitluses rahvusliku iseseisvuse, demokraatia ja rahu eest, sotsialistliku revolutsiooni ning sotsialismi ja kommunismi ehitamise ülesannete eduka lahendamise eest. Nende printsiipide rikkumine nõrgestaks kommunismi jõudusid.

Kõik marksistlik-leninlikud parteid on sõltumatud ja üheõiguslikud, nad töötavad välja poliitikat oma maade konkreetsetest tingimustest lähtudes, marksismi-leninismi põhimõtetest juhindudes, ning toetavad üksteist. Iga maa töölisklassi ürituse eduks on vajalik kõigi marksistlik-leninlike parteide internatsionaalne solidaarsus. Iga partei on vastutav oma maa töölisklassi ja töörahva ning kogu rahvusvahelise töölis- ja kommunistliku liikumise ees.

Vastavalt vajadusele organiseerivad kommunistlikud ja töölisparteid nõupidamisi aktuaalsete probleemide arutamiseks, koge-

muste vahetamiseks, üksteise vaadete ja seisukohtadega tutvumiseks, ühiste seisukohtade väljatöötamiseks konsulteerimise teel ja ühiste sammude kooskõlastamiseks võitluses ühiste eesmärkide eest.

Kui ühel või teisel parteil kerkib üles küsimusi seoses teise vennaspartei tegevusega, siis pöördub tema juhtkond vastava partei juhtkonna poole; vajaduse korral organiseeritakse kohtumisi ja konsultatsioone.

Kommunistlike parteide esindajate viimastel aastatel toimunud kohtumiste kogemused ja tulemused, eriti kahe suurema — 1957. aasta novembris asetleidnud nõupidamise ja käesoleva nõupidamise kogemused ja tulemused näitavad, et tänapäeva tingimustes kujutavad sellised kohtumised endast efektiivset moodust arvamuste ja kogemuste vahetamiseks, marksistlik-leninliku teooria rikastamiseks kollektiivsete jõupingutustega ning ühtsete seisukohtade väljatöötamiseks võitluses ühiste eesmärkide eest.

Kommunistlikud ja töölisparteid deklareerivad üksmeelselt, et ülemaailmse kommunistliku liikumise üldtunnustatud avangardiks oli ja on ka edaspidi Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei kui rahvusvahelise kommunistliku liikumise kõige kogenum ja karastatum väesalk. NLKP kogemustel, mida ta on omandanud võitluses töölisklassi võidu eest, sotsialismi ehitamises ja laiahaardelise kommunistliku ülesehitustöö käigus, on kogu rahvusvahelisele kommunistlikule liikumisele printsipiaalne tähtsus. NLKP eeskuju ja tema vennalik solidaarsus innustavad kõiki kommunistlikke parteisid nende võitluses rahu ja sotsialismi eest ning demonstreerivad proletaarse internatsionalismi revolutsiooniliste põhimõtete rakendamist praktikas. NLKP XX kongressi ajaloolised otsused on suure tähtsusega mitte üksnes NLK Parteile ja kommunistlikule ülesehitustööle NSV Liidus, vaid nendega algas ka uus etapp rahvusvahelises kommunistlikus liikumises, nad aitasid kaasa tema edasiarenemisele marksismi-leninismi alusel.

Kommunistlikud ja töölisparteid annavad oma panuse marksismi-leninismi ülla õpetuse arendamisse. Üksteise abistamine ja toetamine kõigi marksistlik-leninlike vennasparteide suhetes kujutab endast proletaarse internatsionalismi revolutsiooniliste printsiipide praktilist rakendamist.

Kaasaja teoreetilisi probleeme, lk. 72—74.

Eri maades toimuva sotsialistliku ülesehitustöö praktika alusel on omandatud kogu sotsialistliku leeri kollektiivsed kogemused. Nende kogemuste igakülgne tundmaõppimine vennasparteide poolt ning nende loov rakendamine ja rikastamine konkreetseid olusid ja rahvuslikke iseärasusi arvestades on iga sotsialistliku riigi arenemise kindel seadus.

Sotsialistlike maade kommunistlikud ja töölisparteid näevad oma internatsionaalset kohustust selles, et arendades kiires tempos

iga maa tööstuslikku ja põllumajanduslikku tootmist vastavalt olemasolevatele võimalustele, kasutada kõik sotsialistliku süsteemi eelised ja iga riigi sisemised ressursid täielikult ära selleks, et ühiste jõupingutustega lühikese ajaga lahendada ajalooline ülesanne — ette jõuda kapitalistlikust maailmasüsteemist tööstusliku ja põllumajandusliku tootmise absoluutse mahu poolest ning seejärel ette minna majanduslikus suhtes kõige arenenumatest kapitalistlikest maadest toodangu hulgalt iga elaniku kohta ja elatustaseme poolest. Selle ülesande lahendamiseks on vaja pidevalt parandada poliitilist ja majandusalast tööd, pidevalt täiustada rahvamajanduse juhtimise meetodeid, on vaja teaduslikult põhjendatud sotsialistlikku majandamist, s. o. igati tõsta pideva tehnilise progressi alusel tööviljakust, korraldada majandust plaanipäraselt, kõrvalekaldumatult kinni pidada materiaalse huvi ja ühiskonna hüvanguks töötamise moraalsete stiimulite igakülgse arendamise leninlikest printsiipidest, tõstes selleks rahvahulkade poliitilist teadlikkust ning teostades kontrolli töö ja tarbimise määra üle.

Kaasaja teoreetilisi probleeme, lk. 43.

Käesoleval etapil omandab suure tähtsuse võitluse intensiivistamine oportunistlike voolude vastu töölis- ja kommunistlikus liikumises. Nõupidamine rõhutab, et on vaja otsustavalt jagu saada revisionismist ja dogmatismist kommunistlike ja töölisparteide ridades. Nagu minevikus, nii ka praegu on revisionismil ja dogmatismil töölis- ja kommunistlikus liikumises rahvusvaheline iseloom. Dogmatism ja sektantlus raskendavad marksismi-leninismi teooria arendamist ja selle loovat rakendamist konkreetselt muutunud tingimustes, asendavad konkreetse situatsiooni tundmaõppimise tsitaatide ja tähenärimisega, põhjustavad partei irdumist rahvahulkadest. End sektantlusse sulgenud, laiadest rahvahulkadest irdunud partei ei saa mingil juhul töölisklassi üritusele võitu tuua.

Mõistes hukka dogmatismi, peavad kommunistlikud parteid praegustes tingimustes peamiseks ohuks revisionismi, teiste sõnadega, parempoolset oportunismi kui kodanliku ideoloogia avaldust, mis paralüseerib töölisklassi revolutsioonilist energiat ja nõuab kapitalismi säilitamist või taastamist. Kuid ka dogmatism ja sektantlus võivad kujutada peamist ohtu ühe või teise partei üksikutel arenguetappidel. Iga kommunistlik partei teeb kindlaks, milline neist ohtudest on talle antud ajal peamiseks ohuks.

Peab märkima, et töölisklassile on võimu kättevõitmine ainult revolutsiooni algus, mitte selle lõpp. Pärast võimu kättevõitmist seisavad töölisklassi ees tõsised ülesanded rahvamajanduse sotsialistlikul ümberkujundamisel ning sotsialismi majandusliku ja tehnilise baasi loomisel. Samal ajal püüdleb kukutatud kodanlus alati restauratsiooni poole; kodanluse, väikekodanluse ja nende intelligentsi mõju ühiskonnas on ikka veel suur. Seepärast nõuab

küsimuse «kes keda» — kas kapitalism või sotsialism — lahendamine küllaltki pikka aega. Kodanliku mõju olemasolu on revisionismi sisemine allikas, kapituleerumine imperialismi surve ees aga selle väline allikas.

Kaasaegne revisionism püüab halvustada marksismi-leninismi suurt õpetust, väidab, et see olevat «iganenud» ja käesoleval ajal ühiskonna arengule tähtsuse kaotanud. Revisionistid püüavad hävitada marksismi revolutsioonilist hinge, õõnestada töölisklassi ja töötava rahva usku sotsialismisse. Nad astuvad välja selle vastu, et kapitalismilt sotsialismile üleminekul on ajalooliselt paratamatud proletaarne revolutsioon ja proletariaadi diktatuur, eitavad marksistlik-leninliku partei juhtivat osa, eitavad proletaarse internatsionalismi põhimõtteid, nõuavad parteiehituse leninlikest põhiprintsiipidest ja eelkõige demokraatlikust tsentralismist loobumist, nõuavad kommunistliku partei muutmist revolutsioonilisest võitlusorganisatsioonist millekski diskussiooniklubi taoliseks.

Rahvusvahelise kommunistliku liikumise kõik kogemused õpetavad, et sotsialistliku revolutsiooni, sotsialismi ja kommunismi ehitamise ülesannete eduka lahendamise vältimatuks tingimuseks on see, et kommunistlikud ja töölisparteid kaitsevad otsustavalt oma ridade marksistlik-leninlikku ühtsust, ei luba fraktsioone ega rühmitusi, mis õõnestavad seda ühtsust.

Moskvas 14.—16. novembril 1957 toimunud sotsialistlike maade kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamise deklaratsioon.
Kaasaja teoreetilisi probleeme, Tallinn, 1961, lk. 15—16.

Käesoleval etapil on revisionism peamiseks ohuks parteile — mitte revisionistide arvukuse tõttu, vaid revisionismi ja sotsialismivastaste, kodanlike sisemiste ja väliste ühiskondlike jõudude püüdluste objektiivse seose tõttu. Meie maal ei ole sotsialism veel üles ehitatud. Meie ühiskond on veel klassiühiskond. Temas esineb endiste ekspluataatorlike klasside jäänuseid, ühiskondlikke rühmitusi, kes on kodanlike poliitiliste vaadete mõju all, esinevad ja tegutsevad reaktsioonilised rahvavõimu vastased. Neid toetavad reaktsioonilised poliitilised emigrandid välismaal ja imperialistlikud keskused, kelle käsutuses on mitmekülgne propagandaaparaat. Oma maa reaktsioonilised jõud on juba väiksearvulised, kuid oma tegevuse aktiviseerimiseks kasutavad nad osavalt ära kõik rahvavõimu raskused.

Kaks-kolm aastat tagasi, kui meie partei tegi oma poliitikas vajaliku pöörde ja heitis pilgu ärakäidud teele, et kõrvaldada kõik see, mis meie edasiliikumist raskendas, mobiliseerusid kõik reaktsioonilised jõud ja tõde moonutades ning üksikutest partei avalduste katkenditest tendentslikult kinni hakates püüdsid isikukultuse kriitikat ja meie enesekriitikat oma huvides ära kasutada.

Revisionism, mille esindajad olid küll väikesearvulised, kuid see-eest lärmakad, oli ohtlik selle poolest, et ta õõnestas seestpoolt partei ideelist ühtsust, et tema poolt levitatav umbusklik suhtumine kommunismisse, partei juhtivasse osasse ja proletariaadi diktatuurisse võis parteile raskel hetkel suurt kahju tekitada, tungides muuseas niisugustesse massilise propaganda keskustesse nagu ajakirjandus, raadio jne. Rahvusvaheline reaktsioon, kelle ridadesse kuulub ka teatav osa meie emigrantidest, pani oma lootused revisionismile, sest ta oli arvamisel, et revisionismi abiga läheb temal korda meie partei ühtsust lõhestada ja parteid niivõrd nõrgendada, et oleks võimalik ette valmistada «teist etappi». Just sellepärast püüdsid need reaktsioonilise propaganda hääletorud revisionismi mõju kindlustada ja laiendada, pidades teda oma objektiivseks liitlaseks.

... Revisionistid nõrgendasid proletariaadi diktatuuri riiki, seadsid temale vastu integraalse demokraatia ja «ühiskondlike jõudude vaba mängu» nõudmise. Meie partei on ammu juba kindlaks määranud oma suhtumise demokraatia küsimusse. Juba 1944. aastal, kui me võtsime võimu enda kätte, me teatasime: «Ei ole vabadust vabaduse vaenlastele.» Meie loosungiks on: «Demokraatia töötajate — sotsialismi pooldajate jaoks» ja niisugust demokraatiat me süvendasime, nagu seda nõuavad VIII pleenumi otsused. Partei on tagasi lükanud ja hukka mõistnud revisionistlikud katsed rajada kodanlike jõudude poliitilise legaliseerimise tee.

Populaarsust taga ajades seadsid revisionistid üles demagoogilised sotsiaalsed loosungid ja kuulutasid välja mitmesugused anarhistlikud sotsialistliku majanduse organiseerimise kontseptsioonid, mis olid oma olemuselt suunatud sotsialistliku planeerimise süsteemi ja tööstuses sisseseatud üldrahvusliku omanduse vastu.

Revisionistid suunasid oma löögid sotsialistliku leeri ühtsuse vastu, proletaarse internatsionalismi vastu. Oma eesmärkide saavutamiseks püüdsid nad ära kasutada VIII pleenumi otsuseid, mis taotlesid Poola ja Nõukogude Liidu omavaheliste vennaliku sõpruse sidemete kindlustamist, kasutada neid selleks, et valla päästa Nõukogude-vastane propaganda ja õõnestada meie suhteid vennasmaadega.

Mõjuv vastulöök, mille partei revisionismile andis, oli vajalik tingimus dogmatismist ja sektantlusest lõplikuks jagusaamiseks. Tegurid, mis kutsusid meil esile dogmatismi, olid mitmesugused: massidest irdumine, uute elu nähtuste mittemõistmine, nende kartmine, võimetus aru saada meie maa arenemise omapärast ja sellest tulenev niisuguste sotsialismi ehitamise eeskujude pime jäljendamine, mis on tekkinud teisel ajal ja teistes tingimustes, asjaolu, et marksismis ei nähta tegevusjuhendit, vaid dogmat ja surnud vormeleid. Revisionism tõukas paljusid ausaid, kuid ideeliselt eba-

kindlaid seltsimehi dogmaatikute rüppe, kes demagoogiliselt kujutasid end marksismi ja kommunismi ainukeste tõeliste kaitsjatena.

B. Гомулка, Отчетный доклад Центрального Комитета Польской объединенной рабочей партии III съезду ПОРП, 1959 г. *B. Гомулка,* Под руководством марксистско-ленинской партии к победе социализма, M., 1960, lk. 163—165.

Ajalooline nõupidamine 1960. aasta novembris kinnitas veel kord veenvalt, et kommunistlikud parteid on kindlalt otsustanud kaitsta marksismi-leninismi puhtust, kindlustada oma ridade ühtsust, jätkata otsustavat võitlust kahel rindel: revisionismi kui peamise hädaohu vastu ning dogmatismi ja sektantluse vastu. Tähtsad põhimõtted, mille järgi igal parteil on tarvis kinni pidada kollektiivselt vastuvõetud ühistest otsustest ning hoiduda igasugusest tegevusest, mis võib kommunistide ridade ühtsust õõnestada, etendavad äärmiselt tähtsat osa tööliskiassi parteide monoliitsuse edasisel kindlustamisel.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 25.

2. RAHVUSLIKE RAHVAMAJANDUSPLAANIDE KOORDINEERIMINE

6. ja 7. juunil 1962 oli Moskvas Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu liikmesriikide kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamine.

Nõupidamisest võtsid osa Bulgaaria Rahvavabariigi, Ungari Rahvavabariigi, Saksa Demokraatliku Vabariigi, Poola Rahvavabariigi, Rumeenia Rahvavabariigi, Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu ja Tšehhoslovakkia Sotsialistliku Vabariigi kommunistlike ja töölisparteide keskkomiteede esimesed sekretärid ning nende riikide valitsuste juhid. Nõupidamisest võtsid osa ka Mongoolia Rahvarevolutsioonilise Partei esindajad. Mongoolia RV valitsuse palvel võeti Mongoolia Rahvavabariik Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu liikmeks . . .

Nõupidamine konstateeris, et edu sotsialistliku maailmasüsteemi maades on saavutatud tänu sotsialistliku ülesehitustöö ühiste seaduspärasuste õigele rakendamisele iga maa konkreetseid iseärasusi ja sotsialistlike maade sõprusühenduse huve arvestades ning tänu nende maade rahvaste jõupingutustele, nende tihedale koostööle ja vastastikusele abile.

Sotsialistliku ülesehitustöö objektiivsed seaduspärasused, sotsialismimaade tootlike jõudude kiire arenemine ja nende maade rahvaste eluliste huvide ühtsus tingivad eri maade majanduse järjest suurema lähenemise. Sotsialismi maailmasüsteemi edasiarenemise vältimatuks tingimuseks on iga maa majanduslike võima-

luste ja kõigi majandusliku koostöö eeliste kõige täielikum kasutamine. Niisugune rahvusliku majanduse arendamise orgaaniline seostamine sotsialistliku maailmasüsteemi majanduse arendamise ja tugevdamisega loob igal maal kõige soodsamad tingimused edukaks jagusaamiseks sotsialistliku ülesehitustöö käigus tekkivatest kasvuraskustest ja kiireks edasiliikumiseks ...

Nõupidamine leiab, et nende eesmärkide edukaks saavutamiseks sotsialistliku maailmasüsteemi maade poolt, mis kavandati 81 kommunistliku ja töölispartei esindajate 1960. aasta novembrikuu nõupidamisel, ja kommunistliku ülesehitustöö grandioossete ülesannete lahendamiseks, mille perspektiivid näitas kätte NLKP XXII kongress, on tarvis sotsialistlike maade veel tihedamat majanduslikku, teaduslikku ja tehnilist koostööd ning luua veel soodsamad tingimused rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse laiendamiseks ja õigeks planeerimiseks.

Nõupidamine kiitis heaks Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu XV istungjärgul väljatöötatud «Rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse põhiprintsiibid» ning soovitas võtta need aluseks Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu liikmesriikide majandusliku koostöö efektiivse perspektiivprogrammi koostamisel.

Määrati, et Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu põhiliseks tegevusmeetodiks eelseisval perioodil on Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu liikmesriikide perspektiivsete ja jooksvate rahvamajandusplaanide koordineerimine, mis võimaldab kõige ratsionaalsemalt kasutada liikmesriikide ressursse iga maa majanduse kiire arendamise eesmärgil, järk-järgult vähendades sotsialistliku sõprusühenduse maade majandusliku arengutaseme erinevust ja kiirendades nende majanduse tõusu.

Nõupidamine tunnistas vajalikuks, et rahvamajandusplaanide koordineerimisel pööratakse erilist tähelepanu:

tootmistegevuse, eriti aga defitsiitsete masinate ja seadmete tootmise, samuti uute, tehnilises progressis otsustavat osa etendavate masinaehitusharude jaoks vajaliku seadmestiku tootmise spetsialiseerimise ja koopereerimise forsseerimisele;

Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu liikmesriikide tooraine-, kütuse- ja energiabaasi maksimaalsele arendamisele, samuti abinõude väljatöötamisele tooraine, kütuse ja energia ratsionaalseks kulutamiseks;

vajadusele hakata lähemal ajal koordineerima põhilisi kapitaalmahutusi hankivatesse ja töötlevatesse tööstusharudesse.

Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu üheks tähtsamaks ülesandeks tunnistati teaduslike ja tehniliste uurimistööde koordinatsiooni edasine parandamine ja süvendamine.

Nõupidamisel tunnistati otstarbekaks, et Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu liikmesriigid hakkaksid vajadust mööda rajama asjahuviliste maade ühisettevõtteid, praktiseeriksid

ühiste teadusliku uurimise keskuste ning projekteerimis- ja konstrueerimisbüroode loomist ja viiksid ühisel jõul läbi muid üritusi.

Nõupidamine leidis, et Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu liikmesriikide majandusliku koostöö edukaks edasiarendamiseks on tarvis tõsta Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu ja tema kõigi organite osatähtsust, autoriteeti ja vastutust, ning töötas välja konkreetsed organisatsioonilised abinõud sel eesmärgil.

Nõupidamisest osavõtjad tunnistasid otstarbekaks, et ka edaspidi regulaarselt korraldataks partei- ja riigijuhtide konsultatsioone ja arvamuste vahetamist tähtsate majandusprobleemide üle.

Nõupidamine kiitis heaks kooskõlastatud soovitused majandusliku, teadusliku ja tehnilise koostöö ning tootmise spetsialiseerimise ja koopereerimise laiendamiseks, tootmisvõimsuste edasiseks suurendamiseks üksikutes tööstusharudes ja uute tootmisharude rajamiseks, et täielikult rahuldada sotsialistliku leeri maade vajadused toodangu järele, samuti transpordi ja kaubavahetuse arendamiseks ning muudes küsimustes.

Nõupidamisel väljatöötatud soovitused anti üle Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogule praktiliste abinõude kavandamiseks . . .

Nõupidamisest osavõtnud maade kommunistlike ja töölisparteide ning valitsuste esindajad tulid seisukohale, et proletaarse internatsionalismi printsiipidele tugineva majandusliku, teadusliku ja tehnilise koostöö ning vastastikuse abi laiendamine ja süvendamine soodustavad sotsialistlike maade ühtsuse edasist tugevnemist. Mida täielikumalt ja efektiivsemalt kasutatakse kõiki sotsialistlike maade ressursse, seda kiiremini saavutatakse ajalooline eesmärk — ehitada üles sotsialism ja kommunism — ning sotsialistliku maailmasüsteemi otsustav võit majanduslikus võistluses kapitalismiga.

Kommünikee Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu liikmesriikide kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamise kohta.
«Rahva Hääl», 10. juunil, 1962.

Igas sotsialistlikus riigis töötatakse välja rahvuslikud majanduse arendamise plaanid, kusjuures lähtutakse antud maa konkreetsetest tingimustest ja kommunistlike ning töölisparteide poolt seatud poliitilistest ja majanduslikest ülesannetest, samuti arvestatakse kõigi sotsialistlike maade vajadusi ja võimalusi. Uus ühiskondlik kord võimaldab rahvusliku majanduse arendamist orgaaniliselt ühendada sotsialismi majandusliku maailmasüsteemi kui terviku arendamise ja kindlustamisega. Iga maa panusest olenevad kogu sotsialismi maailmasüsteemi edusammud . . .

Sotsialismi majandusliku maailmasüsteemi arenemise kogemused näitavad, et rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse plaani-

pärase süvendamise ja sotsialismimaade tootmisalaste jõupingutuste järjest tihedama ühendamise peamiseks vahendiks käesoleval etapil on rahvuslike rahvamajandusplaanide koordineerimine.

Plaanide koordineerimine on sotsialistlike riikide vabatahtlik ühine plaaniline tegevus, mille eesmärgiks on sotsialistliku süsteemi poliitiliste ja majanduslike eeliste maksimaalne ärakasutamine sotsialismi ja kommunismi kiire võidu saavutamiseks. See aitab teostada kommunistlike ja töölisparteide poliitikat, mille aluseks on marksismi-leninismi teaduslikud põhimõtted, lähtudes majanduse arendamise võimaluste ja vajaduste sügavast analüüsist.

Nagu näitavad Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu liikmeks olevate maade majandusliku koostöö kogemused, tuleb plaanide koordineerimisel silmas pidada järgmiste vastastikku seotud objektiivsete rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse arendamise printsiipide elluviimist:

iga maa ja sotsialistliku maailmasüsteemi kui terviku majandusliku arendamise objektiivselt vajalike proportsioonide õige arvestus, mis aitab saavutada iga maa majanduse tasakaalu;

rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse kõrge majandusliku efektiivsuse tagamine; see efektiivsus avaldub kiires tootmise kasvu tempos ja elanikkonna vajaduste kõige täielikumas rahuldamises igal maal, kusjuures ühiskondliku töö kulutused on minimaalsed;

tootmise rahvusvahelise spetsialiseerimise ja iga sotsialistliku maa majanduse kompleksse (mitmekülgse) arendamise ühendamine, et kõigis maades tootmise looduslikke ja majanduslikke eeldusi, kaasa arvatud tööjõuressursid, kõige täielikumalt ja otstarbekohasemalt ära kasutada;

iga maa majandusliku arenemise tasemes ajalooliselt väljakujunenud erinevuste järkjärguline ületamine, eeskätt suhteliselt madala majandusliku arenemise tasemega maade industrialiseerimise teel ja iga maa sisemiste võimaluste ning sotsialistliku maailmasüsteemi eeliste maksimaalse ärakasutamise alusel.

Rahvamajandusplaanide koordineerimine võimaldab pidevalt säilitada vastavust järjekindlalt kasvavate ja oma struktuurilt muutuvate ühiskondlike vajaduste ja iga maa ning kogu sotsialistliku maailmasüsteemi materiaalse tootmise arenemise vahel.

Rahvamajandusplaanide koordineerimine peab hõlmama eeskätt põhilised tootmisharud (liigid), milledes rahvusvaheline spetsialiseerimine ja koopereerimine etendavad objektiivsete tingimuste tõttu kasvavat osa nii nüüd kui ka tulevikus, samuti transpordi, mis teenindab rahvusvahelist kaubavahetust.

Plaanide koordineerimine omandab järjest suurema tähtsuse sotsialistlike maade rahvuslike majanduste vahel loodud sidemete laiendamisel ja kindlustamisel, taastootmise plaanipärase laienemise tagamisel üksikutes maades ja koos sellega ka sotsialistlikus

maailmasüsteemis tervikuna. Tööjaotusest tulenev vastastikune side eri maade majanduse vahel peab olema kindel ja püsiv, sest selle rikkumine kas või ainsagi maa poolt toob paratamatult kaasa majanduselu rütmi häireid ka teistes sotsialistlikes maades.

Rahvamajandusplaanide koordineerimisel tuleb maksimaalselt võimalikul määral arvestada, et sotsialistliku maailmasüsteemi raamides on tarvis tagada tähtsate toodete valmistamist niisugusel hulgal, mis on küllaldane sotsialistlike maade vajaduste rahuldamiseks, arvestades sealjuures asjaolu, et nende kaubandus teiste maadega järjekindlalt areneb.

Rahvusvahelise tööjaotuse proportsioonid ja suunad, mille tingimustes saavutatakse ühiskondliku tootmise maksimaalne efektiivsus igal sotsialistlikul maal ja sotsialistlikus maailmasüsteemis tervikuna, muutuvad rohkearvuliste tegurite ja eeskätt tehnilise progressi mõjul. Tehnika arenemise põhitendentside ja nende rahvamajandusliku tulemuse arvestus kujutab endast tähtsat osa sotsialistlike maade perspektiivplaanide väljatöötamises ja nende plaanide koordineerimises.

Tähtsaks meetodiks, kuidas rahvamajandusplaane koordineerida ja tootmist sotsialistlike maade vahel spetsialiseerida ja koopereerida, on selliste andmete ühine väljatöötamine, mis näitavad tähtsate toodete valmistamist ja tarbimist kogu sotsialistlikus leeris või asjaomaste maade rühmas, samuti majanduslike koondarvestuste, analüüside ja eri majandusprobleemide lahendamise variantide koostamine. Rahvamajanduse arendamise plaanide koordineerimisel tuleb ka arvestada maksebilansside tasakaalustamise vajadust.

Tähtsat osa rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse edukal arendamisel etendavad rahvuslikud materiaalsed reservid. Reservide olemasolu teeb riikidevahelised majanduslikud sidemed kindlamaks ja stabiilsemaks.

Koordineerimise efektiivsuse järjekindlaks tõstmiseks on vaja:

teostada seda nii kahepoolses kui ka mitmepoolses korras. Sealjuures tuleb silmas pidada, et mitmepoolse koordineerimise tähtsus edaspidi tõuseb;

laiendada koordineerimist eeskätt perspektiivplaanidele, mis võimaldab ette näha vajalikke muudatusi tootmise struktuuris, tehnikas jne. rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse süvendamise ja täiustamise huvides;

teostada koordineerimist eri maade plaanide koostamise käigus;

näha koordineerimisel ette abinõud, mis tagavad vastastikuste hangete mahu ja tähtaegade, hangitava toodangu kvaliteedi ja tehnilise taseme jne. alal kooskõlastatud kohustuste täitmise kõikide maade poolt;

näha koordineerimisel ette mitme maa ühiseid üritusi suurte majanduslike ja tehniliste küsimuste lahendamisel.

Sotsialistlike maade rahvamajandusplaanide järjest süvenev koordineerimine eeldab ühtsuse saavutamist põhiliste metodoloogiliste printsiipide alal, mille põhjal töötatakse välja plaanide ja statistilise arvestuse näitajad nendes maades, samuti nende näitajate võrreldavuse tagamist sel alusel.

Основные принципы международного социалистического разделения труда, 1962 г. «Правда», 17 июня 1962 г.

Tänapäeval on olemas kõik võimalused, selleks et kooskõlastada mitte enam üksikuid tööndusliku tootmise mahu näitajaid, vaid välja töötada omavahel kooskõlastatud peamised rahvamajanduslikud proportsioonid, kusjuures on arvestatud meie ühiseid huvisid, koostada omamoodi koondbilanss, mis etendaks kõigi Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu liikmesriikide majanduse arendamise kollektiivse plaani osa.

N. S. Hruštšov, Sotsialistliku maailmasüsteemi arenemise aktuaalsed küsimused. «Eesti Kommunist», 1962, nr. 9, lk. 8—9.

3. RAHVUSVAHELINE SOTSIALISTLIK TÖÖJAOTUS (OLEMUS, EESMÄRGID, PÕHIMÕTTED)

Vastupidiselt rahvusvahelisele kapitalistlikule tööjaotusele, mis väljendab olukorda, kus tugev nõrka ekspluateerib, mis kujuneb välja stiihiliselt, terava konkurentsivõitluse ja kapitalistlike monopolide ekspansiooni käigus, mis suurendab majandusliku arenemise tasemete ebavõrdsust ja loob nõrgalt arenenud maade majanduse moonutatud, ühekülgse struktuuri, teostatakse rahvusvahelist sotsialistlikku tööjaotust teadlikult ja plaanipäraselt, vastavalt kõigi sotsialistlike maade elulistele huvidele ja harmoonilise ning igakülgse arendamise ülesannetele, tema abil kindlustatakse kõigi sotsialistlike maade ühtsust.

Plaanipärane rahvusvaheline sotsialistlik tööjaotus aitab maksimaalselt ära kasutada sotsialistliku maailmasüsteemi eeliseid, sisse seada õiged proportsioonid iga maa rahvamajanduses, ratsionaalselt paigutada tootlikke jõude sotsialistliku maailmasüsteemi ulatuses, efektiivselt kasutada tööjõu ja materjalide ressursse, suurendada sotsialistliku leeri kaitsevõimet. Tööjaotus peab kindlustama igale sotsialistlikule maale spetsialiseeritud toodete turustamise ja vajaliku tooraine, materjalide, seadmete ja muude kaupade saamise võimaluse.

Rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse eesmärgiks on tõsta ühiskondliku tootmise efektiivsust, aidata saavutada majanduse arengu ja töötajate heaolu tõusu kiiret tempot kõigis sotsialistlikes

maades, aidata kaasa industrialiseerimisele ja sotsialismimaade majandusliku arenemise tasemes ajaloo käigus väljakujunenud erinevuste järkjärgulisele ületamisele, materiaalse baasi loomisele selleks, et need maad saaksid enam-vähem ühel ajal, ühe ajaloolise epohhi piirides, üle minna kommunismile.

Sealjuures aitab rahvusvaheline sotsialistlik tööjaotus igal ajaloolisel etapil lahendada neid põhiülesandeid, mis seisavad iga üksiku sotsialistliku maa ees ja kogu sotsialistliku maailmasüsteemi kui terviku ees.

Rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse läbiviimisel arvestatakse ülemaailmset tööjaotust. Sotsialistlikud maad arendavad majanduslikke sidemeid kõigi maailma maadega ja kindlustavad sellega kahe sotsiaal-majandusliku maailmasüsteemi rahuliku kooseksisteerimise materiaalset alust.

Sotsialismimaade kommunistlikud ja töölisparteid on rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse algatajad ja organiseerijad. Rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse arendamine ja täiustamine on sotsialistlike maade kommunistlike ja töölisparteide teaduslikult põhjendatud majanduspoliitika koostisosa.

Rahvusvahelise tööjaotuse arendamisel on sotsialismimaad saavutanud suurt progressi. Vastavalt Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu soovitustele laiendatakse tootmise rahvusvahelist spetsialiseerimist ja koopereerimist masinaehituses, keemiatööstuses, mõnda liiki musta ja värvilise metallurgia toodangu valmistamisel ja teistes tööstusharudes. Kaupade vastastikused hanked sotsialistlike maade vahel kasvavad kiires tempos: 1960. aastal oli nende hangete maht üle kolme korra suurem kui 1950. aastal. Pärast Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu liikmeks olevate maade kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamist (1958. aasta mais) arenes veelgi edasi rahvamajandusplaanide koordineerimine, mis on sotsialismimaade majandusliku koostöö peamine vorm.

Selle kõrval on sotsialistlikul maailmasüsteemil soodsad võimalused organiseerida põhjalikumat tööjaotust temasse kuuluvate maade vahel, sealhulgas tootmise spetsialiseerimist ja koopereerimist ning nende eeliste paremat ärakasutamist. Eriti suured võimalused sel alal avanevad seoses sotsialistlike maade rahvamajanduse arendamise pikaajaliste plaanide väljatöötamisega.

Sotsialistlik maailmasüsteem aitab aktiivselt rahvusvaheliste majanduslike suhete praktikas kindlustada suveräänsuse ja võrdsuse, vastastikuse kasulikkuse ja rahvastevahelise sõpruse põhimõtteid. Sotsialistlike riikide laienev majanduslik koostöö Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika maadega, mis rajaneb nendel põhimõtetel, on noorte rahvusriikide iseseisva majandusliku ja poliitilise progressi tähtis tegur.

Sotsialistlik maailmasüsteem avaldab käesoleval ajal võimsat

mõju kogu maailma arenemisele, ta on muutumas inimühiskonna progressi otsustava tähtsusega teguriks.

Основные принципы международного социалистического разделения труда. 1962 г. «Правда», 17 июня 1962 г.

Rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse põhiprintsiibid väljendavad sotsialismi maailmasüsteemi arenemise üldisi seaduspärasusi. Nad tulenevad sotsialistlike riikide vastastikuste suhete iseloomust, nende poolt saavutatud tootlike jõudude arenemise ja majandusliku koostöö tasemest, nad arvestavad ka üksikute maade ja kogu sotsialismi maailmasüsteemi ees seisvaid konkreetseid majanduslikke ja poliitilisi ülesandeid.

Sedamööda, kuidas sotsialismimaade majanduslik koostöö edasi areneb ja kindlustub, sedamööda, kuidas tootmise rahvusvahelisel spetsialiseerimisel ja koopereerimisel omandatakse uusi kogemusi, kujunevad ülalesitatud põhimõtted rahvusvahelise sotsialistliku töö jaotuse alal täiuslikumaks, nad täienduvad ja saavad täpsemaks.

Sealsamas.

Rahvusvaheline sotsialistlik tööjaotus on sotsialistlike maade omavahelise kaubavahetuse aluseks. Kaubavahetus sotsialistlike maade vahel rajaneb ekvivalentsuse põhimõttel.

Sotsialistlike maade vahel loodud tööjaotuse plaanipärast süvendamist peab soodustama vastav kaubahangete ja arveldussuhete organiseerimine sotsialistlikul maailmaturul. Sedamööda, kuidas tööjaotus edasi areneb, on vaja pidevalt täiustada sotsialismimaade vastastikuste kaubalis-rahaliste suhete vorme.

Sotsialistlike maade kompetentsete organite poolt rahvusvahelise spetsialiseerimise ja koopereerimise alal vastuvõetud soovituste praktiliseks elluviimiseks on vaja sõlmida pikaajalisi kahe- ja mitmepoolseid kaubalepinguid ja teisi kokkuleppeid, mis näevad ette spetsialiseeritud tootmisalade toodangu hangete mahu ja tingimused, samuti poolte vastutuse selle toodangu hankimise kohustuste täitmise eest, toodangu nõuetekohase tehnilise taseme eest, hangete kvaliteedi ja tähtaegadest kinnipidamise eest. Sealjuures on otstarbekohane järk-järgult laiendada mitmepoolsete kaubandus- ja maksekokkulepete praktikat.

Plaanide mitmepoolne koordineerimine ja sellel rajanevad soovitused tootmise spetsialiseerimise ja koopereerimise alal peavad tagama iga sotsialistliku maa maksesuhete tasakaalustamise, muuhulgas ka mitmepoolsete arvelduste vormide järjest laiema leviku alusel. Sealjuures tuleb arvesse võtta, et maksebilansi tasakaalustamine ei tähenda vastastikuste maksete tasakaalustamist eri kaubarühmade ja saaduste alal. Kaubalepingutesse ja muudesse kokkulepetesse võetud kohustuste täitmine, eriti kooskõlastatud

hulga, kaupade kvaliteedi ja hangete tähtaja suhtes, tuleb pidada sotsialistlike riikide esmajärguliseks kohustuseks.

On vaja pidevalt täiustada sotsialistlikul maailmaturul hindade kujundamise süsteemi, nagu seda nõuavad rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse plaanipärane süvendamine, kaubavahetuse pidev laiendamine ja sotsialistliku maailmamajanduse arengu kiirendamine, luues ühtaegu tingimused omaenda hindadebaasile järkjärguliseks üleminekuks.

«Правда», 17 июня 1962 г.

Rahvusvaheline sotsialistlik tööjaotus võib edukalt areneda ainult tingimusel, et ka väliskaubanduse mehhanism tegutseb sujuvalt ja häireteta, et kaubandus tagab kõige selle täieliku ja õigeaegse realiseerimise, mida tööjaotuse alusel luuakse. Sellepärast ongi Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu liikmesriigid kavandanud mitmeid abinõusid väliskaubanduse süsteemi täiustamiseks. Sealhulgas etendavad suurt osa üleminek mitmepoolsetele arveldustele ning samuti abinõud selleks, et suurendada vastastikust vastutust kaubanduslike kohustuste täitmise eest.

N. S. Hruštšov, Sotsialistliku maailmasüsteemi arnemise aktuaalsed küsimused. «Eesti Kommunist», 1962, nr. 9, lk. 13—14.

4. TÄHTSAMATES TOOTMISHARUDES TOIMUVA RATSIONAALSE TÖÖJAOTUSE PÕHIJOONED

Plaanide koordineerimise alusel toimuva rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse edasiseks täiustamiseks on vaja kiirendatud korras arendada niisuguseid tema progressiivseid vorme nagu tootmise spetsialiseerimine ja koopereerimine sotsialistliku leeri raamides. Riikidevaheline spetsialiseerimine tähendab ühelaadilise toodangu tootmise koondamist ühesse või mitmesse sotsialistlikku maasse, et oleks võimalik asjaomaste maade vajadusi rahuldada, sellest tuleneva tootmistehnika ja tootmise organiseerimise taseme tõstmist ja kindlate majanduslike sidemete ning tootmisalase koopereerimise sisseseadmist riikide vahel. Tootmise rahvusvahelise spetsialiseerimise tulemusena suureneb toodangu hulk, alaneb tema omahind, tõuseb tööviljakus, paraneb toodangu kvaliteet ja toodangu tehniline karakteristika.

Tootmise rahvusvaheline spetsialiseerimine ja koopereerimine kui tehnilise progressi aktiivsed tegurid soodustavad kõigi sotsialistlike maade kiiret industriaalset arengut.

Rahvusvahelisel spetsialiseerimisel ja koopereerimisel on suur majanduslik tähtsus kõigi rahvamajanduse harude ja eriti masinaehituse, keemiatööstuse, musta ja värvilise metallurgia arenda-

mise seisukohalt. Spetsialiseerimise alusel on võimalik hakata kiiresti tootma uusi tooteid, mis on seotud tehnilise progressi kaasaegsete suundadega.

Spetsialiseerimise ja koopereerimise edasise süvendamise tähtsaks eelduseks on normaliseerimise, tüpiseerimise ja standardiseerimise laialdane teostamine niihästi omal maal kui ka rahvusvahelises ulatuses, eeskätt nende materjalide, detailide, sõlmede ja valmistoodete alal, mille väljalaset on otstarbekohane organiseerida massilise ja suureseerialise tootmise alusel mitme maa vajaduste rahuldamiseks.

Tooraine tootmise tööstuses ja kütte- ning energiatööstuses teostatava rahvusvahelise tööjaotuse ratsionaalsete suundade arendamise ja nende tööstusharude kiire kasvu tagamise tähtsateks tingimusteks on:

omaenda tooraine- ja energiabaasi laiendamine eeskätt maapõuevarade geoloogilise uurimise tõhustamisega ja uurimistööde efektiivsuse tõstmisega, kusjuures neid töid viiakse vajaduse korral läbi mitme maa ühiste jõupingutustega üksikutel suurtel perspektiivsetel aladel;

sotsialistlikus leeris defitsiitsete toorainete tootmise igakülgne arendamine kõigis maades, arvestades looduslikke ja majanduslikke tingimusi;

eesrindlike tehniliste kogemuste vahetamine üksikute toorainete tootmise ja kokkuhoidliku kasutamise, ekspluateeritavatest leiukohtadest kasulike maapõuevarade kaevandamise koefitsiendi tõstmise ja toodetud toorainest kasulike komponentide väljatuleku astme suurendamise alal;

vastastikune abi toorainet tootvate tööstusharude laiendamisel, sealhulgas nende tööstusharude toodangust huvitatud riikide rahandusliku osavõtuga;

tehnika arendamine kütte- ja tooraine ning konstruktsioonimaterjalide tootmise alal, et oleks võimalik vähendada ekspluatatsioonikulusid, tõsta olemasolevate kütteaine ja materjalide liikide ning eriti sünteetiliste materjalide kvaliteeti ja juurutada nende uusi liike;

sotsialistlike maade hüdroressursside kompleksne ärakasutamine energeetika, veetranspordi, samuti niisutus- ja maaparandustööde arendamiseks.

Tooraine- ja energiaressursside kasutamise efektiivsus oleneb suurel määral transpordikuludest, mis tekivad seoses tooraine toimetamisega tarbimiskohta. Nende kulude vähendamiseks on vaja:

rikastada toorainet vahetult tema tootmise kohal;

ümber töötada toorainet peamiselt tema tootmise kohtade lähedal niisugusel määral, et tootmise ja hilisema transpordi kulud, vastavalt sotsialistlike maade tingimustele ja vajadustele ning nende maade vahel sõlmitud kokkuleppele, oleksid minimaalsed;

arendada kõige efektiivsemaid transpordiliike, eriti elektriüle-

kandeliine ja torutransporti, järjekindlalt tõsta kõigi transpordiliikide tehnilist taset ja tootlikkust...

...Rahvusvaheline sotsialistlik tööjaotus kütuse- ja energiatööstuses süveneb järjest rohkem ja hakkab etendama üha suuremat osa sotsialistlike maade energiavajaduste rahuldamisel. Tema jaoks on vaja:

arendada kogu sotsialistlikus leeris elektrienergia tootmist kiires tempos, mis ületab tööstuse arendamise tempo;

arendada palju energiat nõudvaid tööstusharusid eeskätt odava energia allikate lähedal, et vähendada elektrienergia kadusid ja hoida kokku elektriülekandeliinide ehitamise arvel;

vähendada energia tootmiseks vajaliku söe vedusid sellisel määral, kuidas neid vedusid on kasulik asendada elektrienergia otsese ülekandmisega juhtmete kaudu;

järk-järgult üle minna maade rühmade ühendatud energiasüsteemidele, mis on üheks peamiseks progressiivseks suunaks ühiskondliku töö jaotamisel ja koopereerimisel sotsialistlikus leeris. Sotsialistlike maade energiasüsteemide ühendamiseks on vaja laiendada koostööd elektrienergia vastastikuste hangete alal, samuti suurte energiavõimsuste ja elektriülekandeliinide ehitamisel.

Rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse suunad teatud kindlas valdkonnas võivad muutuda siis, kui avastatakse uusi energia liike või allikaid, mis on kõigile maadele kättesaadavad, või kui niinimetatud klassikaliste energiaallikate kasutamise viisid põhjalikult muutuvad.

...Rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse arendamine metallurgia alal peab maksimaalselt kaasa aitama selleks, et kiiresti kasvaks mustade ja värviliste metallide tootmine vajalikus sortimendis sotsialistlike maade suurenevate vajaduste rahuldamise eesmärgil ja et väheneksid metalli tootmise kulud.

Tööjaotus metallurgiatööstuses on tingitud vajadusest arendada seda tööstusharu kõigis sotsialistlikes maades olenevalt tooraine, tehnoloogilise kütteaine ja energiaallikate olemasolust või teistest maadest tooraine otstarbeka kohaleveo võimalusest. Täie tsükliga metallurgiat on otstarbekohane arendada nendes maades, kellel täielikult või suurel määral on olemas oma maak ja tehnoloogiline kütteaine või siis üks nendest tooraine põhiliikidest.

Rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse arendamine musta metallurgia alal (kaasa arvatud metallurgiatooraine tootmine) toob selle tööstusharu kaupade rahvusvahelises vahetuses kaasa poolfabrikaatide ja valmistoodangu (malm, valtsmetall, toru jm.) erikaalu tõusu optimaalselt võimaliku määrani.

Tööjaotus metallurgiatööstuses on otstarbekohane läbi viia nii, et see aitaks tõsta kontsentratsiooni ja parandada sotsialistlike maade metallurgiatööstuse töö tehnilisi ja majanduslikke näitajaid.

Kuid musta ja värvilise metallurgia valmistoodangu sortimendi

pideva laienemise tõttu, samuti seoses sellega, et tänapäeva tööstuse vajadus mitmesuguse profiiliga valtsmetalli, mitmesuguste terasemarkide ja eri liiki värviliste metallide järele ei ole ühesugune, on otstarbekohane suuri metallurgiakombinaate optimaalselt ühendada keskmise ja väikese võimsusega ettevõtete või tsehhidega, mis vastavad tänapäeva tehnilisele tasemele ja peavad välja laskma valmistoodangut väikeste partiide kaupa.

Optimaalse seeriaviisilisuse tagamiseks ja koos sellega valtsimisseadmete kõige efektiivsemaks kasutamiseks kõigis maades on otstarbekohane spetsialiseerida valtsmetalli tootmist profiilide järgi ja vähetada vastavaid valtsmetalli profiile.

Metalli kokkuhoiu tingimuste loomiseks masinaehitustööstuses ja teistes tööstusharudes on vaja rahvusvahelise spetsialiseerimise alusel oluliselt laiendada kvaliteetterase, plaatide, torude, painutatud ja muu progressiivse profiiliga valtsmetalli tootmist.

... Keemiatööstuse saaduste, plastmasside ja teiste sünteetiliste materjalide, samuti mineraalväetiste tootmist on otstarbekohane arendada kiirendatud tempos kõigis sotsialistlikes maades.

Iga maa arendab keemiasaaduste tootmist peamiselt oma toorainest. Selle kõrval arendatakse ka toodete valmistamist niisugusest toorainest, mille kasutamine on kauge maa tagant transportimise korralgi kasulik, selle tooraine ümbertöötamine aga võimaldab teda kompleksselt ära kasutada.

Keemiatööstuse toodangu sortimendi laiendamine ja suurte tootmisüksuste loomise vajadus eeldab rahvusvahelise spetsialiseerimise ja majandusliku koostöö süvendamist selles tööstusharus ja eeskätt tootmisaladel, mis nõuavad suuri kapitaalkulutusi ja spetsiaalseid seadmeid; samuti eeldab see toodetava saaduste sortimendi vahetamist (värvained, keemilised reaktiivid, farmatseutilised preparaadid jne.).

... Masinaehituse arendamisel kasutatakse kõigis sotsialistlikes maades rahvusvahelise spetsialiseerimise ja koopereerimise eeliseid. Spetsialiseerimise läbiviimisel tuleb arvestada masinaehituse kiirendatud kasvu vajadust maades, kus see on suhteliselt vähem arenenud.

Masinaehitustööstuse ulatuse suurendamiseks olukorras, kus samaaegselt tekivad uued tootmisharud ja toodangu liigid, kus sortiment pidevalt laieneb ja valmistatava toodangu tehniline tase tõuseb, on vaja pidevalt süvendada rahvusvahelist spetsialiseerimist ja koopereerimist selles tööstusharus. Spetsialiseerimine ja koopereerimine on tähtsaks tingimuseks, mis võimaldab eesrindlikku tehnoloogiat kiiresti juurutada, tootmist täielikult mehhaniseerida ja automatiseerida, sotsialistlikus leeris tehniliselt kaasaegsete masinate kogu nomenklatuuri tootma hakata ja neid tehniliselt järjest täiustada.

Masinate tootmise spetsialiseerimine sotsialistlike maade vahel ei tohi piirduda üksikute toodete või tüüpmõõdetega. Perspektiivis

on otstarbekohane peatähelepanu koondada spetsialiseerimisele masinaehitustööstuse toodangu põhigruppide ja liikide järgi (mis oma konstruktsioonilt ja tehnoloogiliselt on ühelaadilised), samuti komplektsete seadmete ja tervetele tootmisliinidele vajalike seadmete tootmise spetsialiseerimisele ja koopereerimisele. See loob paremaid tingimusi tootmise kontsentreerimiseks, kaasaegse tehnika ja tehnoloogia juurutamiseks, samuti tootmise paremaks organiseerimiseks, standardiseerimise, tüpiseerimise ja normaliseerimise rakendamiseks.

Üheks tööjaotuse perspektiivseks suunaks masinaehituses on ka sõlmede ja detailide tootmise spetsialiseerimine ja koopereerimine. Sealjuures ei pruugi kõiki komplektidetaile tingimata toota sellel maal, mis spetsialiseerub valmistoodangu väljalaskmisele. Detaile ja elemente on otstarbekohane valmistada peamiselt spetsialiseeritud ettevõtetes.

Toodete järgi spetsialiseerumisel on vaja, et need maad, kes valmistavad teiste maade jaoks teatud liiki tooteid, rahuldaksid täielikult kõigi tarbivate maade vajadused, sealhulgas ka komplektitoodete alal, et nad tagaksid väljalastavate masinate ja seadmete kõrge tehnilise taseme ning varustaksid tarbivaid maid tagavaraosadega.

Mitteküllaldase metallurgiabaasiga maades on otstarbekohane eeskätt arendada sellise toodangu valmistamist, mis ei nõua palju metalli, küll aga nõuab suhteliselt palju tööd. Arenenud metallurgiabaasiga maades on otstarbekohane arendada niisuguste masinate tootmist, mis nõuavad niihästi palju metalli kui ka palju tööd. Sealjuures arvestatakse iga maa masinaehituse spetsialiseerimisel ja eriti tehnoloogiliste seadmete tootmisel maade rahvamajanduses väljakujunenud harustruktuuri ja kavandatavaid progressiivseid muutusi selles struktuuris.

Masinaehituse spetsialiseerimisel arvestatakse uute konstruktsioonimaterjalide ja peamiselt keemiatööstuse poolt toodetavate materjalide võimalikult laialdasemat rakendamist.

... Massitarbeesemete tootmise spetsialiseerimine on otstarbekohane seal, kus koguvajadus üksikute sortimentide või mudelite järele on praegu ja jääb ka lähematel aastatel madalamale, kui seda nõuab ratsionaalse tootmise optimum antud tehnika taseme tingimustes.

Tarbeesemete tootmise rahvusvaheline spetsialiseerimine peab toimuma asjaomaste maade vastastikuse kokkuleppe alusel, et nende maade elanikkonna vajadusi maksimaalselt rahuldada, arvestades sealjuures seeriatootmise kasvu ja vastavate kaupade vahetuse igakülgset laienemist sortimendi rikastamiseks oma maa turgudel.

Kõigi sotsialistliku leeri maade toiduainete tööstust arendatakse ja spetsialiseeritakse selliselt, et tagada kohaliku põllumajandusliku tooraine kõige täielikum ümbertöötamine.

... Sotsialistlike maade põllumajanduse edasiarendamist määrab toiduainete ja põllumajandusliku tooraine tootmise igakülgse suurendamise vajadus, et saavutada selline töörahva elutase, mis oleks kõrgeim maailmas.

Seetõttu, et sotsialistlikes maades ei tule ühe elaniku kohta ühesugune hulk maakõlvikuid ja et mulla- ning kliimatingimused on erinevad, säilib ja areneb edasi põllumajandustoodangu vahetus nende maade vahel. Seoses sellega tuleb plaanide koordineerimisel arvestada sotsialistlike maade omavahelise spetsialiseerimise arendamise võimalusi põllumajandusliku tootmise alal, lähtudes iga maa huvidest ja võimalustest. Sealjuures on vaja põllumajanduse spetsialiseerimise probleemi lahendamisel arvestada teravilja tootmise ja karjasaaduste maksimaalset suurendamist igal sotsialistlikul maal.

Põllumajandusliku tootmise suurendamine ja tema efektiivsuse tõstmine eeldab ka sotsialistlike maade plaanide koordineerimist ja tootmisalast koopereerimist põllutöömasinate tööstuse, põllumajandusele vajalike keemiliste vahendite, sünteetiliste söödavahendite alal, samuti sordiseemne jne. vahetuse laiendamist.

Основные принципы международного социалистического разделения труда, 1962 г. «Правда», 17 июня 1962 г.

5. TOOTMISE RAHVUSVAHELISE SPETSIALISEERIMISE JA ERI SOTSIALISTLIKE MAADE MAJANDUSE KOMPLEKSSE ARENDAMISE ÜHENDAMINE

Ülemaailmses sotsialistlikus majandussüsteemis on soodsad tingimused mitte üksi riikidevahelise tööjaotuse järjekindlaks ja plaanipäraseks süvendamiseks, vaid ka igal sotsialistlikul maal vastastikku seotud ja üksteist täiendavate rahvamajandusharude ratsionaalse kompleksi väljakujundamiseks. See tähendab sotsialistlike maade rahvamajanduse mitmeharulise struktuuri loomist, nii et see struktuur optimaalses kompleksis ühendaks tööstuse ja põllumajanduse, hankiva ja töötleva tööstuse harud, tootmisvahendite tootmise ja tarbeesemete tootmise, ja aitaks kiirendada nende maade majandusliku arengu tempot ning tõsta selle arengu efektiivsust.

Rahvusvaheline spetsialiseerimine ning rahvuslike majanduskomplekside arendamine sotsialistlikes maades tingivad vastastikku teineteist. Üksnes nende harmoonilise ühendamise alusel võib iga sotsialistliku maa ja kogu sotsialistliku leeri kui terviku tootlikke jõudusid kõige täielikumalt ja ökonoomsemalt ära kasutada. Rahvamajanduse suletud kompleksi loomise tendents ratsionaalse rahvusvahelise tööjaotuse süvendamise kahjuks, ja vastupidi, majanduse ühekülgne rahvusvaheline spetsialiseerimine või-

vad vähendada majandusliku arengu efektiivsust niihästi üksikutes sotsialistlikes maades kui ka kogu sotsialistlikus süsteemis tervikuna ja aeglustada nende majanduse arenemise tempot.

Rahvamajanduse kompleksid, samuti tootmise rahvusvaheline spetsialiseerumine kujunevad järk-järgult välja sel teel, et sotsialistlike maade ja kogu sotsialistliku süsteemi seisukohalt kasutatakse kõige efektiivsemalt ära järgmisi põhitegureid:

olemasolevaid ja ekspluatatsiooni antavaid tootmisvõimsusi: tööjõuressursse, kaadri arvu ja tema kvalifikatsiooni tõstmise võimalusi;

natsionaalse tulu, akumulatsiooni ja tarbimise alal rahvamajanduses saavutatud taset, nende taseme tõstmise ja vastavalt sellele ka siseturu suurendamise võimalusi;

loodusvarasid ja mulla- ning kliimatingimusi;

iga maa geograafilist asendit teiste maade suhtes, olemasolevaid rahvusvahelisi ühendusteid ja nende edasiarendamise võimalusi;

väljakujunenud majanduslikke sidemeid sotsialistlike ja teiste maailma maadega, nende laiendamise ja uute sidemete loomise võimalusi.

Sealjuures ei tohi looduslike tingimuste ja ajalooliste traditsioonide osa ülehinnata; koos nende kõige efektiivsema ja täielikuma ärakasutamisega tuleb luua ka uusi tingimusi ja traditsioone, vastavalt sotsialismi ja kommunismi ehitamise ülesannetele.

Rahvamajanduse kompleksi on otstarbekohane igal maal arendada nii, et antud maa majanduslik tase järjekindlalt tõuseks. Selleks on vaja kõigepealt igal maal kõigiti arendada sotsialistlikku tööstust kui juhtivat rahvamajanduse haru ja tagada tootmisvahendite tootmise eelisarenemine. Rahvamajanduse optimaalse kompleksi loomiseks igal maal on vaja:

arendada omal maal kütuse- ja energiatööstust ning tooraine tootmise tööstust omaenda ressursside maksimaalse ärakasutamise alusel, arvestades sealjuures majanduslikku efektiivsust oma maa ja kogu sotsialistliku leeri huvide seisukohalt;

tõsta nende tööstusharude osatähtsust, mis on rahvamajanduse tehnilise progressi aluseks, eriti aga masinaehitus- ja keemiatööstuse osatähtsust;

arendada ehitusmaterjalide tööstust, kergetööstust ja toiduainete tööstust, mille baasiks on oma maa tooraine ja mis rahuldavad peamisi sisemisi vajadusi;

arendada kaasaegset transporti ja sidet;

arendada põllumajandust, mis võimaldab antud maa vajadusi toiduainete, loomasööda ja tööstusliku tooraine järele maksimaalselt rahuldada; tõsta selleks põllumajandusliku tootmise põhiliikide intensiivsust kõigis maades ja tõmmata tootmisprotsessi seni kasutamata põllumajanduslikud kõlvikud;

täielikult tööle rakendada kõik töövõimelised inimesed;

kiirendatud korras arendada tööstust nendes maa piirkondades, kus majanduse tase on veel madal;

igakülgselt ära kasutada tootmise rahvusvahelise spetsialiseerimise eeliseid sotsialistlikus leeris ja kapitalistlike riikidega toimuva kaubanduse laiendamise võimalusi.

Nendes tootmisharudes, mis arenevad kõigis või enamikus sotsialistlikes maades, on otstarbekohane süvendada riikidevahelist spetsialiseerimist eri toodete järgi. Spetsialiseerimise arendamisel arvestatakse niihästi sotsialistlike maade vajadusi kui ka võimalikku eksporti väljapoole sotsialistliku maailmasüsteemi piire.

Iga maa rahvamajanduse kompleksse arendamise kõrval aitab rahvusvaheline sotsialistlik tööjaotus kujundada tootmiskomplekse mitme sotsialistliku maa osavõtul.

«Правда», 17 июня 1962 г.

6. RAHVUSVAHELISE SOTSIALISTLIKU TÖÖJAOTUSE KÕRGE MAJANDUSLIKU EFEKTIIVSUSE TAGAMINE

Rahvusvaheline sotsialistlik tööjaotus tagab ühiskondliku tootmise efektiivsuse tõusu ja aitab sellega edukalt lahendada neid majanduspoliitilisi ülesandeid, mida kommunistlikud ja töölisparteid igal ajaloo arenemise etapil üles seavad.

Ühiskondliku tootmise efektiivsus sotsialistlikus maailmasüsteemis avaldub tootmise kasvu kiires ja püsivas tempos, mis võimaldab kõigi sotsialistlike maade rahvaste suurenevaid vajadusi järjest täielikumalt rahuldada ja nende majanduse tasemes esinevaid erinevusi järjekindlalt kaotada.

Sotsialistlikus maailmasüsteemis toimuva rahvusvahelise tööjaotuse kõrge majandusliku efektiivsuse tagamiseks on vaja sotsialistlike maade plaanide koordineerimise ja sealhulgas ka ühelaadilist või vastastikku asendatavat toodangut valmistatavate tootmisvõimsuste kõige otstarbekohasema paigutuse teel saavutada tootmise ratsionaalsed proportsioonid.

Rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse majandusliku efektiivsuse peamiseks kriteeriumiks on ühiskondliku töö viljakuse tõus, s. o. antud liiki toodangu valmistamiseks ja transpordiks minimaalse hulga materjalide ja töö kulutamine.

Rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse süvendamisel saavutatakse kulutuste vähenemist kõigis maades spetsialiseerimisega, tootmise optimaalse kontsentreerimisega, tema tehnilise taseme tõstmisega, kapitaalmahutuste, seadmete, tooraine, kütuse, tööjõu ja kvalifitseeritud kaadri parema kasutamisega, tootlike jõudude ratsionaalsema paigutusega, toodangu kvaliteedi parandamisega jne.

Ühiskondliku tootmise efektiivsuse tõstmine rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse täiustamise alusel vastab täielikult niihästi sotsialismimaade rahvuslikele kui ka nende ühistele huvidele. Iga

sotsialistliku maa huvi rahvusvahelise tööjaotuse süvendamise vastu, kogu sotsialistliku maailmasüsteemi seisukohalt efektiivse süvendamise vastu tagavad vajalikel juhtudel vastavad koostöö vormid ja teiste sotsialistlike maade abi.

Sotsialistlike maade kapitaalmahutuste ja tootmise võrdleva majandusliku efektiivsuse, samuti väliskaubanduse rahvamajandusliku efektiivsuse arvutusi kasutatakse sotsialistlike maade plaanide koordineerimisel kui tähtsat, ehkki mitte ainukest kriteeriumi, mis võimaldab rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse süvendamise ratsionaalseid teid põhjendada.

Üheks tähtsaks tootmise spetsialiseerimise variantide hindamise meetodiks on arvutused, kuidas vähendada spetsialiseeritavate toodete tootmise ja transportimise jooksvaid kulusid või kuidas alandada erikapitaalkulutusi, arvesse võttes ajategurit ja tasuvuse aega. Sealjuures on vaja väärtuselisi näitajaid täiendada võrreldavate tehnilis-majanduslike arvestuste ja naturaalnäitajate süsteemiga, mis võimaldavad mitmesuguseid tootmise rahvusvahelise spetsialiseerimise variante majandusliku efektiivsuse seisukohalt igakülgselt iseloomustada.

Arvesse võttes, et tootmise spetsialiseerimise ja koopereerimise abinõud töötatakse välja pikaks ajaks, on vaja väärtuseliste ja tehnilis-majanduslike näitajate kõrvutamisel ette näha, et need näitajad võivad tehnilise progressi mõjul perspektiivis muutuda.

Majandusliku efektiivsuse arvutuste kõrval arvestatakse rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse täiustamisel ka vajadust tagada tööjõu täielik rakendatus ja maksebilansi tasakaal, antud tootmisala osatähtsust töö ühiskondliku viljakuse tõstmisel kogu rahvamajanduses ja sotsialistlike maade majandusliku arengu taseme ühtlustamisel, kaitsevõime tõstmisel ja teisi tegureid.

Ühiskondliku tootmise majanduslikku efektiivsust aitab sotsialistlikus leeris pidevalt tõsta sotsialistlike riikide järjekindlalt laienev teaduslik ja tehniline koostöö ning eriti:

eesrindlaste kogemuste ja saavutuste edasiandmine kõigil tootmise, teaduse ja tehnika aladel, samuti vastastikune abi kaadri ettevalmistamisel;

uurimistööde, projekteerimis- ja konstrueerimistööde spetsialiseerimine ja koordineerimine, mis on tootmise enda ratsionaalse spetsialiseerimise tähtis osa;

ühised uurimistööd, projekteerimis- ja konstrueerimistööd ning kollektiivsete tööde organisatsiooniliste vormide täiustamine, teaduslike ja tehniliste jõudude kontsentreerimine tööde spetsialiseerimise ja koordineerimise teel selliste probleemide lahendamisele, mis majandusliku arengu kiirendamise seisukohalt on kõige tähtsamad;

kogemuste vahetamine tootmise organiseerimise ja majanduse juhtimise alal ettevõtetes ja valitsemisorganites.

«Правда», 17 июня 1962 г.

Neis tingimustes omandab erilise tähtsuse arvestus ja kontroll, kindel kokkuhoiurežiim kõiges, milleta on võimatu sotsialistlik majandamine. Sotsialistliku maailmamajanduse seisukohalt tähendab see esiteks iga maa rahvamajanduse ja tema majanduslike välissidemete bilansikindla arenemise tagamist ja teiseks majandusliku tegevuse resultaatide vastastikust vahetamist ühiskondlikult vajalike töökulude kompenseerimisega.

Jutt on seega leninlike isemajandamise printsiipide edasiarendamisest meie majanduslike välissidemete praktikas laiemal rahvusvahelisel alusel.

N. S. Hruštšov, Sotsialistliku maailmasüsteemi arenemise aktuaalsed küsimused. «Eesti Kommunist», 1962, nr. 9, lk. 14.

7. SOTSIALISTLIKE MAADE ÜLDISE ARENGUJOONE ÜHTLUSTAMINE

SOTSIALISMIMAADE ENAM-VÄHEM ÜHEAEGNE ÜLEMINEK KOMMUNISMILE

NLKP käsitleb kommunismi ehitamist Nõukogude Liidus kui kogu sotsialistliku maailmasüsteemi rahvaste poolt kommunistliku ühiskonna loomise koostisosa.

Asjaolu, et sotsialistlikud revolutsioonid toimuvad eri aegadel ja et majandusliku ning kultuurilise arenemise tase eri maades on erinev, tingib seda, et sotsialismi ülesehitamise lõpuleviimine ja kommunismi laiahaardelise ehitamise ajajärku astumine ei toimu neis maades üheaegselt. Kuid sotsialistlike riikide areng ühtse sotsialistliku maailmasüsteemi koosseisus, selle süsteemi seaduspärasuste ja eeliste ärakasutamine tagab neile *võimaluse lühendada sotsialismi ülesehitamise tähtaegu, annab neile võimaluse kommunismile üle minna enam-vähem üheaegselt, ühe ajaloolise epohhi piirides.*

Riik, kes esimesena liigub kommunismi poole, kergendab ja kiirendab kogu sotsialistliku maailmasüsteemi edasiliikumist kommunismile. Kommunismi ehitades rajavad Nõukogude Liidu rahvad kogu inimkonnale ennetundmatuid teid, kontrollivad omaenese kogemuste najal nende teede õigsust, teevad kindlaks raskused, leiavad vahendid nendest jagusaamiseks, valivad välja kommunistliku ülesehitustöö parimad vormid ja meetodid.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 665.

Sotsialistliku maailmasüsteemi maad on asunud sotsialistlikku ühiskonda ehitama olukorras, kus nende tootlike jõudude arene-

mise tase ei ole ühesugune. Sotsialismi olemusest endast aga järeldub seaduspäraselt, et nende majanduslikud tasemed on vaja ühtlustada. Kõigile sotsialistlike riikide rahvastele maailma kõrgeima elutaseme tagamine ja kõigi maade enam-vähem üheaegne üleminek kommunismile on võimalik ainult siis, kui selleks luuakse vajalikud tootmisalased eeldused. Kommunismi ülesehitamise materiaalsed eeldused luuakse iga maa rahva loova tööga, ühiseks ürituseks — sotsialistliku süsteemi kindlustamiseks antava panuse pideva suurendamisega.

Majandusliku arenemise tasemete erinevustest jagusaamine aitab rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse eeliseid täielikumalt ära kasutada; samal ajal on see ka üheks kogu sotsialistliku süsteemi majandusliku arenemise tempo kiirendamise teguriks. See aitab kujundada laiendatud taastootmise optimaalseid proportsioone sotsialistliku maailmasüsteemi raamides.

Sotsialismi ja kommunismi ülesehitamisel likvideeritakse olulised erinevused natsionaalsete tootlike jõudude arenemise tasemetes, mis on seotud nende maade kapitalismiaegse majandusliku arengu ajalooliste tingimustega. Sotsialistlikud maad lähenevad üksteisele natsionaalse tulu ja ühe elaniku kohta tuleva tööstustoodangu hulga poolest, põllumajandusliku tootmise efektiivsuse, tööviljakuse taseme ja rahva elutaseme tähtsamate näitajate poolest. See eeldab, et madalama majandusliku tasemega maad peavad lõppkokkuvõttes kiiremini arenema kui teised sotsialistlikud maad.

Koos sellega tuleb märkida, et sotsialistlike maade majandusliku arenemise tasemete ühtlustamine ei tähenda kõigi niisuguste erinevuste kaotamist, mis tulenevad looduslike ressursside iseärasustest, kliimatingimustest, tarbimise struktuuris ja rahva elulaadis esinevatest rahvuslikest iseärasustest.

Majanduslikult vähem arenenud maade majanduse ja elanikkonna elutaseme kiire tõstmise tingimuseks on sotsialistliku ühiskondliku korra ja sotsialismi maailmasüsteemi eeliste igakülgne ärakasutamine, vennalik koostöö ja vastastikune abistamine. Selleks on vaja maksimaalselt mobiliseerida majanduslikult vähem arenenud sotsialistlike maade sisemisi ressursse, hoolitseda selle eest, et nende maade majanduses oleks tootmisalase akumulatsiooni tase suhteliselt kõrgem, järjekindlalt parandada rahvamajanduse tehnilist varustatust ja suurendada töövõimelise elanikkonna rakendatust, tagada ühiskondliku töö viljakuse kiire kasv.

Jõupingutused, mida need maad oma natsionaalse majanduse kiireks arendamiseks teevad, on efektiivsemad siis, kui teised sotsialistlikud maad:

annavad neile üle uusimaid teaduse ja tehnika saavutusi;

aitavad projekteerida tehniliselt eesrindlikke ettevõtteid, teha geoloogilisi uurimistöid, ette valmistada kvalifitseeritud kaadrit;

saadavad neile tööstuslikke seadmeid, eriti aga tööstusettevõ-

tete komplektseid seadmeid, aitavad neid seadmeid monteerida ja töökorda seada;

annavad krediiti ja muud abi.

Seda eesmärki aitab saavutada ka koostöö tööstusobjektide ehitamisel, looduslike ressursside kasutuselevõtmisel ja tooraine-, kütuse- ja elektrienergiavajaduse rahuldamisel.

Sotsialistlik industrialiseerimine, mis näeb ette rasketööstuse ja selle kõige olulisema osa — masinaehituse arendamist, on peamine tee tehnilisest ja majanduslikust mahajäämusest jagusaamiseks. Seda on kinnitanud Nõukogude Liidu ja teiste sotsialistlike riikide kogemused. Rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse eeliste ärakasutamine aitab industrialiseerimist suuresti kiirendada ja kergendada.

Sotsialistlike riikide majanduslik, teaduslik ja tehniline koostöö, nende vastastikune abistamine, tööjaotuse organiseerimine nende vahel peab maksimaalselt soodustama rahvamajanduse komplekside kindlustumist ja tootmise laienemist vähem arenenud maades. Igakülgsest vennalikust koostööst võidavad kõik sotsialistlikud maad, võidab sotsialismi maailmasüsteem tervikuna.

Основные принципы международного социалистического разделения труда, 1962 г. «Правда», 17 июня 1962 г.

KIIRE ARENEMISTEMPO — KÕIGI SOTSIALISMIMAADE ÜLDINE SEADUSPÄRASUS

Maailma areenil on käimas sotsialismi maailmasüsteemi majanduslik võistlus kapitalismi maailmasüsteemiga. Kõigi sotsialistliku maailmasüsteemi riikide majandus areneb tormiliselt. Tootmise kiire kasvutempo on sotsialismi üldine seaduspärasus, mida nüüd on kinnitanud kõigi sotsialistliku leeri maade kogemused. Sotsialistliku industrialiseerimise ja talurahva kooperatiivsele teele suunamise tulemusena on mõned rahvademokraatiamaad juba jõudnud sotsialismi täieliku ülesehitamise ajajärku.

Seitsme aasta plaani täitmise ja ületamise ning samuti rahvademokraatiamaade majanduse kiire arenemise tulemusena hakkab sotsialistlik maailmasüsteem majandusteadlaste kalkulatsioonide kohaselt andma üle poole kogu maailma tööstustoodangust. Sellega tagatakse sotsialismi maailmasüsteemi üleolek kapitalismi maailmasüsteemist materiaalses tootmises — inimtegevuse otsustava tähtsusega sfääris.

Sotsialistlike maade majandusliku arengu iseärasus seisab selles, et sedamööda, kuidas nad edasi liiguvad, tugevnevad nende omavahelised suhted ja sotsialistlik maailmasüsteem muutub üha monoliitsemaks. Otse vastupidine tendents valitseb kapitalistlikus maailmas, kus tootmise kasv ühes või teises riigis toob kaasa vas-

tuolude süvenemise kapitalistlike riikide vahel, konkurentsivõitluse hoogustumise ja vastastikuseid kokkupõrkeid.

Koos sotsialismi maailmasüsteemi kasvu ja tugevnemisega arenevad edukalt edasi ka kõik sotsialistlikud maad. Teiste sotsialistlike riikide kogemustele, koostööle ja vastastikusele abile tuginedes edendavad minevikus majanduslikult mahajäänud riigid kiiresti oma majandust ja kultuuri. Sellisel viisil ühtlustub kõigi sotsialistlike riikide majanduslik ja kultuuriline areng ning luuakse kiirendatud tempos eeldusi nende üleminekuks kommunismi esimesest faasist kommunismi teise faasi. Lähenemas on see aeg, millal need maad hakkavad ehitama kommunistlikku ühiskonda samuti nagu Nõukogude Liit.

Nõukogude Liit peab oma tähtsaimaks ülesandeks aidata ka edaspidi kaasa sotsialistlike riikide ühtsuse kindlustamisele, tihedate majanduslike ja kultuurisidemete arendamisele nende vahel, vabade rahvaste vennaliku pere monoliitsuse edasisele tugevdamisele marksismi-leninismi suurte ideede ja proletaarse internatsionalismi põhimõtete alusel.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXI kongressi resolutsioon seltsimees N. S. Hruštšovi ettekande «NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965» põhjal, lk. 25—27.

Uue maailmasüsteemi kasvav võimsus garanteerib sotsialistlikele maadele nende poliitiliste ja sotsiaalmajanduslike saavutuste vääramatuse. Tõeliselt vabade rahvaste ühenduse raamides on tagatud sotsialismi täielik võit.

Sotsialistliku maailmasüsteemi majandus areneb endiselt võrratult kiiremas tempos kui kapitalismi majandus. Esitan andmed, mis iseloomustavad tööstustoodangu kasvu sotsialismimaades ja kapitalistlikes riikides.

Aastad	Vastaval territooriumil protsentides 1937. aastaga võrreldes	
	Sotsialismimaad	Kapitalismimaad
1937	100	100
1955	362	199
1956	404	208
1957	445	215
1958	521	210
1959	610	231
1960	681	244

Nagu näete, suurendasid sotsialistlikud maad 1960. aastal oma tööstustoodangu 1937. aastaga võrreldes 6,8-kordseks, samal ajal kui kapitalistlikud maad suurendasid selle vähem kui 2,5-kordseks. 1955. aastal moodustas sotsialismimaade osa maailma tööstustoodangus 27 protsenti, 1960. aastal aga oli see tõusnud ligikaudu 36 protsendini.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 9—10.

Kolmel aastal (1958—1960) oli sotsialismimaade tööstuse keskmine kasvutempo aastas 15,2 protsenti ehk rohkem kui 3,5 korda suurem kui kapitalistlike maade tööstusliku arenemise tempo (4,2 protsenti).

Sõjaeelse ajaga võrreldes oli tööstustoodang 1960. aastal suurenenud NSV Liidus 5,2-kordseks, Poolas rohkem kui 7,5-kordseks, Tšehhoslovakkias rohkem kui 4-kordseks, Saksa Demokraatlikus Vabariigis 3,2-kordseks, Ungaris rohkem kui 4-kordseks, Rumeenias rohkem kui 5-kordseks, Bulgaarias 12,3-kordseks, Albaanias 25-kordseks, Korea Rahvademokraatlikus Vabariigis 7,6-kordseks, Mongoolia Rahvavabariigis 7,4-kordseks, Vietnami Demokraatlikus Vabariigis (1950. aastaga võrreldes) rohkem kui 5-kordseks.

Уверенная поступь (редакционный обзор газеты «Правда»).
«Правда», 22 апреля 1962 г.

8. SOTSIALISTLIKE MAADE EESKUJU REVOLUTSIONEERIV MÕJU INIMKONNA ÜLEMAAILMSELE ARENGULE

Kui Euroopa ja Põhja-Ameerika on juba reorganiseeritud, siis annab see niisugust kolossaalset jõudu ja niisugust eeskuju, et pooleldi tsiviliseeritud maad iseenesest nendega kaasa lähevad; seda nõuavad juba üksi majanduslikud vajadused. Missuguseid sotsiaalseid ja poliitilisi faase tuleb siis nendel maadel läbi teha, enne kui nemadki sotsialistliku organisatsioonini välja jõuavad, selle kohta võime minu arvates praegu ainult üsna tarbetuid hüpoteese esitada. Kuid üks on kindel: võidukas proletariaat ei saa ühtegi võõrast rahvast vastu tema tahtmist õnnelikuks teha, õõnestamata sellega omaenda võitu. Muidugi ei eita see mingil määral igasuguseid kaitsesõdu ...

Ф. Энгельс — К. Каутскому, 12 сентября 1882 г.
К. Маркс, Ф. Энгельс, Избранные письма, М., 1947, lk. 356—357.

Nüüd on meil juba üsna suured rahvusvahelised kogemused, mis kõnelevad täie selgusega, et mõnede meie revolutsiooni põhi-

joonte tähtsus pole kohalik, rahvuslikult eriomane, ainult Venemaad haarav, vaid rahvusvaheline. Ja ma ei kõnele siin rahvusvahelisest tähtsusest sõna laias mõttes: mitte mõnel, vaid kõigil meie revolutsiooni põhilistel ja paljudel teisejärgulistel joontel on rahvusvaheline tähtsus kõigi maade mõjutamise mõttes. Ei, mõnede meie revolutsiooni põhijoonte rahvusvahelist tähtsust tuleb tunnustada sõna kõige kitsamas mõttes, s. o. mõistes selle tähtsuse all meil toimunu rahvusvahelist tähendusrikkust või rahvusvahelises ulatuses kordumise ajaloolist paratamatust.

Selle tõe ülehindamine, selle laiendamine mitte ainult mõnele meie revolutsiooni põhijoonele oleks muidugi ülisuur viga . . .

Kuid käesoleval ajaloo momendil on asi just nii, et vene eeskuju näitab *kõigile* maadele midagi, ning väga olulist, nende paratamatust ja lähedasest tulevikust. Kõigi maade eesrindlikud töölised on seda ammugi mõistnud — veel sagedamini aga mitte niivõrd mõistnud, kui revolutsioonilise klassi instinktiga tabanud, tajunud. Sellest tuleneb nõukogude võimu ja samuti ka bolševistliku teooria ja taktika aluste rahvusvaheline «tähtsus» (sõna kitsas mõttes).

V. I. Lenin, «Pahempoolsuse» lastehaigus kommunismis (1920), Teosed, 31. kd., lk. 5—6.

Pärast seda, kus oleme tõestanud, et revolutsioonilise organisatsiooniga me oleme suutelised andma vastulöögi vägivallale, mida tarvitatakse ekspluateeritavate suhtes, me peame tõestama sedasama teisel alal sellega, et loome niisuguse eeskuju, mis ei veenaks sõnadega, vaid näitaks kogu määratu suurele talupoegade massile ja väikekodanlikele elementidele ning ka teistele maadele tegelikus elus, et sõjas võitnud proletariaat suudab luua kommunistliku korra, kommunistliku elulaadi. Sellel ülesandel on ülemaailmne tähtsus. Selleks, et me saavutaksime teise poole võidust rahvusvahelises mõttes, on vaja lahendada teine pool ülesandest — majandusliku ülesehitustöö alal.

V. I. Lenin, Meie välis- ja siseolukord ning partei ülesanded (1920). Teosed, 13. kd., lk. 383.

Praegu avaldame oma peamist mõju rahvusvahelisele revolutsioonile oma majanduspoliitikaga. Venemaa Nõukogude vabariigile vaatavad kõik töötajad maailma kõigis maades ilma igasuguse erandita ja ilma igasuguse liialduseta. See on saavutatud. Kapitalistid ei saa midagi surnuks vaikida, varjata, sellepärast otsivad nad kõige rohkem meie majanduslikke vigu ja meie nõrkusi. Sellele tandrile on võitlus kantud kogu maailma ulatuses. Kui me lahendame selle ülesande — siis oleme võitnud rahvusvahelises ulatuses, kindlasti ja lõplikult. Sellepärast omandavad majandusliku ülesehitustöö küsimused meie jaoks äärmiselt suure tähtsuse.

Sel rindel me peame saavutama võidu aeglase, järkjärgulise — kiiresti pole võimalik —, kuid pideva tõusu ja edasiliikumisega.

V. I. Lenin, VK(b)P X ülevenemaaline konverents (1921). Teosed, 32. kd., lk. 413.

...Me oleme öelnud ja ütleme: «Sotsialismil on eeskuju jõud.» Vägivallal on oma jõud nende suhtes, kes tahavad taastada oma võimu. Kuid sellega piirdubki vägivalla tähtsus, edasi aga omab jõudu juba mõju ja eeskuju. Kommunismi tähendust tuleb näidata praktiliselt, eeskuju najal. Meil pole masinaid, sõda on meid laostanud, sõda on võtnud Venemaalt majanduslikud ressursid, kuid siiski meie ei karda seda võitlust, sest see kujuneb meile kõigiti kasulikuks.

V. I. Lenin, Kõne VK(b)P Moskva organisatsiooni aktiivi koosolekul (1920). Teosed, 31. kd., lk. 419.

On saabunud aeg, kus maailmasüsteemi moodustanud sotsialistlikud riigid on saanud internatsionaalseks jõuks, kes avaldab võimsat mõju maailma arengule. On tekkinud reaalsed võimalused selleks, et lahendada tänapäeva tähtsamaid probleeme uut viisi, demokraatia ja sotsialismi huvides.

Moskvas 1960. aasta novembris toimunud kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamise avaldus.
Kaasaja teoreetilisi probleeme, Tallinn, 1961, lk. 46.

Antikommunism tekkis juba töölisliikumise koidikul kui kapitalistide klassi põhiline ideeline relv tema võitluses proletariaadi ja marksistliku ideoloogia vastu. Sedamööda, kuidas teravnes klassivõitlus, ning eriti siis, kui tekkis sotsialismi maailmasüsteem, muutus antikommunism veelgi õelamaks ja rafineeritumaks. Kajastades kodanliku ideoloogia sügavat ideelist kriisi ja tema äärmist degradeerumist, saab antikommunism hakkama marksistliku õpetuse koletisliku moonutamisega, sotsialistliku ühiskonnakorra jõhkra laimamisega, võltsib kommunistide poliitikat ja eesmärke, kiusab taga demokraatlikke rahuarmastavaid jõude ja organisatsioone.

Töörahva huvide edukas kaitsmine, rahu säilitamine ja töölisklassi sotsialistlike ideaalide teostamine nõuavad resoluutset võitlust antikommunismi vastu — selle mürgise relva vastu, mida kodanlus kasutab masside eemalehoidmiseks sotsialismist. On vaja intensiivsemalt selgitada rahvahulkadele sotsialismi ideesid, kasvatada töötajaid revolutsioonilises vaimus, tõsta nende klassiteadvust, revolutsioonilist teadlikkust ning näidata sotsialistliku maailmasüsteemi maade kogemuste najal kõigile töötajatele sotsialist-

liku ühiskonna üleolekut, selgitada neile konkreetselt, missuguseid reaalseid hüvesid toob sotsialism iga maa töölistele, talupoegadele ja elanikkonna teistele kihtidele.

Kommunism tagab inimestele vabanemise hirmust sõdade ees ja püsiva rahu; vabanemise imperialistlikust rõhumisest ja ekspluateerimisest, tööpuudusest ja vaesusest ning üldise ainelise kindlustatuse ja kõrge materiaalse elujärje; vabanemise hirmust majanduskriiside ees ja tootlike jõudude tormilise arengu kogu ühiskonna hüvanguks; vabanemise rahakoti võimust isiksuse üle ning inimese igakülgse vaimse arenemise, kõigi talentide õitselepuhkemise, ühiskonna piiritu progressi teaduse ja kultuuri alal. Uue ühiskonnakorra võidust saavad kasu kõik elanikkonna kihid peale käputäie ekspluataatorite, ning on vaja, et sellest saaksid teadlikuks miljonid inimesed kapitalismimaades.

Kaasaja teoreetilisi probleeme, lk. 68—69.

Sotsialistlik maailmasüsteem sammub kindlalt otsustava võidu poole majanduslikus võistluses kapitalismiga. Juba lähemal ajal tagab ta oma ülekaalu kapitalistlikust maailmasüsteemist tööstusliku ja põllumajandusliku tootmise üldmahult. Järjest rohkem kasvab sotsialistliku maailmasüsteemi mõju ühiskonna arenemise käigule, rahu, demokraatia ja sotsialismi huvides.

Uue maailma suurejooneline hoone, mida vabade rahvaste kangelasliku tööga ehitatakse määratu suurtel Euroopa ja Aasia aladel, on uue ühiskonna, kogu inimkonna tuleviku prototüüp.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 23.

Kommunismi ülesehitamine NSV Liidus saab inimkonna suurimaks võiduks kogu tema pika ajaloo jooksul. Iga uus samm kommunismi säravate kõrguste poole innustab kõigi maade töörahva hulki, on tohutu moraalne tugi võitluses kõigi rahvaste vabastamiseks sotsiaalsest ja rahvuslikust rõhumisest, kiirendab marksismi-leninismi ideede triumfi ülemaailmses ulatuses.

Kui nõukogude rahvas hakkab kasutama kommunismi hüvesid, siis ütlevad uued sajad miljonid inimesed maailmas: «Me oleme kommunismi poolt!» Mitte teiste maadega sõdimise teel, vaid ühiskonna täiuslikuma organiseerimise eeskujuga, tootlike jõudude õitsenguga, kõigi tingimuste loomisega inimese õnneks ja heaoluks võidavad kommunismi ideed rahvahulkade mõistuse ja südamed.

Ühiskondliku progressi jõud kasvavad paratamatult kõigis maades, ja see on Nõukogude Liidu kommunismiehitajatele toeks.

Sealsamas, lk. 129.

Kommunismi ülesehitamine meie maal on internatsionaalse kohuse täitmine maailma kõigi revolutsiooniliste jõudude ees. Me lii-

gume leninlikul kursil ning seda kurssi toetavad ülemaailmne kommunistlik liikumine ja kogu progressiivne inimkond.

Sotsialismi ja kommunismi eeskuju jõud omandab erilise tähtsuse ka sellepärast, et meie ajastul on iseseisva arengu areenile astunud Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika maades sadu miljoneid inimesi, kes on heitnud või heidavad endalt kolonialismi ikke. Nende maade rahvaste ette kerkib täies suuruses probleem: millist teed mööda minna edasi — kas kapitalistliku või mittekapitalistliku arengu teed.

Rahvastele, kes on kätte võitnud rahvusliku iseseisvuse, demonstreerib sotsialism konkreetsete näidete varal sotsialistliku plaanimajanduse, ülesmäge mineva ja õitsva majanduse eeliseid. Üksnes sotsialism suudab lühikese ajalooperioodi jooksul muuta mahajäänud maa tööstusriigiks, likvideerida tööpuuduse ja rahvahulkade viletsuse, teha kultuurihüved ja hariduse omandamise kättesaadavaks kõigile kodanikele. Mida suuremad on meie maa ja kõigi sotsialismimaade edusammud majanduse ja kultuuri arendamisel, oma rahvaste elatustaseme tõstmisel, seda kergem on noorte rahvusriikide rahvastel teha valik sotsialismi kasuks.

Seega on ilmne, et iga sotsialistlik riik, kes saavutab reaalset edu majanduse arendamisel ja rahva elatustaseme tõstmisel, annab oma internatsionaalse panuse marksismi-leninismi ideede võidusse ning sellega toob lähemale kommunismi võidu ülemaailmses mastaabis.

N. S. Hruštšov, Kommunistliku ülesehitustöö käesolev etapp ja partei ülesanded põllumajanduse juhtimise parandamisel. Ettekanne NLKP Keskkomitee pleenumil 5. märtsil 1962.
Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee 1962. aasta märtsipleenumi materjale, Tallinn, 1962, lk. 13—14.

9. KAHE MAAILMASÜSTEEMI — SOTSIALISMI JA KAPITALISMI RAHULIK KOOSEKSISTEERIMINE

RAHULIKU KOOSEKSISTEERIMISE VAJALIKKUS, VÕIMALIKKUS JA VÄLTIMATUS

Mis siis on rahulik kooseksisteerimise poliitika?

Kõige lihtsamas väljenduses tähendab see loobumist sõjast kui tüliküsimuste lahendamise vahendist. Kuid sellega ei ammendu kaugeltki rahuliku kooseksisteerimise mõiste. Peale mittekallaletungi kohustuse määrab ta ka kõigi riikide kohustuse ei mingil kujul ega mingil ettekäändel rikkuda üksteise territoriaalset terviklikkust ja suveräänsust. Rahuliku kooseksisteerimise printsiip tähendab loobumist teiste maade siseasjadesse vahelesegamisest nende riigikorra või elulaadi muutmise eesmärgil või mingitel muu-

del motiividel. Rahuliku kooseksisteerimise doktriin näeb ette ka seda, et maadevahelised poliitilised ja majanduslikud suhted tuleb rajada poolte täieliku võrdsuse ja vastastikuse kasulikkuse alusel.

Läänes räägitakse väga sageli, et rahulik kooseksisteerimine ei olevat midagi muud kui sotsialistlike riikide taktikaline võte. Niisugustes näidetes ei ole kübetki tõtt.

Meie püüe rahu ja rahuliku kooseksisteerimise poole ei ole tingitud konjunktuuri- ega taktikalistest kaalutlustest. See püüe tuleneb juba sotsialistliku ühiskonna olemusest, kus ei ole niisuguseid klasse või sotsiaalseid gruppe, kes oleksid huvitatud sõja läbi teenimisest või võõraste territooriumide vallutamisest ja õigustamisest. Nõukogude Liidul ja teistel sotsialismimaadel on oma sotsialistliku süsteemi tõttu piiramatu siseturg ning seepärast pole neil põhjust teostada teiste maade vallutamise ja oma mõjule allutamise ekspansionistlikku poliitikat.

Rahvas on see, kes otsustab sotsialistlike riikide saatuse. Sotsialistlikke riike valitseb töörahvas ise, töölised ja talupojad, inimesed, kes otseselt loovad kõik ühiskonna materiaalsed ja vaimsed väärtused. Tööinimesed aga ei taha sõda. Neile tähendab ju sõda muret ja pisaraid, surma, laost ja viletsust. Lihtsad inimesed ei vaja sõda.

Hoolimata sellest, mida räägivad mõned meile vaenulikud propagandistid, ei tähenda erineva ühiskondliku süsteemiga riikide kooseksisteerimine seda, et nad on vaid üksteisest kõrge müüriga eraldatud ja võtavad endile vastastikuse kohustuse mitte üle müüri kive pilduda ega üksteisele kõntsa kaela valada. Ei, rahulik kooseksisteerimine pole lihtsalt kooselu külg külje kõrval ilma sõjata, kuid alalises ohus, et tulevikus võib sõda puhkeda. *Rahulik kooseksisteerimine võib kujuneda ja peab kujunema rahulikuks võitluseks inimese kõigi vajaduste parima rahuldamise alal.*

N. S. Hruštšov, Rahulikust kooseksisteerimisest.
«Rahva Hääl», 9. septembril 1959.

Vahetus seoses rahuliku kooseksisteerimise poliitikaga on meie partei XX ja XXI kongressil väljakuulutatud tees, et meie ajal ei ole sõda paratamatu. Lenini poolt esitatud juhtmõtted imperialismi kohta jäävad jõusse ning on meile endiselt teed näitavaks täheks meie teoorias ja praktikas. Ent ei või unustada, et Lenini juhtmõtted imperialismi kohta olid tema poolt esitatud ja arendatud kümneid aastaid tagasi, millal polnud veel paljusid nähtusi, mis nüüd on saanud otsustavaks ajaloolise protsessi arenemisele, kogu rahvusvahelisele olukorrale.

Mõned Lenini juhtmõtted imperialismi kohta kuuluvad sellesse perioodi, millal veel ei olnud Nõukogude Liitu ega teisi sotsialistlikke riike. Nüüd kasvab ja tugevneb võimas Nõukogude Liit oma tohutu majandusliku ja sõjalise potentsiaaliga, kasvab ja tugevneb

suur sotsialistlik leer, millesse nüüd kuulub üle miljardi inimese, on muutunud organisatsioonikindlamaks ja teadlikumaks tööliskласs, kes kapitalistlikes maades enestes peab aktiivset võitlust rahu eest. Praegu toimivad niisugused tegurid, nagu laiaulatuslik rahupooldajate liikumine, suureneb nende riikide arv, kes taotlevad rahu rahvaste vahel. Peab ka märkima, et imperialismil ei ole enam seesugust tagalat koloniaalsüsteemi näol, mis tal enne oli.

Pealegi, seltsimehed, ei saa ju praegu selles küsimuses mehaaniliselt korrata seda, mida Vladimir Iljitš Lenin ütles aastakümneid tagasi imperialismi kohta, ning kinnitada, et imperialistlikud sõjad on paratamatud nii kaua, kui sotsialism ei ole võitnud kogu maailmas. Me elame praegu niisugusel perioodil, millal sotsialismi jõud üha enam kasvavad marksismi-leninismi lipu alla.

Vahest saabub ajaloos niisugune aeg, kui imperialism säilib ainult vähestes riikides ja pealegi võib-olla nii väikestes nagu näiteks pintsakunõõp.

Ja mis saab siis? Kas ka sellistes tingimustes tuleb raamatust järele vaadata, mida Vladimir Iljitš Lenin ütles täiesti õigesti oma aja kohta, ning korrata lihtsalt, et sõjad on paratamatud, kuna veel eksisteerivad kapitalistlikud riigid?

Mõistagi — kapitalismi, imperialismi olemus ei muutu, kuigi seda esindaksid vaid väikesed maad. Teatavasti on hunt niisama verejanuline kiskja nagu lõvi või tiiger, kuigi tema jõud on võrreldamatult väiksem. Sellepärast kohutab inimest kohtumine hundiga hoopis vähem kui tiigri või lõviga. Muidugi võivad ka väikesed kiskjad hammustada, loomus on neil ühesugune, kuid võimalused on erinevad, neil ei ole nii suurt jõudu ja neid on kerge kahjutuks teha.

Sellepärast ei tohi konkreetset olukorda, jõudude vahekorra muutumist maailmas arvestamata korrata seda, mida suur Lenin ütles hoopis teistsugustes ajalootingimustes. Kui Lenin võiks hauast üles tõusta, sikutaks ta selliseid inimesi kõrvast, nagu öeldakse, ja õpetaks neile, kuidas peab asja tuumast aru saama.

Me elame niisugusel ajal, kui meiega ei ole Marxi, Engelsit ega Leninit. Kui me hakkame vassima nagu lapsed, kes tähti õppides veerivad sõnu, siis jääb meil paljugi saavutamata. Marx, Engels ja Lenin kirjutasid oma surematud, aegade jooksul kustumatud teosed. Nad juhatasid inimkonnale kätte tee kommunismile. Ja me sammume kindlalt seda teed mööda. Marksismi-leninismi õpetuse alusel peame me ise mõtlema, sügavalt tundma õppima elu, analüüsima kaasaegset olukorda ja tegema järeldusi, mis toovad kasu üldisele kommunismiüritusele.

Peab oskama mitte üksnes lugeda, vaid loetut ka õigesti mõista ning rakendada selle aja konkreetsetes tingimustes, milles me elame, arvestada väljakujunenud situatsiooni, jõudude reaalset vahekorda. Poliitikategelane, kes talitab selliselt, näitab, et ta

oskab mitte üksnes lugeda, vaid revolutsioonilist õpetust ka loovalt rakendada.

N. S. Hruštšov, Kõne Rumeenia Töölispartei III kongressil, Tallinn, 1960, lk. 27—28.

Muidugi mõista on sotsialismi maailma ja kapitalismi maailma vahel nüüd ja edaspidigi vastuolusid, mis on ühiskonna arengu objektiivsete seaduste toime tulemus. Kui aga kogu maailma inimesed teadlikult suunavad kogu oma jõu uue sõja vältimiseks, saavad nad sotsialismi süsteemi ja kapitalismi süsteemi vahelisele võitlusele anda rahuliku võistluse vormi, eeskätt majandusliku võistluse vormi, mis tähendab võistlust rahuaja tootmise alal, kogu rahva elutaseme tõstmise alal. Selleks on vaja kõrvaldada sõjaoht, keelata aatomi- ja vesinikurelv ning hävitada nende tagavarad, tunduvalt vähendada tavalist relvastust, relvastatud jõude ja sõjalisi eelarveid, seada jalule usaldussuhted riikide vahel, kõrvaldada kõik kunstlikud tõkked rahvusvahelise kaubanduse ja kultuurisidemete arendamise teelt, austada teiste maade sõltumatust ja mitte segada vahele nende siseasjadesse.

Mis puutub ideede ja informatsiooni vahetamisse, siis peab see vahetus teenima just neid eesmärke, peab soodustama rahvaste järjest paremat arusaamist üksteisest, nende sõpruse suurenemist, ja selle eesmärgiks ei tohi olla nende vahele umbusalduse ja vaenu mürgiseemnete külvamine. Ideede ja informatsiooni vahetamine peab kõvendama erinevate süsteemidega riikide rahulikku kooseksisteerimist, mitte aga seda õõnestama. Meie pooldame niisugust vahetust.

N. S. Hruštšov, Vastused Ameerika ajalehe «New York Times» diplomaatilise peakorresponendi J. Restoni küsimustele. «Rahva Hääl», 15. oktoobril 1957.

Ärgu ameerika kapitalistid meid puutugu. Meie neid ei puutu. Me oleme isegi valmis neile tasuma transpordiks ja tootmiseks tarvilike masinate, töövahendite jm. eest kullas. Ja mitte ainult kullas, vaid ka toorainetes.

V. I. Lenin, Vastus ameerika ajalehe «New York Evening Journal» korrespondendi küsimustele (1920). Teosed, 30. kd., lk. 337.

Kodanlikud riigid jõudsid imperialistlikust sõjast välja tulla kodanlikena. Nad jõudsid selle kriisi, mis neid otseselt ähvardas, eemale tõrjuda ja edasi lükata, kuid põhiliselt õõnestasid nad oma olukorda nii, et pidid kõigist oma hiiglaslikest sõjalistest jõududest hoolimata kolme aasta pärast tunnistama, et nad ei suuda purustada Nõukogude vabariiki, kellel ei ole peaaegu mitte mingisuguseid sõjalisi jõude. Seega tuli välja, et meie poliitika ja meie ennustused leidsid põhiliselt kõiges kinnitust, ja meie liitlasteks osutusid tõepoolest iga kapitalistliku riigi rõhutud massid, sest need

massid ajasid nurja sõja. Meie olukord osutus selliseks, et, saavutamata rahvusvahelist võitu, meie jaoks ainsat ja püsivat võitu, me võitsime endale kätte tingimused, milledes me saame eksisteerida kõrvuti kapitalistlike riikidega, kes on nüüd sunnitud astuma meiega kaubanduslikesse suhetesse. Selle võitluse protsessis me võitsime endale kätte õiguse iseseisvaks olemasoluks.

Niisiis, kui heita üldine pilk meie rahvusvahelisele olukorrale, me näeme, et oleme saavutanud hiiglasuurt edu, et meil on mitte ainult hingetõmbeaeg, vaid midagi palju tõsisemat. Hingetõmbeajaks on meil kombeks nimetada lühikest ajavahemikku, mille vältel imperialistlikel riikidel on palju kordi olnud võimalus teha uuesti intensiivsemat katset alustada sõda meie vastu. Ka praegu ei tohi me sattuda joovastusse ega hakata eitama seda, et kapitalistlike riikide sõjaline vahelesegamine meie asjadesse on tulevikus võimalik. Me peame olema lahinguvalmis. Kui aga heidame pilgu neile tingimustele, milles me lõime puruks kõik vene kontrrevolutsiooni katsed ja saavutasime vormilise rahusõlmimise kõigi lääneriikidega, siis saab selgeks, et meil on mitte ainult hingetõmbeaeg, — vaid on saabunud uus ajajärk, kus meie olemasolu kapitalistlike riikide süsteemis on rahvusvaheliselt seisukohalt põhiliselt kätte võidetud.

V. I. Lenin. «Meie välis- ja siseolukord ning partei ülesanded» (1920). Teosed, 31 kd., lk. 377.

Ma pean absoluutselt ebaõigeks kujutada Herriot' vastuvõtmist Moskvas ja Prantsuse-Vene läbirääkimisi mingi, kas või isegi kõige pisema pöördena Nõukogude Venemaa poliitikas üldse ja pöördena Inglismaa vastu eriti. Kahtlemata me hindame erakordselt kõrgelt nii Herriot' vastuvõtmist Moskvas kui ka seda sammu Prantsusmaaga lähenemise või temaga läbirääkimiste pidamise poole, mis on nüüd saanud võimalikuks, tõenäoliseks ja, tahaksin arvata, hädavajalikuks. Igasugune lähenemine Prantsusmaaga on meile väga soovitav, eriti seetõttu, et Venemaa kaubanduslikud huvid nõuavad tungivalt lähenemist selle tugevaima mandririigiga. Kuid me oleme veendunud, et see lähenemine ei tähenda vähemalgi määral, nagu peaks tingimata kuidagi muutuma meie poliitika Inglismaa suhtes. Me arvame, et täiesti sõbralikud suhted mõlema riigiga on täiesti võimalikud ning on meie eesmärgiks. Me arvame, et just kaubanduslike suhete arendamine avaldab vältimatult selle eesmärgi saavutamise suunas äärmiselt tugevat mõju. Me arvame, et Inglismaa ja Prantsusmaa õigesti mõistetud huvid mõjuvad samuti selles suunas. Me arvame, et Inglismaa ja Prantsusmaa vastastikused huvid, kuivõrd nad puutuvad kokku Venemaaga, ei sisalda eneses mingil juhul Inglis- ja Prantsusmaa vahelise vältimatu vaenu elemente. Vastupidi, me arvame koguni, et rahulikud ja sõbralikud suhted nende riikide ja Venemaa vahel kujutavad endast üht tagatist (olen peaaegu valmis ütlema: kõige efektiivse-

mat tagatist) selleks, et rahu ning sõprus Inglismaa ja Prantsusmaa vahel kestaksid kõige kauem ja et igasugused praegustes tingimustes võimalikud ning tõenäolised Prantsusmaa ja Inglismaa omavahelised lahkhelid jõuaksid kõige kiiremini ja kõige kindlamalt õnneliku lahenduseni.

V. I. Lenin, Intervjuu «Observeri» ja «Manchester Guardiani» kirjasaatjale Farbmanile (1922). Teosed, 33. kd., lk. 348—349.

Partei XX kongress peab täiesti õigeks Keskkomitee ja Nõukogude valitsuse joont, mis on suunatud sellele, et rahuliku kooseksisteerimise leninliku printsiibi alusel pidada kurssi kõigi maadega suhete parandamisele, usalduse suurendamisele ja koostöö arendamisele. Selles suhtes võivad etendada suurt osa need rahvusvaheliste suhete tuntud viis printsiipi, mida tunnustavad paljud riigid ja laiad üldsuse kihid: territoriaalse terviklikkuse ja suveräänsuse vastastikune austamine, mittekallaletung, mittevahelesegamine üksteise siseasjadesse, riikidevaheliste suhete arendamine võrdõiguslikkuse ja vastastikuse kasulikkuse alusel, rahulik kooseksisteerimine ja majanduslik koostöö. Need printsiibid on praegustes tingimustes erineva sotsiaalse korraga riikide vastastikuste suhete parimaks vormeliks ning võiksid saada kogu maakera riikide tugevate rahulike suhete aluseks . . .

Kaasaegsetes rahvusvahelistes tingimustes on kujunenud reaalsed võimalused selleks, et mitte lubada imperialismi agressiivsetel jõududel paisata rahvaid uutesse sõdadesse, mis sõjalise tehnika praeguse taseme juures tooksid rahvastele loendamatuid viletsusi ja purustusi. Maakeral eksisteerib praegu mitte ainult kapitalistlik süsteem. On olemas võimas rahuarmastav sotsialistlik leer, kelle näol rahuarmastavatel jõududel on mitte ainult moraalsed, vaid ka materiaalsed vahendid agressiooni ärahoidmiseks. Peale selle on olemas suur grupp teisi riike sadade miljonite elanikega, riike, kes astuvad aktiivselt välja sõja vastu. On olemas võimas, kõiki rahvaid hõlmav rahupooldajate liikumine. Tohutuks jõuks on kujunenud kapitalistlikes maades töölisliikumine.

Neis tingimustes jääb muidugi jõusse Lenini seisukoht, et kuivõrd eksisteerib imperialism, püsib ka majanduslik alus sõdade tekkimiseks. Sellepärast peamegi olema ülimalt valvsad. Niikaua kui maakerale jääb alles kapitalism, püüavad reaktsioonilised jõud, kes esindavad kapitalistlike monopolide huve, ka edaspidi sõjaliste avantüüride ja agressiooni poole, võivad katset teha sõda valla päästa. Kuid sõdade fataalset paratamatust ei ole. Nüüd on olemas võimsad ühiskondlikud ja poliitilised jõud, kelledel on tõhusaid vahendeid selleks, et mitte lasta imperialistidel sõda valla päästa, kui nad aga peaksid katset tegema sõda alustada, — anda agressoritele purustav vastulöök, ajada nurja nende avantüristlikud plaanid. Selleks on vaja, et kõik sõja vastu väljaastuvad jõud oleksid

valvsad ja mobiliseeritud, et nad tegutseksid ühtse rindena ega nõrgendaks oma võitlust rahu säilitamise ja tugevdamise eest.

NLKP XX kongress, Resolutsioon «NLKP Keskkomitee aruande põhjal». Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XX kongressi resolutsioonid, Tallinn, 1956, lk. 7—9.

Nõukogude riigi tekkimise momendist peale on ta oma välispoliitika aluseks teinud erineva ühiskondliku korraga riikide rahuliku kooseksisteerimise printsiibi. Juba 1918. aastal naeris Lenin välja kahjuliku idee, et rahvusvahelise revolutsiooni huvid keelavat igasuguse rahu imperialistidega. Ta kirjutas tookord: «Sotsialistlik vabariik keset imperialistlikke suurriike ei saaks sääraste vaadete seisukohalt sõlmida mingisuguseid majanduslikke lepinguid, ei saaks eksisteerida ilma kuu peale lendamata.» (Teosed, 27. kd., lk. 51.) Sotsialism ja kapitalism eksisteerivad ühel planeedil ning nende kooseksisteerimine on ajalooline paratamatus.

N. S. Hruštšov, Nelikümmend aastat Suurest Sotsialistlikust Oktoobrirevolutsioonist. Kõne NSV Liidu Ülemnõukogu juubeliistungjärgul, Tallinn, 1957, lk. 57.

Ma tahaksin korrata siin, mis ma ütlesin hiljutisel pressikonverentsil Moskvas: «Kui Nõukogude-Ameerika suhted selginevad, siis avaldab see kindlasti mõju ka suhete paranemisele teiste riikidega, aitab hajutada tumedaid pilvi ka teistes maailma piirkondades. Loomulikult tahame sõprust mitte ainult USA-ga, vaid ka USA sõpradega. Ühtlasi tahame, et USA-l oleksid head suhted mitte ainult meiega, vaid ka meie sõpradega.»

Mis siis veel puudub, et rahuliku kooseksisteerimise printsiibid saaksid vankumatuks rahvusvaheliseks normiks ja igapäevaseks praktikaks Lääne ja Ida vahelistes suhetes?

Muidugi, sellele küsimusele võib anda mitmesuguseid vastuseid. Kui aga olla lõpuni avameelne, siis tuleb öelda veel järgmist: *on tarvis, et kõik mõistaksid seda vääramatut fakti, et ajalooprotsessil on tagasipööramatu iseloom.* Eilset päeva ei saa tagasi tuua! On aeg aru saada, et kahekümnenda sajandi maailm ei ole üheksateistkümnenda sajandi maailm, et tänapäeva maailmas eksisteerivad kõrvuti kaks diametraalselt vastandlikku ühiskondlik-majanduslikku süsteemi ja et sotsialistlik süsteem on kõigist tema vastu ettevõetud kallaletungidest hoolimata niivõrd tugevnenud ja selliseks jõuks kasvanud, et vana juurde tagasipöördumist ei saa enam olla . . .

N. S. Hruštšov, Rahulikust kooseksisteerimisest. «Rahva Hääl», 9. septembril 1959.

Erineva korraga riikide rahulik kooseksisteerimine või laastav sõda — ainult nii seisab küsimus tänapäeval. Muud väljapääsu ei

ole. Kommunistid lükkavad resoluutselt tagasi Ameerika «külma sõja» doktriini ja «sõja piiril» balansseerimise kui poliitika, mis viib termotuumakatastroofini. Rahuliku kooseksisteerimise printsiipe kaitstes taotlevad kommunistid «külma sõja» täielikku lõpetamist, sõjaliste blokkide laialisaatmist, sõjaväebaaside likvideerimist, üldist ja täielikku desarmeerimist rahvusvahelise kontrolli all, rahvusvaheliste vaidlusküsimuste lahendamist läbirääkimiste teel, riikide üheõigusluse, nende territoriaalse terviklikkuse, iseseisvuse ja suveräänsuse austamist, üksteise siseasjadesse mittevahelesegamist, rahvaste vahel laialdaste kaubanduslike, kultuuriliste ja teaduslike sidemete arendamist.

Moskvas 1960. aasta novembris toimunud kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamise avaldus.
Kaasaja teoreetilisi probleeme. Tallinn, 1961, lk. 52—53.

NLKP peab oma välispoliitilise tegevuse peaeesmärgiks: tagada rahu kommunistliku ühiskonna ülesehitamiseks NSV Liidus ja sotsialismi maailmasüsteemi arenemiseks ning koos kõigi rahuarmastavate rahvastega päästa inimkond laastavast maailmasõjast.

NLKP lähtub sellest, et maailmas on tekkinud ja kasvavad jõud, kes on suutelised ülemaailmset rahu säilitama ja kindlustama. Tekivad võimalused printsipiaalselt uute suhete sisseseadmiseks riikide vahel.

Imperialism ei tunne muid suhteid riikide vahel kui valitsemise ja allumise suhteid, selliseid suhteid, kus tugev rõhub nõrka. Ta rajab rahvusvahelised suhted diktaadile ja ähvardustele, vägivallale ja omavolile. Agressiivsetes sõdades näeb imperialism rahvusvaheliste küsimuste lahendamise loomulikku vahendit. Imperialistlikele riikidele on diplomaatia alati olnud ja jääb teistele rahvastele oma tahte pealesurumise, sõdade ettevalmistamise tööriistaks. Imperialismi jagamatu valitsemise perioodil otsustas sõja ja rahu küsimuse finants- ja tööstusoligarhia ning sealjuures rahvaste eest täiesti salaja.

Sotsialism vastandab imperialismile *uut tüüpi rahvusvahelised suhted.* Sotsialistlike riikide välispoliitika, mille aluseks on rahu, võrdõiguslikkuse, rahvaste enesemääramise, kõigi maade iseseisvuse ja suveräänsuse austamise printsiibid, ning samuti sotsialistliku diplomaatia ausad ja humaansed meetodid avaldavad maailmas valitsevale olukorrale üha suurenevat mõju. Tingimustes, kus imperialism ei etenda enam rahvusvahelistes suhetes domineerivat osa ja ikka suuremat osa etendab sotsialistlik süsteem, kus maailmapoliitikas on tublisti kasvanud rahvusliku sõltumatuse kättevõitnud riikide mõju ja kapitalistlike maade rahvahulkade mõju, tekib reaalne võimalus selleks, et sotsialismi poolt esiletõstetud uued printsiibid saavutaksid võidu agressiivse imperialistliku poliitika printsiipide üle.

Esmakordselt ajaloos on kujunenud selline olukord, kus mitte ainult suurtel, vaid ka väikestel riikidel, iseseisva arenemise teele asunud maadel, kõigil rahutaotlevatel riikidel, olenemata nende jõust, on võimalik hoida iseseisvat välispoliitika kurssi ...

Rahvaste jõupingutused peavad olema suunatud sellele, et imperialiste õigel ajal ohjeldada, et võtta neilt ära võimalus surmakülvavat relva käiku lasta. *Peaasi on termotuumasõda ära hoida, sellel mitte puhkeda lasta.* Ja seda on praegune inimpõlv suuteline tegema.

Nõukogude riigi tugevnemine ja sotsialistliku maailmasüsteemi tekkimine on ajaloolisteks sammudeks ühiskonna elust sõdade kõrvaldamise poole, millest inimkond on sajandeid unistanud. Maailma sotsialistlikus osas ei ole klasse ega sotsiaalseid rühmi, kes oleksid huvitatud sõdade vallapäästmisest. Sotsialism on kapitalismist reas tähtsates teaduse ja tehnika harudes ette jõudnud ning andnud rahuarmastavate rahvaste kätte võimsad materiaalsed vahendid imperialistliku agressiooni ohjeldamiseks. Kui kapitalism juurutas oma võimu tule ja mõõgaga, siis sotsialismil pole oma ideaalide levitamiseks sõdu vaja. Tema relvadeks on üleolek vanast korrast ühiskonna organiseerimises, riiklikus korras, majanduses, elatustaseme ja vaimse kultuuri taseme tõstmises.

Sotsialistlik süsteem on loomulikuks külgetõmbekeskuseks kõigile maakera rahuarmastavatele jõududele. Tema välispoliitika printsiibid võidavad ikka suuremat rahvusvahelist tunnustust ja toetust. Maakeral on tekkinud ulatuslik *rahutsoon*. Kõrvuti sotsialistlike maadega kuulub sellesse suur rühm mittesotsialistlikke riike, kes ühel või teisel põhjusel ei ole huvitatud sõja vallapäästmisest. Nende riikide ilmumine maailmapoliitika areenile muutis oluliselt jõudude vahekorda rahu kasuks.

Kasvab nende maade arv, kes teostavad neutraliteedipoliitikat, püüavad hoiduda ohust, mis peitub agressiivsetest sõjalistest blokkidest osavõtmises.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 52—54.

Sotsialistlike ja kapitalistlike riikide *rahulik kooseksisteerimine on* inimühiskonna arenemise *objektiivne vajadus. Sõda ei saa ega tohi olla rahvusvaheliste tüliküsimuste lahendamise meetodiks.* Kas kooseksisteerimine või katastroofiline sõda — üksnes nii on küsimuse üles seadnud ajalugu. Juhul, kui imperialistlikud agressorid siiski julgevad uue maailmasõja valla päästa, ei salli rahvad rohkem korda, mis tõukab neid laastavatesse sõdadesse. Nad pühivad imperialismi minema ja matavad ta maha.

Sealsamas, lk. 55.

Just Nõukogude Liidu ja kogu sotsialistliku süsteemi tootlike jõudude gigantsele arengule võlgneme tänu selle eest, et tänapäeva

imperialism on sunnitud arvestama ülemaailmset sotsialismileeri, sotsialismi reaalset võimsust. Kogu maailma progressiivse üldsuse tunnistusel on Nõukogude Liidu ja teiste sotsialismimaade võimsus peamiseks tõkkeks imperialistliku agressiooni, uue maailmasõja vallapäästmise teel.

N. S. Hruštšov, Kommunistliku ülesehitustöö käesolev etapp ja partei ülesanded põllumajanduse juhtimise parandamisel. Ettekanne NLKP Keskkomitee pleenumil 5. märtsil 1962. Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee 1962. aasta märtsipleenumi materjale. Tallinn, 1962, lk. 12.

RAHULIK KOOSEKSISTEERIMINE KUI SOTSIALISMI JA KAPITALISMI VAHELISE KLASSIVÕITLUSE VORM

Vastuolu ühiskondliku tootmise ja kapitalistliku omastamise vahel tuleb nähtavale proletariaadi ja kodanluse vahelise antagonismina.

F. Engels, Anti-Dühring (1878), Tallinn, 1954, lk. 238.

Riikide rahulik kooseksisteerimine ei tähenda, nagu revisionistid seda väidavad, lahtiütlemist klassivõitlusest. Erineva ühiskonnakorraga riikide kooseksisteerimine on sotsialismi ja kapitalismi vahelise klassivõitluse vorm. Rahuliku kooseksisteerimise tingimustes tekivad soodsad võimalused klassivõitluse arendamiseks kapitalistlikes maades ning asumaade ja sõltuvate maade rahvaste rahvusliku vabadusliikumise arendamiseks. Revolutsioonilise klassivõitluse ja rahvusliku vabadusvõitluse edusammud omakorda aitavad kindlustada rahulikku kooseksisteerimist. Kommunistid peavad oma kohuseks tugevdada rahvahulkade usku rahuliku kooseksisteerimise kindlustamise võimalusse, tugevdada nende otsust ära hoida maailmasõda. Nad aitavad igati kaasa sellele, et rahvad oma aktiivse võitlusega rahu, demokraatia ja rahvusliku vabanemise eest järjest rohkem nõrgendaksid ja ahendaksid imperialismi positsioone.

Erineva ühiskonnakorraga riikide rahulik kooseksisteerimine ei tähenda sotsialistliku ja kodanliku ideoloogia leppimist. Ümberpöördult — see eeldab töölisklassi, kõigi kommunistlike parteide järjest intensiivsemat võitlust sotsialistlike ideede triumfi eest. Kuid riikide ideoloogilisi ja poliitilisi vaidlusküsimusi ei tule lahendada sõja abil.

Moskvas 1960. aasta novembris toimunud kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamise avaldus.
Kaasaja teoreetilisi probleeme, Tallinn, 1961, lk. 53.

Rahulik kooseksisteerimine on aluseks sotsialismi ja kapitalismi rahulikule võistlusele rahvusvahelises ulatuses ja nendevahe-

lise klassivõitluse spetsiifiliseks vormiks. Teostades järjekindlalt rahuliku kooseksisteerimise joont, taotlevad sotsialistlikud maad sotsialistliku maailmasüsteemi positsioonide järjekindlat tugevdamist võistluses kapitalismiga. Rahuliku kooseksisteerimise tingimustes tekivad soodsamad võimalused kapitalistlike maade töölisklassi võitluseks, muutub kergemaks asumaade ja sõltuvate riikide rahvaste võitlus enda vabanemise eest. Rahuliku kooseksisteerimise põhimõtte toetamine vastab samuti kodanluse selle osa huvidele, kes saab aru, et termotuumasõda ei heida armu ka kapitalistliku ühiskonna valitsevatele klassidele. Rahuliku kooseksisteerimise poliitika vastab kogu inimkonna põhihuvidele, välja arvatud suurmonopolide ninamehed ja militaristide klikk.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 55.

Iga maa proletaarne revolutsioon kui sotsialistliku maailmarevolutsiooni osa teostatakse antud maa töölisklassi, rahvahulkade poolt. Revolutsioon ei toimu teliimise järgi. Teda ei saa rahvale väljastpoolt peale sundida. Ta tekib kapitalismi sügavate sisemiste ja rahvusvaheliste vastuolude tagajärjel. Võidukas proletariaat ei saa teise maa rahvale peale sundida mitte mingisugust õnnelikukstegemist, õõnestamata sellega omaenda võitu.

Koos teiste marksistlik-leninlike parteidega peab Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei oma internatsionaalseks kohuseks üles kutsuda kõigi maade rahvaid ühte koonduma, kõiki oma sisemisi jõude mobiliseerima, aktiivselt tegutsema ning sotsialistliku maailmasüsteemi võimsusele tuginedes ära hoidma imperialistide vahelesegamise revolutsiooni alustanud mis tahes maa rahva asjadesse või andma niisugusele vahelesegamisele otsustava vastulöögi ja sellega mitte lubama kontrrevolutsiooni imperialistlikku eksporti. Kontrrevolutsiooni eksporti saab kergemini ära hoida siis, kui töörahvas oma maa rahvuslikku suveräänsust kaitstes taotleb välismaiste sõjaväebaaside likvideerimist oma maa territooriumil ja väljaastumist agressiivsetest sõjalistest blokkidest.

Sealsamas, lk. 36.

Vabanenud maade rahvaste ja sotsialistlike riikide rahvaste jõupingutuste ühendamine võitluses sõjaohu vastu on ülemaailmse rahu suurim tegur. See võimas rinne, mis väljendab inimkonna kahe kolmandiku tahet ja jõudu, võib sundida imperialistlikke agressoreid taanduma.

NLKP peab oma rahvusvahelise poliitika üheks nurgakiviks vennalikku liitu nende rahvastega, kes on endalt heitnud koloniaalse ja poolkoloniaalse ikke. See liit baseerub sotsialismimaailma ja ülemaailmse rahvusliku vabadusliikumise eluliste huvide ühtsusel. NLKP peab oma internatsionaalseks kohuseks abistada neid rahvaid, kes sammuvad rahvusliku sõltumatuse kättevõitmise

ja kindlustamise teed, kõiki rahvaid, kes võitlevad koloniaalsüsteemi täieliku hävitamise eest.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, lk. 47.

Suhtudes skeptiliselt rahuliku võitluse ideesse püüdis USA asepresident R. Nixon 1959. aasta augustikuus Nõukogude Liidu televisioonis ja raadios esinedes leida vastuolusid ühelt poolt Nõukogudemaa inimeste avalduste vahel, et nad on valmis kapitalistlike riikidega rahulikult koos eksisteerima, ning teiselt poolt meie tehaste tsehhide loosungite vahel, mis kutsuvad suurendama tööviljakust kommunismi kiire võidu saavutamiseks.

Niisuguseid kodanlike maade esindajate kaalutlusi oleme me korduvalt kuulnud. Nad ütlevad nii: Nõukogude juhid väidavad, et nad pooldavad rahulikku kooseksisteerimist. Samal ajal nad ütlevad, et võitlevad kommunismi eest, ütlevad isegi seda, et kommunism saavutab võidu kõigis maades. Mis rahulikku kooseksisteerimist saab olla Nõukogude Liiduga, kui ta võitleb kommunismi eest?

Inimesed, kes küsimuse niiviisi üles seavad, tahes-tahtmata vassivad, ajades ideoloogilise võitluse probleemid segi riikidevaheliste suhete küsimusega. Neid, kes selliselt vassivad, juhib eeskätt soov heita varju Nõukogude Liidu kommunistidele ja kujutada neid agressiivse tegevuse pooldajatena. Kuid see on väga rumal.

Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei teatas oma XX kongressil selgelt ja täpselt, et väitel, nagu kavatseks Nõukogude Liit kukutada teistes maades kapitalismi revolutsiooni «eksportimise» teel, puudub igasugune alus. Ma ei saa hoiduda meenutamata sõnu, mida ma ütlesin NLKP XX kongressil. Ütlesin seal järgmist: «Meie, kommunistide hulgas ei ole muidugi kapitalismi pooldajaid. See aga ei tähenda sugugi, et me oleksime ennast seganud või kavatseksime segada nende maade siseasjadesse, kus kehtib kapitalistlik kord. Romain Rolland'il oli õigus, kui ta ütles, et «vabadust ei veeta nagu Bourbone välismaalt sisse furgoonides». Naeruväärne on mõelda, et revolutsioone tehakse tellimise peale.»

Meie, kommunistid, usume, et lõpptulemusena tuleb kommunismiidee võidule kogu maailmas, niisama nagu ta tuli võidule meie maal, Hiinas ja paljudes teistes riikides. Paljud «Foreign Affairs'i» lugejad ei ole meiega võib-olla nõus *. Võib-olla nad arvavad, et lõpptulemusena pääseb võidule kapitalismiidee. Niiviisi mõelda on nende õigus. Me võime vaielda, võime üksteisega mitte nõustuda. *Peaasi on püsida ideoloogilise võitluse positsioonidel, laskmata käiku relvi selleks, et oma arvamuse juurde kindlaks jääda.* Asi seisab selles, et kaasaegse sõjatehnika juures ei ole maailmas enam

* N. S. Hruštšovi artikkel «Rahulikust kooseksisteerimisest», mis avaldati ameerika ajakirjas «Foreign Affairs», oli kirjutatud selle ajakirja toimetuse palvel.

kättesaamatuid kohti. Kui päästetakse valla maailmasõda, ei saa ükski riik end hävitavast hoobist kõrvale hoida.

Me arvame, et lõppkokkuvõttes pääseb maa peal võidule see kord, mis avab rahvastele suuremad võimalused nende ainelise ja vaimse elu parandamiseks. Just sotsialism loob seninägematult avarad perspektiivid rahvahulkade ammendamatuks loominguliseks tõusuks teaduse ja kultuuri tõeliseks otsinguks, selleks, et saaksid teoks inimkonna unistused õnnelikust elust, kus ei ole õnnetuid ega töötuid, rõõmuküllasest lapsepõlvest, rahulikust vanadusest inimese kõige julgemate kavatsuste täitumisest, inimese õigusest luua tõesti vabalt, rahva huvide nimel.

Ent kui me ütleme, et kahe süsteemi, kapitalistliku ja sotsialistliku süsteemi võitluses võidab meie süsteem, siis ei tähenda see muidugi sugugi seda, et me taotleksime võitu kapitalistlike maade siseasjadesse vahelesegamise teel.

Meie veendumus kommunismi võidus on teist laadi. See rajaneb ühiskonna arenguseaduste tundmisel. Niisama nagu omal ajal kapitalism kui progressiivsem kord asendas feodalismi, nii tuleb kapitalismi asemele paratamatult progressiivsem ja õiglasem ühiskonnakord, kommunism. Me oleme veendunud sotsialistliku korra võidus, sellepärast et see on kapitalistliku korraga võrreldes progressiivsem. Nõukogude võim kehtib ainult pisut üle neljakümne aasta, kusjuures me oleme nende aastate jooksul üle elanud kaks rasket sõda, löönud tagasi meid lämmatada püüdnud vaenlase rünnakud. Ühendriikides eksisteerib kapitalism üle poolteise sajandi, pealegi kujunes USA ajalugu nii, et tema vaenlased ei ole kordagi maandunud Ameerika territooriumil.

Ja kuidas on lood? NSV Liidu ja USA arenemise dünaamika kujuneb nii, et neljakümne kahe aastane Nõukogudemaa on juba saanud võimaluse heita väljakutse majanduslikuks võitluseks saja viiekümne aastasele kapitalistlikule riigile, kusjuures kõige ettenägelikumad Ameerika riigitegelased tunnistavad, et Nõukogude Liit jõuab Ühendriikidele kiiresti järele ning lõpptulemusena jõuab neist ette. Selle võistluse käiku jälgides võib igaüks otsustada, missugune süsteem on parem, ja me usume, et lõppude lõpuks asuvad kõik rahvad võitlemise teele sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise eest.

N. S. Hruštšov, Rahulikust kooseksisteerimisest.
«Rahva Hääl», 9. augustil 1959.

Mitmesuguste kapitalismi apologeetide filosoofilised, juriidilised, majandusteaduslikud ja ajalooalased teooriad tuleb võtta karmi teadusliku kriitika alla. Riikide rahulik kooseksisteerimine ei eita sotsialismi ja kapitalismi omavahelise *ideelise võitluse* vajadust, vaid vastupidi, *eeldab* seda. Teostades poliitikat, mille sisuks on arendada rahulikku koostööd kõigi riikide vahel olenemata nende

ühiskondlikust korrast, võitleb meie partei järjekindlalt marksistliku ideoloogia täieliku võidukäigu eest, näitab sotsialismi üleolekut kapitalismist, paljastab kodanliku ideoloogia võltsi teadusevastast iseloomu kõigis selle ideoloogia avaldustes ...

Tees, et sõda võib ühiskonna elust kõrvaldada, on õige järeldus just sellepärast, et tema aluseks on kaasaegse tegelikkuse, selle olemuse enda sügav analüüs, kaasaegse jõudude vahekorra ja kogu edaspidise arengu perspektiivide tegurid. Selle teesi tähtsus seisab selles, et ta annab kogu maailma rahujõududele oma eesmärgi põhjendamiseks täpse orientatsiooni, mobiliseerib neid, aitab neil suureneda, sisendab neile veendumust ja energiat. Sõja vältimise reaalset võimalust arvestades ei vähenda sotsialistlikud maad oma võitlusvõimet imperialismi agressiivse poliitika vastu võitlemisel. Nende rahupoliitika ei ole nõrkuse või illusioonide tagajärg. Nende jõud võivad anda väärilise vastulöögi igale agressorile.

Sotsialistlikud maad näitavad inimkonnale teistsugust teed, mis ei ole surma ja hävitust toova sõja tee. Neile on rahu kallis ja nad ei saa olla paljude miljonite inimeste elu küsimuses ükskõiksed.

Г. Георгиу-Деж, Доклад на III съезде Румынской рабочей партии. «Правда», 21 июня 1960 г.

Määratu suur teoreetiline ja praktiline tähtsus on NLKP XX kongressi poolt väljatöötatud teesil, et kaasaja tingimustes ei ole sõjad enam fataalselt paratamatud. See tees töötati välja pärast Teist maailmasõda väljakujunenud maailmarevolutsiooni põhjaliku analüüsi alusel, ta arvestab sotsialistliku leeri tekkimist, Nõukogude Liidu ja kogu meie leeri kasvavat majanduslikku, poliitilist ja sõjalist võimsust, kommunistliku ja rahvusvahelise liikumise kasvu, kõigi maade rahvahulkade laialdast rahuliikumist. Sellepärast on see tees marksismi-leninismi loova rakendamise ja edasiarendamise musternäiteks.

Aeg, mis on NLKP XX kongressist mööda läinud, näitab, et see tees on täiesti õige. Vennalike kommunistlike ja töölisparteide esindajate Moskva nõupidamisest on möödunud kõigest kaks ja pool aastat, kuid iga aasta, iga kuu näitab järjest selgemini, missugust otsustavat ja soodsat mõju avaldavad deklaratsioon ja rahumanifest rahvusvahelise kommunistliku ja töölisliikumise arenemisele, kõigi demokraatlike ja rahuarmastavate jõudude ühtsusele, kaasaegse rahvusvahelise olukorra evolutsioonile.

Т. Живков, Речь на III съезде Румынской рабочей партии. «Правда», 24 июня 1960 г.

10. SOTSIALISTLIKE JA MITTESOTSIALISTLIKE MAADE VAHELISTE MAJANDUSLIKE SIDEMETE ISELOOM

SOTSIALISMI MAAILMASÜSTEEM JA NÕRGALTARENENUD MAAD

Tööliste-talupoegade nõukogude vabariigi suhtumisel nõrkadesse, siiamaani rõhutud rahvastesse on praktiline tähtsus kogu Aasiale ja maailma kõigile asumaadele, tuhandele miljonile inimesele.

V. I. Lenin, Seltsimeestele Turkestani kommunistidele (1919). Teosed, 30. kd., lk. 115.

Ülemaailmne kapitalism ja Vene 1905. aasta liikumine on Aasia lõplikult äratanud. Sajad miljonid rõhutud, keskaegses tardumuses metsistunud inimesed on ärganud uueks eluks ja võitluseks inimese algeliste õiguste eest, demokraatia eest.

Huvi ja vaimustusega jälgivad maailma eesrindlike maade töölised seda ülemaailmse vabadusliikumise võimast kasvu kõigis maailmajagudes ja kõigis vormides. Töölisliikumise jõust kohkunud Euroopa kodanlus on heitnud end reaktsiooni, militarismi, papimeelsuse ja obskurantismi käte vahele. Kuid selle elusalt roiskuva kodanluse asemele astub Euroopa maade proletariaat ja Aasia maade noor demokraatia, kes usub oma jõusse ja usaldab rahvahulki.

Aasia ärkamine ja Euroopa eesrindliku proletariaadi poolt võitluse alustamine võimu pärast tähistavad XX sajandi algul alanud uut ajajärku kogu maailma ajaloos.

V. I. Lenin, Aasia ärkamine (1913), Teosed, 19. kd., lk. 66.

Sotsialismimaad on oma vabanemise eest võitlevate või imperialistlikust ikkest ja rõhumisest juba vabanenud maade rahvaste siirad ja ustavad sõbrad. Eitades printsipiaalselt igasugust vahelesegamist noorte rahvusriikide siseasjadesse, peavad nad oma internatsionaalseks kohuseks abistada rahvaid nende võitluses rahvusliku iseseisvuse tugevdamise eest. Nad annavad nendele maadele igakülgset abi ja toetust nende arenemisel progressi teel, kodumaise tööstuse loomisel, rahvusliku majanduse arendamisel ja tugevdamisel, oma kaadri ettevalmistamisel, teostavad nendega koostööd võitluses ülemaailmse rahu eest ja imperialistliku agressiooni vastu.

Moskvas 1960. aasta novembris toimunud kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamise avaldus.
Kaasaja teoreetilisi probleeme, Tallinn, 1961, lk. 59.

Ühendades oma jõupingutusi uue ühiskonna ehitamisel arendavad ja laiendavad sotsialistlikud riigid aktiivselt poliitilist, ma-

janduslikku ja kultuurialast koostööd nende maadega, kes on endalt minema heitnud koloniaalikke. Nad arendavad ja on valmis arendama laialdasi vastastikku kasulikke kaubandussuhteid ja kultuurisidemeid kapitalistlike maadega.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 20.

Noored suveräänsed riigid ei kuulu ei imperialistlike riikide süsteemi ega ka sotsialistlike riikide süsteemi. Kuid rõhuv enamik neist ei ole veel end lahti rebinud kapitalistlikust maailmamajandusest, ehkki neile kuulub seal eriline koht. See on maailma osa, mida ikka veel ekspluateerivad kapitalistlikud monopolid. Seni kui need maad ei tee lõppu majanduslikule sõltuvusele imperialismist, etendavad nad «maailma küla» osa, jäävad poolkoloniaalse ekspluateerimise objektiks.

Sotsialismi maailmasüsteemi olemasolu ja imperialismi nõrgenemine avavad vabanenud maade rahvaste ees rahvusliku taassünni perspektiivi, põlise mahajäämuse ja viletsuse likvideerimise ning majandusliku iseseisvuse saavutamise perspektiivi.

Sealsamas, lk. 42.

Rahvusliku sõltumatuse kättevõitnud rahvaste õnn seisab selles, et nad asuvad iseseisva arengu teele olukorras, kus imperialismi jõud, tema võimalused sündmuste käiku mõjutada lakkamatult vähenevad, sotsialismi jõud ja mõju aga üha rohkem kasvavad. Nendes tingimustes on neil mõõtmatult kergem lahendada majandusliku ja sotsiaalse arengu ülesandeid.

Nõukogude Liit, samuti nagu teised sotsialistlikud maad, ei kavatse vahele segada noorte vabade riikide siseasjadesse, ei kavatse mitte kellelegi sotsialismi peale sundida. Sotsialismi eksportimist ei ole olnud, ei ole praegu ega tulevikuski. Kuid ei tohi olla ka kolonialismi pealesundimist, ei tohi olla kontrrevolutsiooni eksportimist.

Liitu nende rahvastega, kes on endalt heitnud koloniaalikke, peab NLKP oma rahvusvahelise poliitika üheks nurgakiviks. Meie partei peab oma internatsionaalseks kohuseks aidata rahvaid, kes sammuvad rahvusliku sõltumatuse kättevõitmise ja kindlustamise teed, kõiki rahvaid, kes võitlevad koloniaalsüsteemi täieliku hävitamise eest.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 83.

Sotsialismi majanduslikud edusammud loovad võimalused järjest laialdasema ja mitmekülgsema abi andmiseks teistele maadele nende majanduse arendamises. Eriti tähtis on see noortele arene-

vatele rahvusriikidele. Sotsialistliku leeri abi võimaldab neil pääseda imperialistlikest riikidest sõltumisest, ära hoida uut orjastamist, stimuleerib nende progressi, aitab kaasa nende sisemiste protsesside normaalsele kulgemisele ja isegi kiirenemisele, mis võivad need maad välja viia sotsialismi poole viivale ühiskonna arenemise magistraalteele. Majanduslikult vähearenenud riikidel aga, kes on sellele teele juba asunud, aitab sotsialistlike maade majanduslik abi jõuda sotsialismile, päästes nende rahvad piinadest ja raskustest, mis on seotud kapitalistliku arenemisstaadiumiga. See tähendab, et tekib reaalne võimalus sotsialismi ehitamiseks kõigis maades, olenemata nende poolt revolutsiooni momendiks saavutatud majandusliku ja sotsiaalse arenemise tasemest.

N. S. Hruštšov, Sotsialistliku maailmasüsteemi arenemise aktuaalsed küsimused. «Eesti Kommunist», 1962, nr. 9, lk. 20.

SOTSIALISTLIKE RIIKIDE JA KAPITALISTLIKULT ARENENUD MAADE MAJANDUSLIKUD SIDEMED

... Teostada rahu kindlustamise huvides aktiivselt ja järjekindlalt niisugust poliitikat, mille eesmärgiks on parandada ja arendada suhteid kõigi kapitalistlike maadega, sealhulgas Ameerika Ühendriikide, Suurbritannia, Prantsusmaa, Saksa Föderatiivse Vabariigi, Jaapani ja Itaaliaga ...

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 365.

Me tervitame kõigi nende ameeriklaste jõupingutusi, kes astuvad välja «külma sõja» likvideerimise poolt, kõigi maade rahuliku kooseksisteerimise ja koostöö poolt. Meie maal valitseb suur sümpaatia ameerika rahva vastu, kelle tööstuslik geenius ja asjalikkus on tuntud kogu maailmas.

Muidugi tuleb rahuliku kooseksisteerimise teel ette palju raskusi. Sellele teele astudes peavad mõlemad pooled üles näitama suurt püüdu vastastikusele arusaamisele, suurt meelekindlust ja, kui tahate, suurt kannatlikkust.

Rahvusvahelise pinevuse lõdvendamisel ja vastastikuse usalduse süvendamisel võiks tähtsat osa etendada *maailmakaubanduse laialdane arendamine* ...

Rahuliku ülesehitustöö majandusprogramm NSV Liidus aastaiks 1959—1965 avab laialdased perspektiivid Nõukogude Liidu väliskaubanduse arendamiseks kõigi maadega. Me võime väliskaubanduse mahu suurendada vähemalt kahekordseks.

Me pakume kapitalistlikele riikidele rahulikku võistlust, ja seda mitte üksnes seitsme aasta plaani perioodiks ...

Nagu kõigi maade rahvad näevad, *on meie plaanid rahuliku*

loova töö plaanid. Me kutsume kõiki rahvaid üles aktiviseerima võitlust rahu säilitamise ja kindlustamise eest. Meie omalt poolt teeme kõik võimaliku rahu tagamiseks kogu maailmas.

N. S. Hruštšov, NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei erakorralisele XXI kongressile, lk. 84—85.

Ei saa jääda nägemata, et rahuliku kooseksisteerimise poliitika saab kindla aluse ainult ulatusliku, millegagi piiramatu rahvusvahelise kaubanduse puhul. Võib liialdamata öelda, et ilma riikidevahelise kaubanduse arenguta ei ole olemas teist head alust nende maade vaheliste suhete parandamiseks.

Kui mitte sõnade, vaid tegudega kinni pidada riikidevahelise rahuliku kooseksisteerimise printsiibist, siis on täiesti selge, et ei mingisugused ideoloogilised lahkhelid pea olema takistuseks vastastikku kasulike majanduslike sidemete arengule ja laienemisele, kõige selle vahetamisele, mida inimgeenius materiaalse tootmise rahuotstarbeliste harude sfääris sünnitab.

Sellega seoses võib meenutada, et varsti pärast Nõukogude riigi sündi juba kahekümnendate aastate algul hakkasid läänеriigid majanduslikust huvist lähtudes meie maaga kaubandussuhteid sõlmima, hoolimata kõige teravamatest ideoloogilistest lahkhelidest Nõukogude riigiga. Sellest ajast saadik on kaubandus Nõukogude Liidu ja kapitalistlike riikide vahel, kui mitte arvesse võtta üksikuid võrdlemisi lühikesi perioode, järjekindlalt arenenud. Ei mingisugused ideoloogilised lahkhelid takistanud näiteks kaubandussidemete tunduvat laienemist viimastel aastatel Nõukogude Liidu ja Inglismaa vahel, aga samuti ka teiste läänеriikidega.

Me ei tee saladust oma soovist sisse seada normaalsed kaubandus- ja ärisidemed mis tahes piiramisteta, mis tahes diskrimineerimiseta ka Ameerika Ühendriikidega.

Möödunud aasta juunis pöördus Nõukogude valitsus USA valitsuse poole ettepanekuga arendada majandus- ja kaubandussidemeid meie kahe maa vahel. Me esitasime ulatusliku ja konkreetse programmi Nõukogude — Ameerika kaubanduse arendamiseks vastastikku kasulikul alusel. Meie ettepanekute vastuvõtmine vastaks kahtlemata mõlema riigi ja rahva huvidele. Kuid need ettepanekud ei ole seni veel saanud vajalikku arengut.

Nõukogude Liit, püüdes normaliseerida kaubandussuhteid Ameerika Ühendriikidega, ei taotle mingeid erilisi huve. Oma majanduslikus arengus toetume me täielikult oma maa sisemistele jõududele, omaenda ressurssidele ja võimalustele. Kõik meie majanduse edasiarendamise plaanid on koostatud meie võimalusi arvesse võttes. Nagu minevikus, nii ka nüüd töötame me need plaanid välja ainult omaenda võimalustest ja jõududest lähtudes. Kas me hak-

kame läänemaadega, sealhulgas ka USA-ga kauplema või ei, meie rahuliku ülesehitustöö majanduslike plaanide elluviimist see vähemalgi määral ei pidurda.

Ja ometi, kui me vastastikku tahame riikidevahelisi suhteid parandada, siis on tarvis kõrvaldada kõik tõkked rahvusvahelises kaubanduses. Kes tahab rahulikku kooseksisteerimist, see peab toetama kaubandus-, majandus- ja ärisidemete arendamist. Ainult sel alusel saab rahvusvaheline elu normaalselt areneda.

Rahulik kooseksisteerimine on ainus tee, mis vastab kõigi rahvaste huvidele. Sellest keelduda tähendaks tänapäeva tingimustes määrata kogu maailmale osaks kohutav hävitustöö, samal ajal kui on olemas täielik võimalus seda vältida.

Kas tõesti inimkond, olles oma arengus tõusnud niisugusele tasemele, kus ta on osutunud võimeliseks tegema suurimaid avastusi ja suutnud astuda esimesed sammud kosmosesse, ei oska oma geniaalsuse kolossaalseid saavutusi suunata püsiva rahu loomisele, inimeste hüvanguks, mitte aga uue sõja ettevalmistamisele ja selle hävitamisele, mis tema tööga on loodud paljude aastatuhandete vältel? Terve mõistus keeldub seda uskumast, ta protesteerib.

N. S. Hruštšov, Rahulikust kooseksisteerimisest, «Rahva Hääl», 9. IX 1959.

Arendades igakülgselt omavahelist majanduslikku koostööd ja täiustades selle koostöö vorme, pooldavad sotsialistlikud riigid samal ajal ka maailmakaubanduse arendamist, mis soodustab ülemaailmse rahu kindlustamist. Nõupidamine väljendas Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu liikmesriikide püüdlust arendada edasi väliskaubandust kapitalistlike maadega.

Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu liikmesriigid on selle poolt, et kutsuda kokku rahvusvaheline konverents kaubandusprobleemide alal, kes arutaks maailma kõiki piirkondi ja maid ilma igasuguse diskriminatsioonita hõlmava rahvusvahelise kaubandusorganisatsiooni loomise küsimust.

Kommünikee Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu liikmesriikide kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamise kohta.
«Rahva Hääl», 10. juunil 1962.

Me pooldame koostööd kapitalismimaadega ka tootmise valdkonnas. Mitte keegi muu kui sotsialistlikud maad on korduvalt teinud ettepanekuid Lääne-Euroopa riikidega koostöötamiseks defitsiitsete tooraineliikide hankimise, energiavarude suurendamise, veeteede ühise ekspluateerimise ja teistes valdkondades.

Sellest faktist, et imperialistid tänapäeva tingimustes eriti

püüavad oma jõude ühendada, teeme meie, kommunistid, ka teise järelduse. Imperialismi jõudude ühisrindele seab sotsialistlik sõprusühendus vastu veelgi monoliitsema liidu, mis on rajatud tõelisele võrdsusele, huvide ühtsusele ja kõrgetele humaansetele eesmärkidele.

N. S. Hruštšov, Sotsialistliku maailmasüsteemi arenemise aktuaalsed küsimused. «Eesti Kommunist», 1962, nr. 9, lk. 7.

B. SOTSIALISMI JÄRKJÄRGULINE ÜLEKASVAMINE KOMMUNISMIKS

XVII. KOMMUNISTLIKU ÜHISKONNA KÕRGEM FAAS JA SOTSIALISMI KOMMUNISMIKS ÜLEKASVAMISE SEADUSPÄRASUSED

1. KOMMUNISTLIKU ÜHISKONNA MADALAM JA KÕRGEM FAAS

Utoopiasse laskumata määratles Marx üksikasjalisemalt selle, mida võib määratleda *praegu* selle tuleviku suhtes, ja nimelt: erinevuse kommunistliku ühiskonna madalama ja kõrgema faasi (astme, etapi) vahel.

3. KOMMUNISTLIKU ÜHISKONNA ESIMENE FAAS

«Gotha programmi kriitikas» lükkab Marx üksikasjaliselt ümber Lassalle'i idee, et tööline saab sotsialismi ajal kätte «kärpimata» või «täieliku tööprodukti». Marx näitab, et kogu ühiskonna ühiskondliku töö kogusummast tuleb eraldada nii reservfond ja tootmise laiendamise fond kui ka «kulunud» masinate asendamise fond jne., seejärel aga fond tarbimisesemeist valitsemiskuludeks, koolide, haiglate, vanadekodude jne. ülalpidamiseks.

Lassalle'i uduse, ebaselge, üldise fraasi asemel («töölisele täielik tööprodukt») annab Marx kaine arvestuse selle kohta, kuidas nimelt sotsialistlik ühiskond on sunnitud majanduselu juhtima. Marx asub sellise ühiskonna elutingimuste *konkreetsele* analüüsile, kus pole kapitalismi ja ütleb sealjuures:

> «Meil pole siin» (töölispartei programmi analüüsimisel) «tegemist mitte sellise kommunistliku ühiskonnaga, mis *on arenenud* omaenda alusel, vaid niisugusega, nagu ta parajasti *tekib* kapitalistlikust ühiskonnast ja mis järelikult igas suhtes,

nii majanduslikus, kõlbelises kui vaimses, kannab veel vana ühiskonna sünnimärki, mille rüpest ta põlvneb.»

Just seda kommunistlikku ühiskonda, mis on äsja päevavalgele tulnud kapitalismi rüpest, mis kannab igas suhtes vana ühiskonna sünnimärki, nimetabki Marx kommunistliku ühiskonna «esimeseks» ehk madalamaks faasiks ...

Õiglust ja võrdsust ei suuda kommunismi esimene faas ... veel anda: rikkuse vahed, ja seega ebaõiglased vahed, jäävad püsima, kuid võimatuks muutub inimese *ekspluateerimine* inimese poolt, sest enam ei saa eraomandina enda kätte haarata *tootmisvahendeid*, vabrikuid, masinaid, maad jm. Purustades Lassalle'i väikekodanlikku ebaselget fraasi «võrdsusest» ja «õiglusest» *üldse*, näitab Marx kommunistliku ühiskonna *arenemiskäiku*, mis on algul *sunnitud hävitama ainult* selle «ebaõigluse», et tootmisvahendid on haaratud üksikisikute kätte, ja mis pole *suuteline* otsekohe kaotama ka edasist ülekohut, mis seisab tarbimisesemete jaotamises «töö järgi» (mitte aga vajaduse järgi) ...

Marx ei piirdu inimeste paratamatu ebavõrdsuse kõige täpsema arvestamisega, vaid arvestab sedagi, et ainuüksi tootmisvahendite üleminek kogu ühiskonna ühisomandiks («sotsialism» sõna tavalises mõttes) *ei kõrvalda ikka veel valitseva* «kodanliku õiguse» jaotamispuudusi ja ebavõrdsust, kuivõrd produkte jaotatakse «töö järgi».

...«Kuid need puudused,» jätkab Marx, «on paratamatud kommunistliku ühiskonna esimesel faasil, sel kujul, nagu see on tekkinud kapitalistlikust ühiskonnast pärast pikki sünnitusvalusid. Õigus ei saa kunagi olla kõrgem kui ühiskonna majanduslik kord ja sellest tingitud kultuuriline areng» ...

4. KOMMUNISTLIKU ÜHISKONNA KÕRGEM FAAS

Marx jätkab:

...«Kommunistliku ühiskonna kõrgemas faasis pärast seda, kui on kadunud inimest orjastav alistamine tööjaotusele; kui ühtlasi kaob ka vastandlikkus vaimse ja füüsilise töö vahel; kui töö lakkab olemast ainult elatisvahend ja saab ise esimeseks eluvajaduseks; kui koos indiviidide igakülgse arenemisega kasvavad ka tootlikud jõud ja kõik ühiskondliku rikkuse allikad voolavad täieliku voona, — alles siis võib täielikult üle astuda kodanliku õiguse kitsast vaatepiirist ja ühiskond võib kirjutada oma lipule: «Igaüks oma võimete kohaselt, igaühele tema vajaduste järgi».»

V. I. Lenin, Riik ja revolutsioon (1917). Teosed, 25. kd., lk. 433—437.

Poliitiliselt kujuneb erinevus kommunismi esimese ehk madalama ja kõrgema faasi vahel aja jooksul tõenäoliselt väga suureks,

kuid oleks naeruväärt praegu, kapitalismi ajal, seda tunnustada, ja esiplaanile tõsta võiksid seda vahest ainult üksikud anarhistid...

Kuid teaduslik erinevus sotsialismi ja kommunismi vahel on selge. Seda, mida tavaliselt nimetatakse sotsialismiks, nimetab Marx kommunistliku ühiskonna «esimeseks» ehk madalamaks faasiks. Et tootmisvahendid saavad *ühis*omandiks, siis on ka siin rakendatav sõna «kommunism», kui mitte unustada, et see *ei ole* täielik kommunism. Marxi selgituste suur tähtsus seisab selles, et ta kasutab siingi järjekindlalt materialistlikku dialektikat, arenemisõpetust, käsitledes kommunismi kui midagi, mis areneb kapitalismist. Skolastiliselt väljamõeldud «luuletatud» definitsioonide ja viljatu sõnasõja (mis on sotsialism ja mis kommunism) asemel annab Marx analüüsi sellest, mida võiks nimetada kommunismi majandusliku küpsuse astmeiks.

Oma esimeses faasis, oma esimesel astmel kommunism ei saa veel olla majanduslikult täiesti küps, täiesti vaba kapitalismi traditsioonidest või jälgedest. Sellest tuleneb säärane huvitav nähtus, nagu «*kodanliku* õiguse kitsa vaatepiiri» säilimine kommunismi esimeses faasis. Kodanlik õigus *tarbimis*saaduste jaotamise suhtes eeldab muidugi paratamatult ka *kodanlikku riiki*, sest õigus pole midagi ilma aparaadita, mis on võimeline *sundima* õigusnormide pidamisele.

V. I. Lenin, Riik ja revolutsioon (1917). Teosed, 25. kd., lk. 439—440

Mida kujutab endast kommunism?

Kommunism on klassideta ühiskonnakord, kus kehtib ühtne tootmisvahendite üldrahvalik omandus ja kõigi ühiskonnaliikmete täielik sotsiaalne võrdsus, kus koos inimeste igakülgse arenemisega kasvavad pidevalt areneva teaduse ja tehnika baasil ka tootlikud jõud, kus kõik ühiskonna rikkuse allikad hakkavad voolama täie jõuga ja viiakse ellu üllas põhimõte «igaühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema vajaduste järgi». Kommunism on vabade ja teadlike tööinimeste hästiorganiseeritud ühiskond, kus seatakse sisse ühiskonna omavalitsus, kus töö ühiskonna heaks saab igaühele esimeseks eluvajaduseks, tunnetatud paratamatuseks, kus igaühe võimeid rakendatakse kõige suurema kasuga rahva heaks.

Kõrge kommunistlik teadlikkus, tööarmastus ja distsipliin, ustavus ühiskonna huvidele on kommunistliku ühiskonna inimese lahutamatud omadused.

Kommunism tagab ühiskondliku tootmise pideva arenemise ja tööviljakuse tõusu teaduse ja tehnika kiire progressi alusel, rel vastab inimese kõige täiuslikuma ja võimsama tehnikaga, suurendab tohutult inimeste võimu looduse üle, võimaldab järjest rohkem ja täielikumalt valitseda looduse stiihilisi jõude. Saavutatakse kogu ühiskondliku majanduse plaanipärase organiseerimise kõrgeim

aste, tagatakse materiaalsete rikkuste ja tööjõuressursside kõige efektiivsem ja ratsionaalsem kasutamine ühiskonnaliikmete kasvavate vajaduste rahuldamiseks.

Kommunismi ajal ei ole klasse, kaovad sotsiaalsed, majanduslikud, kultuurilised ja elukondlikud erinevused linna ja maa vahel; tootlike jõudude arenemise taseme ja töö iseloomu, tootmissuhete vormide, elutingimuste ning elanikkonna heaolu astme poolest tõuseb küla linna tasemele. Kommunismi võiduga toimub vaimse ja füüsilise töö orgaaniline ühinemine inimeste tootmistegevuses. Haritlaskond lakkab olemast eriline sotsiaalne kiht, füüsilise töö tegijad tõusevad oma kultuurilise ja tehnilise taseme poolest vaimse töö tegijate tasemele.

Seega teeb kommunism lõpu ühiskonna jagunemisele klassideks ja sotsiaalseteks kihtideks, samal ajal kui kogu inimkonna ajalugu, välja arvatud ürgaeg, oli klassiühiskonna ajalugu. Vastandlikeks klassideks jagunemise tagajärjeks oli ühe inimese ekspluateerimine teise inimese poolt, klassivõitlus ja antagonism rahvuste ja riikide vahel.

Kommunismi ajal on kõigil inimestel võrdne seisund ühiskonnas, ühesugused suhted tootmisvahenditega ning võrdsed töö ja jaotuse tingimused ja nad võtavad aktiivselt osa ühiskonna juhtimisest. Ühiskondlike ja isiklike huvide ühtsuse alusel pääseb võidule isiksuse ja ühiskonna harmooniline vahekord. Oma määratu suurele mitmekesisusele vaatamata kajastavad inimeste nõuded igakülgselt arenenud inimese terveid, ratsionaalseid vajadusi.

Kommunistliku tootmise eesmärgiks on tagada ühiskonna lakkamatu progress, anda igale ühiskonnaliikmele materiaalseid ja kultuurilisi hüvesid vastavalt tema kasvavatele vajadustele, individuaalsetele nõuetele ja maitsetele. Inimeste vajadusi rahuldatakse ühiskondlike fondide arvel. Isikliku tarbimise esemed lähevad iga ühiskonnaliikme täielikku valdusse ja käsutusse.

Hästiorganiseeritud tootmisele ja arenenud tehnikale rajatud kommunistlik ühiskond muudab töö iseloomu, kuid ei vabasta ühiskonnaliikmeid töötegemisest. Kommunistlik ühiskond ei ole hoopiski anarhia, laisklemise ja jõudeoleku ühiskond. Iga töövõimeline inimene võtab osa ühiskondlikust tööst ning tagab ühiskonna materiaalsete ja vaimsete rikkuste lakkamatu kasvu. Tänu töö iseloomu muutumisele, selle tehnilise varustatuse kasvule ja teadlikkuse kõrgele tasemele areneb kõigis ühiskonnaliikmetes sisemine vajadus vabatahtlikult ja vastavalt oma kalduvustele töötada ühiskonna hüvanguks.

Kommunistlik tootmine nõuab suurt organisatsioonikindlust, täpsust ja distsipliini, ning seda ei saavutata sundimisega, vaid selle aluseks on ühiskondliku kohuse mõistmine, kogu kommunistliku ühiskonna elulaad. Töö ja distsipliin ei ole inimesele koormaks; töö lakkab olemast ainult elatusvahend ja muutub tõeliseks loominguks, rõõmu allikaks.

Kommunism kujutab endast ühiskonnaelu organiseerimise kõrgeimat vormi. Kõik tootmisrakukesed, kõik omavalitsusega assotsiatsioonid on omavahel harmooniliselt seotud üldises plaanipäraselt organiseeritud majanduses, ühtses ühiskondliku töö rütmis.

Kommunismi ajal toimub rahvuste järjest suurem igakülgne üksteisele lähenemine majanduslike, poliitiliste ja vaimsete huvide täieliku ühtsuse, vennaliku sõpruse ja koostöö alusel.

Kommunism on kord, kus puhkevad õitsele ja tulevad täielikult esile vaba inimese võimed ja anded, tema parimad moraalsed omadused. Perekonnasuhted vabanevad lõplikult materiaalsetest kaalutlustest ning rajatakse tervenisti vastastikusele armastusele ja sõprusele.

Kommunistliku ühiskonna ehitamise põhiülesandeid kindlaks määrates juhindub partei V. I. Lenini geniaalsest vormelist: *«Kommunism — see on nõukogude võim pluss kogu maa elektrifitseerimine.»*

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 58—60.

Meile, kõigile marksistidele-leninlastele tähendab kommunistlik ühiskond nii selle ühiskonna kõigi liikmete täielikku sotsiaalset võrdsust ning kõigi kodanike kõrget teadlikkust ja ideelisust kui ka materiaalsete ja vaimsete hüvede küllust, kõigi töötajate õnnelikku ja jõukat elu. Teaduslikule kommunismile on võõras üheõigusluse jutlustamine selles vaimus, mis oli omane esimeste kristlaste kogukondadele nende madala elatustaseme, nende asketismi juures. Kommunismi ei saa kujutleda tühjade taldrikutega kaetud lauana, mille taga istuvad «üliteadlikud» ja «täiesti üheõiguslikud» inimesed. Kutsuda inimesi niisugusesse «kommunismi» oleks võrdne soovitusega süüa piima naaskliga. See oleks kommunismi karikatuur.

Teadusliku kommunismi rajajad Marx, Engels ja Lenin fikseerisid tulevase kommunistliku ühiskonna põhiprintsiibid ...

Vladimir Iljitš Lenin rõhutas, et kapitalistliku ühiskonna asendamine sotsialistliku ühiskonnaga viiakse läbi selleks, «et tagada ühiskonna kõigi liikmete täielik heaolu ja vaba igakülgne arenemine». (Teosed, 6. kd., lk. 12.)

See marksistlik-leninlik kommunismi käsitlus ongi võetud NLKP programmi aluseks, milles öeldakse, et partei töö eesmärgiks on rahva kasvavate materiaalsete ja vaimsete vajaduste järjest täielikum rahuldamine. Seda unustada tähendab taganeda küsimuse materialistlikust käsitlusest, mitte mõista ühiskonna arenemise seaduspärasusi, libiseda subjektivistlikele, idealistlikele positsioonidele.

Täielikus kooskõlas meie õpetajate seisukohtadega ei kujuta NLKP programm kommunismi ühiskonnana, kus kehtestatakse vaeste inimeste võrdsus, vaid ühiskonnana, kus saavutatakse mate-

riaalsete ja vaimsete hüvede küllus kõigile ühiskonnaliikmetele, tagatakse inimisiksuse igakülgne arenemine. NLKP programmi juhtmõtteks on kommunismi kõrge ja õilis ideaal — kõik inimese heaks, kõik inimese õnne nimel.

Tööliskiass ja kogu töörahvas läksid rünnakule kapitalismi vastu ning tegid sotsialismi ja kommunismi oma võitluslipuks, sest sellele lipule oli kirjutatud suur eesmärk — töörahva ekspluateerimise ja orjastamise korra likvideerimine, niisuguse ühiskonna loomine, kus kõik on tõeliselt vabad ja võrdsed, kus valitsevad rahu, vabadus ja õnn kõigile tööinimestele...

Iseenesestki mõista ei ole midagi ekslikumat kui väide, nagu kujutleksid marksistid-leninlased kommunismi kui looderdamise ja priiskamise riiki. NLKP programmis, XXII kongressi materjalides rõhutatakse täie jõu ja resoluutsusega, et kommunism ja töö on teineteisest lahutamatud, et just kõigi ühiskonnaliikmete ennastsalgav, teadlik töö on kommunismi ehitamise alus, et seda üllast tööd innustavad kommunismi kõrged ideaalid. Kommunistliku ühiskonna rajamise protsessis toimub praegu ja ka edaspidi kõrge kommunistliku teadlikkuse ja moraaliga inimese kujunemine...

Peamiseks tingimuseks, mis tagab rahvale aineliste ja vaimsete hüvede külluse, ilma milleta ei saa sotsialistlikult jaotamiselt üle minna kommunistlikule jaotamisele, on kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomine.

N. S. Hruštšov, Kommunistliku ülesehitustöö käesolev etapp ja partei ülesanded põllumajanduse juhtimise parandamisel. Ettekanne NLKP Keskkomitee pleenumil 5. märtsil 1962. Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee 1962. aasta märtsipleenumi materjale, Tallinn, 1962, lk. 9—11.

2. OBJEKTIIVSELT PARATAMATU, JÄRKJÄRGULINE ÜLEMINEK SOTSIALISMILT KOMMUNISMILE

KOMMUNISM... ON ÜHISKONNA KÕRGEM VORM JA TA VÕIB ARENEDA ALLES SIIS, KUI SOTSIALISM ON TÄIELIKULT KINDLUSTUNUD

V. I. Lenin, Ettekanne laupäevakute kohta VK(b)P Moskva ülelinnalisel konverentsil, (1919), Teosed, 30. kd., lk. 258—260.

Kapitalism pärandab sotsialismile paratamatult ühelt poolt vanad, sajandite kestel kujunenud ameti- ja kutseala erinevused tööliste vahel, teiselt poolt ametiühingud, mis ainult väga pikkamisi, paljude aastate jooksul, võivad areneda ja arenevadki avaramaiks, vähem tsunftlikeks tootmisala-ametiühinguiks (mis hõlmavad terveid tootmisalasid, mitte ainult tsunfte, ameti- ja kutsealasid) ja siirduda siis nende tootmisala-ametiühingute kaudu töö-

jaotuse kaotamisele inimeste vahel, *igakülgselt arenenud ja igakülgselt* ettevalmistatud inimeste kasvatamisele, väljaõpetamisele ja ettevalmistamisele, kes *oskavad teha kõike*. Selle poole liigub kommunism, peab liikuma ja *jõuabki* selleni, kuid alles pika rea aastate pärast. Püüda tänapäeval praktiliselt ette aimata seda täiesti väljaarenenud, täiesti konsolideerunud ja väljakujunenud, täiesti valminud ja küpse kommunismi tulevast ilmet on niisama hea kui kõrgema matemaatika õpetamine nelja-aastasele lapsele.

V. I. Lenin, «Pahempoolsuse» lastehaigus kommunismis (1920). Teosed, 31. kd., lk. 31—32.

Marksismi-leninismi teooria ja sotsialistliku ühiskonna ehitamisel omandatud praktilised kogemused annavad aluse mõningateks tähtsateks järeldusteks ühiskonna progressiivse, kommunismi poole suunduva liikumise iseloomu kohta.

Esiteks, üleminek sotsialistlikult arengustaadiumilt kõrgemasse faasi on seaduspärane ajalooline protsess, mida ei saa meelevaldselt muuta või vältida. Marksistlik-leninlikud parteid peavad oma lõppeesmärgiks kommunistliku ühiskonna loomist. Kuid ühiskond ei saa üle hüpata kapitalismist kommunismi, läbimata sotsialistlikku arengustaadiumi. «Kapitalismilt,» ütles V. I. Lenin, «võib inimkond otseselt siirduda ainult sotsialismile, s. o. tootmisvahendite ühisomandusele ja saaduste jaotamisele igaühe töö järgi. Meie partei vaatab kaugemale: sotsialism peab tingimata järk-järgult ümber kasvama kommunismiks, mille lipukirjaks on: «igaüks oma võimete järgi, igaühele tema vajaduste järgi.»» (Teosed, 24. kd., lk. 64.)

Muidugi võivad mõned seltsimehed öelda, et tarvis on kiiremini sisse seada kommunismi põhimõtteid. Kuid enneaegne üleminek jaotamisele vajaduste järgi, kui majanduslikud tingimused ei ole selleks veel loodud, kui ei ole saavutatud materiaalsete hüvede küllus ja inimesed ei ole ette valmistatud selleks, et elada ja töötada kommunistlikult, — tähendab kahju tekitada kommunismi ehitamise üritusele. Tuleb arvesse võtta, et tootmise praeguse arengutaseme juures ei piisa veel hüvesid kõigi inimeste jaoks, et nende vajadusi täielikult rahuldada. Niisugune «võrdsustav kommunism» viiks akumuleeritud vahendite ärakulutamisele ning teeks majanduse eduka edasiarendamise ja laiendatud taastootmise võimatuks.

Me peame samm-sammult edasi liikuma, looma materiaalsed ja vaimsed eeldused plaanikindlaks üleminekuks kommunismile.

Teiseks, vaatamata kommunismi kogu erinevusele sotsialistlikust staadiumist ei ole nende vahel mingit müüri, mis eraldaks neid ühiskondliku arengu faase teineteisest. Kommunism kasvab välja sotsialismist, on selle otsene järg. Oleks ebaõige, ekslik arvata, et kommunism ilmub kuidagi ootamatult. Juba nüüd arenevad üha rohkem kommunistliku töö ja tootmise organiseerimise vormid ja

niisugused kodanike vajaduste rahuldamise ühiskondlikud vormid, nagu ühiskondlik toitlustamine, internaatkoolid, lasteaiad ja lastesõimed. Meie ühiskonnas on olemas palju käegakatsutavaid ja silmanähtavaid kommunismi jooni, mis arenevad edasi ja täiustuvad.

Kommunismini jõudmine ei ole ära määratud mingi kalendripäevaga. Ei tule niisugust momenti, millal me lööksime ühe ukse kinni ja kuulutaksime: «Sotsialismi ehitamine on lõppenud,» siis aga avaksime teise ukse ja ütleksime: «Me oleme jõudnud kommunismi.» Üleminek sotsialismilt kommunismile on pidev protsess. Me avame juba nüüd ukse kommunistlikku ühiskonda, juba praegu on tegemist kommunismi ehitamisega. Meie maa on nüüd astunud laial rindel areneva kommunistliku ülesehitustöö ajajärku, millal luuakse kõiki kommunismi materiaalseid ja vaimseid tingimusi. Kommunistlik ülesehitustöö viiakse lõpule siis, kui me oleme loonud täieliku külluse kõigi inimeste vajaduste rahuldamiseks, kui kõik inimesed on õppinud töötama oma võimete järgi selleks, et mitmekordistada ja akumuleerida ühiskondlikke rikkusi.

Kolmandaks, järkjärgulist üleminekut kommunismile ei tohi mõista mingisuguse aeglustatud liikumisena. Ümberpöördult, see on kaasaegse tööstuse, mehhaniseeritud suurpõllumajanduse, kogu majanduse ja kultuuri kiire arendamise ajajärk, millest miljonid ja miljonid kommunistliku ühiskonna ehitajad aktiivselt ja teadlikult osa võtavad. Sotsialismi kommunismiks ümberkasvamise seaduspärast protsessi on võimalik kiirendada materiaalse tootmise kõrge arengu alusel, mis saavutatakse juba sotsialismi ajajärgul. Ei tohi kiirustada ja ülepeakaela kehtestada seda, mis ei ole veel küps. See põhjustaks vassinguid ja kompromiteeriks meie üritust. Kuid ei tohi peatuma jääda ka saavutatul, sest see tooks kaasa seisaku.

N. S. Hruštšov, NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965. Ettekanne NLKP erakorralisele XXI kongressile, Tallinn, 1959, lk. 96—98.

Sotsialism ei arene omaenda alusel. Kõigi oma hiiglasuurte maailmaajalooliste saavutuste juures kannab sotsialism paljudel aladel — majanduslikul, moraalsel, juriidilisel alal ja inimeste teadvuses — ikka veel selle vana korra pitserit, mille rüpest ta on võrsunud. Kommunism on kõrgem ja täiuslikum ühiskondliku elu aste, ja ta võib areneda alles siis, kui sotsialism on täielikult kindlustunud. Kommunismi ajal tehakse täielikult lõpp kõigile kapitalistliku korra tagajärgedele.

See, et kommunism areneb omaenda alusel, määrab tema loomise protsessi iseärasused juba ette ära. Üleminek kapitalismilt sotsialismile toimub klassivõitluse tingimustes, see üleminek nõuab ühiskondlike suhete täielikku lõhkumist, põhjalikku sotsiaalset revolutsiooni ja proletariaadi diktatuuri. Erinevalt sellest toimub üle-

minek kommunismile olukorras, kus ekspluataatorlikke klasse enam ei ole, kus kõik ühiskonna liikmed — töölised, talupojad ja haritlased — on eluliselt huvitatud kommunismi võidust ja taotlevad seda teadlikult. Sellepärast on loomulik, et kommunismi ehitatakse kõige demokraatlikumate meetodite alusel, ühiskondlike suhete täiustamise ja arendamise teel, vanade eluvormide väljasuremise ja uute vormide tekkimise teel, nende läbipõimumise ja vastastikuse mõjutamise teel. Ühiskond ei tunne siis enam neid raskusi, mida tekitas klassivõitlus meie maal. Kõik see võimaldab kiirendada ühiskonna arenemise tempot kommunismile ülemineku perioodil.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile, lk. 21—22.

Sotsialismi arengu küsimuse tõlgitsemises täheldatakse vahel ka teist äärmust. Meil on ka selliseid töötajaid, kes on sotsialismilt kommunismile järkjärgulise ülemineku teesist aru saanud kui üleskutsest teostada antud etapil vahetult kommunistliku ühiskonna printsiipe. Mõned tuisupead jõudsid otsusele, et sotsialismi ehitamine on juba täiesti lõpule viidud, ja hakkasid koostama detailset sõiduplaani kommunismile üleminekuks. Niisuguste utoopiliste ettekujutuste pinnal hakkas juurduma halvakspanev suhtumine sotsialistlikku printsiipi töötajate materiaalse huvi kohta oma töö tulemuste vastu. Tehti põhjendamata ettepanekuid forsseerida nõukogude kaubanduse asendamist saaduste otsese vahetamisega. Ühe sõnaga, hakkasid levima muretuse ja enesega rahulolu meeleolud. Leidus «tarkpäid», kes hakkasid vastandama kergetööstust rasketööstusele, väites, et rasketööstuse eelistatud arendamist oli tarvis üksnes nõukogude majanduse varajasel arenguastmel, nüüd aga on meil jäänud üle forsseerida ainult kergetööstuse arengut.

Loomulikult andis partei väärilise vastulöögi katsetele vähendada sotsialistlikus ülesehitustöös saavutatud tulemusi, juhtis õigele teele «projektijad» ja fantaseerijad, kes reaalsest tegelikkusest irdunult tekitasid kahjulikku segadust sotsialistliku majanduse arengu põhiküsimustes.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XX kongressile, Tallinn, 1956, lk. 125.

Kas on veel kaugel see aeg, millal saab täielikult rahuldada kõigi nõukogude inimeste elulisi vajadusi? Nähtavasti mitte nii väga kaugel, arvestades seda, et meil on tohutuid võimalusi ühiskondliku tootmise kasvuks ja ühiskonna kultuuriliseks arenguks. See saavutatakse mitte korraga, vaid samm-sammult, mitte ühe aktiga, vaid järk-järgult, sedamööda, kuidas materiaalsed tootmistingimused ette valmistatakse.

Kõigi nõukogude inimeste vajadusi toiduainete, korteri ja rõi-

vaste järele tarvilikus ja mõistlikus ulatuses on tõenäoliselt võimalik täielikult rahuldada lähemas tulevikus. Ei ole vaja eriti palju aega selleks, et, ütleme, hakata koolinoortele andma tasuta eineid ja lõunaid, kindlustada kõigile lastele kohad lasteaedades, lastesõimedes, internaatkoolides, kus ülalpidamine toimuks täielikult ühiskonna kulul. Mis puutub täiskasvanutesse, siis tuleb arvesse võtta, et inimeste vajadused elatusvahendite järele ei ole piiramatud. Inimene ei saa tarbida näiteks leiba ja teisi toiduaineid rohkem, kui seda on tarvis tema organismile. Teatud piirid on olemas ka rõivaste ja elamispinna kasutamises. Muidugi, kui räägitakse inimeste vajaduste rahuldamisest, siis peetakse silmas kultuurse, arenenud inimese terveid vajadusi, mitte aga tujusid ja soove omada luksusesemeid.

Pikemat ajavahemikku on vaja selleks, et inimestes kujuneks välja sisemine tarvidus töötada oma võimete järgi. Niikaua kui seda ei ole, ei saa ühiskond läbi ilma tööaja teatud normeerimiseta, millal iga töövõimeline inimene peab andma teatud hulga tööd ühiskonnale vajalike väärtuste loomiseks ...

N. S. Hruštšov, NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965. Ettekanne NLKP erakorralisele XXI kongressile, Tallinn, 1959, lk. 98—100.

Sotsialismi ajal kehtib põhimõte «Igaühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema töö järgi». Selleks et üle minna kommunistlikule põhimõttele «Igaühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema vajaduste järgi», on tarvis aega, on tarvis teatud tingimusi. Kommunismi põhimõtted on õilsad, ilusad ja veetlevad! Igaüks tahaks, et need meie elus kiiremini võidule pääseksid.

Miks me ei vii neid siis viivitamata ellu, miks partei näeb ette kaks aastakümmet selleks, et kommunistlik ühiskond põhiliselt üles ehitada? Kas ei venita me kommunistlike põhimõtete elluviimise tähtaegu? Ei, seltsimehed! Me tahaksime muidugi kõik need põhimõtted kiiremini ellu viia, kuid subjektiivsest tahtmisest üksi on vähe. Tuleb lähtuda objektiivsetest tingimustest, arvesse võtta ühiskonna arenemise seadusi.

Üleminek kommunistlikele põhimõtetele on võimalik, kuid mitte enne, kui on loodud materiaalne tehniline baas, kui inimeste teadlikkus saavutab kõrge taseme, kui sotsialismi põhimõtted täielikult välja arenevad ja kui nende progressiivsed võimalused on lõpuni ära kasutatud. Kommunistlike ühiskondlike suhete juurde ei ole muud teed peale sotsialistlike suhete arendamise ja täiustamise.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 80—81.

Millised on programmi projekti põhijooned?

Peamine seisab selles, et *see on kommunismi ehitamise konk-*

reetne, teaduslikult põhjendatud programm. Projektis on ära näidatud helge kommunismihoone püstitamise selged teed. Me näeme, kuidas seda tuleb ehitada, kuidas see väljast- ja seestpoolt välja näeb, millised inimesed selles hakkavad elama ja mida nad hakkavad tegema selleks, et kommunismihoone muutuks veelgi mugavamaks ja ilusamaks. Sellele, kes tahab teada, mis on kommunism, võime uhkusega öelda: «Lugege meie partei programmi» ...

Nüüd me võime endale kommunistlikku ühiskonda mitte ainult täpsemini ette kujutada, vaid ka — ja see on peamine — kindlaks määrata selle ülesehitamise praktilised teed, täita teadusliku kommunismi printsiibid konkreetse sisuga. Me näeme selgemini ja täpsemini palju sellest, mida meie eelkäijate eest varjas aegade linik, sest nüüd on juba täielikult nähtavale tulnud need sotsialistliku ühiskonna arengutendentsid, mis viivad kommunismi võidule ...

Programmi projekti ajaloolisteks raamideks on 20 aastat. Mispärast me jäime just selle tähtaja juurde? Programmi projekti arutamise käigus küsisid mõned seltsimehed: kas selle ülesande lahendamiseks ei anta mitte liiga palju aega? Ei, seltsimehed. Selleks et ühiskonda kommunismi põhimõteteks ette valmistada, on vaja saavutada tootlike jõudude hiiglasuur areng, on vaja luua aineliste ja vaimsete hüvede küllus. Selleks aga on vajalik teatav aeg. Kommunismi salves peab valitsema küllus, see peab alati ääreni täis olema. Igaüks peab andma sinna oma osa ja igaüks võtab sealt oma tarviduste järgi. Parandamatuks veaks oleks panna kommunism dekreedi korras maksma siis, kui selleks ei ole valminud kõik vajalikud tingimused. Kui me kuulutaksime, et seame kommunismi sisse siis, kui küllust ei ole veel kaugeltki loodud, siis ei oleks võimalik saada oma tarviduste järgi. Me kompromiteeriksime ainult kommunismi ideid, õõnestaksime töötajate initsiatiivi ja pidurdaksime liikumist kommunismi poole. Me juhindume rangelt teaduslikest arvestustest. Arvestused aga näitavad, et 20 aasta jooksul me ehitame põhiliselt üles kommunistliku ühiskonna.

Mida tähendab põhiliselt kommunismi ülesehitamine? See tähendab, et:

majanduslikul alal luuakse kommunismi materiaalne tehniline baas, Nõukogude Liit ületab kõige arenenumate kapitalistlike maade majandusliku taseme ja asub ühe elaniku kohta tuleva toodanguhulga poolest esikohale, tagatakse rahvale kõige kõrgem elatustase maailmas ja luuakse tingimused aineliste ja kultuuriliste hüvede külluse saavutamiseks;

ühiskondlike suhete alal likvideeritakse seni veel eksisteerivad klassidevaheliste erinevuste jäänused, klassid sulavad ühte kommunismi töötajate klassideta ühiskonnaks, likvideeritakse põhiliselt olulised erinevused linna ja maa vahel, seejärel aga füüsilise ja vaimse töö vahel, kindlustub rahvaste majanduslik ja ideeline üht-

sus, arenevad välja kommunistliku ühiskonna inimese jooned, kes harmooniliselt ühendab endas kõrge ideelisuse, mitmekülgse hariduse, moraalse puhtuse ja füüsilise täiuslikkuse;

poliitilisel alal tähendab see, et kõik kodanikud võtavad osa ühiskondlike asjade juhtimisest, sotsialistliku demokraatia laialdase arenemise tulemusena valmistub ühiskond ette kommunistliku omavalitsuse põhimõtete täielikuks teostamiseks.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 17—18, 22.

XVIII. KOMMUNISMI MATERIAAL-TEHNILISE BAASI LOOMINE

Elektrifitseerimine nõukogude korra pinnal loob kommunismi aluste lõpliku võidu meie maal...

V. I. Lenin, Vastused inglise ajalehe «Daily Express» korrespondendi küsimustele (1920). Teosed, 30. kd., lk. 340.

Kommunism — see on nõukogude võim pluss kogu maa elektrifitseerimine. Muidu jääb meie maa väiketalupoeglikuks, ja on vaja, et me sellest selgesti aru saaksime. Meie oleme nõrgemad kui kapitalism mitte ainult kogu maailma ulatuses, vaid ka oma maa piirides. See on kõigile teada. Me oleme sellest aru saanud ja me viime asja niikaugele, et majanduslik baas muutuks väiketalupoeglikust suurtööstuslikuks. Alles siis, kui meie maa on elektrifitseeritud, kui tööstusele, põllumajandusele ja transpordile on rajatud kaasaegse suurtööstuse tehniline baas, alles siis me võidame lõplikult...

Paremad töötajad, majandusmehed-eriteadlased täitsid neile antud ülesande — välja töötada Venemaa elektrifitseerimise ja tema majanduse taastamise plaan. Nüüd on vaja saavutada seda, et töölised ja talupojad teaksid, kui suur ja raske on see ülesanne, kuidas tuleb selle kallale asuda ja kuidas seda käsile võtta.

On vaja saavutada, et iga vabrik, iga elektrijaam muutuks hariduse koldeks, ja kui Venemaa kattub elektrijaamade ja võimsate tehniliste seadmete tiheda võrguga, siis kujuneb meie kommunistlik majanduslik ülesehitustöö eeskujuks tulevasele sotsialistlikule Euroopale ja Aasiale.

V. I. Lenin, VIII Ülevenemaaline Nõukogude Kongress. Aruanne Rahvakomissaride Nõukogude tegevuse kohta (1920). Teosed, 31. kd., lk. 477—479.

1. PARTEI JA NÕUKOGUDE RAHVA MAJANDUSLIK PEAÜLESANNE

Partei ja nõukogude rahva majanduslik peaülesanne seisab selles, et kahe aastakümnega luua *kommunismi materiaalne tehniline baas*. See tähendab: meie maa täielikku elektrifitseerimist ja selle alusel kõigis rahvamajandusharudes tehnika, tehnoloogia ja ühiskondliku tootmise organiseerimise täiustamist; tootmisprotsesside kompleksset mehhaniseerimist ja nende järjest täielikumat automatiseerimist; keemia ulatuslikku rakendamist rahvamajanduses; uute, majanduslikult efektiivsete tootmisharude, uute energialiikide ja materjalide igakülgset arendamist; looduslike, materiaalsete ja tööjõuressursside igakülgset ja ratsionaalset kasutamist; teaduse orgaanilist ühendamist tootmisega ning teaduse ja tehnika progressi kiiret tempot; töötajate kõrget kultuurilist ja tehnilist taset; tunduvat üleolekut kõige arenenumatest kapitalistlikest maadest tööviljakuse suhtes, mis on kommunistliku korra võidu tähtsaim tingimus...

Kommunismi materiaalse tehnilise baasi loomine, ülesanne muuta NSV Liidu tööstus tehniliselt kõige täiuslikumaks ja võimsamaks tööstuseks maailmas nõuab rasketööstuse edasiarendamist. Selle alusel rekonstrueeritakse tehniliselt kõik teised rahvamajandusharud — põllumajandus, tarbeesemeid tootev tööstus, ehitustegevus, transport, side — ning samuti vahetult inimesi teenindavad tegevusalad — kaubandus, ühiskondlik toitlustamine, tervishoid, elamu- ja kommunaalmajandus.

Nõukogude Liidus on loodud esmaklassiline rasketööstus — tehnilise progressi ja riigi majandusliku võimsuse alus. NLKP hoolitseb ka edaspidi väsimatult rasketööstuse kasvu ja selle tehnilise progressi eest. Rasketööstuse peaülesanne seisab selles, et täielikult rahuldada riigikaitse vajadused, tagada tarbeesemeid tootvate rahvamajandusharude arenemine, et paremini ja täielikult rahuldada rahva vajadusi, nõukogude inimese elulisi nõudeid, tagada meie maa tootlike jõudude edasiarenemine.

Sellest lähtudes seab NLKP ülesande suurendada *tööstustoodangu maht:*

lähema 10 aasta jooksul — umbes kahe ja poole kordseks ning ületada Ameerika Ühendriikide tööstusliku tootmise tase;

20 aasta jooksul — vähemalt kuuekordseks ning jätta kaugele maha Ameerika Ühendriikide praegune tööstustoodangu üldmaht...

Selline tööstuse intensiivne arendamine nõuab suuri progressiivseid muudatusi tema *struktuuris*. Eriti kasvab uute, kõige kiiremat tehnilist progressi tagavate tööstusharude osatähtsus. Väiksema efektiivsusega kütuse ja energia, tooraine ja materjalide liigid tõrjutakse ikka suuremas ulatuses välja kõrge efektiivsusega liikide poolt, kusjuures järsult kasvab nende kompleksne kasuta-

mine. Suuresti kasvab sünteetiliste materjalide ning uute omadustega metallide ja sulamite osatähtsus. Kiiresti ja ulatuslikult võetakse kasutusele automaatika ja elektrontehnikaga seotud uut tüüpi masinaid, seadiseid ja aparaate.

Elektrifitseerimine, mis on kommunistliku ühiskonna majanduse rajamise peateljeks, etendab juhtivat osa kõigi rahvamajandusharude arenemises, kogu tänapäeva tehnilises progressis. Sellepärast on tarvis tagada *elektrienergia* tootmise kõige kiirem kasv. Meie maa elektrifitseerimise plaan näeb ette: suurendada lähemal aastakümnel töö elektrienergiaga varustatus tööstuses peaaegu kolmekordseks; ulatuslikult arendada odava elektrienergia baasil elektrimahukaid tootmisharusid; massiliselt elektrifitseerida transporti, põllumajandust ning linna- ja maaelanikkonna kodust majapidamist. Teisel aastakümnel viiakse kogu maa elektrifitseerimine põhiliselt lõpule.

Elektrienergia aastatoodang tuleb aastakümne lõpuks viia umbes 900—1000 miljardi ja teise aastakümne lõpuks 2700—3000 miljardi kilovatt-tunnini. Selleks on tarvis kahekümne aasta jooksul vastavalt suurendada elektrijaamade võimsust, ehitada sadu tuhandeid kilomeetreid kõrgepinge magistraalliine ja jaotusvõrke kõigis meie maa piirkondades. Luuakse NSV Liidu ühtne energiasüsteem, mille käsutuses on küllaldased võimsuste reservid, et suunata elektrienergiat idapiirkondadest meie maa Euroopa-osasse, ja mis on seotud teiste sotsialistlike maade energiasüsteemidega.

Sedamööda, kuidas aatomienergia tootmine odavamaks muutub, areneb aatomielektrijaamade ehitamine, eriti neis piirkondades, kus pole küllaldaselt muid energiaallikaid, ning laieneb aatomienergia rahuotstarbeline rakendamine rahvamajanduses, meditsiini alal, teaduses.

Metalli ja kütuse tootmise edasine kiire suurendamine jääb endiselt üheks tähtsamaks rahvamajanduslikuks ülesandeks, sest metall ja kütus moodustavad tänapäeva tööstuse alusmüüri. Kahekümne aastaga jõuab mustmetallurgia tasemele, mis võimaldab toota umbes 250 miljonit tonni terast aastas. Terasetoodang peab täielikult katma rahvamajanduse kasvavad vajadused, arvestades selleks ajaks saavutatud tehnilise progressi taset. Eriti kiireneb kergete, värviliste ja haruldaste metallide tootmine, tunduvalt suureneb alumiiniumitoodang ja selle kasutamine elektrifitseerimise alal, masinaehituses, ehitustegevuses ja koduses majapidamises. Järjekindlalt ja forsseeritult suurendatakse nafta ja gaasi tootmist ning kasvab nende kasutamine keemiatööstuse toorainena. Söe-, gaasi- ja naftatoodang peab täielikult rahuldama kõik rahvamajanduse vajadused. Ulatuslikult võetakse kasutusele mineraalkütuse tootmise kõige progressiivsemad ja ökonoomsemad meetodid.

Üheks suuremaks ülesandeks on igati arendada *keemiatööstust*, kõigis rahvamajandusharudes täielikult ära kasutada täna-

päeva keemia saavutused, mis tohutult laiendavad rahva rikkuse suurendamise, uute, täiuslikumate ja odavamate tootmisvahendite ning rahvatarbeesemete tootmise võimalusi. Metalli, puitu ja muid materjale hakkavad järjest rohkem asendama ökonoomsed, praktilised ja kerged sünteetilised materjalid. Järsult kasvab mineraalväetiste ja keemiliste taimekaitsevahendite tootmine.

Kogu rahvamajanduse tehnilise rekonstrueerimise seisukohalt on esmajärguline tähtsus *masinaehituse* arendamisel, automaatliinide ja -masinate, automatiseerimis-, telemehaanika- ja elektroonikavahendite ning täppisaparaatide tootmise igakülgsel forsseerimisel. Kiiresti arendatakse sellise konstruktsiooniga masinate tootmist, millel on head tehnilised omadused, väiksem tooraine- ja energiakulu ning suurem tootlikkus. Täielikult rahuldatakse rahvamajanduse vajadused kõigi ajakohaste masinate, tööpinkide ja aparaatide ning samuti tagavaraosade ja tööriistade järele.

Masinaehituse arendamise alusel toimub esimesel aastakümnel *kompleksne mehhaniseerimine* tööstuses, põllumajanduses, ehitustegevuses, transpordis, kommunaalmajanduses. Kompleksne mehhaniseerimine likvideerib käsitsi tehtavad laadimistööd ja raske töö tootmise põhi- ja abioperatsioonidel.

Kahekümne aasta jooksul toimub massilises ulatuses tootmise kompleksne *automatiseerimine*, kusjuures ikka rohkem minnakse üle automaattsehhidele ja -ettevõtetele, mis on suure tehnilise ja majandusliku efektiivsusega. Kiireneb ülitäiuslike automaatjuhtimise süsteemide rakendamine. Ulatuslikult rakendatakse tööstuse, ehitustööstuse ja transpordi tootmisprotsessides, teaduslikus uurimistöös, plaani- ning projekteerimis- ja konstrueerimiskalkulatsioonides, arvestuse ja juhtimise sfääris küberneetikat, elektronarvutus- ja juhtimismasinaid.

Kapitaalehituse määratu suur ulatus nõuab *ehitustööstuse ja ehitusmaterjalide tööstuse* kiiret arendamist ja tehnilist täiustamist, et need rahuldaksid rahvamajanduse vajadusi, ehitustööde maksimaalset kiirendamist, maksumuse alandamist ja kvaliteedi tõstmist nende tööde järjekindla industrialiseerimisega, sellega, et viiakse kiiresti lõpule üleminek tüüpprojektide järgi täielikult monteeritavate hoonete ja rajatiste püstitamisele tööstuses toodetavatest suuremõõdulistest konstruktsioonidest ja elementidest...

Rahvamajanduse kasv nõuab *kõigi transpordiliikide* kiirendatud arendamist. Transpordi alal on tähtsamateks ülesanneteks: laiendada transpordi- ja teedeehitust ning täielikult rahuldada rahvamajanduse ja elanikkonna vajadused iga liiki vedude alal; edasi arendada raudtee ja muud liiki transpordi tehnilist rekonstrueerimist; märksa suurendada liiklemiskiirust raudteel, mere- ja jõeteedel; arendada kooskõlastatult kõiki transpordiliike kui ühtse transpordivõrgu koostisosi. Kasvab torujuhtmetranspordi osatähtsus.

Ühtne sügavveesüsteem ühendab põhilised NSV Liidu Euroopa-osa siseveeteed.

Kogu maal luuakse hästihargnenud ja heakorrastatud teedevõrk. Meie maa autopark saavutab sellise suuruse, mis täielikult rahuldab kauba- ja reisijateveo vajadused; laialdase leviku osaliseks saavad autode laenutamise jaamad. Õhutransport muutub massiliseks reisijateveo vahendiks ja hõlmab kõik meie maa piirkonnad.

Kiiresti arendatakse edasi uusimat *reaktiivtehnikat*, eelkõige õhutranspordi alal ning samuti kosmose vallutamisel.

Edasi arenevad kõik *sidevahendid* (post, raadio, televisioon, telefon ja telegraaf). Kõik meie maa piirkonnad saavad head ja stabiilsed sidevahendid ning kattuvad omavahel seotud televisioonijaamade võrguga.

Kommunismi laiahaardeline ehitamine nõuab tööstuse järjest ratsionaalsemat *paigutust*, mis tagab ühiskondliku töö kokkuhoiu, piirkondade komplekssе arenemise ja nende majanduse spetsialiseerimise, kõrvaldab elanikkonna ülearuse kontsentreerumise suurlinnadesse, aitab kaasa linna ja maa oluliste erinevuste kaotamisele, meie maa piirkondade majandusliku arenemise taseme ühtlustumisele.

Aja võitmiseks võetakse esmajoones kasutusele need looduslikud ressursid, mida saab kõige kiiremini tootmisse rakendada ja mis annavad kõige suuremat rahvamajanduslikku efekti.

Suure arenguhoo saab tööstus *Uraalist ida pool* asuvates piirkondades, kus on loendamatuid loodusrikkusi, tooraine- ja energiaallikaid.

Eelseisva kahekümne aastaga tuleb Siberis ja Kasahstanis luua uued energiabaasid odava söe leiukohtadel ning Angara ja Jenissei hüdroenergiaressursside rakendamise alusel, organiseerida seal suured energiamahuka tööstuse keskused, kasutusele võtta uued rikkad maagi-, nafta- ja kivisöeleiukohad, ehitada mitmeid uusi masinaehituskeskusi; Volgamaa, Uraali, Põhja-Kaukaasia ja Kesk-Aasia piirkondades on tarvis kiiresti arendada energeetikat, nafta-, gaasi- ja keemiatööstust ning kasutusele võtta uued maagileiukohad. Kõrvuti olemasolevate vanade metallurgiabaaside arendamisega Uraalis ja Ukrainas tuleb lõpule viia meie maa kolmanda metallurgiabaasi rajamine Siberis ja luua kaks uut metallurgiabaasi — NSV Liidu Euroopa-osa keskpiirkonnas Kurski magnetianomaalia rauamaakide kasutamise alusel ja Kasahstanis. Nõukogude inimene on suuteline ellu viima mõnede põhjapoolsete jõgede voolusuuna muutmise ja vee reguleerimise julgeid plaane, et kasutada võimsaid hüdroressursse põuaste piirkondade niisutamiseks ja veega varustamiseks.

Tunduvalt areneb majandus edasi NSV Liidu Euroopa-osa piirkondades, kuhu on koondunud meie maa elanikkonna põhimass ja kus on suuri võimalusi tööstusliku tootmise laiendamiseks.

Teaduse ja tehnika progressi maksimaalne kiirendamine on tähtis üldrahvalik ülesanne, mis nõuab pidevat võitlust uute tehnikavahendite kiirema projekteerimise ja tootmisse võtmise eest. Tuleb igati arendada rahvamajanduse nõukogude, ettevõtete, ühiskondlike organisatsioonide, teadlaste, inseneride, konstruktorite, tööliste ja kolhoosnikute initsiatiivi uute tehniliste täiustuste loomisel ja rakendamisel. Äärmiselt tähtis on materiaalselt ja moraalselt stimuleerida massilist leiutustegevust ja ratsionaliseerimisliikumist ning neid ettevõtteid, tsehhe, sovhoose, kolhoose, brigaade ja töönovaatoreid, kes uut tehnikat tootma hakkavad ja seda oskuslikult kasutavad ...

Kõigi tootmisharude ja -liikide *tehnoloogia* pidev *täiustamine* on nende arendamise vältimatu tingimus. Tehniline progress võimaldab kergendada inimese tööd, märksa intensiivistada ja kiirendada tootmisprotsesse, saavutada nende kõrge täpsusklass, standardiseerida massilisi tööstustooteid, maksimaalselt rakendada vool- ja konveiertootmist. Mehaanilist töötlemist täiendavad ja vajaduse korral asendavad keemilised meetodid, elektrienergia tehnoloogiline kasutamine, elektrokeemia jne.; üha tähtsamale kohale tootmistehnoloogias asuvad raadioelektroonika, pooljuhid, ultraheli. Uute, tehniliselt täiuslike ettevõtete ehitamist peab täiendama töötavate ettevõtete rekonstrueerimine, nende seadmete uuendamine ja moderniseerimine.

Ettevõtete spetsialiseerimise ja koopereerimise arendamine *ning samuti sõsarettevõtete otstarbekas kombineerimine* on üks tähtsamaid tehnilise progressi ja ühiskondliku töö ratsionaalse organiseerimise tingimusi. Ühetüübilise toodangu valmistamine tuleb koondada eelkõige spetsialiseeritud suurettevõtetesse, nähes ette nende kõige ratsionaalsema paigutuse.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 62—69.

Kahe aastakümne jooksul luuakse NSV Liidus kommunismi materiaalne tehniline baas. See on peamine majanduslik ülesanne, meie partei peajoone alus.

Kommunismi materiaalse tehnilise baasi ülesehitamine on otsustav lüli majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste ülesannete ahelas, seda dikteerivad nii sisemised kui ka välised meie kodumaa arenemise tingimused. See võimaldab meil lahendada järgmised tähtsad ülesanded:

esiteks, luua oma võimsuselt ennenägematud tootlikud jõud ja asuda ühe elaniku kohta tuleva toodanguhulga poolest esikohale maailmas;

teiseks, tagada maailma kõrgeim tööviljakus, mis lõppkokkuvõttes on kõige tähtsam, kõige peamisem uue ühiskonnakorra võiduks, anda nõukogude inimeste käsutusse kõige täiuslikum tehnika, muuta töö rõõmu, vaimustuse ja loomingu allikaks;

kolmandaks, arendada materiaalsete hüvede tootmist kõigi nõukogude inimese vajaduste rahuldamiseks, tagada kogu elanikkonnale kõige kõrgem elatustase, luua kõik tingimused selleks, et edaspidi üle minna jaotamisele vajaduste järgi;

neljandaks, kujundada sotsialistlikud tootmissuhted järk-järgult ümber kommunistlikeks tootmissuheteks, luua klassideta ühiskond, likvideerida olemasolevad erinevused linna ja maa vahel, edaspidi aga vaimse ja füüsilise töö vahel.

Lõpuks on ainult kommunismi materiaalse tehnilise baasi ülesehitamise korral võimalik võita majanduslik võistlus kapitalismiga, kogu aeg hoida meie maa kaitsevõimet sellisel tasemel, mis võimaldab puruks lüüa iga agressori, kes julgeks tõsta käe NSV Liidu vastu, kogu sotsialistliku maailma vastu.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 23—24.

Kommunismile ülemineku vajalikuks materiaalseks aluseks sotsialistlikes maades on kõrge tootmistaseme saavutamine uusima eesrindliku tehnika, rahvamajanduse elektrifitseerimise ning tootmise mehhaniseerimise ja automatiseerimise baasil, milleta pole võimalik tagada kommunistlikule ühiskonnale vajalikku tarbeesemete küllust. Sel alusel on vaja arendada kommunistlikke ühiskondlikke suhteid, igati tõsta rahvahulkade poliitilist teadlikkust, kasvatada uue, kommunistliku ühiskonna inimesi.

Moskvas 1960. aasta novembris toimunud kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamise avaldus. Kaasaja teoreetilisi probleeme, lk. 43—44.

2. PÕLLUMAJANDUSSAADUSTE KÜLLUSE LOOMINE

Selleks et täielikult rahuldada kogu elanikkonna ja rahvamajanduse vajadused põllumajandussaaduste järele, seatakse ülesandeks suurendada *põllumajandustoodangu üldmaht* 10 aastaga umbes kahe ja poole kordseks ning 20 aastaga kolme ja poole kordseks. Põllumajandustoodang peab suurenema kiiremini, kui kasvab nõudmine põllumajandussaaduste järele. Esimesel aastakümnel jõuab Nõukogude Liit Ameerika Ühendriikidest ette põhiliste põllumajandussaaduste tootmises iga elaniku kohta.

Kogu põllumajanduse edasiarendamise põhilüliks ja loomakasvatuse kiire kasvu baasiks on *teravilja* tootmise forsseeritud suurendamine. Teraviljakultuuride kogutoodang suureneb kahekümne aastaga rohkem kui kahekordseks, nende saagikus aga kahekordseks. Märksa kasvab nisu, maisi, tangu- ja kaunviljakultuuride tootmine.

Kiires tempos areneb *loomakasvatus*. Loomakasvatussaaduste tootmise maht suureneb järgmiselt: lihatoodang — esimesel aastakümnel umbes kolmekordseks ning kahekümne aastaga peaaegu neljakordseks; piimatoodang — kümne aastaga rohkem kui kahekordseks ja kahekümne aastaga peaaegu kolmekordseks. Loomakasvatussaaduste tootmise planeeritud kasv saavutatakse sel teel, et suurendatakse loomade ja lindude arvu, parandatakse nende tõuomadusi ning tõstetakse produktiivsust, luuakse tugev söödabaas kõigepealt maisi, suhkrupeedi, söödaoa ja teiste kultuuride arvel...

Partei peab üheks tähtsamaks ülesandeks põllumajanduse kiiret *elektrifitseerimist*. Kõik sovhoosid ja kolhoosid varustatakse tootmis- ja elukondlikeks vajadusteks tarviliku elektrienergiaga riiklikest energiasüsteemidest ning samuti maaelektrijaamade ehitamise teel.

Põllumajanduse varustamist uue tehnikaga tuleb ühendada töö ja tootmise organiseerimise kõige progressiivsemate vormide ja meetoditega, põllumajandustöötajate kultuurilise ja tehnilise taseme igakülgse tõstmisega. Kolhoosides ja sovhoosides hakkavad järjest rohkem domineerima kvalifitseeritud töötajad, kes on õppinud kasutama uut tehnikat ja kellel on spetsiaalne põllumajanduslik ettevalmistus. Väga tähtis on hoolikalt hoida põllumajandusmasinaid, kasutada neid võimalikult tootlikult.

Selleks et tagada püsivad, kõrged ja järjekindlalt suurenevad saagid, vabastada põllumajandus stiihiliste loodusjõudude kahjulikust mõjust, eriti põua mõjust, ja järsult tõsta mullaviljakust ning samuti kiiresti edasi arendada loomakasvatust, on tarvis:

viia läbi põllumajanduse teaduslikult põhjendatud paigutamine looduslike ja majanduslike tsoonide ja piirkondade kaupa, saavutada põllumajanduses sügavam ja stabiilsem *spetsialiseerumine*, kusjuures kõigepealt suurendataks nende põllumajandussaaduste tootmist, milleks on olemas kõige paremad tingimused ja mis on võimalik kõige väiksemate kulutustega;

kõigis kolhoosides ja sovhoosides vastavalt kohalikele tingimustele ja iga majandi spetsialiseerumisele kasutusele võtta *teaduslikult põhjendatud maaviljeluse ja loomakasvatuse süsteem*, mis tagab maa kõige efektiivsema kasutamise ja tootmisharude majanduslikult kasuliku ühendamise, parima külvipinna struktuuri ja madalasaagiliste ning väheväärtuslike kultuuride asendamise kõrgesaagiliste ja kõrgeväärtuslike kultuuridega; saavutada, et iga kolhoos ja sovhoos praktiliselt rakendaks agrotehnika eesrindlikke meetodeid ja ratsionaalseid külvikordi ning külvaks kõiki kultuure ainult sordiseemnega; luua kõigis piirkondades tugev söödabaas, levitada kolhoosides ja sovhoosides zootehnika eesrindlikke saavutusi;

teostada põllumajanduse ratsionaalne ja igakülgne *kemiseerimine* — rahuldada täielikult tema vajadused mineraalväetiste, kee-

miliste ja bioloogiliste umbrohutõrjevahendite, taime- ja loomahaiguste ja -kahjurite tõrjevahendite järele; tagada kõigis kolhoosides kohalike väetiste kõige parem ärakasutamine;

ulatuslikult kasutada bioloogiateaduse ja eriti mullaviljakuse tõstmiseks järjest suuremat tähtsust omandava mikrobioloogia saavutusi;

viia ellu ulatuslik *irrigatsiooniprogramm*, et niisutada ja veega varustada miljoneid hektare uusi maid põuastes piirkondades ja tõsta praeguse niisutatava maaviljeluse taset; laiendada töid põllukaitse-metsavööndite ja veekogude rajamisel, karjamaade veega varustamisel ja liigvee all kannatavate maade kuivendamisel; pidada süstemaatilist võitlust muldade vee- ja tuuleerosiooni vastu. Suurt tähelepanu pööratakse metsa-, vee- ja muude loodusrikkuste kaitsmisele ja ratsionaalsele kasutamisele, nende taastamisele ja suurendamisele.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 72—75.

LENIN MAISI PROPAGEERIMISEST

Kõigepealt juhib Lenin nõukogude majandusmeeste tähelepanu artiklile «Nälg ja mais», mis avaldati 1921. aasta 14. oktoobri «Pravdas».

«Seoses selle artikliga,» kirjutab Vladimir Iljitš, «ei ole mul kahtlust, et Riikliku Plaanikomisjoni põllumajanduse sektsiooni otsus maisi küsimuses (13. septembrist 1921; sm. Sereda allkirjaga) on puudulik.

Maisi (ja oa) eelised mitmes suhtes on ilmselt tõestatud. Kui see on nii, siis tuleb tarvitusele võtta kiiremad ja energilisemad abinõud. Eriti tähtis on see, et seemneid on vaja tavalisest 10—15 korda vähem.

See näib olevat otsustandev kaalutlus.

On vaja otsekohe otsustada, et maisi koguhulk, mis on vajalik kogu Volgamaa kõigi suviviljapõldude täiskülvamiseks, ostetaks kokku õigeaegselt 1922. aasta kevadkülvi jaoks.»

Ja Lenin soovitab tema poolt seatud eesmärgi kiireks saavutamiseks:

«(1) välja töötada rida väga täpseid ja väga põhjalikult läbimõeldud abinõusid maisi propageerimiseks ja talupoegadele maisikultuuri õpetamiseks olemasolevate, nappide, praeguste vahenditega.

(2) kiires korras arutada, kas võib leida praktilisi vahendeid ja teid selleks, et praegustes talumajanduse, eluolu ja harjumuste tin-

gimustes hakata andma inimestele toiduks maisi (vrd. Riikliku Plaanikomisjoni kirja lk. 35).»

«Известия», 13 марта 1962 г.

V. I. Lenin

Pealkirjutused, märkmed ja allakriipsutused

«VSFNV TÖÖ JA KAITSE NÕUKOGU RIIKLIKU ÜLDPLAANIKOMISJONI KIRJALE»

...

Lenini eksemplar
Mais
lk. 33, 35
lk. 119

[lk. 35]

Rühveltaimede gruppi kuuluvaks kõrreliseks teraviljakultuuriks, mis väärib selle kubermanguosa peremehe suurt tähelepanu, on mais. See taim tuli Samaara kubermangu võrdlemisi vähe aega

NB || tagasi, kuid on juba küllaldaselt end näidanud oma vastupidavusega piirkonna karmidele kliimatingimustele, eriti aga põuakindla taimena. Siiamaani takistas tema laialdast levikut majandites asjaolu, et ei osata kasutada saadavaid teri, mida ei ole hakatud tarvitama elanikkonna

??? || toiduks. Maisiterade kõrged söödaomadused, mis võimaldavad kasutada neid efektiivselt sigade nuumamiseks ja piimakarja ning hobuste söötmiseks, avavad sellele taimele kõige lähemas tulevikus majanduse algava ümberkorraldamise olukorras suured perspektiivid. Väga mitmekülgselt kasutab seda kultuuri oma praktikas Ameerika farmer, kellelt võib sel alal palju üle

NB || võtta, kui ainult maisikultuur Samaara kubermangus läbi lööb . . .

Sealsamas

Arutades partei ülesandeid põllumajanduse juhtimise parandamise alal, peame me pöörama erilist tähelepanu V. R. Viljamsi maaviljeluse heinaväljasüsteemi tagajärgede likvideerimisele. Te teate, et maaviljeluse heinaväljasüsteem oli meil võetud universaalseks süsteemiks kõigi Nõukogude Liidu piirkondade jaoks.

Tegelikult me rakendame heinaväljasüsteemi sellest ajast peale, kui väiketalupoegliku üksikmajapidamise asemele astus kollektiivne suurmajapidamine. Just tol ajajärgul kerkis kolhooside ja sovhooside ette probleem, missugune maaviljeluse süsteem seada sotsialistliku põllumajanduse aluseks.

Meie agronoomiateaduses kujunes välja kaks suunda, kaks koolkonda. Ühe suuna eesotsas seisis akadeemik V. R. Viljams, kes pidas Nõukogude Liidu põllumajanduses ainuvõimalikuks maaviljeluse heinaväljasüsteemi. Teiseks koolkonnaks oli D. I. Mendelejevi, K. A. Timirjazevi ja D. N. Prjanišnikovi koolkond. Eitamata ristiku ja lutserni tähtsust, oli akadeemik Prjanišnikov koos oma mõttekaaslastega arvamusel, et NSV Liidu põllumajandus peab sammuma mehhaniseerimise ja kemiseerimise, mineraal- ja orgaaniliste väetiste laialdase kasutamise ning kaunviljade kasvatamise alusel toimuva intensiivse arengu teed.

Nimetatud kahe suuna pooldajate vahel puhkes äge võitlus, mille käigus ei saadud läbi ilma ohvriteta. Mõned väljapaistvad teadlased, kes ei tunnustanud V. R. Viljamsi maaviljeluse heinaväljasüsteemi, kuulutati rahvavaenlasteks. Maaviljeluse heinaväljasüsteemi, mida toetas J. V. Stalin, hakati intensiivselt sisse viima kõigis meie maa piirkondades.

Mispärast leidis heinaväljasüsteem laialdast rakendamist, missuguse päritoluga ja millised tegurid avaldasid mõju V. R. Viljamsile, kes pani ette selle süsteemi? Ta oli ju kommunist, ja, ma arvan, parteile ustav ja aus inimene. Kui heita pilk selle küsimuse ajaloole, siis võib jõuda järeldusele, et maaviljeluse heinaväljasüsteem tulenes endise Tsaari-Venemaa majanduslikust mahajäämusest. Tööstuslikult oli Venemaa üks kõige mahajäänumaid maid. Tal ei olnud keemiatööstust, ta ei tootnud mineraalväetisi, tal ei olnud tegelikult põllutöömasinatehaseid ...

Oma vaimult on heinaväljasüsteem ekstensiivne. Selle süsteemi autorid lähtuvad sellest, et viljakust luuakse ainult loomulikul teel, et mulla struktuuri loovad liblikõielised ja kõrrelised heintaimed. Arvan, et siin sattus Viljams teatud vastuollu I. V. Mitšuriniga. Mitšurin oli arvamusel, et inimene võib luua ja peab looma taimevorme paremini kui loodus ise. Mäletate tema revolutsioonilist võitlusdeviisi: me ei saa oodata looduselt armuande, meie ülesandeks on neid temalt võtta. See on maksev ka inimese mõju kohta mulla viljakuse tõstmisele. Väetamise ja hoolika harimise teel võib inimene tõsta ja peab tõstma mulla viljakust, tagama saagikuse pideva kasvu, põllumajanduse produktiivsuse kasvu.

Selleks ajaks, kui meie hakkasime laialdaselt rakendama maaviljeluse heinaväljasüsteemi, võis juba teha järelduse, et see süsteem jääb kaugelt maha Lääne kõige arenenumates kapitalistlikes maades rakendatavatest maaviljeluse süsteemidest. Heinaväljasüsteem seal endale kohta ei leidnud. Ja see ei ole juhus. Heinaväljasüsteem ei anna iialgi sellist saaduste hulka, millise võib

saada rühvelkultuuride laialdase kasvatamise korral. Heintaimi ei saa isegi kõrge saagikuse korral võrrelda selliste väärtuslike kultuuridega, nagu mais, suhkrupeet, kaunviljad ja teised...

Meie võimalused on tõepoolest piiramatud. Need lubavad lühikese ajaga varustada meie maad iga liiki toiduainete ja põllumajanduslike toorainetega ning astuda sellega resoluutne samm rahva heaolu edasisel tõstmisel.

Mida on meil vaja selleks, et kasutada ära need võimalused, tagada kõigi põllumajandussaaduste tootmise kiire kasv? Peaasi — tuleb paremini kasutada maad, vabastada see maaviljeluse heinaväljasüsteemi kammitsaist, põhjalikult ümber korraldada põllumajanduse juhtimine...

Keskkomitee Presiidium leiab, et nüüd on tarvis välja töötada põllumajanduse intensiivsema materiaalse ja tehnilise abistamise konkreetne programm. Kui palju ja missugust tehnikat on meil tarvis, arvestades põllumajanduse arenguperspektiivi ja tehnika täiustamist? «Sojuzselhoztehnika» arvutuste järgi on vaja masinaid järgmisel hulgal (tuhandetes):

	Oli 1. jaanuaril 1962	On tarvis masinaid tööde sooritamiseks agrotehnilistel tähtaegadel
Traktoreid	1168	2696
sealhulgas vahelthariimistraktoreid	620	1620
Teraviljakombaine	503	845
Silokombaine	121	257
Maisikombaine	38	111
Peedikombaine	36	257
Veoautosid	790	1650
Traktori järelveokeid	292	820
Traktorikülvikuid	947	1628
Universaalkultivaatoreid	245	395
Traktoriatru	784	1180

NSV Liidu Riiklikul Plaanikomiteel tuleb neid kalkulatsioone muidugi veel kontrollida. Nähtavasti on nad siiski tõelisele vajadusele lähedal ning on tarvis, et Riiklik Plaanikomitee arvestaks seda tehnika tootmise plaanide kindlaksmääramisel. Nagu näete, tuleb põllutöömasinate toodang kahekordistada. See on raske ülesanne. Muidugi ei lahenda me seda ühe ja isegi mitte kahekolme aastaga. Kuid selle ülesande lahendamisele on tarvis asuda viibimata, et saavutada juba lähema kahe-kolme aastaga maksimaalselt võimalik tulemus.

N. S. Hruštšov, Kommunistliku ülesehitustöö käesolev etapp ja partei ülesanded põllumajanduse juhtimise parandamisel. Ettekanne NLKP Keskkomitee pleenumil 5. märtsil 1962, lk. 45—47, 91—92.

Teha NLKP Keskkomitee Presiidiumile ja NSV Liidu Ministrite Nõukogule ülesandeks, et nad töötaksid välja ja võtaksid vastu põllumajanduse parema materiaalse ja tehnilise varustamise laialdase programmi, pidades silmas traktorite, põllutöömasinate, loomakasvatustööde mehhaniseerimise seadmete, laadimis- ja transpordivahendite, orgaaniliste väetiste muldaviimiseks ettenähtud masinate ja seadmete, tagavaraosade, mineraalväetiste, herbitsiidide, keemiliste taimekaitsevahendite ning ehitusmaterjalide toodangu ja põllumajandusele üleandmise märgatavat suurendamist, samuti põllumajandusmasinate ja tagavaraosade hindade ning rahvamajanduse nõukogude ja «Sojuzselhoztehnika» ettevõtete remonttööde eest makstava tasu reguleerimist.

Tuleb kavandada olemasolevate traktoreid ja põllutöömasinaid väljalaskvate ettevõtete tootmisvõimsuste laiendamine, uute tehaste kiirem ehitamine ning põllumajandusmasinate tootmine mõnedes teiste tööstusharude tehastes. On vaja leida täiendavaid kapitaalmahutusi traktori- ja põllutöömasinate tööstuse ning mineraalväetisi, mürkkemikaale ja muid taimekaitsevahendeid tootva keemiatööstuse arendamiseks.

Kohustada Automatiseerimise ja Masinaehituse Komiteed, koondist «Sojuzselhoztehnika», rahvamajanduse nõukogusid, teadusliku uurimise instituute ning traktori- ja põllutöömasinate tööstuse tehaste konstrueerimisbüroosid sihikindlalt edasi arendama tehnilist progressi põllumajanduses, laialdaselt hakata tootma uusi, suurema jõudlusega masinaid. Ülesanne seisab selles, et kiiremini üle minna suure kiirusega töötamiseks kohandatud võimsamate traktorite, samuti suure haardelaiusega masinate tootmisele, mis võimaldavad märgatavalt tõsta tööviljakust, ning taotleda masinate universaalsemaks muutmist, et üht ja sedasama masinat saaks kasutada mitmel tööl.

Eriti juhib NLKP Keskkomitee pleenum partei- ja nõukogude organite ning kolhooside ja sovhooside juhtijate tähelepanu olemasoleva tehnika parema kasutamise vajadusele. Ei tohi leppida sellega, et halva remondi ja hooldamise ning mehhanisaatorite kaadri madala kvalifikatsiooni tõttu seisab kolhoosides ja sovhoosides suur hulk masinaid kasutamata. Tuleb parandada mehhanisaatorite kaadri ettevalmistamist, seada sisse range kord traktorite, kombainide ja kõigi teiste masinate ekspluateerimise ja remontimise alal, suhtuda sallimatult neisse töötajatesse, kes masinaid halvasti hooldavad ning lasevad masinatel ja seadmetel tegevuseta seista.

Kommunistliku ülesehitustöö käesolev etapp ja partei ülesanded põllumajanduse juhtimise parandamisel. NLKP Keskkomitee pleenumi otsus, vastu võetud 9. märtsil 1962. Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee 1962. aasta märtsipleenumi materjale, lk. 155—157.

3. TEADUSE MUUTUMINE VAHETUKS TOOTLIKUKS JÕUKS

Partei soodustab igati *teaduse osatähtsuse* edasist *kasvu* kommunistliku ühiskonna ehitamisel, ergutab uurimistöid, mis avavad uusi võimalusi tootlike jõudude arendamiseks, uusimate teaduse ja tehnika saavutuste laialdast ja kiiret praktikasse rakendamist, eksperimentaaltööde, sealhulgas vahetult tootmises toimuvate eksperimentaaltööde taseme resoluutset tõstmist, teaduslik-tehnilise informatsiooni, kogu kodu- ja välismaiste eesrindlike kogemuste tundmaõppimise ja levitamise süsteemi eeskujulikku korraldamist. Teadus muutub täiel määral otseseks tootlikuks jõuks.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 69.

Kommunismi materiaalse tehnilise baasi loomine eeldab uuele tootmistehnoloogia ja tootmiskultuuri ning tootmise organiseerimise tasemele üleminekut, kontsentreerimise, spetsialiseerimise, koopereerimise ja kombineerimise protsesside järjest suuremat arengut. Teadus muutub üha enam otseseks tootlikuks jõuks, tootmine aga — tänapäeva teaduse tehnoloogiliseks rakenduseks. V. I. Lenin rõhutas korduvalt, et uusima tehnikata, uute teaduslike avastusteta ei saa kommunismi üles ehitada.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile 27

Teaduse ja tehnika progress sotsialistliku majandussüsteemi tingimustes võimaldab kõige efektiivsemalt ära kasutada loodusrikkusi ja -jõude rahva huvides, avastada uusi energialiike ning luua uusi materjale, välja töötada kliima mõjutamise meetodeid, vallutada kosmost. Teaduse rakendamine muutub ühiskonna tootlike jõudude võimsa kasvu otsustavaks teguriks. Teaduse areng ja selle saavutuste rahvamajandusse juurutamine on ka edaspidi partei erilise hoolitsuse objektiks.

Kõige tähtsamad on järgmised ülesanded:

a) *Teoreetiliste uurimistööde arendamine.* Teaduse ja tehnika progressi edasised perspektiivid määratakse praegusel perioodil ennekõike ära *loodusteaduse juhtivate harude* saavutustega. *Matemaatika, füüsika, keemia ja bioloogia* kõrge arengutase on tehniliste, meditsiiniliste, põllumajandusteaduste ning teiste teadusharude tõusu ja efektiivsuse vajalik tingimus.

Teoreetilised uurimistööd arenevad kõige laialdasemalt esmajoones sellistes tehnilist progressi määravates valdkondades, nagu kogu maa elektrifitseerimine, tootmise, transpordi ja side kompleksne mehhaniseerimine ja automatiseerimine, tähtsamate rahvamajandusharude kemiseerimine, aatomienergia kasutamine tootmises. Siia kuuluvad:

meie maa energia ja kütuse-bilansi uurimine, teede otsimine looduslike energiaallikate paremaks kasutamiseks, ühtse energiasüsteemi teaduslike aluste väljatöötamine, uute energiaallikate avastamine, selliste meetodite avastamine, mille abil saab soojus-, tuuma-, päikese- ja keemilist energiat otseselt muundada elektrienergiaks, ning termotuumareaktsioonide juhtimise probleemi lahendamine;

uute masinate ning automaat- ja telemehaanikasüsteemide loomise teooria ja põhimõtete väljatöötamine, raadioelektroonika intensiivne arendamine, arvutus-, juhtimis- ja informatsioonimasinate teoreetiliste aluste väljatöötamine ja tehniline täiustamine;

keemiliste protsesside uurimine, uute, kõige täiuslikumate tehnoloogiliste meetodite väljatöötamine, kvaliteetsete ja odavate kunstlike ning sünteetiliste materjalide loomine kõigile rahvamajandusharudele: masinatööstusele ja ehitustegevusele, elutarbeliste esemete ja mineraalväetiste tootmisele, samuti arstiteaduses ja põllumajanduses kasutatavate uute preparaatide loomiseks;

maapõuevarade uurimise ja loodusrikkuste kompleksse ärakasutamise seniste meetodite täiustamine ja uute, efektiivsemate meetodite otsimine.

Suured edusammud seisavad ees kogu bioloogiateaduste kompleksi arendamisel seoses vajadusega edukalt lahendada arstiteaduse probleemid ja tõsta põllumajanduse taset. Inimkonna huvid seavad nende teaduste ette peamiste ülesannetena elunähtuste olemuse kindlakstegemise, orgaanilise maailma arenemise bioloogiliste seaduspärasuste avastamise, elusorganismide füüsika ja keemia uurimise, mitmesuguste meetodite väljatöötamise eluprotsesside (sealhulgas ainevahetuse), organismide pärilikkuse ja suunatava muutumise juhtimiseks. Bioloogiateaduses on tarvis ulatuslikumalt ja sügavamalt arendada mitšuurinlikku suunda, mis lähtub sellest, et orgaanilise maailma arengus etendavad määravat osa elutingimused. Arstiteadus peab koondama oma jõupingutused selleks, et avastada vahendid niisuguste haiguste ärahoidmiseks ja ravimiseks, nagu vähk, viirushaigused, südame- ja veresoontehaigused ning teised inimeste elule ohtlikud haigused. Suure tähtsuse omandab mikroorganismide uurimine ja laialdane rakendamine rahvamajanduses ja tervishoius, sealhulgas toiduainete, söötade, vitamiinide, antibiootikumide ja fermentide loomisel ning uute agrotehnika võtete otsimisel.

Suuri võimalusi uute loodusnähtuste ja -seaduste avastamiseks planeetide ja Päikese uurimiseks lõid Maa tehiskaaslased ja kosmoseraketid, mis on võimaldanud inimesel tungida kosmosesse.

Teaduse tormilise arenemise ajastul omandab veelgi suurema aktuaalsuse tänapäeva loodusteaduse filosoofiliste probleemide läbitöötamine dialektilise materialismi kui ainsa teadusliku tunnetusmeetodi alusel.

Intensiivselt peab arenema uurimistöö *ühiskonnateaduste* vald-

konnas, mis moodustavad ühiskonna arengu juhtimise teadusliku aluse...

b) *Teaduse ühendamine tootmisega.* Teaduse viljaka arengu pandiks on tema lahutamatu seos rahva loova tööga, kommunistliku ülesehitustöö praktikaga.

Vastavalt majanduse ja kultuuri arengu vajadustele on tarvis: laiendada ja täiustada teaduslike asutuste võrku, sealhulgas majandusliku ülesehitustöö juhtimise keskorganite ja rahvamajanduse nõukogude juures, samuti suurte tööstusettevõtete juures ja põllumajanduslikes piirkondades tegutsevate teaduslike laboratooriumide ja instituutide võrku; arendada teaduslikku uurimistööd kõrgemates õppeasutustes; parandada teaduslike asutuste ja kõrgemate õppeasutuste territoriaalset paigutust, tagada teaduse edasiarenemine kõigis liiduvabariikides ja suurtes majanduspiirkondades.

Teaduslikud asutused peavad oma tööd kõige tähtsamates uurimissuundades korraldama ja koordineerima vastavalt rahvamajanduse ja kultuuri arendamise plaanidele. Teadusliku töö juhtimisel kasvab teadusliku üldsuse osatähtsus. Teaduse arendamise vajalikuks tingimuseks on vabad seltsimehelikud diskussioonid, mis aitavad kaasa aktuaalsete probleemide loovale lahendamisele.

Partei võtab kasutusele abinõud teaduse materiaalse baasi tugevdamiseks ja täiustamiseks ning kõige andekamate loominguliste jõudude kaasatõmbamiseks teaduslikku tegevusse.

Nõukogude teadlaste auasjaks on kindlustada nõukogude teadusele tema poolt kättevõidetud eesmised positsioonid tähtsamates teadusharudes ja omandada *juhtiv seisund maailma teaduses* kõigis tema põhisuundades.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 115—119.

Partei aitab kaasa *põllumajandusteaduse* arenemisele, suunab teadlaste loomingulised jõupingutused põllumajanduse arendamise põhiküsimuste läbitöötamisele, taotleb teaduse saavutuste ja eesrindlike tootmiskogemuste praktilist rakendamist ning laialdast levitamist põllunduses ja loomakasvatuses. Teaduslikud asutused ja katsejaamad peavad saama tähtsateks lülideks põllumajanduse juhtimisel ning teadlased ja spetsialistid põllumajandusliku tootmise vahetuteks organiseerijateks. Igas oblastis või tsonaalselt ühetüübiliste oblastite rühmas tuleb luua põllumajandusteaduse keskused, kelledel on oma suured majandid ja ajakohane materiaalne tehniline baas ning kes töötavad sovhooside ja kolhooside jaoks välja soovitusi vastavalt antud piirkonna iseärasustele. Põllumajandusalased teaduslikud ja õppeasutused, samuti asutused peavad asuma eelkõige maakohtades ning olema otseselt seotud põllumajandusliku tootmise protsessiga, et üliõpilased õpiksid ja töötaksid, töötaksid ja õpiksid.

Sealsamas, lk. 75.

4. ÜHISKONNA PEAMISE TOOTLIKU JÕU — INIMESE ARENEMINE

Kui inimesed on näinud, kuidas nende isad ja emad elasid mõisnike ja kapitalistide ikke all, kui nad ise on osa saanud neist piinadest, mis langesid neile, kes alustasid võitlust ekspluataatorite vastu, kui nad on näinud, milliseid ohvreid nõudis selle võitluse jätkamine, et säilitada seda, mis oli kätte võidetud, kui nad on näinud, kui vihased vaenlased on mõisnikud ja kapitalistid, — siis need inimesed kasvavad selles olukorras kommunistideks. Kommunistliku kõlbluse aluseks on võitlus kommunismi kindlustamise ja lõpuleviimise eest. See on ka kommunistliku kasvatuse, hariduse ja õppimise alus. See ongi vastus küsimusele, kuidas tuleb õppida kommunismi.

V. I. Lenin, Noorsooühingute ülesanded (1920). Teosed, 31. kd., lk. 263.

Üleminekuks kommunismile on peale arenenud materiaalse tehnilise baasi vaja ka ühiskonna kõigi kodanike kõrget teadlikkuse taset. *Mida kõrgem on miljoniliste hulkade teadlikkus, seda edukamalt täidetakse kommunistliku ülesehitustöö plaane.* Sellepärast omandavad töötajate, eriti võrsuva põlvkonna kommunistliku kasvatamise küsimused nüüd erakordselt suure tähtsuse.

Kogu meie partei ja riigi ideoloogiline töö peab arendama välja nõukogude inimeste uusi omadusi, kasvatama neid kollektivismi ja tööarmastuse, sotsialistliku internatsionalismi ja patriotismi, uue ühiskonna kõrgete moraalipõhimõtete vaimus, marksismi-leninismi vaimus. Et jõuda kommunismi, kõige õiglasema ja täiuslikuma ühiskonnani, kus täiel määral välja arenevad vaba inimese kõik parimad moraalijooned, on meil juba nüüd vaja kasvatada tulevikuinimest. Nõukogude inimestes tuleb arendada kommunistlikku moraali, mille aluseks on ustavus kommunismile ja leppimatus tema vaenlaste suhtes, teadlikkus ühiskondlikust kohusest, aktiivne osavõtt tööst ühiskonna hüvanguks, vabatahtlik kinnipidamine inimeste ühiselu põhireeglitest, seltsimehelik vastastikune abi, ausus ja tõearmastus, sallimatus avaliku korra rikkujate vastu . . .

Ideoloogilist tööd organiseerides me lähtume sellest, et kommunistliku moraali kasvatamine peab olema seotud kommunistliku ülesehitustöö ülesannete lahendamisega. Me oleme mitte üksnes teoreetiliselt, vaid ka suurte elukogemuste varal ära õppinud teadusliku kommunismi sügava tõe, et inimeste elutingimuste ja tõekspidamiste muutumises etendab otsustavat osa revolutsiooniline praktika. Parimaks kasvatuskooliks ja kõige rangemaks õpetajaks on elu, meie nõukogude tegelikkus. Kommunistlike juhtmõtete raamatulik ja praktikast lahutatud tundmine ei maksa mitte midagi.

Eelkõige on tarvis, et kasvatustöö oleks orgaaniliselt seotud eluga, tootliku tööga, rahvahulkade praktilise tegevusega. Partei

seab kasvatustöös keskse kohale kõigi inimeste tööalase kasvatamise, teadliku, kommunistliku töössesuhtumise arendamise. Me taotleme seda, et töö kui kõigi materiaalsete ja kultuuriliste hüvede looja saaks inimeste esmaseks eluvajaduseks.

Kommunistlike vaadete ja käitumisnormide kindlustumine toimub võitluses kapitalismi igandite vastu. Tihtipeale esineb meil veel inimesi, kes ebaausalt suhtuvad ühiskondlikusse töösse, spekuleerivad, rikuvad distsipliini ja ühiskondlikku korda. Ei tohi rahulikult oodata seda, kui need kapitalismi igandid iseendast kaovad, on tarvis pidada nende vastu resoluutset võitlust, suunata avalik arvamus kodanlike vaadete ja kommete igasuguste esinemisnähtuste vastu, ühiskonnavaenulike elementide vastu.

Kogu kasvatustöös pöörab partei erilist tähelepanu noore põlvkonna kujundamisele. V. I. Lenin ütles: «On tarvis, et kogu tänapäeva noorsoo kasvatamine, haridus ja õpetamine oleks temas kommunistliku moraali kasvatamine.»

Noorsugu ehitab juba praegu kommunismi, hiljem aga hakkab elama ja töötama kommunismi ajal, juhtima kõiki ühiskondlikke asju. Selleks üllaks missiooniks peabki nõukogude noorsugu ette valmistatud olema ...

Mõned töötajad alahindavad kodanlike mõjude kahjulikkust nõukogude noorsoole, leides, et kodanlus on meist kaugel ja et meie noorsugu on talle kättesaamatu. See on aga eksiarvamus. Me ei saa ignoreerida kodanliku mõju võimalikkust ja oleme kohustatud võitlema selle vastu, võõraste vaadete ja kommete sissetungimise vastu nõukogude inimeste ja eriti noorsoo hulka.

N. S. Hruštšov, NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965. Ettekanne NLKP erakorralisele XXI kongressile, Tallinn, 1959, lk. 52—57.

Kommunistliku ühiskonna ehitamine eeldab kahe ajaloolise ülesande lahendamist. Nendeks ülesanneteks on kommunismi materiaalse tehnilise baasi loomine ja uue inimese, kommunistliku ühiskonna inimese kasvatamine. Sotsialism vabastab inimesed poliitilisest rõhumisest ja majanduslikust orjusest, hirmust homse päeva ees, alalisest leivamurest, ja annab sellega rahvahulkadele piiramatu võimaluse tõeliseks loominguks, sest ainult vabad inimesed on võimelised tõelisteks loovateks taotlusteks. Ja mida lähemale me kommunismile jõuame, seda rohkem on igal tööinimesel võimalusi oma talendi ja võimete avaldamiseks.

Kommunistliku ühiskonna inimese kasvatamine on suur ja tähtis töö, milles meie kirjandus- ja kunstitegelased etendavad suurt ja austavat osa.

Viimasel ajal on meie maa kultuurielus, teaduse, kirjanduse ja kunsti alal toimunud tähtsad sündmused. On loodud üsna palju teoseid, mis näitavad, et kirjanikud, kunstnikud, Nõukogude kine-

matograafia ja teatri alal töötajad saavad oma ülesannetest õigesti aru, püüavad kunstilistes kujudes kehastada meie kaasaegsete vaimset palet, meie kangelasliku ajastu jooni.

Nõukogude kirjandus ja kunst peavad igas inimeses äratama loova töö püüdluse, välja kujundama kommunistliku teadvuse, s. o. soovi töötada meeleldi ühiskonna hüvanguks, anda selleks oma võimed, anded ja talendi.

Kuid selle ülesande täitmiseks on vaja järjekindlalt ja väsimatult võidelda kõrge ideelisuse ja kunstimeisterlikkuse eest, selle eest, et luua tõeliselt suur kommunismi kunst...

Inimeste kultuuritaseme tõusuga arenevad ka nende esteetilised tõekspidamised, suureneb nõudlikkus kirjandus- ja kunstiteoste suhtes. Nõukogude inimestele on vajalik suurte mõtete ja tunnete, kõrgete püüdluste ja meisterlikkuse kunst, niisugune kunst, mis puudutaks igakülgselt inimeste hinge, kasvataks kommunistlikku moraali ja kõrget tunnete kultuuri.

Выступление М. А. Суслова на встрече руководителей партии и правительства с представителями советской интеллигенции 1960 г.
«Правда», 18 июля 1960 г.

Nõukogude ühiskond on saavutanud suurt edu rahvahulkade sotsialistlikul kasvatamisel, aktiivsete sotsialismiehitajate kujundamisel...

Partei püstitab järgmised ülesanded:

1. KOMMUNISTLIKU TEADLIKKUSE KASVATAMISEL

a) *Teadusliku maailmavaate kujundamine.* Sotsialismi ja kommunistliku ühiskonna ehitamise tingimustes, mil stiihiline majanduse areng on loovutanud oma koha tootmise ja kogu ühiskonnaelu teadlikule organiseerimisele, mil teooriat iga päev praktikasse rakendatakse, omandab esmajärgulise tähtsuse kõigi nõukogude ühiskonna töötajate teadusliku maailmavaate kujundamine marksismi-leninismi kui filosoofiliste, majandusteaduslike ja sotsiaalpoliitiliste vaadete tervikliku ja harmoonilise süsteemi alusel. Partei püstitab ülesande kasvatada kogu elanikkonda teadusliku kommunismi vaimus, taotledes, et töötajad sügavalt mõistaksid maailma arenemise käiku ja perspektiive, õigesti orienteeruksid meie maal ja rahvusvahelisel areenil toimuvates sündmustes ning teadlikult ehitaksid elu kommunistlikult. Iga inimese käitumises, iga kollektiivi ja iga organisatsiooni tegevuses peavad kommunistlikud ideed orgaaniliselt ühinema kommunistlike tegudega.

Elu poolt esitatavate uute probleemide teoreetiline läbitöötamine ja õigeaegne praktiline lahendamine on vajalik tingimus ühiskonna edukaks edasiliikumiseks kommunismile. Teooria peab ka edaspidi valgustama teed praktikale, aitama kindlaks teha ja ületada takistused ja raskused, mis takistavad edukat kommunist-

likku ülesehitustööd. Partei peab oma tähtsaks kohustuseks edasi arendada marksistlik-leninlikku teooriat nõukogude ühiskonna uute elunähtuste ning maailma revolutsioonilise töölis- ja vabadusliikumise kogemuste tundmaõppimise ja üldistamise alusel, loovalt ühendada teooriat kommunistliku ülesehitustöö praktikaga.

b) *Töökasvatus.* Partei peab kasvatustöö keskseks ülesandeks arendada kõigis ühiskonnaliikmetes kommunistlikku töössesuhtumist. Töö ühiskonna hüvanguks on iga inimese püha kohus. Igasugune töö ühiskonna kasuks — nii füüsiline kui ka vaimne töö — väärib lugupidamist ja austust. Kõiki töötajaid tuleb kasvatada parimate tööeeskujude, parimate ühiskondliku majanduse organiseerimise eeskujude najal.

Kõik, mida on tarvis inimeste eluks ja arenemiseks, luuakse tööga. Sellepärast peab iga töövõimeline inimene osa võtma nende vahendite loomisest, mida on tarvis tema eluks ja tegevuseks ning ühiskonna heaoluks. Inimene, kes saaks ühiskonnalt mingeid hüvesid tööst osa võtmata, oleks muidusööja ja elaks teiste arvel.

Kommunistlikus ühiskonnas peab inimene kindlasti töötama. Tööd mitte teha ei luba tema teadvus ega ka avalik arvamus. Töö oma võimete kohaselt muutub harjumuseks, kõigi ühiskonnaliikmete esimeseks eluvajaduseks.

c) *Kommunistliku moraali võidulepääsemine.* Kommunismile ülemineku protsessis kasvab ühiskonna elus järjest rohkem kõlbeliste põhimõtete osatähtsus, laieneb moraalse teguri mõjusfäär ja vastavalt väheneb inimeste vahekordade administratiivse reguleerimise tähtsus. Partei ergutab kõiki kodanike teadliku enesedistsipliini vorme, mis viivad kommunistliku ühiselu põhireeglite tugevnemisele ja arenemisele.

Hüljates ekspluataatorite klassimoraali, vastandavad kommunistid vana maailma pahelistele egoistlikele vaadetele ja kommetele kommunistliku moraali — kõige õiglasema ja õilsama moraali, mis väljendab kogu töötava inimkonna huve ja ideaale. Lihtsad kõlbluse ja õigluse normid, mida ekspluataatorite võimu ajal moonutati või häbitult jalge alla tallati, muudab kommunism vääramatuteks elureegliteks nii üksikute isikute kui ka rahvaste vahekordades. Kommunistlikus moraalis sisalduvad põhilised üldinimlikud moraalinormid, mis rahvahulgad on aastatuhandete jooksul välja töötanud võitluses sotsiaalse ikke ja kõlbeliste pahede vastu. Eriti suur tähtsus ühiskonna kõlbelisele arenemisele on töölisklassi revolutsioonilisel moraalil. Sotsialismi ja kommunismi ehitamise käigus rikastub kommunistlik moraal uute printsiipidega, uue sisuga.

Partei on seisukohal, et *kommunismiehitaja moraalikoodeks* koosneb järgmistest kõlbelistest printsiipidest:

ustavus kommunismile, armastus sotsialistliku kodumaa, sotsialismimaade vastu;

kohusetruu töö ühiskonna hüvanguks: kes ei tee tööd, see ei pea ka sööma;

igaühe hoolitsus ühiskonna vara säilitamise ja suurendamise eest;

suur ühiskondlik kohusetunne, sallimatus ühiskonna huvide rikkumise suhtes;

kollektiivsustunne ja üksteise seltsimehelik abistamine: üks kõigi ja kõik ühe eest;

humaansed suhted inimeste vahel ja üksteisest lugupidamine: inimene on inimesele sõber, seltsimees ja vend;

ausus ja siirus, kõlbeline puhtus, lihtsus ja tagasihoidlikkus isiklikus ja ühiskondlikus elus;

üksteisest lugupidamine perekonnas, hoolitsus laste kasvatamise eest;

sallimatus ebaõigluse, muidusöömise, ebaaususe, karjerismi ja ahnitsemise suhtes;

kõigi NSV Liidu rahvaste sõprus ja vendlus, leppimatu suhtumine rahvusliku ja rassilise vaenu avaldustesse;

leppimatu suhtumine kommunismi vaenlastesse, rahu ja rahvaste vabaduse vaenlastesse;

vennalik solidaarsus kõigi maade töötajatega, kõigi rahvastega.

d) *Proletaarse internatsionalismi ja sotsialistliku patriotismi arendamine.* Partei jätkab väsimatult nõukogude inimeste kasvatamist proletaarse internatsionalismi vaimus, aitab igati kaasa tööinimeste rahvusvahelise solidaarsuse tugevdamisele. Arendades nõukogude rahvas armastust oma isamaa vastu, lähtub partei sellest, et sotsialismi maailmasüsteemi tekkimisega kehastub sotsialistliku ühiskonna kodanike patriotism ustavuses ja truuduses oma kodumaale ning kogu sotsialistlike maade ühendusele. Sotsialistliku patriotismi ja sotsialistliku internatsionalismi orgaaniliseks osaks on proletaarne solidaarsus kõigi maade töölisklassiga, töörahvaga. Partei jätkab ka edaspidi sihikindlat võitlust kodanliku natsionalismi, rassismi ja kosmopolitismi reaktsioonilise ideoloogia vastu.

e) *Inimisiksuse igakülgne ja harmooniline arendamine.* Kommunismile ülemineku perioodil suurenevad võimalused selleks, et *kasvatada uut inimest, kelles harmooniliselt ühinevad vaimne rikkus, moraalne puhtus ja kehaline täiuslikkus.*

Tingimused isiksuse igakülgseks arenemiseks on tekkinud tänu ajaloolistele sotsiaalsetele võitudele — vabanemisele ekspluateerimisest, tööpuudusest ja viletsusest, diskrimineerimisest soo, päritolu, rahvuslike ning rassiliste tunnuste põhjal. Igale ühiskonnaliikmele on loodud võrdsed võimalused loovaks tööks ja hariduse omandamiseks. Kaovad inimestevahelised sõltuvuse ja ebavõrdsuse suhted ühiskonna- ja perekonnaelus. Iga kodaniku isikuväärikust kaitseb ühiskond. Igaühele garanteeritakse ühiskonna huve arvestades võrdne vabadus valida tegevus ja kutseala. Sedamööda,

kuidas väheneb materiaalseks tootmiseks kulutatav aeg, laienevad võimalused võimete, annete ja talentide arendamiseks tootmise, teaduse, tehnika, kirjanduse ja kunsti alal. Järjest rohkem vaba aega pühendavad inimesed ühiskondlikule tegevusele, kultuuriväärtuste nautimisele, enda vaimsele ja kehalisele arendamisele, teaduslik-tehnilisele ning kunstiloomingule. Kehakultuur ja sport juurduvad kindlalt inimeste igapäevasesse ellu.

f) *Inimeste teadvuses ja käitumises säilinud kapitalismi igandítest jagusaamine.* Partei käsitleb võitlust kodanliku ideoloogia ja moraali avalduste, eraomandusliku psühholoogia, ebausu ja eelarvamuste jäänuste vastu kommunistliku kasvatustöö koostisosana.

Võitluses mineviku igandite, individualismi ja egoismi avalduste vastu kuulub tähtis koht üldsusele, avaliku arvamuse mõjule, kriitika ja enesekriitika arendamisele. Ühiskonnavastaste tegude seltsimehelik hukkamõistmine muutub järk-järgult peamiseks kodanlike vaadete, kommete ja tavade väljajuurimise vahendiks. Suure kasvatusliku tähtsuse omandab hea eeskuju ühiskondlikus ja isiklikus elus, ühiskondliku kohuse täitmises.

Partei kasutab ideelise mõjutamise vahendeid inimeste kasvatamiseks teaduslik-materialistliku maailmavaate vaimus, religioossetest eelarvamustest jagusaamiseks, lubamata sealjuures usklike tunnete solvamist. On tarvis süstemaatiliselt teha laialdast teaduslik-ateistlikku propagandat, kannatlikult selgitada, kui paikapidamatud on usulised vaated, mis tekkisid minevikus selle tõttu, et inimesi rususid looduse stiihilised jõud ja sotsiaalne ike, et nad ei teadnud loodus- ja ühiskondlike nähtuste tõelisi põhjusi. Selles töös tuleb tugineda tänapäeva teaduse saavutustele, mis üha täiuslikumalt seletab maailma, suurendab inimese võimu looduse üle ja ei jäta kivi kivi peale religiooni fantastilistest väljamõeldistest üleloomulike jõudude olemasolu kohta.

g) *Kodanliku ideoloogia paljastamine.* Erineva ühiskonnakorraga riikide rahulik kooseksisteerimine ei tähenda ideoloogilise võitluse nõrgenemist. Kommunistlik Partei *paljastab* ka edaspidi *kapitalismi rahvavastast reaktsioonilist olemust* ja igasuguseid katseid kapitalistlikku korda ilustada.

Partei *propageerib süstemaatiliselt sotsialismi ja kommunismi suuri eeliseid oma elu lõppjärku jõudnud kapitalistliku süsteemiga võrreldes.*

Reaktsioonilisele kodanlikule ideoloogiale vastandab partei kommunismi teadusliku ideoloogia. Töölisklassi ja kõigi tööinimeste põhihuvisid väljendades õpetab see ideoloogia neid võitlema, töötama ja elama üldise õnne nimel. Kommunistlik ideoloogia on kõige humaansem ideoloogia. Tema ideaalideks on tõeliselt inimlike vahekordade kehtestamine inimeste vahel, rahvaste vahel, inimkonna päästmine hävitussõdade ohust, maailmas üldise rahu ja kõigile inimestele vaba ning rõõmsa elu sisseseadmine.

Kommunismile üleminekuks on tarvis kasvatada ja ette valmistada kommunistlikult teadlikke ja hea haridusega inimesi, kes on suutelised tegema nii füüsilist kui ka vaimset tööd, aktiivselt tegutsema mitmesugustel ühiskondliku ja riikliku elu aladel, teaduse ja kultuuri valdkonnas.

Haridussüsteem korraldatakse selliselt, et sirguva põlvkonna õpetamine ja kasvatamine oleks tihedalt seotud eluga, tootva tööga, et täiskasvanud elanikkond võiks tootmissfääris töötamise ühendada õppimise ja hariduse omandamise jätkamisega, vastavalt isiklikele huvidele ja ühiskonna vajadustele. Hariduse korraldamine sellistel põhimõtetel aitab kaasa kommunistliku ühiskonna igakülgselt arenenud liikmete kujundamisele, ühe tähtsama sotsiaalse probleemi lahendamisele — oluliste erinevuste kaotamisele vaimse ja füüsilise töö vahel.

Põhiülesanded hariduse ja kasvatustöö alal on järgmised:

a) *Üldise keskkoolikohustuse kehtestamine.* Lähemal aastakümnel kehtestada 11-klassiline üldine ja polütehniline keskkoolikohustus kõigile kooliealistele lastele ja 8-klassiline koolikohustus sellele osale noorsoost, kes töötab rahvamajanduses ning kellel ei ole vastavat haridust; järgmisel aastakümnel antakse kõigile täieliku keskhariduse saamise võimalus. Üldine keskharidus tagatakse üldise ja polütehnilise õpetuse ning kutsealase ettevalmistuse arendamisega koos õpilaste osavõtuga jõukohasest ühiskondlikult kasulikust tööst ja iga tüüpi üldhariduslike koolide, õhtukoolide võrgu tunduva laiendamisega, mis annavad keskhariduse ilma tootmistööd katkestamata.

Keskharidus peab tagama teaduste aluste kindla tundmise, kommunistliku maailmavaate põhimõtete omandamise, tööalase ja polütehnilise ettevalmistuse vastavalt teaduse ja tehnika tõusvale tasemele, kusjuures tulevad arvesse ühiskonna vajadused, õppijate võimed ja soovid, ning samuti terve kasvava põlvkonna kõlbelise, esteetilise ja kehalise kasvatuse.

Seoses teaduse ja tehnika tormilise arenguga tuleb lakkamatult täiustada tootmisalase õpetamise ja kutsehariduse süsteemi selleks, et tootmise alal töötajate meisterlikkus oleks ühendatud nende üldharidusliku taseme tõusuga ühiskonnateaduste ja loodusteaduste valdkonnas ning insener-tehniliste, agronoomiliste, meditsiiniliste ja teiste erialaste teadmiste omandamisega.

b) *Eelkooliealiste ja kooliealiste laste ühiskondlik kasvatamine.* Kommunistlik haridussüsteem baseerub laste ühiskondlikul kasvatamisel. Perekonna kasvatuslik mõju lastele peab järjest orgaanilisemalt seostuma nende ühiskondliku kasvatusega.

Koolieelsete lasteasutuste ja mitmesugust tüüpi internaatkoolide võrgu arendamine tagab töörahva vajaduste täieliku rahuldamise eelkooliealiste ja kooliealiste laste ühiskondliku kasvatamise

osas vastavalt lastevanemate soovile. Sirguva põlvkonna ühiskondlikul kasvatamisel tõuseb kooli tähtsus. Kool peab sisendama lastele armastust töö ning teadmiste vastu, kujundama noort põlvkonda kommunistliku teadlikkuse ja kõlbluse vaimus. Kõiges selles kuulub kõrge, austav ja vastutusrikas osa kooliõpetajale ning samuti komsomoli- ja pioneerиorganisatsioonidele.

c) *Tingimuste loomine, mis tagavad sirguva põlvkonna õpetamise ja kasvatamise kõrge taseme.* Partei kavatseb ellu viia koolide ja kultuurihariduslike asutuste ehitamise laialdase programmi, mis täielikult vastab kasvatus- ja haridustöö nõuetele. Kõik koolid saavad head hooned ja lähevad üle ühes vahetuses toimuvale õppetööle. Kõigis koolides luuakse õppetöökojad, keemia-, füüsika- ja muud kabinetid ning laboratooriumid, maal aga ka koolilähedased põllutükid; suurtes ettevõtetes luuakse kooliõpilastele õppe-tootmistsehhid. Laialdaselt rakendatakse koolides uusimaid tehnilisi vahendeid — kino, raadiot, televisiooni.

Kehalise ja esteetilise kasvatuse huvides rajatakse koolides ja koolivälistes asutustes võimlemissaalid ja spordiväljakud ning luuakse tingimused laste kunstiloominguks, muusika, maalikunsti ja skulptuuri harrastamiseks. Linnades ja maal laieneb lastele määratud staadionide, spordikoolide, turismilaagrite, suusabaaside, veespordijaamade, basseinide ja muude spordiehituste võrk.

d) *Kõrgem ja kesk-eriharidus.* Koos teaduse ja tehnika progressiga areneb edasi kõrgem ja kesk-eriharidus, mille ülesanne on anda kõrge kvalifikatsiooniga spetsialiste, kellel on lai teoreetiline ja poliitiline silmaring.

Tööpäeva lühendamine ja kogu elanikkonna elatustaseme tunduv tõus loovad tingimused kõrgema või kesk-erihariduse saamiseks kõigile, kes soovivad õppida. Kõigis meie maa piirkondades tuleb ettevõtete, ametiühingute ja teiste ühiskondlike organisatsioonide kaasabil laiendada kõrgemate ja kesk-eriõppeasutuste võrku, kusjuures eriti tuleb laiendada õhtu- ja kaugõppekoolide ning tehaste juures tegutsevate kõrgemate tehniliste õppeasutuste, samuti põllumajandusinstituutide (suurte sovhooside baasil), stuudiote, konservatooriumide jne. võrku. Iga aasta tuleb märksa suurendada kõrgemates ja kesk-eriõppeasutustes õppijate kontingente. Erihariduse saavad kümned miljonid inimesed.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 107—115.

Seoses tehnilise progressiga omandab väga suure tähtsuse tööstuse ja teiste rahvamajandusharude töötajate kvalifikatsiooni süstemaatilise tõstmise ülesanne. On tarvis plaanipäraselt ette valmistada, välja õpetada ja ratsionaalselt kasutada neid töötajaid, kes tootmise mehhaniseerimise ja automatiseerimise protsessis vabanevad ühest või teisest tootmislõigust ning lähevad üle teistele töödele.

Sealsamas, lk. 70.

Meie partei on töötanud ja töötab ka tulevikus ühiskondlike suhete arendamiseks kõigil elualadel. Mitte ainult majandus ja poliitika, vaid ka inimeste kodune elu, kultuur, psühholoogia ja teadvus on uute suhete — sõpruse, seltsimehelikkuse, vastastikuse abistamise ja kollektivismi suhete aktiivse kujundamise tegevusväljaks. Ainuüksi sotsialistlikus ühiskonnas uute inimestevaheliste suhete alusel on võimalikud isiksuse tõeline vabadus ja igakülgne õitseng, isiklike huvide harmooniline ühendamine kogu ühiskonna huvidega ...

Tõelise vabaduse ja õnne kriteeriumiks on selline ühiskondlik kord, mis vabastab inimese ekspluateerimise ikkest, annab talle laialdased demokraatlikud õigused, tagab võimaluse elada väärilistes tingimustes, annab talle kindluse homse päeva suhtes, päästab valla tema individuaalsed võimed ja anded, kinnitab teadmist, et tema töö läheb kogu ühiskonna kasuks. Sotsialism ongi niisugune ühiskondlik kord. *Kõigist sotsialistliku korra poolt loodud väärtustest on kõige suuremaks väärtuseks uus inimene, aktiivne kommunismiehitaja.* Nõukogude rahvas tõestab ikka ja jälle, milleks on võimeline tõeliselt vaba uue maailma inimene.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 84.

Kommunismi ehitamise ülesannete lahendamine toimub üksteisele järgnevate etappide kaupa.

Lähemal aastakümnel (aastail 1961—1970) jõuab Nõukogude Liit kommunismi materiaalset tehnilist baasi luues toodangu valmistamises iga elaniku kohta ette kõige võimsamast ja rikkamast kapitalismimaast — Ameerika Ühendriikidest; märksa tõuseb töötajate materiaalne heaolu ning kultuuriline ja tehniline tase, kõik nad on siis aineliselt kindlustatud; kõik kolhoosid ja sovhoosid muutuvad kõrge tootlikkuse ja tulukusega majanditeks; põhiliselt rahuldatakse nõukogude inimeste korterivajadused; kaob raske füüsiline töö; NSV Liidust saab kõige lühema tööpäevaga maa.

Teise kümneaastaku tulemusena (aastail 1971—1980) luuakse kommunismi materiaalne tehniline baas, mis tagab kogu elanikkonnale aineliste ja kultuuriliste hüvede külluse; nõukogude ühiskond jõuab päris ligi vajaduste järgi jaotamise printsiibi elluviimisele, toimub järkjärguline üleminek ühtsele üldrahvalikule omandusele. Seega on siis *kommunistlik ühiskond NSV Liidus põhiliselt üles ehitatud.* Täielikult viiakse kommunistliku ühiskonna ülesehitamine lõpule järgmisel perioodil.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 61.

5. KOMMUNISMI MATERIAAL-TEHNILISE BAASI LOOMISE RAHVUSVAHELINE TÄHTSUS

Marksistid on alati olnud arvamisel, et pärast võimu kättevõitmist peab töölisklass igati hoolitsema tootlike jõudude arendamise eest. Mitte minna seda teed tähendab lahti öelda vaesuse likvideerimise ülesandest. Marx ja Engels ütlesid selle kohta, et tootlike jõudude arendamine «on absoluutselt vajalik praktiline eeldus ka seepärast, et ilma selleta leiab aset vaid üldine *vaesuse* levimine». (Teosed, 3. kd., lk. 33; v. k.) Meile on selge, et tootlike jõudude võimsa arendamiseta ei ole võimalik lahendada rahva kõige kõrgema elatustaseme saavutamise ülesannet.

Kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomisel on erakordselt suur rahvusvaheline tähtsus. Kahe ühiskonnasüsteemi vahelise võistluse ja võitluse praegustes tingimustes tuleb pidevalt suurendada sotsialismi materiaalseid jõudusid, et kiiresti saavutada võit imperialismi üle kõigil elualadel — majanduse, poliitika, teaduse ja tehnika valdkonnas — ja kindlustada seda võitu. Igasugune taganemine sellest kursist minetaks üleoleku imperialismi jõududest ning tekitaks seega tohutut kahju sotsialismileerile, kogu maailma revolutsioonilistele ja vabastusjõududele. Me peame saavutama tootlike jõudude nii võimsa tõusu, peame nii tugevdama sotsialistlike maade majanduslikku ja kaitsevõimsust, et saaksime järjest kindlamalt ja täielikumalt kaitsta sotsialismi jõudusid imperialistliku agressiooni eest.

Just Nõukogude Liidu ja kogu sotsialistliku süsteemi tootlike jõudude gigantsele arengule võlgneme tänu selle eest, et tänapäeva imperialism on sunnitud arvestama ülemaailmset sotsialismileeri, sotsialismi reaalset võimsust. Kogu maailma progressiivse üldsuse tunnistusel on Nõukogude Liidu ja teiste sotsialismimaade võimsus peamiseks tõkkeks imperialistliku agressiooni, uue maailmasõja vallapäästmise teel. Edukaks võitluseks imperialismi vastu on vähe üksnes loosungitest, on vaja reaalseid võimalusi selle võitluse võidukaks pidamiseks. Nende võimaluste hulgas etendavad võitnud sotsialismi materiaalsed jõud otsustavat ja üha kasvavat osa.

Kommunismi ülesehitamine meie maal on internatsionaalse kohuse täitmine maailma kõigi revolutsiooniliste jõudude ees. Me liigume leninlikul kursil ning seda kurssi toetavad ülemaailmne kommunistlik liikumine ja kogu progressiivne inimkond.

Tee sotsialismilt kommunismile on visa töö ja raskuste ületamise, väsimatu võitluse, suurte loominguliste saavutuste tee. Ent samal ajal pole õige kujutada liikumist kommunismile üksnes sellise teena, mis nõuab lakkamatult ohvreid ja kannatusi. On teada, et meie rahvas, tulvil revolutsioonilist entusiasmi, tõi Oktoobrirevolutsioonis ja Kodusõja aastail suuri ohvreid. Neid ohvreid tõi ta revolutsiooni võidu nimel, töötajate vabaduse ja parema

elu nimel. Me teame, kui raskeid ohvreid tõid nõukogude inimesed Suure Isamaasõja aastail. Nad tegid seda meie sotsialistliku kodumaa revolutsiooniliste võitude, vabaduse ja iseseisvuse nimel, kogu inimkonna päästmiseks fašistlikust orjusest...

Mida rohkem areneb sotsialism, seda rohkem ta võib anda ja peab andma rahvale materiaalseid ning kultuurilisi hüvesid. See aga tähendab, et seda jõulisemalt, laialdasemalt ja veenvamalt ilmnevad sotsialistliku korra eelised ning üha uute miljonite kapitalismimaa töötajate sümpaatia kaldub sotsialismi poole.

Tänapäeva tingimustes on rajamisel ja on juba rajatud reaalne sotsialistlik ühiskond. Töötajatele kapitalismimaades, kus üsna laiad ringkonnad on veel kodanliku ja reformistliku ideoloogia kütkeis, avaldavad nüüd järjest suuremat mõju mitte üksnes revolutsioonilised üleskutsed klassiteadvusele, vaid eelkõige sotsialismimaade elanikkonna laiade hulkade kiiresti tõusev materiaalne elatustase. Asjaolu, et sotsialistlikus maailmas on saavutatud kapitalismimaadega võrreldes kõrgem elatustase, näitab miljonitele inimestele mittesotsialistlikes maades veel kord veenvalt sotsialismi eeliseid ning on uueks võimsaks hoobiks kapitalismile.

Ega Ameerika Ühendriikide imperialistid asjata tunne kõige rohkem rahutust just selle pärast, et NLKP programmis on püstitatud kommunistliku külluse loomise ülesanne. Nad saavad muidugi väga hästi aru, et kui Nõukogude Liit ja teised sotsialismimaad jõuavad majanduslikus suhtes ette kõige arenenumatest kapitalismimaadest, siis ei suuda mingisugused imperialismijõud enam peatada kommunismi ideede võidukäiku.

N. S. Hruštšov, Kommunistliku ülesehitustöö käesolev etapp ja partei ülesanded põllumajanduse juhtimise parandamisel. Ettekanne NLKP Keskkomitee pleenumil 5. märtsil 1962 lk. 12—14.

XIX. SOTSIALISTLIKE TOOTMISSUHETE ÜMBERKASVAMINE KOMMUNISTLIKEKS TOOTMISSUHETEKS

1. ÜLEMINEK ÜHTSELE ÜLDRAHVALIKULE KOMMUNISTLIKULE OMANDUSELE

Üleminekul kommunismile toimub koos tootlike jõudude võimsa tõusuga sotsialistlike ühiskondlike suhete järkjärguline ülekasvamine kommunistlikeks suheteks. Kommunistliku majanduse loomine, ühiskondlike suhete arendamine ja uue inimese kujundamine on vastastikuses seoses olevad protsessid. Kui majandus on inimeste sotsiaalsete suhete ja teadvuse muutumise aluseks, siis ühikondlike suhete areng, inimeste kommunistliku ideelisuse, kultuuritaseme ja aktiivsuse kasv on majandusliku progressi vajalikuks tingimuseks.

1. KLASSIDETA ÜHISKONNA RAJAMINE NSV LIIDUS

NSV Liidu arengus on saabunud see ajalooline periood, kus otseselt lahendatakse vabade ja teadlike tööinimeste klassideta kommunistliku ühiskonna loomise ülesannet...

Klassidevaheliste piiride kustumise arenev protsess viib järjest rohkem selle poole, et ühiskond muutub sotsiaalselt ühelaadiliseks. Endastmõistetavalt on klassidevaheliste piiride kustumine järkjärguline ja pikaajaline protsess. Kõigi klassierinevuste likvideerimine jõuab lõpule kommunismi täieliku ülesehitamisega.

Üheaegselt ja lahutamatus seoses selle protsessiga kujuneb välja inimeste täielik sotsiaalne võrdsus, *kommunistlik võrdsus,* mis tähendab ühesugust vahekorda tootmisvahenditega, täielikku võrdsust jaotamisel, isiksuse ja ühiskonna harmooniat isiklike ja ühiskondlike huvide orgaanilise ühendamise alusel. Seega on klassideta kommunistlik ühiskond inimühiselu organiseerimise kõrgeim vorm.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 60.

Sotsialistlike tootmissuhete kõigi külgede progress viib seaduspäraselt järkjärgulisele erinevuste kadumisele linna ja maa vahel, nõukogude ühiskonna klasside ja sotsiaalsete gruppide vahel, kommunistlike aluste kasvule ja tugevnemisele tööliste, talupoegade ja haritlaste vastastikustes suhetes. Järjest enam lähenevad teineteisele meie ühiskonna kaks sõbralikku klassi — töölisklass ja kolhoositalurahvas, tugevneb nende vankumatu liit. Nõukogude talurahvas läheneb töölisklassile oma kvalifikatsiooni ja töötingimuste ning kultuurilise ja tehnilise taseme poolest. Talupoegadel on töölistega võrdsed poliitilised õigused, nende põhihuvid on ühtsed. Erinevused töölisklassi ja talurahva vahel on otsustavas ja peamises osas likvideeritud; klassipiiride lõpliku kadumise protsess toimub nüüd järjest kiiremini.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 83.

Meie kongress arutab Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei uut programmi. Otsus programmi revideerimise kohta võeti vastu juba partei XVIII kongressil. Meil ei ole põhjust kahetseda, et programmi ei töötatud välja tol ajal ja et me arutame uut programmi just nüüd, XXII kongressil. Partei ei oleks saanud anda sellist teaduslikult põhjendatud programmi, kui ta ei oleks teinud lõppu isikukultusele ega taastanud leninlikke parteielu norme, kui ta ei oleks loovalt kavandanud kommunismi ülesehitamise teid.

Partei pidi andma vastuse nii meie maa siseelu tingimuste kui ka maailma sõjajärgse arenemise poolt ülesseatud põhilistele küsimustele.

Praegu võib juba kindlalt öelda: NLKP XIX kongress ei olnud valmis selleks, et anda partei uut programmi. Nüüd on kõigile selge, et «Sotsialismi majandusprobleemid NSV Liidus» ei võinud saada uue programmi aluseks.

Partei pidi ületama mitmed ebaõiged ettekujutused üleminekust kommunismile. Tarvitseb vaid meenutada, et XIX kongressi eel esines vaateid, nagu oleks kommunismile üleminekuks vaja ainult kindlustada tootmise pidev kasv, muuta kolhooslik omand üldrahvalikuks, asendada kaupade ringlus saaduste vahetamise süsteemiga linna ja maa vahel, saavutada töötasu kahekordistumine ning tõsta tööliste ja talupoegade tehnikaalaste teadmiste ja kultuuritaset. See oli lihtsustatud ettekujutus.

NLKP uus programm püstitab küsimuse õigesti: kommunismi võiduks on peamine kommunistliku ühiskonna materiaal-tehnilise baasi ning kommunistliku külluse loomine. Jutt ei ole lihtsalt ühiskondliku tootmise kasvust, vaid meie maa tootlike jõudude tõstmisest kvalitatiivselt uuele, kõrgemale tasemele, kommunistliku ühiskonna tootlike jõudude loomisest.

Kuid see küsimus pöörati pea peale. Kommunismi materiaal-

tehnilise baasi loomise probleemi ei esitatudki kui peamist ja otsustavat majanduslikku probleemi. Kommunismile ülemineku peamiseks aluseks peeti hoopis kolhoosliku omandi muutmist üldrahvalikuks omandiks.

See, et kommunism eeldab ühiskondliku omandi ühtset vormi, on aabitsatõde. Kuid üht sotsialistlikku omandivormi ei saa vastandada teisele. Teatud tingimuste tõttu on Tselinnõi krai sovhooside krai, kuid näiteks Krasnodari krai põllumajanduses on ülekaalus kolhooslik omandivorm. Kuid kas selle põhjal võib öelda, kumb krai on kommunismile «lähemal»? Kui aga asuda seisukohale, et kommunismi ehitamises on peamine kolhoosliku omandi muutmine üldrahvalikuks omandiks, siis jõuame paratamatult väiteni, et Tselinnõi krai on juba jõudnud kommunismi.

Kolhooslik omand ei pidurda sotsialistliku ühiskonna tootlike jõudude arenemist, vaid vastupidi, soodustab meie ühiskonna liikumist kommunismile. Ühtse kommunistliku omandi loomise probleem lahendatakse nimelt kommunismi materiaal-tehnilise baasi rajamisega — niisugune on arenemise dialektika. See ongi kommunistliku ühiskonna ülesehitamise peamine lüli, mis kindlustab sotsialistlike suhete muutumise kommunistlikuks.

Kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomine on partei peajoone alus. Partei viib seda joont kõrvalekaldumatult ellu.

A. I. Mikojan, Kõne NLKP XXII kongressil (1961). Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress. Stenogramm I, lk. 424—426.

Kommunistliku ülesehitustöö ülesannete lahendamisel omandab teoreetilise ja praktilise tähtsuse küsimus *sotsialistliku omanduse kolhoosliku ja üldrahvaliku vormi arendamise ja teineteisele lähendamise teest.*

On täiesti selge, et kolhooslik-kooperatiivse omanduse vorm ning riikliku omanduse vorm sulavad tulevikus täielikult ühtseks kommunistlikuks omanduseks. Miks me siis, küsitakse, ei forsseeri praegu nende ühtesulamist ning leiame, et praegusel etapil tuleb rööbiti riikliku omandusega igati arendada ka kolhooslik-kooperatiivset omandust?

Omandusvorme ei saa muuta meelevaldselt, vaid need arenevad majandusseaduste alusel, sõltuvad tootlike jõudude arenemise iseloomust ja tasemest. Kolhoosikord vastab täielikult küla kaasaegsete tootlike jõudude arengutasemele ja vajadustele. Kolhoosikord võimaldab põllumajanduses eesrindlikku tehnikat kasutada kõige tootlikumalt, mida ei ole võimalik teha killustatud väiketalumajapidamistes. Praegu, kus võimas kaasaegne tehnika läheb vahetult kolhoosidele, toimub kolhooside ühiskondliku tootmise kasv kiiremini.

Kui meil alles hiljuti esines mitmes põllumajandusharus maha-

jäämus, siis mitte sellepärast, et kolhoosivorm oleks pidurdanud tootlike jõudude arenemist, vaid sellepärast, et neid võimalusi ja eeliseid, mida annab kolhoosikord, kasutati halvasti. Viimase viie aasta jooksul põllumajanduses tehtud edusammud annavad kõige veenvamalt tunnistust sellest, et tootmissuhete kolhooslik-kooperatiivne vorm ei ole oma võimalusi ammendanud, vaid teenib ja võib veel kaua aega teenida põllumajanduse tootlike jõudude arendamist.

Tootlike jõudude edasiarendamisega tõuseb ka kolhoositootmise ühistamise tase, kolhooslik-kooperatiivne omandus läheneb üldrahvalikule omandusele, piir nende vahel kustub järk-järgult. Sellest annavad tunnistust järgmised iseloomulikud protsessid:

Esiteks kasvavad pidevalt kolhooside jagamatud fondid, mis moodustavad kolhoositootmise edasiarenemise ning kolhooslik-kooperatiivse omanduse üldrahvalikule omandusele järkjärgulise lähenemise majandusliku aluse.

Teiseks haarab ühiskondlik kolhoositootmine üksteise järel üha täielikumalt kaasa kõik põllumajandusharud. Ühismajapidamise arenedes rahuldatakse järjest täielikumalt kolhoosnikute vajadused mitte ainult vilja, vaid ka piima, liha, või, köögivilja, kartuli ja puuvilja osas mitte kolhoosnikute vähese produktiivsusega isiklikest abimajapidamistest, vaid majanduslikult kasulikus üldkolhooslikus tootmises loodavate saaduste arvel.

Kolmandaks arenevad järjest laiaulatuslikumalt ja kasvavad paratamatult kolhoosidevahelised tootmissidemed, mitmesugused kolhooside koostöö vormid. Elektrijaamade, niisutuskanalite, põllumajandussaaduste töötlemise ettevõtete, ehitusmaterjale tootvate ettevõtete ning teede ühine ehitamine nõuab paljude kolhooside jõupingutuste järjest süstemaatilisemat ühendamist.

Neljandaks toimub seoses põllumajanduse elektrifitseerimisega, tootmise mehhaniseerimise ja automatiseerimisega järjest ulatuslikumalt kolhooside tootmisvahendite ühinemine, omapärane liitumine riiklike, üldrahvalike tootmisvahenditega, põllumajanduslik töö muutub järk-järgult industriaalse töö eriliigiks.

Kolhooslik-kooperatiivse omanduse ning üldrahvaliku omanduse vormi ajalooliselt paratamatu ühinemine leiab tulevikus aset mitte kolhooslik-kooperatiivse omanduse kahanemise tagajärjel, vaid selle ühistatuse taseme tõstmise teel sotsialistliku riigi kaasabil ja toetusel.

Kolhooslik-kooperatiivse omanduse ühtesulamine riikliku omandusega üheks üldrahvalikuks omanduseks ei ole lihtne organisatsioonilis-majanduslik abinõu, vaid linna ja maa olulise erinevuse likvideerimise keerulise probleemi lahendamine.

Eelseisval seitseaastakul kavatseme astuda otsustava sammu põllumajandusliku tootmise taseme edasiseks tõstmiseks ning tagada selle alusel maaelanikkonna kultuuriliste ja elutarbeliste tingimuste põhjalik paranemine. Tulevikus aga seab partei eesmär-

giks muuta kolhoosikülad heakorrastatud linnatüüpi asulateks, kus kasutatakse ära kõik kaasaegse kommunaalalase, kultuurilise ja elutarbelise teenindamise saavutused.

N. S. Hruštšov, NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965. Ettekanne NLKP erakorralisele XXI kongressile, Tallinn, 1959, lk. 104—106.

Kolhooside ja sovhooside arenemise majanduslikuks aluseks on nende tootlike jõudude pidev kasv ja parem ärakasutamine, tootmise organiseerimise ja majandamismeetodite täiustamine, tööviljakuse järjekindel tõstmine ja range kinnipidamine põhimõttest: hea töö eest, paremate tulemuste eest suurem tasu. Sel alusel hakkavad kolhoosid ja sovhoosid tootmissuhete, töö iseloomu, töötajate heaolu ja kultuuritaseme poolest järjest rohkem muutuma kommunistlikku tüüpi ettevõtteiks.

Partei poliitika *kolhooside* suhtes on rajatud üldrahvalike huvide ühendamisele kolhooside ja kolhoosnikute materiaalse huviga oma töö tulemuste vastu. Riik soodustab kolhoosikorra tootlike jõudude kasvu, kõigi kolhooside majanduslikku tõusu; samal ajal peab kasvama ka kolhoositalurahva panus kommunistliku ühiskonna ehitamisse.

Riik rahuldab täielikult kolhooside vajadused ajakohaste masinate, tagavaraosade, kemikaalide ja muude tootmisvahendite järele, valmistab ette sadu tuhandeid uusi kvalifitseeritud töötajaid, suurendab märksa kapitaalmahutusi põllumajandusse kõrvuti kolhooside endi mahutuste laienemisega. Tunduvalt suureneb kolhoosiküla minevate tööstuskaupade hulk...

Kolhooside majanduslik tõus võimaldab täiustada *kolhoosisiseseid suhteid:* tõsta tootmise ühiskonnastamise astet; lähendada töö normeerimist, organiseerimist ja tasustamist tasemele ja vormidele, mis on välja kujunenud riiklikes ettevõtetes, minna üle igakuisele garanteeritud töötasule; ulatuslikumalt arendada ühiskondlikku teenindamist (ühiskondlik toitlustamine, lasteaiad ja -sõimed, kommunaalasutused jne.).

Teataval etapil jõuab kolhooside ühismajapidamine sellisele arengutasemele, et saab võimalikuks selle ressursside arvel täielikult rahuldada kolhoosnikute vajadused. Sel alusel kaob järk-järgult isikliku abimajapidamise majanduslik otstarve. Kui kolhooside ühismajapidamine suudab täielikult asendada kolhoosnikute isiklikku abimajapidamist, kui kolhoosnikud ise veenduvad, et õueaiamaa pidamine ei ole neile kasulik, siis loobuvad nad sellest vabatahtlikult.

Tootlike jõudude kasvuga arenevad kolhoosidevahelised tootmissidemed, majanduse ühiskonnastamise protsess jõuab üksikute kolhooside raamidest välja. On tarvis soodustada kolhoosidevaheliste ettevõtete, kultuuri- ja elukondlike asutuste, riiklik-kolhoos-

like elektrijaamade ühist rajamist, selliste ettevõtete ühist rajamist, mis on mõeldud põllumajandussaaduste esmaseks töötlemiseks, säilitamiseks ja transportimiseks, mitmesuguste ehitustööde tegemiseks, ehitusmaterjalide, ehituskonstruktsioonide tootmiseks jne. Sedamööda, kuidas kasvab kolhooside ühiskondlik jõukus, võtavad kolhoosid järjest rohkem osa üldkasutatavate ettevõtete ning kultuuri- ja elukondlike asutuste, internaatkoolide, klubide, haiglate ja puhkekodude loomisest. Kõik need protsessid, mis peavad toimuma vabatahtlikkuse alusel ja vajalike majanduslike tingimuste olemasolu korral, annavad kolhooslik-kooperatiivsele omandusele järk-järgult üldrahvaliku iseloomu.

Suur arengutee tuleb läbi käia *sovhoosidel:* nad peavad pidevalt suurendama toodangut ja parandama selle kvaliteeti, taotlema tööviljakuse kasvutempo kiirenemist, järjekindlalt alandama toodangu omahinda ja suurendama tootmise rentaablust. See nõuab sovhooside majanduslikult otstarbekohast spetsialiseerimist. Suureneb sovhooside osatähtsus linnaelanike toiduainetega varustamisel. Nad peavad saama mehhaniseeritud ja hästiorganiseeritud esmaklassilisteks teravilja, puuvilla, liha, piima, villa, köögivilja, puuvilja ja muude saaduste tootmise vabrikuteks, igati arendama seemnekasvatust ja tõuloomakasvatust.

Laieneb ja täiustub sovhooside materiaalne tehniline baas, materiaalsed ja kultuurilised elutingimused sovhoosides lähenevad linna tasemele. Sovhooside juhtimine tuleb rajada järjest demokraatlikumatele alustele, tõsta tööliste ja teenistujate kollektiivide, üldkoosolekute ja tootmisnõupidamiste osatähtsust majanduslike ning kultuuri- ja elukondlike küsimuste lahendamisel.

Kolhooside ja sovhooside edasiarenemise protsessis tugevnevad nende tootmissidemed omavahel ja kohalike tööstusettevõtetega, laieneb mitmesuguste tootmisalade ühise organiseerimise praktika. See tagab tööjõu ja tootmisressursside ühtlasema ja täielikuma kasutamise kogu aasta jooksul, tõstab ühiskondliku töö viljakust ja aitab kaasa elanikkonna materiaalse ja kultuurilise elutaseme tõusule. Vastavalt majanduslikule otstarbekohasusele tekivad järk-järgult agraar-industriaalkoondised, milles põllumajandus on orgaaniliselt ühendatud põllumajandussaaduste tööstusliku töötlemisega, kusjuures põllumajandus- ja tööstusettevõtted on ratsionaalselt spetsialiseeritud ja koopereeritud.

Tootmise arenemise ja ühiskondlike suhete täiustumisega kolhoosides ja sovhoosides tõuseb põllumajandus kõrgemale astmele, mis teeb võimalikuks ülemineku kommunistlikele tootmis- ja jaotusvormidele. Majanduslike tingimuste poolest muutuvad kolhoosid võrdseks üldrahvalike põllumajanduslike ettevõtetega. Neist saavad kõrgeltarenenud mehhaniseeritud majandid. Tänu kõrgele tööviljakusele muutuvad kõik kolhoosid majanduslikult võimsateks majanditeks ja kolhoosnikud hakkavad elama aineliselt täiesti kindlustatuna, nende vajadused rahuldatakse täielikult kolhooside

ühismajapidamise arvel. Kolhoosnikud võivad kasutada sööklaid, pagaritööstusi, pesukodasid, lastesõimi ja -aedu, klubisid, raamatukogusid, staadione. Kolhoosnikute töö tasustamine muutub selliseks nagu üldrahvalikes ettevõteteski, kolhooside ja riigi summade arvel hakkavad nad kasutama kõiki sotsiaalkindlustuse hüvesid (pensionid, puhkusetasud jne.).

Kolhoosikülad kujunevad järk-järgult ümber suurteks linnatüüpi asulateks heakorrastatud elamute, kommunaalasutuste, elukondliku teenindamise ettevõtete, kultuuri- ja tervishoiuasutustega. Lõppkokkuvõttes tõuseb maaelanikkond oma kultuuri- ja elukondlike tingimuste poolest linnaelanikkonna tasemele.

Linna ja maa vaheliste sotsiaal-majanduslike ning kultuurilis-elukondlike erinevuste likvideerimine kujuneb üheks suuremaks kommunismi ehitamise tulemuseks.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 75—79.

2. SOTSIALISTLIKU TÖÖ ÜMBERKASVAMINE KOMMUNISTLIKUKS TÖÖKS

Me töötame selleks, et välja juurida neetud põhimõte: «igaüks enda eest, jumal üksi kõigi eest», et välja juurida harjumus pidada tööd ainult pealepandud kohustuseks, harjumus lugeda õiguspäraseks ainult teatud normi järgi tasutud tööd. Me töötame selleks, et viia rahvahulkade teadvusse, harjumustesse, igapäevasesse ellu põhimõte: «kõik ühe eest ja üks kõigi eest», põhimõte: «igaühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema vajaduste järgi», selleks et järk-järgult, kuid järjekindlalt juurutada kommunistlikku distsipliini ja kommunistlikku tööd.

V. I. Lenin, Esimesest laupäevakust Moskva—Kaasani raudteel ülevenemaalise maipüha-laupäevakuni. Teosed, 31. kd., lk. 101.

Kommunism... kui võtta seda sõna otseses mõttes, on tasuta töö ühiskonna kasuks, mis ei võta arvesse individuaalseid erinevusi, mis kustutab igasuguse mälestuse igapäevase elu eelarvamustest, kaotab inertsuse, harjumused, erinevuse üksikute tööharude vahel, erinevuse töö eest tasu saamise määras jne.

V. I. Lenin, VK(b)P VIII ülevenemaaline konverents, Teosed, 30. kd., lk. 162.

Kui me küsime endalt, mida kujutab endast kommunism erinevalt sotsialismist, siis peame ütlema, et sotsialism on see ühiskond, mis kasvab välja vahetult kapitalismist, on uue ühiskonna

esimene vorm. Kommunism on ühiskonna kõrgem vorm ja ta võib areneda alles siis, kui sotsialism on täielikult kindlustunud. Sotsialism eeldab tööd kapitalistide abita, ühiskondlikku tööd, kus juures töörahva organiseeritud avangard, eesrindlik osa, teostab kõige rangemat arvestust, kontrolli ja järelevalvet; sealjuures peab olema kindlaks määratud nii töö määr kui ka selle eest tasu maksmine. See kindlaksmääramine on tarvilik sellepärast, et kapitalistlik ühiskond jättis meile sellised jäljed ja sellised harjumused, nagu omaette töötegemine, umbusk ühiskondliku majanduse vastu, vanad väikeomaniku harjumused, mis valitsevad kõigis talupoeglikes maades. Kõik see käib risti vastu tõeliselt kommunistlikule majandusele. Kommunismiks aga nimetame me niisugust korda, kus inimesed harjuvad täitma ühiskondlikke kohustusi ilma eriliste sundimisaparaatideta, kus üldsuse kasuks tehtav tasuta töö kujuneb üldiseks nähtuseks . . .

Kuid seni pole meie majanduslikus korras veel midagi kommunistlikku. «Kommunistlik» algab alles siis, kui ilmuvad laupäevakud, s. t. üksikisikute tasuta, laiaulatuslik töö ühiskonna kasuks, mida ei normeeri ükski võim, ükski riik. See pole naabri abistamine, mida on külas alati esinenud, vaid üldriiklikeks vajadusteks, laias mastaabis organiseeritud tasuta töö. Sellepärast oleks õigem, kui sõna «kommunistlik» tarvitataks mitte ainult partei nimetusena, vaid ka eranditult nende meie elu majanduslike nähtuste puhul, mis teostavad kommunistlikku tegelikkuses. Kui Venemaa praeguses korras ongi midagi kommunistlikku, siis on need ainult laupäevakud, kuna muu on vaid võitlus kapitalismi vastu sotsialismi kindlustamise eest, millest pärast tema täielikku võitu peab välja kasvama seesama kommunism, mida me laupäevakute näol näeme mitte raamatuist, vaid tegelikus elus.

V. I. Lenin, Ettekanne laupäevakute kohta VK(b)P Moskva ülelinnalisel konverentsil. (1919). Teosed, 30. kd., lk. 258—260.

Kommunistlik töö sõna kitsamas ja rangemas mõttes on tasuta töö ühiskonna kasuks, töö, mida tehakse mitte teatud kohustuse täitmiseks, mitte õiguse saamiseks teatud saadustele, mitte varem kindlaksmääratud ja seaduslikult kinnitatud normide järgi, vaid vabatahtlik töö, töö väljaspool normi, töö, mida tehakse tasule loctmata, ilma tingimuseta tasu saada, töö harjumusest töötada üldsuse kasuks ja teadlikust (harjumuseks saanud) suhtumisest vajadusse töötada üldsuse kasuks, töö kui terve organismi vajadus.

Igaühele on selge, et *niisuguse* töö laialdasest, tõesti massilisest rakendamisest oleme meie, s. o. meie ühiskond, meie ühiskondlik formatsioon, veel väga ja väga kaugel.

V. I. Lenin, Põlise elulaadi purustamiselt uue loomisele (1920). Teosed, 30. kd., lk. 477.

Koos tootlike jõudude kasvuga täiustuvad ka sotsialistlikud tootmissuhted, mis on rajatud seltsimehelikule koostööle, ühiskonna kõigi töötajate sõprusele ja vastastikusele abile. Juba nüüd on ühiskondlik töö meie maal saanud inimestevaheliste uute sotsialistlike suhete väljenduseks, inimeste kõrgete moraalsete omaduste näitajaks.

Sedamööda, kuidas sotsialistlik tootmine uuel materiaalsel tehnilisel baasil edasi areneb ning kooliõpetus üha tihedamalt seondub tööga, hakkavad järk-järgult kaduma olulised erinevused vaimse ja füüsilise töö vahel. Koos inimeste igakülgse arenemisega hakkab töö üha rohkem muutuma nende tähtsaimaks eluliseks vajaduseks. Sellele aitab kaasa kavas olev tööpäeva lühendamine ja töötingimuste edasine parandamine. Kui kõigis tootmisharudes seatakse sisse automatiseerimine, kui inimene saab masinate komandöriks, tuleb tal kulutada vähem aega ja jõudu elatusvahendite tootmiseks. Töö, mis mõnikord on veel raske ja väsitav, muutub terve, igakülgselt arenenud inimese rõõmu ja naudingu allikaks.

N. S. Hruštšov, NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965. Ettekanne NLKP erakorralisele XXI kongressile, Tallinn, 1959, lk. 100.

Kongress on seisukohal, et seitsme aasta plaani eduka täitmise ning kommunismi materiaalse tehnilise baasi loomise otsustavaks tingimuseks on uue tehnika laialdane juurutamine, tootmisprotsesside kompleksne mehhaniseerimine ja automatiseerimine, spetsialiseerimine ja koopereerimine kõigis rahvamajandusharudes. Püstitatakse ülesanne likvideerida seitseaastaku jooksul raske käsitsitöö tootmisprotsesside kompleksse mehhaniseerimise alusel tööstuses, põllumajanduses, ehitustegevuses ja transpordis. Seoses sellega, et tootmise mehhaniseerimisel ja laialdasemal automatiseerimisel on nii majanduslik kui ka suur sotsiaalne tähtsus, teeb kongress partei Keskkomiteele ja kohalikele parteiorganitele ülesandeks väsimatult kontrollida kõigi abinõude elluviimist tootmise kompleksse mehhaniseerimise ja automatiseerimise alal.

NLKP erakorraline XXI kongress. Resolutsioon seltsimees N. S. Hruštšovi ettekande «NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965» põhjal, Tallinn, 1959, lk. 14—15.

Uus tehnika ja tööpäeva lühendamine nõuavad üleminekut *töö organiseerimise kõrgemale astmele.* Tehnilist progressi ja tootmise paremat organiseerimist tuleb igas ettevõttes täielikult ära kasutada tööviljakuse tõstmiseks ja toodangu omahinna alandamiseks. Selleks on tarvis, et tööviljakuse kasvutempo oleks kiirem kui töötasu kasvutempo, selleks on tarvis täiustada töö normeerimist, väl-

tida tööaja kadusid, juurutada isemajandamist kõigisse tootmislülidesse.

Seoses tehnilise progressiga omandab väga suure tähtsuse töösstuse ja teiste rahvamajandusharude töötajate kvalifikatsiooni süstemaatilise tõstmise ülesanne. On tarvis plaanipäraselt ette valmistada, välja õpetada ja ratsionaalselt kasutada neid töötajaid, kes tootmise mehhaniseerimise ja automatiseerimise protsessis vabanevad ühest või teisest tootmislõigust ning lähevad üle teistele töödele.

Toimub olemasolevate ettevõtete täiustamine ja nende arendamine kommunistliku ühiskonna ettevõteteks. Selle protsessi iseloomulikeks joonteks on: uus tehnika ning tootmise organiseerimise ja kultuuri kõrge tase, mis on seotud tootmisprotsesside üha täielikuma automatiseerimisega ning juhtimise ja kontrolli sfääris automaatika rakendamisega; tööliste kultuurilise ja tehnilise taseme tõus, füüsilise töö järjest suurem ühinemine vaimse tööga, insenertehniliste töötajate osatähtsuse suurenemine ettevõtte kollektiivi koosseisus; katse- ja uurimistööde arenemine ning ettevõtete järjest tihedamad sidemed teaduslike instituutidega; võistluse arenemine ja teaduse saavutuste ning töö organiseerimise ja tööviljakuse parimate eeskujude rakendamine; töötajate kollektiivide laialdane osavõtt ettevõtte juhtimisest ja kommunistlike töövormide levimine.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 69—70.

XX kongressi otsuseid ellu viies on partei pööranud palju tähelepanu sotsialistlike tootmis- ja muude ühiskondlike suhete arendamisele ja täiustamisele. Meie partei näeb selles põhilist üleminekuteed kommunistlikele ühiskondlikele suhetele — kõige täiuslikumat tüüpi suhetele vabade, igakülgselt arenenud ja kõrge teadlikkusega inimeste vahel, suhetele, mis on rajatud sõprusele ja seltsimehelikkusele. Tuletage meelde, et seltsimehelikkuse põhimõte leidis kajastust juba K. Marxi juhtimisel loodud esimese rahvusvahelise töölisorganisatsiooni nimetuses. Sõna «seltsimees» väljendab nii mõttekaaslust kui ka võrdsust ja vendlust, nii austust kui ka koostööd ...

Järjest selgemini on näha uue võrseid töö iseloomus, tootmise alal töötajate vastastikustes suhetes. Peamine seisab selles, et järjest laialdasemad töötajate kihid harjuvad töötama teadlikult, täiest jõust, oma võimete kohaselt. Juba nüüd on töö paljudele nõukogude inimestele muutunud mitte ainult palga teenimise vahendiks, vaid ühiskondlikuks kutsumuseks, moraalseks kohuseks. Tuletage meelde Valentina Gaganova eeskuju. Kui ta läks vabatahtlikult eesrindlikust töölõigust mahajäävasse, ei pidanud ta silmas mingeid omakasupüüdlikke eesmärke. Selle sammu põhjuseks

oli kõrge teadlikkus ja ideeline ustavus meie ühisele üritusele. Gaganova eeskujule on järgnenud paljud töötajad.

Partei on toetanud ja toetab ka tulevikus nõukogude inimeste püüdu õppida töötama ja elama kommunistlikult. Me peame väga tähtsaks kommunistliku töö kollektiivide ja lööklaste liikumist. Ei tule kahelda, et aja jooksul tõstab elu esile ka teisi, veelgi täiuslikumaid sotsialistliku võistluse vorme...

Tehnilise progressi ning töötajate kultuurilise ja tehnilise taseme tõusu alusel toimub vaimse ja füüsilise töö vaheliste oluliste erinevuste likvideerimise protsess. Eesrindliku tehnika ja teadmistega varustatud töölise ja kolhoosniku töö ühendab endas nii füüsilise kui ka vaimse töö elemente. Praegu on 40 protsendil töölistest ja rohkem kui 23 protsendil kolhoosnikutest kesk- ja kõrgem haridus. Paljudel juhtudel on juba nüüd raske eraldada eesrindlikku töölist insenerist ja eesrindlikku kolhoosnikut agronoomist.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 80–81, 83.

3. JAOTUSSUHETE TÄIUSTAMINE ÜLEMINEKUL KOMMUNISMILE

Naine jääb ikkagi *koduorjaks,* hoolimata kõigist vabastavatest seadustest, sest teda rõhub, lämmatab, nüristab, alandab *kodune väike*majapidamine, mis aheldab ta köögi ja lastetoa külge, raiskab tema tööjõudu metsikult ebaproduktiivse, tühise, närvesööva, nüristava ja kurnava tööga. Tõeline *naise vabastamine,* tõeline kommunism algab alles seal ja siis, kus ja millal algab massiline võitlus (mida juhib riigivõimu valdav proletariaat) selle koduse väikemajapidamise vastu või õigemini — selle *massiline ümberkujundamine* sotsialistlikuks suurmajapidamiseks.

Kas me pöörame praktikas küllaldaselt tähelepanu sellele küsimusele, mis teoreetiliselt on igale kommunistile vaieldamatu? Muidugi mitte. Kas me suhtume küllaldase hoolega kommunismi *võrseisse,* mida juba praegu sel alal leidub? Veel kord ei ja ei. Ühiskondlikud sööklad, lastesõimed, lasteaiad — need ongi näited neist võrsetest...

Eeskujulik tootmine, eeskujulikud kommunistlikud laupäevakud, eeskujulik hoolikus ja kohusetunne iga viljapuuda hankimisel ja jaotamisel, eeskujulikud sööklad, selle ja selle töölistemaja, selle ja selle kvartali eeskujulik puhtus — kõik see peab olema praegusest kümme korda rohkem nii meie ajakirjanduse kui ka *iga* tööliste ja talupoegade organisatsiooni tähelepanu ja hoole objektiks. Kõik see kujutab endast kommunismi võrseid, ja nende võrsete eest hoolitsemine on meie ühine ja esmajärguline kohus.

V. I. Lenin, Suur algatus (1919). Teosed, 29. kd., lk. 396–397.

Sotsialismi ajal hõlmab ühiskonna hoolitsus rahva elatustaseme tõstmise eest suure hulga inimese mitmesuguste vajaduste rahuldamist. Meil on olemas tõeliselt kommunistlik tee töötajate heaolu tõstmiseks, paremate elutingimuste loomiseks kogu ühiskonnale tervikuna ja sealhulgas ka igale inimesele. Siia kuulub: inimeste varustamine hea korteriga, ühiskondliku toitlustuse organiseerimine, inimeste olustikulise teenindamise parandamine, lasteasutuste võrgu laiendamine, rahvahariduse täiustamine, puhkuse organiseerimine ja elanikkonna parem meditsiiniline teenindamine, kultuuriasutuste ehitamine jne.

Esimestel nõukogude võimu aastatel, kui meil hakati avama ühiskondlikke sööklaid, lasteaedu, lastesõimi, nimetas V. I. Lenin neid «näideteks kommunismi võrsetest». Hoolitsevat suhtumist neisse võrsetesse, nende hooldamist pidas ta partei ja riigi kõige esimeseks kohustuseks, öeldes, et «... proletaarse riigivõimu toetusel kommunismi võrsed ei kidune, vaid kasvavad suureks ja arenevad välja täielikuks kommunismiks» (Teosed, 29. kd., lk. 397). Nüüd ei ole meil enam tegemist üksikute võrsetega, vaid terve mitmesuguste kommunistlikku tüüpi organisatsioonide süsteemiga, ja meie kohuseks on mitmekordistada nende organisatsioonide arvu, parandada ja täiustada nende tööd.

Inimene on ühiskondlik olend, tema elu ei ole mõeldav, ei ole võimalik väljaspool kollektiivi, isoleeritult ühiskonnast, kellega teda seob suur hulk kõige mitmekesisemaid suhteid. See inimelu ühiskondlik külg ilmneb üha rohkem ja täielikumalt kommunistliku ülesehitustöö käigus. Seepärast peab iga inimese individuaalsete vajaduste rahuldamine toimuma koos materiaalsete ja kultuurihüvede kasvuga ühiskonnas. See peab toimuma mitte ainult palga tõstmise teel, vaid ka ühiskondlike fondide kaudu, mille osatähtsus tulevikus veelgi rohkem kasvab.

N. S. Hruštšov, NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965. Ettekanne NLKP erakorralisele XXI kongressile, Tallinn, 1959, lk. 47—48.

Seades eelseisval ajajärgul kogu oma töös esiplaanile kommunismi materiaalse tehnilise baasi loomise, me lähtume täielikult marksismi-leninismi õpetusest, Nõukogude Liidu ja kõigi sotsialistlike riikide kogemustest.

Ühiskonna arenemine tõstab päevakorda ka teadusliku kommunismi teise väga tähtsa probleemi — probleemi, kuidas *jaotada ühiskonnas toodetud materiaalseid ja vaimseid hüvesid kõigi ühiskonnaliikmete vahel.* Marksism-leninism õpetab, et jaotamine on ühiskonna arengus mitte määrav, vaid sõltuv tegur, et jaotamise vormid ja põhimõtted olenevad tootmisviisist ja ühiskonnas toodetud saaduste hulgast.

Sotsialistlikus ühiskonnas toimub jaotamine peaasjalikult põ-

himõttel: igaühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema töö järgi. See tähendab, et rõhuv osa materiaalseid ja kultuurilisi hüvesid jaotatakse ühiskonna liikmete vahel olenevalt nende tööpanusest ühiskondlikku tootmisse.

Tuleb muidugi arvesse võtta, et ka juba sotsialismi tingimustes jaotatakse suur ja järjest kasvav osa materiaalseid ja kultuurilisi hüvesid ühiskonna liikmete vahel olenemata nende töö hulgast ja kvaliteedist, s. t. tasuta. Ühiskond kulutab suuri summasid selleks, et anda kodanikele tasuta haridus, tasuta ravi, samuti pensionideks, abirahaks paljulapselistele perekondadele, tasuta teenindamiseks klubides, raamatukogudes jne.

Seda tähtsust, mida omavad riigi kulutused, samuti kolhooside ühiskondlikest fondidest tehtavad kulutused töötajate ainelise olukorra parandamiseks ja nende heaolu tõstmiseks, võib illustreerida järgmiste arvudega. Ühiskondlikust tootmisest võtab meie maal osa ligi 100 miljonit töölist, teenistujat ja kolhoosnikut. Sealjuures on riigi, kolhooside ja ühiskondlike organisatsioonide ülalpidamisel ligi 20 miljonit pensionäri, 5 miljonit last viibib lasteaedades, lastesõimedes ja lastekodudes. 3 300 000 üliõpilasele kõrgemates koolides ja kesk-eriõppeasutustes, üldhariduslike ja tööjõureservide koolide õpilasele on tagatud riiklik stipendium ja ühiselamu kasutamine; internaatkoolide õpilased on riigi täielikul ülalpidamisel. 5 600 000 last puhkab igal aastal pioneerilaagrites, koolide suvistel mängumurudel ja turismi-ekskursioonibaasides. Üle 3 miljoni töölise, teenistuja ja kolhoosniku käib igal aastal ravil ja puhkusel sanatooriumides ja puhkekodudes sotsiaalkindlustuse summade ja kolhooside summade arvel. Peale selle saab riigilt abiraha ligi 7 miljonit paljulapselist ja vallasema.

Edaspidi suurenevad riigi kulutused selleks otstarbeks veelgi. Sedamööda, kuidas me liigume edasi kommunismile, kasvab üha rohkem ühiskonna hoolitsus iga inimese eest tema sünnist kuni kõrge vanaduseni.

N. S. Hruštšov, Ettekanne NLKP erakorralisele XXI kongressile lk. 100—101.

Üleminek vajaduste järgi jaotamisele toimub järk-järgult, sedamööda, kuidas tootlikud jõud arenevad, siis, kui saavutatakse kõigi vajalike tarbeesemete küllus ning kui kõik inimesed hakkavad vabatahtlikult ja materiaalsete hüvede saamise määrast sõltumata töötama oma võimete järgi, mõistes, et see on ühiskonnale vajalik.

Juba nüüd jaotatakse nõukogude ühiskonnas tasuta suur ja järjest kasvav osa materiaalsetest ja kultuurilistest hüvedest pensionide, õppestipendiumide, paljulapselistele emadele makstava abiraha, koolide ja haiglate, lasteaedade, lastesõimede, internaatide, samuti klubide, raamatukogude ja teiste kultuuriasutuste

ehitamiseks ja ülalpidamiseks minevate summade näol. Ühiskondliku tarbimisfondi see osa suureneb järjest, ja see on kommunistlikule jaotamispõhimõttele järkjärgulise ülemineku tähtis eeldus.

Resolutsioon seltsimees N. S. Hruštšovi ettekande «NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959–1965» põhjal. Tallinn, 1959, lk. 21–23.

Rööbiti tööliste ja teenistujate palga kasvuga ja kolhoosnikute rahaliste sissetulekute tõusuga on tugevasti suurenenud ka elanikkonna sissetulekud ühiskondlikest fondidest. Kõigi riigi arvel tehtud väljamaksete ja antud soodustuste üldsumma — pensionid, abirahad, stipendiumid, tasuta haridus, tasuta meditsiiniline teenindamine jt. — moodustas 1961. aastal 26 miljardit 400 miljonit rubla ja oli 30 protsendi võrra suurem kui 1957. aastal.

Nüüd jaotamise probleemist üleminekul kommunismile. Meile öeldi, et kommunismile üleminekuks on vaja tõsta tööliste ja teenistujate reaalpalka vähemalt kahekordselt, kui mitte rohkem. See ettekujutus on vale juba sellepärast, et niisugune palgatase ei garanteeri kaugeltki vajaduste järgi jaotamist. Tõepoolest, nõukogude tööliste, talupoegade ja teenistujate reaaltulu on juba praegu 1,6 korda suurem kui 1952. aastal, 1965. aastaks aga kasvab 2,3-kordseks. Kuid me ei saa sugugi öelda, et see kindlustab ülemineku kommunismile ...

Me ei saa liikuda kommunismile, kui jaotame ühiskondlikku produkti ainult palga kaudu. Kõne all on ju kommunistliku elulaadi loomine.

Uues programmis on näidatud, et generaalse perspektiivplaani elluviimise perioodil toimub kodanike vajaduste rahuldamine nii töötasu — peamise jaotusvormi — kui ka kiiresti kasvavate ühiskondlike tarbimisfondide kaudu, mis ei tohi olla vastuolus materiaalse huvitatuse printsiibiga ja peavad aitama kaasa kommunismi ehitamise tähtsate probleemide lahendamisele.

Tehtud arvutuste kohaselt saavutavad mõlemad vormid kahekümne aasta pärast jaotussüsteemis umbes võrdse seisundi, seejärel hakkavad aga prevaleerima ühiskondlikud tarbimisfondid. Niisugune suund võimaldab ühendada õigesti sotsialistliku, töö järgi jaotamise meil veel esineva majandusliku ebavõrdsuse likvideerimise poliitikaga.

Kommunistlikku, vajaduste järgi jaotamist ei ole võimalik sisse viia seni, kuni pole saavutatud tootlikkuse niisugust taset, mis kindlustaks külluse. Kui ühiskonna tootlikud jõud ei ole kommunistlikuks jaotamiseks küpsed, siis põhjustavad kommunistliku jaotamisviisi kehtestamise katsed vaid ühiskondliku arenemise pidurdumist, sunnivad taganema, pöörduma tagasi niisuguse jaotamisviisi juurde, mis vastab tootlike jõudude olemasolevale tasemele.

Kommunismi printsiipide täieliku kindlustumiseni võib jõuda alles siis, kui on täiel määral ammendatud kõik progressiivne, mida sisaldavad endas sotsialistlikud printsiibid. Niisugune on sotsialismilt kommunismile ülemineku dialektika.

Mis on need probleemid, millede lahendamine peab toimuma ühiskondlike fondide kaudu?

Esiteks probleemid, mis on seotud rahvaarvu kasvuga ja sirguva põlvkonna ülalpidamisega. Selle ülesande lahendamiseks peab ühiskond võtma järk-järgult ja üha suurenevas ulatuses enda kanda kasvava põlvkonna ülalpidamisega seoses olevad kulud, seda seni, kuni ühiskond võtab need kommunismi jõudes täiesti enda peale.

Teiseks — kommunismi ehitamiseks on vajalik kogu elanikkonna kõrge kultuuriline ja üldhariduslik tase. Järelikult peab ühiskond eraldama üha rohkem vahendeid haridusele, koolidele ja ülikoolidele, nende ehitamisele ja eeskujulikule hooldamisele, kultuuri igakülgsele arendamisele. Pole kahtlust, et tunduvalt peavad kasvama kulutused teaduse arendamisele, mis on juba praegu ühiskonna tähtsamaks tootlikuks jõuks. Meie teadlased ja õpetajad peavad andma kogu oma jõu selleks, et esikoht hariduse ja teaduse alal kuuluks ka edaspidi meie maale!

Kolmandaks — kommunism eeldab igakülgset hoolitsust inimeste tervise eest. Programmis on ette nähtud tunduvalt suurendada ühiskondlikke kulutusi meditsiinilisele teenindamisele, sanatooriumidele ja puhkekodudele, pansionidele, turismibaasidele ning spordi arendamisele.

Kõigi inimesele vajalike hüvede külluse loomine ning edusammud arstiteaduse alal võimaldavad tunduvalt tõsta rahvatervishoiu taset, suunata peamised jõupingutused haiguste ärahoidmisele ja mõnede raskemate haiguste täielikule likvideerimisele ning eluea pikendamisele. Märgatavalt paremaks muutub ka haigete ravimine meie maa kõigis piirkondades.

Meie arstid, kõik meditsiinirinde töötajad peavad arendama tervishoidu nii, et rahvas ütleks neile: «Suur aitäh!»

Neljandaks — ühiskonna töötavatele liikmetele tuleb luua maksimaalselt soodsad tingimused nii tööl kui ka kodus. See tähendab, et eelkõige on vaja kindlustada ettevõtete ja asutuste töötajatele nii linnas kui ka maal üleminek tasuta lõunatele, samuti anda iga perekonna käsutusse tasuta ajakohane, mugavustega korter, kommunaalteenused ja transport.

Viiendaks — meie ühiskond peab maksimaalselt hoolitsema vanade inimeste eest. Selleks kohustab kommunistliku ühiskonna humanism.

Ilma ühiskondlike tarbimisfondideta ei ole võimalik neid kommunismi ehitamise kõige tähtsamaid probleeme lahendada. Mitmete tarviduste kollektiivne rahuldamine on saanud kaasaegses

ühiskonnas majanduslikult vajalikuks. Ainult kommunism, mille lipukirjaks on «Kõik inimese heaks!», lahendab selle probleemi.

A. I. Mikojan, Kõne NLKP XXII kongressil (1961). Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress. Stenogramm I, lk. 423—424.

4. NSV LIIDUS MAAILMA KÕIGE KÕRGEMA ELATUSTASEME TAGAMINE

Nõukogude rahva kangelaslik töö on loonud võimsa ja igakülgselt arenenud majanduse. Nüüd on olemas kõik võimalused selleks, et kiiresti tõsta kogu elanikkonna — tööliste, talupoegade ja haritlaste heaolu. NLKP püstitab maailmaajaloolise tähtsusega ülesande — *tagada Nõukogude Liidus kõrgem elatustase kui mis tahes kapitalismimaal.*

Selle ülesande lahendamise teedeks on: a) vastavalt töö hulgale ja kvaliteedile makstava individuaalse tasu tõstmine koos jaehindade alandamisega ja elanikkonnalt võetavate maksude kaotamisega; b) ühiskondlike tarbimisfondide laiendamine, mis on määratud ühiskonnaliikmete vajaduste rahuldamiseks, olenemata nende töö hulgast ja kvaliteedist, s. o. tasuta (haridus, ravi, pensionid, laste ülalpidamine lasteasutustes, üleminek kommunaalteenuste jne. tasuta kasutamisele).

Elanikkonna reaaltulude suurenemine kaetakse kaupade ja teenuste hulga kiire kasvuga, ulatusliku elamute, kultuuriasutuste ja elukondliku teenindamise objektide ehitamisega.

Nõukogude inimesed on aineliselt paremini kindlustatud kui arenenud kapitalistlike maade töötajad isegi sel juhul, kui elanikkonna sissetulekute keskmine tase on ühesugune, sest Nõukogude Liidus jaotatakse natsionaalne tulu ära kõigi ühiskonnaliikmete huvides ja siin ei ole parasiitlikke klasse, kes kodanlikes riikides omastavad ja raiskavad määratu suuri rikkusi miljonite tööinimeste riisumise arvel.

Partei lähtub Lenini seisukohast, et kommunismi ehitamine peab tuginema materiaalse huvi printsiibile. Töö järgi tasumine jääb eelseisva kahekümne aasta jooksul põhiliseks töötajate materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste rahuldamise allikaks.

Sealjuures peab järjekindlalt vähenema vahe suurte ja suhteliselt väikeste sissetulekute vahel. Ikka suurem hulk kvalifitseerimata töölisi ja teenistujaid muutuvad kvalifitseeritud töötajateks, ning kvalifikatsiooni ja tööviljakuse tasemes esineva vahe vähenemisega käib kaasas järjekindel erinevuste vähenemine töötasu tasemes. Kogu elanikkonna heaolu tõusu tingimustes jõuavad madalad sissetulekud kõrgemate tasemele, väheneb järk-järgult vahe talupoegade ja tööliste, madala- ja kõrgepalgaliste töötajate ning meie maa eri piirkondade elanike sissetulekute vahel.

Samal ajal, sedamööda, kuidas me liigume edasi kommunismi poole, rahuldatakse isiklikke vajadusi järjest rohkem ühiskondlike tarbimisfondide arvel; nende fondide kasvutempo jõuab ette individuaalse töötasu suurenemise tempost. Üleminek kommunistlikule jaotusele viiakse lõpule pärast seda, kui töö järgi jaotamise põhimõte on andnud kõik, mis ta suudab, see on siis, kui saavutatakse materiaalsete ja kultuuriliste hüvede küllus ning töö muutub kõigile ühiskonnaliikmetele esimeseks eluvajaduseks...

Vastavalt elanikkonna tulude kasvule saavutatakse *üldise tarbimistaseme kiire tõus*. Kogu elanikkond saab võimaluse täielikult rahuldada oma vajadused kõrge kvaliteediga ja mitmekesise toidu järele. Lähemal ajal kasvab tarbimises tunduvalt loomakasvatussaaduste (liha, rasvade, piimasaaduste), puuvilja ja kvaliteetse köögivilja osatähtsus. Täielikult rahuldatakse kõigi elanikkonnakihtide vajadused kõrge kvaliteediga laiatarbekaupade — vastupidavate ja kaunite rõivaste ja jalatsite järele, nõukogude inimeste elu parandavate ja kaunistavate esemete — ajakohase ja mugava mööbli, täiuslikumate majapidamistarvete, mitmekesiste kultuurikaupade jms. järele. Märksa laieneb autode tootmine elanikkonna teenindamiseks.

Rahvatarbekaupade tootmine peab täielikult rahuldama kasvava nõudmise nende järele ja vastama selle nõudmise muutumisele. Kaupade õigeaegne väljalaskmine kooskõlas elanikkonna mitmekesiste nõuetega ja kohalikke, rahvuslikke ning klimaatilisi tingimusi arvestades on kõigile tarbeesemeid tootvatele tööstusharudele esitatavaks obligatoorseks nõudeks...

Teisel aastakümnel saavutatakse materiaalsete ja kultuuriliste hüvede küllus kogu elanikkonna jaoks, luuakse materiaalsed eeldused, et järgmisel perioodil üle minna kommunistlikule vajaduste järgi jaotamise printsiibile...

KORTERIPROBLEEMI LAHENDAMINE JA PAREMATE ELUTINGIMUSTE LOOMINE

NLKP seab ülesandeks lahendada nõukogude rahva heaolu tõstmise kõige teravam probleem — korteriprobleem. Esimese aastakümne jooksul tehakse meie maal lõpp korteripuudusele. Need perekonnad, kes elavad veel suures ruumikitsikuses ja halbades elamutes, saavad uued korterid. Teise aastakümne lõpul on igal perekonnal, kaasa arvatud noorpaarid, korralik korter, mis vastab tervishoiu ja kultuurse elu nõuetele. Vana tüüpi talumajad asendatakse põhiliselt uute ajakohaste elamutega või siis — seal, kus see võimalik on — rekonstrueeritakse ja heakorrastatakse. Teise aastakümne kestel hakkavad kõik kodanikud järk-järgult kasutama tasuta kortereid.

Suure tähtsuse omandavad linnade ehitamine, arhitektuur ja

plaanistamine heakorrastatud, mugavate, ehitamisel ja ekspluateerimisel ökonoomsete linnade ning muude asulate, tootmishoonete, elamute ja ühiskondlike hoonete loomiseks. Linnad ja alevid peavad endast kujutama inimeste tööks, igapäevaseks eluks ja puhkuseks parimaid tingimusi tagavate tootmistsoonide, elamurajoonide, ühiskondlike ja kultuuriasutuste võrgu, elukondlike ettevõtete, transpordi, inseneriliste seadmete ja energeetika ratsionaalset komplekssed organisatsiooni.

Eeloleval ajajärgul viiakse ellu kõigi linnade ning töölisasulate kommunaalehituse ja heakorrastamise ulatuslik programm, mis nõuab nende elektrifitseerimise lõpuleviimist, vajalikul määral gasifitseerimist, telefoniseerimist, kommunaaltranspordi, veevärgi ja kanalisatsiooniga varustamist, abinõude süsteemi rakendamist elutingimuste edasiseks tervendamiseks linnades ja muudes asulates, kaasa arvatud nende haljastamine, veekogude rajamine, resoluutne võitlus õhu, mullastiku ja veekogude saastamise vastu. Ikka rohkem hakkavad arenema väikesed ja keskmised heakorrastatud linnad, ja see võimaldab elutingimusi parandada ning tervendada.

Teisel aastakümnel kaotatakse tasu võtmine kommunaaltranspordi (trammi, autobussi, trollibussi, metroo) kasutamise eest ning selle lõpul hakatakse tasuta saama ka kommunaalteenuseid — vett, gaasi, kütet...

TÖÖAJA LÜHENDAMINE JA TÖÖTINGIMUSTE EDASINE PARANDAMINE

Eeloleva 10 aasta jooksul toimub üleminek *kuuetunnilisele tööpäevale,* kusjuures nädalas on üks puhkepäev, või *35-tunnilisele töönädalale,* kusjuures nädalas on kaks puhkepäeva; maa-alustel ja tervisele kahjulikel töödel minnakse üle viietunnilisele tööpäevale või 30-tunnilisele viiepäevasele töönädalale.

Teisel aastakümnel algab tööviljakuse vastava tõusu baasil üleminek veelgi lühemale töönädalale.

Seega muutub Nõukogude Liit maailma kõige lühema ja sealjuures kõige tootlikuma ning kõige kõrgemini tasutava tööpäevaga maaks. Tunduvalt suureneb töötajate vaba aeg, ja see loob täiendavad tingimused nende kultuurilise ja tehnilise taseme tõusuks.

Kõrvuti tööpäeva lühenemisega pikenevad töötajate iga-aastased palgalised puhkused. Järk-järgult pikeneb kõigi tööliste ja teenistujate minimaalne puhkus kolme nädalani ja edaspidi kuu ajani. Järk-järgult laieneb tasuliste puhkuste andmine ka kolhoosnikutele.

Töötingimuste igakülgne tervendamine ja kergendamine on üks tähtsamaid rahva heaolu tõstmise ülesandeid. Kõigis ettevõtetes võetakse kasutusele ajakohased ohutustehnika vahendid ja

luuakse sellised sanitaar-hügieenilised tingimused, mis teevad lõpu töövigastustele ja kutsehaigustele. Järk-järgult likvideeritakse öövahetused ettevõtetes, välja arvatud need, kus ööpäevane töö on tingitud tehnoloogilisest protsessist või elanikkonna teenindamise vajadusest...

HOOLITSEMINE TERVISE JA ELUEA PIKENDAMISE EEST

Sotsialistlik riik on ainuke riik, kes võtab enda peale hoolitsuse kogu elanikkonna tervise kaitse ja pideva parandamise eest. Seda tagab sotsiaal-majanduslike ja meditsiiniliste abinõude süsteem. Viiakse ellu ulatuslike abinõude programm, mille eesmärgiks on vältida ja resoluutselt vähendada haigusi, likvideerida massilised nakkushaigused, pikendada eluiga.

Täielikult rahuldatakse linna- ja maaelanikkonna vajadused iga liiki kvalifitseeritud *arstiabi* järele. Selle ülesande lahendamiseks on tarvis laialdaselt ehitada meditsiiniasutusi, sealhulgas haiglaid ja sanatooriume, varustada kõik meditsiiniasutused ajakohase aparatuuriga, võtta kogu meie maa elanikkond dispanserite järelevalve alla. Erilist tähelepanu tuleb pöörata nii linnas kui ka maal emade ja laste tervise kaitse asutuste võrgu arendamisele (sünnitusmajad, nõuandlad, lastesanatooriumid ja -haiglad, metsakoolid jms.).

Peale praeguse tasuta arstiabi hakkavad haiged tasuta kasutama sanatooriume ja samuti tasuta saama ravimeid.

Selleks et anda elanikkonnale võimalus puhata väljaspool linna piire, ehitatakse puhkekodusid, pansione, linnalähedasi võõrastemaju ja turismibaase, mida töötajad võivad kasutada jõukohase tasu eest, samuti aga ka preemia näol, soodustatud tingimustel või tasuta.

Partei peab üheks tähtsamaks ülesandeks kasvatada noort sugupõlve kõige varasemast lapseeast alates füüsiliselt tugevaks, arendades harmooniliselt tema kehalisi ja vaimseid võimeid. Selleks on tarvis kõigiti ergutada iga liiki massilist sporti ja kehakultuuri, sealhulgas ka koolides, tõmmata kehakultuuriliikumisse järjest laiemaid elanikkonnakihte ja eriti noori...

PEREKONNA ELUTINGIMUSTE JA NAISE OLUKORRA PARANDAMINE. LASTE JA TÖÖVÕIMETUTE ÜLALPIDAMINE ÜHISKONNA ARVEL

On tarvis täielikult likvideerida naise ebavõrdse seisundi riismed igapäevases elus, luua kõik sotsiaalsed ja elukondlikud tingimused selleks, et naine saaks olla õnnelik ema ja samal ajal järjest aktiivsemalt ning loovamalt osa võtta ühiskondlikust tööst ja tegevusest, tegelda teaduse ja kunstiga. Naistele on tarvis anda

suhteliselt kergemat ja ühtlasi küllalt hästi tasutavat tööd. Pikeneb raseduspuhkus.

On tarvis luua tingimused naiste koduse majapidamistöö vähendamiseks ja kergendamiseks ning seejärel võimalused selle töö asendamiseks perekonna ainelis-elukondlike vajaduste rahuldamisega ühiskondlike vormide kaudu. Selleks hakatakse koduses majapidamises laialdaselt kasutama täiuslikumaid ja odavaid majapidamismasinaid, seadeldisi, elektririistu; täielikult rahuldatakse lähematel aastatel elanikkonna vajadused elukondliku teenindamise ettevõtete osas.

Erilist tähelepanu on tarvis pöörata sellele, et laiendada elanikkonna vajaduste täieliku rahuldamiseni *ühiskondliku toitlustamise* võrku, sealhulgas ettevõtetes, asutustes ja suurtes majades töötavaid sööklaid. Sööklates on tarvis põhjalikult parandada tarbijate teenindamist ja toitude kvaliteeti, et lõunad oleksid sööklas maitsvad ja toitvad ning maksaksid perekonnale vähem kui nende kodusel valmistamisel. Ühiskondliku toitlustamise ettevõtetes alanevad toodangu hinnad kiiremini kui toiduainete hinnad kaubandusvõrgus. Tänu kõigele sellele võib ühiskondlik toitlustamine 10—15 aasta jooksul asuda domineerivale kohale, võrreldes koduse toitlustamisega.

Teisel aastakümnel algab üleminek tasuta ühiskondlikule toitlustamisele (lõunasöögid) ettevõtetes ja asutustes ning samuti tootmistööl töötavate kolhoosnikute osas.

Tagada igale lapsele õnnelik lapsepõlv — see on üks kommunistliku ühiskonna ehitamise tähtsaid ja õilsaid ülesandeid. Lasteasutuste võrgu edasine laiendamine loob tingimused selleks, et ikka rohkem perekondi ja teisel aastakümnel iga perekond omaks võimalust lapsi ja alaealisi soovi korral tasuta lasteasutustesse panna. Partei peab vajalikuks teha kõik võimaliku, et lähematel aastatel täielikult rahuldada vajadused eelkooliasutuste järele.

Linnas ja maal rahuldatakse täielikult ja tasuta elanikkonna kõik vajadused lastesõimede ja -aedade, mängumurude, pikapäevakoolide ning pioneerilaagrite järele; asutatakse massiliselt internaatkoole, kus laste ülalpidamine on tasuta; kõigis koolides hakatakse andma tasuta sooje eineid, seatakse sisse pikendatud koolipäev õpilastele tasuta lõunasöögi andmisega; hakatakse lapsi tasuta varustama kooli vormiriietuse ja õppeabinõudega.

Riigiorganid, ametiühingud ja kolhoosid võtavad vastavalt natsionaalse tulu kasvule kahekümne aasta jooksul järk-järgult enda peale kõigi kodanike ülalpidamise, kes on kaotanud töövõime vanaduse või invaliidsuse tõttu. Toetused haiguse ja töövõime ajutise kaotuse korral ning vanaduspensionid laienevad ka kolhoosnikutele; vanadus- ja invaliidsuspensionid suurenevad. Linnas ja maal arendatakse laialdaselt heakorrastatud vanade- ja invaliidide kodude võrku, nii et see suudaks tasuta ülalpidamisele võtta kõiki soovijaid.

Partei poolt rahva ainelise heaolu tõstmise alal kavandatud ülesannete täitmise tulemusena astub Nõukogude Liit suure sammu edasi kommunistliku printsiibi — vajaduste järgi jaotamise printsiibi — praktilise elluviimise teel.

Kahekümne aasta pärast moodustavad ühiskondlikud tarbimisfondid oma summalt ligikaudu poole kogu elanikkonna reaaltulude summast. See annab võimaluse ühiskonna kulul tagada:

laste tasuta ülalpidamise lasteasutustes ja internaatkoolides (vanemate soovil);

töövõimetute ainelise kindlustuse;

tasuta hariduse kõigis õppeasutustes;

tasuta arstiabi kõigile kodanikele, kaasa arvatud arstirohud ja haigete sanatoorne ravi;

tasuta korterid ja samuti ka kommunaalteenused;

tasuta kommunaaltranspordi;

mõnede elukondliku teenindamise liikide tasuta kasutamise;

puhkekodude, pansionide, turismibaaside ja spordiehituste kasutamise eest võetava tasu järjekindla vähendamise ning nende osalise tasuta kasutamise;

järjest laialdasema elanikele toetuste ja stipendiumide maksmise ning soodustuste tegemise (toetused üksikemadele ja lasterikastele emadele, stipendiumid üliõpilastele);

järkjärgulise ülemineku tasuta ühiskondlikule toitlustamisele (lõunasöök) ettevõtetes, asutustes ja tootmistööl töötavate kolhoosnikute osas.

Seega näitab Nõukogude riik kogu maailmale eeskuju inimese kasvavate aineliste ja kultuuriliste vajaduste tõesti täieliku ja kõikehõlmava rahuldamise alal. Nõukogude inimeste elatustase tõuseb seda kiiremini, mida kiiremini arenevad meie maa tootlikud jõud ja tõuseb tööviljakus, mida laialdasemalt areneb nõukogude rahva loominguline energia.

Kavandatud programmi saab edukalt täita rahu tingimustes. Rahvusvahelise olukorra keerukamaks muutumine ja sellest tingitud vajadus suurendada kulutusi riigikaitsele võib pidurdada rahva heaolu tõstmise plaanide realiseerimist. Rahvusvaheliste suhete püsiv normaliseerimine, sõjaliste kulutuste vähendamine ja eriti üldine ning täielik desarmeerimine vastava riikidevahelise kokkuleppe alusel annaks võimaluse tunduvalt ületada töörahva elatustaseme tõstmise plaane.

Nõukogude rahva heaolu tõstmise grandioosse programmi täitmisel on maailmaajalooline tähtsus. Partei kutsub nõukogude rahvast sihikindlalt ja innuga töötama. Iga töötaja peab täitma oma kohuse kommunistliku ühiskonna ehitamisel, võitluses rahva heaolu tõstmise programmi elluviimise eest.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 84—92.

Partei Keskkomitee tegi Riiklikule Majandusnõukogule ülesandeks meie maa ja tema majanduse arenguperspektiivide alusel välja arvutada vajadus põllumajandussaaduste järele lähemail aastail. Sealjuures arvestati elanikkonna kasvu, töötajate reaalpalga ja teiste tulude suurenemist seitseaastaku jooksul ja järgnevatel aastatel.

Keskkomitee Presiidium peab vajalikuks esitada need kalkulatsioonid Keskkomitee pleenumil. Ei saa muidugi pead anda nende kalkulatsioonide iga arvu täpsuse eest, kuid nähtavasti võivad nad põhiliselt olla orientiiriks meile vajaliku põllumajandussaaduste tootmise taseme määramisel.

Lähemaiks aastaiks ja perspektiivis on meil vaja kindlustada ligikaudu järgmine tähtsamate põllumajandussaaduste tarbimise tase iga elaniku kohta (kilogramme aastas):

	Liha ja lihasaadused	Piim ja piimasaadused	Munad tk.	Suhkur
1962. aasta (plaani järgi)	42	266	127	34
Läheb vaja tarviduste täielikumaks rahuldamiseks:				
1963. aastal	58	343	135	38
1964. aastal	61	365	142	41
1965. aastal	64	386	150	44
1970. aastal	90—100	467	260	44
1980. aastal	90—100	467	365	44

Selleks et rahuldada elanikkonna tarvidused toiduainete järele eespool toodud normide põhjal ja arvestada ka teisi riigi vajadusi, tuleb põllumajandussaadusi toota meie maal aastate kaupa järgmiselt:

	Teravili (miljardites puudades)	Liha tapakaalus (miljonites tonnides)	Piim (miljonites tonnides)
1961. aastal (tegelikult)	8,4	8,8	62,5
On vaja toota saadusi tarviduste täielikumaks rahuldamiseks:			
1962. aastal	10,0	12,9	85
1963. aastal	10,5	14,0	92
1964. aastal	11,0	15,0	99
1965. aastal	11,7	16,1	105
1970. aastal	14,0	25,0	135
1980. aastal	18—19	30—32	170—180

Missugune peab siis tootmise niisuguse mahu juures olema koormus maa iga 100 hektari kohta? Põllumaa iga 100 hektari kohta peavad kolhoosid ja sovhoosid tootma (tsentnerites):

	Teravili	Liha (tapakaalus)	Piim (kõigi põllumajanduslike kõlvikute 100 hektari kohta)
1961. aastal	622	40	121
On vaja toota tarviduste rahuldamiseks:			
1962. aastal	729	58	170
1963. aastal	756	61	183
1964. aastal	795	65	197
1965. aastal	825	69	208
1970. aastal	944	103	265
1980. aastal	1100—1200	117—124	327—347

Niisugused on, seltsimehed, nõudmised, mida elu seab põllumajandusele, niisugune on aastate kaupa tootmise maht, mille meie maa peab saavutama, et rahuldada elanikkonna tarvidused toiduainete ja tööstuse tarvidused tooraine järele...

Meil tuleb põllumajanduse alal vallutada suuri kõrgendikke. 1980. aastal peavad kolhoosid ja sovhoosid perspektiivplaani järgi tootma:

teravilja 18—19 miljardit puuda,
toorpuuvilla 10—11 miljonit tonni,
suhkrupeeti 98—108 miljonit tonni,
liha 30—32 miljonit tonni,
piima 170—180 miljonit tonni.

Seega tuleb tähtsamate põllumajandussaaduste tootmine suurendada 2,5—3-kordseks.

N. S. Hruštšov, Kommunistliku ülesehitustöö käesolev etapp ja partei ülesanded põllumajanduse juhtimise parandamisel. Ettekanne NLKP Keskkomitee pleenumil 5. märtsil 1962, lk. 26—28; 99.

5. ÜHISKONNA POLIITILINE ORGANISATSIOON

Rööbiti majandusliku arengu probleemidega kerkivad pakiliselt üles ka *küsimused ühiskonna poliitilisest organiseerimisest, riiklikust korraldusest ja valitsemisest kommunismi hoogsa ehitamise perioodil.*

N. S. Hruštšov, NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965. Ettekanne NLKP erakorralisele XXI kongressile. Tallinn, 1959, lk. 106.

Engelsi sõnad riigi «väljasuremisest» on niivõrd laialt tuntud, neid tsiteeritakse niivõrd sageli, nad näitavad niivõrd reljeefselt, milles seisab tavalise marksismi oportunismiks võltsimise tuum, et nendel tuleb üksikasjaliselt peatuda. Esitame kogu selle arutluse, millest nad on võetud:

«Proletariaat haarab riigivõimu ja muudab tootmisvahendid kõigepealt riigi omandiks. Ent sellega ta hävitab iseenda kui proletariaadi, sellega ta hävitab kõik klassivahed ja klassivastuolud, ning ühtlasi ka riigi kui riigi. Senine ühiskond, kes liigub klassivastuoludes, vajas riiki, s. o. ekspluateeriva klassi organisatsiooni tema väliste tootmistingimuste säilitamiseks, niisiis nimelt ekspluateeritava klassi vägivaldseks hoidmiseks antud tootmisviisi poolt määratud rõhumistingimustes (orjandus, pärisorjus, palgatöö). Riik oli kogu ühiskonna ametlikuks esindajaks, tema koondamiseks nähtavasse korporatsiooni, kuid ta oli seda ainult niivõrd, kuivõrd ta oli selle klassi riik, kes oma ajajärgu jaoks ise esindas kogu ühiskonda: antiikajal oli ta orje pidavate riigikodanike, keskajal — feodaalaadli, meie ajal — kodanluse riik. Kui riik saab lõpuks tõesti kogu ühiskonna esindajaks, siis teeb ta end ise üleliigseks. Niipea kui pole enam ühtki ühiskonnaklassi maha suruda, niipea kui ühes klassivõimuga, ühes võitlusega omaette eksisteerimise eest, mida tekitab praegune tootmisanarhia, on kadunud need kokkupõrked ja ekstsessid (äärmused), mis tulenevad sellest võitlusest, — sellest ajast pole enam kedagi rõhuda, ei ole ka vaja erilist survevõimu — riiki. Esimene akt, milles riik esineb tõepoolest kogu ühiskonna esindajana — tootmisvahendite oma valdusse võtmine kogu ühiskonna nimel —, on ühtlasi tema kui riigi viimne iseseisev akt. Riigivõimu vahelesegamine ühiskondlikesse suhetesse muutub ühel alal teise järel üleliigseks ja suigub siis iseenesest. Isikute üle valitsemise asemele astub asjade üle valitsemine ja tootmisprotsesside juhtimine. Riiki ei «kaotata», *ta sureb välja*. Selle põhjal tuleb hinnata fraasi «vabast rahvariigist», niihästi tema ajutise agitatsioonilise õigustatuse kui ka lõpliku teadusliku paikapidamatuse seisukohalt. Selle põhjal tuleb hinnata ka niinimetatud anarhistide nõuet, et riik tuleks täna-homme kaotada» («Anti-Dühring». «Härra Eugen Dühringi poolt teaduses teostatud pööre», lk. 302—303, 3. saksakeelne trükk) ...

Eksimist kartmata võib ütelda, et sellest Engelsi väljapaistvalt mõteterikkast arutlusest on tänapäeva sotsialistlikes parteides sotsialistliku mõtte tõeliseks raudvaraks saanud ainult see, et, Marxi järgi, erinevalt anarhistlikust riigi «kaotamise» õpetusest, riik «sureb välja». Marksismi nõnda kärpida tähendab samastada teda oportunismiga, sest säärasel «tõlgitsemisel» jääb ainult ähmane kujutlus pikaldasest, ühetasest, järkjärguli-

sest muutusest, hüpete ja tormide puudumisest, revolutsiooni puudumisest. Riigi «väljasuremine» tavalises, üldiselt levinud, massilises arusaamises, kui nõnda võib ütelda, tähendab kahtlemata revolutsiooni ähmastamist, kui mitte eitamist.

Ometi aga on säärane «tõlgitsemine» väga jäme marksismi moonutamine, mis on kasulik ainult kodanlusele, ja mis on teoreetiliselt rajatud kas või juba sellessamas meie poolt tervikuna esitatud Engelsi «kokkuvõtlikus» arutluses toodud kõige tähtsamate asjaolude ja kaalutluste unarusse-jätmisele.

Esiteks. Engels kõneleb selle arutluse alguses, et proletariaat, riigivõimu üle võttes, «hävitab ühtlasi riigi kui riigi». Mis see tähendab, sellest «pole kombeks» mõtelda. Tavaliselt seda kas ignoreeritakse täielikult või loetakse mingiks Engelsi «hegellikku» laadi «nõrkuseks». Tegelikult aga on neis sõnades lühidalt väljendatud ühe suurima proletaarse revolutsiooni — 1871. aasta Pariisi Kommuuni kogemused, millest kõneleme üksikasjalisemalt omal kohal. Tegelikult kõneleb Engels siin *kodanluse* riigi «hävitamisest» proletaarse revolutsiooni poolt, kuna sõnad väljasuremisest puudutavad *proletaarse* riikluse jäänuseid *pärast* sotsialistlikku revolutsiooni. Kodanlik riik Engelsi järgi ei «sure välja», vaid «*hävitatakse*» proletariaadi poolt revolutsioonis. Proletaarne riik või poolriik on see, mis pärast seda revolutsiooni välja sureb.

Teiseks. Riik on «eriline survevõim». See Engelsi suurepärane ja äärmiselt sügav definitsioon on siin tema poolt esitatud täie selgusega. Kuid sellest järeldub, et «eriline survevõim» proletariaadi mahasurumiseks kodanluse poolt, miljonite töötajate mahasurumiseks peotäie rikaste poolt, tuleb asendada «erilise survevõimuga» kodanluse mahasurumiseks proletariaadi poolt (proletariaadi diktatuur). Selles seisabki «riigi kui riigi hävitamine». Selles seisabki tootmisvahendite valdussevõtmise «akt» ühiskonna nimel. Ja iseendast on selge, et *säärane* ühe (kodanluse) «erilise survevõimu» asendamine teise (proletaarse) «erilise survevõimuga» ei või kuidagi toimuda «väljasuremise» teel.

Kolmandaks. «Väljasuremisest» ja — veelgi reljeefsemalt ja värvikamalt — «suikumisest» kõneleb Engels täiesti selgesti ja kindlasti ajajärgu suhtes *pärast* «tootmisvahendite valdussevõtmist riigi poolt kogu ühiskonna nimel», s. o. *pärast* sotsialistlikku revolutsiooni. Me kõik teame, et sel ajal on «riigi» poliitiliseks vormiks kõige täielikum demokraatia. Kuid ühelegi marksismi häbitult moonutavale oportunistile ei tule pähe, et Engelsil on siin järelikult jutt *demokraatia* «suikumisest» ja «väljasuremisest». Esimesel pilgul tundub see väga võõrastavana. Kuid «arusaamatuks» jääb see ainult sellele, kel pole mõttesse tulnud, et demokraatia on *samuti* riik ja et järelikult kaob demokraatiagi, kui kaob riik. Kodanliku riigi võib «hävitada» ainult revolutsioon.

Riik üldse aga, s. o. kõige täielikum demokraatia, võib ainult «välja surra».

Neljandaks. Üles seadnud oma kuulsa teesi: «riik sureb välja», selgitab Engels otsekohe konkreetselt, et see tees on suunatud nii oportunistide kui ka anarhistide vastu. Seejuures on Engelsil esikohale asetatud see järeldus «riigi väljasuremise» teesist, mis on suunatud oportunistide vastu...

Meie pole utopistid. Me ei «unista» sellest, kuidas *ühel hoobil* toime tulla ilma igasuguse valitsuseta, igasuguse alluvuseta; need on anarhistlikud unistused, mis põhinevad proletariaadi diktatuuri ülesannete mittemõistmisel, on marksismile täiesti võõrad ja soodustavad tegelikult ainult sotsialistliku revolutsiooni edasilükkamist aegadeni, kus inimesed muutuvad teistsuguseks. Ei, meie tahame sotsialistlikku revolutsiooni niisuguste inimestega, nagu nad on praegu, kes ei tule toime ilma alluvuseta, ilma kontrollita, ilma «ülevaatajate ja raamatupidajateta»...

Meie *ise*, töölised, organiseerime suurtööstuse, lähtudes sellest, mis kapitalism on juba loonud, toetudes oma töökogemustele, luues rangeima, raudse distsipliini, mida toetab relvastatud tööliste riigivõim, teeme riigiametnikud meie ülesannete lihtsaiks täitjaiks... sellise korra, ilma jutumärkideta korra, palgatööorjusega mittesarnaneva korra järkjärgulisele loomisele, kus järelevalve ja aruandluse üha lihtsamaks muutuvaid funktsioone täidavad kõik järgemööda, kus need funktsioonid muutuvad hiljem harjumuseks ja kaovad lõpuks kui erilise rahvakihi *erilised* funktsioonid...

Me seame oma lõppeesmärgiks riigi hävitamise, s. o. igasuguse organiseeritud ja süstemaatilise vägivalla, üldse inimeste suhtes igasuguse vägivalla tarvitamise hävitamise. Me ei oota sellise ühiskondliku korra saabumist, millal ei kehtiks vähemuse enamusele allumise printsiip. Kuid püüdes sotsialismi poole oleme veendunud, et ta areneb kommunismiks ja sellega seoses hakkab kaduma igasugune vajadus üldse kasutada vägivalda inimeste suhtes, kaob ühe inimese teisele *allumise*, elanike ühe osa teisele allumise vajadus, sest inimesed *harjuvad* pidama ühiskondliku kooselu algelisi tingimusi *ilma vägivallata* ja *ilma allumiseta*...

...Alles kommunism teeb riigi täiesti tarbetuks, sest pole enam *kedagi* maha suruda, «kedagi» *klassi* mõttes, süstemaatilise võitluse mõttes teatava elanikkonna osa vastu. Me pole utopistid ega eita põrmugi *üksikisikute* poolt toimepandavate ekstsesside võimalust ja vältimatust, samuti vajadust *sääraste* ekstsesside mahasurumiseks. Kuid esiteks pole selleks vaja erilist masinat, erilist surveaparaati: seda teostab relvastatud rahvas ise niisama lihtsalt ja kergesti, nagu mistahes tsiviliseeritud inimeste salk tänapäevaseski ühiskonnas lahutab kaklejad või ei luba tarvitada vägivalda naise kallal. Ja teiseks me teame, et ühiselu-reeglite

rikkumises seisvate ekstsesside peamiseks sotsiaalseks põhjuseks on masside ekspluateerimine, nende häda ja viletsus. Selle peamise põhjuse kõrvaldamisel hakkavad ekstsessidki vältimatult «välja surema». Me ei tea, kui ruttu või missuguses järjekorras, kuid me teame, et nad surevad välja. Koos nende väljasuremisega *sureb välja* ka riik...

Riigi täieliku väljasuremise majanduslikuks aluseks on kommunismi selline kõrge areng, kus kaob vastandlikkus vaimse ja füüsilise töö vahel, kaob järelikult tänapäeva *ühiskondliku* ebavõrdsuse üks tähtsamaid allikaid ja seejuures säärane allikas, mida pole võimalik kohe kaotada ainuüksi tootmisvahendite üleminekuga ühiskonna omandusse, mida pole kuidagi võimalik kohe kaotada ainuüksi kapitalistide ekspropriieerimisega.

See ekspropriieerimine *võimaldab* tootlikke jõude hiiglaslikult arendada. Ja nähes, kuidas kapitalism juba praegu uskumatult *takistab* seda arenemist, kui palju võiks edasi jõuda tänapäevasegi, juba saavutatud tehnika baasil, on meil õigus täie veendumusega öelda, et kapitalistide ekspropriieerimise tulemuseks on tingimata inimühiskonna tootlike jõudude hiiglaslik arenemine. Kui kiiresti aga see arenemine edeneb, kui ruttu ta jõuab lahkulöömiseni tööjaotusest, vastandlikkuse kaotamiseni vaimse ja füüsilise töö vahel, töö muutumiseni «esimeseks eluvajaduseks», seda me ei tea *ega võigi* teada.

Seepärast on meil ka õigus kõnelda ainult riigi paratamatust väljasuremisest, rõhutades selle protsessi kestvust, selle sõltuvust kommunismi *kõrgema faasi* arenemise kiirusest, jättes täiesti lahtiseks küsimuse väljasuremise tähtaegadest või konkreetsetest vormidest, sest selliste küsimuste lahendamiseks *ei ole* materjali.

Riik võib täielikult välja surra siis, kui ühiskond viib ellu põhimõtte: «igaüks oma võimete kohaselt, igaühele tema vajaduste järgi», s. o. siis, kui inimesed niivõrd harjuvad pidama ühiselu põhireegleid ja kui nende töö on niivõrd produktiivne, et nad vabatahtlikult töötavad oma *võimete kohaselt.*

V. I. Lenin, «Riik ja revolutsioon» (1917). Teosed, 25. kd., lk. 368—438.

SOTSIALISTLIKU RIIGI FUNKTSIOONID KOMMUNISMI LAIAHAARDELISE ÜLESEHITUSE PERIOODIL

Kommunistliku ülesehitustöö ülesannete elluviimisel kuulub tähtis osa Nõukogude riigiaparaadile. Meie riigiaparaat on oma olemuselt tõeliselt rahvalik... Nõukogude aparaadi kaudu teostab sotsialistlik riik majanduslik-organisatoorse ja kultuuriliskasvatusliku töö funktsiooni, samuti meie maa kaitsevõime tugevdamise ülesannet. Ilma eeskujuliku, hästi organiseeritud, rahvale

lähedase ja täpselt töötava aparaadita ei ole võimalik juhtida mis tahes sotsialistliku ülesehitustöö lõiku. Sellepärast on meie parteiorganisatsioonid kohustatud lähemal seisma Nõukogude aparaadile, arendama organiseerimistööd ja ideelist kasvatustööd meie aparaadi mitmesuguste lülide töötajate laiade kihtide hulgas.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XX kongressile, Tallinn, 1956, lk. 98—99.

Töörahva sotsialistliku riigi tähtsaimateks funktsioonideks on nüüd ühiskondliku tootmise organiseerimise ning ökonoomika, majanduse ja kultuuri juhtimise funktsioonid, kontrolli teostamine töötajate huvides töömäära ja tarbimismäära üle; töötajate igakülgse kasvatamise funktsioonid, sealhulgas uue töödistsipliini ja kommunistliku töössesuhtumise kasvatamine; välispoliitika alal — erinevate sotsiaalsete ja poliitiliste süsteemidega riikide rahulikule kooseksisteerimisele suunatud leninliku kursi järjekindel pidamine, rahu kindlustamine; sotsialismi maailmasüsteemi maade vääramatu sõpruse, vennaliku koostöö ja vastastikuse abistamise tugevdamine.

Lenin õpetas, et riigi täielikuks väljasuremiseks on tarvis täielikku kommunismi, et riik sureb täielikult välja alles siis, kui saabub kommunismi kõrgeim faas, kui ühiskond viib ellu reegli: «Igaühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema vajaduste järgi», kui kõrge tööviljakuse baasil luuakse kõigi saaduste täielik küllus ning töö muutub tähtsaimaks eluvajaduseks ja inimesed hakkavad vabatahtlikult töötama oma võimete kohaselt.

Muidugi ei saa me unustada ka sotsialistliku riigi sellist väga tähtsat funktsiooni, nagu riigi kaitsmine väliskallaletungi ohu vastu, sotsialistliku korra kaitsmine agressiooni ohu vastu, mis ähvardab välismaa imperialistlike jõudude ja nende agentuuri poolt, kelle eesmärgiks on kapitalismi restaureerimine. Meie riigi selle funktsiooni tähtsus oleneb mitte ainult meist, ja isegi vist mitte nii palju meist kui meie vaenlastest. Mida väiksem on väliskallaletungi oht, seda vähem jõude ja vahendeid kulutame meie riigi selle funktsiooni teostamiseks ning vastupidi.

N. S. Hruštšov, Nelikümmend aastat Suurest Sotsialistlikust Oktoobrirevolutsioonist. N. S. Hruštšovi kõne NSV Liidu Ülemnõukogu juubeliistungjärgul (1957), Tallinn, 1957, lk. 44—45.

PROLETARIAADI DIKTATUURI RIIGILT ÜLDRAHVALIKULE RIIGILE

Sotsialistlikus revolutsioonis sündinud proletariaadi diktatuur tagas sotsialismi võidu NSV Liidus ja etendas sellega maailmaajaloolist osa. Samal ajal muutus sotsialismi ülesehitamise prot-

sessis proletariaadi diktatuur ise. Seoses ekspluataatorlike klasside likvideerimisega kadus nende vastupanu mahasurumise funktsioon. Igakülgselt arenesid sotsialistliku riigi peamised funktsioonid — majanduslik-organisatoorne ja kultuurilis-kasvatuslik funktsioon. Sotsialistlik riik astus oma arengus uude perioodi. Algas riigi ümberkasvamine sotsialistliku ühiskonna töötajate üldrahvalikuks organisatsiooniks. Proletaarne demokraatia muutus järjest rohkem üldrahvalikuks sotsialistlikuks demokraatiaks.

Töölisklass on ajaloos ainus klass, kes ei taotle oma võimu jäädvustamise eesmärki.

Taganud sotsialismi — kommunismi esimese faasi — täieliku ja lõpliku võidu ning ühiskonna ülemineku kommunismi laiahaardelisele ehitamisele, täitis proletariaadi diktatuur oma ajaloolise missiooni, ja sisemise arengu ülesannete seisukohalt pole ta NSV Liidus enam vajalik. Riik, mis tekkis kui proletariaadi diktatuuri riik, on uuel, kaasaegsel etapil muutunud üldrahvalikuks riigiks, kogu rahva huvide ja tahte väljendamise organiks. Kuivõrd töölisklass on nõukogude ühiskonna kõige eesrindlikum ja organiseeritum jõud, siis täidab ta oma juhtivat osa ka kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodil. Ühiskonna juhtija osa täitmise viib töölisklass lõpule kommunismi ülesehitamisega, mil klassid kaovad.

Partei lähtub sellest, et vajadus töölisklassi diktatuuri järele kaob enne, kui riik välja sureb. Riik kui üldrahvalik organisatsioon säilib kommunismi lõpliku võiduni. Rahva tahet väljendades on tema ülesanne organiseerida kommunismi materiaalse tehnilise baasi loomist, sotsialistlike suhete ümberkujundamist kommunistlikeks suheteks, kontrollida töö ja tarbimise määra, tagada heaolu tõus, kaitsta Nõukogude kodanike õigusi ja vabadusi, sotsialistlikku õiguskorda ja sotsialistlikku omandust, kasvatada rahvahulkades teadlikku distsipliini ja kommunistlikku töössesuhtumist, garanteerida kindlalt meie maa kaitse ja julgeolek, arendada vennalikku koostööd sotsialistlike maadega, kaitsta ülemaailmset rahu ja arendada normaalseid suhteid kõigi maadega.

Sotsialistliku riikluse arenemise peasuunaks kommunismi ehitamise perioodil on sotsialistliku demokraatia igakülgne arendamine ja täiustamine, kõigi kodanike aktiivne osavõtt riigi valitsemisest, majandusliku ülesehitustöö ja kultuurielu juhtimisest, riigiaparaadi töö parandamine ja rahva kontrolli tugevdamine tema tegevuse üle. Sotsialistliku demokraatia edasiarenemise protsessis toimub riigivõimuorganite järkjärguline muutumine ühiskonna omavalitsuse organiks. Veelgi rohkem areneb leninlik demokraatliku tsentralismi printsiip, mis õigesti ühendab tsentraliseeritud juhtimise kohalike organite initsiatiivi maksimaalse arendamisega, liiduvabariikide õiguste laiendamisega, rahvahul-

kade loomingulise aktiivsuse tõstmisega. On tarvis kõvendada distsipliini, pidevalt kontrollida kõigi administratiivaparaadi lülide tööd ja nõukogude võimu otsuste ja seaduste täitmist, tõsta iga töötaja vastutust nende range ja õigeaegse elluviimise eest...

Partei peab vajalikuks ka edaspidi arendada demokraatlikke *valitsemispõhimõtteid*. Valitavust ja esindusorganitele ning valijatele aruandmise kohustust tuleb järk-järgult laiendada kõigile riigiorganite juhtivatele töötajatele.

Tuleb hoida kurssi sellele, et palgaline riigiaparaat väheneks, et valitsemisvilumuse omandaksid järjest suuremad rahvahulgad ja et töö selles aparaadis tulevikus lakkaks olemast eriliseks elukutseks.

Kõrvuti sellega, et rangelt säilitatakse iga juhtiva töötaja isiklik vastutus talle usaldatud töö eest, on tarvis järjekindlalt ellu viia kollegiaalsust kõigi riigi- ja majandusaparaadi lülide töös.

Kõige laialdasem demokratism peab olema ühendatud kõrvalekaldumatu kinnipidamisega töörahva seltsimehelikust distsipliinist ning kaasa aitama distsipliini tugevnemisele ja kontrolli teostamisele nii ülaltpoolt kui ka altpoolt. Peamiseks kõigi riigiorganite tegevuses on organiseerimistöö rahvahulkades, töötajate õige valik, nende kontrollimine ja hindamine praktilise töö põhjal, kontroll ülesannete ja juhtivate organite otsuste tegeliku täitmise üle.

Väga tähtis on ka edaspidi *tugevdada sotsialistlikku õigust korda*, täiustada õigusnorme, mis reguleerivad majanduslik-organisatoorset ja kultuurilis-kasvatuslikku tööd ning aitavad kaasa kommunistliku ülesehitustöö ülesannete lahendamisele ja isiksuse igakülgsele õitsengule.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 92—97.

...Mõned seltsimehed arvavad, et proletariaadi diktatuur peab säilima kuni kommunismi lõpliku võiduni. Sellised seltsimehed ei arvesta absoluutselt neid objektiivseid tingimusi, mis meie maal on tekkinud, vaid opereerivad ainult meelevaldselt väljakistud tsitaatidega, tungimata sisuliselt Marxi, Engelsi ja Lenini õpetusse proletariaadi diktatuuri riigist kui kapitalismilt sotsialismile — kommunismi esimesele faasile — üleminekuperioodi riigist. Nad ei võta arvesse, et meie sotsialistlikus ühiskonnas on nüüd ainult töötavad klassid, kes tegelevad sotsialistliku tootmisega ja on ühtsed nii sotsiaal-poliitilises kui ka ideelises suhtes. Pärast sotsialismi täielikku ja lõplikku võitu meie maal ei ole enam pinda ühe klassi diktatuuri jaoks. Tõepoolest, millise klassi suhtes võib meil olla diktatuur? Selliseid klasse pole meil olemas.

Edasi, need seltsimehed arvavad, et kuivõrd on säilinud töölis-

klassi ja talurahva liit, peab säilima ka proletariaadi diktatuur. Kuid need seltsimehed ei mõista, et tööliste ja talupoegade liit vajas proletariaadi diktatuuri võitluseks ekspluataatorlike klasside vastu, talumajanduse sotsialistlikuks ümberkujundamiseks ja talupoegade ümberkasvatamiseks, sotsialismi ülesehitamiseks. Pärast nende ülesannete lahendamist areneb ja tugevneb töölisklassi ja talurahva liit üldrahvaliku sotsialistliku riigi tingimustes edukalt ilma proletariaadi diktatuurita.

Need seltsimehed viitavad ka sellele, et majanduslik-organisatoorsed ja kultuurilis-kasvatuslikud funktsioonid, mis on omased proletariaadi diktatuurile, säilivad ka kommunismile üleminekuperioodil. Kuid need funktsioonid säilivad ka kommunismi ajal. Kui olla järjekindel, siis peaks nende seltsimeeste loogika põhjal töölisklassi diktatuur säilima ka kommunismi ajal. Selliste arutluste absurdsus on silmanähtav.

Programmis formuleeritud tees proletariaadi diktatuuri riigi ümberkasvamisest üldrahvalikuks riigiks vastab täielikult sellele, mis elus toimub. Üldrahvaliku riigi on loonud elu ise ja see väljendab meie joont ühiskonna poliitilisel organiseerimisel — demokraatia igakülgset arendamist.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 92—93.

ÜHISKONDLIKE ORGANISATSIOONIDE OSATÄHTSUSE EDASINE SUURENEMINE

On vaja ütelda: praegu, ühekorraga, me ametiühinguid riigivõimu organitega liita ei saa. See oleks viga. Ülesanne ei ole selles.

Me teame nüüd, et proletariaat on andnud enda hulgast mõni tuhat, võib-olla mõnikümmend tuhat proletaarlast riigivalitsemise tööle. Me teame, et uuel klassil — proletariaadil — on nüüd oma esindajad igas riigivalitsemise harus, igal pool kõigis sotsialiseeritud või sotsialiseeritavates ettevõtetes või majandusalal. Seda proletariaat teab. Ta on praktiliselt asja kallale asunud ja näeb nüüd, et on vaja edasi minna, sedasama teed mööda, on vaja astuda veel palju samme, enne kui võib ütelda: töötajate ametiühingulised koondised on lõplikult ühte sulanud kogu riigiaparaadiga...

Me tahame keskendada nüüd kogu teie tähelepanu lähemale praktilisele tööle. On tarvis veelgi laiendada töötajate eneste osavõttu majanduse juhtimisest ja uue tootmise organiseerimisest. Kui me seda ülesannet ei lahenda, kui me ei muuda ametiühinguid organeiks, kes senisest kümme korda laiemaid rahvahulki õpetavad otseselt osa võtma riigi valitsemisest, siis me kommunistlikku ülesehitustööd lõpuni viia ei suuda...

Seoses suurima pöördega, mis ajaloos kätte jõudis siis, kui proletariaat võttis riigivõimu enda kätte, elavad ametiühingud üle suurimat murrangut kogu oma tegevuses. Nad saavad peamiseks uue ühiskonna loojaks, sest selle ühiskonna loojateks võivad olla üksnes paljumiljonilised massid. Nii nagu sajad olid nendeks loojateks pärisorjuse ajastul, nagu tuhanded ja kümned tuhanded organiseerisid riiki kapitalismi ajastul, nii võib nüüd sotsialistlikku pööret teostada ainult siis, kui riigi valitsemisest võtavad aktiivselt, otseselt, praktiiliselt osa kümned miljonid. Meie liigume selle poole, kuid me pole veel selleni välja jõudnud.

Ametiühingud peavad teadma, et rööbiti nende ülesannetega, milledest osa on päevakorral, osa aga on ära langenud, mis igal juhul, isegi kui nad on alles jäänud, peavad paratamatult jääma meie jaoks kitsaks, — rööbiti nende ülesannetega arvestuse normeerimise, organisatsioonide ühendamise alal kerkib kõrgem ja tähtsam ülesanne: õpetada massile valitsemist, mitte raamatulikku valitsemist, õpetada mitte loengute, mitte miitingute, vaid kogemuste abil, teha nii, et selle eesrindliku kihi asemele, kelle proletariaat on enda keskelt andnud, kelle ta on pannud juhtima ja organiseerima, tuleksid järjest rohkem nendesse asutustesse üha uued tööliste kihid, et selle uue kihi asemele tuleksid kümned samasugused. Näib, et see ülesanne on ääretu ja raske. Kui me aga järele mõtleme selle üle, kui kiiresti on revolutsiooni kogemused andnud võimaluse täita ääretuid ülesandeid, mis on olnud päevakorral Oktoobrist alates, kuidas avaldub tung teadmiste järele neil töörahva kihtidel, kellele need teadmised ei olnud kättesaadavad ega vajalikud, kui me selle üle järele mõtleme, siis see ülesanne ei näi meile enam ääretuna.

Me näeme, et me võime selle ülesande täita, õpetada võrratult suurematele töörahva hulkadele selgeks niisugune asi, nagu riigivalitsemine ja tööstuse juhtimine, arendada praktilist tööd, purustada selle, mis on sajandite ja aastakümnete jooksul juurdunud töölishulkades, — selle kahjuliku eelarvamuse, et riigivalitsemine olevat privilegeeritute asi, et see olevat eriline kunst. See ei ole tõsi. Me teeme edaspidigi paratamatult vigu, kuid igast veast õpivad nüüd mitte üliõpilaste rühmad, kes teoreetiliselt võtavad läbi mingit riigivalitsemise kursust, vaid miljonid töötajad, kes saavad omal nahal tunda iga vea tagajärgi, kes näevad ise, et nende ees seisavad pakilised ülesanded saaduste arvestuse ja jaotamise ning tööviljakuse tõstmise alal, ja kes kogemuste põhjal näevad, et võim on nende käes, et neid ei aita keegi, kui nad ei aita ennast ise, — see ongi uus psühholoogia, mis töölisklassis kujuneb, see ongi uus kolossaalse ajaloolise tähtsusega ülesanne, mis seisab proletariaadi ees, mis peab kõige rohkem juurduma ametiühingute ja ametiühinguliikumise tegelaste teadvuses.

V. I. Lenin, Ettekanne II ülevenemaalisel ametiühingute kongressil (1919), Teosed, 28. kd., lk. 396—399.

Kongress märgib, et praegustes tingimustes on sotsialistliku riikluse arengu peasuunaks demokraatia igakülgne arendamine, kõigi kodanike kaasatõmbamine majandusliku ja kultuurilise ülesehitustöö juhtimisele, ühiskondlike asjade otsustamisele. On vaja tõsta nõukogude kui töörahva massiorganisatsioonide osatähtsust. Paljud praegused riigiorganite funktsioonid peavad järkjärgult muutuma ühiskondlike organisatsioonide funktsioonideks. Elanikkonna kultuurilise teenindamise, tervishoiu, kehakultuuri ja spordi küsimusi tuleb lahendada ühiskondlike organisatsioonide aktiivsel ja laialdasel osavõtul. Sotsialistliku ühiselu reeglitest kinnipidamisel hakkavad üha tähtsamat osa etendama rahvamiilits, seltsimehelikud kohtud ja muud taolised ühiskondlikud organid, kes rööbiti riigiasutustega peavad täitma avaliku korra ja kodanikuõiguste kaitsmise funktsioone, ära hoidma ühiskonnale kahju tekitavaid tegusid.

Üksikute funktsioonide üleminek riigiorganite kompetentsist ühiskondlike organisatsioonide kompetentsi ei vähenda sotsialistliku riigi osatähtsust kommunismi ehitamisel, vaid laiendab ja tugevdab sotsialistliku ühiskonna poliitilist alust, tagab sotsialistliku demokraatia edasise arengu. Nõukogude riik saab veelgi rohkem tähelepanu keskendada majanduse — meie ühiskonnakorra materiaalse aluse — arendamisele.

Sotsialistlik riik peab täitma erakordselt tähtsaid ülesandeid rahu kaitsmisel, meie maa kaitsmisel imperialistlike riikide poolt ähvardava sõjalise kallaletungi ohu vastu. Niikaua kui püsib agressiivne imperialistlik leer, on Nõukogude riik kohustatud tugevdama ja täiustama kuulsusrikkaid relvastatud jõudusid — armeed ja laevastikku, kes seisavad nõukogude rahva sotsialistlike saavutuste ja rahuliku töö kaitsel. On vaja tugevdada riikliku julgeoleku organeid, mille teravik on eeskätt suunatud imperialistlikest riikidest siiasaadetava agentuuri vastu. Sotsialistliku isamaa kaitsmise funktsioonid, mida praegu täidab riik, võivad välja surra alles siis, kui imperialistide poolt ähvardava kallaletungi oht on täielikult likvideeritud.

NLKP erakorraline XXI kongress. Resolutsioon seltsimees N. S. Hruštšovi ettekande «NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965» põhjal. Tallinn, 1959, lk. 23—24.

Kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodil suureneb ühiskondlike organisatsioonide osa. Eriti kasvab *ametiühingute* kui valitsemise kooli, majandamise kooli, kommunismi kooli tähtsus. Partei aitab kaasa sellele, et ametiühingud tõhustaksid oma tegevust majanduse juhtimisel, muutes alalised tootmisnõupidamised järjest efektiivsemateks organiteks, mis aitavad parandada ettevõtete tööd ja kontrolli tootmise üle. Ametiühingute ülesanne on:

pidevalt hoolitseda rahvahulkade kommunistliku teadlikkuse

tõstmise eest, olla kommunistliku töö nimel toimuva võistluse organiseerijateks, aidata töötajatel omandada riigi ja ühiskonna juhtimise oskust, aktiivselt osa võtta kontrolli teostamisest töö ja tarbimise määra üle;

arendada tööliste ja teenistujate aktiivsust, tõmmates nad võitlusse lakkamatu tehnilise progressi, tööviljakuse edasise tõusu, riiklike plaanide ja ülesannete täitmise ning ületamise eest;

pidevalt hoolitseda tööliste ja teenistujate kvalifikatsiooni tõstmise ning nende töö- ja elutingimuste parandamise eest, kaitsta töötajate materiaalseid huve ja õigusi;

taotleda elamute ning kultuuri- ja elukondlike objektide ehitamise plaanide täitmist, ühiskondliku toitlustamise ja kaubanduse, sotsiaalkindlustuse, sanatooriumide ja kuurortide töö paranemist;

tagada kontroll ühiskondlike tarbimisfondide kasutamise ning kõigi töötajate teenindamisega seotud ettevõtete ja asutuste töö üle;

paremini korraldada töötajate kultuurilist teenindamist ja puhkust, arendada kehakultuuri ja sporti.

Järjest suuremat osa etendab *kommunistlik noorsooühing* kui isetegev ühiskondlik noorsoo-organisatsioon, kes aitab parteil kasvatada noori kommunismi vaimus, mobiliseerida neid praktilisele uue ühiskonna ehitamisele, ette valmistada igakülgselt arenenud inimeste sugupõlve, kes hakkavad elama, töötama ja ühiskonda juhtima kommunismi tingimustes. Partei suhtub noorsoosse kui loovasse, ülesehitavasse jõusse nõukogude rahva võitluses kommunismi eest.

Komsomoli ülesanne on ilmutada veelgi suuremat initsiatiivi ja algatusvõimet kõigil elualadel, arendada noorte aktiivsust ja töökangelaslikkust. Komsomoliorganisatsioonide keskne ülesanne on kasvatada noortes piiritut ustavust kodumaale, rahvale, Kommunistlikule Parteile ja kommunismiüritusele, alatist valmisolekut tööks ühiskonna hüvanguks ja mis tahes raskustest jagusaamiseks, tõsta noormeeste ja neidude üldhariduslikku taset ja tehnikaalaseid teadmisi. Komsomoli püha kohus on valmistada noori ette sotsialistliku kodumaa kaitsmiseks, kasvatada ennastsalgavaid patrioote, kes on suutelised andma resoluutse vastulöögi ükskõik millise vaenlase kallaletungile. Komsomol kasvatab noori kommunistliku moraali printsiipidest ja normidest range kinnipidamise vaimus. Oma tööga koolis ja pioneeriorganisatsioonis peab komsomol aktiivselt osa võtma elurõõmsa, tööka, kehaliselt ja kõlbeliselt terve sugupõlve kujundamisest.

Üha suurema tähtsuse omandab *kooperatsioon* — kolhoosid, tarbijate kooperatsioon, elamuehituskooperatsioon ja teised kooperatiivsed organisatsioonid — kui üks rahvahulkade kommunistlikule ülesehitustööle mobiliseerimise, kommunistliku kasvatustöö ja ühiskonna omavalitsuse kooli vorme.

Arenevad ka teised töörahva ühiskondlikud organisatsioonid

— teaduslikud, teaduslik-tehnilised ja teadusalaste teadmiste levitamise ühingud, ratsionaliseerijate ja leiutajate organisatsioonid, kirjanike, kunstnike ja ajakirjanike liidud, kultuurihariduslikud ja spordiühingud.

Partei peab ühiskondlike organisatsioonide kõige tähtsamaks ülesandeks igati arendada töövõistlust ja ergutada kommunistlikke töövorme, pidevalt tõsta töörahva aktiivsust kommunismi ehitamisel, hoolitseda rahvahulkade materiaalsete elutingimuste paranemise ja nende kasvavate vaimsete vajaduste rahuldamise eest. Tuleb laiendada ühiskondlike organisatsioonide osavõttu kultuuri-, tervishoiu- ja sotsiaalkindlustusasutuste juhtimisest, anda lähematel aastatel nende kätte praegu riigi juhtida olevate kinode, teatrite, tsirkuste, klubide, raamatukogude ja muude kultuurihariduslike asutuste juhtimine; laiendada nende tegevust avaliku korra tugevdamisel, arendada eriti rahvamalevate ja seltsimehelike kohtute tegevust.

Ühiskondlike organisatsioonide omaalgatuse arendamiseks peab partei vajalikuks jätkata nende palgalise aparaadi koondamist alt kuni üles, uuendada iga ühiskondliku organi igakordsetel valimistel umbes pool tema koosseisust. Pidada otstarbekohaseks, et ühiskondlike organisatsioonide juhtivaid töötajaid võib ametikohale valida üldreeglina mitte rohkem kui kaks korda järjest.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm. Tallinn, 1961, lk. 99—100.

SOTSIALISTLIKU RIIKLUSE ARENEMINE KOMMUNISTLIKUKS ÜHISKONDLIKUKS OMAVALITSUSEKS

Marksism-leninism õpetab, et kommunismi tingimustes sureb riik välja, et ühiskondliku valitsemise funktsioonid kaotavad oma poliitilise iseloomu ja muutuvad ühiskonna asjade vahetuks juhtimiseks rahva poolt. Kuid riigiorganite väljasuremise protsessi ei saa endale lihtsustatult ette kujutada kui sügisest lehelangust, millal lehtede mahalangemise tagajärjel jäävad puul järele paljad oksad.

Riigi väljasuremise küsimus, kui käsitada seda dialektiliselt, on küsimus sotsialistliku riikluse arenemisest kommunistlikuks ühiskondlikuks omavalitsuseks. Ka kommunismi tingimustes jäävad alles mõned ühiskondlikud funktsioonid, mis on analoogilised praegustele riigi funktsioonidele, kuid nende teostamise iseloom ja meetodid on teistsugused kui praegusel arengustaadiumil.

Sotsialistliku riikluse arengus on peasuunaks demokraatia igakülgne arendamine, kõige laiemate elanikkonna kihtide kaasatõmbamine riigi kõigi asjade juhtimisele, kõigi kodanike kaasatõmbamine majandusliku ja kultuurilise ülesehitustöö juhtimisest osavõtule.

Sotsiaaldemokraatia teoreetikud ja revisionistid halvustavad ja mustavad sotsialistlikku demokraatiat igati. Nende ettekujutuses peab «demokratiseerimine» tähendama loobumist töölisklassi ja tema partei juhtivast osast sotsialismi tingimustes, tagasipöördumist kodanliku demokraatia vormide juurde. Kui seda ei ole, siis ei ole nende arvates olemas veel demokraatiat ega ka sotsialismi. Nende jaoks tähendab demokraatia võimalust hiilata kõnedega parlamendis, osa võtta parteidevaheliste poliitiliste kombinatsioonide mängust, luua kirevavärvilist «vabade valimiste» kattevarju, mille taga varjavad end kapitali kõikvõimsus ja töötajate tegelik õigusetus. Meile tähendab demokraatia tõelist rahvavõimu, töötavate rahvahulkade isetegevuse ja aktiivsuse igakülgset arenemist, nende omavalitsust.

Praegu on juba selge, et paljud funktsioonid, mida teostavad riiklikud organid, peavad järk-järgult üle minema ühiskondlikele organisatsioonidele. Võtkem näiteks mõned elanikkonna kultuurilise teenindamise küsimused. Ei ole sugugi tingimata vajalik, et nad kõik oleksid riiklike organite juhtimise all. Sellega võivad edukalt tegelda ka ühiskondlikud organisatsioonid.

Samuti dikteerib elu, et on vaja ümber õrganiseerida tervishoid ja kuurordialane teenindamine. Nähtavasti on küpsemas tingimused selleks, et tervishoiuküsimused linnades läheksid järjest rohkem ametiühingute, maal aga antud etapil otseselt kohalike nõukogude kompetentsi.

Seni juhtis kehakultuuriliikumist meie maal riiklik organ — Kehakultuuri- ja Spordikomitee. Nüüd on leitud otstarbekohasem vorm kehakultuuriliikumise organiseerimiseks, kus otsustavat osa etendavad ühiskondlikud organisatsioonid, kes kehakultuuriliikumisest osa võtavad. Luuakse Vabatahtlike Spordiühingute Liit, mis ei ole riiklik, vaid ühiskondlik organ.

Ühiskondlike organisatsioonide kompetentsi peavad järjest rohkem üle minema ka avaliku korra ja sotsialistliku ühiselu reeglitest kinnipidamise tagamise küsimused. Nõukogude Liidus ei esine praegu poliitiliste kuritegude eest kohtulikule vastutusele võtmise fakte. See on kahtlemata suur saavutus. See räägib kogu meie rahva poliitiliste veendumuste enneolematust ühtsusest, tema koondumisest kommunistliku partei ja nõukogude võimu ümber.

N. S. Hruštšov, NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965. Ettekanne NLKP erakorralisele XXI kongressile, Tallinn, 1959, lk. 106—107.

Partei programmi projektis on püstitatud ja lahendatud uus tähtis kommunismi teooria ja praktika küsimus: töölisklassi diktatuuri riigi ülekasvamine üldrahvalikuks riigiks, selle riigi iseloom ja ülesanded ning tema saatus kommunismi ajal. *Üldrahvalik riik on uueks etapiks sotsialistliku riigi arengus, tähtis teeviit*

sotsialistliku riikluse ülekasvamisel kommunistlikuks ühiskondlikuks omavalitsuseks ...

Riik säilib veel kaua pärast kommunismi esimese faasi võitu. Riigi väljasuremise protsess on väga pikk, see kestab terve ajaloolise epohhi ja jõuab lõpule alles siis, kui ühiskond on täielikult küps omavalitsuse jaoks. Teatud aja jooksul põimuvad omavahel riikliku juhtimise ja ühiskondliku omavalitsuse jooned. Selles protsessis arenevad, kujundatakse ümber ja kaotavad järk-järgult oma poliitilise iseloomu riigi sisemised funktsioonid. Ainult arenenud kommunistliku ühiskonna ülesehitamisega NSV Liidus ja tingimustes, kus sotsialism on võitnud ja kindlustunud rahvusvahelisel areenil, kaob vajadus riigi järele ja ta sureb välja.

Fakt, et proletariaadi diktatuur on muutunud mittevajalikuks, ei tähenda sugugi mingit ühiskondliku korra ja seaduslikkuse nõrgenemist. Partei peab seaduslikkuse ja õiguskorra edasist tugevdamist, kodanike õiguste kaitsmist väga tähtsaks. Ühiskond ja riik kaitsevad rangelt nõukogude inimese õigusi, vabadust, au ja väärikust. Neil, kes loodavad, et meie riigi ühiskondlik kord nõrgeneb, tuleb sügavasti pettuda. Võitluses ühiskonnavastaste ja kuritegelike elementide vastu kasvab riiklike organite kõrval töötajate ühiskondlike organisatsioonide osatähtsus. Võitlus ühiskondliku vara riisujate, priileivasööjate ja huligaanide vastu muutub veel efektiivsemaks, sest see saab kõigi töötajate ja nende organisatsioonide asjaks ...

Meie riigi valitsemist teostatakse töötajate *jaoks* ja seda teevad töötajad ise. Me püstitame endale ülesande tõmmata erandituit kõik kodanikud ühiskonna asjade juhtimisest osa võtma.

Kuidas me selle ülesande lahendamist endale ette kujutame?

Esiteks, sel teel, et luua igale töötavale inimesele järjest paremad ainelised ja kultuurilised elutingimused.

Teiseks, sel teel, et täiustada rahvaesinduse vorme ja nõukogude valimissüsteemi demokraatlikke põhimõtteid.

Kolmandaks, sel teel, et laiendada kommunismi ehitamise tähtsamate küsimuste ja Nõukogude riigi seaduseelnõude üldrahvalikku arutamist.

Neljandaks, sel teel, et igati laiendada rahvakontrolli vorme võimu- ja valitsemisorganite tegevuse üle ning tõsta selle kontrolli mõjukust.

Viiendaks, sel teel, et süstemaatiliselt uuendada juhtivate organite koosseisu, et üha järjekindlamalt ellu viia riigiaparaadi ja ühiskondlike organisatsioonide juhtivate töötajate valitavuse ja aruandmise põhimõtet, järk-järgult laiendada seda kõigile riiklike ja ühiskondlike organisatsioonide, samuti ka kultuuriasutuste juhtivatele töötajatele ...

Üleminek kommunismile nõuab *riigi- ja majandusaparaadi tegevuse pidevat parandamist, demokraatlike printsiipide ja ühiskondliku algatuse arendamist aparaadi tegevuses.* Nõukogude

majandus- ja teiste organite aparaat peab muutuma veelgi lihtsamaks, odavamaks ja operatiivsemaks, õigeaegselt ja tähelepanelikult reageerima kodanike vajadustele. Tarvis on lõplikult välja juurida sellised mineviku igandid, nagu bürokratism, ükskõiksus, formalism ja asjaajamisega venitamine, võtta mitte üksnes ühiskondlikule, vaid ka rangele administratiivsele ja kohtulikule vastutusele töötajad, kes on süüdi bürokraatlikus suhtumises töötajate nõuetesse ja vajadustesse ...

Demokraatia õitseng sotsialistlikes maades ja niigi kärbitud demokraatia kitsendamine kapitalistlikes maades — sellised on *kaks vastandlikku joont kaasaegse maailma poliitilises arengus.*

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 65—67.

Sotsialistliku riikluse arenemine viib järk-järgult selle ümberkujunemisele ühiskonna *kommunistlikuks omavalitsuseks*, mis ühendab nõukogusid, ametiühinguid, kooperatiivseid ja muid töörahva massiorganisatsioone. See protsess tähendab demokraatia edasiarenemist, mis tagab kõigi ühiskonnaliikmete aktiivse osavõtu ühiskonna juhtimisest. Ühiskondlikud funktsioonid, mis on analoogilised praegustele riiklikele majanduse ja kultuuri juhtimise funktsioonidele, säilivad ka kommunismi ajal, muundudes ja täiustudes vastavalt ühiskonna arenemisele. Kuid nende täitmise iseloom ja meetodid on teistsugused kui sotsialismi tingimustes. Planeerimise ja arvestuse, majanduse ja kultuuri arengu juhtimise organid, mis praegu on riiklikud, kaotavad poliitilise iseloomu ja muutuvad ühiskonna omavalitsuse organiteks. Kommunistlik ühiskond on tööinimeste kõrgeltorganiseeritud ühendus. Kujunevad välja ühtsed ja üldtunnustatud kommunistliku ühiselu reeglid, milledest kinnipidamine muutub kõigi inimeste sisemiseks vajaduseks ja harjumuseks.

Ajaloo arenemise paratamatuks tulemuseks on riigi väljasuremine. Riigi täielikuks väljasuremiseks tuleb tagada nii sisemised tingimused — ehitada üles arenenud kommunistlik ühiskond — kui ka välised tingimused — sotsialismi võit ja tugevnemine rahvusvahelisel areenil.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 100—101.

KOMMUNISTLIK PARTEI — NÕUKOGUDE RAHVA JUHTIV JA ORGANISEERIV JÕUD VÕITLUSES KOMMUNISMI VÕIDU EEST

Marksistid ei või olla seisukohal, millel tavaliselt asub intelligent-radikaal oma näiliselt revolutsioonilise abstraktsusega: «mitte mingisuguseid autoriteete».

Ei. Töölisklass, kes kogu maailmas peab rasket ja visa võit-

lust täieliku vabastamise eest, vajab autoriteete, — kuid loomulikult ainult selles mõttes, milles noored töölised vajavad vanade rõhumise ja ekspluateerimise vastu *võitlejate* kogemusi, võitlejate, kes on läbi viinud palju streike, osa võtnud reast revolutsioonidest, kes on targaks saanud revolutsiooniliste traditsioonide ja avara poliitilise silmaringi abil. Proletariaadi ülemaailmse võitluse autoriteeti vajavad iga maa proletaarlased. Ülemaailmse sotsiaaldemokraatia teoreetikute autoriteeti vajame selleks, et teha selgeks meie partei programm ja taktika. Kuid sellel autoriteedil ei ole muidugi midagi ühist kodanliku teaduse ja politseipoliitika ametlike autoriteetidega. See autoriteet on ülemaailmse sotsialistliku armee enda ridades toimuva mitmekülgsema võitluse autoriteet. Kuivõrd tähtis ta on võitlejate silmaringi laiendamisel, niivõrd lubamatu oleks töölisparteis pretensioon lahendada kõrvalseisjana, eemalt, lähema poliitika praktilisi ja konkreetseid küsimusi. Iga maa eesrindlike, otseselt võitlevate klassiteadlike tööliste kollektiivsus jääb alati kõigis niisugustes küsimustes suurimaks autoriteediks.

V. *I. Lenin*, Eessõna brošüüri «K. Kautsky. Vene revolutsiooni liikumapanevad jõud ja perspektiivid» venekeelsele tõlkele. Teosed, II. kd., lk. 381—382.

Ajajärku pärast NLKP XX kongressi iseloomustab meie partei edasine kasv, tema ridade ühtsuse tugevnemine, Nõukogude Liidu rahvaste veelgi tihedam koondumine kommunistliku partei ümber. Viies ellu XX kongressi ajaloolisi otsuseid, on partei veelgi tihendanud oma sidemeid rahvahulkadega, rikastunud uute poliitilise juhtimise ja organiseerimistegevuse kogemustega.

Sellel ajajärgul on partei tarvitusele võtnud rea tähtsaid abinõusid sise- ja välispoliitikas, mis on soodustanud Nõukogude riigi võimsuse ja autoriteedi kasvu, rahva heaolu tõusu, maailma sotsialistliku leeri edasist tugevnemist, rahu kindlustumist.

Partei on järjekindlalt ja vankumatult ellu viinud Vladimir Iljitš Lenini näpunäiteid — loovalt läheneda kommunistliku ülesehitustöö ülesannete lahendamisele, osata igal uuel etapil leida peamine, otsustav lüli ajaloolise arengu ahelas, kätte näidata perspektiive, mobiliseerida rahvahulki, julgelt ja resoluutselt purustada kõike iganenut, tardunut, mis takistab edasiliikumist. Meie partei on võitnud ja võidab sellepärast, et ta on ustav marksismile-leninismile, et tema ühtsus rahvaga on vääramatu.

Partei Keskkomitee on oma pleenumitel regulaarselt arutanud kommunistliku ülesehitustöö aktuaalseid küsimusi. Sellised olulise tähtsusega abinõud, nagu tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise ümberkorraldamine, masina-traktorijaamade reorganiseerimine ja kolhoosikorra edasiarendamine, kooli ja elu sidemete tugevdamine ning haridussüsteemi reorganiseerimine, esitas Keskkomitee üldrahvalikule arutamisele. Pidades nõu rahvaga, tuginedes tema kol-

lektiivsele mõistusele ja rikkalikele kogemustele, töötab partei välja ja viib ellu tähtsaid abinõusid, mis kiirendavad meie edasiliikumist.

Viies ellu XX kongressi otsuseid, jätkas partei tööd leninlike parteielu normide ja parteilise juhtimise kollektiivsuse põhimõtete taastamiseks ja edasiarendamiseks, parteihulkade ja kogu nõukogude rahva loova aktiivsuse igakülgseks tõstmiseks. Keskkomitee juhindub kogu oma tegevuses leninismi tähtsaimast seisukohast, et printsipiaalne poliitika on ainuõige poliitika. Partei peajoone elluviimine kohtas visa vastupanu Malenkovi, Kaganovitši, Molotovi, Bulganini ja Šepilovi parteivastaselt grupilt, kes rakendas kõige alatumaid fraktsioonilise, lõhestusliku võitluse võtteid ja püüdis purustada partei ühtsust, ajada nurja XX kongressi otsuste täitmine, juhtida partei ja riik leninlikult teelt kõrvale.

Parteivastase grupi liikmed, kes olid irdunud elust, rahvast ja parteist, kujutlesid nõukogude ühiskonna arengut bürokraatlikult. Nad astusid välja kõigi tähtsamate abinõude vastu, mida partei XX kongressi otsuste alusel teostas, nende abinõude vastu, mis on meil võimaldanud saavutada suurt edu tööstuse ja põllumajanduse arendamisel ning rahva heaolu tõstmisel, välispoliitikas aga lõdvendada rahvusvahelist pinevust ja kindlustada rahu.

Meie partei ja kogu nõukogude rahvas kiitsid üksmeelselt heaks NLKP Keskkomitee juunipleenumi otsused, kus parteivastane grupp paljastati ja ideeliselt purustati. Nüüd näevad kõik, et meie partei ja tema Keskkomitee talitasid väga õigesti, kui nad fraktsionääride põlastusväärse grupi resoluutselt hukka mõistsid ning kõrvale heitsid. Purustanud parteivastase grupi, koondas partei veelgi tihedamalt oma read Keskkomitee ümber marksismi-leninismi lipu all.

Meie leninlikus parteis näeb nõukogude rahvas oma karastatud juhti ja õpetajat, tema targas juhtimises kommunismi uute võitude panti ...

Meie kongress töötab välja kommunistliku ülesehitustöö grandioosse plaani lähemaks seitsmeks aastaks. Partei määrab kindlaks peaülesanded ja strateegilise üldjoone selleks ajalooliseks perioodiks. Pärast seda, kui otsus on vastu võetud, tuleb igal vabariigil, krail, oblastil, rajoonil, igal tehase, vabriku, ehituse, kolhoosi, sovhoosi ja teadusliku asutuse kollektiivil, piltlikult öeldes, õigesti kindlaks määrata need kõrgendikud, mis teatud kollektiivil tuleb oma tegevusväljal vallutada, et oma tööga aktiivselt osa võtta seitsme aasta plaani täitmisest ja ületamisest. Just niisuguste täiesti konkreetsete ülesannete lahendamisele tuleb nüüd allutada parteiorganisatsioonide organiseerimistegevus ja ideoloogiline töö.

Praegu on eriti vaja konkreetsust ja sihikindlust töös, põhjalikku asjatundlikkust. Üldised sõnad, üldised üleskutsed üksi ei maksa midagi.

Kommunismi eest võitlemise ideed viib meie partei rahvahulkade teadvusse täiesti konkreetsete ülesannete näol, organiseerib ja suunab iga kollektiivi, kõigi inimeste jõupingutusi nende lahendamisele...

Marksistlik-leninlik teooria, mis on meie ideoloogia aluseks, on lahutamatult seotud inimeste eluga. Kõrged kommunismiideed on lahutamatud kõiki ühiskonna materiaalseid hüvesid tootvate inimeste tegevusest.

Kommunistlik ühiskond on tööinimeste palav unistus. Kuid selleks, et see unistus saaks teoks, ei tohi ennast lahti rebida maapinnast, ei tohi unustada, et kõige tähtsam kommunismi ehitamisel on toota materiaalseid väärtusi inimeste elu parandamiseks. Kommunistlikud ideaalid võivad saada teoks ainult ühiskonna materiaalsete ja vaimsete hüvede külluse tingimustes. Just sellepärast me rõhutamegi, kui me räägime kommunismi ehitamise suurtest plaanidest, metalli, masinate, nafta, elektrienergia, teravilja, liha, või, rõivaste ja jalatsite tootmise ning elamuehituse ulatuse suurendamise esmajärgulist tähtsust.

Meie ideoloogia, kommunismiideede suur jõud seisab selles, et nad on lahutamatutes sidemetes rahva eluga, tema tegevusega, ühiskonna arenemisega...

Kommunistlik partei kasvatab meie kaadrit, kõiki kommuniste suure nõudlikkuse vaimus, puudustesse leppimatu suhtumise vaimus, kriitika ja enesekriitika, parteilise printsipiaalsuse, rahva huvide ja kommunismi ürituse ustava teenimise vaimus.

Kõik meie maal ja teistes sotsialistlikes maades sotsialismi ja kommunismi võidu eest peetava võitluse kogemused kinnitavad, kui õige on leninismi üks tähtsamaid juhtmõtteid, mille järgi partei osa peab kommunistliku ühiskonna ehitamise protsessis kasvama, mitte aga nõrgenema, nagu seda väidavad tänapäeva revisionistid.

Kommunistlik partei kui ühiskondliku organisatsiooni kõrgeim vorm, kui eesmine väesalk, rahva läbiproovitud avangard juhib töötajate kõiki ühiskondlikke organisatsioone.

N. S. Hruštšov, NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959–1965. Ettekanne NLKP erakorralisele XXI kongressile, Tallinn, 1959, lk. 116–123.

Seoses sotsialismi võiduga NSV Liidus ja nõukogude ühiskonna ühtsuse tugevnemisega muutus tööliskassi Kommunistlik Partei nõukogude rahva avangardiks, sai kogu rahva parteiks, laiendas oma suunava mõju ühiskonnaelu kõigile külgedele. Partei on suuri revolutsioonilisi ümberkujundusi teostava nõukogude rahva, meie ajastu mõistus, au ja südametunnistus. Ta vaatab tähelepanelikult tulevikku, näitab rahvale kätte teaduslikult põhjendatud edasiliikumise teed, äratab rahvahulkades tohutu energia, juhib neid grandioossete ülesannete lahendamisele.

Kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodi iseloomustab *Kommunistliku Partei* — nõukogude ühiskonna juhtiva ja suunava jõu — *osa ja tähtsuse jätkuv kasv.*

Erinevalt kõigist eelmistest sotsiaal-majanduslikest formatsioonidest ei kujune kommunistlik ühiskond välja stiihiliselt, vaid marksistlik-leninliku partei poolt juhitavate rahvahulkade teadliku ja sihikindla tegevuse tulemusena. Ühendades oma ridadesse töölisklassi, kogu töörahva kõige eesrindlikumad esindajad, olles tihedalt seotud rahvahulkadega, omades rahva hulgas piiritut autoriteeti, tundes ühiskonna arenemise seadusi, tagab Kommunistlik Partei kogu kommunistliku ülesehitustöö õige juhtimise, annab sellele tööle organiseeritud, plaanipärase, teaduslikult põhjendatud iseloomu.

Partei osatähtsuse kasv nõukogude ühiskonna elus selle arenemise uuel etapil on tingitud:

kommunistliku ülesehitustöö ülesannete ulatuse ja komplitseerituse kasvust, mis nõuavad kõrgemat poliitilise ja organisatsioonilise juhtimise taset;

rahvahulkade loomingulise aktiivsuse tõusust, miljonite uute töötajate kaasatõmbamisest riigiasjade ja tootmise juhtimisele;

sotsialistliku demokraatia edasiarendamisest, ühiskondlike organisatsioonide osatähtsuse tõusust, liiduvabariikide ja kohalike organisatsioonide õiguste laienemisest;

teadusliku kommunismi teooria, selle loova edasiarendamise ja propageerimise kasvavast tähtsusest, töörahva intensiivsema kommunistliku kasvatamise ja inimeste teadvuses säilinud minevikuigandite energilisema likvideerimise vajalikkusest.

Kommunismi laiahaardelisele ehitamisele vastab uus, kõrgem etapp ka partei arengus, tema poliitilises, ideoloogilises ja organisatsioonilises töös. Partei täiustab lakkamatult oma tegevuse vorme ja meetodeid, et tema töö tase rahvahulkade juhtimisel, kommunismi materiaalse tehnilise baasi loomisel, ühiskonna vaimuelu arengu juhtimisel vastaks kommunismi ehitamise ajastu kasvavatele nõuetele.

Kommunistlikku ühiskonda ehitava rahva eesmise väesalgana peab partei edasi liikuma ka oma siseelu organiseerimisel, näidates eeskuju ühiskonna kommunistliku omavalitsuse kõige täiuslikumate vormide kujundamisel.

Partei elu seaduseks on vankumatu kinnipidamine leninlikest parteielu normidest ja juhtimise kollektiivsuse printsiibist, parteiorganite ja nende töötajate vastutuse tõstmine parteihulkade ees, kõigi kommunistide aktiivsuse ja initsiatiivi kasvu kindlustamine, nende osavõtu kindlustamine partei poliitika väljatöötamisest ja elluviimisest, kriitika ja enesekriitika arendamine. See on vältimatu tingimus, mis on vajalik partei ideelise ja organisatsioonilise tugevuse tagamiseks, partei ridade ühtsuse ja monoliitsuse kõvendamiseks, siseparteilise demokraatia igakülgseks arendamiseks ja

sel alusel kõigi parteijõudude aktiviseerimiseks, partei ja rahvahulkade sideme tugevdamiseks.

Parteielu leninlike printsiipidega ei sobi kokku isikukultus ja sellega seotud juhtimise kollektiivsuse, siseparteilise demokraatia ning sotsialistliku seaduslikkuse rikkumine. Isikukultus toob kaasa partei ja rahvahulkade osatähtsuse vähenemise, aheldab partei ideelise elu arenemist ja töörahva loomingulist aktiivsust...

Kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodil tõuseb veelgi partei liikme osatähtsus ja vastutus. Kommunist on kohustatud kogu oma käitumisega tootmistööl, ühiskondlikus ja isiklikus elus näitama suurt eeskuju võitluses kommunistlike suhete arendamise ja kindlustamise eest, kinni pidama kommunistliku moraali printsiipidest ja normidest. NLKP täiendab oma ridu kõige teadlikumate ja aktiivsemate töötajatega, säilitab puhtana ja hoiab kõrgel kommunisti nimetust.

Siseparteilise demokraatia arendamine peab tagama kommunistide aktiivsuse kasvu ja nende vastutuse suurenemise üllaste kommunistlike ideaalide elluviimisel, soodustama seda, et neis kasvaks sisemine, orgaaniline vajadus alati ja igas suhtes käituda täielikus vastavuses partei printsiipidega, partei kõrgete eesmärkidega.

Partei tugevdab ka edaspidi oma ridade ühtsust ja monoliitsust ning hoiab puhtana marksismi-leninismi lipu. Partei säilitab oma vahendite arsenalis NLKP põhikirjas ettenähtud organisatsioonilised garantiid igasuguste fraktsioonilisuse ja grupeerumise avalduste vastu, mis on kokkusobimatud marksistlik-leninliku parteilisusega. *Partei vankumatus ideelises ja organisatsioonilises monoliitsuses on tema võitmatuse tähtsaim allikas, kommunistliku ülesehitustöö suurte ülesannete eduka lahendamise pant.*

Rahvas on kommunismi ehitamise otsustav jõud. *Partei eksisteerib rahva jaoks, rahva teenimises näeb ta oma tegevuse mõtet.* Partei ja rahva vaheliste sidemete edasine laiendamine ja süvendamine on kommunismi eest peetava võitluse edu vajalik tingimus. Partei peab oma kohuseks tähtsamates sise- ja välispoliitika küsimustes pidevalt töötajatega nõu pidada, panna need küsimused üldrahvalikule arutamisele, laiemalt parteituid kaasa tõmmata kogu oma tööst osavõtmisele. Mida kaugemale areneb sotsialistlik demokraatia, seda sügavam ja mitmekülgsem peab olema partei töö töötajate hulgas, seda tugevam on tema mõju rahvahulkades.

Partei aitab igati kaasa nõukogude, ametiühingute, komsomoli ja teiste töörahva massiorganisatsioonide tegevuse laiendamisele ja parandamisele, rahvahulkade loomingulise energia ja initsiatiivi arendamisele, tugevdab kõigi NSV Liidu rahvaste ühtsust ja sõprust.

NLKP on rahvusvahelise kommunistliku ja töölisliikumise lahutamatu koostisosa. Elus järeleproovitud marksistlik-leninlikud

proletaarse internatsionalismi printsiibid jäävad ka edaspidi vankumatuiks printsiipideks, millest partei kõrvalekaldumatult juhindub.

Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei tugevdab ka edaspidi rahvusvahelise kommunistliku liikumise ühtsust, arendab vennalikke sidemeid kõigi kommunistlike ja töölisparteidega, koordineerib oma tegevust maailma kommunistliku liikumise kõigi väesalkade jõupingutustega ühiseks võitluseks uue maailmasõja ohu vastu, töörahva huvide eest, rahu, demokraatia ja sotsialismi eest.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 125—129.

Mõistes hukka marksismi-leninismi vaimule võõra isikukultuse, avas XX kongress laia tegevusvälja partei ja rahva loovatele jõududele, aitas kaasa partei ja masside vaheliste sidemete laiendamisele ja tugevdamisele ning partei võitlusvõime suurendamisele.

XX kongressi eel seisis küsimus järgmiselt: kas partei mõistab avalikult, leninlikult hukka J. V. Stalini isiku kultuse perioodil tehtud vead ja moonutused, hülgab need partei ja riigi juhtimise meetodid, mis muutusid edasiliikumise piduriteks, või võtavad parteis võimust need jõud, kes klammerduvad vana külge, seisavad vastu kõigele uuele, loovale. Just nii teravalt kerkis küsimus üles...

Vladimir Iljitš Lenin kutsus parteid üles mitte varjama vigu, vaid neid avalikult kritiseerima ja parandama. «Poliitilise partei suhtumine oma vigadesse,» kirjutas ta, «on üheks tähtsamaks ja õigemaks kriteeriumiks partei tõsiduse ja selle kohta, kuivõrd ta täidab *tegelikult* oma kohustusi oma *klassi* ja töörahva *massi* suhtes. Avalikult tunnistada viga, avastada selle põhjused, läbi analüüsida olukord, mis tekitas vea, arutada tähelepanelikult vea parandamise vahendeid — see on tõsise partei tunnus, sellega täidab partei oma kohustused, see on *klassi* ja seejärel ka *massi* kasvatamine ja õpetamine.» (Teosed, 31. kd., lk. 38—39.) ...

Marksism-leninism on alati rangelt hukka mõistnud isikukultuse igasuguse avalduse, on pidanud seda võõraks proletariaadi revolutsioonilise liikumise vaimule, võõraks kommunismi vaimule. Marx, Engels ja Lenin nägid rahvas tõelist ajaloo loojat, nad rõhutasid töölisklassi partei juhtivat ja organiseerivat osa. Marksism-leninism ei eita töölisklassi liidrite ja juhtide tähtsat osa, kuid ta astub otsustavalt välja ühtede või teiste isikute ülistamise vastu, veelgi rohkem aga selle vastu, et neid isikuid mingeiks jumalaiks peetaks. Ühe isiku ülistamine nihutab paratamatult rahva ja partei tagaplaanile, alandab nende osatähtsust.

Nõukogude rahvas on oma töö ja kangelasliku võitlusega partei juhtimisel saavutanud suuri edusamme sotsialistlikus ülesehitustöös. Ta saavutas hiilgava võidu Suures Isamaasõjas fašismi vastu, kuid, nagu te mäletate, kirjutati kõik partei ja rahva edu-

sammud ning võidud isikukultuse perioodil ühe inimese arvele. Muidugi, J. V. Stalinil olid suured teened partei ja kommunistliku liikumise eest, ja me hindame teda väärilselt. Kuid pole õige kõiki partei ja rahva võite siduda ühe inimese nimega. See oli tõelise olukorra jäme moonutamine.

XX kongress seadis jalule õiguse, kõrvaldas moonutused ja rõhutas rahva suurt osa, partei kui tööliskiassi ja kogu rahva, kui kommunismi eest peetava võitluse juhtiva ja suunava jõu osa. Kongress tegi Keskkomiteele ülesandeks järjekindlalt ellu viia abinõud, mis tagaksid isikukultuse täieliku kaotamise, selle tagajärgede likvideerimise kõigil partei-, riikliku ja ideoloogilise töö aladel, Vladimir Iljitš Lenini poolt väljatöötatud parteielu normidest ja juhtimise kollektiivsuse printsiibist range kinnipidamise.

Kritiseerides printsipiaalselt ja resoluutselt isikukultust, lähtus meie partei Vladimir Iljitš Lenini juhenditest, tema testamendist. Teatavasti hindas V. I. Lenin Stalinit, kuid nägi ka tema puudusi ja isegi halbu külgi. Hoolitsedes partei ja Nõukogude riigi saatuse eest, kirjutas Vladimir Iljitš 1922. aasta detsembris, s. t. varsti pärast Stalini valimist Keskkomitee peasekretäriks, kirjas partei korralisele kongressile:

«Saanud peasekretäriks, on sm. Stalin koondanud enda kätte ääretult suure võimu, ja ma ei ole kindel, kas ta igakord suudab seda võimu küllalt ettevaatlikult kasutada ... Stalin on liiga jäme, ja see puudus, mis on täiesti sallitav meie, kommunistide hulgas ja meie omavahelises läbikäimises, muutub lubamatuks peasekretäri ametikohal. Sellepärast teen seltsimeestele ettepaneku järele mõelda, kuidas Stalinit sellelt kohalt üle viia ja sellele kohale teine inimene panna, kes igas muus suhtes erineb sm. Stalinist ainult ühe paremusega, on nimelt seltsimeeste suhtes sallivam, lojaalsem, viisakam ja tähelepanelikum, vähem tujukas jne.»

Nagu näete, mõistis Vladimir Iljitš hästi, et Stalini negatiivsed omadused võivad tekitada parteile ja riigile suurt kahju. Paraku ei arvestatud Lenini hoiatust ja tema nõuandeid õigeaegselt ja selle tagajärjel tuli parteil ja riigil üle elada palju raskusi, mida tekitas isikukultus. XX kongressil kritiseeris partei isikukultust. Kongressi otsuseid täites likvideeris partei moonutused ja vead ning määras kindlaks abinõud, mis hoiaksid tulevikus ära taoliste nähtuste kordumise. See oli julge ja mehine otsus, see oli meie partei ja tema Keskkomitee poliitilise küpsuse uueks tunnistuseks ...

Nõukogude kommunistid võivad uhkusega öelda: meie oleme kõrgel hoidnud Lenini partei au ja väärikust, partei autoriteet on mõõtmatult kasvanud, uuele, kõrgemale astmele on tõusnud rahvusvaheline kommunistlik liikumine. Praegu on meie partei ühtsem ja monoliitsem kui kunagi varem! ...

XXII kongressi tribüünilt deklareerime, et marksistlik-leninliku õpetuse puhtus, leppimatu suhtumine selle õpetuse suurte põhimõ-

tete igasugusesse moonutamisse on meie parteile seaduseks. Kommunistidele on revolutsiooni üritus, rahva üritus üle kõige, partei juhtijad väärivad juhtija nime ainult siis, kui nad väljendavad töörahva põhihuvisid ja sammuvad õigel teel. Sellised juhtijad ja juhid kasvavad võitluse käigus, nad võidavad autoriteedi rahva teenimisega, kommunismi ürituse teenimisega, nad teenivad rahvast ja peavad olema rahva kontrolli all.

N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 89—92, 96.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon avas inimkonna ajaloos uue ajastu — kapitalismi kokkuvarisemise ja kommunismi võidukäigu ajastu. Sotsialism tuli võidule Nõukogudemaal, saavutas otsustavaid võite rahvademokraatiamaades, muutus sadade miljonite inimeste praktiliseks ürituseks, kogu maailma töölisklassi revolutsioonilise liikumise lipuks.

Rohkem kui sada aastat tagasi kirjutasid proletariaadi suured õpetajad Karl Marx ja Friedrich Engels «Kommunistliku partei manifestis»: *«Üks tont käib ringi mööda Euroopat — kommunismitont.»* Kõigi maade proletaarlaste mehine ja ennastsalgav võitlus tõi inimkonna kommunismile lähemale. Esialgu kümned ja sajad, siis aga tuhanded ja miljonid kommunismiideaalidest innustatud inimesed asusid vana maailma ründama. Pariisi Kommuun, Oktoobrirevolutsioon, sotsialistlikud revolutsioonid Hiinas ja reas teistes Euroopa ja Aasia maades — need on ülitähtsad ajaloolised tähised rahvusvahelise töölisklassi kangelaslikus võitluses kommunismi võidu eest. Käidi läbi kolossaalne tee, mida ohtralt niisutas rahva õnne eest võitlejate veri, kuulsusrikaste võitude ja ajutiste lüüasaamiste tee, enne kui *kommunism, mis kunagi oli vaid unistus, muutus kaasaja kõige suuremaks jõuks, ühiskonnaks, mida rajatakse maakera tohutu suurtel avarustel.*

XX sajandi algul kandus rahvusvahelise revolutsioonilise liikumise keskus Venemaale. Venemaa kangelaslik töölisklass, keda asus juhtima bolševike partei eesotsas Vladimir Iljitš Leniniga, muutus selle liikumise avangardiks. Kommunistlikust Parteist sai sotsialistliku revolutsiooni innustaja ja juht, ajaloos esimese tööliste ja talupoegade riigi organiseerija ja juhtija. Kogu maailma töörahva suure õpetaja Lenini helge geenius valgustab inimkonnale teed kommunismi poole ja tema nimi jääb igavesti elama.

Poliitilise võitluse areenile astudes tõstis leninlik kommunistide partei kõrgele maailma kohale revolutsioonilise marksismi lipu. Marksism-leninism sai ühiskonna revolutsioonilise ümberkujundamise võimsaks ideeliseks relvaks. Igal ajaloo etapil lahendas partei Marxi-Engelsi-Lenini õpetusest juhindudes ülesandeid, mis olid teaduslikult formuleeritud tema programmides.

1903. aastal oma II kongressil *esimest programmi* vastu võttes kutsus bolševike partei Venemaa töölisklassi ja kogu töörahvast võitlema tsaariisevalitsuse ning seejärel kodanliku korra kukutamise ja proletariaadi diktatuuri kehtestamise eest. 1917. aasta veebruaris pühiti minema tsaarirežiim. 1917. aasta oktoobris likvideeris proletaarne revolutsioon rahva poolt vihatud kapitalistliku korra. *Esmakordselt ajaloos tuli ilmale sotsialismimaa. Algas uue maailma ehitamine.*

Partei esimene programm täideti.

1919. aastal oma VIII kongressil *teist programmi* vastu võttes seadis partei ülesandeks sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise. Tundmatuid teid sammudes, raskusi ja hädasid võites viis nõukogude rahvas Kommunistliku Partei juhtimisel ellu sotsialismi ehitamise plaani, mille oli välja töötanud Lenin. *Sotsialism võitis Nõukogude Liidus täielikult ja lõplikult.*

Partei teine programm on samuti täidetud.

Nõukogude rahva suur revolutsiooniline kangelastegu pani lainetama kõigi maade ja mandrite rahvahulgad ning sai nende innustajaks. Maailmas müriseb suur puhastav äike, kuulutades inimkonna kevade tulekut. *Sotsialistlikud revolutsioonid Euroopa ja Aasia maades tõid kaasa sotsialistliku maailmasüsteemi tekkimise.* Rahvusliku vabastuse revolutsioonide võimas laine pühib minema imperialismi koloniaalsüsteemi.

Kolmandik inimkonda ehitab teadusliku kommunismi lipu all uut elu. Töölisklassi esimesed väesalgad, kes on endalt heitnud kapitalismi ikke, kergendavad oma klassivendade uute väesalkade võitu. Sotsialismimaailm laieneb, kapitalismimaailm aheneb. Paratamatult astub sotsialism kõikjal kapitalismi asemele. Selline on ühiskonna arenemise objektiivne seadus. Imperialismil ei ole jõudu vääramatut vabastusprotsessi seisma panna.

Käesolev ajastu, mille peamise sisu moodustab kapitalismilt sotsialismile üleminek, on kahe vastandliku ühiskonnasüsteemi võitluse ajastu, sotsialistlike revolutsioonide ja rahvusliku vabastuse revolutsioonide ajastu, imperialismi kokkuvarisemise ja koloniaalsüsteemi likvideerimise ajastu, üha uute rahvaste sotsialismi teele asumise, kogu maailmas sotsialismi ja kommunismi võidulepääsu ajastu. Käesoleva ajastu tsentrumis seisab rahvusvaheline töölisklass ja tema tähtsaim saavutus — sotsialismi maailmasüsteem.

Nüüd võtab Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei (NLKP) vastu oma kolmanda programmi — kommunistliku ühiskonna ülesehitamise programmi. Uus programm teeb loovalt kokkuvõtte sotsialismi ehitamise praktikast, võtab arvesse kogu maailma revolutsioonilise liikumise kogemused ja määrab partei kollektiivset mõtet väljendades kindlaks kommunistliku ülesehitustöö peamised ülesanded ja põhietapid.

Partei kõrgeimaks eesmärgiks on üles ehitada kommunistlik

ühiskond, mille lipukirjaks on: «Igaühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema vajaduste järgi.» Täielikult viiakse ellu partei loosung: «Kõik inimese heaks, kõik inimese õnne nimel.»

Proletaarsele internatsionalismile ustav Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei järgib alati võitlusüleskutset: «Kõigi maade proletaarlased, ühinege!» *Partei käsitleb kommunistlikku ülesehitustööd NSV Liidus kui nõukogude rahva suurt internatsionaalset ülesannet,* mis vastab kogu sotsialistliku maailmasüsteemi huvidele, rahvusvahelise proletariaadi huvidele, kogu inimkonna huvidele.

Kommunism täidab ajaloolist missiooni — päästa kõik inimesed sotsiaalsest ebavõrdsusest, kõigist rõhumise ja ekspluateerimise vormidest ning sõjakoledustest — ja kindlustab maakeral *rahu, töö, vabaduse, võrdsuse, vendluse* ja *õnne* kõigile rahvastele.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 3—5.

SISUKORD

Mida uurib poliitiline ökonoomia 3

Materiaalsete hüvede tootmine on ühiskonna elu alus 3

Töö. Tootmisvahendid

Tootmissuhted kui tootlike jõudude ühiskondlik vorm 7

Tootmissuhete tüübid 9

Poliitilise ökonoomia aine 15

Majandusseadused.

Majandusteadus ja kommunismi ehitamine 21

Esimene osa

KAPITALISTLIK TOOTMISVIIS

I. Kaubatootmine. Kaup ja raha 25

1. Kaubatootmise üldine iseloomustus 25

Kaubatootmise alused. — Lihtne ja kapitalistlik kaubatootmine.

2. Kaup ja kaupu loov töö 29

Kauba tarbimisväärtus ja väärtus. — Kaupa loova töö kahesugune iseloom. — Kauba väärtuse suurus. — Ühiskondlikult vajalik tööaeg. — Lihtne ja komplitseeritud töö. — Eratöö ja ühiskondlik töö. Väärtuse suurus ja seda määravad tegurid.

3. Raha 42

Raha tekkimine ja olemus. — Raha funktsioonid. — Kuld- ja paberraha. — Inflatsioon.

4. Väärtusseadus on kaubatootmise majandusseadus 52

Konkurents ja tootmise anarhia ja väärtusseadus. — Kaubafetišism.

II. Kapital ja lisaväärtus. Palk kapitalismi tingimustes 60

1. Kapitali esialgne akumulatsioon 60

2. Raha muundumine kapitaliks 62

Kapitali üldvalem. — Tööjõud kui kaup. — Tööjõu kui kauba väärtus ja tarbimisväärtus.

3. Lisaväärtuse tootmine. Kapitalistlik ekspluateerimine 68

Tööprotsessi iseärasused kapitalismi tingimustes. — Väärtuskasvu protsess. — Kodanliku ühiskonna klassistruktuur.

4. Kapitali olemus 75

Kapital kui ühiskondlik tootmissuhe. — Püsiv- ja muutuvkapital. — Põhi- ja käibekapital. — Lisaväärtuse norm kui ekspluateerimise astme väljendus.

5. Töölisklassi ekspluateerimise astme tõstmise kaks viisi 81

Absoluutne lisaväärtus. — Relatiivne lisaväärtus. — Ekstra-lisaväärtus. — Absoluutse ja relatiivse lisaväärtuse ühtsus ja erinevus. — Kapitalismi kolm arenemisstaadiumi tööstuses. — Kapitalismi põhiline vastuolu.

6. Palk kapitalismi tingimustes 91
Palga olemus. — Palga vormid. — Palk ja töölisklassi võitlus.

III. Kapitali akumulatsioon ja proletariaadi olukorra halvenemine 98

1. Kapitali akumulatsioon ja töötute armee tekkimine 98
Taastootmine ja kapitali akumulatsioon. — Tegurid, mis avaldavad mõju kapitali akumulatsioonile. — Kapitali orgaaniline struktuur. — Tööstuslik reservarmee ja selle vormid. — Malthuse inimesevaenulik teooria.

2. Kapitalistliku akumulatsiooni üldine seadus 111
Kapitalistliku akumulatsiooni üldise seaduse olemus. — Proletariaadi absoluutne ja relatiivne vaesumine. — Kapitalistliku akumulatsiooni ajalooline tendents.

IV. Lisaväärtuse muundumine kasumiks ja selle jaotamine ekspluataatorite eri gruppide vahel 121

1. Kapitali liikumise kolm staadiumi ja tema eksisteerimise kolm vormi 121
2. Keskmine kasum ja tootmishind 125
Tootmiskulud kui eraldunud väärtusosa. — Kasum kui lisaväärtuse muundunud vorm. — Kasuminorm. — Keskmise kasuminormi kujunemine ja kauba väärtuse muundumine tootmishinnaks. — Üldise kasuminormi langemise tendents.

3. Kaubanduskasum 136
Kaubanduskapital kui tööstuskapitali eraldunud osa. — Kaubanduskasum ja tema allikas. — Ringluskulud. — Välisturu vajalikkus kapitalismi jaoks.

4. Laenukapital 142
Laenukapital ja protsent. — Kasumi jagunemine ettevõtjatuluks ja protsendiks. — Veksel ja kommertskrediit. — Pangakapital. — Fiktiivne kapital. — «Kapitali demokratiseerimise» teooria kriitika.

5. Maarent. Agraarsuhted 151
Maarendi üldmõiste. — Diferentsiaalrent. — Absoluutne rent. — Maa hind. — Monopoolne rent. — Kapitalismi arenemise teed põllumajanduses. — Väikemaaomandus ja väikemaapidamine. — Kogu maa natsionaliseerimine ja maarent.

V. Ühiskondliku kapitali taastootmine ja majanduskriisid 172

1. Ühiskondliku kapitali taastootmine 172
Individuaalkapital ja ühiskondlik kapital. — Realiseerimisprobleem. — Ühiskondlik koguprodukt.

2. Koguprodukt, natsionaalne tulu, puhastulu 181
Koguprodukt. — Natsionaalne tulu (kogutulu). — Puhastulu. — Natsionaalse tulu jaotamine.

3. Ületootmise majanduskriisid 184
Kriiside olemus ja nende peamine põhjus. — Kapitalistliku taastootmise tsükliline iseloom.

VI. Monopolistlik kapitalism — imperialism 190

1. Üleminek imperialismile 190
2. Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium 191
3. Tootmise kontsentreerumine ja monopolid 194
Monopolide kujunemine. — Monopolide vormid. — Monopolid ja konkurents.

4. Finantskapital ja finantsoligarhia 203
Kapitali kontsentratsioon panganduses. — Pankade uus osa. — Finantskapital ja osavõtusüsteem.

5. Monopoolne lisakasum 208
6. Kapitali väljavedu 210

7. Maailma majanduslik jaotamine kapitalistide liitude vahel 214
8. Maailma territoriaalne jaotamine imperialistlike suurriikide vahel ja võitlus maailma ümberjaotamise eest 216
9. Imperialismi antileninlike teooriate kriitika 224

VII. Imperialismi ajalooline koht. Kapitalismi üldkriis 235

1. Imperialismi ajalooline koht 235
Monopolistlik riigikapitalism. — Imperialism on parasiitlik, roiskuv kapitalism. — Imperialism on surev kapitalism. — Proletaarse revolutsiooni leninlik teooria.
2. Ülemaailmne kapitalismi kriis 251
Kapitalismi üldkriisi olemus, tema algus ja arenemine. — Kapitalismi üldkriisi uus etapp ja selle iseärasus. — Imperialismi koloniaalsüsteemi kokkuvarisemine. — Kapitalismi kõigi vastuolude teravnemine. — Sõja ja rahu probleemid.

Teine osa

KOMMUNISTLIK TOOTMISVIIS

A. SOTSIALISM ON KOMMUNISMI MADALAM FAAS

VIII. Kapitalismilt sotsialismile ülemineku ajajärk 283

1. Revolutsiooniline üleminek kapitalismilt sotsialismile 283
Üldrahvalik sotsialistlik omand on objektiivne paratamatus. — Sotsialistliku revolutsiooni iseärasused ja selle läbiviimise tingimused. — Sotsialistliku revolutsiooni rahulik ja mitterahulik tee. — Proletariaadi diktatuuri ja kapitalismilt sotsialismile ülemineku ajajärgu paratamatus. — Proletariaadi diktatuuri olemus ja selle poliitilised vormid.
2. Üldiste seaduspärasuste vastastikune suhe ja konkreetsed tingimused kapitalismilt sotsialismile üleminekul 298
3. Rahvamajanduse komandokõrguste vallutamine ühiskonna poolt . . 301
Agraarsuhete revolutsiooniline ümberkujundamine. — Suurtööstuse, transpordi ja pankade natsionaliseerimine. — Väliskaubanduse riiklik monopol.
4. Üleminekuajajärgu majandus ja poliitika 309
Üleminekuajajärgu majanduse mitmesektoriline iseloom. — Klassid ja klassivõitlus. — Uus majanduspoliitika. — Riigikapitalism ja proletariaadi diktatuur.
5. Sotsialistlik industrialiseerimine 321
6. Põllumajanduse sotsialistlik ümberkujundamine 328
Tegurid, mis määravad sotsialistliku kooperatsiooni loomuse. — Talumajapidamiste kollektiviseerimise vajalikkus, printsiibid ja tingimused.
7. Sotsialismi võit NSV Liidus ja rahvademokraatiamaades 340
8. Mittekapitalistlik arenemistee sotsialismile üleminekul 344
Üksikute maade võimalused ja tingimused üleminekul sotsialismile. — Nõrgaltarenenud maade ja rahvademokraatiamaade vabadusliikumise arenemine.

IX. Sotsialistliku ühiskonna tootlikud jõud ja tootmissuhted 351

1. Sotsialistliku ühiskonna tootlikud jõud 351
Tehniline progress — kommunismi ehitamise tähtsaim vahend. Ühiskondliku tööjaotuse süvenemine. — Töötajad kui ühiskonna peamine tootlik jõud.
2. Sotsialistlikud tootmissuhted 358
Ühiskondlik omand on sotsialismi tootmissuhete alus. — Üldrahvaliku ja kolhoosi-kooperatiivse omanduse ühtsus ja erinevus. — Isiklik omandus.
3. Sotsialismi majandusseaduste objektiivsus. Nende tunnetamise ja kasutamise vajadus 367
Majanduslike protsesside objektiivsus. — Vajadus tunnetada ja kasutada majandusseadusi.

4. Kommunistliku formatsiooni majandusseaduste alused 376
Sotsialistliku ja kommunistliku tootmise eesmärkide objektiivsus. — Kapitalismi ja sotsialismi eesmärkide vastandlikkus. — Vaba aja suurendamine sotsialismi tingimustes. — Rahva heaolu kasv sotsialismi tingimustes.

5. Pealisehituse majanduslik osa kommunistlikus formatsioonis . . . 386
Majanduse ja poliitika vahekord. — Demokraatliku tsentralismi printsiip ja selle arenemine.

X. Rahvamajanduse plaanipärane arenemine 398

1. Rahvamajanduse plaanipärase, proportsionaalse arenemise seadus . 398
2. Rahvamajanduse planeerimine 403
Rahvamajanduse planeerimise vajalikkus ja olemus. — Planeerimise normatiivne baas ja printsiibid. — Matemaatika, statistika ja arvutusmasinate kasutamine planeerimisel. — Rahvamajanduse planeerimise edasine täiustamine.

XI. Ühiskondlik töö ja tööviljakus 416

1. Töö organiseerimine sotsialismi tingimustes 416
2. Sotsialistlik ja kommunistlik töö 421
3. Võistlus kui uue ühiskonna ülesehitamise kommunistlik meetod . . 425
4. Tööviljakuse pidev kasv sotsialistlikus tootmises 432

XII. Kaubatootmine, raha ja kaubandus 441

1. See, mis on ühine ja omane kaubatootmise kõigile tüüpidele . . . 441
2. Kaubatootmise vajalikkus ja iseärasused sotsialismi tingimustes . 443
3. Valuuta kindlustamine ja stabiilsus sotsialismi tingimustes 447
4. Sisekaubandus 450
Nõukogude kaubanduse täiustamise vajalikkus. — Sisekaubanduse parandamise abinõud ja meetodid. — Varumissüsteem kui põllumajandussaaduste külluse loomise võimas tegur.

5. Väliskaubanduslike sidemete arendamine ja tugevdamine 457

XIII. Töö järgi jaotamine ja töö tasustamise vormid 460

1. Võrdsuse mõiste 460
2. Töö järgi jaotamise sotsialistlik printsiip 461
Tootmisviis tekitab jaotusvormi. — Töö järgi jaotamise olemus, selle vajalikkus.

3. Palk 465
Palga kasvu ja tööviljakuse suhe. — Materiaalne stimuleerimine palga kaudu. — Materiaalsete ja moraalsete tööstiimulite ühendamine.

4. Töö tasustamine kolhoosides ja selle täiustamine 472

XIV. Isemajandamine ja rentaablus. Omahind ja hind 479

1. Ajaökonoomika, arvestuse ja kontrolli tähtsus ühiskondlikus tootmises 479
2. Majandusliku kalkulatsiooni vajalikkus ja stimuleeriv osa tootmise arengus 480
3. Kokkuhoiurežiim, omahinna alandamine ja hinna stimuleeriv osa . . 488
4. Hinnapoliitika osatähtsus põllumajanduslikus tootmise stimuleerimisel 494

XV. Sotsialistlik taastootmine. Natsionaalne tulu ning rahandus- ja krediidisüsteem 506

1. Sotsialistlik taastootmine 506
Taastootmise olemus. — Koguprodukt ja selle koostisosad. — Tootmisvahendite tootmise eelisarendamine. — Sotsialistliku tootmise kõrge arengutempo.

2. Natsionaalne tulu ja selle jaotamine 511
Natsionaalse tulu kasv. — Akumulatsioon ja tarbimine. — Kapitaalmahutuste efektiivsuse suurendamine.
3. Finants- ja krediidisüsteem 518
Rahanduse osa sotsialistlikus tootmises. — Riigi eelarve.

XVI. Sotsialismi maailmasüsteem 525

1. Sotsialismi maailmasüsteemi olemus, printsiibid ja põhijooned . . . 526
Sotsialismi maailmasüsteemi arenemise seaduspärane iseloom. — Sotsialismi maailmasüsteemi olemus. — Sotsialistlike maade vastastikuste suhete printsiibid ja vormid. — Kõigi marksistlik-leninlike parteide internatsionaalne solidaarsus.
2. Rahvuslike rahvamajandusplaanide koordineerimine 540
3. Rahvusvaheline sotsialistlik tööjaotus (olemus, eesmärgid, põhimõtted) 545
4. Tähtsamates tootmisharudes toimuva ratsionaalse tööjaotuse põhijooned 548
5. Tootmise rahvusvahelise spetsialiseerimise ja eri sotsialistlike maade majanduse komplekssе arendamise ühendamine 553
6. Rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse kõrge majandusliku efektiivsuse tagamine 555
7. Sotsialistlike maade üldise arengujoone ühtlustumine 557
Sotsialismimaade enam-vähem üheaegne üleminek kommunismile. — Kiire arenemistempo — kõigi sotsialismimaade üldine seaduspärasus.
8. Sotsialistlike maade eeskuju revolutsioneeriv mõju inimkonna ülemaailmsele arengule 561
9. Kahe maailmasüsteemi — sotsialismi ja kapitalismi rahulik kooseksisteerimine 565
Rahuliku kooseksisteerimise vajalikkus, võimalikkus ja vältimatus. — Rahulik kooseksisteerimine kui sotsialismi ja kapitalismi vahelise klassivõitluse vorm.
10. Sotsialistlike ja mittesotsialistlike maade vaheliste majanduslike sidemete iseloom 579
Sotsialismi maailmasüsteem ja nõrgaltarenenud maad. — Sotsialistlike riikide ja kapitalistlikult arenenud maade majanduslikud sidemed.

B. SOTSIALISMI JÄRKJÄRGULINE ÜLEKASVAMINE KOMMUNISMIKS

XVII. Kommunistliku ühiskonna kõrgem faas ja sotsialismi kommunismiks ülekasvamise seaduspärasused 585

1. Kommunistliku ühiskonna madalam ja kõrgem faas 585
2. Objektiivselt paratamatu järkjärguline üleminek sotsialismilt kommunismile 590
Kommunism . . . on ühiskonna kõrgem vorm ja ta võib areneda alles siis, kui sotsialism on täielikult kindlustunud.

XVIII. Kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomine 597

1. Partei ja nõukogude rahva majanduslik peaülesanne 598
2. Põllumajandussaaduste külluse loomine 603
3. Teaduse muutumine vahetuks tootlikuks jõuks 610
4. Ühiskonna peamise tootliku jõu — inimese arenemine 613
5. Kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomise rahvusvaheline tähtsus 622

XIX. Sotsialistlike tootmissuhete ümberkasvamine kommunistlikeks tootmissuheteks 624
1. Üleminek ühtsele üldrahvalikule kommunistlikule omandusele . . . 624
2. Sotsialistliku töö ümberkasvamine kommunistlikuks tööks 630
3. Jaotussuhete täiustamine üleminekul kommunismile 634
4. NSV Liidus maailma kõige kõrgema elatustaseme tagamine . . . 639
5. Ühiskonna poliitiline organisatsioon 646

Riigi väljasuremise olemus ja majanduslikud alused. — Sotsialistliku riigi funktsioonid kommunismi laiahaardelise ülesehituse perioodil. — Proletariaadi diktatuuri riigilt üldrahvalikule riigile. — Ühiskondlike organisatsioonide osatähtsuse edasine suurenemine. — Sotsialistliku riikluse arenemine kommunistlikuks ühiskondlikuks omavalitsuseks. — Kommunistlik Partei — nõukogude rahva juhtiv ja organiseeriv jõud võitluses kommunismi võidu eest.

ХРЕСТОМАТИЯ ПО ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЭКОНОМИИ

На эстонском языке

Обложка Л. Круусмаа

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetajad L. Riikoja ja I. Tamm
Kunstiline toimetaja H. Keigo
Tehniline toimetaja I. Vahtre
Korrektorid M. Sepp ja S. Uussalu

Ladumisele antud 4. XI 1963. Trükkimisele antud 28. XII 1963. Paber 60 × 90, 1/16. Trükipoognaid 42,5. Arvestuspoognaid 46,34. Trükiarv 2000. Tellimise nr. 8583. Hans Heidemanni nim. trükikoda. Tartu, Ülikooli 17/19. II.

Hind rbl. 1.03

1—10

Rbl. 1.03

A-25748

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00366736 9